

Inleidende opmerkingen

Transcript van nr 106, Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage: KB 106 - beneden aangeduid als A2a. Wanneer verwezen wordt naar Ala is dat naar het boek uit de Leidse Universiteitsbibliotheek met de aanduiding RULB 1368 B 19.

Paginanummers en tekst die niet in de tekst van A2a voorkomt is tussen schuine teksthaken geplaatst.

De verwijzingen die zijn opgenomen betreffen vooral correcties op vermeende fouten in de kroniek; in het begin is er een enkele verwijzing in verband met beschadigingen van het eerste blad van het geraadpleegde exemplaar en een enkele tekstkritische aantekening. De verwijzingen en aantekeningen zijn weergegeven in eindnoten.

Prologe

<a-r>

Titelblad:

Die Chronyk van Hollandt, Zeelandt ende Vriesland, beghinnende van Adams tyden, tot die geboorte ons Heren Jhesu, voortgaende tot den jare M CCCCC ende xvij. Met den rechten oerspronc, hoe Hollandt eerst begrepen ende bewoent is gheweest van den Troyanen. Ende is inhoudende van die hertogen van Beyeren, Henegouwen ende Bourgongen; die tijt dat si an 't graefscap geweest hebben; met die cronike der biscoppen van Utrecht, seer suverlic geëxtendeert ende in 't lange verhaelt.

<a-v>

¶ Prologe.

Meester Robertus Holcot, een eerwaardich ende expert leraer ende doctoer¹ in der Heiliger Scriften, sprect in sijn boeck gheheten Philobiblion² in 't eerste capitel aldus: "Waer 't sake dat God die Here ghebenedijt³ den sterflichen⁴ menschen mit provisie der scrifturen, boecken⁵, croniken ende historiën⁶ niet versien⁷ en hadde, die negligencie ende vergetelheit soude bedecken ende verduysteren alle die eer, glorie, hoecheit ende chyerheit deser werlt; want⁸ wat souden wi weten van den formeringe, makinge ende sceppinge ende beghinsele deser werelt⁹ ende alre¹⁰ dingen; wat van Adam, Noe ende sine kinderen, van der diluviën, van den patriarchen Abraham, Ysaïc ende Jacob, van Moyses ende andere propheten, van den coningen David ende Salomon, ende van coninc Pharoo ende Joseph; wat van Julio Cesare, van den groten coninc Alexander, van den moghende keyser Octaviaen, ende van andere coningen, hertogen ende graven; wat souden wi van alle desen weten, 't en waer die scrifturen, croniken ende historyën ons haer gesten, feyten ende vrome daden ende wercken die kenlic maecten. Want die boecken ende scrifturen sijn meesters die ons instrueren ende leren sonder roede ende gheessele."

Noch so scrijft Sinte Augustijn in 't derde boeck Van der Stadt Goeds, dattet nutlic ende oerberlic is te lesen historiën om veel saken willen, ende bysonder om een claer onderscheyt der tijt te setten. Wantter dicwils grote erroer ende dwalinge comt, wanneer men gheen claer onderscheyt der saken, der tiden, der personen, ende der landen ende steden gheleghentheyte (daer men nye¹¹ of geweten en heeft) beschrijft ende ordineert op sijn passe. Ende is dese ondersceydinge den regenten der landen, steden ende luyden in hore errore, dwalinge ende twifelinghe een grote verlichtinghe, uut allen desen voerghescreven punten is 't gansselick claer ende openbaer, dat die boecken, croniken, historiën ende geschienissen in der tijt bescreven wesende, hebben in hem besloten een groot costelic ende ongemeten schat ende nutticheyt, onder diewelcke dese tegenwoerdige cronyke ende historie een van den minsten nyet en is.

¶ Wat die intencie ende meninghe des auctoers van desen teghenwoerdighen cronijcke ende historye is.

Angemerct die grote diligencye ende naersticheit der genre die croniken ende historiën gescreven hebben onder den Joeden, Griecken,

Prologe

ende Romeynen ende andere bescriveren der historiën ende vele andere landen, die welke die dingen, feyten ende gesten die geschiet sijn in horen dagen ende tiden vlytelicken bescreven ende verwaert hebben, ende ons die (in deser tijt levende) ghesant, so waer 't ymmers ombillich ende onredelic dat die dingen, feyten ende gesten, die nu ter tijt dagelics in onsen dagen ende tiden geschien (al sijn si minre), souden verswegen ende ongemerct hene gaen, als of daer niet geschiet ende ghevallen en ware, of dat si die nu leven niet bedreven noch gedaen en hadden dat scrivens ende merckens waerdich ware. Ende oft daer nu enige eerwaardighe ende doerluchtige personen ghelevet hadden, ende hadden feyten ende wercken ghedaen, die wel waerdich waren te bescriven ende in memorie te stellen ende hier namaels in toecomende tijden te vertellen, so waert wel een grote onachtsaemheit, die niet te bescriven ende in memorie te setten van den ghenen dye dat wel konnen ende mochten. Hierom heb ick, die onder allen anderen historiënscrivers die alre minste ende onbequaemste bin, doer naerstige instanciën, begeerten ende versoecken van sommige eerbare personen, ende opdat ic die costlicke tijt nutlicken ende oerbaerlicken toe brengen mach, totter eren Goeds, Sijnre gebenedider liever Moeder Mariën ende des heiligen bisscop ende patroens des Crisdoms van Utrecht, Sinte Martijn. Ende also die menschelicke weec-heit van hoer selven niet en vermach te volbrengen die claerheit van der opghenomenre materie, sonder naerstige ende diligencie perscrutacie ende ondersoekinghe van andere cronyken ende historiën, so heb ic nochtans een moet genomen by der ghenaden Goeds te vergaderen een Duytsche cronijke van den vermaerden lande ende graefscappe van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, ende des Stichts van Utrecht; welke cronyke ic mit groten swaren arbeyde ende moyenissen uut vele ende diverse andere Latijnssche ende Duytsschen cro- <b-r> nyken van den vernaemsten, warachtichsten, autentijcksten ende genoechlicsten historiën ende gesten, die enen ygelicken die se leset oft horen lesen sal, nutlick, profitelic ende ghenoechlick wesen sal. So hebbe ic mit groter diligencye ende naersticheit die boecken, cronyken, historiën ende scriften uutgesocht, die specialic mencye maken vanden heyligen eerwaardigen biscoppen der heiliger kercken van Utrecht ende der hoger geboren princelicke vorsten ende graven der landen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant. Ende opdat ymmers dat menschelicke verstant (dat doch lichtelic veel dingen begripen mach), niet en soude beroeft sijn van deser genoechlicker ende lustiger historiën ende cronike, in denwelken men vinden mach vele exempelen der doechden ende der vromicheden, daer toe wi vermaent worden na te volgen; ende die schandelike ende sondelicke wercken der ondoechden te scuwen ende myden, soe wil ic hier scriven hoe die heerlic-heit van Hollant mit dat Sticht van Utrecht van der werlt anbeghin, haercomen, ende angeheven is; hoe dat dat lant van den heilighen aertsbiscop Sinte Willeboort eerst totten heyligen Kersten gelove bekeert ende gebrocht is gheweest, totten tiden des eerwaardigen vaders in Cristo here Phillips van Bourgondiën, biscop van Utrecht, ende des hoech-geboren, doerluchtige ende princelicke vorst coninc Kaerle van Spangen ende aertshertoge van Oostenrijc, hertoge van Bourgondiën, etcetera; grave van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, op welke graefscappe ic mi fondere ende daer van specialic scriven wil, wie si geweest sijn die dese vermaerde ende rijcke graefscappe alre eerst begonnen hebben, ende mitten ridderlijken swaerde

Prologe

geregeert ende beheert hebben. Ende al ist datter vele Latijnssche croniken gescreven sijn voer den Latijnsscen ende geleerden mannen, soe vint men oec enige cloecke ende vernuftige leke luyden, die geen Latijn en verstaen, ende lesen also gaern van sulcken gesten als die gheleerden, ende ghevalt bi wilen, dattet hen van node si na gheleghentheit der saken die te weten. Ende also men alte weynich Duytssche croniken vint der voerseyder landen van Hollandt, Zeelant ende Vrieslant, want voermaels sulke boecken voer een costlic ende heimelic scat ghehouden ende bewaert worden, daerom wil ic dit boeck scriven in Duytsscher spraken. Want een ygelic mensch, na sijnder natuerlicker geneychtheit, is hi meer inclineert ende gheneyghet tot sine eygen lantschap ende dat dat angaende, ende sonderlinge hoert hi liever van daer hi gheboren ende op ghevoedet is, sijnre voervaderen eerlicke manlicke feyten wercken ende gheschienenissen, dan van den vreemden. Also dan die almachtighe¹² God heeft dat Heylighe Roomsche Rijck menichfoudelic gheërt ende verheven heeft, ende sonderlinge als men mercken mach in die woerden die Sinte Matheüs, die Apostel ende Evangelist, beschrijft in sijn xxii. capittel, dat men God geven sal dat God toebehoort, ende den keyser dat den keyser behoert, soe dat God mits desen woorden ghenen coninc in der aerden en kent dan enen die die crone draecht over dat Heilige Roomsche Rijck, die alle andere coningen, hertogen, graven, princen, vorsten, heren ende landen van rechter oerscult sculdich sijn mit onderdanicheit te gemoeten, want hi een overste is in alre tijtlicker heerlicheit; ende bi Gode verstaet men onsen Heiligen Vader den paeus, die een Vicarius, dats een Stathouder, Goeds is in der gheestlicheit; so dat se God gheset heeft in der aerden te regeren ende te verlichten die duysterheit des werelts, ghelijck als die sonne ende mane verlichten alle dat firmament ende alle dat daer onder begrepen is, al is 't dat sommige coningen ende vorsten mit ombekentheit ende mit wille den Heiligen Roomschen Rijck hoer onderdanicheit ofgetogen hebben, overmits dwalinge des rijcks, die noch hoer meeste hoecheit bi den Heiligen Roomschen Rijck vercregen ende hoer vaderlick erve daer bi ghemeerret hebben. Doch want dat also verde mit prescripcie ingebroken is, so en wil ic daer niet langer op staen ende breder of scriven. Mer want die landen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, ende dat Sticht van Utrecht in ouden tiden, als si alle Vriesen ofte Nederzassen plegen te heten, één volc was, van eenre gheloven ende van eenre manieren, sonder middel onderdanich den Heiligen Roomschen Rijck, totter tijt toe dat si van den doerluchtigen coningen van Francken ende van Germaniën, onder wiens onderdanicheit si waren, in tween ghedeelt worden, als in een graefscap te beschermen mitten swaerde, ende in een ghestichte <b-v> ofte bisdom te bescutten mitten cruce; om dan te beschrijven ende claer verstant te hebben van den beghinne ende oerspronc des bisdoms ende graeflicheits van Hollant, so is 't van node, dat wi dat repeteren ende verhalen ende in 't corte overlopen, van den beghinne der werlt, van Noë ende kinderen, daer alle die geslachten der menschen of gedescendeert ende gedaelt sijn ende die landen ende provinciën onder hen ghedeelt ende bewoont hebben; ende van der destructyën van Troyen, daer alle die landen ende steden in Europen meest uutgesproten, begonnen ende gecomen sijn, onder diewelcken¹³ Duytslant één of is van den meesten ende grootsten, daer dese onse landen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant inne ghelegen sijn, daer dese cronike princepalic of sprekende is.

Prologe

Voert wat striden ende oerloghen die Duytsschen teghen den Romeinen ghehadt ende ghevoert hebben, ende bysonder bi Julius Cesars tiden, die wonderlike feyten van wapenen onder den Belgyers (daer dese landen oec onder ghelegen sijn) ghedaen hebben, om die te brengen onder den monarchye ende heerscappie der Romeinen, ende so voert comende totter gheboorten ons Heren Jhesu Christi. Ten anderen male wil ic scriven op 't cortste dat ic mach, van allen paeusen ende keyseren tot opten dach van huyden: hoe si an dat rijck ghecomen sijn, mit sommige geschienissen ende andere accidenten in hore tiden ende regnacye ghevallen, die oerbaer ende waerdich sijn om te weten. Welke paeusen ende keyseren men vinden sal in 't beghinsel der biscoppen van Utrecht voer 't eerste, ende na in 't beghinsel der graven, mitten jaren van hoerre dominacye ende regnacye. Ten derden mael, ende daer dese cronyke op rustet, sal wesen van dye feyten ende gesten der heyligher eerwaerdiger vaderen ende bisscoppen van Utrecht ende der vromer edelre graven van Hollant. Ende opdat nyemant en twifele an der waerheit der geschienissen, gesten ende scriften die in deser cronyke hierna bescreven worden, so is te weten, dat dit boeck uut warachtighen ende autentyken cronyken ende historyscrivers ghecopuleert, ghetogen ende vergadert is, als si mit namen hier na ghenoeft worden, te weten: Julius Cesar, die eerste keyser, in een boeck genoemt Commentaria Cesaris; Cornelius Tacitus; Plinius Secundus; Oorosius; Eusebius; Beda; uuter Croniken van Francrijck die Robertus Ganguinus ghemaect heeft; der Cronyken van Francrijc die Sigisbertus beschrijft; der Croniken van Engelant die Galfridus beschrijft; uten Spieghel Historiael meester Vincent van Bellevays; uuter Cronyken die Anthonis, biscop van Florens, ghemaect heeft; uten Croniken meester Harmans Scedel, uten Fasciculus Temporum broeder Warnerts van der Carthuser Oerden binnen Coellen; uut een boeck ghenoeft Supplementum Cronicarum broeder Berthelmeus van Sinte Augustijns Oerde in Lomberdiën; uten Cronyken die meester Jan van der Beeke van desen landen bescreven heeft, ende broeder Jan van Leyden, van der Oerden der Carmeliten ofte Onser Vrouwen broeders tot Haerlem, denwelken ic desen cronyken seer ghevolcht ende uten Latine in Duytssche ghetranslateert ende overgheset hebbe. Voert uten cronyken van Brabant, Vlaenderen, Coellen, Cleve, Ghelre, Gulick ende veel meer andere, die ick nyet al ghescriven en kan. Voert meer, want dye alre beste ende bequaemste maniere is om te bescriven Historiën ende Cronyken, dat men die tijden der dinghen, gesten ende feyten die voermaels gheschiet sijn, wel ende properlick distingueert ende onderscheyt, soe hebbe ick dit boeck gheordineert ende gedeelt in xxxiii divisiën ofte delen, ende die divisiën ofte delen voert in capitelen: te weten, dat die eerste divisie¹⁴ beghint van den beghinne der werelt tot Julius Cesars tiden toe; die anderde divisie, van Julius tijden tot dat sinte Willeboort uut Enghelant in desen landen quam. Die derde divisie, totten eersten Grave van Hollant, ende so voort van grave tot grave, tot opten dach van huyden, den xiiij. augusto anno xv C xvij des lopende tijts, elc mit sine capitelen ende superscripcye, wat si inhouden, ende waervan si spreken.

¶ Cum gratia et privilegio.

Die eerste divisie

<i-r>

¶ Hoe dat God van hemelrijcke ghescreven heeft hemel ende aerde ende van den werkinghe der vi daghen.

¶ Dat eerste capittel.

In den beginne heeft God ghescreven hemel ende aerde. Van den beginne der tijt te scriven is te mercken dat die doctoren scriven daarvan aldus sprekende: Dat in den beginne God heeft ghescreven gelijk ende tesamen iiiij dingen uut niet; ende daer inne wert ghemerct die almachticheit ende mogentheit des Vaders, Scepper hemelrijcs ende aertrijcs. Ende sijn dese vier:

- de vierige hemel;
- die engelsche natuer;
- die materie der iiiij elementen,
- ende die tijt.

Ende dit hieten die doctoren dat werck der sceppinge dat ghemaect is voer ende eer dat enich dach ghemaect wert. Daerna volgt dat werck der sceidinghe, in welcken is te mercken die overste wijsheit des Sceppers. Ende dat gheschiede in den eersten drie dagen. Daerna volgt dat werck der chijerheit. Ende daerinne wert openbaert die overste goetheit des Sceppers. Ende dat gheschiede in die drie ander dagen, als dat altesamen claerlick bescreven staet in den eersten boeck der Bibelen genoemt Genesis, in 't eerste capittel. Nicolaus de Lyra exponeert ende bedudet dat voerseide woert aldus: In den beginne der tijt ende voertbrengin- <i-v> ge der creaturen, heeft God ghescreven den hemel, dat is den vierigen hemel, dat soe haest als sy gemaect was, soe was si vol engelen. Oec sciep God van niet die aerde, dat is die materie aller corper ofte lichamen die onder den vierigen hemel sijn. "Ende die aerde was ydel ende ledich": "ydel", dat is onsienlick, want si was om ende om bedect mitten water; "ledich", want daer en was noch boem noch gras op. "Ende die duysternissen waren opten aensichte des afgronts" of "der vermenginge", dat is op dat aensijn ende anblick der elementen. Want de elementen en waren noch niet bestelt ende ordineert een ygelick op sijn behoerlicke stede, dan si waren als een vermengde vergaderinge, als een duyster afgront, want dat licht was noch niet ghemaect, van denwelken nae ghescreven staet aldus: "Ende God sprac: 'Dat licht werde'", dat is: God woude dat dat licht worde, dat is een sonderlinge scijnberlicke oft claer wolcke, diewelcke daer een omloop maect dach ende nacht tot opten iiiij. dach, in denwelcken ghescreven is die zonne. Ende dese voerseide wolck was niet als die andere wolcken die in der lucht sijn, die daer sijn van der natueren der iiiij elementen, mer si was lichtende van der natueren der hemelscher corporen ofte lichamen.

¶ Wat daghen dattet waren daer God alle dinck inne sciep, dat en weet gheen mensche op aerden. Augustinus inden xi. boeck Van der Stadt Goods sprekt: "Wat dagen dattet geweest sijn, dat is ons alsoe swaer, ja onmogelick te dencken, hoe veel te meer dat uut te spreken."

¶ In den eersten dach heeft God gemaect een licht in manier van eenre lichtender wolcken, als voerseide is; dat overmits sijn opganck maecte den dach, ende sijn onderganck brocht den nacht an.

¶ In den anderen dach sciep God dat firmament, welcke die overste wateren ende die onderste deelt ende sceydet; die delinge der

Die eerste divisie

wateren is aldus ghestelt: want dat deel der wateren, dat boven den firmament is, in denwelcken die sterren staen, wert genoemt den hemel, die gelijk is den cristale. Want als Beda seit: "Die wateren die daer sijn, die sijn gelijk of si bevroren waren." Dat ander deel der wateren, dat is gelaten onder den firmament in der lucht, ende in der aerden, als in der zee ende andere wateren.

¶ In den derden dach vergaderde God die wateren die daer waren onder den firmament in één plaetse, ende daerentusschen die aerde. Ende doe began die aerde voert te brengen dat groene gras, ende die vruchtbare bomen. Op desen dach wert gehijeret dat aerssche paradijs, als Vincentius seit in den Spiegel Historiael; ende God heeft dat gehijert mitten alren lustichsten bomen, mit gras ende cruden, ende andere vruchtbare geboemten. In den paradijs en zijn gheen onrelicke dieren oft beesten, noch gheen onweder; die bomen dragen tsjaers twee maelen vrucht, ende is tot allen tijden vol van goeden ende soeten roecke.

¶ In den vierden dach sciep God twee grote lichten, dat is die sonne ende die¹⁵ mane, ende die sterren mitten anderen planeten die den hemel chijeren ende die aerde verlichten ende die tijden vanéén versceyden.

¶ In den vijftende dage sciep God die vogelen ende visschen, opdat die wateren mit visschen ende die lucht mit vogelen gehijert soudén wesen.

¶ In den sesten dage sciep God menigerleij dier ende beeste, ende sciep den mensche van slijck der aerden, ende beelde hem na Hem Selven. Niet alsoe te verstaen, dat God een lichaem heeft mit gesteltenissen ende ondersceit der lijflicker leder, als die utwendige mensche, dat is dat lichaem. Mer den inwendigen mensche heeft Hy gescapen na Sijnre beeldinge ende gelijckenisse, dat is die siele; ende heeft in hoer drie crachten, die doch één is in der wesen, so oec God is één in den Wesen, ende drievoudich in der Personen. Ende dieselve vernuftige siele is onsienlick, onlijflick, ongestoerlick ende onsterflic. Sinte Augustijn seit in den xij. boeck Van der Stadt Gods: "Dat menschelicke gheslacht heeft God hierom ingeset van enen mensche, daermede bewisende, hoe angenaem ende ontfanlick dat Hem is in veel dingen enicheit. Mer doer den groten val der sonden, sijn die menschen also gebrelick gevonden, dat die onrelicke creaturen dieren ende beesten rustelicker <ii-r> ende vrelcker onder malcanderen leven dan die menschen. 't En is nye gesien noch gehoert dat die lewen onder hem, oft die draken, oft andere creatueren ende dieren, sulcken strijt gevoert ende ghehat hebben tegen malcanderen als die menschen gedaen hebben ende dagelick doen."

¶ In den sevenden dage ruste God van allen wercke dat Hi gescapen ende gemaect hadde, ende gebenedide ende heylich maecte den vij. dach. Nyet te verstaen, dat God moede gheworden was van wercken, mer dat Hi ophilt nijewe creaturen te maken welcker materie oft ghelijcknissen niet voer ghemaect en ware. Ende daerinne wert openbaer die overste volcomenheit des Sceppers, want Hi en behoeft der creaturen niet, mer die creaturen behoeven Sijnre, want die cracht ende mogentheit des Sceppers is allen creaturen een oersaek des wesens.

¶ Van die sceppinge Adams ende Even der eerster menschen, daer alle dat menschelicke gheslacht of ghecomen is.

¶ Dat ij. capittel.

In den eersten jaer der werelt, opten vi. dach, als voerscreven staet, opten xxv. dach van maert, heeft God gescapen Adam van den slijcke der roder aerden, in den acker bi Damasche, een volwassen man, na Sinen beelde. Ende als hi gescapen was, ende stont naect voer den Here, van stonden an mit opgeheven handen heeft hi God gelooft ende gedanct seggende: "O Heere, Dine handen hebben mi ghemaect, ende daerom nu voertan ghedenct mijnre, dat ghi mi gemaect hebste als slijck, ende heves mi ghecleet mit eenre huylt ende vlees, ende heves mi¹⁶ te samen geset van beenre ende aderen; verlene mi leven ende bermherticheit." Doe nu Adam gescapen was, een frisch weylick jonck man, heeft hem God die Here begavet mit soe groter graciën ende genade, dat hi sonder meester, mer alleen uuter cracht der onsprekelicker gerechticheit, volcomelicken geweten ende verstaen heeft die vij vrië consten. Hi heeft oec kennisse gehadt aller cruden, alre bomen, alre metalen, alre edelre gesteenten, aller vogelen, aller beesten, aller visschen, aller slangen ende crupende dieren, ende in 't generael te spreken, heeft hi kennisse gehadt aller creaturen. Ende dat noch meer is, hi hadde claerder ende volcomender verstant van der Heiliger Drievoudicheit¹⁷, dan ye mensche hadde. Ende des gelijken van der mensch-werdinge ende gheboorten Cristi. Ende daerom heeft hem God geset als een keiser ende overste paeus der gansser werelt, ende dat alle creaturen des hemels ende der aerden Adam bekenden als een here. Ende opdat den mensche die eigenscap ende die¹⁸ craft aller dinghen kundich ware, so geboet God alle hemelsche ridderscap, dat si alle creaturen voer ende tot Adam brengen soudent, dat hi enen ygelicken geslachte haer eigen namen insette ende gave. Ende Adam gaf allen dieren ende beesten, vogelen ende visschen bequame namen, also si nu¹⁹ genoemt werden. Mer alle andere creaturen, die onwandelber ende onberoerlic waren, als bergen, eylanden, meren, wateren, bomen ende alle cruden, die sijn voer hem gebrocht niet lijflick, noch tegenwoerdelick, mer doer die inwendige beeldinghe ende bescouwinge ende bekentnissen hoere natueren heeft hi se alle haer eigen namen gegeven, in sulcker sprake als hi hadde, dat is Hebreusse oft Joessche sprake. Als nu Adam een keiser ende here geset was van God over alle dingen, heeft hem God genomen opten selven dach dat hi gescapen was, ende brocht hem in dat paradijs, dat is in den boemgert <ii-v> des genoechten ende lusticheit, daer 't alle tijt scoen weder is, noch coude noch hette. Ende wat daer eens leeft, en mach niet sterven. Die bomen staen daer altijt al even groen, mit fruchten ende blader, ende en verdorren niet; het is daer lustelick ende genoechlick te wesen, dat een verwonderen mach. Ende God sette hem daerinne, dat hi dat wercken soude; niet van noots wegen, mer om te vermaken ende te verlustigen. O alre doerluchtichste, eerwaardichste, hoechgeborenste ende alre heilichste keiser ende here Adam, here van Goods ghenaden des paradijs ende der gansser aerden; een vat vol alre wijsheit ende doechden, ende vader alre menschen! Als nu God der here sach dat

Die eerste divisie

gheen van allen levendigen dingen ende creaturen Adam ghelijck was, sprack God: "Het en is niet goet den mensche allene te sijn; laet Ons maken een hulper die hem ghelijck sij, om kinderen voert te brengen." Ende rechtevoert sandt God een soete slaep opter selver stede in Adam, ende die Here nam een ribbe uut sijnder siden, ende vervolde die mit vleis. Ende van der ribbe maecte hi een wijf. Ende doe Adam wacker wert, brochte God dat wijf voer Adam, dat hi hoer oec enen name gheven soude, gelijken ander creaturen; ende als Adam hoer sach, sprack hi: "Dat been is van minen beenre, ende dat vleis is van minen vleissche, ende sal heten een wijf ende des wijfs name sal wesen ghenoeemt 'Eva'", dat is te seggen in Duyssche, een moeder aller levendigen. Ende het is te gheloven, dat se God ghescapen heeft also utnemende wonderlicken scoen van lijf, ende mit enen vrolicken aensicht, ende mit onsprekelicker chijerheit. Ende si waren beide naect, ende en scaemden hem niet. Ende God die Here gheboot hem dat si eten souden van allen vruchten, die in den paradijse stonden, uutgheseit van den vruchten des booms wetende goet ende quaet, op een peine des ewigen sterflicken doots. Ende opten selven dach, doer ingeven des duvels, soe overtraden si dat ghebot, want dat serpent daer die duvel doer sprack, tempteerde eerst dat wijf, soe dat si, overmits wijflicke lichtverdicheit, daerof at, ende brocht horen man oec daertoe, dat hi mit hoer at. Terstont werden hoer ogen op gedaen, ende bekenden dat si naect waren, ende maecten enen bondt van vigheblaen, ende bedecten hoer scamelheden daermede; want soe drade als si in den vruchte gebeten hadden, van stonden an voelden si beiden den perickel ende ongehoersaemheit hoere manlicker ende vroulicker leden, ende scaemden hem hoere naectheit, also men dit al tesamen claerlicken bescreven vint in 't eerste der Bibelen. Ende als si dat gebot overtreden ende gebroken hadden worden si²⁰ terstont gheworpen ende ghestoten uut den paradise, daer si niet dan vij uren in en waren, als gemeenlick die doctoren seggen, ende worden geset in dit dal der tranen des aertrijcks. Ende God maecte hem cleder van peltzen daer si hoer naectheit mede bedecken mochten. Ende als Methodius scrijft, soe waren si noch in horen onnoselheit ende maechdelicken staet als si uut den paradise gestoten worden. d' Welcke oec scrijft Sinte Hiëronimus tot die maecht Eustochium sprekende: "Eva is maecht gheweest in den paradyse, ende dat begin der bruloften heeft oerspronck genomen na den peltsen clederen." Godefridus van Viterbiën scrijft in sine croniken, dat Adam ende Eva ende hoer nacomelingen totter diluviën toe, en aten noch broot, noch vleis, noch visch, noch en droncken geen wijn; mer si aten van den vruchten der bomen ende cruden der aerden, ende droncken beestenmelck oft water. Ende als Gobelinus in Cosmidromio scrijft, so aten si bonen voer broot, ende daer om heeft se noch den name in Latijn "faba a fagin". Si en aten oec niet gecocete spise, uut den welcken te mercken is, dat si weinich of geen vier gehat en hebben, noch te coken, noch te backen, noch oec hem te warmen, ende hadden peltsen cleideren van den vellen der scapen; ende woonden in die culen ende hollen der aerden, of si maecten hutten van telgeren ende rijzen der bomen, dat si voer den anloop der wilder dieren ende beesten bewaert waren. Adam, in den xv. jaer nadat hi gescapen was, teelde hi an Eve zijne huisvrouw enen soen, geheten Caym²¹, ende zijn suster Calmana; ende waren de eerst van vrou ende man geboren. <iii-r> Ende daerna, in den xxx. jaer, heeft hi geteelt Abel ende sijn suster

Die eerste divisie

Delbora. Want Eva brochte altijt ter werelt tot eenre geboorte een knechtken ende een meysken, als Josephus, de Juessche meester, scrivet in sine cronike. Si leefden alle haer dagen in strenger penitencie, om der sonden willen der ongehoersaemheit, ende leiden een heilich leven, verwachtende barmherticheit ende ghenade alsoe grootelick, dat Adam begavet wert mitter gaven der prophecien, ende wert een prophete. Ende propheteerde van der incarnatie ende gheboorte ons Heren Jesu Christi, ende van der diluvie over dat gantse aertrijck; ende dat die werlt ten lesten dagen mitten viere ghereinicht sal werden, ende van veel andere dingen. Adam ende Eva gaven hoer kinderen, neven, ende nichten, gheboden der rechtverdicheit, hoe dat si God vresen ende ontsien soudent, God loven ende danken ende offerhanden geven van den eersten vruchten, beide van beesten ende van andere haven. Ende daer uut quam dat Caym ende Abel offerhande deden. Dese Caym vermoerde **Abel** sinen broeder uut hat ende nijt, ende daerom wert hi van God vermaledijt. Caym was out C ende xv. jaer; Abel C jaer, ende Adam C ende xxx. Ende Adam bescreide Abel sinen soen C jaer; ende hadde gheloeft bi sinen wive niet meer te slapen noch te bekennen. 'd Welck hem God ofnam, ende geboet hem die geloftenisse te breken. Ende als Adam oudt was was CC jaer ende xxx, soe bekende hi sine huysvrouwe, ende si ghebaerde enen soen, gheheten Seth. Ende van dien sijn wi alle ghecomen, want dat gantsse geslachte van Caym om sijnre sonden willen ende sijnre kinderen, ende hoere oncuysheit, verdroncken alle in die diluvie, behalven Noë ende sijn kinderen. Adam ende Eva hebben te samen ghehad, behalven Caym, Abel ende Seth ende haer susteren, noch xxx sonen. Ende Methodius scrijft, dat si C sonen ghehat hebben; ende dat en is niet ongeloeflick, want als Augustinus seit, soe en sijn si van Moyses niet al bescreven dan allene die van node waren te bescriven, om te volbrengen die linië der gheboerten Cristi.

Adam, als hi out was ix C jaer ende xxx, soe wert hi cranck ende starf. Ende hi wert begraven in der stadt Ebron. Ende Eva, als si gestorven was, wert si daer oec geleit in datselve graf. Aldus was Eva ouder, ende leefde langer dan Adam, horen man. Andere scriven, dat Adam begraven is geweest in den berch van Calvariën, ende dat namaels sijn lichaem vervoert is geweest ende begraven in Ebron, mer sijn hoofd is gebleven in den berch van²² Calvariën. Ende daerna, als Sinte Ambrosius scrijft, opter selver stadt, is onse Here ghecruyst gheweest.

¶ Hoe dat die diluvie quam, ende de werlt mitten water verghing, ende hoe dat van Noë iij sonen alle dat menschelicke gheslacht gecomen is.

¶ Dat iij. capittel.

Als die werlt gestaen hadde ij M ij C ende xlij jaer, als Sinte Jheronimus scrijft, soe heeft God overmits der menschen menichvoudigen sonden die werlt willen plagen ende doen vergaen mitten water. Noë, Lamechs soen, die ix. van Adams geslachte, een rechtverdich man, sachtmoedich ende barmhertich, heeft ghenade gevonden bi God den Here. Ende als hi out was v C jaer, gewan hi iij sonen, als Sem, Cham ende Japhet. Ende in desen tijden waren

Die eerste divisie

die ghedachten der menschen anders niet, tot aller tijt, dan tot sonden. Mer Noë was een goet Godfruchtich man, ende was altijd daerom uut, mit leringe, mit vermaninge, mit prediken, dat hi dat volck bekeren mochte. Ende want hi niet en bedreef, noch en vorderde, ende besorcht was dat si hem sine huysvrouwe²³ ende sinen kinderen verslaen ende doden mochten, soe vloot hij uuten selven lande. Ende als hi wech ghetoghen was, sprack God tot hem: "Het rouwet Mi, dat Ic den menschen gemaect ende gescapen hebbe; Ic wil se verdiligen ende doen vergaen mitten water." Ende God geboet hem dat hi een scip maken soude, ende seide hem die ghesteltnis des scips, hoe hi dat maken soude van lanc-heit ende hoecheit, ende van ondersceit der cameran des scips, daerinne die dieren ende beesten die levendich bli- <iii-v> ven souden behouden souden worden. Noë bestont dat scip te maken, ende bouwede daerover C jaren; ende binnen desen tijden gaf God den sondigen menschen dat si hem beteren souden ende penitencie deden. In welcke tijt Noë dagelicxs die menschen riep tot penitentie ende beteringe, mer si worden hoe langer hoe arger. Doe nu die C jaer omme ghecomen waren, ende die arcke bereit was, doe was Noë vi C jaer out; soe nam hi mit hem in die arcke vitaelge ende noottrufticheit van spise, ende nam mit hem van allen dieren ende beesten der gheslachten, die behouden souden werden, van elx een manneken ende een wijfken. Oec ghinc hi mit sine huysvrouwe, mit sine iii sonen ende hoer huysvrouwen, dat waren viij personen, in die arcke. Doe Noë mitten sinen, ende allen dieren ende beesten, die van God daertoe bestelt waren, in der arcken waren, doe began 't te regenen; ende regende xl dagen ende xl nachten. Ende die wateren worden wassende, ende voerden die arcke xv cubitus oft ellenbogen hoech boven alle gheberchten, hoe hoech si oec waren. Ende in deser hoechte stonden die wateren C ende l dagen boven alle aertrijck. Ende daer verdranck alle dat levende was, behalven Noë mitten sinen die in die arke waren. Daerna begonnen die wateren te minderen, ende opten selven dach als Noë in der arken ghegaen was, opten selven dach ghinc hi weder dairuut als dat jaer om ghecomen was. Doe Noë der overste paeus ende keiser des menschelicken gheslaches mit sijnre huysvrouwe, mit sine iij sonen ende hoer huysvrouwen uuten arken gegaen waren, soe heeft hi altehant een altaer gemaect, ende heeft God den Here offerhande gedaen van allen dieren ende beesten, ende riep God den Here an mit ghebeden, lof ende sange. Ende dat offer behagede God, ende was Hem ontfancklick. Ende God die Here ghebenedide hem ende sine kinderen mit eenre drievoudighe benedijnghe, als mit vermenichvoudicheit sijns gheslachts; ten anderen, mitter onderwerpinge aller levender creaturen; ten derden, mit toelatinge der vleislicker spijsen, welcke spijs des vleis is verhengt ende toeghelaten om der onvruchtberheit willen der aerden, diewelcke onvruchtberheit vermeert is ende groter gheworden na der diluvie dan te vorens. Noë, die goede man, leefde na der diluvie CCC ende xl jaer; ende in derselver tijt, behalven die drie sonen Sem, Cham ende Japhet, ghewan hi noch sonen ende dochteren. Ende als Phijlo, een Juesch meester, scrijft, soe heeft Noë gesien sine kindere kints kinderen, die van sinen iij sonen ghecomen waren, ende waren gewassen ende vermenichvoudicht in den ghetale van xxiiij M mannen, behalven die wiven ende kinderen. Ende doe Noë out was ix C ende l jaren, starf hi, ende cort daerna versameden alle die gheslachten van Noës kinderen gecomen, ende coren iij hoeftmannen ende vorsten,

Die eerste divisie

die se regeeren soudē, ende bestonden te bouwen den groten toorne van Babiloniën, beducht wesende dat die werlt weder mitten water vergaen soude. Also lange als Noë levede, soe ontsagen ende vreesden hem die gheslachten, ende hilden hem voer enen keiser ende here; ende hi onderwees ende leerde hem luden te leven nader regele des gherechticheits Goods. Mer soe drade als hi doot was, hebben si hem op gerecht tegen God, ende sijn ghevallen in groten vulen stinckenden sonden.

¶ Hoe dat die gantse werlt van Noë ende sijn iij kinderen mit menschen vervolt is, ende wat elck tot sinen dele ende erve ghenomen heeft.

¶ Dat iij. capittel.

Hier is te weten dat Noë in sijn leven sinen iij sonen, Sem, Cham ende Japhet, als een gheweldige keiser ende here der gansser werlt (die in iij delen ghedeelt is, als Asiën, Affriken ende European) gheordineert ende bestelt heeft, dat een ijgelick een deel als voer sijn vaderlick erve besitten ende hebben soude; van welke iij delen elc deel in veel landen ende provinciën ghedeelt is. Nu hebben een ijgelick van desen iij sonen veel kinderen ghehadt, van welcken kinderen oec grote gheslachten ghecomen sijn. Soe heeft dan een ijgelick van den iij sonen sijn deel erves inghenomen, mit sinen <iiij-r> gheslachten, ende hebben alsoe die gansse werlt besettet mit volck, ende den landen ende provinciën namen ingeset. Ende nadat si vermenichvoudicht werden in veelheit des volcxs ende der personen, daerna hebben si hem verstroyet in allen landen, ende die begrepen ende woenachtich ghemaect.

Item. Boven desen iij sonen heeft Noë ghehadt noch enen soen, ghenoecht Jonychus, als Methodius scrijft, ende Vincencius in Den Spiegel Historiael, ende ghemeenlick alle historie scrivers. Ende was sijn eerste gheboren soen, als Methodius scrijft. Mer Moyses en noemt hem niet in der Bibelen, want daer en worden niet meer dan viij menschen salveert in der diluviën, als voer ghescreven staet. Aldus, had hi Noës outste soen geweest, soe most hi mede in der arken gheweest hebben, oft hi most verdroncken hebben gheweest. Mer Jacobus Philippi, van Sinte Augustinus Oerde, scrijft in sijn cronike, dat "Noe heeft gewonnen sinen vierden soen na der diluviën, ende was ghenoecht Jonichus. Ende was een cloecksinnich man, ende een groot astronimus, ende was die eerste die die ghelegentheit ende naturen der sterren angemerct hevet. Overmits sine konst bekende hi dat opcomen ende beginsel der iij principael rijken, ende oec horen onderganck ende destructie. Desen gaf die vader gheen deel mit sinen broederen, mer hi gaf hem grote giften ende gaven. Ende hi toech in een lant genoemt Ethan, ende gewan daer kinder bi sinen wive, ende vermenichvoudichde sere, ende was des selven volckes here; ende bouwede daer een stadt, die noemde hi na hem selven 'Jonicha'."

Item. Noch scriven een deel historij-scrivers sommiger landen om lof ende ere hoers geslaches uut outheden der tijden, van anderen sonen die Noë ghehadt heeft. Ende van denselven scriven si, dat si daerof ghecomen sijn, ende hebben hoer landen eerst begrepen

Die eerste divisie

als sijn die Beemers ende andere.

Item. Die scriver der historiën ende croniken van Zassen, die climpt op in die vertellinge der selver ofcompst tot op enen soen van Noë, die in der arken gheboren is gheweest, ghenoomt Scrophius.

Item. Een ander scriver der historiën van den Romeinen, ghenoomt Escondius, die scrijft, dat Noë noch een soen heeft gehad, genoemt Janus, daer si of gecomen soude wesen; daer die berch noch binnen Romē legghende, Janiculus, sinen naem of heeft. Mer wat hier van dese nageboren Noës soen sijn, bevele ic den gheleerden; want elcke nacie ende gheslachte begeert die outste haercoemst te hebben.

¶ Hoe dat die werlt in iij delen gedeelt is, ende in wat dele ende contreijs die landen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant gelegen sijn.

¶ Dat v. capittel.

Noë, als voerseit is, hadde iij sonen in der arken, als Sem, Cham ende Japhet; ende van desen quamen lxxij naciën ende gheslachten. Ende dese hebben die gansse werlt beseten, elck als sijn vaderlick erve. Die werlt is gedeelt in driën percelen ende delen, als Asiën, Affriken ende European. Asiën is dat groetste, wijtste ende breedste, ende is die één helft van der gansser werlt, ende begint an die noortside van der rivier Tanays ende an die suytside van der rivier Nylus, streckende opwärts tot in 't oeste. Ende dit deel heeft Sem, Noës outste soen beseten. Ende van hem sijn gecomen xxvij geslachten, die hem bi lanc-heden van tiden over al dit lant van Asiën verspreit ende gestroiet hebben, nadat si vermenichvoudichden in den volcke. Dat ander deel, Affriken, is dat rijckste, ende is dat²⁴ derden deel van der werlt, ende begint van der riviere Nylus, streckende westwert²⁵ in dat Atlantich meer bi Hercules Colonnen. Ende dit deel heeft Cham, Noës ander soen beseten. Ende van hem sijn gecomen xxx geslachten, die oec bi langen tijden uut menichvoudicheit hem in 't Affrijcsse lant verspreit ende gedeelt hebben. Ende also dese twe delen geleghen sijn op gheensijdt meers, ende verde van ons, ende ons oncondich sijn, daerom en wil ic niet veel daerof scriven, wanttet te lange vallen soude ende tot onser materie ende propoeste niet en dient. <iiij-v> Want als Jheronimus scrijft, soe sijn de geslachten van desen ij sonen om veranderinge des volcs ende der namen, of doer striden ende andere ongevallen al geheel destrueert, vergaen ende tot niet gecomen, geliken dat lant van Clein Asiën, daer vele landen ende provinciën in ghelegen sijn ende Clein Asiën plach te heten, dat wert nu genoemt Turkijen, overmits dattet die Turcken besitten ende ingenomen hebben; leest dat tractaetken dat paeus Pius die ij. gemaect heeft van desen dele van Asiën: daer suldi besceits genoeg in vinden. Dat derde deel European is dat machtichste van volck, ende begint van der rijviere Tanays, streckende westwert in die Spaensse zee, bi Hercules Colonnen. Ende dit deel heeft Japhet, Noës derde soen, beseten. Ende van hem sijn gecomen xv gheslachten, ende hebben hem mede verstroyt ende ghedeelt, nadat si wassende ende multiplicerende van volck groot werden. Ende dese ij delen, als Affriken ende European, worden vanéén gesceiden

Die eerste divisie

mitten water, dat men heet Mare Mediterranen²⁶, dat is die Middel Zee, beghinnende van 't lant van Syriën, daer dat Heilighe Lant inne leit, streckende westwert tot in die Grote Zee, die men Oceanus hiet, ende die gantsse werlt omcingelt hevet. Aldus is Asiën ghelegen in 't oest; Affriken in 't suden; Europen in 't noorden. Ende alsoe ons dit derden deel, Europen, meest bekant is, ende dat meeste deel kersten ende der Heiliger Roomscher Kercken obediërende is, soe wil ic in 't cort recenseren ende overlopen die namen der landen ende provinciën in Europen ghelegen, sonder enige descriptie ofte ghelegentheit, om der cortheits willen, want die paeus Pius die altesamen in 't lange narreert in sine Cosmographie van der bescrivinge van Europen. Welcker landen namen sijn dese: Die eerste provincie is ghenoecht Scithiën, ghelegen in Asiën; ende uut dit Scithiën in Europen sijn die Hollanders²⁷ uut ghesproten, d' welc heet men oec Sarmatiën of Ruijssen. Ende in dese provinciën leggen dese landen ende regioenen, te weten Alaniën, Gothiën, Satarchiën, Neuriën, Thissageten, Loristhenen, Daciën of Daniën, Amasoniën, Larodiën, Massagethen, Scithetauren, Essidoniën. Omtren der zee leggen dese regionen ende provinciën: Hoech-Misiën, dat men nu Serviën noemt; Neder-Misiën, dat men Bosniën oft Bulgariën hiet; Hongariën, Valachiën, Trachiën, Achayen, Boeciën, Phrigiën, Gethen, Macedoniën, Calcedoniën, Magnesiën, Migdoniën, Tessaliën, Archadiën, Argiën, Laconiën, Messenen, Sparten, Albanin, Illiriën of Slaven, Dalmaciën, Croatiën, Greciën, dat men oec Helles of Atticen noemt; Peloponesus, dat men nu noemt Moreen; Acarnaniën, Epyrus, Istriën, ende meer andere, welcker regionen ende provinciën namen nu veel verandert sijn. Na desen, an die zuyside, coemt Italiën, daer vele hertochdommen ende graefscappen in ghelegen sijn, als 't conincrijk van Neapels oft Siciliën, Tussiën, Calabren, Poelgen, Campaniën, Romaniën, Struriën, Tuscaniën, Lomberdiën, Meylanen, Savoyen, ende meer andere. Insulen ende eylanden daer omtrent sijn Siciliën, Sardiniën, Corsiken, Majoricken, Minoricken, conincrijcken toebehorende den coninc van Spangen oft van Aragon; Corciren, Ebosen, ende meer andere. An die noortside van Europen leggen dese provinciën, als Groot Germaniën of Duyslant, daer dese landen ende regionen in leggen, te weten Russiën, Pruchen, Gothiën, Lijflant, Polen, Beemen, Carniën, Carinthiën²⁸, Stiriën, Oostenrijck, Moraviën, Slesiën, Beyeren, Suaven, Duringen, Sassen, Hessen, Westphalen, Vrieslant, ende meer andere hertochdommen ende graefscappen, die alle onder enen naem van Hoech-Duyslant ende Laech-Duyslant ghenoecht sijn. An die zuyside van Europen leggen dese provinciën, ende sijn alle meest onder enen naem genoemt als Galliën of Walslant, ende wert gedeelt in driën delen, te weten datter is Gallia, Belgica, Celtica, ende Aquitanica. Belgica wert besloten mitten rivieren van der Seine, Rone, ende den Rijn an die noortside, ende strecket uten oesten van dat ghebercht tot in die zee, ende heeft een deel van Duyslant mede in hem begrepen, als Switsen ende heel Hoech-Duyslant, daer vele hertochdommen ende graef- <v-r> scappen in gelegen sijn: Gulick, Cleef, Gelre, Brabant, Vlanderen, Henegouwen, Namen, Lutsenburch, Bourgondiën, Limburch, Hollant ende Zeelant. Oec sijn daerinne gelegen vele bisdommen, als Coellen, Mens, Trier, Ludick, Utrecht, Covelens, Straesburch, Basel, Constans, Camerick, Terrvaen, Ruaen, Riemen, ende meer ander, die ic laet om der cortheits willen. Dat ander deel van Galliën, ghenoecht Celtica, begint van der riviere der Seijne tot die riviere

Die eerste divisie

van der Lore, ende van den rivier Matrone totter Ronen toe, ende eindet in die Middellzee ende an dat ghebercht van Savoijen, in denwelcken dat vele scone provinciën, hertoechdommen, graefscappen ende bisdommen inne ghelegen sijn, die ic hier laet te scriven om der kortheits willen. Dat derde deel van Galliën, genoemt Aquitanica, begint van der riviere van den Lore totten bergen Pijreneën, die Walslant of Galliën sceiden van Spangen. In desen sijn oec vele heerlicke landen, provinciën, hertoechdommen, graefscappen ende bisdommen. Dese ij leste mit een deel van Belgica, sijn subject ende onderdanich den coninc van Francrijck. Die van desen volcomen verstant hebben wil, die overlese die cronike die Robertus Gaguinus gemaect heeft van den conincrijcke van Francrijck. Na desen volgt dat conincrijck van Spangen, daer vele conincrijcken, hertoechdommen ende graefscappen inne gelegen sijn als Castilliën, Aragon, Navarren, Portegaele, Galissiën, Sijvilgen ende Granaten. Spangen begint van die bergen Pijreneën in 't oest, hebbende an allen siden die zee belegen. Noch sijn in Europen andere conincrijcken, als Denemercken, Noerwegen, Sweden, Engelant, Scotlant, Hijerlant. Dit 's nu ons ghenoech gheseijt van den derden dele des werlts, Europen, daer die landen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant inne ghelegen sijn, mit Francrijck ende Engelant, daer die Hollanders ende Zeelanders horen oerspronck of hebben, ende daer wi onse fundament ende cronike op gheset ende ordeneert hebben, als in 't vervolg bliken sal. Welcke twee voerseide conincrijcken principalick horen beginsel ende anvang ghecomen ende genomen sijn uut die destructie van Troyen, die ic hier in 't corte verhalen wil om tot onser materiën te comen, want men dieselve historie in 't lange wel bescreven vindt.

¶ Hoe ende wanneer die famose stadt van Troyen destrueert wert, ende die sake waerom.

¶ Dat vi. capittel

Als die werlt gestaen had omtrent iij M ij C ende lxxv jaer, ende was voer Gods geboorte omtrent M ij C ende xxiiij jaer, in 't derde jaer Labdons die xi. rechter der Hebreusscher of der Joeden, is gheschiet die famose ende vermaerde destructie des stats van Troyen, die Cornelius Nepos ende Dares Phrygius in Griexscher talen, overgeset in den Latijn, bescreven hebben. Soe sullen wi hier alleen verclaren die sake des oerloechs, opdat men tot een ewige memorie weten mach, datter dicwils, bisonder onder den edelen, van een clein vonxken een groet vier coemt, ende wat quaet datter uut overspel ghecomen is. In 't rijck van Dardaniën regneerde een coninck, gheheten Tros, die welcke fondeerde ende stichte die stadt van Troyen. Dese liet een soen achter, ghenoeemt Ylus, die in der stadt Troyen tymmerde een schoen ende hoech pallaes, dat hi na hemselven noemde Ylion. Deze Ylus hadde een soen, geheten Laomedon, die voert enen soen hadde, genoemt Priamus, ende hadde hem als een overste cappetein ende stadthouder ghesent in 't lant van Phrygiën, ghelegen an Dardaniën. Op dese tijt regneerde in 't lant van Achaijen, dat men nu Moreen heet, een coninck ghenoeemt Eson, ende was seer out van dagen, ende hadde enen broeder gheheten Peleas, die 't rijck van sijns broeders wegen amministreerde ende berechte. Nu hadde

Die eerste divisie

dese Eson enen soen, gheheten Jason, ende was een clouck man; voer denwelken Peleas, sijn oem, seer beducht was dat hi hem van 't rijck verstoten ende verdriven mochte, ende visierde enen raet, ende sandt hem mitten vromen Hercules ende meer ander edelen <v-v> in 't eylant van Colchos dat men nu Rodes hiet omme dat Gulden Vlies te conqusteren ende mits dien lof prijs ende eer te bejaghen, d' welck hi oeck volbrochte. Als Jason mitten sinen quamen ghevaren in 't lant van Dardaniën omtrent die stadt van Troyen, om hemluden te verlustighen van den langen reyse. Dit vernemende die coninc Laomedon van Dardaniën of van Troyen, sandt sine legaten totten Grieken dat si van stonden an uut sijn lant trecken souden of hi woud se mit ghewapender handt ende mit cracht daeruut slaen. Ende die Grieken togen terstont hoer zeilen op ende sijn gevaren in 't eylant van Colchos, ende doer industrie, clouc-heit ende wijsheit des conincs Oethes dochter genoemt Medea, heeft Jason dat Gulden Vlies conqusteert ende ghewonnen, ende sijn mit groter victoriën ende zeghe weder in Grieken gekeert. Hercules ende Jason, mitten anderen Grieken gedenckende die injurie die coninc Laomedon hemluden bewesen ende gedaen hadde, ende had se mit groter scande ende scoffiericheden uut sijne lande expuleert ende verdreven, ende sijn mit groter macht ghetogen ende hebben die stadt van Troyen gewonnen, destrueert, ende vernielt, verslaende den coninck Laomedon, ende namen sijn dochter gheheten Esiona gevanghen, ende gaven se enen edelen coninck te manne om sine vromicheits willen, ghenoot Thelamon, coninck van Saleminen. Ende die Grieken keerden weder mit groter seghe ende victoriën elxs in hoer landen. Die coninck Priamus vernemende dat sijn vader van den Grieken verslagen, sijn suster Esiona gevanghen, ende die stadt van Troyen ghedestruert ende vernielt was, heeft hi die stadt weder doen repareren ende vertymmeren in alsoe groter scoenheit, hoecheit ende starcheit, dat sijns ghelijcs nije gesien en was. Die stadt volmaect wesende, heeft die coninck Priamus uutghesonnen sine naeste magen ende getrouwen vrient ghenoot Anthenor, out van jaren ende wijs van rade totten Grieken, begerende hem weder te willen seinden sine suster Esiona; hi soude daer mede alle oude injuriën ende scaden, die hem ghedaen waren verduidelick dragen ende vergheten. Mer die Grieken verstieten mit indignaciën den bode ende wouden op sine commissie gheen antwoert geven; waerom dat hem coninck Priamus bereit heeft mitten sinen een oerloch an te nemen tegen den Grieken, ende heeft sijnen outsten soen, ghenoot Hector, die alre cloechste ende vroemste man doe ter tijt levende, een hooftman ende cappetein gemaect van alle dat heer ende volck van wapenen. Hiertoef heeft den coninc oec informeert ende ghebrocht sijn ander soen, geheten Paris oft Alexander, seggende aldus: "Mijn heer vader ende coninck, u sal believen te weten, dat doen ic onlanx leden was uut jagen ghegaen in 't bosch Yda, heeft die god Mercurius mi geopenbaert ende voer ogen gebrocht iij scoene vrouwen, als Juno, Pallas oft Minerva, ende Venus²⁹, hebbende twist onderling, wie van hem driën die scoenste ware. Ende hebben mi geconstitueert ende geset tot een juge ende rechter, om desen ghescele neder te leggen, begerende den scoesten van hem driën den gulden appel, die si mi daertoe gaven, in den scoot van den scoenste te leggen. Ende siet, ick heb se in Venus scoot geleit, ghemerct dat si die scoenste in minen ogen was; waerom si mi weder tot danckerheit belovet heeft een wijf in Grieken te geven, welcker nije scoone gesien en is opter aerden.

Die eerste divisie

Aldus laet ons varen, doende ons scepen ende gereescap om tot onser meningen te comen. Hiertegens waren Elenus, des conincs joncste soen, ende Cassandra sijn dochter, seggende uut ingheeftinge ende³⁰ insprekinge der goden: "Waer 't bi also, dat Parijs [hoer broeder] een wijf name uut Grieken, so soude mitsdien die Grieken comen ende destrueren die stadt van Troyen, ende souden den coninck mit allen sinen sonen ende burgeren verslaen ende verdriven." Priamus, die vader, dit niet achtende, ghing mit sijn opset ende mit sijns soens begeerten voert, ende bereide veel scepen, daer Paris ende Anthenor mit veel edele vrome mannen <vi-r> van Troyen inghegaen sijn ende sijn gecomen in 't eylant van Cytharea, een eylant der Cycladen, daer hi van den coninck Menelaüs vriendelick ontfangen wert. Helena, coninck Menelaüs wijf, aensiende die scoenheit, facundie, vromicheit ende liberaelheit van Parijs, wert mit sijre liefden ontsteken, als dat si haer over ghegeven heeft in den handen van Parijs, ende heeft se mit hem tot Troyen ghevoert, mit groter blijscap ende vrolicheit. Dit gesciet wesende heeft coninc Priamus van Troyen appellacie interponeert, recht oft daeromme gesciet ware, dat hi also te bat Esiona sijn suster soude van den Grieken recupereren ende weder vercrigen. Menelaüs, Helenen man, coninck van Sparten, ende Agamennon, coninc van Mycenen, sijn broeder, dit horende, hebben 's hem sere beclaecht onder den Grieken van den excesse datter ghesciet was, also datter sonder merren vergadert sijn die alre edelste ende vroemste der Grieken, te weten Achilles, Pirrus sijn soen, Patroclus, Vlixes, Ayar, Nestor, mit veel ander, hebbende haer scepen al bereit, in 't getal van xij C. Mer want die Grieken antwoert ontfangen hadden van den afgod Apollo, dat si eerst in 't thiende jaer Troyen souden destrueren, soe hebben si dicwils sproncreisen ende scarmutsingen gedaen ende gehadt in 't lant van Phrygiën ende Dardaniën, daer Troyen in gelegen was, rovende ende brandende ende den luden die buten der steden woenachtich waren grote scade, hinder ende moyenisse angedaen; ende sijn mitten roof weder te huys getogen. Hierentusschen heeft coninc Agamennon, Menelaüs' broeder, legaten ghesonnen an den coninc Priamus, om te weten of hi sijn broeders wijf Helene weder thuys senden woude; indien hi dat dede, si souden van den oerloge ophouden. Coninc Priamus heeft den Griesschen legaten gheantwoert ende exponeert die grote injurie, laster ende ongelijck, die hem Jason ende Hercules, die Grieken, te voren gedaen hadden, als sijn vader verslagen, die stadt Troyen verbrant ende destrueert, sijn suster Esiona ontvoert; also dattet hem na sijre hoechgeboren edelheit niet en stonde langer te liden. Mer hi ontseide se, ende was also bedocht dat hi geen paijs noch vrede mitten Grieken maken en woude, mer wilde die fortune ende avontuer van den oerloge verwachten. Waeromme dat an beiden siden groot, machtich volck vergadert is. Ende die Grieken sijn mit alle hoer macht voer die stadt van Troyen gecomen, ende hebben die swaerlicken ende crachtelicken belegen. Ende hebben vele striden ende scermutsingen tegen malcanderen gehadt, in welcken striden die vrome Hector, Priamus' soen, verslagen heeft den coningen Patroclum ende Mennon, ende veel andere capeteinen der Grieken, also dat si onderling twe winteren bestande maecten, om een ygelick sijn edelen eerlick te begraven ende thuys te voeren, want den Grieken ende Troyanen vele edele heren, coningen ende vorsten uut vremde landen te dienste ende hulpe gecomen waren, die men, nadat si verslagen waren, weder in hoer eijgen landen,

Die eerste divisie

mit grooten costen, eeren ende pompen moste brengen ende begraven. Na twe jaren sijn si weder te velde gecomen; ende Hector van Troyen, die vrome prins, heeft verslagen x die meeste heren ende capeteinen der Grieken, ende an d' ander side heeft Achilles verslagen iiii grote heren van Troyen, want si vochten ende streden xxx dagen lang seer strengelick ende vromelick. Hierna maecten si weder iij jaer lang bestandt, ende dat uut wesende, sijn si weder te stride vergadert; ende daer wert ontellick volck an beiden siden verslagen. Ende hoewel dat Hector van sijn wijf, Andromacha genoemt, vermaent was doer een visioen, dat si des nachts ghesien hadde, dat hi dien dach binnen der stadt van Troyen soude bliven, ende niet te stride gaen, woude hi sijn lijf behouden; nochtans voer hem nemende dattet enen edelen man niet en betaemt een wijfs droem te achten, is vromelick uuter stadt ghereden, ende heeft vele van den Grieken ende van den besten verslagen. Dit merckende Achilles heeftten verspijt ende gemerct dat Hector sinen scilt op sinen rugge geworpen had om enen edelen man, die hi gevangen had, sekerlic te leiden, ende heeftten <vi-v> verradelick ende onversienlick mit eenre lancie in sinen borst doot ghesteken ende doerronnen. Na Hectors doot ende begravinge isser weder een jaer lange bestant ghemaect; ende siet, in 't jaerghetijde van Hector is Achilles mede binnen Troyen ter feest ghecomen, niet ansiende dat Hector sijn viant geweest ende van hem verslagen was; mer voer hem nemende dat men den begravinge der doden ende bisonder der edelre vromer cappeteinen hoort eer ende gedachtenis te bewisen. Achilles staende bi den lijke op Hectors graf, sloech sijn ogen op coninc Priamus' joncste dochter, genoemt Polixena. Ende begeerde se uut groter liefden tot sinen gechten wive. Ende Priamus, die vader, ende Heccuba, die moeder, gaven hier consent toe, mit sekere condiciën. Alsoe dat Achilles, overmits dese voerwaerden, hemselven van den stride ontoech, persuaederende ende onderwisende mit vele redenen den cappeteynen der Grieken, sijn medegesellen, dattet seer oneerlick, onwyslick was, dat men om een wijfs willen die meer dan eens ontvoert was, heel Europen, ende bina Asiën soude perturberen ende in roere houden. Waeromme die princen ende capeteinen der Grieken admitterden ende gehengeden, dat Achilles Polixenam, des conincs dochter te wive nemen soude, ende in der stadt gaen mit sijn Mirmidonen ende ondersaten, op datter mits sulcken huwelick, pays ende vrede comen mochte tusschen den Troyanen ende den Grieken. Hiertegen waren coninck Menelaüs ende Calcas, priester van Troyen, die in 't beginsel overgelopen was totten Grieken. Mitten corsten: Achilles na der ordinancie van Heccuba der coninghinne, is mit Archilocho, Nestors soen, alleen in Apolles tempel gecomen, om aldaer, sonder enich rumoer, Polixenam te trouwen. Mer 't is anders gevallen. O, dwase ende sotte liefde! Hoe verduysterstu dat vestant der wiser vromer mannen! O, Achilles, vrome ridder! En denctste niet dattu Polyxenes broederen, als Hector, Deyphebus, ende Troylus, verradelick ende onversienlick verslaghen hebste? Ende als hi in den tempel gecomen was om dit te volbrengen, is Parijs mit een deel gewapende doer een heimelicke plaetse in den tempel ghecomen, ende hebben den vromen Achilles mit Archilocho verslagen. Die Grieken dit vernemende, waren seer toornich opten Troyanen, ende namen Achilles soen, genoemt Pirrus oft Nephtholemus, tot een cappeteyne. Dese Pirrus dede grote wraeck over sijn vaders doot, verslaende vele Troyanen, ende bisonder den coninginne van den Amasonen, die

Die eerste divisie

mit M maechden ende vrouwen te paerde den Troyanen te hulpe gecomen waren, om wiens doot die Troyanen seer droevich waren, ende sloten haer poorten toe, ende en hadden ghenen moet meer te striden. Doen quamen Anchises, mit Eneas sijn soen, ende Anthenor mit Polidamas sijn soen, totten coninc Priamus, ende baden hem dat hi paijs ende soene mitten Grieken maken wilde. d' Welc Priamus seer ovel nam, ende beval sinen natuerlicken soen, geheten Amphimachus, dat hi desen tweën, als Eneas ende Anthenor, heimelicke lagen legghen soude ende verslaen se. Waerom dat dese twee conspiratie ende meuterie gemaect hebben mitten Grieken om die stadt te verraden ende leveren op condiciën ende voerwaerden voer hem ende horen nacomelingen. Ende siet, doe Eneas, Priamus' swager, die sijn dochter te wive hadde, geheten Creusa, ende Anthenor dit vertoefden, quaemen ij cappeteinen al heimelic binnen Troyen, als Vlixes ende Diomedes, tot desen ij, vernemende die sake des vertoevens. Doe sprac Anthenor: "Ghi sult weten in der waerheit, doen coninck Ylus die stadt van Troyen tymmerde, ende daerinne een tempel hadde doen maken totten dake toe in die eer van der godinne Pallas oft Minerva; ende siet, by dat hoge altaer is duer godlijcke misterie uten hemel een houten beelt gecomen, ende heeft hemselven an den muyr gevesticht, dat men 't mit ghenen handen oft instrumenten daervan nemen of breken mach, dan het laet hem allene handelen ende verdragen van den handen der priesteren, die in den tempel dienen; ende men can niet geweten van wat hout dit beelt gemaect ende figureert is. <vij-r> Den virtuit ende cracht van dit beelde heeft Pallas die godinne ons bedudet, seggende, dat alsoe lange dit beelde binnen der muren van Troyen bewaert wort, ende niet utgedragen, soe sullen die coningen van Troyen die stadt ewelick besitten ende hem niet ofghewonnen werden. Ende dit beelt wert na der goddinnen Pallas ghenoeft 'Palladium'. Ende dit is die sake waeromme wi onse beloften niet gehouden en hebben, mer wi sullen den priester Thoas, die 't bewaert, mit veel gouts tempteren, dat hij 't ons leveren wil." d' Welck alsoe gesciet is. Ende Vlixes ende Diomedes namen dit beelt mit hem uuter stadt, ende terstont daerna wert enen beveynsden paijs gemaect, als dat die Grieken een groot paert van metale, daer M man in verborgen lagen, in die stadt brochten, om in den tempel te setten. Ende als 't nacht was, ghingen dese uut, ende die Grieken quamen van buten doer dit gadt van der muren, daer dat paert doer ghebrocht was. Ende aldus wert die stadt verradelick ghewonnen ende destrueert, ende sloegen den coninck Priamus mit sijn wijf ter doot. Die Grieken lagen voer Troyen x jaer, vi maenden, vij dagen; ende Troyen was ghetymmert bi den tijden dat Ayoth rechter was van den Jueden, ende was in der derden etaet des werlts, voerdat Romen getymmert worde iij C ende xxx jaer. Ende Troyen stont C ende lxxxv jaer. Ende daer bleven van den Grieken verslagen voer Troyen viij C ende lxx M man, ende van den Troyanen totdat die stadt verraden worde, vi C ende lxxvi M man; ende als si ghewonnen worde ij C ende lxxvi M. Uut deser excellente ende famose destructie van Troyen hebben die Grieken voertan hoer jaren ende datum van dien supputeert ende ghescreven, tot des groten Alexanders tijden toe, die 't conincrijcke van Grieken onder hem brochte. Die meerder ende beter verstant van deser historie van Troyen hebben wil, mach lesen die historie ende 't boeck dat daervan gheprintet is in Duischer talen, waerom dat si hier in 't cort overghelopen is, om tot onser materiën te comen.

Die eerste divisie

¶ Van den gesten die die Troyanen na der destructie alle die werlt doer ghedaen ende ghelaten hebben, ende wat plaetsen si bisonder begrepen ende ghesticht hebben.

¶ Dat vij. capittel.

Het gheschiet dicwils uuter dispositiën ende ordinanciën Goods, dat des eens verderfnisse is eens anders welvaren, d' welcke wi nu mercken mogen uuter destructie van Troyen. Alsoe waer dat een volck ende nacie vergaet, daer sprutet ende wasset weder een ander volck, opdat die menschen nergens hem in verheffen en sullen, ofte gloriëren, dan alleen in den Vader der lichten, dat is God almachtich, van den Welcke comen alle goede gaven ende volmaecte ghiften; Die voermaels totten propheet Samuël ghesproken heeft, seggende: "Ic make groot denghenen, die Mi glorificeren, ende soe wie Mi versmaden die sullen onedel ende altijt versmaet wesen." Ende lange tijt oec hierna totten propheet Daniël ghesproken heeft: "Ic bin Die die tijden ende outheden mitten beloop des werlts verwandele; Ic transfereer ende oversette die rijcken ende landen, ende gheef se ende constitueer se weder, als 't ende wien 't Mi belieft. Ic bin alleen die Here, Die altijt blivet." Laet ons nu overleggen ende anmercken, hoe dat die handt Goods in der destructiën ende vernijelinghe des famosen stadts van Troyen over alle die werlt verclaert is. Want also voermaels doer Moyses ende 't volck der Joeden verdreven uut Ramesse, een clein plecke lants in Egipten, die heel provincie des lants van beloften vervollet ende bewoent is geweest, soe is oec doer den burgeren die uut Troyen na der destructie verdreven sijn ende verstroiet, ofghedwaelt bina heel Europen (dat is 't derden deel van der werlt, daer dese landen inne gelegen sijn) beset ende ghesticht, getymmert ende bewoent gheweest. Nochtans is die stadt van Troyen evenwel in corter tijt na haer destructie weder repareert ende opgemaect doer Hectors sonen, mit hulpe³¹ van horen oem ghenoeft Helenus, ende is wederom tot sijn eerste <vii-v> floer gecomen, ende hebben se mit groter gloriën beseten totter tijt toe, dat Marius ende Scilla, twee raetsmannen ende cappeteinen van Romē twistich ende partiich werden, ende maecten een grote twedracht onder den burgeren van Romē, alsoe dat Fimbria, een prince van Marius' partije, mit een groot heer van volck ghetogen is in Dardaniën, ende heeft die stadt van Troyen ten derden ende lesten mael geheellick verbrant, gedestruert ende verwuest, mit alle die menschen die daerinne waren, omdat si Scilles' partije sustineerden, ende sijn volck ophilden, ende hadden hem buten der poorten ghesloten, ende en woudens niet in laten. Aldus heeft die dochter, als Romē, haer moeder, dat 's Troyen, vernijelt ende verwoest. Aldus is Troyen drie werf gedestruert: eerst van Jason ende Hercules; na van den Grieken, daer wi nu of spreken; ten lesten van den Romeinen, als voerseit is. Mer om tot onser proprooste te comen ende voertganck onser croniken, soe sal men weten, dat uut die anderde destructie ende verstroynghe vele steden ende plaetsen in Europen van den verdreven Troyanen gesticht ende bewoont sijn. Eneas heeft gehad xxij scepen, ende is mit sijn vader Anchijses ende sijn soen Ascanius ende sijn voetster Cayeta, ende mit iij M iij C Troyanen, mannen ende vrouwen, ghecomen in

Die eerste divisie

Italiën bi Lavinium; ende heeft opten oever van der zee getymmert ij steden, als Corcyren ende Melinen. Ende opten mont van den Tyber: Nijewe Troyen, niet veer van der stadt Laurenten, daer Latinus coninck was, wiens dochter geheten Lavinia, Eneas te wive nam, uut raet ende ingeven des conincks Evanders. Noch heeft Eneas gesticht een stadt genoemt na sine voerster: Cayeta, ende is die alre bequaemste haven te comen in Poelgen ende Neapels; ende noch een stadt, gheenoemt Cuma, in Campaniën. Ende alear Eneas in Italiën quam, hadde hi gheweest in Siciliën, daer hi sijn vader Anchijsen begraven hadde: ende comende in Italiën wert hem in een visioen gheseit dat hi soude trecken totten coninck Evander, die woenachtich was in een plaetse gheenoemt Sevenbergen, daer namaels die stadt van Romen ghetymmert wert: "Welcke Evander een oerloge voert tegen den coninck Latijn; ende ghi sult hem helpen want ghi sult dat lant van Italiën besitten. Ende tot sekerheit suldi vinden een witte zuege mit xxx jonghe baggen, leggende onder enen boom." Ende uut desen wert daer een stadt getymmert gheheten Albaen. Die coninck Evander siende desen Eneas mitten sinen comen in sijn lant, waende dattet vianden gheweest hadden, ende ghing hem mit veel ghewapents volck te gemoete. Dat siende Eneas nam in sijn hant een telch van olivenboom in een teiken des vredes, want dat doe die manier was, ende si twe sijn tesamen verbonden tegen den coninck Latijn. Die coninck Turnus van Tuschiën, die coninck Latijns dochter te wive hadde, gheenoemt Lavinia, quam hem te hulpe, ende in enen stride, die coninck Evander ende coninck Latijn tesamen hadden, wert Pallas, coninck Evanders soen, van den coninck Turnus dootghesteken; wiens lichaem ende graf hier namaels, onder den keiser Henrick den Derden, gans ende heel gevonden wert binnen der stadt van Romen, in 't jaer ons Heren M ende xl. Ende dieselve Turnus wert daer oec verslaghen. Ende doe nam Eneas sijn wijf Lavinia, Latijns dochter, tot enen wive. Ende van desen coninck Latinus wert dat conincrijck, dat te voren hiete Laurenten, nu genoemt Latijn; ende Eneas regneerde na coninck Latijn in dit lant van Italiën oft Latijn iij jaer lang, ende starf daer. Anthenor, oec een prinche van Troyen, is in 't landt daer nu Veneetgen staet, ghecomen mit ij M ende v C Troyanen, ende heeft aldaer opter rivieren, die men Thimavus noemt, een scone stadt ghetimmert, die hi noemde Pavijën; ende sloech hem daer neder. Enetus of Venetus, oec een edel Troyaen, stichte die stadt van Venegen. Die stadt Pise wert ghesticht van den Grieken comende uut Archadin, uuter stadt Pisen. Perusius stichte Perusen. Equilus fondeerde die groote stadt Aquilegiën. Noch stichten die Troyanen die stadt Lune, <viij-r> Populunen, Tarvisiën, ende meer ander, die ic late te scriven, want si tot onser materiën niet en dienen. Francus, oft Francion, één van Hectors sonen, van wien die Fransse horen groten name voeren, nadat hi van sijn eijgen broeders, die doe Troyen besaten, verdreven was, is hi mit veel Troyanen, mit veel arbeids ende perikel, opter riviere van der Danouwe gecomen, die oec Hister heet, ende scheidet Duyslant van Daciën. Doe Francion hier een weinich tijts mitten sinen geseten hadde, heeft hi een plaetse verspijt ende ghevonden, versceiden van allen menschen, leggende opter rivieren Tanays, nortwert op in Scythiën, daer wi, Hollanders, onse oerspronck of nemen, als men na horen sal. Welcke rivier scheidet Asiën ende Europen, vallende ten lesten in den marasschen ende broecklanden van Meotides. Hier, in dit lant, heeft Francion een stadt ghetijmmert, gheheten Sicambriën, in welcke

Die eerste divisie

stadt hi ende sine naecomelingen lange tijt gewoent hebben, ende een bloedich ende onrustich leven gheleit hebben mit hoer buerluden ende nagheseten; ter tijt toe, dat se die keiser Valentiniaen die Jonge gheboet dat men se mit vreden laten soude. Van denwelcken hiernamaels geseit sal worden, als 't punt ende tijt gheven sal.

¶ Hoe dat Brittus³² mit een deel ghevangen Troyanen in 't eijlant van Albion quam, dat nu Enghelant hiet.

¶ Dat viij. capittel.

Als coninc Eneas iij jaer lang in 't Latijnsse rijck, dat 's in Italiën, hadde regneert, is hi ghestorven, ende sijn soen Ascanius, die hi gewonnen hadde bi sijn wijf Creusa, des conincs Priamus' dochter van Troyen, is na sijns vaders doot gheworden coninck van Italiën, ende stichte een stadt gheuoemt Alba, op die rivier van den Tijber. Ende als hi xxvij jaer hadde regneert, starf hi, afterlatende een soen gheheten Silvius. Dese Silvius hadde te wive Laviniën nichte, die welcke beswaert wesende mit kinde, dede Silvius, sijn vader, van den meesters vernemen wat van den kinde worden soude. Ende hem wert gheantwort, dattet kint sinen vader ende moeder doden soude. d' Welck alsoe gheviel. Want als die moeder dat kint ter werlt brochte, starf si in der baringhe. Ende dit kint wert gheuoemt Brittus. Dese Brittus, als hi xv jaer out was, ghing hi mit sinen vader Silvius uut jagen; ende uut onbehoetheit ende haesticheit, menende te scieten na een wilt, scoot hi sinen vader doot. Waeromme dat hi seer ghehaet wert van sinen vrienden. Ende toech van scaemten uutten lande, ende quam in Grieken, daer hi vant een groot deel Troyanen van den gheslachte Eleni, coninc Priamus' soen van Troyen. Ende saten daer in groten eigendomme ende onder swaren tribuit des coninc Pandrasius van Grieken. Bi desen Troyanen bleef Brittus een wijl tijts, ende coren hem tot enen hooftman ende capetein, om sijnre vromicheits willen; ende andere Troyanen daer omtrent gheseten dit vernemende, quamen oec bi hem, soedat si alle dage meerreden in den ghetale van vij M mannen, behalven wiven ende kinderen. Ende hadden oec groten troost ende hulp van enen edelen Griek, gheuoemt Assaracus, gheboren van sijnder moeder wegen van Troyen. Ende dese ij, als Brittus ende Assaracus, maecten aliance mit malcanderen te leven ende te sterven, ende deden alle die wiven ende kinderen in een wildernisse gaen, ende deden den coninc Pandrasius bidden dat hi hem wilde gehenghen dat si in der wildernissen mochten wonen, gheliken beesten, of dat si uutten lande mochten trecken, soekende die avontuer. Die coninc dit horende was seer tornich, ende heeft terstont groot volck van wapenen vergadert, om dese Troyanen te bevechten. Ende quamen t' samen te velde, ende d' avontuer viel Brittus mede, ende verwan die Grieken, ende ving den coninc Pandrasius. Ende soude hi sijn lijf behouden, so most hi hem gheven sine scone dochter gheuoemt Ignoge, ende daertoe noch iij C scep en ende xxiiij mit harnas ende wapenen ende ander metael ende yser gheladen. Ende Brittus troude des conincs dochter, ende die coninck begaefde Brittus ende sijn dochter <viij-v> mit vele gouts ende silvers, ende voersach hem ende die scep en van als dat hem van node was, ende ghingen t' scep en. Ende als si ij dagen ende enen nacht gheseilt hadden, quamen si in een eijlant gheheten

Die eerste divisie

Lergacia, dat ydel ende ledich was van enige menschen; want die zeerovers hadden alle dat volck van den lande ghedoot ende wech-gevoert. In desen lande lach een vervallen stadt, daer een tempel in stont in die ere van Venus gesticht. In welcken tempel Brittus een nacht ruste, ende als hi sacrificie der goddinne Venus hadde gedaen, openbaerde si hem in den slape, dat hi westwert trecken soude, mit sinen volcke, daer hem een eijlant verscinen soude, groot ende scoen, d'welc hi ende sine nacomelingen ewelick besitten soudent. Ende is mit sinen volcke t'scepe gehgaen, ende sijn ghecomen in die Zee van Tirrenen, daer si vonden iij gheslachten van den Troyanen, mit horen hertoge Corineüs genoemt, die mit Anthenor daer ghecomen waren. Van welcken Corineüs dat lant Cornuaelgen sinen naem of heeft. Dese Corineüs, mit sine Troyanen, verselden hem mit Brittus, ende sijn ghecomen in Aquitaniën, dat men nu Guuasscongen hiet, bi die rivier van der Loyre, daer een coninck regneerde ghenoeemt Groffarius van Pictaviën, daer si enen strijt tegen hadden; ende sloeghen hem vele volcx of. Op dese tijt waren in Galliën xij coningen, die alle ghelijck beloefden Groffarium te hulpe te comen, ende dese Troyanen uut horen landen te verdriven. Brittus mit sine Troyanen begreep een starcke plaetse, daer namaels die stadt van Tours ghesticht worde, om hem te bescermen voer den xij coningen, die mit groter macht van volcke tegen hem quamen. Het gheviel tot enen groten stride, ende daer bleven boven ij M Walen verslagen, ende d'ander namen die vlucht. In desen stride bleef een vroem Troyaen verslagen, genoemt Turnus, ende was Brutus neef; dese hadde mit sinen swaerde wel vi C mannen verslaghen. Ende Brutus deden daer begraven. Ende dáer wert die stadt van Tours getimmert, ende wert na desen Turnus, Turo ghenoeemt, dat 's Tours, daer Sinte Martijn na biscop wert. Als Brittus in desen lande lange tijt geweest hadde, is hi te rade gheworden te zeilen na dat eylant dat hem gewesen was, ende is mit allen sinen volcke t'scepe ghegaen, mit hem nemende enen groten roof van gout ende silver, dat si daer in den lande ghecregen hadden. Ende quamen mit enen gheluckighen winde an een eylant ghenoeemt Albion, dat op die tijt allene mit ruesen ende ruesinnen van groter statueren ende forme bewoent was. Ende woenden in die cavernen ende hollen van den hogen bergen. Brutus die trat op 't lant ende vachte seer vromelick teghen dese gyganten ende ruesen, ende beval sijn volck dat si se alle in die benen slaen soudent, ende soe verwonnen si se eerst. Ende daer werter vele verslaghen, ende vele toghen mit scepen uutten landen, ende begrepen Hollant eerst, ende hieten 't Slaven. Ende sommighe toghen ende weken in dat lant Albaniën, dat nu Scotlant hiet. Ende Brutus wan aldus alle dat lant Albyon, ende besattet, ende dede 't bouwen ende betimmeren mit steden, sloten ende fortressen, in allen scine of 't van anbeghinne des werlts ware bewoent gheweest, ende dede 't na sinen naeme tot een ewighe memorie hieten Brittangen, dat men nu Enghelant noemt. Ende dat volck worde gheheten Berthoenen. Ende hi deelde dit lant mit Corineüs, sinen gheselle; die viel te lote mitten sinen een horn van den lande, dat hi nae hem selven dede noemen Coryneijen, dat men nu hiet Corvaelgen³³ oft Cornubiën. Ende in desen eynde lants van Cornuaelgen woenden vele gyganten ende ruesen in den culen ende bergen ende cavernen, meer dan in anderen plecken des selven eylants. Ende onder allen was daer een utermaten grooten gygant ende³⁴ ruese van xij cubitus oft elboghen, ghenoeemt Goemagot, die also starck was, dat hi wel enen groten <ix-r>

Die eerste divisie

eyken-boom mitten wortel uuter aerden ructe oft een cleyn rijcken gheweest hadde. Ende alsoe Corineüs dye prince uuter maten gaern wrastelde ende vacht teghen die ruesen, ende hoe si starcker ende vromer waren, hoe hij hem daer liever tegen versette, soe gheviel 't op een tijt dat Brutus in dye haven van desen contreye ghecomen was, ende siet, terstont quam desen gygant met noch xxx ghesellen, grote, starcke mannen, ende bevochten die Brittoenen. Mer si worden alle verslaghen, uutgheseyt dye grote ruese Goemagot. Desen lyet Brutus te live houden, willende sien die wrastelinghe van Corineüs ende desen ruese, daer Corineüs hem seer blidelic toe gaf ende in vervroechde. Ende siet, als si an malcanderen quamen, toonde elck sijn cracht om den anderen te verwinnen. Ten lesten heeft Goemagot met alle sijnen crachten³⁵ ende met groter vromicheyt Corineum ter aerden gheworpen met sulcker felheit ende wreetheit, dat hij hem drie ribben in sinen live brack; waerom dat Corineüs soe toernich wert ende verwoet, dat hij uut groter crachten ende vromicheyt den ruese Goemagot op sijnen schouderen nam, ende droech hem tegen sinen danck op een hoghe steenrootse by der zee, ende werp hem van boven neder, dat hij in stucken ghereten wert van den scarpsten stenen. Ende dye plaetse hiet noch opten dach van huysden: Goemagots Spronck. Ende als Brutus dit lant aldus becrachticht hadde, was hij out xxxv jaer, ende besat dat met sinen edelen Troyanen xx jaer. Ende hij versach een plaetse op dye riviere van den Teemse, dye hem wël beviel. Ende daer dede hij maken een stadt, ende dede dye hieten nae dye oude stadt, daer si alle uut ghesproten waren, Troyen, dye nu Lonnen hiet. Ende dit was in der derde outheyt des werelts, nae Abrahams gheboert viij C ende xcvij jaer, ende voer ons Heren geboert M C ende xvij jaer, ende in den tiden dat Hely, dye overste priester, rechter was van den Joeden, ende dat dye arke des Heren van den Philistinen ghevanghen was. Dese Brutus wan bij sinen wive Ignoge iij sonen, als Locrinus, Albinactus ende Camber. Ende nae des vaders doot deelden si dat lant onder hem driën. Locrinus, die outste, besat dye eene helft van den lande, ende hietet na hem selven Loegria. Ende nam te wive Corineüs dochter, gheuoemt Guendoloena, daer hi een soen an wan, genoemt Magdan. Ende wert die eerste hertoech van Cornuaelgen. Camber, dye ander soen, viel te dele een stuck van den lande over dye riviere Sabrine; ende wert gheheten nae hem Cambriën, dat nu 't lant van Waels hiet. Die derde soen ende die jongste, als Inactus, quam te dele dat lant an dye noortside, ende hietet nae hem Albaniën, dat nu Schotlant hiet. Britus dye starf in 't jaer voer ons Heren gheboerte M C ende xxxv, ende wert tot Londen begraven, dye doe Troyen hiete. Ende was gesticht lxiiij jaer nadat die grote stadt Troyen gedestruueert was. Ende dat was iij C ende xc jaer, eer dat Romulus Roman stichte. Hiermede laet ick nu te scriven van desen twe conincrijcken, Francrijck ende Enghelant, ter tijt toe dat ons die historie bet dienen sal te verclaren, als 't pundt ende stonde gheven sal, ende willen aftervolghen ons opghenomen materie, dye historie van Hollant.

Die eerste divisie

¶ Van die situatie ende ghelegentheyte des lants ende provincie van Germaniën, dat is Duytslant, daer dat lant van Hollant, Zeelant ende Sticht van Utrecht inne gelegen sijn, die voermaels met eenre ghemeenre namen Vriesen plagen te hieten.

Dat ix. capittel.

Eer dat wi van onse regioen ende provincie van Hollant beghinnen te spreken, is 't van node Germaniën, dat is Duytslant, te bescreven, in welcke eynde Hollant, Zeelant ende Vrieslant met dat Sticht van Utrecht gelegen sijn, om te bat tot onser meninghe te comen, ende om te bequamer uut te legghen, dat men van desen landen (waerom wi princepalick dese cronijcke anlegghen ende beghinnen) in ouden historiën bescreven vindt. Germaniën, dat 's Duytslant, wort alsoe van den Romeynen geheten, als Strabo scrijft in sijn vij. boeck Van der ghelegentheden der landen, ende seyt dat <ix-v> die Duytschen worden van den Romeinen genoemt "Germani"; "Germani" na der Roomsche sprake ende bedudinge is soe veel te segghen als ij ghebroeders van eenre vader ende moeder; want si die Duytschen noemden broeders te wesen van den Gallen, dat is van den Walen, want si malcander gelijk waren in lichame, coloere, zeden, manieren, ende in 't leven; want si groot ende wit van lichaem waren. Aldus noemden se dye Romeinen Germanen, dat sijn ghebroeders. Mer te spreken nae ouder meesters opinie, waerom dat se "Germani" hieten, is dese: want die Scijthen, die an Duytslant gelegen sijn, noemen enen groten starcken ende cloecken man "german"; dat is also veel te seggen als groot van statueren, ende starck als een beest. Want die Duytschen hier voermaels pleghen hem te ghenereen mit jaghen in der wildernissen, ende aten raeu vleys ende wiltbraet, als beesten. Waerom dat si starck waren als beesten. Sy en ghedoechden nyet dat yemant bij hem woende. Si en hadden ghenen wijn, noch gout, noch silver, dan alleen coper oft metael, daer si harnes of maecten. Si en hadden gheen goden noch en wisten van ghenen religye te spreken. Mer namaels, bij lanc-heden van tiden, hebben si mede afgoden anghenomen, gheliken andere natiën ende provinciën³⁶. Ende als si quamen tot obediëncy des Roemschen Rijcks, begonnen si dye landen te bouwen mit steden ende castelen op dye rivieren, voer den anvechtinghen der Barbaren uut vreemden landen comende, van den welcken men noch oude timmeraetsen ende vervallen mueren in vele plaetsen legghen siet. Onder den keyser Nervius en droncken si noch ghenen wijn, noch datgheen dat hem cranck ende sacht van lichaem maken mochte. Onder den keyser Nero en hadden si 't ghebruyc noch niet van goude ende silvere penningen, mer deden haer comenscap ghevende ende nemende dat één goet voer 't ander. Ende doen Sinte Bonifae die ander bisschop van Utrecht dat Woert Goeds predicte onder den Sassen ende Vriesen, aten si noch paerdenvleys. Ende die keyser Probus admitteerde ende toeliet den Duytschen dat si wijngaerden mochten setten, dat te vorens alleen gheoerloft was den edelen ende ridderen. Nu mocht yemant vragen hoe dat by comt dat men also weinich van desen dingen bescreven vindt. Daerop antwoert een groot out historij-meester ende cosmographus, uut Scijthen gheboren, ghenoot Ethicus, die byna alle dye werelt omme ghevaren ende gheseylt heeft, ende dye oeck alre-eerst als men vermoet, die propriëteiten des volcs omtrent der zee van desen landen van Duytslant bescreven heeft. Dese scrijft dat dat volck

Die eerste divisie

van desen landen gheen kennisse van letteren oft scriftuten en hadden, ende en thoonden niet dan alleen haer menschelijcke natuer ende ghedaente, levende onwettelijcken ende onmenschelicken als beesten. Ende al hadden si al letteren ende scriften ghehad, so soudē si hem gescaemt hebben haer leven, zeden ende manieren in scrifte te stellen, want si beestelick ende niet menschelick en waren. Wie en soude niet abhorreren ende verscricken als men hoorde segghen, dat si paerden, wolven, vossen, ghijeren, crayen, storcken, camelen, jae serpēten ende slanghen aten, ende offerden haer goden hoerre dienstboden onnosel bloet, welcke zeden, manieren ende leven si noch vele van henluyden oeffenden ende hilden totten groten coninc Kaerls tyden toe. Dese voernoemde Ethicus, historij-scriver, wiens scriften Sinte Jheronimus een commentator ende beduder is, scrijft dat dye Sassen ghecomen ende ghesproten sijn van een natye van volck, ghenoecht Griphi, by die grote berghen van Rijpheen, legghende omtrent dye grote Noortse Zee, dyewelcke Duytslant, daer Zassen in gheleghen is, eerst beheerden, want Sassen is een groot, lanck ende breed lant, want alle 't lant dat leyt tusschen den Rijn ende dye zee, die men hiet Baltheum, of die Duytsche Zee, plach men hier voermaels Sassen te hieten, ende hadde beleghen an dye westzijde den Rijn, an dye noortzijde Denemarcken, an die zuytszijde Franckenlant, Beyerēn ende Beemen; an die oestzijde Slesiēn, <x-r> Pruissen ende Polen³⁷. In welke terminen besloten sijn Duringen, Hessen, Michen, Brandenburg, Bruijnswijck, Pomerēn, Hollant, Zeelant, Vrieslant, Utrecht, Meyenburch, Bremen, Halberstadt, Hilsemēn, Werden, Munster, Westfalen, Lunenburch, Lubeck, Rostwijck, ende voert alle die custe van der Duytscher Zee langhes. Dese ende meer andere waren alle Zassens ghenoecht, als Hoeh-Zassens ende Neder-Sassens³⁸. Dese Griphi voorseit pleghen te eten menschen-vleys, ende beesten als ghijeren, camelen, wolven, beren, honden, apen ende andere beesten, dye onmenschelick sijn te noemen; ende en hadden noch broot, noch soudt, noch wijn. d' Welck men altesamen wel gheloven mach aldus te wesen, omdattet Sinte Jheronimus beschrijft ende bedudet op dat boeck van Ethicus voornoemt. Ende ditselve wert noch in vele plaetsen in sommighen dinghen useert ende onderhouden, als dye Denen ghebruycken ghedroechde visch voer broot; dye Vriesen eten butter, caes, eyer, ende drincken melck ende wey of heuy. Dye Neder-Sassens ofte Oude Sassens, als sijn die Westfalers ende Munsterse ende daer omtrent, eten raeu ende ghedroecht vleys. Nu hebdi ghehoert dye zeden ende manieren van onsen ouderen leven, ende pleghen te woenen in hole-berghen ende steenrootsen, daer men se vant. In anderen laghen plecken maecten si hutten ende koyen van willighen rijsen ende ander boomen. Mer na den male dat die Romeinen heren van Duytslant gheworden waren, hebben si dese zeden ende beestlijcke manieren ghereformeert, ende tot enen beteren staet gheredigeert ende ghebrocht, want si brochten daerin timmerluyden, steenbackers, metselaers ende dijckmakers, dye dat lant bedijcten mit hoghe ende brede wallen ende dijcken voer den anvloet van der zee. Ende hebben daerof ghemaect een lustich ende suverlick lant om te bewonen, d' welck nu eens deels bewoent wert van den Vriesen, Frisiabonen [dat sijn Waterlanders], Catten [dat sijn³⁹ Catwijckers], ende Rijnlanders, Canenefaten [dat sijn Kenemers]; eens deels oeck van den Bataviērs, dat sijn Hollanders, ende Batavoduērs, dat sijn Betouwers, dye welcke landen nu allegader tesamen onder enen naem "Hollant" ghenoecht werden; ende plach hier

Die eerste divisie

voermaels in ouden gesten te hieten Batavia, hoewel dat men noch in sommige oude brieven van den graven ghegheven bescreven vint "Holtlant", mer Plinius ende dye Romeinen noemen 't "Batavia" ende heeft sijnen naem van der hoecheit of diepheyte; want Batavia is soe vele te segghen als "bassa terra", dat 's laechlant of hoollant, want het plach hier voermaels, eer 't bedijct worde, mitten wateren ebbende ende vloeyende bedect te legghen ende overvloyet te wesen. Daerom accorderen die twe namen⁴⁰ wel overeen: Batavia ende Hollandia; mer Holtlandia⁴¹ niet, als voerscreven staet, welke provincie van Bataviën of Hollandt van vele Romeynsche scrivers ende meesters ende van vele keyseren seer vierlick ende gheacht is geweest, dat welke eer dattet onder 't Roomssche rijck quam, van den Engelschen Bartoenen dye Brutus verdreef, ende van den Sassens bewoont werde. Ende wert dicwils van den Hunen, Denen ende Noordtmannen ghedestruert ende verwoest, ende oeck van den Saracenen, comende uut Affriken; ende was seer weynich bewoont mit volck, om der saken willen voerscreven; mer na den male dat die Francken Vrieslant bedwonghen hadden, ende sij 't lant eenen heer ende grave ghegeven hadden, is 't van daghe te daghe betimmert ende bewoont gheworden, ende hebben dat teghen den Denen ende Noordtmannen vromelicken ghedefendeert ende beschermt, als men na in 't proces van deser cronijke horen sal. Om te vervolghen ende tot mijne voer ghenomen materie van Duytslant te comen, soe sal men weten dat Duytslant ghedeelt wort in tweën, als Hoech-Duytslant, ende Neder-Duytslant. Hoech-Duytslant⁴² beghint van den gheberchten Alpes, dye Duytslant scheidt van Ytaliën ende Lomberdiën, tot die stadt van Ments; ende van Ments nederwärts tot in die <x-v> zee wertet geheten Neer-Duytslant, ende heeft in hem besloten boven liij natiën van volck, ende sijn altijd die vroomste ende vermaerste mannen van wapenen geweest die men vant. Want die Romeynen, doe si in haer cracht ende bloeyen waren, en conden si nochtans geen grote dinghen doen sonder dye Duytschen, ende bovenal bisonder die Hollanders, als Cornelius Tacitus seyt in 't Boeck van der bescrivinge der Duytschen. Mer datter nu alsoe weynich of blijft in der historiën, doet eerst in dye outheit der jaren ende versumelheyte der menschen; ten anderen om die onbequaemheit der namen, want die historij-bescrijvers ontsaghen hem die gesten van den Duysschen te bescrijven, want die vocabulen ende namen van den steden, wateren, bosschen, marasschen, rivieren, meeren ende der menschen dicwils mitten Latijn niet overeen en quamen. Ende men vant in Duytslant noch gheen gheleerde mannen tot Vespasianus tijden toe, dye de feyten ende gesten van haer eyghen landen conden bescrijven. Mer al dat wi daer of van outs hebben, dat scriven ons Ethicus Scijta, als wi eens deels voer geroert hebben, ende Plinius Secundus, Cornelius Tacitus ende Julius Cesar. Ten derden mael waerom dat men gheen gesten van den Duytschen bescreven vindt gelijk men doet van den Romeynen, is dese, als Julius Cesar scrijft in sijn vi. boeck genoemt Commentaria: dat die regenten ende stadthouders van Walslant ende Duytslant en wouden niet admitteren noch gehengen dat men dye gesten van den landen van Walslant ende Duytslant bescrijven soude, want dye Romeynen en soudent dat nyet connen ghedraghen, noch moghen lijden, omdat si daer soe veel volcx ende vrome mannen ghelaten hadden, eer si dye mochten brenghen tot haerdere subjectye ende onderdanicheyte. Ende sonder twifel, 't waer den Romeinen tot hoer afterdeel, schande ende confuys, dat men in

Die eerste divisie

den gesten lesen soude, dat si gheen ghoet noch bloet en spaerden, als Orosius seyt, om te comen tot hoer opgheblasen hoverdye, ende heerschappie te hebben in vreemden landen, ende om hoer onversadelicke ghiericheyt te stoppen. Ende om dit met reden te bewisen, so vint men warachtelick bescreven, dat Julius Cesar binnen x jaren dat hij uut was ghetoghen om dye landen van Spangen, Waslant, Duytslant ende Enghelant te brenghen onder dat Roomsche Rijck after gelaten hadde boven x C M weerachtige mannen. Nochtans wert hi mit groter triumphen in Romem ontfangen, ende heeft [die eerste onder den Romeynen] dat keyserrijck allene ontfangen ende angevaert, om dat hi die landen onder dat Roomsche Rijck gebrocht hadde. Mer dat bloet datter ghestort was, noch dye grote costen, dye met sware exactiën ende scattingen der burgheren ghedaen waren, en saghen si niet an. Het was hem alleen ghenoech, dat si in vreemden landen heerschappie mochten hebben, hoewel dat si nochtans bekenden, dat die Duytschen veel cloecker ende vromer waren dan si waer; of dat Cornelius Tacitus scrivet, dat op een tijt quamen die Duytschen met sekere commissiën ende boetschappen te Romem, ende sijn gecomen in Pompeius hof. Daer saghen si sitten elck nae sijnen staet ende digniteyt; mer onder als, saghen si sitten onder den senatoren enighe van vreemde habijten. Soe vraechden si wie dye waren. Ende hem is geantwoert, dattet waren legaten ende ambassaten der landen ende provinciën van buyten, dye vroem van wapenen waren, ende den Romeynen ghetrou, waerom dat men se dese eere weder bewijsde. Doen riepen dye Duytschen met luder stemmen, dat sijn 't alle hoerden: "O, wie isser onder alle die sterflijcke menschen cloecker van crachten; ende wie isser onder dye sonne den Romeynen ghetrouwer, dan wi Duytschen?" Dit segghende, sijn si anghetreden, ende sijn gaen sitten onder den senatoren. Ende men heeftet doechtlick ghenomen, wanttet in der waerheyt alsoe was, ende nyemant en conder teghens segghen. Dit is in 't corte gheseyt tot lof ende prijs van den Duytschen natye. Ende afterlatende die princepale ende naemcondighe provinciën van Duytslant te bescreven, wanttet te langhe vallen soude, dus wil ick <xi-r> alleen ons eygen ende proper lant ende graefscap van Hollant, Zeelant, Vrieslant ende Sticht van Utrecht voer mi nemen te bescreven; ende dat ghedaen sinde, wil ic mi wederkeren tot die principale historie, daer ic 't gelaten hebbe, als daer Brutus die gyganten ende ruesen uut Britangen oft Enghelant verdreven hadde, waer die eerst landen ende hoer woningen begrepen.

¶ Item. Datghene dat hier nu volcht, is getogen uut een tractaetgen, dat broeder Cornelius Aurelius, canonick regulier, ghemaect heeft; mer of 't al autentijck ende warachtich is, beveel ic den geleerden historiographen ende meesters; ende also ic daerin bevinde vele notabele punten, die Julius Cesar ende Cornelius Tacitus bescreven hebben, aldus wil ic dat hier mede in dese cronike insereren ende setten, opdattet in memorie bliven mach.

¶ Een artikel van Hollant.

¶ Dat x.capitel.

Hollant (voermaels Batavia genoemt, als voerscreven is) is een

Die eerste divisie

provincie in Neder-Duytslant, d'welcke an 't noorden van die Grote Zee bevloiet wert; an die ander siden wertet becingelt mitten armen des Rijns, ende maken een eylant. Dit lant is seer overvloedich van weiden ende velden, om paerden, coyen, ossen, scapen ende andere beesten te voeden, ende heeft in hem vele poellen, marasschen, meeren ende staende wateren, die nu mit slusen in der zee, mitter ebbe, gheleydet worden. Die forme ende ghedaente der mannen ende vrouwen van desen provincie is scoon, ende uutmutende boven andere naciën, ende 't volck is starck ende reisich van statuer ende lichaem; hoer dranck (wantter gheen wijngaert overvloedich en wast) is bier, dat is een confectie gemaect van mout, als haver, gherst, rogge ende tarwe tesamen wel ghesoden. Ende van dit eylant is Utrecht die hoofstadt in 't gheestelick. Annonius, een historij-scriver der Franssen, scrijft in sijn cronike, d'welc Plinius Secundus oec betuget, aldus: dat tusschen den armen van den Rijn ende die zee leggen C eylanden, onder welcke dat eylant Batavia dat edelste, beste ende vroomste is van mannen.

¶ Van den oerspronck der Bataviers oft Hollanders, ende hoe si eerst dat lant begrepen, ende van waen si quamen.

¶ Dat xi. capitel.

Die Bataviers oft Hollanders nemen horen oerspronck ende ofcoemst van 't volck die men hiet Hermonduren, gelegen boven dat grote bosch ende wildernisse geheten Hercinia; ende is lx dachvaerden lang. Ende boven Pannoniën, dat 's Hongeriën, bi den Schyten, ende waren gebuyren mitten volcke die men hiet Catten, Cerusen, Ligyën, omtrent Hongeriën gelegen. Dese Bataviers hadden onderling partije ende twedracht ende sijn uut dit lant verdreven ende ghesceyden, ende sijn gecomen in die uuterste palen der Walscher custen, daer doetertijt sonderling noch nyemant en woonde; ende hebben dat eylant des Rijns mitten wateren, busschen, marasschen begrepen ende beseten, welcke eylant heeft vóer die riviere van der Masen, àfter die zee, ende an allen siden den Rijn. Die sake ende oerspronck, waerom dat dese Bataviers oft Hollanders uut hoer eygen geboren landen ghesceyden sijn is dese: in hoer eerste ende oude lant was een rivier, daer men zout uut plach te purgeren ende winnen, als men nu in die baye doet. Ende want een yghelick van 't voornoemde volck die naeste, ende hem dese baecke van zoute appropriëten, eygen maken ende besitten woude, so hadden dese Bataviers ende Chatters altijt enen stadigen twist ende discoorde mitten Hermonduren, die bi hem lagen, en konden nemmermeer accorderen ende overeencomen. Dit anmerckende Battus ende sijn broeder Salandus, dat hi geen vrede mochte houden, heeft zyn plaetse geruymt, ende is in dit eylant van den Rijn gecomen, ende heeftet van sinen naem Batto, "Battavia", dat 's Hollant, geheten. Ende was op die tijt mit seer luttel ende weinich volcx bewoent. Ende sijn broeder Salandus is in 't alre uuterste eylant van den Rijn getoghen, ende heeftet oec van sinen naem Salando, "Zalandt" genoemt, dat is Zeelant; ende plach daer sijn oude <xi-v> hanteringe te doen, dat is 't zout te keeten ende te purgeren, als men noch dagelicxs in Zeelant doet. In dit eijlant tymmerde Salandus een burch in memorie van sijn vader Mitellus, ende hete se Mitelburch, dat wi nu noemen Middelburch, een starcke

Die eerste divisie

wel beveste stede.

¶ Die descriptie des ghelegentheit van Bataviën, ende waerom dat Bataviën Hollant is, ende anders geen lant; ende van dat ondersceit van Batavia, Betua ende Bethasia.

¶ Dat xij. capittel.

Die Wael een arm des riviers van den Rijn, loopt voerbi Nijmegen, Tijel, Bommel, steden in Ghelrelant⁴³, ende menget haer selven bi dat slot te Loevenstein mitter riviere van der Masen; ende daer dese riviere van der Walen eindet, daer beghint Batavia, dat 's Hollant, streckende vandaen in 't zuden, daer Gorichom staet; ende houdet sinen loep mitter Masen totter zee toe noortwert, op lxxx M passen, dat is omtrent xi milen; dat is van der Wale ende Maes, of boven Staelduenen, tot in der zee toe; ende loopt noch tot Catwijck toe. Want Batavia properlick ghenoeemt verliest sinen naem after 't Heilige Bosch, daer nu t' 's-Graven Hage staet, of an den Westerbeeck, ende soe voertan hiet men 't Chatti, leggende opter zee, ende den Rijn inwers in 't landt, na die stede van Leyden toe. Want als Plinius seit in sijn iiij. boeck, in 't xv. capittel, soe hebben daer vele gemengde luden in dit lant ghewoent, als Batavi, Catti, Caninephates, dat sijn Kenemers, Phrisij, Phrones, Phrisiobones, dat sijn Waterlanders, Cauci of Canci, Marsacij, Gluriones. Dese leggen al binnen die ij armen of rivieren van den Rijn, als tusscen dat Flije ende die Wielingen. Voert meer, dat Batavia Hollandt is, ende anders gheen landt, dat betugen ons die historij-scrivers, seggende dat die Betue leit ij milen of meer boven Gorichom, opwerts, na Gelrelant. Bethasia leit in Lukerlant bi Maestricht, an beiden siden van der Maes, die daer doer loept, ende hieten noch in Duysche die Betijkers, ende comen noch dagelix tot Dordrecht mit ijser, colen ende balcken; mer Batavia leit in Hollant, van Gorichom of, tot Catwijck toe. Plinius, die scrijft in 't iiij. boeck Naturalis Historie, in 't xv. capittel, dat Batavia leit recht over neffens Britanniën, dat 's Engelant; of Britaniën leit in 't op oest van Bataviën; ende leit des swinters 't meeste deel onder 't water, ende strecket an den Catthen, dat sijn Catwijkers, waer uut men voerwaer seggen mach, dat Batavia is Hollant; Betua, die Betue; Bathasia Ludics, ende Betua noch Betasia, en leggen niet over Enghelant, als Batavia; daerom moetet Hollant wesen.

¶ Van die princepale outste stadt in Batavia, ende hoe die Rijn horen loop doer Hollant plach te hebben.

¶ Dat xiiij. capittel.

Die prince Battus, of Battavus, comende uut Scythiën of daer omtrent, uut Pannoniën ofte Hongeriën, als voerseit is, van denwelcken dit lant Batavia genoemt is, heeft ghesticht een alten groten ende swaren stadt, bi die mont van den Rijn, ende heeft se na sijn eijgen naem ghenoeemt Battavoduren, dat is nu Wijck te Duersteden, boven Utrecht; welke stadt na lange tijden die Denen ende Noortmannen

Die eerste divisie

destrueerden, bi Hungerus, die xi. biscop van Utrecht ende Sinte Jeroens tijt, als ghi na horen sult. Ende is nu een klein stedeken, dat te vorens iij milen omgaens plach te hebben, ende hadde xxxvi prochij kercken. Die Rijn, comende uuten gheberchten van Alpes, nam sinen inganck in Bataviën, dat 's Hollant, van Batavoduren oft Wijck totter stadt van Utrecht, die doe noch niet ghesticht was [ende die Leck en was doe oec noch niet] als men noch tusschen dese ij steden an den laechten ende poellen wel mercken mach. Van Utrecht loept se doer Woerden, Bodegraven ende Leyden, tot Catwijck opten Rijn, ende Rijnsburch, dat daer sinen⁴⁴ naem of hout, daer si nu niet veer vandaen blijft staen. Ende dat lant hiet noch Rijnsoever, mer plach voermaels voert te lopen na Voerhout ende Windekerst doer dat anderde hout, daer si noch op dese tijt horen naem houdet, dat men hiet Vollemeer ende Bentvelt. Ende is van Battavoduren oft Wijck, tot dat se in der zee <xij-r> loept, altijt an beiden siden mit steden, dorpen ende sloten betymmert gheweest, als 't noch wel blijct. Want voert lopende van 't Middelhout totter zee heeft die Rijn ghelopen, verby Aelbrechts berch, dair an die side plach te staen 't Hof van Hollant, dat nu in Den Haghe is, mit veel scone castelen ende sloten an beiden siden, als 't slot te Cleve, Bredenroe, Velsen, Rinichom, daer nu 't slot tot Egmont staet, ende nam horen cours voert na die zee, mit een groten bozen ende valeye, als men noch sien mach, doer welcke haven ofte bozem die grote stadt Veronen (wes antiquiteën ende oude vervallen men noch siet tot Vergnen op die gheest, bi Alcmaer) hoer inganck hadde, om haer comanscap te doen. Aldus heeft die Rijn in haer beginsel ende haer einde lopende doer Hollant die meeste steden ghehad die in Duytslant lagen. Aldus is Bataviën Hollant voer zijn eerste deel, daer die Rijn mitter Walen loopt in die Mase, ende heeft nu dese steden: Gorichom, Vianen, Scoenhoven, Goude, Roteredam, Sciedam, Delft, mitten Sturmern, Maeslanders. Vandaen begint dat anderde deel van Hollant, ende sijn in 't generael mit alle hoer dorpen ende steden: Catthi, dat sijn Catwijkers genaemt; ende hebben die steden Woerden, Oudewater, mitten Rijnlanders mit horen principael stede Leiden, van welcke stede die heren van Catwijck (die men nu hiet die heren van Wassenner) burchgraven plagen te wesen, ende hem daer noch of vertitelen ende scriven. Ende hebben aldaer noch die gruyt ende die tolleren van den Rijnstrome. Hier hebdi nu gehoert hoe die Rijn horen loop plach te hebben. Mer na sommige andere opiniën, die seggen dat die Rijn horen loop hier voermaels van Catwijck voert plach te hebben in der zee, want tot Catwijck den stapel van den haring ende alle andere goeden, die den Rijn op ende neder quamen, plach te wesen. Ende daer die Rijn in der zee plach te vallen, daer stont dat huis te Britten, dat Claudius die keiser hadde doen tymmeren. Ende om dat huis plach men te vertollen van allen goeden die den Rijn op ende neder voeren; ende daer die heren van Catwijck of Wassenner noch hoer wapen of voeren, dat is een scilt van lasuer, mit enen gulden baer. Van desen loop des Rijns sal men meer besceits horen in den tijden dat Hungerus die xi. biscop van Utrecht dat Sticht regeerde, als na geseit sal worden.

Die eerste divisie

¶ **Hoe dat men oec "Hollant" ende "Zeelant" vint in anderen landen ende naciën.**

¶ **Dat xiiij. capitel.**

Oft iemant die veel ghelesen heeft oft bevonden in ouden gesten ende croniken seggen woude, dat "Hollant" ende "Zeelant" oec leggen in anderen naciën ende provinciën. 't Is waer, datter in 't coninckrijck van Noerwegen een plecke lants leit, dat men "Hallandia" noemt, mer niet "Hollant", ende in der zee daerbi, die men hiet Baltheum of die Duytsche Zee, leit een eilant ghenoomt "Zialandia", welcke namen bina mitten onsen, daer wi hierof spreken, in der vocabulen overeencomen; mer sijn nochtans veer versceiden in sprake, forme, lichame, zeden, manieren ende van habite van ons Hollanders ende Zeelanders, hoewel dat wi nochtans eens deels gecomen sijn van henluyden, of daeromtrent. Ende te bat mach men 't gheloven dattet aldus in der waerheit is, want die kinderen ende nasaten, als si haer plaetsen verwandelen of vernijewen, houden si gaerne die namen der landen, steden ende sloten daer hoer ouders ende voersaten plegen te wonen, als bisonder die princen ende burgeren verdreven uut Troyen gedaen hebben, tot een ewige memorie. Want daer en is nauwe een lantscap, men vinter Troyen in gesticht. Diergelijc vint men Vienne in Oestenrijck, ende Vienne in Dalphinoy; ende Hage in Hollant, ende Hage in Vrieslant. Aldus en is 't niet vreemt, dat dicwils versceide landen ende steden enen name hebben.

¶ **Van die vromicheit der Hollanderen uutten gesten van Romen.**

¶ **Dat xv. capittel.**

Die oude Roomsche croniken ende gesten die van den historiographen als Cornelius Tacitus, Suetonius ende Orosius bescreven sijn, houden in ende begripen dat boven alle naciën van Duytslant die Bataviers oft Hollanders mitten sinen altijt die starckste mannen, vroom van wapen ende snel, clouck, wacker ende lanckmoedich in alle hoer wercken waren, als die keiseren Otto, Galba ende Vitellius wel ondersocht hebben, de si den Hollanders mit Kenemers <xij-v> in horen dienst ende heervaert hadden. Si wisten wel, dat Gajus Caligula, Nerois oom, keiser (die 't huis te Britten, voer Catwijk opter Zee, tot een vuerbaeck om in Brittaniën totten Britten of den Engelsen te zeylen, ghesticht hevet) hadde altijt die Hollanders bi hem als sijn archiers ende bescermers sijns lijfs. Dese keiser Gajus, noch die keiser Claudius, en wouden Engellant niet bevechten sonder die Hollanders. Want Julius Cesar, die eerste Roomsche keiser, hadder qualicken gheweest, want hi hadder alle sine gheridt van paerden ende 't meeste deel van sijn voetknechten mit sijn scepen ghelaten, als ghi onder die gesten van Julius noch horen sult. Ende oec alser onderling partije was onder den keiseren ende Romeinen, soe wisten si sekerlick dat die te boven gaen ende triumpheren soude, dien die Hollanders adhereerden ende te hulpe quamen, als keiser Vitellius dede doen hi tegen keiser Ottho striden soude, want Varenus Alphenus van Alphen is mitten Hollanderen anghetreden, ende versloegen al Otthen volck, ende verjaechden se, waerom dat die Hollanders in 't voertganck des tijts alsoe doersocht ende

Die eerste divisie

exerciteert waren in wapenen, dat se hem lieten duncken, dattet in hore handen ende macht was enen keiser van Romen te maken ende te ontmaken. Ende in der waerheit, soe was sekerlick alsoe! Want op een tijt doe dat heer van den Hollanders hem vermaten, dat si veel meer dan enige andere naciën (die oec mede onder die van Romen dienden) ghedaen hadden, als dat van hem die xiiij. legioen ter neder ghetogen, ende bina heel Italiën den keiser Nero, doer hoer cloucheit ontogen was, ende seiden, dat alle die fortune des strijts in horen handen ende macht gheset ende gestelt was. Of si seggen wilden: wie mit ons toeleit ende anvalt, die heeftet gewonnen. Soe was dit den anderen cappiteinen ende knechten van andere naciën lastich ende swaer te horen, waerom dat Flaccus Valens, die overste capetein van 't gemeen heer, voer hem nam dat hi den Hollanders, die so stoutelick spraken, vanéén woude sceiden. Doe dit vernomen was onder dat Roomsche heer, begonnen si te murmureren; die legionen worden verwoet, dat men hem den hulp ende onderstant der alre starckster mannen der Hollanderen benemen ende ontrecken woude, die tot allen periculen ende noden stout waren, die iij C vroom te paerde waren, die mit hem xxx of xl mit hoer paerden te vollen harnasse alle rivieren ende wateren conden overswemmen, die soe menichmael victorie gecregen hadden, die soe exerciteert ende besocht in vele striden ende oerlogen waren, dat men hem die nu ontrecken ende van hem wilde verdriven, daer die vianden soe nabij hem waren. Hadde hi Romen lief, dat hi doch die alre vroomste ende⁴⁵ cloucste leden als die Hollanders niet versceiden noch ofsniden en wilde van den lichame, dat 's van den Roomschen Rijke. Aldus spraken die Romeinen totten oversten cappetein Flaccus Valens voernoemt. Waeruut men mercken mach, dat die Bataviers oft Hollanders altijt voervechters des Roomschen Rijcks sijn gheweest.

¶ Hoe dat die Hollanders altijt vrij sijn gheweest ende altijt sonder exactiën, scattingen, thijns ende tribut gheseten hebben.

¶ Dat xvi. capittel.

Omdat dan die Hollanders alsoe trou ende dienstich waren den Romeinen, soe bleven si vrij, ende saten sonder enige thijns, scattinge oft tribut te geven, mer plagen alleen den Romeinen mitten lichaem ende wapenen te dienen op des keisers cost. Ende soe wanneer enige heervaert anstont, ende die Romeinen hulp begeerden, so screven si: "Coemt ghi Walen, Bertoenen, Duysschen, tot onsen dienst, ende ghi sult aldus veel oft alsoe veel hebben voer uwen soudije ende zalarijs." Mer scrivende totten Hollanders en estimeerden si dat loon niet, want si gaven hem alsoe vele als si eysschende waren. Dit betuget oeck Marcialis, des keisers Domiciaens tokenmeester⁴⁶, een groot poet, als dat die Romeinen den Hollanders niet alleen en eerden, mer oeck ontsagen; want doe een burger van Romen een groot huis op een hoeck van een- <xiiij-r> re straten ghetimmert hadde, dede hi setten een beelt van stenen uutghehouwen opten hoeck van den ghevel, mit een faetsoen van enen Hollander, mit alsulcken habijt als si doe in Hollant plegen te dragen. Die kinderen van Romen quamen om dit beelt te besien ende bespotten 't, overmits die nijewicheit van den clederen ende habijte. Dit horende Marcialis voernoemt, maecte twe metren oft vaersen ende

Die eerste divisie

ghedichten over dit beelt, ludende aldus: "Ghi kinderen van Romē bespot mi, mer Domiciaen die keiser ontsiet mi."

¶ Van den strijt ende victorie den die Hollanders hadden voer die stede van Bonne boven Coelen.

¶ Dat xvij. capittel.

In den tijden dat uuten gebode van Vitellius onder-keiser of hoeftman in Duytslant die Hollanders ende Kenemers op wege waren om tot Romē te reisen heeft Claudius Civilis der Hollanderen princepalen cappetein brieven gesent onderweghe ende heeft se weder om tot hem getoghen in Duytslant. Ende siet, doe si quamen totten Roomschen oppersten cappetein genoemt Flaccus Ordeonius, seiden si aldus, om een oersaek te vinden langer niet te dienen onder den Romeinen: "Wi willen hebben dubbelt zoudt, ende daertoe gheridt van paerden, die ons vermindert sijn, doe wi bevochten die van Avernē ende die Bourgongoenen. Ende noch hier en boven begheren wi een sonderlinge doecht ende ghifte die ons Vitellius beloeft heeft, of wien sullen anders nemmermeer te Romē comen." Dit seiden si doer ingheven ende informacie van horen cappetein Civilis, gheboeren uut Hollant, om een saeck ende occasie te maken thuis te comen, want si boven xx jaren den Romeinen gedient hadden. Mer Flaccus Ordeonius en woude se niet exauctoreren, dat is horen eet, verdragen ende dienste die si mitten Romeinen hadden, ende gheboot se mitten raet van Romē dat si in horen dienst bliven soudē. Die Hollanders en hebben dit ghebot niet gheacht ende sijn neerwaerts tot horen cappetein van Hollant, Claudius Civilis, edel van gheboorte, ende ofcomende van coninckeliken gheslachte, horen heer, getogen, ende sijn biéén vergadert. Dit anmerckende Flaccus, der Romēren cappetein, screef an den cappetein ghenoeemt Herennius Gallus, die doe tot Bonne lach, boven Coelen, mit groot volck, dat hi die Hollanders scutten ende den wech benemen wilde. Hi soude van achteren comen ende bevechten se, alsoe datter gheen van allen weder in Hollant comen en soude. Die Hollanders, Catwijkers, Kenemers, mit hoer hulperen, senden oec een legaet ende bode uut tot Bonne, ludende aldus: Den vromen cappetein van Bonne, Herennius Gallus, salicheit! Wi Hollanders mitten onsen begeren vrijgheleij <xiiij-v> ende passage, om in onsen landen te comen; ons en is gheen viantscap noch oerloech tegens den Romeinen, voer den welcken wi menichwerf onse bloet ende goet ghestort ende gheset hebben. Ende nu, want wi overmits den lange ende ydele ridderscap der wapenen vermoyt sijn, soe begheren wi onse lant weder te sien, ende setten ons voertan in vreden. Is 't dat ons nyemant teghen en vallet of misdoet, onse wech en sal nyemant hinderlick wesen; is 't anders dat ons wapenen ghemoeten, wi sullen mitten swaerde enen wech vinden. Die van Bonne wouden den Hollanders besøeken, ende en wouden se gheen passage gheven, noch doerlaten. Ende Herennius Gallus, die cappetein, lyet uut Bonne een legioen van drie duysent vromer mannen ende knechten mit veel van der vergaderinghe der Belgiërs oft Triersche mitten lantluden, die onversaecht ende stout sijn in 't angaen ende voer 't perikel. Dese quamen al ghelijck als verwoede honden alle die poorten van Bonne uutspringhen, om den Hollanderen te bevechten, clein in 't ghetale bi dat si waren. Dit merckende

Die eerste divisie

die Hollanders, ende ghedachtich wesende hoer oude ende besochte ridderscap, hebben hemselves alsoe dicht inéén ghevlochten ende in alsulcker oerden ghestelt, dat se die van Bonne an ghenen canten, noch van voren, noch van afteren en dorsten bevechten. Mer die Hollanders sijn onversaecht gheweest, ende sijn seer stoutelicken ende vromelijcken mit horen cleinen menichte tegens den groten swaren hoop van Bonne inghedrongen, ende hebben se ghescoert, ghesplittet ende vaneenghescheiden ende voervluchtich ghemaect, ende den legioen van drie-duysent man verdreven, ende liepen snellicken na der poorten van Bonne toe. Die Hollanders sijn se naghevolcht, ende hebben groot volck gheslagen, dat die graften van Bonne mit veel doden vervollet waren, ende veel blevender doot overmits drange ende benauthheit van haer eyghen volck, ende oec overmits dat se die Hollanders so vromelijcken ende stoutelijcken vervolgeden, bevochten ende versloegen. Doe si nu dese victorie ghecregen hadden, en deden si niet meer quaets, noch enighe scade in alle hoer voertganghe ende passage, mer si scuweden die stadt van Coellen, excuserende den strijt voer Bonne als dieghene die vrede ende passage begheert hadden, d'welck hem geweygert was, waerom dat si hemselves mit hemselves behelpen mosten, ende enen wech mitten swaerde maken. Ende dit was na der gheboerten ons Heren omtrent lxxiij jaer. Dit is allene gheseyt om te weten van die grote vromicheit, cracht ende ridderscap, dien die Hollanders voermaels onder den Romeinen ghetoent ende bewesen hebben boven andere naciën van der werlt. Mer dit is noch van den minsten bi datghene dat men noch elck op sijn tijt ghesciet wesende sullen setten, te weten, hoe si den Romeinen uut Hollant verdreven, ende keiser Vitellius slot, ghenoecht Are Romana, dat 's Romensbuch, liggende buten Leyden, verdestruert ende ter nedergheworpen hebben, dat sommighe lekeluden uut dwalinghe ende qualicken noemen "Rodenburch". Men siet daer noch die fundamenten van 't swaere werck ende burch datter ghestaen heeft, daer men in den jaere ons Heren M v C ende ij, ende noch dagelicx vint vele stenen beelden van afgoden ende afgoddinnen, ende ander costelike ghesteenten, ende vele gouden silveren ende metalen penninghen. Ende bisonder wert daer ghevonden enen gouden penninck, alsoe groot als een halve stuver van sinen goude, dick ende swaer, weghende twe gouden ducaten, ende was van keiser Nero ghemuntet, onder denwelcken Vitellius voornoemt doe sijn dienre ende capetyn was. Op desen pennings één side stont ghescreven "Nero imperator pace terra marique parta Ianum clusit", dat is gheseit in Duytsche: "Nero, die keiser, nadat hi vrede te water ende te lande vercreghen hadde, heeft hi Janus' tempel toeghesloten."

¶ Van die oude manieren, zeden, ghewoenten ende custumen der Hollanderen, <xiiij-r> van haer habijt ende clederen, spijs ende dranck.

¶ Dat xvij. capittel.

Als die oude cronijck-scrivers ende historiographen bescriven, so en was dat habijt der mannen ende vrouwen in Hollant niet veel verscheiden, mer was bi na alleens. Dat is een focke oft een mantel boven onder den keel, mit eenen silveren knoop die se vergelden mocht, of mit een haeck toegheknocht ende seer enghe ende nauwe

Die eerste divisie

om 't lijf, soedat men byna alle die leden mochte sien. Die sommige, die naest der zee woonden, droeghen vellen van wilde dieren, dier doe veel waren. Mer die vrouwen droeghen linnen doecken op hoer hoofden, mit purpur ghescakeert, ende en hadden geen hangende mouwen als die mannen. Ende haer habijt was om die schouderen, ende voer in den hals, op dien borst veel lagher uut ghesneden, hoewel datter nochtans strenghe, reine ende eerlicke echtschap onder hem allen was, ende dat seer te prisen staet; soe was een ygelick man mit één huysvrouw te vreden. Ende die meyskens (dat boven andere natiën te verwonderen staet) quamen alle maechden onghewoont ende onbesmet in der echte. Ende was 't by alsoe datter eenich meysken openbaerlick in 't wilt levede oft in 't heimelick te schande gecomen waer, die en conde tot ghenen tiden in der echte comen oft huwelicken, hoe schoen, hoe rijck oft hoe jonghe si was. Mer die maechden namen hoer man als één lichaem, één siel, één leven. Veerder en dochten si niet oft begheerden si; ende en pleghen nyet te segghen: "Waer is mijn man", mer "waer is mijn echte" (och, hoe verre is 't nu van daer!) Voert plach die man hoer op haer bruytstoel te offeren een juck – dat is een paer – ossen, een ghetoeft paert, een schilt mit een kuys oft een swaert. Met dese ghiften wort dat hijlick ghevesticht, in tegenwoerdicheyt van dye ouders ende andere vrienden, ende leerden hieruut die bruyt, dat si mit horen man moste liden ende dogen, al dat hem op comen mochte; ende dat si quam als een geselinne van allen arbeit, periculen ende pelgrimage tot horen man gelijk te leven ende te sterven, als 't van node was, ende die sake dat eyschte in noden ende striden. Die kinderen worden van haer eyghen moederen opgevoet. Ende 't was schande die se buyten bestede, uutgheseyt nootsaken. Die knechten ende dienstmaechden van den huysse mitten kinderen plegen mitten meester ende vrouwen an één tafel te eten, als si gheen gasten en hadden; dien si tot allen tiden gaerne ontfingen ende vrientlick tracteerden. Haer kinderen en hijlicten si niet uut voerdatsi volwassen waren ende starck, opdat si vrome ende cloecke vruchten voertbrengen mochten. Die jongelingen en mosten haren baert niet laten scheren, voer dat si enen viant des lants verslegen often minsten sijn wapen benomen hadden, omdat si souden weten dat hoer gheboorten loen ware beschermenisse des lants, ende eer hoerre ouderen. Haer spijs was voermaels simpel ende slecht, sonder enighe bereidinghe van cruyden oft zautsen, ende sonder enighe leckerheit als vruchten, caes, butter, eyer, versch wey oft heuy, opruyt van melck, daer si allene den honger mede mochten verdriven ende den dorst laven. Haer dranck was vochticheyt van gerst ende haver, gesoden in water; mer die naeste der zee woonden plegen winen te copen. 't En was niemant scande voermaels in desen lande, den helen dach ende nacht over te drincken, ende hadden hoer wapenen by hem als si ghingen om te hoveren ende drincken, als om wijsheit ende grote saken te tracteren; d' welck noch⁴⁷ der lantluyden costume is op desen dach. Eens ter maent plegen si te vergaderen ende raet te houden, totten ghemenen lants oerbaer. Ende daer mocht een ygelick vry spreken ende sijn goetduncken segghen, sonder verboeren. Waeruut die prinche mitten edelen ende wisen een conclusie ende slot maecten, niet mit auctoriteyt om te gebieden, mer om 't volck te onderwisen. Ghenoechdet den ghemeenten, dat sach men lichtelick an den swaerden, dye sij <xiiiij-v> boven hoer hoofden lieten gaen ende sloeghen se met slaghen an malcander. Ende behaechde 't hem nyet, soe pleghen

Die eerste divisie

si mit roepen ende criten dat te versmaen. In desen raet mochte oeck een yghelick sijn clacht doen, ende een ander van den live aenspreken. Ende in der peynen ende boeten hadden si grote onderscheyt, nae ghelegentheyte des misdaets. Mer den verraders ende overlopers plach men sonder vonnisse an bomen te hanghen. In den strijt namen si haer naeste maghen met wiven ende kinderen by hem, omdat sij souden ghetughenisse gheven van hoer vromicheyt; want dit waren dye beste tughen ende lofghevers. Tot hoer moeders ende huysvrouwen quamen si ghelopen mit hoer bloedighe leden, ende die vrouwen en ontsagen hem niet die wonden te tellen ende dat bloet daeruut te sugen mitten monde. Ende verbliden hem daerin, dat hoer kinderen ende mannen alsoe ridderlick ende vromelick hadden gevochten, ende plegen oeck in den strijt by die mannen te staen; ende vermaenden se mit woerden, dat si ymmers vromelick ende stoutelick voer hoer vriheit ende landen vechten souden; also dat hieruut dicwils die mans den strijt wonnen, die si anders verloren souden hebben, en hadden hem die vrouwen gheen moet ingesproken, waerom dye vrouwen hier voermaels in groten pryse ende waerden in Hollant sijn gheweest. Ende men plach se oec onderling tot meerder vesticheit van enige verbanden mitten steden in een onderpant te nemen, ende bysonder die edele joncfrouwen ende hijlicber maechden te ontfangen. Ende si en pleghen der vrouwen raet voersienicheyt ende avisamenten nyet te versmaen, noch te veronwaerden.

¶ Van der bequaemheit⁴⁸, reinicheyt, chyerheit, ende neringhe der Hollanderen, als si die nu ghebruyken.

Dat xix. capittel.

Die costelheit des lants van Hollants betughet ende bewiset sijn soete ende genoechlicke ghelegentheit, ende veel profijten van den neringhen ende welvaringe dye in 't lant van Hollandt dagelixs gevallen ende geschien na der ghelegentheit te spreken. In den eersten sijn daer vele grote ende cleine montangen ende bergen, bequame ende grasige dalen, marasschen ende valeyen van grof ende cleyn wiltbraet. Voert, so sijnder schone wildernissen ende bosschaegen, lustich, ende dicht van bomen, ende sonder schade van ymant te vermoerden of te beschadigen; daer die coopman altijd reysen mach sonder sorch letsel of vertoeven. Want hi mit cleyne costen altijd bescheyt vindt te water met scepen ende roeyscuten, te lande mit wagenen ofte paerden. Daer sijn oec vele ebbende ende vloyende wateren, lopende rivieren, mit veel ander besloten ende staende wateren ende meeren, daer oec schone visscheriën in sijn, behalven die blancke zeevisch die daer overvloedelijck ghevanghen wert, ende ghezoutet in vreemden landen ghevoert. Daer sijn oeck vele rijcke ende bemuerde steden, ende veele schone starcke castelen ende sloten. Dat volck is seer proper, puntlick ende reyn van habijte, wollen ende linnen. Dye huysen sijn van binnen seer properlick ghechyert ende ghestelt, sodat men in ghenen landen ende natyën gheen pontlicker noch ghechijerder huysen ende woningen en vindt, ende diergelijcken van eten ende drincken. Want men vintter van als dat des menschen hert begheren mach. Want daer comt uut allen natyën ende landen overvloedelick dat men begheert. Want daer ghelt ende goet in den lande is, ende 't lant wert ghedient ende voersien

Die eerste divisie

van allen nacyën des werlts om haer ghelts willen. 't Is wel waer, dat sommige landen ende provinciën hebben wel mineren van gout, silver, coper, yser, loot, tinne, metael, colen ende calck, mer het cost soe veel eer dattet bereyt wert, datter luttel profijt an is te doen. Mer Hollant heeft iij mijneren ofte bergen, die alle neringhen ter werlt <xv-r> te boven gaen, ende daer alsoe groten ende onsprekelijcken ghelt ende goet of comt, dattet niet te taxeren en is.

<¶> Ten eersten, dat grote winsel ende profijt dat daer comt van der haring ende ander ghedroechde visch, dye men uut Hollandt in allen landen, nacyën ende provinciën voert.

<¶> Ten anderen, dye onsprekelijcke profiten, comende van paerden, ossen, coyen ende schapen, die men uut Hollandt tot sekere tijden ende marcten haelt.

¶ Ten derden, dye ontellijcke menichte van butter, casen ende ander zuvel, dat men in Hollandt vindt ende ghevoert wert alle die werelt doer, ja, in dye nyewe eylanden, die daghelixs gevonden werden. Ic laet staen noch andere neringhen die in Hollandt sijn, ende ic spreke van dat alre minste, dat sijn die conijnsvelen, die jaerlixs daer ghevangen ende ghegeten worden, dat die comenschap daerof is boven vi M gulden t' 's jaers.

¶ In dit eylant van den Rijn volgen na den Hollanders ende Catwijckers die Kenemers, nemende hoer beghinsel van den Kenemer beeck, bij t' 's-Graven May, ende loept verbi Haerlem, hoer hoeftstadt, Beverwijck, Alcmaer, na Tessel ende Wyeringen toe, ende soe voert nae dat Flye, Maersdiep, Heersdiep, Schelling ende Amelandt. Nae dye Kenemers volghen die Friesen ende Waterlanders, beghinnende van der steden van Amstelredam of an die noortside, ende after die grote stadt van Verona, hier voertijts staende buyten Alcmaer, in 't suyden ende west hebbende alsnu onder hem die steden Monickedam, Edam, Purmerende, Hoern, Medenblick, Enc-husen, mit vele grote ende cleine dorpen sonder getal. Ende dit sijn grote, vrome, cloecke, stoute, starcke ende onversaechde mannen. In desen lande is weinich houts, mer si branden turf of droge schitten van hoer beesten, dye si overvloedich hebben, ende reden seer starck ter zee met grote schepen, ende dies gelijk ten haring.

Dese plegen hier voermaels haer echt strengelic te houden, ende so wat echte vrouwe in overspul bevonden wert, sneet men tot groter confuys hoer vlechten of, die si met groter gloriën ende eer noch huydensdaghes buyten hoer doeken, mit knotten by den oren, laten bliken ende dragen, tot een teyken dat si in gheen overspul bevonden en sijn. Ende om dese echtlicke reinicheit bat te onderhouden, soe mosten alle priesteren voermaels hijlicken, opdat si ymmers nyemants slaepcamer of bedde bevlecken noch ontreyngighen souden, want si meenden dattet onmogelick waer, mannen sonder vrouwen in reinicheit te leven.

Aldus sijnder iij oft v nacyën van volck in Hollant, als Bataviers, legghende onder Gorichom; Wilten, legghende onder Dordrecht, mit Suyt-Hollant; Catwijckers ende Rijnlanders, legghende onder Leyden; Kenemers, legghende onder Haerlem, mit Noort-Hollandt; Vriesen ofte Waterlanders, legghende neffens Amstelredam, die men nochtans allegader onder enen ghemenen name noemt Hollanders, ende dye provincie het Graefschap van Hollant. Nu hebdijs behoert van den oerspronck, beghinsele, descripce, situacye ende ghelegenthey

Die eerste divisie

des lants van Hollandt, van den inwoenres als Bataviërs, Wilten, Catwijckers, Kenemers, Vriesen ende Waterlanders. Ende voert van hoer vromicheden, zeden, manieren, bequaemheyt ende neringhe, die sij nu ter tijt useren ende bruyken. d' Welcke altesamen ghetogen is uuter compilacye ende tractate als voer gheseyt is.

¶ Nu wil ick hier opsetten ende anheven een opinie, sprekende van den anvang ende beghinsel der landen, steden ende sloten in 't generael, die welcke opinie ende argumenten daerin begrepen. Ic, actoeer van desen, bevele den experten ende gheleerden histori-scrivers, die vele gesien ende gehoert hebben, ende daghelixs daerof tracteren ende spreken, submitterende mij mit dieper oetmoedicheit tot correctie denselven experten ende geleerden, want ick (als dye minste ghesien ende ghehoert hebbe) op mij selven niet staen en wil, als 't behoert ende betaemlick is.

¶ Van die opinie der gheenre, die scriven van den beghinne, anvang ende oerspronck <xv-v> deser landen van Hollant ende Zeelant.

¶ Dat xx. capittel.

Van den anvang, beginne ende oerspronck des Stichts van Utrecht ende des lants van Hollant te scriven, vinde ic menigerley meninghe ende opinie, ende dat en sal niemant vreemt houden dat sulke menichfoudicheit ende gescillen in sulcken dingen vallen ende geschien. Waervan dat merckelick scrijft Ysidorus, in den beghinne des xvi. boecks Ethimologiarum, ende⁴⁹ seyt aldus: "Van den beghinne, anvang ende oerspronge der landen, provinciën, steden, sloten ende castelen vint men grote twifelicheyt ende gheschille. Jae, soe seere, dat oeck dyeghene dye vlitelick ondersoeken den oerspronck der stadt van Rome, nyet konnen een certeynlick warachtighe sekerheyt daarvan scriven." Die vermaerste historij-scriver Salustius, een raetsman⁵⁰ van Romē, scrijft aldus: "Die stadt van Rome, als ick ghehoert hebbe, die hebben ghebouwet ende bewoent ten alder eersten die van Troyen ende hoer nacomelinghen, als Eneas mitten sinen. Die ander seggen dat se begonnen ende angheheven is gheweest van enen coninck genoemt Evander. Die derde segghen dat Romulus heeft begonnen te maken dye stadt van Romē." Is 't dat nu van sulcken groten ende vermaerden stadt men niet en heeft een certeine kennisse van horen oerspronck, so en is 't gheen wonder, dat men van andere landen ende steden dye so vermaert nyet en sijn, twifelicheyt heeft ende diverse opiniën sijn, wanneer ende van wien die angeheven ende begonnen sijn. Mer daerom en sijn die historij- ende cronijck-scrivers die andere ende andere meninghen ende opiniën setten niet te verwerpen noch te verachten als onbesochten ende ydeote mannen; want dye outheit ende lanc-heit der tijden ende jaren heeft ghemaect die erroere ende dwalinghe.

¶ Ten anderen male is te mercken dat dese landen, te weten gheheel Duytslant, aldus niet bevestighet ende bewaert waren mit mueren om die steden mit burghen, castelen ende sloten als si hem nu ter tijt bewaren ende beschermen voer den overvalle des vreemden volcs. Oeck mede en was doe niet die grote costelicheyt ende uutwendicheit

Die eerste divisie

van timmeringhe ende bouwinghe van huysen ende andere woningen als nu is, als men dat daghelicxs bevint ende siet in steden, an kercken ende huysen; ende beholpen hem onse voervaderen mit enen slechten heencomen. Ende wanneer dat in enighe lantschappe oft plaetse dat volck soe seere vermenichvoudicht wert, dat si haer neringhe ende nooturft niet en mochten doen ende crighen in horen landen, so braken si op ende overvielen hoer nabueren⁵¹, ende verdreven dye uut horen landen, ende besaten dat, want dat volck was doe ter tijt noch grof, onbesocht ende ongeoeffent in dat ruter-spulle ende en wisten denghenen nyet teghen te staen die se overvielen. Ende daerom, om der onbehoetheyt willen, ende si gheen steden ende sloten en hadden om hem daer in te beschermen, worden si lichtelick overvallen. Ende als si dan een lantschap ghewonnen hadden, worden si oeck mede ghestarct doer dye bystant dergheenre die verwonnen waren, ende aldus wonnen si landen ende luyden lichtelick, als dat ghenoech openbaer is wanneer ende van wien sulcke dingen gheschiet sijn; als sonderlinge die Gothen die Hunen; die Lombarden wonnen Ytaliën ende andere landen; dye Hongherssche overvielen die Duytschen; die Neder-Sassens, dat sijn Vriesen, becrachten Brittangen, dat nu Enghelant is. Welcke overvalle men lichtlick ghekeert soude hebben, had men steden, sloten ende castelen ghehadt als men nu heeft. Als nu die Romeinen in Duytslant quamen, ende dat soe ongebouwet ende onghetimmert vonden, doe begonnen die hooftluyden ende cappeteinen die van des keysers wegghen daer ghesent waren (om dye landen onder dat Roomsche Rijck te brenghen, ende onder horen gheboden ende ghehoersaemheyt te houden, ende om den jaerlixen thijns op te heven ende te ontfanghen), te maken ende te bouwen steden, burghen ende castelen <xvi-r> ende dat om vele reden willen.

¶ Ten eersten om der groter slachte ende stride die daer ghevielen, daer die Romeinen victorie hadden, soe wert tot dier plaetsen ghetimmert tot ewiger memorie een stadt tot des keisers ere; ende also wart Ausburch ghemaect in Swaven van Tyberio, ter eren des keisers Octavianus Augustus, want daer een grote strijt tusschen den keiser ende den Duytschen gevallen was.

¶ Ten ander male maecten die Romeinen steden, sloten ende castelen in Duytslande, opdat si daerut die landen mochten bedwingen⁵² ende onder hore subjectie houden, ende dat si hem niet weder of en vielen.

¶ Ten derden male, om dat men oeck hemluden niet en soude overvallen. Ende om deser twe laeste reden willen deden die Romeinen timmeren ende maken dat grote slot ghenoecht Romenburch buten Leyden, ende dat huis te Britten, dat nu in die zee leyt, dat men noch sien mach als 't ebbe ende laech water is. Voert tot Monster, bi den Haghe, ende tot andere plaetsen ende plecken daer men noch huden opten dach antiquiteën, monimenten ende vervallen timmeraetsen van steen siet ende vindt, die alte samen gedestruert ende omgheworpen worden van den Hollanders, doen si vermeerden in volcke, ende die Romeinen partiëden ende twisten onder malcanderen, als ghi na horen sult. Ende in dusdaniger manieren worden oec gebouwet ende ghetimmert die stadt Coellen, Regensburch, Mens, Lyons, ende meer andere. Mer die inwoeners der landen en dorsten dat niet bestaen, dat si enige steden, burgen ende sloten begonnen te maken, want men soude gemeent hebben dat si hen souden hebben willen setten tegen den Romeinen. Want soe lange die landen waren ende stonden onder vreemde heren die se mit ghewelt onder hem gebrocht hadden, soe en dorsten si der dingen gheen bestaen sonder beveel. Ende dit heeft ghestaen

Die eerste divisie

soe lange, totdat dat Roomsche Rijck quam an den Duytschen keiseren. Ende alsoe voert heeft hem Duytslant vermeerret ende verbeteret in steden, sloten, castelen ende burgen. Uut desen voornoemde reden vervolcht claerlick, dat men geen sekerheit uut autentycke ende warachtigen historiën ende croniken vint, datter in Duytslant enige steden, sloten, burgen oft castelen ghestaen ende gheweest sijn voer Julius ende Octaviaens tijden, dan alleen die stadt van Trier; hoewel dat die Croniken van Trier seggen, datter vijf steden in Duitslant waren, die den van Trier onderdanich ende ghehoersam waren, ende brochten jaerlicx horen thijnspenninck aldaer, tot horen afgod Jupiter, als Coellen, Mens, Worms, Straesburch ende Bazel. Oft dat nu soe is, laet ic dat staen, om reden voerscreven. Want als Eneas Silvius, cardinael, die na paeus Pius die Tweede gheuoemt wert, scrijft in den Boeck van den Oerspronck der Beemers, soe is alle outheit oft gesten ende gheschienenissen der outheit ghemenghet mit fabulen. Want die coninghen, vorsten ende steden lichtlijck gheloven alle dinghen ende gesten, die men van haer scrivet, als si luyden ende spreken tot horen lof ende eerlicheit. Ende scrijft voert van denghenen, die dat beghin ende den oerspronck van horen landen ende steden soe verde in ghevisierde boecken, croniken ende scriften soeken, ende haer edelheit ende eerwaerdicheit uut die outheit halen ende daerinne gloriëren, ende seyt aldus: "Die Beemers, als andere sterflijcke menschen, die berommen hem te bewisen horen oerspronck seer out te wesen ende van langhen tijden te sijn. Ende segghen, dat si sijn van den gheslachte der Slaven, ende segghen voortan dat die Slaven sijn gheweest onder denghenen die den toern van Babiloniën maecten na der diluvie, daer die menichvoudicheit⁵³ der tonghen of der spraken eerst beghan, soe sijn si Slaven, dat is, "vol of veel woerden hebbende", gheuoemt geweest; ende sijn vandaen gecomen in Europen, ende hebben die landen daer begrepen." Des gelijcken sijn oec veel van den Duytschen, die hem duncken seer edel te wesen, ende seggen dat si gecomen sijn van den Romeinen; ende men seyt oec dat die Romeinen gecomen sijn van den <xvi-v> Troyanen, ende daerin gloriëren si. Ende desghelijcken die Fransoysen ende die Francken die in Duytslant sijn seggen oec dat si van den Troyanen gecomen sijn, als oec die Brittoenen oft Engelschen, die gecomen sijn van Brutus, dat een Troyaen was. Mer die Beemer nemen hoer begin ende oerspronck veel hoger, als van den Slaven, die den toern van Babiloniën maecten. Mer si en seggen niet, wat coningen, wat heren ende vorsten si gehadt hebben, of wat lant si bewoent hebben, of tot wat tijden si in Europen gecomen sijn; mer anders niet, dan datter gheweest sijn Slaven, die dat lant eerst begrepen. Als oec die Hollanders seggen, dat si ghecome sijn uut Brittangen oft Enghelant, ende begrepen dese landen van Hollant ende Zeelant, ende noemden hemselve oec Slaven. Mer van al desen en vint men ghene warachtige sekerheit. Ende dit is al een ydel ende bespotlic eer oft lof. Ende is 't sake dat enige willen navolgen den Beemers, ende willen die edelheit hoers gheslaches soucken uut die outheit der tijden, die en sullen dat niet nemen van den toerne van Babiloniën, mer uut denghenen die gheweest sijn in der arke van Noë, oft hoger! uut den paradise, daer ons ouders Adam ende Eva uut ghecome sijn, ende daer voert alle dat menschelicke gheslacht uut gesproten is. Alle coningen, als Plato scrijft, sijn ghesproten uut den knechten, ende alle knechten uut den coningen; mer die duechde allene ghebaert ende brengt voert die

Die eerste divisie

edelheit. Want alle outheit is vol ende ghemenghet mit fabulen. Uut allen desen voergenoemden redenen ende argumenten is claerlick ende openbaerlick te mercken dat voer Julius Cesars tijden, gheen steden, sloten ende castelen gheweest sijn in Duytslant. Want men ghene naemcondigen oft warachtige historij-scrivens gehad en heeft, dan Ptholomeum, die grote astronimyn, Julius, die eerste keiser van Romem, die al Walslant ende andere landen doertoech ende die brochte onder dat Roomsche Rijck. Ende wat hi bedreven ende ghedaen heeft in desen Nederlanden, dat scrijft hi properlick in een boeck genoemt Commentaria Cesaris, ende daerom wat gesteden, striden, anhevinge ende oersprongen der steden of diergelijcken gescreven sijn, van denwelcken hi selver niet en roert noch scrijft, die mach men houden voer fabulen ende visierde dichten, als die scriver der Croniken van Sassen, daer dese landen oec in ghelegen sijn, scrivet van vele steden die Julius ghebouwet soude hebben, ende Julius doch daer selver niet of en roert ende scrivet. Voert Strabo der werltbescriver, Herodotus, Pomponius, Mela, Apianus van Alexandriën, Plinius ende meer ander, die alle vlitelick ende naerstich scriven van den Rijn, ende van sinen oerspronck tot in der zee, ende daertoe dat volck, dat op beiden siden gheseten is, ende van den gesteden die daerbi gheschied sijn. Mer si en scriven niet van enige steden an den Rijn gelegen; want hadden daer steden opten Rijn ghelegen, die soudent si terecht bescreven hebben. Ende dat mach men hierbi mercken, want andere historij-scrivens, die omtrent C jaer ende noch minre na Octaviaens tijden ghecomen sijn, die hebben steden ende sloten ghemaect gevonden, als Seneca, die omtrent Claudius des keisers ende⁵⁴ des keisers Nero tijden was, omtrent 1 jaer na Goods gheboort, die scrijft dat bi sinen tijden die ij steden als Lyons in Walslant, ende Coelen in Duytslant van den blixem verbranden. Ende na hem is ghecomen een edel ridder ende cappetein uut Romem over den Duytschen, ghenoomt Cornelius Tacitus; ende was in desen Nederlanden omtrent C jaer na Goods gheboort. Die scrijft, dat hi vele steden ghemaect heeft ghefounden opten Rijn ende anders waer, die bi Julius Cesars tijden niet en waren. Van denwelcken die selver Julius oec niet en scrijft. Want als die Romeinen Duytslant onder hem gebrocht hadden, als bi Octaviaens tijden, soe wouden si dat behouden ende bewaren voer den overvalle des vreemden volcs, soe stercten ende bevesten si steden ende sloten, ende bisonder opten Rijn, als Coelen, Nijemagen, Romemburch ende 't Huis te Britten⁵⁵, ende meer ander, als voerscreven is. Concluderende, dan mach men seggen, dat in desen landen van Hollant ende Zeelant <xvij-r> ghene steden, sloten, noch burgen geweest en sijn voer Julius Cesars ende Octaviaens tijden. Aldus, wat men van dat grote casteel van Slavenburch bi Vleardinghen, thans in die Mase verdrenct leggende, ende van dat eylant van Walcheren in Zeelant daer hierof ghescreven wort voer Julius tijden, gheloven sal, bevele ic den ondersoekers van dien. Ende wat andere antiquiteën, monimenten, timmeraetsen, bouwingen hier in dese landen gevonden worden ende men dagelick siet vervallen ende gedestruueert, ende andere, als bisonder die Hoge Burch tot Leyden, die noch staet, ende die Burch tot⁵⁶ Nijemagen, in 't lant van Gelre, ende dat starcke slot tot Beverwaerde, tusscen Utrecht ende Wijck te Duersteden: dese houde ic al bi Julius tijden oft daerna ghetimmert ende ghebouwet te wesen.

¶ **Hoe dat die gyganten ende ruesen van Brutus uut Brittangen verdreven Hollant eerst begrepen, ende hoe si dat grote ende starcke slot tot Slavenburch bi Vlaerdingen⁵⁷ maecten.**

¶ **Dat xxi. capittel.**

Hiervoer heb ic ghescreven, hoe dat Brittus ende Corineüs sijn geselle Troyanen in 't eylant van Albion quamen, ende daerinne vonden vele grote gyganten ende ruesen, die, als sommige croniken willen seggen, gecomen waren uut Assyriën, ende hadden dat eylant Albion ghenoeemt, na die witte blinckende bergen Albiona, dat welcke Brittus, als hi dat bedwongen ende becrachticht hadde, na hemselven dede hieten "Britangen". Die ruesen ende gyganten siende dat si tegen Brittus ende sinen ghesellen ende Troyanen niet houden en mochten, ende dat si van sinen gheselle Corineus verwonnen worden ende vermoort, worden si te rade dat eylant te begeven ende te laten, ende nijewe landen ende plaetsen soeken daer si hem ter neder mochten slaen. Ende sijn t' scepe ghegaen mit wiven ende kynderen, ende quamen ghezeilt an der Neder-Zassen lant, dat nu Oest-Vrieslant is. Ende als si meenden dit wilde lant, dat doe niet seer noch bewoent ende betimmert was, te begripen ende te bewonen, ende in 't lant ghegaen waren omme bequame plaetsen te begripen, siet, terstont vernamen dit die wilde Neder-Sassens, ende bereyden hem mit groten hopen ende menichte omme dese gyganten ende ruesen te bevechten, ende sloegender hem enen groten hoop of. Die andere, dit siende, liepen weder t' scepe, ende toghen weder ter zeevert in, ende zeylden westwert op, om te soeken enige rivieren oft havenen daer si hem nederslaen mochten. Ende quamen ten lesten ghezeylt omtrent die mondt van der Masen, daer die Mase in die zee coemt. Ende ghingen daer op dat lant, <xvij-v> ende begrepen aldaer die plaetse, ende sloegen hem neder, ende bleven daer lange tijt wonen in tenten ende hutten van hout ende rysen ghemaect. Ten lesten begrepen si een plaetse daer si een fortresse ende veste timmerden ende maecten voer den overvalle hore vianden, wanttet na der zee was, d' welcke groot ende swaer was, ende hieten 't Slavenburch, nae hemselven, want si Slaven hieten. Ende dit was omtrent Vlaerdinghen — niet dat nu Vlaerdinghen is; want dat oude Vlaerdingen ende Slavenburch nu verde in die Mase ofghespoelt ende verdroncken leggen. Ende dit casteel hadde an die oestside belegen dat grote lange wout ende wildernisse (streckende van Doernick of totten Rijn) dat na menige jaren hierna van Claudius die keiser genoemt wert "'t Wout sonder ghenaden", ende dit was ix C jaren voer Goods gheboerte, ende was in den tijden dat Samuël die propheet rechter van den kinderen van Ysrahel was. Ende dese Slaven hijlicten daerna veel an die wilde Neder-Sassen oft Vriesen; ende des volcx wort veel ende menichvoudich; ende si deelden hem, ende togen een deel van desen volcke over zuytwert op, ende begrepen daer hoer plaetse, ende bewoenden eens deels 't lant dat nu Zuyt-Hollant hiet. Ende dit volck hieten voertan "die Wilten".

¶ Hoe dat die Sicambrinen bestreden worden van desen Slaven omtrent die eylanden van Zeelant en hoe dat Dordrecht ghesticht wert.

Dat xxij. capittel.

Als nu die Slaven groot ende machtich van volcke gheworden waren, ende hem ghedeelt hadden ende ghespreit in den landen daer omtrent, soe is 't geboert omtrent C jaren nadat si 't lant bewoent ende beseten hadden, dat die Sicambrinen quamen, dat was 't volck wonende omtrent die marasschen van Meothides, ghelegen boven Hongeriën, bi die Schyten, ende waren Troyanen aldaer gecomen mit horen vromen cappeteyn Francion, Hectoers soen, ende hadden daer een plaetse begrepen daer si een stadt ghetimmert ende fondeert hadden, gheheten Sicambriën; waerof dat si hieten Sicambrinen. Dese hebben hem te samen starck ghemaect ende sijn t' scepe gegaen om te becrachtighen dat eylant van Britanniën, dat nu Enghelant hiet, ende dat te besitten. Ende comende opter zee worden si overmits grote winden ende stormen conquasseert ende verdiliget, dat si tegen horen wille ende dancke gheworpen worden an die custen ende eylanden van Zeelant, dat doe noch onbewoent was. Dit vernemende die Slaven, meenden dat si ghecomen waren om hoer lant te destrueeren, ende hemluden daerut te verdriven, vergaerden terstont alle die sceppe die si crighen mochten ende bi hem hadden, ende maecten hem starck van volcke, ende toghen mit alle hoer macht om dese Sicambrinen te bevechten. Die Sicambrinen stelden hem vromelick ter weer, ende daer gheviel een grote strijt, soe datter veel an beiden siden gheslaghen worden, mer alder meest van den Sicambrinen; ende verdreven se uut horen palen ende landen weder ter zeewert in, ende namen enen groten roof mit hem, ende togen weder mit groten zeghe ende victorie na Slavenburch, ende sloegen hem daer weder ter neder, ghenerende hem ter zeewert mit vischen ende te lantwert mit jagen, ende wonnen veel kindren, ende vermenichvouden seer. Ende was een wilt ende ruych volck, groot van statuere ende live, als wilde luden, ende en vreesden nyemant ter werlt. Ende als si aldus sere vermenichvoudichden, ende hem dat lant te cleine viel, soe togen si een deel over die Maes in 't lant daer nu Dordrecht staet, ende begrepen dat ende bewoendent; ende dese hieten Wilten. Een deel toghen in die eylanden van Zeelant, ende begrepen dat, want daer noch nyement en woende; onder diewelcke dat ene was genoemt Zyringus oft Zyrick. Dese fondeerde ende stichte die stede van Zyricxzee. Ende dit volc geneerde hem mit visschen ende roven opter zee, waerom dat si Zeelanders geheten worden. Ende di Wilten, die in Zuyt-Hol-
<xvij-r> lant woonden, geneerden hem mit copen, scapen, paerden, ende vermenichden oec seer ende worden seer starck⁵⁸ van volck van wapenen. Onder die welcke datter ene was, mer lange jaren hierna, geheten Dorech. Ende dese stichte ende fondeerde een stede ofte veste. Ende dede se na hem selven heten Dorechts Drecht, die wi nu noemen Dordrecht, ende is bi lanc-heden van tijden een vermaerde coopstadt gheworden, omedat si te lande ende te water wel ghelegghen was; want alle die sceppe die riviere van den Rijn ende Mase nedercomende, mosten daer verbi ter zeewert inne. Lange tijden hierna, ende dat landt totten Heilighen Kersten ghelove bekeert ende ghebrocht wesende, woonde binnen der stede van Dordrecht een eerbare maget, genoemt in Latijn Sotheris, mer in Duytsche Zuwaert; dese stichte ende fondeerde die eerste kercke aldaer, mit alleen

Die eerste divisie

drie pennigen, die si in haer budel hadde. Ende hoe dicwils dat si die uut gaf, altijd waren si weder in haer budel, waeruut dat die werckluden vermoeden dat si veel ghelts hadde ghehad, omdat si soe costelijcken werck timmerde ende maecte; ende hebben se op een tijt ghewacht, ende die kele of ghesteken. Ende op die stede ontspranck een scone fonteine. Ende als si niet meer dan dese drie pennigen bi hoer en vonden, waren si seer droevich, ende beroude hem seer dese moort, ende was hem seer leet. Ende die moordeners worden ghevanghen ende ter justicie gheset. Ende als men se rechten soude, ontspronck dese maecht van der doot, als van enen sware slapen, ende verlostese dese drie mannen, ende brocht se tot Romen. Ende aldaer spraken si haer biechte mit groten berouwe van der misdaet. Ende als die paeus dit mirakel hoorde, ende sach den snede ende 't litteken in horen hals als een roden siden draet, gaf hi dese maget grote indulgenciën ende oflaten, omme die kercke van Dordrecht voert op te timmeren. d' Welck si dede. Ten lesten is si salichlijc gestorven. Mer hoe oft wanneer dat dit gheschiede, en weet men geen besceit of, dan dat men dagelicx noch siet binnen der stede die voerscreven fonteine.

¶ Hoe dat die stadt van Romen van twee ghebroduers, Remus ende Romulus, fondeert ende ghesticht wert.

¶ Dat xxij. capittel.

In 't vi. jaer des conincs Ozias van Jherusalem, was een coninck der Latinen oft Italiën ghenoecht Prochas. Dese liet twee sonen achter, d' ene geheten Amulius, ende d' ander Numitor. Dese Numitor hadde een scone dochter, genoemt Rhea oft Ylia, ende was moeder van Remus ende Romulus. Ende als coninck Prochas ghestorven was, quam sijn joncste soen Amulius, ende verdreef sinen outsten broeder Numitor⁵⁹ uutten rijcke, ende wert selven coninck, ende dede Numitors⁶⁰ soen dootslaen. Ende hi dwanck Rhea of IJlia dat si moste reynicheit loven, ende dienen in den tempel der afgoddinnen Vesta, omdat si gheen kinderen crigen en soude, ende dat hi mitten sinen te bat in 't rijck soude moghen sitten. Rhea of IJlia is in 't voertganck des tijts bevrucht geworden van enen oncondich man, ende heeft tot eenre dracht twe scone kinderen ter werlt ghebrocht, als Remus ende Romulus. Ende na der baringhe heeft se Amulius, hoer oem, al levendich doen bedelven, na die wet van der maechden, die in den <xviiij-v> afgoddinnen Vesta tempel diende, ende heeft sijn dienres gheboden, dat si die twe kinderen van Rhea of Ylia sijnre nichten in den Tyber werpen souden ende verdrencken. Mer want die Tyber op die tijt seer hoech van 't water opghelopen was, soe en konden si dat niet ghedoen, mer si lieten se opten oever van den Tyber leggen ter tijt toe, dat daer, bi Goods verhengenis, quam een scaepharder ghenoecht Faustulus; dese nam die kinderen op, ende brocht se tot sijn wijf gheheten Acca Laurencia of Lupa, ende heeft se voert opgevoet. Doe dese kinderen mannen gheworden waren, hebben si veel lantbuieren vergadert, ende horen wreden oem Amulium verslaghen. Ende hebben horen oudevader Numitor weder in 't rijck ghebrocht. Ende mit dese Numitor gaet dat rijck der Latinen oft Italiën te niet, ende wert voertan van desen Romulus ghenoecht dat rijck der Romeinen, want hi na sinen oem ende oudevader dat rijck

Die eerste divisie

beseten hevet ende regneerde. Soe heeft dan dese Romulus dat rijk van Italiën begonnen te regeren in 't vi. jaer van Achas, coninck van Jherusalem, doen hi out was xxi jaer. Ende als Cornelius Tacitus seyt, heeft hi die stadt van Romēn beghonnen te stichten in den berge Palatijn, daer hi voermaels Evander een palaes ghetimmert hadde, waerof dat die berch hiet Palatijn. 't Welcke noch betughet die vindinge⁶¹ des lichaems van Pallas Evanders soen, die van Turnus verslaghen was, als na onder keiser Henrick den Derden geseyt sal worden. Nochtans en weet men niet te recht sekerlijck op wat plaetse Romulus ende Remus Romēn eerst fondeert ende ghesticht hebben, dan tusschen vij bergen, op een clein, plein velt, ende uut vele cleine stedekens in die vij berghen daerbinnen legghende, mit die sloten ende husen, ten lesten inéén ghetogen. Doen die stadt van Romēn fondeert was, isser questie ende twist ghevallen tusschen desen twe ghebroeders Romulus ende Remus, van wien hem beiden dese stadt horen naem soude voeren. Ende hebben een overdracht ende compact op condiciën mit malcanderen ghemaect, dat si t' samen ghelijck soudē gaen uuter stadt, elc sijns weges, mit sijn knechten ende wittachtige tugen; ende soe wie van hem beiden dat scoonste Augurium, dat is wijchelijs, hadde, ende meer vogelen sage van eenre sorten, die soude die stadt sinen naeme gheven. Ende siet, Remus heeft ghesien vi ghijeren bi malcander; mer Romulus heeft xij gesien. Aldus is die stadt van Romus oft Romulus Romēn gheuoemt, waerin dat men oec noteren ende mercken mach die ghijricheit der Romeinen, als voer in der descriptie van Hollant gheroert is, indien die oerspronck hoers names doer ende overmits den ghijeren van Romulus ghesien ingheset, ende Romēn gheuoemt is. Die magnificencie, eer ende glorie ende groticheit van desen stadt, die se ghehadt heeft in horen fluere, bescriven properlijck Flavius Blondus ende Flavius Voscopus, historijmeesters. Noch scrijft Titus Livius, een vermaert historij-scriver van der stadt Romēn: "Doe Romulus die stadt ghebouwet hadde mit een wijde ende groot begrijp, soe en was daer niet veel volcx in, dan weinich lantbueren ende scaepherderen. Mit dusdanigen volcke hadde hi die stadt begrepen ende ghetimmert. Soe hilden si raet onderéén, hoe si best an meer volcx gheraken soudē, om die groote stadt te besetten; ende oft van node waer te bescermen voer den anlope hoere naebueren. Ende maecten een tempel, dat is een vrijheit ende een plaetse daer alle die ghene vrij waren, wat si oec bedreven hadden, die op dese plaetse quamen. Ende mits desen quam een grote menichte binnen der stadt van mordeners ende verbannen menschen ende andere, van wat condicie ende state dat si oec waren, goet ende quaet. Ende van desen nam hi hondert mannen, die mit hem te rade gaen soudē. Ende dese waren gheheten senatoren, want si out, wijs ende ondersocht waren. Ende noch heeft hi ghecoren duysent mannen, die hi scicte ten oerloge ende stride, ende noem-
<xix-r> de die milites, dat sijn ridderen. Als nu die stadt voersien was mit vele cloucke ende vrome mannen, en⁶² waren daer gheen vrouwen; ende alsoe die stadt niet lange en soude mogen bliven staen sonder vrouwen, versierde Romulus mitten senatoren enen raet, ende deden condighen in allen steden daer omtrent ghelegen, ende sanden boden aldaer, dat si hem senden wouden haer dochteren ende andere ongehewede vrouwen; si wouden se nemen totter echte. Nu was Romulus mitten sinen sere veracht van den naghseten buren, omdat si arme lantbueren ende scaepharders waren." Ende als Ovidius scrivet: "Die naburen ontboden Romulus ende den sinen, dat si den vrouwen oec

Die eerste divisie

vrijheit toesyden, als si den mannen gedaen hadden, ende namen die dan te wive. Mer si en dochten hem haer dochteren niet te gheven. Romulus dat horende, lietet hene gaen, alsof hem daer niet om gheweest en ware. Ende nam voer hem enen anderen anslach, ende liet condigen in allen steden ende plecken daer omtrent ghelegen, hoe dat binnen Romen een groot spil ende feestdach wesen soude. Als nu den dach quam, hadde Romulus mitten sinen bestelt ende ghesloten, dat een ygelijck van hem soude nemen een vrouwe van den maechden ende vrouwen die daer quamen tot sinen gheëchten wive, d' welcke alsoe geschiede. Die van Sabinen, die hoer dochteren ende maechden benomen ende ghehouden waren, sijn des sere ghestoert geweest, ende wouden 't wreken over die Romeren, als si oec deden. Mer Romulus verwan se, ende hadde victorie, ende wan oec mede hoer stede, ende versloech horen coninck. Die van Sabinen quamen naderhant, ende wonnen Romen weder, ende dat Capitolium, ende versloegen veel Romeren, ende vervolchden se tot an der ouder poorten des palaes toe. Daer stelden hem die Romeren ter weer, ende daer gheviel een grote slach ende bloetstortinge. Doe dat sagen die vrouwen van Sabinen liepen si mit groten ghecrij, mit ongevlochten hare, mit screienden ogen, ende baden hoer ouders, vrienden ende magen, dat si ophouden wilden hoer mannen te slaen ende te doden. Als dat hoerden die van Sabinen, maecten si vrede mitten Romeren, ende een ewige aliancie ende verbant, ende gaven hem onder den Romeren ende tot horen gheboden ende dienste; ende die Romeren ende Sabinen worden één volck." Dese Romulus, als Orosius scrijft, dode sijn eygen broeder Remus ende sijn oude vader Numitor, mit veel wise mannen.

Die stadt van Romen wert ghesticht ende gefundeert omtrent drie hondert ende xxxv jaer nadat Troyen ghedestruert was, ende als die werlt hadde gestaen vierduysent vierhondert lxxxiiij jaer, ende was voer ons Heren gheboorte vij hondert jaer ende xv. Dese Romulus, fondatoer der stadt van Romen, ende die eerste coninck van den Romeinen, heeft geregneert xxxviiij jaer. Hi heeft dat jaer ghedeelt in x maenden, van denwelcken Martius die eerste was. Ende sijn nacomer, coninck Numa Pompilius, heeften noch twee toeghedaen, als januarius ende februarius, ende martius was die derde. Op een tijt, als Romulus ghetoghen was bi den marasschen Capreas om sinen heer van volcke over te sien, is hi in 't middel sijns volcx verduystert; ende nyemant en⁶³ wiste waer hi bleef, noch en vonden gheen teykenen sijnre doot; waerom dat hi uut dwalinge des ruden ende simpelen volcx voer god ghehouden wert, ende is van hem ghenoecht Quirinus.

¶ Van den oerspronck ende beginsel des eylants van Walcheren in Zeelant.

¶ Dat xxiiij. capittel.

Als die stadt van Romen ghestaen hadde omtrent twee hondert ende xxiiij jaer, ende in den tijden dat die heylige vrouwe ende wedue Judith leefde, regneerde ende hadde heerscappie in der Belgiërs landen, ende was in den lande van Henegouwen, daer nu die stede van Bergen staet, daer nu een dorp of ghebleven is, ghenoecht Belgies, ende omtrent, een prince ghenoecht Leo; ende als hi ghestorven was, koren die Belgiërs enen anderen hertoghe, ghenoecht Walachrijn. Dese,

Die eerste divisie

als <xix-v> hi anghenomen was tot enen hertoghe ende prince, heeft terstont alle dat van edelen gheslachte was uten landen verdreven ende ghebannen, uutgheseyt allene die priesteren. Ende vele van den edelen, die sine tijranscap niet verdraghen noch liden en wouden, sijn uten landen ghetoghen, ende sijn vergadert in die groote stadt van Blandine in Vlaenderen, die sommighe willen seggen dat nu Ghent is. Ende maecten dese stede starck, om hem daer inne te bescermen voer allen ongevalle ende crachten; ende dese stichten ende fondeerden oec die stede van Nerviën, die men nu Doernick hyet. Dese Walachryn opstelde nijewe wetten ende manieren, ende alle dat die coninghen ende heren ordineert ende gheset hadden, casseerde ende maecte hi te niet; ende heeft der goden tempelen gespolieert ende⁶⁴ beroeft van cleinoden ende chijerheden, ende heeft sine wiven mede verchijert. Ende die thijnspenningen ende tributen toebehorende den goden heeft hi tot sijnre oerber ghehouden, ende heeft ten lesten uut groter hoemoet ende vermetelheit die priesterlicke officie anghenomen, doende sacrificie voer den god Baäl oft Beël, van denwelcken die overste priester des tempels hem straffende, heeft hi hem willen doen dootslaen voer alle den volcke. Dat volck dit siende, sijn teghen hem opghestaen ende een oploop ghemaect, ende verdreven hem mit alle sine familie ende dienres uter stadt, verslaende oec vele van den sinen. Binnen drie daghen daerna is hi weder ghecomen mit groot volck van wapenen, omme die stadt te winnen; mer die binnen quamen soe crachtlicken ende in soe groter menichten uter stadt, ende hebben hem ghejaecht ende ghedreven tot opten oever van der zee. Walachryn siende dat hi tegens dit volck niet houden en mochte, is mit alle sine knechten ende volck t' scepen gheghaen, ende is die zee gepasseert, ende quam in een eylant dat wilt ende ombewoent was, ghelegen onder die eylanden van Zeelant, ende heeft dat bedyct ende starck ghemaect mit hoge wallen ende dijken voer den opvloyen des zeewaters, ende heeftet na sinen name genoemt Walachria, dat 's Walcheren. Ende heeft dit eylant lange tijt mit sine nacomelinghen beseten, van denwelcken die hertoghen van Walcheren ghecomen ende gesproten sijn, als Hugo Floriacensis in sine croniken⁶⁵ van Lotringe bescrivet. Ende in dit eylant wert namaels fondeert ende ghesticht van Salando (daer Zeelant of ghenoot is) die stede van Mitelburch, ende van Ziringo Zyrixzee, als ick voer in der descriptie van Hollant ende Zeelant gheseyt hebbe.

¶ Hoe dat die Duytschen groote victorie hadden tegen den Romeinen, ende hoe die Romeinen weder victorie hadden van den Duytschen van mannen, wiven ende kinderen.

¶ Dat xxv. capittel.

In den jaer als die stadt van Rom en gestaen hadde vi C xlij jaren, als Orosius scrijft, sijn die Duytschen ende Walen, te weten Cimbri, dat sijn die Vlamingen; Theutones, dat sijn die van Frankenvoert, Beijeren, Duringers; Ambrones, dat sijn die Zwitseren, Zavoijsers, Bourbonnoijsers ende Lotrijkers, dese sijn ghesamender hant verenicht, ende hebben conspiracie ghemaect onderling, om dat Roomsche Rijck te vernijelen ende verwoesten, ende die landen op hoer oude vrijheit weder te brenghen. Teghen dit wrede volck is

Die eerste divisie

van den Romeinen gheseint⁶⁶ Gajus Manlius, raetsheer, ende Quintus Cepio, rechter. Dese sijn ghecomen mit swaer volck in der provinciën, leggende an beiden siden van der riviere van der Roen, daer dese Walen ende Duytschen vromelijck vechtende teghen den Romeinen verslaghen hebben lxxx <xx-r> duysent Romeinen ende xl duysent van den vreemden, die den Romeinen in 't heer volchden ende dienden. Daer wert Marcus Emilius verslaghen, ende des raetsheer Manlius' twee zonen, alsoe datter van 't gansser heer van den Romeinen niet dan x ontquamen die dese droevighe bootschap te Romē mochten brenghen. Ende dye Walen ende Duytschen en behilden niet van alle den rove oft goet der Romeinen, mer si worpen 't alle, gout ende silver, in 't water, dat si by den Romeinen bevonden. Si verdroncken alle die paerden mit costelijcke zalen ende bereytselen, ende alle die Romeinen die si levendich vonden, hinghen si an boemen, ende en wouden niet hebben uut allen sulcken groten roof, mer het was hem alleen ghenoech, dat si hem van der wreetheit ende ghijericheit der Romeinen ghevrijt hadden. Waeruut dat te Romē in der stadt niet alleen grote droefheit van screyen ende wenen geweest is, mer oec grote anxt dat die Walen ende Duytschen sonder vertreck soudē Italiën overvallen ende te nijete maken dat Roomsche Rijck. Mer onlanck daer na, te weten in 't navolghende jaer, is gheseint van den Romeinen teghens dese Walen ende Duytschen opter plaetsen daer die twee rivieren die Roen ende Ysere inéén vloyen, Cajus Marius, raetsheer, ende heeft se na langhe striden ten lesten verwonnen. Daer bleef verslaghen die hooftman der Walen ende Duytschen, ghenoecht Teuthobecchus, mit tweehondert duysent man, lxxx duysent ghevangen, ende drie duysent isser ontgaen. Die vrouwen van desen volcke, vroem van herten, dan, of sy verwonnen hadden, begeerden van Marius den Roomschen cappetein, dat hi haer gonnen wylde, dat si onder dyen maechden, dye te Romē waren, in Vesten tempel dienen ende leven mochten. Ende als hem dit gheweighert wert, sijn si alsoe mit toornicheit onsteken, dat si alle hoer waghēnen inéén brochten als bloc-husen, ende hebben den Romeinen enen groten strijt verwecht, ende hebben se vromelick boven uutē waghēnen verdreven. Mer als si sagen dat die Romeinen oneerlijck ende wredelick⁶⁷ mitten vrouwen leefden die sy ghevangen hadden, ende sneden hem die vlechten ende 't haer mitten herne van den hoofde of, soe hebben si in haerselven haer wapenen ghekeert, ende hebben in den eersten hoer kinderen, out ende jonck, mit stricken gheworcht, ende teghen die stenen mitten hoofde gheslagen, ende hebben se soe ghedoot. Ende als si alle hoer goet hadden verbrant, hebben si hemselven enen wilighen doot anghedaen, ende verhinghen ende verdeden hemselven, opdat die Romeinen anders ghenen <xx-v> roof vinden en soudē, dan hoer dode hangende lichamen. Ende na desen is Marius na Romē ghetoghen, ende wert daer mit groter blijscappen ontfanghen.

¶ Hier begint die anderde divisie ende heeft xxxiiij capittelen.

¶ Van die wonderlicke vrome feyten ende gesten die Gaius Julius Cesar ghevoert ende ghedaen heeft in Duytslande, Walschen lande, ende in Engelandt; ende hoe dat hi die eerste keiser van Romen was.

¶ Dat i. capittel.

In den jare als die stadt van Romen ghestaen hadde vi hondert ende xciiij, ende was voer Goods gheboer omtrent lij jaer, wort Julius die jongelinck ghemaect der Romeren meester, ghenoot "dictator", ende sijn toename was Cesar, want hi wert in sijnre gheboerte uut sijnder moeder lichaem gesneden; ende daerom hiet hi Cesar, ende is een Latijns woert, dat comt a verbo "cedo.is.ere". Nu scrijft men dat woert constelic "Cesar", per diptongon: alsus "Caesar". Nu willen die Duytschen datselve woert oec aldus naseggen als die Latijnschen, ende spreken dat uut mitten diptongon als si dat woert ansien, ende seggen "kaeser", dat wi Duytschen seggen "keiser", ende is soe vele als een uut sijnre moeder lichaem ghesneden. Als nu Gaius Julius Cesar ende Lucius Bibulus raetsheren van Romen waren, is 't ghesloten (want hem die heerscappie van heel Asiën ende Affriken niet ghenoech en was, om hoer ambicie ende ghijericheit te vervullen) om oec dat westerlant, te weten Walslant ende Duytslant, te bevechten ende in te nemen. Hiertoec is van den senatoren ordineert Gaius Julius Cesar voernoemt, ende hem sijn ghedaen die legionen tot vijf jaren toe. Hierenbinnen, eer Julius uut Romem quam, hebben die Zwitseren, leggende tusschen Hoeh-Bourgondiën an den Rijn ende Zavoyen, ende tusschen den berch Jura of Briga, die men nu hiet Sinte Baernsberch, ende den riviere Lemane ende den Roen, een wonderlijck concept ende anslach voer hem ghenooten, ende dochten hoer plaetsen ende woenstede te veranderen ende in een ander lant te trecken. Ende opdat nyemant van hem allen enighe hope soude hebben of begheerte in sijn lant weder te comen, soe hebben si eendrachtlijcken ghesloten ende een tijt ende dach gheset, in diewelcke dat si ghesamender hant alle hoer xij steden, van den welcken Berne, Lucerne, Surrege ende Verbigene die principale ende overste waren, gheheelick ende al verbrant, mit vierhondert dorpen ende alle 't goet datter inne ende buten was, uutghenooten dat saet, koren ende provande, dat si onder weghe behoeven soudent. Ende sijn alsoe voert ghetogen totten Genevoysers, hoer buerluden, om hem oec te persuuaderen ende te raden dyerghelijck te doen, of dat si hem doer hoer landen passagen wilden gheven. Doe Julius Cesar dit vernam, is hi haestelijck uut Romem ghetoghen ende in Walslant ghecomen, ende gheboot alle die Walen tot sijnre heervaert, dat men die brugge die tot Geneven⁶⁸ over die Roen lach, opbreken soude, om den Zwitseren horen wech ende voertganck te benemen. Die Zwitseren dit vernemende, hebben tot Julius gesonnen twee ambassaten, te weten Numeyus ende Verodoctius, begherende dat si horen wech mochten vorderen daer si in waren, want si nyemant en begeerden scade te doen. Julius overdenckende hoe dat si den raetsheer Lucius Cassius hier voermaels mit alle sijn volck verslaghen hadden, heeft hi sijn beraet een wiltijts ghenooten, ende wetende wat hi doen woude, gaf den legaten enen bescheiden dach, dat si weder bi hem soudent comen. Hierenbinnen vergaerde Julius Cesar mit sijn <xxi-v> legionen alle 't volck van

Die anderde [of tweeste] divisie

Walslant bi hem, ende maecte een muyr van xvi voeten hoech, ende een wijde graft, ende daer bi bloc-husen ende sloten, om den Zwitsen horen ganck te beletten. Ende siet, doe haer ambassaten opten dach van Julio geset weder quamen, antwoerde hi ende seide, dat hi na der ghewoenten van den Romeinen nyemant doer die provincie te gaen oerlof gheven mochte. Mer deden si teghen sinen danck, hi soude 't keren, indien dattet in sijnre macht ware. Die Zwitsers horende dat si mit lange marren bedroeghen waren, hebben si scepen toegemaect ende te water tempteert haren wech te maken; mitten cortsten overgheloepen: Julius⁶⁹ verduchtende dat alsulcken vromen volck, comende in een ruym ende vruchtber lant den Romeinen ende hoer vrienden veel hindere ende laesterts mochten doen, heeft hi se haestelic vervolcht, opt dat si ymmers in Pictaviën, noch in Aquitaniën oft te Tolousen, als brede, wijde ende vette landen, niet comen en souden, ende heeft hem ofgheslaghen boven xlvij duysent mannen, ende liet den anderen die noch levendich gebleven waen tot hondert ende tien duysent weder in haer landen trecken, die tesamen mitten Zwitsers vergadert waren, als die van Beijeren ende Loreynen ende meer andere.⁷⁰

¶ Hoe dat Julius een strijt hadde tegen den coninck van den Duytschen, genoemt Ariovistus.

Dat ij. capittel.

Hierna heeft Julius Cesar enen swaren groten strijdt gehadt tegen den Duytschen ende horen coninck Ariovistus, die mit veel volcx te velde quam tegen Julius, te weten mittet volck die men hiet Arudes Marcomanni, dat is denghenen, die hi onlancx te voren uut Walslant, wonende bi der Seyne overghevoert hadde in Duytslant. Voert hadde Ariovistus, coninck der Duytschen, in sijn heer ende tot sijn hulp die Tryboten, dat sijn die van Straesburch; Nemetes, dat sijn die van Spijers; Vangiones, dat sijn die van Worms; Tulences, dat sijn die van Ments; mit die van Frankenvoert ende meer andere, alsoe datter een sware strijt ghefallen is. Ende een wyl tijts oec die Romeinen, overmits die grote menichte der Duytschen, vervaert waren, mer in 't einde is Ariovistus voervluchtich gheworden, ende is mit een clein scepken over den Rijn ghevaren; mer sijn twe wiven ende twe dochteren nam Julius ghevanghen, ende volchde 't heer der Duytschen na, ende versloech se sonder ophouden vi milen weechs lang, soe dat men 't getal van den verslagen niet en weet want si in der menichten ontallick waren.

¶ Hoe dat Julius enen groten strijt hadde tegens den Belgiërs, dat is 't derden deel van Walslant.

¶ Dat iij. capittel.

Dit gesciet wesende, is Julius getogen tegen den Belgiërs, dat is 't derden deel van Walslant, als voerseit is, daer dese landen Hollant, Zeelant, mitten Brabanders, Lukenners, Henewiers ende Vlamingen inne begrepen sijn, ende alle die landen ende steden leggende tusschen den Rijn ende die grote zee, die men Oceanus hiet,

Die anderde [of tweeste] divisie

ende tusschen den rivieren van Matrone ende Zeine, die binnen ende doer Parijs loept; welcke hoep volcx die tegen Julius streden, comende uut Belgica, dat is 't derden deel van Walslandt, wi hier bi namen setten ende noemen sullen, ende 't getal van een yeghelick. Dat volck Bellovacij gheuoemt, dat sijn die van Ryemen mit horen ghebueren, quamen uut mit lx duysent gewapender mannen. Die Sussionsones, dat sijn die woonden in Champanghen bi der stadt Noviodunen ende omtrent Parijs, vergaerden uut haer xij steden l duysent man. Nervij, dat sijn die van Dornick, die d' alre wreetste waren, brochten oec uut l M man. Atrebatii ende Ambiani, dat sijn die van Atrecht ende Amijens, brochten uut x duysent man. Morini, dat sijn die van Terewaen, maecten uut xxv duysent man. Galeti, dat sijn die van Calys, daer men ofvaert mit één ghetijde in Enghelant, hadden x duysent man. Velocasses, dat sijn die Casseliers, gheleghen in 't graefscap van Vlaen- <xxi-v> deren, hadden oec x M man. Veromandui, dat sijn Vermendoysers, oec x M man. Atuatici, dat sijn Henewiers, staken tesamen mit horen gheburen van Kanout ende van Den Berch, van Beemonth, van Bintin, van Camerick, van Nijvele, xix M man. Condrusi, dat sijn van Lutsenburch ende van Namen; Eburones, die Lukenners mitten Ardenners; Menappij, dat sijn die Gulijkers mit haer gheburen, die allegader onder enen name geheten worden Duytschen, hadden te samen l M man. Aldus hadden si te samen mit al den hoop ii C lxxxiiij M ghewapender mannen. Dese hebben van den Romeinen veel volcx verjaecht ende verslegen, mer si sijn in 't einde wederom verwonnen van Julio ende sijn heerlicke cappeteinen als Galba, Publius Crassus ende Titurius Sabinus. Ende dat, uut Godlicker dispositie, Die alle die werlt onder één hoeft ende heer, als Octavianus, woude setten eer dat Hi onse menschelicke natuer annemen soude.

¶ Hoe dat Julius Cesar over die zee voer om Brittangen, dat is Englant, te winnen.

Dat iiij. capittel.

Hierna is Julius wederghecomen tot Terewaen in der provincie van Ryems, nadat hi den Duytschen comende mit swaer volck over den Rijn in Walslant, om 't lant weder in te nemen wel CCCC ende l M mannen verslagen hadde, ende wel omtrent C steden ende dorpen ghebrandet; ende dit, als Orosius seyt, was van den alre wreetsten volcke der Duytschen, die Swaven hieten. Ende Julius maecte een brugge over den Rijn, ende ontsette, ende quam te baten die Ubios, dat waren die in 't Coelsche lant saten, ende Sicambren, die in Gherelant saten, ende was 't volck tusschen den Rijn ende die Mase. Als nu Julius tot Terewaen ghecomen was om vandaen in Enghelant te varen, ende 't lant oec onder subjectie ende heerscappie der Romeren te brengen. Ende liet bereiden lxxx scepen daer hi mede in Brittangen, dat is in Enghelant, ghetogen is; ende heeft 't meeste deel van den scepen, overmits tempeest ende storm, verloren, ende een groot deel van sijn voetgangers, mer sijn gherit van paerden liet hi al t' samen after mit groter confuys. Na desen scandelijcken nederlage quam Julius wederom in Walslant, ende bleef daer alle die winter leggen, ende liet bereiden vijfhondert scepen, tot behoef van volck ende vitaelge daermede over te brengen. Mit welcke scepen Julius

Die anderde [of tweeste] divisie

in 't eerste van die lanten in Brittangen quam, mer terwilen dat hi op 't lant tegen den Brittonen vechtende was, isser een groot tempeest opghestaen, ende heeft alsoe xl scepen verloren, ende heeft die ander mit groter difficulteit ende arbeit gerepareert ende behouden, daer hi oec sijn gherit van paerden te lande verloer; ende Labienus, tribuyn, is daer verslaghen. Ten anderden strijt heeft Julius den Brittoenen bevochten mit groter verlies sijnre knechten; mer hi heeft se in 't einde voervluchticht gemaect. Hierna is hi getogen opten rivier van der Theemse, die men alleen op één plaets overgaen mach; an wes ander side sat der Brittoenen cappeteyn ghenoecht⁷¹ Cassibellanus, mit een grote scare van volck, die den gront van der voerscreven riviere mit scarpe staken onder 't water bepaelt hadden, om den Romeinen horen overghanck te beletten. Ende als die Romeinen dat vernamen ende scuweden, liepen si alle tesamen binnen in die bosschaghen die daer omtrent lagen. Uten welcken si mit vele ende diverse sproncreysen ende scermutsingen den Romeinen dicwils bevochten ende veel scaden deden. Hier en binnen heeft hem die starcke stadt Ternouanten opghegeven in Julius handen, ende nae desen deden dit oec mede andere steden, want Cassibellanus ghevanghen was. Ende daer wert een tractaet van payse ghemaect, als dat Cassibellanus uuter vangenissen wedercomen soude, ende die coningen van Brittangen souden voertan staen ende sitten onder die heerscappie van der Romeinen, ende souden⁷² jaerlicx responderen ende <xxij-r> gheven den Romeinen tot tribuyte drieduysent pont silvers.

¶ Hoe dat die Lukenners, Wals-Brabanders ende Henewiers weder rebelleerden teghen Julius Cesar.

¶ Dat v. capittel.

Hier en binnen, ende ter wilen dat Julius Cesar in Brittangen becommert was, hebben rebelleert die Lukenners ende heel Wals Brabant, mit sommige steden van Henegouwen, doer conspiratie ende informacie hoers cappeteyns ghenoecht Ambiorix, ende oec doer raet der burgeren van Trier, om hemselven weder te vrijen van den last ende diensticheit der Romeinen. Ende hebben in een oploop twee legaten der Romeinen, als Cotta ende Sabinus, die doe in den landen van Ludick laghen, mit alle hoer legioenen verslaghen; ende sijn uut deser victoriën stout gheworden, treckende tot Cicebium. Den legat van Romem, die doe overmits den winter lach mit sijn legioen op een swaer bloc-huis ende andere castelen bi die Maese, daer na menich tijt keiser Anthoninus Pius die stede van Hoye stichte. Ende waren mit alsulcker menichte van volck vergadert, dat si binnen drie uren tijts maecten alleen mit hoer swaerden ende messen een bloc-huis van x voet dick, ende een graft daerom van xxv voet diep ende wijdt, ende hadde in sinen ommeganck begrepen boven M passen; ende hebben 't mit C ende xx toernen becingelt. Julius vernemende dat sijn volck in last was, ende dat die ene legioen verslaghen was, ende die ander bina verteert ende ghesleten doer 't vier dat die Lukenners mitten horen worpen in der Romeinen sloten ende aerthusen, is hi gecomen haestelick mit twee versche legionen omme Cicebium te ontstetten. Dit horende Ambiorix mit alle sijn volc, is opgebroken van den belegge, ende isser medeghetogen na Julius

Die anderde [of tweeste] divisie

heer toe⁷³, om hem haestelick ende onversienlicke te overvallen. Julius ghebrukende sijn gewoenlicke cloecheit, heeft hem ende sijn volck in veel cleine sloten mit opset besloten, mer hi sende voer een deel reysigers, die hem soudē veinsen te vlien, om alsoe den vianden te locken over die valeye, den Julius periculoes sceen te wesen, totter anganck des strijts, die doe middel tusschen hem beyden lach. Ende siet, doe die Romeinen over den valeye waren, sloot Julius alle die poorten sijnre castelen ende blocsen toe. Dit siende die Lukeners, meenden dat sij 't al ghewonnen hadden, ende begonnen van buten dier sloten een te bestoppen. Mer Julius sliep niet, ende quam tot allen plaetsen mit alle⁷⁴ sijn volck haestelijck uutborsten, ende heeft den Walen voervluchtich ghemaect, ende heefter wel lx M verslagen. Ende die ontgaen conden, hebben hem verhudet in marasschen ende wildernissen.

¶ Hoe dat Julius enen strijt hadde tegen die van Trier, teghen die van Ludick, Doernick, Henegouwen ende Vlaminghen.

¶ Dat vi. capittel.

Hierna heeft Induciomarus, cappeteyn van Trier, groot volck vergadert, ende dochte mit dit⁷⁵ Labienus volck ende legioen te verslaen, ende dan alsoe voert Julius te bevechten mitten Lukeners ende die van Dornick. Mer Labienus mit opset veinsde hem, of hi vervaert hadde gheweest, ende heeft alsoe den cappeteyn van Trier, slap ende negligent wesende, haestelick ende onversienlick bevochten ende verslagen. Uut welcke victorie van Labienus hebben die ander Walen haer conspiracie ende anslach ofgesteld, ende Julius heeft dat ander deel des winters te rustiger geweest. Niettemin merkende dat hem noch veel grote striden nakende waren, ende datter veel van sijn volck verslaghen ende seer ghewont waren, screef Julius totten raetsheer Gneus Pompejus om hulp ende bistant, ende dat hi hem nijewe legionen senden wilde. 't Welck Pompejus dede, ende sende hem drie legioenen eer noch die winter ten einde was; mit diewelcke heeft Julius in 't begin der lenten den verstroyden ende vervaerden menichte sijnre vianden eer si byéén <xxij-v> conden comen, bevochte, ende is alre-eerst ghecomen in 't lant van Duway, Vermandoys, Amyens ende Atrecht, ende principalick in 't lant van Doernick; ende nam daer enen groten roof, dien hi sinen zoudenieren ende knechten mildelicken liet onder malcanderen delen ende behouden. Hierna is hi na Vlaenderen ghetogen, die overmits den marasschen ende bosschen sonder sorch scenen te sitten, ende heeft se mit drie verscheyden heren van volck bevochten, ende veel seer wredelick verslagen; ende die andere in handen ghenoomen. Daerna is hi ghetogen in Henegouwen ende in 't lant van Ludick, om te wreken den doot van Cotta ende Sabine, sine legaten, die de Lukeners verslagen hadden, als voerseyt is. Mer doe Julius vernam dat si hemselven in der bosscagen ende wildernisse van Ardenne versteken hadden uut vresen sijnre toecoemst, ende en woude se⁷⁶ in onbekenden plaetsen niet volgen, gaf hi een ghebot doer heel Walslant, dat een ygelijck sonder verboeren ruten ende roven mochte in 't bosch van Ardennen dat boven lx M passen lang was, streckende van den Rijn of, in die einden van Trier, tot Doernick, ende vanghen ende spannen na sijnre belieften alle die si conden crighen. Ende mit

Die anderde [of tweeste] divisie

deser cloec-heit heeft Julius sijn leet ghewroken ende sijn vianden doer beveinsde vrienden doen verslaen, sonder enich perikel oft verlies van 't Roomsche heer.

¶ Hoe dat die Walen weder conspireerden ende rebelleerden tegen den Romeinen, tot horen groten achterdele.

Dat vij. capittel.

Doe dit aldus gheschiet was, is Julius Cesar in Italiën ghetogen, menende dat onder den Walen nu alle ding goet soude wesen, ende sonder vrese ende enigen opstalle. Mer het is al anders gevallen. Want also geringe als Julius uut Walslant treckende in Italiën ghecomen was, heeft die hertoge Vercingentorix veel volcx weder te wapen ghebrocht ende vergadert, radende hem allen dat si van stonden an alle hoer steden verbranden souden, opdat ymmers Julius wedercomende gheen cost noch vitaelge voer hem, noch vorayge voer sijn paerden vinden en soude. 't Welc si willichlick ende eendrachtelick ghedaen hebben⁷⁷, beginnende van die hoofstadt van Berrij. Ende daer sijn op enen dach verbrant xxi steden. Och! wat groter dorst ende begeerte hadden die Walen tot hore oude vrijheit! mer si conder qualick toe comen, hoewel dat si dicwils grote victorie hadden tegens den Romeinen, ende versloegen bina omtrent Caiestam Julius alle sijn volck of, ende maecten hem voervluchtich. Mer die ambitie⁷⁸ ende ghiericheit der Romeinen ontsach hem niet veel bloets te storten, opdat si alleen heerscappie mochten hebben in allen landen, diewelcke si nochtans onderling (nadat si al Walslant in hadden ende vredelic besaten) overmits hoer selfs partije niet rustelick en condon besitten; want nadat die Walen mit alle hoer steden onder subjectie der Romeinen geset waren, ende hoer cappetyenen Vercingentorix, Ambiorix, Chorreüs, Dommacus, Drapes ende Luterius van Caninius ende Julius verslaghen waren in diversche striden ende plecken, is Julius victorioes ende mit grooter triumphen na Romem ghetoghen, begerende dat men hem dat anderde consulaetscap toescicken soude. Marcellus ende Pompejus, Julius swager, hebben hiertegens geweest ende beliepen 't oec an den senatoren, dat si hem verboden niet in te Romem te comen, eer dat hi sijn heer van volc die bi hem waren, oerlof hadde ghegeven ende gheloent. Doe dit ghebot ghegaen was, heeft Marcellus raetsheer Pompejum ghesent mit volle macht totten legionen die alsdoe lagen bi der stadt van Campaniën, ghenoecht Nuceria, leggende omtrent lxxx M passen van der zee. Ende Julius is oec haestelick mit sijn volck van Romem ghetogen totter stadt van Ravenne, leggende opter zee. Ende tot hem sijn uut Romem ghecomen twee tribunen mit veel volcx, als Marcus Anthonius ende Publius Cassius, die Curius ende Celius oec nagevolget sijn. Hierna is Julius mit desen edelen mannen voornoemt ghetogen over den rivier Rubicoen ghenoecht, ende is ghecomen in der stadt van Arimi- <xxiiij-r>nen in Italiën, mit vijf legioenen, daer hi noch van Anthonio voerscreven ende Lucrecio onfing noch seven legioenen, ende heefter noch drie van Domicius tot sijnre gonst uut Dalmatiën ende andere landen vercregen. Pompejus ende die senatoren vernemende dat Julius alle die legioenen bi hem hadde ende tot sinen gheboden stonden, sijn si uut vervaernisse uut Romem ende Italiën ghetogen in Grieken, ende hebben

Die anderde [of tweeste] divisie

tot horen plaets om te striden vercoren den stadt Dyrachium, leggende opter zee in Macedoniën. Hierenbinnen en ruste Julius niet, mer is met een deel sijne legioenen in Romēn ghecomen, ende begheerde dat men hem die gheltekiste van der stadt opdoen soude. Mer 't wert hem geweigert. Waerom dat hi se mit gewelt op gebroken heeft, ende heeft uut genomen iiij M C ende xxxv pont gouts, ende ix M pont silvers, ende is sonder vertreck wedergecomen tot Ariminen bi sijn legioenen, ende isser mede getogen over ghebercht in Massiliën (daer Sinte Mariën Magdalenen lichaem nu rustet). Mer si en wouden hem niet ontfangen, waerom dat hi daer liet sinen cappelteyn Trebonius, mit drie legioenen, om die stadt te bevechten, ende hi is voert getogen in Hispaniën, daer hi grote sware striden tegen Lucius Affranus, Marcus Petreius, Marcus Varro, Pompejus' cappelteinen, die doe Spangen bewaerden, ghevoert heeft, mit veel bloetstortingen an beiden siden. Ende heeft ten lesten Pompejus' cappelteynen daertoe gebrocht ende also benauwet, dat sy mit Julius vrede maecten. Wat willen wi in dit verdriet der helscher partiën marren, daer die fortuyn ende misvals des strijts seer diveers ende menichvoudich is geweest; daer alsnu Pompejus' volck te boven ghingen, alsnu Julius' volck die overhant hilden, ter tijt toe dat Pompejus vliēde in Egipten van den jongen Ptholomeus, om Julius te behagen, onthoef is, ende sijn hooft mitten ring tot Julius gesent. Julius 't hoeft sijns swagers siende, ende 't spul der fortune voer ogen nemende, heeft bitterlick gescreyt, ende hem seer beclaget. Want hi wiste wel, datter noch veel leefden die hem seer nijdich waren, als 't onlanx na Pompejus' doot gheschiet is. Want doe Julius op 't slot tot Alexandriën rustich sat, ende meende veel scats van den regenten des stadts te crigen, hebben si hem bedrogen, ende hadden uut cloecheit alle die kisten ende tempelen ledich ghemaect, recht of si wilden thonen, datter gheen scat en waer; ende oec mede om dat si 't ghemeen volck soudē ontsteken tot Julius haet ende nijde. Waeruut dat één sijnre cappelteynen, Achilles genoemt, mit xx M man tegen Julius opghestaen is, ende meenden oec te verslaen. Ende heeft terstont Julius' scepen, die voer die stadt van Alexandriën lagen, an brande doen steken, alsoe dat die vlamme een deel van der stadt mede ontstack ende verbrande. Ende alsdoe gheschiede die meeste scade die ye⁷⁹ in der werlt gesciede, want daerdoer verbrande die al te costlicxste librarije ende biblioteek die in alle aertrijc was, daer iiij C M boecken ende volumina inne lagen. O! wanneer sal dese grote scade weder recupereert worden in der werlt? Nemmermeer! 't en waer dat hem die keiseren, coningen ende machtighe heren daertoe gaven, om boucken uut allen naciën bi één te vergaderen, als die Ptholomeï coningen van Egipten plagen te doen, die desen biblioteek ende librarije collegeert ende vergadert hadden, uut welcken turbacie van desen brande is Julius vertogen, ende quam in 't eylant van Pharos, leggende niet veer van Alexandriën in dewelcke een vierbaeck ofte hoge toorne stont ghetimmert, seer wonderlick in der zee, op vier glasen crabben. Tot welcker plaetsen heeft hem Achilles vervolcht, ende daer is enen swaren slach ghevallen, ende een grote menichte van Julius' volck verslagen, mit allen den ghenen die een saeck van Pompejus' doot gheweest waren. Ende Julius wert alsoe in 't vervolghen benauwet, dat hi viel in een boot om te ontghaen. Mer overmits last ende swaerte der heren die hem volchden ende naspronghen, is die boot te gronde ghegaen, ende Julius dreef

Die anderde [of tweeste] divisie

daerhenen in der zee, twee hondert passen lanc⁸⁰ swemmende mitter eender hant, ende mitter andere hant houdende boven 't water die charten ende coninclijcke <xxxiiij-v> brieven, thent hi quam an één sijre groter scepen. Ende is alsoe ontcomen, want sijn tijt noch niet ghecomen en was, dat alle dat onnosel bloet dat hi in Walslant, Duytslant, Spangen, in Asiën, in Affriken ende in Egipten ghestort, verstroeyt, gedestruueert ende verbrant hadde, van God ghewroken soude worden, Die altijt den ghijerigen ende hoverdigen in 't einde plach te verneren.

¶ Van den groten triumphen ende victoriën die Julius in Spangen hadde, ende hoe dat hi jammerlick binnen Romen op 't Capitolium vermoert werde.

¶ Dat viij. capittel.

Hierna heeft Julius den Alexandrinen enen anderen nyewen coninck gegeven; mer dese rebelleerde mede tegen den Romeinen, ende wert corts daerna in enen stride mit xx M man verslagen. Ende doe wert Cleoptra, Ptholomeüs Dionisius' dochter, coninginne van Egipten gemaect; ende dese was die leste van den coningen van Egipten. Dairna is Julius getogen in Syriën tegen den coninck Pharnaces van Ponthem. Vandaen toech hi in Affriken, tegen den coninck Juba van Mauritanien. Ende dese twee coninghen heeft hi oec verwonnen, ende veel volcx verslagen. Hierna is Julius te Romem getogen. Ende nadat hi iiiij heerlicke triumphen hadde ghehad, ende mit groter feesten ende eren in die stadt ghehaelt was, is hi gevaren na spangen, ende quam opten vij. dach in der stadt van Sagunten. Ende heeft daer grote sware striden tegens Pompejus' zonen ende sinen cappeteynen gehad, van denwelcken die leste strijt ghevallen is bi der stadt Monda in Granaten, daer also crachtelic gevochten wert, ende also groten bloetstortinge geschiede, dat hem oec Julius oude besochte ridderen niet en scaemden te vlien. Julius dit siende, dat sijn alre vroomste hooftmannen voervluchtich waren, ende dat sijn volck an allen siden verslaghen worde, dochte hi hemselven te doden, om ymmer mit scande in sijnre vianden handen niet te comen. Ende siet, der Pompejanen heer is voervluchtich geworden. Titus Labiënus ende Accius Varrus sijn daer verslagen; Gneus Pompejus ontginck mit C paerden, ende sijn broeder Sextus Pompejus vergaerde snellick een groten hoop volcx uut Portegael, ende heeft vromelick gevochten tegen Julius' hooftman ghenoeemt Cesorius, mer hi is in 't einde vluchtich geworden, ende in den strijt verslagen. Ende Julius beleide die stadt Monda, ende heeft se in 't einde ghewonnen, ende die overhant gehouwen. Ende daermede is die helsche ende duvelsche partije ende der burgeren strijt gheëindet, nadat si iiiij laer hadde ghestaen ende ghedueert.

Als nu Julius, die eerste keyser, an sine vianden hadde ghewroken, ende dat hi vele landen onder hem ende der Romeinen heerscappie hadde ghebrocht, reysde hi weder te Romem, ende verdreef daerut sine wederpartije mit wiven ende kinderen, ende behielt die dominacie alleen, dye de senatoren, raetsmannen ende dictatoers te voren mede plegen te hebben. Dit verdroet sere die overste van der stadt van Romem, dat hore tweehondert ende xl tesamen heimelicken conspireerden, verbonden ende sworen, dat si Julium

Die anderde [of tweeste] divisie

ter doot brengen soudent. Doe nu Julius die keyser hem aldus verhief, ende verdructe die ghemeente mitten oversten, soe woude hi op een tijt gaen op dat Capitolium, ende te rechte sitten als ghewoenlicken was, ende als die coningen ende raetsmannen plegen te doen om arme ende rijcke audiëncie ende ghehoer te gheven. Als hi nu te gerichte sat, quamen die verraders Brutus ende Cassius bi consent der anderen, ende doerstaken hem mit xxiiij wonden, dat hi daer doot bleef. Wes dode lichaem die burgeren namen, ende verbranden 't te pulver, mit die stoelen ende bancken die si vonden in 't Capitolium; ende besloten die assche sijns verbranden lichaems in ene metale colonne, die men "Julia van Julio" hiet. Ende dit is gheschiet opten eersten dach van der maent van Julius, die "Quintilis" plach te hieten. Mer wert van den keyser Anthonius "Julius" ghenoecht, ter eren van Julius die keyser. Ende Julius, die eerste keyser, hadde geregneert in dat Roomsche Rijck als een mogende keyser iiiij jaer ende vi maenden, out wesende lvi jaer.

Opten hondersten dach eer dat Julius starf, quammer te Romen een grote blixem, ende sloech of van sijn beelde datter stont op die marct die eerste letter <xxiiij-r> van sinen naem. Ende in der nacht voer sijn sterfdach worden alle die veinsteren sijns slaepscamers mit groter drusticheit ende crachte op gheslaghen, dat Julius anders niet en wiste, alle sijn huys hadde ter nedergehevallen. Des smorgens, doen hi ginck na 't hoff, wert hem een brief ghegeven, roerende van der conspiracie ende verraderije tegens hem opghenomen. Mer hi en las die niet, ende als hi doot was, bevant men noch den brief besloten in sijnre hant. Die men doe las, ende hadde hi den brief gelesen, soe en ware hem dat niet gheschiet. Dese keyser Julius was een wijs, gheleert man, ende bisonder in Astrologiën, ende 't beloop des hemels ende der sterren. Hi vant eerst dat Gulden Ghetal ende dat scrickeljaer, dat men noch in den calendier gebruyct. Om wes doot willen die Romeinen ende alle ridderen ende soudenieren sere bedroeft ende rouwich waren; want si nije sijns ghelijcx ghehadt en hadden, die soe avontuerlick van victorieuse striden ende oerloghe ware gheweest, als hi gheweest hadde.

Des anderen daghes na sijnre doot sijn in den hemel drie zonnen gesien, die ten einde in één cloot vergadert ende verenicht sijn. Doer welke ons te verstaen wert gegeven dat die kennisse der Heyligher Drievoudicheit die daer is, drievoudich in Personen, mer enich ende één onversceiden God in 't wesen, over alle die werlt soude comen. Of na der letter ende historie, beteykent dit die Romeinen, dat hoer dominacie ende heerscappie, die doe stont op drie personen, te weten Lucius Anthonius, Marcus Anthonius ende Octavianus Augustus, in één monarchije ofte heerscappie soude reduceert ende gebrocht worden. d' Welck alsoe gheschiet⁸¹ is. Want onlanckx daerna heeft Octavianus alleen dat hoeft gheweest van alle die werlt, ende is dat continueert ende achtervolcht gheweest tot opten dach van huden, mer niet in sulcker dominacie ende mogentheden als die keyser Octavianus was. Dese Julius die eerste keyser is oec seer excellent van verstant ende memorie gheweest, want hi voldede wel drie notariën, elcx een sonderlinge materie scrivende, ende dichte noch selver die iiiij. epistel. Desen Julium set Marcus Tullius Cicero, scrivende tot Brutem, boven alle oratoren die hi aldaer verhaelt ende narreert, ende seyt dat hi noch nije man en sach dien Julius soude mit recht wijken. Oec diergelijcken scrivende tot Cornelium Nepotem seyt Tullius voornoemt aldus: "Nyemant en

Die anderde [of tweeste] divisie

isser te setten boven Julium, wantter nyemant en is wes sentenciën starcker ende menichvoudiger sijn, nyemant wes worden chijerlijcker ende uutghesochter en sijn, dan men in Julio den keyser en vindet." Dit is die keyser Julius, die sijn eygen feyten, gesten, striden, oerlogen ende historiën seer costelijck bescreven heeft in Latijn, alsoe puer ende rechtelijck, dat hi den Walen ende Duytschen, dat is, sijn vianden, alsoe hoechlijck prijst in hoer vromicheden, clouc-heden ende bewarden anslagen, als sijn eyghen volck den Romeinen, dat properlijck een histori-meester ende -scriver betaemt ende toebehoort, dat is nyemant te sparen, ende die waerheit niet te verswighen, om lief of leet, noch uut gheender partije.

¶ Van die linie ende 't vervolch der keyseren van Romē.

¶ Dat ix. cappittel.

<xxiiij-v> Die keyseren van Romē worden voert in dese linie vervolcht ende continueert; ende si worden alle Augustus ghenoeft, dat 's Vermerder des Rijcks, om die sonderling waerdicheits willen die dese Octaviaen hadde; daerom is 't redelick dat hi hem allen enen naem gheeft, want hi hem allen gheset heeft een regel wel te leven ende te regieren. Alsulcke wijsheit ende strengicheit bleincte in hem, dat men nauwe geloeft dat sijns ghelijcx natuerlicken ghebornen is geweest. Wat meer: hi verdiende Cristum mit Sin ghebenedide Moeder te sien, recht of hi wesen soude die alre-eerst van den heydenen gheroepen totten gelove. Ende nadat hi gesien hadde en woude hi niet meer gheheten wesen heer. Hi timmerde Hem alre-eerst een outaer ende hete dat Ara Celi, als 't noch huden opten dach hiet.

¶ Die monarchij, dat is die hoge heerlic-heit, was die alremeeste heerlic-heit die ye gheweest is. Dese began in dese Octavianus Augustus tijden. Ende als Jheronimus ende meer ander doctoren scriven, dat doe in veel landen striden opstonden; mer die worden terstont nederghelēit of versoent, dat allen menschen verwonderden. Ende si ghaven hem alle onder den Roomschen keyser, opdat onse Here God den menschen woude bethonen dat die ghemene vrede uut ghenen arbeyt van striden en quam, mer dat Hi allene die gave. Altijt hier tevoren, als die ene strijt ter neder gheleit was, soe op stont een ander of oec een meerder, of arger. Mer doe die tijt nakende was ende anstont, dat Cristus woude geboren werden, doe was Rome ende alle die werlt in rusten ende vrede.

¶ Nota:

Cicero scrijft in een boeck gheheten De Officijs ende seyt van die hoge heerlicheit der Romeinen: het is seker datter een tijt gheweest heeft, dat men sonder coningen leefde. Mer namaels dat men die landen began te delen, doe worden die coningen ingheset om gheen ander sake, dan om recht te doen ende te gebruiken. Want in 't beginsel, doe die armen verdruct worden van den rijcken, doe namen si toevlucht tot enen goeden ende dochtsamen man. Ende die gheboet dat die een den anderen niet te cort en soude doen, insettende dat die hoge ende lage, die rijcken ende armen, onder één recht soudē staen. Ende doe die coninghen regeerden, doe worden noch somwijlen die arme verdruct. Doe behaechde 't dat men rechten ende wetten setten

Die anderde [of tweeste] divisie

soude, daer men mede rechten soude, niet uut hat ende nijt of om gonste, dan dat men den armen doen soude als den rijken, onder welcke rechten die coninck oec stont ghelijck andere menschen. Ende gheboerde 't, dat die coninghen die rechten versmaden, sijn ondersaten goet te nemen mit ghewelt, maechden ende vrouwen te scenden ende andere ghewelden te doen, soe soud men den coninck ofsetten ende enen anderen in sinen stede verheffen, die wel regieren konde ende na die rechten ende wetten leefde.

¶ Hoe dat Octavianus na Julius sinen oem die anderde keyser van Romen wert.

¶ Dat x. capittel.

Octavianus van Rome, die anderde keyser; den toenaem Cesar of Keyser hadde hi van sijn oems wegen, Julius. Oec wert hi genoemt Augustus, dat is "Vermeerder des rijcx", welken tytel alle andere keiseren na hem mede scriven. Sijn vader was geheten Octavius van den Romeinen, mer van de Duytschen wert hi genoemt Carolus. Zijn moeder was genoemt Accia, ende was gecomen van coninc Eneas, die Romen eerst begreep, als voer geseyt is, van den geslachte Julia, des eersten keyser Julius' suster. Ende gaf se te manne een groot prince van Neder-Duytslant, Octavius voornoemt, of Carolus, ende si wan bi desen man een soen ende twee dochteren. Die soen hiet Octavianus, die wi hier nu als keyser van Romen opsetten. Die één dochter hiete Actia, na hoer moeder, die ander dochter hiete Octaviana, dien hoer broeder Octavianus uut gaf an <xxv-r> den coninck van Nijemaghen, die Brabon ghenoeemt was, daer si enen soen an wan, ghenoeemt Kaerl, die xc jaer in groter mogentheit regneerde ende hadde ontfangen vele provinciën ende landen onder sine jurisdictie van sinen oem Octavianus, keyser van Romen, als die Croniken van Brabant dat breder uutwisen ende bescriven. Dese Octavianus quam jonck tot sinen oem Julius, die eerste keyser, ende die toech hem op voer sinen sone, ende maecte hem een erfgenaem sijns goets. Hi was een gelert man, ende seer wel sprekende. Ende al was hi een keyser ende gebiedder der gansser werlt, nochtans so woude hi dat sijn kinder hantwerck of ambochten leerden, ende sonderlinge dat die sonen hem oeffenden in ridderlicke feyten van wapenen. Sine dochteren dede hi leren wollen, spinnen ende weven, ende dat dede hi daerom: of 't bi avonturen gheschiede, dat si arm ende behoeflich worden, dat si hem dan mochten gheneren mit horen arbeyt.

¶ Van sommige gesten ende feyten, die Octavianus, die keyser, ghedaen heeft, in die eerste tijt sijns keyserdoms.

¶ Dat xi. cappittel.

Als Julius, Octaviaens oem dootgeslagen ende vermoort was, als voerseyt is [ende was omtrent xlij jaer voer Cristus gheboert], soe is een grote tweedracht ende partije opghestaen binnen der staet van Romen. Want sommige van den senatoren, mit enige burgeren, waren denghenen gonstich die Julium vermoort ende gheslagen hadden, ende uuter stadt verdreven waren. Ende hoopten, dat si weder in der stadt

Die anderde [of tweeste] divisie

comen soudende in haer vrijheit, ende dat si niet onder eens mans ghebot staen soudende, als si onder Julius ghedaen hadden. Mer een raetsman ghenoecht Anthonius [ende was Julius rotmeester, die partijde mit Julius], ende vervolchde den ghenen die hem vermoort hadden, waerom dat hem die senatoren hilden als een openbaer viant. Ende si sendende twe cappeteinen als Panza ende Hircius, mit Octaviaen, tegen desen Anthonium. Ende die twee worden verslagen, ende Octaviaen hadde enen groten swaren strijt tegen Anthonium. Mer Octaviaen ende Anthonius worden verenicht, ende Octaviaen creech ander sinnen, als dat hi wreken woude den doot sijns oems Julij. Ende stont daerna, dat hi dat regiment alleen hebben woude, als sijn oem Julius ghehadt hadde, ende alsoe wert Octaviaen, mits hulpe van Anthonius ende eens anderen edelen Romeins ghenoecht Lepidus, mit macht in Rom openbaerlick inghebrocht te regieren als een keyser, sonder wille ende consent der senatoren. Ende hi dede vele doden ende bannen uiter stadt, ende dede veel quaets, ende regneerde aldus mit crachte xij jaer lanck. Hi was een wreet, strack man, want hi dede wel vi M cloucke ridderen ende zoudenieren hangen, ende hi liet wel C senatoren vierdelen ende onthoefden. Hi liet oec onthoefden den welsprekende ende gheleerden man ende oratoer Tullius. Hi destitueerde ende ofsette wel xx M mannen van der ridderscap. Mer als hi een enich here ende keyser was gheworden des Roomschen Rijcks, soe versette hi alle wredicheit, ende wert gants sachtmoedich, verduidich ende milde, van hem werpende alle ghijericheit. Hi vervolchde seer alle den ghenen die een oersake waren gheweest den doot sijns oems Julij, verslaende, dodende ende verdrivende die daer hi konde ende mochte. Ende aldus regierde Octaviaen dat Roomsche Rijck lvi jaer, of als andere seggen: lvij jaer, als xij jaer mit Anthonio ende Lepido; ende als Lepidus doot was, mit Anthonio drie jaer; ende daerna, als Anthonius verwonnen was, so hilt hi dat regiment alleen xli jaer ende vi maenden. Ende want Julius dat keyserrijck regierde alleen iiij jaer ende vi maenden, soe werden die vi maenden Octaviaen mede toeghescreven. Ende van denselven lvi jaer regneerde hi voer Gods gheboert xlij jaer, ende na Gods gheboerte xiiij jaer. Ende der jaren een deel wil ic cortelijck overlopen van den gesten ende gheschienissen die hi in sijnre tijt bedreven heeft ende gheschiede ende ghefallen, om soe te comen tot onser meninghe.

In den xxvij jaeren van Octaviaens regnacie heeft die eerwaardighe ende heyli- <xxv-v> ghe vrouwe Anna ghebaert die gloriose Troesterinne der gantsser werlt Mariam, overmits vele gebeden ende vasten, die lange tijt onvruchtber ende sonder kinder mit horen man Joachim gheweest hadde, ende wert geboren tot Nazareth in der stadt.

In den xxxi. jaer Octavianus wert dat Maechden Maria, alsoe 't die ouderen belovet hadden, geoffert in den tempel, als Si drie jaer out was, totten dienst des tempels mit anderen maechden. Ende alsoe Si te boven ginck anderen maechden, die bi Hoer waren in den tempel, in edelheit ende soonheit, also oec oeffende Si hoer in leringe, in heilicheit, in horen jongen iaren, dat Si in corter tijt ongelijck te boven ginck die anderen maechden in geestlic-heit, in heilicheit, in oetmoedicheit, ende in alle geestlicken ende werclicken dingen. Ende om sulker groter onsprelicker doechden willen, heeft Se die almachtige God uutvercoren voer een⁸² levendige Scat, ende als voer enen anderen

Die anderde [of tweeste] divisie

Hemel, voer enen levendigen ende wellustigen Paradise, ende voer een waerdige Woeninge Zijns Woorts, ende voer een Bruyt Zijns Soens in Sijnre mensch-werdinge, als hierna gescreven sal worden.

In den xxxvij. jaer setten hem die Ongersche tegen den keyser Octaviaen, ofgaende dat Roomsche Rijc. Die keyser sandt derwärts sinen stiefsoen, genoemt Tiberius, die na hem keyser wert, mit groot volc, soedat hi de Ongersche wel half versloech, ende bedwanck dat lant na sinen wille.

In den xxxix. jaer wert dese Tyberius gesonnen in Duytschen lande an den Rijn, want die Duytschen en wouden den keyser genen thijns gheven. Ende hi street mitten Duytschen op die stede, daer nu die stadt van Ausburch staet. Ende als Suetonius scrijft, soe was dit die grootste, vreeselichste ende scadelichste strijt voer den Romeinen, die si ye gehadt hadden na den stride die si hadden in Affriken mit Hanibal. Want der Romeinen wertter wel xxx M verslagen, ende der Duytschen weinich. Ende si hadden die victorie. Als die keyser dat vernam, wert hi sere droevich omme den verlies sijns volcx ende der vromer cappeteinen, ende sandt van stonden an derwärts sinen stiefsoen Tiberius tegen den Duytschen, mit xij legioenen; ende togen alle Duytslant doer, ende bedwongen die onder dat Roomsche Rijck, ende si streden wel iij gansse jaren lanc, ende verloren wel drie legioenen. Ende ten lesten verwan hi se, dat si onderdanich mosten sijn den keyserrijcke; ende was alle dat lant, dat Julius voer nije gansselick ende geheel ghewinnen ende bedwingen konde. Daerna scicte ende sandt Tyberius sinen broeder Drusus in Duytslant, ende bisonder tegen dat volck datter woende tusschen den Rijn ende der Ale. Ende alle dit lant was mit eenre ghemeene name gheheten Zassen, daer grote landen inne lagen, als Brandenburch, Westphalen, Hessen, Michen, Duringen, Vrieslant, ende andere landen, daer hi vele grote ende sware striden teghen hadde, ende dreef se terugge over die riviere van der Albe, ende versloech alten groten swaren volck. Ende ten lesten wert hi vergheven tot Ments, ende wert begraven buten die stadtmuren. Ende leyt onder den groten zuyl bi Sint Jacobsberge, alsoe men dat claerlicken vint in die Legende ende Historie Aurei ende Justine op Sint Albaensberch.

Inden naesten jaer daerna sandt die keyser Octaviaen enen raetshere ghenoeemt Quintilius Varus van Romem, mit drie legioenen, in Duytslant; ende dieselve raetsman began hoemoelick ende stoutlick te doen tegen den ondersaten⁸³ van den lande, waerom dat si tegen hem opstonden. Ende het quam tot enen groten stride, soedat si hem mit alle sijn volck dootsloegen, datter nyemant ontquam. Ende dit was den keyser alsoe groten liden ende toern, dat hi sijn hoeft dicwils teghen die wanden ende muren sloech ende stiet, ende riep: "O Quintili Vare! Hoe hebste dat ghemeen goet aldus verloren! Gheeft mi mijn volck ende mijn legioenen weder, die doer u dus scentlick ende jammerlick verslaghen ende verloren sijn!" Hierna worden die Walen wederspannick den Roomschen Rijck, ende wouden den keyser den thijns penninck niet geven. Ende terstont sant Octaviaen die keyser sinen stiefsoen Tiberius mit groot volck op die Walen, mit noch twee andere cappeteinen, als Drusus ende Nero. Drusus wert ver- <xxvi-r> slaghen tot Bingen opten Rijn, als voerseyt is. Tiberius ende Nero hadden enen groten slach tegen die Walen oft Belgiërs, als waren die van Trijer mit alle den volcke, dat onder hem gheseten was, ende worden mit enen name ghenoeemt "Belgiërs", ende ten lesten verwan se Tiberius, ende versloech daer alten groten

Die anderde [of tweeste] divisie

volck, ende brocht se weder tot obediëncie des Roomschen Rijcks. Tiberius ende Nero, als si die grote victorie ende seghe hadden ghehad van den Walen ende Belgiërs, setten si in den landen hoeftluden ende cappeteinen van der Romeinen wegen, ende si quamen wederom tot Romem, ende worden seer eerlick daer ontfanghen van den keyser Octaviaen, van den senatoren ende allen den Romeinen.

¶ Hoe dat die Sicambri, dat sijn Ghelreschen, veel lants verdorven, ende hoe se Marcus Agrippa bedwanck.

¶ Dat xij capittel.

Als Tiberius ende Nero weder te Romem waren ghecomen, soe sijn die Sicambri, als Strabo scrijft, opghestaen, ende overvielen mit roef ende brant dat volck gheuoemt Ubij, ende dat was dat volck, als sommighe segghen, dat die landen bewoenden daer nu die stadt van Coellen staet, ende die daer omtrent leggen. Sicambri is dat volck dat daer woent in den landen gheleghen tusschen den Rijn ende die Maese, ende is nu⁸⁴ 't lant van Ghelre. Als nu dese Sicambri begonnen dat volck Ubij mit roef ende mit brant te overvallen ende dat lant te verwoesten, soe senden die Ubij uut twee eerbare mannen, dye ene gheheten Policarpus, d' ander Drusillus, totten keyser Octaviaen om hulpe ende bystant. Terstont sandt dye keyser enen vroemen raetsman gheuoemt Marcus Agrippa, een vroem cappeteyn, mit drie legionen, om dit volck weder te staen, ende den anderen, als die Ubij, te helpen ende te bescermen, d' welcke hi ghedaen heeft. Ende verwan se, verslaende veel volcx, ende maecte se den Roomschen Rijcke onderdanich. Ende alsdoen vergaerde Marcus Agrippa alle dat volck, dat daer omtrent woende, in dorpen ende andere woningen. ¶ Ende timmerde ende dede maken enen stadt, ende hiet se na hem selven Agrippina⁸⁵, ende noch wel iij C jaer hierna; mer na wert si geheten Colonia, dat 's Coellen. Van deser <xxvi-v> Heilige Stadt van Coellen vint men vele ghescreven in der Croniken van Coellen, mer want si niet en dienen tot onser materiën, soe laet ic die after om der cortheit willen.

¶ Hoe dat die keyser Octaviaen die gantsse werlt bescriven dede, ende hoe dat onse Gesontmaker Cristus Jesus geboren wert van der onbesmetter Maget Maria.

Dat xiiij. [capittel].

Na den tijt dat Sibilla Tyburtina den keyser Octaviaen ende den Romeinen gepropheteert ende gewijst hadde in der zonne een scoen Maget mit enen Kindeken; ende als die gantsse werlt in vreden ende stillicheit begonde te sijn, dat nergens gheen oerlogen noch striden en waren noch gehoert worden, soe maecten dien Romeinen enen tempel des vreden, die seer scoen ende costelick was. Ende vraechden den afgod Appollo hoe lange dat die tempel staen soude. Doe antwoerde hi: "Soe lange, totdat een Maget een Kint gebaert." Doen screven si buten an den tempel: "Dit is die tempel des vreden in der ewicheit"; ende si meenden dat die tempel soude ewelick gestaen hebben, want dat een maget een kint baren soude, docht hem te sijn onmogelick.

Die anderde [of tweeste] divisie

Ende dit gheschiede xij jaer of daer omtrent voer den tijt des vredens, ende in der Heiliger Kersnacht, als Maria die Moeder Goods den Goods Sone gebaerde, soe viel die tempel ter neder.

¶ In den xl. jaer Octaviaens, doe was Rome in sijn bloyen ende haer groeste mogentheit, als si ye geweest is van volck ende rijcdomme; ende die keyser dede die burgeren van Romē tellen, ende worden op die tijt bevonden bescreven burgeren binnen Romē tnegentich mael driehondert duysent ende lxxx duysent. Ende tot anderen tijden worden ghetelt iiiij C M lxiiiij M.

¶ In den xli. jaer sijns rijcs, soe woude die keyser Octaviaen dat die stadt van Romē ende andere steden, die hi mitten swaerde gewonnen hadde mit vredelicken wetten ende ordinanciën geregeert worden. Ende opdat die selve steden in personen, in goeden ende in crachten toenamen, soe sette ende maecte hi vele statuten ende ordinanciën. Ende hierom dede hi uutroepen ende ghebieden, dat men die gantsse werlt bescreven, ende woude weten dat getal der lantscappen, der conincrijken van der gansser werlt ende die steden van een yghelick lantscap. Ende des gelijcken dat ghetal van den dorpen, woningen, castelen ende sloten, die in een ygelick lantscap gelegen waren. Ende geboet noch meer dat een ygelick manspersoen comen ende bewisen soude in sijn hoeftstadt vandaen hi geboren ware. Ende soudē een yghelijck daer brengen ende geven enen penninck die waert ware x ghemene penningen; ende desen penninck soudē si geven den president oft stadthouder desselven landes. Ende bekende mit dien, dat hi onderworpen ende gehoersam ware den Roomschen Rijck. Soe worden dan recenseert, bescreven ende gevonden, datter in der werlt waren dusentich duysent ende lxxx duysent ridderlijcke strijtbare mannen, uutgeseyt alle onedele ambochtslyuden ende lantlyuden.

In den xlij. jaer des keysers Octaviaen, dat sijn beginne hadde opten eersten dach <xxvij-r> van maert, als die gloriose Maget Maria out geworden was volcomelick xiiij jaer, ende haer vader Joachim gestorven was, ende hoer moeder Anna een ander man ghenomen hadde ghenoecht Cleophas, soe hebben Mariën stiefvader ende Anna, hoer moeder haer gehaelt uutē tempel, ende wouden se bestaden na der ghemenen ghewoentheit des wets in der heyliger echte. Ende overmits des Godlickē scickinghe ende ordenancie, hebben si Mariën bestaet an enen man van den gheslachte Juda, ende was geheten Joseph. Ende corts daerna ontfinck si die bootscap van den engel Gabriël dat si soude ontfangen ende ter werlt brengen den Sone Gods. Ende in denselven jaer, in die leste maent, als die tijt ghenakende was dat Maria baren soude, soe is Maria mit Joseph ghetogen tot Bethleëm, na den gebode des keysers Octaviaens, om te betalen sinen hoeftpenninck. Ende als si daer waren, sijn die dagen vervolt dat Maria baren soude; sonder eenyge smerte ofte wee heeft si ghebaert horen eersten ghebornen Soen, Jhesum Cristum, God ende Mensch, den Verlosser des werlts. Ende als Maria die gloriose Maget horen Soen ghebaert hadde, is si opghestaen, ende heeft dat Kindeken Jhesus ghewonden in doecken, ende gheleyt in der cribben. Ende op dieselve tijt is opghegaen een sterre in den oesten, ende heeft den Heylighen Drie Coninghen gheleyt uut Oriënten tot Bethleëm, daer dit Kindeken ghebornen was, om dat te eren ende anbeden, als dit ende andere

Die anderde [of tweeste] divisie

miraculen beschreven die vier Evangelisten. Ende willen die nu laten bliven, ende aftervolghen onse materie.

In den xv. jaer ons Heren, ende in den lvij. jaer des keyzers Octaviaens, als hi out was lxxvi jaer, is desen Octaviaen ghestorven in Campaniën. Ende hi wert vergeven van sine eyghen huysvrouwe, Livia ghenoeemt. Ende wert van der senatoren, van den ridderen ende knechten, ende van allen den Romeinen sere beclaecht. Want si voer noch na sulck ene ghehadt en hebben; want hi was soe vroem, soe voerspoedich ende soe vol eerberheden, ende soe victorieus, dat men nije heydens prinche oft here sijns ghelijcx en vant. Hi hadde vijfduysent striden, ende van allen was hi verwinre; mer nochtans en hadde hi noch en leit meerder scade in sijn volck van wapenen, dan opten Duytschen. Hi was een exempel van oetmoedichede, goedertierenhede, voersienichede, zedichede ende lijtsamheden; die welcke seer selden yemant t' samen heeft. Nu keer ic weder op die gesten van desen landen, ende wil die nu voert continueren ende actervolghen mitten keyseren van Romem na die jaren ons Heren als si regneert hebben ende die gesten gesciet sijn.

¶ Hoe dat die Slaven, dat sijn die Hollanders, overvallen worden van den Neder-Sassens, dat sijn die Vriesen.

¶ Dat xiiij. capittel.

<xxvij-v> In den tijden⁸⁶ dat die mogende keyser Octaviaen regnerende was, ende in den tijt van die xij jaeren datter een ghemeen pays ende vrede was doer Goods verhengnissen over alle die gantsse werlt, soe hebben die wrede ende wilde Slaven opgehouden van striden, ende saten oec een wil tijts stille. Dit vernemende die Neder-Sassens, dat die Slaven in vrede saten, en conden dat niet wel ghedragen ende lijden. Ende hebben een groot machtich heer van volck vergadert, ende sijn seer onversienlick ende snellick ghecomen om te bevechten ende te overvallen die Slaven die op Slavenburch ende daer omtrent woenachtich waren. Die Slaven hadden dit haest vernomen, ende namen hoer wapenen, ende ghingen mit groter vromicheit desen Neder-Sassens te moet, ende hadden enen groten strijt tesamen, datter vele an⁸⁷ beiden siden verslaghen worden. Mer in 't einde cregen die Slaven die overhant, ende verdreven die Vriesen of die Neder-Sassens uut horen landen, ende behilden alten groten rove ende goet van hen.

¶ Anno domini xvi.

Tiberius was Ottaviaens stiefsoen, een man van groter doechden, hi was die derde keyser van Romem, ende began te regneren in den jaer ons Heren xvi, ende hi regneerde xxij jaer. Hi hadde te wive keyser Octaviaens dochter. Als keyser Octaviaen hem opgenomen hadde voer enen soen, vergaerde hi een groot machtich heer van volck, ende toech op die Duytschen, ende bisonder die Swaven, als voerscreven is. Ende toech doe voert in Trachiën, Armeniën, Dalmaciën, Polen, ende in Ungariën, ende bracht alle die landen onder dat Roomsche Rijck, ende verwerf den Romeinen groot eer. Ende als hi die Duytschen bedwongen, ende dat lant doerghetogen ende

Die anderde [of tweeste] divisie

verwoest hadde, bouwede hi een deel steden, ende noemde die Agrippinen. Ende om sulcker groter victoriën die hi in den stride gehadt hadde, soe wert hi Roomsche Keyser ghecoren na Octaviaens doot. Ende als hi keyser gecoren ende een here der gansser werlt was, soe en voerde hi gheen striden meer selfs in persone, mer doer sine cappeteinen, vorsten ende ridderscappen. Hi was een wel geleert man van groter doecheden, ende een goedertieren vader in sine ondersaten. Hi sprack tot sommige princen die hoer volck beswaren, bescatten ende belasten wouden: "Het behoert toe een goet harder sijn scapen te sceren ende niet te verslinden." Ende als men hem riet, dat hi sijn amptluden, officiers ende rechters versetten soude, soe antwoerde hi: "Ic hebbe één gesien, dien die muggen, die op een sieck mensch wonden saten, verjaechde; ende die sieck beripste den verjager, seggende: 'Nu sullen die dorstige muggen comen suken; dese waren vol, ende en deden niet dan si die stede besloegen.'" Of hi seggen woude: "Het is beter, dat wi die rijken houden, dan dat wi die ofsetten ende souden alsdan den arme weder rijck maken." O, hoe groten raet eens wijs mans was dat! Sommige bedriegers plegen den princen lagen te leggen, omdat si dat ghemeen volck tegen den prince verwecken mochten, want si weten als dat gheschiet is, dat die prince hemluden dan van doen heeft in der oerlogen ende striden, ende dan verdrucken si beide den prince ende dat gemeen volck. Daerom is 't een alten wisen raet der princen, dat si hoer naem ende eer verbreden als si die gemeenten lief hebben. Dit is altijd der wiser heren raet gheweest, also wel der heydenen als der kersten princen. Hierof gheschien ende sien wi alle dage veel exempelen. Dese keyser Tiberius eerde Cristum voer enen warachtigen God. Sommige seggen, dat hi hem namaels wredelicken hadde tegen die mogende, ende dat bi quaden informacie oft andere inconveniënten. Mer het is een groot argument voer hem, dat hi sijn ondersaten ende den armen altijd goedertieren ende gracioes was. Dese Tiberius hadde vrede in alle die tijt zijns levens, ende hi verdreef sonder barmherticheit alle dengenen die tegens Christum of tegens de kerstenen spraeken.

<xxviiij-r> <Afbeelding.> <xxviiij-v> In den xviiij. jaer des keisers Tyberius' regnacie wert ons Here Jhesus Cristus, als Hi in Sijn xxxiiij. jaer was, ghecruyst, ghestorven ende begraven, opten derden dach verrees Hi weder van der doot, ende vele wonderlicke teikenen ende miraculen gheschieden, als dat bescriven die iiij Heilighe Evangelisten.

Ende als Tyberius out was lxxviiij jaer, wert hi vergeven van Cayus Caligula, sinen nacommer in 't rijck. Ende starf in Campaniën, ende veel van den Romeinen waren blide van sijnre doot, omdat hi na so wreet wert. Nochtans is hi gherekent te wesen niet die boeste noch die beste. Mer sijn nevolger in 't rijck, die maecte 't alsoe doer sijn bose wercken, dat dese Tyberius een goedertieren keiser ende here wert ghenoomt.

¶ Anno xl.

Cajus Caligula was die vierde keyser van Romen in 't jaer ons Heren xxxix; ende was des voerscreven Tyberius neve. Sijn oem was Drusus, die tot Ments opten Rijn begraven leit, bi Sint Jacobs berge. Dese Cayus was een eerlick man eer hi keyser wert, ende seer wel sprekende in Grijcxker ende Latijnser sprake, als Josephus seit. Mer als hi

Die anderde [of tweeste] divisie

keyser geworden was, misbruycte hi sijn wysheit ende sciëncie, alsoe dat hi anderen in boesheit te boven ghinck. Want hi toonde in allen menschen wreetheit, ghijericheit ende oncuysheit. Hi plach te roepen: "Och, of dat Roomsche volck alle enen nacke hadden", recht of hi seggen woude: "Soe mocht icxse alle mit enen slach den hals ofhouwen." Hi beclaechde dicwils dattet in sinen dagen rust ende vrede was, ende socht dicwils oersaken⁸⁸ om te oerlogen. Hi bedreef openbaer oncuysheit mit eerbare vrouwen in sijn pallaes. Hi vercrachte sine twe susteren; ende die ene hadde een dochter van hem. Die woude hi oec scoffeert hebben, ende daerna sant hi se beide in ellende, in vreemden landen. Ende als Josephus ende Suetonius scriven, woude hi anghebeden wesen voer God, ende noemde hemselven te wesen Jupiters broeder. Ende dede sijn beelde setten in allen Sinagogen der Joeden, om hem te eren als god. Ende als dese keyser Cajus dat Roomsche Rijck hadde regeert omtrent vier jaer, ende als hi out was xxix jaer, ende hadde sinen ridderen ende den Romeinen veel lasters ende boesheit gedaen, als hi op een tijt van der speelbanen thuysquam, wert hi van sijn selfs huysgesin ende familie doot geslagen in 't jaer van xliij. Ende in sijn secrete camere wort veel crachtich fenijns ghevonden, d' welcke Claudius, keiser na hem, in die zee dede werpen; waervan dat alle die visschen in 't water storven, ende laghen doot opten oever.

¶ Anno xliij.

Claudius was die vijfste keiser van Romē, ende began te regeren in 't xliij. jaer ons Heren gheboort, ende regneerde omtrent xliij jaer. Ende als Cayus die keiser verslagen was, soe was een grote twedracht onder den senatoren, raetsmannen, ridderscap ende den ghemeinen volcke; want die senatoren ansiende die wreetheit ende gheweltheden der keiseren, waren si altijt vresende in ellende ghesent of dootgheslagen te worden, ende dat mitsdien dat gemeen goet onder die voeten quame. Ende daerom arbeiden si seer om dat keyserrijck te nijete te doen ende of te stellen, ende dat regiment van Romē weder an den senatoren te brengen op den ouden staet ende manier als 't voer Julius tijden geweest was. Hierteghen waren die ridderscap ende dat ghemene volck van Rome, verduchtende die ghijericheit der senatoren⁸⁹, die giften ende gaven plagen te beminnen, ende <xxix-r> wouden enen keyser hebben. Ende terstont soe coren si Claudium, des keyzers Cajus neve, die een sachtmoedich ende goedertieren man was.

¶ Hoe dat Claudius die keyser Brittanniën wan, ende hoe hi die Slaven bevacht, ende van dat grote Wout Sonder Ghenaden; hoe 't an den name quam.

¶ Dat xv. cappittel.

Dese Claudius, als hi tot enen keyser van Romē gecoren was, vergaerde hi groot volck van wapenen, ende toech daermede in Brittangen, dat 's nu Engelant, daer Julius wilen eer geweest hadde tot sijnre ende der Romeine groten verliese, als voer geseit is. Denwelcken Bertoenen dese Claudius bevochten ende verwonnen heeft,

Die anderde [of tweeste] divisie

ende onder dat Roomsche Rijck gebrocht, mit die eylanden daerbi gelegen, ghenoot "Orchades", dier xxiiij is. Ende als die keyser Claudius Brittangen becrachticht hadde, ende wederom 't sceppe gegaen was, om over te comen, wert hi ende al sijn volck mit enen groten storm van winde gheworpen an der wilder Slaven lant, wonende in Slavenburch ende daer omtrent, dat nu Hollanders sijn, tegen die welcke hi een grote strijt hadde. Mer hi heeft ten einde, mits vromicheit ende veelheit des volcx, die overhant gehouden ende victorie van desen Slaven gegregen. Die keyser is mit een deel van sijn volck gegaen in dit grote bosch dat daer omtrent Slavenburch lach om te jagen, ende comende in 't bosch hoerden si dat vreselicken geluyt van leuwen, beren, wolven, wilde stieren ende verckens, dat si gansselick van dien gecrijs vervaert worden. Doen vraechde die keyser, oft daer yemant in 't bosch woonde; doen seiden dien Slaven: "Here, wi en weten 's niet; mer wi weten wel, dat gy daer niet en soudt mogen doergaen ongescent mit alle desen volcke, overmits der wilder beesten willen." Doen vraechde hi van die grootheit des bossches; si seiden als datter x milen lanck was ende drie breed. "Ende of gy al die avontuer hadt, dat gi mit alle u volck daer doer comen mochtet, so wonen an d' ander side des bossches die wilde wrede Neder-Sassens [dat sijn die Vriesen] die nyemant ontsien, die in der werlt levet, die u ende u volck van stonden an bevechten souden." Doe sprac Claudius die keyser: "Dit woudt mach wel heten 'Dat Woudt Sonder Genaden', want hoe dattet gaet, nyemant en mach daer ongheschent behouden sijns lijfs doergaen, hi en is ghevrees van den wilden beesten, of van den wreden Neder-Sassens ende den Slaven", d' welcke groote menschen waren van statuere, ruych van hare, starck van lichaem ende ongetemmet, waerom dat si oec nyemant en ontsagen in der werlt. Ende aldus wert dit wout menich tijt hierna geheten "Dat Wout Sonder Ghenaden", streckende van Doernick tot Nijemaghen toe. <xxix-v> Dese keyser Claudius lach alle die winter lanc tot Slavenburch. Ende binnen desen tijden, als sommige croniken seggen, dede hi timmeren ende maken omtrent die mont van den Rijn, daer si in der zee plach te vallen bi Catwijck, een vijerbaeke ofte groten toerne, ende wert geheten Britten, omdat hi neffens Brittangen over lach. Ende an desen toerne ende burch plach men te vertollen van allen goeden die den Rijn nederquamen ende ter zeewert inne voeren. Ende op desen burch sat een castellein die die tollen bewaerde, ende hadde tot sijnre wapen enen scilt van lasuer mit een gulden baer; ende van desen castellein sijn ghecomen die heren van Britten, d' welc nu die heren van Wassenner sijn, ende voeren noch die wapen van Britten: ende is enen scilt van lasuer, mit enen gulden baer gequarteleert, mitter wapen van Wassenner, dat 's enen rode scilt van keel, mit drie halve manen van silver. Mer dit huys ende burch van Britten leyt nu veer in der zee, overmits den ofspoelinge ende anvloyen des zeewaters. Dese keyser Claudius wert van sinen wive genoemt Agrippina vergeven, om dat haer soen Nero keyser soude worden, als 't gheschiede; ende starf in 't jaer ons Heren lvij, als hi out was lxiiij jaer, ende wert mit groter pompen begraven. In sijnre tijt, eer hi starf, openbaerde een groote comeet, d' welck een voerteiken was zijns doots.

¶ Nu wil ic hier een wyl tijts swygen ende ophouden van onsen begonnen materie, ende wil hier opsetten⁹⁰ ende anheven die linië ende ordene

Die anderde [of tweeste] divisie

der paeusen van Romē, die in desen keyser Claudius' tijden began, ende wil dat continueren totten tijden van paeus Silvester den Eersten, confessoer der paeusen, die onder den groten keyser Constantijn dat paeusdom regerende was. Ende voert van den keyser Neroes tijden of totten groten Constantijn, die welcke dat Roomsche Rijck regeerde, omtrent die jare drie C ende xij, ende comen dan weder op die cronike van Hollant, consumerende die voornoemde jaren ons Heren.

¶ Van Sinte Pieter, d' eerste paeus, tot Sinte Silvester, d' eerste confessoer van die paeusen.

¶ Paeusen.

¶ Anno xliiij.

Dat xvi. capittel.

Petrus, die eerste paeus van Romē, een Prince der Apostelen, was geboren uutē lande van Galileē, in den Joetscen lande, uut die stede van Betzayde; ende Sint Andries, die eerste apostel, was zijn broeder. Na die Opvaert ons Heren, ende na Zijnre geboorte in den jare xxxiiij, was hi biscop tot Anthiochiē; vij jaer daerna toech hi in Italiē, ende quam te Romē, ende woude daer oec setten sinen biscoplicken stoel, want dat hoeft der gansser werlt daer was. Ende dat was in keyser Claudius anderde jaer. Hi institueerde ende insette die Vasten van xl dagen voer Paesschen ende die Advent voer Kersmisse. Hi sat ende berechte die stoel te Romē xxv jaer, vij maenden, viij dagen, ende wert van den bosen tyran keyser Nero gecruyst, ende wert tot Romē begraven in Vaticano. Die legende zijnre wercken, miraculen ende zijnre passiē, mach men lesen in 't Passionael der Heiligen.

Linus was die anderde paeus te Romē, na Sint Peter. Hi was een heilich man van groter volmaechtheit, dat hi mits dien verdiende van Sint Peter, als hi noch leefde, te wesen een scaffennaer ende dispensiere der geestlicker goeden. Hi insette dat een wijf soude gaen ende comen in die kercke mit enen bedecten hoofde. Hi wert van den raetsman Saturnijn doen onthoefden, wiens dochter hi van den duvel verlost had. Hi sat xi jaer, iij maenden ende xij dagen, ende wert bi Sint Peter begraven in Vaticano⁹¹.

Cletus was de iij. paeus, ende sat xi jaer, een maent, xi dagen. Hi screef alre-eerst in sine brieven "Salutem et apostolicam benedictionem" dat is: "Saluyt ende apostolicke benedictie". Hi approbeerde die beverden totten heiligen, seggende dattet veel beter is totter menschen salicheit te versoeken Sint Peter, dan of hi ij jaer vaste. <xxx-r> Hi excommuniqueerde ende verbande alle denghenen die dese bevert ende pelgrimage hinderlic waren, of die se yemant ontriet. Ten lesten starf hi martelaer, ende wert bi Sinte Pieter in Vaticano begraven.

Clemens die eerste van dier namen was die vierde paeus, ende sat ix jaer, twe maenden ende x dagen. Hi was van Sinte Pieter eerst

Die anderde [of tweeste] divisie

geordineert dat hi na hem soude paeus wesen, mer om perikels wille, soe woude hi dat Lijnus ende Cletus souden voer hem paeus wesen, opdat die prelaten gheen exempel souden nemen na hem yemant te substitueren die si begeerden. Ten lesten wert hi martiriseert. Van zijn doot ende lichaem lest men wonderlicke dingen, als dat Passionael ende sijn legende utwijst.

Anacletus was die v. paeus; hi sat ix jaer, twe maenden ende x dagen. Hi vermaende allen kersten menschen mit sinen brieven, dat men den priesters boven allen menschen eren sal, ende dat men denghenen die God sacrificie doen niet quellen en sal, mer verdragen, ende dat si van allen leken behoren ghe-eert te werden; ende als die priesters Gode sacrificie doen, dat si alsdan tugen bi hem hebben sullen. Hi wert martiriseert, ende leyt bi Sinte Peter in Vaticano begraven.

Evaristus was die vi. paeus. Hi sat ix jaer, x maenden, twe dagen. Hi was een Jode, geboren uuter stede van Bethleëm, ende wert ten lesten na vele goeder wercken ende ordinanciën gemartelijt, ende wert bi Sinte Peter begraven.

Alexander die eerste van dier namen was die vij. paeus. Hi sat x jaer, vij maenden, twe dagen. Hi bekeerde dat meeste deel van den senatoren. Na vele goede ende doechtlicke ordinanciën wert hi martiriseert, ende in Sinte Peters kercke begraven.

Sixtus die eerste van dier namen was die viij. paeus. Hi sat x jaer, drie maenden, xxi dagen. Hi ordineerde vele statuten, als men in der decrete bescreven vint, ende wert na vele goede wercken gemartelijt ende onthoeft, ende wert bi Sinte Peter begraven in Vaticano, als zijn legende utwyst.

Telesphorus was die ix. paeus. Hi sat xi jaer, drie maenden, xxij dagen. Hi insette vele goede ordinanciën den gheestlicken luden te onderhouden. Ten lesten wert hi ghedoot ende bi Sinte Pieter begraven in Vaticano.

Iginus was die x. paeus, ende sat iiij jaer, drie maenden, iiij dagen, ende wert ten lesten mede om dat kersten gelove ghedoot ende in Sinte Pieters kerck begraven.

Pius d' eerste van dier namen was die xi. paeus, ende sat xi jaer, vier maenden, drie dagen. Hi ordineerde dat men die hoechtijt van Paesschen altijt houden sal opten sonnendach, ende meer andere statuten. Ten lesten wert hi martiriseert ende begraven in Sinte Pieters kerck in Vaticano.

Anicetus was die xij. paeus ende sat ix jaer, vier maenden, drie dagen. Hi ordineerde vele statuten, ende bisonder van den biscoppen, ende dat die clercken ende pristeren gheen lanc haer noch langen baert dragen en souden, ende dat si een grote ronde crune op 't hoeft dragen souden. Ten lesten starf hi martelaer, ende wert op Sinte Calixtus' kerc-hof begraven.

Sother was die xiiij. paeus. Hi sat ix jaer, drie maenden, xxi dagen.

Die anderde [of tweeste] divisie

Ende nadat hi vele goede ordinanciën ende statuten ingeset, ende heylichlick gelevet hadde, starf hi een waerdich martelaer Gods, ende wert tot Sinte Peters begraven. Ende die paeus stoel stont ledich xxi dagen.

Eleutherius was die xiiij. paeus, ende sat xv jaer, drie maenden, vi dagen. Hi ordineerde na der apostelen ordinantie dat die kersten soudē eten alle gewoenlicke spise die redelick ende menschelick waer. In sijne tijt wert die Heilige Kercke vrede gegeven, mer si een duerde niet lange. Hi sende sine legaten totten coninc van Brittangen of Engelant genoemt Lucius, die hem mit sijn volck soude dopen. Ten lesten wert hi martiriseert ende begraven in Sinte Pieters kercke in Vaticano.

Victor was die xv. paeus van Romen, ende sat x jaer, drie maenden, ende x dagen. Hi insette vele goede statuten ende decreten, ende ten lesten starf hi martelaer, ende wert tot Sinte Pieters begraven in Vaticano.

Sepherinus was die xvi. paeus ende sat viij jaer, vij maenden, x dagen. Hi ordineerde dat alle kersten menschen soudē tot haer xij. jaren dat Heilige Sacrament ontfangen opten heiligen Paeschdach, ende meer andere salige ordinan- <xxx-v> ciën. Ten lesten starf hi martelaer voer dat gelove Christi ende wert bi Sinte Calixtus' kerc-hof begraven.

Calixtus d' eerste van dier name was die xvij. paeus. Hi sat v jaer ij maenden, x dagen. Hi maecte een kerc-hof daer veel M martelaren lichamen begraven leggen, ende hiet nu Sinte Calixtus' kerc-hof. Hi insette te vasten die iiij Quater Temper, ende dat die priesters an dees side tsmeers geen getroude wiven hebben en mosten. Ten lesten wert hi martelijt ende op zjn kerc-hof begraven.

Urbanus d' eerste van dier namen was die xvij. paeus. Hi sat viij jaer, x maenden, xxi dagen. Hi bekeerde Tyburcium, Sinte Ceciliën brudegom, ende Valerianum sinen broeder, ende uutermaten vele luden, edelen ende onedelen, totten heiligen kersten gelove. In sinen tiden began die kercke van Romen eygen goeden, erven ende possessiën te hebben ende te gebruiken, daer si den clercken ende notariën mede versach, die die wercken der martelaren bescreven. Want voermaels plach die kercke slechts aelmissen te ontfangen, gelijk bi der apostelen tijden. Ten lesten wert hi martiriseert ende die stoel vaceerde na zjnre doot xxx dagen.

Pontianus was die xix. paeus. Hi sat v jaer, twe maenden. Hi wert in 't eylant van Sardiniën in der ellenden ghesonnen; ende daer mit swaren tormenten gedoot. Ende wert namaels mit grote feesten ende eren zjn lichaem binnen Romen gebrocht, ende op Sinte Calixtus' kerc-hof begraven.

Ciriacus was die xx. paeus. Hi sat een jaer ende drie maenden.

¶ Nota. Omdat dese Ciriacus dat paeusdom liet tegen der clercken danc, ende voer van Romen mitten xi M maechden tot Coellen, daerom en wert hi van sommige in die linië der paeusen niet getelt; want

Die anderde [of tweeste] divisie

die cardinalen meenden dat hi om wellust der maechden ende niet uut devociën dat paeusdom gelaten hadde. Nochtans was hi een rein maecht, ende wert mitten maechden gecroont, so men leest in die legende van den xi M maechden. Sommige willen seggen dat dese xi M maechden gepassijt worden in des keyzers Marciaens tijt, doe Celestijn paeus was; dat bet te geloven is na der legende.

Antherus was die xxi. paeus, ende sat drie jaer ende een maent, xij dagen. Hi wert oec martelijt ende begraven op Sinte Calixtus' kerc-hof.

Fabianus was die xxij. paeus, ende sat xij jaer, xi maenden, xi dagen. Doe zijn voersaet gestorven was ende begraven, verbeyde hy mitten anderen kerstenen dat men enen paeus kiezen soude, ende aldus verbeydende quam daer scijelic op zijn hooft sitten een scoon witte duve seggende: "Fabiane, du sulste paeus sijn." Ende daerut wert hi tot enen paeus gecoren. Ten lesten, als hi vele goeder statuten ende wercken volbrocht hadde wert hi onder den keyser Decio gedoot voer 't kersten gelove, ende wert op Sinte Calixtus' kerc-hof begraven.

Cornelius was die xxij. paeus, ende sat iij jaer, ij maenden. Hi was een man van groter heylicheit. Hi heeft van God ontfangen sonderlinge macht, sodat hi is een groot maerscalck over besiecte menschen. Hi nam Sinte Peters ende Pouwels lichamen uuter stede, die Cathecumbas hiet, ende hi leyde se veel eerlicker in ene verheven plaetse, by hulpe van Sinte Lucine. Ende wert ten lesten van den keyser Decio mit veel sware tormenten gedoot, ende begraven op Sinte Lucinen erve.

¶ Nota. Dat eerste scisma, dat is die eerste twist in der heyliger kercken, gesciede omtrent dese tijt. Want Novatus, priester der kercken van Romē, hielt hemselves voer paeus tegens Cornelium; mer Cornelius was 't ende bleef 't. Ende dese Novatus is geworden een ketter, seggende dat God die sondaren, die uuter graciën Gods gevallen waren, genade weigerde. Waerom dat te Romē een concilium gehouden wert in Decius tijden, daer lx biscopen vergadert waren, in welcke concilie dese Novatus gecondempneert ende verdoemt wert, ende voer een ketter gehouden.

Lucius was die xxiiij. paeus, ende sat drie jaer, drie maenden ende drie dagen. Hi wert in ellende gesant van den keyser Volusiaen, ende als die doot was quam hi weder, ende wert voer 't kersten gelove gedoot ende begraven op Sinte Calixtus' kerc-hof.

Stephanus d' eerste van dier namen was die xxv. paeus, ende sat drie jaer. Andere seggen vij jaer, v maenden, twee dagen. Hi bekeerde veel heyden, ende begroef vele martelaren lichamen. Namaels wert hi <xxxj-r> gevangen, ende tot zijnder bede wert der afgoeden tempel gedestruert. Ten lesten wert hi martiriseert daer hi in der missen stont.

Sixtus die tweede was die xxvi. paeus van Romē, ende sat twe jaer, x maenden, xxij dagen. Hi was Sinte Laurens geestlicke vader, ende wert martiriseert mit noch vi diaconen, ende wert op Sinte Calixtus'

Die anderde [of tweeste] divisie

kerck-hof begraven. Ende die stoel vaceerde xxxv daghen na sijnre doot.

Dionisius was die xxvij. paeus, ende sat vi jaer, twe maenden. Andere seggen twe jaer; ende Eusebius seit ix jaer. Hi wert oec voer 't gelove gedoot, ende op Sinte Calixtus' kerck-hof begraven.

Felix d' eerste van dier namen, was die xxviij. paeus, ende sat iiij jaer, drie maenden, xv dagen. Hi geboet dat men alle jaers vieren soude die hoechtijt van der kerckwinge, ende wert mede gedoot om Christus willen, ende wert begraven in zijn kercke die hi gesticht hadde, in der eren Gods, twe milen buten der stadt van Romē.

Euticianus was die xxix. paeus, ende sat een jaer, een maent, een dach. Andere seggen viij jaren, x maenden, iiij dagen. Hi was een heilich ende devoet man, ende hadde mit sijn eygen hant begraven iij C xliij martelaren lichamen. Ten lesten wert hi oec martelijc, ende op Sinte Calixtus' kerck-hof begraven.

Cajus was die xxx. paeus, ende sat xi jaer, iiij maenden; andere seggen xv jaer. Hi was van Dioclesiaens geslacht, ende wert ten lesten onder denselven keyser Dioclesiaen ghedoot; op Sinte Calixtus' kerck-hof begraven.

Marcellinus was die xxxi. paeus, ende sat ix jaer twe maenden. Om wreetheit der persecutiën so offerde hi den afgoeden wyroeck vallende van den gelove. Mer daerna wert beroepen een concilium van C ende lxxx biscoppen voer denwelken hi oetmoedelicken in 't openbaere zijn scult beleet. Ende wert daerna anderwerf den keyser Dioclesiaen ghepresenteert moetwyllichlick; ende daer wert hi onthoeft. Ende sijn lichaem lach xxx dagen onbegraven. Mer uut Sinte Pieters gebot werttet ter aerden gebrocht ende begraven van sinen nasaet, bi Sinte Peters voeten; die stoel vaceerde xxv dagen.

Marcellus was die xxxij. paeus, ende sat v jaer, vi maenden, xxij dagen. Hi hadde grote twyst tegen den keyser Maxentius⁹², seggende dattet betaemde enen goeden keyser die verdestruerde kercken te repareeren ende te vermaken, ende oec alle priesteren Gods eer ende reverencie te bewysen. Hi wert van den keyser gedwongen die beesten in der stalle te hoeden, in welcke ongevallicheit ende stancke hi ten lesten als martelaer starf; ende wert op Sinte Priscillen kerck-hof begraven.

Eusebius was die xxxiiij. paeus, ende sat vi jaer, een maent; andere seggen: vij maen- <xxxii-r> den; ende noch andere: twe iaer, twe maenden, xxv dagen. Hi wert opten heiligen Paeschdach, daer hi in der missen stont, martiriseert, ende op Sinte Calixtus' kerck-hof begraven.

Melchiodorus was die xxxiiij. paeus, ende sat iiij jaer vij maenden, ix dagen. Hi ordeneerde dat men op genen sonnendach oft donredach vasten en soude; want op die dagen die heyden te vasten plegen. Ten lesten wert hi mede martiriseert, ghelijc d' andere paeusen, die allegader van Sinte Peter of te tellen hoer bloet gestort hebben voer dat heilige kersten gelove. Sinte Gregorius seyt, dattet in

Die anderde [of tweeste] divisie

dese tijt priselick was dat men dat paeuscap begeerde.

¶ Nu wil ic ophouden van den paeusen, als ic voer gescreven hebbe, ende wil nu opsetten den keyser Nero mit sine nacommers, ende dat continueren ende aftervolgen totten groten keyser Constantijn, die kersten was, ende onder diewelcke dat kersten gelove seer vermeerde ende verheven wert.

Keyseren.

¶ Anno lvij.

¶ Dat xvij. capittel.

Nero was die vi. keyser van Romē, ende began te regneren na ons Heren geboert in 't jaer van lvij, ende regneerde xiiij jaer. Hi was eerst genoemt Domicius, gelijk sijn vader; sijn moeder was gheheten⁹³ Agrippina. Ende doe Domicius, Neroes vader, gestorven was, soe nam keyser Claudius Agrippinam tot enen wive, want si een scoen wijf was, ende also wert Claudius Neroes stiefvader; ende gaf hem sijn dochter Octavia genoemt tot enen wive, ende verwandelde hem sinen name, ende hiete hem Nero. Ende hi quam an dat rijck doer hulp zijns moeders, dat hi hoer qualicken loende. Dese Nero, als Seneca scrijft, was in sijnre joecht natuerlick soe goedertieren ende gracioes, dat hi allen vorsten ende heren te boven ginck in goetheden. Mer doen hi tot hoecheit ende groter staet gecomen was, so volchde hi die voetstappen zijns oems Cayus die keyser in boveriën ende wreetheden, ymmer hi ginck hem te boven in snoetheit; want hi dede sijn eygen moeder doden, ende woude die plaetse sien daer hi gelegen hadde. Hi dode oec mede v broeders, ende sinen meester Seneca. Hi dede die stadt van Romē an brande steken, om te sien hoe Troyen gebrant hadde; hi dode ende verbrande vele van den edelen Romeinen ende senatoren. In den jare ons Heren lxix, soe began Nero die keyser in sijn xiiij. jaer te vervolgen alre-eerst den kersten menschen, ende in sijn leste jaer liet hi doden den twe heilige apostelen Sinte Peter ende Sinte Pouwels. Als nu Nero hem aldus wreet hadde, ende liet dat regiment ende dat ghemene goet driven, ende om sijnre wreetheits willen, soe togen hem een deel landen van der gehoersamheit des Roomschen Rijcs, ende sonderlinge die van Spangen, die van Galliën, dat sijn die Walen ende die Duytschen. Die Spangers ende die Walen die hadden enen hooftman van den Romeynen gheset, ghenoeemt Galba. Die coren si tot enen keyser, als Nero noch leefde. Mer hi wert haest verslagen, als na geseit sal worden. Des gelicken hadden die Duytschen oec enen cappetein⁹⁴ van den Romeinen hem geset, genoemt Vitellius. Die worpen si oec op voer enen keyser, mer hi wert van Vespasiaen verslagen. Ende aldus wert die ghemene vrede der werlt gebroken ende gesplitet, die die Romeinen gehouden hadden bina lxx jaer. Doe nu Nero vele scalcheit ende boverije bedreven hadde, ende noch dagelicx bedreef, soe wert hi van den senatoers gewesen te sijn der Romeinen viant, ende hi wert gesocht. So vloet hi uuter stadt iij milen van Romē, ende viel in een stake, ende dode also hem selven; ende wert van den wolven gegeten. Ende die Romeinen verbliden hem van sijnre doot, alsof si enen groten

Die anderde [of tweeste] divisie

viant verwonnen hadden. Ende si cleden hem mit sconen clederen, ende hilden weerscap mit eten ende drincken, ende waren sere blide ende vrolic van zjnre doot. Ende Nero was out als hi starf xxxij jaer. Tot hiertoe was dat Roomsche Rijk gebleven an Julius ende Octaviaens geslachte ende bloede, ende Nero was die leste keyser van horen geslachte.

¶ Anno lxx.

Galba was die vij. keyser van Romē, regneerde vij maenden. Hi was van den ouden edelen geslachten der senatoren, ende was in Spangen een hoeftman geset van den Romeinen; ende hi hadde dicwils een raetsman ende cappelteyn geweest in groten swaren striden. Ende als hi out was lxxiiij. jaer, ende Nero noch levede, wert hi van den Spangers ende Walen gecoren tot enen keyser, want die landen traden van den gehoersamheit des Roomschen Rijcx om Neroes <xxxij-r> woesten ende wreden levens willen. Ende als dese Galba hoerde dat Nero doot was, quam hi te Romē, ende wert een ghijerich ende traech mensch; ende dat verdroet den Romeren. Ende die prince Ottho bestelde datter een oploep in der stadt geschiede onder den Romeinen, ende Galba mit een jongelinc Piso genoemt⁹⁵ worden onthoef, ende dat hoeft wert voer Otten gebrocht.

¶ Anno lxx.

Otto was die viij. keyser van Romē. In denselven jaer als Galba verslagen was, wert hi opgenomen als een keyser, ende regneerde iij maenden. Nu was in Duytslant een hoeftman van der Romeinen wegen, genoemt Vitellius; ende den hadden die Duytschen genomen tot enen keyser, tegen den keyser Nero, ter wilen hi noch leefde. Doe nu Nero doot was, ende Ottho keyser, doen oerloechde hi op Vitellius om dat rijk, ende gewan iij striden tegen Vitellius. Mer ten iiiij. mael, doe quam Vitellius mit groot volc; doe duchte Otto dat hi den strijt mochte verliesen, ende doerstac hem selven, out wesende xxxviij jaer, ende doe creech Vitellius 't rijk alleen.

Vitellius was die ix. keyser van Romē na Otthens doot, ende regneerde omtrent vij maenden. Dese Vitellius, als Suetonius scrijft, was van enen ouden eerlickē stamme, doch niet seer edel, ende vol boesheit van sinen jongen dagen. Ende omdat hi mitter swarter konsten ommeginck, soe was hi seer gesien bi den keyser Cayus. Ende als die doot was, creech hi vrienſcap mitten keyser Claudius; daerna mitten keyser Nero, ende mits desen quam hi tot groter eren. Ende als hi an dat keyserrijk quam, so en was hem geen scalc-heit te clein. Hi dede den Romeinen veel verdriets, ende liet Vespasianus broeder doden. Ende daerom starf hi enen scandelickē doot, ende wert al levende gevillet ende in den Tyber geworpen, als hi out was lvij jaer. Ende dese iij keyseren, Galba, Otho ende Vitellius regneerden tesamen achtereen omtrent een jaer ende vi maenden. Als nu dat keyserrijk dus gesplittet wert, ende elc natie een sonderlingen keyser opworp ende voertstelde, overmits desen twist ende des groten tyrannicheits des keyser Nero, so rebelleerden oec mede die Hollanders, ende verdreven die Romeinen

Die anderde [of tweeste] divisie

uut horen landen, ende worpen hoer grote fortresse ende casteel ter aerden neder genoemt Romeburch, buten die stede van Leyden, daer men noch of siet die antiquiteën ende fundamenten van 't sware werck datter gestaen heeft.

¶ Anno lxxij.

Vespasianus was die x. keyser van Romen ix jaer, x maenden ende xij dagen.

Hi was een sachtmoedich ende goedertieren man. Hi gaf Vitellius' [zijn viants] dochter enen edelen rijken man op sinen cost. Hi triumpheerde altijd glorioselic, want waer hi van Claudius of van Nero gesonnen wart, daer bewerf hi prijs, lof ende danck. Hi hadde xxxij striden, ende brocht die Brittoenen ende die Duytschen weder an dat rijk; ende hi wan mede de stat van Jerusalem mittet hele Joetsche lant, daer wel xi C M Joden verslagen werden, als die histori dat uutwijst van der destructie van Jherusalem. Ende als dat gemeen goet van Romen began te vergaen om den twist der voornoemde keiseren, doe wert Vespasiaen tegen sinen wille keiser gecoren. Ende doe werter weder rust ende vrede over alle die werlt, gelijk te voren in <xxxij-v> Octaviaens tijden was, doe Christus geboren wert. Ende dat gheschiede, als die doctoren seggen, opdat dat Joetsche volck sonder hinder van anderen striden geplaget ende gedestruueert souden werden. Bi welcken vrede dat ghemeen goet began grotelic te verbeteren. Ende ten lesten, als hi out was lxix jaer, starf hi al staende an dat buyckewel. Hi hadde een wijf genoemt Domicilla, daer hi twe sonen bi hadde, als Tytus ende Domicianus, ende worden alle beide keyseren, na den anderen. Sijn doechden, die veel zijn, zijn naerstelic bescreven.

¶ Anno lxxxii.

Titus was die xi. keyser van Romen, ende regneerde twe jaer, twe maenden ende xx daghen⁹⁶. Hi was een man van wonderlicker grooter goedertierenheit, een beminre der deuchden, ende was boven maten milt, ende en weygerde nyemant. Ende hi rekende den dach verloren te hebben als hi niet gegeven en hadde. Hi versoende hem haestelic mit sinen vianden uut gansser herten, ende ginck sinen vader te boven in doechden. Hi verdiende dat⁹⁷ hi geheten wert te wesen die weelde ende wellusticheit der menschen. Dese vrome, eerber keyser wort cranck an dat buyckewel ende starf daeran als hi out was xlij jaer, ende wert bi sinen vader begraven. Van zijnre doot was groten druck ende screynge onder den Romeinen. Men leset niet dat Tytus noch Vespasianus yet geboden hebben tegens die heylige kercke, mer sommige lage ende swale rechteren ende heren hebben den kersten vervolcht uut gebot van den voer keyseren.

¶ Anno lxxxiiij.

Domicianus, Vespasianus' soen ende Tytus' broeder, was die xij. keyser van Romen xv jaer. Hi was in den eersten seer goedertieren; ende hi timmerde te Romen veel dingen, als den groten tempel Pantheon

Die anderde [of tweeste] divisie

in die eer van allen goden, die namaels, bi Focas' des keyzers tijden, ghewijt wert in die ere van allen martelaren, ende hiet nu Maria Rotunda. Mer namaels liet hi die duechde van sinen vader ende broeder ende maecte hem gelijc Nero ende Cayus, keyseren, ende wert sere wreet, hoverdich ende quaet, ende woude gheëert ende gehouden wesen als god. Hi hadde vele striden tegen die Duytschen ende den Ruysen, die hi doer sine hoeftluden ende cappelteynen verwan, ende brocht se weder onder dat rijck. Hi began die anderde persecutie ende vervolginge tegen den kerstenen, ende wert van allen menschen gehaet, ende van sijn selfs knechten in sijn eygen palaes verslagen ende oneerlicken begraven. Die gemeen vrede in der werlt wert weder verstoert in Domicianus' tijden, want hi die Heilige Kercke vervolchde. Ende daerom stelden hem vele naciën van volck tegen den Romeinen, als Cornelius Tacitus schrijft in der historiën van den Duytschen.

¶ Anno xcviij.

Nerva was die xiiij. keyser van Romē, een jaer, iiij maenden. Hi vant dat rijc sere verwoest om der groter boesheit willen zijns voersaets, ende dede revoceren ende wederroepen alle dat zijn voersaet geboden ende gedaen hadde. Ende als hi out ende cranck was geworden, begeerde hi dat men Trayanum tot enen keyser nemen soude, die doe in Duytslant tot Coellen opten Rijn zijn leger hadde. Ende Nerva starf als hi lxxij jaer out was, ende wert mit groter eren binnen der stadt begraven.

¶ Anno C.

Trajanus was die xiiij. keyser van Romē, xix jaer ende vi maenden. Hi was geboren uut Spangen, ende was van den keyser Nerva gesant in Duytslant om die weder te brengen an dat Roomsche Rijc, ende hadde sinen leger gemaect in der stadt van Agrippinen, die men nu Coellen hiet, om den Duytschen daer uut te bat mogen bedwingen. Ende als Nerva doot was, wert hem aldaer die keyserlicke crone gesonnen, ende ontsuldichde hem sere den last an te nemen; want hi hemselven seer ombequaem daertoe kende. Mer ten lesten, doer groten bedede der ridderscap, heeft hi dat niet al te willichlick angenomen. Hi gewan dat gansse lant van Sassen ende Denemercken, ende toech voert over die Danouwe, doer Hongeriën, ende brocht se altesamen onder dat Roomsche Rijck. Ende voert toech hi in Babiloniën ende Indiën, ende bedwanc alle die landen an den Roomschen Rijc.

¶ Hier is te mercken eens voer al van den Roomschen keyseren naghescreven, als oeck die voer gheweest sijn. Doe dat Roomsche Rijck began te minneren, soe mosten die keyseren dat houden mit ghewelt, want sijn 't mit ghewelt an hem ghebrocht hadden. <xxxiiij-r> Als nu die landen hier ende daer of vielen, ende die apostelen ende andere heilige mannen predicten tegen den afgoden, so worden si gehouden voer dieghene die dat Roomsche Rijc wouden breken ende verdilligen; ende daerom worden si angetast ende ghedoot. Sommige keyseren waren oec goedertieren ende⁹⁸ lieten den kerstenen in

Die anderde [of tweeste] divisie

vreden, mer haer officirees ende amptluden waren den kerstenen so sere hatende, dat si se vervolchden ende doden. Ende in 't xi. jaer zijns rijcs wert hi also informeert van bosen ende quaden menschen, dat men overal die kersten doden soude. Mer die grote ende geleerde raetsman Plinius genoemt, een goedertieren ende rechtvaerdich man, die van Trayano geset was den kersten te vangen ende te doden, dese had bermherticheit mitten kersten, ende onderwees den keyser mit brieven also, dat hi dat gebot wederriep, ende dat men nyemant doden en soude. Dese Plinius hadde een boec gescreven, dat in xx boeken gedeylt was; in denwelcken hi alle die striden die die Duytschen mitten Romeinen gehadt hadden, inéén vergadert had. Mer dese boeken sijn uut onachtsamheit verloren ende verbystert. Ende in 't xx. jaer, als Trayanus regneert hadde ende dat Roomsche Rijk in goeden state wedergebrocht had, ende hi in Clein Asiën hem houdende was, is hi seer cranc geworden, ende starf an dat buyck-evel, in zijn outheit van lxxij jaren. Ende zijn gebeent wert daerna binnen Romē gebrocht, ende in een gulden kasse gheset ende begraven onder enen hogen zule van C ende xl voeten hoech. Dese Trayanus ende Julius Cesar sijn alleen onder alle die keyseren binnen der stadt van Romē begraven geweest. Oft dese Trayanus behouden is of niet, is grote twifelicheit onder den doctoren in der Heiliger Kercken, omdat Sinte Gregorius die paeus so vuerichlic voer hem gebeden heeft.

¶ Anno C.xix.

Adrianus was die xv. keyser van Romē, xxi jaer lanc. Hi was des keyzers Trajanus' suster sone, ende was uut Spangen geboren bi eenre stadt genoemt Adria; ende dairna wert hi geheten Adrianus. Mer zijn rechte naem was Helius, ende was een senatoer te Romē, ende een seer wel geleert ende welsprekende man. Hi sette vele keyserlicke rechten ende was den kersten menschen seer gonstich ende gracioes. Nochtans geboot hi sommigen te pinen ende te doden, die den goden geen sacrificij doen en wouden. Hi hadde rust ende vrede in sinen tijden, ende was geheten een vader des lants. Hi geboet oec mede, dat men den kerstenen sonder proces van rechten niet damneren noch doden en soude. Hi destrueerde die stadt van Jherusalem uutē gronde, mer namaels vertimmerde ende repareerde hi die weder, ende dede se hieten na hem Helia, ende daerna⁹⁹ en mosten gene Joden weder in die stadt comen, mer hi dede se bewonen van den heydenen. Ende den kersten gaf hi oerlof daerin te comen. Ende die plaetse daer ons Here gecruyst was begreep hi binnen der muren, ende dat die stadt plach te wesen, is nu altesamen gedestruuert ende vervallen. Hi timmerde tot Romē een brugge over den Tyber, ende dat grote starcke casteel dat men nu hiet Engelenburch, dede hi eerst maken ende meer andere costlicke werken. Ten lesten starf hi van dat water als hi lxxij jaer out was.

¶ Anno C.xl.

Anthoninus die Goedertieren was die xvi. keyser van Romē, xxi jaren; ende regeerde dat mit zijn twe sonen Aurelius ende Lucius. Hi hadde keyser Adrianus' dochter te wive, ende was een wel geleert ende wijs man. Hi was den kersten seer goedertieren, ende om des willen

Die anderde [of tweeste] divisie

quamen vele landen weder an 't rijc, die te vorens ofgevallen waren; ende wert geheten een vader des lants. Hi plach te seggen: "Ic had liever énen burger te behouden, dan M vianden te verslaen." Ende al leest men dat sommige kerstenen onder hem gedoot zyn, dat en is bi sinen gebode ende consent niet gesciet. Dese Anthoninus quam op een tijt in den landen van Ludic totter stede van Hoy; ende als hi sach die wonderlicke gelegentheit des landes ende der steenroetsen, soe vermeerde ende wyde hi die stadt, ende opten berch bouwede hi een costlic ende utermaten starck slot, ende gaf der stadt den namen dat si soude heten "Wel Gemaect"; ende als Gregorius die ix. seit, so en heeft men op die geen beteren noch goeden ende vaster castele gevonden, als dit was. Bi onsen tijden zijn daer gevonden silvere peningen mit een keysershoeft, ende op d' ander side een afgod, mit die superscripcie "Anthoninus <xxxiiij-v> Pius Augustus, imperator". Daerna is die stadt geheten worden Hoeye. Ten lesten starf hi als hi lxxij jaer out was.

¶ Nota. Hier is te mercken dat alle croniken ende historiën ghemeenlicken overéén comen, dat dese Anthonius in 't jaer ons Heren C ende xl began te regneren. Die jaren een deel der voerscreven keiseren ende die na comen, vinde ic bi wilen seer ongelijck: soe wanneer die angeheven hebben te regeren, ende hoe lange si regeert hebben. Ende daer om als die boeken concorderen mitten keyseren, soe mach men alle ander ghetalen van den voornoemde keyseren, die men bi wilen ongelijcklijck bescreven vint, verlangen ende corten, dat die gansse zomme van al den jaren hoers regiments noch hoger noch lager come, dan dat jaergetal ons Heren C ende xl. Des gelijcken moet dat jaer ghetal der paeusen, die voer den keyseren geweest sijn, niet hoger noch lager comen, dat men hem noch meer noch min toe en gheve¹⁰⁰, mer dat die mede concorderen mitten jaren ons Heren, dat doch seer swaer, of bina onmoghelick is. Want dat wi nu ter tijt levende scriven van oude ghescyenissen, dat moeten wy nemen uut den boeken; anders en is 't ons niet mogelick om weten. Nu seggen die boeken ganss onghelijck, dattet dicwils faelgeert x, xx, xxx of bi wilen C jaer! Wie soude dat nu ter tijt recht maken? Doch hebbe ic dat jaerghetal der keyseren mit groter naersticheit ende arbeit sere concordeert, sodat die jaren des regiments der keyseren ende die jaren der geboorten ons Heren opten tegenwoerdigen dach ende jare sere overéén comen. Die gesteren ende ghescyenissen der keiseren ende coningen sijn alle wege vlijtelicker ende naerstelicker bescreven, dan van anderen geestlicken prelaten, want si wonderlicke dingen mit striden ende andere dingen als steden te maken ende te destrueren gedaen hebben, dat den gheestlicheit niet en betaemt. Ende in den beginsel des kersten geloves worden die paeusen ende andere kersten menschen sere vervolcht ende gedoot, ende alsoe te spreken, veracht; waerom dat dat jaerghetal van hem seer ongelijck ghevonden wert. Want die ene scrijft dus, die ander soe. Ende daerom, of yemant vindet enige jaerghetal die ic geset hebbe van keyseren, paeusen of andere biscopen ende graven, die niet ghelijck en luden ende concorderen, dien bid ic oetmoedelicken die te willen corrigeren ende verbeteren uut broederlicker liefden ende minnen.

Die anderde [of tweeste] divisie

¶ Anno C lxij.

Marcus Anthoninus Verus was die xvij. keyser, xix jaer, ende was des voornoemde keisers broeder; ende was een vroem ende wel geleert man; ende en ware hi an dat rijck niet gecomen, dat rijck ware vergaen ende bedorven geweest. Hi nam doer sijn groten goeden wille tot hem twee gesellen op, dat hi dat rijck te bet mochte regeren, als Anthonius ende Severus [andere croniken noemen se Lucius ende Aurelius, twe gebroederen].

¶ Nota. Hier is te mercken datter¹⁰¹ twe, oft bi wilen drie dat Roomsche Rijck anvaerden ende regeerden. Ende soe wie dat ordineert ende gecoren wert, die worde geheten in den Latine "imperator"¹⁰², dat is in Duytsche "gebieder", ende die koes ende sette voert ende nam tot hem den hi woude ende als hem noot dochte wesen. Ende die noemt men "Cesar", dat is in Duytsche "keiser". Daerom waren bi wijlen veel keyseren, doch bleef die gecoren was die overste an der keyserlicker name. Ende die ondersceit der woorden is nu ter tijt ofgegaen, mer die overste gebieder die gecoren is noemt men nu "keiser", ende den hi tot hem neemt dien noemt men "Roomsche coninc". Ende dese voerscreven ondersceyt der tweër woorden, "imperator" ende "cesar", dat is "gebieder" ende "keyser", dient sere totter legende der heyligen te verstaen, sonderlinge denghenen die se lesen mit verstant ende andachtnis.

Van desen keyser wert gescreven dat hi seer goet ende victorioes in striden was; mer alleen verhengde hi dat quaet dat hi opten kersten liet gescien die iij. persecucie ende vervolginge. Ende hi was soe stantvastich, dat hi noch in voerspoet noch in tegenspoet bliscap oft droefnis sijn aensicht en veranderde. Als hi te stride gaen soude, ende niet ghelts oft scats ghenoech en hadde om sijn soudenieren ende knechten te betalen, soe vercoft hi liever sijn goude ende silvere vaten ende zijns huysvrouwen cleinouden, dan hi sine steden <xxxiiij-r> ende landen versetten oft sine ondersaten woude scatten ende beswaren¹⁰³. Hi verlichte ende verminderde die tributen ende thijnsen der landen, ende was een bescermer der armer luden die in lasten ende noden waren. Ende hi dede die brieven van der scatterije ende van den thijnse verbarnen, ende maecte andere keyserlicke wetten. Die te wreet ende te hart waren, die versafte hi, dat se den gemenen volc te lichter waren. Ende mit desen maecten hi dat hem alle man gonstich was ende lief hadde, ende wie zijn beelde niet in zijn huys en hadde, die liet hem duncken dat hi een vermaledijt mensch was. O salige tijt! wanneer die oversten ende regenten der landen hoer ondersaten ende hoer welvaren lief hebben, ende hem daertoe behulpich zijn. Wat sal ic seggen of scriven van den prelaten ende heren, geestlic ende waerlic, bi onsen tijden, die oec kersten zijn? Si mogen hem wel scamen, ende sullen daerof gestraft worden van onsen Here in den dage des oerdels. Dat die heydensse keyseren so bermhertich ende goedertieren geweest zijn over horen ondersaten, om die niet te beswaren mit onbillicker scattingen, ja oec al was 't hen van node, si en deden 's niet; daer si nu so subtyl ende cloec zijn, doer hem ende horen raden den ondersaten, geestlic ende¹⁰⁴ waerlic, of te plucken ende te scatten haer sweet ende bloet, so mit tolleren, so mit munten, oft mit andere onbehoerlicke manieren, die tegen God ende reden zijn. Ende niet en gesciet dat van vorsten ende heren, mer oec in steden,

Die anderde [of tweeste] divisie

daer dieghene die van éénre burgerscap ende poorterije zijn, ende van der gemeenten der burgeren ende poorteren als overste gecoren zijn om dat gemeen goet te bewaren ende te vermeren, dat die bi wylen enige manieren ende nije vonden voert bringen, daerdoer die gemene burgeren ende poorteren beswaert worden; van denwelcken ic mi verwondere, dat sodanige opstellen ende manieren bestaen ende voertganck hebben¹⁰⁵, etcetera.

Item, Orosius die scrijft in zijn vij. boec, in 't ix. capitel, dat dese keyser overmits die voersienicheit Gods hadde een alten groten ende lastigen strijt tegen der Barbaren naciën, dat waren Marcomanni, Quadi, Wandali, Sarmathe ende Suevi; ende waren alle Duytschen. Dese hadden den Romeinen also beseten ront omme, dat si nergens vliën en mochten; ende souden die Romeinen bina van groten dorste ende gebreck van drancke daer versmacht hebben¹⁰⁶. Soe waren onder den Romeinen op die tijt enige kersten ridders ende zoudeniren. Dese anriepen den warechtigen gecruyten God Jesum Christum, dat Hi hen in deser noot te hulpe comen wilde. Ende siet, terstont quam daer overvloedelicken regen onder den Romeinen, sonder enige molestacie ofte lasteringe; ende grote blixemen vielen an d' ander siden, opten Barbaren ende Duytschen ende ongelovigen. Ende mits desen worden si vervaert, ende worden jammerlic ende bi groten hopen van den Romeinen verslagen. Men vant naderhant brieven van den voernoemden keyser ghescreven, in denwelcken hi beleet ende kende, dat hi overmits der kersten ridders' ende zoudenieren bede ende anroepen des naems Christi, lavenisse van dorste ende victorie van den Duytschen hadde gehad. Ende mits desen wert dat kersten gelove sere verbreet, ende die keyser gaf Christo die eer van der victorie, ende niet hemselven. Ende die sentencie, die hi tegen den kersten gegeven hadde, wert mede gesaftet. Ten lesten starf dese vrome keyser, out wesende lxx jaer.

¶ Anno lxxxii.

Commodus Lucius Aurelius was die xviiij. keyser, xiiij jaer. Ende was keyser Marcus Anthonius Verus' soen voornoemt. Hi was een quaet, boes mensch, ende was sinen vader sere ongelijc in allen dingen. Ende en bedreef niet binnen alle sinen tijt dat den rijke oerberlijc was, dan dat hi met sinen vader den Duytschen verwonnen hadde, ende tot gehoersamheit des rijcx weder gebrocht. Ende als Elius Sparcianus scrijft, so wert die stadt van Romē om sine boosheit geplaecht. Want die blixem sloech in dat Capitolium, ende verbrande dat mit enen costlicken librarij van vele scone ende costlicke boucken, ende ander gebouwen van husen ende woningen daerbi staende. Hi verdreef ende liet doden vele van den wijsten ende vermaersten senatoren ende oudermans die in der stadt waren. Hi wert geacht ende gehouden als een viant des menschelicken geslachts, also sere was hi mit boverije ende scalc-heit vervolt. Ende wert ten lesten in zijn xxxij. jaer mit eenre dwalen geworcht in den tempel van Vesta der goddinne.

Die anderde [of tweeste] divisie

¶ Anno C xciiij.

<xxxiiij-v> Heliu Pertinax was die xix. keyser, vi maenden. Hi was een man van lxx jaeren, ende wert mits groten bedde van den senatoers ende Romeinen daertoe gebrocht, dat hi dat rijck an hem nam. Ende want hi dat niet gaern en dede, wert hi gheheten "Partinax", dat is "hartneckich". Als hi keyser was, baden hem die Romeinen, dat hi sijn wijf woude maken keyserinne, ende sijn soen Roomsche coninck, om mit hem te regeren. Doen sprack hi: "Laet u genoeg dat ic, al is 't onwillich, dat keyserijck angenoemen hebbe." Seneca die scrijft: "Wanneer alle sonden ende bose wercken den menschen begeven ende ontgaen, soe comt alleen die ghijericheit." Ende alsoe gesciede 't mit desen keyser, want om sijnre ghijericheit ende karicheits willen wert hi sere gehaet, ende wert in eenen oploep binnen sijn eygen pallaes mit eenre glaviën doerscoten.

¶ Nota. Een deel croniken seggen, dat na Heliu' doot een keyser was, ghenoot Julianus. Mer Hugo Floriacensis ende Eusebius en spreken daer niet of. Ende dese, alsoe hi sinen voersaet verslagen hadde, alsoe wert hem weder ghedaen; want Severus Partinax, die na keyser wert, sloech hem doot in die vij. maent sijns regiments. Aldus en regneerden Heliu ende Julianus niet langer tesamen dan één jaer.

¶ Anno C xcvi.

Severus was die xx. keyser, xviiij jaer. Hi was geboren uut Affriken, ende was een seer geleert man, in Griexscher ende Latijnsser sprake; ende regeerde dat rijck mit groter voersichticheit. Hi was een starck, strijtber man, ende brocht vele landen weder an dat rijck. Ende ten lesten toech hi in Engelant, ende dede daer maken een langen starcken muyr, mit veel toernen, als men noch sien mach, omdat dat lant te bet verwaert soude wesen. Ende hi starf¹⁰⁷ aldaer als hi lxxv jaer out was, ende wert bi der stadt van Jorcke begraven. Hi verwecte in sijnre tijt die v. persecucie tegen den kerstenen.

¶ Anno CC xiiij.

Bassianus, die oec ghenoot wert Anthonius Caracalla, was die xxi. keiser, omtrent vij jaer; ende was des voerscreven keyser soen. Hi was een quaet, loes mensche, ende een vat vol alre onduechden. Hi nam sijn stiefmoeder tot eenre huysvrouwen, ende versloech sijn eygen broeder, ende liet gheen boverije noch ondoeget after. Ende als hi was in 't vij. jaer sijns rijcs, wert hi in Parten verslagen. Eylacen, waer is ghebleven¹⁰⁸ der ouder Romeinen voersienicheit, strenghicheit, eerbaerheit, ende onsprekelicke wijsheit. Och leyder! huden des dages is dat keyserlicke rijck gecomen totter dwasen handen, want is 't dat een dwaes sijn dwaesheit bekent, soe isser noch wat wijsheit in, mer acht hi hem selven wijs, soe is sijn dwaesheit volmaect; als dan en mach hi niet gheleert werden, want hi scuwet dat gheselschap der wisen, ende ver stelt hem mit sijns gelijk. Ende dit is altijt geweest die manier der sotten menschen, dat als si machtich worden, soe waren si den wisen contrari, ende

Die anderde [of tweeste] divisie

vervolchden die. Ende als die wisen ghedoot waren, doe mosten die dwasen van noots weggen vergaen.

¶ Anno CC xx.

Macrinus Opilius was die xxij. keiser. Als hi den voernoemden keyser verslagen hadde wert hi van dat heer der gewapender opgheworpen, sonder consent der senatoren, ende regeerde dat rijck mit sinen sone Dyadumenus ghenoemt één jaer. Hi was een quaet, boes man, ende wert ten lesten mit sinen sone in enen oploep van sijn eygen ridderen die hem tot enen keyser gecoren hadden, in enen stride verslagen, doer raet ende opset zijns nacommers.

¶ Anno CC xxi.

Marcus Aurelius Anthonius, toeghenaemt Heliogabalus, was die xxiiij. keyser, iij jaer, ende was des voornoemden keysers Anthonijn Caracals bastertsoen, ende wert in sinen jongen jaren gheset tot een dienre des afgods der sonnen, ende wert doe ghenoemt "Heliogabalus", dat is alsoe vele te seggen¹⁰⁹ als één die heilige dingen ghift, als nu bi ons sijn die priesters. Daerna, doer cloecheit ende listicheit sijns moeders, waert hi van den ridderscap ende dat gansse heer, na dien als Macrinus verslagen was, opghenomen ende ghecoren tot enen keyser, ende toech mit sine moeder te Romem, ende wert van den senaten ontfangen mit groter eren. Ende al was sijn moeder, ghenoemt Semiamira, lange tijt gehouden geweest voer een oneerlick wijf, noch- <xxxv-r> tans wert si doer haers soens promocie totter keyserlicker majesteyt genoemt te wesen een keyserinne, ende ginck te Rome mede te rade mitten anderen senatoren, dat nije voer noch na binnen Romem gesciet is. Dese keyser leefde anders dan men van hem hopende was, want hi bedreef vele oncuysheden mitten maechden die haer begeven hadden om den goeden te dienen in reynicheit ende hadde altijt vele onscamele ende oneerbare wiven in sijn huys, ende dede vele quaets. Ten lesten wert hi in enen oploep mit sijn moeder verslagen, want hi van allen menschen gehaet was.

¶ Anno CC xxv.

Alexander Aurelius Severus was <die> xxiiij. keyser, xij jaer. Sijn moeder was gheheten Mameas, ende was van den geleerden man ende priester Origenes ten heiligen kersten gelove bekeert; ende ter bede van zjnre moeder en vervolchde hi den kerstenen niet. Hi hadde dat beelde van ons Here Christus ende van Abraham in sijnre slaepcamer, ende woude hem een tempel getimmert hebben. Hi was een seer duechtlick jongelinc, ende regeerde dat gemeen goet seer wel. Hi vervoerde Sinte Thomas lichaem van Indiën tot in 't lant van Syriën in der stadt van Edissen. Hi was een seer straf ende hart man tegen sine ridderen ende zoudenieren, die der oerden oevertraden, waerom dat hi op een tijt tot Ments opten Rijn in eenre oploep verslagen wert, als hi out was xxvi jaren. Dese keyser plach dicwils te spreken dat woert dat hi van den kerstenen gehoert hadde: "Doet

Die anderde [of tweeste] divisie

een ander als ghi wilt dat men u dede", ende liet dit scriven ende setten an allen plaetsen ende openbaer straten.

¶ Anno CC xxxviij.

Maximinus was die xxv. keyser, drie jaer; ende wert keyser gecoren van dat ridderscap sonder consent der senatoren. Hi was een slecht ridder, van vader ende moeder uut Barbariën geboren, als van den Gothen ende Alanen. Hi was een groot, lanc man van viij voeten, ende verwecte die vi. persecucie tegen den kerstenen. Ende hi verwan die Duytschen, dat si weder onder dat Roomsche Rijk quamen. Ten lesten wert hi mit sinen soen, die oec Maximijn hiet, van sijn eygen ridders verslagen.

¶ Anno CC xli.

Gordianus was die xxvi. keyser, vi jaer. Sijn vader hiete oec Gordiaen, ende was een man van lxxx jaeren; ende waren beyde keyseren van Romen. Hi verwan die van Persen, ende als hi weder te Romen comen woude, wert hi verradelick verslagen. Hi wert sere gepresen, in dien dat hi een costlijcke librarije van lxij M boucken biéénvergadert hadde ende geordineert.

¶ Anno CC xlvij.

Philippus was die xxviij. keyser, ende regierde dat rijk mit zijn soen, die oec Philippus hiet, vij jaer. Dese twe waren die eerste kersten keyseren, ende waren van den groten Origines bekeert totten kersten gelove. Dese twe keyseren wouden opten Heyligen Paeschdach in die kercke gaen totter missen, eer dat si ghebiecht hadden. Dat keerde die heilige paeus Fabiaen, ende woude dat si stonden onder dengenen die penitencie doen souden. Doe deden si haer biecht mit groter andacht, ende quamen doe mede ter kercken. Decius, die na hem keyser wert, bestelde dat die vader tot Romen ende die sone tot Veronen van den ridderscap verslagen worden. Si hadden hoer keyserlicke stadt bevolen ende gegeven den heiligen paeus Sixtus ende der Heiliger Kercken, dat men dat soude geven den armen. Ende om dese saken wille lyet Decius <paus> Sixtum ende Sinte Laurens doden, als haer legende inhoud.

¶ Anno CC liij.

Decius was die xxviij. keyser, twe jaer ende iij maenden. Ende als hi die twe voornoemde kerstenen keyseren verslagen hadde, wert hi alsoe lyef onder den heydenen, dat si hem tot enen keyser coren. Ende als hi keyser was, nam hi zijn soen, die oec Decius hiet, tot hem mede te regeren. Hi was een cloeck ende doersichtich man van oerlogen, mer in anderen dingen was hi een quaet fel tyran, ende hatede seer den armen luden. Hi dede die vij. persecucie ende vervolging op die kerstenen, ende maecte vele martelaren. Ten leste wert hi in enen stride verslagen, ende zijn sone verdranck in der

Die anderde [of tweeste] divisie

Dunouwe.

¶ Anno CC lvij

Gallus wert die xxix. keyser, mit sijn soen Volusiaen, ende regeerde twe jaer ende iiiij maenden. Hi was in 't eerste sijns rijcx den kerstenen seer streng ende hart, als Decius¹¹⁰ geweest hadde. Om des willen quam een grote plage, want daer en <xxxv-v> was geen lant, stede noch huys, dat mitter pestilencie niet onsteken en was. Tegen desen twe wert een ander keyser gecoren, ghenoomt Emilianus. Ende dese streden tegen malcander, also dat si alle iij in den jare ons Heren CC lix verslagen worden.

¶ Anno CC lix.

Valeriaen was die xxx. keyser, ende regierde dat rijc mit sijn soen Galiënus ghenoomt vij jaer. Ende in 't beginne sijns rijcs vervolchde hi die kerstenen, ende verwecte die viij. persecucie tegen den kerstenen. Waerom dat die Romeinen ende alle die den kerstenen vervolchden, sere geplaecht worden. Ten lesten wert dese Valeriaen gevangen van den coninck van Persen, daer hi in starf.

Galiënus sijn soen, die men oec Decius noemt, regeerde dat rijc na sijns vaders gevangenis viij jaer, ende in den eersten regeerde hi wijslick dat rijc; mer namaels gaf hi hem tot wellusticheit des vleys, ende en droech gheen sorch van dat rijcs wegen, also dat dat Roomsche Rijc sere verginck ende ofnam. Hi hadde een hertoech ghenoomt Aurelius; dese sette hem tegen den keyser, ende vervolchde hem tot Meylanen toe, daer hi desen hertoech inne belach. Mer hi bestelde 't alsoe, dat die keyser van sijn eygen ridderscap verslagen wert.

Anno CC lxxiiij.

In desen tijden was grote onvrede in der werlt van den Duytschen, Ongherschen ende in anderen landen. Ende daer opstont een grote vergaderinge van menigerley volck, die grote scaden deden van roven ende branden, in Duytslant ende in Walslant; ende deden dat rijc grote scaden, dat wel lx jaren lanc duerde, als na geseyt sal worden.

¶ Anno CC lxxiiij.

Claudius die anderde was die xxxi. keyser, een jaer, viij maenden. Dese keyser street mit dat voornoemde geselschappe op gheen sijt meers, ende verdreef se uuten lande. Hi street oec tegen xxx M Duytschen in Overlant, datter nauwe die helpt ontginck: si worden verslaghen. Ten lesten starf hi an eenre siecten; andere seggen, dat hi verslagen wert. Quintillus sijn broeder wert daerna keyser; mer hi wert opten xvij. dach daerna verslaghen.

Die anderde [of tweeste] divisie

¶ Anno CC lxxv.

Aurelianus was die xxxij. keyser, v jaer, vi maenden. Hi was mitten eersten den kersten seer goedertieren, waerom dat hem God overal victorie dede hebben van sinen vianden, ende sonderlinge over die Gothen. Mer na wert hi bedrogen van bosen menschen, ende verwecte die ix. persecutie teghen den kerstenen, waerom dat hi nadien gheen victorie meer en hadde. Hi sette dat Roomsche Rijck weder op sijn oude staet, ende verbeterde ende repareerde seer der stadtmuren van Rome. Ende in 't leste wert hi bi Constantinopolen verslagen van sinen ridderen. Hi was die eerste onder den keyseren die een keyserlicke crone op sijn hoeft droech.

¶ Anno CC lxxxii.

Tacitus was die xxxiiij. keyser, vij maenden. Hi was een wijs ende milt man. Ende om die cortheit sijns tijts en vint men¹¹¹ niet veel van hem bescreven, want hi wert verslaghen.

¶ Anno CC lxxxii.

Florianus, Tacitus broeder, quam an dat rijc; mer hi en regneerde niet langer dan iij maent, want hi van den senatoren niet gecoren en was. Mer hi anvaerde dat rijc als erfgenamen, waerom dat hi oec verslagen wert in Tharsen.

¶ Anno CC lxxxij.

Probus was die xxxiiij. keyser, vi jaer ende iiij maenden. Hi verdreef die Barbaren ende heydenen uut Duytschen lande mit veel striden, want hi wel xl M man verslagen hadde, ende wel lxx steden weder gewonnen ende vercregen. Op die tijt waren twe Romeinen in der stadt van Agrippinen, dat 's nu Coellen. Dese namen an te regeren dat Roomsche Rijc, mer Probus sette hem daertegen, ende versloech se beide. Ten lesten wert hi in enen oeloep verslagen.

Carus was die xxxv. keyser, twe jaer. Hi nam te hulpe om mit hem dat Roomsche Rijck te regeren sijn twe sonen, als Carinus ende Numerianus. Daerna toech hi in Parthiën, om die te bevechten. Ende daer wert hi van den blixem verslagen. Die sone Carinus wert van sinen swager verslagen, ende Numerianus van Dioclesiaen, die hem in 't rijc vervolchde om sijnre groter oncuysheits willen.

¶ Anno CC xc.

Dioclesiaen was die xxxvi. keyser, xx jaer. Hi was van slechter geboerten, mer hi was seer hoveerdich, ende verclede hem mit purperen, ende liet in sijn cleder enen scoen costlicke gesteenten setten, ende wou- <xxxvi-r> de angebeden wesen voer god. Hi dede oeck verbranden alle die boecken der Heyliger Scrijften die hi crigen konde. Ende also daer vele striden in allen landen opstonden, en

Die anderde [of tweeste] divisie

mocht hi dat rijck alleen niet berechten, ende nam tot enen medegheselle een cloeck, wreet man, genoemd Maximianus Herculeüs, ende maecte noch twe Roemsche coningen. Die ene hiete Constancius, d' ander Maximianus Galerius. Die keyseren Dioclesiaen ende Maximiaen, mitten twe voerscreven Roemschen coningen, deden die x. persecutie, ende die grootste ende meeste tegen den kerstenen, sodat binnen xxx dagen wel xvij M menschen voer dat heilighe ghelove ghedoot werden. Maximiaen wert verslagen van Constantijn, die nae keyser wert; ende Dioclesiaen wert daerna vergeven ende starf tot Salonen als hi lxxij jaer out was.

¶ Anno CCC x.

Constancius ende Galerius regeerden dat rijck te samen, ende deylden dat onder hem. Galerius nam die landen op gheen sijt meers, als Asiën ende Affriken. Ende Constancius nam die landen op deessijt meers, als Spangen, Walslant, Enghelant ende Duytslant; ende dermede was elck tevreden. Ende als Constancius een here geworden was, setten hem die Duytschen tegen dat rijck; ende Constancius die keyser hadde twe grote striden tegen hem. Den eersten wonnen die Duytschen, den anderen wan Constancius, ende versloech wel lxx M Duytschen. Galerius hadde te wijf Dioclesiaens dochter, genoemd Valeria. Ende Constancius hadde te wijf Maximiaens dochter, geheten Theodora, daer hi vi sonen bi hadde. Daerna nam hi een schoen joncfrouwe tot eenre boelen, genoemd Helena, daer hi in overspul bi wan enen soen geheten Constantinus, ende wert na hem keiser. Ende als Constancius doot was, nam Constantijn, sijn soen, dat rijck in Britangen an, ende Maxencius wert keyser te Romem, ende verdreef sinen vader Maximiaen. Mer doe Dioclesiaen doot was, doe ontving Constantijn Maximiaen weder mit groter eren, ter tijt toe dat hi na dat rijck stont; ende alsdoen versloech hi hem tot Massiliën. Daerna verwan hi Maxencium by der riviere van der Dunouwe, ende hi ving Licinium, die sijn dochter Constancia te wive hadde. Ende woude oeck keyser wesen, ende dede hem oec dootslaen. Ende Galerius wert van der wrake Gods blint, ende dode hemselven. In desen tiden waren vele keiseren tot eenre tijt regnerende, als Constancius, Galerius; Severus, Maximianus, Licinius, Maxencius. Ende uut desen quamen vele civile striden, ende worden oec vele kerstenen gedoot tot diversen plecken ende tyden. Mer Constantijn die Grote overwan se allegader, ende behildt dat rijck allene, als na geseyt sal worden.

¶ Nu wil ic weder ophouden van den paeusen ende keyseren te scriven, ende keren op die gesten van keyser Nero, hoe dat bi sine tijt vele edele senatoren, oudermans ende raetsmannen uuter stadt van Romem verdreven, gebannen ende verjaecht worden.

¶ Hoe dat Anthonius ende Granus, twe edele Romeinen, uut Romem verdreven worden, ende in dese Nederlanden quamen.

¶ Dat xvij. capittel.

Hiervoer heb ick gheseit, hoe dat Nero dat Roomsche Rijck regerende

Die anderde [of tweeste] divisie

was als keyser, omtrent xiiij jaer, ende wat hi binnen sinen leven bedreven heeft. Hoe dat hi die eerste persecucie dede opten kerstenen, ende dode die ij Princen der Apostelen, Sinte Pieter ende Sinte Pouwels, ende op 't corste¹¹², hi hatede alle goede menschen die duechtlic levende waren. Ende als hi van yemant gestraft wert van sijnre wreetheit ende tyrannicheit, dien liet hi mit enen smadelicken doot sterven. Andere verdreef hi ende verjaechde se sonder recht of reden uuter stadt. Onder diewelke dat waren ij edele Romeinen, daer die ene of hete Granus, ende d' ander Anthonius van der Columnen oft van Zulen. Granus was één van den edelen senatoren, ende Anthonis was een trybuyn oft ridtmeester.

Granus is mit sinen volcke ende geselschap gecomen doer Walslant, hebbende mit hem grote scat ende gelt, ende quam in Ardennen, daer hi vant fonteynen van svavelic water. Ende daer fondeerde ende stichte hi een fortresse ende starcte, ende dede dat na hemselves noemen Aquagrani, dat <xxxvi-v> is nu Aken.

Anthonius quam mit sinen ghesinne ende geselschappe doer Germaniën ende Vranckenlant, dat is Duytslant, ende quam in 't lant van Bataviën, dat is nu Hollandt, ende begreep daer een plaetse opten stroom van den Rijn. Ende began daer oeck een veste ende toorne te maken, vast ende starck, ende dede die na hem hieten Anthonia. Ende dit was in 't jaer na ons Heren geboorte lxxv. Ende Anthonis mit sine nacomers besaten desen burch ende veste C ende xxi jaer, totdat die Slaven ende die Wilthen quamen, ende verdestruerden desen toorne ende veste. Sommige willen seggen, dat dese Anthonis dede oec maken die grote stadt geheten Duersteden, dat is nu Wijck te Duersteden, hoewel dat enige andere seggen, dat Battus of Batavus, een prinche der Catthen, dese stadt gemaec soude hebben; ende dede se na hem hieten Batavodure, als ick hiervoor gescreven hebbe; mer wat hier van is, bevele ic den gheleerden ende experten historij-scrivers. Noch dede dese Anthonis maken dat slot te Anholt, dat Zulen plach te heten. Ende van desen Anthonis zijn gedescendeert ende gecomen in 't Sticht van Utrecht die ridderen ende heren van Zulen.

¶ Hoe dat die Slaven ende Wilthen mit crachten wonnen Anthonia, ende timmerden weder een groot, starck slot opter selver stede, dat si deden hieten "Wiltenburch".

Dat xix. capittel.

Daerna, in den jare ons Heren C ende lxxxvi, overmits der menschen sonden, die God an hem wreken wilde, quam menigerhande volck uut Barbariën mit groter heercracht, ende verwoesten ende vernielden meest alle European; als die Gippides wonnen Ytaliën; Alani, Oostenrijc; Sarmati, Hongeriën; Wandali, Affriken; Ghoti, Cathalongen; Huni, Walslant. Ende die Slaven ende Wilthen, die in Zuyt-Hollant woonden, staken hem te samen mit groter macht, ende quamen, ende beleyden die veste ende fortresse Anthonia, ende wonnen 't mit crachte, ende sloegen 't al doot dat si binnen der mueren vonden, ende ten lesten worpen si dat casteel ende veste mitter mueren ter neer¹¹³ ende destruerden 't ter aerden toe. Ende als

Die anderde [of tweeste] divisie

si horen bosen wille hadden volbracht, een wijl tijts daerna, timmerden si dat casteel weder op, ende maecten daer een ander veste ende starcte mit mueren ende poerten, ende deden dat na hemselven hieten Wiltenburch. Ende van desen Wilthen bleven dair een deel wonen, ende begeerden niet dan alle onvrede ende oerloge; ende lieten nyemant met vreden omtrent hem sitten. Ende vermenichden seer, ende deden veel quaets omtrent hem ende in anderen landen, ter tijt, dat si van den mogenden keyser Valentiniaen verwonnen worden, ende Wiltenburch ten gronde gedestruueert wert.

¶ Nu wil ic hier weder opsetten, alsoe ick voerseyt hebbe, den paeus Silvester, voertggaende totten paeus Sergius die eerste van dier namen, die welcke paeus Sergius consacreerde ende wijde den heiligen man Willebrordum tot enen aertschen bisschop van Utrecht. Ende nae den paeusen wil ick opsetten den keyser Constantijn die Grote, vervolgende totten keyser Justiniaen, die by Sergius, des paeus tiden, dat Roomsche Rijck regerende was. Ende wil dan die historye continueren van Wiltenburch, ende wat in desen tijden gheschiede als binnen den termijn van omtrent iiiij C jaren.

¶ Paeusen.

Anno Cristi CCC xvij.

Dat xx. capittel.

Silvester d' eerste van dier name, was die xxxv. paeus, ende sat xxiiij jaer, als v jaer onder Dioclesiaen, i jaer onder Constancio, ende xvij jaer onder Constantijn dye Grote. Dese Silvester was een glorioes confessoer, ende heeft die Heylige Kercke menichsins verciert mit scrijften ende miraculen. Hij dede vergaderen dat alre-eerste Generaele Concilium datter ye ghehouden was, by bevele des keyser Constantijn, in sine xvi. jaer sijns rijcks van driehondert ende xviiij biscoppen, ende wert gehouden in der stadt van Niceen, in den lande van Bithiën, tegen den valschen priester van Alexandriën, genoemt Arrius, diewelke daer verwonnen wert, ende starf haestelijcken enen onsaligen doot. Hij doopte den keyser Constantijn ende sijn moeder Helena, ende <xxxvij-r> reinichde hem van sine lasariën. Wat hi binnen sinen leven meer ghedaen ende bedreven heeft, hebby in 't Passionael in sijn legende op 't langste.

¶ Marcus was die xxxvi. paeus, ende sat ij jaer viij maenden. Hi ordineerde dat men Credo in unum Deum singen soude, in der missen na dat Evangelij. Ten lesten starf hi ende wert in een kercke begraven binnen Romen die hi selver ghesticht ende gemaect hadde.

¶ Julius d' eerste van dier namen was die xxxvij. paeus, ende sat xv jaer ij maenden ende vi daghen. Dese Julius leet vele persecutiën van den keyser Constancio, ende was x jaer verdreven. Ten lesten, doen Constancius doot was, quam hi weder, ende besat sijn stoel, ende starf ten lesten salichliken ende wert op 't kerc-hof Calopodij begraven.

¶ Liberius was die xxxviiij. paeus, ende sat xvi jaer, vij maenden.

Die anderde [of tweeste] divisie

Dese paeus was eerst een goet kersten, ende was den Arrianen seer contrarij; waerom dat hem die keyser Constancius in der ellenden sandt, ende was daer iij jaer. Doe coren ende ordineerden die clergij bi consent ende wille desselven paeus enen anderen paeus, geheten Felix. Ende dese Felix was den Arrianen lastigher dan Liberius geweest hadde; soe baden die Arrianen den keyser, dat hi desen Felix weder ofsetten woude, ende revoceren weder den paeus Liberius. Aldus quam Liberius weder te Romē, ende volchde die Arriaensse ketterij, ende maecte een concilium mitten Arriaenssen, ende setten desen Felix of. Dat anderde scisma was tusschen desen Liberius ende Felix om der Arriaensscher ketteriën willen, denwelcken Liberius seer gonstich was; ende daerom wert hi als een ketter versmaet, ende veranderde sijn doechtlike wercken in onduechden, ende doer sijn consent ende raet werden vele priesteren ende clercken van den Arriaenen ghedoot. Dese Liberius was die eerste paeus van quaden fame. Ten lesten starf hi, ende wert tot Romē begraven.

Felix was die xxxix. paeus, ende¹¹⁴ sat i jaer ende vij maenden. Dese condempneerde den keyser Constancium, seggende hem een Arriaen ketter te wesen; waerom dat hi onthoeft wert, ende starf martelaer.

¶ Damasus was die xl. paeus, ende sat xvij jaer, ij maenden, ende x dagen. Hi was een glorioes confessoer, ende volbracht veel dingen tot lof ende eer der Heyliger Kercken. Ende heeft veel scriften afterghelaten. Dat iij. scisma was tusschen hem ende een ghenoeemt Ursicinus; mer Damasus bleef paeus, ende starf, ende wert in een kercke begraven mit sijn moeder ende suster, ghenoeemt Ad Cathecumbas.

¶ Siricius was die xli. paeus, ende sat xv jaer, xi maenden, xxv dagen. Hi ordineerde dat alle mannen die een wedue oft haer anderde wijf ghetrouwt hadden, tot ghenen tijden tot priesterlicke staet comen en mochten. Ten lesten starf hij, ende wert op Sinte Priscillen kerc-hof begraven.

¶ Anastasius d' eerste van dier namen was die xlij. paeus, ende sat iij jaer. Hi ordineerde dat men rechtop staen soude als men dat Heylige Evangelij lase of songe. Ten lesten starf hi in vreden.

¶ Innocencius d' eerste van dier name was die xliij. paeus, ende sat xv jaer, ij maenden, xx daghen. Hi ordineerde dat men niet alleen den priesteren in 't leste hoers levens olyen soude, mer alle kersten menschen die ten Heyligen Sacramente ghingen; ende meer andere nutlike saken ende statuten, als in den decreet gescreven staet. Ten lesten starf hi, ende wert tot Romē begraven.

Sozinus was die xliij. paeus, ende sat i. jaer, viij. maenden. Hi sette dat gheen clerck of priester tavern houden of wijn tappen moste, dat men die Paeschkaerse opten Paesavont wiën soude. Hi starf ende wert bi Sinte Laurens lichaem begraven.

Bonifacius d' eerste van dier name was die xlv. paeus, ende sat iij jaer, v maenden. Dat iiij. scisma was tusschen desen Bonifacium ende Eulalium, die beyde paeus gecoren waren. Mer die keyser Honorius ende die keyserinne Placidia, mit dat meeste deel, waren

Die anderde [of tweeste] divisie

hem gonstich, ende hi behilt dat paeusdom. Hi starf, ende wert te Romen begraven.

Celestinus d' eerste van dier namen, was die xlvi. paeus, ende sat viij jaer, x maenden. In sinen tijden gheschiede dat Generael Heylige Concilium tot Ephesen van ij C bisscoppen, daer die ketteriën van Nestorius ende Pelagius, die seyden dat Cristus een puer mensch <xxxvij-v> was, ende gheen God, ende dat Maria niet en was die Moeder Gods. Ten lesten, na vele ordinanciën, starf hi, ende wert op Sinte Priscillen kerc-hof begraven.

¶ Sixtus die iij. was die xlviij. paeus, ende sat viij jaer ende ix dagen. Hi was een heylich ende oetmoedich man; hi had enen viant die hem sere diffameerde mit logentale, mer die een leefde niet lange, ende Sixtus begroef hem mit sijn eygen handen. Hi timmerde die kerck van Sinte Marië Majoren. Ende als hi gestorven was, wert hi bi Sinte Laurens lichaem begraven.

¶ Leo, d' eerste van dier namen, was die xlviij. paeus, ende sat xxi jaer, i maent ende xiij dagen. Hij wert geheten Leo Magnus, dat 's Leo die Grote, om sijnre groter lere ende heylicheits willen, ende heeft vele costlicke scriften ende sermonen aftergelaten, die niemants wederseggen en mach. Hi verwerf doer sine verdiensten dat Attila, der Hunen coninc, hem weder keerde van Romen ende uut Ytaliën. Ten lesten, na vele goede wercken, starf hi een heylich man ende confessoer, ende wert tot Sinte Pieters in Vaticano¹¹⁵ begraven.

¶ Hilarius d' eerste van dier name was die xlix paeus, ende sat vi jaer, iij maenden ende vi dagen. Hi ordineerde dat geen paeus of biscop en soude een anderen na hem setten moghen ofte kiezen. Na vele goede wercken starf hi, ende wert in Sinte Laurens crofte begraven bi Sinte Sixtus lichaem.

Simplicius was die l. paeus, ende sat xv jaer, i maent. Hi was een goet, simpel ende Godfruchtende man, ende deylde die stadt van Romen in v delen ofte regioenen. Hi ordineerde vele goede statuten, als in den decreet gescreven staen. Hi starf, ende wert in Sinte Pieters kerck in Vaticano¹¹⁶ begraven.

¶ Felix die iij. was die li. paeus, ende sat viij jaer, xi maenden ende xix dagen. Hi insette vele statuten ende decreten, ende was een heylich man van leven. Ten lesten starf hi, ende wert in Sinte Pouwels kerck begraven.

¶ Gelasius d' eerste van dier namen was die lij. paeus, ende sat iij jaer, viij maenden, ix daghen. Hij onderscheide die boecken die autentijck waren van denghenen die niet autentijck en waren, als in den decreet bescreven staet. Na vele goeder ordinanciën ende statuten starf hi, ende wert tot Sinte Pieters in Vaticano begraven.

¶ Anastasius die ij. was die liij. paeus, ende sat i jaer, x maenden, xxiiij daghen. Hi was eerst een goet kersten, mer naemaels wert hi verleyt van den ketter Achacio, biscop van Constantinopel. Ende want hij denselven Achacium restitueren woude in sijn bisdom, d' welck hi niet gedaan en konste, daerom plaechde hem God, dat hi

Die anderde [of tweeste] divisie

al sijn ingewant after uutstorte, ende starf jammerlick. Ende dit was die anderde paeus van quader famen. Ende als hi doot was, wert hi in Sinte Pieters kerck begraven.

¶ Simachus was die liiij paeus, ende sat xv jaer, vi maenden ende xxij dagen. Dat v. scisma was tusschen desen paeus ende één genoemt Laurencius. Mer doer gonst des conincs Didericxs ende der clergij, bleef Simachus paeus. Ende nae iij jaren sette hem Laurencius weder tegens denselven paeus; ende dit was dat vi. scisma. Mer Simachus purgeerde hem in 't concilium, ende Laurencius wert mitten sinen verdreven. Ende Simachus wert weder mit groter eren op sinen Stoel geset, na vele goede decreten ende statuten wert hi tot Sinte Pieters begraven.

¶ Hormisda was die lv. paeus, ende sat ix jaer, xvij dagen. Hi was een man van groter barmherticheit, ghevende den armen veel aelmissen; ende verchierde die kercken, ende bysonder Sinte Pieters kerck mit vele schone ornamenten. Hi wert in der selver kercken van Sinte Pieters begraven.

¶ Joannes d' eerste van dier namen was die lvi. paeus, ende sat ij jaer, viij maenden. Hi was een heylich man, ende omdat hi den Arrianen vervolchde, dairom sette hem coninc Dideric gevangen, die een Arriaen was; daer hi in starf van stanck, dorst ende honger; ende sijn lichaem wert van Ravenne gebrocht tot Romem, ende tot Sinte Pieters begraven.

¶ Felix die iij. was die lvij. paeus, ende sat iij jaer, ij maenden, xij dagen. Hi insette vele goede ende salige punten ende statuten. Na vele goede wercken starf hi, ende wert in Sinte Pieters kerck begraven.

Bonifacius die ij. was die lvij. paeus, ende sat ij jaer ende ij maenden. Hi ordineerde als men misse dede, dat die clercken soudent¹¹⁷ verscheiden wesen van den leken. Hi starf ende wert <xxxvij-r> tot Sinte Pieters begraven.

¶ Joannes die ij. was die lix. paeus, ende sat ij. jaer, iij maenden. Hi hadde grote twist tegen den keyser Justiniaen, mer die keyser quam tot kennisse, ende beleet sijn schult. Ende die paeus starf corts daerna, ende wert begraven in Sinte Pieters kerck.

¶ Agapitus d' eerste van dier namen was die lx. paeus, ende sat omtrent i jaer. Hi ordineerde dat men des sonnendages processie soude doen mitten crucen, om den kerc-hove. Hi revoceerde den keyser Justiniaen volcomelic weder van sijnre dwalinge.

Item, bi desen paeus tijden ende daerna, bi Silverius ende Vigilus tiden, wert doer beveel des keyser Justiniaen een Generael Concilium gehouden tot Constantinopel; ende was in 't jaer v C ende xxxvij tegens Theodorum ende meer andere ketters, die seggen dat Maria dye Moeder Gods alleen een mensch gebaert hadde, ende niet Die God ende mensch was. Waerom datter concludeert ende ghesloten wert, dat Maria soude geheten worden Theothocos, dat si God ende mensch gebaert hadde. Hier waren by an ende over vele geestelike

Die anderde [of tweeste] divisie

prelaten ende geleerde mannen. Na sijn doot werdt hij tot Sinte Pieters begraven.

¶ Silverius was die lxi. paeus, ende sadt i jaer, v maenden ende xij dagen. Hi wert paeus ghemaect mit geweld, want Theodatus, coninck der Ostrogothen, dreychde den clergij ende den Romeinen, dat si desen eendrachtliken kiezen soudent. Ende omdat hi den ketter Anthemium niet weder en woude restitueren ende setten in sijn stede, werdt hi bi toedoen der keyserinne Theodora in der ellenden gesent, ende starf daer als martelaer in 't eylant van Pontho.

¶ Vigilus was die lxij. paeus, ende sat xvij jaer, vi maenden ende xxvi dagen. Hi quam seer onrechtelic in 't paeusdom. Nochtans regeerde hij hem wel. Hi leet vele persecuciën. Theodora dye keyserinne tracteerde desen paeus naemaels seer qualicken, want si dede een coerde an sinen hals binden ende so langes die straten slepen. Ende dit was aldus te vorens propheteert, want hi een oersaek was dat sijn voersaet Silverius in der ellenden gesonnen wert. Mer hi dede namaels grote penitencie, ende starf een heylich martelaer, ende wert tot Rome in Sinte Marcellus kerck begraven.

Pelagius d' eerste van dier name was die lxiiij. paeus, ende sat xi jaer, x maenden, xvijij dagen. Hi ordineerde dat alle die in der geestelike oerden waren, clercken ende priesteren, soudent dagelixs houden die vij getiden. Hi wert oec seer beruft dat hi Vigilium den paeus in sijn doot gebrocht hadde. Mer hi purgeerde hem voer alle den volck, dat swerende op die heilige Evengeliën, dat hi ontsuldich was. Hi wert <t'> Sinte Pieters begraven. 't Paeusdom vaceerde iij maenden ende xxvi dagen.

¶ Joannes die iij. was die lxiiij. paeus, sat xij jaer, xi maenden, xxvi <xxxviiij-v> dagen. Hi was een wijs ende goedertieren man; hi repareerde¹¹⁸ vele vervallen kercken. Ende na vele goede wercken starf hi salichlick ende wert tot Sinte Pieters begraven. Ende die Paeusstoel vaceerde x maenden ende iij dagen.

¶ Benedictus d' eerste van dier namen was die lxxv. paeus, ende sat iij jaer, i maent, xvijij dagen. Hi leet vele persecuciën, ende voersach die grote tribulaciën ende grote quaet dat den Romeinen overcomen soude, als pestilenciën, duertijt ende oerlogen. Ten lesten starf hi, ende wert tot Sinte Pieters begraven. Ende dat paeusdom vaceerde ij maenden ende xvijij dagen.

¶ Pelagius die ij. was die lxvi. paeus, ende sat x jaer, ij maenden, x daghen. Hi wert paeus gecoren sonder beveel ende onthiet des keyzers, waerom dat hi den wel geleerden man ende monick Gregorium sende totten keyser tot Constantinopel, om den keyser te vreden te stellen, ende sijn consent te vercrigen. d' Welck also gheschiede. Op dese tijt regneerde seer dye pestilencie in Europen; ende daer was grote tribulacie in Ytaliën. Ten lesten starf dese paeus an die pestilencie, ende wert tot Sinte Pieters begraven. Ende dat paeusdom vaceerde vi maenden, xxvi dagen.

¶ Gregorius d' eerste van dier namen was die lxviij. paeus, ende sat xij jaer, vi maenden, x dagen. Hi was van den edelen senatoren

Die anderde [of tweeste] divisie

gheslacht, ende wert geheten "Magnus", dat is, "groot", om menigerhande saken willen, daer hi andere paeusen in te boven ghinc, als mogentheit, rijcdom, doechden, edelheit, wijsheit, heylicheit ende om sijn goede gheruchts willen ende ondersochtheit. Hoe profitelick dat hi der Heyliger Kercken geweest is, dat bewisen sijn boecken ende scriften, die veel ende menichvoudich sijn, van der Heyliger Kercken approbeert. Hi stichte in Siciliën vi cloesteren, ende van sijns vaders huys maecte hi dat seste, daer hi selver monick in wert van Sinte Benedictus' oerde. Hi insette oec die grote letaniën op Sinte Marcus' dach, overmits die swaren plage der pestilentie binnen Romē te doen cesserē; ende daertoe alle die staciën die in Romē sijn gaf hi mede denghenen die die vij kercken binnen Romē visiteerden. Hi verlostē doer sijn ynnich gebet den keyser Trayaen, die heyden was, uuter hellen. Van sinen wonderlicke wercken ende miraculen vint men veel in 't Passionael in sine legende. Ten lesten, na vele goede wercken ende doechtlick leven, dair hi die Heilige Kercke mede verchiert hadde, is hi gestorven, ende wert in Sinte Pieters kerck begraven mit groter droefnis der Romeinen. Ende hoewel hi een groot ende heylich man was, nochtans had hi beniders ende afterclappers na sijnre doot, dat men alle sijn boecken soude verbrant hebben. Mer Petrus, sijn diaken ende clerck, tuychde ende certificeerde, dat al datghene dat Gregorius gescreven hadde, was doer ingeven des Heyligen Geests, die hi hadde sien sitten op sijnre scouderen, in ghelikenisse van eenre witter duven. Dat paeusdom vaceerde xx dagen na sijnre doot.

¶ Sabinianus was die lxxvij. paeus, ende sat i jaer, v maenden, ix dagen. Dese beruchte Sinte Gregorius seer, dat hi der kercken goeden qualick doerghebrocht hadde, gevende dat den armen meer om lof ende prijs van der werlt, dan om Goeds willen; ende onthilt den armen sijn aelmissen. Ende wert mit nijde tegen Gregorium also ontsteken, dat hi alle sine boecken woude verbrant hebben. Waerom dat Gregorius hem driemael openbaerde, dat hi hem beteren soude. Ende als hij dat niet en dede, wert hij ten iiij. mael op sijn hoofd geslagen, dat hi haestelick doot bleef. Ende dit is die derde paeus van quaden gheruchte; mer hi wert tot Sinte Pieters begraven. Dat paeusdom vaceerde xi maenden, xxvi dagen.

Bonifacius die iij. was die lxxix. paeus, ende sat omtrent ix maenden. Hi bedwanck die hoverdye des patriarchs van Constantinopel; want hi hem houden woude boven den paeus van Romē. Mer doer 't gebot des keyzers Focas quam hi tot onderdanicheit der kercken van Romē. Dit gedaen, starf die paeus, ende wert in Sinte Pieters kerck begraven.

¶ Bonifacius die iiij. was die lxx. paeus, ende sat vi jaer, viij maenden, xiij dagen. Dese vercreech van den keyser Focas den tempel Pantheon, die in die eer Cibeles der moeder van allen goden ende goddinnen gesticht was, ende wijde ende consacreerde dese tempel weder in die eer van Marië, ende allen <xxxix-r> martelaren. Na sijnre doot wert hi tot Sinte Pieters begraven. Die Paeusstoel vaceerde vij maenden, xxv dagen.

¶ Deus Dedit, in Duytsche geseit "God gaf", was die lxxi. paeus, ende sat iij jaer, xxiij dagen. Hi vermeerde ende beminde seer die

Die anderde [of tweeste] divisie

priesterlike staet, ende was van sulker heilicheit, dat hi enen malaetsen mensch suverde mit een cusse van zijnre lazariën. Hi wert in Sinte Pieters kerck begraven na zijn doot.

¶ Bonifacius die v. was die lxxij. paeus, ende sat v jaer, xiiij dagen. Hi insette ende ordineerde vele goede punten, ende beminde seer eerlicke ende doechtlicke priesteren ende gheestlicke luden. Hi starf vol goeder wercken, ende wert tot Sinte Pieters begraven.

¶ Honorius d' eerste van dier namen was die lxxiiij. paeus, ende sat xij jaer, xi maenden, xvij dagen. Hi was seer milt in aelmissen te geven den armen, ende dede oec vele kercken maken; ende liet Sinte Pieters kerck decken mit metalen platen, die hi nam van Romulus casteel. Daerna starf hi, ende wert tot Sinte Pieters begraven. Dat paeusdom stont ledich na zijnre doot i jaer, vij maenden ende xviiij dagen.

¶ Severinus was die lxxiiij. paeus, ende sat i jaer, ij maenden. Hi was seer naerstich omme die vervallen kercken te repareren ende te vermaken, ende in desen becommernissen starf hi, ende wert tot Sinte Pieters begraven. Die Paeusstoel vaceerde v maenden, iij dagen.

¶ Joannes die iij. was die lxxv. paeus, ende sat i jaer, ix maenden, ix dagen. Hi verlost menich M menschen uuter vangenissen mitter kercken goeden. Hi is ten lesten gestorven ende tot Sinte Pieters begraven. Dat paeusdom vaceerde i maent, xiiij dagen.

¶ Theodorus d' eerste van dier namen was die lxxvi. paeus, vi jaer, v maenden, viij dagen. Hi was bermhertich, milt ende goedertieren mitten armen. Hi verbande Paulum, biscop van Constantinopel. Leit tot Sinte Pieters begraven. Die Stoel stont ledich lij dagen.

¶ Martinus d' eerste van dier namen was die lxxvij. paeus, ende sat vi jaer, i maent, xxvi dagen. Hi dede vergaderen tot Rom en een concilium van C. ende l. biscoppen, tegen de ketters als Cyrus Sergius ende Paulus ende Pirrus die hi altesamen als ketters condempneerde ende verbande. Waerom dat die keiser Constans, die oec een ketter was, hem dede brengen tot Constantinopel gevangen, ende sant hem in d' ellende, dair hi starf. Ende omdat men van zijre doot niet en wiste, so vaceerde dat paeusdom xiiij maenden.

¶ Eugenius d' eerste van dier namen was die lxxviij. paeus, ende sat ij jaer, ix maenden. Hi was allen menschen goedertieren, ende sette vele statuten; is tot Sinte Pieters begraven.

¶ Vitalianus was die lxxix. paeus, ende sat xiiij jaer, vi maenden. Hi was een naerstich man om de dienst Goeds te vermeren, ende sant ij geleerde mannen in Engelant om den Engelschen in den gelove te starcken ende te houden. Na vele goede wercken starf hi, ende wert tot Sinte Pieters begraven. Dat paeusdom vaceerde¹¹⁹ iij maenden xv dagen. <xxxix-v> Adeodatus was die lxxx. paeus ende sat iij jaer, ij maenden, v dagen. Hi was een man van groter heylicheit ende religie ende barmherticheit tegen den pelgrims ende armen, ende en liet niemand onghetroost van hem gaen. Ten lesten starf

Die anderde [of tweeste] divisie

hi ende wert tot Sinte Pieters begraven. Die Stoel vaceerde iij maenden ende xx daghen.

Donus was die lxxxi. paeus ende sat v jaer, v maenden, x daghen; hi was een man van groter leringe ende heylicheyt. Hi dede verchieren ende maken dat werck in Sinte Pieters' kerck, dat men 't Paradijs hiet. Ende daer werdt hij begraven als hi ghestorven was. Dat paeusdom vaceerde vij maenden.

¶ Agathon was die lxxxij. paeus ende sadt ij jaer, vi maenden, xv daghen. Dese was soe heylich, datti mit enen cusse een malaetsche mensche ghesont maecte. Hi hilt tot Constantinopel een groot concilium van CC ende lxxxix biscoppen, daer vele ketteriën ende ongelovige articulen condemneert ende verdoemt werden. Ende als dit concilium gehouden was, isser tot Romen na der taninge der sonnen ende manen een grote pestilencie gecomen, in diewelke dese paeus oec gestorven is. Ende dye Stoel van Romen bleef ledich staen i jaer ende vij maenden.

¶ Leo die ij. was die lxxxij paeus, ende sat iij jaer, x maenden. Hi was seer geleert in Latijnsere ende Griexsere sprake, als sijn boecken ende scriften uutwisen, ende was seer goedertieren ende milt tegen den armen. Hij starf in groter heylicheit ende wert tot Sinte Pieters' begraven. Dat paeusdom stont ledich na sijnre doot xi maenden, xxi daghen.

¶ Benedictus die ij. was die lxxxiiij. paeus, ende sat x maenden ende xij daghen. Een heilich doechtlic man, alsoe dat sijn naem mitten wercken overeen quam, ende mit recht Benedictus ghenoeemt is. Hi wert eendrachtlick van den clergije ende bi consent des keysers Constantijn die iij. om sijn heilich levens willen paeus gecoren. Ende die keiser renunceerde voertan sijn recht om den paeus te confirmeren, als men tot deser tijt toe hadde gedaen, om sonderlinge saken, die dicwils vielen in der electiën der paeusen. Ende institueerde ende sette een wet ende regel dat men voert an des keysers oerlof ende confirmacie niet verwachten en soude; mer so wie die clercken ende 't Roomsche heer coren eendrachtlic, die soude een confirmeert paeus wesen. Dese paeus repareerde ende verniewede vele kercken. Ten lesten starf hi ende wert tot Sinte Pieters' begraven. Dat paeusdom vaceerde ij maenden, xv daghen.

¶ Joannes die v. was die lxxxv. paeus, ende sat i jaer, x daghen. Hi was van sonderlinge heilicheit ende sachtmoedicheit. Als hi doot was, wert hi tot Sinte Pieters' begraven. Dat paeusdom vaceerde ij maenden, xvij daghen.

¶ Conon was die lxxxvi. paeus, ende sat xi maenden, iij daghen. Hij was een duechtlic man ende waerdich paeus te wesen: graeu van hoofde, schoen van lichaem, gelatich ende eersaemich, alsoe dat men hem noemde een enghel. Hij wert eendrachtlick ghecoren doer ingeven des Heylighen Gheests. Ende corts daerna is hij in een quellende siecte ghevallen ende starf, ende wert tot Sinte Pieters' begraven. Die stoel vaceerde iij maenden.

Die anderde [of tweeste] divisie

¶ Nu wil ick hier opsetten die keyseren van den groten Constantijns tijden <xl-r> tot Justiniaens' tijden den ij., mitten gesten ende jaren hare regnacie.

¶ Keyseren.

Anno CCC ende xij.

¶ Dat xxi. capittel.

Constantijn die Grote was Constancius' soen als voerseyt is. Als hi alle die tyrannen ende keiseren voergenoemt verwonnen hadde, heeft hi alleen dat rijck angenomen als mogende keiser, ende regeerde dat wijslick ende vromelic, als Orosius scrijft, xxx jaer, x maenden, ende als Beda seit xxxi jaer; want hi regneerde eerst in Waslant vij jaer na zijn vaders doot, eer hi Maxencium den keyser verwonnen hadde. Ende als hi uut desen landen na Romē reysde om dat hele keyserijck an te vaerden, soe stelden hem daerteghen Maxencius voerscreven, die een quaet tyran ende vervolger der kersten was. Constantijn bedocht hem hoe hij 't anleggen soude tegen Maxencium te striden. Soe openbaerde hem die Engel ons Heren in der lucht, hebbende in zijnre hant een blinckende cruys, ende seide: "Constantijn, mit desen teyken suldi Maxencium verwinnen." Ende om des willen dede hij een bannier maken mit een cruce, ende quam daermede te velde, ende verwan Maxencium ende alle sijn heer. Want Maxencius verdranck in der riviere van der Dunouwe. Ende uut desen wert Constantijn seer goedertieren teghen den kersten, soedat die paeus Silvester, die lange tijt verholen hadde gheleghen, weder tot Romē quam, ende informeerde desen keyser alsoe, dat hij dat kersten ghelove annam. Hoe dat dese Constantijn van sijnre lazariën ghesuvert wert, ende hoe hi kersten ghedaen ende ghedoept wert, vindt men in Sinte Silvesters legende. Dese Constantijn verhoechde seer dat kersten ghelove, ende dede kercken maken van der afgoden tempelen. Ende hi gaf den paeus Silvester dat ganse regiment te Rome, ende gaf hem ende sine nacomelingen die stadt van Romē, mit heel Ytaliën, dat die andere keiseren meer dan CCC jaren beseten hadden. Ende hi reysde over 't meer in der stadt van Bisanciën in Grieckenlandt, ende dede die vermeren ende groter maken, ende hiete die na sinen name Constantinopolen, ende sette sinen throen der Keyserlicker Majesteyt aldaer. Ende hi gaf sijn pallaes te Romē der kercken; ende daervan wert gemaect die kerck Sint Jans te Latheranen; ende daer wert hi oec van Silvester ghedoept. Ende als hi andenckende wert der groter wonderlicker victoriën die hi gehadt hadde doer dat teyken des heilighen cruys, daerom sant hi sine moeder Helena tot Jherusalem om dat te vinden. Ende hoe dat gheschiet is, vint men ghenoech in 't Passionael der Heylighen. Dese keyser Constantijn, als hi vele rechten ende wetten ende andere vele goede wercken gedaen hadde, starf hi in der stadt van Nicomediën, als hi out was lxvi jaer, ende wert tot Constantinopel gebrocht ende begraven in der Apostelen kercke. Ende hi liet after iij sonen, die sijn erfgenamen waren, ende in 't rijck succeerden ende volchden, als Constancius, Constantinus ende Constans.

Die anderde [of tweeste] divisie

¶ Anno CCC xl.

Constancius anvaerde dat rijck op gheen-sijt meers, als Constantinopel, mitten landen daer gelegen. Constantijn hadde Romē ende alle die landen op dees-sijt meers. Constans¹²⁰ besat Anthiociën. Mer in geen van hen driën en was vaderlicke doechde, waerom dat die geestelicheit mitten ondersaten¹²¹ al te seer turbeert ende gestoert wert; want si oerlochden tegen een, ende voerden vele civile striden. Ten lesten worde Constantijn ende Constans beyde verslagen, ende Constancius behilt dat rijck alleen; ende was in den eersten een vroem man, mer na viel hi ende quam in der ongelovige Arriaenscher dwalinge, ende vervolchde alle die an Arrius gelove niet en hilden. Daerna nam hi tot hem enen geselle zijns oems zoen, geheten Gallus, ende maecte hem Roomsche coninc. Ende als dese veel quaets dede, wert hi verslagen. Doen wert Julianus, Gallus broeder, tot enen Roomschen coninck gecoren by Meylanen. Ende dien sandt Constancius tegen die Walen ende Duytschen, die hi seer vromelick ende stoutelic verwan. <xl-v> Als Constancius die Arriaensche ongelovige ketterij dus sere starcte, ende den heiligen geestlickē mannen sere vervolchde, wert hi van God geplaecht, dat alle zijn ingewant after uutscoot, ende starf onsaliclick, als hi dat rijc regeert hadde xxiiij jaer.

¶ Anno CCC lxiiij.

Julianus was keyser een jaer, viij maenden. Hi was Gallus' broeder, die verslagen wert; ende waren Constancius' sonen, welcke Constancius was des groten Constantinus halve broeder. Dese Juliaen quam doer toverije ende des duvels hulp an dat rijc; ende in den eersten was hi sere minlicken den Joden, heyden ende kersten, om te bet an dat rijck te comen, ende daerin gevestight te worden. Hi was een seer geleert man in geestlickē ende waerlickē rechten. Mer als hi gheweldich here was, vervolchde hi den kersten. Hi gaf oec den Joden oerlof, dat si die stadt Jherusalem weder opmaken mochten. Dese keyser Juliaen, als hi tot enen stride trecken soude in 't lant van Persiën, wert hi van enen onbekanden ridder eenre glavien doerreden. Doen riep hi: "O Galileüs man, ghi hebt mi verwonnen!" ende meende onsen Here God Jhesum Christum, die in Galileën tot Nazareth [gheboren] gewoent hadde.

¶ Anno CCC lxvi.

Joviniaen was een goet kersten man. Juliaen hadde een gebot ghegeven onder sijn ridderscap, dat si hoer ridderlicke oerde neder leggen souden, of dat si den afgoeden anbaden. Onder desen was Joviniaen mede; ende en woude dat niet doen, ende leyde sijn ridderscap neder. Doe nu Juliaen doot was, ende dat gemene ridderscap hem keyser maken wouden, doen sprack hi, hi en woude geen keyser over heiden wesen. Doen riepen si alle gemeenlick, dat si kersten waren. Ende aldus nam hi dat rijc an hem. Ende als hi van Persiën reysde, ende logeert was in een huys dat nijeus getimmert was, wert hi van den stanck des calcx also bevangen, dat hi haestelick doot bleef, als hi omtrent viij maenden dat Roomsche Rijck hadde regeert.

¶ Anno CCC lxvij.

Valentiniaen was een devoet ende stantvastich kersten. Hi hadde enen broeder geheten Valens; den nam hi tot hem dat rijcke te regeren. Ende al was Valens een Arriaens ketter, so en mocht hi nochtans gheen vervolch doen opten kersten, alsoe lange sijn broeder Valentiniaen leefde. Dese Valentiniaen was een hoeftman onder den keyser Juliaen, ende liet mede sijn ridderscap nederleggen, omdat hi geen afgoden anbeden en woude. Mer doen Juliaen ende Jovinaen beyde doot waren, wert hi keyser ghemaect. Hi bedwanck die Neder-Sassen, dat sijn die Vriesen ende Hollanders, als ghi na op sijn tijt horen sult. Daerna starf hi van dat rode buyck-evel, als hi mit sinen broeder dat rijck xi jaer hadde geregeert.

¶ Anno CCC lxxvij.

Valens, Valentiniaens broeder voornoemt, berechte dat keyserrijk oestwert, ende nam tot hem sijn tve neven Graciaen ende Valentiniaen, des voornoemde keyzers Valentiniaens sonen, om dat rijck te helpen regeeren. Dese Valens wert van sijn wijf verleyt, dat hi die Arriaense ketterije annam; mer hi en toonde dat niet, soe lange sijn broeder leefde. Mer doen sijn broeder doot was, dede hi een grote vervolginge onder den kerstenen, ende dwanck allen geestlicken mannen ende monicken die in der woestinen woonden, dat si dat geestlic leven mosten laten ende ruter werden, ende helpen dat Roomsche Rijc bescermen, want in dien tijden wert dat Roomsche Rijc seer ghesplittet ende angevochten, als nu van den Gothen, nu van den Hunen, nu van den Fransoysen, nu van den Wandalen, als eens deels na gheseyt sal werden. Dese Valens regeerde dat rijck na sijn broeders doot iiij jaer, ende wert van den Gothen verbrant.

¶ Nota. Omdat die gheboden Gods niet ghehouden werden, soe verhengede God grote plagen over die landen, als 't in dees keyzers tijden gheschiede. Want daer quam een vervaerlic onbermhertich volc, ende hieten die Hunen; ende quamen uten noorden van den gheberchten Rypheen, uten landen van Scythen, boven Polen ende Hongeriën, ende quamen in Duytslant ende in Walslant, ende deden daer veel quaets, als na in 't lange geseyt sal worden. Dese Hunen verdreven die Gothen uut horen eygen landen, dat si elders mosten plaetse zoeken om te wonen. Ende quamen over die Dunouwe in 't lant van Trachiën. Ende dese Gothen waren <xli-r> oec uten landen van Scijthen, mer si waren meer naest Duytschen lande gheseten in 't noorden. Ende die meest naest den oeste woonden heten Ostro-Goten, ende die naest den weste woonden heten Wester-Gothen. Mer die Hunen waren veel wreder ende onmenschelijcker dan die Gothen.

¶ Omtrent dese tijt van den jare regende van den hemel warachtige wolle, omtrent die stadt van Atrecht. Ende omtrent Constantinopel vielen onmatelicke grote haghelstenen, ende daer waren uutermeden grote aertbevingen over alle die werelt.

Die anderde [of tweeste] divisie

¶ Anno CCC lxxxij.

Graciaen ende sijn broeder Valentiniaen worden keyseren, ende regeerden dat rijc te samen na Valens', horen ooms, doot. Dese ij namen tot enen hulper in 't eerste jaer horen maerscalc des heers genoemt Theodosius, ende setten die op gheen-sijt meers als een hooftman dat lant te regeren. Ende een ander, ghenoeemt Maximus, senden si in Engelant om dat te bewaren, ende die was van des groten Constantijns geslacht. Dese keyser Graciaen verdreef alle ketteriën uut Ytaliën, ende dede den biscoppen dat rechte gelove weder houden. Omtrent dese tijt stont een groot gheselschap op van Duytschen ende Walen, ende verkeerden sere die landen, ende setten hem sonderling tegen den keyserrijck. Ende die keyser quam hem te moet met enen cleinen schare volcs, mer mit enen groten hoop ende betrouwen in God. Ende want hi een vroem kersten man was, soe help hem God, dat hi omtrent der stadt van Straesburch meer dan xxx M der Duytschen ende Walen dootsloech. Ende toech doe voert neerwärts in Duytslant ende in Sassen ende daer omtrent, ende verdreef daer uut den Gothen ende Hunen, die daer veel scaden deden. Die prince Maximus, die in Engelant gesonnen was, nam aldaer een wijf, ende wert aldaer gehouden als een coninc, ende stack hem tegen dat Roomsche Rijck; ende vergaerde groot machtich volck, ende reysde over in Walslant, dat nu Vrancrijck is. Ende gaf den Brittoenen oft den Engelschen een deel lants in Walslant, dat noch Clein Brittangen hiet; ende is nu een hertoechdom. Ende hi reysde voert, ende sette sinen keyserlicke stoel tot Trier; ende hi versloech den keyser Graciaen bi Lyons in Vrancrijc, als hi vi jaer dat keyserrijck hadde geregeert, ende verdreef sinen broeder Valentiniaen. Als dit verhoerde Theodosius, die in oestlant over 't meer regeerde, quam neder in Ytaliën, ende versloech desen Maximum, ende sette Valentiniaen weder in sijn rijck van Ytaliën. Mer hi wert corts daerna geworcht van ij sinen ridderen, als Eugenius ende Arbogastus omdat si selver keyser souden werden.

¶ Anno CCC lxxxviij.

Theodosius d' eerste van dier name quam na den doot der twe voerscreven keyseren an dat keyserrijck, ende regeerde dat xi jaer. Hi destrueerde die tempelen der afgoden, ende dede daer kercken of maken, want hi was een vroem kersten prince; ende verwan sine vianden meer mit bidden ende vasten, dan mitten swaerde, ende bysonder die ij princen Eugenium ende Arbogastum, die den keyser Valentiniaen ghedoot hadden: want die pijlen van den Barbaren ende sine vianden op hem gescoten, keerden wonderlicker weder opten ghenen die se scoten ende worpen. Hoe oetmoedelick hij ghestraft wert van den <xli-v> heyligen man Sinte Ambrosius, vint men claerlicker in sine legende bescreven. Daerna starf hi salichlic tot Meylanen, ende wert tot Constantinopel ghevoert, ende daer begraven.

¶ Anno ccc xcix.

Archadius ende Honorius, des keyzers Theodosius' sonen, worden

Die anderde [of tweeste] divisie

keysers na hoer vaders doot. Archadius regneerde op gheen-sijt meers, ende Honorius op dees-sijt meers, ende regeerden te samen xiij jaer. Dese ij waren dogende mannen; hoer vader hadde hem geset iij voechden: één in Asiën, d' ander in Affriken, die derde in European. Mer dese sochten meer hoer eygen profijt ende eer, om an dat rijck te comen. Mer si worden alle drie verslagen. In desen keysers tijden wert die stat van Romén van den Gothen gewonnen, als si gestaen hadde M C lxiiij jaer. Ende hoewel si heyden waren, nochtans en deden si die kercken geen scade, noch die daerin gevlucht waren. Daernae togen si in Duytslant ende Walslant, ende deden daer oec grote scade. Na vele goede wercken starf dese Archadius, keyser tot Constantinopelen.

¶ Anno cccc ende xij.

Honorius wert na sijns broeders doot keyser, mitten welcken hi xiij jaer hadde regeert. Ende doe nam hi tot hem sijn broeders soen, genoemt Theodosius, ende regeerde mit hem xv jaer. Dese Honorius was een vroem keyser, als sijn vader geweest hadde. Ende hoeveel oerlogen ende striden dat hi hadde, bestelde hi altijt, datter niet veel bloets gestort en wert. Hi plach te seggen dat hi liever dode luden woude levendich maken, als 't Goeds wille waer, dan levende luden ter doot brengen. Hi en liet geen kinder after, ende starf te Romén, ende wert in Sinte Pieters' kercke begraven.

¶ Anno cccc ende xxvij.

Theodosius die ij., Honorius' broeders soen, regeerde dat rijc xxvi jaer. Hi was een goet kersten ende devoet prince; nochtans en mocht hi den Barbaren ende ongelovigen niet bedwingen: si en anvochten vele provinciën ende landen, dat God also verhengde. Dese goede, devote keyser starf tot Consantinopelen van der pestilenciën, ende werdt daer begraven.

Valentiniaen, die dese Theodosius' dochter hadde te wive, regeerde dat rijc op dees-sijt meers. In sinen tiden quam Athila, die coninc van den Gothen, die hemselven noemde dye geessel Goeds, in Ytaliën. Tegen hem quam dese Valentiniaen mit veel vergaerts volc uut Vrancrijck, uut Duytslant, uut Sassen ende Vrieslant. Ende daer geviel enen groten swaren strijt, datter op beyden siden verslagen worden C M ende xxx M mannen. Ende Atthila vloet mitten sinen weder na huys toe in Hongeriën. Daerna quam hi weder, ende destrueerde ende verwoeste vele steden ende landen. Ende als hi in Ytaliën gecomen was om die stat Romén te winnen, wert hi gebeden van den paeus Leo, datti wederkeerde; ende starf corts daerna. Dese Valentiniaen, als hi mit Theodosio dat rijc regeert hadde xxv jaer, ende mit Marciano v jaer, wert hi van Trasila, die Etius' marscalck was, die hi vermoert hadde, weder verradelic doot geslagen.

¶ Anno cccc ende liij.

Marcianus was keyser mit Valentiniaen v jaer, ende na sijn doot regeerde hi dat rijck op geen-sijt meers vij jaer. In sinen tiden

Die anderde [of tweeste] divisie

declineerde ende verghinc sere dat Roomsche Rijck in den westen, als heel Duytslant, van der see totter rivieren van der Donouwe, ende den Rine; voert Spangen, Cathelongen, Gasscongen, ende noch heel Vranckrijck ende Borgondiën, welke landen nye weder an den Roemsche Rijcke gecomen sijn; mer worpen ende setten selver coningen op. Dese keyser Marciaen werdt oec verradelic geslagen tot Constantinopelen.

¶ Anno cccc lxi.

Leo, d' eerste van dyer namen, was keyser, ende regneerde tot Constantinopolen xvij jaren. Ende nam sinen soen, dye oec Leo hiete, tot enen medegeselle des rijcs. Hi was een goet kersten, ende was die eerste keyser van der Griexser nacyën, die die Grieken hadden. Ende als hi voelde dat hi sterven soude, declareerde ende sette hi sinen soen na hem te regneren. Mer die en leefde oec niet lanc, ende starf corts na hem.

¶ Anno cccc ende lxxviij.

Seno wert keyser na Leo, ende regeerde dat rijck in Oriënten, op gheen sijt meers, xvij jaer. Hi was een Arriaen ende wreet tyran, ende was den kersten seer contrarij; ende hi was des keyzers Leo dochter man. Hi maecte een compact mitten Gothen, waerom dat den kerstenen veel leets <xlij-r> angedaen wert. In desen keyser Zenons tijden verginc dat Roomsche Rijck altemael an dees-sijt meers in Europen, so datter gheen keyseren van Romen meer en waren; ende was, als Romen gestaen hadde M CC ende xxix jaer, ende in 't jaer van ons Heren gheboert CCCC ende lxxv. Ende stont aldus sonder keyser omtrent CCC ende xxx jaer.

¶ Die edel stadt van Venegen wert gebouwet, of dat bet te geloven is, vermeret, omtrent die jaren ons Heren CCCC ende l. Dese vermeringe en geschiede niet van ghemenen volck, mer van die machtichste ende rijckste mannen die uuter stadt van Aquilegiën ende daer omtrent haer toevlucht daer namen, om des conincks Athilaes willen.

¶ In desen tijden geschieden vele wonderlicke teykenen. In 't noorden scheen den hemel te barnen; die mane verduysterde; ende daer openbaerde een grote comeet. Ende niet lange daerna vloeydet enen helen dach bluet.

¶ Anno CCCC xciiij.

Anastatius wert keyser, ende regneerde tot Constantinopel xxvi jaer. Dese keyser was eerst een rechtverdich kersten, mer namaels wert hi bedrogen, als dat hi der Arriaenscher ghelove mede annam. Waerom dat die paeus Hormisda hem dede vermanen bi sinen legaten, dat hi wederquame totten rechten gelove. Doe antwoerde hi, ende seide: "Ic bin een keyser, ende hebbe te gebieden, ende en wil tot nyemants geboden staen", dat vermetelick ende qualick gesproken was. In sinen

Die anderde [of tweeste] divisie

tiden hadde die Heilige Kerck vele te lijden van den ongelovigen Arrianen, want daer worden wel ii C ende xx biscoppen ende ander kersten volck sonder ghetal in der ellenden ghesonnen. Ende als dese keyser aldus verhart bleef in sine Arriaenscher ketteriën, wert hi van den paeus Anastasius die ij. in den ban ghedaen. Ende in desen vervaerlicken banne wert hi van God mit enen blixem verslagen, ende starf also onsalichlic.

¶ Anno CCCCC xix.

Justinus die Oude wert keyser na Anastasius ende regneerde in Oriënten ix jaer. Hij was een uutermeden goet kersten man ende prince, ende tot hem sant die paeus Hormisda sine legaten tot Constantinopel, biddende dat hi die bishopen, die Anastasius, dye bose keyser, in ellenden gesonnen hadde, weder op hoer kercken ende bisdommen restitueren wilde. d' Welck die keyser Justinus al te begeerlicken volbrachte. Hi was sere naerstich om die Arriaensche ongelove uuten landen te brengen, ende verjaechde alle dieghene die van dier ongelove waren, ende assigneerde die kercken den rechten kersten bishoppen. Hi soude veel meer voer dat ghelove ghedaen hebben, en hadde 't die coninck Dirck van den Gothen niet belet. Dese Justinus was een out man als hij starf, ende werdt tot Constantinopel begraven.

¶ Anno CCCCC xxviij.

Justiniaen, d' eerste van dier namen, was des keyzers Justijns suster soen, ende was een uutgenomen glorioes kersten prince, ende bisonder ghinc hi anderen te boven in mogentheit, wijsheit, ende geestlic-heit totter dienst Goeds. Dat Roomsche Rijk wert seer vermeert in eren ende hoecheit bi sijnre tijt, in 't oest ende in 't west. Hi maecte vele keyserlicke rechten ende sette se in xij boecken; ende die waerlicke rechten, die te vorens groot ende diffuys stonden bescreven in ij M boecken, ordineerde ende sette hi bi raet ende hulpe van geleerde mannen in l boecken. Hi hadde enen vromen ende wisen cappetein onder sinen ridderscap, genoemd Belisarius, die welcke verwan die Gothen, ende brocht horen coninc tot Constantinopel gevangen, ende verdreef se ganselic uuten lande van Ytaliën. Desgheliken verwan hij dye Wandalen, ende brocht heel Affriken weder an 't rijck. Ende voert dede hij maken ende bouwen een alten uutermeden wonderlicker werck van enen kercke binnen Constantinopel, die hi timmerde in die ere der ewiger Wijsheit; ende is geheten Sinte Sophiën kercke, in welke kercke hi begraven wert, als hi dat rijck in groter mogentheit xxxviij jaer hadde geregeert.

¶ In Justiniaens des keyzers xiiij. jaer openbaerden vele vervaerlicke teykenen: <xlij-v> Opten Paesdach sach men een grote comeet. Die druven wissen op vleeerbomen. Dye winter was so lastich cout, dat men die vogelen mitter hant ving. Daer was so groten dueren tijt, dat die ouders hoerselvs kinder van honger aten. In Walslant scheen die hemel te barnen. Daer viel warachtich bloet uuten hemel opter menschen cleder. Men vant oeck een huys al besprencket mit

Die anderde [of tweeste] divisie

bloet. Daernaē volchden grote plagen van bulen ende bladeren, daer die menschen sere of gequelt worden. Tot Constantinopel was soe groten sterft, dat om dyer saken willen ingheset wert die hoechtijt van der Purificatiën Marië, dat 's Onser Vrouwen Lichtmisse.

Anno CCCCC lxvi.

Justinus die Jonge oft die ij. wert keyser, ende regeerde in 't oesten xi jaer; mer hi en was sinen voersaet in genen saken gelijk: hi was eerst een goet kersten, mer namaels verwandelde hi die duechde in tyranscap doer raet ende ingeven sijns wijfs. Want hi wert mit allen ghierich, dat hi yseren kisten dede maken, daer hi sijn scat ende goet in besloot. Hi verachte God ende den menschen, ende beroefde die senatoren. Ende want hi van God sijn hert keerde, sloech hem God weder, dat hi ontsinnich worde ende rasende. Hi hadde enen ridder genoemt Narses, devoet ende barmhertich. Dese verwan over al die vianden ende hadde grote victorij, brengende vele landen onder die gehoersaemheyte des keyzers; ende brocht dat lant van Ytaliën in vreden. Dit benide die keyserinne genoemt Sophia, ende screef hem een spitighen brief, waerom dat dese Narses dat wrede volc van den Longobarden in Ytaliën dede comen, ende verwoesten dat lant, ende besaten dat tottes groten coninc Kaerls tijden. Dit is een merckelick exempel, dat die princen den nidigen vrouwen gheen audiëncij en sullen geven, daer die duvel veel tijts doer werct, dat hi selver niet doen noch volbrengen en mach.

Sophie, die keyserinne, regeerde dat rijck totdat Tyberius keyser wert.

¶ In den jare CCCCC ende lxx so openbaerden vuerige stralen in den hemel, ende daer viel warachtich bluete uuten hemel. Daer verschenen oec in der rivieren van der Nile ij menschelicke figuren, een man ende een wijf, totten navel toe; 't ander deel des lichaems was mitten water bedect, ende hadden lanc haer, openbarende hem van 's marghens totter noenen toe. Ende vlecken ende andere teykenen sach men in scotelen ende vaten, die men niet uitdoen en mochte. Ende van sommige menschen cleder vloyede warachtich bluete.

Anno CCCCC lxxvij.

Tiberius die ij. wert keyser van Constantinopel, ende regneerde dat rijck mit groter wijsheit vij jaer. Hij was een milt ende barmhertich man teghen den armen, ende daerom gaf hem God veel weder. Tot eender tijt sach hi een stenen sarcke leggen in der aerden, daer een cruys in gehouwen was; welcken steen hi opnemen dede, ende liet se in een ander plaetse setten, seggende: "'t En betaemt nyet dat men dat cruys daer wi ons voerhoeft ende borst mede segenen, mit voeten treden sullen." Ende als hi desen steen op hadde laten boeren, lach daer noch ene mit een cruce. Dese liet hi oec opnemen. Doen vant hi noch den derden, ende dede die als d' ander. Doen sach hi daer een grote verwulfte, ende dat dede hi opbreken; ende daer vant hi alsoe groten schat, dattet onsprekelick te seggen is. Ende van desen scat dede hi maken kercken ende cloesteren, ende <xliij-r>

Die anderde [of tweeste] divisie

gaf den armen milde gaven.

Hi verwan oec mede die Parsen, daer hi groten swaren roef van gout ende silver ofbrochte tot Constantinopel. Ende als hi voelde dat hi sterven soude, vercoes hi bi rade sijnre huysvrouwen enen cloecken vromen man, ghenoeemt Mauricius, dien hi sijn dochter mit groten scat te wive gaf; ende beval hem daermede dat rijck na hem te besitten. Ende hi starf, ende wert tot Constantinopel begraven.

¶ In desen tijden was een man die die konste gevonden hadde dat men glas mochte bugen ende smeden als loot ende tinne. Dese konstenaer wert voer den keyser Tyberium gebrocht ende deden onthoefden ende seyde: "Waer 't sake dat dese konste opquame onder den ghemenen man, so en soudt gout noch silver niet geacht wesen." Want dat glas was so geacht ende so waert, dat men in Neroes tijden iij cleine glaeskens cofte om vi M silveren penningen. Die natuere van den glase wert alre-eerst gevonden onder Moyses tijden in deser manieren, als Eusebius seit: "Die coopluden comende uut Egipten mit scepen geballast mit nitrum, dat is vaern, sijn tusschen die stadt Tyrus ende Tholomayda, die nu Acchon hiet, op 't lant ghetreden om vuer te maken, wanttet cout weder was. Ende also si gheen hout en hadden, namen si dese vaern, ende leiden die in die sonne op 't sandt, ende sloegen daer dat vuer in, mit vierslagen. Doe dese vaern mitten sande gemenget ontsteken was, sagen die scippers daer uut vloyen een doersnyende materie. Ende dit is d' eerste oersprong van den glasen, d' welc men menigerleisins werct; want men ghietet, men drijltet ende men blaestet ende men maect wonderlicke dingen van glas." Etcetera.

¶ Anno CCCCC ende lxxxiiij.

Mauricius, Tyberius' voerscreven dochter man, wert keyser van Constantinopel¹²², ende regeerde dat rijck xxi jaer. Hi was een vroem¹²³ kersten man ende dede veel voer dat gemeen goet. Hi verwan doer sinen cappetein die Armenen ende Parsen, ende meer andere. Ten lesten wert dese Mauricius twistende tegen den heylighen man ende paeus Sinte Gregorius die Eerste, ende dreychde hem te doden. Ende dede der kercken van Romē mit heel Ytaliē grote last ende injurie, om Gregorius' willen verweckende den Lombarden tegen den Romeinen. Mer ten lesten, overmits die gracie Goeds, ende doer doechtlicke onderwisinge ende scriften des paeus Gregorij, is dese keyser wederghekeert tot God, ende badt onsen Here dagelixs, dat hi sijn sonden hier opter aerden wilde straffen, ende niet hiernamaels. Ende siet, in der nacht openbarde hem onse Here ende seyde: "Mauriti, waer wilste dat ic di wedergeve dat quaet dattu verdienst hebste, hier, of hiernaemaels." "O lieve Here," sprac Mauricius, "liever hier dan hiernaemaels, in der hellen." Ende corts daerna wert dese keyser Mauricius mit sijn wijf Constancia, ende mit v kinderen van Phocas sijn dienre ende cappetein verslagen.

¶ Op dese tijt is gevonden buten Jherusalem, in der stadt Zaphat, Jhesus gebreyden rock, die ongedeylt bleef in der tijt der Passiē ons Heren. Ende lach besloten in een arcke van marmarsteen, ende is van den biscoppen gebrocht binnen Jherusalem, ende geset in der

Die anderde [of tweeste] divisie

plaetse daer 't Heylige Cruys angebeden wert. Men wil seggen dat se naderhant ghebrocht is binnen der stadt van Constantinopel, mit andere reliquiën. Ende als die grote Turck die stadt gewonnen hadde, quam dese rock in sine handen.

¶ Een vrou baerde omtrent dese tijt een kint sonder ogen, sonder handen, ende was van sinen navel neerwärts als een vischenstaert.

¶ Daer openbaerde een grote comeet mit een swarte wolcke ende mit vierige radiën ontsteken.

¶ Daer was oec so groten opvloet van water der revieren ende van regen, dat men meende dat die werlt weder mitten water vergaen soude hebben.

Men sach in den Tyber swemmen enen groten draec, mit ontellicke meer andere cleine serpentes, daer die lucht sere of ontsteken wert, datter een onsprekelicke sware pestilencie opstont, waerom <xliij-v> dat die paeus Gregorius insette die grote letanie op Sinte Marcus dach. Ende doe hoert men die engelen singen alre eerst "Regina celi letare, alleluya!" ende Gregorius maecte daeran dat leste "Ora pro nobis Deum." Ende hi sach dat die engel stont op Adriaens casteel, ende stac een bloedich swaert in der sceyde, waerom dattet noch Engelenburch hiet. In deser processien op Sinte Marcus dach die Gregorius hildt, storven onversienlick al gaende lxxx menschen.

¶ Anno CCCCC ende v.

Phocas, als hi den keyser mit sinen wive ende kinderen verslagen hadde, is doer een oploep der ridderen des heers tot enen keyser gecoren, ende regeerde viij jaer, ende hi wert tot Constantinopel ende tot Romē ontfangen, ende dede sijn beelt setten onder den anderen keyseren tot Romē, in Sinte Cesarius' kerck. Dat volc hadde groten hoop op hem, dat hi alle dinc verbeteren soude. Mer eylacen, het is anders gevallen, als 't oec in onsen dagen dicwils geschiet. Want in sijnre tijt quam Cosdras, coninc van Parsen, ende heeft den Romeinen vele provinciën ende landen ofgewonnen. Ende heeft die stat van Jherusalem verwoest ende ghedestruert, ende heeft den heyligen man Zachariam, patriarck van Jherusalem, mit vele ontellicke menschen ende mit dat Heylige Cruys ons Heren gevangengenomen ende wechgevoert. Dit vernemende die Romeinen, dat doer des keyzers Phocas' slappicheit ende versumenisse dese dingen geschieden, senden si brieven an Eraclium Patricium, begerende dat hi sinen soen Eraclium tegen den keyser Phocam senden wilde. Ende Eraclius quam haestelic mit scepē uut Affriken tot Constantinopel, ende heeft Phocam handen ende voeten of gheslaghen, ende enen steen an sinen hals gehangen, ende also in der zee geworpen.

Anno CCCCC ende xiij.

Eraclius, als hi Phocam den keyser gedoot hadde, wert hi in sijn stede keyser van Constantinopel, ende berechte dat rijck omtrent xxvij jaer. Dese sende één van sinen cappeteinen in Ytaliën, ende

Die anderde [of tweeste] divisie

is selver gereyst in Parsen; ende brochten vele landen ende provinciën weder an dat keyserrijck. Ende in Parsen wesende, heeft hi Cosdram, den coninc, verslegen in sinen costlicken toorne, als God sittende, ende sette sinen soen weder in 't rijck. Ende hij nam alle die costlic-heit des toerns ende des stadts, mit dat Heylige Cruce, ende brochtet weder binnen Jherusalem, als men in der legende van den Heyligen Cruce leset. Hi regeerde een wijl tijts seer wel voerspoedich, mer namaels, als hi victorie van den Parsen ghehadt heeft, gaf hi hem tot leecheit ende quam in groter ketteriën. In sijn leste jaer sijns rijcks quamen die Saracenen, dat nu Turcken sijn, ende wonnen dat rijck van Syriën, Parsen ende Meden, ende meer ander rijcken ende landen, tot Constantinopel toe; ende voert 't hele lant van Asiën. Ende setten daer enen soldaen, ende hebben die landen noch onder hem tot noch toe.

¶ Ten lesten wert hi watersuchtich, ende starf onsalichlic in sine ketterie ende ongelove.

¶ Onder desen keyser gescieden oec vele wonderlicke teykenen, want men sach uutmateren veel vuers van den hemel vallen.

Ende daer openbaerde ene alten groten vervaerlicken regenboge, dat nye mensche sijns gelijcs gesien en hadde. Ende daer volchde enen lastigen swaren pestilencie na. Ende men sach enen engel ende den duvel doer die stadt van Rom en gaen voer alle husen, ende also menigen slach als die duvel mit eenre vlegel an dye doere sloech doer des engels beveel, also vele menschen storven in dat huys.

¶ Men sach oec enen alten vervaerlicken comeet staen over die stadt van Constantinopel. Ende daer wert een kint geboren mit ij hoofden. Ende een ander mit iiij voeten ende mit iiij handen. Die welcke teykenen bewijsden den toecoemst der valschen propheten Machometh.

¶ Omtrent die jaren CCCCC ende xxvi stont op dye valsche ende overste propheet Machomet, die alle die landen op gheen sijt meers besmet heeft mit zijner <xliiiij-r> valscher leringe ende ongelove, ende heeft den kersten ghelove vele scaden ende hindere ghedaen, ende noch dagelix doen, doer die Turcken ende Saracenen ende andere ongelovighe menschen. Want sijn secte ende ongelove doer Asiën, Affriken ende eens deels doer European seere verspreyt ende verbreet is.

¶ Anno CCCCC ende xl.

Constantijn die iij., Eraclius' soen, werdt keyser van Constantinopel. Ende in dye iij. maent sijns rijcks werdt hij van Martina, sijn stiefmoeder, by raet des patriarcks van Constantinopel, vergeven, ende starf corts daerna.

Heracleon, des voerscreven Martine soen ende Constantijns halve broeder, wert keyser, ende regeerde mit groter tyrannicheden mit sine moeder omtrent ij jaer, ende dede mit allen veel quaets. Waeromme dat den raet ende edelen van der stat van Constantinopel hem sinen nose ofsmeden ende der moeder haer tonge, ende hebben se in der ellenden gesonnen, ende daer in groter cativicheden gestorven. Ende Pirrus, die patriarck, die se tot allen quaden riet, wert van den volcke geslagen, ende ontfinc loen van sine ondoechtlike wercken.

Die anderde [of tweeste] divisie

¶ Anno CCCCC ende xliij.

Constancius of Constans, Constantijns die iij. soen, wert keyser na sinen oem Heracleon, ende besat dat rijck xxvij jaer. Hi viel oeck in der ketterie daer Eraclius, sijn oudevader, in ghevallen was, waerom dat die paeus Martinus hem te banne dede. Ende werdt dieselve paeus van desen keyser in der ellenden gesent, ende starf daer. Hi was een quaet ende fel tyran, vol drochts ende nydich. Ende als hi enen strijt tegen den Lombarden hadde gehad, daer hi in verwonnen was, quam hi tot Romem, ende wert van den paeus Vitelliaen ende alle die gheestlicheit ende senatoren mit groter eren, vi mylen weechs hem te moete gaende, in die stadt ghehaelt; ende als hi vij dagen binnen die stadt hadde geweest, beroefde hi die kercken van hoer costlic-heden ende cleinoden, ende wat hi van beelden ofte figuren van metael oft marmer binnen der stat staende sach, liet hi alle t' sceep dragen ende wechvoeren, ende dede der stadt meer scaden in vij dagen, dan die barbaren ende ongelovigen menschen gedaen hadden in ij C ende lx jaren. Ende als hi ghecomen was tot Syracusen in Siciliën, wert hi van sijn eygen dienres in een bat verslagen ende ghedoot. Ende van deser tijt of began dat Roomsche Rijck te verghaen, sonder hoop weder te rijsen, want die Saracenen namen der Romeinen heerscappie in 't oosten, ende versloegen van des keyzers heer wel C ende l M strijtber mannen. Ende die Gothen ende die Lombarden namen die heerscappie in 't westen in Ytaliën; etcetera.

¶ Anno CCCCC ende lxx.

Constantijn die iiiij., des voerscreven Constancius oft Constans soen, werdt keyser nae sinen vader, ende regeerde xvij jaer. Hij was een goet kersten man van gelove, ende repareerde ende dede weder maken alle die kercken die van den ketteren gedestruert waren. Hi versoende die Griecken, ende brocht se tot enicheit des Heylighen Roomschen Kercks; hi dede dat grote concilium van ij C ende lxxxix biscoppen bi consent des paeus Agathons tot Constantinopel vergaderen, daer onder ander punten admitteert ende toeghelaten wert, dat die Griexsche priesteren gheëchte wiven hebben mochten, ende oec desgelijcs die priesteren in den oosten, mer niet in den westen, want die voer ende in Gregorius' tijden willichlick reinicheit ontfangen hadden.

¶ Nota. Hier mach men mercken hoe vorderlick dattet is ende groot die duechde ende goetheit eens princen tot enen goeden ende rustigen staet der kercken, ende oec tot vermeringen des heyligen kersten gheloves. Ende oec wederom, hoe hinderlick dattet is die boesheit eens quaden princen, dat dese ij Constantini, als vader ende die sone, wel bewesen hebben. Mer dese Constantijn, hoe dochtsaem dat hi was, hi en mocht noch en konde die Saracenen ende Bulgaren niet wederstaen, d' welck God also¹²⁴ verhengde. Ten lesten starf hi goeder doot, ende wert tot Constantinopel begraven. <xliiij-v>

Die anderde [of tweeste] divisie

¶ In desen tijden was een groot eclipsis der sonnen ende der manen, na denwelcken een grote pestilencie quam, dat die luden in den bergen ende wildernissen woonden, ende dorsten in die steden nyet bliven. Ende daer verscheen mede een grote comeet, mit gryselicken donreslaghen ende blixemen.

¶ Nu wil ick hier weder ophouden van den paeusen ende keyseren, ende aftervolghen mine opghenomen materie van der cronijken, beghinnende van den oerspronc der Franchoysen oft Francken, die namaels so machtich sijn geworden dat si al meest Duytslant mittet Sticht van Utrecht ende 't lant van¹²⁵ Hollant onder haer subjectie gebrocht hebben, destruerende dat grote starcke slot Wiltenburch, daer ic hiervoer of gescreven hebbe. Ende deden dat weder optimmeren, ende noemden 't Trajectum, dat is in Duytschen een overveer oft overtocht; d' welc nu Utrecht hiet, als ghi na horen sult; ende continueren die historie totdat Sinte Willeboort uut Engelant quam, ende dit lant bekeerde totten heyligen kersten gelove. Ende hoe hi van den paeus Sergius d' eerste van dier namen, dye wi dan opsetten sullen, tot enen aertsbisscop van Utrecht gewijt ende geconsecreert wert.

¶ Van den beghinne ende oerspronc der Francken, ende waerom dat si Francken ghenoeemt sijn, ende wat onderscheit datter is tusschen den Francken ende Franchoysen.

Dat xxij capittel.

Nae den male dat Troyen gedestruueert was, als voerscreven is, soe ruynden uut Troyen vele van den Troyanen, ende quamen een deel wonende bi den marasschen van Meothides, ende is gelegen boven 't conincric van Polen ende Pruyslant omtrent Hongariën, ende namen die landen daer in, ende sloegen hem daer neder, ende bouweden daer enen groten stadt, die si hieten Sicambria. Ende dit volc hiete na der stadt Sicambri. Hierentusschen dat die Troyanen hem dus gedeilt hadden in vele landen, verlieden vele jaren, ende hadden vele coningen ende princen, daer wi of swigen willen, totter tijt dat Valencius, des groten keyzers Constantijns soen, keyser van Romē was, in den jare na ons Heren geboert CCC ende xl, ende regeerde xxiiij jaer. In sinen tiden quamen dese Sicambrinen, ende verwoesten alte seer die landen ende provinciën des Roomschen Rijcs, al totter Rinen toe, ende dede vele scaden. Die keyser Constancius dit vernemende, vergaerde alten groten swaren volc van wapenen, ende quam tegen dese wreden volcke te stride, ende hadde die avonture dat hij se verwan; ende brocht se onder gehoersaemheyt des Roomschen Rijcs, dat si als andere landen staen mosten onder tribuyt. Daerna, in den tijden dat Valentiniaen keyser was, in den jaere ons Heren CCC ende lxvij, quamen die Alanen, ende was een volc geseten bi desen Sicambrinen, boven die marasschen van Meothides; ende bestonden an te vechten ende te verwoesten dat Roomsche Rijck. Die keyser vergaerde uutermaten veel volcx om desen Alanen te wederstaen; mer also si in een broekich lant saten, daer men niet wel in gheraken en konde, so dede die keyser weten den Sicambrinen, indien¹²⁶ si desen Alanen verwinnen mochten ende onder den Roomsche

Die anderde [of tweeste] divisie

Rijcke brengen, hi woude hen versetten ende quijtscelden, ende belovede hemluden vri te sitten van den jaerlixen tribuyt x jaren lanc. Die Sicambrinen dit horende, waren blide ende wel gemoet, ende also si die nacie van den volcke ende die gelegtheden¹²⁷ van den landen kenden, so namen sij 't an ende stelden hem daertoe, ende togen mit alle hoer macht doer die broekinghe landen ende verwonnen die Alanen, ende brochten se tot gehoersaemheit des Roomschen Rijcks. Ende uut deser victoriën ende feyte so dede die keyser dese Sicambrinen noemen "Franci", dat is "wreet", oft omdat si van den tribuyt vry saten, worden si geheten "Franci", dat is "vry". Andere die seggen, ende dat confirmeert Robertus Gaguinus in sijne cronijcke, als dat dese Sicambrinen gheheten worden "Franci", van horen oversten hooftman Hectoors soen, die se in desen landen ghebrocht hadde, dye ghenoecht was Francion; ende nae hem hieten sij Francken. Wat nu hier of is, laet ick bliven; want dye authoren seere discorderen van den oerspronghe ende beghinsele der Francken. Ende als nu dye tien jaren <xlvi-r> omme gecomen waren, ende was by den tijden dat Valens mit sijn ij broeders kinderen Graciaen ende Valentiniaen keyseren waren, quamen des keyzers boden, ende eyschten weder den behoerlicker tribuyt, als si van outs plegen te gheven; mer si en wouden daer niet of horen, want si binnen die x jaren seer machtich van volck ende goet geworden waren. Die keyser vergaerde uut allen landen een groot heer van volck, ende toech op dese Francken, ende versloecher utermaten veel, ende verdreef se uut horen landen, soedat si quamen mit horen oversten hooftman geheten Priamus in Duytslant, in den landen van Durlingen ende daer omtrent, ende besaten alle die landen tusschen der Danouwe ende den Rijn. Dit volck was groot ende starck, ende besaten die landen aldaer wel xlv jaer, ende vermenichden seer, doende veel quaets omtrent die landen, ende onthilden hem aldaer langhe tijt mit horen hertoge Priamus, die na den groten coninc Priamus genoemt was. Dese hertoge Priamus brocht onder sine heerscappie alle dat lant leggende tusschen die Mase ende die Scelt, ende voert dat lant tusschen die Schelt ende der Britaensse zee. Dese Priamus hadde enen soen geheten Marcomirus, ende wan oec vele landen ende steden. Als nu dese Francken een wijl tijts aldus in Durlingen geseten hadden, ende seer vermenichtvoudicht waren, so en wouden si niet langer onder enen hertoge staen, ende wouden niet hebben dat hoer oversten "hertogen" souden hieten, mer wouden oeck een coninc hebben. Want andere landen, die min volcs ende min van machte waren, coningen hadden. Ende maecten ende coren onder hem enen coninc ghenoecht Pharamondt, des voerscreven hertoge Marcomirus' soen. Ende dit was die eerste coninck van den Francken. Ende was in 't jaer ons Heren¹²⁸ CCCC ende xx, ende was in den tijden dat Archadius ende Honorius keyseren van Romē waren. Ende after dien tijden begonnen si wetten ende loyen te maken ende politiën te houden¹²⁹. Als si nu enen coninc hadden, togen si mit groter macht over den Rijn westwert, ende wonnen vele landen ende steden als Doernick, Camerick, Riemen, Parijs, Tours, etcetera. Voert wonnen si Trier, Collen, Bonne ende voert alle steden ende sloten opten Rijn-strome ghelegen, totter Britaensser Zee toe, daer dese landen Hollandt, Zeelant ende Sticht van Utrecht in ghelegen sijn. Ende wonnen noch dat lant an den Rijn, dat nu Franckenlandt hiet, daer Wirtzburch die overste hoofstat of is, ende mengden hem mitten Duytschen, mit hylicker ende mitter sprake, ende worden doe Francken genoemt. Ende daerom

Die anderde [of tweeste] divisie

scrijft hem een bisscop van Wirtzburch een hertoech van Oest-Francken. Enige luden die der dinghen onderscheyt niet en verstaen, menen dattet coninghen van Vrancrijck waren, die Hollandt eerst uitgaven; dat si mit reden wel proeven souden dat si onrecht segghen, want Hollandt nye Walsche tonghe en was, noch onder der Walen onderdanicheit en stonde. Mer het waren coninghen der Francken, ende waren van 't eerste ende rechte Vranckrijck, dat nu Franckenlant hiet, daer Wirtzburch die hoofstat of is, als voerseit staet. Want also als die edel Francken van Troyen dat lant bi den Rijn eerst begrepen, als si uut horen landen ende stat van Sicambriën verdreven waren, ende noemden dat lant na hem Franckenlant, daer die coninghen van Franckenlant of ghecomen sijn, ende doe ter tijt die meeste coninghen van der werelt naest den keyser waren, ende pleghen meest al Duytslant ende 't landt omtrent Parijs, dat nu Vrancrijck hiet, te beheren mitten swaerde. Ende hilden hoer palaes ende woenstede soe tot Trier, soe te Coellen, tot Aken, tot Mets, in Lotringen ende daeromtrent, ende waren selden te Parijs. Want dat al een nyeu ghewonnen landt was van den Francken, daer dye Franchoysen hier voermaels of ghecomen sijn. Want dat nu Vrancrijck <xliv-v> hiet plach te hieten in Latijn "Francia Togata", dat is in Duytsche "Ghemantelt Vrancrijck". Daerom hieten die Franchoysen in Latijn "Francigene", dat is in Duytsche te seggen "gheboren van den Francken". Ende dese Francken van Troyen deden wijngaert van Troyen comen, ende setten die bi den Rijn, daer sij 't begrepen hadden. Ende overmits die hoecheyt van der Francher cronen, die op die tijt was in Franckenlande, soe hieten dye luyden hudens dages die vrye Francken, omdat dat Roomsche Rijck soe hoechlic bij hem verheven ende gheëert wert. Puppijn die Grove was een Duytsch geboren; Kaerle Marteel wert in onechte te Trier gheboren. Puppijn die Cleyne, sijn soen, hilt sijn woenstadt tot Coellen. Kaerl die Grote, sijn soen, bouwede sijn woninghe tot Aken ende plach daer te wonen, eer hi keyser van Romen wert. Ende was tot Ingelheim opten Rijn in Franckenlande gheboren. Daerna, alsoe dese coninghen van Franckenlande uut Spangen daghelixs veel anstoets hadden, die op die tijt noch heyden waren, ende West-Vranckrijck sere anvochten, (daer Parijs, Orliëns, Tours ende andere grote steden inne leggen) soe bleven die Franche coningen veel in dien landen, soe dattet veel bewoent wert. Ende coninck Kaerl dede wijngaert comen uut Franckenlande, ende deden overall setten in Vrancrijck, dat een soet bequaem lant is, soedat si seder die tijt die croen aldaer gehouden hebben die si mitten besittingen¹³⁰ des Heyligen Roomschen¹³¹ Rijcs seer groot ende wijdt gemaect hebben. Doch after die tijt dat si hem aldaer soe vaste nederstelden, soe is dat Heylige Rijck uut horen handen gecomen, als kenlick is; want si hem doe meer totter Walscher tongen gaven, dan totter Duytscher heren. Die Walen oft Franchoysen en mogen dat rijck niet besitten, also die paeus dat ordineerde in ene gemene concilie ende rade mitten coningen van Germaniën, Francken ende van Sassen, dat nu altemalen Almangen hiet, dat is Duytslande; als dat dat Heylige Rijck altijt geregeert soude wesen van den Duytschen. Ende die soud men kiezen bi den hogen vij coervorsten, die in Duytslant dairtoe gevoecht sijn, als na geseyt sal worden, seder den tijt dat dat rijck der Grieken ofgetogen wert bi ghemenen rade der Heyliger Kercken ende des Heylich Rijcs, overmidts dat si der kercken ende der kersten gelove twewerf hulpe weygerden tegen die heydense Sarasinen, die die Heylige Kercke ende

Die anderde [of tweeste] divisie

kerstenheit in Ytaliën seer destrueerden ende jammerlic verdructen; daer die driërhande Duytsche Nacye willichlic toe bereyt waren ende in Goeds ere ende der Moeder der Heyliger Kercke die heydenen ende Sarasinen mit horen mogentheit verdreven. Welcke driërhande Duytsche tongen waren: Germaniën; Francken ende Sassen, ende doe altesamen mit enen name geheten worden Almanyën, dat 's in Duytsche te seggen "een grote vlogel". Want die Aern des Heyligen Roomschen Rijcs grote vlogelen heeft om vele cleine vogelkens onder hem te bescutten ende te voeden. Hierom hebben si onrecht, die die coningen van Francken heten coningen van Vrancrijc; want Vrancrijc is een nyeu landt bi den anderen, ende is geheten der Francken Rijk overmits dat die Francken dat lant wonnen alre-eerst van den heydenen; ende is wel te proven dat die Francken menich hondert jaren waren voer die Franchoysen. Hiernaë, doe die Franchoysen groot ende machtich worden mitter Walscher nacye, also si den Francken ofghingen, daer si of gecomen waren, ende si van den Heylige Rijk ofgeset worden bi ghemenen overdrachte dat die Duytschen dat Rijke altijd behouden souden, so wert daerna den Franchoysen tot moetsoene geordineert, dat die eer gedeylt soude worden. Ende want die kerstenheyt staet in drie principalen naciën; so souden die Romeinen ende Ytalianen hebben die Roomsche Kercke, omdat si een beghinsel waren des heylighen kersten geloves. Die Germeinen ende Francken¹³² [dat sijn die Duytschen] souden hebben dat Heylighe Roomsche Rijk om hoer moghentheyt willen. Ende die Franchoysen ende Walen souden hebben die schole, om hore wijsheit ende cloecheit willen, als dat noch huden des daghes is. Hier hebdi nu ghehoert hoe dat die Francken in Duytschen lande ghecomen sijn opten Rijnstrome, <xlvi-r> ende hoe si dat lant daer eerst begrepen, ende hoe dat die Franchoysen van desen Francken voert horen ofcoemst genomen hebben, ende West-Vrancrijc noch opten dach van huden besitten. Nu wil ic weder keren op mijn voergenomen materie.

¶ Hoe dat die keyser Valentiniaen overwan die Wilthen, Hollanders ende Vriesen, ende destrueerde dat grote casteel tot Wiltenburch.

¶ Dat xxij. capittel.

In den jare na ons Heren geboort CCC ende lxx of daeromtrent, maecten die Wilthen [dat sijn nu Stichtse], ende die Slaven [dat sijn nu Hollanders], ende die Neder-Sassens [dat sijn nu Vriesen], een aliaence ende overdracht mit malcander, ende vergaerden een alten groten hope volcs, ende ghingen te scepe omme den Rijn op te varen, ende mit heercracht te anvechten ende destrueren alle 't Walsche landt ende Hoech-Duytslant, als si deden. Ende togen den Rijn op, doende grote scade van roven ende branden, slaende ende dodende al dat si crigen konden. Die keyser Valentiniaen dit vernemende, heeft groot volc van wapenen vergadert, om dit verwoede ende wrede volc te wederstaen, ende heeft enen groten swaren strijt tegen dit onstuere volc gehadt, ende verwan se. Ende hi nam hoer scepen, ende voer den Rijn neder, ende destrueerde ende verwoeste, werpende ter neder hoer grote ende starcke casteel tot Wiltenburch, ende bedwanc dese luden ende Vriesen, dat si tot sinen geboden mosten staen. Ende also dit lant van der Neder-Sassens een kout lant was, soe noemden 't die Romeynen "Vrieslant"; nochtans seggen enige

Die anderde [of tweeste] divisie

historij-scrivers, als Plinius die Anderde, dat dit lant van den Neder-Sassen lange tijt voer desen keyser Valentiniaen "Vrieslant" genoemt was.

¶ Hoe dat die Vriesen ofte Neder-Sassen dat conincrijk van Brittangen becrachtigden ende wonnen.

¶ Dat xxiiij. capittel.

Omtrent die jaren ons Heren iij C ende lxxxv was een coninc in Engelant, genoemt Vortigernus, ende was een kersten prince. Dese leet veel anstoets van den Picten ende Scotten, die dicwils in Engelant quamen, rovende ende brandende, ende deden veel quaets. So sijn in desen tiden iij grote, lange scepen in Engelant gecomen, wel ghewapent, ende toegemaect ten oerloge, mit veel volcs, hebbende over hem ij cappeteinen, genoemt Horsus ende Eugistus. Ende quamen in een contreye van den lande omtrent die stadt van Canthuariën, daer die coninc op die tijt lach. Terstont was den coninc die boetscap gedaen, datter iij grote scepen mit volc van wapenen angecomen waren; ende waren mannen van groter statueren ende lichame, cloec ende starck van live ende moede. Die coninc dede se bi hem comen, ende onder den anderen sach hi desen tweën, dat si die ander te boven ghingen in edelheit, scoenheit ende vromicheit, ende vraechde waerom si in sijn conincrijk gecomen waren. Eugistus, die die outste ende bequaemste was van hem allen, sprac: "Here coninc, wi sijn uut den lande van Sassen, gelegen in Duytschen lande, ende sijn uut ouder ghewoenten uut onsen landen verdreven om uwer coninclike majesteit oft enen anderen prince te dienste te comen. Want het is een gewoente in onsen landen dat, wanneer des volcs te vele is, ende si alle den cost ende neringe in den lande niet gewinnen noch hem behelpen en mogen, so comen die princen ende oversten van den landen te samen, ende doen bi hem vergaderen alle die joncste ende vroomste van den landen, ende nemen daer uut dien dat by sorte toecompt die cloecste ende vroomste, dat dye sullen uut den lande trecken, ende horen cost buten soecken, om alsoe die landen te lichten van den overtallicheden des volcs. Ende na deser gewoenten ende usanciën is ons dit toegefallen, ende hebben ons ij, als mi, die Eugistus genoemt bin, ende desen mijn broeder, die Horsus ghenoeemt, tot overmans ende cappeteinen gheset. Wi, die ghehoersaem wilden wesen onsen oversten, <xlvi-v> ende houden die oude manieren van den landen, sijn te schepe gheghaen, ende sijn by des gods Mercurius' gehengnisse ende leidinge in desen uwen conincrijk gecomen." Die coninck, als hij hoerde den name Mercurius, vraghede wat religie ende gelove si hadden. Eugistus seide: "Wi eren ende aenbeden onse goden als Saturnus, ende bysonder den god Mercurius, die de werelt regeren, welcken Mercurium wi heten na onsen sprake Woeden; ende desen hebben onse ouders toegescict den iij. dach van der weken, dat wi hem dan eren sullen, ende heten denselven dach woensdach. Na desen eren wi die alre mogenste goddinne, gheheten Fera, die wi na onse sprake hieten Fridi; ende vieren dye opten vi. dach van der weken, ende noemen die Fridendach." Doen antwoerde die coninck, ende seyde: "Van uwen gelove, dat ongelove is, bin ic sere in bedroeft; mer van uwer coemste bin ic seer verblijt, want ic u grotelic van doen hebben sal tegen mine

Die anderde [of tweeste] divisie

vianden, die mi dicwils overvallen. Dus is 't dat ghi mi getroulic dienen ende mijn lant beschermen wilt, ic wil u grotelic versien van ghelt schat ende goet, ende wil u doen hebben een bequame plaetse in mijn conincrijcke, daer ghi u onthouwen moecht." Dese Friesen waren terstont bereyt, ende beloefden den coninc hulde ende manschip, hout ende trou te wesen. Onlange hierna quamen die Picten ende Scotten uutten lande van Albaniën mit groter heercracht, rovende ende brandende in 't noort-eynde van Brittangen. Als dit die coninc Vortirgernus vernam, vergaerde hi groot volck van wapenen, ende toech over die riviere van der Humber, dit wrede volck te gemoet; daer geviel enen groten strijt tusschen den Brittoenen ende den Scotten, mer die Sassens ofte Friesen, die groot ende starck van live waren, hadden hem soe vromelic in desen stride, dat die Scotten, die altijd te verwinnen plagen, nu van den Friesen verwonnen worden, ende worden uutten lande verdreven, latende vele van horen scepen ende volck van wapenen. Als die coninck bi desen Friesen victorie hadde gehad, dancte hi desen ij cappeteinen hoechlicken, ende begaefde se mit grote ghiften ende gaven. Eugistus, die cloeck ende subtijl was, dochte hoe hi best een stede of fortresse in den lande crigen mochte, sprack totten coninc aldus: "Here coninc, also ic verstaen hebbe, so sijnder weinich van uwe onderstaten die u beminnen, ende willen enen anderen coninc maken; ende uwe vianden comen oec an allen canten, ende beroven uwe landen. Dus of 't u beliefdede dat wi senden in onsen landen om meer hulps ende bistant van volck; mer één dinc begeerde ic wel van minen here den coninck." Doen seyde die coninck: "Sendt boden uut, ende laet comen also veel volcs als 't u belieft; ende wat ghi van mi begeert, wil ic gaerne doen." <xlviij-r> Doen seyde Eugistus, danckende den coninc sere, ende sprac: "Here ic dancke u hoechlicken van den ghiften ende gaven die ghi mi verleent ende ghegeven hebt. Mer also ic van hogen ende edelen bloede gecomen bin, ende eens hertogen sone bin, en hebdi mi nochtans soe niet gheëert als 't betaemt eens hertogen soen: want ghi soudt mi ymmers een stede oft fortresse gegeven hebben, om mede geacht te wesen onder uwen anderen princen ende heren." Doe seyde die coninc: "'t En betaemt mi niet u sulcke gaven te geven want ghi vreemde ende heydense luden sijt, ende en kenne u manieren ende gewoenten noch niet; aldus en mach ic u niet ghelijcken noch begaven als andere princen mijns conincrijcs; ende si en souden 't oec niet willen gehengen." Doe seyde Eugistus: "Verleent mi dan so vele plaets ende stede in u conincrijck als een huyt van eenre ossen bedecken mach, daer ic een huys ende woninge timmeren mach, daer ic mi in onthouden mach als 't noot si. Ic heb altijd getrou gheweest, ende noch bin, ende bliven sal." Die coninc admitteerde ende toeliet sijn begheerte, ende Eugistus sandt ter stont een bode uut in Vrieslant om meer volcs van wapenen; ende daerentusschen verspide hi dat lant om een fortresse ende starcte te doen timmeren, ende nam den ossenhuyt, ende sneet die an lange smale rimen, ende omleyde dat lant, ende timmerde in enen stenigen gront een veste ende starcte, ende dede dat hieten na den riemen van den ossenhuyt in Engelscher sprake "Kaercore", dat is in Sassens oft in Vriesscher sprake "Cancastre", dat wi nu hieten Lancaster. Hierentusschen sijn die boden wederom gecomen, brengende mit hem xviiij grote scepen mit volck van wapenen, ende hadden mit hem mede gebrocht Eugistus' dochter genoemt Ronire; ende was een utermaten scone joncfrouwe. Als si nu gecomen waren, node Eugistus den coninc

Die anderde [of tweeste] divisie

ten eten bi hem, om sijn nyeuwe casteel ende stede te sien, ende oec mede dat volck van wapenen. Die coninc quam daer mit weinich ghesins, ende prees seer dat nyeuwe gebouwede werck. Ende als die coninc feestlick ende eerlick wel tracteert was, quam in 't eynde dese joncfrouwe Ronire, Eugistus' dochter, uuter cameren, costlick bereit ende toegemaect, hebbende in hoer hant een gouden coppe mit wijn, ende viel den coninc te voete, seggende: "Liever king, wacht heyl!" Die coninc siende dese scone joncfrouwe voer hem knielende, en verstont se niet wat si seyde, ende verwonderde seer van hoerre uutmene scoenheit, ende riep sinen camerlinc, dat hi hem seggen soude wat dese joncfrouwe seyde, ende wat hi antwoerden soude. Doe seyde die camerlinc: "Si noemt u te wesen coninc, ende guet u vrientlicken, ende begeert dat gi van haer hant drincken wilt. Aldus suldi seggen: 'Drinct heyl!'" d' Welck die coninc dede, ende seyde: "Drinct heyl!" Ende si dranck voer, ende gaf 't den coninc. Ende als hi gedroncken hadde, custe hi dese joncfrouwe, ende wert mit groter liefden van binnen ontsteken. Ende hiervan is die manier in Engelant gebleven, als si in geselschappen sitten, dat dieghene die drincken wil, seyt: "Wacht heyl!" ende d' ander seyt: "Drinct heyl!" Die coninc mit groten drancke bevangen wesende, ende dye duvel sijn hert beseten hebbende, wert mit groter onsprekelicker liefden bevaen van deser joncfrouwe, ende begeerde se van horen vader tot enen echten wive te hebben. Ende dit was wel een duvels temptacie, dat hi, die kersten was, begeerde te slapen by ene heydensse joncfrouwe. Eugistus, die een cloeck, subtyl man was, nam raet mit sinen broeder Horsus ende mit anderen princen uut Duytschen landen, anmerckende des conincks lichtvaerdicheit, ende vraechde henluden, wat hi beste den coninc ter antwoert geven soude. Si rieden hem allegader, dat hi sijn dochter den coninc gawe, ende dat die coninc hen daervoer geven soude een porcie van den lande geheten Cantuariën. Ende dat huwelick is toegegaen, ende die coninc sliep bi deser joncfrouwe, ende had se utermaten lief. Dit vernamen die princen ende edelen van den lande, ende oec mede sijn iij sonen, die hi in onechte te vorens gewonnen hadde, ende grepen enen groten nijt opten coninck. Die outste van desen sonen was genoemt Voertunerus; d' ander Catigerus; die derde Pasthencius. Als dit huwelick dus volbrocht was, seyde Eugistus totten coninc: "Ick bin u vader ende u raetsman; <xlviij-v> dus leeft na minen rade. Ghi sult alle uwe vianden overmits die cracht ende macht mijns volcs onder uwen bedwang brengen ende te bovengaen. Wi sullen hier laten comen minen soen Octa, mit mijn broeders soen Ebissa; ende dit sijn vrome, strijtbare mannen. Ghi sult hem geven die regionen ende landen leggende in 't noorden van Brittangen, ende die landen sullen si bewaren ende bescermen voer den anloop der Barbaren, Picten ende Scotten." Die coninc was seer wel tevreden, ende dede legaten uutsenden, ende die cappeteinen als Octa, Ebissa ende Cherdick quamen mit iij C scepen over in Engelant. Die welke die coninc allegader minlicken ontving. Ende van dien dage voert vermeerden die Vriesen ende Sassens in Engelant. Die Engelschen dit siende, verduchten dat dit volck hem te machtich worden mochten, begeerden an den coninc dat hij se weder uut den lande dede trecken, want ten betaemde niet, dat die heyden onder den kerstenen soudent converseren ende gemeinschap hebben; ende men en konde den kerstenen voer die heydenen niet kennen, ende dat argher was: die kerstene vrouwen ende maechden worden ghehuwelict an den heydenen, ende uut desen

Die anderde [of tweeste] divisie

waren si verduchtende dat se hem te machtig vallen soudē. Die coninc en achte der Engelscher woerden ende raet niet, want hij dye Sassens ende Vriesen uitermaten seer beminde doer die liefde sijnre coninginne. Dit merckende dye Engelsche, hebben den coninc begeven, ende opworpen ende coren des conincs outste soen Voertunerus tot enen coninc. Dese began terstont die Barbaren ende Sassens te bevechten ende uut sinen landen te verdriven, ende hadde grote sware striden tegen een, ende hadde alle wege victorie. Ende in den anderden strijt sloegen Horsus ende Catigerus, des conincs ander soen, ende dees conincs Voertunerus broeder, malcanderen doot. Ende in den derden strijt namen die Sassens ofte Vriesen die vlucht, ende weken mit hoer scepen in 't eylant van Thaneth. Die coninc mitten sinen hebben se vervolcht ende mit scepen belegen, ende dagelix infesteert ende angevochten, ende als si der Engelscher anvechten niet langer verdragen en konden, hebben si den coninc Vertigernum, die in allen striden bi hen was gesonnen an sinen soen Voertunerus, begerende dat hi henluden wilde gonnen uutē landen te trecken wederom in Duytslant, d' welcke hen gegont ende consenteert wert. Ende togen weder over in Sassen ende Vrieslant, afterlatende wiven ende kinderen. Ende die coninc Vortunerus heeft dat¹³³ lant weder purgeert ende gereinicht van den heydenen, mer hi en leefde niet lange daerna, ende wert vergeven, ende leyt tot Londen begraven. Na des conincs Vortunerus' doot wert Vortigernus die vader weder in sijn rijck verheven ende coninc gemaect; ende doer grote instancie ende bede der coninginne dede die coninc Eugistum wedercomen in Brittangen oft Engelant; mer dat hi ymmers heymelicken quame ende mit weinich ghesins ende geselscaps, opdatter onder den Brittoenen, sine ondersaten, gene discordye ende oploep en quame tegen den Barbaren ende Sassens. Eugistus verhorende den doot des conincs Vortunerus heeft vele scepen doen bereyden, ende vergaerde vele volcs van wapenen, tot iij C M man toe, ende quam daermede in Brittangen. Die coninc ende edelen van den landen dit vernemende, waren des in groten oevele ende onvrede, ende sloten mit ghemenen rade desen Sassens ende Vriesen weder uut horen landen te verdriven. Die coninginne dit verstaende, dede dit terstont horen vader Eugistus te weten, ende dat hi hem hierop soude versien. Waerom dat hi enen valschen raet mitten sijnen versiert ende opghenomen heeft, ende heeft sijnen leghaten ende boden ghesonnen an den coninck ende baroenen ende edelen van den lande, segghende aldus: Als dat hi soe grooten menichte van volcke daer mit hem gebrocht hadde, niet om daer in den lande te bliven oft enige scade oft hinder den lande te doen, mer die sake waerom allene was dese: want hi vermoede dat Vortunerus die coninck noch leefde. Aldus hadde hi hem weder willen verdriven, dat hi hem hadde alsdan mogen wederstaen; mer want hi nu sekerlick wiste dat hi gestorven was, committeerde ende beval hi hemselven ende alle sijn volck te staen tottes conincs wille ende gebo- <xlviiij-r> den, ende also veel Duytschen ende Sassens als hem beliefdē uut dien hope te houden tot bewaernissen des rijcs, die mocht hi utkiesē ende nemen, ende dat hi die ander weder liet varen mit vrede in hoer landen. Ende hiervan begeerde hi te weten des conincs meninge ende wille, ende dat hi hem een dach ende plaetse wilde bescheyden ende ordineren, daer si van deser saken tesamen mochten comen ende alle ding mit rusten ende vreden disponeren ende setten. Dese dingen behaechden den coninc uitermaten wel, want hi Eugistum niet gaern en dede wederom keren.

Die anderde [of tweeste] divisie

Waerom dat hi een dach als opten eersten dach van meye, ende bi der abdiën van Ambren die baroenen ende edelen van den landen daer dede comen, om mitten Sassen te tracteren. Als desen dach geordineert was, heeft Eugistus sine edelen ende ridderen bevolen, dat si elcx onder haer cleder een lang messe op hoer cousen steken souden; ende als si onder den Brittoenen vergaert waren, ende hij dat woert sprake: "Nimet oure saxas", dat alsdan elck sijn mes uuttrecken soude, ende doersteken elck enen man die hem naeste ware. d' Welck altesamen aldus geschiet is, want die Brittoenen van desen verraderye niet en wisten, noch daer op vermoeden, ende versloegen op dye tijt van den edelsten ende bequaemsten ridderen ende raetsmannen iiiij C ende lx mannen, derwelcker lichamen Sinte Eldadus, na kerstlicker wise begraven heeft op een kerc-hof gelegen bi Salsberiën, dat convent ende abdië van Ambren. Nochtans bleven daer oec vele van den Sassens doot ende gewont, hoewel dat die Brittoenen ongewapent daer ghecomen waren om van payse te tracteren; so namen si stenen uuter aerden, ende worpen al te grijslijcken opten Sassens, so datter oec vele doot bleven. Ende die edele raetsman ende here van Gloucester, geheten Eldol, die creech bi avonturen een grote dicke stake, ende sloech daermede al te seer onder den Sassens den menigen armen ende benen an stucken, ende maecte hem also enen wech om uut horen handen te comen. Ende daer bleeffter van sijnre hant wel lxx verslagen. Ende als hi niet meer en mochte, ende moede geworden was, nam hi die vlucht, ende liep in sijn stadt van Cloucestere. Na desen hilden die Sassens die overhant, ende namen den coninc Vortigernum gevangen, ende scatten hem dat hele lant of. In den eersten wonnen si die stadt van Londen; daerna Jorcke, Winchester, Cantuariën ende andere steden ende sloeten, ende sloegen dat volck mit groten hopen doot, ende en en hadden hem anders niet dan als wolven onder die scapen, wantter niement was die se bescermde. Als die coninc dese ellendicheit sach ende hoerde, toech hi in 't lant van Catabriën, mistroestich ende desperaet wesende, niet wetende wat hi angaen soude. Dese coninc Vortigernus wert hier namaels van enen genoemt Ambrosius Aurelius, die coninc gemaect wert, in een toern verbrant, ende Eugistus wert daerna van Eldol, prince van Cloucester, in enen stride ghevangen ende in 't heer voer al den volcke onthoeft. Ende van den Sassens werter uuter maten vele verslagen; ende d' ander werden gesonnen in een hoern van den lande, in een grote wildernisse, om daer in dienstlicheit te leven. Onlanxs na desen, worden Octa ende Cosa, Eugistus sonen, in enen stride verslagen van coninc Utherpendragon, ende die Sassens worden meest uut Brittangen verdreven, als si dat lant omtrent iiiij jaren beseten hadden.

¶ Hoe ende van wie die Burch tot Leyden getimmert wert.

Dat xxv.¹³⁴ capittel.

Als nu die Britoenen dese Sassens ofte Vriesen mitten Hollanders verwonnen ende uut Brittangen verjaecht hadden, ende elck weder in den sinen gecomen was, en wisten si wat te beghinnen, alsoe 't een onrustich volck van natueren was. Op een tijt versaemden si tegader in groter menichte, ende verdreven mit groter perikel ende vrese hoers lijfs alle die wilde dieren ende beesten uut dat grote

Die anderde [of tweeste] divisie

bosch ende Wout Sonder Genaden. Ende bestonden opten oever ende cante van den Rijn te maken enen groten hogen burch, die welcke si maecten van die aerde die si opscoten uutten Nyewen Rijn, ende bovenop desen burch bouweden ende maecten si een fortresse ende castele, daer nu die stede van Leyden staet. Ende mit gemenen rade setten ende ordineerden si enen castellein ende burchgrave op desen burge ende castele, mit <xlvij-v> vele cloeke mannen tot bewaernissen van dyen ende des wildernisse. Dyewelcke burchgrave bescermen ende geleyden soude die coopluden gaende ende comende van Wiltenburch tot Slavenburch, ende dairom noemden si desen burge Leyden, omdat si den coopluden geleyden van d' een stede totter anderen plaetse. Ende dese burchgrave dede weder repareren ende maken dat grote casteel van Wiltenburch, dat die keyser Valentiniaen gedestruueert ende verwoest hadde, als voir gescreven staet. Ende als ic oude luden hebbe horen seggen, so waren op dieselve tijt getimmert iij husen, ende stonden omtrent den Burch, als dat oude huys, dat nu "In den Olyfant" hiet, ende dit was dat bouhuys; die ander twee stonden opten Rijndijck, als dat oude huys opten hoeck van den blaeuwen steen, ende dit was dat tolhuys; want men most an desen burch vertollen den castellein ofte burchgrave van allen goeden die den Rijn op ende neder voeren. Dat derde huys staet besiden der stede loedze, ende dit was een herberge. Ende dit bewisen die mueren van desen iij husen, die dick ende swaer sijn gemaect, van grote lange ende dicke backstenen, als die mueren van den burch sijn. Ende dit was dat eerste begrip van Leyden. Ende naderhant is dese fortresse ende starcte betimmert ende bebouwet geworden in structuren, edificien ende woningen dattet een scone heerlicke stede geworden is, ende is genoemt die camer van Hollant, omdat men daerin plach te tracteren van allen saken (eer datter een grave te lande was) den gemenen oerber ende profiteren der lande angaende. Ende dit was in den jare ons Heren iij C of dairomtrent.

¶ Hoe, wanneer ende van wien die stede van Haerlem begonnen ende gesticht wert.

¶ Dat xxvi¹³⁵. capittel.

Dese castelein ofte burchgrave van Leyden hadde bi sinen wive vele kinderen, ende onder alle enen soen genoemt Lem, oft Willem; ende was een starck cloeck ende wijs man, sodat die Wilten om zynre vromicheits willen hem coren tot enen coninc. Ende van desen burchgrave Lem zijn voertgecomen ende gesproten die burchgraven van Leiden, d' welc nu zijn die heren van Wassenaer, die hem dairof vertitelen ende scriven, ende hebben noch den tolle ende dat gruytgelt aldaer, ende die possessie van den Burch. Ende plegen hier voertijts grote heren van renten ende goeden te wesen, ende hadden grote heerschappie ende dominacie in der stede van Leyden, als scout, scepenen ende burgermeesteren te setten; daer si nu overmits partye of beroeft ende priveert zijn. Dese Lem hadde een huysvrouwe, ende was een roesinne, daer hi enen soen by wan, geheten Dibbalt. Ende werdt naemaels coninck van Frieslant. Dese coninck Dibbalt hadde oeck een roesinne tot enen wive, daer hij enen soen by hadde, ende was ghenoeemt Lem. Ende was een starck <xlix-r> vroom ridder; ende dese heer Lem dede bouwen ende maken een fortresse

Die anderde [of tweeste] divisie

ende starcte, ende dede dat na hemselves heten "Here Lems' Stede"; ende dit is nu die stede van Haerlem. Ende is in lanc-heit van tiden een grote machtige stede geworden van begrippe ende bouwinghe, ende is die hoofstede van Kenemerlant; die welcke altijd cloecke, vrome mannen van wapenen gheweest sijn, als men na horen sal.

¶ Van coninc Aurindulius, die oec een groot casteel getimmert heeft in Hollandt.

¶ Dat xxvij. capittel.

Here Lem voerseyt hadde enen soen genoemt Aurindulius, ende was coninc van Vrieslant; denwelcken die lekeluden noemen "Ezeloer", omdat hi so lange oren hadde, gelijk een ezel. Mer dit is al versierde logentael, want hi genoemt was Aurindulius of Erzelinus, ende comt sere mitten Latijn overéén; want Auris is een oer, mer dat hi lange oren hadde en is so niet. Dese coninc Aurindulius hadde oec een roesinne tot enen wive, daer hi vele kinderen an wan. Ende bisonder een scone dochter, die namaels coninginne van Vrieslant werdt. Dese Aurindulius en was niet alleen coninc van Vrieslant, mer oec van Wiltenburch ende van Hollant. Ende in desen tiden was die maniere, waer dat die coningen hoer woenstadt hilden, daer noemden si hem coningen of te wesen; aldus, die in Vrieslant sat, was genoemt coninc van Vrieslant, want alle dese landen onder enen name doe Vrieslant hieten, van denwelcken dese Aurindulius ene of was. Dese, also hi dat landt van Hollant lief hadde ende vercoren boven andere landen, om daer te wonen, dede maken ende bouwen een alten hogen ende groten casteel bi Voerburch, dat sijns gelijcs in dien tiden niet en was van hoecheyt groticheit ende starc-heit, ende was genoemt coninc Aurindulius' slot; daerna bouwede hi noch een slot an die noortside van der wildernisse, vast bi Noortwijck. Ende dese ij sloten stonden totten tiden dat die Denen ende Noermans quamen, ende 't lant mitten stichte van Utrecht destrueerden ende verwoesten. Ende alsdoe worden dese sloten mede gedestruueert ende ter nedergeworpen, als na geseyt sal worden. Lange tijden hierna, als in den jare M v C ende daeromtrent, wert dat fundament van desen groten castele tot Voerburch opgebroken, ende die sten uitgehaelt, daer menige vreemdicheden gevonden werden, als goude, silvere ende metale penningen, daer ick één of hebbe, mit een aensicht op d' één sijde; ende dat opscrijft hout, dat hem keyser Nero geslagen heeft, ende noch ene dye keyser Anthoninus Pius geslagen heeft, elck mit enen afgod an d' ander side. Dese coninc Aurindulius leefde sere lange, ende hadde vele kinderen, ende enen soen genoemt Falck. Ende dese fondeerde ende bouwede oec een starck casteel an die noortside van der wildernissen, vast bi den Rine, ende noemde dat na hemselves Valkenburch, daer noch dat fundament of leyt onder die aerde an die westsijde van der kercke.

¶ Van den vromen coninc Artur van Brittangen.

Dat xxviij. capittel.

In den jare na ons Heren geboert iiij C ende lvij regeerde in

Die anderde [of tweeste] divisie

Brittangen die mogende coninc Artur xxvi jaer lanc¹³⁶. Ende dese coninc Artur was in overspulle gewonnen van coninc Utherpendragon, sinen vader, bi ene hertoechinne van Cornuaelgen, geheten Igera. Dese coninc Artur hadde die Moeder Goeds also lief, dat hij se in zijn scilt hadde doen maken, ende riep se altijd an in sijnre noot. Hi was eerbaer ende milt, ende creech so grote victorie, dat hi hem onderdanich maecte menich groot conincrijck ende lantschap, als Galliën, Almaengen, Spangen, Denemarck, Sweden, Noorwegen, Scotlant, Hyerlandt ende Vrieslant, ende voert alle die landen van der Lombersche ghebercht totter zee toe. Ende hij <xlix-v> street oec tegen den Romeinen, omdat si tribuyt van hem hebben wouden. Dese coninc Artur hilt eens dat costlickste ende scoenste hof, daer yement of gehoert hadde tot Londen in der stadt, d' welcke men noemt "tafelronde". Ende in desen hove stonden voer coninc Arturs tafel als hi at iiij gecroende coningen, hebbende elcx een gouden swaert in den hant. Ende tot desen hove waren gecomen vele coningen, biscoppen, hertogen, graven, abten prelaten, coninginnen ende vele edele vrouwen ende joncfrouwen. Ende daer waren alrehande instrumenten van snaerspul, van sange ende musijke, ende alreley melodye, dat des gelijcs nye gehoert en was. Dese coninc Artur is gerekent één van die ix die beste ende vroemste ter wapen die in die werlt geweest zijn. Op een tijt als in den jare ons Heren v C ende xlij was coninc Artur in enen stride, daer hi ontving een dootwonde; ende hi beval één sijnre suster soen, die Constantijn hiet, dat Rijck van Bertangen; ende hi liet hem voeren in een eylant genoemt Avalloen, daer hi meende te genesen, mer niemant en wist waer hi voert bleef. Ende Constantijn bleef coninc van Brittangen, ende na coninc Artur so regeerden in Brittangen die één na den anderen, v coningen van Arturs' magen; ende doe quamen die Engelsce Sassens oft Friesen, ende wonnen weder dat lant van Brittangen, als men nu horen sal.

¶ Hoe dat die Sassens oft Friesen dat conincrijck van Brittangen weder conquesteerden ende die Brittoenen daerut verdreven.

¶ Dat xxix. capittel.

In den tijden dat Zeno die keyser dat Roomsche Rijck regerende was, ende was in den lesten jare sijns rijcs, doe men screef in 't jaer ons Heren iiij C ende xciiij, so quam alten groten volc, ende hieten die Enghelsche Sassens ofte Vriesen, ende hadden grote hulp van heydens volcke uut Affriken, die dat eylant van Hierlant op die tijt besaten ende gewonnen hadden. Dese quamen ende wonnen weder Brittangen, mitten Sassens die in Brittangen noch gebleven waren van den hertoge Eugistus ende Horsus, ende woenden in een horn van den lande, geheten Angulia, an 't noorteinde van Brittangen. Ende van desen einde oft horn des lants noemden si dat lant voert bi gebroken sprake van Angulia "Anglia", ende hieten 't voert Engellant. Ende die daer bleven wonen worden genoemt Engelsche Sassens. Ende dese Engelsche Sassens sloegen die Brittoenen daerut, ende verdreven se uutten landen, ende die Brittoenen ruymden vele dat lant die wech konden comen, ende togen over in 't lant dat Armorijke hiet, ende dat nu Clein Brittangen hiet, ende bleven daer wonen. Ende dit is dat hertoechdom van Bertangen in Francrijck. Ende dese

Die anderde [of tweeste] divisie

heydenssche Sassens oft Friesen, die behielden dat lant, ende setten daerin coningen van horen volcke ende na horen sinne, ende hilden die edele Bertoenen ten ewigen dagen van der cronen; ende coren enen coninc geheten Gormundus uut Affriken geboren. Ende hi regeerde mit desen heydensse Sassens oft Friesen, dat nu Engelsche hieten, xl jaer lanc. Na hem quam een ander coninc, ende was een Sasse oft Friese genoemt Elli, ende die regeerde xxx jaer. Na denwelcken was een coninc genoemt Edelbert, ende regeerde lvij jaer. Onder desen coninc Edelberts tiden sende Sinte Gregorius die paeus, iij geestlicke mannen, genoemt Augustinus, Johannes ende Mellitus, ende bekeerden desen coninc mitten gehelen conincrijke, die noch eens deels ongelovich waren totten heiligen kersten gelove. Want die Brittoenen, overmits desen Engelschen Sassens, dat heilige gelove seer ofgegaen waren. Als nu dese Sassens in Brittangen quamen, so vloen vele van den Brittoenen over in Armerijke, dat nu Bertangen hiet, als voerscreven is. Andere die namen hoer scepen geladen mit wijf ende kinderen, ende quamen geseylt bi den mont van den Rijn, daer die Rijn in der zee te vallen ende te vloyen plach, ende is nu dair Catwijn staet. Daer sloegen si hem neder, ende bouweden aldaer een starcke fortresse en toorne, die si hieten Britten. Ende dat volc daer omtrent wonende, brochten si onder horen bedwanc. Ende dese toern ende 't slot te Britten stont lange tijt, totdat Hungerus biscop van Utrecht was. Ende alsdoen verginc 't van den vloede ende ofspoelinge des zeewaters, als men dan horen sal. Andere croniken seggen, dat dit slot te Britten gebouwet soude wesen van den keyser Claudius, als ic voer geseyt hebbe. Wat nu hier of is bevele <l-r> ic den ondersoekers van dien. 't Is mi genoeg dat men weet dattet daer gestaen heeft, ende die Rijn daer in der zee hier voertijts gevloyet heeft.

¶ Hoe dat Lotharius coninc van Francrijk die Sassens dat sijn die Vriesen onder sine bedwanck brochte.

Dat xxx. capittel.

In den jare ons Heren v C ende lxxxix regeerde een coninc in Francrijk genoemt Lotharius die ij. omtrent xliij jaer. Dese Lotharius, als hi vele landen onder sinen bedwange gebrocht hadde, als bina heel Duytslant, is hi den Rine over-gepasseert, ende is gecomen mit groter heercracht in der Neder-Sassen lant, dat nu Friesen zijn, om die mede te brengen onder sine subjectie ende onderdanicheit. Die Friesen, als cloecke ende onversaechde mannen dit vernemende, stelden hem mit alle hoer macht tegen den coninc, ende streden so vromelicken dat si die overhant ende victorie behilden. Corts hierna vergaerde die coninc weder een alten groten swaren volcke van wapenen, ende quam anderwerf in Frieslant, ende bevacht die Friesen mit groter vromicheit, ende verwan se. Ende in desen stride wert horen coninc verslagen, geheten Beroalt, ende was coninc Valckensoen, daer wi voer of gesproken hebben. Ende des conincs volc liep al Vrieslant doer, ende wat mannen si vonden die langer waren dan des conincs rijcswaert¹³⁷ sloegen si doot. Als dit verhoerden die Slaven ofte Hollanders ende die Wilthen, gingen si in des conincs genaden. Ende dat lant mittet Sticht, dat doe mit eenre namen geheten wert Bataviën oft Hollant, dat worde nu genoemt

Die anderde [of tweeste] divisie

Oest-Francrijcke. Mer dese Slaven ende Wilthen en bleven daer niet langer in, dan dat die coninc weder in Francrijc was. Dese coninc Lotharius hadde in sinen bedwange alle dat lant streckende van dat Lombersche gebercht, totter groter zee toe; ende was oec die eerste die dye Vriesen ende Sassens bedwanck; ende mosten hem geven jaerlixs tribuyt.

¶ **Wie dieghene waren die West-Frieslant eerst bewoenden.**

Dat xxxi. capittel.

¶ Also ic in sommige oude croniken gevonden hebbe, so is West-Frieslant eerst bewoent geweest in den jare na ons Heren geboert iij C van v heren ende edelen, als van enen genoemt coninc Diderick van Frieslant, daer coninc Radbout of gecomen is. Ende dese hadde sinen woenstat ende coninlicken stoel in Medemblic. Die ander was genoemt here Geraert uuten Woude, ende plach te wonen in 't dorp genoemt Opdijck. Die derde hiete Roelant van Weernessen, ende hadde een groot casteel staen in 't dorp van Widenesse, daer hi zijn heerlic-heit hadde. Die iiij. was genoemt Kenne, ende was Heykens zoen van Bennenbrueck, ende hadde zijn woenstat tot Bennenbrueck. Die v. was geheten jonc-heer Adelbolt van Winkel, ende woende in 't dorp van Winkel. Daerna in 't jaer iiij C ende ix wert gefondeert ende gebouwet tusschen Staveren ende Medemblic een tempel, genoemt Asilum, daer alle misdadige ende verbannen luden hoir toevlucht in hadden, in manieren als Romulus binnen Rom hadde doen maken. Lange tiden hierna, als in den jare ons Heren iiij C ende xxix, worden in Frieslant gefondeert ende gesticht bi consent ende wille der ongeloviger Friesen iij cloesteren, als in Auwerden, bi Bloedijck, ende Winkel voernoemt. In 't selve jaer wert oec gefondeert een cloester van witte nonnen doer bevele des conincs van Denemercken ende zijnre coninginne, die dat mit groter instanciën ende beden van hem vercreech. Ende in 't jaer iiij C ende xlix wert dat vrouwen cloester gesticht tot Nubexwoude; ende hoewel dese cloesteren onder den heidenen gelegen waren, nochtans leefden si als kersten menschen, na der regule van der oerden. Ende bleven dese Sassens ofte Friesen noch heidens ende in hoer ongelove wel omtrent iij C iaren.

¶ **Van den oerspronc ende beginsel des hertochdoms van Brabant.**

¶ **Dat xxxij. capittel.**

In den tiden dat Chilperijc coninc van Francrijk was woende op Hapesgouwen in Brabant een duechtlic prince genoemt Karleman, ende woende te Landen, d' welcke doe een grote stat was; ende was in den jare ons Here v C ende lx. Ende hi hilt hem gemint mitten coningen van Francrijc, ende diende hen in striden, want hi zijn lant van der cronen meest te lenen hilt; ende was dicwils bi den coningen, hem altijt in wijsheden lerende ende onderwisende. Dese coninc Chilperijck voerseit was die iij. kersten coninc van Francrijc, die welke na andere huwelicken nam ten derden male te wive sine amyne oft vriendinne geheten Fredegondis, die een dat subtijlste

Die anderde [of tweeste] divisie

ende scalckste wijf was, daer men ye of las, ende daertoe sere oncuysch <l-v> van leven, ja, oec nadat si coninginne was. Want si hadde enen buel die groot ende machtich was in des conincs hove, geheten Landrick, bi den welcken si haren here ende coninc dede vermoerden; ende noch oec daerenboven: een luttel tijts te voren hadde si doen doden deerlicken sinen lieven sone. Dese Fredegondis hilt van den coninc Chilperijck enen jongen sone van iiiij maenden, geheten Lotharius; ende hiete namaels die grote Lotharius, daer wi hiervoer of gesproken hebben. Ende si hadde enen groten strijt omtrent Soyson tegen coninc Hildebert van Oest-Francrijcke, die mit groter heercracht op haer quam, omdat si horen here ende coninc, die sijn oom was, hadde doen doden, leggende die sake op desen coninc Hildebert, utgevende dat hij 't hadde doen doen. Mer bi cloecker subtielheit hebbende haer jonck kint in hoer armen, so vercloecte si in der dageraet des 's morghens die Oest-Francken die noch sliepen, ende versloech een alten groten menichte van volck mit hulpe van desen voerscreven Landrick, die si verhief ende maecten oppersten regeerder van Vrancrijck. Ende dese coninc Lotharius wert namaels coninc van Oest-Francrijck, daer Brabant in begrepen is mitten lande van Hollant ende Vrieslant, ende voert van West-Francrijck, daer Parijs inne leyt, ende van Bourgondiën; ende regeerde xliiij jaer. Dese Kaerleman voerscreven, wonende in die grote stadt van Landen, regeerde in Brabant ende op Haspegouwen lv jaren. Ende al is 't dat men van hem niet vele in der cronijken bescreven en vindt, so is hi nochtans groot te rekenen, van wien soe vele heyliche vruchten ghecomen sijn als men in den Cronijcke van Brabant bescreven vindt.

¶ Puppijn van Landen die eerste hertoghe van Brabant.

Dat xxxiiij. capittel.

Puppijn Karlemans soen wert prince na sinen vader als men screef vi C ende xv, ende hi stont vromelic bi den coningen van Francrijck gelijk zijn voervaders hadden gedaen. Ende hij nam te huwelic des hertogen dochter van Aquitaniën, geheten Ydelburga oft Itta. Ende die grote coninc Lotharijs voergheseyt in 't xxx. jaer zijns rijcs, ordineerde hem dat Puppijn ende sijn nacomers souden sijn die meeste regeerders ende swaertdraggers des huys van Francrijcks, ende maecte hi den eersten hertoghe van Brabant ende Neder-Oestrijck, oft anders geheten Clein Lotrijck, d' welcke is gelegen tusschen den Rine ende die Scelt, om dat van den coningen van Francrijck te lene te houden. Oec hadde hi te regeren van des conincs wegen 't lant van der Elven totter Moeselen. Hi was een wijs duechtlick ende rechtvaerdich prince, ende sinen here den coninc getrouwe; hi en dede oec niemants ongelijk om des conincs wille, also die regeerders gemeenlic plegen; noch hi en nam gheen gaven van yement om 't recht te corrumperen, alsoe 't nu dagelicxs eylacen dicwils gebuert. Also minde hi den aertsschen coninc, dat hi den hemelschen coninc nochtans boven hem eerde. Waerom dat hem coninc Lotharijs in groter waerden hadde, dien hi bevant God te minnen ende tot hem ghetrouwe wesende, ende hi beval hem sinen sone Daghobert te regeren, also hi noch jonck was. Dese coninc Lotharijs starf in 't jaer v C ende xxv.

¶ Van coninc Daghobert van Francrijck, ende hoe hi dye Sassens ende Friesen bedwanc, ende destrueerde Wiltenburch, ende dede dat weder opbouwen ende een kercke daerin <li-r¹³⁸> setten.

Dat xxxiiij. capittel.

Daghobert, coninc Lotharijs soen, wert na sinen vader coninc van Francrijc, ende creech bi wisen rade hertoge Puppijns van Brabant lof, prijs ende eer van den volcke. Ende om wijslick te regeren nam hi tot zijnre hulpe biscop Arnout van Mets ende biscop Cunibert van Coellen. Ende den eerbaren ende wisen prince hertoge Puppijn van Landen, dien sijn vader coninc Lotharijs den eersten hertoghe van Brabant hadde ghemaect. Och hoe salich is dat lant, daer die eerbare ende wisen regeren, of daer die regenten eerbaerheit ende wijsheit zoeken! Ende doer dese raetsluden voornoemt is dese coninc Daghobert tot sulker fame van justicie te doen gecomen, dat die heyden ende Slaven bi der rievriere van der Danouwe wonende alle discoorde ende twiste an desen coninc ende sine raden gebleven zijn. Mer alsoe 't dicwils geboert dat die princen, al zijn si goet, dat se nochtans verargert worden bi quade oerstekers ende flatteerders ende bi quaden rade, ende so worden die goede verdruct ende die quade opgetogen, ende dan volchter na vele quaets, so geboerde 't van desen coninc Daghobert; want dese hertoge Puppijn, dien geleert ende van jonck bewaert¹³⁹ hadde, wert¹⁴⁰ voer hem also vermaert, dat hij 's sien noch horen en woude; want hi hem beripst ende gestraft hadde van sine verdooltheit ende quade wercken. Mer ten lesten, bi Goeds gracie, quam coninc Daghobert tot kennnisse, ende gaf hem te bewaren sine sone Sigebert, die namaels coninc wert van Oest-Francrijcke, daerof dat Mets die hooftstat of is. Ende coninc Clodoneüs, zijn broeder, sat als coninc in West-Francrijc, daer Parijs die hooftstat of is. Dese Sigebert, als hi ghedoopt wert xl dagen out wesende van Sinte Amant, biscop van Tongeren of Maestricht, so antwoerde hi mit claeerre stemmen, seggende: "Amen." Op een tijt, als coninc Daghobert vernomen hadde dat die Slaven in 't lant van Duringen ingecomen waren, heeft hi veel volcs vergadert, ende quam opten Rijn, om dese Slaven te wederstaen. Dair wesende, baden hem dye Sassens, dat hi sijns vaders tribut woude lichten, dat nochtans niet meer en was dan v C ossen tsjaers; ende indien hi dit doen wilde, so loofden hem die Sassens op horen costen die Slaven weder uut den lande te verdriven. d' Welc den coninc belieft heeft; ende die Sassens vergaerden alle horen macht, ende verdreven die Slaven weder uut Duringen. Dairna, omtrent die jaren vi C ende xli, heeft coninc Daghobert vergadert groot volc van wapenen om te bedwingen die Neder-Sassen [dat sijn die Vriesen] ende quam ende belach dat grote slot te Wiltenburch, datwelke hi met crachte wan, ende vernielde 't sere. Ende op dese stede dede hi weder maken een grote starcke veste ende stede, ende dede dye noemen in Latijn "Trajectum", <li-v> dat 's properlic in Duytsche te seggen "een overveer" oft "overtocht", want men daer overvoer ende vertolde den castelein van Utrecht van menigerhande comenschepe ende goeden die bi den Rijn ende der souter zee voeren. Andere segghen, ende is wel also gheloefflic, omdat Tricht opter Masen, dat 's Maestricht, meer te landewaert in leyt, so werdt dit gheheten Utrecht, om dattet uutwert leyt bi der zee. Ende binnen desen montangy ende veste dede coninc Daghobert bouwen ende maken die eerste kercke in die eer

Die anderde [of tweeste] divisie

van Sinte Thomas, des heyligen apostels, daer hi priesters insette, om dat heydensche volck te bekeren; mer 't was al om niet, dat si arbeyden; want dit hartneckige¹⁴¹ volck en wouden niet horen na den woorden der priesteren ende des heyligen kersten gheloves, ende braken die kercke te stucken, ende destrueerden se ende verdreven die priesteren uut dese stede van Utrecht ende uut horen lande. Ende als coninc Daghobert dese stede ende plaetse weder opgetimmert ende gebouwet hadde mitten voerscreven kercke, committeerde ende beval hi den aertsbiscop van Coellen, genoemt Sinte Cunibert, dese kercke ende dit volck te regeren, stueren ende leren in den wech des salicheits ende kersten gheloves, diewelcke daer sant geleerde priesters ende clercken om dat volck te bekeren. Mer als voerseit is, 't was om niet dat si deden; want die Vriesen destrueerden die kercke, ende verjaechden die priesters ende clercken. Ende togen voert in Hollant, rovende ende brandende, vanghende ende slaende dye luden ter doot, ende bisonder die 't kersten gelove angenomen hadden. Ende men sal weten dat dat Sticht van Utrecht op die tijt mede Hollant ofte Batavië gerekent was, uutgenomen Overysel; ende was één volc, eendrachtlick levende mit malcanderen, oerlogende tegen die heydensche Vriesen. Mer evenwel was 't al van der nacye der Vriesen, al was 't dat si bi den gelove gescheyden worden van den Vriesen, ende bleven eendrachtlick bi malcanderen, in eenre ewen ende van eenre manieren, totter tijt toe dat si van den edelen coningen van den Francken in twe nacyën gescheyden ende ghedeelt worden, als in een bisdom ende graefscap, als men na horen sal. Ende dat dese eerste kerck van Sinte Thomas binnen der stadt van Utrecht ghefondeert ende ghesticht wert, dat was in 't jaer ons Heren vi C ende xlij.

Die derde divisie

¶ Hier beghint die iij. divisie ende heeft xcv capittelen.

¶ Paeusen.

Anno vi C ende lxxxviij.

<Dat i. capittel>

Sergius d' eersten van dier namen was die lxxxvij. paeus, ende sat xiij jaer, viij maenden ende xx dagen. Hi was een man van groter heylicheit ende leringe, ende in der electie om een paeus te kiezen was grote twedracht; want Theodorus ende Paschalis hadden oec stemmen, mer uut die wille des heren quamen die parthiën overeen, dat dese Sergius paeus bleef. Doer heylicheit ende 't gebet van desen paeus, bi naersticheit des edelen hertoech Puppijns van Brabant, zijn dye Sassens ende Vriesen overmidts predicacie ende leringe des heyligen aertsbiscops Willeboort van Utrecht, denwelcken dese Sergius consecreerde ende wide, totten heiligen kersten gelove gecomen, als men in 't lange na horen sal. Nadat hi Sinte Leo des eersten paeus lichaem vervoert hadde tot Wirtzenburch, starf hi ende wert mit groter wenen tot Sinte Pieters begraven. Die Stoel vaceerde iij maenden.

¶ Joannes die vi. was die lxxxviij. paeus ende sat iij jaer ende iij maenden. Dese, als sommige willen seggen, is martelaer gestorven, mer van wien oft waer om en weet men niet. Hi leit tot Sinte Sebastiaen begraven. Die Stoel vaceerde 1 dagen.

¶ Joannes die vij. was die lxxxix. paeus, ende sat ij jaer, vij maenden, xvij dagen, ende was een heylich ende wel sprekende man. Hi timmerde in Sinte Pieters Kercke een oratoer mit een outaer, daer hi onder begraven wert. 't Paeusdom vaceerde iij maenden.

<lii¹⁴²-r> Sisimus was die xc. paeus, ende sat niet langer dan xx dagen. Ende hoewel hi gaen noch staen en mochte, overmits dat voet-evel, nochtans en versuynde hi niet te doen datter behoerde totter welvaren ende oerbaer der stat ende sijnre ondersaten. Hi is haestelic ghestorven ende tot Sinte Pieters begraven. 't Paeusdom vaceerde ij maenden.

Constantinus d' eerste van dier namen was xci. paeus ende sat vij jaer ende xx dagen. Hij was also goedertieren ende oetmoedich, dat hi van allen menschen bemint wert. In sinen tijden was tot Romē een grote duertijt, iij jaer lang, in denwelcken hi den armen soe behulpelick was, dat si riefen dat hi uutē hemel ghecomen waer. Tot desen paeus sijn gecomen ij coningen uut Enghelant van der Sassens gheslacht, ende renunciërden die werlt, ende sijn beyde monicken gheworden, ende storven salichlick. Onlanghe hierna starf dese paeus, ende wert tot Sinte Pieters begraven. 't Paeusdom vaceerde ij maenden.

Gregorius die ij. was die xcij. paeus, ende sat xvi jaer, ix maenden, xi dagen. Hi was een utermaten seer geleert man, ende beschermer der geestliker saken. Dese paeus heeft doer sijn grote naersticheit ende brieven, den Duytschen totten heyligen gelove gebrocht,

Die derde divisie

sendende hem tot enen leraer ende preker den heyligen man Bonifacium, die hi ghewijt hadde tot enen aertsbiscop van Ments, ende wert namaels die anderde aertsbiscop van Utrecht, als men noch horen sal. Hi excommuniqueerde ende dede in den banne den keyser Leo den Derden, omdat hi geboot alle dat keyserrijck doer, dat men der heyligen beelden verbarnen ende van den muren scrappen soude; daer hem die paeus seer teghen sette. In desen tijden begonnen die paeusen meer dan si gewoenlick waren in tijtliken dingen hem tegens den keyseren te versetten, om hoer ongheloefs willen, ende mede dat rijck te vervoeren van dat één volck totten anderen, na dattet den tijt eysschede waer, omdattet bekent wert, dat die princepael saeck van deser destructie des keyserrijcks is gheweest ketterie. Ende daerom anheng dat ghemeen kersten volck den paeus, ende dwongen den keyzers hoer tyranscap ende ketterye te laten. Na vele goede wercken is dese paeus gestorven ende tot Sinte Pieters begraven. 't Paeusdom vaceerde xxxv dagen. Gregorius die iij. was die xciiij. paeus, ende sat x jaer, viij maenden, xxiiij dagen. Hi was een geleert man in Griexser ende Latijnser sprake. Hi dede tot Romē houden een concilium van M biscoppen, in denwelken hi condemneerde den keyser Leo den Derden, omdat hi die beelden der heyliger verbarnde ende destrueerde. Ende heeft in 't selve¹⁴³ concilium ingesettet, dat men der heylighen beelden eren sal, ende haer violatoers ghebannet. Hij starf, ende wert tot Sinte Pieters begraven.

¶ Keyseren.

Anno vi C ende lxxxvij.

Justiniaen, des voerscreven Constantijns die iiiij. soen, wert keyser ende regeerde in 't eerste x. jaer, want hi ij werf keyser geweest is. Hi was een voersichtich ende wijs man, ende gaf den armen milde aelmissen, ende maecte vele goede wetten ende loyen. Nochtans heeft hi hem daerin ontgaen, dat hi alsulke decreten ende statuten als sijn vader in 't Concilium van Constantinopel gemaect ende ordineert hadde mitten paeus Agathom, casseren ende te niet brengen woude; waerom dat hi den edelen ende burgeren hatich gheworden is. Ende een edel ende machtich man van der stat, Leoncius geheten, mitten burgeren hebben hem gevangen genomen ende sijn nose ofgesneden ende in der ellenden gesent, tot Chersonen. Doe geschiede grote turbacy in der Heyliger Kercken van den kettters; want als gewelt geschiet in den oversten princen, so vermenighen die quade werckers; wantter niement en is die se corrigeert van hoer bose wercken. Ende dit heeft die Heylige Kercke dicke besocht. <lij-v> ¶ In 't leste jaer des keyzers voerscreven hebben die Sarracenen dat conincric van Granaten ingenomen, ende was in 't jaer ons Heren vi C ende xcviij, ende hebben dat beseten omtrent viij C jaer, tot men screef M CCCC ende xc, doen Fernant coninck van Arogon ende Elizabeth coninginne van Spangen dat weder conquesteeren ende wonnen. Diergheliken wonnen die heydenen doe mede gheheel Affriken, ende vele kersten ghedoot ende verdreven; ende besitten 't noch, tot opten dach van huden, dat sere te beclagen is, overmits dat die kersten princen eylaciën meer soecken haer eygen profiten, dan dat heylige kersten gelove te vermeren.

Die derde divisie

¶ Anno vi C xcvij.

Leo die ij., of Leoncius, een hoech geboertich ¹⁴⁴ man van Constantinopel, heeft dat keyserrijck angenomen als Justiniaen in der ellenden gesonnen was, ende besat dat iij jaer lanc. Hi sandt een vroem cappetein mit veel volcs van wapenen in Affriken, om die Saracenen daeruut te verdriven, mer als hi sach dat hijts tegen den ongelovigen niet houden en mochte, is hi wederom tot Constantinopel getogen bi den keysers, om meer volcs te vergaderen. Hier en binnen heeft dat heer datter in Affriken gebleven was tot enen keyser opgeworpen geheten Tyberius, ende dese is mit alle dat volc tot Constantinopel gecomen, ende heeft den keyser Leo gevangen genomen ende sijn nose of gesneden, ende heeftten ghesonnen in der ellenden. Aldus is hem gedaen, als hi een ander gedaen hadde.

Anno vij C.

Tiberius die iij. was keyser vij jaer, ende was een van den edelsten van Constantinopel. Dese verdreef uuter stat Phillipicum, Nicephoorts soen, die hem gonstich geweest was om keyser te worden, ende nam oec op te doden den verdreven keyser Justiniaen. Dit vernemende Justiniaen, is getogen totten coninc van Hongeriën, Trebellius genoemt, ende mit sijnre hulp heeft hi Phillipicum verjaecht ende verdreven, ende is anderwerf keyser gheworden.

¶ Op dese tijt worden gesien ij cometen in den hemel in die maent van Januario, xv dagen lanck; van welcke die één ghinc des smargens voer die sonne, ende die ander volchde die sonne des avonts. Ende hierna quam tot Constantinopel een also groten pestilenci, datter binnen der stat storven boven die iii c M menschen. Die sake des pestilency was dat belegge der Saracenen, die iij jaer lanc voer die stadt lagen. Want nadat se Carolus Marteel uut Walslant ende Spangen verdreven hadden, hebben si alle hoer indignacie ende wreetheit willen keren op die stadt; want si wel boven iij C M ende lx M vromer mannen verloren hadden in die striden ende oerlogen.

Anno vij C vij.

Justiniaen die keyser voerscreven, als hij sine vianden verdreven ende eens deels gedoot hadde ende sijn leet gewroken, ontboet hi bi hem te comen den paeus Constantijn, d' welck hi dede, ende wert mit groter feesten ende reverenciën ontfangen, ende die keyser is hem te voeten gevallen, ende sine voeten gecust. Ende des sonnendages in der missen gaf hi den keyser verghiffnisse van sine sonden, ende dat waerde Heylighe Sacrament. Hierna heeft dye keyser tot bede van den paeus alle die privilegiën vernyewet die van sijn voersaten der Heyliger Kercken gegundt waren. Daerna sandt hi enen cappetein mit veel volcs van wapenen op die stat van Chersonen, daer hi wilen eer in ellenden gelegen hadde ende hem veel verdriets ende spijts in der ellendicheit gedaen hadden, om die stadt te winnen ende dat volck te doden. Doen coren si tot enen hooftman den

Die derde divisie

voerscreven verdreven Phillippicum, ende maecten hem keyser, ende togen mit alle hoer macht, ende versloegen den keyser Justiniaen mit sijn soen Tyberius doot, nadat hi noch vi jaer wederom geregeert hadde, ende in als xv jaer.

¶ Anno vij C ende xiiij.

<liij-r> Phillippicus wert keyser, ende regeerde li jaer. Dese was een ketter, want hij geboet dat men alle die beelden verbarnen ende of scrappen soude uuter kercken, ende geboot den paeus Constantijn, dat hi mit hem daerin wilde consenteren; waerom dat die paeus ende die Romeinen hem voer genen keyser ontfangen wouden, noch sine munten, als men plach te nemen. Ende die Romeinen vervolchden hem mit een groot heer, tot in Siciliën; ende Anastasius, dye hooftman, ving hem, ende stack hem die ogen uut, ende sloot hem in enen duysteren karcker.

Anno vij C xv.

Anastatius wert keyser, ende regeerde iij jaer. Als hi in zijn mogentheit onlancs geseten hadde, heeft hi brieven an den paeus Constantijn te Romē gesent, dat hi die regulen ende statuten des vi. Concilium onderhouden wilde, ende een bescermer wesen des kersten geloves. Daerna wert dese Anastasius daertoe gedwongen, dat hi in een cloester gaen moste, ende priester werden, d' welck hij ghedaen heeft, ende heeft God voert gedient in rusten ende vreden.

¶ Anno vij C xviiij.

Theodosius die iij. sat in 't rijc tegen sinen wille een jaer. Ende want hi een onedel man was, als een scriver ende looper dergheenre die die tollē ende excysen van der stat plegen te bewaren. Niettemin, als hi keyser geworden was, heeft hi hemselven wijslic gedragen ende een bescermer geweest des geloefs, also dat hi geheten wert te wesen die alre kerstelijxster keyser. Ende om dit te bewisen geboot hi dat men alle die beelden der heyligen die zijn voersaet Phillippicus verbarnt, vernielt ende verboden hadde, weder soude vernyewen ende opsetten. Hi is in 't eerste jaer sijns keyserrijcs van sinen nasaet ofgeworpen van 't rijck; ende want hi rustich ende oetmoedich van herten was, is hi in een cloester gegaen ende monick geworden, ende diende God in vreden.

¶ Anno vij C xix.

Leo die iij. is keyser gheworden, ende sat in 't rijc xxiiij jaer. Dese wert van den kettē bedrogen, ende is van 't kersten geloef tot groter dwalinge ende sotternye gecomen, also dat hi geboot dat men alle die beelden der heyligen barnen ende vernyelen soude, allegerende ende seggende dat afgodiscap was beelden an te bidden, niet verstaende dattet veel sceelt den gemaelden beelden an te beden,

Die derde divisie

ende doer die historie der gemaelder ofter gemaecter beelden te leren, wat men anbeden sal. Want dat die Scripture gheeft den geleerden, dat ghevet ende onderwijst den ongeleerden leken die picturen ende gemaelde beelden, waerom dat hem die paeus Gregorius die iij. vermaende doer 't beveel des concilij dat hi wel mit M biscoppen hilt ende prelaten, dat hi sine dwalinghe soude ofstellen; want dat concilium geboot ende verboot opten banne ende ewige maladictye, dat men gheen beelden verbarnen, vernielen, noch uitdoen en soude, mer houden die oude gewoenten ende 't gebruyck der Heyliger Kercken. Mer die keyser heeft des paeus banne ende des concilij statuten versmaet, ende dede vele luden doden die hem contrarij waren in deser saken. Ende hi is in deser maladictiën ende vervaerlicken banne gestorven. Ende daerom sceyden hem van den keyserrijck heel Ytaliën ende Spangen.

¶ In dese tijt began die ketterij van sommigen, die die beelden der heyligen, welke der leken boeken zijn, wouden ofnemen, verbarnen ende verniyelen, recht of 't afgodyescap gheweest waer. Dit quam uut ingeven der ongeloviger Saracenen. Aldus blijctet hoe dat die Heylige Kercke altijd geoeffent ende vervolcht wert.

¶ Hoe dat die heylige man Sinte Wilfrijt ende Sinte Wigbert dat heylige kersten geloven alre eerst in Vrieslant predicten.

Dat ij. capittel.

Na der geboerten ons Heren vi C ende lxxvij regeerde een coninc in Neder-Sassenlant of Vrieslant, genoemt Adgillus, ende was des voerseijden coninc Beroalts soen van Vrieslant, die van den groten coninc Lotharijs verslagen was, als voerseyt is. In desen selven tiden was een heylich man eerst biscop van Lindesfern, daerna van Merçiën, ende ten lesten aertsbiscop van Jorcke, genoemt Wilfridus. Dese hadde opgenomen tot Romen te trecken om sonderlinge saken te expediëren ende te scicken, ende is te scepe gegaen om over te seylen, ende wert mitten winde versteken an die landen van Neder-Sassen oft van Vrieslant. Ende wert aldaer van den coninc Adgildus, ende van den heydense Vriesen, eerlicken ende minlicken <lijj-v> ontfangen, ende bleef daer leggen die hele winter lang. Ende bestont hem te kondigen ende prediken dat heylige kersten gelove, ende heeft sommige van den Friesen ende Hollanders totten heyligen gelove gebrocht ende gedoopt. Ende als hi een wijl tijts daer gelegen hadde, is hi weder van daen gereyst. Hierna heeft sinte Egbert, die oec biscop van Joricke was, gesonnen sinen discipel, een heylich man ende priester genoemt Wigbertus, om in der Neder-Sassen ende Vriesen lant mit noch ij heylige mannen ende priesteren om den ongelovigen heydenen te kondigen dat Woort Goeds. Mer overmits des duvels ingeven is dat volck mit horen coninc Rathboldt van Vrieslant in hoer dwalinge gebleven, ende Wigbertus en heeft daer gheen profijt noch vrucht mogen doen. Ende is wederom in Engelant gecomen, na datti aldair ij jaer lang tevergeefs dat Woort Goeds mit groter vuericheit gepredict ende gekondicht hadde, in 't jaer vi C ende lxxxii, onder den coninc Radtbolt, Adgildussoen voornoemt, van Vrieslant.

Die derde divisie

¶ Van Puppijn van Harstel, ende hoe hi die Vriesen bedwanck.

Dat iij. capittel.

Puppijn, hertoge Angijs ende Begge, zijne huysvrouwen sone, wert die iij. hertoge van Brabant ende van Lotrijck, ende was oec gelijk zijn voervaderen des conincs van Vrancrijcs overste raet ende swaert drager. Ende hiete Puppijn van Harstel, omdat hi tot Harstelle, gelegen tusschen Tricht ende Ludick op die Mase, eerstwerve maecte een slot ende zijn woninge. Oec hadde hi binnen der stat van Coellen enen burch geheten "dat Capitolium", dat nu is Onser Vrouwen Kerck, die welke bedient wert van den canonissen edele joncfrouwen. Hij hadde tot eenen wive een edele joncfrouwe, ende was ghenoomt Plectrudis, in Duytsche Blytert, daer hi an wan iij sonen, als Drogo, een prince van Kempelandt, Grimoalt, die tot Ludick martiriseert wert van één genoemt Mingarius, coninck Radbolts dienre van Vrieslant, ende rustet daer in Sint Jacobskerck, ende hadde coninc Rathbolts dochter te wive, Theudelinde. Ende die iij. soen hiet Silvinus, ende rustet tot Chimay, in Sinte Pieters kercke. Ende noch hadde hi een dochter genoemt Nootburch, ende plach tot Coellen te leggen in 't Capitolium, mer rustet nu in Catthuser cloester buten Covelens opten Rijn. Ende dese iij sonen storven voer hoer ouders. Dese hertoge Puppijn ontginc hem na den doot van sine voirseide wettige kinderen in overspul mit enen sconen edelen joncfrouwe geheten Alpaijs oft Adelheit, dair hi an wan den vromen prince Kaerl Marteel. Ende want hertoge Puppijn aldus vergeet ende verliefte was op dit wijf, so strafte ende beripste hem die heilige biscop van Ludic, Sinte Lambrecht, seggende dattet zijn wettich wijf niet en ware; want Blijtert, zijn eerste wijf, noch leefde. d' Welcke vernemende Dodo, prince van Orenge, Alpaijs broeder, als diegene die scade daerbi duchte te hebben, waer 't dat Puppijn zijn suster liete, so dede hi Sinte Lambrecht doden bi nachte tot Ludick, daer hi in sine gebede lach. Ende wert mits dien een rechtverdich martelaer gelijk Sint Jan Baptiste. In desen hertoge Puppijns tiden starf coninc Dideric van Vrancrijc, ende na hem wert coninc Clodoveüs, zijn sone; ende die starf sonder kinder. Ende die crone quam op sinen broeder Hildebert, die anders niet vele machten en hadde dan hi coninc hiet, want hi en hadde wijsheit noch verstant. Ende hertoge Puppijn hadde alle 't lant in sinen handen, ende hi gaf den coninc dat hi verteerde, ende vermeerde des conincs palen ende landen seer, soedattet al zijn was tusschen Spangen ende den Rijn. Dese vrome hertoge Puppijn hadde vele orlogen tegen die Vriesen, Sassens, Swavens ende andere naciën, die hij mit groten zege al verwan. Daerna stelde hertoge Puppijn hem toe mit groot volc van wapenen op die heydensse Vriesen, die oec Hollant mede besaten, dat al onder die provincie van Vrieslant mede gerekent was, die menigen scade van roven ende branden <liiij-r> in Oest-Francken gedaen hadde. Ende hi belach die stat van Utrecht mit groten here; ende mit groten arbeyde ende assaulte creech hi die stat, ende der Friesen coninc genoemt Radbolt verdreef hi uuter stat. Ende hi sant den heyligen man Sinte Willeboort, die mit xij geestlicke gesellen uut Engelant gecomen was in Frieslant, om den Friesen, Hollanders ende Zeelanders te kondigen den wech des ewigen salicheits, als ghi na horen sult.

Die derde divisie

Dat iiiij. capittel.

¶ Hoe dat Sinte Willeboort geboren wert ende in dese landen quam om dat Woort Goeds te prediken den Vriesen ende Hollanders.

Om mit corten woorden Willeboorts ofcoemste, geboorte ende voertganc te vertellen, so is 't ons van node te weten dat die Neder-Sassens, die men Friesen hiet, mit horen hertoge Eugistus dat grote eylant van Brittangen becrachticht ende gewonnen hadden, als doe voert wonende bleven ende coningen daerin maecten na horen sinne, als voer geseit is. Totten welcken die paeus Gregorius die Eerste ij heylige ende geleerde mannen, om desen Engelschen Sassens ende Friesen tot Cristus gelove te brengen, gesonnen heeft, uut welcken Sassens ofte Friesen uut Godlicker voersienicheit dat heylige kint Willeboort geboren is van edelen hoechgeboertigen kersten ouders, wes vader ghenoecht was Wilgis of Willigisus, ende sijn moeder Oronia; die een wonderlic teyken sach, doe si Willeboort in hoer lichaem noch droech: als dat si sach op eenre nacht in horen slaep ende visioen, datter een nyewe maen in den hemel verscheen, die si sach mit groter verwondernisse, dat se half vol warde in corten stonde, ende wies totter rondicheits hoers volle lichte; ende viel ten lesten seer haestelic in haer mont, also dat alle hoer leden scenen claer ende vol van lichte te wesen. Doe dese vrouwe Oronia ontspranc uut dit visioen, ende als den dach gecomen was, ghing si haestelic tot een geestlic priester, ende gaf hem dit te kennen. Die priester antwoorde ende seyde, dat si enen soen in haer lichaem ontfangen hadde ende dragende was, die als die maen van 't clein totter volmaecter rontheit comende soude, mitten lichte des waerheits die duysternissen der ongeloviger menschen verdriven, ende soud se brengen tot kennisse des ewigen lichts, welc Cristus Jhesus Selver is, als Hi tuget in 't Evangelij, seggende: "Ic bin dat Licht des werels", d'welc also in Willeboort volbrocht is. Want nadat hi geboren, gedoopt, ende tot zijn jaren gecomen was, is hi ter scolen gesent bi geestlicke mannen der kercken van Rijpers, in welcke plaets hi also in der leringe ende duechden by der graciën Goeds proficeert heeft ende voertgegaen is, dat hi bi consent van sinen abt in Hyerlant over getogen is totten heyligen vader ende biscop Egbertus genoemt, ende totten heyligen man ende priester geheten Wigbertus, van denwelcken biscop Willeboort priester ghewijt ende gemaect is. Hierenbinnen sende dese biscop Egbert sinen mede-discipel ende -priester Wigbert voornoemt in Germaniën, dat 's in Neder-Duytslant, om aldaer den ongelovigen 't Woort Goeds te condigen. Mer overmits des duvels ingeven is dat volc in hoer dwalinge gebleven, ende Wigbertus en heeft daer gheen profijt noch vrucht mogen doen, ende is wederom in Hyerlant gecomen. Daerna, doe men screef ons Heren jaer vi C ende xc, heeft die Heylige Geest in Willeboorts herte een grote vlamme ende vier des geloves ontsteken, also dattet hem niet genoeg en scen te wesen, dat hi tot dien dagen toe alleen in der religye hem geoeffent ende exerceert hadde, 't en waer sake, dat hi oec ander menschen in den voertcondigen des waerheyts niet voer en stonde. Dit voer hem nemende, heeft hi gehoert van den voornoemde priester Wigbert, die uut Oest-Francrijc of Vrieslant wederom in Engelant gecomen was,

Die derde divisie

als voerseyt is, datter alten groten bouwe sonder twifel in 't noorden was, mer luttel arbeyts-luden, waerom dat Willeboort hem rede gemaect heeft uut ingevinge¹⁴⁵ des Heyligen <liiij-v> Geests ende uut sijnder moeder visioen, ende heeft goetwillige mannen oec daertoe gevonden ende mit hem genomen, van denwelken die princepael dese xi geweest zijn, te weten Swigbertus; Willibaldus; abt Lebuïnus; Winibaldus; twe Ewalden, priesters; Werenfridus; Marcellinus; Accha; Wigbertus, oeck priesters, ende Adelbertus, Levijt, des conincs soen van Deyren in Engelant. Ende want alle dese voornoemde mannen haer oerspronc hadden van den Sassens ende Vriesen die Engelant innamen als voerseyt is, so konden si oec wel in dyer tongen ende spraken den Vriesen dat Woort Goeds vercondigen. Mit desen voergenoemde heylige doctoren is Willeboort t' sceep gegaen, ende hevet in den mondt des Rijns sijn zeyl gestreken, ende hebben daer een weinich tijts gerustet, ende zijn voert gevaren doer Leyden na dat slot Wiltenburch, dat men Utrecht noemt, gelegen opten oever van den Rijn. Ende bestonden aldaer mit groter vuericheit dat Woort Goeds te prediken, seggende dat alle die goden der heydenen duvelen waren, ende dat se God almachtich mit al horen dienen in 't helsche vuer verbarnen soude. Mer want dat volc liever hadden in die duysternissen der afgodiën mit horen coninc Rathboldt te bliven, so en konde Willeboort geen vrucht doen, ende is totten hertoge Puppijn van Brabant ende grote meester des conincs huys van Vrancrijc getogen, ende aldaer een tijt gebleven, ende den distelen der afgodyscap uutgerodet ende dat puere saet des heyligen geloves overvloyedelick daer weder ghesayet.

¶ Hoe dat hertoge Puppijn den coninc Rathboldt van Vrieslant verwan, ende hoe Sinte Willeboort een bedehuus mit een fonte gesticht heeft in der eren des Heyligen Cruys.

Dat v. capittel.

Daerna, doe men screef vi C ende xcij, heeft hertoge Puppijn van Brabant een groot heer van volc vergadert, ende is mit al den hoop op die Vriesen getogen. Daertegens quam coninc Rathbolt mit sinen Vriesen, mer Puppijn heeft verwonnen ende daer toe gebrocht, dat hi 't heylige doopsel ontfangen soude. Waerom dat hertoge Puppijn weder in Vrancrijck comende, Willeboort mit sinen gesellen weder in Vrieslant gesonnen heeft om den coninc Rathbolt mit sijn volc totten gelove Cristi ende 't heylige doopsel te brengen. Mer want hi doer des conincs Rathbolts wreetheid ende verhartheit niet bedriven noch vorderen en mochte, is hi wederom na Oest-Francrijck, dat 's 't Utrecht getogen, daer hi onlanxs dat volc tot Cristus kennisse ende gelove gebrocht hadde. Welke stadt van Utrecht doe noch stont onder die heerscappie ende mogentheit der coningen van Francrijc, als van den tijt of dat si Rathboldt der Vriesen coninc daerut verdreven hadden, als voorscreven is. Ende siet, die heylige man Willeboort is 't Utrecht gebleven, ende heeft veel pristeren bi hem vergadert, ende heeft bi die vervallen ende omgeworpen kercke van den Vriesen, die wilen eer coninc Dagobert van Vrancrijc in der eren van Sinte Thomas hadde gesticht, een bedehuus ende capelle in der eren¹⁴⁶ des Heyligen Cruys getimmert, ende een fonte des heyligen doopsels daerin geset, om dat daer, overmits die starc-heit

Die derde divisie

des slots dat daer stont, alle goetwillige menschen soudēn mogen dat sacrament des doopsels sonder sorge ende vrese ontfangen. Ende hi heeft sine discipulen hiergelaten, ende is wederom in Vrancrijk tot hertoge Puppijn getogen, ende dit bedehuys ende fonte wert gesticht in 't jaer ons Heren vi C ende xcv.

¶ Hoe dat Sinte Willeboorts discipulen alle dat lant doerliepen, ende hoe Swigbertus in Engelant biscop gewijt wert.

Dat vi. capittel.

Op dese tijt woende die vertwifelde coninc Rathboldt van Vrieslant (als hi uut Utrecht verdreven was van hertoge Puppijn van Brabant) in een eylant geheten Fostelant, ende was na sinen afgod, die Foste hete, Fostelant genoemt; ende was sere vermaert ende geëert in die landen. Hierenbinnen¹⁴⁷, dat Sinte Willeboort uutēn landen was, hebben hem sine discipulen in gelikenisse der apostelen vanēēn gesceyden in diversēn plaetsen, om dat Woort Goeds wijt ende breet te sayen. Ende sijn gecomen in die provincie van Fostelant, daer coninc Rathboldt residerende ende woonachtich was, ende bestonden daer dat Woort Goeds mit groter vuericheit te preken, ende destrueerden die tempelen der afgoden Jupiters ende Foste. Mer si en bekeerden daer niet meer dan alleen iij mannen totten heyligen kersten gelove. <lv-r> Die coninc Rathboldt dit verhorende, wert uutermeden toernich, want hi den kerstenen seer hatich was; ende om der injurie die sine afgoden angedaen waren, dede hi doden den heyligen priester Wigbert, dien hi daer te voren, als hi dat gelove daer prekende was, verjaecht ende verdreven hadde. Dese heylige man hadde altijt Onsen Lieven Here gebeden, dat hi sijn bloet voer dat heylige kersten gelove storten mochte, ende martelaer sterven; d' welck nu in hem volbrocht is. Ende die coninc verjaechde ende verdreef alle die ander discipulen ende kerstenen uut sinen landen. Onder desen discipulen was mede die edele jongelinc genoemt Swigbert; ende was des edelen graven soen van Nortingram, geheten Sigebrecht, van hogen ende edelen geslachten geboren. Sijn moeder was geheten Bertha, ende hoer moeder was die edele vrouwe Ostrida, wiens vader was Ethilrethus; ende was Ostus' soen, wiens vader was Eugistus die Vriese, daer dat lant Engelant sinen naem of heeft, als hij Engelant conquesteert ende gewonnen hadde, als voerseyt is. Dese grave Sigebrecht ende sijn huysvrouwe waren devote kersten luden, ende hadden desen Swigbert, horen zoen, in allen duechden ende heylicheit opgevoedet. Als Swigbert dan uut Vrieslant verdreven was, is hi mitten priesteren Marcellijn ende Werffoert gecomen in die grote stat van Wijc te Duersteden, ende heeft aldaer dat heylige gelove gecondicht ende ghepredict¹⁴⁸, waerom dat hem die priesteren der afgoden in een karcker setten, menende hem des anderen dages heymelic te doden, want sij 't openbaer niet en dorsten doen, overmits dat die stat stont onder den kersten princen van Franckenrijcke. Mer die engel ons Heren heefden daer uut verlost ende gevrijt, ende die heylige man Swigbert heeft daer veel volcs bekeert. Daerna quam hi tot Hagenstein, daer hi een mensch die blint geboren was siende gemaect heeft; ende doer dit mirakel bekeerde hi alle dat volc van den dorpe. Een weynich tijts hierna is hij mitten priester Accha ende den ij Ewalden, priesteren, mit Marcellijn

Die derde divisie

ende andere nyewe gedoopte kerstenen in Engelant getogen totten biscop Wilfrijt van Merchiën; want dye heylige man Egbert, biscop van Jorcke, doe ter tijt seer cranck was, ende worden van hoer ouders ende vrienden seer gracioes ende minlic ontfangen. Ende mit groter instanciën ende beden vercregen si, dat dese Swigbert geconsecreert ende gewijt wert tot enen biscop mit groter solemniteyten ende bliscappen op Sinte Bertelmeesdach in 't jaer ons Heren vi C ende xcv. Ende als si daer een wijl tijts geweest hadden, namen si oerlof, ende sijn weder t' sceep gegaen, ende quamen weder in 't slot tot Wiltenburch oft Utrecht, ende wert aldaer mit groter eerwaerdicheit ontfangen. Niet te verstaen, dat hi biscop van Utrecht was, mer hi was des heyligen mans Sinte Willeboorts, die eerste ¹⁴⁹ aertsbiscop van Utrecht, sine mede-hulper ende mede-biscop. Want ter wilen dat Sinte Willeboort tot Romen was, heeft dese heylige man Sinte Switbert alle dat lant doergelopen, prekende ende doende vele miraculen. Ende is ghecomen in 't graefscap van Teysterbant, gelegen in die Betue, ende heeft aldaer alle dat volck van den lande mit sinen heyligen woorden ende onderwisinge totten heiligen kersten gelove gebrocht, doende ende werckende vele scone miraculen, als den blinden siende te maken, den crepelen gaende, den doden verweckende, ende meer andere, die te lang souden vallen te scriven, als sijn legende dat uutwijst. Ende heeft aldaer vele tempelen der afgoden in kercken der heiligen geconsacreert ende gewijt, te weten die kerck tot Santwijck bi Tyel in der eren van Sinte Vincent, martelaer; in Arkel in die ere der reyner Maghet Mariën; in Hoernaer in die ere van Sinte Dyonijs, biscop ende martelaer, ende so voert diergelijcken in Scoenrewoert, in Oudt-Hoesden, in Aelborch, in Woudrichom ¹⁵⁰, in Ghijsen, in Rijswijck, in Almkerck, in Malsen, in Arkom, in Avesaet ende in veel ander plaetsen heeft hi mit groter devotiën ende naerstige leringe dat volc bekeert ten heyligen kersten gelove ende gedoopt. Ende als hi die kerck tot Malsen wyënde was, in 't jaer vi C ende xcvi, opten viij. kalende van october, was in der stat van Wijck te Duersteden een eerbaer vroom ridder ende hooftman, geheten here Gonthier van Andeghein. Dese hadde een soen bi zjnre huysvrouwen, Machtelt, die geheten <lv-v> was Splinter van Andeghein, ende waren altesamen noch heyden, afgoden anbedende. Dese Splinter, als hi ondersoeken ende sien woude die feeste van der kercwijnge, is hi t' scepe gegaen om den Rijn oft die Lecke over te varen, ende is bi ongevallen uten scepe gevallen in den Rijn, ende verdroncken. Denwelcken die heilige man ende biscop Swigbert van der doot verwect ende op heeft doen staen, ende here Gonthier mit zjn wijf ende Splinter, hoer beyder soen, mit ontallic veel volxs, sijn ten kersten gelove bekeert ende gedoopt geweest.

¶ Hoe dat Sinte Willeboort consacreert ende gewijt wert tot Romen tot enen aertschen biscop van Utrecht.

Dat vij. capittel.

Binnen desen tiden, dat Sinte Swigbert dus naerstich was in den bouwe der bekeringe ende dat oncruyt der afgodyscap uten landen verdreef, was Sinte Willeboort noch in Brabant. Ende doir grote instanciën ende oetmoedige supplicatiën des voornoemden Puppjns,

Die derde divisie

want hi in hem sach grote volstandicheit te prediken dat Woort des Heyligen Evangelij, vercreech hi an hem dat hi tot Romen toech, gevende hem mede brieven van credenciën ende supplicaciën an den paeus van Romen. Sergius paeus, d' eerste van dier namen, wert in sinen visioen van den engel vermaent, dat hi desen Willeboort waerdelicken ontfangen ende biscop consacrerende wilde, dat welke die paeus met groter eren ende solemniteyten gedaen heeft, ende ordeneerden op Sinte Ceciliëndach, ende in hoere kerken tot enen aertsbiscop van Utrecht, vercierende hem mit eenen scoudermantel, ende gaf hem enen nieuwen name, ende hieten Clemens; ende behilt hem een wijl tijts bi hem, ende sant hem weder mit bliscap tot hertoech Puppijn ende tot sinen bevolen scapen. Ende als dese Clemens, die Willebroort hiete, die benedictie van den paeus ontfaen hadde, is hi wedergekeert in Duytslant. Ende hertoge Puppijn heeft Willeboort, comende van Romen sonder vertreck in Bataviën tot Utrecht gesonnen, dair hi onlanxs te voren den coninc Rathbolt der Vriesen uut verdreven hadde. Ende corts dairna, vernemende Swigbert dat Willeboort van Romen gecomen was, is hi hem mit groter bliscappen te moete getogen tot Embric, ende heefden mit groter eren ende eerwaerdicheit ontfangen. Ende verhorende dat die heylige man Swigbert biscop gewijt was, ende dattet graefscap van Teysterbant mit die gehele Betue ende een groot deel van Neder-Vrieslant ende Hollant overmits sine salige predicacye totten heyligen gelove gebrocht was, heeft hi God den Here grotelic gedant mit groter innicheit, omdat die ecclesië tot Utrecht in 't getal der kerstenen sere vermeert was. Ende zijn gesamerderhand daerna tot Utrecht getogen, ende aldaer in 't fundament van Sinte Thomaskerc een kerck van canonicken gefondeert ende gesticht in die ere van Sinte Martijn biscop van Tours, vaste bi dat slot Wiltenburch. Ende Sinte Willeboort heeft dese kerck mit Sinte Swigbert gewijt ende zijn cathedrael oft biscoplike stoel daer geset voer hem ende alle sine successoers ende nacomelingen. Ende dat Willibrordus biscop gewijt was tot Romen, dat was in 't jaer vi C ende xcvi. Ende dat si tesamen dese eerste domkercke widen, dat was in 't jaer vi C xcviij, want hi langer dan een jaer tot Romen ende in Vrancrijck was.

¶ Hoe dat Charolus Martellus, hertoge Puppijns soen van Brabant, coninc Rathbolt¹⁵¹ van Vrieslant verwan.

Dat viij. capittel.

Als Puppijn van Harstel, hertoge van Brabant, gestorven was, ende zijn iij troude sonen voer hem doot waren, is Kaerl Marteel, zijn bastaert soen, die hij hadde bi Alpays, sine amye, hertoge geworden van Brabant ende oec swaertdrager ende overste raet des huys ende conincs van Vrancrijc; ende heeft terstont groot volc van wapen vergaert, ende isser mede getogen over den Rijn, ende heeft die Swaven verwonnen, ende een groot deel van Duytslant onder sine jurisdictie gebrocht. Hierna heeft hi hem daertoe gegeven mit groter naersticheit, om den staet der Heyliger Kercken te verhogen ende dat kerstengelove te brengen in allen landen onder hem gelegen. Ende heeft sinen eersten anganck op die Vriesen gemaect, ende horen hertoech Poppo genoemt mit veel Vriesen ver- <lvi-r> slegen, ende

Die derde divisie

hadden hem liever doot te vechten dan dat gelove an te nemen. Ende heeft se also benauwet, dat hi hoer coninc, Rathbolt genoemt, uut Utrecht verdreef mitten sinen, ende gaf edelen geboirtigen mannen desen Kaerl Marteel¹⁵² tot een onderpant, op condiciën dat hi 't heylige kersten gelove ende doopsel ontfangen soude; mer doen coninc Rathbolt wederquam tot Medemblick, daer zijn coninclicke sale ende hof stont, nadat hi van Utrecht verjaecht was, ende sach dat die tempelen ende afgoden in zijn lant, ende bisonder Medea, zijn overste afgoddinne tot Medemblick staende (waervan oec die stede hoer name voert) van den heyligen man Wigbert, priester, ter neder geworpen ende gedestruueert waren, ende veel menschen gedoopt, worde hi seer toernich, ende en woude dat doopsel niet ontfangen, als hi hertoge Kaerl Marteel beloofd hadde, ende dode den heiligen priester, als voer gescreven staet. Dit horende hertoge Kaerl Marteel heeft weder groot volck vergaert, ende desen coninc Rathbolt verwonnen ende in genaden genomen, belovende hem sonder twifel ende droch dat heilige doopsel mit alle sine ondersaten te ontfangen. Na deser aliance ende dadinge is hi getogen op die Sassens, die noch heyden waren, ende plegen dicwils den Oest-Francken an te vechten ende grote molestacie te doen, ende heeft se mede verwonnen ende onder tribuyt geset. Hierna heeft hi sonder vertreck vervolcht Lantfreet, hertoge van Almangen, een vrient ende hulper der Sassens, ende also benauwet dat hi hemselven ende alle sine ondersaten overgaf in handen van hertoge Kaerl Marteel, ende beloefde oec jaerlixs tribuyt te geven. Diergelijken heeft hi oec verwonnen Swaven, Beyeren ende alle 't lant totter Danouwe toe, ende Sassens totter riviere van der Elven, datter noch stede noch slot in heel Duytslant en was, dat hem niet en gaf onder subjectie van desen hertoge Kaerl Marteel.

¶ Hoe dat coninc Rathboldt beveynsdelick totter fonten quam om gedoopt te worden.

Dat ix. capittel.

Dese voersejde compromissie ende loftenisse van coninc Rathboldt geschiet ende gedaen wesende, is doer Goeds gehenghenisse ende ingeven in Vrieslant gecomen die eerwaardige biscop Wolfrannus van Zenonen in Vrancrijc, ende heeft den coninc Rathboldt van Vrieslant mit zijnre vuerige predicatie daertoe gebrocht, dat hi begeerde gedoopt te wesen na der condiciën ende loftenissen die hi mit hertoge Kaerle Marteel lestwerf gemaect hadde. Ende Wolfrannus is mitten coninc gecomen tot Hoechtwoude om gedoopt te worden. Ende siet, doe hi mit zijn één voet in 't font staende was, vraechde hi waer 't meeste getal zijnre ouderen was: in hemelrijc oft in die helle. Doen seide die heilige biscop: "Alle die van u ouders niet gedoopt noch in den heiligen kersten gelove gestorven zijn, die zijn in die pijn der hellen." Rathbolt horende dattet meeste deel zijnre ouders in der hellen waren, seide hi: "'t Is oec beter dat ic volge 't meeste getal mijnre ouders ende vrienden in der hellen, dan u cleine menichte der kerstenen in den paradise"; ende heeft sonder vertreck sinen voet weder uuter fonten getogen, ende heeft dat heilige doopsel veracht ende versmaet. Nu was 't een gewoente onder den Vriesen, dat men enen des tsjaers daer 't lot op viel, den afgoden

Die derde divisie

offerde. Ende 't is gebuert datter lot gevallen is op een scoen jongeling, Ovo genoemt. Dit vernemende Wolfrannus, die heilige biscop, bat den coninc Rathbolt dat hi hem desen jongeling geven woude. Die coninc antwoorde ende seide: "Siet, ic sal desen jongelinc hangen na onser ouder gewoenten, wanttet lot op hem gevallen is. Mer is 't sake, dat u God hem van der doot onthout, ic sallem di geven." Ende hi wert aldaer gehangen. Die heilige biscop Wolfrannus heeft God gebeden, staende bi der galge, dat hi den jongelinc wilde preserveren ende onthouden van der doot. Ende siet, die bast mitten banden zijn terstont gebroken, ende die jongelinc is sonder quetsinge ter aerden gevallen; dien die biscop opnam, ende heeft hem gedoopt, ende daerna clerck ende priester gemaect van den biscop van Ruwaen, genoemt Regislant.

¶ Hoe dat coninc Rathbolt van Vrieslant van den duvel verleit wert ende haestlic starf.

Dat x. capittel.

Dit wonderlicke werc ende mirakel die coninc merckende, begeerde van desen heiligen biscop gedoopt te zijn; mer want hi verduchtende was dattet die coninc mit goeder herten niet en meende, stont hi in twifel oft oerbaer waer den coninc te dopen, ende screef een brief tot Sinte Willeboort, zijn meninge hierof te weten. Willebrordus screef hem weder in deser forme: "Hoe soude hi mi geloven, die minen heiligen broeder ende mede-biscop niet gelooft noch betrouwt; want ic heb gesien dat hi mit een vuerige ketten gebonden was, waerbi dat ic verstae, dat hi condemneert ende verdoemt is." Dit heeft <lvi-v> Wolfrannus sonder merren den coninc doen weten, mer hi heefter zijn spot mede gehouden, seggende aldus: "Neen, 't en sal also niet zijn, als Willeboort scrijft! Want ick hebbe in deser nacht een visioen gehad, datter tot mi quam een engel, gecleet mit enen gulden cleet, hebbende op zijn hoofd een gouden crone; ende sprac mi toe aldus: 'O alre vroomste der mannen, coninc Rathbolt! Wye heeft u aldus bedrogen, dat ghi van den dieste der goden sceyden wilste? En wilt dit ymmer niet doen, mer blivet in den gelove dattu van dine ouders geleert ende ontfangen hebste, ende ghi sult comen totten gulden huse ende palayse, die ic dij in der ewicheit cortelic geven sal. Hierom so ontbiet morgen bi di te comen den biscop ende doctoer der kerstenen, Wolfrannum, ende vraget hem waer die husingen ende woningen zijn der ewiger claerheits, die hi di belovet heeft. Mer want hi dit niet bewisen en sal mogen, so sent uut van beyden siden legaten ende boden, ende ic sal hoer leytsman wesen.'" Die biscop antwoorde ende seyde: "O edele mogende coninc, het is die duvel die di in ene gedaente des goeden engels bedrieget!" "Siet", seyde die coninc, "Ic sal kersten worden ende dat doopsel ontfangen, is 't dat mi van mijn god dese gulden woninge niet verthoent en wert." Die heylige biscop, om den coninc te voldoen, heeft hi zijn dyaken uut-gesent, mit een Vries van des conincs wegen. Dese ij, als si een weinich stuccke wegges uut Medenblic gegaen waren, soe vonden si bereyt staen hoer leytsman, als hi den coninc beloofd hadde, seggende aldus: "Haestet u seer, ende ick sal u wisen ende vertoenen die alre scoenste woninge, die den coninc Rathboldt bereyt is." Gaende mit malcander doer een brede

Die derde divisie

ende onbekende wech, quamen si op een straet van gladde marmersteen gemaect, ende sagen van veers een costlick huys van goude ende precieuse gesteenten gesticht. Comende in 't huys, sagen si daer binnen wonderlicke chyerheit van een conincklike throon ende onsprekelicker scoenheyt. Doen seyde hoer beyder leytsman: "Siet, dit is die woenstat, die den coninc Rathbolt bereyt is." Die heylige dyaken verwonderde hem seer, ende seyde aldus: "Is 't, dat dese dingen van God zijn, so bid ic, dat si ewelic aldus moeten bliven; mer zijn si van den duvel, so begeer ic van God almachtich, dat si terstont vergaen." Ende dit geseit, segende hem die dyaken mitten teyken des Heyligen Cruys; ende siet, die leitsman is verwandelt in enen duvel, ende alle die costlic-heit des palaes ende chyerheits in slick ende slijm. Ende si stonden in 't middel van een poel ende broecklant ende in rietsudden, ende zijn mit groten arbeyt na iij dagen weder tot Medenblic gecomen, ende vonden den coninc Rathbolt schielicken gestorven wesende. Ende si vertelden den biscop ende allen die 't horen wouden wat hen in den wege geschiet was; ende die Vriese is gedoopt. Dese coninc Rathboldt liet ij sonen after: die ene was genoent Melgerus; ende dese, als hij gedoopt was, starf corts daerna. Die ander soen was geheten Adgillus; ende dese wert mede kersten, ende dede hem dopen, ende stont onder tribut des hertogen Kaerls Marteel, geliken zijn vader. Ende noch hadde hi een dochter, genoemt Theudelinda, die te man hadde Grimoalt, hertoge Kaerls Marteels soen, die van coninc Rathbolts dienre genoemt Mingaert vermoort wort tot Ludick, daer hi in sine devocie lach op Sinte Lambrechts graf; ende leyt aldaer in Sint Jacobs kercke begraven. Coninc Rathboldt van Vrieslant voornoemt starf in 't jaer ons Heren vij C ende xxij of daer omtrent. Coninc Algildt hadde ij sonen, als Gondebolt, coninc van Vrieslant, ende wert mitten vromen Roelant verslagen voer dat kersten gelove opten Roncevalle in 't jaer vij C ende lxx. Ende hiermede ghing dat conincrijc van Vrieslant te niet, ende het is voertan ghebleven onder dat conincrijc der Francken. Die ander soen van coninc Algildt was genoemt Rathboldt, ende was heer van Neder-Vrieslant, dat nu Egmont is. Mer hi en was van sulcker machte nyet als sijn ouders geweest hadden, want die coningen van Vrancrijc dat lant algeheel onder hem gebrocht hadden. Ende als sommige cronyken seggen, so was dese Rathbolt die eerste here van Egmont, daer die heren van Egmont in Hollant of gecomen sijn. Dese coninc Algildt hadde oec een dochter, genoemt Conowella; ende si was moeder van Sinte Frederick, den viij. biscop van Utrecht, ende voer dye waerheit ghedoot werdt¹⁵³, als ghi <lvij-r> na horen salt. Ende Sinte Rathboldt, die die xiiij. biscop van Utrecht <was>, is oec van desen coninc Rathboldt gecomen. Ten lesten, als die heylige biscop Wolfrannus v jaer in Vrieslant verkeert hadde, is hi weder in Francrijc getogen, ende heeft dat habijt der oerden angenomen in 't cloeser tot Fontanelle, ende heeft enen anderen dat bisdom resigneert bi consent des paeus van Romē, ende starf salichlic.

Die derde divisie

¶ Hoe dat Sinte Willeboort ende Switbert mit horen medegesellen dat Woort Goods openbaer predicten.

Dat xi. capittel.

Doe in aldusdaniger manieren coninc Rathboldt van den duvel bedrogen ende gestorven was, so mochten Sinte Willeboort ende zijn medegesellen vry al Hollant ende Vrieslant doer, sonder letsel, dat Woort Goeds prediken ende dat volc leren ende dopen. Ende om dit te bet te volbrengen heeft hi vele priesters geordineert ende gewijt ende die in een ygelick dorp gesettet, mit dyaconen ende clercken, die hem in dit heylige kersten wech soudē helpen ende preken, ende overmits den dienste Goeds, die si dagelixs in veel plaetsen ende kercken deden. Ende dit hebben princepalic dese heylige mannen voornoemt mit Sinte Willeboort begonnen in die grote stat Batavodurum, dat 's Wijck te Duersteden. In welcke stat si leerden ende preecten dat volc ij jaer lang, ende brochten se totten heyligen kersten gelove¹⁵⁴, ende vernyelden alle die afgoden, ende wyeden ende consecreerden die tempelen der afgoden in kercken, ende fondeerden oec vele kercken van nyewes mit hulpe ende onderstant des prince van der stede, Ghontier van Andeghen, wiens soen Splinter van Andeghen genoemt, die in den Rijn verdrenct was, Sinte Swigbertus van der doot weder verwrect hadde als voorscreven staet. Ende sijn uut dese stat van Wijck getogen, niet alleen in Vrieslant, Lottringen ende Brabant, mer oec in Denemarcken ende andere provinciën ende landen, prekende ende lerende den volcke dat heylige kersten gelove. Mer quamen altijt in 't eynde wederom totter biscoplicker stat van Utrecht, ende vertelden hoer mede bruederen ende pristeren, wat wonderlicke wercken God almachtich, doer hemluden gedaen hadde mit groter danckaerheit.

¶ Hoe ende wanneer Sinte Willeboorts gesellen gesonnen werden in allen plecken des Stichts van Utrecht.

Dat xij. capittel.

Ten lesten hebben dese ij heylige biscoppen, Willebrordus ende Swigbertus, een sinodum oft concilium vergadert in die cathedrael ende biscoplicke kercke van Utrecht, ende hebben aldaer uutē Heiligen Geest ingeset ende een statuyt ghemaect, dat men die beste predikers die mit Sinte Willeboort uut Engelant ghecomen waren, soude senden in diverse plaetsen ende landen daer omtrent gelegen, om dat heylige gelove breder ende wyder te sayen. Op dese tijt waren tot Utrecht biscoppen, canonicken, priesteren ende uitgelesen predikers, die den heylighen biscop Swigbert mitten twee Ewalden volgende, Cristum den heydenen volstandelic gecondicht hebben, te weten die Heylige Winfridus, priester, die, nadat hi tot Utrecht xij jaer canonick hadde geweest, geordineert is van den paeus Gregorius die ij. te wesen aertsbiscop van Ments opten Rijn, ende wert genoemt Bonifacius ende namaels biscop van Utrecht, als ghi horen sult. Diergeliken heeft oec Sinte Wiro, biscop van Deyren in Engelant¹⁵⁵, ende Sinte Plechelmus, biscop de Massa Candida, Sinte Otgerus, Levijt, mit veel andere gloriose prekers, den heydenen in diverse plaetsen totten kersten gelove gebrocht. Onder desen

Die derde divisie

zijn oec geweest Accha, die naderhant weder in Engelant reysende van Sinte Wilfrijt, biscop tot Londen, biscop gemaect is, ende aldaer begraven; voert an Sinte Wigbertus, priester, die in Vrieslant tot Fostelant van coninc Rathbolt martelijt wert, als voer geseyt is, mitten heyligen man Engelmont, wiens lichaem tot Felsen begraven is, doende grote miraculen. Willibaldus heeft gepreect in Franckenlant, ende wert namaels gemaect van Sinte Bonifacius biscop van Eysteten. Diergheliken zijn broeder Winibaldus, ende naderhant abt des cloesters Heyden Lamensis wert. Deser tweër broederen suster was die heylige joncfrouwe Sinte Walburch, die ij Ewalden broeders ende priesters, nadat si Nabiam, dat 's 't graefscap van Heu, gelegen in Sassen, bi der stat van Bremen, ende 't lant daer omtrent bekeert hadden, zijn si getogen in Hoech- <lvij-v> Sassen, om aldaer 't gelove Cristi te kondigen. Mer die heydenen ende ongelovigen van dien lande hebben se gevangen ende gedoot, ende hoer lichamen in den Rijn geworpen, op welker lichamen des nachtes altijt versceen een claer licht, tugende waer ende van wat verdiensten die heylige martelaren waren. Ende die vluet en mocht die lichamen niet verslinden, noch in die gront doen gaen, mer si dreven opwärts, tegen den Rijn-stroom, mit scoen lichte verchyert, boven vi milen weechs, ende sijn voer die stat van Coellen angecomen, daer se hertoge Puppijn die Cleine van Brabant mit groter eren, mit alle dye ecclesie ontfangen heeft, ende bi den Rijn, in Sinte Clemens kerck, geset, die men nu hiet tot Sinte Cuniberts, daer men se hudens daghes mit groter eren visiteert.

¶ Hoe Sinte Werffoert, Aelbrecht, Mercellijn ende meer andere oec uutgesonnen werden.

Dat xiiij. capittel.

Onder dese discipulen voerseit is oec geweest die heylige priester Werenfridus of Werffert, een glorioes preker. Dese heylige man heeft een priesterlike woninge gesticht buten Medenblic, waerof dat dorp noch sinen naem voert, ende is genoemt Wervershof, ende also bi der hant te bliven ende den Vriesen mit horen coninc Rathboldt die tot Medenblic woonde te bat totten heiligen gelove te brengen, mit stadiger preken ende bi wesen; mer naderhant is dese heylige priester Werenfrijt van¹⁵⁶ Sinte Willeboort gesent mitten heyligen biscop Swigbert in die grote stat van Wijck te Duersteden, als voir geseyt is. Ende is van daen, bi raet van Swigbert, gesent in die Neder-Betue, tot Elst ende Westervoert, daer hi 't volc tot kennisse ende totten heiligen gelove gebrocht heeft, doende vele miraculen in sijn leven ende na sijn doot, ende is gestorven tot Westervoert op Onser Liever Vrouwen Hemelvaerts-avont, ende bi miraculen tot Elst begraven. Mit Sinte Willeboort, als voer geseyt is, quam oec uut Engelant Athelbertus, des heyligen martelaer, ende conincs Oswald soen van Engelant. Dese is die eerste archidiaken ende domproest van Utrecht geweest, ende predicte bisonder in Hollant onder die Kenemers tot Egmont, daer hi oec een Goedshuys maecte, ende woende bi een goet man, Eggo genoemt, ende brocht alle 't lant daeromtrent tot Cristus' kennisse ende geloef; daer hi oec na een heylich leven gestorven ende begraven is. Op welcs graf die kersten menschen een kerck timmerden die van den Denen ende Noermans dicwils

Die derde divisie

verbrant ende gedestruueert worde, nochtans overmits Goeds gracye ende miraculen dier geschieden, isser altijd één gebleven, die Sinte Aelbrechts graf ende lichaem in eren hildt. Onder desen heyligen mannen ende discipulen was oec een uitgelesen heyllich geleert priester, genoemt Marcellijn, die Sinte Willeboorts ende Sinte Swigberts legende, leven ende histori bescreven heeft. Dese heilige priester Marcellijn heeft omtrent lxxv jaer stadelick gepreect ende den heydenen bekeert totten heyligen gelove, te weten v jaer eer Sinte Willeboort biscop worde; xl jaer onder Sinte Willeboort; xvi jaer onder Sinte Bonifaes biscop ende martelaer ende iiiij jaer onder Sinte Gregorius, biscop van Utrecht, van denwelcken dese Marcellijn mit sijn lantsman Lebuijn naderhant gesent is tot Deventer, om den heydenen ende ongelovigen van Overysel den naem Goeds te kondigen; ende heeft die plaetse Oudezael genoemt, mit Trenten, Twenthen, Coeverden ende Deventer gheregeert, ende alle 't volck doer Goeds voersienicheit totten kersten gelove gebrocht ende gedoopt.

¶ Hoe dat Sinte Willeboort ende Sinte Swigbert oflivich gheworden sijn ende begraven.

¶ Dat xiiij. capittel.

<lviiij-r> Dit geseit van den discipulen, so willen wi wederkeren totten meester Sinte Willeboort, die altijd tot Utrecht bleef ende in 't Sticht van Utrecht lerende mit groter vuericheit allen menschen dat heylige kersten gelove, die ander van sijn medegesellen in diverse plecken verstroyt wesende om den ongelovigen dat Woort Goeds te condigen. Ende siet, om tot een eynde te comen, so heeft die heylige man ende biscop Sinte Swigbert, mit een cusse des vredes van den heyligen biscop Willeboort ende an den anderen heren ende canonicken van Utrecht, oerlof genomen, ende is getogen mit enen genoemt Willeicus, priester, ende meer andere in West-Phalen ende Neder-Sassenlant, ende hevet aldaer, doer zyn vuerige predicacie, veel volcs tot Cristum bekeert, ende veel kercken in diverse plaetsen¹⁵⁷ gewijt. Comende op een tijt in die grote stat Minimigardii, die nu Munster hiet, heeft een vrouwe die in hoer leden vercrompen was, genesen, ende een blind mensche siende gemaect. Waeruut dat hi veel volcs bekeerde totten gelove. In Billevelt, gelegen in Westphalen, heeft hi een man van der squinancie in der kelen genesen, van welke passie hi noch een sonderling maerscalc is. In Bruynswijc heeft hi een vergicht man genesen, ende veel volcs totten gelove bekeert. Ten lesten is dese heylige priester Swigbert ende biscop, doer Goeds ingeven tot Coellen getogen, totten hertoge Puppinus van Brabant ende sine devote huysvrouwe Plectrudis oft Blijtart, die hem een plaetse gegeven heeft te bliven doir consent van horen man, die doe in Joppilie was, ende oec bi consent des bisscop van Coellen, genoemt Anno. Ende dese plaetse was genoemt Werde, ende hiet nu Keyzerswaert. Ende heeft veel gouts ende gelts ontfangen van den hertoge voornoemt, om daer een kercke te maken, ende dat rude volc totten gelove te brengen, dat welcke hi getrouwelic ende mit groter naersticheit gedaen heeft; ende die kercke in der eren van Onser Liever Vrouwen gewijt, ende in alle die dorpen dair omtrent dat geloef Cristi gecondicht, ende een doot

Die derde divisie

menschē verwecket ende levendich gemaect. Hierna heeft Swigbertus doer hulp ende bistant der vorsten ende princen een cloester in die stede van Keyserwaert getimmert, in denwelcken hi Willeycum, die eerste canonick van Utrecht, proest geordineert heeft, die mitten exempel der goeder conversacie veel geleerde mannen uut Coellen ende elwerts tot een cloesterlic leven gebrocht heeft, ende dat volc omtrent wonende dat kersten gelove geleert. Ende dese Willeycus was proest van den cloester voornoemt tot Keyserwaert, x jaer lang na Sinte Swigberts doot. Ende dese biscop Swigbert starf opten eersten dach van maert in 't jaer ons Heren vij C ende xvij, ende wert van Sinte Willeboort ende van zijn selves discipulen begraven in presencie der edelre vrouwen ende hertoechinne van Brabant Plectrudis oft Blytert, daer zijn aenscijn blijncte als een sterre; ende zijn celle was rukende als een apteke, ende heeft binnen sinen leven ende na zijnre doot vele wonderlicke miraculen gedaen, als men in zijn legende bescreven vindt. Ende als die heilige man Sinte Willeboort weder tot Utrecht gecomen was, heeft hi zijn bisdom doergelopen, ende dat Woert Gods overal mit groter soeticheit ende innicheit gepredict, ende vele miraculen gedaen binnen sinen leven ende na zijn doot. Ende na vele goeder wercken is hi siec geworden, ende starf in 't jaer ons Heren vij c ende xxxvi, als hi dat aertsbisdom van Utrecht berecht hadde omtrent xl jaer. Ende zijn lichaem wert gevoert in een cloester genoemt Epternaken, gelegen op die Moesel bij Tryer, van Sinte Benedictus oerde, dat hi binnen sinen leven¹⁵⁸ van die goeden ende patrimonye zijnre discipulen ende andere religose ende kersten menschen in die ere van der Heyliger Drievoudicheit gesticht ende fundeert hadde. Van sine gesteren ende miraculen vint men in 't Passionael.

¶ Hoe dat Kaerl Marteel, hertoge van Brabant, oflivich worde, ende van den wonderlickē visioen dat van hem na zijn doot gesien wert.

Dat xv. capitel.

Dese princelicke vorst Kaerl¹⁵⁹ Marteel, als hi vele grote victoriën tegen die Sassens, Friesen ende andere heydenen voer dat heilige kersten gelove hadde gehad, als eens deels voerseyt is, overmits welke striden bi grote gebreken van penningen om sine soudenieren mede te betalen heeft hi den priesteren ende clercken die thienden ende andere geestlicke goeden benomen beroeft ende of gescattet, op condiciën ende voerwaarden dat hij se den clercken ende priesteren op zijn eedt weder soude geven ende veel meer daertoe, indien hi lange leven mochte. Ende als hi den ongelovigen Gothen <lvijj-v> ende Wandelen verdreven hadde, is hi in 't wedercomen van Francrijc sieck geworden, ende zijn lant zijn kinderen gedeelt, ende starf in 't jaer ons Heren vij C ende xl, ende wert tot Sinte Dionijs in een graf van alebaster, gemaect bi 't hoge altaer, begraven. Van denwelcken Kaerl Marteel die heylige biscop van Orliëns, Eutherius, een vervaerlick visioen gesien heeft; want doe dese biscop comende als pelgrim tot Sinte Dyonijs mit groter devociën in sijn misse stont, isser een grijsselicke draeck oft serpent uut die kerck gegaen, daer alle dieghene die 't sagen seer of vervaert waren. Ende siet, als dese heylige biscop quam in zijn stilte der missen is hi in den geest opgetogen, ende sach dat Kaerl

Die derde divisie

Marteel in der hellen mit lijf ende siel gepinicht wert; ende die engel die den biscop geleyde, seyde dat Kaerl dese pijn leet, uuter sentencye ende oerdele alre heiligen alleen voer den dach des gemeen oerdels, omdat hi die geestlicke goeden ende thienden der priesteren hemselfen ende sijn soudeneren hadde gegeven, ende worde also daer in der hellen niet alleen gepinicht voer sijn eyghen sonden, mer oec voer die sonden dergheenre die den priesteren haer aelmissen ghegeven hadden om voer hoer sonden te bidden, welke aelmissen van goeden ende thienden der ecclesie van desen Kaerl benomen waren. Ende siet, na der missen is dese heylige biscop Eutherius tot Kaerls graf gegaen, daer die grijselicke slange utgecropen was; ende doe hi 't graf geopent hadde en vant hi daer vleys noch been in, mer het was van binnen al swart verbrant ende mit helschen voncken bestroyt. Uut welcken visioen Kaerleman, Kaerls Martellus' soen, tot Romen getogen is totten paeus Zacharias, ende heeft die heylige religie ende habijt in 't cloester van Cassinen van Sinte Benedictus oerde angenommen. Daerom is 't seer periculoes ende sorchlick den princen ende lantsheren goede geestlicke personen te scatten, die haren regel wel houden, ende mit dye goeden hem behelpen ten oerloge oft anders niet anmerckende dat die geestlicke luden ende plaetsen daer of vry zijn, niet alleen bi den bescreven geestlickten rechten der Heyliger Kercken, daer bi, dat oec alle dieghene die se also scatten ende raet of daet, wille ende consente daertoe geven, in den ban gedaen worden, mer oec bi den waerlicken ende keyserlickten rechten. Ende het is dicwils bevonden voer ende in onsen dagen ende tijden, dat die princen die dat deden nyet lange daerna geleeft en hebben, oft ymmers geen voerspoet noch victorie gehadt, d' welck na der opiniën der geleerder ende geestlicke mannen ende doctoren eens deels daerbi vermoet wert te comen, dat vele geestlicke ende devote personen te min beweecht worden voer alsulcken here ende prince te bidden, want hi hem priveert ende beroeft van der geestlicker aelmissen, daer si of leven soudent, etcetera. Aldus waer 't ymmers jammer ende scade, dat dese vrome prince Kaerl Marteel verdoemt soude zijn, omdat hi die thienden ende scattungen nam van der kercken ende van den geestlickten goeden, ende hi dat doch dede in bescermenisse der cronen van Francrijc ende oec tegen die heyden. Dese Kaerl Marteel gaf der kercken van Utrecht tot een ewige testament ende possessie alle die goeden die hi leggende hadde binnen ende buten der statmuren van Utrecht, roerende ende onroerende mit allen sinen toebehoren; ende daertoe meer andere goeden in den Stichte van Utrecht leggende, dat die eerwaardige vader in Cristo ende here¹⁶⁰ Willeboort, die eerste aertsbiscop van Utrecht, ende sine successoren ende nacomers soudent gebruycken ende besitten die voerscreven goeden in der ewicheit, als die brieven daer of gegeven dat innehouden ende begripen.

¶ Paeusen.

Anno vij C.xlij.

Dat xvi. capittel.

Zacharias was die xciiij. paeus, ende sat x jaer, ij maenden, xv dagen; hi was een seer geleert man, dat hi dat <lix-r> boeck ghenoeemt

Die derde divisie

Dialogus, dat Sinte Gregorius die paeus ghemaect heeft, oversette uuten Latijn in Griecxs. Hi was een sachtmoedich ende gracioes man, mit vele duechden verchyert, ende vercreech mit sijnre beden ende informatie dat die coninc Luytprandus van den Lomberden resigneerde ende overgaf alle die steden ende sloten die sijn voervaders wel xxx jaren van der kercken van Romē beroeft ende ofgenomen hadden. Hi versette coninck Hildrijck van Vrancrijc, ende beroefde hem van der cronē, ende versach daermede den hertoge Puppijn die Cleine van Brabant, ende dede hem van den eersten aertsbiscop van Ments, genoemt Bonifacius, ende na aertsbiscop van Utrecht, salven ende wyën tot enen coninc van Vrancrijc, want hi den volcke nutter ende profitelicker was. Hier mach men mercken hoe groot dat in dese tijt des paeus macht geweest is, doe hi dat vermaerde rijck vervreemde ende beroefde van den warachtigen erfghenamen, ende brochtet ende gaf 't desen Pipinum. Na vele goede wercken ende exempelen is hi gestorven ende wert tot Sinte Pieters begraven.

¶ Keyseren.

Anno vij C ende xliij.

Constantijn die v. wert keiser na sinen vader ende regeerde xxxij jaer, een navolger sijnre vaderlicker boesheit, versmaende die statuten, wetten ende ordinanciën der Heyliger Kercken; ende heeft alle die tijt sijns levens mit wichelyën, toeveriën ende onsuverheden over gebrocht. Ende dede overmidts des patriarchs van Constantinopel een grote vervolginge onder den kersten menschen, sodat si Dioclesiaens vervolginge vol na gelijk was. Hi dede tot Constantinopel houden een concilium van iij C ende xxx biscoppen, gebiedende ende ordinerende dat men gheen beelden der heyligen in der kercken oprechten noch setten en soude, d' welck die onghelovighe Beemers ende Hussitten opten dach van huden onderhouden. Alle kersten geestlicke menschen die hem onthilden van onsuverheden, of die beelden ende heylichdom bi hem hadden, dien benam hi hoer goet, ende dede se groot verdriet ende pijn an, ende warp dat heylichdom in 't water oft in 't vuer. Hi dwanck oec den geestlickē monicken dat si die besloten nonnen tot hoer echte wiven nemen mosten, ende die dat niet doen en wouden liet hi jammerlic doden; waerom dat die paeus Paulus hem dede vermanen, dat hi der heiliger beelden weder restitueren ende opsetten soude, ende ophouden van der vervolghinghe der kersten menschen, of hi woude hem excommuniceren ende in den banne doen. Mer hij en achtē niet, ende aldus leyde die paeus die ewige maledictie op hem. Bi sijnre tijt nam dat keyserrijck tot Constantinopel sere of, want die heyden ende Saracenen wonnen vele steden ende sloten in Griecken; ende die heren van Franckenlant namen an hem ende worden heren van Duytslant ende Walslant. Hoe ende in wat manieren hi sijn leven liet, en weet men niet, dan dat hem God plaechde mit sulcken hetten in sijn lijf, dat hi noch levende riep: "Ic bin in 't onverganclicke vuer gheworpen!" ende mits desen scheyde hi van hier, wesende in der ewigher maladictie ende banne des paeus.

Die derde divisie

¶ Van Sinte Bonifae, die anderde aertsbiscop van Utrecht.

Dat xvij. capittel.

Bonifacius, die die eerste aertsbiscop van Ments was, wert na Sinte Willeboorts doot die anderde aertsbiscop van Utrecht in deser manieren. Doe Sinte Willeboort die heylige biscop noch in 't leven was, quam tot hem uut Engelant een gheleert man ende priester, genoemt Winfridus, dien Sinte Willeboort mit groter reverenciën ende bliscappen ontving, ende sende hem in Neder-Vrieslant, om daer dat volc mit goeder leringe ende doechtlicke wercken in 't gelove te starcken, ende den ongelovigen, dier noch veel waren, totter rechter kennissen des geloves te brengen. Dat welcke hi xiiij jaer lang naerstlic volbracht heeft¹⁶¹, na Sinte Willeboorts begeerte ende bevele. Als nu die heylige priester Win- <lix-v> fridus dese jaren voorscreven in Vrieslant den volcke dat Woort Goeds gepreect ende geleert hadde, begeerde hi oerlof an Sinte Willeboort, om tot Romem te trecken, ende visiteren die heylighe apostelen Sinte Pieter ende Sinte Pouwels, d' welcken Sinte Willeboort minnentlicken consenteerde, wetende sekerlic in den geest dat God noch grote wercken doer hem doen wilde. Comende tot Romem wert hi van den paeus Gregorius die anderde eerlicken ontfangen, ende anmerckende zyn grote heylicheyt ende leringe, heeft hem wederom gesent als een legaet des stoels van Romem om beneden 't geberchte ende tot allen plecken (daer 't geloef Cristi noch niet gecondicht en was, of daer 't die ketteren verkeert ende bevleect hadden) mit volle auctoriteyt ende macht te prediken, ende mit zyn heylige woorden alle oncruyt der ketteriën ende afgodiën uut te roden. d' Welc hi doer 't gebot des paeus voornoemt mit groter naersticheyt ende innicheit volbracht heeft. Ende is getogen in 't lant van Duringen ende Hessen, dien hi mit vueriger predicatiën der Heyliger Evangeliën totten rechten gelove van der afgodyschap brochte, ende uutem lande alle ketteriën verstroyede ende verdreef.

¶ Hoe Sinte Wilfrijdt voornoemt gecoren ende geordineert wert tot enen aertschen biscop van Ments.

Dat xvij. capittel.

Als nu dese heylige priester Wilfrijt lange jaren in desen landen dat Woort Goeds gepredict, ende 't volc totten heyligen kersten gelove gebrocht hadde, so wert uut desen sinen naem ende faem seer vierlic ende bekent. So geboerde 't dat op die tijt uut deser werlt sceyde die biscop van Ments opten Rijn, waerom dat Kaerl Marteel mit alle zyn princen ende heren ende andere geestlicke prelaten vergaerden een concilium na des biscops doot van Ments, ende ordineerden ende coren daer desen Wilfridum tot enen biscop tot bekeringe der ongeloviger, ende senden hem sonder vertreck tot Romem totten paeus om die biscoplicke benedictye te ontfangen. Datwelke die paeus Gregorius die ij. mit groter eerwaerdicheit ende¹⁶² feeste gedaen heeft, ende gaf hem enen nyewen naem, ende hieten, overmits zyn goede wercken, Bonifacius, ende consecreerden in enen aertsbiscop van Ments, in 't jaer vij C ende xv; ende was dye eerste aertsbiscop, wanttet voermaels een slecht bisdom was, ende besat

Die derde divisie

dat xxi jaer. Ende als hi aertsbiscop geworden was, so sette hi van macht des paeus Zacharias ende Pipimus des hertogen van Lottrijck ende van Brabant noch ij nyewe bisdommen, als tot Eysteden sette hi den eersten biscop Sint Willibaldt, ende was één van Sinte Willeboorts gesellen, die mede uut Engelant gecomen was, ende was Sinte Winibalts ende Sinte Walburchs broeder; ende dit was in 't jaer vij C ende xl. Dat ander bisdom sette hi tot Wirtzburch, ende sette daer den eersten biscop, Sinte Burchaert; ende dit was in 't jaer vij C ende li. Ende hi dede bouwen ende maken dat vermaerde ende costlicke cloester tot Fulden, in der woestinen van Betoniën, bi¹⁶³ Ments van Sinte Benedictus oerde, ende is nu een rijcke ende grote abdye van macht ende mogentheit oft weinich minre dan die biscop van Ments.

¶ Hoe dat Bonifacius resigneerde dat aertsbisdom van Ments, ende wert die anderde aertsbiscop van Utrecht.

Dat xix. capittel.

Ende als Sinte Bonifaeus dat bisdom van Ments omtrent xxi jaer lang eerlicken berecht hadde, vernam hi doer Godlicken inspreken ende bi gemeenre fame, dat die eerwaerdige ende heylige man Sinte Willeboort die eerste aertsbiscop van Utrecht gestorven was, soe heeft hi een sinodus van veel biscoppen ende prelaten, princen ende vorsten doen vergaderen, ende heeft doer speciael auctoriteyt ende macht des stoels van Romē resigneert ende over- <lx-r>gegeven dat bisdom van Ments; ende heeft daer wederom ingeset, institueert ende ordineert bi gemenen rade ende consente der prelaten ende princen dier vergadert waren den eerwaerdigen ende geleerden man, zynre moyen soen, geheten Lullus, ende heeft hem tot Romē gesonnen om die biscoplicke benedictie ende wiñge, d' welc also gesciet is. Ende als dit gedaen ende aldus geordineert was, heeft die heylige¹⁶⁴ biscop Bonifacius vergadert een deel geestlicke mannen, die hem daertoe dochten nut ende oerbaer te wesen, ende is t' scepe gegaen, ende quam gevaren den Rijn neder totter biscoplicker stat van Utrecht, dien hi vant, overmits Sinte Willeboorts doot, geheel desoleert ende verstroyet, omdat si sodanigen sorchvoudigen harder verloren hadden, ende heeft die bi consent des paeus van Romē ende des princen Kaerl Marteel angenomen¹⁶⁵ te regeren, opdat dat volc van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, dien hi wilen eer mit groter naersticheit ende arbeyt hadde helpen bekeren ende brengen totten heyligen geloven, niet wederkeren oft comen en soudē totter ongeloviger afgodyscap, mer opdat hij se mocht houden in die vreesse ende minne Goeds. Ende aldus is hi geworden ende geordineert die anderde aertsbiscop van Utrecht na Sinte Willeboort.

¶ Hoe dat Sinte Bonifaeus stichte ende fondeerde een canosye binnen Utrecht, geheten Sinte Salvatoers ofte Oude Munster.

Dat xx. capittel.

Dese heylige ende eerwaerdige biscop Sinte Bonifaeus woude vermeren den dienst Goeds, ende sticht in 't jaer ons Heren vij C ende xxxviij

Die derde divisie

een canonicke cloesterkerck in der stat van Utrecht, al vast by den bedehuse des Heyligen Cruys; ende dese kerck hiete Sinte Salvatoers Monster oft Oudemoster, want si nye vernyewet is, ende staet noch in sine structuren ende edificieën also als si Sinte Bonifaes doen timmeren ende maken heeft. Ende sette hierin xl canonicken, gelijken als in die hooftkercke waren, die Sinte Willeboort gesticht hadde, die dach ende nacht den dienst Goeds daer stadelicken deden. Sommige luden willen seggen, dat Sinte Willeboort dese kerck eerst stichte, ende provende daerin lxxx canonicken, daer dieselve Sinte Willeboort xl weder uutnam ende sette se in Sinte Martijns kercke; mer is 't so, so blijftet so. Mer men vintet in genen privilegiën, historiën ofte cronymen, dattet also is, mer men vint wel, dat Sinte Bonifaes Sinte Salvatoers Monster stichte, ende dat hi maecte dat die canonicken van der hoeftkercke van Utrecht, ende die canonicken van Sinte Salvatoers Monster souden mit malcanderen minlic broederschap houden, gelijk of si een collegium waren.

¶ Hoe dat coninc Puppijn van Francrijk confirmeerde alle die dominaciën ende giften die sine ouders der kercken van Utrecht gegont ende gegeven hadden.

Dat xxi. capittel.

Puppijn die Cleine, hertoge van Lotrijc ende Brabant, als hi bi consent des paeus Zacharias van Romen ende der princen ende vorsten des conincrijcs van Francrijk bi handen van des eerwaerdigen vaders Sinte Bonifaes tot enen coninc van Francrijk gewijt ende consecreert hadde, heeft hi desen eerwaerdigen vader ende biscop verleent ende gegeven vele rechten ende privilegiën, ende daertoe confirmeert alle die goeden die Kaerl Marteel, zijn vader, der kercken van Utrecht gegeven hadde in deser formen: "Wi, Puppijn, coninck van Francrijk, is 't dat wi die behoerlicke supplicaciën der priesteren niet en weygeren, hopen wi van God dairvan geloent te worden, ende om dit loon te vercrigen heeft ons gebeden die eerwaerdige man ende here Bonifaes, aertsbiscop van Utrecht, dat wi wouden vernyewen ende confirmeren alle die ghiften ende gaven der heyliger kercken des stats van Utrecht, gelegen opten Rijn, die onse voervaderen Puppijn van Harstel, Kaerle Marteel ende Kaerleman gegeven hebben, waerom so hebben wi Puppijn, coninc van Francrijk, mit gracelicker gonsten confirmeert alle die goeden, renten, thienden, thijnsen comende van den tollen ende comanscepen oft van anderen dingen, toebehorende der kercken ende Goedshuse des eerwaerdigen here Bonifaes, aertsbiscop, tot behoef der canonicken ende geestlicke mannen, die mit stadiger leren ende predicaciën dat ongelovige volc totten heyligen kersten gelove brengen, ende mits die barmherticheit Goeds daerin houden. Diewelcke goeden, renten, thienden ende chijnsen Puppijn, Kaerle ende Kaerleman mit horen open brieven ende instrumenten daertoe gegeven ende assigneert hebben:

Wi confirmeren ende approberen ende daertoe oec geven <lx-v> ende mit williger gonsten assigneren. Ende opdat dese ghifte ende confirmacie in lanc-heit van tiden te bat gehouden mach worden, hebben wi dat gevesticht mit ons selfs zegel, gegeven den xxiiij.

Die derde divisie

dach in meye, in 't anderde jaer ons conincrijcs, gedaen op 't slot van Virmeriën, in den name des Heren. Amen."

¶ Van een twedracht die daer opstont tusschen den aertsbiscop van Coellen ende den aertsbiscop van Utrecht.

Dat xxij. capittel.

In desen tiden isser een grote discensie ende twedracht opgestaen tusschen der kercken van Coellen ende Utrecht, want here Hildegaert, aertsbiscop der kercken van Coellen, vermat hem, ende seyde dat die stat ende kercke van Utrecht toebehoerde sine metropolitaen kercke, want se coninc Dagobert van Francrijck, d' eerste van dier namen, hem gegeven hadde. Ende daertegen seyde dese here Bonifaes, aertsbiscop van Utrecht, seggende ende allegerende dat dye stat ende kercke van Utrecht stont sonder middel onder die protectie des paeus ende stoele van Romē. Op welke contreversi ende twedracht dese here Bonifaes enen brief tot Romē sende an den paeus Gregorius die ij., insinuerende ende hem verclarende die sake waerom dat die aertsbiscop van Coellen hem vermat dese stat ende kercke hem te wesen ende onder sine bisdom te staen, overmits dat se coninc Dagobert voornoemt, die die eerste kercke in die ere van Sinte Thomas, apostel, daer gesticht wesende, hem ghegeven hadde. Mer also Sergius die paeus, d' eerste van dier namen, den eerwaardigen ende heyligen man Sinte Willeboort gewijt ende consecreert hadde den voornoemde Willeboort tot enen aertsbiscop des stat ende der kercken van Utrecht, te staen sonder middele als een metropolitaen ofte aertsbiscoplicke kercke onder den paeus ende stoel van Romē, so en woude dese biscop Bonifaes hem niet setten als een suffragaen ende dienre des aertsbiscops van Coellen, mer hi woude bliven ende staen sonder middele, als een aertsbiscop toebehoert, onder den paeus ende stoele van Romē; mer niettemin, so begeerde hi oetmoedelicken van den paeus Gregorius voornoemt, hierof te hebben bescheyt ende antwoert, wat hi doen ende laten soude, want hi hem geheel ende al stelde ende submitteerde onder dat seggen ende uitsprake des paeus van Romē. Mer aleer hi hierof antwoert creech, wert hi eylacen voer dat heilige kersten gelove gemartelijt, als ghi na horen sult.

¶ Hoe dat Sinte Bonifaes in Vrieslant reysde ende predictē daer dat heylige kersten gelove, ende hoe dat hi aldaer mit lij mannen voer dat heylige gelove ghedoot wert.

Dat xxij. capittel.

Als dese heylige man ende aertsbiscop van Utrecht, Bonifaes, bi Godlicker insprekinge vernam, dat zijn sterfdach mit heyliger martelië genaecte, so ordineerde ende sette hi na hem biscop te wesen van Utrecht een eersamich ende heyligh man van hoger geboerten, uut Duytslant geboren, genoemt Gregorius, dien hi van sijnder jonger joecht tot hem getogen hadde, doen hi bi dees jongelings oude moeder Adula logeert was, ende was een abdisse der Maechden cloester bi der stat Tryer, gelegen opter Moesele. Ende

Die derde divisie

die heilige man Sinte Bonifaeus is getogen mit zijn suffragaen genoemt Eobaen; mit Wijtingo, Walter ende Adelbert, priesteren; mit Haymond, Basoen ende Stirbalt, diaconen; mit Walkaer, Gondier, Hildyer ende Bartolf, monicken; ende daertoe noch xxx eersame geestlicke mannen. Ende voeren den Rijn neder, ende quamen in Frieslant, in den lande van Oestergo ende Westergo, dat men hiet Oestbergen ende Westbergen, oft nu ter tijt Oest-Frieslant ende West-Frieslant, ende sloegen hoer tenten daer op 't lant, ende rusten hem een luttel tijts. Daerna ghing die heylige man voert, als een bode der wijsheit, ende began volstandelic te preken dat heylige Evangelye ende 't heylige gelove Goeds, als dat sommige van den Friesen gelovich werden, ende namen an dat heylige kersten gelove. Mer die oude viant die duvel, die altijt des menschen salicheit benijt, die wederstont dat, ende verwecte een bloedige partye ende strijt tegens die heylige leraers, die liever hadden te sterven, dan of te laten des duvels manier ende lere, die hoer ouders gemaect ende aftergelaten hadden. Mer die vertwifelde ongelovige menschen stopten haer oren, ende en wouden niet horen die vaderlicke leringen ende vermaningen, ende nochtans en liet hi niet of van sine voorgenomen goede werc; ende dreychden hem ende den sinen doot te slaen. Mer die heylige biscop verachte die dreygementen des verwoeden volcs, troestende ende starckende sine lieven discipulen, <lxix> ende en hilt niet op van sine heylige predicacie ende leringe. Waerom dat die heylige biscop mit sine gesellen toech op een ander plaets, daer veel Friesen vergadert waren, om aldaer mit begeerte der heyliger martelyë volstandelic den ongelovigen te bekeren, of zijn bluet daervoer te storten. Datwelcke also in een stedeken geheten Dookom, gelegen op die riviere van der Lauwers, geschiet is, ende wert aldaer mit lij medehulpers verslagen ende gedoot opten v. dach in junio, in 't jaer vijc ende lij, als hi dat bisdom van Utrecht mit groten arbeyde eerlicken hadde berecht xvi jaer; ende bleven alle volstandich tegen dat ongelovige volck totter doot toe, ende coren die ewige benedictie voer die pinen ende martelye om den naem ons Heren Jhesu Cristi, ende voeren mitten zege der martelyën in die ewige bliscap des ewigen levens. Ende deser lichamen der iij priesteren ende der iij dyaconen ende der iij monicken, mit Sinte Bonifaeus ende sijns suffragaens, mit noch ene, te samen xiiij, worden in een schip geleyt, ende tot Utrecht gevoert, ende in Sinte Salvatoers Monster mit groter wenen ende droefheden begraven, die men daer, opten dach van huden, noch toent, mit potten vol van blode van den heyligen martelaren. Mer Sinte Bonifaeus' lichaem, overmits miraculen die God verthoende, is gevoert tot in 't cloester van Fulden van Sinte Benedictus oerde, in den Stichte van Ments, dat hi in voertiden in der woestinen van Betoniën in groter armoeden gemaect hadde, te love Goeds, daer dese gloriose martelaer ende biscop menigerhande duechden gedaen hadde, ende in groter eren versocht wert, doende vele miraculen ende teykenen.

Die derde divisie

¶ Hoe dat deser martelaren bitteren doot over den Friesen van God ende andere menschen gewroken wert.

Dat xxiiij. capittel.

Ende siet, als dese heylige man mitten anderen voer dat gelove Cristi gemartelijt waren ende gedoopt, quamen die Friesen mit groter verwoetheit lopen in die scepen der heyligen, menende daer grote scat in te vinden. Mer si en vonden daer anders niet in, dan¹⁶⁶ haer lijfcost, clederren ende dat Boeck der Heiliger Evangeliën, dat welcke die ongelovige mit groter bliscap namen, menende dat Boeck in stucken te scoeren ende te vernyelen. Mer die Godlicke craft onthildet, ende en mochtens niet bederven. Ende als dese bloedige vleyshouwers dese moort an den heyligen mannen hadden gedaen, ende haren quaden wille volbrocht, zijn si thuyswert gegaen mit groter bliscappen, om te maken enen feestlicken dach mit eten ende drincken. Ende siet, daer heeft God Zijne heyligen doot willen wreken, ende heeft alle hoer broot doen verkeren ende verwandelen in steen, dat men noch huden des dages hout ende thoent in der stede van Dockem in Frieslant, tot gedenckenisse der heyliger martelaren. Ende als dese vertwifelende ongelovige menschen droncken geworden waren in deser werscappe, hebben si onderlinge twiedracht gecregen, ende sloegen malcanderen ter doot mitten selven glaviën ende messen, daer si die heyligen mede gedoot hadden. Daerna quam een hertoge uut Hoech-Frieslant, ghenoeemt Wydinking, mit groot swaer volck van wapenen, ende passeerde over die riviere van der Lauwers, ende verwoeste ende vernielde al te seer die lantscappen van Oest-bergen ende Westbergen, vangende ende slaende dat volc van den lande in wrake van den heyligen martelaren, die si gedoot hadden.

Paeusen

Anno vij C lij.

Dat xxv. capittel.

Stephanus die ij. was die xcv. paeus, ende sat v. jaer, een maent; hi was een man van groter religie, wijsheyt ende leringe, ende sant sine legaten totten keyser Constantijn die v. om hulp ende bystant tegen den coninc van Lomberdiën, mer hi en deet 's niet, want die coninc Sinte Pieters patrimoni ende al dat der kercken van Romē toebehoerde destrueerde ende verwoeste, waerom dat die paeus selver in persone in Francrijc getogen is tot hertoge Puppijn van Lotrijck ende Brabant, die alsdoe dat huys ende croen van Francrijck <lxv-v> regeerde, want die coninc Chilperijck daertoe onbequaem was. Ende Puppijn mit sijn wijf ende kinderen hebben den paeus iij milen te gemoet gegaen, ende mit groter eerwaerdicheit ontfangen, sine voeten gecust, ende sijn mule by den thoom geleyt tot in sijn logijs, daer hem die paeus mit groter droefheit declareerde dat jammer der Roemscher kercken, begerende, dat hi Sinte Pieters patrimony ende goeden bescermen wilde. Ende die paeus heeft hem gesalvet tot enen witlicken ende erflicken coninc van Francrijc, mit alle sine geslachten, ende heeft dat keyserrijck van Romē translateert ende overgeset van den Grieken totten Francken ende Duytschen. Ende als

Die derde divisie

hi vele kercken die die Lomberden gedestruueert hadden vernyewet ende repareert hadde, is hi gestorven, ende wert tot Sinte Pieters begraven.

Paulus was die xcvi. paeus, ende sat x jaer, een maent; hi was een sachtsinnich ende goedertieren man, een beschermer der weduen ende wesen, milde in aelmissen te geven; hi vervoerde Sinte Petronillen lichaem van buten der stadt ende brochtet in Sinte Pieters, hoers vaders, kercke, ende leydet daer in een marmoren graf. Als hi doot was, wert hi daer mede begraven. Ende dat paeusdom vaceerde i jaer ende i maent.

Constantinus die ij. was die xcviij. paeus, ende sat een jaer. Hi wert mit geweld ende mit ghiften paeus gemaect, ende wert van een simpel leeck in een paeus angenomen. Ten lesten is van den Romeinen geestlic ende waerlic gecoren tot enen paeus Stephanus, ende Constantijn wert in een cloester ghesteken.

Stephanus die iij. was die xcviij. paeus, ende sat iij jaer, v maenden. Ende dede terstont vergaderen een concilium van veel biscoppen uut Ytalien ende Walslant, in denwelcken Constantijn ende alle sine wercken ende ordinanciën condemneert worden, utgeseyt dat doopsel ende creesdom. Ende hebben voert ingeset dat hem voertan niement en soude presumeren paeus te worden, ten waer dat hi doer die graden der Heyliger Kercken totten priesterlicken staet gecomen waer; ende dat, opten ban ende ewige maledictie. Ende als hi vele goede wercken volbrocht hadde, is hi ghestorven ende tot Sinte Pieters begraven.

Adrianus, van dier namen d' eerste, was die xcix. paeus, ende sat xxij jaer, x maenden, xvij dagen. Hi was een grootmoedich ende stantachtich man, ende heylich van leven. Hi ontboet coninc Kaerl die Grote dat hi in Lomberdiën quame, ende bescermde die Heylige Kercke van Romanen, als hi dede. Hi hilt een concilium van iij C ende l biscoppen in denwelcken princepalicken die ketteryë van den beelden te vernyelen condemneert ende te niet gemaect wert. Hi dede oec die muren ende kercken van der stat sere verbeteren ende vernyewen, ende starf ten lesten salichlic, ende wert tot Sinte Pieters begraven.

Keyseren

Anno vij C lxxvi.

Leo die iij., Constantijns voornoemde soen, wert keyser, ende regeerde v jaer. Hi was eerst een goet man, mer daerna verkeerde hi, ende wert een quaet ende ghierich man. Hi beminde seer costlicke gesteenten, waerom dat hi een croen van groter prysen met precieuse gesteenten verchiert nam uut Sinte Zophiën kercke, ende droech se op sijn hoeft. Ende siet, die hant Goeds heeft hem terstont geslagen, datter uut sijn hoeft liepen grote puysten ende pocken, ende starf corts daer na.

¶ In desen tijt gescieden vele wonderlicke dingen. In Syriën was so groten aertbevinge, datter sommige steden versoncken, ende

Die derde divisie

andere steden, die op bergen stonden, sceyden hoer van dat gebercht, ende gingen staen wel vi milen vandaen op andere effen plaetsen, ende en braken niet.

Item, een mule sprac woorden oft een mensch geweest hadde.

Item, in die zee was dat water bevroren wel xxx cubiten dick ende C milen lang, ende daer viel snee wel xx cubiten hoech, gelijkken een berch. Dese vorst was wonderlicken groot.

Item, scietende sterren vielen uuter lucht, dat die menschen worden verveert, menende dat die werlt vergaen soude. Ende wat wonderlicke veranderinge dese te- <lxii-r> kenen pronosticeereden ende boetscapten, bewisen ons wel die navolgende tiden.

Anno vij C lxxxii.

Constantijn die vi. wert keyser na sinen vader, ende regeerde x jaer; mer want hij noch jong van jaren was, soe regeerde mit hem sijn moeder Hyrene, van Athenen geboren. Dese Hyrena [want si een wise ende duechtlicke vrouwe was, ende seer geneycht om dat heylige kersten gelove te verstarcken] heeft si een concilium doen houden in die stadt van Nyceën van iij C ende xxx biscoppen. In welcke ingeset is, dat men voertan die beelden der heiligen niet uitdoen noch vernyelen en soude, opten ewige ban ende maledictie. Mer dit en konde hoer soen Constantijn niet wel verdragen, want hi seer sijns vaders aert volchde ende natuer; waerom dat hi bi rade sijnre vaders vrienden dese statuten weder te niet maecte, ende dede sijn moeder bannen uuter stat, ende regeerde noch v jaer alleen. Ende nam te wive een scone vrouwe, genoemt Maria, dien hi na versette ende nam een ander, geheten Theodora, ende maecte die keyserinne, ende stack vele sijnre edelen die ogen uut. Waerom dat die burgeren van Constantinopel sijn moeder weder ontboden, ende deden desen Constantijn, haer soen, vangen, ende zijn ogen uutsteken, ende in een karcker leggen; daer hi cativelic als een ketter zijn leven in einde; ende Hyrena regeerde allene seer wijslic noch v jaer. Dese keyserinne, doe si vernam dat die Romeynen begonnen te declineren ende of te gaen van 't rijck der Griecken, ende seer geneycht waren totten Francken, die se best bescermen ende voerstaen mochten, ende boven dit want si van ghene vrouwe regiert en wouden wesen; ende verhoerde dat die paeus Leo die iij. tot gonst ende bede der Romeinen den groten coninc Kaerl van den Francken keyser van Romem consecreert ende gewijt hadden, sant si hoer ambassaten mit groter staet totten keyser Kaerl die Groot om mit hem aliance ende vrede te maken van 't keyserrijck, ende deylden mit malcanderen dat lant ende keyserrijck. Ende mit deser delinge sijn die Romeinen van den Grieken rijck verscheyden in 't jaer viij C ende i, nae dattet die Griecken van den groten Constantijn of te rekenen, beseten hadden iij C ende lxviij jaer, tot coninc Kaerls die Groten tiden.

Nicephorus quam met geweld in 't rijck, ende regeerde ix jaer. Hi sant Hyrenen, die keiserinne, in der ellenden, ende was een vrack ende geltghierich man, ende en dede in 't rijck gheen goet, dan dat hi mit coninc ende keyser Kaerl die Groot die aliance ende vrede,

Die derde divisie

die Hyrena onlancs mit hem gemaect hadde, continueerde ende vernyewede. Tegen hem quam Aäron, der Saracenen coninc, mit iij C M man; ende om vrede te vercrigen, so beloofde hem Nicephorus te geven alle jaers iij C M goude penningen¹⁶⁷. Ende mit desen quam dat rijc der Griecken ende van Constantinopel tot niet. Ende also hi desen overdracht niet en hilt, wert hi in enen strijt verslagen. Ende na hem regeerde sijn soen Scauracius één jaer. Na desen worde Michaël keyser, ende was Nicephoorts dochter man, ende regeerde twie jaer. Hij was een goet kersten man, ende hadde veel striden teghens den onghelovigen; mer ten lesten gaf hi dat rijck willichlic over enen genoemt Leo, ende wert een monick. Ende hiermede laten wi voertan after die keyseren der Griecken, ende sullen hierna alleen dye keyseren van Romē opsetten, van den welcken die eerste wesen sal Kaerel dye Groot, als men in die linyë van den keyseren in 't voertgaen van onsen <lxij-v> cronyke vinden sal.

¶ In desen tijden verduysterde die zonne, ende si en scheen nyet in xij dagen, ende men sach een teyken des Heyligen Cruys in der menschen clederen. Ende van den hemel viel bluet opter aerden. Veel menschen seyden dat dit gesciede, omdat die goedertieren keyser Constantijn sijn ogen uutgesteken waren.

¶ Item, in desen tiden wert tot Constantinopel gevonden een gouden plate in een mans graf, daerop gescreven stont: "Christus sal geboren werden van die Maget Maria, ende ic gelove in Hem. O sonne, du sulste mi anderwerf sien onder Constantijn ende Hyerene."

¶ Hoe dat Sinte Gangolf, een graef in Borgondiën, een fontein cofte in Waslant, ende die doer sijn gebet opspringen dede in 't graefscap van Borgondiën.

Dat xxvi. capittel.

Op dese tijt is van groter name ende fame geweest die heylige man ende ridder Gangolf in Borgondiën. Dese here Gangolf diende lang dat huys der Fransser heren onder Puppijn, ende was mede in den strijt die coninc Puppijn hadde tegen die Saracenen ende Wandelen in Langedock, ende oec één van den xx princen die verslegen waren ende doir verdienste des alre heylichsten man Sint Jans Baptisten hoeft, dat doe eerst in Vrancrijc quam, verweect worde van der doot, als dat die legende inhout. Comende na desen strijt ende dit grote mirakel Sinte Gangolf uut Aquitaniën ofte Langedock, om thuys in Waslant te varen, quam hi mit sijn dienres in een groen velt, daer een scone fonteine van claren water in stont, ende stelde hem dair ter neder om een luttel te rusten ende te eten. Dit siende diegene dien dit lant ende fonteine toebehoorde, quam angelopen mit een toernigen sin, beclagende den heyligen ridder Gangolf dat hi hem grote scade dede mit sijn paerden ende knechten in sijn gras ende sate. Ganfolf versachte des mans toernicheit met soeten woorden, ende seyde: "Mijn lieve heer ende vrient, en belcht u niet, dat ic hier sitte; want ic begheer van u dese fonteyn te copen." Die man horende Gangolfs simpelhedē was seer blide, ende vercoft hem om sekere penningen¹⁶⁸ sine fonteine, menende dat hi te min waters niet hebben en soude. Mer God, een bekenre alre herten, heeft

Die derde divisie

geplaecht des rijcken mans ghiericheit, ende heeft hoechlic verheven sijns ridders simpelheit; want nadat Gangolf thuys quam, ende hem zijn bose wijf gestraft hadde van sine sotte comanscap, ghing hi buten zijn hof, ende stac aldaer 't hem liefde zijn staf in der aerden, ende daer is onlanxs, doer Goeds gracie, Die mitten simplen wandert, die fontein mit alsulcke grootheit ende gedaente des waters gecomen ende ontsprongen, als hij se in vreemden ende verden landen gecoft hadde; also dat des rijcken mans ghiericheit dairin bedrogen bleef, ende Gangolf volstandich geloef na den woorden Goeds in 't Evangely worde voer allen menschen verclaert.

¶ Hoe dat Gangolf mit Sinte Wolfran, biscop van Senoveren, Oest-Vrieslant ende West-Vrislant mede help bekeren.

Dat xxvij. capittel¹⁶⁹.

Dese heylige ridder ende grave in Borgondiën, Gangolf, is mitten eerwaardigen vader Sinte Wolfran, aertsbiscop van Zenoveren, daer wi voer of gescreven hebben, mede in West-Frieslant gecomen, ende heeft alle dat gantse lant mitter stat Medenblic daer coninc Rathbolt van Frieslant sijn conincklike woenstat hilt, doer gheleerde mannen ende priesteren, mitten biscop voornoemt, ende mitten swaerde ende vrese des conincs Puppijns, totten heiligen gelove gebrocht, wanttet hadde tevergeefs van den doctoren ende priesteren gepreect <lxiiij-r> geweest, 't en waer dat coninc Puppijn doer¹⁷⁰ desen vromen ridder ende prince Gangolf gewapenderhant onderstant gedaen. Waeromme dat Gangolf een heel jaer lang in Frieslant bleef, omtrent Medenblic, by den heyligen biscop Wolfran voornoemt, ende began tot Oestwoude doer begeerte des biceps voornoemt een kerck te timmeren. Ende siet, op een tijt als hi tsavonts sat an der tafelen, ende at by den heyligen biscop, ende onderling mit malcanderen van die Heylige Scriften ende van 't gelove Cristi te vermeren spraken, worde hi mitter flamme ende begeerte der martelië hertelic ontsteken, ende sprac totten biscop aldus: "O heylige vader ende here, ic voersie dat onsen arbeyt in desen landen onlanxs vergaen sal, tensi dat wi oec den Oest-Friesen ende Denen brengen totten gelove Cristi; want si sullen dit lant, omdat si 't geloef angenomen hebben, weder overvallen, als sie voermaels hebben gedaen, angesien dat die coninc van Denemarcken die coninc Rathbolts dochter te wive heeft, ende sal hieruut oersaeck nemen om sijn sweers leet te wreken, ende 't geloef hier begonnen vernyelen, ende sijns wijfs vaders rijck, dat 's Frieslant, besitten. Want nu coninc Rathbolt gestorven is ellendelic ende haestelic, sal hi dit lant willen conqueren ende innemen. Och, of ic waerdich waer, ende die coninc der Denen hier in 't lant quame, mijn bluet voer 't geloef Cristi te storten, of hem mitten swaerde te verwinnen." Nadat dese heylige ridder ende grave Gangolf dit gesproken hadde, sach dese heylige biscop een scoen licht staen op Gangolfs hoeft, mer het scoot onlanxs zuytwestwert op daerof. Dit merckende die heylige aertsbiscop van den Heyligen Geest ende van binnen verlicht, seyde aldus: "O vrome vorst, prince ende ridder Gangolf; weet dat God dijn begeerte verhoort heeft; mer het sal op een ander plaets in dijn lant ende van dijn naeste gescien ende volbrocht worden."

Die derde divisie

¶ Hoe dat dese Gangolf sijn wijf van overspul strafte, ende hoe hi daerom vermoort wert.

Dat xxviij. capittel.

Corts hierna is dese ridder Gangolf van den eerwaerdigen biscop Wolfran gesceyden, ende quam op zijn slot in Borgondiën, daer hi een quaet gerucht hoorde van sijn wijf, als dat si in zynre absencie hear heylige echte over getreden hadde ende gebroken, waerom dat se Gangolf in 't heimelic mit lancmoedicheit minlicke strafte, seggende dat si voer ogen naem haer ofcoemst ende edel geslachte, ende boven alle Goeds toorne, Dye die sonde ongepinicht niet en laet. Si sprac wederom seer stoutelic, ende seyde, dat men haer groot ongelijc dede mit deser diffamacie ende gerufte, want si sulcker saken niet sculdich en was. "Wel", sprac hi, "wilstu dat ic di gelove, du moechste di mit cleynen arbeyt van alle 't gheen dat men di overseyt, suveren ende purgeren. Maect dijn arme bloet, ende langet mi een steenken uuter gront van der fonteinen. Is 't dattu dijn arme ongequest weder na di haelste, ic sal geloven dattu sonder scult biste ende onrechtelic over gelogen worste." Dit horende sijn wijf, wort sere verblijft, menende dat si Gangolfs simpelheit, als hoer dochte, lichtelic hiermede bedriegen soude; want si wiste sekerlic, dattet water van der beeke ofte fonteine, daer si hoer arme in steken soude, nauwelic nader natueren laeu en was, ende dattet haer niet letten en mochte. Mit aldus daniger vermetelheit ende stouticheit [niet voer ogen nemende dat die fontein doer Gangolfs geloef uut verren landen tot zijn woninge gebrocht, haer doer tselve geloef van Gangolf scaden mochte], stac si vromelic hoer arm daerin totten gronden toe, ende si en voelde noch hetten noch letsel. Mer als si haer arm weder na haer trecken soude, stroopte ende volchde dat vel van horen vleysche (recht geelijc men enen ael-tuel ofhaelt) totten handen toe. Dit siende mit groter jammer die heylige ridder Gangolf, sprac tot haer aldus: "O edel vrouwe, ende bi wilen mijn uutvercoren wijf, siet, so nu verschijnt ende openbaert haer dye waerheit dijnre boesheit. Hierom, so neemt dijn goet na di, ende blijft op u selven, of gaet henen mit u buele, want du en salste voert meer mijn bedde niet betreden, noch mijn gesellinne wesen." Ende hi deelde mit haer dat goet, ende liet hoer die helfte behouden, ende ghinc wonen mit haer lief op haerselven, ende bleef bi hem sitten in openbaer overspul. Mer die duvel, die een sondich mensch altijt tot meerder quaetheit brengt, verwecte dat wijf ende haer buel mit sulcker raserie ende toornicheyt, dat si doer 's duvels ingheven opnamen Gangolf te doden. <lxiiij-v> d' Welck also geschiet is, als men op 't langste vindt in sijn legende, ende is jammerlic in sijn slaepcamer martelijt van sijn naeste, dat is van sijn wijf, mitten handen hoers buels, na der propheciën ende visioen, dat die heilige vader ende biscop Wolfran sach tot Oest-Woude in Vrieslant van desen vromen ridder Gangolf, als voerseyt is.

Die derde divisie

¶ Van een wonderlic teyken ende mirakel dat zijn vrouwe gebuerde na Sinte Gangolfs doet, hoer leven lanc.

Dat xxix. capittel.

Dat des heyligen ridders Sinte Gangolfs doot mit verdiente der martelië God ontfanclic is geweest protesteren ende betugen ons die grote miraculen, die God doer sijn martelaers lichaem, noch onbegraven, bewesen ende gedaen heeft; want doe men sijn heilige lichaem in der kercken totten begravinge dragen soude, sijnder vele siecke menschen, die sijn lichaem roerden ende antasten, van alle siecte ende smarte genesen. Doe dit sijn wijf van één hoer dienstmaecht hoorde, dat hoer man ende heer Gangolf als een warachtelic martelaer miraculen dede, lachte si, ende scempte daermede, seggende aldus: "Also doet Gangolf miraculen, als mijn aers after spreekt." Ende siet! terstont en mocht si een woort niet spreken, si en maecte van afteren een oneerlic geluyt; welcke passie ende confuys bi haer bleef, al hoer leven lang, ende mocht nimmermeer opten dach der martelië van Sinte Gangolf, dat 's op een vridage, een woort mitten monde niet uitspreken, si en maecte terstont van afteren een confuselic geluyt. Dat hem oec gewaerdicht heeft coninc Puppijn van Francrijc, daer Gangolf onder diende, persoanlic te ondervinden, want hi heeft¹⁷¹ besocht ende in der waerheit also bevonden, danckende God almachtich, dat hi sinen vromen voervechter ende cappetein Sinte Gangolf van der croen der marteliën niet en priveerde, dien hi voermaels in Langedock ridderlic stryende tegens den ongelovigen mit sijn bluet verdient hadde, hoewel dat hi van dier doot doer Sint Jans hoofd verwect was, als voorscreven is.

¶ Van den heyligen man Sinte Gregorius, die derde biscop van Utrecht.

Dat xxx. capittel.

Gregorius, een edel geboertich jongeling uut Duyslant, wert nae Sinte Bonifaes die iij. biscop van Utrecht bi ordinancie ende provisie des voornoemden aertsbiscop Sinte Bonifaes. Dese eerwaardige ende heilige man Sinte Bonifaes, als hi binnen sinen leven prekende was in den landen van Hessen ende Duringen, quam hi op een tijt in een joncfrouwen cloester by der stat van Trier, gelegen opter riviere van der Mosele, in welcke abdye een devote ende religiose abdisse was, geheten Adula; ende ontving desen heyligen man mit zijn geselschap mit groter begeerten ende vrientscappen, hopende van hem te horen enige solacelicke ende gheestlicke woorden, stichtende totter ewiger salicheit. Ende sittende ter tafelen, quam daer een jongeling van xv jaren, daer Adula, die abdisse, een oude-moeder of was, genoemt Gregorius; ende na ouder ghewoenten der geestlicker ordene las hi over maeltijt bescheydelic ende discretelic na sinen vermoeghen die omelye des heyligen evangelijs ter tijt dienende. Ende dit gedaen sijnde, began Sinte Bonifaes dese woorden, dier gelesen waren, te repeteren ende te verhalen mit sulcker vuericheit, dat dat hart van desen jongeling in der liefden Goeds also ontstac, dat hi alle sinen vrienden ende lantschap afterliet, ende volchde den heyliger¹⁷² man Sinte Bonifaes

Die derde divisie

na, ende was een getrou medehulper om te bekeren dat onghelovighe volck van hore dwalinghe ende afgodyschap. Waerom als Sinte Bonifae by godlijcken inspreken sinen anstaenden sterfdach vernomen hadde, ordineerde ende sette hij na hem desen heyligen man Gregorium te wesen biscop van Utrecht.

<lxiiiij-r> ¶ **Hoe dat aertsbisdom van Utrecht hier te nyete ghing, ende wert voertan een slecht simpel bisdom ende suffragaen des aertsbiscops van Coellen.**

Dat xxxi. capittel.

Soe is dan dese heylige man Gregorius geworden na Sinte Bonifae die iij. biscop van Utrecht, ende aftervolchde oec die pleyte ende 't gerechte datter anheleyt ende begonnen was in 't hof van Romē tegen den aertsbiscop van Coellen, Hilger genoemt, om die aertsbiscoplicke benedictie ende infule ofte mytre. In denwelcken hi hem sere wijslick ende voersichtich hadde. Mer lacen, corts hierna quamen die Denen ende Noermans, ende verwoesten alle dat gantse Sticht van Utrecht, als Hollant, Zeelant ende Vrieslant, ende sloegen dat volck meest doot, ende namen mit hem wiven ende kinderen mit enen groten roef, ende verwoesten ende destrueerden dat lant also, datter ghene bouman ghebleven en was om 't lant te bouwen; waerom dat van groter armoede dese biscop Gregorius dat hof van Romē niet vervolgen en mochte om die aertsche biscoplicke benedictie te ontfangen, want die kercke ende aertsche biscop van Coellen te rijck ende te machtich was tegen te pleyten. Ende heeft daeromme van noots wegen ende armoede simpele benedixie moeten nemen van horen naesten geseten biscop, als van den aertsbiscop van Coellen. Ende mosten lange menigen tijt misse doen gelijken abten, sonder biscoplicke mytre, totter tijt dat here Godebalt biscop van Utrecht worde, ende was in 't jaer M C ende xij of daer omtrent. Die aertsbiscoppen van Coellen en hadden niet meer dan enen suffragaen: dat was die biscop van Ludick; ende wert die biscop van Utrecht die anderde. Die ander iij, als Monster, Minden ende Osenbrugge, sijn na angecomen. Dese heylige man Gregorius, nadat hi biscop geworden was, gaf hi hem seer tot goedertierenheit ende miltheit, versmaende boven maten die ghiericheit, wetende dat si van alle quaet die wortel is. Hi verwerf oec mede dat coninc Kaerl die Grote van Frankenrijck confirmeerde ende vestichde alle die privilegiën, goeden, renten, thienden ende chijnsen, die sijn ouders Kaerl Marteel, Puppijn, Kaerleman ende sijn vader coninc Puppijn die Cleine der kercken van Utrecht gegont, gegeven ende confirmeert hadden, die te behouden ende besitten in een ewich testament.

¶ **Hoe dat dese heylige man sine discipulen sant doer sijn bisdom om dat ongelovige volc te bekeren.**

Dat xxxij. capittel.

Dese heylige vader was seer sorchvoudich ende naerstich, als een goet harder ende pastoer, om sine ondersaten, die noch ongelovich

Die derde divisie

in den wech der afgodiscap dwalende waren, te brengen in der rechter koye ende wech des salicheits, heeft sine discipulen mit groter naersticheit gesonnen in 't lant van Overysel, als Lebuijn, Marcellijn, Willibalt ende Lijfwijn, die hi alle bequaem daertoe kende. Ende hebben mit hoer heylige leringe ende exempelen des goeden levens veel volcs bekeert, mer Lijfwijn starf onlanxs daerna, ende leit tot Oudezeel begraven. Lebuijn quam in der stede van Deventer, ende dede dair grote naersticheit ende arbeit om dat rude, grove volc totten heyligen kersten gelove te brengen. Ende heeft aldaer mit zijne heyliger leringe ende predicatie veel volcs bekeert ende een kercke gemaect, daer hi na vele goede wercken salichlic gestorven ende in begraven is; welcke kercke naderhant van den ongelovigen Denen ende Noormans gedestruueert ende verwoest worde. Mer namaels wert sijn lichaem gevonden ende verheven, als men in sinen legende dat breder lesen mach. Die ander discipel, Willibalt, die oec uut Engelant van der Neder-Sassen ofte Vriesen geslachte gecomen was, dede oec groten arbeyt onder dat ongelovige Vriesse volc, ende overmits sijn heilich ende duechtlic leven, heeft hi mit sijnre leringe vele heydenen Sassenen bekeert; ende om sijn heyligh levens willen wert hi van den coninc Kaerl die Groot van Franckenrijck gemaect ende geordineert die eerste biscop van Bremen, ende wert daer na sijnre doot mit groter eren begraven.

¶ Hoe dat Gregorius, biscop van Utrecht, oflivich worde.

Dat xxxiiij.¹⁷³ capittel.

Hierna, doe dese heilige man Gregorius¹⁷⁴ lxx jaer out geworden was, is hi seer gichtich geworden; ende was daerof iij jaer lang gequelt. Mer hi dede nochtans die Heilige Scrijften voir hem lesen, ende Davids salmen singen. Ten lesten, doe die ure zijns doots nakende was, dede hi hem <lxiiiij-v> brengen van sine discipulen in Sinte Salvatoers Monster; ende als hi aldaer sijn ghebet uuter herten gestort hadde, ende dat¹⁷⁵ Heylige Sacrament ontfangen, gaf hij God den geest weder over, dien hi lange tijt mit groter devociën hadde gedient, ende wert mit groter eerwaerdicheit in die voernoemde kercke begraven in 't jaer ons Heren vij C ende lxxxiiii, opten xxv dach van¹⁷⁶ oestmaent, als hi dat bisdom van Utrecht mit groter naersticheyt ende mit duechtlicke exempelen hadde berecht xxxij jaer lang.

¶ Hoe dat Adelbricus die iiij. biscop van Utrecht wert.

Dat xxxiiiij. capittel.

Adelbricus, uut Engelant geboren van der Neder-Sassen oft Vriesen geslachte, wert na Sinte Gregorius' doot gecoren ende verheven die iiij. biscop van Utrecht. Dese Adelbricus, om sijn duechtlick ende eerlick levens wille, wert hi gemaect canonick der kercken van¹⁷⁷ Sinte Martijn tot Utrecht; ende wert mit ghemene rade, ter wilen dat die heylige man Gregorius van die ghichte ghequelt was, gemaect ende geset vicarius ende gouvernuer des ghehelen Stichts van Utrecht, d' welcke hi als een goet dispensier ende procuratoer

Die derde divisie

mit groter naersticheyt ende wijsheit trouwelic bediende ende regeerde. Als nu dese biscop Gregorius sere sieck lach, ende sine heren ende canonicken beduchten dat hi storven soude, beclaecheden si mit groter droefheden die absencie ende ofwesen des eerbaren heren Aelbrici, die op die tijt in Ytaliën was, in dienste als ambassaet des conincs Kaerls van Franckenrijck, niet wetende wanneer hij wedercomen soude. Die heylige man dit horende, troeste se sere mit minlicke woorden, propheterende ende voerseggende sine canonicken ende medebroeders, dat hi van deser werelt niet scheidende en soude, voerdat Adelbricus weder bi hen gecomen waer; d'welck also geschiede, want iij dagen eer dat Gregorius starf, quam hi onversienlic, ende wert mit groter bliscappen ende eren ontfangen; ende na Gregorius' doot coren si hem eendrachtlic, als Gregorius dat voer gheseyt ende ordineert hadde, tot enen biscop van Utrecht.

¶ Hoe dat Adelbricus impetreerde van den groten coninc Kaerl confirmacie der goeden van sijn ouders der kercken van Utrecht gegeven, ende hoe hi sant den heyligen man Sinte Ludgher in Sassen ende Vrieslant dat volck te bekeren. Ende hoe Adelbricus van deser werlt scheidende ende starf.

¶ Dat xxxv. capittel.

Dese eerwaerdige man biscop Adelbricus, die sere sorchvoudich was om sine bevolen kercke ende creesdom te vermeren, verbeteren ende bewaren, vercreech mit groter naersticheit dat die hoech-geborene here coninc Kaerle van Francken-rijck confirmeerde ende vestichde alle die goeden, renten, landen, thienden ende chijnsen die sine voervaders der heyliger kercken van Utrecht gegont, gegeven ende verleent hadden. Ende daerenboven, soe gaf dese voerscreven coninc Kaerle der kercken van Utrecht vele lants leggende op die Lecke ende Ysele, ende tusschen den Rijn ende die Lecke, ende op die stroem van der Heim, mit allen sinen toebehoren, husen, woningen, knechten, bosschen, campen, weyden, wateren ende watervloeden, roerende ende onroerende, in allen schine als grave Wigger die van hem te houden plach, mitten foreesten ende wildernissen, Hengheest, Scoten, Forenholte, Mocoorth ende Wijdock, leggende op beiden siden van der rivieren Heim. Ende gaf noch daertoe in den dorpe van Opkercken C stucken lants tusschen den Rijn ende die Lecke, om die rustelic ende ewelic te gebruyken¹⁷⁸, ende heeft dit mit sine besegelde brieven confirmeert ende ratificeert.

¶ Hierna heeft Adelbricus gesonnen den heylighen man Sinte Ludgher, mit vele sine gesellen ende discipulen, totten Vriesen <lxv-r> in den landen van Oestergo ende Westergo, totter stede van Dockem, daer wilen eer die heylige man Sinte Bonifaeus voer 't heylige geloef gemartirizeert ende gedoot was, om den Friesen, die Sinte Bonifaeus daer bekeert hadde, ende doer hertoge Wydiking van Hoech-Frieslant of Neder-Sassen weder van den ghelove gedwongen ende ghevallen waren, weder te brengen totten rechten kersten ghelove, ende was aldaer vij jaer lang, doende groten arbeyt ende naersticheit, destruerende die tempelen der afgoden, lerende ende prekende den volcke den wech des ewigen salicheits. Ten lesten reysde hi tot Rom, visiterende die heylige apostelen Sinte Pieter ende Pouwels; ende wederomme

Die derde divisie

comende, heeft hem die coninc van Francken-rijck, Kaerl die Grote, geset ende geordineert te wesen een harder ende pastoer der stat ende kercken van Minimigarden, dat is Monster, ende heeft hem ghemaect die eerste biscop van Monster. Ende heeft mit sijnre heyliger leringe ende predicacie die West-Phalens ende Sassens gebrocht totten heyligen kersten gelove, alle die van God daertoe vercoren ende voersien waren. Ende na vele teykenen ende wonderlicke miraculen die hi in sinen leven gedaen heeft, is hi van deser werlt gesceyden, ende heeft God sinen heylighen siele gheoffert, ende starf tot Billerbeke in 't jaer ons Heren viij C ende ix, opten vij. kalende van aprille, ende sijn lichaem wert mit groter eren ende droefnissen van sine canonicken ende mede-brueders begraven tot Werden. Ende omdat dese heylige man vele goets ende vromelicken gepredict¹⁷⁹ heeft in desen Stichte van Utrecht onder ij biscoppen van Utrecht, als Gregorio ende Adelbrico, daerom wert hier in 't cort van hem wat gescreven. Sijn legende is overal te crigen: men lese dat in 't lange. Ende als die heylige ende devote here Adelbricus sijn bisdom mit groter naersticheit ende arbeyt, lerende ende wisende sine ondersaten die wech des ewigen salicheyts, regeert ende beseten hadde x jaer, is hi salichlic in den Heer gestorven, opten xij. kalende van september, in 't jaer ons Heren vij C ende xciiij, ende wert mit betamelicker utvaert begraven in Sinte Salvatoers Monster, by sinen voervaderen.

¶ Hoe dat Theodardus ghecoren werdt die vijfte bisscop der kercken van Utrecht.

¶ Dat xxxvi. capittel.

Theodardus, geboren uut Frieslant, wert na des heyligen mans doot Adelbricus, gecoren ende geordineert te wesen die v. biscop van Utrecht, een man van groter sciëncien ende leringe, ende een excellent ende vermaert preker. Hi was seer naerstich ende sorchvoudich mit sijnre leringe ende heylige conversacie den ongelovigen Friesen te bekeren, arm van geeste, rijck ende milt in aelmissen te geven, volstandich in vasten, in waken, in heylige meditaciën ende oeffeninge alre doechden. Ende is in 't eynde gracelic overgheleden ende gestorven, in 't jaer ons Heren viij C, ende wert mit groter eren begraven in Sinte Salvatoers Monster, bi sinen voervaders ende heylige biscoppen.

¶ Paeusen

Anno vij C xcvi.

Leo die iij. was die c. paeus, ende sat xx jaer, v maenden ende xvij dagen; een seer geleert man, reyn van leven ende wël sprekende, een beminre der geleerden, een vertrooster der armen, ende een bescermer der weduen ende wesen. Dese Leo, gaende in der processien op Sinte Marcus' dach, wert hi after of getogen, overmits een ghemaecte oploep van ij Romeinen, als Paschalis, sancmeester, ende Campulus, priester, ende sloegen hem seer deerlic, ende worpen hem ter neder, ende sneden hem die tonge of, ende staken hem sijn ogen

Die derde divisie

uut, ende leyden hem doe in ene duystere karcker. Mer God van hemelrike en liet sinen trouwen knecht ende dienre niet ongestroost, ende heeft hem zijn sprake ende gesichte wedergegeven¹⁸⁰, ende is ten lesten doer cloec-heit ende behendicheit sijns camerlincs uuten karcker verlost ende in Sinte Pieters <lxv-v> Kerck gebrocht, daer hi also lang verholen bleef, totdat hem die hertoge van Spoleten brochte in sine stat van Spoleten, ende vandane is hi getogen totten groten coninc Kaerl van Franckenrijck, ende gaf hem te kennen, ende claechde den grote overlast ende 't verdriet dat hem die Romeinen hadden gedaen. Coninc Kaerl dit horende, heeft den paeus mit veel volcs weder te Romem gesonnen, ende daerentusschen maecte hi vrede mitten Sassen tot Padeborn; ende hi quam na tot Romem, ende daer wert alle twist ende discoorde ter neder gheleyt. Ende als die paeus hemselven purgeert hadde van 't gene dat men hem op seyde, is hi weder mit groter solemniteyten in sijn paeuslicke stoel geset. Die paeus Leo begerende den coninc voer sijn weldaet danckaerheit te bewisen, heeft hem bi rade der cardinalen ende bisscoppen, die in groten ghetale uut Walslant ende Ytaliën tot Romem ghecomen waren, opten heyligen Kersdach onder die misse keyser van Romem gemaect ende gesalvet, mit gonst ende goetwillicheit der Romeinen, roepende mit groter bliscappen: "Den groten Kaerle, van God gecroont ende vreedsamigen keyser, si altijt leven ende victori!" Ende sinen soen Puppijn noemde hi coninc van Ytaliën. Ende aldus heeft Kaerle die Groot dat keyserrijck weder angevaert, na dattet over iij C ende xxx jaer, overmidts den overval der Gothen, vergeten ende uuten gewoenten ghecomen was. Ende als dese paeus Leo vele doechtlicke wercken gedaen, ende dat scone gasthuys bi Sinte Pieters Kerck gesticht hadde, is hi gestorven, ende mit groter eren ende wenender utvaert tot Sinte Pieters begraven.

¶ Hier anvolcht nu die historie op 't corste des groten coninc Kaerl van Franckenrijck, ende die eerste gecoren keyser van Romem, van der Francken ende Duytschen nacye ende gheslachte, uut vele diverse croniken copuleert ende ghetogen.

Keyseren

Anno viij. C. ende een.

Karolus, die alre glorioeste ende onverwinlicste coninc van Franckenrike, coninc Puppijns die Cleine ende Baertraert oft Berthe, keyser Eraclius dochter van Griekens zoen, wert keyser gecoren ende gemaect in 't jaer viij C ende één, van Leo den paeus die iij., als voorscreven is; ende wert geheten "die grote Kaerle" om sine grote looflicke feyten van oerlogen ende victoriën, die hi gehad heeft in vele landen, sonderlinge tegens die heydenen ende ongelovigen persequeerders der Heyliger Kercken. Dese Kaerl is geboren opten Rijn tot Inghelheim in Rinckauwe, waerom die selfde plaets noch ter tijt dat keiserrijck toebehoert. Ende daer was een out pallaes getimmert, dat naderhant hertoge Robbrecht van Beyerem, palensgrave ende Roomsche coninc, vermaecte, ende coninc Kaerl van Bemen, keiser van Romem, seer verbeterde, in der gehoechnisse van desen groten Kaerl, die daerop geboren was, ende hebben daer gesticht een collegie van canonicken reguliers. In desen coninc

Die derde divisie

Kaerl die Groten lopen te samen iij geboorten ende geslachten, als der Grieken, der Romeinen, ende der Duytschen. Waerom dat oec niet sonder saec noch vermetelic dat rijck in desen coninc Kaerl translateert ende overgeset is. Ende als sijn broeder Kaerleman gestorven was, began hi alleen te regeren, in 't jaer ons Heren vij C ende lxxi. Ende in dit selfde jaer heeft coninc Kaerl een grote dachvaert ende concilium generael mit alle sine edelen princen ende heren ghehouden in een dorp gheuoemt Carbonata. <lxvi-r> Tot welcke vergaderinge oec ghecome sijn alle die vorsten ende princen die sijn broeder Kaerleman plegen te dienen, uutgenomen Gryberta, Kaerlemans wijf, ende Anclaris, een Fransch heer, die te samen hoeren toevlucht namen tot coninc Desiderius van Lomberdiën ofte Ytaliën. Voert heeft tegens desen coninc Kaerl alre eerst rebelleert hertoge Hunaldus van Aquitaniën oft Langedock, tegen denwelken coninc Kaerl sijn alre-eerste heervaert ende strijt angenomen heeft, ende is mit een groot crachtich volc gecomen in Aquitaniën, ende timmerde aldaer tegens die stat van Bourdeus over een swaer slot, genoemt Fronciacum. Hertoge Hunalt dit merckende is voervluchtich geworden ende tot Romen getogen, recht oft hi daer rusten wilde ende 't kersten gelove ontfangen; mer hi is onlancxs van Romen totten Lomberden getogen, ende aldaer als een apostae ende verlochent kersten mit stenen gedoot. Na wiens doot coninc Kaerl ordineerde biscoppen, abten ende graven in Aquitaniën, tot Goeds eer ende voertganck des geloves, ende heeft sinen soen Lodewijck coninc van Langedock gemaect; ende heeft also mit rusten den heyligen Kersdach mit groter blyscap celebreert in Anttiniaken.

¶ Hoe coninc Kaerl die Sassens eerst bevacht.

Dat xxxvij. capittel.

In 't jaer vij C ende lxxij, doe Adrianus paeus van Romen was, heeft coninc Kaerl gehouden een concilium ende dachvaert in der stat van Worms opten Rijn, mit sijn vorsten, princen ende heren, om dat hele lant van Sassen te bevechten ende onder dat kersten gelove te brengen. Ende also Sassen hier voertijts een groot ende wijdt lant was, so is 't te weten, dat Sassenlant in iij delen gedeelt is. Dat eerste deel is nu genoemt West-Phalen, ende is gelegen in die westside van 't lant van Sassen, niet veer van den Rijn; ende die wonen an die oestside sijn genoemt Oesterlinden oft Oestphalen. Ende dit lant wert van ij rivieren gedeelt, dat is die Elbe tot an den Rijn, als men leest in der legende der tweër Ewalden; die ander rivier hiet die Wesar, ende die inwoenres sijn genoemt Westphalers, want dat deel des lants westwert leyt. Mer nu ter tijt noemt men slechtelic dat lant tusschen die Wesar ende die Elbe geleghen Sassenlandt, ende die wonen van der Weser of totten Rijn toe, die hiet men Westphalingen, in der welcken middelste regioen ofte lantschap wonen die Angers, ende strecket tot Slavoniën toe. Tegens desen is te stride getogen coninc Kaerle van Franckenrijck mit swaer volck van wapenen, ende heeft sonder vertreck hoer alre starckste slot, Heresburch genoemt, vechtenderhant ingenomen, ende horen princepalen afgod Irvivisul, dair si allen horen hoop in plegen te setten, vernyelt ende ter aerden geworpen, mit groten arbeyt. Ende siet, doe des conincs volc groten smart van dorste leet, heeft

Die derde divisie

God doer des conincs innich gebet enen drogen beeck mit overvloedich water gevolt, daer si horen dorst soetelick mede ghelaeft hebben. Ende als die coninck desen hoecke lants inghenomen hadde, is hi mit xij heren, die hi nam van den Sassens tot een onderpant, hoere subjectie mit groter triumphen, gloriën ende victorie wederom in Franckenrijcke ghetogen.

¶ Hoe dat coninc Kaerl der Lomberden coninc gheuoemt Desiderius verwan, ende hoe hij tot Romen quam by den paeus.

Dat xxxviij. capittel.

In 't jaer vij C ende lxxiiij, als die paeus Adrianus ende die stat van Romen mit alle dye ecclesië ende geestlic-heit seer gequelt ende vernedert wert van den coninc der Lomberden, Desiderius gheuoemt, heeft hi één sijnre cardinalen ende legaet gesonnen tot coninc Kaerle, hertelic begerende ende biddende dat hi tot Romen comen wilde, om Sinte Pieters goeden te bescermen. Coninc Kaerle op die tijt wesende in 't dorp Theone genoemt, tusschen Mets ende Tryer, dit verhorende van den legaet, is seer beroert geweest mit mededogen des paeus ende der Romeinen, scrivende haestelic tot Desiderium, coninc van Lomberdiën, dat hi alle die steden, landen, sloten, die hi Sinte Pieter genomen hadde, weder soude vredelic overgeven, gelovende hem hier voer te geven xiiij M scellingen gouts. Ende als die coninc Kaerl sach, dat hi des conincs van Lomberdiën woesticheit noch mit bede noch mit gaven verwinnen noch bemorwen en mochte, vergaerde hi een grote menichte sijnre vorsten, princen ende <lxvi-v> edelen, biscoppen, abten, ridderen ende andere vrome uutgelesen mannen, ende heeft se an ij delen gedeelt: dat eerste heer bestuerde ende leyde Barnardus, hertoech, daer hi mede quam doer Jupiters berch; mit dat ander heer quam coninc Kaerl selver, doer 't marcgraefscap van Tarvisiën in zijn rijck, ende sloech zijn tenten neder in 't velt. Doe dit coninc Desiderius der Lomberden vernam, heeft hi die cluse mit yseren instrumenten ende mit macht van volc also besloten, dattet den Fransschen niet wel mogelic en was daer doer te comen; mer want God altijt vecht voir die sine, ende coninc Kaerl anders niet en socht dan Sinte Pieters recht te bescermen doer bede des paeus, so isser des snachts alsulcken vervaernisse gecomen onder Desiderius' der Lomberden conincs volc, dat si alle voervluchtich worden, ende lieten alle hoer tenten ende instrumenten, mit alle hoer ander haven, afterbliven. Dit merckende coninc Kaerl¹⁸¹ vervolchde ende beliep hem omtrent Vercellen ende Savone, dair seer gevochten wert mit groten verlies van veel volcs an beyden siden; ende coninc Desiderius nam zijn vlucht na Papiën. Die plaets dair dese strijt geviel plach voermaels te hieten "dat Scone Bosschelkijn", mer nu is si genoemt "Mortaria", dat 's "die Dootvijl", omdatter so vele cloecke vrome mannen verslegen worden. In welke strijt van coninc Kaerls side gebleven sijn, mit vele edelen ende onedelen uut Francken-rijc, Engelant ende Duytslant, die vrome grave Amilius, coninc Kaerls dochter man, ende here Amicus, zijn thesauryer ofte trysoryer, ridder; welke twe malcanderen in gedaente, in spreken ende in leden also gelijk waren, dat men den enen voer den anderen niet lichtelick versceyden en mochte. Waerom dat tot een ewige gehoehnis doer bede des heylighen biscops Albijns

Die derde divisie

van Angiers op die voernoemde plaets ij kercken getimmert sijn, die ene van coninc Kaerl in der eren des heiligen apostel Sinte Pieters, in dewelke Amilius rustet, mit veel ander heren. Die ander van die coninginne Hildegart in der eren des heyligen confessoers Eusebius, biscop van Vercelles, daer dese slach bi gevallen was; ende daer rustet here Amicus, ridder, mit vele geboertige mannen. Doe dit geschiet was, ende coninc Kaerl vernam dat coninc Desiderius in den strijt ontgaen was ende tot Papyën gecomen was, heeft hi die stat mit crachte van volc beleyt, die hi na x maenden, doer Goeds gracie, ingecregen heeft. Ende nam den coninc Desiderium mit zijn wijf ende kinderen ende veel zijne vorsten ende heren gevangen, ende senden se in Walslant, bi den eerwaardigen vader Agilfridus genoemt, biscop van Ludick, daer si allegader in ellende gestorven sijn. Ende doe Papiën ingewonnen was van den coninc Kaerl, hebben hem alle die andere steden van Ytaliën ende Lomberdiën in ghenaden des conincs van Franckenrijc gegeven; ende daermede ist 't rijck der Lomberden vergaen, dat gestaen hadde ij C ende iiij jaren. Ende terstont gaf coninc Kaerle der kercken van Romē alle hoer verloren ende vervreemde goeden weder, ende gaf noch hierenboven uut sijns selfs jurisdictie den heyligen apostel Sinte Pieter zijn enige ende bisonder patroon, dat hertoechdom van Spoleten ende Beneventen, een stat van Apuliën, mit Sinte Michiels berge, genoemt Garganus. Waerom die paeus Adrianus begerende ende willende den coninc Kaerl danckerheit bewisen, heeft vergadert een concilium van C ende liij biscoppen ende abten, in welke die vaderen mitten paeus gesamenderhant sloten ende over gaven, dat voertan coninc Kaerl macht, auctoriteit, beveil ende recht soude hebben, enen paeus te kyesen, den stoel van Romē te ordineren, ende die hoge digniteyt des patriarchscaps. Voert heeft dit concilium voornoemt den coninc gegeven alle investituren ofte collaciën der biscoppen, abten ende beneficiën, doer alle die provinciën ende landen daer hi in domineerde ende here ware. Ende dat men niemant biscop consecreren en soude, sonder des conincs consent ende toelaten, diffiniërende in den ban te wesen alle diegene die tegens dit decreet rebelleerden, ende alle hoer goet publiceert te wesen, die nyet tot beken en quamen, ende van hoer stoute vermetelheit resipisceerden. Dit gesciede in 't jaer vij c ende lxxiiij.

¶ Hoe dat die Sassen tegen die coninc weder rebelleerden.

Dat xxxix. capittel.

Doe dit aldus in Ytaliën volbrocht was, heeft hem coninc Kaerl gehaest in Franckenrijck te comen, want hi sekerlic vernam, dat die Sassen wederom rebelleerden, ende dat si <lxvij-r> veel scadens van branden ende roven an die palen ende frontieren van Oest-Francken gedaen hadden, ende dat hele dorp Hassij beroeft ende verbrant. Mer die kerck in Fridesler en mochten si niet destrueren noch verbranden. Wanttet also van den heyligen vader Sinte Bonifaeus, aertsbiscop van Ments ende na van Utricht te voren propheteert was, doe hi dese kerck consecreerde ende wijede, voerseggende dat si nemmermeer verbranden en soude. Waerom dat coninck Kaerl vergaerde in 't jaer vij C ende lxxv een generael dachvert mit alle sine princen, heren ende vorsten in 't dorp van Cacisiaeck¹⁸², in

Die derde divisie

welcke eendrachtlick gesloten wert ende overgegeven is dat men den Sassens, die geen compact, eedt, soen, overdracht, getrou noch loftenisse en houden, noch nemmermeer vrede onderling en hilden, mitten swaerde tottet kersten gelove soude brengen. Ende corts hierna is coninc Kaerl gecomen mit groot volc van wapenen in den landen van Gulick, in een dorp geheten Duren, daer men alsnu Sint Annen hoeft mit groter reverencie ende eren versoect. Ende quam voert over den Rijn, ende beleyde die stat ende 't slot Syberch genoemt, ende heeftet ten lesten gewonnen. Hier en binnen sijn die Sassens als byen t' samen gecroepen, ende hebben belegen die stede Heresburch, die die coninc onlangs daer te voren gewonnen ende mit kersten menschen beset hadde. Ende ter wilen dat die Sassens dese stat belagen, is die glorie Gods verscenen op de kerck in die ogen aller dergeenre die 't sien wouden, te weten ij rode vuerige scilden hangende in die lucht, ende geluyt onderling op malcanderen gevende, als 't in en strijt gebuert. Mer die coninc heeft die stede ontset, ende die Sassens sijn uut Gods vervaernisse voervluchtich geworden. Ende doe die coninc dese stat Heresburch noch bet mit gelovige mannen ende ridderen hadden beset, is hi mit een deel des heers getogen opten riviere die Weser bi den berge Brumesberch, daer die Sassens an d' ander side van der riviere lagen, mit groot swaer volc, om den coninc sinen voertganck in Sassen lant te beletten. Mer coninc Kaerl Gods hulpe anropende, is haestelic mit houten bruggen over die riviere gecomen, ende heeftet op dien dach ontellicke veel verslagen, ende heeft se onder sine subjectie gebrocht. Hierna toech coninc Kaerl in Hoech Sassen, die men hiet Oesterlinden oft Oestphalinghen, bi die rivieren Onaker ende Heese, daer hi twe sware striden bi Gods gracie gewonnen heeft, ende si ghingen al in handen, te weten die van Duringen ende Hessen, die Angerts ende inwoenres van Baick. Ende die coninck heeft se allegader in graciën genoemen, behoudelic dat si alle gader 't kersten gelove annemen souden. Ende als hi 't slot te Midburch mit veel ander fortressen wel beset hadde, is hi in Franckenrijck getogen, ende van daen weder in Ytaliën, in 't jaer vij C lxxvi.

¶ Hoe coninck Kaerl weder in Italiën reysde.

¶ Dat xl. capittel.

Ter wilen dat coninc Kaerl aldus in Sassen becommert was, is Rutgaut, coninc Desiderius vrient, die tot Ludick gevangen lach, rebel geworden, denwelcken Rutghaut, coninc Kaerl bevolen hadde heel Italiën te regieren in sinen name, ende had hem gemaect hertoech van Lomberdiën ende grave van Forliviën, dat 's van Aquilegiën, bi Veneegen. Mer verhorende dat coninc Kaerl strijende was op die Sassen, ende veer van der hant was, heeft hi mit giften ende gaven vele heren tot hem getogen ende daertoe gebrocht, dat si alle des conincx dienres ende zoudenieren versloegen ende verdreven, ende wert also machtich der landen die hem van den coninc bevolen waren te bewaren, ende dwanck die burgers, dat si hem homage ende huldinge doen mosten. Dit vernemende coninc Kaerl wert seer toernich ende gestoert op desen hertoge Rutghaut, overmits die grote ondancberheit die hi an hem sach, ende quam sonder vertreck in Italiën mit groot swaer volc, ende wan mit stormender ende werender

Die derde divisie

hant die stat Aquilegiën, ende dede den hertoge Rutghaudt als overste cappeteyn van desen rebelheit dat hoeft ofslaen, ende stelde al dat lant in vreden als hi Tarvisiën ende meer steden gewonnen hadde.

¶ Hoe dat die Sassens mit horen conick Windikindi weder tegen coninck Kaerle rebelleerden ende opstonden.

Dat xli. capittel.

Coninc Kaerl aldus in Italiën overmits rebelheit ende ongetrowicheit des hertoechs Rutgautds becommert wesende, hebben die Sassens doer raet ende ingheven hoers conincx Windekindi, die verdreven was, weder ingenomen die stat ende 't slot Heresburch, ende <lxvij-v> Syburch, ende hebben alle des conincx soudenieren ende knechten verslagen ende verdreven. Dit vereysshende die coninc, heeft weder een generale dachvert gehouden tot Vorms sijnre heren ende princen, ende isser medegecomen bi die twe fonteinen, daer die riviere van der Lippe hoer oerspronck neemt, daer hi die Sassens recht als een sware ende onversien tempeest overviel, ende brocht se daertoe dat si beloofden alle hoer afgoden te breken ende dat heylige doopsel ende 't kersten gelove an te nemen. Ende daer worter vele in tegenwoerdicheit des conincx sonder getal gedoopt. Ende als die coninc die stadt Heresburch weder gerepareert ende vernyewet hadde, ende bi die riviere van der Lippe een nijen¹⁸³ slot gebouwet, ghetymmert, mit sijn ghetrouwe knechten ende soudenieren dat wel versien ende beset hadde, is hi victorioes van dan getogen, ende bleef in den burch Heristael genoemt.

¶ Hoe dat die Sassens tot Nymmagen op 't slot quamen totten coninc, ende begeerden kersten te worden.

Dat xlij. capittel.

Daerna, in 't jaer vij C ende lxxvij, beval coninc Kaerl dat men dat slot te Nymmagen, d' welck Julius Cesar hadde doen bouwen, gelegen op die Wale, weder soude repareren ende optijmmen, ende is daer selver in persoen in die lenten gecomen, ende heeft aldaer mit sijn princen den heyligen Paeschdach gehouden, daer oec bi hem gecomen sijn vele princen ende edelen uut Sassen, begerende dat die coninc hen wilde gewaerdigen in den lande van Sassen te comen tot een sekere plaets daer 't hem liefde, want si wouden alle te samen dat heylige doopsel ende kersten gelove annemen. Die coninc dit horende is seer verblijt geweest, ende heeft den princen ende edelen van Sassen assigneert een plaetse¹⁸⁴ genoemt Paderborne, want daer omtrent vele rivieren, fonteinen ende lopende wateren waren. Die coninc quam aldaer opten determineerden ende ghesetten dach, want daer alle die hertogen, graven, princen, baroenen, ridderen ende edelen van Sassen vergadert waren mit een ontellicke menichte van volc, uutgenomen Windekindus, der Sassen coninc, die uut vresen van coninc Kaerl geweken was tot coninc Sifrijt van Denemarcken. Ende hebben allegader van hoer violeerde ende gebroken loftennisse van den coninc vercregen remissie ende gracie; ende deden hem allen

Die derde divisie

dopen, ende hebben Cristus' geloef angenomen, renunciërende ende daeronder te pande settende alle hoer eeldom, vrijheden ende goeden, indien sij ijmmmer meer van den kersten gelove ende des conijncs gehoersamheit vielen ende ofgingen. Ende die coninc ordineerde tot Paterborne een biscoplicke stoel, ende gaf hem een geleert man, die se mit predicatiën, leringen ende duechtlike exempelen instrueren ende vestigen soude.

¶ Hoe dat coninc Kaerl dat Perlement instituerde, ende hoe hi in Spangen ende Galissiën reijsde, ende wat wonderlike victoriën hij daer hadde opten heijdenen.

Dat xliij. capittel.

Doe dit aldus wittelic gedaen ende geordineert was, is tot coninc Kaerl gecomen Ibnalarchus, een coninc uut Spangen, mit veel edele Saracenen, die hem offerreede ende presenteerde dat heilige gelove an te nemen, indien coninc Kaerl mit hem wilde trecken in Spangen, ende verdriven daeruit die andere Saracenen, die sijn landen ende steden ofgelopen hadden. Die coninc, doer liefde des kersten geloves, heeft hij dese reijse ende moijenisse angenomen. Mer alear hij uut Francrijck toech, heeft hij een ordinantie tot een ewige memorie ende sijnre eren institueert ende gemaect, te weten, dat hij uut alle dien eeldom der Fransser heren xij. vercoren heeft, die in geliker digniteit altijd den coninc van Francrijck onderstant ende assistentie souden doen ende getrou wesen, noch onder ijements jurisdictie staen, dan alleen onder dat Perlement, die altijd gehouden souden wesen den coninck te eren, te behoeden, ende in sijnne croneringe selver in persone te wesen, ende worden gheheten die xij ghenoten. Van welke xij sijnder vi gheestelick, ende vi waerlick. Die gheestelicke ghenoten sijn dese: die aertsbiscop van Rijemen; die aertsbiscop van Landunen; die aertsbiscop van Lingonen; ende sijn mede-hertogen. Die biscop van Bellevaeck, die biscop van Noijoen, die biscop¹⁸⁵ van Cathalons, ende sijn oec graven. Dien waerlicke ghenoten sijn dese: die hertoge van Bourgondiën; die hertoge van Normandiën; die hertoge van Aquitaniën; die gra-
<lxviiij-r> ve van Vlaenderen; de grave van Chanpangen; die grave van Tholousen. Doe coninck Kaerl dese waerdige ordinancije hadde instituert ende geset in der ewicheit te onderhouden, is hi ghetogen mit een groot swaer volck van wapenen doer die hoge bergen van Pijreneën ende Guascongen, genen arbeit sparende om dat heylige kersten¹⁸⁶ gelove te verbreden, ende is ten lesten in Spangen gecomen. Ende heeft die conincklike stat genoemt Cesar-Augusta crachtelick ingenomen, ende alle verslegen die¹⁸⁷ 't geloef Cristi niet annemen en wouden. Ende als hi hem gestelt hadde om een luttel te rusten, is hem verschenen een wech mit sterren, beginnende van die Friesse Zee, streckende doer diverse landen ende provinciën, totter plaetsen toe daer die heylighe apostel¹⁸⁸ Goods Sinte Jacob rustet, welke visioen der sterren die heylighe apostel Sint Jacob den coninc Kaerl interpreteert ende bewesen heeft, wat se bedude, seggende, dat hi alle die naciën, doer welke hi sach die sterren hoer loop hebben, souden tot Cristus kennisse, geloef ende religije brenghen. Ende Sint Jacob beloofde hem, dat hi altijd in sijnre hulpe wesen ende bijstaen soude, uut welcken coninc Kaerl sinen moet

Die derde divisie

verniewede, ende toech sonder toeven voert in Spangen, ende quam voer die grote stat van Pampuloenen, ende lach daer voer iij maenden lanc; want sij seer vast bemuert ende starck was. Waerom dat hij God ende den heyligen apostel Sinte Jacob te hulpe riep, ende die muren sijn terstont doer sijn ghebet ter aerden ter neder ghevallen ende ghestort. Ende die coninck quam daerin vechtenderhant mit al sijn volck. Ende wie niet kersten en wouden worden, man ende wijf, sloegen sij al doet, of namen se ghevangen. Dit grote mirakel ende wonderlicke victorie des conincs Kaerls verhorende die ander steden, quamen sonder vertreck, ende gaven hem op in des conincs handen, ende lieten hem alle dopen, annemende dat heilighe¹⁸⁹ kersten ghelove. Ende die coninck heeft dat hele lant van Spangen doerghelopen, van der eenre zee totter andere. In denwelcken vele scone ende rijke, machtighe conincrijken legghen, als Castylgen, Arragon, Navaren, Portegael, Granaten ende meer andere grote sware moghende landen ende provinciën daer sijn; oec grote, machtighe ende starcke steden sonder ghetal, van denwelcken die coninck sommighe vercreghen heeft sonder striden, ende gaven hem willichlicken op ende sommighe mit langhen belegghe ende assaulte, uutgheseyt die stat van Lucernen, dye hij gheensins (als hi daer iij maenden voer ghelegghen hadde), ghecrighen konste. Ten lesten bat hij God ende Sint Jacob, ende dye muren villen ter neder, ende die stat versanc, ende daertoe vermaledide hy noch iij ander steden, die hi niet ghewinnen en konde. Dus sijnder iij steden in Spangen vermaledijt, als Lucerna, Ventosa, Capara ende Adama. Ende legghen noch op huden verwoest destruert ende onbewoent. Ten lesten versochte hi mit groter waerdicheit ende devociën Sinte Jacobs graf in Galissiën in der stat van Compostelle, dat een klein stedeken was, d' welke hi sere dede verbeteren; ende tijmmerde daer een scone kercke, ende ordineerde daer een patriarch ende aertsbiscop, mit een canosije, ende gaf der kercken scone renten ende goeden, ende vele costelicke ornamenten ende cleinoden van goude ende silver. Ende die coninc bleef in Spangen iij jaer lang. Ende van den goude ende silver dat hem die coninghen ende heren van den landen ende provinciën tot trijbute gaven, maecte hij vele kercken, te weten Onser Liever Vrouwen¹⁹⁰ kerke tot Aken, Sint Jacobs kercke tot Tholousen in Francrijck, Sint Jacobs kerke in Guwascongen. Sint Jacobs¹⁹¹ kercke tot Parijs ende vele andere kerken ende abdiën. Aldus soe bestelde dese eerwaardighe ende doechtlike coninck ende prince alle dat goet dat hij op die heijden conquesteert hadde ter eren Goods, daer of makende kercken ende cloesteren, ende den armen menschen mildelicken daer of delende. Hij en bestelde sijn rijcdommen niet tot pomperiën oft hoverdiën deser werlt, ghene tornoijen, steeckspelen oft ander ijdelheden hantierende. Soe ledich ende manierlicke was alle sijn huijsghesin dat sijn hof bet scheen te wesen een cloester, dan een prinsen hof: <lxviiij-v> men sach noch en hoorde daer geen oneerberheden van woerden ofte wercken. Het is een seggen: daer die here van den huse duechtlick is, daer na volgen gaerne sijn ondersaten ende dienstboden.

Die derde divisie

¶ Hoe dat die Sassens tegen den coninc weder rebelleerden.

Dat xliij. capittel.

Hierenbinnen dat coninc Kaerl in Spangen was, vermerende dat heylige kersten gelove, so namen die Sassens voer hem dat si nu enen bequaemen tijt hadden ende oersake hoer leet an den Franssen te wreken, ende quamen over den Rijn mit groot swaer volc in die landen van den Oest-Francken, nyemant sparende man noch wijf, jonck noch out, geestelic noch waerlick, rovende ende brandende kercken ende cloesteren overmits die grote toernicheit ende wreetheit die si opten kersten Franssen droegen ende hadden, ende verwoesten 't¹⁹² ende vernyelden 't al mitten swaerde ende viere daer si quamen. Coninck Kaerl uut Spangen gecomen wesende ende dit verhorende, heeft van stonden an een groot machtich heer van Oest-Francken ende Duytschen, ende van West-Francken ende Walen vergadert, ende heeft die mit sinen vromen cappeteynen ende hooftmannen gesonnen in Sassen, bevelende dat si sonder genade dat hele lant souden verwoesten, vernyelen ende destrueren, niemant sparende, man noch wijf, out noch jonck. Dit machtige heer in Sassen comende, vonden daer niemant dan weinich oude mannen, totdat si quamen op een plaetse genoemt Badanvold, daer si die Sassens vergadert vonden in groter menichte by den riviere. Die Fransse heren dit siende, setten hoer volc in goeder ordinancien, ende traden mit vromen moede tegens die Sassens in, die si bina al versloegen, so datter luttel ontquam. Ende sijn weder victorioes ende mit groter triumphen totten coninck gecomen.

¶ Hoe dat die coninc noch een ander strijt hadde teghen die Sassens.

¶ Dat xlv. capittel.

Daerna, in 't jaer vij C ende lxxix in die lenten, toech die coninck al Francrijck doer, om alle dinc in vreden te stellen. Ende comende in 't dorp Worcimacum genoemt, quam aldaer tot hem Hildebrant, hertoge van Spoleten, die onlangs tegen den coninc rebelleerde, begerende mit dieper oetmoedicheit remissie ende quijtsceldinge van alle sine excessen ende misdaet, presenterende den coninc sine gehoersamheit mit costelicke ghiften ende gaven, lovende ymmermeer yet te doen tegens den coninc. Die coninc heefden minlicken opgenoemen doer sijn oetmoedich begeren in graciën ende genaden, ende begaefden mit groter giften ende cleinoden, ende heefden weder gesent in Ytaliën. Op dese selve tijt begonnen die Sassens weder te rebelleren ende tegens den coninc op te staen. Die coninc dit vernemende, vergaerde weder een groot machtich volc van wapenen, ende is den Rijn over passeert, ende quam in Sassen. Die Sassens ende West-Phalingers verhorende dat die coninc quam, vergaerden allen horen macht van volcke die si mochten, ende quamen tot Bocholt om den coninc te wederstaen ende strijt te leveren. Daer is dat grote heer an malcanderen gecomen, ende sloegen malcanderen so grijsselicken, dat in 't einde die coninc, overmits vromicheit sijnre mannen, den strijt wan, ende maecte den anderen voervluchtich, soe datter also vele van den Sassens verslagen wert, datmer geen getal of en weet. Hierna dochte die coninc geheel Sassen ende West-Phalen doer te lopen mitten swaerde ende vuere, ende dat

Die derde divisie

verwoesten ende destrueren, omdat si niet meer tegen hem rebelleren souden. Die West-Phalers, die noch te live gebleven waren, kennende des conincx goedertierenheit, sijn mit die oude mannen in hoer hemden gecomen, vallende den coninc oetmoedelick te voeten, begerende remissie ende genade van hoer misdaet, ende beloefden mit vaste eeden ende mit onderpande hoere edelen nymmermeer tegens hem weder te doen. Die coninc uut compassie ende goedertierenheit heeft se in graciën genomen. Diergeliken quamen oec die Angers ende Oest-Phalers oetmoedelick mit tranen, biddende om remissie hoere misdaet, ende hi nam se mede in genaden, op condiciën van kersten te worden. Ende die coninc is weder mit al sijn volc na Worms getogen, besettende die stat ende 't slot van Heresburch ende Zyburch, mit starcken garnisoene, want hi in meninge was te visiteren die heylige apostelen Sinte Peter ende Pouwels te Romē. Ende reisende aldus doer 't lant quam hi dair die riviere van der Lippe hoer oerspronck nempt, ende van daen toech hi in 't oesteinde van der riviere Onaker, daer hem te moete quam een grote scaer volcx van dien lande, begerende penitencie <lxix-r> ende dat doopsel te ontfangen. Daer die coninc sere in verblijft was, ende quam voert oestwert, ter plaetsen daer die rivieren Alba ende Ora ineen comen, daer hi in graciën ontfing ende totten heyligen doopsel ende gelove die van Bardagaven ende Noorwiten. Ende quam hierna mit groter bliscap in Francrijck.

¶ Hoe dat die coninc tot Romē reysde, ende van der rebellicheit der Sassens ende West-Phalers, ende hoe sijn eerste wijf starf.

Dat xlvi. capittel.

In 't jaer vij C ende lxxx is die kerstelichste coninc Kaerle van Franckenrijck uut groter devociën mit sijn coninginne ende ij sonen tot Romē getogen, daer hem ende sine vrienden die paeus Adrianus mitten Romeinen mit groter eren ontfingen, brengende ende geleyende hem in Sinte Pieters kerck, danckende den coninc van Goeds wegen, dat hi so trouwelic voer 't kerstengelove ende die heylige kercke gestreden hadde. Ende heeft daer in die kerck voornoemt beide Kaerls sonen tot coningen gesalvet, als Puppijn over Ytaliën, die den paeus Adrianus selver van der fonten geheven hadde; ende Lodewijck over heel Aquitaniën, dat 's Langedock. Ende coninc Kaerl is mit groter privilegiën ende graciën van Romē gesceiden, ende nam in 't neder comen mit hem Kaerlemans, sijns broeders wijf, mit hoer kinderen, dien hi altijd in groter waerden hilt ten eynde toe. Op dese selver tijt vernemende die West-Phalers, dat coninc Kaerl tot Romē gereyst was mit sijn wijf ende kinderen, sijn si te samen vergadert by der riviere van der Heese, ende deden veel quaets ende moorts onder den West-Francken, doerlopende dat lant mitten viere ende swaerde waer si conden ende mochten. Dit verhorende coninc Kaerl sant derwerfts een nyen heer van volc, mer die West-Phalers hebben se verwonnen ende verslagen. Ende die coninc dit verstaende, vergaderde terstont alle 't volc van wapenen dat hi konde ende mochte; ende is mit groter macht weder in Sassen gecomen. Die Sassens dit vereysshende sijn sere vervaert geweest ende verslegen. Overmits dat die coninc selver in persone quam, worden si overal verstroyt, verjaecht, gevangen, geslegen, ende en wisten hem nergens te bergen

Die derde divisie

voer des conincs mogentheit. Ende hi doerliep dat lant van der Heese of totter riviere van der Albe, rovende ende brandende, vangende ende slaende, ende nyements in genade nemende, wrekende den injurie ende scade die si hem in sine landen hadden gedaen. Binnen desen tiden is die coninginne Hildegart sere sieck geworden; waerom die coninc alle ding in rusten ende vreden geordineert ende gestelt heeft, ende comende in Francrijck bi sinen siecken wive en leefde si niet lange daerna, ende starf, ende wert begraven te Tours in Sinte Martijns kercke. Dese Hildegart was een dochter van Swaven, een heylich wijf van leven, ende hadde bi horen man den coninc iij sonen, als Kaerle Puppijn ende Lodewijck, ende iij dochteren, als Rotruyt, Berge ende Gille. Ende als die coninc zijn huysvrouwe mit groter droefnissen ende wenen eerlick begraven hadde, toech op 't slot tot Harstalle in Brabant, ende bleef daer alle die winter tot meye toe. Ende nam doe sijn ander wijf, geheten Fastraert, des graven Rodolfs dochter van den Rijn, daer hi een soen bi wan, ghenoot Dirck, ende twe dochteren.

¶ Hoe dat coninc Kaerl weder in Sassen toech, ende brocht se mit goeder wisen tot sijnre gehoorsaemheit.

Dat xlvij. capittel.

Des sjaerts daeran, van vij c ende lxxxij, in 't eynde van die meymaent, is coninc Kaerl mit groot volc weder in Sassen gecomen, ende quam op die plaetse daer die riviere van der Lippe hoer oerspronc nemt. Op welcke plaetse hi tesamen riep ende vergaderde alle die edelen, ouden regenten, princen ende vorsten dier naciën ende landen, ende tracteerde mit hemluden van den saken ende lasten des rijcs, ende hoe dat si in vreden ende in groten vrieden God soudien dienen, ende hem in allen onderdanich wesen. 't Welcke si alle mit groter bliscap ontfingen, ende loofden 't mit groten swaren ende onbedriechlicken sacramenten ende eede te volbrengen. Op die selve tijt ende plaetse zijn totten coninc gecomen legaten ende ambassiaten des conincs Zijfrijdt van den Denen, mit die van Hongeriën, ende begeerden hem te setten in vreden onder des conincs Kaerls macht; denwelken coninc Kaerl mit groter bliscappen ende eren ontfing ende begaefde se met vorstelicken gaven, ende sende se met hoer begeerten weder thuis. Mer coninc Windikind van Sassen en quam daer niet met meer ander princen van Sassen ende der landen ende provinciën dairomtrent ge- <lxix-v> legen; ende hi liep over bi den coninc van Normandiën om hulpe te hebben tegens coninc Kaerl, ende bleef daer so lang, totdat coninc Kaerl uut Sassen ende West-Phalen gereyst ende vertogen was.

¶ Hoe dat die coninc Widikind weder in Sassen quam, ende hoe hi een grote strijt wan opten Fransschen heren.

Dat xlvij. capittel.

In 't jaer vij C ende lxxxij is coninc Widikind van Sassen mit groot volc gecomen uut Denemarcken ende Noorwegen in den landen van Sassen, ende solliciteerde sijn vrienden ende voermaels sijn ondersaten

Die derde divisie

daertoe, dat si den pays ende vrede mit coninc Kaerl gemaect violeren ende breken soudent, ende alle sine cappeteinen verjagen. Terwilen dat Widikind dese conspiracie, meuterie maecte, sijn die Slaven gecomen in Hoech-Sassen, ende vernyelden een groot deel des lants van Duringen, mit alle dat lant gelegen tusschen die riviere Sala ende Albia. Coninck Kaerl dit vernemende wert seer toernich, ende vergaerde snellick een groot heer van volc uut alle sine landen ende provinciën, ende maecte daerover die grote ende vrome cappeteinen ende princen, als die prince Adalgijs, des conincs camerling; die prince Gylo, conincstabel; die prince Dyerick, des conincs scencker. Dese comende mit groot volck in Sassen om die Slaven te verjagen, gheboden den edelen van Sassen dat si hem mit dat ander ghemene volc te hulpe quamen. Mer si en wouden daer na niet horen, noch des conincs loftenisse houden, ende sijn gelopen tot Widikind, horen ouden ende eersten coninc oft hertoge, die doe ter tijt sijn tenten opgeslegen hadde onder den berch Gontal. Doe dit die drie voersejde princen verhoorden, namen si voer hem mittet eerste heer die Sassens te bevechten, ende quamen seer vromelic angedrongen mit groter macht op die Sassens. Ende daer gheviel enen bitteren strijt. Mer in 't eynde verloren die Fransse den strijt, ende sijnre al ghebleven mit die iij princen voorscreven, ende mit noch xx graven, behalven andere edelen, mitter ghemene volc. Ende die andere Franssen die ontgaen mochten, liepen op enen berch, ende des snachts liepen si in die bosscagyen ende wildernissen, ende hebben hemselves also salveert ende onthouden. Ende die coninc Widikind is na den strijt weder mitten sinen in Noorwegen getogen. Die coninc Kaerl dit verhorende, was sere droevich van 't verlies sijnre edelre vorsten, ende vergaerde sonder marren alten groten heer van volck, ende is daermede in Sassen gecomen. Daer hem terstont te moete quamen die Angers mit veel andere, die in dese strijt niet geweest en hadden, ende excuseerden hem seer, ende wouden doen al dat den coninc beliefte. Ende mit desen volcke, ende mit sijns selfs volc, ving hi een ontellike grote menichte der Sassenen, die mit Widikind hadden gestreden tegen die Franssen, roepende mit luder stemmen, dat si van hoerre regenten ende oversten hiertoe ghebrocht waren. Waerom dat die coninc vele edelen van den Sassenen gevangen nam, ende brocht se biden riviere Alare, in een plaetse genoemt Ferty, ende deder op enen dach van den princepalen vorsten ende cappeteinen der Sassenen iijij M ende v C onthoefden. In deser manieren heeft die coninc sijn leet ghewroken opten Sassens van 't verlies sijnre edelen. Ende is vandaen wederom in sijn lant ghetogen.

¶ Hoe dat die coninc weder in Sassen quam, ende heeftet bina gedestruert ende te nyete gemaect.

Dat xlix. capittel.

Daerna, in den jare vij C ende lxxxij, coninc Kaerl anmerckende dat die Sassens nimmermeer in sine gehoorsaemheit en soudent bliven, hoewel dat si nochtans dicwils verwonnen waren, ende begeerde desen strijt, die lange tijt geduert hadde, eens te einden, want si noch geloef noch loftenis en hielden. Ende heeft weder een groot ontellic machtich heer van volc vergadert, ende isser mede gecomen in

Die derde divisie

Sassenlant, ende began in den eersten te bevechten die West-Phalers, ende hoer lant te verwoesten, husen ende woningen te verbranden, ende dat ghehele lant ende volc te vernyelen, ende daer na 't hele lant van Sassen van der riviere die Weser totter plaetsen die men hiet Huculbi, ende van daer doer Duringhen comende, beroefde hi hele Sassen lant gelegen tusschen die rivieren Albia ende Sala, totter plaetsen genoemt Scamugi, ende heeft se boven maten vernedert ende te nyete gebrocht. <lxx-r>

¶ Hoe dat coninc Kaerl sinen soen Kaerle mit een groot gerit van paerden in Sassen sende.

Dat 1. capittel.

Corts hierna, in 't jaer vij C ende lxxxiiij, rebelleerden die West-Phalers wederom tegen den coninc, waerom dat hi sonder toeven vergadert heeft een groot heer van volc te paerde ende te voet, ende heeft se gesonnen mit sinen sone Kaerle om den rebelligen West-Pahlers te bedwingen ende castiën. Ende comende bi dat dorp Dremi, daer die West-Phalers vergadert waren, heeft hij se haestelic overvallen ende veel verslegen, ende den anderen verjaecht ende voervluchtich gemaect, ende behilt zege ende victorye mit groter bliscap. Daerna heeft hi 't hele lant van Sassen doergelopen totter riviere Ambra toe, ende nam sijn logijs in een slot gheheten Swatrouburch, ende hilt daer den heyligen dach van Kersdach. Ende bleef daerna lange tijt in Heresburch, want hi in die noortside des lants niet comen en mochte, ende is wederom, onlancxs daerna, tot sinen vader gecomen.

¶ Hoe dat die ij. hertogen oft coningen van Sassen, Widikind ende Alboen, dat heylige kersten gelove annamen.

Dat li. capittel.

Hierna sijn die Sassens wederom rebel geworden, d' welcke den coninc seer verdroot ende leet was om horen, waerom dat hi dede vergaderen ende biééncomen alle dat volc dat hi crigen ende verwerven mochte. Ende nam mit hem sine coninginne ende huysvrouwe Fastraert mit horen jongen sone, ende is mit al dit volc gecomen in Sassen, ende destrueerde alle hoer sloten, fortressen, bloc-husen, steden ende dorpen daer hi bi quam, ende bleef daer leggen die gantse somer ende winter bi sijn wijf, die hi mit horen enigen soen op een starck slot hadde geset. Mer doe die somer des navolgende jaers began te comen, heeft hi een generale dachvaert gehouden in der stat van Paderborne, mit alle sine vorsten, princen ende heren. Nadat dese dachvaert gheëyndet ende gehouden was, is die coninc getogen mit groter macht in 't noorden van den lande van Sassen; ende comende in 't dorp Bardango, vernam hi dat in 't eynde des riviers van der Albe, op die frontieren des rijcs van Pannoniën lach versteken die coninc Widikind van Neder-Sassen, ende Alboen, coninc van Hoeh-Sassen, ende scaemden hem te comen in die tegenwoerdicheit des conincs Kaerls, overmits hoer grote excessen ende misdaden die si tegen den coninc hadden gedaen, als voerseyt is, dat hem nochtans

Die derde divisie

seer leet was. Totten welcken die goedertieren ende sachtmoedige coninc sonderlinge wise ende notabele mannen gesonnen heeft, ende dede hem beyden weten dat hi alle hoer meynedicheit ende misdaet gaerne vergave, indien si die afgodyscap laten wouden, ende dat heilige gelove ende doopsel annemen, ende God ende hem altijd sonder beveynstheit ghetrou ende gehoorsaem bliven wouden, hi woude se alsdan minlicken ontfangen ende grotelic eren ende princelic begaven. Dese ij dit horende, ontfingen des conincs gracie ende genade mit dancberheit, mer si ontsagen hem totten coninc te comen, overmits hoer sware ende lelicke feyten ende excessen, die se bedreven hadden, 't en waer dat die coninc enige zynre heren ende princen in oestage ende pande tot hem woude senden. Waerom dat die coninc daer gesonnen heeft Amulijn, den prince van des conincs palaes, mit meer andere grote heren ende princen. Ende als die coninc alle dingen in rusten ende vreden hadde geset in 't lant van Sassen, reysde hi weder in Francrijc, in 't dorp Attiniake; ende ten lesten zyn dese ij princen Widikind ende Alboen gecomen bi den coninc, ende hebben mit groter devociën dat heylige doopsel ontfangen, blivende God ende den coninc voirtan altijd getrou ende goede kersten menschen.

¶ Hoe dat coninc Kaerl den hertoge van Beyeren overwan, ende hoe hi die Hunen uut Ytaliën verdreef.

Dat lij. capittel.

In 't selfde jaer rebelleerde tegen coninc Kaerle, Tassilo, hertoech van Beyeren, doir informacie ende ingeven zijns wijfs Lutgaert, coninc Desiderius' dochter van Lomberdiën, dien 't seer leet was dat hoer vader van den coninc verdreven ende gevangen was, waerom dat si doir hoer man veel quaets dede in 't rijc. Ende toech dat naeste volc van den lande tot hoerre gonsten ende diensten, doende den coninc ende sine ondersaten vele scaden ende verdriets. Die coninc dit vernemende, is sonder vertreck tegens desen hertoge van Beyeren te strijt getogen mit iij heren ende battaelgen van volc ende mitten Sassens. Ende doe die coninc dat lant van Beyeren naecte opten riviere Lecchun, die Hoech-Duitslant sceit van Beieren, sant hi uut sine ambassaten totten hertoge Tassiloen, vragende hem of hi liever hadde t' ondersoeken der Francken sachtmoedicheit, dan hoer wapenen ende toornicheit. Dese <lxx-v> Tassiloen dit horende, wert sere vervaert, ende gaf hem over mit dieper oetmoedicheit in des conincs gracye ende handen, belovende mit sware juramenten ende eede, dat hi nimmermeer tegen den coninc rebelleren en soude, gevende sijn eygen soen Theoen mit vele andere Beyersse heren tot een onderpant sijnre gehoersaemheyt. Waerom dat die coninc vandanen ghetogen is, ende quam op sijn slot tot Inghelheim opten Rijn, ende bleef daer die winter lang. Hertoge Tassiloen diergelijcken thuyt comende, ende sijnre loftenissen ondachtich wesende, heeft die Hongersse ende Hunen mit giften ende gaven solliciteert doer informacye sijns wijfs¹⁹³, dat si den coninc ende sinen landen soudan anvechten ende bestriden, d' welck si deden. Ende quamen mit ij scaren van volc uut Hongeriën, ende traden mitten enen hoop in Ytaliën, ende mitten anderen in Beyeren, recht oft tegens des hertogen sinne ende wille hadde gheweest. Coninck Kaerl dit

Die derde divisie

vereysschende, vergaerde alle sine princen ende heren op 't slot tot Ingelheim voerseyt, onder diewelcke dat oec dese hertoghe Tassiloen van Beyeren seer stoutelic als conincs gesworen ende ondersaet medequam. Mer hi wert aldaer beclaecht van sijn eygen heren, dat hi die Hunen daer selver hadde doen comen om den coninc ende sine landen ende ondersaten te crencken ende bevechten. Ende als men dit in der waerheyt aldus bevant, is hertoghe Tassiloen van den princen ter doot veroerdelt, mer die coninc heeft hem doer sine natuerlicke goetheit opgenomen, ende sijn lijf weder gegeven mit condiciën dat hij mit sijn soen Theoen in een cloester soude gaen ende daer haer leven lang in bliven. Ende die coninc toech doe van stonden an mit alle sijn macht, ende verdreef die Hunen uut Ytaliën, ende heeft se verwonnen, ende keerde weder mit groter zeghe ende victorie.

¶ Hoe dat die Engelschen mitten verlopen Sassens rebelleerden ende hoe die coninc tot Romen reysde ende 't hertoechdom van Poelgen wan.

Dat liij. capittel.

In den jare vij C ende lxxxv setten hem die Engelschen in rebelheit tegen den coninc, doende veel scaden in des conincs landen, mit sommige verlopen ende verbannen Sassens. Ende beroofden die coopluden te water van live ende goet, waerom dat die coninc noch in Sassen becommert wesende, sende tegen den Engelschen sinen senescal hertoghe Adolf mit groot volc van wapenen, die se mit manlicker cracht wederbrochte onder des conincs Kaerls subjectie ende gehoersaemheit, ende nam mit hem uut Engelant vele princen ende edelen gevangen, ende brocht se totten coninc. In 't selfde jaer maecte coninc Kaerl vrede in alle sine landen, ende toech mit een groot heer van volc te Romen om den hertoghe Aragijs van Beneventen in Poelgen te bedwingen. Ende die coninc quam tot in der stat van Florence, ende hilt daer den heyligen hoechtijt van Kersdach. Comende van daen te Romen, wert hi van den paeus Adriaen ende sine cardinalen ende van allen den Romeinen mit groter eren ende bliscappen ontfangen. Ende als die coninc een wijl tijts binnen Romen hadde geweest, ende hem wel bereit hadde om den hertoghe van Poelgen te bevechten, is hi mit groter snelheit, eer men 't conde gheweten, in der stat van Capua, in Chanpangen, in 't rijck van Neapels, mit groot volc ghecomen. Dit vernemende die hertoghe Aragijs onthilt hemselven besloten in die stadt van Salernen; ende merckende dat hij 's tegen den coninc niet houden en mochte, sandt hij sijn ij zonen Rumolt ende Grimolt, mit veel ander edelen, mit costlicken ghiften, gaven ende cleinoden van goude ende silver, ende gaf hem mit alle sijn hertoechdom ende landen onder des conincs gehoersaemheit, swerende ende belovende dat hi voertan den coninc onderdanich soude bliven, ende nimmermeer tegen hem rebelleren. Waerom dat hem die coninck in graciën nam, ende hilt bi hem in ostage Grimolt, des hertogen jonger soen, mit noch ander xi edele vorsten die tot hem gesonnen waren. Mit aldusdaniger composiciën is die coninc weder te Romen gecomen, ende heeft daer mitten paeus die hoechtijt van Paesschen mit groter feesten ende blyschappen ghehouwen.

Die derde divisie

¶ Hoe dat coninc Kaerl enen groten strijt hadde teghen den Griecken, die hi verwan.

Dat liiij. capittel.

In den jare vij C ende lxxxvi sende Constantijn, Hyrenen soen, keyser der Griecken, notabele <lxxi-r> ambassiaten ende mannen totten coninc Kaerl, begerende dat hi hem ghewaerdighen¹⁹⁴ wilde sijn dochter te geven tot een echte wijf. Coninc Kaerl dese bootscap eerwaardelic ontfangende, en gaf terstont gheen antwoert op dese commissie ende begeerte, angesien dat Constantijn mit zijn moeder Hyrene die keyserinne sere qualicken stont, als voer ghescreven staet, ende oec mede bisonder dat men vermoede ende seyde in 't heimelic, dat Constantijn malaets of pockich geworden waer. Ende hier om want coninc Kaerl zijn antwoert vertoefde, soe sijn die ambassaten mit indignacie ende onwaerde van hem gesceyden. Ende comende totten keyser Constantijn, hebben si qualicken van coninc Kaerl gesproken mit logentalen, ende brochten den keiser dairtoe, dat hi Theodorum den prince sende mit groot swaer volc om die landen van Ytaliën ende daeromtrent te verwoesten ende destrueren. Ende quamen alre-eerst in 't hertochdom van Beneventen in Poelgen, ende branden daer, ende beroefden vele steden ende dorpen, tegen die welke coninc Kaerle terstont sant mit groot volc van wapenen Grimolt, hertoge Aragisen¹⁹⁵ soen voornoemt, die hi by hem hadde in ostage, als voorseyt is, mitten hertoge Hildebrant van Spoleten; ende verdreven den Griecken weder uut Ytaliën ende Poelgen, afterlatende vele van hoere edelen princen ende heren. Ende die voervluchtich waren quamen in Calabren, leggende in Poelgen, ende deden daer grote scade. Des conincs cappeteinen Grimolt ende Hildebrant dit vernemende, zijn se gevolcht, ende dair geviel weder een grote strijt; mer die Grieken worden weder vluchtich ende lieten daer mit allen veel volcs, ende d' ander liepen uuten lande, wanttet een volc is scarp van tonge, mer slap van handen. Ende dese ij princen zijn mit groten zeghe ende victorie weder ghekeert by den coninc, ende mit groter bliscappen ontfangen.

¶ Hoe coninc Kaerl Laech-Slavoniën onder hem brochte.

Dat lv. capittel.

Dit aldus geschiet wesende, quam coninc Kaerl in den lande van Beyeren, ende wert daer minlic ontfangen ende in allen steden gehult in 't jaer vij C ende lxxxvij. Ende als hi alle dingen ende saken in vreden gestelt ende geset hadde, is hi weder gecomen opten Rijn, ende maecten omtrent die stadt van Coellen ij bruggen over den Rijn, ende besette se mit starcken garnisoene, ende passeerde over die bruggen mit veel volcs van wapenen, ende quam dairmede in Laech-Slavoniën, gelegen bi den eynde van Sassen ende Prusen, ende voert in 't lant der Wilten. Ende heeft den coninc Draga mit macht verwonnen ende onder sine gehoorsaemheit gebrocht, ende quam mit groter victoriën ende zeghe weder in Duytslant tot Worms.

Die derde divisie

¶ Hoe dat die Grieken in Ytaliën quamen, ende van den coninc verwonnen ende verdreven worden.

Dat lvi. capittel.

In 't jaer vij C ende lxxxviij, als coninc Kaerle dese victorie opten Slaven ghehadt hadde, sijn die Grieken seer toornich geworden, benyënde des conincs geluckige ende victoriose fortunën. Ende quamen weder mit groter macht in Ytaliën mit Adalgijs, coninc Desiderius' soen van Lomberdiën, die tot Ludick gevangen lach als voorseit is, ende na sijns vaders gevangenis over in Grieken gelopen was, bi den keyser Constantijn, ende was van hem gemaect cappetein ende hooftman der Grieken. Mit desen Adalgijs quamen die Grieken in Ytaliën so dat rijck weder te conqueren, ende zyn vaders leet ende injurie te wreken. Tegen diewelcken coninc Kaerl sonder merren sinen prefect ende hooftman mit groot volc van wapenen gesonnen¹⁹⁶ heeft, ende na vele ende sware striden werden die Grieken verjaecht ende bi groten getale gheslegen, ende Adalgijs wert gevangen, ende mit menigerley pinen ende tormenten van den Franchen in 't eynde ghedoot.

¶ Hoe dat coninc Kaerle die Hunen bedwang ende 't lant destrueerde.

Dat lvij. capittel.

Daerna, in 't jaer vij c ende lxxxix, coninc Kaerl merckende dat die Hunen wonende in Clein-Pannoniën, dat 's Hongeriën, daer die rivier van der Danouwe verby loept (hebbende in 't oest Gallaciën, in 't west Dalmaciën ende Ytaliën, in 't suden die Grieken ende in 't noorden Duytslant) altijt in zyn landen onverwinlicke scaden deden, ende sine ondersaten mit roof ende brant seer lastich waren, dede hi vergaderen een generael dachvaert in der stat van Worms opten Rijn, ende versamede een groot heer van die alre starckste vroomste ende cloecste strijtber mannen dye hi conde vinden, die hi ordineerde in iij scaren ende battaelgen: die eerste battaelge regierde hertoge Dyderick, die anderde hertoge Magnifreet, ende togen te samen in de provinciën <lxxi-v> van den Hunen noortwert leggende by der Danouwe. Mer die coninc selve toech mit dat iij. heer doer dat suyteinde van Beyerën, tot hi quam mit zyn volc opten rivier Thanese genoemt, die horen loop heeft tusschen 't lant van Beyerën ende Hongeriën, daer doe die Hunen inne woenden. Ende als die coninc alle zyn princen ende heren mit dat volc van wapenen biéénvergadert hadde, geboot hi hem allen, dat si iij dagen rusten soudën, biddende God mit dieper oetmoedicheit ende devote gebeden, dat Hi Zyn volc, die om Sinen gelove te bescermen ende te vermeren in also verden ende vreemden landen getogen waren, wilde behouden, behoeden ende salveren. Na welke iij dagen heeft hi mit sine battaelgen tot allen einden opten Hunen geslagen, bevochten, verjaecht ende verwonnen, destruerende ende verwoestende alle haer bloc-husen, fortressen, steden ende sloten, ende liepen alle 't lant doer, mitten viere ende swaerde, ende en spaerden niement. Ende na desen is die coninc weder mit alle zyn volc mit groten zege ende victorie in Beyerën gecomen. Terwilen dat die coninc aldus

Die derde divisie

in der Hunen lant was, so waren seer sorchvoudich ende naerstich te bewaren die heren ende princen, alle des conincs scepen, mit sine vitaelge ende provande, mit alle sine bogagen ende costlic-heden, ende dienden des conincs heer seer vlitelic van allen datghene dat hem van node ware, ende si van doen hadden. Ende die coninc bleef die hele winter in Beyeren in die stat van Regensburch, ende hilt daer die feestlicke hoochtiden van den heyligen Kersdach ende Paesdach.

Dat lviiij. capittel.

¶ Hoe dat die Fransse heren enen groten strijt hadden tegen die Hunen, die si wonnen, ende hoe coninc Kaerl dede bouwen die kerck tot Aken.

Na die solemniteyt van Paesschen in 't jaer vij C ende xc heeft coninc Kaerl opgenomen den Hunen mit alle sine macht te bevechten ende tot niet te brengen, dede hi maken ende bereiden bruggen van grote scepen over die riviere van der Danouwe, ende heeft in 't selfde jaer Puppijn, sinen soen, coninc van Ytaliën ende hertoge Herick van Aquilegiën mit groter heervaert uut Beyeren ende andere naciën, gesonnen in Pannoniën oft Hongeriën¹⁹⁷ om dat rijck ende den naem der Hunen te vernyelen ende uut te doen. Comende in 't lant, hebben si enen groten, bitteren strijt gehat tegen die Hunen, in denwelken die coninc Hying mit ontallicke Hunen ende vele van den edelen verslagen zijn, ende also vernedert, als dat si hemselven voertan niet en conden bescermen, die voermaels altijt andere landen plegen sonder saeck te bevechten ende te overvallen. Want in desen¹⁹⁸ slach is alle der Hunen glorie ende edelheit vergaen, nadat se vromelic wel viij jaren hem verweert hadden. Ende alle dat ghelt, scat ende goet dat si voermaels uut vele landen conquesteert ende t' samen vergadert hadden, is nu gecomen in der Franchen handen; waerof dat die historiscrivers scriven, datter nye strijt van den Franchen volbrocht en is in der menschen memorie, in diewelke si meer eerts begaen ende scat vercregen hebben. Want also veel geroofts goet ende ponden van goude ende silver hebben die Franchen in desen strijt den Hunen rechtelic benomen, als si in veel jaren van menige landen ende provinciën onrechtlic geplondert hadden. Ende na dese grote victorie quamen die Franche heren als coninc Puppijn van Ytaliën ende hertoge Herick van Aquilegiën tot coninc Kaerl, die op die tijt tot Aken was, brengende mit hem een ontallicke scat der Hunen. Ende presenteerden dair oec een grote menichte van edelen gevangens, mitten bannieren der vorsten ende princen uut Pannoniën. Die welke prysonyers hem getroulic gaven onder den coninc, ende lieten hem dopen, ende worden alle kersten menschen. Ende die coninc sant se mit groter eren beghift ende begaeft weder in hoer landen. Van deser victorie ende zege heeft die coninc God van hemelrijc grote danckaerheit bewesen, ende sende van desen scat der Hunen mitten abt Agilpert van Sinte Rijcharius cloester coninclicke ende mildelicke gaven Sinte Pieter ende andere kercken in zijn rijcke die die Hunen hier voertijts seer scadelic verwoest ende beroeft hadden. Ende van denselven scat begaefde hi oec mede sere hoechlicken sine princen ende vorsten ende andere vrome ridderen, ende deelde oec mede uutermeden mildelic den armen ende

Die derde divisie

miserabilen luden ende crancken menschen. Ende van desen scat dede hi oec mede fonderen Onser Liever Vrouwen kerck tot Aken, tot welker fabriek dede hi comen costlicke pylaernen ende marmer stenen ende andere ornamenten van Romen ende Ravenne, ende dit wert binnen den tijt van vi jaren voleindet, in 't jaer vij c ende xcvi.

¶ Hoe coninc Kaerl een concilium dede vergaderen ter causen van eenre ketterië in die stat van Wirtzburch.

Dat lix. capittel.

<lxvij-r> Hierna, in 't jaer van vij C ende xci, quam coninc Kaerl in der stadt Wirtzburch, ende bleef die hoechtijt van Paeschen, daer hi vergaerde mit groter naersticheit ende vuericheit dien hi droech totten kersten gelove een concilium van allen biscopen ende abten sijns rijcks, om te verdriven alle ketteriën, ende om alle dinck te ordinieren na der eendrachticheit der Heyliger Roomscher Kercken; want onlancs daer te voren in Beyeren wesende, vernam hi datter in der stadt Orgellis gelegen, in den bergen Pyreneën, die Spangen sceyt van Walslant, een biscop was, Felix genoemt, die een quade ketterië ende opinie voer hem nam, seggende dat Cristus Goods natuerlicke ende geboren Soen niet en was, mer alleen sijn adopteerde ende angenomen soen. Dese biscop stont weder mitter Heyliger Schriften een ander biscop van Tholeten, Helipandus genoemt. Mer doe dit quam tot kennisse van coninc Kaerl, vergaerde hi terstont een concilium van veel biscoppen, abten ende doctoren in der stat van Regensburch. Ende nadat dese Felix verwonnen was, ende als een ketter verwesen, sende hem coninc Kaerl totten paeus Adriaen, begerende niet te doen sonder sentencie der Roomscher kercken. Comende dese Felix te Romen totten paeus, revoceerde ende wederriep openbaerlick alle sine erroren ende dwalingen in Sinte Peters kerck, ende die paeus absolveerden, ende senden weder tot sinen biscopliken stoel, also als coninc Kaerl oec van den paeus begeert hadde uut een goet hart dat hi altijt dragende was totten biscoppen ende priesteren ende andere geestlicke personen ende prelaten. Dit is dan die oerspronck¹⁹⁹ ende sake waerom dat die coninck concilium celebreerde ende hielt tot Meyenburch, vresende of die voernoemde ketterije oft andere yet in sine landen mochten voertspruten. Tot welcker vergaderinge sende die paeus Adrianus voerscreven twe legaten, Stephanum ende Theophilactum, beide biscoppen ende cardinalen. In welcke concilie sijn vele profitelicke dingen ingeset tot eendrachticheit der heyliger kercken. Ende terwilen dat die coninck in dit heylige werck becommert was in der stadt voernoemt, is oflivich geworden sijn coninginne Fastraert; ende wert mit groter eren ende betamelicker utvaert begraven bi Ments in Sinte Albaens kercke.

¶ Hoe dat coninc Kaerl verwan die Noormanners mit enen stride.

¶ Dat lx capittel.

In 't jaer vij C ende xcij sijn gecomen tot coninc Kaerl die Abdoriti, dat is 't volc wonende an beiden siden van die scoot der zee die

Die derde divisie

na 't oest loopt, ende sijn buerluden mitten Noormanners. Dese uut ouder vriendschap die si altijt mitten Franchen hilden, quamen tot coninc Kaerl om van hem hulp te hebben tegens den Noormanners, daer si dagelicx of bevochten ende bescadicht worden. Die coninc beloefde hemluden assistencie ende bistant te doen, ende vergaerde terstont een grote heervaert van veel gewapents volc om sine vrienden t' ontsetten ende quam daer ende verwan die Noormannen, ende brocht se daertoe, dat sijn mosten sweren nemmermeer strijt an te nemen, noch tegens den Abdoriten, noch tegen nyemant anders, dan bi sinen consent ende wille. Mer onlancs daerna heeft hertoge Godefrijt van Normandiën den Abdoriten grote injurie ende overlast gedaen. Waerom dat die coninc sere verstoert ende toornich was. Ende quam weder mit groot volc te water ende te lande; mer hi en merrede daer niet lanc, want God vacht voer hem. Want hertoge Godefrijt wert van sijn selfs dienres verslagen, die uut sijn sotte hoverdicheit vermetel was, beroemende sijn tenten voer Aken neder te slaen, ende des conincx slot ende sale te destrueren; mer 't is anders gevallen.

¶ Hoe dat die Sassens nu weder rebelleerden, ende hoe si sonder strijt in ghenade des conincx ghingen.

¶ Dat lxi. capittel.

In den jare vij C ende xciiij hebben die Sassens den coninc weder grote injurie ende leet gedaen, want si verslogen den vromen hertoge Dierick mit sijn volck, treckende mitten coninc doer Friesland, in een dorp geheten Hirvisti, daer si hem lagen bi der riviere van der Wesar gheleit hadden, ende vervolchden alle des conincx zoudenieren ende volc van wapenen daer si conden ende mochten, ende verdreven se uut horen landen. Mer die coninc veinsde of hem daer niet om geweest en hadde, ende maecte alle die somer doer sine steden ende sloten starck, want hi overmits den stadigen regen in dat jaer anders niet doen en mochte. Mer des jaers daeran van xciiij versaemde hi een groot machtich heer ende volc van wapenen, om desen rebellen Sassens te be- <lxxij-v> dwingen ende van hoere insolenciën ende misdaet te corrigeren. Ende quam in 't lant mit twe scaren ende battaelgen, van denwelcken hi die ene selver in persone regeerde, ende quam daermede doer die suytsijde van Sassen. Den anderen battaelge voerde Puppijn sijn soen, ende quam in Sassen doer die noortside, ende quamen te samen biéén in een²⁰⁰ groen velt, dat die Sassens hieten "Sinochvelt", daer si vonden een grote menichte van Sassens al bereit om tegen den coninc te striden. Mer als die Sassens oversagen des conincs grote menichte van volck ende sine ordinantie, worpen si hoer wapen van hem, ende maecten groeten onscult, begerende mit gebogen kniën genade ende remissie van alle haer excessen ende misdaden. Ende beloefden mit swaren eede ende onderpant hoerre edelen nijmmermeer tegen den coninc weder te rebelleren. Die coninc dit siende wert in der herten tot goedertierenheit bewegen, ende vergaf hen alle hoer misdaet; ende quam weder tot Aken mit groter triumphen.

Die derde divisie

¶ Hoe dat die coninc van den Abdoriten jammerlic verslagen wert, ende die coninc der Hunen kersten wert.

Dat lxiij. capittel.

Des jaers daerna, als die coninc weder in Sassen gereist was, in 't jaer van xcv, om dye voervluchters ende rebellen Sassens te castiën, die noch geen genade en begeerden ende is gecomen in dat vermaerde dorp genoemt Bardowich. Tot welcker plaetsen die coninc ontboden heeft te comen alle die vorsten ende edelen van Slavoniën, die alsdoe mitten coninc verenicht waren. Ende siet, daer is oec bi den coninc gecomen Wisin, coninc van den Abdoriten, daer hiervoer of ghescreven is. Ende gaf hem ende sijn lant onder des conincs Kaerls protectie ende bewaernisse. Dit wetende die verbannen ende voervluchtige Sassens leiden heimelike lagen in 't wederom keren, ende sloegen desen coninc Wijsin doot mit alle sijn volck. Coninc Kaerl dit vernemende was seer verstoert ende gram, ende geboet dat men sonder genade te vuere ende te swaerde dien einde lants van Sassen, daer dese moert gesciet was, vernielen, verwoesten ende destrueren soude, d' welck also gedaen wert. Op dese selve tijt quam tot coninc Kaerl in 't voernoemde dorp Bardowich die prince der Hunen, geheten Tondijn. Ende gaf hemselve ende alle sijn lant in des conincs handen ende sine gehoersamheit²⁰¹, begerende mit alle sijn volck gedoopt te werden; dat also gesciet is. Ende die coninc quam weder tot Aken mit groter eren ende victoriën.

¶ Hoe dat coninc Kaerl sinen soen Lodewyck sende in Spangen ende van vele princeliken ende conincklike presenten die hem van vele geestelike ende wertliken personen presenteert werden.

Dat lxiiij capittel.

Hierna, in 't jaer vij C ende xcvi, nadat paeus Adrianus gestorven was, wert in sijn stede gecoren Leo die Derde, die in sijn eerste jaer voerscreven sende tot coninc Kaerl Sinte Peters slotel ende den bannier van Romē mit veel giften ende gaven, diewelken die coninc als Patricius, voecht ende gonvernoer van Romē minlic ontving, welke digniteyt hi van den paeus Adriaen onlancs te voren ontfangen hadde. In ditselve jaer van xcvi quam tot coninc Kaerl een Saraceen ende prinche der stat Barcimoene, genoemt Zatus. Dese was een hertoch van een deel lants in Spangen ende gaf hemselve ende sijn lant geheel in des conincs handen. Doe dit alle die andere Saracenen van Spangen vernamen, hebben si heimelic mit cloecheit die stat Barcimoen mitten hele hertoechdom ingenomen, ende en wouden onder die Franssen niet staen. Die coninc dit horende, heeft sijn soen den doerluchtigen prince Lodewijck, coninc van Aquitaniën, gesent mit een swaer volck in Spanghen, ende nam die stat voerscreven weder in, ende toech vandaen in een grote stat in Spangen, Osten genoemt, die mit xc toornen bevest was. Mer hi en mocht se niet winnen, overmits die starcke ende vrome resistencie ende wederstant der Saracenen. Dijergheliken heeft die coninc van Persen, Aäron (die een heer was bina van heel Azijën, uutgenomen Indiën) vrientscap begeert²⁰² mit desen coninc Kaerl, ende sende tot hem die lichamen van Sinte Cipriaen ende Sperate, martelaren, mit Sinte

Die derde divisie

Panthalions hoofd. Voert meer sende den coninc die patriarch van Hierusalem tot een sonderlinge benedictie die sloetelen van 't Heylige Graf ons Heren, van den berch van Calvariën ende Oliveten, mit die sloetelen van der stat ende bannijer. Op dese tijt is oec tot coninc Kaerl gecomen Abdella, coninc der Moeren, brengende mit hem onsprekelicke gaven, te weten tenten ende papilionen van zijde, ende menigerhande verwen ende colueren, seer <lxxiij-r> groot ende schoen; een wonderlick ende onbegripelic orologium oft uijrwercke mit xij. veinsteren, uut welcker ijghelick een paert oft henxst uute quam riden ende sloot mit sijn utganck den openen veinsteren toe; vele andere wonderlicke dinghen, van clocxkens, bellekens ende andere instrumenten die men in dit werck sach. Onder dese gaven ende ghiften des conincs der Moeren waren oec ii candelaren van latoen oft messing die seer groot ende hooch waren. Ende coninc Kaerl ontving desen coninc Abdella der Moeren seer blidelick ende minlic, ende hiltten bi hem langhe tijt in groter eren. Hyerenbinnen is coninc Kaerl ghetoghen in Sassen mit sijn edelen, ende sloech sine tenten op by die riviere van der Weser; mer die coninc bleef mit sijn princen in 't slot Heristal, dat hi selver daerbi ghetijmmert hadde. Tot welcke plaets quam bi den coninc uut Italiën coninc Puppijn, sijn soen, coninc van Ytaliën, ende Ludowijc sijn ander soon, coninc van Aquitaniën, comende uut Spangen, myt Haldefons, coninc van Asturiën, dye tot coninc Kaerl brochte vele costelicke gaven ende presenten, mitten welcken ende sijn sonen voornoemt coninc Kaerl seer vrolic was, lovende God mit dieper oetmoedicheit van der vermeringe Zijns heylighen gheloves. Ende ten lesten heeft hi Abdelle, coninc der Moren, weder thuijs ghesent doer sijn soon Lodewijc ende andere princen, ende heeftten gheëert ende begavet mit conincklike cleinoden ende costelike presenten ende gaven. Dierghelic dede hi oec den anderen princen, die uut vreemde landen by hem ghecomen waren, by sijn soon Puppijn wederom thuijs gheleyden mit groter feesten ende eerlicheit, begaeft wesende myt costlike presenten, cleinoden ende juwelen. Mer coninc Kaerl bleef stadelic mit groot volc van vapene in Sassen alle die somer ende winter, ende verneerde se also seer, dat sijn teghen den coninc niet en dorsten opstaen noch versetten, ende dwanc se daertoe, dat sijn sijn volck van vapenen moesten besorghen alle vitaelge ende provande, ende daertoe alle hoer soudijën ende maentgelden.

¶ Hoe dat die Sassens versloeghen hertoge Godefrijt, des conincks Kaerls ambassaet, ende wat wraeck daerom gedaen worde.

Dat lxiiii. capittel.

Daerna, in 't jaer vij c ende xcviij, sende coninc Kaerl hertoge Godefrijt als ambassaet, mit veel andere vorsten, tot Sijgefrijt, coninc der Denen, begerende dat hy by hem wilde comen. Mer die Sassens mitten verlopen Hunen hebben desen hertoge mit sinen geselschappe lagen geleyt, ende hem mit alle sijn heren oneerlic gheslagen ter doot bi Noort-Halbingen. Waerom mit recht die coninc seer toornich geweest is, ende quam mit een groot heer ter plaetsen Minden genoemt, mit groot volc van vapenen, ghebiënde dat men niement sparen en soude in die plecke lants der Sassens Noort-Halbingen. 't Welcke also gesciet is. Ende die coninc quam

Die derde divisie

weder tot Aken, bewenende zijnder princen doot. Ende als die coninc vertogen was, zijn die Noort-Halbingers mitten Sassens ende Hunen weder ineen vergadert, ende bestonden an te vechten ende te verwoesten die Abdoriten, des conincs vrienden, daer hiervoor²⁰³ of gheseyt is. Mer Tascho, hoer coninc, quam mit zijn heer den Sassens tegemoet op een plaets Semitaria, dat is 't Voetpat genoemd. Ende die coninc Tascho van den Abdoriten versloech iiii m Sassens²⁰⁴. Ende die ander seer vermoeijt wesende, liepen weder in hoer landen.

¶ Hoe dat die paeus Leo quam by den²⁰⁵ coninc in Sassen ende voert tot Aken, daer hi wijëde Onser Vrouwen Kerke, ende institueerde die vermaerde pelgrimage alle vii jaren.

Dat lxxv. capittel.

In 't jaer vij C xcviij toech die coninc van Aken mit sine ostagieers oft edelen, die hem te pende geset waren tot Padeborn, ende sant sinen soen Kaerl mit volc van vapenen doer heel Sassen, tot die riviere Albia, om 't lant te vernijelen ende verwoesten. Die coninc in der stat van Padeborn wesende, quamen aldaer bi hem die Wiltzen ende Obdoriten, des conincs getrouwe²⁰⁶ vrienden, om mit hem te tracteren enige sware saken, hoe sij best vredelic soudén mogen leven mitten Hunen ende Sassens. Terwilen die coninc hier was, vernam hi doer scriften des hertoges van Spoleten dat grote misval, injuri²⁰⁷ ende overlast dat die Romeinen den paeus Leo hadden gedaen. Waerom dat die coninc mit dieper oetmoedicheit begeerde mit scriften dat die paeus hem wilde <lxxiiij-v> gewaerdigen bi hem te comen tot Paderborn, want hi persoelic sonder afterdeel van 't heylige geloef vandaen niet en mochte sceyden om saken voorscreven. Also, dat dye eerwaardighe paeus Leo mit een eerlike familie quam in presencie des conincs, ende bleef bi hem een wijl tijts, ende toech mitten coninc doer Duyslant ende Walslant, ende wijëde overal vele kerken, altaren ende cloesteren. Ende bi sonderling mit groter staet, solemniteit ende feeste, consecreerde ende wijede hy die kerc tot Aken, die die coninc mit groter costen fondeert ende gesticht²⁰⁸ hadde in die ere Onser Liever Vrouwen. Tot welker feesten ende widinge quamen vele geestelike prelaten uut Duyslant ende Valslant ende vele waerlike vorsten ende heren. Ende daer stonden bi den paeus voornoemt, wel C biscoppen, mit veel abten ende geestelike personen; ende die paeus gaf tot deser kercwijdinge grote oflaten ende graciën, ende insette die vermaerde pelgrimage tot allen vij jaren eens, tot verlatenissen ende quitsceldingen van allen sonden, om te versoeken die heylige reliquiën ende heylichdommen, die men daer thoent. Na welker widinge begaefde die coninc desen paeus Leo mit coninclike giften ende costlike presenten, tot eer van Sinte Peter, sinen princenpale patroon, ende senden weder tot Romén mit eerlic geselschap sijnre princen.

Die derde divisie

¶ Hoe dat hertoech Heric verslaghen wert in Poelgen ende hertoghe Geralt van Beieren van den Hunen, ende hoe hertoech Gwije den Engelschen wederbrochte tot subjectie des conincs.

Dat lxvi. capittel.

In 't jaer vii C ende xcix rebelleerden tegen den coninc enige steden gelegen in Poelgen, als Luceriën, Ostroie ende andere. Tegens welcker rebellicheit sende die coninc den hertoghe Heric, die se weder gebrocht heeft onder des coninc Kaerls macht ende gehoersamheit. Mer nadat hi vandaen toech in Liburniën, dat men nu hiet Croaciën, ende is een deel der Slavenlant, worde hi mit bedroch oneerlic gedoot, waerom die coninc in groten rouwen quam, want hi veel striden mit zege ende victorie gevoert hadde. In 't selve jaer wert oec verslagen in Hongeriën hertoghe Geralt van Beijeren, als hi den kersten menschen begeerde te bescermen tegens den ongelovigen Hunen, van denwelken men leest dat hi van God onder den martelaren gerekent is. Op dese tijt sende coninc Kaerl sinen hertoghe ende cappeteine mit veel volcs van wapenen opten Engelschen, die doe weder rebelleerden. Diewelke mit groten swaren striden den Engelschen wedergebrocht heeft onder die subjectie des conincs, betalende jaerlix grote sware tributen ende scattingen. In dit jaer begeerden die Hunen oft Hongers van den coninc dat sij hoer woenstat mochten nemen tusschen Sabariën ende Carautanen, want sij boven maten gequelt worden ende bevochten van den Slaven, Bremers, Poelanders ende Wandalen, also dat sij niet in rusten bliven en mochten. Ende hierom begeerden sij hoer lant te rumen ende een ander plaets te bewonen bi des conincs consent ende wille. Dat welke die coninc hen gegont heeft in 't selve lant te trecken, op condiciën dat sij altijt sonder coninclike naem ende digniteyt souden staen onder des conincs jurisdictie van Franckenrick ende sine naecomelingen; d' welc also gesciet is.

¶ Hoe dat coninc Kaerl die Noormannen verwan, ende der Denen coninc in graciën nam, ende hoe hi tot Romen reysde ende mit groter eren ende blijscappen ontfanghen wert.

Dat lxvij. capittel.

In den jaere ons Heren viij c rebelleerden die Noormanners weder tegen coninc Kaerle, ende braken horen eet ende lofnisse, doende veel scaden van roven ende branden in Walslant. Tegen desen heeft die coninc een grote menichte van scepen vergadert, ende sant se op die see, ende heeft mits desen die Noormans weder onder sine gehoersamheit gebrocht. Hierna heeft coninc Godefrijt van den Denen notabele ambassaten gesonnen tot coninc Kaerle, begerende mit alre oetmoedicheit remissie ende gratie zijre misdaden, want hi des conincs vrienden sere moijelic geweest hadde; ende dye coninc heefden in genaden genomen. In ditselve jaer, in die Vasten, als die coninc lange tijt tot Aken zijn coninclike woenstat gehouden hadde, is hi uut Duislant gereist in Walslant, ende heeft sinen heiligen Paeschdach gehouden in Sinte Richarius' cloester, ende is vandaen na die hoechtijt getogen tot Tours, om Sinte Martins reliquiën ende heiligen lichame te visiteren, ende bleef aldaer

Die derde divisie

een wenich tijts, ende reisde doe weder in Duijtslant, ende quam tot Ments opten Rijn. Daer wesende, vergaerde hi aldaer vele heren, princen ende vorsten van alle sine landen, houdende een generale dach- <lxixiiij-r> vert in die oestmaent om tot Romem te trecken ende alle onvrede ende twiesten uuten wege te leggen die in 't opnemen des paeus Leo gesciet was. Ende als alle dingen ende saken ordineert waren, stelde hi hem te wage mit groten staet ende vele volcs van wapenen, ende quam eerst in die stat van Ravenne, daer hi vij dagen sinen rust in nam. Na welken hi sende sinen soon Puppyn mit veel volcs van wapenen in Poelge om dat hertoechdom van Beneventen te bescermen voer den oploep der vianden, ende hi haeste hem tot Roemen te comen. Daer hem die paeus Leo mit alle sine cardinalen, biscoppen, abten ende prelaten, mit alle die geestlic-heit te moet quam; diergelijc die prefect oft rechter van Romem, mit alle sine waerlike heren, rechteren ende senatoren sonder getal, ende ontvingen hem als een bescermer des Roomschen rijcs, ende als een voecht, momber, gouvernuer ende patricius van Romem, mit groter reverencie, triumphe ende waerdicheit, ende geleiden hem mit groter vrolic-heit ende feeste in Sinte Peters kercke. Des anderen dages, als op Sinte Andries dach, quam die coninc mit enen betameliken ende heerliken staet van princen, heren ende vorsten in Sinte Pieters kerck, om den dienst Goods te horen. Daer doe op die graden des tempels die paeus Leo stont, mit alle sine prelaten ende ecclesië, ende ontving den coninc mit groter eerwaerdicheit ende feeste, ende geleyden in Sinte Peters kerc. Daer oec die Romeinen mit devoter herten ende love-sangen dancten God den Heer, dat Hi hen alsulken waerdigen moderatoer ende bescermer hadde begeven, wiens gelijc in macht, in doechden, in rijc-heit ende eerbaerheit nije in der werlt gesien en was, waerom dat die Romeinen niement der keiseren of der coningen alsulke eer ende glorie bewesen hebben, voer of na, in der gehoechnissen der menschen of scriften, als sij desen Kaerl, coninc van Franckenrijc deden. Hierom die coninc comende in der kercken, heeft mit devote gebeden, mit puijre herten, mit uutgestorte tranen, Sinte Peter angeropen ende sine hulp begeert, tot Goods eer, sijns ende alre menschen salicheit. Ende bleef daerna lange tijt te Romem, reparerende, vernijewende dye vervallen kercken ende cloesteren, die hi dagelixs mit groter devociën visiteerde, ende voede minlic den armen; ende hi leide ter neder ende verenichden alle twist, discorde ende gescillicheit der Romeinen ende den paeus²⁰⁹ als voer gescreven staet ende noch na geseyt sal worden.

¶ Hoe dat coninc Kaerl conquesteerde ende wan die stat van Hierusalem, ende hi die scone reliquiën vercreech ende tot Aken brochte.

Dat lxxviii. capittel.

Na dat Constantinus, die vi. sone van Hijrena, den heydenen ende Saracenen dicwils verdreven hadde uuten Heylige Lande ende uuter stat van Hierusalem, soe hadden die heydenen dat weder gecregen, daeruut verdrivende die kerstenen, soedat die patriarch ende David, die aertsbiscop van Hierusalem gevluicht quamen totten voorscreven keyser Constantijn, die se voert mit eren sant totten coninc Kaerle van Frankenrijc, sijnde tot Parijs, ende hi sandt tot hem noch ij

Die derde divisie

Hebreeusche legaten, als IJsaac ende Samuël, ende enen brief mit sijnder hant in Gricxse tale gescreven. Ende in 't eynde van den brieve, so hadde hi gescreven een visioen dat hi gesien hadde, op sijn bedde leggende, van enen jongelinc dien hi sach voer hem staende, ende sprekende hem toe mit soeter stemmen dese navolgende woerden: "Constantijn, du hebste naerstelic om dese sake gebeden; nu nemet Kaerl van Frankenrijcke, der kercken campioen, te hulpen." Ende doe thoonde hem die jongeling enen gewapenden ridder, hebbende oec enen halskerch een swaert ghegort, dat langste dat hy oyt sach; enen helm in die hant houdende, blinckende als gout; hebbende oec enen lange baert, een lang anscijn, blinckende ogen ende graeu haer. Ende Constantijn hoerde dese woerden: "Keiser Auguste, weest blide, etcetera"; so verstont hi dat coninc Kaerl van God vercoren was. Dese voorghenomde²¹⁰ legaten ende heren quamen tot Parijs, bi coninck Kaerl, hem presenterende den voorscreven brief van den keyser Constantijn hem ghesonnen, den welken ghegheven wert den aertsbiscop Tulpyn, om te lesen ende beduden in ghemeenre sprake. Als Kaerl den brief hoerde lesen, wert hi wenende, dat die heyden ons Heren graf besaten, ende al dat volc wert beroert tot mededogen ende compassie. Ende die coninc dede een gebot uitgaen, dat alle man hem bereyden soude om mit hem te trecken in 't Heilige Landt, om dat te conquesteren ende weder in te crigen, ende heeft vergadert één dat meeste heer van volc, dat hi ije gehadt hadde. <lxxiij-v> ende toech over den Rijn ende den Danouwe, doer Hongariën ende Bulgariën woudt, over Sint Jorijs' arm, een zee die men also heet, ende doer Capodociën, dat nu Turkiën hyet. Ende quam ten lesten in een woudt dat wijt was ij dachverden; daerin waren veel lewen, tijgren, beren, stieren ende andere wilde beesten; so verdwaelde hy, ende most daerinne²¹¹ vernachten mit sinen here; ende sijn volck wert dolende, d' één hier, d' ander daer. Doen dede hi dat volc vergaderen bi één mit gelude van enen horn, ende bleef daer rustende. Ende daer viel hi in sijn gebet, ende als hi omtrent den einde sijns ghebet²¹² was, hoorde hi enen vogel tot hem sprekende aldus: "Franche coninc, wat leesstu daer?" Ende die vogel wijsde hem den wech, ende hy toech voert tot Hierusalem. Als die heiden sijn grote macht vernamen, so weken si voer hem, ende hi suverde alle 't lant van den ongelovigen heydenen ende Saracenen, ende hi stelde den patrarch weder geweldeliken in sijn stat, ende hi dede den muren van der stat weder repareren ende starcker maken, die ter neder geworpen waren. Soe beval die coninc den patriarch te Goede, als hi alle die heylige plaetsen ende steden der Passiën ons Heren ende dat Heilige Graf mit groter devotiën ende ijnnicheden hadde visiteert, ende hi versciet van Hierusalem, ende quam in 't Grieckse lant tot Constantinopelen, daer hem die keyser Constantijn voorscreven mit groter eren ende reverentiën ontving. Ende hi hadde doen bereyden vele wonderlike dieren ende sere costelic juwelen ende cleinoden van goude ende silver ende preciose gesteenten, om den coninc daarmede te begaven. Mer bi rade sijnre heren ende princen weijgerde hi die te ontfangen, want hi alleen om die minne Goods die grote vaert ende moijenisse angenommen hadde, bevelende oec sinen volcke dat niemant giften noch presenten en name. Als die keyser sach dat die coninc geen giften noch gaven, noch gene dingen nemen en wode, so verwonderde hi hem seer van zijnre doechden ende eerlicheit, ende dwanck nochtans den coninc daertoe om ijet van hem te begeren ende te nemen. Als die coninc dat hoerde, so bat hi oetmoedelic

Die derde divisie

dat men hem geven woude van den reliquiën ende heilichdommen der Passiën ons Heren, waerom al den volke geboden wert iii dagen te vasten. Ende men vercoes xii notabele personen die dese reliquiën delen soudent, ende men sang daer die letaniën beyde van den Grieken ende Latinen. So nam dan Daniël, die aertsbiscop van Neapels, mit groter eerwaerdicheit dat vat, daerinne besloten was die doernen crone ons Heren Jhesum Cristi; ende daeruut quam alsulken soten roke, dat hem dochte dat sij alle waren in den aertschen paradise; ende die coninc viel neder ter aerden, biddende ijnnichliken onsen Here, dat hi vernijewen wilde die teykenen zijner passiën. Doen quam daer uuten hemel een douwe, ende bedoude die heylige crone, ende sij wert groeiende ende bloemen dragende ende bloijende, ende daer quam alsulken hemelschen lichte, dat hem alle dochte dat haer clederen gulden waren. Ende als die aertsbiscop mit eender scaren began te sniden die heilige crone, so bestont die crone so lang so meer te bloijen; ende die coninc ontving die bloemen in een kelke, ende hi volder mede sinen rechter-hantscoe; daerna bereyde hi sinen slinckeren hantscoe, ende den anderen gaf hi den biscop te bewaren. Mer also hoer beyder ogen uut groter devociën vol tranen waren, so vergat die biscop den hantscoe te houden, ende die coninc waende dat hijen ontfangen hadde, ende hi lieten gaen; mer bi Godliker graciën bleef hi lange tijt in die lucht hangen tusschen hen beyden, sonder ter aerden te vallen. Ende doe die coninc sinen luchteren hantscoe gevolt hadde mitten doornen ende bloemen die van der cronen vielen, ende hi dien oec meende den biscop te geven, so worden sij geware dat dye rechteren hantscoe in die lucht hing; ende als hi den hantscoe omdede om die blomen uut te doen, soe verkeerden die blomen in hemels broot, d'welck men noch toont tot Sinte Dijonijs, buten Parijs. Ende den roke van der cronen vervolde alle die stat van Constantinopelen, ende daer genasen van vele diverse siekten ende qualen iii C menschen. Noch was daer een siecke die xxiiii jaren stom, blind ende doof gelegen hadde; dese, als men die crone uuten vate nam, wert siende; als men se bestonde te sceren, wart hi horende, ende als sij bloijede, wert hij sprekende. Daerna nam die aertsbiscop uut enen alabasteren vate den nagele ons Heren, ende gaf hem den coninc. Doen genas daer een kint dat sijn lufteren sijde lam was, daer 't mede gheboren was, ende quam ghelopen in die kerke, lovende Gode. Noch wert den coninck ghegheven²¹³ een groot stuccke van den <lxv-r> heyligen houte des cruce ons Heren ende Onser Liever Vrouwen hemde, ende tvee cousen van Joseph, ende andere doeken daer ons Here in sine jonc-heyte in ghewonnen was, ende dat sudarium oft sweetcleet, daer ons Heren dode lichaem in begraven was ende op sijn hooft geleit was, ende des ouden Simeons arm, daer hi dat jonge Kindeken Jesus in den tempel mede ontving ende omhelsde. Ende alle dese voorscreven waerde ende heilige reliquiën ende heilichdommen, als die halve crone, die nagel, ende van den cruce, mitten anderen voorscreven, dede die coninc sluten in een male van buffels velle, ende die hing hi an sijn sijde, ende behielt se an sijn lijf altijt, totdat hij tot Aken quam. Als dit voorseit gesciet was, nam die coninc oerlof an den keyser Constantijn, ende reisde na sinen landen, ende comende tot een casteel, dede hi mitten heiligen reliquiën een kint van der doot opstaen, ende noch 1 andere siecken werden daer gesont. Ten lesten quam hi tot Aken, daer hi dese waerdige reliquiën stelde in Onser Vrouwen Kercke, dien hi onlancs²¹⁴ tevoren hadde costlick

Die derde divisie

doen maken. Doe worden daer soe vele blinden siende, ende andere die den coortse hadden, dat men 't getal niet en weet; ende xij beseten menschen worden van den viant verlost; xvij malaetssen worden gesuvert; xij crepelen gaende; lij bulten hebbende ende lxxv van den groten evely ende vele anderen van anderen siecten worden al daer genesen. Dese eerwaardige reliquiën en sijn nyet al tot Aken gebleven, mer sijn in diverse steden in Francrijk gevoert; want coninc Kaerl die Caluwe van Franckrijk ende keyser van Romē dede uut Aken tot Parijs brengen in die capelle van des conincs palleys dat voerseide²¹⁵ stuc van den cruce ons Heren, die halve crone ons Heren, dat yser van den spere; hoewel dat enige willen seggen dattet tot Nurenberch in Hoeh-Duytslant is; noch dat purpuren cleet, dat riet ende die spongye. Tot Sinte Dijonijs buten Parijs, daer meest alle die coningen van Franckricke begraven leggen is die nagel ons Heren ende dat voorseyde hemelsbroot ende Simeons arme; ende tot Conpendiën plach te sijn dat sweetcleet oft sudarium ons Heren, ende tot Aken is gebleven Onser Liever Vrouwen hemde, Josephs cousen, ende vele andere heilige reliquiën.

¶ Hoe dat coninc Kaerle tot Romē quam, ende wert aldaer van den paeus Leo ende al den Romeinen tot enen Roomschen keyser gecoren.

Dat lxxix. capittel.

In des coninc Kaerls tijden, als men screef vij c ende xcviij, so maecte haer selven Hyrena, keyserinne van Grieken, tot Constantinopolen, moeder van den voerseiden Constantijn, keyser, denwelcken si hadde doen vangen ende sijn ogen uutgesteken ende in een kerker leggen. In dien tiden verloes die zonne haer scinen xvij dagen lang, datwelcke na veel wiser luden getuge ende ordele een teyken was van datgene dat namaels gesciede²¹⁶, te weten dat dat keiserrijk van Grieken gesceyden wert van den Romeinen. Daerna, in den jaere viii C ende één, als die goede paeus Leo dye Derde, daer wy hiervoor vele of gescreven hebben, op Sinte Marcus dach, als men die letaniën houdet, in der processien ginc²¹⁷, van den rebellen Romeinen van sine muile daer hi op reet geworpen ende sine ogen uutgesteken ende sine tonge ofgesneden ende in der kerker geworpen worde, was hi in groten drucke ende dangiere; mer God, die sine dieneren niet ongetroost en laet, heeft hem sine ogen ende tonge weder verleent. Ende hi quam heymelic uuter stat van Romē bi den coninc, als ic voergescreven²¹⁸ hebbe, ende claechede den coninc die grote tiranscap ende injurie dat hem ende der Heiliger Kercken gedaen was; ende die paeus was lange tijt bi den coninc in Walslant ende Duytslant, ende hy sant hem weder mit een eerlic familie ende dienres mit groter staet tot Romē, ende hy bereyde hem na te comen, als ic voer in 't lange gescreven hebbe. Tot nochtie hadde alleen een keyser geweest tot Constantinopolen in Grieken, denwelcken dat Roomssche Rijk oec onderdanich hadde geweest van des groten Constantijns tijden, die dat keyserijck van Romē transfeereerde ende stelde in Grieken, resignerende ende overgevende den paeus Silvester ende sinen nacomelinge die stat van Romē, ende een groot deel van den keiserrike. Mer also nu die Griexsche keiseren niet gehoorsam noch behulpich en waren der Heiliger Roemscher Kercken, lange tijt verbeit sijnde, so wert bi

Die derde divisie

eendrachtigen consente alle den Romeinen, geestlike ende waerlike, dat keiserrijk overgeset op die coningen van Franckenrijcke, dye sonderlinge bescermers waren der heyligher kerstenen kercken. Ende coninck Kaerle wert opten heylighen Kersdach van den selven paeus Leo²¹⁹ <lxxv-v> gecroont in Sinte Peters Kerck tot enen Roomschen keyser. Ende al dat volc riep drie mael: "Leven ende victorie gescye uuten hemel Kaerle den Vermeerdere, van Gode gecroont den vredelicken Roomsch keyser!" Ende dit gesciede als men screef ons Heren jaer viij C ende een, opten heylighen Kersdach, in 't vi. jaer des paeus Leo. Ende doen hadde hi xxxiiij. jaer geweest coninc van Franckenrijck, ende was omtrent iiij C ende lxviij jaer nadat die voerscreven paeus Silverster doopte den groten keyser Constantijn; ende doe bleven 't voertan ij keyserrijken, dat één in 't oest, tot Constantinopolen, ende dat ander in 't west, tot Romem.

¶ Hier is te weten, dat van den tijt an, dat dat keyserrijck gecomen is an den Franchen ende Duytschen, so hebben die keyseren van Romem also clein of weynich machts gehadt in die lantscappen op gheen sijdt meers; des gelijken die keyseren van Constantinopolen hebben geen macht of gebot gehadt over die landen op dees sijdt meers. Ende alsus dat keyserrijck, dat bi dat één swaert verstaen wert, dat één is ende één sijn sal, na den worden ons Heren, doen hi sprack tot sinen apostelen: "Het is genoeg an twe swaerden" dat is dat geestlick één, dat waerlick één. Ende is nu oec gedeelt in twe delen na den gemeenen seggen ende sprake, hoewel dattet nochtans niet dan één keyserrijck en is; want properlick, na der waerheit te spreken, so is die Roomsche keyser van den tijt dat dese coninc Kaerl die grote keyser wert, alleen die alder overste ghebieder, ende die Griecxse keyser, die tot Constantinopel plach sine keyserlike majestayts stoel te hebben, is onder den Roomschen keyser van rechts wegen; wanttet van hem genomen is, als voerseit is, om haer wederspannicheit ende rebelheits willen, na den tijt dat sij 't beseten hadden van die grote keyser Constantijns tijden CCCC ende lxviij jaer. Van desen keyserrijcke van Grieken en is nu niet vele te seggen oft oec een keyserrijcke si of niet, want die grote Turck heeft dat onder sinen gewoude ende macht gebrocht, ende dat rechtelic om hoere misdaet ende rebelheits willen, tegen der Heyligher Roomschen Kercke ende kersten gelove²²⁰.

In 't eerste jaer nadat coninc Kaerl keyser gemaect was, so sant hi doer alle kerstenrijc boden ende legaten om justicie ende recht te doen, ende hi maecte sekere wetten in xxiij capittelen. Voert sant hi alle die werlt doere, om te ondersoeken die namen, dat leven ende 't sterven der heylighen, den hi bi Ysvaerdus den monnick²²¹ vergaderen dede in een boec, geheten Martyrilogium, dat welck men in der kercken leest na den priem. Oec dede hi sinen diaken Paulus vergaderen die omeliën ende lessen uuten scrijften der heyligher leerraers, die men noch hout in die mettene. In 't selve jaer sant Hyrena, keiserrinne van Grieken, legaten ende ambassiaten totten keyser Kaerle, om vrede ende aliance mit hem te maken. Ende dien keyser sant sine ambassaten Yesse, biscop van Amijens, ende den grave Heligandt tot Constantinopel, ende die pays ende aliance wert confirmeert ende gevesticht; mer si wert corts daerna weder ofgeset ende in een prysoen geset, ende Nycephorus nam dat keyserrijc an te regeren, ende sant sine legaten totten keyser Kaerle om den pays

Die derde divisie

te confirmeren, d' welck also gesciet is.

¶ Hoe dat die keyser Kaerle die Sassens geheel ende al brocht onder sine heerscappie, ende mit wat groter rygoere ende strengicheit hi die onder sinen bedwanck hielt.

Dat lxx. capittel.

In den jaer viij C ende vi heeft keyser Kaerle in 't v. jaer sijns keyserijcx vergadert een groot machtich volc van wapenen, ende is daermede gecomen in Sassen, in meninghe dit lant gheel ende al te verwoesten ende vernyelen, want si hem so dicwils tegen hem geset ende rebelleert hadden boven den eedt, huldinge ende manscippe die si hem gedaen hadden; ende comende in 't lant, toech hi over die rivier van der Albie, ende verwoeste dat lant uuter maten seer; ende nam alle mannen, wiven ende kinderen, ende sant se in Franckenlandt over den Rijn. Ende 't lant dat si te besitten plagen gaf hi sine getruwe vrienden, die Abdoriten, om dat te bewonen ende gebuiken. Die andere Sassens dit verhorende, liepen vele uuten lande, ter tijt toe dat die keyser vertroocken was, in meninge dan weder te comen ende te bliven in hoer verhartheit ende ongelovicheit. Ende om dit te verhoeden, heeft die keyser bi rade sijnre princen ordineert ende gecoren enige notabele, wise, rechtverdighen ende consciënciose mannen, die hi wiste ende kende goet ende vast in den heyligen kersten gelove te wesen; ende gaf hem luden volcomen macht ende auctoriteyt recht ende justicie te doen over allen den <lxxvi-r> ghenen, die voert meer hoer gelove ende eede braken tegen den keyser oft andere notabele, ende merckelicke excessen deden tegen den wet ende statuten der Heyliger Kercken ende dergheenre die hi hem geset hadde, ende dese worden genoemt vemescepen. Dese scepenen, als si enige vonden ende vernamen²²² die meynedich oft andere criminele ende sware excessen gedaen hadden, dien veroerdelden si onder hemselven; ende so waer dat die gecregen wert, hi waer edele oft onedele, so wert hi terstont sonder enige vermaninge an enen bome gehangen; ende als men vraechde, hoe dat hi daer te hangen quame sonder oerdel of vonnisse, wert hem geantwoert dat hi sinen eedt gebroken hadde, of dat hi enige criminele excessen bedreven hadde. Doe die Sassens ende West-Phalers dit hoorden, worden si vervaert, ende bleven aldus bi bedwange in horen gelove. Ende dit gherecht wert noch huden des dages gehouden, ende hiet dat heimelic gerecht oft die veme; ende die 't hantieren noemt men scepenen. Ende die vermeten hem dat hoer auctoriteit ende macht strecket doer gants Duytslant. Si hebben onder hem enige heimelicke gevaerten, statuten ende verborgen dingen, waermede si die meinedige ende andere bosen ende quaden menschen rechten, die noch nye uutgecomen en zijn, noch geweten en mach. Dit gerecht ende officie is nu sere vernedert, want het ervet ende bestervet van den vader opten sone, ende so voert, altijt op dat naeste ende outste bloet. Aldus comtet bi wilen, datter ghecken ende²²³ slechte menschen oft andere bosen dat gebuiken; ende die vermeten hem te handelen ende te oerdelen saken dye ernissen ende besterfnisse angaen, dat hen doch niet bevolen en is; want hen allene bevolen is ende verhengt saken te rechten die schentlic, boes ende quaet zijn tegen den gelove ende gheboden der keyserlicker

Die derde divisie

rechten ende wetten.

¶ Hoe dat der Denen ende Noormannen coninc Sassen ende Frieslandt verwoeste ende destrueerde.

Dat lxxi. capittel.

Omtrent dese tijt quam coninc Godefrijt oft Gotrijck van Denemarcken mit veel scepen ende mit groter heervaert van paerden ende volc, te voete op die frontieren van Sassen ende Frieslandt, in een plaetse geheten Sliestorp; want hi hadde te vorens beloofd by den keyser te comen, ende mit hem te tracteren ende te handelen van saken den landen angaende; mer doer raet ende informacie zijne heren en quam hi daer niet. Die keyser en onthilt hem op die tijt op die riviere van der Albe, in een plaetse genoemt Holdenstet, sendende sine legaten totten coninc Godefrijt, om te resigneren ende weder over te geven die Sassen, die uten landen bi hem gevluchtet waren; mer die coninc en woude niet comen. In ditselve jaer sant die keiser sinen zoen Kaerle mit groot volc van wapenen opten Slaven die men Beemers hiet, ende versloech hore prince ende oversten cappetein, genoemt Bechoen, ende verwoeste dat lant mit allen seer; ende quam weder bi sinen vader den keyser, op die tijt wesende op 't slot tot Sinte Truden, in 't lant van Ludick. Ende corts daerna quam daer mede zijn ander zoen Puppijn. Onlancs hierna reysde die keyser weder vandanen, ende quam tot Nyemagen op 't casteel, ende toech vandaer weder tot Aken. Ende alsdoen sant hi sinen zoen Kaerle in der Slaven lant, genoemt Zorabi, geseten op die riviere van der Albe, hebbende mit hem een grote scare volcs van wapenen; ende versloech der Slaven cappetein genoemt Miledouck, ende dede daer timmeren ende bouwen ij sloten: dat ene op die riviere van der Sale, ende dat ander op die Albe. Ende als alle ding daer in vreden geset was, quam Kaerl weder mit al zijn heer totten keiser, op die tijt wesende opter riviere van der Masen op een plaetse geheten Silli. Corts hierna die keyser tot Nyemagen wesende, wert hem gebootscapt dat Godefrijt, coninc der Denen, mit groot volc totten Abdoriten ingeslegen was, doende groten scade van roven ende branden. Tegen diewelcke die keyser van stonden an gesonnen heeft Kaerle, sinen zoen, mit een groot heer uut Franckenlande ende uut Sassen, om den coninc te wederstaen ende te keren, dat hi in Sassen niet en quame. Mer Godefrijt bleef leggen in der Slaven lant, omtrent Sassen, destruerende ende verwoestende enige steden ende castelen. Mit groter scade ende perikel sijns volcs is hi wederghekeert. Want hoewel hi den enen cappetein van den Abdoriten, genoemt Drascon, uten lande verdreven, ende den anderen, genoemt Goedelais, gehangen, ende dat twe deel van den lande onder sine subjectie ende tribuyt gebrocht hadde, so heeft hi nochtans <lxxvi-v> daer verloren die alre beste ende utgelesenste mannen ende ridderen van sinen edelen ende soudenieren, ende dairtoe noch sinen broeders soen geheten Reginolt, mit vele vrome cappeteinen, in die bestorminge eens casteels. Kaerle, des keyzers soen, is mit alle zijn heer over een brugge passeert over die riviere van der Albe tot in den Livonen ende Smeldinger lant, dye mitten Denen tegen den Sassen toegefallen waren, verwoestende mit roven ende brande die landen, ende quam weder ongeschadicht in Sassen. Mit desen Denen waren oec

Die derde divisie

willichlicken toegevallen die Slaven die men Wilten hiet, omdat si der Abdoriten vianden waren, diewelcke oec mit enen groten roof thuyswert gereyst zijn, als die Denen vandanen sceyden. Daerna wert een dachvaert gehouden tusschen den keyser ende den coninc der Denen, op een plaetse genoemt Badenflot, daer deser tweër princen ende heren ambassaten vergaerden; mer si en conden²²⁴ niet verenigen. Corts daerna heeft Trasco, der Abdoriten cappetein, mit veel volcs uut Sassen ende anders, een anslach gemaect op die Wilten, ende nam enen groten roof mit hem; ende onlanxcs daerna is hi getogen voer die grote stat der Smeldingers, ende heeft se altesamen weder gebrocht tot sine gehoorsaemheit. Omtrent dese tijt was die keyser tot Aken ende beweende den doot sijns outste dochter geheten Rotruyt, die corts gestorven was, ende hi overleyde vast hoe hi best den coninc Godefrijt verwinnen soude. So quam hem tydinge dat die Denen ende Noormannen mit ij C scepen in Frieslant ende Hollant gecomen waren, ende hadden iij striden mitten Friesen gehadt, die si ghewonnen hadden, ende hadden alle die landen daer omtrent die zeecuste langes onder hoeren subjectie ende heerlicheden ghebrocht, ende onder trybuyt gheset, van denwelcken si al rede betaelt hadden C pont silvers, ende dat die coninc Godefrijt thuys bebleven waer, dat also was. Die keyser dese tydinge vernemende, is terstont opgeseten mit al dat volc dat hi gecrigen ende vergaren mochte, ende is getogen over den Rijn in Sassen, in een dorp gheheten Lippe, ende bleef daer leggen verwachtende dat ander heer. Ende daer een luttel tijt verbeyende, starf die elephant, die hem die coninc Aäron van den Saracenen gesonnen hadde. Ende als hi alle zijn heer bieen vergadert hadde, is hi snellicken ghetogen op die riviere van der Alare, die in die Wesar loopt, verbeyende aldaer te vergheefs des conincs Godefrijts coomste; want hi om deser victoriën willen seer opgeblasen van hoverdiën den keyser²²⁵ aldaer verwachten woude. Ende die keyser mitten sinen daer leggende, quam hem tydinge, dat die Denen ende Noormannen Frieslant weder gheruymt waren, ende dat die coninc Godefrijt der Denen van ene sijnre dienres verslagen was, ende dattet casteel leggende op die Albe genoemt Hobouch, van denwelken één van den Oest-Sassens, Odo, sine legaet, cappetein was, van den Wilten ingenomen ende gewonnen was. Na welcken conincs Godefrijts doot coninc der Denen worde sijn broeders zoen, genoemt Hemming, coninc; ende dese maecte vrede ende bestant mitten keyser. Noch quam hem tydinge dat sijn soen coninc Puppijn van Ytaliën gestorven was. Binnen desen tiden hadde die keyser doen maken vele scone scepen, ende lagen op die tijt tot Boenen, daer hi reysde om die te besien. Ende daer wesende dede hi daer repareren ende vernyewen een groten hogen toorne, die wilen eer daer te staen plach tot en vyerbake, om dien schipluden daer na te zeylen; ende van danen quam hij tot Gendt in Vlaemderen, ende toech voert na Aken, daer hem doe tydinge quam dat sijn outste soen Kaerle mede gestorven ware, dien hi seer beweende.

¶ Hoe dat die keyser ende coninck Kaerle na den reyse van Spangen oflivich gheworden is tot Aken ende daer begraven.

Dat lxxij. capittel.

Als dese vrome ende alre-vermaerste prince keyser ende coninck

Die derde divisie

Kaerle vele striden ende victoriën gehad hadde in den landen van Sassen, dat welcke oerloge duerde xxxij jaren eer dat hij se bedwingen ende totten kersten gelove brengen mochte, ende als hi began een oudt man te worden, stelde hi hem te rusten ende totter doot te bereyden; mer alsdoe openbaerde hem die heylige apostel Sinte Jacob die Meerder, ende doer sine vermaninge conquesteerde ende wan hi uutten handen der ongeloviger heydenen ende Saracenen dat ghehele <lxvij-r> conincrijcke van Spangen, ende brochtet onder dat heylige kersten ghelove. Ende als hi aldaer iij jaer lang hadde gheweest, ende alle dingen in goeder ordinanciën ende policiën hadde gestelt, is hi wederom tot Aken in Lotrijke gecomen, ende heeft die kercke van Onser Liever Vrouwen hoechlicken ende costlicken doen verchieren, mit gouden, silveren ende andere costlicke juwelen ende ornamenten, ende hi deed se schilderen mitter historiën van den Ouden ende Nyewen Testamente. Ende des ghelijcs in sine pallaes, dat hi by der selver kercken hadde doen maken, dede hi in schilderen die striden ende oerlogen die hi in Spangen gevoert hadde. Daerna, in corter tijt, wert den doot van die keiser ende coninck Kaerle verthoont den biscop Tulpijn van Riemen; ende scrijft daervan aldus: "Als ic, Tulpijn, tot Vienne in der kercken bedende was, soe was ic opgetogen in den geest, ende ic sach voirbi mi²²⁶ gaen een ontallicke scare van swarte ridderen, reysende tot Lotrijken-wert; als ic se sach gaen, sprac ic totten lesten van den hope, die al slappelic anghing, vragende waer si wouden. Hi seyde: 'Wi gaen tot Aken, tot Kaerls doot, opdat wi sijn siele ter hellen mogen vueren.' Doen seyde ic: 'Ic beswere di bi den levende God, dattu weder tot mi keerste, als dinen wech gedaen is.' Ende als si een seer weinich tijts eer ic mijn ghebet voleyndt hadde, wederkeerden, vraechde ic die ic vermaent hadde, wat si bedreven hadden. Hi seyde: 'Die Galissiaen ofte Spangaert sonder hoeft heeft also vele ende grote stenen ende ontallic veel houts in die wage geleyt van sine kercken, dat sijn goede wercken meer wegghen ende swaerder zijn dan sijn quade; ende daerom heeft hi ons die siele benomen.' Ende so verschiet die viant van daer. So verstont ic, dat Kaerle in dieselfde uure verscheyden was, ende dat hi in den hemel gevoert was by der hulpen des heyligen apostels Sinte Jacob, dien hi vele kercken ghetimmert hadde. Want op dien dach dat wi te Viennen van malcanderen scheyden, so verwerf ic van hem so verre als 't zijn mochte, dat hi mi enen bode sijnre doot senden soude op dat hi voir mi storve; des so verwerf hi van mi, dat ic hem mijn doot condigen soude. Ende daerom, als hi sieck wert, dochte hi deser loftennisse, bevelende enen sinen ridder als hi sinen doot bekende, dat hij 't mi van stonden an condigen soude, so gevielt dat ic xv dagen na sijn doot verstont van denselven bode, dat hi altijt sieck geweest hadde, van der tijt dat hi uut Spangen sceyde, totdat hi starf; ende dat hi voer der ridderen sielen, die in Spangen verslagen waren, gegeven hadde xij M unchen silvers, ende xij M talenten gouts, ende psalters, missen ende vigeliën hadde doen singen, ende gewoenlicke cleder ende spise den armen hadde doen geven. Ende dat hi opten selven dach ende ure als ic dit visioen sach, te weten die v. kalende van februario, in 't jaer ons Heren viij C ende xv, van der werlt versceyden was, ende dat hi begraven was tot Aken in die ronde kercke van Onser Liever Vrouwen, die hi hadde doen timmeren ende bouwen. Voert hebbe ic vernomen dat wonderlicke teykenen voer sijn doot iij jaer lang geschiet sijn: te weten, dat die zonne ende mane vij dagen lang

Die derde divisie

voer sijn doot swarte plecken hadden; ende sinen name, te weten Karolus Princeps, dye in der muren van der voerseyder kercken stont, wert van selfs uutghedaen; ende dat portael, dat tusschen die kercke ende zyn pallaes stont, ten gronden toe neder gevallen was op ons Heren Hemelvaertsdach; ende die houten Brugge te Ments, die hi over vij jaeren over den Rijn hadde doen maken, verbrande van haer selven."

¶ Van keyser ende coninc Kaerls loven ende goede wercken.

Dat lxxij. capittel.

Dese coninc Kaerle ende keyser van Romē begifte in sinen leven sonderlinge iij aertsbisdommen, als Coellen, Ments, Tryer ende Salsburch. Behalven dese, fondeerde ende stichte hi x bisdommen in den landen van Sassen, West-Phalen ende Frieslant. Dat eerste was dat bisdom van Oesenbrugge, dat hi stichte in der eren des heyligen apostels Sinte Pieter, die hi boven anderen festeerde, ende sinen princepalen apostel was. Dat ander tot Halberstat in der eren Sinte Stevens, die eerste in Oesterwijck gefondeert was. Dat iij. tot Minden, op die riviere van der Wesar, in Wedekijns castel. Dat iiij. tot Bremen op die Wesar in die ere van Sinte Pieter, apostel. Dat v. tot Padenkorne, in die ere van Onser Liever Vrouwen. Dat vi. tot Werden, in een plaetse genoemt Fardan op die riviere van der Alare. Dat vij. tot Monster, in die ere van Sinte Pouwels apostel. Dat viij. tot Hildesem, die hi eerst <lxxvij-v> in Aulica gefondeert hadde, ende niet al volmaect was, eer hi starf. Dat ix. tot Hamburch in Hammon, dat is Jupiters casteel, ende was een hoofstat van Noorden Sassen-lant. Dat x. tot Meydenburch, in die ere van Sinte Mauricius, op die riviere van der Albe; ende was eerst van Kaerle gesticht in een plaetse genoemt Styde, gelegen in die graefscap van Swalenworch, dat men nu hiet 't graefscap van der Lippe; ende worde translateert tot Valersleve, daerna tot Vrese, ende ten lesten is dat bisdom ordineert ende geset by den keyser Otto van Romē, d' eerste van dier namen, in die princelicke stat van Meydenburch, daer si noch is. In welcke kercke dat rustet dat lichaem van Sinte Florijs, martelaer. Hi fondeerde oec mede so menich cloester, als daer letteren zyn in den alfabet, ende elcken cloester gaf hi enen gulden letter van swaren gewichte. Ende als die goede keyser ende coninc Kaerle uuten Spaenssen stride gecomen was tot Aken in²²⁷ Lotrijke, sijnde in groter devociën, ende hem beredende tegen die doot; ende gevoelende dat hi storven moste, ordineerde ende maecte hi zyn testament. Die twee delen van sinen goeden beval hi den voorseyden aertsbiscoppen, om die kercken ende Goedshusen te repareren ende te vernyewen, ende den armen daerof mildelicken te delen ende te voeden. Dat derden deel heeft hi gelaten sine kinderen, nichten ende neven ende andere sine familie ende dienres. So hadde dan die keyser onder andere sine cleinoden ende juwelen iij silveren tafelen ende een gouden, die seer groot was. Den eersten daerop gegraveert ende gesteken was die forme ende gedaente des stats van Constantinopolen, besprac hi in testamente Sinte Pieterskerck te Romē. Den anderen, daerop gefigureert ende gemaelt stont die figure des stats van Romē, gaf hi der kercken tot Ravenne. Den iij. daer die figure des gantssen werlts op graveert

Die derde divisie

stont, die seer groot was, ende den gouden tafele, liet hi sinen kinderen. Als hi dan oudt was lxxij jaer, ende hi als coninc van Franckenrijke regeert hadde xxxij jaren, ende dat heylige Roomsche Rijc xiiij jaer, nadat hi die Sacramenten der Heyliger Kercken mit groter devociën ontfangen hadde, sijnde tot Aken omtrent ij jaren, nadat hi uut Spangen gecomen was, starf hi seer kerstelic ende heylichlic opten lesten dach van januario, in 't jaer ons Heren viij C ende xv. Ende hi wert mit groter eerwaerdicheit begraven in die grote ronde kerck tot Aken. Tot sijnder begravinge was gecomen die paeus Leo, ende veel grote Roemsche heren, hertogen, biscoppen, abten ende prelaten uut Duytschen ende Walschen landen. Ende zijn dode lichaem wert ghebalsemt ende mit keyserlicke clederen, sittende in enen gulden setel, mit een gulden crone op zijn hooft, daer een gulden ketene an hing, mit sijnder rechterhant houdende dat Boeck van den iij Evangelisten, leggende op sijn kniën, ende was gescreven mit gulden letteren; ende in zijn luchterhant een gulden scepter; ende voir hem stont een schilt van goude; ende so wert hi begraven. Wie is dan (angemerct zijn doechtlic leven ende grote wonderlicke wercken), die van loven ende edelheden genoeg soude kunnen vertellen, die enen prince vernaemt ende eerlic maken; in 't corte is dat van hem te mercken, dat hi is een spiegel van allen coningen ende princen, want van den beghinne totten eynde toe heeft hi hem so loeflic gehadt ende gedragen in alle sine wercken, dat hem niement begripen en kan, d' welc gheen groot wonder en is, als men anmerct dat hem God gestadelic beweget ende beschermet hevet. Mit recht mogen hem die princen ende graven van Hollant wel verbliden, dat si van alsulcken doechtlicken ende gloriosen prince gedescendeert ende ofgesproten zijn. Want dese coninc Kaerle van Franckenrike, keyser van Romen, was oudevader van Gena, d' eerste gravinne van Hollant, die des conincs Pappijns van Ytaliën dochter was, zone van coninc ende keyser Kaerle, ende hadde te manne Dyerick, den eersten grave van Hollant, die oec gecomen was van den princen van Aquitaniën, ende was die vij. graet ende man-persoen van coninc Chilperick van Franckenrijc, die 't conincrijck regeerde, in 't jaer vij C ende xxiiij, v jaer lang. Ende bi desen Gena, coninc Pappijns dochter, wan grave Dyerick enen zoen, die oec Dierick hiete; ende van desen zijn gecomen ende gesproten die graven ende princen van Hollant, ende is ten lesten gecomen bi rechter successiën ende besterfnissen an den alder doerluchtichsten prince ende vorst Kaerle, coninc van Spangen, etcetera, aertshertoge van Oostenrijc, etcetera, grave der landen van Zeelant ende Vrieslant. Aldus heeft God 't lant van Hollant <lxxvij-r> hoechlick verchiert met desen waerdighen ende victoriosen prince, mit sine nacomeren van sinen gheslachte, die ghetrou, doechtlick, wijs ende kerstelicke princen geweest zijn, defensoers ende bescermers der Heyliger Kercken, als men in 't vervolch deser cronyken horen sal. Wilden nu die princen ende vorsten anmercken, dat gheen ding den princen sinen volcke ende ondersaten also ontfanckelic ende angenaem is, als goedertierenheit ende Goddiensticheit, God soude hem sonder twifel behulpelic zijn ende gracie verlenen. Mer eylacen! het is nu mit vele princen ende lantsheren al verkeert, want sonder Goeds vresen begheren si meer te leven in weelden, flatteerders ende oerstekers te geloven, ende den armen ondersaten bi quaden rade te bescatten ende veronrechten, dan die te bescutten ende justicie te doen, ende aldus comter dat die landen worden moortculen, want men die quade

Die derde divisie

nyet en castijt, als men nu in onsen dagen mercken mag, etcetera.

¶ Hoe dat Harmacarus die vi. biscop van Utrecht gecoren wert.

Dat lxxiiij. capittel.

Harmacarus, geboren uut Frieslandt, wert na den doot des eerwaerdigen vaders Theodardi van den capittelaren ende canonicken die vi. biscop der kercken van Utrecht. Hi was seer vuerich in der liefsten Goeds, ende plach alle dage den Vader Sinen enigen Zoen te offeren in den Sacramente des Heiligen Outaers, biddende altijt sonder ophouden voer 't ghemeen kersten volc, ende voer die Heylige Kercke van Utrecht, ende alle sine ondersaten, in welcken arbeyt ende religie hi ten lesten zijn leven ge-eyndet heeft, ende is salichlicken in den Here ghestorven, vol doechtlicker wercken, als hij die Heylige Kercke van Utrecht ende dat bisdom hadde regeert ende beseten xxvij jaer, te weten xiiij jaer onder coninc Kaerle die Groot, ende xiij jaer onder coninc Lodewijck, zijn soen, keyseren van Romē, ende wert mit groter eren ende betamelicker utvaert begraven in Sinte Salvatoers monster, bi sine mede-biscoppen ende voervaderen, in 't jaer viij C ende xxvij.

¶ Paeusen.

Anno viij.C. ende xvi.

Dat lxxv. capittel.

Stephanus die iiij. van dier namen, was die C ende één paeus van Romē, ende sat niet meer dan vij maenden. Ende als hi iij maenden paeus hadde geweest, reysde hi van Romē tot Orliëns in Francrijcken, daer hi mit groter eren ontfangen worde. Ende croonde aldair den coninc Lodewijck van Franckenrijck, ende salvede hem tot enen keyser van Romē. Ende is weder vandanen gereyst tot Romē, begaeft ende beghift wesende mit een groot costlic gouden cruys, verchiert mit duerbaren ende preciosen gesteenten, dat keyser Lodewijck besproken ende gegeven hadde tot verchieringe van Sinte Pieters Kerck. Dese paeus is heilichlic gestorven, ende wert tot Sinte Pieters begraven.

¶ Paschalis, van dier namen d' eerste, was die C ende ij. paeus, ende sat vij jaer, iij maenden ende xvij dagen. Hi dede grote naersticheit om die reliquiën ende lichaem der heyliger martelaren te vinden ende op betamelicker plaetsen te setten. Hi vant doer Sinte Ceciliën openbaringe haer lichaem mit gulden clederen bedect, ende dat lindelaken mit bloet besprenget, ende die lichamen van Valeriaen, horen brudegom, ende Tiburcius sijns broeders ende Urbanus des heyligen paeus, ende brocht die in Sinte Ceciliën kerck, dye hi gesticht hadde. Na vele doechtlicke werken starf hi, ende wert tot Sinte Pieters begraven²²⁸. Eugenius die ij. was die C ende iij. paeus, ende sat iij jaer, ij maenden. Hi plach der armer <lxxviiij-v> weduen ende wesen saken also vromelic ende naerstelic te berechten, dat hi mit groter lof der armen vader genoemt wert. Nochtans worden hem van bose ende quade menschen die sine goede

Die derde divisie

wercken beniden, sine ogen uutgesteken, ende deden hem an grote pinen, dat sommige meinen dat hi martelaer gestorven is. Ende sijn lichaem wert mit groter droefheit tot Sinte Pieters begraven.

Valentinus was die C ende iiiij. paeus, ende sat niet meer dan xl dagen. Hi was van sulker heilicheit, religie ende leringe, dat hi van een diaken tottet paeusdom gecomen is. Mer corts starf hij, ende wert tot Sinte Pieters begraven.

¶ Keiseren.

Anno viij C ende xv.

Dat lxxvi. capittel.

Lodewijck, d' eerste van dier namen, Kaerls zoen, wert keyser van Romē, na sinen vader, ende wert geheten Lodowijck die Goedertieren, ende wert van den paeus Stephano gewijt ende gesalvet tot enen Roomschen keyser, als voorseit is. Dese keyser Lodewijck bedwanc in den eersten die Gascongē, die Engelsche, ende voert die Saracenen, die den hoofstat genoemt Cesar Augusta ingenomen hadden te staen tot zijnder obediētiē ende gehoorsaemheit. Ende als hi dese voornoemde feyten bedreven hadde, heeft hi bi consent ende wille des paeus Stephani die iiiij. een generale dachvaert gehouden tot Aken van vele biscoppen, heren, prelaten, ende heeft aldaer sinen soen Lotharijs genomen tot enen medegeselle ende regeerder, dat 's tot enen Roomschen coninc, ende beval hem Ytaliē ende Spangen te regeren, nadat hi van den paeus Pascalis opten heyligen Paeschdach gesalvet ende gewijt was. Den anderen soen Puppijn maecte hi coninc van Aquitaniē, ende Lodewijck, zijn iij. soen, ordineerde ende maecte hij te wesen prince ende coninc van Beyerē ende Germaniē, dat is over al Duytslant mitten Swaven. Dese iij. sonen hadde coninc Lodewijck bi zijn eerste wijf, genoemt Ermgaert, eer hi keyser wert; na wiens doot nam hi een ander wijf, genoemt Judith; ende was hertoge Welpijns dochter van Beyerē, dair hi bi wan enen soen genoemt Kaerl die Caluwe, coninc van Franckenrijc, ende na keyser van Romē, die Hollant eerst uitgaf in²²⁹ handen zijne suster soen genoemt Dyerick, als ghi na horen sult. Dese keyser Lodewijck voornoemt was seer naerstich om die geboden Goeds te onderhouden; seer oetmoedich, ende een vroem voervechter des heyligen kersten geloves; waerom dat hi anderwerf int v. jaer sijns keyserrijcs een concilium tot Aken vergaerde, ende institueerde aldaer vele statuten ende punten angaende geestlicke ende waerlicke personen, diewelke Amalarius in een boeck vergadert ende bescreven heeft doer bevel des paeus voorscreven. Daer hi onder veel andere punten ordineerde dat een ygelicke kercke zijn renten soude hebben, dair die priesters op mochten leven, omdat nyements ghyericheit den dienste der ecclesiē soude tot winsel ende bate gebruiken, ende opdat Goeds dienste doer enige gebrecklicheit niet versuymt en soude worden noch ontbreken. Voert dat biscoppen, prelaten ende clercken gheen costlicke noch siden clederen, noch gordelen mit goude, paerlen ende gesteenten doerstict en soudē dragen; wanttet een grote abusie ende quade maniere is, dat geestlicke luden, die tot Goeds dienst gedeputeert ende geschicht zijn²³⁰, uutwendich ende

Die derde divisie

pomposelic mit siden, fluwelen ende camelotten clederen ende gewaden verchiert zijn, ende die gebruiken, d' welc altesamen meer strect tot ambicye ende hovaerdicheit des werlts, dan tot stichtinge ende goede exempelen der waerlicker luden. Ende volgen meer na die voetstappen des ambiociosen ende ydelen biscops Pouwels van Samosatenen, die mit costlicke hecxelen, mit vele gesins van geestlicke ende waerlicke personen, mit siden ende fluwelen habiten gecledet te ryden plach, dan si voer oegen nemen ende navolgen die voetstappen der apostelen ende der heiliger biscoppen Sinte Martijn, Sinte Willeboort ende Sinte Bonifaes, mit meer andere.

¶ Hoe dat dese Lodewijcs iij sonen tegen hem rebelleerden ende opstonden ende uut zijn rijke setten.

Dat lxxvij. capittel.

Dese keyser, want hi van natueren seer sachtmoedich ende goedertieren was, ende sine ondersaten mit sachticheit regeerde, zijn tegens hem opgestaen mit groter vermetelheit ende rebellicheit zijn eygen sonen, mit vele princen des rijcs, versmaende hoers vaders slapheit, vergetelheit ende versumelheit, als si seyden. Van welcke conjuracie ende meuterye dat hoeft is gheweest ende anlegger Bernaert, coninc van Ytaliën, coninc Puppijns soen, die d' outste sone was van coninc Kaerle die Grote, ende hadde hem daer <lxxix-r> als coninc van Italiën geordineert ende gesett mit condiciën ende voerwaarden, dat hi altijt sinen oem coninc ende keiser Lodewijc ende sinen nacomers kennen ende houden soude voer sijn overhoeft ende heren. Lodewijc voersiene dat dese conspiracie tot groot quaet mochte comen indien hi dissimuleerde ende dien versweech, heeft hi hemselven hier tegens vromelic gheset, ende began van 't hoeft, te weten coninc Barnaert, als misbrukich des Keiserlickes Majesteyts, berovende hem in den eersten van dat rijc van Ytaliën, ende deden tot Aken onthoefden. Ende die biscoppen ende andere prelaten die hem hierinne gestijft ende gestarct hadden, sende hi in der ellenden. Overmits welker strengicheit van justicie zijnre sonen ende princen hat ende nijt altijt meer ende meer verwecte ende opstont, also dat zommige geestlike prelaten hem hiermede becommerden om ter neder te leggen alle materiën van alsulken twist ende discoorde. Uut welker prelaten raet ende informacie keyser Lodewijc van hem sette zijn anderde wijf Judith, die Kaerls die Caluwen moeder als een oersaeck van allen quaet, mer dit doende en konde hi noch niet versachten den toornigen moede zijnre kinderen ende heren, also dat hi onlancs hierna van zijn eygen dienres in den handen zijnre sonen geleverd is, ende daerto gedwongen dat hi sine keyserlike croen of moeste leggen ende gaen in een besloten cloester, om penitencie te doen na den ordele ende sentencie der geestliker prelaten. Daer hi in sittende aldusdanige querele ende geclachte selver gemaect heeft seggende aldus:

Die derde divisie

¶ Een beclagelike lamentacie des keisers.

¶ Dat lxxvij. capittel.

Ic, Lodewijc, bi der gratiën Goods keiser van Romē, doen ic die strenge des gerechtes uut mijnre naturen moedere eerde, zijnder sommige insolent geworden, die doer mijn goedertierenheit van kersten menschen bina wrede Saracenen geworden zijn. Welck quaet also²³¹ voertgesproten is, dattet oec mijn alre liefste kinderen ende sonen tegens mi ghewapent heeft, want doe ic quam opten Logencamp, hebben mi mijn heren ende dienres gelaten, ende die wrede partije heeft tot hem mijn sonen getogen, die mi, onsculdich wesende, eylacen oneerlic tracteert hebben ende veel quaets opgeleyt; van dengenen dien ic nije moijelic geweest en hadde ben ic seer bespot ende belast geweest. Mer voer ogen nemende mijn voerleden zonden ende dat ic dit in Goods ordel wel verdient hadde, nam ic 't seer pacientelic al dat mi God opsende. In der stat van Swessionen brochten sij mi gevangen mit viander handen, ende setten mi in 't cloester van Sinte Sebastiaen ende Medaert, mijn patronen; ende want sij wel wisten dat ic die plaetse bijsonder beminde, ryeden sij my dat ic daer mijn wapen of soude leggen ende een geestlic habijt annemen, besluitende mi in een propere ende eygene behoedinge, om te bat volbrengen dat sij cloekelic tegens mi tracteerden. Ende senden tot mi also benaut zommige mijnre heren, die mi mit logentael onderwesen dat mijn waerde keyserinne ende wijf Judith een nonne geworden was, ende dat mijn alre liefste soen Kaerle die Caluwe, dien ic, als sij wel wisten, overmits sijn goede natuer boven mijn andere sonen beminde, sijn haer hadde doen ofsceren ende een monic geworden was. Ende bovenal quamen noch andere boden, die daertoe gehuert ende geordineert waren, seggende sekerlic dat mijn waerde wijf Judith gestorven was. Dit horende en conde ic mi langer niet onthouden, die alsdoe van mijn rijc versteken, van mijn lyeve wijf priveert, ende van mijn uutvercoren kint Kaerle die Caluwe beroeft was. Mer ic suchte ende weende menich tijt, ende en hadde niement buten God, Die mi enige troost gaf; want ic also nauwe bewaert worde, dat niement tot mi comen mochte, noch mit mi spreken; alleen was mi meer selden georloft ter kerken te gaen, of mitten broederen te spreken. Waerom dattet mi inviel te condigen den moniken mijns wijfs doot, als ic anders niet en wist om voer haer siel missen laten te doen, d'welc sij doer mijn oetmoedich gebet minlic annamen ende uut groter compassiën, die sij tot mi droegen, beloefden sij my, indien ic in mijn verdriet verduldich bleef, dat mi God cortelic doer mijn verdienten ende gebeden zijre heiligen vertroosten soude, dat welke also sonder twifel gevallen is, want ic vernam sekerlic doer een briefgen oft rolleken dat in mijn bedecamer geworpen ende van mijn cappellaen die dagelicxs voer mi misse dede, gevonden was, dat mijn wijf Judith noch leefde, dien ic also doot beweende, ende dijergeliken, dattet logentael was dat ic van mijn lieve zoon Kaerle hadde gehoert, ende <lxxix-v> dat hem niet quaets geschiet noch gedaen en was. Mer dattet mijn heren seer leet sceen te wesen, dat sij my soe deerlic hadden gelaten, ende dat alle mijn gemeen volck eendrachtlic ende goetsmoets daertoe arbeiden, om mi weder te restitueren ende te setten in myn rijc, dat sonder twifel doer Goods gracie, die sijn lieve vrienden straft ende castijt, ende doer 't gebet mijnre patronen Sebastiaen ende Medaert tot een perfectie

Die derde divisie

ende volmaect eijnde gebrocht is.

¶ Hoe dat dese keyser Lodewijc vervoert worde van d' ene stede totter anderen, ende hoe hi ten lesten uuter vangenissen quam.

Dat lxxix. capittel.

Doe die wederpartiën ende Lodewycs zonen vernamen dat dien clachten van hoers vaders vangenissen onder den gemenen volcke ende veel der princhen altijt meer ende meer vermeerde ende wijes, so vreesden sij, dattet hem qualic mochte vergaen. Waerom dat Lotharijs tot sinen vader quam, ende brocht hem van der vangenissen uut Swessioen tot Compingen, ende vandaen voert tot Aken. Mer want doe dat geroep des gemenen volcs also groot worde omdat die coninc versteken ende gevoert was in vreemden landen, wert hy van Aken wedergebrocht tot Sinte Dijonijs in 't cloester. Ende onlancs daerna, dat Lotharijs sinen vader daer hadde gebrocht, quamen uut Burgondiën grave Aubericus ende Berardus mit groter heervaert, ende senden tot Lotharys hoer ambassaten, te weten Reimbalt ende Gautelyn, begherende dat hy den keyser, sinen vader, op sine vrije voeten setten wilde, ende indien hi dat dede, dat hi in sine digniteyten oft andere saken niet vermindert en soude wesen. Ende indien dat hi oec niet en dede, so wouden sij den keyser mit gewapender hant uut sine mogentheit mit crachte nemen. Dit horende Lotharys, verlossede ende sette op sinen vriën voeten den keyser, sinen vader, in Sinte Dijonijs kerke. Daer terstont om den keyser ende den coninc Lodewyc te grueten mit ²³² groter macht ende eren quamen die voorscreven heren van Bourgondiën myt veel andere vorsten, princhen, biscoppen ende prelaten, begerende dat hi sine digniteyt ende ridderlicke oerde weder annemen woude, d' welke hi vertoefde te doen, totdat hi bi der biscoplicker raet ende auctoriteyt purgeert was; dye hem voermaels hadden condempneert ende veroerdelt. Mer nadat hi reconcilieert ende verenicht was, ontfinck hy dye ridderlicke oerdene mitter keyserlicke crone, ende toech onlancs daerna tot Corsiacon, daer oec doe bi hem quamen sijn ij sonen, Puppyn ende Lodewijc, mit veel andere, denwelken die coninc minlic ontfinck, ende vergaf hen uuter herten dat si tegens hem misdaen hadden. Vandaen quam hy tot Aken, daer bi hem quam Judith, syn keyserinne ende wijf, comende uut Italiën, daer sij in ellenden geweest was. Mer Lotharijs versmade sijn vader, ende dede veel quaets in Bourgondiën. Hi verbrande ende beroefde die stat Cabiloenen mit die kercken ende tempelen. Waerom dat die keyser Lodewijc mit sijn sonen Lodewijc ende Puppijn tegen desen Lotharys, sinen oudsten zoen, te velde gecomen is, ende sloech sijn tenten neder opter rivieren Tijzun genoemt. Lotharys vernemende dat sijn ij broeders in graciën van horen vader gecomen waren ende tegen hem toeleyden, verloer hi al sinen moet, ende quam tot sinen vader den keyser mit oetmoedicheit, ende begeerde remissie ende genade, swerende voertan mit alle sine edelen den keiser hout ende getrou te wesen. Ende hi toech weder in Ytaliën, sceyende van sijn vader mit groter vrienscappen.

Die derde divisie

¶ Hoe dat keyser Lodewijc sijn landen deelde onder sinen sonen, ende hoe hi oflivich²³³ worde.

Dat lxxx. capittel.

Doe dit aldus gesciet was, ghing Judith, die wise vrouwe, totten heren des pallaes, begerende te weten, gemerct dat die keyser zijn iij zonen als Lotharys, Lodewijc ende Puppijn versien ende besorcht²³⁴ hadde, wat elcx hebben soude na sijn doot, wat alsdan sijn joncxste zoen bi haer gewonnen, Kaerle die Calue, hebben soude, angesien dat hi noch niet voersien en was, ende begeerde hertelic an den vorsten ende princen dat sij den keyser hier of adverteren ende te kennen geven wilden. Die keyser anhoerde der keyserinne minlike supplicacie ende begeerten, dede een generale dachvert beroepen tot Carisyen ende maecte aldaer sinen joncxsten soen, Kaerle die Caluwe, ridder, ende gaf hem dat lant van Neustryën, dat men nu Normandiën hiet, overmits dattet den Denen, die men Noormans noemt, wanttet luden van noorden waren, gegeven is van coninc <lxxx-r> Kaerl die Grote, keiser van Romē, omdat sij rustelic dat soudē besitten, ende van den coninc van²³⁵ Franckenryc te lene houden, als hierna gheseijt sal worden. Mer hoewel dat Judith dye keyserinne van dese gaven ende bewisinge der landen van hoor soens wegen seer verblijdt was, nochtans en was sij niet te vreden, 't en waer dat die keiser sinen outsten zoen Lotharys bevael ende commissie gawe desen sinen joncxsten broeder te nemen in sinre protectie ende bescermenisse, tot meerder vasticheit der keyserliker gyften, die hi Kaerle dye Calue assigneert ende toegheschict hadde. Die keyser anhorende die oetmoedige supplicacie sijns wijfs, ontboet terstont sinen soen Lotharys bi hem te comen, om van hem te ontfangen die voechdië van sinen joncxsten broeder, Kaerle die Caluwe, niet vresende van der misdaet die hi onlancs tegens hem bedreven hadde; want hi hem uuter herten vergaf. Uut deser bootscap worde Lotharys sere verblijet, ende quam totten keyser Lodewyc sijnen vader tot Worms opten Rijn, daer die keyser Lodewyc zijn ij sonen Lotharys ende Kaerle deelde heel Austrasiën of Austriën, dat is Oest-Francrijc, dat is 't lant van der Masen of tot Hongeriën toe, dat is 't lant tuschen der Masen ende den Ryn tot in die zee, ende voert den Mosel ende den Rijn op, tot an Italiën, ende oec een deel van Francryc, dat is cortelic dat landt boven van Burgondiën, of tot in die Vriesche Zee. Ende also hi sinen outsten soen Lotharijs dit lant bewesen hadde, so wertet van hem genoemt Lothoringen, dat voermaels Austrasiën, dat 's Frankenryc plach te hyeten; ende sinder die tijt is dit selve lant gedeelt geweest in vele bisdommen, als Mens, Coellen, Trijer, Mets, Ludick ende Uutricht; in hertoechdommen als Brabant, Lotrinck, Limburch, Lutzenburch, Gulic, Cleef, Ghelre, etcetera; ende in graefscappen, als Henegouwen, Elsatē, Hollant, Zeelant, Ardennen, Baer, etcetera, ende meer andere. Daertoe creech Lotharius noch dat keyserijck van Romē, ende an IJtaliën ende Lomberdiēm. Ende soe heeft nu 't lant by Mets allene den naem behouden, ende hiet Lottringhen; mer niet dat hele lant, datter wilen eer in begrepen was, als voorseijt is. Des geliken die heerlicheit van Landen, daer Puppijn van Landen begraven leyt, leggende in Brabant, wert genoemt Lotrijc, dat oec geweest is van desen Lotharys' deel; ende dye hertogen van Brabant hem daerof noch vertijtelen ende scriven, mer die lantscappen zijn

Die derde divisie

seer vermindert, als voorscreven is. Dat ander deel van Austrasiën oft Oestrijc datter loept van der Scelt oft in 't weest totter Brytanscher Zee, dat gaf hi Kaerle die Caluwe, sinen joncxsten soen; ende dit is nu ter tijt dat rechte Francrijc genoemt, daer die coningen van Francryc in regneren. Lodewic, den derde soen, hadde hi assigneert een deel der lantscappen oestwert, als Beyeren, Swaven, Franckenlant, Duringen, Hessen, Sassen, ende cortlic alle Duytslant hierof tot an den Ryn; ende daertoe een deel steden ende dorpen bi den Ryn. Die iiiij. soen Puppijn was alsdoe doot. Welke divisie, delinge ende sceydinge is gesciet bi consent ende rade der heren ende des gemenen volck, datter tegenwoerdich was. Mer Lodewic, coninc van Beyeren, beclaechde hem seer van deser deilinge, ende dede hierom grote scade in Duitslandt bi hem naest gelegen; mer vernemende dat zijn vader tegen hem quam mit groter heervaert, quam hi bi hem tot Dodonen in der stat, ende bat sinen vader om genade, ende hi vergaf 't hem; ende was mit des keisers zijns vaders delinge wel te vreden, ende vertrac wederom in Beyeren. Ende keyser Lodewyc is getogen in die stat van Claremont in Alverniën om den lande van Aquitaniën te versien van enen anderen coninc. Ende siet, so quam haestelic aldaer een nyewe mare, als dat des keyzers zoen Lodewijck, coninc van Beyeren, mit groot volc gecomen was in Germaniën, ende hadde mit hem versellet dye Sassens ende Duringers. Dit vernemende keyser Lodewyc wert uitermaten gram ende verstoert van die overtredinge ende rebelheit zijns soens Lodewycs tegen sinen eygen eede, hem onlancs gedaen, ende viel mitsdien in een grote siecte. Niettemin, hy vercloucte hem ende vergaerde veel volcs van wapenen om sinen zoon uut Duytslant te verdriven. Ende als hy mit zijn heer over den Rijn gepassert was, wert dese Lodewyck des keyzers zoon vluchtich, ende vloot doer Slavoniën weder in Beyeren. Dye keyser worde van daghe te daghen altijt crancker, ende quam tot Ments opten Rijn ende sloech zijn tenten by der stat op 't lant. Ende dye siecte was soe groet ende swaer, dat hy in xl daghen nyet en nuttichde, dan dat Heylighe Sacrament tot voetsel sijnre sielen. <lxxx-v> Alle sijn uuterste woerden, manieren ende wercken waren vol van Cristus gelove ende religie, ende gaf den geest mit een vrolic gelaet in 't jaer ons Heren viij C ende xl, als hi xxv jaer dat keyserrijk ende 't conincrijk mit groten love hadde berecht, out wesende lxxiiij jaer, ende wert begraven tot Mets in Lothoringen, bi Hildegarde²³⁶, sijn moeder, in Sinte Arnouts kercke.

¶ Op dese tijt vielen in Walslant seer grote hagelstenen, die veel menschen ende beesten doden; ende men vant midden in den hagelstenen een grein buten maten hart, ende ij voeten lang.

¶ In des goedertieren keisers ende conincs tijden²³⁷ so verthoonde haer een alten groten vreesliken comeet, daer die keyser seer of vervaert was, ende sprack mitten philozoeph Egmart, menende dat sij voerboetscapte ende bedude des keyzers doot of veranderinghe in den rijke. Mer die philozoeph en woude den keyser nyet verslaen noch bedroeven, ende allegeerde dat woert des propheetes, seggende: "Van den teykenen des hemels en wilt niet vervaert sijn, etcetera." Doe sprac die devote ende oetmodige keyser: "Wij en sullen niement anders ontsien noch vreisen²³⁸ dan Dengenen die onse ende deser sterren Scepper is; mer Sijn goedertierenheit sijn wij sculdich te loven, die onse traechheit, daer wij sondaren in sijn, gewaerdicht

Die derde divisie

te vermanen mit sulke teijkenen. Want als alsulke wonderlicke dinghen openbaren, die ons allen roeren, so sullen wi oec alle haesten ons sondich leven te beteren, om bermherticheit te vercrigen." Ende men gelooft duechtlic dat hi mit deser oetmoedicheit den Here verzoent heeft, so dat die plage niet en quam op hem, mer op IJtaliën, daer die Saracenen inquamen; ende sij wonnen die stat van Romen, ende maecten haer stallen in der Apostelen Kercken. Mer dese goedertieren Lodewijc heeft mit groter bloetstortinge die Saracenen weder uut Romen ende Ytaliën verdreven.

¶ In Waslant was een grote tempest ende aertbevinge. Ende vele steden ende husen verbranden van den hemelschen vuere.

¶ In midsomer, eer die sonne op 't hoechste was, viel mitten hagel uuter lucht een groot stuck ijs van vi voet breed, ende xvi voeten lang, ende ij voeten hoech; daerna volchde een grote pestilencie.

¶ In Duringen gesciede bi keiser Lodewijcs tijden dat van der aerden wert gesneden een torf sonder enige handen, van l voet lang, xiiii breed ende vi voet hoech, ende wort xxv voet van der stede gheset op een ander stede.

Paeusen.

In 't jaer van viii C xxvij.

Gregorius dye iiii. was dye C ende v. paeus, ende sat xvi jaer. Hy was een heilich, wijs ende geboortich man, welsprekende ende seer naerstich in allen dingen den Heilige Kercke angaende. Hi translateerde ende vervoerde vele heilighen lichamen tot behoerlike plaetsen, daer sij noch rusten. Hi institueerde ende insette die hoechtijt van Allen Heyligen, dat men die vieren soude in Walslant ende Duytslant opten eersten dach van november, als voermaels Bonifacius dye iiii. ingeset hadde in 't jaer vi C ende xc. Na vele goede wercken is hy gestorven ende tot Sinte Peters begraven mit groter eeren.

¶ Hoe dat Ricxfrydus gecoren wert die vij. biscop van Utrecht.

Dat lxxxi. capittel.

Ricxfrijdus gheboren uut Frieslandt wert gecoren ende ghemaect die vij. biscop van Utrecht, ende wert investeert ende gheset nae des biscops Harmacarus doot, by beveel des keysers Lodewijcks in sine biscoplicken zetel. Hy was een oudt, wijs ende gheleert man van groter heylicheyt ende religie. Hi verwarf oec mede van den coninck Lodewijc van Francrijc, keyser van Romen, vele privilegiën²³⁹ ende confirmaciën van vele thienden, thollen ende comanscappen, ende daertoe dye grote stat van Wijck te Duersteden ewelick te besitten. <lxxxi-r> Hi worde in 't eynde sijns levens sere gequelt van der zage, dat hi ten lesten daerof ghestorven is, vervolt mit vele doechtlicke wercken, in 't jaer ons Heren viij

Die derde divisie

C ende xxxvi, opten v. dach van october, als hi dat bisdom mit groter eren ende loven hadde berecht omtrent ix jaren; ende wert tot Sinte Salvatoers mit betamelicker utvaart begraven.

¶ Hoe dat dese keyser Lodewijc confirmeerde die goeden ende thienden gegeven der kercken van Utrecht.

Dat lxxxij. capittel.

In den Name ons Heren ende Gesontmakers Cristi. Amen. Wi, Lodewijck, by der Godlicker voersichticheyt keyser van Romen, altijt vermeerder des rijcs – wanttet nyet alleen der keyserlicker hoecheit betaemt onverbroekelic²⁴⁰ te onderhouden die dingen zijnre voersaten, mer die oec mits zijnre auctoriteyt ende macht te vestigen ende confirmeren – so doen wi weten allen onsen getrouwen ondersaten die nu zijn oft namaels wesen sullen, als dat die eerwaardige vader ende here Ricxfrijdt, biscop der ouder kercken van Utrecht, die gesticht ende gefondeert is in der eren des heyligen confessoers Sinte Martijn ende anderen heyligen, ons ghetoont heeft enighe auctentyke brieven, hoe dat onse here vader saliger gedachten die goedertieren Kaerle, keyser van Romen, altijt vermeerder des rijcs, ende onse oude vader Puppijn ende horen voersaten, gegont ende gegeven hebben tot behoef der voorseyder kercken alle die thienden van allen dienstknechten, beesten, landen, tollen, comanscappen ende van allen dingen daer onse rentemeester tollen ofneemt ende eyschet. Ende dat die mannen ende menschen der selver kercken die onder die voechdye ende protectie der voorscreven kercken staen, ende dye daer wonen in den landen van Wijck te Duersteden, sullen vry ende quijt sijn van allen exactiën ende scatinghen, ende dat hem niemts in ghenen dingen hier in moyelic oft scadelic wesen sal, opdat die biscop mit sine ecclesië te vrilicker ende rustelicker den geestlicken luden ende anderen sinen ondersaten horen nootruft sal mogen geven, ende²⁴¹ dat licht in der kercken continueren ende den ongelovigen menschen ende heidenen die si tot kennisse des kersten geloves brengen ende bekeren sullen mogen voeden ende leren. Om welker saken ende dingen vasticheit heeft ons gebeden die eerwaardige biscop voorscreven te willen ordineren navolgende die manieren onser voirsaten coningen een gebot onser auctoriteits ende machts doir die liefde Gods ende eerwaardicheits des heiligen confessoers Sinte Martijns, wiens supplicacie ende beden wi goetwillichlicken hebben verhoert, ende die mit onser auctoriteyt ende macht weder gestarct, als dat alle datghene dat voir gescreven ende geroert staet sal die voorseide kercke van Utrecht behouden ende besitten, ende dat hem niemts vermete hier inne lastich oft mit onrechte moyelic te wesen. Mer alsoe 't van onse here vader ende oudevader ende voersaten coningen ende van ons, bi onser auctoriteyt ende macht, geset, geordineert ende confirmeert is, dattet also tot ewigen dagen onverbrokelic gehouden ende bewaert worde, opdat die knechten Goeds ende dienren Goeds die daer zijn, mit horen here ende biscop ende alle dieghene die si van der dwalinge des ongeloves bekeren ende brengen sullen, tot rechter kennisse des geloves te vuerichlicker ende stadelicker voer ons, onse huysvrouwe ende onse kinderen ende voer al dat kersten volck, onse ondersaten, sullen mogen bidden ende die Godlicke

Die derde divisie

bermherticheit vercrigen. Ende opdat dese onse tegenwoirdige confirmacie cracht ende vigore hebben mach, hebben wi desen brief doen vestigen mit onsen vingerling gegeven.

¶ Sinte Fredericus wert die viij. biscop t' Uytrecht.

Dat lxxxij. capittel.

Fredericus was geboren in Oest-Frieslant, op een slot genoemt Adelen, gelegen bi den dorp van Sesbeerim van edelen ende geboertigen ouderen. Zijn moeder, als sommige cronike seggen, was geheten Konewella, ende was coninc Aldgilts dochter van Frieslant, zoen van coninc Ratbolt, dair voor of ge- <lxxxii-v> seyt is in Sinte Willeboorts tijden. Hoer broederen waren coninc Goldebalt van Frieslant, die opten Roncevalle met Roelant verslagen wert; ende Rathbout, here van Neder-Frieslant, dat nu die heerlic-heit van Egmond is. Mer dese Frederick was noch veel edelre van doechden ende heylicheit. Hi wert in sine jonge jaren gesent van sine goedsvruchtige moeder totten heyligen ende religiosen man Rijcxfrijdt, biscop van Utrecht, die dit kint lieflic ontving, ende nam 't bi hem als zijn uutvercoren soen. Ende hi leerde sere wel, beyde in zeden ende in consten, ende wies op in alre doechden, ende was seer naerstich ende devoet in der diensten Goeds, waerom dat hem biscop Rijcxfrijdt priester maecte, doe hi na insettinge der heyliger statuten der paeusen tot zijn jaren gecomen was. Waerom dat die ecclesië ende gemeenten van der stat van Utrecht doer inspiracye des Heyligen Geests begeerden ende vercoren den heyligen priester Frederick na des biscops Rijcxfrijdt doot tot enen biscop van Utrecht. In desen tiden was coninc Lodewijc van Francrijk keyser van Romen, in ene van sine steden gelegen opten Rijn gecomen, brengende mit hem sine huysvrouwe genoemt Judith, die zijn na-nichte was, des hertogen Welpens dochter van Beyeren. Ende quamen aldaer uut vresen der biscoppen van Walslant, die se vervolchden om van malcanderen te doen sceyden, want si in onbehoerlicker echten, als in maechscappe, te samen saten. Ende die keyser en woud' se niet laten. Die keyser verhorende den doot des biscops Rijcxfrijdt, geboot den religiosen ende oudesten priestere ende canonicken der kercken van Utrecht dat si desen Frederick kieseren ende nemen soudentot enen biscop. Dat gedaen sijnde, sende hi notabele legaten tot Utrecht, begerende bi alle graciën, dat hi bi hem quame, ende tot sijnder electyë consent wilde geven. Dese heylige man is darwerts getogen, in meninge den keiser te onderwisen, dat hi niet nut noch bequaem en ware sulken digniteyt ende ordene an te nemen. Mer doer grote instancie, supplicaciën ende beden die an hem van den keyser ende den ghemenen volcke gedaen worden, is hi ten lesten bi bedwange, al dede hij 't node, van sommige biscoppen, die daer tegenwoerdich waren, ghewijdt ende geconsacreert die viij. biscop van Utrecht. Ende die keyser investeerden, ende gaf hem staf ende vingerling mit groter waerdicheit. Ende die keiser dede bereiden een grote costlike maeltijt, ende verblide hem sere van deser electie²⁴² ende intronisacie des eerwaardigen biscops, want hi hem sere beminde ende liefhadde om sijne doechden ende oetmoedicheits willen.

Die derde divisie

¶ Hoe dat dese heylige man die biscop desen keyser Lodewijck berispte van sinen onbehoerlicken huwelic.

Dat lxxxiiij. capittel.

Des anderen dages sprac die keyser desen biscop Frederick an mit sachten woorden in deser manieren: "Mijn lieve soen, die ecclesië van Utrecht heeft di vercoren tot enen vroeden ende naerstigen harder, opdatstu mit dijnre heyliger leringe castiën ende bekeren sulste dat sondige volc. Want daer is Walcheren in dinen gesticht, een eylant dat sere berucht is mit groten sonden, daer men of seyt, dat niet alleen die broeder by der suster slaept, mer dye sone metter moeder. Waerom wi di besweren by den almachtigen God, dattu alsulcke onbehoerlicke ende onmenschelicke dingen corrigierste, ende straft se mitten swaerde des bannes ende maledictie." Ende als die heylige biscop dit hoorde, versuchte hi ende antwoorde aldus: "Here keiser, uwe mogentheit heeft mi verbonden mit enen groten besweren; daerom, angemerct becoringe des misbruycks, staet mi an di als van 't hoeft te beghinnen; wantst u oeck dijn na-nichte, Judith, des hertoghen Welpes dochter van Beyeren, tot enen wive ghenomen hebste. Waerom ick dy vermane by alsulcker penitencye als daertoe behoert, dat ghy ofstaet ende laetste dat onbehoerlicke huwelick. Ende en laet ghy se nyet, <lxxxij-r> so segge ic u, dat u daer of comen sal scade ende verdriet, die ghi niet ontgaen en moghet. Ende dine landen sullen grote plagen overcomen, tensi datstu penitencie doetste, ende dat wijf laetste." Na vele andere stichtige woorden die die biscop sprack, began²⁴³ dye keyser hertelicken te suchten, ende sprac mit wenende ogen totten biscop aldus: "Ic bekenne mijn misdaet, ende ic begere mi na dinen oerdele te beteren, ende belove di dat wijf te laten." Dese redenen gheëindet wesende, nam die biscop oerlof an den keyser, ende is nader stat van Utrecht gereyst, daer hi mit groter feesten ende eerwaardicheit van der ecclesië ende den burgheren ontfangen worde, ende wert mit groter solemniteyten geset in sinen biscoplicken stoel, daer hi sonderlinge in vasten, in beden ende in aelmissen te geven in levede. Ende dye vervallen steden des tempels der kercken ende des casteels dede hij weder repareren ende maken.

¶ Hoe dat biscop Frederick in Zeelant in 't eylant van Walcheren voer, ende dat bekeerde, ende hoe dat barbarysche volc dat eylant wonnen ende verwoesten.

Dat lxxxv. capittel.

Als nu die biscop dese vermaninge van den keyser ontfangen hadde, heeft hi hem bereyt om in Zeelant te trecken in 't eylant van Walcheren. Ende alle ding bereyt wesende, is hi darwerts ghereyst, mit hem nemende sommige notabile ende goedsvruchtige mannen, die mit hem volstandelic dat Woort Goeds prediken ende die sonden der menschen straffen souden. Sommige van den ingeseten des eylants ende die die vrese Goeds hadden ende doechtlicke menschen waren, ontfingen hem waerdelicken als horen here ende geestlicken vader. Andere, die mit groten sonden ende quade feyten besmet waren, bereyden hoer wapenen, om den biscop te wederstaen, indien hi hen

Die derde divisie

enige moyennisse oft lasteringe an doen wilde. Dese heilige man heeft aldaer begonnen desen verkeerden volcke te prediken ende van hore sonden ende onmenschelicken leven hertelicken gestraffet, ende heeft in den eersten tot rechter kennissen gebrocht den grave Egghert van Walcheren, mit ontallicken veel volcs, ende ontvingen penitencie, belovende te leven als kersten menschen. Ende als die heylige man alle dingen in goeden state ende ordinancie hadde geset, is hi weder vandaen gevaren tot Utrecht. Corts daerna, is die heylige bisscop doer alle sine gesticht ghevaren, ende quam in Friesland, daer hi vernam Arriaensche gelove, die si hadden in der Drievoudicheit, die welcke hi mit groter naersticheit ende²⁴⁴ arbeyt uuter luden herten dreef. Onlancs daerna dat die biscop uut Walcheren gereyst was, quam een grote menichte van scepen mit ontallic volc uut Barbariën, ende wonnen dat eylant, ende sloegen den grave Eggert doot, mit vele Franchoyzen, ende vinghen veel wiven ende kinderen, berovende ende pilgerende dat eylant van allen costlicheden, ende voerden se in vreemden landen.

¶ Hoe dat die coninc van den Denen kersten wert ende van den Friesen verslagen, ende hoe die biscop, Sinte Odulf sant in Friesland.

Dat lxxxvi. capittel.

In 't jaer ons Heren viij c ende xxv, als Haryolt coninc van den Denen (navolger des conincs Orghyer, die opten berch van Roncevalle mit Roelant mede verslagen was) dat heylige kersten gelove lange tijt wederstaen hadde, is hi mit zijn wijf ende kinderen²⁴⁵ ende mit groter staet gecomen tot Ments opten Rijn bi den coninc Lodewijc van Francrijc, keiser van Romē, ende heeft aldaer dat heylige gelove angenommen, ende dede hem mit zijn wijf ende kinderen dopen. Ende die keiser begaefde hem mit costlicke gaven ende cleinoden ende mit een groot deel lants van Friesland, ende brocht een groot deel van sinen lande mede totten kersten gelove. Dairna hadde hi een strijt tegen die Friesen, daer hi in verslagen wert. Op dese tijt woende in Brabant bi Machelen, in een dorp geheten Aerschot, een eerbaer goedsvruchtich man genoemt Bodgis. Dese hadde bi zijnre huysvrouwen een zoen geheten Odulf, ende²⁴⁶ wert een geleert man in der Heiliger Scriften, ende is ten lesten priester geworden. Dese priester Odulf, navolgende die woorden Cristi, heeft vader ende moeder, vrienden ende lant gelaten, ende is gecomen tot Utrecht, totten heyligen bisscop Fredericum; want hi verhoert hadde, dat in der kercken van Utrecht vele geestlicke ende religiose geleerde mannen woenden. <lxxxij-v> Denwelcken die biscop mit groter bliscappen ontfangen heeft, ende maecte ende ordineerde hem canonick van Sinte Salvatoers kercke, daer hi een eerlick ende doechtlic leven heylichlick in leyde. Ende als hi in Friesland reysde om dat Arriaensche ongelove uut te roden, nam hi desen Odulf mit hem, ende beval hem te bewaren die kercke van Staveren. Ende als die biscop alle dingen in goeden puncten bescict hadde, is hi weder tot Utrecht gecomen. Ende Odulphus is daer gebleven, lerende ende prekende ende onderwisende den volcke mit goeden exempelen ende conversaciën den wech des ewighen salicheits. Ende als hi daer een wijl tijts gheweest hadde, nam hi op weder tot Utrecht te reysen, want hi zijn leven in dier heyliger conversaciën der canonicken

Die derde divisie

leyden ende eynden woude. Ende in 't oerlof nemen van den ghemenen volcke heeft hi hem een costlic ende scoen sermoen gedaen, vermanende dat si in der liefden Goeds ende sijnre geboden wanderen soudent, ende sprac onder andere woerden, propheterende in den Gheest aldus: "Also ic wel weet dat ghi na mijnre absencie wederom vallen sult in u oude stinckende sonden, afterlatende die wech des salicheits; ende dat doende sullen die ongelovige Denen ende heydenen comen ende verwoesten dit lant, ende sullen u wiven ende kinderen gevangen nemen ende uuten landen voeren". Ende tot een seker teyken van dien als dat gheschien sal, so wees hi henluden een grote steen, die voer zijn woninge lach, ende seide aldus: "Wanneer dat ghi siet dese steen sonder enige menschelicke handen oft hulpe geworpen wert in die riviere van 't Flye, so sullen dese dingen ende verdrieten u overcomen, ende sal duren also lange als die steen daer versoncken sal leggen. Mer als ghi siet dat dese selfde steen sonder enige menschen hulpe ofte handen weder uuter riviere op 't lant sal worden, so suldy van God barmherticheit, rust ende vrede ende ontlastinge van den heydenen vercrigen." Dat welcke altesamen als dese heilige man propheteert hadde gevallen is, ende dese steen wert huden opten dach ghetoont tot een kennisse des waerheys, ende leyt in die kercke tot Staveren onberoerlic ende onbeweechlic. Ende die heylige man Odulphus nam oerlof, ende voer weder tot Utrecht, levende in groter abstinenciën, bidden ende waken. Ende is na een deel jaren salichlic in den Here ghestorven op die anderde ydus van junio.

¶ Hoe dat die heylige biscop jammerlick vermoort wert om die rechtvaerdicheyt.

¶ Dat lxxxvij.²⁴⁷ capittel.

Lodewijck die keyser, overmits des heiligen biscops scadelicken straffens, ontsach hem langer in die landen te bliven mit sinen ongeoorloofden wive, die seer arbeyde om den heiligen biscop tot anderen sinnen te keren, om consent te geven tot desen huwelicke, tempteerden seer mit bidden, smeken ende mit vele costlicke presenten ende gaven. Mer hij en was niet te bemorwen, mit woorden, noch mit gaven; hi en meende dit ongeoorloefde huwelick te sceyden, ende sende den keyser enen behaechlicken brief uut vaderlicker liefden, eer hi den banne op hem leggen wilde. Die keyserinne dit vernemende wert si mit toornicheyt ende nyde seer ontsteken opten heyligen biscop, ende boven al hoer broeder vresende dat sijn suster van den keyser versteken ende begeven soude worden; waerom dat si twe ordineerden ende sloten hoe si best desen heyligen man ter doot soudent brengen. Ende huerden ij bose gesellen ende scalcken, om den biscop doot te slaen, belovende hem te geven groot ghelt. Ende sijn ghecomen tot Utrecht, ende hebben desen heyligen biscop na der missen in Sinte Jans Evangelisten sacrificie tot Sinte Salvatoors ter doot toe ghewont, ende sceyden haestelic vandaen. Die biscop aldus gewont, dede vergaderen die ecclesië van Utrecht, ende sprac se troostelicken toe, ghevende hen allen zijn vaderlicke benedictie, ende seyde: "Mijn lieve broeders ende kinder, vercrijch ic eenich deel in den hemel mitten heyligen martelaers, so sal ic voer u bidden om uwe salicheit; ende dat u God behoede voer alle

Die derde divisie

toecomende plagen. Want om der keyserinnen sonden wille, die hier te lande woent, so sullen die Denen ende ongelovighe heydenen comen ende destrueren ende verwoesten alle dit lant mit roof ende brant." Ende met desen woorden ghing hi in die crofte tot Sinte Salvatoers, voegende hem selven in een <lxxxiiij-r> sarcke, ende began selver te lesen den eersten psalme van der vygeliën mitten antiffen, seggende aldus: "Ic sal behagen den Heer in 't rijck der levender" ende daermede gaf hi den geest, in 't jaer ons Heren viij C ende xxxviij opten xviiij. dach in julio, als hi dat bisdom mit doechtlicke exempelen ende salige leringe hadde berecht ij jaer, doir wiens verdiensten noch huden des dages veel miraculen geschien tot lof ende eer des Naems ons Heren Jhesu²⁴⁸ Cristi. Die biscoppen beyde in Walslant ende Duytslant vernemende den onsculdigen doot des onnoselen martelaers verbonden hem te samen om den overdaet des keyzers ende des ondadigen wijfs. Gregorius, paeus, die iiij., als hi dit vernam, quam neder in Francrijck; ende alle die biscoppen by hem. Ende die keyser wert van sine keyserrijke ende sijne cronen beroeft ende in een cloester ghesteken, daer hi penitencie dede. Ende Yesse²⁴⁹ die biscop van Amiens, gaf der keyserinne een wijle opt hoeft, ende sette se in een nonne-cloester, om penitencie te doen.

¶ Paeusen.

Anno viij C xliij.

Dat lxxxviij. capittel.

Sergius die ij. was die C ende vi. paeus, ende sat iij jaer ende ij maenden. Hi was te voren ghenoecht "Verkensmuyl", ende also dit een onbequame naem was tot sulker digniteit, so dede hi sinen naem veranderen, ende nam an sijns vaders naem, ende wert genoemt Sergius. Ende van dese tijt is die maniere opgecomen onder den paeusen horen naem te veranderen. Mer andere seggen, dat men die naem verandert uten exempel Cristi, die alle den apostelen²⁵⁰ namen gaf. Hi croonde den keyser Lotharijs, ende hi repareerde vele vervallen kercken, ende dede veel goets in der ghemenen profijt, dat men hem noemde gemeenlick des lants vader te wesen. Aldus doende is hij ghestorven, ende wert in Sinte Pieters kercke begraven.

¶ Keyseren.

Anno viij C ende xl.

Lotharius d' eerste van dier namen, Lodewijcs des goedertieren soen, wert keyser na sinen vader, ende regeerde xv jaer. Dese, want hi die outste soen was des keyzers Lodewijcs, so onderwant hi hem des rijcs alleen. Mer als hi iiij jaer alleen aldus geregeert hadde, began 't sine andere broeders te verdrieten dat si aldus van hoer vaderlicke erf beroeft ende verstoten waren; ende bysonder om 't rijck van Aquitaniën, dat hoer beyder broeder Puppijn mitter doot geruymt hadde namen si onderling grote twist an ende oerloge, ende vergaerden tesamen in een wijt velt in Francrijck, Fontaneten

Die derde divisie

genoemt, by der stat Altisiodorum oft Anzeroijs, daer een grote bloedige strijt gevallen is, ende een ontallic volc an beyden siden verslegen, meer dan ye onder den Franchen heren geschyet oft gehoort is, ende verdreven malcanderen mit oerlogen so seer, dat si hoers selfs vianden niet wederstaen, noch hoer landen bescermen en conden, also dat die Saracenen ende Turcken oersaeck daeruut namen vele landen in kerstenhede te verwoesten ende destrueren. Die soldaen quam om te verwoesten Ytaliën ende Romen, die Noormannen Sassen ende Friesen in 't keyserrijck ende in Francrijck, dat is Walslant ende Duytslant. Waerom dat die paeus Sergius sende uut notabele ende strenge legaten mitten biscop van Ravenne om dese iij broeders te verenigen, d' welc also geschiet is. Ende Lotharijs behilt dat keyserrijck mit heel Austrasiën, oft Oest-Francrijck, ende een deel van 't lant dat van sinen naem nu Lothoringen genoemt is, als voer geseyt is. Lodewijck behilt Duytslant mittet lant van Beyeren; Kaerl die Caluwe worde toegeseyt ende assigneert alle 't lant van der Brytaensscher zee totter Masen toe, dat heel West-Francrijck, dat nu ter tijt Francrijck hiet. Doe dit aldus gheschiet was, wert die keiser <lxxxiiij-v> Lotharijs verwandelt in een ander man, beroert uut Godlicker graciën mit leetwesen zijne voerleden sonden ende bisonder der groter rebellicheit die hi tegen sinen vader den godertieren keyser Lodewijck hadde gepleecht ende misdaen, ende nam een geestlic habijt an, profiterende ende beleyende die heilige regule in 't cloester tot Pruimen gelegen, in Oudt Ardennen, tusschen Aken ende Tryer, dat men nu hiet in der Eyfelen, nadat hi zijn iij sonen elck zijn deel bewesen hadde, gevende Lodewijck dat keyserrijck, Lotharijs den ij. Lothoringen, ende den iij., Kaerle, 't lant van Provinciën, mit een deel van Borgondiën. Ende als hi weinich tijts in der oerden hadde geweest is hi gestorven. Ende als hi lach ende starf, wert daer een grote strijt ende twist tusschen den engelen ende den duvelen, die hebben wouden des monics siel, ende togen dat lichaem hier ende daer, dattet die monicken besceydlicken sagen. Mer als die broeders hertelicken ende innichlicken voir hem baden, worden die duvelen verjaecht, ende die engelen behielden die siele. Ende dat lichaem wert daer begraven, in 't jaer viij C ende lv.

¶ Hoe dat Aelbricus die ij. gecoren wert die ix. biscop van Utrecht.

Dat lxxxix. capittel.

Albericus, Sinte Fredericus' broeder, worde die ix. biscop van Utrecht aldus: na der passiën ende doot des eerwaardighen biscops Frederici, des heiligen martelaers, vergaerde die ecclesië ende geestlic-heit by den heyligen man Sinte Odulf om te tracteren van der electiën ende verkiesinghe eens nyewen harders ende biscop; so was dan een luttel twedracht onder der ecclesië ende in den volcke, wie dattet waerdich waer te besitten des heyligen biscops stoel. Ten lesten coren si den domproest, genoemt Craft, een rijck man van tijtlicken goeden. Dese, als hi gecoren was, sprac uut hoemoedicheit, seggende: "Wat wildi mi sulcken last opten hals leggen? Ic hebbe overvloedicheit genoeg van tijtlicken goeden." Welke woorden die heilige man Sinte Odulf seer onwaerdlicken ende qualicken van hem nam, ende sprac: "Onsalighe mensch, du versmaetste

Die derde divisie

overmits dijn rijcdomme, dattu niet waerdich en biste te vercrigen. Had ghi sulken last niet willen annemen, ghi sout ymmers u onscult daer ofgedaen hebben, dat ghi sulcken digniteyt ende officie niet waerdich, nut, noch bequaem en waert te besitten. Mer want ghi overmits uwe grote overvloedicheyt der possessiën ende tijtlicke goeden versmaet ende veracht hebste die ordene der heiliger apostelen, so sult ghi in corten dagen van uwe hoemoedighe woirden van God daervan gestraft ende²⁵¹ geoerdelt worden"; d' welc also gheschiet is. Als dan die ecclesië noch twifelende was wie waerdich waer den biscoplicken stoel te besitten, ende daer noch twist om was, so stont Sinte Odulf op, die niet an en sach die persoen, mer dye verdiensten ende 't leven des persoens, ende seyde dat hi enen onder hen allen wist ende kende waerdich te wesen den stoel te besitten; ende waren daermede te vreden, wien dat hi daer toe name. So wijsde ende thoende hi hen enen eerlicken ende devoten priester genoemt Albricus, ende was des voorseyden biscops Fredrijcs broeder. Dese, hoewel hi mismaect ende onbequaem van aensichte was, ende onbekent den menschen, te meer was hi voer God gerekent van groten verdiensten ende heylicheit. Ende bi ghemenen vryen wille der ecclesië wert die proest ofgeset, ende Albricus is mit groter eerwaerdicheit geset in des biscops stoel, ende wert investeert ende confirmeert te wesen die xi. biscop van Utrecht. Dese Adelbricus was van herten oetmoedich, minlic van woorden, naerstich in wercken, vuerich in liefden ende caritate, trouwe in 't gheen dat hem bevolen was, voersienich ende wijs in rade, manierlic ende satich in allen dingen; arm van geest, ende volstandich van duechden ten eynden toe. Onder desen biscops tijden isser groot verdriet opgestaen, na der propheciën des heyligen martelaers ende biscops Sinte <lxixiiij-r> Frederijcs. Want die Denen, die men Noormans hiet, omdattet luden van noorden waren, die uut noorder lant quamen, een ongelovich ende ongenadich volc, quamen mit veel scepen ende mit een grote menichte van menschen, ende begonnen in kerstenrijk vele landen, steden ende sloten te winnen ende destrueren, ende deden overal langhe tijt veel quaets, als ghi nae horen sult. Dese biscop Albericus, nadat hi dat bisdom mit groten love ende duechtlicke wercken ende exempelen geregeert ende berecht hadde vij jaer, is hi salichlick gestorven in den Heer, in 't jaer ons Heren viij C ende xlv, ende wert mit betamelicker uitvaert begraven in Sinte Salvatoers monster, bi sine andere mede-biscoppen.

¶ Paeusen.

Anno viij C xlvi.

Dat xc. capittel.

Leo die iiij. was die C ende vij. paeus, ende sat viij jaer, iiij maenden ende vi dagen. Hi was een geoerdent ende religioes man van groter onnoselheit, wijsheit ende goetheyt. Hi heeft vernyewet die mueren ende poorten van Romem, die van outheit seer vervallen waren, ende timmert se van nyewes op mit xv toornen. Hi verdreef die Saracenen comende tegens den Romeinen te stride op 't water mit die collecte oft 't gebet van Sinte Pieter ende Pouwels, die die Heylige Kercke houdet op haer beyder octave. Comende weder te Romem

Die derde divisie

na dese victorie, bemuerde hi doer bede der senatoren den plaets Vaticanum genoemt, daer Sinte Pieters kerck in staet, die die heydenen ende Saracenen lichtelic plegen te beroven, ende noemde se na sijn eyghen naem "Leonina". Tot welcker bouwingen ende timmeraedsie die keiser Lotharijs mit sijn broederen Lodewijck ende Kaerle die Caluwe merckelic ende mildelick uut groter devociën grote ghiften ende gaven contribueerden ende senden. Ende als hi die doeren van Sinte Pieters kerck, die die Saracenen ofgenomen hadden, weder vernyewet ende daer an ghehangen hadde, maecte hi die collect van Sinte Pieter, die men op sinen dach hout, als opten eersten dach van oestmaent. Mit aldusdaniger wercken vervolt is hi gestorven ende begraven mit groter droefheit in Sinte Pieters kerck, wiens feestdach men hout opten xvi. dach van Oestmaent.

¶ Joannes die vij. was die C ende viij. paeus, ende sat ij jaer, v maenden ende viij dagen. Dese was een vrouwe geboren uut Engelant, oft, als sommighe segghen, uut Duytslant, van Ments, ende wert van haer buel in mans clederen tot Athenen ghebrocht in Griecken. Si was so in der Heyliger Schrifturen geleert, dat hoers gelijc niet en was. Ende quam van Athenen tot Romem, ende hadde daer vele grote ende vermaerde discipulen. Ende als si iij jaren tot Romem gestaen hadde, wert si eendrachtelic paeus gecoren, ende wert bi één haer dienes mit kinde gemaect. Ende als si in der processien ghing van Sinte Pieters kerck tot Sint Jans te Latranen, ende si hoer tijt niet en wiste, wert si mitten baren belopen omtrent Sinte Clemens kerck, ende baerde daer, ende bleef doot, ende wert daer begraven. Ende dit is die vi. paeus gheweest die den naem ende eer der heylicheit sonder werck gedragen heeft. Waerom dat hi, als andere, geplaecht wert van God; ende en wert oec van sommige cronyke scrivers in de linië ende ordene der paeusen niet geset. Mer om 't getal te vervullen van den name Joannes, dier vele geweest sijn, so setten wi hem hier mede. Ende omdat dese paeus uut Duytslant was, van Ments opten Rijn, so menen sommige dat dit die sake is dat men ghenen ghebornen Duytssche meer tot paeus en settet ende kiest, dat so niet en is; want hierna noch vele paeusen geweest sijn uut Duytslant geboren.

Dat xci. capittel.

Hoe dat Ludgherus gecoren wert die x. biscop t' Uytrecht.

Ludgherus, geboren uut Frieslant, wert na den doot des eerwaerdigen vaders Adelbrici, gecoren eendrachtlic van der ecclesië tot enen biscop van Uytrecht. Ende wert investeert ende geconfirmeert ende in sinen biscoplicken stoel geset te wesen die x. biscop der kercken van Uytrecht. Hi was een seer gheleert man in Godlicken scriften, vreedsaem, milt ende redelick <lxixiiij-v> van leven. An sinen tafel ende binnen sine hove en hoort men anders niet spreken dan van die Heylige Scriften. Hi was onder sine mede-broederen die eerste in 't werck ende in den dienst Goeds, ende die leste daer weder uut; mit rypicheit ende manierlic-heit van zeden tempereerde hi sine vrolic-heit ende blischap. Bovenal beminde hi reinicheit ende soberheit, castiënde sijn leden mit vasten ende soberheit, mit waken ende bidden, opdat hi in den hemel mit Cristo ewelic mochte leven.

Die derde divisie

Als hi dan die Heylige Kerck van Utrecht ende sinen bisdom lovelic ende eerlic hadde geregeert ende berecht xi jaer, is hij mit vele doechtlicke wercken vervolt wesende gestorven in 't jaer ons Heren viij C ende lvi, op Sinte Jorijsdach, ende wert mit betamelicker uitvaert in Sinte Salvatoers Kercke begraven.

¶ Paeusen.

Anno viij C lvi²⁵².

Dat xcij. capittel.

Benedictus die iij. was die C ende ix. paeus, ende sat omtrent iij jaer. Dese is na sine wercken ende name gebenedijt ende heylich geweest. Hij nam dat paeusdom seer onwillicken an, protesterende God almachtich mit tranen, ende biddende hem mit iij dagen vastens, dat hi hem gonnen wilde dye Heylige Kercke te regeren tot sijnre eren ende der kersten salicheyt. Hi gaf hem sere den vervallen kercken te repareren, den ellendigen te troosten, den sieken te visiteren, den armen te voeden ende weduente helpen, waerom dat hi allen menschen lieflic ende angenaem was. Mit dusdanige goede wercken is hi gestorven, ende dede zijn lichaem uut groter oetmoedicheit voer Sinte Pieters kerckdoeren begraven.

¶ Nicalaus, die eerste van dier namen, was die C ende x. paeus, ende sat x jaer. Dese was den heiligen²⁵³ man Sinte Gregorius in allen gelijk, want hi wert in sine absencie, overmits sijn heylicheit, gecoren, ende verhoede ende verstack hemselve om gheen paeus te wesen. Mer want hi eendrachtlic gecoren was, en konde hijts niet of wesen, noch weygeren. Hi heeft vele goede punten in gheset in presencie ende consent des keysers Lodewijcs. Ten lesten is hi in allen dingen volmaect gestorven, ende wert mede voer Sinte Pieters kerck begraven bi sinen voirsaget, als hi begeert hadde.

Adrianus die ij. was die C ende ix. paeus, ende sat v jaer ende ix maenden. Dese was een seer goet man, liberael ende milt tegen den armen. Want eer dat hi paeus wert, ontving hi van den paeus Sergius voorscreven enige penningen²⁵⁴ om die sine dispensatuer te gheven, ende voert den armen te delen. Die dispensatuer siende datter veel meer menschen waren dan pennigen, gaf se dese Adriaen weder, bevelende dat hi den paeus segghen soude, datter alte veel luttel ende weinich penningen waren om so groten hoop der armen menschen te geven. Adrianus nam mit groter betrouwen in God dese penninghen, ende gaf een yghelick arm mensch drie pennigen van der somme, ende brochte wederom totten dispensiere oft scaffennaer also veel pennigen als hi van hem ontfangen hadde; van denwelcken die scaffennaer sere verwonderde. Mer Adrianus sprac hem straffelic toe, ende seyde: "O mensche van cleinder geloven, sietste nu wel hoe goedertieren ende milt God is in dengenen die den armen begeren te helpen." Uut welcher lof, prijs ende doechtlic werck dese Adrianus tegen sinen danck ende wille paeus gemaect is; dien Lodowijck die ij., keyser van Romem, bi sine legaten eerlick dede groeten ende saluterem, <lxxxv-r> ende gaf den burgeren van Romem voortan tot allen tijden een vrije electie paeusen te verkiesen, wanttet den

Die derde divisie

vreemden niet kondich en is wie in een ander gemeente die beste ende bequaemste is. Dese paeus is na vele goede ende doechtlike wercken gestorven, ende wert mit groter eren in Sinte Peters kerck begraven.

¶ Keyseren.

Anno viij C ende lvi.

Lodewijc die ij., als hi mit zijn vader als Roomsche coninc v jaer regneert hadde, is hi na zijn vaders doot alleen geworden keyser van Romē, ende regneerde in groter mogentheyte dat keyserryc xxi jaer lang. Dese Lodewijc gaf Lotharys zijn vader, nadat hi monick geworden was, dat keyserryc over, ende doe hi toech na Ytaliën om den croon te ontfangen, sijn hem die burgeren van Romē mitter ecclesië mit crucen ende vanen te gemoete gecomen, ende geleyden hem voer Sinte Peters sacristie, daer doe Sergius die paeus was, ende ontfing hem myt groter bliscappen ende eren, ende croonde hem op die octave van Pynster in Sinte Peters kerck; ende al dat hi begeerde, dat gonde ende gaf hi hem. Daerna is hi vredelic van Romē gesceyden, ende toech tot Papiën, daer hi meest alle die tijt zijns levens geseten heeft, so vandaen te Romē, ende wederom van Romē tot Papiën, ende wederom van Romē tot Papië reysende. Dese Lodewijc leedt oec mede grote vervolging ende conspiracie van zijn soon Kaerle, waerom dat hi van den duvel iij dagen lang seer gequelt wert, ropende mit luder stemmen voer alle die princen, dat hi alleen rechtelic dit verdriet leedt, want hi tegen sijn eygen vader conspiratie gemaect hadde, tot een exempel van allen rebellen kinderen. Desen keyser Lodewyc openbaerde die gestorven keyser Lotharys, zijn vader, beswerende hem in der name der Heiliger Drievoudicheit, dat hi hem soude vriën van den tormenten ende pijn die hi leedt, waerom dat dese Lodewyc sende tot vele cloesteren grote aelmissen, om zijn vader Lotharium te helpen tot verlatenis ende lichtinge sijnre pinen. Hieruut wort ons gegeven te verstaen dat, hoewel die keyser Lotharijs veel goeds hadde gedaen dat God ende den menschen ontfanclic was, nochtan heeft hi in sijn rijc vele dingen toegelaten, die God contrarij waren. Aldus en worden die menschen bi wilen van God niet alleen gepinicht om hoer eygen zonden ende quade wercken, mer oec om der geenre zonden willen die gedaen worden, die si wel beletten mochten, ende daer si een oersaek of zijn. Ten lesten starf dese goede keyser Lodewyc in vreden.

¶ In desen keyser Lodewycs tijden reghende 't tot Brixien in Ytaliën iij daghen ende iij nachten bloet van den hemel.

¶ In Walslant worden oec gesien sprinc-hanen mit vi voeten ende vi wyeken sonder getal, ende vlogen dicht onder malcanderen, ende vernyelden al datter groen ende wasber was; ende als 't al opgegeten was, zijn se opgevlogen in dye lucht, also dicht, dat men die zonne nau gesien en conde, ende vielen in die Bertaensche Zee, daer se verdronken; ende worden van den golven an 't lant geworpen; van welcken dat een grote generale pestilencie quam over al Walslant ende Duytslant.

Die derde divisie

¶ In desen tijden worde die stat van Ments iiiij jaer jammerlick doer enen sienliken bosen geest gequelt. Hi ontstack openbaer mit vuer die husen an, dat si branden; hi steende ende werp mit stenen den priesteren, die dat wywater worpen, ende doer desen liepen vele luden uuter stede, ende en doerstens daer niet langer onthouden.

¶ Hoe dat die Denen ende Noormannen wonnen ende destrueerden desen landen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, mit dat hele Sticht van Utrecht, ende voert in 't generael van al 't quaet dat si deden.

Dat xciiij. capittel.

In den jaer ons Heren, doe men screef viii C ende xxxviii, dat is in 't xxiii. jaer des keyzers Lodewycs²⁵⁵ die Goedertieren, des groten Kaerls zoen, hebben die Denen (die men oec Noormans hiet, wanttet mannen waren comende uutten noorden) Walslant doergelopen, ende veel quaets daerin gedaen, nemende van den Friesen trybuyt. Dese sijn naderhant gecomen in 't rijk ende landen dye Kaerle die Caluwe van zijn ij broeders, als Lotharys, keyser van Romē, ende Lodewyc, coninc van Germani- <lxxxv-v> niēn of Duytslant te dele gevallen was, te weten alle die rijke ende landen streckende²⁵⁶ van der Bertaensche zee totter Masen to, in welcke landen [als die cronijc-meister seyt] dye Noortmannen gecomen sijn mitten Frisen, die si doe onder trijbuit ende subjectie hadden, ende vernielden 't al, comende mit scepen tot Parijs toe, ende vochten mitten Frisen vromelic iij staende striden, in diewelke twee si victorie cregen; mer in de derde worden si voervluchtich, ende liepen wederom te scepe, ende tegen over in Vrancrijk²⁵⁷, daer si veel steden innamen, te weten Bordeus, Petragoricon, Zanctonen, Tours, Lemovicen, Orliēns, mit alle die stedekens, dorpen, daer omtrent gelegen, ende zyn wederom ghecomen²⁵⁸ doer die Bretaensse zee in die rivire van der Loyre, ende wonnen die stat van Nantes, ende verslogen den heiligen biscop opten heiligen Paesch-avondt, doen hi dat fondt consacreede ende wijde mit alle die clercken ende leken. Daerna quamen si tot Angijers oft Anzerijs ende tot Thours, ende verbranden buten Sinte Martijns kerck, ende vernielden 't alomme, mer dat lichem was gebrocht²⁵⁹ in der stat van Tours, eer dat die Denen dat lant overvielen. Daerna, onder desen keyser Lodewyc den ij., quamen die Denen oft Noortmans in Engelant, ende vingē den alre kerstenlicxsten coninc Eadmunt genoemt, Sinte Aelbrechts broeder, de tot Egmont leit, ende hebben hem wredelic getracteert als een misdadich mensce, ende sloegen hem scandelic zyn hooft of. Dat welke hooft een wolf nam, ende lieper mede in 't bosch, ende hiltet ongescent in zyn voeten. Doe dit veelder kersten menschen sochten, hoerden si een stemme roepen aldus: "Hier, hier, hier!" Si zyn dat geluyt des stemmes gevolget, ende vonden dat hooft leggen bi een wolfs cule, ongescent, ende brochten 't voert tot kennisse van andere gelovige menschen, ende hebben zyn martelye verbreit, daer alle 't volc van Engelant seer in verblijft waren, wantter ontallike miraculen gescieden. Na desen zyn veel Denen uut Engelant gezeylt, ende zyn gecomen in Hollant ende Zeelant, dat men doe Oest-Francrijk noemde, ende verslogen veel van den inwoenres van den lande; die andere liepen op 't slot tot Voerburch, dat voermaels coninc Aurindilus hadde gesticht ende gebouwet, om

Die derde divisie

hemselves daer op te bergen. Mer overmits Goods verhengenis, ende om die zonden der menschen, hebben die heydensche Denen dit slot vechtender hant gewonnen, ende versloegen daerop ij vrome ridderen van Hollant, als here Geerlof ende here Dibbolt, mit een grote menichte der kersten menschen, vechtende vromelic voer 't gelove Cristi ende voer hoer lant ende kinderen. Ende die Denen worpen ende destrueerden dat slot ter aerden toe, ende togen voert tot Noortwijk, daer oec van coninc Aurindulus²⁶⁰ een swaer, starc slot gebouwet was geweest, ende namen aldaer gevangen den heiligen priester Yeroen, de uut Engelant onlancs comende van biscop Hungerus van Utrecht daer geset was, om 't volc te leren ende in Cristus gelove te houden. Ende want si hem in geenrewijs van den gelove trecken mochten, hebben si hem wredelic gedoot ende martelyt, wiens lichaem daer begraven wert, ende namaels onder den anderden grave van Hollant gevonden wert, als ghi na horen sult. Ende die Denen slogen 't al doot, die si op 't slot vonden, ende worpen 't neder ten gronde. Hierna liepen si alle die dorpen, steden ende plaetsen doer van Hollant, ende wie se niet en ontvingen mit vreden oft horen wille deden, die sloegen sy doot, ende maecten alle 't lant woest, nemende na hem wiven ende kinderen ende beesten myt een groten rove van menigerley goeden. Hyerna zijn si gesceyden uut Rijnlant, ende quamen in Kenemerlant, ende overvielen dat vermaerste dorp van den lande, geheten Egmond, ende vernyelden aldaer die kerck ende 't Goodshuis in der eren des heiligen confessoers Sinte Aelbrechts gesticht ende gefondeert. Vandaen sijn si den <lxxxvi²⁶¹-r> Rijn opgetogen, ende hebben dye heilige biscoplike stadt van Utrecht belegen, ingewonnen, ende alle die poorten, toornen, muren, mittet slot, ter aerden geworpen, als onder biscop Hongerus' tijden geseyt sal worden. Dit gesciet wesende, togen si na Wijck te Duersteden, daer boven²⁶² dye xl. prochijkercken inne stonden, die voermaels doer Sinte Swidberts ende Marcellijns predicacie ende miraculen totten gelove Christi gebrocht was, ende vernyelden die stadt, ende verbranden alle dye kerken dijer in stonden, ende namen 't volc datter ontgaen was mit enen groten roof gevanghen. Voert togen si van daen den Rijn op, mit swaer volc, ende veel scepen, ende vernyelden 't al datter was, ende en lyeten nergens niet staende bliven, nyemant sparende, noch geestlic, noch waerlic, jonc noch out. Si verbranden Nyemagen ende Julius' slot, dat coninc Kaerl die Groot onlancs vernyewet hadde. Dyergeliken Keyserswaert, Coellen, Aken; ende coninc Kaerls slot oft pallaets daer si hoer paertstal of maecten. Voert wonnen si Mets, Bonne, Ments, Trijer, Ludic, Tongeren, Maestricht, Sint Truden, ende meer andere steden, sloten ende cloosteren die si al verbranden. Wat quaet dese ongelovige Denen meer gedaen hebben, ende hoe si mit lange jaren totten gelove Christi gecomen zijn, ende in wat landen si daerna rustelic geseten zijn, suldi na horen. 't Is ons genoeg, dat wi weten dat si dese landen ende omtrent ons geseten vernyelt ende verwoest hebben.

¶ Hoe dat Hungerus ghecoren wert die xi. biscop van Utrecht.

Dat xciiij. capittel.

Hongerus wert na des gloriosen biscop Ludtgers doot eendrachtelic

Die derde divisie

gecoren die xi. biscop van Utrecht, ende was een wijs, geleert, rustich ende doechlic man. In zijn eerste jaer quamen in Hollant mit scepen die Denen, dye men Noormans hiet, vernyelende ende destruerende 't hele lant, ende wonnen mit stormenderhand die stat van Utrecht, als die heilige biscop Frederic propheteert hadde, ende versloegen bina alle dye ecclesië mittet gemeen kersten volc, uutgenomen desen biscop Hungerus, mit enige der canoniken, die God die Here conserveerde ende onthilt tot zynre scapen ende ondersaten behoeft, ende ontquamen, comende totten keyser Lotharijs, als doe monic in 't cloester te Pruymen. Lotharijs horende dit grote verdriet, wert beroert mit bermherticheit, ende gaf desen biscop Hungero mit zijn canoniken dat cloester tot Sinte Odiliën berch, gelegen in 't bisdom²⁶³ van Ludic in den lande van Gelre, bi die stede van Remonde, om aldaer in vreden te leven, ende Goods dienst ijnnichlic te onderhouden, ende oec voer den anloop der Denen bescermt te wezen. Dese biscop Hungerus verwarf, dat die keiser Lodewic van Romē die ij. confirmeerde alle die privilegiën ende vryheden die zijn voervaders der kerken van Utrecht gegeven hadden.

¶ Van enen groten storme des zees die in dezen biscoeps tijden was.

Dat xcv.capittel.

In den jare ons Heren viij c ende lx, doe openbaerde een wonderlic teyken in den hemel, want die sterren worden gesien van allen wegen ende hoeken t' samen te lopen ende vuerige stralen uitgeven; na welke wonderlike teikenen gevolcht zijn drovige jammerlike plagen, als grote ongetemperheit der lucht, stadelike onverdrachlike stormen der winden ende vloten, seer overgaende haer gewoenliken overen ofte terminen, in maniren van eenre diluviën of der vloeden ende volre wateren. Want die Rijn, die voermaels plach te vloyen doer Wijc te Duersteden, Utrecht, Leyden ende Catwijk in die Westerzee, omme des grote oplopinge ende overvloedicheit des zeeswaters, recht als wilen eer die Jordaen, soe is doe die Rijn afterwärts²⁶⁴ ghekeert, als dat in Hollant, in 't Sticht ende in die Betue die menschen ende beesten in groter menichten zijn verdroncken ende gestorven, ende om die zouthaits des waters, dat mit gewelt van Catwijk opwert, overmits stormende vlagen der winden gedreven worde, verzoect zijn ende byna tsamelyc nedergestort, dat alle die bomen, die huden te dage van Leyden tot Nijemagen toe in broekige oft in waterige steden opgegraven worden, kenliken gevonden worden, alle eens weges mits den <lxv-v> storme nedergeslagen, waerom die luden uut Hollant, uut Sticht ende in der Betue mit eendrachtigen rade, opdat sij voort meer niet argers en soudē lyden, soe hebben sij van Wijc te Duersteden an beyden sijden een cleine beke uut den Rijn vloeiende, geheten die Leck, mit een dijk beslagen ende gemaect, ende hebben also den Rijn horen vloet ende loop na Utrecht benomen, ende loopt nu na Vianen²⁶⁵ ende Scoenhoven ende voert in die Mase ende in die zee. Ende als die Rijn aldus gestopt was, doe worden die dunen tot Catwijk weder heel, ende scoten inéén, sodat die Rijn ganslijc bi Catwijk gestopt is, daer si in die zee plach te vloijen; ende die burch van Britanniën oft die burch te Britten²⁶⁶ bleef buten die dunen leggen in die zee verdroncken, daer men noch 't fundament of siet als 't laech water

Die derde divisie

is, daer die heren van Wassennaer of gecomen zijn, als voer in
Claudius des keyzers gesten gescreven staet.

Eindnoten van divisie 1 tot en met 3

Eindnoten:

1. Tekst als in A1a. In A2a is de rechter-bovenkant van de bladzijde beschadigd; met de hand zijn een aantal verdwenen woorden opnieuw ingevuld; afwijkend echter is "leear [bedoeld is natuurlijk 'leraar'] ende Doctor".
2. A2a, handgeschreven: "Philobiblon".
3. A2a, handgeschreven: "Heere gebenedijt". Weergegeven lezing: A1a.
4. Tekst als in A1a. A2a, handgeschreven: "sterflicken".
5. A2a, handgeschreven: "boeken".
6. Tekst als in A1a. A2a, handgeschreven: "Historin".
7. Tekst als in A2a, handgeschreven: "versien".
8. Tekst als in A1a. A2a, handgeschreven: "want".
9. Tekst als in A1a. A2a, handgeschreven: "werlt".
10. Tekst: A1a. A2a, handgeschreven: "der".
11. A2a leest "uye".
12. A2a leest "almachtichtighe".
13. A2a leest "dtewelcken".
14. A2a leest "divsiie".
15. A1a laat dit woordje weg.
16. "heves . . . mi": deze woorden ontbreken in A1a.
17. A2a leest: "drievondicheit".
18. A1a laat dit woordje weg.
19. A1a laat dit woordje weg.
20. In A1a ontbreekt "si".
21. A2a lijkt te zijn "Cayin", maar is toch vermoedelijk "Cay": een stukje van de "m" zal niet meer zichtbaar zijn; A1a: "Caym".
22. A2a leest "ven"; A1a leest: "van".
23. A2a leest "hyusvrowe".

Eindnoten van divisie 1 tot en met 3

24. In A1a ontbreekt "dat".
25. A2a leest "weestwert"; A1a: tekst als weergegeven.
26. A2a leest "Mediterraneum".
27. A2a heeft "Hollannders".
28. A2a leest "Carnithiën".
29. A2a leest "Veusus".
30. In A2a staat geen verkortingsstreep boven de "n".
31. A2a leest "hulep".
32. In A1a en A2a staat boven de "s" van "Brittus" een verkortingsstreep.
33. A2a leest "Corvaelgen".
34. A1a en A2a: hier staat eigenlijk "eñde", dus met een verkortingsstreep boven de "n"; in A2a is dat iets sterker, maar toch komt het ook in A1a voor.
35. A1a en A2a lezen "crachtn", een drukfout.
36. A2a "provintien".
37. A1a en A2a: boven de "n" van "Polen" staat een verkortingsstreep.
38. A1a en A2a lezen abusievelijk "Neder-Sassans".
39. In A1a en A2a was de "n" van "zijn" weggefallen [of de verkortingsstreep boven de "ij"].
40. A1a en A2a lezen hier "mannen". Het zinsverband vereist echter "namen".
41. A1a en A2a lezen "Holtladñia".
42. A2a leest "Hoeh-Duytslant".
43. A2a leest "gherelant".
44. A1a en A2a lezen "sinev".
45. A2a leest "oñ".
46. Er lijkt "cokenmeester" te staan.
47. A2a leest "nuch".

Eindnoten van divisie 1 tot en met 3

- 48.A1a en A2a lezen "bequamhrit".
- 49.A1a en A2a lezen hier "ene".
- 50.A1a en A2a lezen hier "raetsmam".
- 51.A1a en A2a lezen hier "nabuereu".
- 52.A1a en A2a lezen hier "bedwinden".
- 53.A1a en A2a lezen hier "menichnondicheit".
- 54.A1a en A2a lezen hier "en"; vermoedelijk is de verkortings-streep boven de "n" vergeten.
- 55.In A1a en A2a lijkt er net "Bricten" te staan. Getuige het voorgaande moet het wel "Britten" zijn.
- 56.A1a en A2a lezen "to"; dit moet "tot" zijn.
- 57.A2a leest "Vlaerdigen."
- 58.A1a en A2a lezen "strack".
- 59.A1a en A2a lezen "Nunitor".
- 60.A1a en A2a lezen "Munitors".
- 61.A1a en A2a lezen "vindige".
- 62.A2a leest "een".
- 63.A1a en A2a lezen "ee".
- 64 .A1a en A2a: Boven de "n" van "ende" staat een verkortings-streepje.
- 65.A2a leest "cornikeu".
- 66.A1a en A2a lezen "ghseint".
- 67.A1a en A2a lezen "end weredelick".
- 68.A1a en A2a lezen "Genenen".
- 69.A2a leest "Jnlius".
- 70.A1a en A2a lezen "andare", een drukfout.
71. A1a en A2a lezen hier "hhenoemt".
- 72.A1a en A2a lezen "sonden".

Eindnoten van divisie 1 tot en met 3

- 73.A1a en A2a lezen "to", dat vermoedelijk "toe" moet zijn.
- 74.A2a leest "alllen".
- 75.A2a leest "niet".
- 76.A1a en A2a lezen "wondese": drukfout.
- 77.A1a en A2a lezen "debber".
- 78.Dit woordje kan ook afgeschreven worden als "ambicie".
- 79.A1a en A2a lezen feitelijk "ije".
- 80.A2a leest "lauc".
- 81.A1a en A2a lezen "ghschiet".
- 82.A2a: oorspronkelijk "en"; "een" is bedoeld.
- 83.Oorspronkelijk stond er "oudersaten".
- 84.Er lijkt "uu" te staan.
- 85.A2a lijkt "agrippiva" te lezen.
- 86.A1a en A2a lezen "tijnden".
- 87.A1a en A2a lezen "a".
- 88.A1a en A2a. De "n" is afgedrukt met verkortingstekentje.
- 89.A1a en A2a "senanto:en".
- 90.A1a en A2a lezen "opsetteen".
- 91.A1a en A2a lezen "vatica".
- 92.A2a. Er staat feitelijk "Maxencius".
- 93.A1a en A2a lezen "heheten".
- 94.A1a en A2a lezen "cappeteien".
- 95.A1a en A2a lezen "genoten".
- 96.A1a en A2a lezen "dahen".
- 97.A1a en A2a lezen "daf".
- 98.A1a en A2a lezen "ee".
- 99.A1a en A2a lezen "deerna".

Eindnoten van divisie 1 tot en met 3

- 100.A2a leest "ghene".
- 101.A1a en A2a lezen "dattter".
- 102.A1a en A2a lezen "imperacor".
- 103.A1a en A2a lezen "besware".
- 104.A1a en A2a lezen "ev".
- 105.A1a en A2a lezen "henben".
- 106.A1a en A2a lezen "hebhen".
- 107.A1a en A2a lezen: "harf".
- 108.A1a en A2a lezen "ghebelven".
- 109.A1a en A2a lezen "seggev".
- 110.Door een beschadiging van de "d" lijkt in A1a er wel "oecius" te staan.
- 111.A1a en A2a lezen "em".
- 112.A1a en A2a. De "s" van dit woord is wat beschadigd.
- 113.A1a en A2a lezen "neeer".
- 114.A2a leest "eude".
- 115.A2a leest "Viticano".
- 116.A2a leest "Viticano".
- 117.A2a leest "sonden".
- 118.A1a en A2a lezen "rapareerde".
- 119.A2a heeft een verkortingstekentje boven de "v".
- 120.A1a en A2a. Boven de "o" staat een verkortings-streep, terwijl ook de "n" is afgedrukt.
- 121.A1a en A2a lezen "der omsaten".
- 122.Boven de tweede "n" staat een verkortings-streepje.
- 123.A1a en A2a lezen "vroen".
- 124.A1a en A2a lezen "aso".
- 125.A1a en A2a lezen "tlan vant".

Eindnoten van divisie 1 tot en met 3

126.A2a leest "endien".

127.A2a leest "gelogentheden".

128.A1a en A2a lezen "horen".

129.A1a en A2a hebben "hou" twee maal.

130.A1a en A2a hebben eigenlijk boven de eerste "i" wel een streepje, maar geen echte verkortings-streep, ofschoon die wel bedoeld moet zijn.

131.Boven de eerste "o" lijkt er in A2a een verkortings-streepje te staan.

132.A1a en A2a lezen "francekn".

133.A1a en A2a lezen "dat dat".

134.A2a leest "xxvi".

135.A2a leest "lxxvi".

136.A1a en A2a lezen "lanc in".

137.A1a en A2a: feitelijk staat er "rijtswaert".

138.A1a leest "liij"; A2a leest: "xxxix"; het moet zijn: "li".

139.A2a leest "kewaert".

140.De "t" van "wert" is blijkbaar beschadigd; het lijkt net een "r".

141.A1a en A2a lezen "hartneckinge".

142.A2a leest "xlvij".

143.A1a en A2a lezen "selne".

144.A1a en A2a lezen "geboertick".

145.A1a en A2a lezen "ingevivge".

146.A1a en A2a lezen "ereen": dit moet ofwel "eeren" of "eren" zijn.

147.A1a en A2a lezen "binven".

148.A1a en A2a lezen "ghpredict".

149.A1a en A2a leest "eeste".

150.A1a en A2a lezen "Wondrichom".

Eindnoten van divisie 1 tot en met 3

- 151.A1a en A2a lezen "conincr athbolt".
- 152.A1a en A2a lezen "Kael Marteel".
- 153.A1a en A2a lezen "wedrt".
- 154.A1a en A2a lezen "geloge".
- 155.In A1a en A2a staat een verkortings-streep boven de "a".
- 156.A1a en A2a lezen "vad".
- 157.A1a en A2a lezen "plaeten".
- 158.A2a leest "lenen".
- 159.A1a en A2a lezen "Kaer Marteel".
- 160.A1a en A2a lezen "here here".
- 161.A1a en A2a lezen "heet".
- 162.A1a en A2a lezen "en".
- 163.A2a leest "di".
- 164.A1a en A2a lezen "deylige".
- 165.A1a en A2a lezen "angenonen".
- 166.A1a en A2a lezen "daer".
- 167.A1a en A2a lezen "pennigen".
- 168.A1a en A2a lezen "pennigen".
- 169.A1a en A2a. De "a" van "capittel" is beschadigd, zodat er wel "cii" lijkt te staan.
- 170.A1a en A2a lezen "dour".
- 171.A1a en A2a lezen "heetet".
- 172.A1a en A2a lezen "heylygr".
- 173.A2a leest 'xxxij'.
- 174.A1a en A2a lezen "gregorlus".
- 175.A2a leest "dat dat".
- 176.A1a leest "va".

Eindnoten van divisie 1 tot en met 3

- 177.A1a en A2a lezen "nan".
- 178.A1a en A2a lezen "ggebruyken".
- 179.A1a en A2a lezen "gepredicct".
- 180.A1a en A2a lezen "weder geguen".
- 181.A1a en A2a lezen "Kael".
- 182.In A2a lijkt, door een beschadiging van de tweede "c", er net "Carisiaeck" te staan.
- 183.A1a en A2a lezen "nijeu".
- 184.A2a leest "paletse".
- 185.A1a en A2a lezen "biscob".
- 186.A1a en A2a lezen "kesten".
- 187.A1a en A2a lezen "dte".
- 188.A2a leest "aposttel".
- 189.A1a en A2a lezen "helighe".
- 190.A2a leest "Vrowen".
- 191.A1a en A2a lezen "iaeobs".
- 192.A1a en A2a lezen "verwoenstent".
- 193.In A1a en A2a staat boven de "i" een verkortings-streep.
- 194.A1a en A2a lezen "ghewaerdignen".
- 195.A1a en A2a. Letterbeschadiging: de "s" lijkt wel een l en een spatie: "Aragil en".
- 196.A1a en A2a. Boven de eerste "n" staat een verkortings-streepje.
- 197.A1a en A2a. Het verkortings-streepje boven de laatste "e" is vrij kort.
- 198.A1a en A2a lezen "dseen".
- 199.A1a en A2a lezen "oersponck".
- 200.A1a en A2a lezen "eeen".
- 201.A2a leest "gehoersomheit".

Eindnoten van divisie 1 tot en met 3

202.A1a en A2a lezen "begerrt".

203.A2a leest "vaer".

204.A1a en A2a lezen "sanssens".

205.A1a en A2a lezen "dan".

206.A1a en A2a lezen "grtrouwe".

207.A1a en A2a lezen "ininri".

208.A1a en A2a lezen "gestichtict".

209.A2a leest "paeuñ".

210.A1a en A2a lezen "voorghenomede".

211.A1a en A2a lezen "innne".

212.A1a en A2a lezen "hebet".

213.A1a en A2a lezen "ghehheven".

214.A2a leest "anlancs".

215.A1a en A2a lezen "voersedie".

216.A1a en A2a lezen "gesceide".

217.A1a en A2a lezen "gincg".

218.A1a en A2a lezen "voergescrven".

219.In A1a en A2a worden de laatste negen woorden nog eens, op de volgende bladzijde, aan het begin van regel 26, woordelijk herhaald: "wert opten heyligen Kersdach van den selven paeus Leo".

220.A2a leest "golove".

221.A2a leest "moninck".

222.A2a leest "vermanen".

223.A1a en A2a lezen "en".

224.A1a en A2a lezen "couden".

225.A1a en A2a lezen "keysrr".

226.A1a en A2a lezen "wi".

227.A1a en A2a lezen "iu".

Eindnoten van divisie 1 tot en met 3

- 228.A1a en A2a lezen "bgeraven".
- 229.A1a en A2a lezen "iu".
- 230.A1a en A2a lezen "geschicztijn".
- 231.A1a en A2a lezen "olso".
- 232.A1a en A2a lezen "mie".
- 233.A2a leest "offivich".
- 234.A1a en A2a lezen "besoerht".
- 235.In A1a en A2a wordt dit woord herhaald.
- 236.A1a en A2a lezen "hilde grrde"; dit kan "Hildegarde" zijn, zoals in de tekst is weergegeven, maar ook "Hildegærde".
- 237.A1a en A2a lezen "tijdee".
- 238.A2a leest "vresien".
- 239.A1a en A2a lezen "privilgien".
- 240.A1a en A2a "onverbroekelic": de tweede "e" is niet zo goed afgedrukt [te vet]: het zou ook een "c" kunnen zijn [maar is dat niet].
- 241.A1a en A2a lezen "en".
- 242.A1a en A2a lezen "elettie".
- 243.A1a en A2a lezen "degan".
- 244.A1a en A2a lezen "en".
- 245.A1a en A2a lezen een verkortings-streep boven de laatste "e", terwijl de 'n' er staat.
- 246.A1a en A2a lezen "en".
- 247.A2a leest "lxxx".
- 248.A1a en A2a lezen "ihesn".
- 249.A1a en A2a: er lijkt wel "Jeffe" te staan.
- 250.A2a leest "apostolen".
- 251.A1a en A2a lezen "eude".
- 252.A1a en A2a lezen "viij lvi".

Eindnoten van divisie 1 tot en met 3

253.A1a en A2a lezen "hesiligen".

254.A2a leest "pennigen".

255.A1a en A2a lezen "Lowycs".

256.In A1a en A2a is de "k" weggevallen.

257.A2a leest "Vranrijc".

258.A1a en A2a lezen "gecoeen".

259.A1a en A2a lezen "geebrocht".

260.A1a en A2a lezen "Anrindulus".

261 A2a leest "lxxxv".

262.A1a en A2a lezen "bonen".

263.A1a en A2a lezen "ibsdom".

264.A2a leest "aftewerts".

265.A1a en A2a lezen "Viaven".

266.A2a leest "buten".

Die vierde divisie

¶ Hier begint die iiiij. divisie, ende heeft xix. capittelen.

¶ Paeusen.

Anno viij C lxxiiij.

Dat i. capittel.

Johannes die viiii. was die C xii. paeus, een Romein ende sat x jaer. Hi salfde ij keiseren, als Carolum Calvum die anderde, ende Carolum Grossum die derde. Hi gaf den Vlamingen enen biscop¹, dat doe een graefscap was geworden. Hy bescreef dat leven van Sinte Gregorio die Eerste in iiiij boecken, doen hi noch diaken was. Ten lesten starf hi, ende wert in Sinte Peters kerck begraven.

Martinus die ij. was die C xiii. paeus; hi was een Wael ende sat een jaer ende v maenden. Hi was seer hoveerdich, ambicioes ende eergyerich; ende want hi onrechtlic in 't paeusdom gecomen was, so en heeft hy overmits Gods gehengnisse nyet lange daerin geseten, ende en dede in zijne tijt niet dat scrivens waerdich is.

¶ Omtrent dese tijt is die liefde ende minne in allen staten seer vercout, ende die scalc-heit ende quaetheit bestonden te verbreden. Nu in deser tijt cesseerde dat swaert der ketterye, mer hoverdye ende gyricheit mit andere gebreclike sonden ontbonden haer tomen, ende hebben dat kersten geloef meer persequeert dan voermaels die kettters deden.

Adrianus die iii. was die C xiiii. paeus, een Romein, ende sat een jaer ende ij maenden. Hi ordineerde dat men in die electie des paeus niet en soude wachten des keisers auctoriteyt ende consent, als 't van Carolus die Groten tijt tot noch toe geweest was, mer dat de stemmen van der ecclesie² vry souden wesen, sonder yement anders daer in te requireren oft te verwachten. Mer dit statuyt en duerde niet lange, want dese paeus starf corts daerna, ende wert tot Sinte Peters begraven.

Stephanus die v. was die C xv. paeus, een Romein, ende sat vi jaer ende v dagen. In sijnre tiden deden die Hunen, Denen ende Normans veel quaets in kerstenrijc. Ende om des willen wert Sinte Martijns lichaem vervoert van Tours tot Altisiodoren, dat is Anseroys, ende wert eerlic geset in Sinte Germanus kerck. Ende wantter veel miraculen gescieden, worden die monicken twistende, want sij niet en wisten doer wiens gracie sij gescieden. Doe leyden sij enen lasarisch mensch tusschen Sinte Martyn ende Sinte Germaen, ende die syde die an Sinte Marthyn lach wert ghereynicht; ende des anderen nachts leyden sij den selven man mit die ander sijde tot Sinte Martijns wert, ende die wert oec gesont. Mer Sinte Germanus en was hierom niet te min van miraculen. Ende dit gesciede aldus, omdat Sinte Germaen sinen gast Sinte Martijn woude eren. Daerna wert Sinte Martijn wederom gebrocht, ende doe maecte hi een blint ende een gichtich mensch gesont tegen horen wille, ende boven die natuer worden die bomen groen of 't somertijt geweest hadde. Dese Stephanus die paeus, als hi doot was, wert in Sinte Peters kercke begraven.

Formosus die eerst was bisscop van Portuen, was die C xvi. paeus,

Die vierde divisie

ende sat v jaer ende vi maenden seer ongeluckich, mer heersch van lichaem ende rijp van gelaet. Dese, overmits die scarpe ordinancie van paeus Johan dye viij., liet sijn bisdom after ende worde vluchtich in Walslant. Ende dye paeus ontboet hem opten ban weder te comen, 't welcke hy versmade; <lxxxvij-r> waerom dat die paeus hem degradeerde ende benam hem sijn bisdom, ende maecten een waerlick man, ende swoer dat hi nimmermeer weder te Romen comen soude, noch enige digniteiten ofte diensten annemen; mer hi leefde voert als een waerlic man, hem gevende tot alle wellusticheit des werlts. Mer van desen eet absolveerde hem paeus Martijn voerseyt, ende sette hem weder in sijn bisdom, van waen hi nu meer mit ghiften ende gaven dan uut doechden tottet paeusdom gecomen is. Dese en heeft anders niet gedaen dan hi Sinte Pieters kerck mit lichte schilderye dede verchieren, daer hij in begraven wert.

¶ Nota. Dat die boecken genoegh ende veel scelen van dese tijt der paeusen mitten linie der keyseren, mer daer leyt ons luttel machts an: het is ons genoegh den tijt wel te ondersceyden, ende wat datter eerwaerdelicxs ende goets in gedaen of gesciet is, dat wi dat in der memoriën houden.

¶ Item, dese navolgende viij paeusen hebben een corte tijt geseten. Ic en weet niet merclixs van desen te seggen, want ic niet ghevonden en hebbe, dan dat si grote scandalizacye, twist ende twedracht in den heyligen paeusstoel gemaect hebben, die nye te voren gehoert en was; want die één tegen den anderen, ende altesamen tegens malcanderen getwist hebben.

Bonifacius die vi. was die C xvij. paeus; hi was uut Tussciën, ende en sat nyet meer dan xxvi dagen, waerom dat van hem niet sonderlincs³ bescreven⁴ is, dan dat hi eendrachtelic gecoren was; hi wert in Sinte Pieters kerck begraven.

Stephanus die vi. was die C xvij. paeus; een Romein, ende sat één jaer, iij maenden. Dese was van Formoso biscop gewijt. Nochtans vervolchde hi mit so groten nijde desen Formosen naem, dat hi hem dede opgraven, ende sine ghewide cleder uutdoen, ende liet sijn twee vingeren van sijnre rechterhant ofsniden ende in den Tyber werpen, ende dede dat lichaem graven opter leken kerc-hof, allegerende dat hi boven sinen eedt dat paeusdom angenomen hadde. Hi revoceerde ende wederroep alle die decreten ende statuten die Formosus gemaect ende ingeset hadde. Ende van deser tijt is 't in der gewoenten gecomen, dat die paeusen haere voersaten statuten ende insettingen wederroepen, oft mit allen gebroken hebben ende te niet gedaen. Sommige scriven, dat dese paeus om dit excesse ende scandalizatie swaer penitencie dede ende in een cloester ghinc.

¶ Romanus was die C xix. paeus, een Romein; hi sat iij maenden, xxi dagen. Hi en worde uut gonste noch mit gaven paeus, mer rechtelic ende eendrachtlic wert hi gecoren. Nochtans leyde hi die ene scande opten anderen, want hi al Stephans wercken ende statuten destrueerde ende wederroep. Anders en bevinden wi niet dat hi yet sonderlincxs heeft gedaen. Ende als hi doot was wert hi in Sinte Pieters kerck begraven.

¶ Theodorus die ij. was die C xx. paeus, een Romein; hi sat mer

Die vierde divisie

xx dagen. Van desen, overmits cortheit des tijts, en vint men niet bescreven, dan dat hi Formosen werck ende sijn statuten weder approveerde ende toeliet, ende stijfde sijn fautoers ende adherenten; aftersettende die vrese Goeds, besat hi den paeuslicken stoel sonder enige doecht ofte goede wercken.

¶ Johannes die ix. was dye C xxi. paeus, een Romein; ende sat i jaer, xv dagen. Dese hilt seer die partye van Formosen, ende approveerde sine saken ende wercken; waerom datti overmits een oploep der Romeinen uut vresen te Ravennen vertoech, ende hilt daer een concilium van lxxiiij biscoppen; ende daer approveerde hi Formosen statuten, ende wederriep alle Stephans ordinanciën. Anders niet sonderlincs heeft hi bedreven, dan datti die partye binnen Romem, die volna doot was, wederom verwecte. Hi leyt tot Sinte Pieters begraven.

¶ Benedictus die iiij. was die C xxij. paeus, een Romein, ende sat iiij jaer. Hi was een man van groten pryse, goedertieren ende lanckmoedich; hi leyde sijn leven in desen periculosen tiden sonder enige suspicie oft quade name ofte geruchte. Hi starf ende wert in Sinte Pieters kerck begraven.

¶ Leo die v., wiens lant men niet en weet, was die C xxiiij. paeus, ende sat mer xl dagen. Want Cristophorus, sijn priester ende familiaer dienre, maecte tegen hem enen groten oploep, ende nam hem gevangen, ende setten in der karcker, waerom, angesien die grote ontrouwicheit sijns vrients ende priester, dien hi so veel goets gedaen hadde, is hi van weemoedicheit in den karcker gestorven.

¶ Christophorus, wiens lantschap overmits <lxxxvij-v> sijn onedelheit ende ondancbaerheit men niet en weet, was die C xxiiii. paeus, mer seven maenden. Hi quam mit macht ende ghewelt in 't paeusdom, mer also hi daerin quam, also heeft hij 't weder verloren, ende heeft van God ontfangen denselfden maet⁵ die hi sinen heer Leo had ghegeven, want hi gedwongen worde een cloesterlic leven an te nemen. Mer Sergius die paeus, sijn nasaet, vernemende noch sijn boesheit in den cloester wesende, heeft hem uutem cloester genomen, ende in enen openbaer karcker besloten mit yseren banden gebonden, daer hi ten lesten jammerlickem mit groten verdrieten in is ghestorven.

Sergius die iii. was die C xxv. paeus, een Romein, sat vij jaer, iiij maenden, xvi dagen. Doe hi noch diaken was, vervolchde hi seer Formosen, ende belette seer dat hi gheen paeus en soude worden, waerom dat hi altijt van Formoso wert veracht. Ende toech in Walslant bi coninc Lotharius, ende is doer des conincs toedoen weder in Ytaliën gecomen, ende paeus geworden. Paeus wesende heeft hi alle Formosen statuten ende decreten reprobeert ende wederroepen, gebiedende dat men alle dieghene die Formosus gewijt hadde weder verwiën soude ende van nyewes consacreren. Ende heeft voert meer Formosen dode lichaem op doen graven, ende dede 't priesterlic abijt an doen, ende liet hem dat hoeft ofslaen, ende dat lichaem in den Tyber werpen. Ende na Sergius doet, doe die visschers dat lichaem hadden gevonden, brochten si dat in Sinte Pieterskerck; ende terwilen dat men die uitvaert weder dede, neychden der heyligen beelden die daeromtrent stonden dat dode lichaem toe, waeruut men

Die vierde divisie

vermoede dat hi alsulcken scandelicken injurie ontsculdelicken hadde gheleden⁶. Dese Sergius, als hi Sinte Jans kerck te Latranen vernyewet hadde, is hi gestorven, ende in Sinte Pieters kerck begraven.

¶ Item in dese tijt was die ix. ende alre scandelicste twist in der Heyliger Kercken, tusschen den paeus Formosum, ende Sergium; want Sergius werdt van Formosus verdreven, ende vloech in Vrancrijck. Ende ten lesten wert dese Sergius paeus, ende quam heymelic weder te Romem, ende ving Cristophorum, ende werp hem in den karcker. In deser selver tijt was oec een ander cleine twedracht tusschen Leonen ende Cristophorum; want Cristophorus wert mit ghewelt paeus, ende werp Leonen den paeus in der karcker. Mer Cristophorus wert van Sergius gevangen als een geweldiger, ende dede hem weder in een karcker sterven. Aldus is dat quaet seer vermenicht ende verbreet in der Heyliger Kercken.

¶ Anno viij C lxxvij.

Keyseren.

Carolus die ij., die men hiet die Cale, is keyser geworden na Lodewijck, daer hi een oem of was, ende sat in 't rijck vi jaer op 't langste. Dese werdt van paeus Joan die viij. gesalvet in zijn iij. jaer sijns paeusdoms, d' welcke Kaerleman ende Kaerl zijn neven, als Lodewijcks sijns broeders kinderen seer quaelick namen, ende vergaderden veel volcs uut Duytslant om horen oem niet alleen dat keyserrijc te benemen, mer oec dat leven. Keyser Kaerl die Cale dit vernemende, is mit een groot heer van volc getogen te Veronen om sijn neven den wech te sluten ende te benemen; ende als hi in die stat van Mantuën in Lomberdiën was gecomen, is hi daer haestelick sieck gheworden, ende overmidts een dranck dat hem Zedechias, een Jodes meester, in hadde gegeven, is hi dair gestorven, als Sigibertus scrijft, ende werdt daer begraven. Dese Kaerle die Cale was een seer devoet kersten prince. Hi stichte overal veel kercken ende cloesteren, ende vermeerde seer den dienst Goeds. Hi fondeerde ende began te Compingen, als men noch sien mach, een casteel in alsulcker manieren als te Constantinopel des keysers hof was, ende noemdet van sijnre naem Caropolim. In der selver stat van Compingen stichte hi een cloesterkercke in der eren van Sinte Cornelis ende Cipriaen, ende brochte aldaer haer beyder lichamen, makende ende singende dat respons "Cives sanctorum et domestici Dei".

Item. Tot Carrophium in Langedock timmerde hi een vernaemt cloester, dair hi insette <lxxxviij-r> die Besnidenis Ons Liefs Heren, dat welcke men nu vindt ende versoect tot Antwerpen in Brabant mit groter reverenciën ende graciën, als die bullen dat uutwisen ende daer jaerlixs toent. Voert brocht hi tot Sinte Dionijs buten Parijs die doornecroen ons Heren, één van den nagelen ende van 't heylige hout des cruys; mer dat sweetcleet liet hi te Compingen. Ende denselven dach die zijn oudevader Kaerl die Grote ingeset hadde tot Aken in zijn capelle totter visitacie deser reliquiën alle vij. jaer⁷ eens, sette dese Kaerl die Cale oec in bi consent des paeus Niclaes d' Eerste tot Sinte Dionijs. Dese keyser Kaerle die Cale ende coninc van Vrancrijck, starf in 't jaer viij <C>⁸ ende lxxxij.

Die vierde divisie

Lange tijt na sijnre doot openbaerde hi hem een monick van Sinte Dionijs' cloester ende een coster van Sinte Quintijns in Vermandoys, seggende dattet God ende Sinte Dionijs sere mishagede, dat zijn lichaem niet begraven en was in Sinte Dionijs' kercke, dien hi also veel gaven doer Goeds eer hadde gegeven; waerom dat si gaen souden tot Lodewijck sinen soen ende den princen des rijcks, dat men zijn lichaem opgraven soude, ende brenget in Sinte Dionijs kerck. Dat welcke also geschiet is, ende wert in Sinte Dionijs kercke begraven voer dat outaer des Heyligen Drievoudicheit.

¶ Item. Onder desen keysers tiden is geweest een groot ende haestich opwater in den maent van junio, also dat in 't lant van Sassen een dorp van allen rievieren ende wateren seer versceyden in een ogenblic tijts versoncken is, mit alle die husen, menschen, beesten, bomen mitter kercken, dat men daer gheen kennisse of en mochte hebben, datter voermaels yet gestaen hadde, dan men sach 't alleen an voer een grote meer. Men seyt dat dese plage geschiede om een onere ende verachtinge des waerden Heyligen Sacraments.

¶ Van den oerspronck ende beghinsel des graefschaps van Vlaenderen onder Kaerl die Cale.

Dat ij. capittel.

In den jare Ons Heren viij C ende lxij is dat lant van Vlaenderen een graefscap geworden, dat voermaels tot desen dagen toe plach geregeert te werden van foreestmeesters ende boschwachters, om die straten te veyligen ende te vryen in den bosch ende wildernis dat men hiet "dat Wout Sonder Genade" van der coningen wegen, die doe in Vrancrijc regeerden. Aldus so willen wi hier mit corten woorden verhalen in wat manieren, doer wien dit lant voernoemt bekeert ende geregeert is geweest van anbeghin, totten eersten grave toe. Ende om dit claerlic te verstaen, willen wi cortelic hier vertrecken die gelegentheit des lants ende steden als nu op dese tijt in Vlaenderen stonden ende bekent waren. Vlaenderen is een provincie van Laech-Piccardiën, gelegen by der cant van der zee; ende heeft belegen an die oestsijde Duytslant, an dat west die Walsche Zee, an dye zuytside Vrancrijc ende Borgongen, an die noortside Engelant. Vlaenderen heeft vele goede havenen, ende die rivier van der Schelt loepter doer, waerom dattet een bequaem ende rijck lant is van allen comanscappe. Dit lant was voir Julius Cesars tiden seer woest ende wilt, onbewoenlick, overmidts dat grote bosch, ende men plach te noemen an die zeeant "die oever van Ruysen"; inwerts, an dye lantsijde "dat lant van Lilleleusbuck" oft "dat Wilde Wout Sonder Ghenade". Mer na die tijt dat Julius Cesar, comende van Nymmaghen, over den Maes in een plaets daer iij vloeden byéén quamen, timmerde een woninge, ende noemde se van sijn eyghen naem "Gayus Ghandt", is dat lant voernoemt bekent ende <lxviiij-v> woenbaer geworden, ende dit is die eerste ende princepael stat van heel Vlaenderen, waerin dat hi vrome ridderen leyde, om dat lant te beschermen ende die rebellicheit der Walen mede te bedwingen, hoewel dat die plaets voernoemt boven iij C jaer voer Julius tijt begrepen was; ende plach te hieten Blandinum, dat is Blandijs. Hierna comende Julius op die zeeant, ende begerende Engelant te besøeken ende te bevechten, timmerde aldaer omtrent dye stat Thuerhout, die anderde stede van

Die vierde divisie

Vlaenderen. Ende want Julius die keyser die winter lang hier bleef leggen, so isser veel volcs uut allen nacyen vergadert biéén, ende bleven daer wonen, sonder die kennisse Goeds, als heydenen, tot Dagobertus tiden toe, coninc van Vrancrijc. Op welcke tijt doe men screef vi C ende ende xl heeft God verwect den heyligen biscop van Maestricht, Sinte Amandus, om dit volc des lants van Vlaenderen te bekeren totten heylighen kersten gelove; waerom dat hi zijn bisdom beval sinen domproest, genoemt Landoaldus, ende is getogen totten heyligen biscop van Noviën, geheten Alcharius, begerende oetmoedelic dat hi den coninc van Vrancrijc brieven wilde scriven, om volcomen macht te hebben doer zijn gebot, dat volc van Vlaenderen te bekeren ende totten heyligen gelove te brengen, d' welc also gesciet is. Ende Amandus voernoemt, mit des conincs macht ende mitter benedictiën des paeus Martijns d' Eerste, is gecomen te Ghant; ende daeromtrent prekende mit groter vuericheit den Naem ons Heren Jhesu Cristi, daer hi veel lidens ende versmaetheit gheleden heeft, ende is dicwils van den inwoenres gheslegen, verdreven ende in 't water gheworpen; mer die craft Goeds heeft hem altijd onthouden, also dat hi niet op en hilt dat Woort Goeds te kondigen, ende heeft mit zijn volherdige stadicheit dat volc tot beter verstant ende kennisse tot God gebrocht. Ende siet, ten lesten is 't gevallen, dat dese heylige biscop Amandus verwecte een man van der doot, die onschuldelic gehangen was. Waer uut alle die inwoenres des lants dit siende, quamen tot Amandum, ende begeerden kersten menschen te worden ende dat heylighe doopsel te ontfangen, ende braken mit haer eygen handen haer afgoden, ende maecten van haer tempelen Goedshusen. Hierna heeft Amandus een kerck ende cloester doen fonderen in die stede van Ghant, dat hi selver consacreerde ende wide in die ere van Sinte Pieter ende alre apostelen Goeds, ende vergaerde daerin heylige mannen, dien hi tot enen abt gaf Floribertum, een man van groter religie ende heylicheit; ende besloot oec in dit cloester, Bavonen oft Aelewinnen, grave van Hasbaniën, dien hi doer zijn vuerige predicacie bekeert hadde ende van sijn sondige leven tot groter heylicheit gebrocht. Mer want veel der Vlamingen na Amandus ende Sinte Baven doot weder vielen van den kersten ghelove, heeft God verwect Livinum, aertsbiscop van Scotlant; dese beval zijn bisdom sinen domproest geheten Lucianus, ende is gecomen tot Ghant, ende heeft aldair Cristus geloef ende naem weder vernyewet, ende den broederen van Sinte Pieters cloester mit Godlicke vertroostinge geconforteert. Daerna is hi getogen in een dorp geheten Holtheim; ende aldaer sonder ophouden Cristum prekende, van den lantluden gedoot ende martelijt, mit een jonge, Briccius genoemt, ende mit des jonges moeder Craphahildi; also dat dit lant eens deels Cristo gheloefde, ende een deels in der afgodyschap bleef. Ende worde regeert bi den foreestmeesters van den Franssen coningen aldaer geset, die die wegen vryden ende veylichden van roevers, dieven ende moordenaers die in der wildernisse, bosscagie ende marasschen lagen, van denwelcken die eerste kersten regent, zuverein forestier ende boschwachter geweest is Lyderijck, ridder Estoreden soen ende heer van Aerlebeeck, ende hadde te wijf een dochter van Almangen, Flandrina genoemt, daer dit lant mitten foreest sinen naem of voert, na der insettinge des groten coninc Kaerls, diewelcke desen Liderijck van Aerlebeeck forestere van desen groten wildernisse maecte, om van sinentwegen die straten te veyligen, opdat die coopman ende andere luden veylich, ombescadicht ende sonder sorch

Die vierde divisie

souden doer die landen mogen reysen; d' welc hi naerstelic xliiij jaer lang bewaert heeft. Dese Liderijck, want hi een goet kersten was, ontboet hi tot hem bisscoppen, priesteren, monicken ende geleerde mannen om den heydenen, die noch in 't lant woenden ende veel waren, totten ghelove ende wet Cristi te <lxxxviiiij-r>⁹ brengen. Ten lesten is hi gestorven in sijn slot te Aerlebeeck, nadat hi alle dat lant van alle roevers, dieven ende moordenaers gesuvert hadde, ende is begraven in die canozye aldaer, onder een blaeuwe sarck voer dat choer. Na Liderick is foresteere geworden sijn soen Engelram, een schoen jongelinc, wijs ende vroem. Dese doersach ende ondersochte alle die bequame plecken van den lande van Vlaenderen gelegen bi den rivieren ende lopende wateren, om steden, sloten ende burgen te stichten ende te maken. Ende geboot, dat men hout ende bomen op soude houden ende roden, om 't lant te ruimen ende vruchtbaer te maken, ende ordineerde ghemeen wegen doer alle die wegen om te veyligher daerdoer te reysen. Hi regeerde als foreestmeester xviiij jaer, ende worde bi sinen vader begraven.

¶ Ende als Inghelram gestorven was, worde Ondaker sijn soen foresteer van Vlaenderen, ende regeerde x jaer. Onder sine tijt en waren niet meer steden in Vlaenderen, dan dese, als Ghant, Thuerhout, Brugghe; daer die eerste Liderijck sijn vangenis der roevers van den bosch hadde getimmert op een slot gheheten Brugstock of Burchstock, ende daer bi een capelle in der eeren der gloriose Maget Marië, die men nu hiet Sinte Donatiëns kerck. Voert was in Vlaenderen op dese tijt Cortrijcke, Cassele, dat slot van Oudenaerden, mittet slot ende stede van Aerlebeeck, waerom dat dese Andaker een gebot uitgaf, dat alle dieghene, uut wat natiën ende landen si waren, die comen wilden in Vlaenderen, ende die bomen utroden in der groter wildernissen ende maken dat landt plat ende vruchtbaer, die soudent dat mogen beslaen ende besitten ten ewigen dagen, mit alle hoer nacomelingen, waeruut datter ontallic volc quam uut allen landen, ende bysonder arme menschen, mer cloeck ende starck om te arbeyden, die die bomen mit swaren ende groten arbeit utroden, ende maecten 't lant slecht ende vruchtbaer om te sayen, ordinerende daer op husen ende woningen, also datter doer sulcx in voertganck des tijts veel dorpen ende steden begrepen ende gefondeert sijn. Dese Andaker is ten lesten ghestorven, ende bi sinen vader tot Aerlebeeck begraven in 't jaer viij C ende lxij. Dit cortelic geseyt tot verclaringe om te weten doer wien 't lant van Vlaenderen voermaels bekeert ende geregeert is geweest, ende willen nu hiermede verclaren den sake hoe ende waeruut die foresteers van Vlaenderen graven gemaect ende geworden sijn.

¶ So is 't te weten dat dese Andaker hadde enen soen geheten Baldewijn Yserin, ende was een stout, vroem, onversaecht ridder, ende diende by sijn vaders tiden onder coninc Lodewijck, coninc Kaerls die Calen soen, ende was sijn overste cappeteyn ende dede vele vromicheden tegens den heydenen ende Saracenen, die den stat Andronopolim ingenomen hadden in Griecken, in 't eylant van Andros. Want hi verdreef den heydenen daeruut, ende nam die stat mit geweldiger hant weder in, daer die kersten seer in verblijt waren, ende gaven desen Baldewijn daerof groten eer ende prijs. Doe dese victorie geschiet was, quam Lodewijck, coninc Kaerls die Calen soen, mit desen Baldewijn sinen vromen cappetein ende hoeftman wederom in Vrancrijck in die biscoplicke stat van Seules, in 't jaer Ons Heren

Die vierde divisie

viij C ende lx. Daer oec doe onlancxs uut Engelant gecomen was die edele vrouwe Judith, desen Lodewijcs suster ende coninc Kaerls die Calen dochter, na coninc Adeulphus' doot van Enghelandt, haer man. Baldewijn, dese vrome ridder, anmerckende dye uutermeden eerbare gelatenheit ende scoenheit van Judith, sprack alsoe met haer, dat hij se mit haren consent ende wille heimelic ontscaecte, ende voorde se mit hem te Brugghe in Vlaenderen, ende troude se openbaerlic aldaer in Onser Vrouwen kercke. Dit vereyschende coninc Kaerl die Cale, Judiths vader, was sere gram, ende vergaerde een groot heer van volck om sijn leet te wreken, comende selver mede in persoen bi Sinte Loyenberch, buten Atrecht, daer hem dese Baldewijn vromelic te gemoet quam mitten Vlamingen¹⁰, ende verjaechde den coninc ghequest mitten hoop na Parijs toe. Coninck Kaerle verwonderde hem seer van die vrome stouticheit sijns forestiers, ende verwoede van quaetheden in der victoriën sijns vasals ende ondersaet. Des anderen jaers sende coninc Kaerl die Cale, Ancelmum, aertsbiscop van Riemen, mit veel edelen ende volc van wapenen, bevelende dat hi Baldewijn mit Judith ende 't hele <lxviiiij-v> lant van Vlaenderen eerst verbannen ende vermalediën soude na der insettinge der Heiliger Kercken, ende daerna 't hele lant verwoesten, ende datti Baldewijn soude vangen oft uutten landen verdriven. Baldewijn dit vernemende, vergaerde alle sijn vrienden ende volc biéén, ende leyde se onderwege op een sekere plaets in lagen, ende toech voert mit een eerlick geselschap totten aertsbiscop van Riemen voernoemt, begerende mit groter oetmoedicheit van den biscop ende andere edele heren des conincs princen, dat hi doch sijn persoen ende 't lant van Vlaenderen niet beswaren en wilde mitten ban, want hi was bereyt den coninc te voldoen tot seggen ende discretie van goede wise heren. Mer die biscop verachtete Baldewijns oetmoedige supplicatie, slaende hem ende sine ondersaten mitter sententie des bans. Dit gesciet wesende, haeste hem Baldewijn mit sijn volc, die hi in 't naeste bosch in lagen geleit hadde, om den Franssen tegen te staen, indien si hem gheen gehoer en gaven, als 't nu geviel. Die Fransse heren menende dat Baldewijn uut vresen vluchtich was, vervolchden hem mit groter gescal, verslaende 't achterste van sijn volc. Dit horende dieghene die in die lagen verhuyt waren, stonden haestelic op, ende quamen Baldewijn horen heer te hulp, ende verjaechden onversienlic die Franssen, ende namender vele gevangen, ende veel worter verslegen in den loop, onder diewelcke dat Ancelmus, die aertsbiscop voerseit, mit veel zijne heren mede verslagen worde; waerom dat alle die biscoppen van den landen, uut bevel des conincs Kaerls die Cale, verbanneden Baldewijn uut alle ghemeenscap der Heyliger Kercken ende der kersten menschen. Niettemin Baldewijn aldus verbannet wesende, vercreech doer middel der heren des pallaes een jaer lang bestant mit vaste sekerheit. Hierenbinnen besette Baldewijn Yserin sijn landen, ende toech als een pelgrom mit sijn wijf Judith te Romen, denwelcken Nicolaus die paeus minlick ontfing ende tracteerde, absolverende hen beyden van den banne, ende troude se weder echtelic in Sinte Pieters kerck, ende sende se mit groter eren wederom in Vlaenderen, gevende noch hierenboven commissie twe cardinalen an den coninc van Vrancrijc, Kaerl die Cale, dat hi soude doer des paeus ghebot vriendelic consenteren ende echtelicke vergaderinge sijnre dochter Judith mit Baldewijn voernoemt, remitterende ende vergevende uuter herten alle injurie ende onere die hem gesciet was ende van 't verlies sijns volcs ende heren, die Baldewijn verslegen hadde in die twe striden voerseit; begerende

Die vierde divisie

bi sekere boden ende brieven, dat si beyde mit haer ij kinderen die hierenbinnen geboren waren, tot hem in Vrancrijc comen soudent. 't Welc also gesciet is, ende die coninc Kaerl ontving se seer minlick ende gracelic in vreden in die stede van AUSAERTE, daer men die feest der brulof ten viij dagen lang mit conincklicker eerwaerdicheit houdende was. Ende die coninc Kaerl gaf desen Baldewijn, mit zijn dochter Judith, dat gehele lant van Vlaenderen, ende maecte hem in tegenwoerdicheit sijner princen den eersten graef van Vlaenderen, dat te besitten ende te houden als een leen van der cron van Vrancrijck ten ewigen dagen, voer hem ende sine wittelicke successoers ende nacomelingers. Ende dit was in 't jaer Ons Heren viij C ende lxij. Ende siet, nadat die brulof princelic gehouden was ende Baldewijn mit sijn wijf die graefinne thuys woude trecken, gheboot die coninck den aertsbiscop van Riemen, dat hi sinen swager grave Baldewijn van Vlaenderen geven soude tot een onderpant der ewiger hulde ende vrientschappe Sinte Donatians lichaem. Welcke reliquiën dese grave Baldewijn ontving mit dieper ende grote oetmoedicheit ende betamelicke reverencie, ende brocht se mit groter devociën te Brugge, bevelende dat men soude breken die oude capelle van Onser Vrouwen, om aldaer te timmeren een grote nyeuwe kerck, die men noch op huden siet staen, ende dede die wiën in der eren van Sinte Donatien, ende sette daerin 't lichaem voerseit mit groter waerdicheit, ordinerende daerin monicken, die stadelic die vij getiden ende den dienst Goeds daerin doen soudent. Hi dede oec maken enen karcker om die misdadige daerin te setten by der selver kercken. Hi dede oec mede dat oude raethuys repareren ende vernyewen ende oec mede dat gehele hof ende burch. Dese Baldewijn, nadat hi die graefscap van Vlaenderen hadde geregeert xvi jaer, is hi gestorven, ende wert begraven in 't cloester van Sithin of tot Sinte Bertijns, in de stede van Sinte Oudemaer. Van desen <xc-r> graefscap van Vlaenderen willen wi nu voert swigen; het is ons genoech dat wi weten, hoe ende in wat manieren dattet een graefscap geworden is. Mer hierna suldi horen, hoe dattet bi successiën van tiden gecomen ende behylict is an den huse der edelre hertogen van Burgongen, als an hertoge Phillips Lehardi, ende so voert an den edele aertshertoge Kaerle van Oostenrijc van Burgondiën, etcetera, grave van Vlaenderen, van Hollant, Zeelant, etcetera.

¶ Dit is dat beginne ende oerspronck des lants van Gelre onder Kaerle die Cale.

Dat iii. capittel.

In den jare Ons Heren als men screef viii C ende lxxviii, ende Kaerle die Cale keiser van Romē was, doe was in 't Crisdom van Colen een groet velt ofte plein, ende was bi der heerscappije van Pondt. Ende in dit velt ofte plein so was een alten vervaerliken fellen ende venynden vreselicken dier ende beest, dat veel quaets dede; want het verslindt menschen ende beesten daer 't bi comen konde. Ende dit felle dier riep dick ende menichwerf, mit groten geruchte "Gelre, Gelre, Gelre!" ende het hadde grote barnende ogen die men des snachts als 't duyster was, bescheidelic ende claerlic sien mochte. Ende die luden die daeromtrent woonden, ruynden sommige van daen, ende wouden oec gemeenlic al van danen rumen, mochten si van dit beest niet verlost worden. Ende die heer van Pont, die daer by geseten

Die vierde divisie

was, dye leet veel scaden van desen beeste; ende dese heer van Pont hadde ij sonen, dat al te heerlike stoute jonge mannen waren; die ene hiete Wichaert, d' ander Lupolt. Ende bi rade van horen vader, so begrepen si dat si dit dier bestriden wouden, ende gingen stouteliken in der nacht, ende hadden hem wel daertoe gemaect, ende quamen daer si meenden dat dit dijer was, ende vernamen 't bi die lichtinge van sinen ogen. Ende si gingen hem an in den name Goods, ende verwonnen ende verslogen dit dier; ende als si dit verslagen hadden, so was alle dat volc, dat daeromtrent woenden, seer verblijft dat si van desen quaden fenijnden dier ende beeste verlost waren. Ende alle dat volc, dat daeromtrent woende, dye gaven hem onder desen ij broeders, ende koren dese twe als edel jonghelingen tot horen princhen ende voechden ende d' overste van horen lande te wesen; ende dese twe broeders mitten heer van Pont, horen vader, die begrepen ende maecten opter stede daer si dat dier verslagen hadden een begrip ende veste, ende noemden dat Gelre, als dat dier voerscreven plach te roepen; ende dat is in die stede van Gelre, van welke veste oft stat dat dat hele lant sinen naem of ghenoeft heeft. Ende een deel jaren daerna starf Lupolt, dye jonxste broeder, ende Wychaert bleef alleen voecht van Gelre. Ende daerna starf die heer van Pont, sine vader, ende Wichart wert mede heer van Pont. Ende dese Wichaert voerde in sinen wapen een scilt van goude mit iij Mispelblomen van keel. Daerna, in den jaer M ende lxxix, doe was een voecht te Gelre ende heer van Pont grave Ot van Nassouwen, ende hadde te wive des heren van Pont ende voecht van Gelre, sijn enige dochter. Dese verwerf an den keyser Henric den iij., als dat die keyser maecte van deser voechdië van Gelre ende van der heerlic-heit van Pont een graefscap, ende hiet vort dye graefscap van Gelre, ende hilt dat te leen van den keyserijck. Ende als grave Otten eersten wijf gestorven was, nam hi te wijf grave Wijchmans eenige dochter van Zutpheen, geheten Zophie; ende mit deser dochter quam dat lant van Zutphen an dat lant van Gelre. Ende als dese lantscappen anéén gecomen waren, so hijlichte grave Ot sinen enigen soen, geheten Gherrit, van sinen eersten wive, an des mogende grave Florijs die Vetten dochter van Hollant, daer keiser Lotharius oem of was. Daerna, in den jaere M ij C ende xlviij, doen verwerf grave Ot van Gelre an den coninc Willem van Rome, grave van Hollant, als dat hi soude besitten die burch te Nijmmaghen mitter stadt ende mit allen horen toebehoeren, in allen manieren als die graven van Cleef van ouden tijden lange jaren beseten hadden vanweghen des Roemschen Rijcxs. <xc-v> Des, so leende grave Ot coninc Willem daerop xxi dusedent marc puers fijns coninck silver; ende tot alle tiden als een keyser of Roemschen coninc dese voerscreven zomme silvers den grave van Gelre of sinen nacomelingen wedergeeft, soe mach hi die burch mitter stat ende allen sinen toebehoren weder na hem nemen an den Roemschen Rijck. Ende dit confirmeerde Rodolphus die Roemsche coninc, die na coninc Willem quam. Ende als 't een keyser of coninc lossen wyl, ende dan weder versetten, so moet die grave van Gelre die voerkoer daerof hebben. Hierna, in 't jaer Ons Heren M iij C ende xxxix, doe was keiser Lodewijc van Beijeren hertoghe Aelbrechts vader tot Vranckenvoert, ende daer maecte hi van den graefscappe van Gelre een hertochdom. Ende hertoghe Reinolt was die leste grave ende eerste hertoghe van Gelre. Daerna, als in den jaer Ons Heren M iij¹¹ c ende xxij, doen bestarf dat hertochdom van Gelre op Aernolt, here Jans outste zoen van Egmont, wiens moeder was des hertogen Reinolts suster, die leste hertoghe van Gelre. Ende

Die vierde divisie

dese hertoge Aernt van Gelre die vercofte bi sinen levende live dat hertoechdom van Gelre hertoge Kaerle van Burgongen, daer vele oerlogen ende twisten om gecomen sijn, als ghi nae horen sult, in 't processe van desen cronike.

¶ Keyseren.

Anno viij C ende lxxxiiij.

Dat iiij. capittel.

Carolus die iij., die men hiet die Grove, ende was keiser Lodewycs soen die ij. Dese was eerst coninc van Walslant ende Duytslant, ende is na ij jaer sijns rycs ontboden van den paeus Johan die viij. voerseit tot Romem te comen, daer hem dieselve paeus gesalvet ende gecroent heft tot enen keyser van Romem, hoewel dat hy liever gehadt hadde coninc Lodewyc, keiser Kaerls die Calen zoen, en hadden 't die Romeynen mit macht niet belet. Op dese tijt sloegen die Walen boven v M Noermannen doot, waerom dat si hem mitten Denen versaemden, ende quamen in Vrancrijc, ende destrueerden ende vernyelden 't heel lant, ende daertoe Lotrijck, mit vele steden, als Amyens, Atrecht, Corby, Camerijc, Cavernam, Teruwaen, mit alle 't lant by der Scelt. Si verbranden Sinte Walrijcks ende Sinte Rijchariën cloester, ende togen voert over die Wael, ende liepen die hele Betue doer, ende verbranden 't slot ende die burch te Nijmmagen, als hiervoer onder den x. bisscop van Utrecht Hungerus' tiden geseit is.

Item, in 't iiij. jaer van sijn keyserrijc, quamen Godefridus ende Sigefridus, coningen der Noermannen, mit swaer volc van wapenen bi der Masen, in een plaets Haslon genoemt, ende verdorven dat hele lant mit vele steden, als Ludic, Maestricht, mit vele andere steden, dorpen ende sloten daeromtrent gelegen. Doe die Walen ende Duytschen sagen, dat si aldus jammerlic ende deerlic van desen heydenen Noormans ende Denen vernyelt ende gedestruueert worden, versochten si ende begeerden des keyzers hulp ende bistant. Ende dese keyser Kaerl, als een vroem keiser ende prinche, heeft hem stouteliken geset tegens desen heydenen Noormans ende Denen, ende heeft se¹² mit veel striden ende mit groter victoriën daertoe gebrocht, dat si Cristus geloef annamen, ende dat si haer overdadicheit ende geweld dat si langer dan xl jaer in vele landen bedreven hadden, ofstellen ende laten souden ende in vreden bliven. Ende om dit onverbreliken te onderhouden assigneerde, bewees ende gaf dese keyser Kaerl die Grove desen Noormans ende Denen een provincie ende lantschap over die Seine, geheten Neustriën tot dier tijt toe, mer wert nu van desen Noormannen Normandiën genoemt, want si mannen waren uuten noorden gecomen, myt voerwerden ende conditiën, dat si jaerlixs den coninc van Vrancrijc enen kenpenninck souden geven, protesterende ende bewisende mits dien, dat si 't lant van Nestriën of Noormandiën niet mit geweld, meer doer des keyzers ende conincs milde ende liberale donatie besaten, om daerin vredelic te leven. Van denwelke ij princepale hertogen waren Rollo ende Gello. Rollo was geboren van den ouden stamme der coningen van Noorwegen, ende was verdreven uuten lande van coninc Relro, overmits sijn quade feyten. Desen volchden na alle dye myt sware <cxi-r> sculden ende mit quade feyten ende misdaden beladen waren, ende vielen op die

Die vierde divisie

zee, beroevende die coopluden. Ende namaels, doe haren hoep meerede, hebben si oec die landen mit groter woesticheit in diverse provinciën ende landen doergelopen, want si alle die havenen ende custen condich waren, doer diewelke si in vele landen comen, als voer dicwils geseit is. Mer nadat si, overmits Goods gehengenisse, der kerstenen sonden eens deels gecastijt hadden, zijn si alsnu verwonnen, ende heeft dese wrede ende overdadige menschen also van binnen beroert, dat si 't heylige geloof ende doopsel angenommen hebben. Want Rollo is van den heyligen vonten geheven doer grave Robbrecht¹³ van Parijs ende hertoge Rijchaert van Bourgongen, die princepael cappetein was van desen strijt, daer die Noormans hem in handen gaven ende 't geloof ontvingen. Ende dese Rollo is genoemt op 't doopsel na sinen peet, die hem uuter fonten hyef, Robbrecht, ende is gemaect van desen keyser Kaerle die Grove die eerste keyserlyke hertoech van Normandiën. Dese Robbrecht hadde te wive Gilla, des keisers Kaerls dochter voerseit, daer hi een soen an wan, geheten Willem: Willem van Ritsaert. Ritsaert wan Robbrecht Guischaert, dye met crachte wan Poelgen, Calabren ende Siciliën ende verwan mede die Grieken keiser, genoemt Alexius, mitten Venechianen. Dese leste Robbrecht en hadde gheen edel kinder, mer alleen een bastaert zoen, Willem genoemt, die welke coninc Arolt versloech van Engelant, ende worde selver coninc myt alle sine¹⁴ nacomelingen, tot opten dach van huden. Gello, die ander cappetein der Noormannen, worde ghemaect van desen selven keyser Kaerl dye Grove grave van Blees, ende stychte daer een onverwinlic slot. Dese Gello wan Tijebolt. Thiebolt van Oddo bi keyser Conraets dochter. Oddo wan één die oec Oddo hiet; dese wan Tubelt den Jongen. Dit is die rechte linië ende ofcomts der graven van Blees. Dese keyser Kaerl die Grove is na veel striden die hi vromelic tegens die Denen ende Noormans gevoert hadde sijnre sinnen onmachtich geworden ende cranc in den lichaem, waerom dat hi van 't keyserrijk geset worde als hi dat vromelyc xii jaer berecht hadde, als ij jaer mit Lodewijc, coninc Kaerls dye Calen soen, ende x jaer alleen. Waer hy begraven is en vint men nyet.

Anno viij C xcv.

Arnulphus was Karlemans soen, ende Kaerls de Grove voerseiden neef, dien hi sekere renten assigneert hadde ende toegescict, daer hi of leven¹⁵ mochte, ende starf in 't jaer viij C ende xcv. Dese Arnulphus was eerst coninc van Duyslant, ende worde nu keiser gecoren, ende regneerde xij jaer. Nae des keyzers Kaerls doot overquam desen Arnulphus veel verdriets – want 't lant van Ytaliën ontving den Franssen keiseren – uut Partiën, van enen Lombert, Landobertus genoemt, die te Ravennen dat rijck anvaerde. Ende daerna Berengarius Guido mit haren adherenten, waeruut veel verdriets in Walslant, Duytslant ende Ytaliën gesciet is. Dye paeus Formosus ontboet desen keyser tot hem te Romen te comen, die doe seer van sine vianden benauwet was, om hem te bescermen van den oploepen die dagelixs op hem gheschieden. Dese keyser daer comende, nam mitten eersten in die stat Bergomen in Ytaliën, ende hing den graef Ambrosium an enen boom. Vandaen toech hy te Romen, ende brochte den paeus weder in sijn majesteyt, van denwelken paeus hi die keyserlike croen ontving, ende quam weder in Vrancrijck; daer doe een grote commotie ende beroerte opgestaen was van den Noormans,

Die vierde divisie

die seyden dat si alleen mitten keyser ende Kaerl die Grove ende Karlemannen vrede ende soene gemaect hadden, ende niet mitten landen. Waerom dat die Franssche heren desen keiser baden om hulp ende bijstant. Denwelken Denen ende Noormans die keyser also bedwongen hevet, dat si voertan andere landen ongemoeyet lieten. Na welke victorie die keiser hem seer verhief, ende gaf hem tot alre wellusticheit, ende rebelleerde ende vervolchde seer die Heilige Kercke; waerom dat hem God visiteerde mit eenre onghenesenre siecten, ende worde van den cleine wormkens ofte lusen op ghegeten ten been toe.

¶ Een voerredene van den graeflickhede¹⁶ van Hollandt.

Dat v. capittel.

Eer dat wi comen totten eersten graef van Hollant¹⁷, is 't van node in 't cort te verhalen van der gelegentheit, propriëteyt, sceydinge ende outheit des lants van Hollant. <xciv-v> Hollant is een cleyn provincie, die men overal in vi oft vij uren tijts mitten voeten uitgaen mach. Dit lant heeft¹⁸ belegen an die oestside Vrieslant. An die¹⁹ zuytside Brabant. An die westside Vlaenderen, ende an die noertside die Bartanse Zee, ende leyt recht neffens Engellant over. Het is een bol ofte hol lant, broekich ende waterich, ende is gerekent voer 't beste eylant dat in den Rijn gelegen is, daer veel armen van der zee in lopen, ende die Rijn van afteren mede, ende oeck die Mase, van Gorychom of tot Staldunen. Het heeft veel meeren ende staende wateren, goede weiden vol van beesten, ende in sommige plaetsen seer vruchtbaer ende wasbaer van saeylant ende teellant. Ende heeft cleine ende lustige bosschagen²⁰ ende wildernissen, daer veel wiltbraets in is om te jagen. Hier is een rijc volck, dat hem te zee ende water geneert om sijn comenscap, als voer gescreven staet. Dit lant is mede onder den Duytsschen gerekent na der gelegentheit, heerscappie, tonge ende zeeden. Dat volck is frisch van live, starck van crachten, gemeenlic groot van statuere, koen van gemoede, eersaem van aensicht, gelatich van zeeden, ende minlic van woerden, Goedsvruchtich, trou ende vreedsam van natueren, als hem geen ongelijc gesciet. In dit lant wonen die Bataviers, die Catthen, die Kenemers, die Vriesen, die Frisiabonen, als voer gescreven staet. Ten lesten, om van der outheit van desen lande te spreken, so is 't te weten in 't generael, dat dit lant eerst ende meer mitten scepen dan mitten voeten ghevonden is, ende dat overmits die geberchten, dunen ende wildernissen. Ende hierom soe sijn alre eerst in Europen die plaetsen ende eylanden opter see, riviren ende wateren gelegen bewoent geweest, als IJtaliën, Spangen, Vrancrijck ende andere eylanden daerbi, van denwelken Hollant dye minste niet en is van neringe ende wellusticheit. Wanttet al bi IJsaäcs des patriarchs tijt bewoent is gheweest; onder Moyses' tijden bi coningen regeert; onder Sampsons tijden bi den Troijanen weder begrepen, ende daernaewoent van den Chatten, overmits onderlinghe twist, die si in hoer oude ende eerste landen pleghen te hebben; ende soe voort van den Romeinen voer ende nae Cristus gheboert seer verbeteret ende vermeerret²¹, want si daerin brochten steenbackers, timmerluden, metselaers ende dykers, die dit lant alsdoe noch onder den ofspoelinghe²² ende oploep der zee legghende, ghebrocht hebben tot een wellustighe provincie, dye nu eens deels

Die vierde divisie

van den Vriesen ende Frisiabonen, Catthen ende Canenifaten, eens deels van den Batavijs ende Betavoduren bewoent wort. Waerom dattet oec altijd in den gesten van den Romeynen "Bathavia" gheuoemt is; ende nu "Hollant", ende comt seer overéén na der propriëteyt der tonghen²³. Want Bathavia sorteert ende nempt sinen naem van der diepte oft hoechte, na der Latijnsche oft Walsche spraek, dat oec mit onser talen seer overéén²⁴ comt, in dien, dat wij 't noemen "Hollant", wanttet hol ende bol is, hoewel dattet sommige hieten "Holtlant", als men noch vindet in oude bryeven der graven van Hollant. Mer dese naem en comt nyet overéén mit Batavia na der bedudenissen voerseit. Die outheit van onsen desen lande betughen ons die oude sloten voermaels hier in dit lant van den Romeinen ghesticht teghens den overvalle der Barbaren ende andere zeeroveren. Welcker vervallen husen ende stenen mit sekere opschriften op huden, bi onsen tiden, noch gevonden worden in vele diverse plaetsen, in den jare xv C ende ij, als tot Romenburch buten²⁵ Leyden, daer men huden dages vint menigherlije vreemdicheden van bouwinghe ende tymmeraeuse ter aerden toe ende onder der aerden destrueert, van afgoden ende andere costlic-heden van ghesteenten ende utghegraven stenen, mit opschriften, die men nauwelick ghelesen en can. Voert tot Voerburch tusschen Delft ende den Haghe, dat oeck een groot ghevaert ende begrip gheweest is, als dat fundament bewijst, dat men daghelixs utgraeft. Voert tusschen Monster ende Naeldwijn is een stenen colomne ghevonden mit sekere opschriften. Item, tot Egmont in 't cloester, in des sgraven sale. Tot Alphen, buten Leyden, worden oec vele vreemdicheden ghevonden. Item tot Loendersloot by Utrecht sijn oeck oude stenen tomben myt Roomsche letteren utghegraven²⁶, ghevonden ende tot meer andere plaetsen. <xcij-r>

¶ Uut allen desen voernoemden antiquiëten, titulen ende opschriften, die men noch dagelicxs vindet ende siet, mach men sekerlic mercken ende weten die outheit ende vierlic-heit des lants van Hollant; d' welck die Romeinen mit hoer sloten voermaels alsoe beset hebben ende boven andere naciën vercoren als voer gheseyt is, ende men oec claerlic verstaen mach uter naersticheit ende arbeyt, die die Romeinen in onsen desen landen gedaen hebben. Want en haddet hen niet hoechlic ter herten gegaen, Septimius Severus ende Marcus Aurelius Anthoninus, keyseren van Romen, en hadden nimmermeer hoer oude vervallen wapenhuys staende buten Leyden tot Romenburch weder opgetimmert ende mit groten costen gerepareert; want si dit voerseide slot dat van hoer voersaten lange tijt voer Cristus gheboert eens volmaectelic ghesticht was, hebben wederom sijn vervallen muren, toornen ende woningen beghinnen te repareren in 't jaer Ons Heren C ende xcvi, ende hebben 't eerst volmaect ende voleindt in 't jaer Ons Heren CC ende xvi, dat 's in de spacie van xxx jaren. Waerom dat men dese voerseide reden mit recht wel gheloven mach, want men 't werck van dien daghelicxs mitter keyseren namen, dye doe regeerden tot een ewige memorie, voer ogen siet. Dit is nu cortelick gheseyt van der situacie, gheleghentheit, propriëteyten, profiten, delinghe ende outheit van Hollandt. So willen wi nu in den eersten verclaren, van wien ende wanneer dat dit landt als een graefschap utghegheven is, ende daarna van wien dattet gheregeert ende beheert is gheweest totten jaren Ons Heren M CCCCC ende xvi.²⁷

<xcij-v>

Want nu in dese onse cronike mentië gemaect wert ende haer beghinne

Die vierde divisie

anneempt van die scheppinge ende makinge des werlts, mit al datter inne es, begripende in haer historijs gewijs aller ouden gesten van des werelts beghinne totten tsegenwoerdigen jare Ons Heren xv C ende xvi, verhalende in 't cort, ende also veel als 't van node is totter historiën, die ofcoemst, voertgang ende versmadeliken doot ons Heren Jhesu Christi, Schepper hemelrijcks ende aertrijcks, des uppersten paeus, mit sinen successoren van Sinte Pieter, der apostelen prince, tot Leonen den Thienden, onsen tsegenwoerdigen geestliken Vader ende Here van alle die werlt, met den oersprong des stadts van Romen, 't hoeft des werlts; want also Sinte Thomas in 't v. capittel sijns derde boecx, dat hi gemaect heeft van 't regement der princen, seyt uut auctoriteit Sinte Augustijns in 't xviiij. boeck Van die Stadt Goeds, dat het den mogenden God belieft heeft die Romeinen die ghehele werlt met striden te verwinnen, opdat het wijt ende breed openbaer soude wesen die hele werlt in een geselschap des gemeen goets ende der wetten ghebrocht te wesen, uut welcker heerscappie, mogentheyte ende ghebot ghesproten sijn coningen; ende die coningen verjaecht wesende, consules ofte raden; ende na den raeden keyseren, die met vrome feyten bina die ghehele werlt tot des Roemsche Rijcks onderdanicheit ghebrocht hebben, also wel an gheensits meers als an dese, tot coninc ende keyser Kaerls die Grote tiden toe, van denwelcken na der rechter linië ende ofcoemst²⁸ die eerste graven van Hollant uutgesproten ende geboren, dicwil seer hoechlick an den voerseiden keyseren ende ander mogende heren ende landen gehilic sijn geweest; alsulcx, dat die conincklike majesteyt onses alder ghenadichste heren ende graves van Hollant, Kaerl, coninc van Arrogon, dien die mogentheit Goeds believe, langlivich gesont ende voerspoedich te sparen, up dese tijt is veel conincrijken ende landen coninc ende heer, gescepen noch veel meer landen onder sijn conincklike gehoorsaemheyte te crighen. Alle welcker landen ende andere rijcken – van denwelcken in dese tsegenwoerdighe cronike geroert is ende ghetracteert sal werden – gelegentheden 't meeste deel ons onbekent sijn. Om nu hierinne te voersien, ende dat een yeghelic in 't cort sekerder soude moghen wesen van den voornoemde landen, ende hebben enighe kennisse van dye ghelegentheden, van dien alsoe wel van landen als van der zee rivieren ende berghen, so hebbe ick dese tseghenwoerdige figuer hierby doen printen, uut den welcken men als in een spiegel mach hebben kennisse van datter voerscreven is, alsoe veel als 't moghelick is.

Die vierde divisie

<xciiij-r>

Hier beghint dat anderde principael deel van dese tsegenwoerdige cronike, in denwelcken getracteert wert van den eersten grave met sine nacomelingen van Hollant, totter tijt dat het graefscap comt an 't huys van Borgondiën.

Al is 't, dat des historijs cortheyt nyet en hengt verde ende wijt van haer te dwalen, nochtans, omdat het nu tijt is, ende d' oerde van die voerghenomen cronyke eyscht, dat wi van den graven van hollandt tracteren, verhalende in wat manieren ende van wien dat voornoemde lant onder gehoersaemheyt eens prins ende graves gecomen is, heb ic voer mi genomen, achtervolgende dye sentencie van Sinte Thomas in een tractaetgen dat hi gemaect heeft van 't regiment der princen, te verhalen der coninghen, princen ende vorsten oersprong, ende of 't den landen nutter is gheregeert te werden van enen prince, dan van vele.

In allen dingen die tot enich eynde gheordineert werden, denwelken ghevalt also ofte anders voert te gaen, es moet yet dat het schickt, waerdoer dat het directelic coemt tot een behoerlick eynde: Een schip dat doer cracht van verscheyden winden in verscheyden plaetsen beroert wert, en soude in sijn rechte haven niet comen, 't en waer dat het doer cloec-heit des stiermans ghestiert werde tot die haven. Nu ghevalt het die menschen tot hoer voergenomen eynde versceydelic voert te gaen, 't welc die versceidenheyt der menschen naersticheden ende werken bewijst; hieromme behoeft dye mensch yemant die hem ordineert totten eynde. Enen ygelicken mensch is ingeëntet 't licht des redens, mit welcke licht hi in sinen werken geordineert wert totten eynde. Waer 't bi also, dat het den mensche bequaem ware up hemselven te leven, als 't veel dieren es, soe en soude hij geen ander ordineerder ofte scicker behoeven tot sijn begeerde eynde; mer een yegelic soude hemselven een regent wesen, onder God den uppersten Coninc, also verde als hi doer 't licht des redens van God hem gegeven hemselven in sinen wercken schicte ende ordineerde. Het is den mensche natuerlic te wesen een gesellic dier, levende in veelheit, meer dan alle andere dieren. 't Welc die natuerlicke noottrufticheit bewijst; want anderen dieren heeft die natuer bereyt spijs; decselen, als der haren veelheit; bescermingen, als hoernen, tanden, clawen ofte tenminsten snelheyt om wech te lopen. Die mensch is gemaect dat die natuer van desen hem gheen bereyt en heeft, mer in die plaetse van dien allen is hem gegeven redelic-heit waerdoer hi hemselven alle dye dinghen met den dienst sijnre handen soude mogen bereiden; tot welcke dinghen al te bereyden en is een mensch niet genoeg; want een mensch bi hemselven en soude niet genoeg hebbende mogen sijn leven overbrengen. Hieromme is 't de mensche natuerlic te leven in 't geselschap van veel. Dat meer is: anderen dieren is ingeset een const ende cloec-heyte tot al dat hem nut ofte scadelic is, gelijk een schaep dat natuerlic vermoet den wolf, sinen viant; oec mede kennen sommige dieren uut een natuerlike industri sommige medicinael cruyden, hemselven ende ander dinghen dye tot hoer leven moet sijn. Die mensch heeft kennisse der dinghen die tot sijn leven nootsakelic <xciiij-v> sijn alleen mit kennisse in 't gemeen, als mogende doer redelic-heit uut natuerlike beghinselen comen tot kennisse al der dinghen dye t' 's menschen leven moet sijn. 't En is mede niet mogelijk een mensch tot alle dye dinghen te comen doer sijn reden ofte verstant;

Die vierde divisie

is daeromme den mensche noet in veelheit te leven, up dat d' een van den anderen gehulpen worde, updat verscheyden menschen om verscheyden dingen te vinden met hoer redelic-heit onledich sullen sijn, te weten d' een in medicinen, ende also van den anderen. Is 't nu den mensche natuerlic in 't geselschap van veel luyden te leven, so is 't noet onder den menschen één te wesen, doer wien die veelheyt geregeert wert; want veel menschen wesende ende enen yegeliken mensche voersiende hemselves dat hem nut is, soude die veelheit in versceiden dingen ghestroyet werden, 't en waer, datter yemant ware sorchdragende van 't gheen dat tot het welvaren des veelheits behoert, als 't lichaem des menschs ende een yegelics diers soude vergaen, 't en ware dat in 't lichaem ware een ghemeen regerende crachte, die toesicht hadde tot alder leden ghemene goet; 't welc merckende Salomon, seyt Proverbiorum xij: "Waer geen bescermen en is, wert het volc verstroyt." Dit gevult rechtlic, want eygen ende ghemeen en sijn niet één, want also veel als 't eygen roert, schelen se. Ende als 't ghemeen angaet, sijn se één. Want verscheyden dingen hebben verscheyden saken. Hieromme is van noden, behalven datter beroert tot eens yegelics eygen goet yet te wesen, dat arbeyt om 't gemeen ende veelder goet. Hieromme is 't, dat in allen dingen die in één gheordineert werden, yet wert ghevonden dat het ander regeert. In die veelheyt alder lichamen, werden alle andere lichamen met eenderley oerde des Godlike voersienichheyts bi 't eerste hemelsche lichaem gheregeert; alle lichamen doir een redelike creatuer; in den mensche regeert die siele 't lichaem; onder die delen des siels werden die begeerlicke ende dye men toernich maken mach crachten mit reden geregeert; onder tsmensche leden is één principael, dat al d' ander beroert, als 't hart oft hoofd. Uut desen blijct, dat gheen mensch hemselves²⁹ ghenoech is, ende dat daeromme van node is den mensche in veelheit te leven. Ende want eygen ende ghemeen verscheyden saken hebben, dat daeromme noet is één te wesen, dye sulcke sorghe draecht voer 't gemeen, als een yegelic voer hemselves, alsulcks, dat het één den anderen niet en lette, mer voede ende vermere.

Wat een provincie ofte stede nutter is: van veel, dan van enen geregeert te werden.

Dit voergeseyt wesende, is van node t' ondervinden, wat een provincie ofte stadt meer nut is: van veel, dan van enen geregeert te werden. Dat mach ghemerct werden uut het eynde des conincs ofte regiments, want daertoe sal eens yeghelicxs regents mening dragen te benaerstigen 't welvaren van 't gheen dat hij angenommen heeft te regeren. 't Betaemt enen stierman 't schip, preserverende tseghens des zees periculen, in dye haven des salicheyts te voeren. Nu is 't dat het goet ende heyl des gemeents is, dat haer enicheit onderhouden werde, die men noemt "vrede". Welcke vrede wech gedaen wesende, vergaet het gesellic levens vruchtbaerheit. Want voerwaer, verscheyden voelende veelheyt is haerselves swaer ende lastich. Hieromme is 't dat waertoe een regent des veelheits bysonder op betaemt te mercken, dat hi procureer enicheit des vredes, noch hi en raet niet wel, tensi dat hi vrede make in die onderdanige veelheyt, gelijk een medecijnmeester nyet wel en raet, tensi dat hij sinen bevolen siecke ghenese. Want nyemant en sal raets vraghen an 't eynde dat hi voer hem behoert te nemen, mer van den middelen met denwelcken dat men totten eynde coemt; waeromme d' apostel in 't

Die vierde divisie

vierde totten Ephesen prijst des ghelovighe volcx enicheyt, segghende: "Weest sorchvoudich te onderhouden enicheit des gheest in den bandt des vredes." Hieromme, hoe 't regiment starcker is om des vredes enicheyt t' onderhouden, also veel sal 't wesen nutter. Want dat seggen wi nutste te wesen, dat meest leyet ten eynde. Het is openbaer dat bi hemselves <xciiij-r> één is meer te mogen enicheyt maken, dan veel, ghelijckerwijs d' alder crachtichste saeck van verwerpen is bi hemselves heet te wesen. Om dese reden is nutter 't regiment van één, dan van veel. Dat mede veel geensins veelheyt souden regeren, waer 't dat si gheheel verscheyden voelden. Hieromme is van node in veel eniching dairtoe, dat se enichsins soude mogen regeren. Veel heeten één te werden doer nakinge tot één. Daeromme regeert één bet dan veel daeruut, want si naken tot één. Hieromme regeert bet één dan veel. Dat meer is: die dinghen dye natuersghewijs gheschien, die hebben alder best, want hem dye natuer werckt allen dinghen dat best, ende alle natuerlick regiment es van één. In der leden veelheyt is één dat princepalic moveert, te weten 't hert. In dye deellen des ziels presideert eene cracht princepalic: die reden³⁰. Onder die byen is één coninc. In de ghehele werlt één God, Maker van al ende Regeerder. Alle veelheyt daelt van één. Hieromme is 't, dat die dinghen die van der const sijn, volgen dat van de natuer is, ende des const werck so veel te beter is, als 't volcht die gelijckenisse dies dat in dye natuer is. Soe is 't van node onder der menschen veelheyt 't beste te wesen van één geregeert te werden. Dat blijkt genoeg bi experiëntie. Want provinciën ofte steden, die niet van één gheregeert en werden, sijn sieck van twisten ende vloyen hier ende daer, sonder vrede, datter schijnt vervolt te werden dat hem die Heer beclaecht doir Jheremiam³¹ in sijn xij.: "Veel harderen hebben minen wijngaert te niet ghemaect." Dies contrari, provinciën ofte steden die van enen coninc regeert werden, verbliden hem mit vrede, bloyen met rechtvaerdicheit, ende verhogen hem met affluentie ende toevloyinge alder dinghen, waeromme die Heer voir een grote gave sinen volcke doer sinen propheet belooft te setten één hoeft, ende dat in 't middel van hemluyden sal wesen één prince.

Also 't regiment van enen coninck 't beste is, alsoe is 't regiment van eenen tyran snoetste.

Dat nu 't regiment van enen coninck 't beste is, is ghetoeht hiervoer. Is 't dan also, dat het best ende snoetste contrari sijn, so is 't van node tyrannisie 't quaetste te wesen. Een overste, die doer macht die hi heeft sijn ondersaten verdruct ende niet doer rechtvaerdicheyt regeert, hyet te wesen een tyran. Indien 't gevalt dat qualicken geregeert wert van enen, die uut sijn regiment sijn eygen baet soect, ende niet³² des onderdanige gemeents, sodanigen regeerder werdt genoent een tyran. Het mach ghevallen dat weynich rijcken overvallen die ghemeent, die van den tyran niet en schelen dan³³ in veelheit. 't Geboert mede, dat die ghemeente verdruct die rijcken; also doende is 't gemeen volc als een tyran. Dies gelijk wert mede rechtvaerdich regiment gedeelt; want is 't dat het gemeen goet wert gadministeert bi die gemeente, so werdt het ghenoeht "politia". Het mach mede wel gheregeert werden van weynich doechtlicke mannen. Is 't dat het goede ende rechtvaerdige regiment toebehoert enen, dien hiet men een coninc ofte prince. Hieromme, alsoe het meer oerbaer is een werckende cracht om enich goet te wercken te wesen één dan gedeelt, alsoe is mede quaet werckende

Die vierde divisie

cracht meer scadelic één wesende dan gesplittet. Uut desen is 't bequaem rechtvaerdich regiment, opdat het te starcker si eens alleen te wesen. In gevalle dat het regiment van één declineert tot onrechtvaerdicheit, so is 't bequaem veel luyden te regeren, opdat het te crancker si, ende malcanderen beletten. Onder d' onrechtvaerdige regimenten is lielijker dat het gemeen volc die rijcken verdruct, dan tyrannisie in denwelcken een overste rijck ende arm. 't Selfde blijft openbaerlick, is 't dat men merct quade dingen, die uut tyrannisie comen. Want een tyran versmadende 't gemeen goet, soect privaet ofte eygen; hieruut volcht, dat hi sijn onderdanigen menichvoudelick beswaert ende dat na verscheydenheyt der passiën dye hi onderdanich is om enige goeden te begheren, want wien die passie van begeerlic-heyte besit, dye raepet der ondersaten <xciiij-v> goeden. Is 't dat hi onderdaen is dye hitte des torens, so stort hij om nyet bloet. Ende alsoe en mach er gheen sekerheyt wesen, mer alle dingen sijn onwijs, als men van 't recht ende dat in den rechten bescreven is, scheyet; noch gheen³⁴ ding en mach ghevesticht werden, dat in eens anders wille geset is. Welcke tyran niet alleen in lichamelicke dinghen d' ondersaten swaer is, mer belet mede hoer geestlike goede wercken; want si begheren meer overste te wesen, dan te baten, ende beletten 't welvaren hoerder ondersaten, suspicerende al 't welvaren van dien te wesen afterdeel van hoer bouse dominatie. Den tyrannen sijn meer suspect die goede dan quade menschen, ende altyt is desen vreemde doecht vreselick. Hieromme arbeyden dye voerscreven tyrannen, dat hoer ondersaten doechtlic wesende, niet en begripen een geest des grootmoedicheits omme niet te dragen hoer luyden ongelijcke dominacie³⁵; benaerstigende mede, dat onder den ondersaten niet en werde ghevesticht het verbant des vrientscaps, ende onderling hem nyet en verbliden met des vredes nutschapen ende profiteren, opdat alsoe als d' een den anderen nyet en betrouwet d' ondersaten tseghens hoer heerscappie niet en souden moghen deyncken noch doen, waeromme si onder d' onderdanighen discordiën sayen; gewassen wesende, voeden se, verbiedende al dat totter menschen confederatie doen mach; poghen mede, dat se niet mogende of rijck en werden, want si suspicerende van den ondersaten na die consciëntie van hoer snoden boesheyt, dat alsoe sij mogentheden ende rijcdommen om quetselick te wesen ghebruycken, als over sorgen dat niet die mogentheyt ende rijcdommen der ondersaten hemluyden schadelijck en werden. Hieruut ghevalt het, dat als dye oversten die d' ondersaten tot doechden inleyden souden, boesliken haten die doecht der naerstiger ondersaten, ende alsoe veel als 't moghelick is, beletten. Onder tyrannen werden weinich doechtlicke menschen gevonden, want na die sentencie van Aristotiles, by dyen werden ghevonden starcke mannen, by denwelcken d' alder starcste gheëert werden. Het is mede natuerlick, dat in vrese opgevoede menschen snoder werden, crighende enen knechtliken moet, ende worden cleynmoedich tot alle streng ende manlick werck. Ende dat blijc bi experiëntie in provinciën die lang onder tyrannen sijn geweest. Waeromme seit die apostel in 't iij. capittel tot die Colosensen: "Vaders, en wilt niet tot toern uwe kinderen verwecken, dat se niet cleynmoedich en werden." Dese letselen comende uut den tyrannen merckende Salomon, seyt Proverbiorum xxvij: "Als die bouse regeren, vallen die menschen," want d' ondersaten onderdaen die boesheyt der tyrannen dwalen van die volmaectheyt der doechden; ende seyt noch eens Proverbiorum xix: "Als dye bouse menschen heerschuppie

Die vierde divisie

hebben, sal 't gemeen volc suchten, alsof si eygen waren", ende nog eens: "Als opstaen bose regenten, sullen hem dye menschen verbergen om t' ontgaen die wreetheyt der tyrannen." 't En is geen wonder, want een mensch sonder reden na wellust sijns sins presiderende, en scheelt nyet van den beesten, waeromme seyt Salomon, Proverbiorum xxviij: "Een onrechtich prins is een ruyschende leeu ende hungerich beer over sijn arme volc"; hieromme verberghen hem die menschen van den tyrannen als van den wreden dieren. Ende 't schijnt één ding wesen onderdaen te sijn enen tyran, ende een hellich beest ondergheworpen te sijn.

¶ Het is somtijts goet die heerschuppie van enen verkeert te werden in 't principaetschap, daer weinich doechtlike mannen regeren.

Want nu het beste ende snoetste rijck ghelegghen is in 't principaetschap³⁶ van enen. Veel menschen werdt hatelick die conincklike digniteyt, om der tyrannen boesheit. Sommige, als si begheren 't regiment van een coninck, vallen in wreetheden der tyrannen. Ende veel regenten exerceren tyrannisie, onder decsel van conincklike moghentheyt. Deser exempel blijft in 't Roemsche ghemeene goet: want den coningen van 't Roemsche volc uitgejaecht wesende, <xcv-r> als si die conincklike, of dat meer waer is, tyrannige hovaerdige nyet en mochten lyden, setteden hemselves consules, raden ende ander oversten, doer denwelcken sy begonnen geregeert te werden ende gheschiedt, willende 't rijck verwandelen in 't regiment van weinich doechtlike mannen. Ende als Macrobius vertelt: het is ongheloefflick te hogen, hoe seer, vercregen hebbende vryheyt, in corte tijt dye stadt van Romeen wies. Want het dicwil gevalt, dat menschen onder enen coninck levende, traechlicker tot het gemeen goet arbeyden, als vermoedende 't gheen dat si tot het ghemeen goet doen, nyet hemselves te gheven, mer enen anderen, onder wiens macht si syen, die ghemeen goeden te wesen. Mer als si anmercken 't ghemeen goet niet te wesen in een mans macht, so en achten si 't gemeen goet niet, als dat een ander toebehoert, mer een yegelic heeft daertoe een oech als tot het sijn. Waeromme dat men 't met experiëntie bevint, dat ene stede by jaerlicxe regeerders geadministreert, dicwil meer mach, dan enich coninck, al had hi drie of vier sulcke steden. Ende cleyne diensten geëyscht van den coningen werden swaerliker ghedragen, dan grote lasten, indien die van de gemeenten den burgeren ingeset werden. 't Welck in die promotie des Roemschen ghemeene goets gehouden was, wanttet 't volck wert bescreven ten oerloge; soudie werdt voer denghenen, dye in d' oerloghe waren vergadert; ende als die ghemeen gheltekist daertoe nyet genoeg en was, quamen private rijckdommen in 't ghebruyck van 't gemeen: alsoe seer, dat behalven gouden ringhen ende teykenen van waerdicheden, die senaet self haerselves niet goudts en lyet. Daerna, ten lesten, werdt die stat moede mit ghecontinueerde twisten, die tot burgherlicke oerlogen wyssen, met welken oerlogen hemlyuden vryheit, daer si seer naerstich om gheweest hadden, uut den handen ghetoghen is; ende begonden onder die macht der keyseren te wesen, die hem in 't beghin niet en wouden nomen coninghen, want den Romeinen was tsconincs³⁷ naem haetlic. Sommige van desen hebben 't gemeen goet trouwelicken berecht, doer welcker naersticheit 't Roemsche ghemeen goet vermeert ende onderhouden is. Veel van dyen sijn gheworden in haer ondersaten tyrannen, ende tseghens die vianden leuy, traech ende onmachtich, brengende 't Roemsche ghemeen goet tot niet. Gelike voertganc was in 't volc der Hebreën:

Die vierde divisie

ten eersten als si van rechteren geregeert werden ende worden van allen siden van den vianden beroeft: een yeghelick dede dat in sijnen oghen goet was. Coningen van boven hem gegeven, wesende tot hoer begheerte, ghingen van die vierte ééns Goeds om dye boesheyt hoerder coninghen, ende sijn ten lesten in gevankennisse gheleyet. Van beyden siden anstaen periculen, ofte als men vreest, een tyran, schuet men 't beste regiment eens conincs, ofte als men hier begheert dye coninclicke macht, dat die verkeert wert in tyrannisie.

Dat principaetscap is 't snoetste, dat meest perikels heeft.

Want het van node is te kiezen van tweeken een, uut welcken beyden perikel mach comen, so schijnt dat men bi sonder dat sal kiezen, daer minst quaets uut volghen mach. Al is 't so, dat het principaetscap van één mach converteren ende wandelen in tyrannisie, volcht nochtans min quaets dan uut het regiment van veel, als 't ghecorrumpert werdt; want twist, die in 't gemeen volcht uut het regiment van veel, contrarieert 't goet des vredes, 't welck is 't 't meeste in die ghesellike veelheit. Welke goet des vredes niet en werdt uut gedaen doer tyrannisie, mer sommige perticulier mensche goeden werden belet; 't en waer, dat die tyrannisie so groot waer, dat se in die ghehele ghemeente verwoede. Hieromme is meer te vercrigen 't regiment van één, dan van veel, al is 't dat uut beyde quaet mach volghen. Noch, dat schijndt meest schuwelic, daer dicwilste quaet uut mach comen, alder groetste prerikelen sijn meest die ghemeenten gecomen uut het <xcv-v> regiment van veel dan van één. Ergo, want het gevalt menichwerf ende meer, dat uut veel yemant van die meninc tot het gemeen goet dwaelt, dan één alleen. So wanneer uut veel presyden ten ofte oversten hem yemant keert van 't gemeen goet, naect die veelheyt der ondersaten 't perikel des twists. Want den princen twist ende volcht dat in den veelheit si twist. Is 't dat één d' overste is, dye heeft die meeste tijt toesicht tot het gemeen goet. In dien 't gevalt dat hi sijn mening van 't gemeen keert, daer en volcht niet uut, dat hi terstont geheliken voir hem neemt der ondersaten verdruckinghen. 't Welc is 't excesse van tyrannisie, houdende d' opperste graet in snoetheit des regiments, als voir getoent is. Dairomme sijn bisonder ende meer te scuwen periculen, die uut regiment van veel luyden comen, dan alsulke, als uut gubernatie eens prins oersprong hebben. Dat meer is, 't en gevalt niet min 't regiment van enen te neigen tot tyrannisie dan veelder, mer dicwilder. Want twist doer 't regiment van veel luyden geresen wesende, gevalt het dicwyl den enen d' ander te boven gaen, ende 't regiment onbehoerlic t' anvaerden. 't Welc men uut dat dagelicx gevalt claerlic mach sien. Want volna alle veelder regiment is in tyrannisie geëynt, als in 't Roemsche gemeen goet bysonder blijct; die welcke lange doer veel magistraetscappen geadministreert wesende, sijn gevallen in heimelicken haet, onderlinge twisten, burgerlijcke oerlogen ende alder wreetste tyrannen. Universaliken: is 't dat yemant die voerleden wercken ende die na geschien naerstelic merct, sal bevinden tyrannisie dicwilder gewassen wesen in landen dye bi veel geregeert werden, dan in landen die bi enen here werden berecht. Is 't dan alsoe, dat regiment te scuwen is om tyrannisie, ende tyrannisie niet min mer meer gewoonlic is te gevallen in 't regiment van veel luyden dan van enen, so blijct het simpelic meer nut te wesen onder enen coninc te leven dan onder 't regiment van veel. Hec ille. Desen concordeert, dat Philips van Leyden seyt in Methaphora perteriti ad presens: "Och, hoe salich

Die vierde divisie

ende Godlic is 't enen goeden prince alleen onderdanich te wesen, want gheensins³⁸ wert vervreemt dye buerlic-heit van verwoestinge, dair 't rijck in hemselven ghedeelt wert."

Dit is hieromme verhaelt, opdat een yegelic, liefde hebbende tot het ghemeen welvaren ende sijns selfs merckende uut dat voerscreven is, dat nyemant hemselven genoeg en is, ende dat d' een mensch tsanders hulp behoeft, jae, 't een landt des anders dienst; ende dattet den menschen natuerlic is in geselschap te leven ende veelheyt, opdat d' een van den anderen ghehulpen werde; ghemerct voert, dat het noet is één te wesen, doer wien die veelheyt geregeert wert, opdat enen yegelicken hemselven besorgende, die veelheit niet gestroyet en werde; want het mede betaemt den regent te benaerstigen 't welvaeren van 't geen dat hi angenomen heeft te regeren; ende dattet der gemeenten nutter is van enen geregeert te werden dan van veel, al is 't dat in beyden perikel mach comen; want tyrannisie niet seldender, mer dicwiler gesien is te gevallen in 't regiment van veel luyden dan van enen; soude ontwifelic³⁹ weten wat hij sinen here ende overste sculdich is voer sijn cloec-heit, cracht, mogenthey, wijsheit, maticheit ende naerstic gesorge dat sijn volc sonder sonde in vreden leve, ende dat wereltlike eer ende menschen glorie die coninclike sorge niet loens ghenoech en is. Ende gelesen hebbende dit eerste principael deel, in denwelcken bescreven wert 't beghinsel, oersprong ende voertganc onder veel ende verscheiden regenten des graefscaps van Hollant, claerliken mach bliken wat baten, nutscappen ende profiten den voirscreven lande heeft toegebracht geregeert te werden van enen graef ende heer, comparerende 't regiment van veel by één.

¶ Hoe ende van wien dit lant van Hollant een graefscap gheworden is, ende wie dye eerste grave gheweest is.

Dat vi. capittel.

<xcvi-r> Men sal weten dat in den jaren Ons Heren viij C ende lxiij, als coninc Kaerle die Caluwe van Vrancrijck gecomen was in Brabant, in een dorp gheheten Bladelle, opter Kempen, om aldaer een generael dachvaert te houden tot bescermenisse der landen, die alsdoen in veel plaetsen van den Noormans ende Denen verwoest ende vernielt waren, so sijnder veel heren, princen ende vorsten, geestelick ende waerlick, uut Duytslant ende Walslant totter voerseyder dachvaert ende concilie ghecomen. Daer oeck dye paeus Johan dye viij., op die tijt te Ments opten Rijn wesende, sine legaten heeft ghesent. Onder andere heren is daer mede ghecomen dye edele heer ende graef Haghene van Cleyn Troyen, dat is van Zancten, ghelegghen opten Rijn tusschen dye steden Nuijs ende Cleef, brengende mit hem sijnre suster Machtelt, Sigisbertus' wijf, prince van Aquitaniën, twee sonen. Dye outste was gheheten Walgerus, graef van Teysterbant, dat is Tiel, Bommel, Arckel, Hoesden, Altenae, Vianen, Culenburch, Bueren, Lederdam, Asperen, Hoekelom, totter Ouden Masen toe. Die jonghe soen was ghenoeemt Dirck, ende en was noch niet versien ofte beghavet mit enighe landen. Mer hi was een vroem ridder, die dicwils mit sijn vader Sigisbert, hertoge in Provinciën ofte Aquitaniën, veel scone feyten van wapenen ende dicwils victorie vercregen hadde tegen den ongelovigen heidenen ende Saracenen, die alsdoe die landen

Die vierde divisie

doerliepen, ende deden groten scade ende verdriet. Ende was altijd bereyt sijn lijf te setten voer dat heylige kersten gelove, waerom dat hi oec groot was ende wel ghesien in des conincs Kaerls hof. Alsdan dese graef Hagen van Zancten, mit sinen neve, zjnre suster soen, Dirc, in deser dachvert was, heeft hij sere gearbeyt, solliciteert, ende grote instancie gedaen bi coninc Kaerl van Vrancrijc, begerende dat hi sinen neve Dirck gedachtich wilde sijn, ende begaven hem doer sine coninclicke mildicheyt mit enen plecke lants, onlancs van den Noormans ende Denen gedestruert. Want dese Dirc sijn neve bequaem was onder 't gheloeff Christi te houden datgene dat van den Denen ende Noormans vernyelt was; want hij eerbaer van zeden, claer van geboerten, ende uuter cronen van Vrancrijck doir die oude Troyanen ghesproten was, starck van crachten, vroem van ghemoede, onversaecht in stride, ende een man ter wapenen in allen periculen. Dye coninc Kaerl dit horende ende tot deser bede seer geneicht wesende, gaf desen vromen prins ende ridder Dirc, hertoge <xcvi-v> Sigisberts soen, doer bede der legaten des paeus voernoemt ende doir supplicacie van grave Hagene van Zancten ende oem van desen Dirc, 't hele lant van Hollant, mit een deel van Oest-Vrieslant, totter rivier gheheten dye Lauwers, lopende tot Dockom, omdat hi mit sijnre vromicheit 't lant soude vriën ende bescermen van den anloop der Denen ende Noormans, die alsdoe noch binnen der stat van Utrecht woenden, ende deden den kerstenen veel scaden ende verdriets die in den landen woenden.

¶ Van der introductye ende inleydinge des eersten graefs van Hollant.

¶ Dat vij. capittel.

Doe dese dachvaert volent was, is coninc Kaerle dye Caluwe voernoemt opgeseten, ende quam mit desen Dirck voirseit in Hollant, want hij alsnu daer hende bij was, om den edelen prince Dirc in die possessie der province voerseyt mit gewapender hant te brengen ende te seten. Dit vernemende dye burchgrave van Leyden ende die here van Valkenburch maecten een verbant onderlinc mit malcander, ende vergaerden alle dat volc van wapenen die si crigen mochten, om den coninc Kaerle te wederstaen, ende en wouden desen Dirck voer ghenen graef ontfangen, mer begeerden te bliven mitten Vriesen onder dominacie ende vrydom des keysers. Die coninc ende dye grave Dirck dit verhorende, sijn vromelic tegens henluden ingetreden, ende hebben dair enen bloedigen strijt gheslagen om dye overhandt te houden, in denwelcken veel heren an beyden siden, ende bisonder dye burchgrave van Leiden, mitten heer van Valkenburch verslagen sijn, na welcken strijt alle dat volc van den lande hem submitteerden ende gaven in handen des conincs ende ontfinghen Dirck, grave Haghene suster soen, voer enen wittachtigen here ende grave van Hollant ende Vrieslant.

Doe dit gesciet was, vertoech coninck Kaerle mit Dirck sijnre broeders wijfs suster zoen mit groot swaer volck van wapenen in Oest-Vrieslant, ende bedwanc se, dat si desen Dirck ontfinghen ende hulden als horen erfhere, protesterende ende belyënde mit horen ede dat si altijd souden obedyëren ende bliven onder dye graven van Hollant. Na welcker huldinghe coninck Kaerle weder in Vrancrijck

Die vierde divisie

ghetoghen is, ende liet Dirck hier in 't landt bliven, daer hi vredelic in sat, ende regeerde een weinich tijts sonder sorch ende vrese.

¶ Hoe grave Dirck van den Hollanders ende Vriesen verdreven wert ende weder mit macht in 't landt ghebrocht werdt.

Dat viij . capittel.

Onlanxs hierna, anmerckende dye Vriesen dat grave Dirck allene in Hollant gebleven ende in vreden was, hilden si mitten Hollanders in 't heimelic raet, hoe dat si den grave Dirck verdriven mochten, ende maecten tesamen een conspiracie ende verbant om dit mitten <xvij-r> wercken te volbrengen. Grave Dirck dit vereysshende ende dit sekerlic vernomen hebbende, toech haestelic tot coninc Kaerl van Vrancrijc, ende gaf hem te kennen den opsette van sinen ondersaten ende der Vriesen. Die coninc dit horende, screef minlick brieven an den paeus Johan die viij., die op die tijt noch te Ments was opten Rijn, begerende sijns raets wat hi hier in doen soude. Die paeus desen brief gelesen hebbende, dede hi bi hem comen die ambassiaten des conincs, ende nam den brief, ende sneet hem an lange riemen, ende sneet voert die eynden van die riemen boven of. Des avondts ghing die paeus mitten ambassiaten des conincks in enen hof, daer vele bomen stonden, cleyn ende groot, ende nam een swaert ende hilt die grote bomen boven den top of⁴⁰, ende dier geliken sommige van den cleynen. Dit dede hi tot iij male toe. Die ambassiaten versochten an den paeus om antwoert te hebben op des conincs brief, mer si ontvingen anders geen antwoert, dan dat si den coninc souden seggen wat si van den paeus hadden ghesien in 't ofcorten van den brief ende der bomen, groot ende cleyn, d' welcke si alsoe volbrocht hebben. Die coninc verstaende des paeus meninge, vergaerde swaer volc van wapenen, ende quam weder in Hollant mitten vromen prins⁴¹ graef dirck, ende dede bi nacht die rijcste ende mogenste van Hollant ende Vrieslant van haer bedde halen, ende des anderen daghes dat hoeft ofslaen in teghenwoerdicheit van alle den volcke, ende dier geliken dede hi mede mit sommige van der gemeenten. Als dat volc sagen des conincks ende des graven toernicheit, ende dat si niement ontsaghen, vielen si den coninc ende den grave te voete, begerende gracie ende genade, d' welck hem minlick ghegunt is, ende hebben den grave mit groter eren ende reverencie ontfangen. Ende is van nyewes ghemaect dye eerste grave van Hollant ende heer van Vrieslant doer coninc Kaerl voerseyt, hem daerof gevende enen brief mit des conincs gulden vingerlinc bezegelt, in forme ende van woorde te woerde als hierna volghet.

¶ Die copie ende tenoer des briefs van der overghifte des graefschaps van Hollant.

¶ Dat ix. capittel.

In den Name der Heyliger Drievoudicheit. Kaerl, by der graciën Goeds, coninck⁴² van Vrancrijck. Wanttet onser conincklicker hoecheit betaemt ende toebehoert dat wi onsen lieven ende ghetrouwen mit menigerley ghiften sullen eren ende gewaerdigen, soe doen wi

Die vierde divisie

verstaen allen kersten menschen die nu sijn ende namaels wesen sullen, dat quam in onser presencie ende tegenwoerdicheit Hagene, die edele ende eerwaardige grave, biddende ons, dat wi geven wilden enen edelen prince ende onsen ghetrouwen dienre Diderick enige goeden, te weten die kerck van Egmont, mit al datter rechtelic toebehoert, ende voert van der plecke die men hiet Suytherdes Hage tot Fortrappe ende Kinnen toe, wes supplicacie wi goedertierlick ende waerdelick ontfangende, gonnen ende geven onsen getrouwen man Dirck voernoemt allet 't lant in als voorseyt, mitten dienstluden die nu sijn ende namaels wesen sullen, mit bossche, mit marassche, wateren, weyden, ende mit allen datter toebehoert, ghebiedende dat hem nyement hinder hierin en doe, mer dat hi desen landen doer onse miltheit hem gegeven behouden, besitten ende gebruiken sal: hi, ende sine nacomelingen, ten ewigen dagen, gelikerwijs hi sijn andere possessiën ende goeden mit erflic recht besit. Ende want wi willen dat dese ghift vast ende gestadich blive ende onderhouden worde in der ewicheit, soe hebben wi desen brief besegelt mit onsen gulden vingherling: Kaerls signet, alre glorioeste coninck. Haghano, notarius in des aertsbischops Rutgheri ende des overste cancelliers stede, heeft gherecongnieert ende bekent. Ghegheven tot Bladelle, in 't dorp. In 't jaer Ons Heeren achte hondert ende lxiij, opten seventiende kalende van julio, dat is op Sinte Vitus dach.

¶ Hieruut is 't seker ende kenlick na der inhoudt van desen brief, dat dat graefscap van Hollandt nyet alleen desen Dirck van coninck Kaerl van Vrancrijck <xcvij-v> ghegeven is doer begeerte des paeus Johan die viij. om 't geloef dat Sinte Willeboert hier hadde gesaeyt te onderhouden, mer bysonder als dese overghift betuget doer grote instancie ende bede van Haghene, graef van Zancten ende oem van desen Dirck, om dit lant van den vianden te beschermen; want die kerstelicke religie en mach sonder vrese ende ontsich der waerlicker heren niet staende bliven. 't Is te weten dat die Voertrappe sijn ghelegen bi Casant, neffens Vlaenderen, ende Kinnen is een vloet leggende tusschen Alcmer ende die Carmeliten-cloester, ende heten van desen vloet Kenemers. Zuythardes Hage is nu Hillegummer beeck.

¶ Die copie van den brief ende gifte des foreest van Walsda.

Dat x. capittel.

Ende siet, doe Dirck aldus mit des conincs brieven in 't graefschap van Hollandt gheset ende gevesticht was, soe heeft hem noch hiertoe sijn moye Emme vercregen van Lodewijck, coninc van Germaniën of Duytslant, horen man ende coninc Kaerls die Caluwen broeder, dat foreest van Walsda, dat is Zeelant, mit sekere brieven ende des conincs Lodewijcs gulden vingerling bezegelt in forme hierna volghende.

In der eren ende name der Heyliger Drievoudicheit, Lodewijc, bi der graciën Goeds coninc van Almaniën. Wi doen verstaen onsen getrouwen die nu sijn ende namaels wesen sullen, dat Emme, onse gheminde ghesellinne ende wijf, die coninginne, ons badt oft wi gheven wouden onsen lieven ghetrouwen ende haerre suster soen grave Dirck van Hollandt, een foreest dat Walsda hiet, ende an sijn graefscap gelegen is mitten landen in als dat men weyden ende ploeghen mach, ende mitten⁴³ rivieren ende wateren dier inwert ende

Die vierde divisie

utwert lopen, mitten bossche ende heyde dat dien foreest toebehoert. Ende want wi ymmer geneycht sijn onser ghesellinnen begeerte te voldoen, als 't betaemt, so hebben wi gegeven ende gheven grave Dirck voernoemt dat foreest mit alle sine toebehoren, also als 't voer gheseyt is, vredelick te houden, te besitten ende te ghebruken, sonder yements teghen segghen voer hem ende sine nacomelinghen, oft dien hij 't vercopen, uutsetten of geven wil. Ende omdat wi willen dat dese ghifte ten ewigen dagen gehouden worde, so hebben wi desen brief besegelt mit onsen vingerling van goude. Signet des conincs Lodewijcs. Gezo, cancellier in der stede van Othelrijck, aertsbiscop ende overste cancellier heeft dit overgelesen ende ondergeteykent. Gegeven in den jare Ons Heren viij C ende lxviij opten xiiij. dach in aprille.

Hieruut mach men wel verstaen, dat van Doernic of oft hoger, tot Neder-Utrecht toe, ghelegen onder die ij armen van den Rijn (welcke stat Ptholomeüs⁴⁴ Navalía noempt, omdatter die scepen bleven leggen, ende 't goet aldaer te verbomen pleghen, mer hierom nu Trajectum, dat is een oversceping, oversettinge oft overtocht genoemt is) bina al een wildernisse ende een woestelick, gryselic, vervaerlic bossche is geweest, ende was geheten "'t Wout Sonder genaden"; want wi nu claerlic in desen brieve bevinden, dattet 't lant van Vlaenderen ende Zelant dat leste ende uuterste deel van Duytslant ende Bathavia, dat men nu Hollant hiet, hier voermaels al foreesten, wildernissen ende bosschagien sijn gheweest⁴⁵, ende nu als graefscappen uitghegeven sijn.

¶ Van die generatie ende ofcoemst, schildtwapen ende huysvrouwe des eersten graefs van Hollandt.

¶ Dat xi. capittel.

Dese edele vorst ende prince Dirck, bi deser twe voernoemder coningen van Vrancrijc ende Duytslandt beveel, donatie, ghift ende auctoriteyt, graef ghemaect wesende van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, seer edel van gheboerten, want hi ghecomen was van den geslachte der ouder Troyanen, coningen van Vrancrijc, dat men aldus deduceren mach ende bewisen bi den linië, stamme ende generatie sijnre afcoemst:

want Priaem, Troyaen, ende die eerste coninc van Vrancrijc, wan Marchomijr;

Marchomijer wan Pharamont;

Pharamondt wan Clodijs;

Clodijs wan Merovees;

Merovees wan Hilderick;

Hilderic wan Clodovees, den eersten kersten-coninc;

Clodovees wan Lotharijs;

Lotharijs wan Chilperick;

Chilperijck wan Lotharijs ij.

Lotharijs wan Daghobert.

Daghobert <xcviij-r> wan Clodevees ij;

Clodovees wan Dirck;

Dirck wan Hildebert.

Hildebert wan Clodovees iij.

Clodovees wan Chilperick ij.

Die vierde divisie

Chilperick wan Dirck, hertoech van Aquitaniën.

Dirck wan Lotharijs.

Lotharijs wan Dirck;

Dirck wan Engelrijn Martelaer;

Engelrijn wan Nanfreet;

Nanfreet wan Sigisbert.

Sigisbert wan bi sijn wijf

Machtelt, suster van Haghenen,

ende Emmen, coninghinne van Almangen oft Duytslant;

desen Dirck, den eersten graef van Hollandt,

ende Walgheert, den outsten graef van Teysterbant, gebroederen.

Dese Dirck anvaerde 't wapen sijnre voervaderen, want nadertijt dat Puppijn, coninc, allene wilde voeren die volle ende warachtige wapenen van Vrancrijc, en verhengde hi niet yement voert die te voeren, dan alleen die uut sinen bloede ghecomen waren, waerom dat die coninc Puppijn voirnoemt gaf Dirck, hertoech van Aquitaniën, Chilpericks zoen, coninc van Vrancrijc, een sonderlinge wapen, te weten een gulden schilt, ende daerin enen roden leeuwe, getongt ende geclauweert van lasuer oft blaeuwe. Ende want dese Dirck, die eerste graef van Hollandt, Zeelant ende Vrieslant neemt sijn oerspronc ende generatie van Dirc, hertoech van Aquitaniën voerseit, als voer gescreven staet; soe betaemtet, dat hi mit recht dieselfde wapenen soude voeren ende gebruiken als een recht oer ende ofcomer der warachtiger linië der eerste edele Fransse coningen, nederdalende van der Troyaner stamme. Waerom dat hi oec hoechlic an die croen van Francrijc gehulict is geweest, te weten dat hi tot enen wive genomen heeft Genam of Gonnam, Puppijns die minre dochter, coninc van Ytaliën, des groten coninc Kaerls joncste zoen; also dat Lodewijck, deses Kaerls die Caluwen vader, dye hier Hollant utgeeft, oem is geweest van dese Gena of Gonna, graef Dircks wijf ende Kaerls die Caluwen naeste nicht, dat is sijnre vader broeder, ende daerom sijn eyghen oems dochter. Dese graef Dirck aldus princelic gehuwet, heeft seer ridderlic die palen sijnre heerlicheyt beschermt tegens die Denen, die doe noch binnen Utrecht woenden, ende oec diergelijken tegens die Slaven ende Wilten. Ende en konden in Hollant weder geen opslach maken, mer vielen an in Zeelant tot Aremuden. Waerom dat Lodewijck, coninc van Almangen, wes wijf dese Dircks moye was, quam mit veel Ruyssche heren tot Nimmagen, ende sende vandaen desen Dirck, grave van Hollant, tot een hulp ende onderstant tegens den Denen, een vroem ridder van Vrancken gheslacht, Lippoldus, des graven soen, wes vader was die alredoirluchtichste hertoech van Swaven. Ende heeft mit graef Dirck scone feyten bedreven in Zeelant tegen die Denen, van welcke ridder sijn gecomen die heren van Borssalen in Zeelant, na der linië ende ofcoemst hier geset. Want van Vrancken, als van der stamme, is voert gebrocht Lippolt sijn eerste zoen; van Lippolt quam die grote Maroth in Hongariën. Ende van sijn anderde soen Frederick sijn gecomen die heren van Walchy, dye edelste van Oostenrijck. Ende van desen Franck voernoemt sijn gecomen die heren van Borssalen in Zelant, daer dese ridder grote victorie ende zege hadde tegen den ongelovigen Denen, daer die coninc van Almangen, Lodewijck, seer in verblijft was; ende diergelijc oec sijn broeder coninc Kaerle die Caluwe van Vrancrijc, die alle haer dingen broederlic mit malcander deden. Ende dat si aldus dese twe graefscappen wechgaven, bina in eenre tijt, dat deden si om den gemenen oerbaer, wanttet landen waren veer van hen gelegen, omdat se veel anstoets leden

Die vierde divisie

van den Denen ende Noormannen die doe veel landen overvielen, waerom dat dese coningen voernoemt desen Dirck daerin setten, omdat hi dese landen voerseit mitten swaerde van des Heyligen Rijcs wegen bescermen soude van den ongelovigen, hebbende liever die manscap daerof, dan of si die heerlic-heit ende landen altemael verloren hadden.

¶ Van grave Dircks broeder, gheheten Walgheert.

¶ Dat xij. capittel.

Dirck, die eerste graef van Hollant, hadde eenen broeder ghenoomt Walgheert, grave van Teysterbant; ende woende by Tyel, in een⁴⁶ dorp gheheten Avezaet. Dese timmerde een kerck binnen Tyel, in der eren van Sinte Walburch <xcviiij-v> ende sette daerin nonnen om den dienst Goeds daerin te doen. Mer na die destructie van deser kercke, sijn daerin gecomen reguliers, die daerin saten tot Adelboldts tijt die xix. biscop van Utrecht, die oec datselfde Goedshuys, overmits outheit vervallen, repareerde ende vermaecte. Ende daerna, in 't jaer Ons Heren M CCC xxviiij, alsoe die burgheren van Tyel sware insolencie ende vele moeyeten andeden den proest, deken ende capittel, sijn si daeruut gesceyden op Sinte Pieter ende Pouwels dach ende ghinghen tot Aernhem. Ende doe quamen daer dye Duytsche heren van den oerden Onser Liever Vrouwen ende des hospitaels van Jherusalem, ende begonnen daer haer woninghe te nemen.

¶ Hoe dat grave Dirck dede maken een houten cloester tot Egmont, daer hi in sette nonnen van Sinte Benedictus oerde.

¶ Dat xiiij. capittel.

Als nu dese doerluchtighe⁴⁷ prince graef Dirck lange tijt in rusten ende vreden hadde geseten ende out van jaren was geworden, verchiert wesende mit vele doechden, heeft hi uut groter devociën doen maken ende fonderen een cloester van houte in dat dorp van Egmont, dat men van ouden tijden Hallem plach te noemen, ende wordt daerom nu Egmont geheten, wanttet doer die clare verdiensten des heyligen confessoers Sinte Aelbrecht van allen smetten ende onreinicheit der afgoden was geëmundert ende gereynicht. Aldus is Egmont so vele te seggen als 't lant dat gheëmundert ende gesuvert is. In welke cloester dese graef Dirck gheset heeft heilige ende devote, eerbare nonnen van Sinte Benedictus oerde, begavende ende versierende dat cloester van sine goeden mit milde ende betamelicke renten en goeden, daer si hair noottruft of mochten hebben ende nemen.

Item⁴⁸ in den eersten:

In Vrolen ix mansen.

In Alcmere xi mansen.

In Callinge dat men nu Toghe hiet die helft van een woninghe, betalende alle jaers xiiij ponden.

Ende meer andere giften ende gaven om weder te vercrigen dat goet des ewigen levens.

¶ Item hier is te weten dat een manse is een stucke lants oft een hoeve lants van xij morgen. Aldus als men seyt, een manse, dat sijn

Die vierde divisie

xij morgen lants, oft een manse is geheten een mansioen woninge ofte hofstede, dair hier voertijts xij morgen lants toe plagen te behoeren.

¶ **Hoe Sinte Aelbrechts lichaem ghevonden⁴⁹ wert tot Egmont.**

Dat xiiij. capittel.

In dit voerseyde cloester van Egmont was een devote nonne geheten Vulfit. Deser nonnen openbaerde dye heylighe confessoer Sinte Aelbrecht in haer slape, seggende ende bevelende, dat men sijn alre heylichste gebeenten, dat geliken andere lichamen ende gebeenten diepe in der aerden leggende, op soude graven ende hoge verheffen soude, ende allen menschen thonen, om den kersten menschen te exciteren ende verwrecken tot devociën, ende dat si doer sine verdiensten van God verhoert mochten worden. Ende omdat si ymmers geen twifel hebben en soude van deser openbaringe, heeft die heilige man <xcix-r> dese nonne tot driemael openbaert. Ende om te voldoen die regule der gehoersamheit, heeft si haer gehaest dit visioen te kennen te geven den doerluchtigen prince grave Dyrck van Hollant, denwelken die plaetse daer dese costeliken scat in verborgen lach, eygen toebehoerde. Ende also die grave in allen dingen die den heiligen kersten gelove ende der Heyliger Kercken angingen altijt gevonden is geweest een getrou werckman, also is hy nu in deser saken geweest ende gevonden een snelle volbrenger. Ende als alle dingen tot sulken feeste dyenende bereyt waren, heeft hy doen opgraven den alre costelixsten scat ende lichaem des heyligen confessoers Sinte Albrecht. Ende als dat graf opgedaen was, so is onder die tombe gevonden een scone claerre fonteyn, die tot opten dach van huden noch vloyende is, ende vele menschen mit menigerhande siecten besmet wesende, gesont ende genesen worden. Ende als die priester die sarcke ofte tombe op ghedaen hadde, so is daer een uuter maten soeten roeke uut dat graf gecomen, recht of si in den paradise hadden geweest, ende dat cleet daer sijn heilige lichaem in gewonnen lach, is noch gans ende heel ghevonden, onverteert ende onverrot, claer ende wit; ende op zijn borste wert gevonden een scoen gulden cruys, dat een groot medecijn is geweest voer menigerley siecten an lijf ende siel, ende vandaen hebben si dat heylige lichaem mit crucen ende vanen, mit groter eren ende feesten, mit loof ende sange, daeran volgende een grote scaer volcs, gebrocht tot Egmont, ende hebben dat geset mit groter eerwaerdicheit in die kerke des voerseyden cloesters, daer dagelixs vele scone ende wonderlicke miraculen gescien doer die verdiensten des gloriosen confessoers Sinte Aelbrechts.

¶ **Van een mirakel dat Sinte Aelbrecht dede an desen grave Dirck.**

Dat xv. capittel.

Het is gesciet op eenre tijt, dat grave Dirck om enige nootlike saken wille reysen moeste in Vrieslant over dat ijs, wanttet in enen harden winter was, dat alle Vrieslant bevroren was. Ende sittende op een slede, is hi gecomen om een groot wijt water; ende als si te mits wegen waren gecomen, brack dat ijs, ende die slede,

Die vierde divisie

daer die grave op sat, bleef drivende op 't water, mitten grave allene daerop sittende; want alle sijn dienres wechgelopen waren ende gevloten, sorgende te verdrencken. Als nu die grave sat op dye slede allene, verlaten wesende van alle menschelycken troest ende hulpe, heeft hi sijn hert ende gedachten gestuert tot die Godlike mogentheit, anropende God ende de heiligen waerden confessoer Sinte Aelbrecht, ende mittien voelde hy ende sach dat de slede daer hi op sat, drivende bleef op 't water, ende en mocht niet dieper sincken dan tot des graven middel toe, niettegenstaende dat dat water daer hy mitten slede op dreef, ongrondelick diep was. Ende als sijn dienres dat sagen, dat hy dus bleef drivende, grepen si enen moet, ende sijn allencken den grave te baet ende te hulpe gecomen, ende brochten hem gesonts lijfs, mit alle dat op die slede was, behouden te wesen ten lande, danckende ende lovende God ende Sinte Aelbrecht, die hem uut dien noden ende periculen hadden verlost.

¶ Hoe die heilige man Hongerus, biscop van Utrecht, starf.

Dat xvi. capittel.

In den jaer Ons Heren viij C ende lxvi, opten xi. kalende van januarius, als die heilige man Hongerus, bisscop van Utrecht, dat bisdom x jaer hadde berecht, is hy in vreden gestorven, die overmits wreetheit der Denen ende Noormannen uut sine biscopliken stoel was verdreven⁵⁰, waerom men niet wel geweten en kan, waer dat hi begraven leynt, mer men gelooft sekerlick, dat hi bi God van groter verdiensten is, om sijn heylichs leven willen.

¶ Hoe dat Odilbaldus ghecoren wert dye xij. biscop van Utrecht.

Dat xvij. capittel.

Odibaldus, een seer devoet ende heilich man, gheboren uut Vrieslant, worde nae den doot des gloriosen biscop Hungerus ghecoren dye xij. biscop van Utrecht. Hy was een man die seer milt was, goedertieren ende rechtverdich. Ende als hi noch een clerck was, soe volbrachte hij stedelycken in der kercken den dienste Goods, ende heeft seer naerstich gheweest hem also te hebben, dat hy den Here mochte besitten, ende dat hy van den Here beseten mochte worden in sijn ewighe rijck. Hi versmade alle tijtlyke rijcdomme, ende achte die als <xcix-v> slyck der aerden, denckende dat dyegene de mit begeerlic-heden, gout oft silver of andere tijtlijcke possessie, lant of goeden besitten, dat God mit dezen Zijn deel nyet maken en wil, wanttet betaemt enen biscop dat hy den armen behulpich wesen sal ende voersien van alle tijtlicken noottrufticheit, ende het is den priesterliken staet ene grote scande ende oneerlic-heit, dat sij hem daertoe geven om tijtlike rijcdomme biéén te vergaderen. Ende als dese Odilbaldus dat bisdom mit groter eren, mit goeden exempelen ende leringe xxxiiij jaer lanck hadde berecht, is hi salichliken in den heer gestorven in 't jaer Ons Heren ix C, op die iiij. ijdus van december, ende wert eerlicken begraven in Sinte Salvatoers monster, bi sine voervaders. Dese eerwaardige here ende biscop hadde inpetreert ende vercregen die confirmatie der

Die vierde divisie

privilegiën, goeden ende rechten des kercks van Utrecht, ende hierenboven heeft hi noch mit een conincklike bulle vercregen 't recht zynre kercken, ende dye dominatie⁵¹ der kercken van Tijel, die alsnu van de Denen was gedestruert, mit alle sine landen, weijden, bosschen ende andere sine toebehoren ende noch de stede van Deventer, myt alle sine tolleren, tot ewigen daghen te besitten.

¶ Van Egilboldus die xiiij. biscop van Utrecht.

¶ Dat xviiij. capittel.

Egilboldus, een heylich ende devoet man, gheboren uut Vrieslant, ende worde na den doot des gloriosen biscops Odilbaldi gecoren die xiiij. biscop van Utrecht. Ende als hi van ouder ghewoenten ghewijt ende⁵² geconsacreert was, begreep hi in zynre herten als dat dat bisdom oft die biscoplijcke ordene nyet alleen glorie ende eer, mer een grote last ende sorch was, soe is hy seer naerstich gheweest omme dye zonde der hoverdiën te verwinnen mit oetmoedicheyt, toerne met sachmoedicheit, niet met lijefte. Ende heeft hem soe ghehat in zyn leven dat hy is gheweest een spieghel ende exempel van allen kersten menschen; ende als hij dus voertgaende was van d' ene doechede totter anderen, heeft hem God geroepen ende heeft de natuerlike dootsculde betaelt, ende is gestorven als hy dat bisdom niet langher dan ses maenden hadde berecht, op die vij. kalende van october; ende als zyn uutvaert betameliken was volbrocht is hi mit groter eren begraven in Sinte Salvatoers Monster, bi sine voervaders, de andere biscoppen.

¶ Hoe dat grave Dirck oflivich worde.

Dat xix capittel.

Ende als dese vorstelicke prins grave Dirck vele victoriën binnen sinen leven op sine vianden hadde gehat ende hy seer out was gheworden, is hi salichliken van deser werlt gesceyden, als hi die graefscapen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant hadde regeert omtrent xl jaer in den jaer Ons Heren ix C ende iij, opten vi. dach van october. Ende Gena oft Gonna zyn wijf, die graefinne, starf corts daerna op dye xi. dach van jannuario, ende worden beyde myt groter eren begraven tot Egmont in dat nonne-cloester, dat hy van sine eygen goeden eerst van hout hadde gefondeert ende gesticht.

Die vijfde divisie

¶ Hyer beghint dye v. divisie ende heeft xxi capittelen.

Paeusen.

Anno ix C xiiij.

Dat eerste capittel.

Anastasius die iij. was die C xxvij. paeus, een Romein, ende sat ij jaer ende ij maenden. Dese leefde soe eerberlick ende matelick, dat men in allen sine dingen die hy voer hem nam nyet begripen en mochte, noch hi en vervolchde niemant zynre voersaten myt enyghe maledictiën ofte injurie, als 't doe – God beter 't – dicwils te voren gheschiet was. In deser onnoselheyt starf hy ende wert tot Sinte Peters begraven. <C-r>

Lando was dye C xxviij. paeus, een Romeyn, ende sat niet langer dan vi maenden, waerom dat van hem niet sonderlings te scriven en is, dan alleen dat bi sinen tijden groete twist ende opstal was tusschen den Ytalianen, Walen ende Duytsschen om dat keyserrijc. Hy wert tot Sinte Peters begraven.

Joannes die x. was die C xxix. paeus, een Romein, ende sat xiiij jaer ende ij maenden. Dese was een vroem ridderman. Ende als hi paeus geworden was, vergaerde hy groot volc van wapenen⁵³, ende verdreef die Saracenen ende heidenen uut den lande van Poelgen ende Calabren, uut welken victorie hi seer opgeblasen ende hoemoedich wort, ende versmade sinen overste cappitein, begerende alleen die ere van der victoriën te hebben, ende verdreef hem uut den lande, waervan Ytaliën ende Lomberdiën grote hinder ende scade ghecomen is. Ten lesten vingen die Romeinen desen paeus Johan, ende worpen hem in banden, ende deden hem versmoren. Ende na zynre doot werde een ander paeus opgeworpen, dye oec Johan geheten was; mer hi wert terstont⁵⁴ weder van 't paeuscap geset, waerom hy in 't getal der paeusen niet geset en wordt.

Leo dye vi. was C xxx. paeus, een Romein, ende sat vi maenden ende xv dagen. Dese was een goet, eerlic man, dye alle zyn naersticheyt dede om den burgeren van Rom te verenighen, die overmits quaden regimente der paeusen voernoemt grote twist ende rebelheit onder malcanderen hadden. Hy stelde Ytaliën in vreden, daer uut verdrivende alle die vreemde vianden, ende maecte paijs mit sine omgeseten landen. In dese prijslicke wercken is hij ghestorven ende begraven tot Sinte Peters.

Stephanus die vij. was dye C xxxi. paeus, een Romein, ende sat ij jaer ende ij maenden. Hy was een man van groter religie ende sachtmoedicheit. Ten lesten starf hi, ende wert in Sinte Peters kercke begraven.

Johannes dye xi. was dye C xxxij. paeus, een Romein, ende sat v jaer; in sinen tiden ontspranc tot Genuen in der stat een fontein van bloet, dat een teyken was van toecomende droefheit. Want dye Saracenen uut Affriken overquamen, ende wonnen die stat, ende deden daer veel quaets; ende in deser tribulatiën is die paeus gestorven, ende in Sinte Peters kerck begraven.

Die vijfde divisie

Leo die vijf. was dye C xxxiiij. paeus, een Romein, ende sat iij jaer, vi maenden ende x dagen. Dese was in allen dingen seer slap ende traech, waerom dat men van hem niet en leest, dat scrivens waert is. Hi starf, ende wert tot Sinte Peters begraven.

Stephanus die viij. was die C xxxiiij. paeus; hi was een geboren Duytsch, ende sat iij jaer, iij maenden, xv dagen. Dese wert also gequelt van den oploep der Romeinen, dat hi nyet veel goets doen en mochte; want si hem also mysmaect hadden in zijn leden mit quetsingen, dat hi in 't openbaer niet comen en dorste. Ende als hi gestorven was, vaceerde dat paeusdom x dagen.

Martinus die iij. was die C xxxv. paeus, een Romein, ende sat iij jaer, vi maenden, xiiij dagen. Dese was een lieflic ende sachtmodich man, ofstellende alle orlogen ende twist, ende gaf hem gehelic totter religiën, vernyewende die vervallen kercken, ende was goedertieren tegen den armen; hi starf, ende wert tot Sinte Peters begraven.

Agapitus die ij. was die C xxxvi. paeus, een Romein, ende sat vij jaer, iij maenden. Dese ontboet tot sinre hulpe Otte, coninc van Duytslant, om dat Hongersse volc uut Ytaliën te verdriven, ende om Berengarium te bedwingen, die hem onderwant dat Roemsse Rijk te regeren; d'welc Otto voorghenoemt ghedaen heeft, ende maecte een vrede ende aliancie tusschen den paeus ende desen Berengarium, coninc van Ytaliën; hi was een onnosel ende beminre der kerstenheit, ende als hi gestorven was, wert hi myt groten rouwe begraven in Sinte Peters kercke.

Joannes die xij. was de cxxxvij. paeus, een Lombaert, ende was coninc Aelbrechts soen van Ytaliën, ende sat viij jaer ende iij maenden. Hi was in allen ondoechden ende onsuverheden opghevoedt, ende was meer geneycht tot vliegen ende <C-v> jagen, dan totter bedinge ende goede leringe. Ende want hi in zijn sondich leven volherde, is hi uut Romem gelopen ende in overspul bevonden; ende des wijfs man vervolchde hem, ende heeft hem jammerlic in der sonden vermoert.

Benedictus die v. was de C xxxviij. paeus, een Romein, ende sat iij maenden. Hy wert mit macht in 't paesdom gedrongen, mer doe die coninc Otte van Duyslant tot Romem quam, versette hi desen Benedictum, ende sette daer een ander in, ende nam hem mede in Duyslant, daer hi van groten mistroesticheit gestorven is.

Leo die viij. was die C xxxix. paeus, een Romein, ende sat een jaer ende v maenden. Dese croende Otte tot enen keyser van Romem, ende gaf hem weder macht een paeus te kiesem, ende beroefde den clercken ende 't volc van Romem van hoere gewoenlike electie ende verkiesinge. Noch hyerenboven gaf die paeus ende sine successoers ende nacomelinghen om 't lant van Ytaliën te bescermen alle die giften ende gaven die der kercken van Romem van Justiniaen ende Kaerl die Grote keyseren van Romem gegont ende gegheven waren; mer hoe oft waer dat dese paeus starf en vint men niet.

Johannes die xiiij. was die C xl. paeus, een Romein, ende sat viij jaer. Dese paeus wert van den Romeinen in Sinte Jans kercke te

Die vijfde divisie

Latranen gevanghen, mer na xi maenden quam hi weder in sijn majesteyt. Die keyser Otto dit vernemende quam te Romen, ende nam se allegader gevangen, die hier een oersaec of hadden geweest, ende dede die raetsmannen brengen in Duytslant, ende die hoeftmannen dede hi hanghen. Daerna starf dese paeus, ende dat paeusdom vacceerde xiiij dagen.

Benedictus die vi. was die C xli. paeus, een Romein, ende sat een jaer ende vi maenden. Dese worde van een machtich Romein op Engelenburch in een kerker geset, daer hi jammerlic in geworcht worde ende begraven.

Donus die ij. was die C xlij. paeus, een Romein, ende sat een jaer ende vi maenden; hi was een man van groter eerberheit, stantvasticheit, vreedsam ende langmoedich, waerom dat hi geen verdriet, noch injurie van den Romeinen en leet. Ende als hi gestorven was, wert hi in Sinte Peters kercke begraven.

Bonifacius dye vij. was die C xliij. paeus, wiens geslacht ende lantcap om der eren willen verswegen wert. Hi sat een jaer ende vi maenden. Ende want hi mit quade manieren in 't paeusdom gecomen is ende scandelick leefde, so maecten dye Romeinen een oploop tegens hem, ende hi toech tot Constantinopolen, mit hem nemende Sinte Peters scat ende cleynoden om ruterknechten daermede te versouten, ende quam weder te Romen om zijn leit te wreken. Mer Johannes, een cardinael, een man van groter auctoriteyt, stont hem vromelic weder mitten Romeinen, ende vinghen hem, ende staken hem zijn ogen uut, ende is also in groter verdrieten ghestorven.

Benedictus die vij. was die C xliiij. paeus, een Romein, ende sat viij jaer, v maenden. Dese croonde te Romen Otte den anderde mit zijn wijf Theophania in Sint Jans kerc te Latranen. Hi dede vele rebelle burgeren vangen ende in den kerckeren sluten. Ende na zijnre doot vacceerde die stoel van Romen vijf dagen.

Johannes die xiiij. was die C xlv. paeus, een Romein, ende sat viij maenden. Ende in die iiij. maent zijns paeusdoms wert hi van den Romeinen op Engelenburch gevangen gheset, daer hy overmits stanck ende jammer na iiij maenden in groter ellenden gestorven is, ende worde in Sinte Peters kerc begraven. Dat paeusdom vacceerde na zijnre doot x dagen.

Johannes die xv. was die C xlvi. paeus, een Romein, ende sat viij maenden. Hi hatede seer die ecclesië ende geestelic-heyte. Want hi was sonder dye vrese Goods, ende gaf die geestelike goeden ende waerlike digniteiten der kercken sine arme vrienden ende magen tegen zijn eygen digniteit ende der eren des Stoels van Romen. Ende overmits zijn grote hoverdicheit is hi van allen menschen veracht ende in groter versmadenisse gestorven ende in Sinte Peters kercke⁵⁵ begraven.

Johannes die xvi. was de cxlvij. paeus, een Romein, ende sat x jaer ende vi maenden. Dese was sulken digniteit ende officie wel waerdich, want hi in der ridderscap ende wapen seer geoeffent ende in der leringe seer verlicht was. Nochtan had hi te liden van enen edelen Romein genoemt Crescentius, die hem uuter stadt van Romen verdreef.

Die vijfde divisie

Mer als hi vernam dat hi om des keyzers hulp gescreven hadde, quam hi tot kennisse, ende begeerde ghenade, ende quam weder te Romen, ende wert mit groter eren ontfangen. Daerna starf hi, ende wert in Sinte Peters kerc begraven.

Gregorius die v. was <C i-r> die C xviiij. paeus. Hi was een Duytsch geboren uut Sassen, ende was keyser Otten den iij. na- maech, ende sat ij jaer, v maenden, ende was doer des keyzers gonst paeus gecoren; mer Crescentius voernoemt mitten Romeinen hateden hem seer, ende deden hem veel verdriets, waerom dat hi uut Romen toech, bi den keiser. Ende binnen dye tijden hadde Crescentius enen anderen paeus gemaect, dye seer rijc was, loes ende scalck. Doe dese ij vernamen des keyzers toecoemst, maecten si dye stat van Romen starc ende dat slot Engelenburch, daer si op gevluucht waren. Mer die keyser wan se daerof, ende dede se beyde doden, ende sette desen paeus Gregorius weder in zijn stoel ende digniteyt, waerom dat die paeus een concilium hilt, ende ordineerde een statuit van enen keiser te kiezen, die men tot noch toe onderhout, omdat die majesteit des keyserrycs ewelic bi den Duytschen natie soude bliven. Na zijnre doot, vaceerde dat paeusdom xv daghen.

Johannes die xvii. was die C xlix. paeus, een Romein, ende sat omtrent een jaer of weinich min. Dese was paeus geworden doer hulp des reatsman Crescentij voernoemt, myt groten giften ende gaven. Mer want hi als een dief ende moerdannaer in 't paeusdom quam, is hi weder als een dief ende verrader scandeliken gedoot. Na zijn doot stont Sinte Peters Stoel ledich xx dagen.

Anno ix C ende vij.

Lodowijck de derde des voernoemden Arnulphus zoen was keyser x jaer, mer hi en quam totter croningen niet, overmits die grote pertië ende oerloghen, dye doe in Ytaliën waren. Voert begonde 't den Romeinen te verdrieten ende dat volc van Ytaliën dat dat keiserrijk in Walslant ende Duytslant gecomen was, ende veer van hen versceyden, ende meenden bet mitten Ytalianen te varen. Waerom dat die paeusen niement van den coningen beneden 't gebercht cronen en wouden tot enen Roemschen keyser. Dese Lodewijc was alleen coninc van Walslant⁵⁶ ende Duyslant, ende starf sonder kinder, en was die leeste van die grote coninc Kaerls geslacht, die dat keyserrijk beseten hadde C ende x jaren; ende dat keyserrijk quam weder an den Italianen totdat Otte, hertoge van Sassen weder geweldich keiser van Romen geworden is. Ende na desen Lodewijcx doot, doe worde tot enen Roemschen coninc begeert hertoge Otte van Sassen, mer hi en woude niet wesen, om dat hi te out was.

Anno ix C ende xiiij.

Conraet, hertoge Conraets soen van Vranckenlant, of als andere seggen, coninc Lodewijcs⁵⁷ soen, worde doer raet ende hulp des ouden hertoge Otten van Sassen van den Franssen ende Duytsscen tot enen Roemschen keyser gecoren, ende regeerde dat vroemlic vii jaer. Mer hy en was van den paeus niet gecroent, noch hy en had in Ytaliën geen gebot, want si selver coningen hadden geset van horen princen

Die vijfde divisie

des lants. Ende als dese Conraet sterven soude, so begeerde hi an sine princen, dat si hertoge Henric des ouden hertogen Otten soen van Sassen tot enen coninc nemen wouden.

Anno ix C ende xx.

Henric, die eerste hertoge van Sassen, worde coninc van Duitslant in 't jaer Ons Heren ix C ende xx, ende regneerde xvii jaer. Mer hi en⁵⁸ worde van den paeus niet gecroent. Dese verdreef mit groter triumphen ende victoriën dye Hongers ende Bemers uut sine landen van Sassen dat si geweldeliken ingenomen hadden. Dese Henric hadde een wijf geheten Machtelt, de mit groter heerlicheit, graciën, oetmoedicheit ende mit vele andere doechden was verciert, doer wiens gebet die hertogen van Bemen totten heiligen kersten⁵⁹ geloven ghecomen zijn, ende maecte den hertoge Spitigneum den eersten coninc van Bemen. Dese coninc Henric vercreech van den hertoge Rodulp van Burgondiën ende coninc van Ytaliën dye lancie ofte spere, myt een van den nagelen ons Heren, ende gaf hem daervoer grote giften ende gaven, ende een groot stuc des lants van Swaven. Ende dese costelike giften ende cleinoden liet hi tot een ewich testament tot bescermenisse des Heiligen Roemsche Rijcs. Tot desen coninc Henric sende coninc Kaerl die Simpel van Vrancrijc Sinte Dionijs' hant, in gout beslagen, mit costelike gesteenten verciert, tot een ewige aliancie ende vriendscappe tusschen dat keyserrijc ende der coningen van Vrancrijc, submitterende hem ende geheel Vrancrijc onder die be- <C i-v> scermenisse der keisers ende zijnre nacomers. Waerom dat alle keyseren van ouder gewoenten ende in gehoehnis van sulken kosteliken cleinoet altijt den coningen van Vrancrijc voerstaen, ende zijn des rijcs anderde handt. Dese coninc Henric is gestorven, afterlatende enen soen geheten Otte, de eerste van dyer namen, ende wert na hem gewellich keiser, nadattet keiserric boven l jaer na desen voerscreven Lodewijcs tiden seer verstroeyt ende verbystert is geweest.

¶ Item bi desen iij voerseiden coningen tiden, als Lodewijc, Conraet ende Henric, so regneerden in Ytaliën als coningen te weten Berengarius dye Eerste iij jaer, Hugo, grave van Arelaten x jaer, Berengarius die ij. vij jaer, Berengarius dye iii. viii jaer, Lotarius, Hugon soen ij jaer, Rudolphus, hertoich van Burgondiën, iii jaer, Berengerius die iiii., mit zijn soen Albrecht xi jaer. Ende dese twe nam keyser Otto gevangen, ende sende den enen in ellenden tot Constantinopolen, ende den anderen in Duytslant, daer si beyde gestorven zijn.

¶ Nota. Grote twist isser onder den cronicmeesters van den jaren deser voernoemder coningen; mer daer en leyt geen macht an, want dese tiden waren seer verstoert, ende die meest mocht, die bedreef meest. 't Is ons genoech dat wy weten dat si mede geregneert hebben.

¶ Item. In desen tiden worde den keyser Lodewijc gepresenteert een wonderlick creatuer, hebbende een honts hoeft, ende alle andere leden als een mensch. Dit mocht doe wel geteykenen den wonderliken staet deser tijt, in welke die menschen sonder hoeft, als honden blaffende, nu hyer nu daer hem kerende, sonder enige relic-heit ende bescheyt, mer alle stantafticheit after latende.

Die vijfde divisie

¶ Item. Duytslant began omtrent dese tijt te hebben vele edele personen in beyden staten ende konden, geestelijc ende waerlic, ende haer principael landen als Sassen, Beyeren, Oostenrijc ende Bemen worden verchiert mittet licht des geloves, ende veel menschen waren in wysheit ende voersienicheit seer vermaert. Aldus, als 't één volc daelt, soe opclimt dat ander, omdat alle vleysche [dat zijn menschen] niet en sullen gloriëren noch hem verheffen, dan in den Vader des liches, van Welke ons comt dat alre beste goet. Hy is Die voermaels gesproken heeft tot Samuël den propheet: "Ick glorificeer dengenen⁶⁰ dye Mi glorificeren, ende die mi versmaden sullen wesen onedel ende veracht".

¶ Item. In coninc Henricxs tiden voerseit gesciede 't op een tijt dat het weder ende de lucht seer claer was, mer de zonne verduysterde ende gaf van hoer bloedige radiën die doer den veinsteren van den huzen scenen, na denwelken vele sonderlinge siecten onder den menschen regneerden, ende veel daerof storven.

¶ Keysers.

Anno ix C ende lvi.

Otto, van dier namen die eerste hertoge van Sassen, des voergenoemden coninc Henrycx's soen, gewonnen bi Machtelt zijn gheëchte wijf, die heilige vrouwe, als hi in Duytslant als coninc geregeert had xvij jaer, is hi van Leo den paeus die viij., keyser van Romē ende vermeerre des rijcs gedeclareert ende genoemt, ende regneerde xij jaer. Hi was een beminre ende vroem bescermer der Heiliger Roemscher kercken, ende als hi Boleslaus, coninc der Bemen, ende Hüge, grave van Parijs, bedwongen had, is hi getogen tegen den Hongers, de op de tijt in Hoeh-Duytslant lagen, die hi verwan ende t' onderbrochte. Tot desen Otte screven ij cardinalen, biddende dat hy te Romē comen woude, ende reformeren ende in goeden staet brengen wilde den geestliken ende waerliken staet; want paeus Johan die xij. seer onmanierlic leefde, ende die coninc Berengarius myt zijn soen Aelbrecht heel Ytaliën destrueerden. De coninc beroert wesende mit medeliden, heft groot volc vergadert, ende is gecomen in Ytaliën, ende heeft eerst⁶¹ Berengarium ende zijn soen gevangen genomen ende in ellenden gesonden, ende paeus Johan den xij. heeft hi van zijn pausdom geset om zijn quade levens willen, ende daer worde geset bi gemenen consenten geheten Leo die viij., van denwelken hi die keiserlike croen ontfangen heeft. Dese keyser hadde voer een manier dat hi alle jaers eens uut Duytslant in Ytaliën reysde, om alle ding in vreden te houden. Ende als hi seer out geworden was, nam hy sinen soen, oec Otte genoemt, tot enen medehulper ende bister des rijcs, ende ten lesten is hy van groter ouderdom in die stat van Vienne gestorven, ende wert vandane ghevoert in 't lant van Sassen, in der stat van Meyenburch of Madeburch, ende aldaer begraven in Sinte Mauricius' kerck, de hy mit groter kosten ende chyerheit gefondeert ende getimmert hadde, ende mit coste- <C ij-r> licke gaven begiftet. Bi zijnre tijt worden vele silvere bergen in Sassen gevonden, daer hi ende sine nacomelingen veel profijts ende baten of hadden.

Die vijfde divisie

¶ Item. In desen tiden was in Ytalen een wonderlic creatuer: een vrouwe mensch hadde ij hoefden, ij armen ende voert alle ander leden dubbelt, totten navel toe; ende als die ene at ofte slyep, so dede die ander wat anders, ende desgelycs niet. Si leefden lange tijt, ende ten laesten sterven si tesamen.

Anno ix C ende lxxv.

Otte de ij., des voerseiden Otten soen, was die keyser van den Duytsscen, ende sat in 't keyserrijk na zijn vaders doot omtrent ix jare. Hi hadde te wive keiser Nicephorus' dochter van Grieken, geheten Theophania. Hi was een goet man ende een streng bescermer ende voervechter des Roemscen Kercks. Hi had enen groten strydt tegen coninc Lotarijs van Vrancryc om dat hertoechdom van Lottringen, d'welcke hi onder dat keyserryc wederbrochte. Dit gesciet wesende, vergaerde hi veel volcs, ende toech mit zijn wyf Thophanie te Romem, daer si beide van den paeus Benedictus de vi. in Sint Janskerck te Latranen gecroent worden. Daerna hadde hi enen groten strijdt tegen Constantijn ende Alexius, keyseren van Grieken, daer hi nauwelic mitten live ontging, ende quam mit groter avonturen in Siciliën, ende van dane te Rome by zijn wijf, ende doe began hi te oerlogen op de stat van Beneventen in Poelgen gelegen, ende wan die. Ende nam van daer des heiligen apostels lichaem Sinte Bertelmees, ende brochte 't tot Romem, menende dat mit hem te nemen in Duytslant. Mer hy starf cortcs daerna, ende wert te Romem begraven in Sinte Peters kerck in 't sacristije dat men heet "'t Paradijs", in een costelike tombe an de luffer side als men ingaet.

Anno ix C ende lxxxiiii.

Otte de iii., des voernoemden Otten soen, was de iij. Duytsche keyser xviii jaer lang. Dese hevet zijn ouders in allen doechden nagevolcht, ende was een vroem voervechter ende bescermer der Heiliger Roemsker kercken, ende hadde vele striden, daer hi mit groter victoriën of triumpheerde, ende zijn vianden te boven ging. Ende als hi xi jaer lang in Duytschen lande alle ding in vreden hadde geset, is hi mit groter triumphen te Romem gereist, ende wert aldaer van den paeus Gregorius de v. tot enen Roemscen keiser gecroent, ende reisde doe weder in Duytslant; ende eer dat de keiser gecomen was over 't gebercht, hadden die Romeinen desen paeus Gregorius uut Romem gejaecht, ende quam in Duytslant, bi den keiser. Ende de keiser vergaerde weder groot volc, ende brocht desen paeus weder te Romem in zijn paeuslike majesteyt, ende dede doden den paeus Johan die xvij. mitten raetsman Crescentium. Ende als dye keyser meende wederom te reysen in Duytslant, wert hy van den Romeynen vergeven, ende zijn lichaem wert in Duyslant nedergebrought, ende bi sine voervaders begraven.

Die vijfde divisie

¶ Hoe dat keyser Otto die derde ingeset heeft de vij koervorsten, om altyt enen Roemschen keiser te kiezen uut den Duytschen natiën ende landen.

Dat ij. capittel.

Item. Opdat dat keyserrijc dat nu an de Duytsche natie gecomen is, als voerseit is, een volcomeliker vasticheit hebben mochte tegen die wandelberheit ende veranderingen der dingen deser werlt, so is dat Roemsche Rijc geset op een fundament van iiii pylaernen, ende dat van menigerley natiën der getruwer leden, dat die dat sullen helpen dragen ende bewaren tegen alle anstoet ende overvallinge, ende opdat dat voerseide keiserryc niet ofgedrongen werde van der Duytscher natiën, die in macht van volc ende starc-heit te boven gaet alle andere natiën; ende dit heft oec gevestiget die paeus Gregorius die v., als in den geesteliken rechten gescreven staet, dat alleen den Duytschen is gegont, gegeven ende toegelaten enen Roemschen coninc ende keyser te kiezen. Ende dat is onderhouden geweest tot noch toe, als dat der selver gecoren here ende vorst sal geheten ende ghehouden⁶² werden als een coninc ende gebiedder der Romeinen. Ende als keiser Otto voerseit mitten vorsten, princen ende heren van den Duitschen landen geset hadde die ordinantie der geleder des Roemschen Rijcs, mit horen ampten ende officiën, toech hi te Rome ende vercreech van den paeus Gregorius de v. voerseit, die een geboren Duytsch man was, geboren uut Sassen, ende des keisers na-maech, dat hi dat confirmeerde ende bestadichde dat datselve als voerseit is soude gehouden worden stracklic ende onverbroecllic. Mer die Romeinen en quamen niet gaern daeran, dat ene van uutlandige ende vreemde natie ende van minre stam ende coemste als si, segghen soude hoer here ende gebyeder zijn. Mer si en dorsten hem daer nyet teghen setten ende van onwaerden maken dye ordinantie ende insettinge van der verkiesinge. <C ij-v> Ende daertoe dwang hi se mit gewelt, dat si dat volgen moesten, ende hateden hem sere om des willen. Ende also hi hen te boven ghinc in groter menichte van gewapent volcs, ende en mochten hem niet tegen staen in cracht ende macht van wapenen, daerom sochten si enen anderen raet, hoe si hem souden mogen vergeven ende mit behendicheit (des die Walen meister zijn), wert hi⁶³ vergeven ende also si hem niet doden mochten mit gewelt, vergaven si hem. Nochtans bleven si beroeft ende onterft van der keiserliker mogentheit ende administratie tot opten dach van huden, ende ewelic bliven sullen.

Item. Dese iij. Otten voerscreven, als oec bina alle keyseren van Julius Cesars tiden tot hiertoe, hebben dat Rijc in erves gewys beseten mit der lantheren wille; ende also dese leste Otte geen zoen en hadde noch erven, so sorchde hy dat na zijnre doot veel orlogen ende onvrede opstaen mochten om dat keiserics⁶⁴ willen, als 't wel gesien was, hadde hi dat niet mit wysheden in tiden voerhoet. Want der heren veel waren, dye onder dat rijc geseten waren, die oec dat rijc wel begeert souden hebben; ende alsoe soude een ygelijc lant sinen here tot enen keiser willen kiezen, want elc is meer geneyget tot vorderinge zijns selfs lanthere dan tot enen vreemden; ende opdatter geen twedracht opstaen en soude om dat Rijc te regeren, daerom bescreef de keiser Otte voerseit allen heren, vorsten ende princen van geheel Duyslant ende andere lantscappen daer omtrent, ende bisonder die machtichste vorsten

Die vijfde divisie

ende heren, gheestlic ende waerlic, die onder dat Rijk waren; dat waren dye heren van Vrancken, Beyeren, Sassen ende Oestenrijc; by den Vrancken als men verstaen dye heren bi den Rijn ende die landen daeromtrent, als in Swaven, ende nijt in Vrancrijc; ende waer 't anders, so soud men billiker dat hertochdom van Vrancken setten in 't getal der iiij hoger hertochdommen, dan dat hertochdom van Swaven, als hierna gescreven staet, angesien datter geen hertoch van Swaven en is, noch zijn mach, als in eenre dachvert van den keyser gehouden te Worms gesloten is; ende als alle dye heren, princen ende vorsten bi den keiser vergadert waren, doe sprac die keyser Otto die Derde tot henluden aldus: "Lieve vorsten, princen ende heren, ware 't sake dat men nu enen Roemschen coninc kore zonder deliberatie ende goede voerraet, so isser uwer veel, die hemselven of hoer vrienden souden willen helpen ende promoveren an dat Rijk. Ende daer mocht grote twedracht, partië ende oerlogen of comen. Ende om dit te verhoeden, so doet so, ende die wile dat ic noch levende bin, ende kieset uut allen desen princen ende vorsten enige notabele personen, die van uwer alreweghen nu ende hierna mogen enen Roemschen coninc onder u kyesen, de u hier tot enen keiser nutlic ende profiteliken si. Ende hoe datter haerre minre is, hoe datter minre oerlogen tegen hen gevallen mach; ende hoe dat sij eendrachteliker in der kyesinge zijn, hoe dat hem min oerloges ende onvrede den landen ende hem daerof comt. Ende ic rade u, dat gy dieselve vorsten kieset uut dengenen die in 't rijk geseten zijn, ende dye van den Rijk beveel, ampten ende officie⁶⁵ hebben ende houden, ende die alrebest weten des Rijcs gelegentheden." Si vraechden, wie die heren waren; hy seide: "Dat zijn de heren in Duysschen landen, als Vranken, Beijeren ende Sassen." Aldus so wert mit veel reden des keyzers ende mit raet der vorsten opgeset ende gesloten dat der koervorsten souden vij. zijn, ende die vij. koervorsten souden enen Roemschen coninc eendrachteliken of mitten meesten paert kiesen, ende onder de souden zijn iij als geestelike cantseliers, ende iiij waerlike.

¶ Dit zijn de vij koervorsten mit haren namen ende ampten ofte officiën, die si van dat Rijk ghebrucken⁶⁶.

¶ Die iij geestlike canceliers des Rijcs sijn:

¶ Die eerste is een aertsbiscop van Mens; dye is des Rijcs overste cancelier in Duytslant, dat is tusschen Hongariën ende den Rijn.

¶ Die ander, die aertsbiscop van Coelen, die is des Rijcs overste cancelier op geen side des geberchs van Lomberdiën in Ytaliën, dat is in Valslant.

¶ Die derde is die aertsbiscop van Trier: die is des Rijcs overste cancelier in Galliën, dat is op dees sijde des Lomberschen Gheberchs in Duytschen lande.

- Die iiij. waerlike koervorsten des Rijcs sijn:

- Die eerste die Paltzgrave opten Rijn, die is des Rijcks overste drossaet ende spijsdrager.

- Die ander is die hartoge van Sassen, die is des Rijcs overste maerscalck ende swaertdrager.

- Dye derde is dye marcgrave van Brandenburch, die is des Rijcs overste camerling.

- Die vierde is die hertoge van Bemen; die is des Rijcs overste scencker. Dit hertochdom is hierna geworden een conincrijc in

Die vijfde divisie

't jaer Ons He- <C iij-r> ren M ende ij C.

Dese vij zijn des Rycs overste amptluden ende officiers, ende mogen in den tiden datter gheen keyser en is ende also dic ende menichwerf als 't den Ryke van node is enen Roemschen keyser kyesen ende ordineren, als 't hem goet dunct.

¶ Item. Op dye tijt worde mede dat corpus of dat lichaem des Heylighen Roemschen Rijcks mit sine overste leden in ordinancie geset, ende is gedeelt in x vieren, dat is in xl personen, te weten:

i	¶ Die iijj hoge hertoghen.	Suaven Bruynswyc Beyeren Lottringen	ij	¶ Die iijj marck-graven.	Mithen Brandenburch Mernhern Nederbaden
iii	¶ Die iijj landt-graven.	Duringen Hessen Luchtenburch Elsaten	iiij	¶ Die iijj burch-graven.	Meydenburch Nurenburch Reneck Strumburch
v	¶ Die iijj slechte graven.	Cleve Swartenburch Cijlie Sopheij of Savoyen	vi	¶ Die iijj vrij-heren of baend-rosen.	Limburch Thusis Westerburch Aldenwalden
vij	¶ Die iijj slechte ridderen.	Andelau Meldingen Strueck Ravenburch	viij	¶ Die iijj steden.	Ausburch Aken Mets Lubeck
ix	¶ Die iijj dorpen.	Bamberch Ulms Hagenauwe Sletsstadt	x	¶ Die iijj bueren of boumannen.	Coellen Regensburch Constants Salsburch

¶ Item. Van den steden in Ytaliën ende Lomberdiën, als Rome, Veneetgen, Florens, Meylanen ende veel ander steden, de onder den gebode ende verbode der keiseren geweest zijn, als van Octavianus, van Constantinus, van Carolus die Groten tiden, ende oec onder den geboden der Duytschen keyseren, als onder den iij Otten, onder Frederic den Eersten, etcetera, die mit ghewelt die voerseide steden onder haer gehoersamheit gebrocht hebben ende noch ter tijt enen Roemschen gecoren coninc gehoersamheit doen moeten ende sullen. In wat waerdicheden die geset zijn, ende waerin ende waermede si enen Roemschen keiser plichtich zijn, mach een ijghelic die daer meer besceijts of weten wil anmercken ende nemen uut de gescienissen der keiseren hiervoer ende na bescreven, de van den paeus te Rom tot enen Roemscen keiser ende gebiedder gecroent ende gewijt zijn geweest.

Item. Doe die Keiserlike Majesteyt sach ende anmercte dat de werlt mit onttrouwen ende gyericheit vervolt was, ende dat elck zijn eigen profyt ende oerber sochte, ende datter weinich zijn, die 't gemeen goet voerstaen ende vorderen, dat oec te besorgen soude te gescien in den Heiligen Roemschen Rijcs saken, daerdoer dat Ryc gedeelt ende gebroken soude worden, ende dat den keiser wenich hulp om dat Ryc te onderhouden ende te vermeren gedaen worde, dat leider nu bi onser tyt daertoe gecomen is. Om dit te verhoeden heft de Roemsche

Die vijfde divisie

Coninc Maximilianus enen dachvaert doen beroepen in der stat van Worms in 't jaer Ons Heren M iiiiij C ende xcv, daer vergadert waren alle dye heren, princen, vorsten ende steden des Rijcs, ende dede daerop doen, hoe dat dat Roemsce Rijk nu ter tijt mit groten lasten beswaert ware ende weinich profiten daervan hadde, ende in toecomenden tiden mer belast mochte werden, ende ware gescapen in 't einde algeheel te nyete te comen; dit overmits ingeven des Heiligen Geest te voercomen heeft die Keiserlike Majesteit mitten voersten ende heren des Rijcs enige sonderlinge steden in den landen des Rijcs gelegen appropriert ende toegeëygent den Rijk die den Rijke alre nutste ende beest geleghen waren van den steden. Dat keyserrijck vermoede ghetrouwen, stantvastighen bijstant te hebben, als 't van node waer. Ende dat men die steden soude heten den Rijckssteden. <C iij-v> Ende woude oec, dat dese steden geprivilegieert ende begaeft souden wesen myt sonderlinge privilegiën ende hantvesten boven andere steden, dat si daerdoer getruwer wesen souden om dat rijk te bescermen ende te voerstaen, als 't van node waer.

¶ Dit sijn die Rijksteden, toebehorenden den Roemschen Rijk in Duytschen lande geset, na die ordinantie der letteren van 't alphabeet, ende sijn dese:

Aken in 't lant van Gulick;
Antwerpen in Brabant;
Auspurch in Swaven;
Basel an den Rijn;
Berne in 't Switsen;
Biberach in Swaven;
Bopperden an den Rijn;
Boichorn;
Campen opter Suderzee in 't Sticht van Utrecht;
Collen an den Rijn;
Colmar in Elsatens;
Constants in Swaven;
Deventer in Sticht van Utrecht;
Dortmonde in Westphalen;
Dinckespoel in Swaven;
Duren in 't lant van Gulick;
Ever voer Bemewout;
Eerffoert in Duringen;
Eslingen in Swaven;
Francfoert opter Mein;
Francfoert an die Ader;
Fridberch in der Wederauwe;
Friburch in Brisgau;
Geylhusen in der Wederauwe;
Gingen in Swaven;
Gottingen in Sassen;
Groeningen in Vrieslant;
Gemunde in Swaven;
Gosler in Sassen;
Hagennauwe in Elsatens;
Halle in Swaven;
Halle in Duringen;
Helpron in Swaven an den Necker;
Homburch;

Die vijfde divisie

Heydesfelt;
Isnen;
Inghelheim boven an Rijnckauwe;
Ingelheim neder in Rinckauwe;
Kaufspuren;
Keyzersberch;
Keyzers Luteren in Westrijck;
Kempen in Swaven;
Kuyre in Switsen;
Laudauwe bi Spier;
Lindauwe in Swaven;
Lubeck an die zee in Sassen;
Lucerne in Switsen;
Lunenburch in Sassen;
Meydenburch in Sassen;
Memmingen in Swaven;
Mets in Lottringen;
Ments an den Rijn;
Muijlhusen in Duringen;
Muijlhusen in Sonckau;
Northusen in Duringen;
Noerenberch;
Nijmmegen in Gelrelant;
Noerlingen in Swaven;
Odernheim bi den Rijn;
Oppenheim an den Rijn;
Pollendorp;
Poppingen in Swaven;
Ravesburch;
Regensburch in Beijeren;
Rotenburch an den Tuber;
Rosem of Rosheim;
Rootwijl in Swaven;
Ruijtlingen in Swaven;
Sant Galle in Switsen;
Scafhusen in Switsen;
Sletzstat in Elsatén;
Solentern in Switsen;
Straesburch in Elsatén;
Spyers an den Rijn;
Swijnfert in Vrancken;
Trier op die Moesel;
Uberlingen in Swaven;
Ulms in Swaven;
Wangen in Swaven;
Werde an der Dunouwe;
Wesel an den Rijn;
Wesel in 't lant van Cleve;
Wetzfaler in Hessen;
Wijle in Swaven;
Wimpfen opter Necker;
Wijnsheim in Vrancken;
Wijssenburch;
Worm an den Rijn;
Zurch in Switsen.

Die vijfde divisie

<C iij-r> ¶ **Van Dirck die anderde grave van Hollant, Zeelant ende heer van Vrieslant ende van sine oerloghen.**

Dat derde capittel.

Dirck dye tweede van dijer namen, grave Dircx's zoen, wert na sijns vaders doot die anderde⁶⁷ grave van Hollant ende Zeelant; mer dye Vriesen en wouden 's niet ontfangen noch kennen voer horen here, ende bestonden te rebelleren ende en wouden voert meer nyet staen⁶⁸ onder dye dominatiën der graven van Hollant, mer si wouden vrij sitten als si plegen te doen. Dese grave Dirck nam te wive des doerluchtigen coninc Lodewijcs dochter van Vrancrijc, geheten Hildegaert, daer hi an wan den eerwaardigen vader heer Egbert, aersbiscop van Trier; Arnulphus of Arnout, die na hem grave wert, ende een scone dochter geheten Alijt of Erlinde.

¶ **Van ij. grote striden die graef Dirck hadde teghen die Vriesen daer hij victorie of hadde.**

Dat iij. capittel.

Ende als die Vriesen aldus bestonden te rebelleren tegen grave Dirck ende en wouden hem niet onderdanich wesen heeft hi van stonden an vergadert uitgelesen mannen van wapenen, stout van moede, vroem van handen om te bedwingen⁶⁹ den hoemoet ende rebelheit der ongetemder Vriesen. Ende als die grave dus veel volcs geliken 't zant bi der zee sonder getal hadde vergadert, is hi stoutelicken mit ghewapender hant getreden in der Vriesen provincie ende heerlic-hede, mit ludende ende blasende hoornen, myt ontwonden blinckende bannieren, ende heeft vele steden ende dorpen mit geweldiger hant ingewonnen, beroeft, verbrant ende ontallic volc mitten swaerde geslagen ende gedoot. Die Vriesen dit siende, ende omdat si geen macht en hadden des graven mogentheit te wederstaen, begeerden si des graven hulde, ende wouden tot sinen geboden staen. Die grave heeft se in genaden genomen, ende si beloofden voert an te obediren ende te staen tot der graven⁷⁰ van Hollants geboden ende diensten. Dit gedaen wesende is die grave mit grote roef, daer si alle gerijct waren, ongescent weder mitten sinen in Hollant getogen ende gekeert. Mer achlacen! ende dat scande is te seggen, als die grave weder in Hollant was ghekeert, des jaers daerna, en hebben dye Vriesen gheen gheloef gehouden, brekende ende violerende dat compact ende voerwaarden, hebben si seer wredeliken wederom rebelleert ende opgestaen tegen horen here den grave van Hollant. Want sij sijn overghetoghen myt groot swaer volck van wapenen in Hollant, bestormende⁷¹ de stede van Alcmer; ende dye gewonnen hebbende, sloegen sij al doot dat si vonden ende verbranden dye stede gronde toe of, met hem nemende⁷² enen groten roef van ghevangen besten⁷³ ende ander goet. Ende togen so voert, al Kermerlant doer, verbrandende, verwoestende ende doetslaende alle dat hem resisteerde ende ter were tegens hem sette, ende quam tot Egmont <C iij-v> ende verdestruerden ende vernyelden dat cloester aldaer mit groter wreetheit ende onmenschelic-heit. Ende dit gedaen sijnde, sijn⁷⁴ si voert mit alle haer macht gecomen onder wegen, brandende ende verwoesteden alle die dorpen, husen ende woensteden totten

Die vijfde divisie

burch ende dat stedeken van Leyden (dat doe so groot niet en was als si nu is) opdat si dat mede mochten winnen ende verdestrueren, als si die stede van Alcmaer hadden gedaen. Mer die vrome burchgrave van Leyden stont hem stoutelicken ende koenliken teghen mit sine poorters ende inwoenres, dat si tot hoerre meninghe niet en mochten comen. Ende die burchgrave sende terstont boden an den grave, dat hi haesteliken soude comen, ende ontseten hem, of en mocht die stede nyet langher houden. Die grave dyt vernemende, heeft hem terstont rede gemaect, ende is gecomen omtrent Leyden, beteykenende den Vriesen enen dach ende plaetse om enen strijt myt hem te vechten. Die Vriesen dit horende, en wouden den gesetten dach van den stride niet verwachten, mer begeerden van stonden an mit den grave te vechten, niet twifellende, si en souden die victorije ende overhant hebben ende houden, overmits haer grote menichte, daer si in betrouden. Waerom grave Dirck, van noots wegen, heeft bi hem vergadert vele cloeke ende vrome wapentuers uut Hollant, ende is ghegaen uut die stede van Leyden, om te bevechten der Vriesen mogentheit. Ende hoewel der Vriesen getal ende hoep wel die helfte groter was dan der Hollanderen, nochtans hebben si den Vriesen vromeliken tegen gegaen, mit hoornen ende basunen, mit ontwonden ende blinckende banniren, om enen bloedigen strijt te vechten ende dye overhant te houden. Die grave, als een onvervaert prince, is mit alle sinen heer vromelicken tegen desen Vriesen ingetreden; ende daer gesciede ene moortlike strijt, want dye Hollanders hadden hem so vromelyken ende so stouteliken, dat sij dye Vriesen so overvillen, dat si den rugge keerden ende bestonden te vlien, ende wie best lopen mochte was die beste. Ende daer bleeffen enen groten hoop verslagen. Dese bloedige strijt gesciede bi Leyden, op de stede daer nu dat cloester tot Reijnsburch staet. Ende aldus brochte de grave dese Vriesen myt groter bloetstortinghe tot sijnre obediëncie ende onderdanicheyt. Ende dwanc se daertoe, dat si hoer doren van horen husen in dat oeste maecten, ende dye soe lage, dat si in den inganck bocken ende nijgen mosten, in onderdanicheit van horen rechten heer; wanttet een ombekent volc was van wanzeden. Ende deden hem weder enen eet ende hulden, ende ontvingen hem voer horen rechten geboren lantsheer, mit groter eren ende reverenciën, als dat betaemde. Ende des tsjaers daerna, dede die grave opter selver plaetsen setten ende fonderen tot Goods lof, ere ende danckerheit, een scone kercke in der eren van Sinte Laurens. Welcke kerke hyer nae- <C v-r> maels Petronelle, graefinne van Hollant, grave Florijs die Vetten wijf, heeft geordineert, ende daerof ghemaect een schoen, costelick convent ende cloester, ende sette daerin nonnen van Sinte Benedictus oerde, als hierna gheseyt sal worden.

¶ Hoe grave Dirck dat cloester van Egmont dede van steen maken, ende nam die nonnen daerut.

¶ Dat v. capittel.

Als nu grave Dirc dese Vriesen aldus hadde verwonnen ende onder sine subjectie ghebrocht, heeft hi dat verwoeste cloester van Egmont, dat sijn vader van hout hadde doen maken, ofghebroken, ende heeft dat van nyewes weder angeleyt ende doen repareren ende maken, tot sine grote costen, van steen. Ende hi versette dye nonnen, ende dede daer incomen monicken van Sinte Benedictus oerde; op, als 't

Die vijfde divisie

van node waer ende die Vriesen weder rebelleerden, dat si hem te bet souden wederstaen ende voer den Vriesen beschermen. Ende die grave nam dese nonnen voerseit, ende sette die niet verde van der stede van Haerlem, bi dat dorp geheten Heemstede, op een plaetse genoemt Bennenbroeck, ende verboet hen, dat si geen nonnen meer voert annemen souden oft doen cleden, opdat, als hoerre personen ontbrake ende haer leven ten eynde ware gecomen, ende si alle verstorven waren, dat als-dan die renten comen ende succederen souden an dat convent ende cloester van Egmond. Aldus heeft dese vorstelicke prins, die een sonderlinghe liefhebber ende vuerich navolger sijns vaders ynnicheyt dese kercke voerseyt in der eren des gloriosen confessoers Sinte Aelbrechts, mit groter expensen ende costen van steen doen maken; want in dat sandighe landt en was doe ter tijt niet te crigen die overvloedicheit des steens ende calxs, waerom dattet hem te moyelicker viel ende costelicker, so groten swaren werck in sulcken sandighen ende dorren landt te fonderen ende te stichten. Ende dat costelicke pant des heiligen preciosen lichaems Sinte Aelbrechts, dat daer lach in enen stenen sarcke oft tombe, heeft hi eerwaerdelicken doen leggen in eenen costelicken wel gechierden casse; ende opdat hem ymmers niet gebreken soude an dat loen des ewigen endetoecomende salicheyts, so heeft hi daerbi geset broeders van goeden leven, ende die die observancie ende regule des strenge oerdens van Sinte Benedictus souden onderhouden, ende God daghelixs een bequaem sacrificie offeren, ende den dienst Goeds mit ynnicheyt volbrengen souden. Denwelcken broeders hij oec versach mit scone renten ende goeden tot hoerre dagelixen nootrufticheyt. Want daer eerst by ordinancie ende insettinghe sijns vaders die nonnen aldair een heilich leven hadden gheleyt, mer om der Vriesen oplopinghe ende ⁷⁵ stadighe anvechtinghe, so en was 't in haerre macht nyet dye observancie ende regule nae hoerre goede meninghe te onderhouden. Ende aldus so werdt daer gheset tot hoerre eerste abt een devoet ende eerbaer man van leven, gheheten Wonoboldus; ende als hij desen last an hadde ghenomen, heeft hij als een <C v-v> ghetrou dispensier ende rentemeester dye gheestlicke goeden mit dieghene die hem bevolen waren sine ondersaten mit wijsheden te regeren ende waerdelijcken voer te wesen.

¶ Van ij. schone miraculen die Sinte Aelbrecht bewees an desen grave Dircks twee kinderen.

¶ Dat vi. capittel.

Dese grave Dirc, als voerseyt is, hadde enen soen, gheheten Egbert; dye welcken hem mit gansser herten gegeven heeft tot een gheestelijck leven om God te dienen, ende was gheworden subdiaken, dat is, dat hi die epistel in der missen singen oft lesen mochte. So worde dese jonge, wesende in sinen bloyende joecht, des dages na Palmdach, bevangen mit een groter, starcker, barnender coertse ofte zaghe, durende tot die hoechtijt des gloriosen confessoers Sinte Aelbrechts, denwelcken men hout op den vij. kalende van julio, dat is des dages na Sinte Johans Baptisten dach geboorte tot midsomer. Ende als hij mit groter betrouwen, doer die verdiensten des heiligen confessoers gaerne mede geweest hadde ende hem daertoe bestelt hadde om te wesen in den dienst van deser groter hoechtijt ende feeste,

Die vijfde divisie

so is hi also volcomeliken van alle siecten ende qualen ontbonden ende verlost gheworden, als oft hi nye mitter siecten beroert en hadde gheweest, ende is mit groter blischappen vervolt, ende bereyde hem mit groter devociën te gaen totter hoechtijt ende feeste te voldoen sijn diensticheit, dye hi langhe begheert hadde. Van desen lieven, devoten ende edelen jonge Egbert, hoe dat hij hem gehadt heeft in sijn bisscoplicke officie ende oerdene, sal na geseyt worden. Ende als voer geseyt is, so hadde dese graef Dirck een uutnemende schoen dochter, gheheten Alijt oft Erlindt. Dese scone maghet ende joncfrouwe was lange tijt ghequelt van grote siecten, dat si mits dien 't gesichte van haer één oghe verloren hadde. Mer doer die grote verdiensten des heylighen confessoers Sinte Aelbrecht heeft si haer gesichte weder geheel ende gansselic vercregen, daer si ende haer ouders seer of verblijt waren, God ende den Heylighen Confessoer lovende ende danckende van die grote beneficiën ende weldaden.

¶ Van die donatiën ende ghiften die grave Dirc gaf dat cloester ende broeders tot Egmont.

¶ Dat vij. capittel.

Dese grave, uut rechter devociën, ende om te vercrighen ende deelachtich te wesen dat loen des ewighen levens, heeft die kerck ende 't cloester van Egmond ghedoteert, behavet ende versien met milde aelmissen, goeden, possessiën van renten ende landen. In den eersten heeft hij geoffert ende ghegheven den heylighen confessoer Sinte Aelbrecht ende der kercken van Egmont voerseyt, een boeck gheheten Historia Tripertita; ende een boeck, dair ingescreven stont die text des heylighen Evangelij, buten omme gecleet ende bedect met root blinckende gout ende vele costelijcke ghesteenten. Ende dye edele ende devote graefinne, sijn huysvrouwe Hildegart, offerde ende gaf den voerseiden heylighen confessoer ende der kercken van Egmont enen schonen gulden tafel ende outaer, mit menigherley costelicke ghesteente verchiert ende blinckende. Ende in 't opperste van deser tafele des outaers stont ene costelijcke blinckende steen, dye alle dat choer des nachtes verlichte, gelijcken of daer een barnende kaerse in ghestaen hadde. Ende dese steen wert heimelicken ende dieflicken uut deser casse ghestolen, want, als men seyt, soe hadde dese steen sulcken virtuyt ende cracht over hem, dat so wie die an hem droech, die ghing onsienlick, bi dage ende nachte. Hierenboven so begaefde die grave ende zyn huysvrouwe dat voerseide cloester mit vele possessiën van landen ende goeden, als in Scaghen, ses mansen. In Harragen xi mansen ende een vierendeel. In Remigom viij mansen, bi dat cloester ij mansen, tusschen dat dorp Elebentere Hemerck d'welc men heet Siterhem iij. mansen ende een half. In Wijnnen een manse ende een half ende van dyer Maesen voert tot Aren toe, alle dat lant ghebout ende ongebout, weyen ende velden, waeruut <C vi-r> dat te verstaen is, dat alle dat landt datter leit tusschen Aremerswet ende Wijnnerswet toebehoerde dat cloester. Aremerswet is gelegen an die zuyt side des cloesters beneden Bachem, ende Wijnnerswet is gelegen an die noort side des cloesters bij Wijnnen, als men dat mercken mach. Daerenboven hebben si noch gegeven dat convent voerseyt in Wallehem iij mansen; in Osden ij mansen ende een halve; in Lijmben vij mansen

Die vijfde divisie

ende een halve; in Sunthem ij mansen; in Haren xij⁷⁶ mansen ende een halve, ende noch aldaer ix mansen. In Bachem iij mansen; in Ordenbol ij mansen; in Those één manse; in Obingen een manse; in Heemstede één manse, bi 't water oft rivier Bamester één manse; tusschen dat beecken Sculingleke ende Hureslede iij mansen, mitter visscheriën. In Velsen vi mansen; ende d' offerhande van den outaer op Sinte Aechten dach van der eender noenen totter anderen; in Voerhout die kerck mit die thienden, ende Noertgau mitter thienden; in Alcmere alle die tolleren.

¶ Van Sinte Rathbout die xiiij. bisscop van Utrecht.

¶ Dat viij. capitel.

Rathbout, gheboren uut Vrieslant van des coninc Rathbouts gheslacht, ende als die bisschop Egilbolt gestorven was, soe wert doir beveel ende mit dwange des keysers Arnulphi dese Rathbout geconsacreert ende ghewijt dye xiiij. bisscop van Utrecht, een man van hoger leringhe, heylich, goedertieren ende wel gheboren, van edelen gheslachte; want sijn naem in den Latijn beduyt in Duytsche also vele als "een bode des concilijs ofte raet"; ende hi was sekerlic een man ende een engel des groten raets, want hi opgevoet was in den palase ende hof des coninc Kaerls van Vrancrijck, ende doer den philozoef Anno in den vij vriën konsten seer geleert. Hi heeft scone dingen gescreven van Sinte Willeboert ende van Sinte Bonifaes. Hi maecte oec mede dat gansse officium van dye verheffinghe Sinte Martijns, dat men noch huden des daghes houdt ende singt in 't crisdome van Utrecht.

¶ Van ij uutmene wonderlicke miraculen die doer desen heyligen bisscop Rathbout geschieden binnen sinen leven.

¶ Dat ix. capittel.

Als dese waerdige heylige man dat habijt des biscoplicken religie ende oerdens angenomen hadde, heeft hi hem stadelicken geoeffent sonder ophouden in heyligen gebeden, aelmissen, abstinenciën totten eynde sijns levens. Soe is 't op een tijt geboert, als hi sat over maeltijt, ende al sijn commensalen goeden wijn droncken, dat hi alleen heimelicken dranck schoen, claer water. Dit één van allen anmerckende, geheten Gommaer, begeerde mitten heiligen man te drincken uut sijnre scalen, d' welc hi in gheenre wijs toelaten wilde. Mer dese Gommaer heeft daer op gewacht, ende nam al heymelicken des biscshops scael, dat hij 's niet en wist, ende dranck daeruut enen groten dronck. Ende siet een groot mirakel is dair geschiet, want dat water was doer Goeds verhengenis verwandelt in den alre-besten wijn, waeruut dat hi beducht worde; ende bat den heyligen bisscop om genade. Mer die heylige man en screef dat nyet tot sijnre verdiensten, mer hi gaf God den Here daerof lof, ere ende danckaerheit. Dese heylige bisscop plach te resideren ende sinen biscoplicken stoel te houden in die stede van Deventer; want dye stadt van Utrecht noch al verwoest lach, ende beheert van den Denen. Soe is 't op een tijt geboert, dat hi tot Utrecht quam om die heilige plaetsen ende steden der heiligen mit devociën te

Die vijfde divisie

visiteren. Die Denen dit vernemende, liepen hem te moete, ende mit <C vi-v> dreygementen verbiedende, dat hi niet vorder en ghinge. Die heilige man heeft se vermaent haer dwalinge te laten ende op te houden dat kersten bloet te storten, ende hem te geven om dat kersten gelove an te nemen. Die wrede Denen worden des te meer beroert ende toernich, ende dreychden den heiligen man te doden. Ende als hi sach dat hi niet en vorderde, heeft hij se vermaledijt ende in den banne gedaen, ende terstont quam een onverschienen blixem van den hemel, ende verbrande die Denen jammerlicken; die kersten dit mirakel siende, hebben terstont haer wapen gegrepen, ende sijn op dese Denen ende den anderen, die noch in der stat woenden, gevallen, ende mit groter victoriën verslegen ende uuter stat van Utrecht verjaecht.

¶ Hoe dat hem God begaeft hadde mitten geest der propheciën, ende hoe hem die Moeder Goeds, Maria, openbaerde.

¶ Dat x. capittel.

Dese eerwaardige heilige biscop is oec verchyert ende begaeft gheweest mittet woert der propheciën, ende heeft sine secrete ende heimelicke vrienden vele toecomende dingen geseyt. Op een tijt is bi hem gecomen een edel jongeling geheten Baldricus, dair grave Lutghaert die x. grave van Cleve een oudevader of was; ende brocht mit hem ij jongelingen uuten lande van Cleve tot desen heyligen biscop Rathbout, hem oetmoedeliken biddende dat hij se wilde promoveren ende ordineren totter priesterlicker staet. Doen wert die heilige man soetelic lachende, ende seide: "Mijn lieve hertelicke zoen, van nu of iij jaren, als ic oflivich geworden bin, suldi wesen een harder ende biscop deser kercken, ende sult dan dese ij clerken mit u eygen hant wyën ende consacreren totter priesterlicker oerde, ende sult dese kercke mitter sale ende dese gansse stat weder repareren ende op maken als si tevoren was. Daernae is 't gheboert, dat dese heylige man gereyst is in 't lant van Trenten, ende is daer mit groter siecten bevaen gheworden ende te bedde gevallen. Denwelken die gloriose Maget Maria verseilt wesend mit die heylige joncfrouwen Agnes ende Tecla, mit groter claerheyte geopenbaert heeft, ende sprac den heylighen man toesegghende: "Mijn lieve soen, en ontsiet u niet mi hier voer u te sien teghenwoerdich, dyen ghi so dicke mit groter ynnicheit absent wesende gegruet hebt; ende weest des seker dat ghi dese siecte ontgaen, ende daer van genesen sult, mer nochtans en suldi nyet lange in dit tegenwoerdige leven bliven." Ende met dien so ghing die claerheit wech; mer dair bleef een utermaten soeten roeck bi hem. Dye biscop is van deser siecten genesen geworden, ende heeft sommige van sine secrete familiere vrienden geseyt ende geïntimeert, hoe uutmene scoen ende claer dat was die gedaente ende dat aensicht der gloriosen maget Mariën.

¶ Hoe dat die eerwaardige biscop oflivich worde.

¶ Dat xi. capitel.

Dese eerwaardige ende heylige man Rathbout, biscop van Utrecht,

Die vijfde divisie

is in den jare Ons Heren ix C ende xvij gereist uut dat lant van Trenten ende is gecomen in Overysel in die stede van Oethmaesen, daer hy sonder enige merckelicke siecten te bedde gevallen is ende began enen suverlicken sconen antiffen te lesen van den heyligen confessoer Sinte Martijn dat hi selver gemaect hadde. In welcker bedinge dese heylige man op die iij. kalende van december salichlicken van deser werlt gevaren is totter vroechden des ewigen levens. In deser sware persecutiën ende wrede vervolginge der Denen hadde die kerck ende dat bisdom van Utrecht geregeert xvij jaer, ende worde van der ecclesië ende alle dat volc mit groter rouwen ende mit betameliker uitvaert tot Deventer gebrocht ende daer begraven. Hi hadde in sinen leven veel goets gedaen mit preken, mit leringe ende mit goeden exempelen, mits diewelcken hi waerdich is geweest ontfangen te worden in die glorie ende bliscappen der engelen. Dese waerdige biscop was geboren in Vrieslant in die stede van Lentegoe; hi verwerf van coninc Lodewijc van Romen ende van coninc Kaerle van Vrancrijc die confirmacie ende vestinge der stede van Deventer ende dat slot, ende mede der stede van Tiel mit die tolleren ende mit allen sinen toebehoren; ende van coninc Coenraet van Romen ontfinc hi die confirmacie alle der emuniteiten, privelegiën ende vrieden der kercken van Utrecht, van keiseren ende coningen voertijts der voerseyder kercken verleent ende ghegeven. <C vij-r>

¶ Van Baldrijck, dye xv. bisscop van Utrecht.

¶ Dat xij. capittel.

Baldrycus was des graven Lutgeers die x. grave van Cleve sijn soen, ende des graven Baldewijns broeder. Ende als men vint in der Lomberden historiën. Henrijc die in desen tiden Roemsce coninck was, dye werdt te rade van grooter devociën, dat hi na Ratbots des heyligen biscops doot sinen zoen, geheten Bruyn, woude verchieren mit clergiën, ende setten hem tot enen bisscop der kercken van Utrecht. Mer als die coninc vernam dat die wrede Denen die stadt van Utrecht verdestrueert hadden, ende meest al 't volc van den bisdom verslagen hadden ende verjaecht, daerom setten die coninc desen Bruyn, sinen zoen, totter ridderscap, ende die Denen te wederstaen ende dat hi dat selve bisdom mochte bescermen ende wederhelpen repareren ende opbrengen. Ende hierom: na des heyligen Rathbodus', biscop van Utrecht, prophecie, so is gecoren dese Baldrijc tot die xv. biscop van Utrecht. Ende als hi gewijt ende gheconsacreert was tot enen biscop, heeft hij mit alle sine macht ende trouwe hulpers dye Denen uut sine stat ende bisdom verjaecht. Ende heeft oec mit alre naersticheit die stat van Utrecht gerepareert ende weder opgetimmert mit diepe graven ende mueren, mit toernen ende starcke wijc-husen ende bolwercken. Noch heeft hij dye grote kerck ende dye sale mit andere edificien ende husinge gerepareert ende weder opghemaect mit groter eren ende costen. Daerna in den jare Ons Heren ix C ende lxvi is hi boven in Ytaliën gereyst by den coninc Otte die Eerste om sonderlinge saken der kercken van Utrecht angaende. Ende wederom comende, brocht hi mit hem die lichamen der heylighen⁷⁷, als des heylighen biscops ende martelaers Sinte Benignus, des heylighen ridders ende martelaers Sinte Ponciaen, ende der heyligher joncfrouwen Sinte Agniet, ende

Die vijfde divisie

sette die betamelicken in dye domkercke des stats van Utrecht. Hiertoe so vant hij noch bi Godlicken openbaringe die lichamen der heyliger confessoren, als Sinte Lebuijn, Werfoerts, Plechelm, Wiroy, Oetghier, Odulph ende Rathbouts, mit welcke heylige reliquiën ende gebeenten hi sine kercke van Utrecht hoechlicken heeft verchyert ende verheven.

¶ Een copie van enen brieve dat men ghelt munten ende slaen mach in der stat van Utrecht.

¶ Dat xiiij. capittel.

In den jare Ons Heren ix C ende xxxvi, soe begaefde dye coninc Otto van Romen dye Eerste, der kercken van Utrecht mit een privilegie ende ghifte dat men binnen der stat soude moghen munten ende ghelt slaen in deser formen:

In den Name ons Heren Jhesu Christi, die Godlicke mogentheit alle ding disponerende: wi, Otto, coninc, doe kenlic allen kersten menschen hoe dat wi doer begeerte ende instancie onser gheminden huysvrouwe geerloft hebben een munte te geschien ende geslagen te worden in der stat van Utrecht, daer nu ter tijt resideert ende sit die eerwaerdighe heer ende biscop Baldrijck. Ende overmits onser coninclicke majesteit ende auctoriteyt, verbieden wi dat ghene grave noch rechter enige tolle, ghifte oft gaven oft enige queste, baet ende profite en exigere noch en neme van deser munten. Mer so wat daer of te nemen is oft mochte worden genomen, dat geven ende verlenen wi heel ende al den biscop des selven stats ende kercke volcomelicken dat te besitten tot eenre aelmissen ende quijtscedinge der sonden mijns ende ons lief vaders, des doerluchtigen conincs henrijcs, saliger memoriën. Ende opdat dese onse ghifte <C vij-v> van allen kersten menschen nu ende hier namaels vast ende van stade ghehouden mach worden, hebben wi desen brief doen scriven, ende mit onsen gulden vingerling doen besegele, ende hebben die mit onser hant onderteykent. Heer Otten teyken des doerluchtigen conincs; Adulgagus, notarius, in die stede des oversten cappellaen Robbrecht, heb 't bekent. Ons rijcks dat vijfde jaer, ghegeven etcetera.

¶ Een copie van een privilegie gegeven der kercken van Utrecht bi biscop Baldrijc.

Dat xiiij. capittel.

Baldrijck biscop van Utrecht heeft verleent ende gegeven der kercken van Utrecht een privilegie in deser formen, als hierna volcht:

Baldricus, overmits die Godlicke goedertierenheit ende goetheit, oetmoedich biscop des heyligen kercks van Utrecht. Onsprekelijcke ende onverganclicke bliscap ende vrolicheit des ewigen levens, mit God den Here, alle gelovigen in Christo, die nu sijn of namaels wesen sullen. Kenlic si allen kersten gelovigen menschen die nu sijn oft na comen sullen, hoe dat ic, Baldrijc, onwairdich biscop

Die vijfde divisie

des Heiligen Kercke van Utrecht, als ic na den doot des eerwaardigen vaders ende here Rathbouts, biscop van Utrecht, geroepen ende ghecoren was tot enen biscop van Utrecht ende van minen metropolitaen, dat is den aertsbiscop des Heyligen Kercke van Coellen, geconfirmeert ende geconsacreert was, so hebbe ick voer mij genomen te visiteren die plaetse des Heyligen Kercke van Utrecht, daer ick den name of voere ende drage. Tot welcker plaetsen comende, hebbe ic, ach lacen! die gevonden van den Denen gedestruueert ende alheel desoleert ende verlaten. Ende daertoe die kercken des gloriosen ende eerwaardigen Sinte Martijns, mijn patroen, ende Sinte Salvatoers verwoest ende verbrant, en hebbe ic mi niet konnen onthouden van tranen; swaerlijcken beroert met droefheyt mijns herten van binnen, hebbe ic mit uutstortinghe der tranen die Godlicke moghentheit tot mijnre hulpen angeroepen, opdat hi, die sine Heilige Kercke gefondeert ende ghesticht heeft, op die vaste steen, dat is Cristus, hem wilde gewarigen mit sijnre Godlicker goedertierenheit te helpen ende bi te staen totter reparaciën ende wederopmakinge des Heyligen Kercks mi nu bevolen wesende. Ende hebbe mit sijnre hulpe ende assistencie die niet dat aensicht, mer dat hert des menschen beschouwende is, getimmert ende opgherecht die statmueren, mit poorten, toernen ende wijc-husen die bescermt, ende mit eenre dieper graven ende veste bewaert voer der vianden anvechtinge ende bestorminge. Ende hebbe gerepareert ende weder opghetimmert, niet als ic wel soude, mer als ic redelicken mochte, die plaetse Goeds ende des heyligen vreets, dat sijn die kercken des gloriosen heyligen biscop Sinte Martijns mijn patroen, ende Sinte Salvatoers, van den Denen ende ongelovigen verwoest ende vernyelt. Die canonicken van deser kercken verjaecht ende menichsins in allen plaetsen verstroeyt wesende, heb ic mit groter naersticheit weder tot haer kercken geropen ende in der stede der gheenre die gestorven waren hebbe ic andere gheordineert ende gheset, ende doer die verhenghenisse Goeds ende mits hulpe ende bystant der gheloviger kersten menschen bi mi comende, hebbe ic alle die vianden Cristi uut minen landen verdreven ende verjaecht, lossende ende nemende crachtelicken uutten handen mijnre vianden, die landen, thienden, goeden ende andere possessiën toebehorende der Heyliger Kercken van Utrecht. Daerenboven tot meere onderhouwinge, hebbe ic gegeven uut gonstiger herten ende milde handen den canonicken der voerseyder kercken ende opdat si vuerichlicker in der diensten ende loven Goeds moeten werden inciteert, alle die anwassinghen ende thienden der nyewer vruchten tot een usufruct ende gebruykenisse den voerseyden broeders in der selver kercken stadelicken dyenende om Goeds willen, Die alle goet weder lonende is tot vermeerderinghe Sijns diensts, dit alle in der eewicheyt te besitten ende ghebruyken. Ende dattet aldaer moet wesen tot eenre remedie ende boete mijnre sielen, ende tot vermeerderinghe in allen tijden. Ende so wie – d' welck ick gelove <C viij-r> nyet gheschien en sal – die tegen desen brieve van onser donatiën ende gaven enighe onrechtvaerdighe interpellacie, rechtvorderinghe ofte injurie soude willen doen: in den eersten moet op hem comen die toernicheit des almachtigen Goeds, ende vervreemt moet hi werden van den inganck der Heyliger Kercken; ende uut onser macht moet hi sijn verbant ende vermaledijt, mitter selver maledictiën die nederdaelde op Dathan ende Abyron, denwelcken die aerde levendich verslinder; ende dat hi begeert dat hi dat nymmermeer vercrigen moet. Ende opdat dese onse makinge donatie ende gifte in schine van een testament

Die vijfde divisie

van ons gemaect tot allen tiden vast ende gestade blive, hebbe ic die mit mijn eyghen hant onderteykent ende mit mijn zegel gestarct. Ghedaen ende ghegheven in den burch van Utrecht, in 't jaer Ons Heren ix C ende xl, op die kalende van julio, die vij. indictie, salichlicken in den Name des Heren. Amen.

¶ Een copie van enen brieve van der gifte der kercken van Tyele.

Dat xv. capitel.

Otto, d' eerste van dier namen, keyser van Romen, heeft der kercken van Utrecht gegeven die kercke van Tyel, mit andere kercken ende sinen toebehoren, mit enen brieve sprekende aldus.

In den Name des heyligen ende onverscheyden Drievoudicheits. Amen. Otto by der genaden ende goedertierenheyt Goeds coninc. Kenlic si allen onsen getrouwen, die nu sijn ende namaels wesen sullen, als dat wi, om die liefde Goeds ende tot remedie ende boete onser sielen, gegeven hebben ewelicken tot enen vryen eygen, tot behoef der biscoplicker kercken van Utrecht, ghesticht in der eren des heiligen confessoers Sinte Martijn. Welcken stoel nu besit die eerwaerdighe vader ende here Baldrijck. In den eersten een cloester, ghemaect in een plaetse gheheten Tyel, mit eenre nyewer stenen kercke in derselver stede ende plaetse, mit allen anderen kercken, mit familie, dienstboden, knechten, bosschen, wateren, visscheriën, weyden; mit allen anderen propriëteyten ende eyghendomme van rechtsweghen daertoe behorende; hem ghegont ende ghegheven van den grave Walghere, Radthboden ende Ardoen, ende van horen voerouderen. Noch daerenboven een Willegen-hout bosch, staende ende gheleghen by derselver stede. Ende wi hebben hierof doen scriven dese lettere, ende willen die vastelicken onderhouden hebben. Ende opdat nyement onser successoren ende nacomers, coningen, yet van deser collatiën uut onser miltheit der kercken van Utrecht ghegheven, gheen macht hebben sal die te breken of weder na hem te nemen, hebben wi desen brieve mit onser eyghen handt onderteykent, ende mit onsen zeghel ghestarct. Dat teyken des doerluchtighen conincs Otten. Bruno, die cancellier in die stede van Wigfijdt, overste cappellaen, heb ic dit onderteykent. Ghegheven opten xij. kalende van mey, in 't jaer Ons Heren neghen C ende l, die vij. indictie, in sijn xv. jaer sijns keyserrijcs, salichlicken in den Name des Heren. Amen.

¶ Van die openbaringhe des heyligen martelaers Sinte Jeroen.

¶ Dat xvi. capittel.

In den jare Ons Heeren ix C ende lv was een waerlick man wonende in Hollandt, gheheten Nothbodt⁷⁸, nyet veer van die plaetse daer dat heilige lichaem Sinte Jeroens begraven lach. Dese goede man arbeyde daghelix in die bouwinghe des landts als een lantman, ende leefde sonder bedroch na der gheboden der Heyligher Kercken, delende den armen mildelicken van den arbeyt sijnre handen. Op eenre tijt is 't geboert, dat dese Nothbodt op sijn bedde lach, half wakende, heeft hij ghesien voer hem staen een out man van groter statueren ende scoen van aensichte. Ende als hi dus verwonderende lach van

Die vijfde divisie

deser scoenheyt des ouden mans, ende doir vrese niet vragen en dorste wie hi waer, so began die oude man aldus hem toe te spreken: "Mijn lieve broeder, en wilt niet duchten noch <C viij-v> vervaert wesen; die arbeyt dijnre handen heeft di salich gemaect, ende die aelmissen die ghi den armen gegeven hebt, hebben u consciëncie gewasschen ende gereinicht van alle vlekken der sonden, ende sult mitsdien verwerven dat geselschap der heiligen, die bescouwende sijn dat aensicht des Godlicken moghentheys. Waerom dat ghij weten sult, dat mi als één van sine dienres verleent is in uwer visioen te openbaren, dat ghi mijn reliquiën ende ghebeenten als in der aerden vergeten, opboeren ende verheven sult, opdat allen menschen kenlick mach werden, van wat groter verdiensten ick by God den Here bin." Nothbodt dit horende, maecte voer sijn hooft dat teyken des heyligen cruys, menende dattet fantasye oft 's duvels bedroch waer geweest, vraechde hem nochtans wie hi was. Doen seide die oude man, ende onderwees hem hoe dat hi voer den Naem ons Heren Jhesu Christi sijn bloet hadde gestort, ende dat hi waer die heilige man Sinte Jeroen. "Ende daerom", sprac hi, "gaet in 't dorp van Noortwijck; daer suldi vinden een graf mit cleine steenkens overleyt. Ende die wech gedaen hebbende, suldy daer vinden mijn gebeenten, ende sult die dragen in 't cloester van Egmont, by die reliquiën des heylighen⁷⁹ confessoers Sinte Aelbrechts." Dit seggende, verschiet hij uut sinen oghen. Nothbolth anmerckende dat dye duvel dicwils den menschen bedriecht onder gedaente van heylicheyt, en heeft dit visioen noch niet willen geloven, mer heeft mit stadelicken gebeden God den Here, indien dit visioen van hem quame, dattet noch eens ende derdemael hem mocht vertoent worden, ende vaste dagelixs in devote gebeden hem oeffenende; waerom die heilige man Sinte Jeroen hem weder openbaerde ende vermaende, dat hi niet ongehoersaem ghevonden en worde van datghene dat hem van God geboden ware.

¶ Hoe dat lichaem van Sinte Jeroen gevonden wert.

¶ Dat xvij. capittel.

Als dese goede man Nothbodt in goeden wercken van vasten, bidden ende aelmissen te geven hem oeffenende was om dit visioen te ondervinden warachtich te wesen, so is 't geboert op een tijt dat dese Nothbots paerden gaende in der weyden, ghestolen worden, ende waren gebrocht in 't binnenste van der bosschagie, ende an enen boem gebonden. Dit vernemende, is hi uutgegaen mit sijn knechten ende andere luyden, om te zoeken waer die paerden gebrocht mochten worden. Ende als si alle den dach hadden⁸⁰ gegaen sijn si gecomen omtrent den avont by der plaetsen, die hem twemael was geopenbaert, dair dat heilige lichaem lach, d' welcke hij nu noch nyemant en hadde te kennen gegeven; ende geboet hem allen dien nacht haer moede leden te rusten ende daer te bliven. Ende als si wat hadden gegeten ende hem te rusten hadden gestelt, so heeft hem die heilige martelaer Sinte Jeroen in der nacht geopenbaert enen simpelen ende onnoselen lantman, die daer mede lach ende sloop, seggende: "Staet op, ende segt Nothbodt, dat hi voertan niet en versmaede die Godlicke geboden. Ende in 't oestende des bosch, an die rechterhant dair hi desen nacht geslaper heeft, sal hi mijn graf vinden. Ende gaet voert in dit naeste bosch; daer sal hi sijn paerden vinden gebonden an enen boem." Als hi wacker worde, heeft hi sijn medegesellen vermaent,

Die vijfde divisie

dat si op souden staen; want overmits der Godlicker openbaringe, souden si sonder enighe swaerheit die paerden vinden. Ende comende in 't bosch sagen si van verde die paerden staen, gebonden een stuccke weges van den rechten wech. Nothbodt dit horende, datter noch een getrou bode ende ghetuger bevonden was, is seer verblijt geweest, ende heeft mit hem genomen desen simpelen lantman, ende bestonden mit houbilen ende graven te soeken die plaetse die hem gheopenbaert was, ende sagen besceydelicken die steenkens overgeleyt op 't graf des heyligen martelaers. Ende sijn van stonden an gegaen totten bisscop Baldrijck van Utrecht ende tot grave Dirck van Hollant, dese sake ende dit visioen te kennen gevende, ende dat si souden comen ende opboeren dye reliquiën ende brengen die ter plaetsen voer geseyt. Van welcker boetscap die bisscop ende die grave sere verblijt waren, ende geboden alle dat volc iij dagen te vasten om bequaem te wesen der toecomender feeste ende <C ix-r> vindinge der heyliger reliquiën. Ende als si dat lichaem opgegraven hadden, quam dairuut enen uutermaten soeten roec, waerbi si verstonden dat die heilige martelaer Sinte Jeroen bi God van groter verdiensten ende estimatiën was. Ende namen dat gebeent, ende wonnen 't in enen sconen linnen doeck, ende bestonden dat te dragen op haer scouderen, met love ende sange ende met groter feeste. Ende als si quamen opten oever van der zee, op een plaetse genoemt Rijnmeer, quam al dat volc van daeromtrent, ende begeerde mede mit groter ynnicheit dit heilige lichaem te dragen. Ende dus voertgaende ende vast moede worden, beruspten si hemselven, dat doe si noch in 't bosch waren, dat si geen baere gemaect en hadden om te lichtelijcker dat lichaem te dragen. Ende dus vertwifelt staende, haer ogen om ende om kerende, sagen si in 't diep van der wilder zee een baere comen driven, ende worde mitten golven an 't lant geworpen. Ende die nemende, setten si die tombe mitter reliquiën daerop, ende droegen dat also mit groten love ende sange, ende brochten dat mit blischappen in Sinte Aelbrechts kercke tot Egmond.

¶ Hoe dat des heyligen martelaers hoeft gevonden werdt.

¶ Dat xvij. capittel.

Een lange tijt hierna is opter selver stede daer dit heilige lichaem gevonden was, een scone kercke getimmert in der eren des heiligen martelaers Sinte Jeroen. So is 't geboert, een grote lange tijt hierna, dat dese kerck getimmert was, dat men een outaer in derselver kercken fonderen ende setten soude. Ende als die metselaers bestonden diep in der aerden te graven, op dieselve plaetse dair wilen eer dat lichaem gelegen hadde, ende die aerde opscoten, hebben si gevonden dat hoeft des heiligen martelaers, dat van der tijt of, dattet lichaem gevonden was, in der aerde dus lange verborgen hadde gelegen. Ende terstont worden alle die clocken van der kercken bi hem selven ludende, dair dat volc seer of verwonderde, want men geen menschen handen an die clocken en sach om te luyden; ende elck begeerde te weten wat dit luyden beduden mochte. So lach op die tijt omtrent die kerck in een huys een beseten mensche, mit banden gebonden. Dese riep ende seyde dat op die stont gevonden was dat hoeft des heiligen martelaers Sinte Jeroens, ende dat dairom die engelen die clocken luden. Ende als men dit in der waerheit aldus bevant, namen si dat heilige hoeft, ende setten 't mit groter

Die vijfde divisie

eerwaerdicheit in der sacristie, doer welke huden des dages vele ende oneyndelike miraculen gescieden, waerom dair groet versoeck ende pelgrimage is van allen landen, ende bisonder een groot maerscalc is bi God van verloren ende gestolen goeden, of bi andere ongevallen ende quader avontueren te water ofte landen verdwaelt ende verloren.

¶ Van Volcmaer die xvi. bisschop van Utrecht.

¶ Dat xix. capittel.

Volcmaer, gheboren uut Vrieslandt, worde nae den doot des gloriosen ende eerwaerdighe bisscop Baldrijcs gecoren tot enen bisscop van Utrecht. Dese heilige Baldrycus starf in 't jaer Ons Heren ix C ende lxxvij, als dat Roemsche Rijck regerende was keyser Otto die tweede van dyer namen, als hij dat bisdom hadde beseten lix jaren. Ende in sijn stede werdt dese eerwaerdige man Volcmaer gheconsacreert ende ghewijt, dye sestiede bisschop van Utrecht. Hij was een sachmoedich man van leven, vuerich ende devoet in sijne ghebeden ende der diensten Goeds, milt tegen den armen, ende een spieghel ende exempel allen gheestlicken luyden. <C ix-v>

Van die ghiften ende donaciën die keyser Otto die Derde gaf desen grave Dirck, den anderden grave van Hollant.

Dat xx. capittel.

Als die mogende keyser Otto dye anderde van dyer namen oflivich gheworden was, so is hem in 't keyserrijck naegevolcht sijn soen Otto die Derde, als voer geseyt is. Dese keyser Otto, uut liefsten sijnre moyen Luytgaert, sijns moeders suster, die alsdoe ghehuuwet was an Arnulph oft Aernout, desen grave Dircs soen, ghegeven heeft tot enen vriën eygendom grave Dirck van Hollant voernoemt alle die goeden ghelegen tusschen twe rivieren, die men Liera ende Hista voirmaels plach te noemen, ende tusschen Medeylacha ende Chimmelozara Gemarchi genoemt, ende oec alle alsulke goeden als gelegen sijn in de graefscappen van Masalant, Kunnen ende Texlem. Welcke landen sijn vader Dirck, die eerste graef, van den keyserrijck te lene te houden plach; van welcker ghift ende donatie keyser Otto dye Derde een brief in der formen hierna volghende ghegeven heeft.

In der Name des heyligen ende onverscheyden Drievoudicheits, Otto, by der graciën Goeds, coninc van Roman. Allen kersten menschen die nu ter tijt sijn ende namaels wesen sullen, willen wi dattet kundich ende openbaer si, hoe dat wi doer begeerte ende liefde onser moeder Theophane, keyserinne⁸¹, ende oec bi supplicatie onser ghetrouwen Egbert, aertsbisscop van Tryer, ende onse neve Henrick, hertoge van Beyeren, onsen getrouwen Dirck, die anderde graef van Hollant, al dat hi tot nu toe in een beneficie ende gaven behouden heeft tusschen die twe waterenvloeden ofte rivieren die men hiet Lyera ende Hista, tot enen vryën eyghendomme ghegeven hebben, mit al datter an hoert ende in der selver beneficie mitter conincklike begiftinge begrepen staet ende als usufruct gebruyct heeft tot

Die vijfde divisie

nu toe; ende al dattet dorp Somumen gheuoemt mit alle syne vervallen ende profiten toebehoert, hem voert angeven tot enen vriën eyghendom te besitten. Voert, al dat landt datter van onser beneficie is gheleghen tusschen dye twee vloeden, Medemlacha ende Chymmelosara Gemarchi gheuoemt, mit allen sinen appendiciën ende anclevinghe, gheven wy nu Dirck voernoemt in een proper ende vryën eyghendom. Noch hiertoe datter leyt in 't landt Texlen gheuoemt, dat hij in der beneficiën hadde, mit al sijn toebehoert, uutghenomen dat men ghemeenlick hyet Huslada, hem gheheel gheven tot sijn eyghen, in der dryën graefschappen gheleghen dye men noemt Masalandt, Kunnen ende Texlem. Ende dat hi van desen goeden vryë macht sal hebben te versetten, te verwandelen ende daermede te doen dat hem belieft. Waerom dat wij dat ghebot onser auctoriteyt hier gheboden hebben te beschrijven, ende met onser vingherling te beseghelen ende mit ons eyghen hant onderteykent. Heer Otten teyken des alre-edelsten conincks. Hildebaldus, bisscop ende cancellier in der stede van Willegijs, overste cappellaen, hebt recognosceert ende weder overghelesen. Ghegheven op dye viii. kalende van september, in 't jaer Ons Heren ix C ende lxxxv, in 't jaer ons keyserdoms dat tweede. Ghedaen tot Nymmaghen, salichlick in den Name des heren. Amen.

¶ Nota.

¶ Ende want mitter tijt die namen der landen verandert worden, so is 't van node dat wi sommige terminen ende namen van desen brief hier verclaren. "Hisla" hiet men nu die Ysel; dat dorp "Somumen" is nu genoemt Sonnemaer, gelegen in Zeelant. "Medemlacha", dat 's nu Medemblic in West-Vrieslant. "Chimmelosara⁸² Gemarchi" hiet nu Chymeloes ofte Sindoloes in Oest-Vrieslant. "Texla" is nu Tessel; "Masalant" is nu Maeslant; "Kunnen" is een vloet oft water gelegen tusschen Alcmaer ende dat slot Middelburch, van welcke vloet die plaetse oft hoecke lants sijn naem heeft, ende is genoemt Kunemaria, dat is 't graefscap van Kenemerlant. "Huslada" is een jaerlix exactie oft scatinge, die men jaerlixs gebruyct op die dorpen die die huysluyden ende nyet dye welboren mannen betalen <C x-r> moeten, die men nu properlick hiet "scot ende buttinge", ende wert tot allen iiij jaren eens betaelt den heer van den landen of denghenen dye den eyghendom daerof heeft.

¶ Hoe ende wanneer grave Dirck oflivich wordt.

¶ Dat xxi. capittel.

Ende als dese graef Dirck een seer out man gheworden was, ende sijn landen mit groter eren vromelijcken teghen den Denen ende andere vianden hadde bescermt ende uut sine landen gekeert, is hij sieck gheworden ende gestorven opten vi. dach van meye in 't jaer Ons Heren ix C ende lxxxviij, als hi die graefschappen ende sine landen doechtdelic ende vromelic hadde geregeert lxxxv jaer, ende wert mit groter eren ende triumphen van alle sine heeren, edelen ende andere ondersaten ghebrocht tot Egmond, in 't cloester, ende werdt bi sinen wive begraven onder enen sarcke, an die noertside van 't choer, dye weinich tijts daer te voren, opten xi. dach van aprille, ghestorven was.

Die seste divisie

¶ Hier beghint die seste divisie, ende heeft v capittelen.

¶ Van Arnulpho of Aernout, den derden graef van Hollant, grave Dircs soen voernoemt.

¶ Dat i. capittel.

Arnulphus of Aernout is nae sijns vaders doot gheworden die derde grave van Hollandt ende Zeelant, ende hadde alle die daghen sijns levens een stadige strijt ende oerloge teghen die West-Vriesen die teghen hem rebelleerden. Ende in 't eerste jaer sijne dominacie heeft hij een groot heer van volc vergadert, ende toech daermede in Vrieslandt, daer hi den Vriesen mede brochte tot subjectie ende onderdanicheyt. Mer si en bleven daer niet langhe in staende. Dese grave hadde te wijf genomen by zijn vaders leven Luytgaert, des keyzers Theophaens dochter van Constantinopolen of van Griecken, ende was Theophaniën suster, dye ghehuwet was an keyser Otto die Anderde, daer hi an wan keyser Otto den Derden. Ende aldus was dese Luytgaert zijn moye, dat is zijn moeders suster. Waerom dat hij oeck gaf Dirck den anderden grave, desen Aernouts vader, dye milde gaven ende ghiften voerseyt, opdatter oeck nae des graven Dircks doot, desen Aernoudt profiteren ende te stade comen soude. Dese grave Aerent vercreech an den derden keyser Otte, dat hij voertan ewelicken vry sitten soude van den rechten keyserlijcken leen mitter graefschap van Hollandt, daer dye graven van Hollandt mannen der coninghen van Vrancken of gheweest hadden, ende dat werdt hem beseghelt tot enen vriën leen. By dese Luytgaert wan grave Aernout twee sonen, als Dirck, dye na hem grave werdt, ende Zijphrijdt, prefect ende stadthouder van Kenemerlandt. <C x-v>

¶ Van Egbert, aertsbisschop van Tryer, desen grave Arnouts broeder.

¶ Dat ij. capittel.

Dese edele grave Arnout hadde enen broeder gheheten Egbert, als voer geseit is, die welke doer Godlike predestinacie ende voersichticheyt gheworden is aertsbiscop der kercken van Tryer. Want als hi in 't eerste in deser biscoplicker kercken was gecomen, heeft hi die mit onsprekelicke liefde, caritate ende miltheit die in hem overvloedich waren also in der ewicheyt verlicht, dat men sijne gedachtich wesen sal so lange die werlt staet. Dese edele ende goedsvruchtighe jongeling Egbertus worde tot eenre tijt van sinen vader, grave Dirc, mit een eerlicke ende betamelicke staet van baroenen ende andere edele mannen gesonnen totten aertsbiscop van Tryer, gheheten Rutgheer; ende was in 't jaer ix C ende liij. Denwelcken jongen edelen man dese eerwaardige aertsbiscop mit groter eren heeft ontfangen, ende node hem mit hem te eten mit sine heren ende edelingen in dye hoechtijt van Sinte Pieters kerck, patroen des bisdoms van Tryer. Na den eten is hi gegaen in Sinte Mathijs kercke, des heyligen apostels, ende dede aldair zijn gebet mit groter innicheit voer die reliquiën des heyligen apostels Sinte Mathijs ende der andere heyligen, dye daer begraven ende in scone cassen gestelt waren. Ende daer aldus wesende, wert hij van binnen also beroert overmidts heylicheyt ende bequaemheit der plaetsen, dat hi hem daer begaf in 't cloester, ende werdt monick, annemende

Die seste divisie

die oerde des heyligen mans Sinte Benedictus, anmerckende datter gescreven staet in 't Evangelye: "Die niet after en laet vader ende moder, landt⁸³ ende goeden, etcetera, dye en mach nyet worden minen discipel, etcetera." Ende heeft sinen vader dye sake daer hi om uutghesent was mit sinen heren wederantwoert ghesent, ende bleef daer God dienende in reinicheyt ende heylicheyt des levens, dach ende nacht wakende in den diensten Goeds, ende was allen menschen een exempel om wel te leven. Daerna, in den jare Ons Heren ix C ende lxxv, als die aertssche bisscop Dirck van Tryer ghestorven was, soe werdt dese Egbert eendrachtelicken van al den canonicken ghecoren tot enen aertsche bischop van Tryer. Ende als hi geconsacreert ende ghewijt was, heeft hi alle sine vrienden ende magen oetmoedelicken ghebeden te comen tot sijnre feesten ende intronisacye oft inleydinghe. Die welcke hem bereit hebben mit groter pompositeyten ende costlic-heden, ende quamen bi hem in der stadt van Tryer, daer si allegader mit groter eren ende feeste worden tracteert. Die feeste gedaen ende gheëyndet wesende, heeft hi mit oetmoediger beden van sine vrienden vercregen vele costelicke cleinoden ende gaven van goude ende silver dye sy hem minlicke gaven, ende thuyswert comende hebben si hem noch vele costlicker ende precioser cleinoden van silver ende goude gesonnen, dan si hem ghelaten hadden, tot ene rechte aelmisse ende quijtscedinge hoerre sonden; mit welcke cleinoden, ghelden ende goeden hi sijn kercken van Tryer van den ongelovigen Denen ende andere quade kerstenen ghespoliert ende beroeft, grotelicken ende mildelicken mit gouden ende silveren cruycen, kelcken, casuffelen, alven, rocken, cappen, syden gardinen ende andere costlic-heden heeft verchiert, beghift ende vermeerret. Dye cloesteren, die van hoerre goeden, renten ende possessiën waren beroeft, heeft hij mit groter moghentheyt weder gherepareert ende ophemaect. Die vasteldaghen ende dye cruysdagen om der stat van Tryer mit der heylighen reliquiën, om der droecheyts willen der aerden, heeft hi ingeset te gheschien in die derde weeck nae Paesschen. Hi vant oec op Sinte Eucharijs kerc-hof dat lichaem des heylighen confessoers Sinte Celsus. Dese bisscop Egbert van Tryer, ende biscop Dirck van Mets, sijn ghetogen in 't jaer Ons Heren ix C ende lxxviiij mit keyser Otto in Ytaliën daer si bleven drie jaer lang, ende vergaerden daer vele heilige reliquiën ende lichamen, die si neder senden tot horen kercken. Bischoep Egbert, mits hulpe des <C xi-r> keysers, heeft hi vercregen in der stat van Trenten dat lichaem des heylighen mans Sinte Seveer, daer Sinte Gregorius of scrijft in sine boeken Dialogorum: "Hi vercreech oec in die stat van Spoleten dat lichaem des heyligen martelaers Sinte Gregorius, ende dat hooft van Sinte Ponciaen, martelaer, ende die reliquiën der heyligen Felicis ende Regule." Die biscop van Corphoen heeft gegeven op die tijt den biscop Dirck van Mets dat lichaem der heyligher maget ende martelaersse Sinte Luciën van Siracusen, dat swerende ende certificerende, mit sijn hant te leggen op die heilige Evangeliën, dat dit die reliquien waren derselver maget Luciën, geboren van der stat van Siracusen, dair die Heilige Kercke jaerlixs hoechtijt of hout, dat welcke lichaem hi voert d' één helft gaf doer oetmoedige begheerten dese biscop Egbert van Tryer. Doer naerstige ondersoekinghe heeft dese biscop Egbert Sinte Pieters staf, die lange verloren hadde geweest ende bi Sinte Maximijns tiden⁸⁴ totter stat van Mets, doer wisen raet om der wreder Denen willen gevluucht was, weder in die kercke van Tryer gebrocht heeft. Men sey, wat swaluwen daer comen vlieghe in Sinte Pieters Domkercke,

Die seste divisie

die sijn vermaledijt ende sterven van stonden an als si dairin vliegen. Ende dat daerom: op een tijt stont dese eerwaardige biscop in sijn misse, ende daer quam een swaluwe vliegen ende smelte hem op sijn hoeft, waerom dat hi mit sijnre ghebeden van God verwerf datter gheen swaluwen in leven mochten. Op een tijt, als Sinte Eucharius hoechtijt nakende was, is hi darwerts gegaen in 't cloester, om den dienst Goeds te doen. Ende als die dienst Goeds was gedaen, begeerden die broeders oetmoedelicken hem te willen gewaerdigen daer te bliven eten. Mer die heilige man ontsach hem dat cloester ende broeders moyelic ende lastich te wesen, overmits sine grote familie ende gheselschappe van dienres, haeste hem weder te keren in die stat, ende wert mit haestiger siecten bevanghen, daer hij corts na of starf. Ende wert mit groter eren ende feesten begraven in een clein kerckgen dat hi selver hadde gefondeert ende gesticht in der eren des heyligen apostels Sint Andries an die rechter hant, ende an die lufferhant hadde hi doen leggen sijn voersaet biscop Henrick die Derde van Tryer, die in Ytaliën gestorven was, ende hadden mit hem daer gebrocht ende dair begraven. Dese eerwaardige biscop van Tryer, Egbertus, hadde een ewige memorie ende gehoechnisse bi sinen leven gelaten ende gemaect den cloester van Egmont, als een groot stuck van den Heiligen Cruyce, in gout costelicken beslagen, mit eene casuffele, missael ende een Bibel, een scone rock ende een costelicke gordel van gout gemaect, ende een silveren kistgen mit vele scone ende costelicke reliquiën ende heylichdommen, ende als men goedertierlic gheloeft een groot deel des lichaems der heiliger maget ende martelarsse Sinte Aechte, mit veel andere reliquiën ende costelijcke gescreven boecken, die men noch siet leggen opter librariën. Dese eerwaardige biscop, here Egbert, starf in 't jaer Ons Heren ix C ende xciiij.

¶ Hoe dat bisschop Volckmaer oflivich worde.

¶ Dat iij. capit.

In den jare Ons Heren ix C ende xc, op dye derde ydus van december, starf die heylighe biscop Volckmaer van Utrecht, als die dat bisdom glorioselic ende doechtlic hadde geregeert omtrent xiiij jaren, ende werdt mit groter eren bi sine voervaders begraven in Sinte Salvatoers monster.

¶ Van den strijt die grave Aernout hadde tegen die Vriesen, daer hi in doot bleef.

¶ Dat iiij. capittel.

Dese grave Aernout hadde alle die tijt dat hij grave was ende 't lant regeerde, een stadighe strijt teghens dye West-Vriesen, die onder sine subjectie niet staen en wouden. Ende siet, in 't vijfte jaer sijnre dominatie, is daer een strijt te lande ingheset by een dorp in West-Vrieslant geheten Winckel, op een pleyn velt, daer alle die uutghesochte strijtbaer mannen van Hollandt byéén quamen om den Vriesen weder tot subjectie te brengen, als in 't eerste jaer gheschiet was. Als si aldus daer laghen ende verwachtten die Vriesen, <C xi-v> leden si alle groten dorst, want daer overal

Die seste divisie

omtrent niet en was, dan sout, brack water. Die grave de medeliden mit sijn volck hadde, is op zijn kniën gevallen in sijn tente, God naerstelic ende ynnichlick biddende; ende siet, die grave quam uut sijn tente, ende wees hem een plaetse dye hem van God in sijn gebet vertoent was, daer si graven souden, als si deden; ende stack sijn lancie daerin, ende bevonden daer scoen, claer, versch water, daer si alle of droncken ende ghelaeft worden. Hierenbinnen quamen die wrede Vriesen mit een grote scaer volcs, ende verstoerden dat Hollantsche heer. Ende die grave mit al zijn volc ghingen hem vromelicken te gemoet, ende heeften mit alle sine machte ridderlic tegen ghevochten. Mer in 't eynde doer Goeds verhengenis, is hi vechtende voir die rechtvaerdicheit ende bescermenisse sijns lants ende heyl sijns volcs aldaer verslegghen, mit groot verlies sijner heren ende ondersaten, in 't jaer Ons Heren ix C ende xciiij des dages na Sinte Lambrechtsdach, nadat hi Hollandt ende Zeelant na sijn vaders doot gheregeert hadde tot grote profiten sijner ondersaten v jaer lang. Wes dode lichaem in 't cloester tot Egmont ghebrocht worde, ende aldaer mit groten rouwe begraven voer Sinte Jan Baptisten outaer. In welcke abdye dese graef vele goeden ende renten mit zijn huysvrouwe assigneert ende gegeven heeft. In den eersten in 't dorp genoemt Thosa, ij mansen, die jaerlixs betaelden een pont ende iiij uncen. In Castrichom ij mansen uutgeseyt 't vierde deel, ende geven alle jaers een pont ende v uncen. In 't dorp Felloson genoemt iij mansen, gevende tsjaers anderhalf pont ende noch een acker, die tsjaers gheeft xxx penningen. In Vorenhout iij mansen, dye alle jaers geven vi penninghen. In 't dorp Noertga v mansen, die alle jaers betalen ix uncen. In der plaetsen die men hiet Lopsen ix mansen, ende noch hierboven, bi die Maerne, één manse, die alle jaers geeft vi penningen, ende in dieselfde plaets een virendeel van een manse, die alle jaers betaelt xv penningen. In 't dorp genoemt Leythen, één manse, ende een sestendeel van een manse. In dat dorp Bergham genoemt, ende is ghelegen an dye westsyde van den Rijn, iij mansen. Voert gaf die graef voernoemt den abdye tot Egmont die kerck van Vlaerdingen mit dye thienden, ende dierghelijcken gaf hij 't cloester voernoemt Hergham ende Schye mit hoer thienden.

¶ Van een schoen mirakel dat nae des graven doot gheschiet is.

¶ Dat v. capittel.

Nadat dese grave Aernout mit groter droefheit begraven was tot Egmont in 't cloester, is daer gheweest een mensche die mitten duvel beseten was, die gebrocht worde op Sint Aelbrechts graf ende reliquiën <C xij-r> om van den bosen gheest verlost te worden. Ende siet, doe die duvel doer des heyligen Sinte Aelbrechts verdiensten uut moste ende den mensche laten, protesterede hi, ende riep mit luyder stemmen in tegenwoerdicheit van alle dat volc geestelic ende waerlick, die daer omtrent hem stonden, onder andere vele punten, die hi seyde, daertoe op Goeds oerdel besworen, dat die Vriesen niet waerdich en waren te staen onder 't regiment van alsulcken heyligen prince ende grave, als dese grave Aernout was, die se mit alre oetmoedicheyt ende vriendelicheyt te moete ghing, eer dat hij se bevacht. Mer dat si noch in een yseren roede geregeert souden worden ende gebrocht tot subjectye ende onderdanicheyt onder die graeflicheit van Hollandt; d'welc also onder sijn soen graef Dirck

Die seste divisie

gheschiet is.

¶ Voert, in 't voergaen van langen jaren, is 't gevallen opten heiligen Witten donredach, als in 't convent van Egmont te verdienen is van paeuslicker macht volcomen oflaet van allen sonden, in tegenwoerdicheit van alle dat volck datter sonder getal gecomen was, dat die sarcke dair dese heyliche graef Aernout oft Arnulphus onder rustet, by avontueren van outheden scoerde van malcander, ende openghedaen is. Ende daeruit ghing een walm van een roecke van soeter luchte, oft mirre ende wyroeck hadde gheweest omtrent twe cubiten hoech, dat alle die daerbi stonden hem lieten duncken sonder twifel dat si in 't aertsche paradijs waren. Tot welcker memorie ende gehoechnisse van dit wonderlicke teyken die broeders van Egmond dit gat open houden ende en stoppens niet, ende men seit dat ments oec nyet stoppen en mach, doer dye verhengnisse Goeds, tot eenre getugenissen, dat hi altijt wel stervet, dye mitten martelaren voer die rechtvaerdicheit ende 't ghemeen goet zijn leven settet ende stervet. Die graefinne Luytgaert, sijn wijf, starf hierna op die anderde ydus in meye, ende werdt mede t' Egmont begraven, beneven horen man.

Die sevenste divisie

¶ Hier beghint dye vij. divisie, ende heeft xix capittelen.

¶ Paeusen.

Anno ix C xcvij.

¶ Dat eerste capittel.

Silvester die ij. was die C l. paeus, een Wael, ende sat iiij jaer, een maent ende iiij dagen. Hi was een monick; ende om groot opter aerden te worden ende geëert, gaf hij hemselven over den duvel. Ende lyet dat cloester ende habijt varen ende toech in Spangen, in der stadt van Hispalim, daer hi seer studeerde, ende wert een groot geleert doctoer, ende hadde grote heren te leren, als Otto, keyser van Romen, Robbert, coninc van Vrancrijc, ende meer andere grote heren kinderen. Hi worde eerst doer dese heren hulp ghemaect biscop van Riemen; daerna van Ravenne, ten lesten mit des duvels hulp paeus van Romen, mit condiciën dat hi na sijnre doot mit lijf ende siel des duvels eygen wesen soude. Op een tijt begeerde hi te weten hoe langhe hij noch in 't paeusdom leven soude. Die duvel seyde: "Also lange als ghi tot Jherusalem gheen misse en doet." Die paeus verblide hem seer, ende docht dat hi op 't eerst tot Jherusalem in 't Heilige Lant niet comen soude. Ende na 't vierde jaer sijns paeusdoms is hi in des Heiligen Cruys-kerck gecomen binnen Romen, die men hiet "Jherusalem", om misse te doen. Staende in sijn dienst, bevoelde hi hem also, dat hi sterven moste, ende dat hem die duvel bedrogen hadde; waerom dat hi uut gansser herten ende berouwe hem keerde tot die barmherticheit Goeds, belidende aldaer voer allen menschen sijn grote dwalinge, ende beval dat men zijn lichaem an stucken van lit te lit sniden soude, ende legghen 't op een wagh. Ende waer die paerden mitten wagh dat brochten, sonder die te stueren van yemant, dat men 't <C xij-v> daer begraven soude. Ende siet, die paerden ghingen sonder stierman tot Sint Jans kerck te Latranen, ende dair wortet begraven; dit ons sondige menschen tot een exempel ende lere, dat wi bi God genade mogen vinden also veer wi ons geven gansselick, uuter herten, mit berouwe ende leetwesen onser sonden, tot penitencie ende beteringe ons levens.

¶ Van desen paeus scrijft Bonifacius Simoneta een wonderlic ding ende mirakel; dat so wanneer een paeus van Romen sal sterven, so beroeren hem mit geluyt die gebeenten in der tomben van desen paeus Silvester, of sijn graf bedout ende wort onlancs te voren vuchtich nat of swetich.

¶ Johannes die xvij. was die C li. paeus, wyens geslacht ende landt ons onbekent is; ende sat nyet meer dan iij maenden. Hi en bedreef niet sonderlincs dan dat hi insette die gehoechnissen van allen gelovigen sielen te houden des dages na Alre Heyligen dach, doer instantie ende versoecken des abts van Cluniaeck.

¶ By sijnre tijt openbaerde een comeet ende meer andere vreemde teykenen in der lucht. Ende daer was groote aertbevinge, daer vele steden of nedervielen ende ghedestruert worden.

Johannes die xix. was die C lij paeus, een Romein, ende sat iiij jaer ende iiij maenden. Van desen en leest men niet sonderlincs,

Die sevenste divisie

dan dat hi den Romeinen in groten vrede hilt. Ende als hij gestorven was, werdt hij in Sinte Pieters kerck begraven. Dat paeusdom vaceerde xx daghen.

Sergius die iij. was die C liij. paeus, een Romeyn, ende sat ij jaer ende vi maenden. Hi was een liberael ende milt man tegen den armen, van goeden leven ende conversacye. Hi en bedreef nyet in alre tijt dat men met recht straffen mochte. Hij sette al sijn betrouwen op God, ende regeerde alle ding wel ende gerechtelic, sonder clagen. Bi sijn toedoen worden alle dye Saracenen uut Siciliën verdreven van den princen van Ytaliën. Dese paeus is heylichlic gestorven ende in Sinte Pieters kerck begraven.

Benedictus die viij. was die C liiij. paeus, een Ytaliaen bi Romem, ende sat xi jaer, xi maenden. Hi croende den keyser Henrick den anderden, wiens hulp ende bystant hi altijt gebruycte. Ende na des keysers doot wert hi uut Romem verdreven, ende een ander in sijn stede geset; mer hi maecte vrede met sijn vianden, ende quam weder te Romem in sijn majesteyt, ende starf daer, ende wert in Sinte Pieters kerck begraven.

¶ Petrus Damianus, een doctoer, scrijft van desen paeus, dat op een tijt een bisscop quam in een woesteny daer hi sach desen paeus sitten op een swart paert; ende vraechde waerom dat hij aldus sat op een swart paert. Hi antwoerde ende seyde: "Ic lide grote pijn, mer gaet tot alsulcken plaets; dair suldi vinden een hope ghelts van mij, daer gebercht. Ghevet dat den armen in mijnen naem, want alle die aelmissen van mi voir ghedaen en sijn mi niet te stade gecomen, omdat ic se van onrechtvaerdich goet gedaen hadde." Die biscop volbrochte trouwelic des paeus gebot, ende nam daeruut alsulcken leringhe ende exempel, dat hij sijn bisdom resigneerde, ende nam een geestelic leven an.

¶ Johannes die xx. was die C lv. paeus, een Romein, ende sat xi jaer, ix dagen. Hi wert seer van den Romeinen gequelt mit twist ende oploepinge, mer hij werdt overmidts hulp ende bystant des keysers Coenraet daerof verlost; denwelcken hi mitter keiserliken crone gecroent heeft. Dese paeus leven wert van allen menschen seer gepresen, ende na sijn doot stont Sinte Pieters stoel ledich viij dagen.

Benedictus die ix. was dye C lvi. paeus, een Ytaliaen bi Romem, ende sat x jaer ende iij maenden. Dese paeus worde van den Romeinen verdreven als een ruyt ende ongeleert man, ende setten een ander in sijn stede. Mer na weinich dagen verdreven si desen mede, ende namen Benedictum weder doir hulp sijnre vrienden. Mer want hi voersach dat hi van den Romeinen⁸⁵ weder te liden soude hebben, heeft hi een ander dat paeusdom gheresigneert of, als enige segghen, vercoft, <C xiiij-r> geheten Johan, archidiaken, die Gregorius die vi. genoemt wert, waerom dat hi van allen menschen besculdicht worde, ende in 't eynde van God oec verdoemt; want na zijn doot openbairde hi een heylich heremijt seer griselic ende wanscapen. Die heremijt vragede hem, hoe hi also lelic ende mismaect was; antwoerde hi: "Want also ic sonder wet ende redelicheit geleeft hebbe, ende Sinte Pieters Stoel scandalic bevlect, so is 't dat ic meer schijn een beest te wesen dan een mensch." Ende na zijnre doot en vaceerde

Die sevenste divisie

dat paeusdom niet, want hij 't vercoft hadde. Aldus was dye xiiij. twist tusschen desen Benedictum ende die ander die in sijne tijt waren.

Keyseren.

Anno M. ende één.

Henric die ij., hertoech van Beyeren worde keiser van Romē, niet bi successie van geslachte of des bloets, mer witachtighe verkyesinge der koervorsten daertoe gheordineert, als voer gescreven staet. Dye nyewe eerste koervorsten saghen an dat dat keyserrijck doer dye hertogen van Sassen an die Duytsche nacie gecomen was, ende een relicke lange tijt an hem geweest hadde. Dairom en wouden si dat so scyelic van denselven stam ende huse niet nemen, ende coren desen hertoge Henric, die van den stam ende bloede der Sassen was; want keyser Otto die Eerste was zijn out-oem, ende dit was die eerste gecoren keyser, ende regeerde mit groter eren xix jaer. Hi verbeide die keiserlicke croen xij jaer lang, omdat hi mit grote swaren saken in Duytslant lange becommert was geweest. Hi wert van den paeus Benedictus dye viij. gecroent; hi hadde een eerbaer wijf, geheten Conegont, dair hi bi leefde in groter heilicheit ende reinicheit, ende deden beyde nae haer doot grote miraculen. Hi hadde een suster geheten Gheisela, dien hi te man gaf coninc Steven van Hongariën, die doer sijns wijfs ende des keisers stadelicken bidden totten heiligen kersten gelove mit al zijn volc gecomen is. Dese keiser mit zijn huysvrouw en lieten niet after alle dat si konden tot Goeds eer te wesen. Si fondeerden ende stichten die kercke ende bisdom van Bamberch, die si mit groten renten ende goeden doteerden ende begaefden. Si restaureerden ende vernyeuden die verdestrueerde kercken ende bisdommen, als Meydenburch, Straetsburch, Misnen ende Maersburch. Ten lesten, als hij veel striden in Bemen, in Ytaliën ende in Duytslant vromelic ghevoert hadde, is hij gestorven ende in die biscoplicke kercke van Bamberch begraven, doende na zijn doot vele miraculen. Na zijn doot stont dat keyserrijck ledich ij jaer.

¶ Coenraet die ij., geboren uut Swaven, worde na vele comentiën ende twistige woerden, ende nadat dat keiserrijc omtrent ij. jaer ledich gestaen hadde, van den koervorsten eendrachteliken tot enen Roemschen keiser gecoren. Hi was een vroem man ter wapen, ende hadde lange tijt onder keiser Henric cappetein, hooftman ende ritmeester geweest. Na iij jaren is hi te Romē gecomen, ende worde aldaer van den paeus Johan die xx. tot enen Roemschen Keiser gecroent. Hi hadde veel striden tegen die Lomberden, die tegen hem rebelleerden, ende en woudens niet ontfangen. Mer hi heeft se al onder sine subjectie ende onderdanicheit gebrocht. Daerna hadde hi groot oerloge tegen die Hongers ende Slaven, die hi mede bedwanck. Dese keiser Coenraet hadde een wet ende statuyt gegeven, dat so wie des keyzers vrede brake of te buten ghinc, sou zijn lijf verboren; ende dede dat strengelic onderhouden, als hierna geseit sal worden onder keiser Henric die iij. Hoe dat grave Lupolt dit statuyt gebroken heeft, ende wat daer of gesciede bi desen keiser Coenraets tiden. Dese keiser Coenraet, op een tijt wesende in Neder-Duytslant in die stat van Utrecht, worde hi dair mit groter siecten bevangen, ende starf aldaer in 't jaer Ons Heren M ende xxxix. Ende zijn

Die sevenste divisie

ingewant wert uutgedaen, ende worde aldair in den Domkercke voir dat Hoge Outaer begraven. Ende sijn lichaem wert ghebalsemt ende tot Spiers gevoert, ende daer in die Domkercke begraven. Hi regeerde xvij jaer.

¶ In dat iij. jaer van desen keiser <C xiiij-v> Henric die ij., openbaerde een vreselicke comeet, die haer radiën wijt ende breet van hair liet gaen.

¶ In 't vij. jaer des selven keysers was een grote eclipsis der zonnen. Die maen verwandelde in bloediger verwen. Een grote aertbevinge was doe mede over alle die werlt. Daerna quam uuter lucht vallen een grote fackel, geliken oft een groten toern hadde geweest, ende viel opter aerden als bernende vier. In Lottringen was een fontein verwandelt in root bloet. Na alle dese teikenen is gecomen over alle die werelt een grote ende lastige sterft, dattet den levendigen also verdrietlic was den doden te begraven, dat si bi tiden bi den doden nedervielen, ende mede storven. Hierna volchde een grote droechte ende hetten.

¶ In desen tiden woenden buten der statmuren van Romē ij oude wiven in een clein hutte; ende op een tijt quam dair een man des avonts laet, die van den wech verdwaelt was, ende begeerde herberge die nacht dair te hebben; ende siet, des snachts deden dese ij oude wiven soveel mit haere toeverië ende wichelinge, dat si desen man verwandelden in enen ezel; mer hi behilt altijt zijn redelic verstant.

Omtrent dye jaren Ons Heren M was die tijt seer ontmannet, want dat kersten geloef began te vergaen van die voerleden manlicheit, cloecheit ende wijsheit, so men leest in Sinte Hildegardis prophecie. Ende leider, in veel kersten conincriken ende landen en hilt men noch die Sacramenten, noch die wet der Heiliger Kercken, mer die menschen gaven hem tot toeverye ende wichelinge. Ende die priesterlicke staet was als 't ghemeen volc. Mer die barmhertige Heer heeft hiertegens weder verwect veel heilige mannen, die dese dorricheit vocht gemaect hebben mit veel predicatiën ende goede exempelen, doer die medewerckinge des Heren, die haer sermonen confirmeerde mit navolgende teykenen. Ende vele oerden wiessen ende opstonden in groter vuericheit ende devociën, dair dese periculose tijt seer of verlicht worde. Ende wantter dicwils dusdanige reformaciën gesciet sijn, daer men nochtans luttel vermoedinge ofte hoep of hadde, ende oec desgelijcs wel toecomende sijn, dairom is 't dwaesheit yet sekens willen seggen om archeit des tijts dat entekerst dan ofte dan comen sal, als doe sommige wouden seggen, die al bedrogen sijn in haer opiniën, ende van den Scripture der Heiliger Evangeliën bespot werden, ende die experiëncie des tijts heeft se oec reprobeert. Dat getal deser dwalingen is ontallic.

¶ In desen tiden was in Walslant een vrouwen mensche hebbende ij hoofden, iij armen, ende voert alle leden dubbelt totten navel toe; ende van beneden den navel was si al gelijc één mensch. Bi tiden, als die ene at, hungerde die ander; ende als die ene lachte, screide die ander; die ene sprac, die ander sweech. Ten lesten starf die ene, ende dye ander leefde dair na omtrent iij jaer, dragende des anders dode lichaem. Mer ten lesten starf si mede, overmits

Die sevenste divisie

groten stanc ende verdriet die si hadde van dat dode lichaem te dragen.

Van sommige dansers die een heel jaer lang dansten.

Dat ij. capittel.

In desen keiser Henrics tiden die ij., is geboert een wonderlic ding ende mirakel, dat nye gesien noch gehoirt en was. Het is geboirt in den lande van Sassen, in een dorp gelegen in den Sticht van Meidenburch; in welc dorp een kercke stont, gewijt in die ere des heiligen martelaers Sinte Magnus. Opten heiligen Kersnacht, als die pastoer in zijne eerste missen stont in groter devociën, ende op die tijt een koude nacht was, so stonden dair op xviiij man-personen ende xv vrou-personen, ende maecten buyten der kercken enen dans opten kerc-hof, ende songen mit alle lude, ende springende ende dansende, dat si den priester stoerden ende vele moyenissen maecten mit haer singen. Die priester trat uuter kercken, ende geboet hen dat si van den kerc-hove ghingen, ende niet meer en dansten, of dat si verde vandaen gaen souden. Dese dansers bespottenden ende verachten des priesters woerden, ende en wouden vandaen niet gaen, ende bleven dansende ende springende, ende begonden luider te singen dan si gedaen hadden. Die priester wert toernich, ende sprac uut haesticheden aldus: "God ende Sinte Magnus moetet geven ende verlenen, dat ghi aldus singende een heel jaer lanc moet dansende bliven." Ende het is also gevallen, dat si een heel jaer lanc sonder ophouden also singende bleven dansen. Ende dat meerder wonder is, binnen alle dese tijt en quam op hemluden noch regen, noch dou, noch wint gevallen, noch si en <C xiiij-r> worden niet moede ende en hadden noch honger noch dorst, noch haer cleder ende scoen die si an hadden en versleten niet binnen al den jare. Ende vele van den dorpluyden, die haer kinder ende vrienden an den dans hadden gaen, hadden se gaern ofgetogen, mer si en mochten 's niet doen, hoe groten arbeit si daerom deden. Als dit wonder verbreet worde, quam dair veel volcs uut allen hoeken der landen om dit wonderlic werck te sien. Ende als dat jaer omgecomen was, is daer gecomen Herebertus, aertsbiscop van Meidenburch, in wiens crisdome dit wonder gescyede, ende heeft dese dansers van den bant, daer se die priester mede gebonden hadde, ontbonden ende verlost, ende heeft se tegen die Heilige Kercke versoent. Des priesters dochter mit noch ij ander, die mede gedanst hadden, zijn terstont gestorven. Andere van dien sliepen iij ofte iiij dagen ende nachten an malcander sonder wacker worden. Andere zijn dairna gestorven, ende sommige van dien bleven alle hair leden scuddende ende bevende, recht of si gedanst hadden, totdat si storven. Dit mirakel heeft één van den dansers, geheten Ubertus, in scrifte gelaten, ons tot een exempelen ende lere die gewyde plaetsen te eren ende geen ydelheit daerop te bedriven.

Die sevenste divisie

¶ Van die heylige keyserinne Konegont, des voerseiden keyser Henrixs huysvrouwe.

Dat iij. capittel.

¶ Coninck Kaerle dye Grote, keyser van Romē, hadde enen soen, geheten Lodewijc die Goedertieren. Dese Lodewijck, onder ander sonen, hadde hij enen soen geheten Sigifridus, ende was paltzgrave van den Rijn. Dese hadde bi zijne huysvrouwen geheten Machtelt iij sonen, als Dirc, biscop van Mets, Aelbrecht, canonick van Mets, ende Henrick, paltzgrave opten Rijn, die 't hertoechdom van Beyerē an hem creech, ende een dochter geheten Conegont, suverlic ende schoen, ende mit veel doechden verchiert. Dese worde te manne gegeven desen keiser Henric die ij., ende leefden tesamen in alre reinicheit een engels leven, totdat si t' samen storven. Die duvel, die alle goede wercken ende doechden benijt, heeft dese heilige vrouwe doer enen valschen ridder voer den keiser besculdicht, als dat si mit enen anderen ridder te doen hadde in overspul. Dye keyserinne dede groot versaec, mer die keiser en geloefde 's niet; waerom dat hi vuerige ende gloeyende yseren platen dede leggen van xv passen lang, ende dwang haer daerover te gaen mit bloten voeten. Ende als si daer over gaen soude, so sprac si ende seide: "Almogende God, gelijken ghi mi ontsculdicht kent ende onbesmet van minen man den keiser ende van allen mannen, Here, so helpt mi in mijnre onnoselheit." Doen sprac een stemme uuten hemel, ende seide: "Die reine maget Maria saldi maget bewaren"; ende si ghing dat gloyende yser over mit bloeten voeten ongebarnt ende ongescent. Ende op die selve stede dede si een scoen cloester timmeren, daer si na haer mans doot xv jaer lanc in groter strengicheit ende heilicheit des levens God ende Sine lieve Moeder diende. Ende als si ghestorven was, wert si bi haren man in der Domkercke van Bamberch begraven, ende Innocencius, paeus, die iiij., heeft se ghecanoniseert ende in 't getal der heiligen geset opten iij. dach van maert.

¶ Van keiser Henrics doot die ij., ende watter in zijn doot geschiede.

Dat iiij. capittel.

Dese keiser Henric leefde mit sijn huysvrouwe die keiserinne in groter heilicheit, als oft zijn suster hadde geweest, sonder die vleischelicken te bekennen, ende gaven hen beiden seer om kercken ende cloesteren te stichten ende die te begaven mit costelicke ornamenten ende cleinoden van goude ende silver. Ende als den dach zijns stervens nakende was, is 't geboert datter een grote scaer van duvelen doer een wildernisse ghingen verbi een celle, dair een heilich heremijt in woende. Die heremijt hoerde 't gerucht, ende dede dat veynster sijnre cellen op, ende vraechde den aftersten van dien wat daer was ende wi si waren. Doen seyde hi: "Wi sijn een legioen van duvelen, ende gaen <C xiiii-v> om den siel van den keiser Henrick te besien, oft wi yet in hem mogen vinden, dair wi die siele mede tot ons crigen mochten." Die heremijt beswoer den duvel dat⁸⁶ hi wedercomen soude, ende seggen hoe si gevaren hadden. Die duvel quam weder, ende seide: "Wi en hebben niet bedreven, want sijn goede ende quade wercken staende in de wage, quam die verbarnde

Die sevenste divisie

Lourens, ende werp enen groten swaren gouden pot in die wage, die alle die quade wercken te boven ghing. Doen worde ic quaet, ende brac een oer van den pot." Die keyser hadde der kercken van Mersburch gegeven enen groten swaren gouden kelc mit ij oren in die eer van Sinte Laurens, die daer patroen was van der kercken dien hi om haer grootheits wille ij oren hadde doen maken, die dat volc noch alle jaers getoent wert. Ende aldus so noemde die duvel desen kelck te wesen een pot, omdat si ij oren hadde. Ende het wert vernomen dat die keyser op die selver tijt oflivich geworden was, ende dat van die kelck een oer gebroken was, ende sijn lichaem, als voerseit is, wert in der Domkercke van Bamberch begraven, ende die paeus heefden gecanoniseert ende in 't getal der heiligen geset opten xiij. dach van junio.

¶ Van Dirck die iij., ende die iiij. grave van Hollandt ende Zeelant.

¶ Dat v. capittel.

Dirc die iij. van dycer namen worde na sijns vaders doot de iiij. graef van Hollandt ende Zeelandt. Dese begheerde mede homagye ende huldinghe van den West-Vriesen, mer si hebben 't hem gheweygert. Waerom dat hij tot een ander ende bequamer tijt dat simuleerde ende veynsde sijn toerne ende wraeck van sijns vaders doot te doen. Hij nam te wive terwylen sijn vader noch leefde Wittilhiden of Utilhaden ghenoecht, hertoghe Otten dochter van Sassen, ende keiser van Romen die anderde van dier namen. Diewelcke dochter hij gewonnen hadde bi zyn anderde wijf, des marcgraven dochter van Oostenrijc, dat doe ter tijt noch geen hertoechdom en was. Ende bi dit wijf wan dese graef ij zonen, dye eerste was geheten Dirc, ende worde grave na sinen vader, die ander zoen hiete Florijs, ende was grave in Oest-Vrieslant, ende na sijns broeders doot oec grave van Hollandt.

¶ Van Baldewijn van Hollandt, dye xvij. biscop van Utrecht.

Dat vi. capittel⁸⁷.

Baldewijn, een glorioes ende eerlic man, geboren van Hollandt, worde na biscoeps Volcmaers doet gecoren die xvij. biscop van Utrecht. Hi was een man van groter religie ende doechden, hoech van geboerten; want grave Arnout, die xij. grave van Cleve, was sijn oem van sijnder moeder wegen, ende biscop Baldrijck van Utrecht voerseit was sijn out-oem. Ende na veel doechden starf hi in 't jaer Ons Heren ix c ende xciiij, als hi dat bisdom hadde berecht iiij jaer, ende wert mit groter eren in die Domkercke begraven bi sinen voervaders.

¶ Van Ansfrijt die xvij. biscop t' Uytrecht.

¶ Dat vij. capittel.

Ansfrijt, eer hi biscop worde, was hi een waerlic edel man, ende graef van Hoyer, van Teysterbant, van Bratuspanciën ende heer van Haltenae. Hij was by gerechter ofcoemste ghecomen van coninc Kaerl die Grote van Vrancrijc. Dese grave Ansfrijt plach te wonen bi <C

Die sevenste divisie

xv-r⁸⁸> Bommel in 't dorp van Dryel, want hi heer was byna van alle dat eylant. Hij hadde een edel gheboirtige vrouwe, ende seer devoet, tot enen wive, dat men uut dit naevolgende mercken mach, want alle nacht plach si op te staen ende ghing allene van 't hof in 't heymelic, dattet hoer man, grave Ansfrijt niet en wiste. Dit mercte één van zijn dienres, ende gaf sinen here te kennen hoe dat die graefinne alle nachts buyten 't slot ginc, ende en weet niet werwerts si gaet; bi avontuer totten ghenen die si in 't heimelic liefheeft, om haar wellusticheit te gebruiken. Dit vernemende die graef, hoer man, hilt scarpe waec op sijn wijf, om te weten werwerts dat si ghing, ende waer si bleef. Ende siet, op eenre nacht is si van 't slot gegaen, als si gewoenlic was, ende die grave volchde haer heimelic na. Ende hi sach dat si ghinc voir die doere van 't capelleken bi dat bouhys van der proostie, onder die vleeboem, ende viel daer op hoer knyën mitten hoofde tegens die aerde, ende badt sere lang ende devotelic, mit suchten ende wenen, als hoer man die grave oec wel hoerde, die niet verde vandaen en was, al en wist sijts niet. Doe si aldus een wijl tijts God vuerichlic uuter herten hadde gebeden, quam een scoen licht van den hemel, ende ombesceen haer, recht of die mane op haer alder claerste hadde gheschenen als si doe niet en dede. Dit merckende die grave, haer man, verscricte sere, ende had se voertan in groter eren ende liefde, ende was sere gram opten dienre, die zijn wijf mit quader suspiciën⁸⁹ ende vermoeden hadde geblameert, dat hi hem wilde geslagen hebben. Mer die goede vrouwe benam dat quaet, seggende tot horen man: "Waerom, mijn lieve here, wildy uwen ghetrouwen knecht ende dienre slaen? Want waer 't sake dattet waer hadde gheweest, datgeen dat hi van mi qualic vermoet heeft, ymmer hadde hi mijns heren eer hier trouwelick in bewaert, die u vermaende dat gy mi niet en sout laten vallen in onere ende sonden." Uut dese doechtlicke woerden ende leven sijnre huysvrouwen heeft hi mit haer die werlt gelaten, ende ontfinc cruyt ende wijtsel, ende wert namaels totten biscoplicken staet geroepen ende gecoren, ende wert gemaect dye xvij. bisscop van Utrecht. Ende gaf alle sijn tijtlicke have ende goet om Goeds willen, om den dienste Goeds daermede te vermeren. In den eersten gaf hi die kerck van Ludick dat graefscap van Hoye, d' welcke Otte die Derde, keyser van Romen, confirmeerde mit sinen brieve ende segele. Item dat graefscap van Teysterbant ende Bratuspancië gaf hi die Heylighe Kerck van Utrecht, mit veel andere landen in desen navolghende brieve begrepen, nae der princepael tenoer:

In den Name der heyliger ende onversceyden Drievoudicheit. Wanttet ons duynt van node te wesen hier in 't scrift te setten datter na volget, omdattet die nacomelingen mogen weten, dat in deser tijt geschiet is, so is 't dat wi allen kersten menschen doen weten, dye nu sijn of namaels sullen wesen, dat ic, Ansfridus, alleen bi der graciën Goeds onwaerdich bisscop van Utrecht, betrouwende in God doer dese tijtlicke goeden te crigen die ewige goeden, enige ernnisse mijns rechts ende dien ic altijt mit vollen macht beseten hebbe binnen 't graefscap Ryen genoemt, welcker landen namen dese bisonder sijn: Westerlo, Odlobolo, Myerbeke, Honbeke, Burente, voer mi ende mijnre vrienden remedie mit al datter an hoert: kercken, huysen, ackeren, weyden, boulant ende broeclant, bosschen, wateren, vloeden ende visscheriën gheve totter kercken Sinte Mariën ende Sinte Martijns in Utrecht, om aldaer Goeds dienste te restaureren ende te onderhouden. Soe wie deser dinghen overdracht breken <C

Die sevenste divisie

xv-v> wil, die moet vallen in der stricken van Goeds toerne ende Mariën Sijnre Moeder ende Sinte Martijns plage, ende als een onbequaem lit van der Heiliger Kercken ofgesneden moet sijn. Ende om dit bet te gheloven ende te vaster t' onderhouden hebbe ic, Ansfrjdydus voernoemt, mijn zegel hieran gesteken mit mijn eygen hant, etcetera.

¶ Van een ghifte gegeven der kercken van Utrecht van Otto die Derde, keyser van Romē.

Dat viij. capittel.

Onder desen biscop Ansfrjdt gaf keiser Otto die Derde van dier name der kercken van Utrecht milde possessiën, giften ende gaven, van denwelcken hi aldusdanige brieven heeft gegeven:

In der Namen der heyliger ende onversceydenre Drievoudicheit. Amen. Otto, by der graciën Goeds keyser van Romē. Wi begeren, dattet allen menschen kundich si ende openbaer, hoe dat wi tot mijnre ende der sielen mijnre ouderen remedië, doer bede ende instancie Ansfrjdt, des eerwaerdigen biscop van Utrecht, ende Francke, ons eerwaerdigen biscops, den Heyligen Kercke van Utrecht in Sinte Martijns eer gesticht, geven ende ghegheven hebben alle dat ambocht ende ban van Bommel, mit datter an hoert; den tollē ende dat gruyt in 't graefscap van Hunrugijs, graef van Teysterbant; mitter munte ende tollē van den heelen ghemeente, in enen vriën eygendom. Voert geven wi den kerck ende cloester Sinte Martijns voerseyt alle die goeden die Poppo, Roetgieren soen, in 't selver graefscap totten keyser's dienst plach te besitten, ten ewigen dagen die te gebruyken, te besitten, te ordineren als 't desen biscop Ansfrjdt ende sine successoers ende nacomelingen believe sal, sonder onsen oft onser nacomelingen wederseggen. Ende omdat dit scrift mijnre auctoriteyt⁹⁰ mach vast ende onverbroekerlick bliven, hebben wi dat mit onser eyghen hant ghestarct ende gheboden te beseghelen. Ghegheven op die iij. ydus in aprille, in 't pallaes van Romē, in 't vi. jaer ons rijcks, in 't jaer Ons Heren ix C ende xcix.

¶ Van een ghifte gegeven der kercken van Utrecht van keyser Henrick van Romē, van dyer name die twede.

¶ Dat ix. capittel.

In den Name der heyliger ende onversceyder Drievoudicheit. Kenlic si allen menschen die nu sijn ende namaels wesen sullen, hoe dat wi tot remedie onser ende onser ouderen sielen, ende oec tot bede ende supplicatie Ansfrjdt, des eerwaerdigen biscops van Utrecht, ende Francke, ons eerwaerdigen biscops, den stoel van Utrecht voernoemt ende den kercke in Sinte Martijns eer gesticht, gegeven hebben ende geven alle dat district ofte ambocht des dorps van Bommel ende datter an hoert. Ende om dat onser auctoriteyts brieve van waerden blive, hebben wi die mit onser hant gestarct ende geboden te besegelen. Ghegeven op die iij. nonas van september, in 't jaer Ons Heren M ende één, opter ij. indictye.

Die sevenste divisie

¶ Hoe ende wanneer biscop Ansfrijt oflivich worde.

¶ Dat x. capittel.

Hiernaes is dese heylighe bisschop Ansfrijt van God ghevisiteert – want hij Hem behaechlick was – ende is blint geworden. Ende heeft dit verduldelic geleden, ende hem te meer totter Goeds dienst ghegheven ende te vermeerren. Ende heeft een cloester ghesticht van Sinte Benedictus oerde opten Heiligen Berch bi Amersfoert in der eeren van Onser Liever Vrouwen, daer hij dat heylighe habijt der religye ende oerde selver annam, mit groter volstandicheyt alle sijn leven lang, ende is ten lesten aldaer gestorven ende begraven in 't jaer Ons Heeren M ende viii, nadat hij dat bisdom mit groter eeren hadde berecht ende geregeert xiiij jaer.

¶ Van Adelbolt, die xix. bisscop van Utrecht.

Dat xi. capittel.

Adelbolt was een edelgheboren man uut Vrieslant, ende natuerlic wijs ende verstandel, ende was een overste <C xvi-r> raetshere des keyser Henrixs die Tweede. Dese wert eendrachtelic gecoren ende geset tot enen biscop van Utrecht. Ende hi wert gewijt ende geconsacreert die xix. bisscop van Utrecht, ende hadde vele oerlogen tegen den Hollanderen, als men na horen sal. Want hi was die eerste van al den biscoppen van Utrecht die op Hollant oerloechde.

¶ Van den eersten strijt tusschen den biscop van Utrecht ende den graef Dirc van Hollant⁹¹, die iiij. graef.

Dat xij. capittel.

Als die edele graef Dirc van Hollant sijn leven hadde geleit lange tijt in rusten ende vreden, heeft hi gehadt in den eersten een beroeringe des strijts tegen den biscop Adelbolt van Utrecht, van die tijt of dat Walbolt regulier ende deken van Sinte Martijnskercke tot Utrecht biscop tot Ludick gecoren was; want na desen heiligen mans wech-wesen, die des biscops⁹² Adelbolts princepael raetsman was, began die strijt ende crige tusschen desen biscop Adelboldt ende desen grave Dirc van Hollant, om saken hierna volgende. In den eersten hadde dese bisscop Adelbolt den Vriesen rebel gemaect, ende ghestarct tegen graef Dirc. Voirt meer hadde dese bisscop Adelboldt⁹³ enen edelen man gheheten Dirck Bavo, gemaect een beneficiaet graef van Bodegraven ende Zwamerdam, die desen grave Dirck van Hollant seer infesteerde ende moyelick was, ende anvacht sine naeste landen dairbi gelegen, ende dede hem grote scaden ende onruste. Waerom dat graef Dirc mitten Hollanders tegens desen Dirc Bavo gecomen is, ende heeft hem mit groter victoriën verwonnen, ende mit gewapender hant crachtelick uut alle sine goeden geworpen. Die bisscop Adelboldt van Utrecht en konde dit niet overcomen noch verdraghen, mer vergaerde veel volcs om sinen vasalle ende leenman weder in sijn dominatye ende jurisdictye te setten, ende teghens

Die sevenste divisie

grave Dirck van Hollandt te striden. Waerom in den jare Ons Heeren M ende xvij, opten neghenden dach in junio is bisschop Adelbolt ghecomen mit groter heercracht van edele ende vrome stoute mannen te velde, tusschen Bodegraven ende Zwamerdam; tegens welke is oec mit vele edelen ende stoute mannen mit een grote scaer volcs van wapenen gecomen grave Dirc van Hollant, mit sinen broeder Zijfrijt, stedehouder van Kenemerlant, Johan, heer⁹⁴ van Arkel, heer van Oechten, here Gerrit van Dieperson, die castelein ofte burchgrave van Leiden, ende meer andere. Ende daer is ene bloedighe strijt gevallen, mer niet lange. Des biscops heer wert gescoert ende ter neder getogen, ende daer bleven doot vele grote heren ende edele mannen, te weten Wygier, advocaet der Heyliger Kercken van Utrecht, Wykkyn ende Gadezo, graven; Lazo, Algaer ende Zwedeer, ridderen, met meer andere vrome scilt knechten ende wapentuers. Dye bisschop Adelboldt, dye seer bedroevet <C xvi-v> was van sijn quade avontuer ende verlies sijnre edelen, greep eenen leeuwen moet, ende vergaerde weder versch volc, om anderwerf tegen den Hollanders te striden. Die plaets ende dach worde beteykent als den xxix. dach van julio, by Bodegraven, daer dese grave Dirck met sinen lieven broeder Zijfrijdt⁹⁵, mit heer Jan van Arkel, mitten burchgrave van Leyden, mitten anderen edelen ende mit sine getrouwe ondersaten, vromelic ende onversaecht ghecomen is; daer echter die biscop den slach ende strijt verloes mit veel sijnre heren, die dair gheslagen worden, als Volkaer, priester; Bertolt, diaken; Johan ende Godefrijt, graven; Hiddo, Halmarijck, Waltelin, Hubrecht ende Hildeboldt, ridderen; Zijfrijdt ende Heyman, baenreheren, mit veel vrome strijtbaer ende vechtbaer mannen. In welcken strijt die biscop Adelboldt van Utrecht ghevangen wordt. Ende grave Dirck nam hem mede ghevangen in Hollandt, bewisende hem altijt grote eer ende reverencie als sinen gheestlicken vader, ende hiltent bi hem in eenre ghenoechlicke behoedinghe, sonder enich verdriet. Ende die grave vraechde op enen tijt desen bisscop Adelboldt wat hem dairtoe porrede, dat hi den Hollanders also hatich was, ende vele schaden hadde ghedaen; daer nochtans niemant van hem enige scade laster ende verdriet geleden hadde. Die bisscop antwoerde ende seide: "O doerluchtige ende edele grave Dirck. Ic beken 't sekerlic, dat ic van di, noch van dijn ondersaten ende dienres in enighen dingen bescadicht, gemolesteert, noch ghequest ende vermindert bin, noch⁹⁶ van dine voirsaten ende ouders, graven van Hollant. Mer dat mi dairtoe beroert ende gebrocht heeft om u ende uwe landen te scaden is alleen die sake dese, als dat Hollandt van outs als men mi onderwijst ende geseyt heeft onder dat bisdom van Utrecht plach te staen. Tot een teyken der waerheit soe bevint men in ouden scriften, dat Utrecht die hoofstat van Hollant is, ende noch op huden also genoemt werdt. Ende aldus als 't schijnt, is Hollandt voermaels gheweest van der dominiën mijnre voersaten, bisscoppen van Utrecht. Waerom dat ick oeck den Vriesen ghestijft ende gestarct⁹⁷ hebbe in der rebelheyt teghens dy ende den⁹⁸ Hollanders, opdat ic doir hoer cracht, hulp ende bistant u soude moghen verdriven, ende dat graefschap van Hollandt onder mij moghen brenghen. Mer want ick die onrechtichheyt ghevolcht hebbe, so bin ick gevallen in die stricken die ick dy bereyt hadde. Nochtans mach ick noch wel seggen als propheterende, dat om deser saken voernoemt nimmermeer warachtige vrede, pays of en goede gront des herten tusschen die van Utrecht ende den Hollanders wesen sal, mer sullen in voertganck des tijts groten laster van oerloghen ende striden,

Die sevenste divisie

van roven ende branden malcander andoen; alsnu sal dye één den anderen te bóven gaen, ende alsnu weder t' onder ghaen." Op dese woerden antwoirde grave Dirck den bisscop, ende sprack aldus: "Die wille Goeds moet altijt gheschien in mijnen landen ende overal, alsoe als 't Hem belieft. Nochtans moet mijn heere die bisschop wel weten, dat die Hollantse princen den⁹⁹ stadt van Utrecht weynich achten; mer mij jammert den ondersaten, die in allen oerloghen die meeste last liden ende scade hebben van den anloop der knechten, die den armen lantluyden groten overlust doen. Niettemin, beloeft mij mit u bisscoplicke zegel, dat mijn here die Vriesen teghen mij niet opreyden, noch stiven, noch starcken sal. Ic wil u vry laten gaen, ende doet dan al dat u belieft ende ghij moecht. Ick bin uwer ende den uwen ghetroest wat ghi doen moecht." Die bisscop seyde: "Hoewel dat ick dit niet gaern en doe, nochtans sal ic 't uut bedwanck ende van noots wegghen doen." Doen seyde die grave: "Is 't dattet mijn here niet en belieft te doen dat ick hem hier proponeert ende te voren gheleit hebbe, belieftet mijn here, ghi moecht hier bi mij bliven, ende ick sal u die cost besorghen ende versyen van dat u van node wesen sal. Voert sal 't mijn here believe te weten, dat ghi noch u voersaten geen anseggen, eygendom, recht, <C xvij-r> dominatie, noch waerlicke jurisdictie op Hollant noch in Hollant en hebt in eniger wijs. Noch men bevindt in geen bryeven dat die biscoppen van Utrecht hem ije gescreven hebben graven van Hollant. Want Kaerl dye Caluwe, coninc van Vrancrijk ende na keiser van Romen, heeft Hollant ende Zeelant als sine besette ende erflicke landen van sinen vader Lodewijc aftergelaten vrije uuter hant, nadat si van den Denen ende Noormans vernyelt ende verwoest waren, gegeven minen over-oude-vader Dirck, Sigiberts soen van Aquitaniën. Ende tot meerre auctoriteyt ende sekerheit zijnre deser giften ende donatiën, heeft coninc Kaerl voerseit doer bevel des paeus Johans dye viij. selver in persoen Dirck voernoemt in 't graefschap¹⁰⁰ van Hollant geset, ende mitten swaerde 't lant onder subjectie gebrocht, ende desen Dirck Sigisberten soen den eersten ende geweldych graef daerof gemaect, als dye brieven daerof gegeven claerlic betugen, om dat lant voer den anloop der Denen te bescermen ende weder bi middele van tiden dat verstroyde volc doer goede politiën versamen, 't d' welck hi trouwelic al volbracht heeft. Diergeliken mach ick mi mit reden ende scriften verantwoerden van Vrieslant dattet an Hollant hoert. Want Lodewijc, coninc van Almangen, coninc Kaerls die Caluen broeder, gaf oec Dirck den eersten grave van Hollant dat lant van Vrieslant totter Lauwers toe; mer dat lant van der Lauwers voert opwaert gaf Carolus die Grove, coninc van Vrancrijk, coninc Godefrijt der Denen, nadat hy gedoopt was ende worde, onlanxs daernae in die Betue verslagen in 't jaer Ons Heren viij C ende lxxxvi. Hyerom is 't, dat dit dese Godefrijt mijn heere van Utrecht beset, besproken ende gemaect heeft in manieren van een testament: 'Het belieft mi wel dat ghi dat mit u vaderen besit, want lant boven die Lauwers en gaet onse jurisdictie niet an, ende wy en onderwinden ons des niet.' Voert sal mijn here believe te weten wat groter danckerheyt mi nu de van Utrecht bewisen van der groter weldaet ende beneficie de henluden mijn over-oude-vader Dirck, die eerste graef van Hollant, gedaen heeft. Want hi mit sinen broeder Walgeer, grave van Teijsterbant, wonende in 't dorp van Avezaet by Tijel, den Denen, die noch binnen Utrecht woennen, also stadelic bevochten heeft ende benauwet, dat si in 't eynde dye stat rumen mosten, ende brocht

Die sevenste divisie

den heyligen biscop Rathbode weder op sijn biscoplíke stoel, dye op dye tijt als een verdreven heer sijn woenstat hadde in der stat van Deventer, daer oeck God een wonderlic teyken dede. Want daer quam een blixem van den hemel, dye veel meer Denen ter neder sloech ende verbrande, dan daer mitten swaerde verslagen worden. Dit is nu den danck die mi hiervoer die van Utrecht bewisen ende lonen mi 't goet mit quaet. Hyerom concluderende mijn voer gesproken woorden, so seg ic in der waerheyt dat mijn heer ende sine voersaten geen anseggen, rechte oft eygendom of enige tijtlike jurisdictie an Hollant ende Vrieslant binnen dye Lauwers gelegen en hebben, 't en waer dat mijn heer my enige brieven oft scríften mochte tonen, ende daerdoer bewisen, dattet hem mijn voervaders vercoft of gegeven hebben, wanttet beide in hoerre macht was, na uutwisinge der brieven dye dat claerliken bewisen ende uutspreken." Die biscop Adelbolt uut Vrieslant geboren dit horende, sloech sijn hoeft neder ter aerden mit groter oetmoet, ende antwoerde aldus: "O doerluchtige prince, ic bekenne nu uut dese woorden dat ic doer quade ende sinistre informatie dy ende dine landen ongelyck doe, ende dat ic noch mine voersaten gheen recht noch ansegghen en hebbe, dan allene die geestelike jurisdictie angaende, bisonder die amministratie, officie ende diensten van de Heilige Kercke, also als dat Sinte Willeboert ende sine successoers van den coningen van Vrancrijk of van keiseren voermaels na beloep des tijts gegont ende gegeven, in also groot ende breet als 't opten dach van huden hem extendeert ende streckende is." "'t Is waer," sprac die grave, "ende wij houden u voer onse geestelike vader ende gebieder in alle 't geen dat Goods eer ende onser zielen salicheit angaende is. Voert bekennen wi mijn here, dat den Heilige Kercke van Utrecht veel goeden, renten ende thienden in onsen landen gelegen van onsen voervaderen, edelen ende inwoenres, gegeven¹⁰¹ sijn om Goods willen ende den dienste Goods daermede te onderhouden, ende te <C xvij-v> doen. Ende 't waer mi leet, dat ic, oft mine ondersaten minen here enige prejudicie, hinder of scade in sijn goeden, renten ende thienden bi ons gelegen soude doen. Aldus begeerde ick wel wederom dat mijn here ende sine gestichte mi ende mine ondersaten gheen hinder ende scade en dede."

¶ Van den strijt die graef Dirck hadde tegen die Vriesen.

Dat xiiij. capittel.

Nae desen twe triumphen ende victoriën die grave Dirck tegens den burgers ende horen biscop vercregen hadde, als voerseyt is, nam hi voer hem sijns vaders doot te wreken ende den Oest-Vriesen te bevechten. Tot welker heervaert die keyser Henric dye Eerste sende desen grave Dirck te hulpe den hertoge van Loreinen of Lottringen, gheheten Govaert mitten baerde, ende vele cloeke reysenaers¹⁰² ende vrome vechters. Voert so nam graef Dirck voerseit voer hem een groot heer van volck uut Hollant, hebbende oec mede by hem den biscop Adelbolt van Utrecht, die noch sijn gevangen was. Ende als dit grote volck der Hollanderen ende der Vriesen biéén gecomen was om enen bloedigen strijt te slaen, is in der lucht gehoert een vervaerlike grijslike stemme, roepende: "Vliet! Vliet! Vliet!" Ende terstont namen die Hollanders den vlucht uut vervaernisse deser stemmen, ende liepen sonder ordinancie elck sijns weges, sonder ommesien. Ende de biscop ontquam uutten handen der Hollanderen, ende

Die sevenste divisie

ghing over mitten Vriesen, dien hi tot alre rebellicheit informeerde ende starcte tegen desen graef Dirck. Ende hertoge Godevaert van Loreinen wert daer gevangen van den Vriesen. Desen nederlage heeft God den Hollanders laten gescien, omdat die grave in hemselven soude leren, dattet een Heer ende God is Die den menschen vernedert ende verhoecht. Die grave is gecomen binnen Haerlem, ende heft weder versch volc vergadert, om weder enen strijt te vechten tegen die Vriesen. Ende als hy omtrent Heijligeloe gecomen was, quam hem stoutelic mitten Vriesen tegemoet bisscop Adelbolt, ende hadde mit hem den hertoge Govaert van Loreinen, die daertoe gedwongen was om te vechten tegen den Hollanders. Daer gesciede enen groten swaren strijt, ende dye grave heeft in 't einde de overhant gehouden, ende hadde victorie, daer veel Vryesen gebleven sijn. Ende dye biscop ontquam myt grote perikel sijns lijfs, ende die hertoge quam weder over uuten Vriesen handen sonder vrese oft enich rantsoen. Dit gesciet wesende, vergaerde dye grave mitten hertoghe van Loreynen alle dat volck van wapenen dat hi crighen konde, ende quam mit al dit volck in Vrieslant, brandende ende rovende alle haer dorpen ende husen, ende versloech een ontallick volck, ende nam mit hem een alten groten roef van ghevanghen beesten ende alreleiden goeden, ende spolieerde ende beroefde dat lant uuter maten seer. Ende hi brocht dat lant weder onder sine subjectie ende gheboden, ende quam weder in Hollant mit groten zeghe ende victorie, ende gaf dat lant van Vrieslant sinen jonghen soen Florijs; ende hy ontfinc 't weder van sinen vader te leen. Ende hi toech in Vrieslandt, ende si deden hem hulde ende manscap, ende regeerde se mogentlyck alle dyen daghen sijns levens. Hyernaes is graef Dirck ghetoghen mit here Jan van Arkel, sinen trouwen here ende vasalle, myt mere andere van sine heren, tot Jherusalem in 't Heylyghe Lant, om sine pelgrymaege te doen, ende dat Heylighe Graf ons Heren te visiteren. d' Welcke hy myt groter devociën volbrocht heeft. Ende daer wesende, is dye vrome ende edele here Jan van Arkel daer ghestorven; ende grave Dirck deden eerlicken begraven.

¶ Van dye vasallen ende leenmannen der kercken van Utrecht, dye biscop Adelbolt dede bescriven in ewighe memorie.

Dat xiiij capittel.

In den jaer Ons Heren M ende xxi dede biscop Adelbolt van Utrecht ordineren een ewighe memoriael scripture van den vriën vasallen ende leenmannen der kercken van Utrecht, daertoe alle haer lene, goeden, hoe ende waer dye ghelegen sijn, ende sij van der kercken voerseyt te lene houden, myt hoerre officiën, diensten ende ampten, wies forme des scriftuers is dese: <C xviii-r>

In den Namen des Heren. Amen. Het is van node in scriften te stellen datgheen dat hyerna volcht, opdattet den nacomelingers kondich si watter nu gesciet is, waerom ic begere kenlic te wesen alle dengenen dye nu sijn of nacomels wesen sullen, dat ic, Adelbolt, alleen bij der graciën Goods, onwaerdich biscop des Heiligen Kercks van Utrecht, bekenne dat voer my gecomen sijn enighe vasallen ende leenmannen des kercks van Utrecht¹⁰³, versoeckende an mi hoer lenen, ende hebben nu getoent brieven mijnre voersaten, bisscoppen van Utrecht, inhoudende wat goeden ende landen si ende hoer ouders van der kercken van Utrecht te lene houdende sijn. Ende dye gesien ende gevisiteert

Die sevenste divisie

hebbende, hebbe ic die in scriften doen stellen als hierna volcht.

¶ Die hertoge van Brabant is des biscops drossaet, ende hout van den Sticht te leen dye stat van Tijel met allen sinen toebehoren, ende alle Kempenlant tot Tournout¹⁰⁴ toe, ende dye hele Velue.

¶ Die grave van Vlaenderen hout van den Sticht te leen die iiii ambochten, mer dese en hadde gheen officie.

¶ Dye grave van Hollant is des biscops maerscalck, ende hout van den sticht te lene Waterlant ende sommige goeden in Hollant, ende veel ander thienden ende goeden in Zeelant.

¶ Die voecht van Gelre (wanttet noch geen graefscap en was) is des biscops meister-jager, ende hout van den Sticht te lene die halve stede van Emmeric mit sinen toebehoren, ende d' ander helft hoert die kercke van Utrecht, ende veel lants ende hoeftsteden in die Betue. Ende als hi grave van Gelre geworden was, hilt hy mede van den Sticht te lene dat graefscap van Zutphen.

¶ Die grave van Cleve dye is des biscops meister camerling, ende hout van den Sticht te lene die graefscap van Teysterbant — dat is een deel van Tijelreweert, ende wat in dye Betue ende heel Bommelre-weert, dat nu al Gelre toebehoert; ende noch hout hi dat lant van Hoesden mitter borch ende stede, ende dat lant van Althena, mittet slot ende stede van Woudrichom.

¶ Die grave van Benthem is des biscops overste doerwachter, ende hout van den Sticht te leen die burchgraefscap mitten casteel van Bentem, mit meer ander goeden.

¶ Dye grave van Ghoer is des biscops poertwachter, ende hout van den Sticht dat meeste deel van alle sijn goet.

¶ Die grave van Kuick is des biscops scencker, ende hout van den Sticht te leen dat meeste deel van den lande van Kuijck ende andere goeden. Dese voerscreven hoechmannen die hiet men des biscops¹⁰⁵ ampmannen sonder Vlaenderen, en hadde geen ampte.

¶ Die grave van Zutphen hylt van den Sticht te leen dye graefscap van Zutphen ende Goylant; ende dat graefscap van Zutphen quam an Gelre, als voer geseit is. Ende Goylant quam an dat collegye van Elthen mit een dochter van Zutphen, die abdisse was; ende van der abdië van Elthen soe quam Goylant, om een sekere pensie jaerlixs, an Hollant.

¶ Die grave van Teysterbant hylt sijn graefscap van Sticht te lene, want een grave van Cleve plach se van den Sticht te houden. Ende dye grave van Teysterbant was gecomen van enen jonger broeder van Cleve.

¶ Die grave van Rechem in de Velue hilt van den Sticht te lene die Velue; ende van hem is dye Velue ghecomen an Brabant, ende van Brabant an Gelre.

¶ Die grave van der Goij hilt van den Sticht te leen de burchgraefscap

Die sevenste divisie

van Utrecht, ende sijn casteel, myt ander goeden.

¶ Dye borchgraef van Groninghen hilt van den Sticht te lene die burchgraefscap van Groeninghen.

¶ Dye castelein van Coeverden hilt van den Sticht te lene dat casteleinscap van den Coeverden, mittet maersscalc-ampt van den lande van Drenthen, hi ende sine erven, ter tijt toe dat hi een somme van ghelden wech hadde die hi den Sticht daerop gheleent hadde.

¶ Die here van Hoesden plach sijn heerlickheyt eerst te lene te houden van den Sticht; daernaer van Cleve, ende nu van Hollant.

¶ Die here van Arkel hilt van den Sticht te lene dat lant van Hagenstein ende Haestrecht.

¶ Die here van Altena hilt sijn heerlicheit eerst te leen van den Sticht, nae van Cleve, ende daernaer van Hollant.

¶ Die here van der Lee hielt van den Sticht te lene een deel erven ende thienden.

¶ Die here van Bueren plach van den Sticht te lene te houden sommighe thienden.

¶ Dye here van Culenborch hylt te lene van den <C xviiij-v> Stichte sommighe thienden ende heerlic-heden.

¶ Die here van Vianen, die plach van den Sticht te lene te houden zommighe thienden ende andere heerlicheden.

¶ Die burchgrave van Montfoert hout te lene van den Sticht die burchgraefscap van Montfoert.

¶ Die here van Aemstel hielt te lene van den Sticht dat meeste deel van sijn heerlicheit.

¶ Die here van Abcoude hilt te lene van den Sticht dat casteel mitter heerlic-heit van Abcoude, ende mitter stede van¹⁰⁶ Wijck te Duersteden.

¶ Die here van Voerst hilt te lene van den Sticht dat casteel te Voerst mit andere heerlic-heden.

¶ Die here van Yselstein plach van den Sticht te lene te houden veel thienden ende andere ambochten.

¶ Die here van Woerden hilt te lene van den Sticht dat slot mitter heerlic-heit van Woerden.

¶ Die here van Aenholt ende van Zulen, dye hilt te lene van den Sticht dat casteel ende heerlic-heit van Zulen.

¶ Die here van Waterlant hilt te lene van den Sticht dat meeste deel van sijnre heerlic-heit van Waterlant.

Die sevenste divisie

¶ Die here van der Amey, die hilt te lene van den Sticht dye heerlic-heit van den Ameyde.

Alle dese voerghenoemde leenmannen sijn sculdich selver in persone te compareren ende hare lenen van den biscop te ontfangen, ende horen behoerliken eet daervan te doen, ende noch veel meer andere baenre-heren ende ridderen, dye hier niet gescreven staen. Mer veel isser van den Sticht verdoelt, overmits sterfte ende oerloge ende overgevinghe, dye nu ander heren ende princen houden ende besitten, die mit Goods recht toebehoeren den gestichte ende kercke van Utrecht.

¶ Nota.

Sommige dye cronyken hebben gescreven, dye scriven, dat dese biscop Adelbolt dede scriven des biscops ende des ghestichts hoge leenmannen, als hiervoer gescreven staet. Ende sommige andere scriven, dat dit dede doen here Boldewijn van Hollant, biscop van Utrecht, grave Florijs soen van Hollant die Vette, als hierna geseit sal werden. Mer wij en willen daerop niet staen: het is ons ghenoech dat wij hier in scribe stellen die vasallen ende leenmannen des biscops der kercken van Utrecht.

¶ Hoe biscop Adelbolt dat oude werck van den Dumkercke neder dede werpen, ende een ander werc fondeerde ende volbrochte, ende van enen bulle des lants van Threnten.

Dat xv. capittel.

In den jaer Ons Heren M ende xv dede dese biscop Adelbolt ofbreken ende ter neder werpen dat oude werck dat biscop Baldryc hadde doen maken. Ende dede weder funderen ende van nijewes opmaken een nijewe fabryc ende werck, veel costeliker ende schoenre dan 't oude was, ende heeft dat voleindt ende volbracht in 't jaer Ons Heren M ende xxij. Tot welcker dedicatie, wideninghe ende kermisse Henric, keiser van Romē, die ij., mit noch xij biscoppen, ghecomen is, ende hebben die voerseide kercke ghewijt ende gheconsacreet mit groter solemniteyt in der eren des heyligen confessoers Sinte Martijns. Ende corts daerna gaf dese keiser Henrick voergeseyt die kercke van Utrecht dat graefscap van Trenten myt een keyserlike bulle, wes tenoer is dese:

In der Name der heyligher ende onversceydenre Drivoudicheit. Henryck, by der gratiën Goods keyser van Romē, altijd vermeerder des rijcks, kenlick sij allen kersten menschen dye nu sijn ende namaels wesen sullen, dat wij tot een ewighe remedie ende boete onser voersaten ende onser ende mijnre utghecoren ghesellinnen zielen geven den kerck van Utrecht, by onsen tijt ghestyct ende in onser presencie ghewijt in die ere des heilighen confessoers Sinte Martijns, doer bede mijnre keyserinne Konegondis ende des vaders Adelboldi, bisscop derselver kercken, Heymonis, bisscop van Verdunen ende mijnre ghetruwen grave Bertolfs, dat graefscap van Threnten doer desen onsen keyserlickē brief bi onser bevelen ghescreven tot enen ewighe possessie ende besittinghe van deser tijt of. Welke donatie om in der ewicheit ghestadich vast ende van waerden te bliven, hebben wij die mit ons eyghen hant onderteykent ende

Die sevenste divisie

myt onsen zeghele ghestarct. Ghegheven, etcetera.

¶ Copie van eenre ghifte van den graefscappe van Teysterbandt.

Dat xvi. capittel.

Dijergheliken Conradus, keyser van Romē <C xix-r> ende des voerghenoemde keyser Henrycks naevolgher heeft ghegheven den kercke van Utrecht dat graefscap van Teijsterbandt myt aldusdanighen brieve.

In den Name der heyligher ende onverscheiden Drievoudicheyt. Conraet, bi der goetheyt Goods keyser¹⁰⁷ van Romē, designeerde etcetera, willen dattet allen menschen kondich sij, dat wij doer bede ende begheerte onser liever huysvrouwen Ghijsele ende onser bysonder goede vrunden Ariboen, bisscop van Ments, ende Adelbolt, bisscop van Utrecht, ghegheven Sinte Martijn ende den bisscop sijns stoels myt sine naecomelinghers dat graefscap van Teijsterbandt myt alle sine profijten dier toe horen in der ewicheit te besitten, myt al alsulker condiciën, datter nyement voertan enighe macht ghebrücke sonder onsen wille ende consent ende des biscops voergheseit. Want wij 't hem alle ghegheven hebben myt allen profijten ende ghebrukenissen dye wij daerin hadden. d' Welck wi mit onsen brieven ende segele gestaerct hebben tot ene ewighe vasticheit onser auctoriteyts. Gegeven, etcetera.

¶ Hoe dat biscop Adelbolt oflivich worde.

Dat xvij capittel.

Dese biscop Adelbolt van Utrecht heeft den stenen kercke staende bijnnen Tijel, dyewelke dye Denen verdestrueert ende verbrant hadden, weder op ghemaect, ende heeften in gheset waerlicke canoniken, daer te voren canonicken reguliers plaghen te sitten. Ende nae vele onledes ende oeck mede goede wercken is dese biscop Adelbolt oflivich gheworden in 't jaer Ons Heeren M ende xxvi, als hy dat Sticht van Utrecht glorioselick hadde berecht xix jaer, ende wert mit groter eren begraven in Sinte Martijns Doemkercke, dye hij van nijewes hadde doen fonderen ende weder op maken.

¶ Hoe dat Bernulphus gemaect worde de xx. biscop van Utrecht¹⁰⁸.

Dat xvij. capittel.

Bernulphus is na biscop Adelbolts doot gheworden de xx. biscop van Utrecht in aldusdaniger manieren: Na biscop Adelbolts doot en conden die capittelaers ende canoniken in der electiën des nijewen biscops niet concorderen ende overééncomen, wantter grote dissencie ende twedracht was tusschen hem allen. Die keyser Conraet die ij. dit vernemende is nedergecomen myt synre keyserinne, swaer wesende mit kinde, ende op 't uuterste der baringhe; waerom heeft se die keyser laten bliven in een dorp geheten Oesterbeke buten Utrecht, ten huse van enen eerwaardigen priester gheheten Bernulphus. Ende

Die sevenste divisie

die keiser is voertgereyst tot Utrecht om dat capittel der canoniken te verenighen in der electie ende enicheyt des vredes, want die twist altijd hogher ende meerder worde. Ten eynde gaven ende submitterden hem dye capittelaers in handen des keyzers, ghevende hem volcomen commissie ende macht, dat hy enen discreten ende bequamen man tot alsulken dienste hem allen wilde setten: sij souden daermede te vreden wesen. Ende siet, hierenbinnen is dye coninginne van kinde bevallen, ende heeft enen schonen zoen ter werlt gebrocht. Ende sende horen waert, dat is desen pryester, totten keiser om hem dese blide bootscap te kundighen. Dye keyser ontfanghende dese vrolicke bootscap, gaf den priester Bernulphus dye hem dese bootscap brochte dat bisdom van Utrecht tot sinen loon. Ende investeerde ende sette hem, ghevende staf ende vingherling in dye biscoplicke stoel. Ende aldus is Bernulphus gheordineert ende gemaect dye xx. biscop van Utrecht. Hy was een wijs ende gheleert eerwaerdych man, dye hem daer seer toe gaf om vrede te onderhouden mitten princen van <C xix-v> Hollant, daer¹⁰⁹ sijn voersaet Adelbolt veel striden ende oerlogen tegens had gehad tot groter prejudicie ende afterdele des kerchs van Utrecht, als voer geseit is op 't langste.

¶ Hoe dat grave Dirck van Hollant oflivich worde.

Dat xix. capittel.

Dye edele ende vrome grave Dirck van Hollant, als hi wedergecomen was van sijn pelgrimage des Heyligen Graf ons Heren, heeft hi een wijl tijts sijn dagen geleyt in rusten ende vrolickheit. Ende sijn tijt vervolt wesende, is hi vol goeder wercken van deser werlt gevaren in 't jaer Ons Heren M ende xxxix, als hy dye graefscap van Hollant ende Zeelant eerlick hadde berecht xlvi jaer. Hi hadde alle die daghen zijns levens vele oerloghen ende striden tegen den Vriesen, dien hi mogentlic heeft verwonnen ende tot zijnre onderdanicheit ghebrocht. Diergeliken tegen dat Sticht ende bisscop van Utrecht, dien hi mede bedwanc te bliven binnen horen palen van den lande. Ende hi wert mit groter eren ende triumphen tot Egmont gevoert ende bi sine ouderen begraven. Sijn huisvrouwe Wijtilhilt, is na haers mans doot wedergekeert in Sassen ende starf¹¹⁰ daerna in 't jaer M. ende xliij, ende wert daer eerliken begraven. Dese edele voerst gaf den abdië van Egmont tot een testament ende memorie voer zijn ende zijnre ouders zielen:

- Item iiij mansen in Romenburch die alle jaers gelden x pont.
- In Romenburch brueck, 't lant betalende jaerlics xvi uncen.
- In Swieten, 't lant betalende tsjaers xiij uncen .
- In Waltmannen Veen 't lant betalende tsjaers xvi uncen.
- Noch hierenboven gaf hi 't convent voernoemt twe costelike palliën ende cleden, die men op grote feestdagen plach te hangen in der kercken van der abdië.

Die achtste divisie

¶ Hier begint die viij. divisie, ende heeft vi capittelen.

¶ Paeusen.

Anno M xlvi.

Dat i. capittel.

Silvester die iij. was die C lvij. paeus, een Romein, ende sat mer ij maenden; want Benedictus die ix. die verdreven was, quam weder in sijn macht myt hulpe sijnre pertie. Mer Benedictus en sat daer niet langhe in, want hi resigneerde of vercofte dat paeusdom¹¹¹ enen geheten¹¹² Johan, archidiaken, die namaels Gregorius die vi. genoemt worde, God beter 't. Het was so veer ghecomen onder die Romeinen, so wie 't meeste ghelt ende goet geven woude, dye vercreech meest. Ende also dese Silvester daerin quam¹¹³, also worde hij weder daerut verdreven.

Gregorius dye vi. was dye C lvij. paeus, ende sat ij jaer. Dese paeus vercreech van keiser Hendrick den iij. dat hy alle denghenen dye den pelgroms beroefden, of den priesterlycken staet enighe ghewelt ende injurie andeden, dat hi over die in des keisers name recht ende justicie doen soude, d' welck hi scerpelick dede, ende lieter vele van den lyve rechten, waerom dat hem dye cardinalen seyden te wesen een dootslagher ende bloetghyerich mensch, ende dat hi nyet waerdich en waer begraven te legghen onder den paeusen, mer onder den bueren ende leken. Die paeus dit vernemende, begheerde op dye cardinalen, als hi doot waer, dat si hem setten souden voer dye doere van der kercken, ende sluten die al vast van binnen toe, ende verwachtten Goods oerdel; is 't dattet God belyeft ende ic wel gedaen hebbe, dat mijn lychaem inganc heeft: verblijft u; is 't anders, doet daermede dat u belieft. Sy deden also, ende siet: daer quam een grote onversienlicken wint, ende sloech die doeren mit groter cracht ende gewelt op. Doer welcke mirakel die cardinalen des paeus lichaem in Sinte Peterskercke mit groter eren gedragen ende begraven hebben, ende hilden hem als een heilich, dye si te voren als een dootslagher plegen te verachten.

Clemens die ij. was die C lix. paeus. Hi was biscop van Bamberch, ende sat ix maenden. Hi croonden keyser Henrick die iij. Hy verbant ende dwanck den Romeinen daertoe, dat si sweren <C xx-r> mosten, dat si voertan buten des keisers consent genen paeus kiezen en souden, waerut de Romeinen toernich worden, ende deden hem vergeven.

Damasus die ij. was die C lx. paeus; hi was uut Beieren: een Duytsch, ende sat mer een maent. Hi nam dat paeusdom mit gewelt, mer God haelden snelliken uuter tijt; aldus can hi den hoechhertigen menschen wederstaen, den anderen tot een exempel.

¶ Keysers.

Anno M ende xl.

Henryc dye iij., keyser Conraerts soen, of als andere seggen, zijn swager. Hy was ghenoeemt die Milde of de Swarte Hertoech. Hy regneerde

Die achtste divisie

omtrent xvij. jaer¹¹⁴. Hy was sinen vader seer ghelic in doechden, ende hadde eerst te wijf des conincs dochter van Engelant, die mit logentael seer berucht wert, dat si mit enen andere boeleerde; mer één van haer dienres, die mit hoer uut Engelant gecomen was, vacht daerom enen camp tegens enen groten man ende ridder, lang van stature, dien hy verwan. Waerom dat si van horen man sceide, ende ging in een cloester, ende diende God in groter heilicheit. Daerna nam hi een ander wijf, geheten Agnes, des hertogen Willems dochter van Pictaviën, daer hi een soen bi wan, gheheten Henrick, de na tot sinen v jaren tot een Roemschen coninc gecoren wert bi zijn vaders leven. Het geviel op enen Pijnsterdach, dat dese keyser tot Mens was, ende dye dyenres des biscops van Ments ende des abts van Fulden doe haers heren setelen bereyden in der kercken, worden twistende onderéén, wie van hem beyden an die hoger sijde des keisers sitten soude; want die abt privilegiën hadde te sitten an des keyzers¹¹⁵ rechterhant. Van woorden quamen si tot slagen, ende dat pavement der kercken wert mit bloede gestort. Dese biscoppen ende heren quamen gelopen, ende benamen twist, ende maecten vrede; ende wieden ende reinichden die kercke weder van den bloeden. Ende men began mit groter solemniteyten de misse. Ende als men dat leste vaers van der sequentiën singen soude, "Hunc diem gloriosum fecisti", dat is te seggen: "Desen dach hebdi glorioes ende vijerlic gemaect", doe sanck die duvel boven in den choer al lachende¹¹⁶: "Hunc diem bellicosum ege feci", dat is te seggen: "Desen dach heb ic striënde ende bloedich gemaect"; waerof dat alle dye heren ende 't volck seer vervaert waren. Doe sprack die goedertieren keyser: "O ghy valsche¹¹⁷ quaetwercker alre ondoechden ende twisten; ghi hebt ons desen dach droeflic gemaect, mer wi sullen dien weder gracioes ende heilich maken." Ende dede vergaderen alle die arme menschen van der stat, ende gaf die den costelike spise ende dranc, die daer voer hem ende den anderen heren bereit was; ende dienden den armen luden selver ter tafelen, mit groter oetmoedicheit, in gouden ende silveren vaten. Dese keyser wert te Romem ghecroent van paeus Clemens die ij., mit sijn huysvrouwe. Ende hi hadde veel oerlogen tegen den coninc van Hongeriën ende den coninc van Bemen, de hi beide verwan ende onder den Roemschen Rijn brochte, ende onder tribuijt voertan sitten mosten. Ende na veel oerlogen wert hi sieck, ende starf, ende wert te Spiers begraven in dat conincklike choer bi den anderen keyseren.

¶ Van de wonderlike geboorte van desen keyser.

Dat ij. capittel.

Vincencius, in zijn Spiegel Historiæ; voert Martinus, ende Godefridus van Viterbiën, historiscrivens; dese hebben een wonderlike historie bescreven van desen keiser Henrick den iij., ende is 't also, so is God wonderlic in sine wercken. Also ic hier voer gescreven hebbe onder keiser Conraerts tiden, hoe dat deselve keiser een wet ende statut geordineert ende gegeven had, dat so wie des keyzers vrede brake ende te buten ghinge, dat de zijn lijf verboert soude hebben, soe is 't gevallen dat een graef in Duytslant, geheten Lupoldus, des keisers gebot ende vrede gebroken had, ende word hierof voir den keiser beclaecht. De graef beducht wesende voer zijn lijf, is mit sijn wijf ende kinderen getogen in een wilde

Die achtste divisie

woestenyne, ende woende daer lange tijt onbekent. Soe ghevyelt tot eenre tijt, dat dese keyser in dit wout jaechde, ende <C xx-v> vervolchde mit allen seer een wilt hart, dat hi seer begeerde te vangen mit sine honden. Ende was al heel in dit wout verdwaelt van alle sijn heren ende dienres, ende quam myt groter avonturen daer dese graef woende, dye hem lieflic ontfinck; ende also hi seer vermoyt was, begeerde hi na den avontmael te rusten. Op die selver nacht baerde des graven huijsvrouwe enen soen; ende daer quam een stemme ende sprack totten halfslapende keyser, ende seyde aldus: "Here keiser, dyt kint, dat hier nu geboren is, sal noch u swager worden ende navolger in 't rijck." Des morgens vroe stont die keyser op, ende quam mittet geluyt van den hoornen weder bi sijn heren ende dienres, ende gheboet ij van sine secrete dienres, dat si gaen souden op alsulcken plaets, ende doden dat kint, dat daer geboren was; ende dat si hem dat hart van desen kinde brengen souden. Die dienres deden also, ende namen dit kint om te doden. Mer als si sijn scone vromichheyte ansagen, worden si met bermherticheyt beroert, ende leyden 't in 't wout neder op enen boem, ende namen 't hert van eenre hasen, ende brochten dat den keyser tot enen kennisse. Op deser selver tijt ende ure quam hertoge Henric, die oec in des keisers dienste was, in dit wout jagen, ende vant dit kint leggen; ende sach, dattet uutermeden scoen ende vroem van aensichte was, sende hi dat heimelick tot sijn wijf, die onvruchtbaer was, dat sij 't anvaerden ende opvoeden soude, ende seggen dat sij 't gebaert ende ter werlt gebrocht hadde, ende dede dit kint heten Henrick, na sinen naem. Doe dit kint een scoen jongeling geworden was, quam hi op een tijt mit desen hertoech Henrick, die men seyde sijn vader te wesen, in des keisers hof. Die keyser desen jongeling ansiende, peinsde om dat kynt, wes aensicht ende jaren mit desen jongelinc overéén quamen, nemende sekerlijc voer hem, dat hi dat kint was, dat hi hadde bevolen te doden; ende behilt hem bi hem, tegens zijns vaders danck, in sinen dienst, tracterende ende overleggende in hemselven, hoe hy best desen jongeling mit subtilheit ter doot soude mogen brengen. Soe is 't gheboert, dat dese keyser Conraert sende desen jongeling mit heimelycke briven an sijn huijsvrouwe, die keiserinne, haer bevelende ende gebiedende op alle gratiën, dat si angesiens briefs, desen jongeling in 't heimelijc soude doen steven, op dienselven dach dat hi quame. Die jongeling reysde darwaerts, ende quam des nachtes tot een priesters huis, daer hi logierde; ende was groot mit des jongelings vader, desen hertoech Henricxs. Ende uut Goods ingeven ging dese priester tot des jongelings tasse, doen hi sliep, ende brack den brief subtiliken op, ende lassen. Die priester bedroefde hem seer, ende scrapte die moordelike woorden uut, ende screef daer weder in aldus, dat si anghesiens briefs, opten selven dach desen jongeling soude sijn dochter geven tot enen man, als hi tot haer quame. Dat haer sere verwonderde, ende en dorste 's niet laten, ende gaf den jongeling haer beyder dochter tot enen echteliken wive, ende hi besliep se. Doe dit die keyser vernam, verwonderde hi hem seer van dit werck, gemerct dat hi anders gescreven hadde. Mer vernemende ten lesten in 't seker dat grave Lupolt sijn vader was, ende mede voer hem nemende, dat die woerden in den brief doer Goods gracie ende gehengenisse verwandelt waren, die 't also na der stemmen, die hi voermaels gehoert hadde, woude hebben, dattet also gescien soude, heeft die keyser hem anders bedocht, ende vercoelde in der saken van den quaden opnemen, ende

Die achtste divisie

consenteerde in 't huwelic. Ende die jongheling is des keyzers swager geworden, ende dede een scoen cloester in der woestinen timmeren, op ter selver plaetsen, daer hi gheboren was.

¶ Item. Op dese tijt was een vermaerde toeveraerster ende wichelaerster in Engelant; ende terwilen dat die priesters haer uutvaert deden in der kercken, quamen die duvelen, ende namen haer lichaem uuten grave, ende setten 't op een swart paert, ende voerden 't also doer de lucht. Dat gerucht ende gecrijt van desen worde over iiiij milen weechs gehoert.

¶ Op deser selver tijt wert binnen der stat van Romē een groet roesen-lichaem gevonden, gans ende heel onverteert, ende hadde ene wonde in sijn lichaem, mits in sijn borst, die iiiij voet ende een halve lang ende wijt was. <C xxi-r> Dat lichaem was hoger dan die muren van der stat waren. Ende men vant mede in sijnen grave staen een lantaerne, mit eenre barnender kaerse, die men mit ghenen winde uutblasen, noch mit ghenen water lesschen mochte. Mer daer was één, dye subtijl van sinnen was, ende maecte met een griffele onder in die kaerse een gat, daer die lucht inquam; ende terstont ghing si uut. Ende bi lanc-heden van tijden, soe began dit lichaem te verrotten ende te pulver worden, gelijcken andere menschen lichamen. Men vant op dye steen dye op sijn graf lach ende op dat decsel van sijn lichaem was gescreven, ende in den steen uutgehouden aldus: "Hier leynt Pallas Evanders zoen, dye des ridders Turnus' handt heeft ghedoot mit eenre lanciën." Men vermoet dat dese woerden doe ter tijt daer niet op gehouden en waren, hoewel dat men seyt dat Carmentis, dye Latijnssche letteren ghevonden heeft, mer dat Emius of een ander poet die naderhant daerop heeft doen setten.

¶ Van Dirck, die iiiij. van dyer name, ende den vijften grave van Hollandt, Zeelandt ende heer van Vrieslandt.

¶ Dat iij. capittel.

Dirck, die vierde van dyer name, worde nae sijns vaders doot die vijfte grave van Hollant ende Zeelant; ende regeerde seer vromelic, mer hi en hadde wijf noch kinderen. Op een tijt is 't geboert, datter een steeckspul ende tornoye beroepen was binnen der stat van Ludick, dair vele grote heren, vorsten ende princen uut allen natyen ende landen gecomen sijn. Onder diewelcke dat ghecomen ende darwaerts ghereyst is dese graef Dirck mit vele edele ende heren uut Hollant. Ende siet, als dese heren opter banen gecomen waren, ende hem ridderlic hadden in desen tornoye, heeft dese grave Dirck, bi ghevallen ende quader avontueren, doot gesteken des biscops van Coellen ende des biscops van Ludick broeder; waerom dat die overlantse heren dat hoeft te samen staken, ende wouden des edelen princen doot weder an hem wreken. Die grave, die geen macht en hadde hem te wederstaen, is heimelic uuter stat mit alle sijn heren ende dienres ghereyst, na Hollant toe. Die overlantsse heren vervolchden hem snellick alle dat si mochten, ende sloeghen van afteren in dat gheridt den grave ij van sinen ridderen doot mit meer ander. Die grave dit vernemende ende Hollandt nakende, is hi getogen binnen die stede van Dordrecht ende dede daer verbranden alle die scepen van Coellen ende van Ludick, die doe voir Dordrecht laghen, ende

Die achtste divisie

nam alle die coopluyden gevangen van Coellen ende Ludick, ende van den overlandtse, ende bescatte se seer, tot wraeck sijne ij ridderen van den Rijnschen heren versleghen.

¶ Van eenre ghifte ghegheven der kercken van Utrecht van der stat van Deventer ende 't graefscap van Amelandt ende Trenten.

¶ Dat iiij. capittel.

<C xxi-v> Onder desen biscop Bernulphus' tiden worde die Heilige Kercke van Utrecht van keiseren ende andere heren seer begavet ende doteert mit vele heerlicke goeden, want in den eersten gaf keyser Henrick die iij. van dier name der kercken van Utrecht die stadt van Deventer mitter graefscap van Amelant bi enen brieve inhoudende aldus:

Henrick, bi Goeds gracie coninc van Romen; kondich si allen menschen dat wi doer liefde ons vaders, keyser Coenraet, ende doer instancie ende supplicatie mijns beminde huysvrouwe Agniese, ende bi bede ende begeerte des eerwaerdigen here Bernulphus, bisscop van Sinte Martijns kercke tot Utrecht, geven dieselve kercke alle die propriëteyt ende eygendom, die wi mit alre naersticheit altijt onder onsen potestaet ende mogentheit gehouden hebben in der plaetsen Deventer genoemt in der monete, tollen, profiten ende incoemsten, mittet graefscap van Amelant daeromtrent gelegen, ende vestigen dese ghifte mit alsulker vigoer ende cracht, datter gheen scatter groot noch cleyn enige macht sal hebben yet te eyschen, sonder oerlof ende beveel des biscops van Utrecht. Mer dat dieselve biscop ende sine successuer ende navolger van deser voernoemder conincker gaven sal hebben een vriën macht ende besit te commuteren, te geven ende te stellen na sinen wille tot behoef ende profijt der kercken voerseyt. Ende om dit vast te maken ende onverbroekich te houden, hebben wi mit onsen eygen hant desen brief onderteykent ende besegelt. Gegeven in 't jaer Ons Heren M xlvi opten etcetera.

¶ Voert in 't jaer daerna, gaf dese keyser voernoemt der kercken van Utrecht dat graefscap van Trenten ende daerof een bulle in navolgender forme:

Henricus, by der graciën Goeds keiser van Romen, kenlick si allen menschen, dat wi tot remedie onser ende onser ouderen sielen, doer bede onser coninginne Agniese der kercken van Utrecht, in Sinte Martijns ere gesticht, ende den biscop Bernulf derselver kercken, geven dat graefscap dat na der doot des hertogen Ghoselijns in Trenten an mi gecomen is, in een vriën eygendom, mit alle sine profiten ende toebehoren, ten ewigen dagen te ghebruyken sonder yements tegenseggen. Ghegeven den xi. kalende van junio, in 't jaer Ons Heren M. ende xlvij.

Die achtste divisie

¶ Van eenre donatie ende ghifte ghegheven van enen ridder ghenoomt Adelphus der kercken van Utrecht.

¶ Dat v. capittel.

Voert so heeft dese eerwaardige biscop Bernulf ontfangen sonderlinge goeden bi ghifte ende donatie des edelen ridders genoemt Adelphus, waerof hi dese brieven gemaect ende gegeven heeft.

In den Name der Heiliger ende Onversceiden Drievoudicheit. Ic, Bernulphus, der Heyliger Kercken van Utrecht onwaardich biscop, wille ende begere dattet allen menschen kundich si, die nu ter tijt zijn of namaels sullen wesen, dat een vry ende edel clerck, Adelphus genoemt, ende die ridderlicke officie ende oerdene gebruykende, enige ernisse zijnre jurisdictie ende rechtes dat hi hadde binnen dat graefscap van Goetscalc, grave Thuente genoemt (dat is Gore), gegeven heeft Sinte Martijn, mit overdracht, convencie ende consent zijnre enige erfgenaem Wigburch, abdisse van Frikenhorst, doer die hant des advocaets Waloens mit alle datghene datter toe hoert, te weten croften, husen, knechten, weiden, bosschen, wateren, mit alle dat ambocht, dat zijn broederen Werrijn ende Ludolf aldair in hoer leven plegen in des keisers dienst te gebruyken; ende dat dese Adelf bi successie ende ernisse hiertoe beseten heeft, ende in zijnre macht gehouden, ende hem na der tijt in een beneficie goedertierlic gegeven binnen Thuenten die thienden van x Deventerse ponden; ende noch binnen Trenten die thiende tot vij pont ende een half. Dit is gesciet bi Goer, in 't pallaes des graves voernoemt, in tegenwoerdicheit van veel tugen. Ende omdat dese milde overghift van waerde soude bliven in der navolgender tijt, hebben wi die mit onsen zegel doen starcken ende besegelen.

¶ Nu willen wi weder keren op die gesten van grave Dirck van Hollant.
<C xxij-r>

¶ Van enen strijt die grave Dirck hadde binnen Dordrecht, ende hoe hi na den strijt jammerlic dootgescoten wert.

Dat vi. capittel.

Als grave Dirck den coopluyden van Coellen ende Ludick aldus gescat ende rantsonneert ende hoer scepen verbrant hadde, zijn si clachtich gecomen an hoer heren die biscoppen van Coellen ende Ludick, ende meer andere. Die overlantsse heren dit vernemende, vergaerden een groot, swaer volc van wapenen, van denwelcken si horen neve den marcgrave van Brandenburch, hooftman ende cappetein maecten, ende quamen den Rijn neder, ende voert in Hollant voir Dordrecht, ende quamen doir een heymelick verraet ende meuterie der poorteren binnen der stede van Dordrecht. Die grave dit vernemende was hi seer bedroeft, mer niettemin doer raet ende wijsheyt des edelen vromen ridders heer Gherrit van Putten is hi mit cracht van volc sonder vertreck in der nacht te Dordrecht heimelic binnengecomen, ende dede terstont zijn trompetten ende basunen op slaen, mit een uutermeden groten roep ende ghecry sijns volcks, daer si in der nacht tegen malcander vromelic vochten om die overhant ende victorie; mer die overlanders cregen 't in 't eynde te quaet, ende begaven

Die achtste divisie

dat velt, ende liepen mit groten hopen uuter stat; ende andere verhuden hem in heimelicke plaetsen. Ende daer bleven meer dan iiiij C edele geboertige mannen verslagen. Des smargens als 't claer, scoen dach geworden was, grave Dirck, die sere in den strijt vermoeyt was, woude hem wat vertreden ende verluchten, ende ghing spaceren opter plaetsen die men hiet des stats boem; ende onderwege, gaende doir een enge, nauwe strate, is hi mit enen venijnden strale gescoten doer zijn dye van enige sijnre vianden, die in den husen verborgen lagen. Ende dit straetgen hiet noch op huden desen dach "des Graven Straetgen". Ende dese edele grave Dirck is na ij dagen van deser quetsingen gestorven opten xv. dach in meye in 't jaer Ons Heren M ende xlviiij, als hij dat graefscap hadde berecht ix jaer lang. Ende dat dode lichaem wert van Dordrecht gevoert tot Egmont in 't cloester, ende dair mit groter droefheit ende wenender uutvaert begraven.

Die negenste divisie

¶ Hier beghint die ix. divisie ende heeft ix capittelen.

Anno xlix.

Paeusen.

Dat i. capittel.

Leo die ix. was die C lxi. paeus, een Duytsch, ende sat v jaer ende ij maenden. Als dye paeus Damasus gestorven was, senden die Romeynen haer ambassiaten totten keiser, omdat hi hem enen paeus setten soude; want si hem des niet onderwinden en dorsten, omdat sij 't den keiser also gelooft ende gesworen hadden. Doe vergaerde die keiser vele biscoppen in der stat van Ments om raet mit hem te nemen, wie hi best tot enen paeus setten soude; mer nyement van den Duytschen biscoppen en woude dat annemen om dat quader gewoenten willen der Romeinen. Ende si ordineerden enen devoten geleerden man geheten Bruno, biscop van Tolleten, ende die sende hi te Romem als een paeus; ende als hi te Romem quam, worde hi onderwesen dat hi van conscienciën wegen dat paeusdom also niet besitten en mochte, want die keiser geen macht en hadde enen paeus te setten; ende was bereit dat willichlicker over te geven, want hi een Godvruchtich man was. Ende om sijn heilich levens willen coren hem doe die cardinalen eendrachtelicken tot enen paeus, ende en wouden anders genen hebben. Ende wert genoemt Leo die ix. Hi was seer milt tegen den armen, ende dede vele caritaten.

Victor dye ij. was dye C lxij. paeus, een Duytsch, ende sat ij jaer ende iii maenden. Hi wert meer gecoren uut vresen des keisers, die die Romeinen seer ontsagen, dan uut vrieden. Hi hadde een concilium te Florens, daer hi veel biscoppen priveerde ende ofsette omdat si mit simonie gepromoveert waren of mit onsuverheit des levens besmettet, ende heeft die clercken een peyn ingeset die den canones <C xxij-v> ende geestelicke statuten niet en onderhielden. Ende daer, tot Florens wesende, starf hi, ende wert aldaer begraven.

¶ Stephanus die ix. was die C lxiiij. paeus. Hi was uut Lottringen, een Duytsch, ende sat omtrent ix maenden. Hi brochte die kerc van Meylanen weder tot obediëncie des stoels van Romem, die daerof omtrent ij jaren verdwaelt hadde geweest; mer blijft nu gestadich tot noch toe. Hi hadde een concilium ingheset tot Florens, mer hi starf, ende wert aldaer in die grote kercke begraven.

Benedictus die x. was die C lxiiij. paeus, een Campaem, ende sat omtrent ix maenden. Hi wert mit geweld paeus gemaect. Ende als die cardinalen ende andere biscoppen mercten dat si te Romem ghenen paeus mit vreden kiezen mochten, togen si ter Seyn, ende koren enen anderen, die waerdich was sulken digniteit te besitten. Ende dese Benedictus wert also informeert, dat hi dat paeusdom lyet, ende toech weder in sijn biscoplicke stoel vandaen hi gecomen was.

Nicolaus die ij. was die C lxv. paeus. Hi was uut Savoyen ende sat iij jaer ende vi maenden, xxvi dagen. Hi worde eendrachtelicken van den cardinalen paeus gecoren, ende quam te Romem, ende hilt daer een concilium tot Sint Jans te Latranen. In denwelcke hi insette een forme, hoe dat dye cardinalen enen paeus kiezen souden. Hi

Die negenste divisie

croende mit groter feest keyser Henric die iiiij., ende als hi vele goede statuten ingeset hadde, starf hi, ende wert t' Sinte Pieters begraven¹¹⁸.

Alexander die ij. was die C lxvi. paeus van Meylanen, ende sat xi jaer ende vi maenden. Om sijnre groter oetmoedicheit, goetheit ende leringe wert hi in sijnre absenciën paeus gecoren van alle die cardinalen; mer dye bisscoppen van Lomberdyën koren tegens hem enen anderen bi des keyzers consent. Dair een grote twist ende oerloge om opgestaen is ende enen groten strijt daer om gevochten worde. Mer ten lesten, als die keyser die sake verstont, heeft hi desen paeus Alexander geconfirmeert, ende die ander bekende sijn scult ende wert in graciën genomen. Dairna is dese Alexander ghestorven ende tot Sint Jans te Latranen begraven.

Keyzers.

Anno M lvij.

Henrick die iiiij., des voernoemden keiser Henrics soen, als hi een wijl tijts coninc van Romē hadde geweest, wert hi eendrachteliken van den koervorsten tot enen Roemschen keyser ghecoren, ende regeerde dat xlvij jaer, of als Eusebius scrijft, 1 jaer. Ter wilen dat hi onder sijn moeders voechdie was werdt dat rijck wijslic ende nutlic geregeert, mer naderhant wert hij op gereet tegen sijn moeder; ende si sceyde van hem, ende quam tot Romē, ende leefde in groter heylicheit; ende starf aldair ende wert in Sinte Pieters kerc begraven bi Sinte Petronellen outaer. Dese Henric wert te Romē tot enen Roemschen keyser gesalvet ende gecroent van paeus Nicolaus¹¹⁹ die ij., ende quam mit groter eren weder in Duytslant, ende onthilt hem meest in 't lant van Sassen; hi was lange tijt een glorioes gefortuneert ende seer geluckich prins, mer doen hi hem began te geven tot spelen ende jagen, ende den edelen te verdrucken, wert hi van den Sassens veracht, daer vele oerlogen ende striden om gescieden. Daerna sette hi hem tegen dye Heilige Kercke ende tegen den paeus Alexander, ende maecte enen anderen paeus; waerom dat die paeus hem beroefde ende ofsette van dat keyserrijc. Die keiser dit vernemende, was des qualic te vreden, ende quam bi den paeus ende verwerf ghenade, ende beloefde ende swoer hem tot ghenen tijden weder tegen den paeus ende den stoel van Romē te setten. Die keyser comende tot Papiën wert dair weder anders informeert, ende doer sommige biscoppen raet ende ingeven sette hi hem weder tegen den paeus Gregorius, dien hi van dat paeusdom beroven woude, ende ordineerde een anderen, die geheten worde Clemens, mitten welken hi weder te Romē quam mit groet volc van wapenen, ende belach 't casteel van Engelenburch, dair die paeus op geweken was. Die paeus sende haestlic totten graef van Calabren ende Poelgen, die onversienlic mit groot volc te Romē quam om den paeus te ontsetten. In wes coemste die keiser vervaert wort, ende rumede mit sinen valschen paeus uut Romē, ende quam in Duytslant. Dairna in 't jaer M ende xcix worde sijn soen, oec Henric genoemt, tot Aken tot enen Roemschen coninc gecroent. Ter wilen dat dese keiser aldus twistende was mitten paeus ende van der keiserlicker cronē beroeft was, hebben die koervorsten enen anderen Roemschen coninc ghecoren, geheten Rodolph, hertoghe van Sassen, daer hi enen

Die negenste divisie

groten swaren strijt <C xxiiij¹²⁰-r> tegen hadde, ende hem wel boven iij M man ofgeslegen wert, ende verloes den strijt, ende quam heimelic wech; mer die hertoge van Sassen wert daer also gewont, dat hi corts dairna starf, ende wert in der stadt van Mersburch begraven. Hierna, in 't jaer M C ende v, heeft die Roemsche coninc Henric hem geset in rebelheit tegen keyser Henric, sinen vader, ende vervolchde hem mit groter listicheit ende oerlogen, ende heeft enen strijt tegen sinen vader ghevochten omtrent die stat van Ludick, die hij wan, ende ving sinen vader, ende sette hem in enen karcker gevangen, dair hi in starf van groten rouwe ende verdriet; ende wert te Ludick begraven, wesende in des paeus ban, dat men van ghenen keyser anders en leest voer desen. Ende na v jaren wert hi uuten ban gedaen ende weder opgegraven, ende wert gevoert tot Spiers, ende daer begraven bi den anderen keyseren.

¶ In desen tiden was in Poelgen een marmoren beelt, hebbende om zijn hoofd een circel van metael gemaect, daerin gescreven stont: "Opten eersten dach van mey, als die zonne opgaet, sal ic hebben een gulden hoeft." Op deser selver tijt hadde hertoge Robbrecht van Calabren ende Poelgen enen Saracijn gevangen, die naerstelic overpeynsde wat dat beduden¹²¹ mochte; hi stont op des eersten dages van mey, 's marghens vroech, eer die zonne opghing; ende doe die zonne began te schinen, mercte hi ende teykende die uuterste stede van der scheme des beeldes, ende began aldair te graven ende vant daeronder een ontallic groot scat, dat hi gaf om van der vangenissen verlost te werden.

¶ In deser tijt was te Rom en een priester die in der nigromanciën, dat is in der swarten konsten, seer geleert was. Dese dwang den duvel dat hi een jongeling most een ring weder geven, welcke hi an Venus vingeren gesteken hadde. Die duvel wert roepende ende bat: "O God almachtich, hoe lange sulste liden die scalc-heit des priesters Palumbi?" Hiernaede dede Palumbus penitencie, ende wert van lit te lit ontledet, ende starf mit groter berouwe ende leetwesen sijnre sonden.

¶ Omtrent dese tijt was een groot machtich prince, ende sat in een vrolic werscap. Dese wert ombevangen daer hi sat mit also veel musen die om hem ende an hem so dicht liepen, dat men se in geenre wijs van hem keren noch slaen en mochte. Ten lesten wort hi op dat water gevoert, ende dede daer en toern bouwen, ende woende daerop. Mer ten bate niet; si quamen noch by hem ende om hem als te voren.

¶ Item. Des gelijcs vint men oec bescreven van enen biscop van Ments, gheheten Hatto, die by den eersten keyser Otto ende na biscop Willem, desselven keyser Otten soen, biscop van Ments was, gesciede. Dese bisscop Hatto hadde op eenre tijt [ende was een sware dure tijt van koern] vele arme menschen doen vergaderen in eenre groter scuyren, alsof hi die grote aelmissen hadde willen geven van broot ende koern. Ende als si al byéén waren, dede hi die scure toesluten ende an brande steken, ende verbrande alle die arme menschen, die hi achte als musen, die dat koern eten (bi avonture dat hi sulke woorden gesproken hadde). Doen plaechde hem God, dat hem die musen vervolchden, ende aten zijn clederren van den live, ende ten lesten zijn vleys. Hi dede maken den toern bi Bingen in den Rijn, die noch staet, ende hiet "die Muys-toern", daer hi op vluchte; mer 't en

Die negenste divisie

bate niet: si quamen hem na, ende aten zijn vleys ende bloot totdat hi starf. Ende dat meer is, waer si sinen naem an den wanden van der muren of op enige tapesseryen gescreven vonden, die knaechden ende crassedden si uut.

¶ Ende ditselvede geschiede oec enen groten machtigen coninc van Poelen.

¶ Van grave Florijs, d' Eerste van dier name, ende die vi. grave van Hollant, Zelant ende heer van Vrieslant.

¶ Dat ij. capittel.

Florijs d' eerste was grave <C xxiiij-v> van Oest-Vrieslant; ende dese grave Dircs broeder worde na sijn broeders doot van al den edelen baroenen ende heren van Hollant ende Zeelant gemaect die vi. grave van Hollant, Zeelant ende oec here van Oest-Vrieslant. Hi hadde te wive des hertogen Heymans dochter van Sassen, geheten Geertruyt; ende was keyser Henrixs broeder van Romen die iij. Daer hi bi wan Dirc, die na hem grave was; Aelbrecht, Florijs ende Pieter, canonicken der kercken van Ludick; ende een scone dochter geheten Machtelt, die na haer vaders doot te man gegeven wert coninc Phillips van Vrancrijc den eersten van dier name.

¶ Hoe dat biscop Bernulf van Utrecht fondeerde ende stichte binnen Utrecht ij collegij kercken, ende voirt van sijnre doot.

¶ Dat iij. capittel.

Omtrent dese tijt dat grave Florijs regeerde, heeft die eerwaardige biscop Bernulphus tot zijnre ewiger memoriën gefondeert ende gesticht binnen sijnre stat van Utrecht ij heerlicke collegiate kercken, die ene in der eren des heiligen ende prince der apostelen Sinte Pieters, ende die ander in der eren des heiligen voirlopers Christi Sinte Johans Baptisten. Ende hi nam die helft van den canonicken uut Sinte Salvatoers monster ende kercke: dat waren xx canonicken, ende sette die tot Deventer, ende stichte dairmede een collegiate kercke in die ere des heiligen confessoers Sinte Lebuijn. Ende hi nam die abdië ende 't convent dat die biscop Ansfrijt gesticht hadde opten Heiligen Berch buten Amersfoert; die sette hi binnen der stat van Utrecht, ende fondeerde een scoen abdië in die ere Sinte Pouwels des heiligen apostels. Hi hadde oec mede verworven van den keiser van Romen die stat van Groeningen mit alle sine toebehoren. Ende na vele goede wercken ende doechden, is dese eerwaardighe bisscop Bernulphus in vreden gestorven in 't jaer Ons Heren M ende liij als hi dat bisdom mit groter eren ende in rusten ende vreden hadde berecht xxvij jaer. Ende hi werdt tot Utrecht ghebrocht ende in Sinte Pieters kerck begraven. Ende dairna, als men zijn lichaem soude transfereren ende oversetten van der stede daer hi eerst begraven was totter stede dair hi nu leit, dat is op 't choer, wert hi gans ende heel gevonden ende welrukende, alsof men in eenre apteken geweest hadde. Ende sine ornamenten, dair hi in begraven was, worden scoen ende wit gevonden, alsof hi eerst hadde begraven geweest, sonder vleckende ende smette. Ende mit dese

Die negenste divisie

selfde ornamenten doet men noch huden opten dach misse, als men zijn memorie ende jaergetide hout, ende niet anders. Zijn graf wert dagelixs ghevisiteert ende versocht van den vroukens, die crancke ende siecke kinderkens hebben, die groyen noch wassen en willen in haer joncheit, ende vercrigen aldair, mits zijnre verdiensten, gesontheit, als men dagelixs bevint ende ondersocht wert.

¶ Van iij. striden die grave Florijs van Hollant hadde tegen sine vianden, dair hi van den tween victorie hadde, ende in den iij. bleef hi verslagen.

Dat iiiij. capittel.

In den jare Ons Heren M ende lviiij, verbonden hem te samen die aertsebiscop van Coellen, dye biscop van Ludic, die marcgrave van Brandenburg, Lambrecht grave van Loeven, Wichaert, voecht van Ghelre, ende Harman, grave van Kuyck. Dese versaemden een groot machtich heer van volc, ende quamen neder in Hollant om grave Florijs dairuut te slaen ende heel Hollant te destrueren. Grave Florijs dit vernemende, heeft terstont vergadert alle sine edelen, ridderen ende sciltknechten, ende is getogen binnen Dordrecht mit een groot swaer heer van volc om sine vianden aldair te verwachten, die dus crachtelicken op hem quamen mit een ontallic heer van volc, horen anslach doende in Zuyt-Hollant. Ende doir raet ende ingeven eens ouden edelen ondersochten ridderman in der wapenen, dede grave Florijs vele graven ende putten heimelicken opscieten ende delven, ende liet die weder decken mit hoey, stro ende¹²² zoeden ende gras, daer sine vianden hene comen soudent, opdat men se niet sien noch bekennen en soude, om also sine vianden te crencken ende mit subtylheit ter neder te trecken. Ende hi hadde bi hem ontboden die Oest-Vriesen, dat si mit allen horen macht hem te hulpen soudent comen. Die Vriesen onderdanich wesende des graven gebot, scieten uut ende senden den grave alle die cloecste ende uitgelesenste vrome mannen van wapenen die si hadden, ende zijn snellicken horen heren ende grave te dienst ghecomen <C xxiiij¹²³-r> in die stede van Dordrecht, ende bleven daer leggen, verwachtende den coemst hore vianden. Ende als dit grote machtige heer ende volc van wapenen <ende> die grote heren ende vorsten in Zuyt-Hollant quamen om die stede van Dordrecht te winnen, ende den grave doot te slaen, ende om voert dat lant te verwoesten, niet wetende van die graven ende putten die dair heimelicken verborgen lagen, zijn si mit groten hopen in die graven ende putten gereden ende gelopen, also overtallic die ene opten anderen vallende, dat si dair versmoerden ende verdroncken mit grote hopen. Ende daer is ene jammerlicke moert ende nederlage geschiet over dat overlantsse heer, want daer vele dusenden versmoert ende verdroncken bleven. Grave Florijs binnen der stede leggende, ende siende dat sine vianden in aldusdaniger last ende node waren, ende dat si hemselves niet behelpen noch verweren en mochten, heeft hi die poorten van der stede op gedaen, ende is mit groter macht van volc sine vianden te moet gegaen, mit groten gecry ende gelude van hoornen ende basunen, ende dair began enen bloedigen ende bitteren strijt; want daer bleven doot ende verslagen omtrent xl M man, ende daer smoerden ende verdrencten omtrent xxvi M, ende die ander die ontghingen, namen die vlucht, wikende, ende lopende wech uutten velde. Ende daer bleven doot die

Die negenste divisie

biscop van Ludic ende die grave van Henegouwen; ende grave Lambrecht van Loeven ende Wichaert, voecht van Gelre, worden gevangen, mit vele andere heren ridders ende knechten, die elc voir hoir vangenisse mosten geven tot rantsoen ij M marck silvers. Dese victorie¹²⁴ hadde grave Florijs tegen sine vianden op Sinte Odulfs dach, des smargens in der dageraet.

¶ Dairna, in den jare Ons Heren M ende lxij, die biscop van Coellen, die marcgrave van Brandenburch ende grave Harman van Kuyck hebben wederom vergadert een groot swaer heer ende volc van wapenen, daer die marcgrave selver een hooftman ende beleitsman of was, ende sijn gecomen in Hollant, stichtende roof ende brant, om also te wreken dat verlies dat si in voerleden jaren geleden hadden. Grave Florijs dit vernemende, heeft terstont vergadert alle sijn volc van wapene ende als een onversaecht ende vroem prince is hi dese machtige heren ende vorsten, sijn vianden, stoutelic te gemoet gegaen, stellende sijn volc in goeder ordinanciën; ende daer is 't tot enen swaren stride gecomen. Elc toende hem dair die vroemste te wesen, mer die Hollanders hebben in 't einde dat overlantsse heer doirbroken, ende hair bataelgen gescoert, vangende ende slaende soe gruwelicken, dat si in 't eynde die vluchte namen; ende hadden die victorie, nemende vele gevangen, ende keerden mit groter triumphen ende zege wederom. Dese strijt gesciede op Sinte Martijns dach te midsomer. Ende als grave Florijs sine vianden dus hadde verjaecht ende verslagen, ende seer vermoeyt was in den stride ende hemselves seer betrouwende in die cracht ende mogentheit zijns heers, heeft hi hem ter neder gestelt te leggen rusten des middages onder enen Willigen-boem, mit alle sijn heer, in een dorp geheten Hemert, leggende tusschen die Wael ende die Mase, neffens Hoesden over. Ende siet, die grave Harman van Kuyck, die voirvluchtich was geweest in den strijt, is onversienlic comen vallen op grave Florijs ende sijn vermoeyde ende slapende heer, ende heeft mit alle seer op hem geslagen, want si tot geenre ordinancie noch verwere comen mochten. Ende die edele grave Florijs wert daer geslagen mit omtrent xxvi C man, na dien dat hi dat graefscap van Hollant ende Zeelant mit groter vromicheit hadde geregeert na sijn broeders doot xiiij jaer, ende die graefscap van Oest-Vrieslant xxij jaer. Ende sijn dode lichaem wert gebrocht tot Egmont, ende aldaer met betamelicker ende wenender uutvaert begraven bi sinen broeder, grave Dirck. Ende als dese strijt was gheschiet, weinich tijts daerna, quamen dye van Dordrecht die den afterhoede hadden, mit alle hoer macht, ende bevochten weder den grave van Kuyck, ende daer viel weder eene grote strijt. Mer dye Hollanders creghen die overhant, ende die grave werdt daer met alle sijn volck verslaghen. Dese edele grave Florijs met sijn wijf begaefden dat cloester van Egmont tot een eewighe memorie mit een stucke¹²⁵ landts in escium Delft, betalende <C xxiiij-v> jaerlixs v. pont ende een unce; in Boschusen een manse, betalende alle jaers ij uncen; bi Delft ij mansen, ende neffens Delft over ix mansen.

¶ **Hoe dat Geertruyt, die graefinne des jongen Dircs moeder, ende dairna Robbrecht die Vriese, Hollant berechten van des jongen grave Dircs wegen.**

Dat v. capittel.

Nae grave Florijs' doot voerseyt regeerde in Hollant sijn wedue, Geertruyt, des hertogen Heimans dochter van Sassen, van Dirc haer outste soens wegen, die noch jonck was, ij jaer lanc seer rustelic ende vredelic. Na welke tijt, te weten in 't jaer M ende lxiij, nam te man bi consent der edelen van Hollant ende Vrieslant, Robbrecht die Vriese grave Baldewijns van Risels sone, die een vermaert, vroem ridder was, die doer zijn cloec-heit ende verstande dede sinen vader voernoemt, grave van Vlaenderen, tegens keiser Henric die iij. triumpheren in enen groten stride; welcke Robbrecht is, bi den steden van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, voecht ende momber gemaect van den jongen joncker Dirc van Hollants wegen, graef Florijs ende dese Geertruyts sone. Ende bi desen Robbrecht die Vriese, horen lesten man, hadde si ij sonen, als Phillips, dye jonck starf, ende Robbrecht, die jonge Vries genoemt, die mit Goedevaert van Bullioen dat Heilige Lant inwan, ende na den vader grave van Vlaenderen geworden is; ende iij. dochteren, als Alijt, coninc Kanuyts wijf van Demarken ende Noerwegen, dair si bi wan Kaerl, na graef van Vlaenderen; die ij. dochter hiete Geertruyt, graefinne van Alsaciën; die iij. was genoemt Maria, een devote nonne ende oec na menich jaer abdisse van Messenen in Vlaenderen. Dese grave Robbrecht die Vriese en hiete also niet dat hi een geboren Vries was, oft een prince der Vriesen, mer omdat hi so cloeck, stout ende vroem was, als oft een Vriese hadde geweest van herte, van moede ende van lichaem. Hi was een vermaert, onversaecht ende vroem man ter wapen, dat men al kerstenrijc doer van sine vromicheit wiste te seggen. Waerom dat hi doer instancye ende bede der heren ende edelen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant tot enen momber ende voecht wert gecoren van des jongen jonc-heer Dircs wegen, nemende die wedue van grave Floris ende desen jonc-heer Dircs moeder tot enen wive. Ende hi regeerde die landen in groten rusten ende vreden vij jaer lanck. Ende binnen desen tiden dat hi noch voecht was, is hi mit vele princen ende vorsten gereyst in 't eylant van Rodes ende van Cypren, bedrivende ende doende daer vele vrome feyten van wapenen op die heyden ende ongelovige Saracenen. Vandaen, doer begeerte der princen ende vorsten, is hi gereyst mitten hertoge van Farraer, mitten hertoge van Bruynswijck, mitten grave van Gulic, mitten grave van Loon ende mit meer andere vrome heren ende veel volcs van wapenen in dat Heilige Lant, dair hi wonderlicke ende grote feyten van wapenen tegens die heyden dede; ende elck ontsach sine vromicheit ende cloec-heit. Ende als alle dese vrome heren vele striden ende <C xxv-r> victoriën op die heydenen hadden ghehad, keerden si wederom tot horen landen. Ende diergelijcken dese Robbrecht quam weder in Hollant, begaeft wesende van den princen mit vele scone ende preciose ghiften ende cleynoden. Ende bysonder begaefde hem sijn broeder, grave Baldewijn, mitten graefscappe van Aelst, Oudenaerden, Walchren ende mit allen horen toebehoren.

Nu willen wi scriven van den bisscoppen van Utrecht ende van den oerlogen die si voerden tegen den Hollanders.

¶ Van biscop Willem van Utrecht ende hoe hij van den keiser verwerf tot behoef der kercken van Utrecht die graefscap van Hollandt, ende van sine oerlogen.

¶ Dat vi. capittel.

Willem des voechden zoen van Gelre ende here van Pont, geheten Wykingus, worde na bisscop Bernulf van den capittelaers gecoren tot enen biscop; ende als hi gecoren was, wert hi ingeleit, gewijt ende gesalvet die xxi. biscop t' Uytrecht, ende was een grootmodich ende vroem strijtber man. Dese bisscop impetredede ende verwerf an keyser Henric dye iij. de graefscap van Hollant ende Zeelant, allegerende dat si wilen eer sine voirvaders was gegeven der kercken van Utrecht behoerden, ende dat si hem ende sine voervaders met cracht ende gewelt onthouden worden van den graven van Hollant. Waerom dat hem die keiser hierof gaf een bulle in forme aldus ludende:

In den name des Heyligen ende Onversceyden Drievoudicheits. Henrick by der goedertierenheit Goeds, coninc. Kenlick si allen kersten menschen, die nu ter tijt sijn ende hier naemaels wesen sullen. Hoe dat wi die goeden ende ghiften, die mit onrecht der Heiliger Kercken van Utrecht benomen sijn, van grave Dirck van Hollant ende sine kinderen bi tijden here Adelbolts, biscop van Utrecht, voer diewelcken keyser Henric ende onse oudevader keyser Coenraet, ende onse vader Henric saliger gedachten seer gelaboreert ende gearbeyt hebben, vele striden ende oerlogen gevoert hebben. Ende wi ende onse ghetrouwe daer seer in gearbeyt hebben, doende daerom te verstaen, hoe dat wi dieselfde goeden ende giften om remedie ende boete onser sielen ende ons saligen vaders Henric ende alle onser voervaderen ende voersaten doer bede, begeerte ende rade onser princen ende heren Anno, aertssebiscop van Coellen; Sigefrijt, aertssebiscop van Ments; Everaert, aertsbiscop van Tryer; Aelbrecht, biscop van Bremen; Burchaert, biscop van Halverstat; Fredericus, Govert ende Gerrit, hertogen, ende andere onser getrouwen. Ende om des trouwen dienst willen biscop Willems voerseit, gegeven ende weder gegeven hebben, ende mit onser conincklicker auctoriteit ende macht confirmeren. In Crimpen iijij mansen op 't einde des vloets Ablaes totter Merwen, van daen tot Menkenesdrecht, die helft van alle dat lant mit sine ambochten. Item van die Ryede by der Merwen tot Slydrecht. Item in die Merwede, bi Dordrecht, vandaen in Duble, vandaen in Duvelhaer, vandaen in Wael, vandaen weder in die Merwen tot in Dordrecht, mitter nyewer capellen gemaect in Dordrecht; an die oestside tot Godekems hoofstat, d' welc is bi Werckenemunde. In Holtrete vij mansen. In Valkenburch xvi viertelen. Die kerck in Vlaerdingen mitter capellen. Noch alle dat graefscap in Hollant mit sine gerechten ende ambochten daertoe horende. Noch daerenboven dat beneficie ende ghifte dat grave Miroth van den biscop Adelbolt plach te houden van der stede of geheten Sigisdricht tot in Rives Muthen; vandaen opwerts van die westside des Rijns tot Bodegraven; na Miroth, Godeso; na Godeso, Dirc Bavensoen, denwelken grave Dirc verdreven hadde ende mit cracht Sinte Martijn ontnomen heeft. Gebieden dairom dat gene graef of yement uut des graven naem hem vermete macht te hebben bi der Ysele ende Lecke in die plaetsen totten ij cloesteren behorende, mer dat si alleen den ij cloesteren

Die negenste divisie

toehoren ende hoer eigen zijn als dair begrepen wert in die emuniteiten <C xxv-v> ende vrieden des eersten keisers Otte, die se alre-eerst Sinte Martijn heeft gegeven ende andere onse voersaten. Ende opdat dese onse auctoriteit ende ghifte vast ende van stade bliven mach, hebben wi daer van desen gescreven lettere mit onser hant selver onderteikent ende met onsen zegele doen starcken. Gegeven op die vi. nonas van mey, in 't jaer¹²⁶ Ons Heren M ende lxiiiij gedaen tot Werede.

¶ Nota hier mach men mercken onrechtelicke ghiericheit eens onedelen biscops, die bi onrechten anbrenge ende narratie an den keyser Henric vervolchde om eens edelen vorsten lant van Hollant, dair een soen, een recht oer, gebleven was, daer 't lant mit vollen rechte anquam ende mit geenre hande saken verboert en hadde. Hadde die biscop goet ende edel geweest, hi en had 's nimmermeer gedacht ende had hem mitten sinen laten genoegen; want hi doch meer hadde dan betamelic was na Goeds recht. Aldus so willen die geestlicke clercken van Utrecht seggen, dat een bisscop van Utrecht recht hebben soude tot Oest-Vrieslant, omdat biscop Coenraet vercreech van keiser Henric die iiiij. die graefscap van Oest-Vrieslant; overmits dat die marcgrave Egbert van Sassen die den grave van Hollant uut Vrieslant verdreven hadde, ende hadde 't lant mit gewelt an hem gebrocht, ende den grave van Hollant crachtelic benomen, tegen den Rike gebruyct hadde. Nu mach een yegelic wel dencken of die marcgrave zijn heerlic-hede ende lande tegen den Heyligen Rijke verbuert hadde. Wat machte hadde die keiser dair om den grave van Hollant zijn vaderlicke graefscap sonder verbeurnisse te nemen ende enen geestelicken prelate te geven, die recht noch reden dairtoe en hadde? Sullen die brieven van waerden wesen, die die biscoppen dairof hebben, so en mach die heilicheyt des rechts niet meer voertganxs hebben. Het is wel te proeven, hadden die onrechtvaerdige biscoppen den edelen keyseren rechte narratie gedaen, si en souden 's niet impetreert noch verworven hebben; dairom seit men in den geestelicken rechten: "Die qualic narreert, qualic impetreert." Etcetera.

¶ Hoe dat Robbrecht die Vriese mit zijn wijf ende kinderen uut Hollant verdreven worde van Govert mitten Buyl.

¶ Dat vij. capittel.

Als nu biscop Willem desen brief mit loesheit ende mit quader narratie ende anbrenge van den keiser hadde impetreert ende verworven, ontboet hi sinen neve Govert mitter Buyl, hertoghe van Loreinen, Brabant ende Ardenne, ende vergaerden te samen een groot swaer volc van wapenen. Ende zijn gecomen in Hollant, doe men screef M ende lxxi, omtrent die stede van Leiden. Robbrecht, voecht van Hollant dit vernemende, dede vergaderen alle 't volck van wapene dat hi crigen mochte, ende ghing desen ij princen tegemoet, ende daer wert seer gevochten an beiden siden. Mer in 't eynde cregen 't die Hollanders te quaet, ende daer werter mit allen veel verslagen; ende Robbrecht ontquam, ende nam sijn wijf mit haer kinderen, ende toech in Vlaenderen te Ghent, ende bleef daer een wijl tijts. Dese victorie geschiet wesende, dede biscop Willem desen hertoge Govert mitten Buyl hulden in allen steden van Hollant, ende regeerde dat

Die negenste divisie

lant mit cracht v jaer lang, ende ontving die graefscap van Hollant te leen van desen biscop Willem, ende brocht alle dat lant onder sine subjectie ende heerscappie. Alle die hem teghen waren, verjaechde hi of versloech se. Die bisscop dede alle die frontieren ende palen¹²⁷ van den lande vast besetten ende naerstelijck bewaren teghens den jonghen jonc-heer Dirck van <C xxvi-r> Hollant. Ende dede maken een groot, starc casteel tot Yselmonde, daerop settende enen cappetein met vele vrome luyden van wapenen om dat te bewaren. Dese hertoge Govert mitten Buyl stichte ende fondeerde tusschen dye dorpen Rijswijck ende Ouderschye tot sijnre ewiger memoriën een stede dye hi noemde Delft, ende niet veer buten der stadt een casteel, daer hi zijn woenstat in nam, terwilen dat hi in Hollant domineerde ende heerscappie hadde.

¶ Hoe dat hertoge Govert mitten Buyl onder hem brochte West-Vrieslant, mit allen sinen steden ende dorpen.

Dat viij. capittel.

Hertoge Govert siende dat hem die fortune ende avonture medeghing, nam op onder sine subjectie te brengen dye West-Vriesen, ende heeft een groot machtich heer vergadert, ende is gecomen in Vrieslant, rovende, vangende ende slaende alle dat lant doer, ende is mit enen groten swaren roef van gevangen van beesten ende andere dingen gecomen binnen Alcmaer. Dit vernemende die Oest-Vriesen, quamen mit groter macht ende beleyden Alcmaer alomme ix weken lang. Hertoge Govert siende dat hi tegen dit wrede volc van groter machte die stede niet houden en mochte, screef hi an bisscop Willem van Utrecht dat hi hem ontset dede ende hem te hulpe quame. Die biscop heeft van stonden an vergadert enen groten hoop gewapents volcs, ende is gecomen om sinen neve den hertoge te ontsetten. Ende dair wert enen bloedigen strijt gevochten, mer in 't einde verloren die Vriesen den strijt, ende daer worter omtrent viij M verslagen, ende vele worter gevangen. Ende aldus wert hertoge Govert here van West-Vrieslant ende Oest-Vrieslant bi hulpe des biscops van Utrecht, ende dat landt bleef hem voert subject ende in vreden iij jaer lang.

¶ Hoe dat hertoghe Govert verradelick verslegen wert, ende van biscops Willems doot van Utrecht.

¶ Dat ix. capittel.

Onlanxs hierna, als in 't jaer M ende lxxv, hertoghe Govert wesende tot Antworpen, worde hi sittende op een privaet ofte heimelic-heit van eene van jonc-heer Dircs knechten van Hollant, genoemt Ghijsbrecht, van onderop mit een gavelijn in zijn lijf gesteken; ende dede hem van stonden an voeren tot in der stede van Maestricht, daer hi op dye vijfte calende van maerte ghestorven is, ende en liet geen kinder after. Mer hi hadde een suster, geheten Yde, die te man hadde den grave Eustays van Boloys, dair si bi hadde iij sonen, als hertoge Govert van Bullioen, Baldewijn ende Eustaes. Ende als hertoge Govert mitten Buyl sonder kinder gestorven was, worde dese hertoge Govert van Bullioen hertoech van Lottringen oft

Die negenste divisie

van Brabant, mer si en hadden den naeme van Brabant doe ter tijt noch niet angenomen, dye van den grote hertoge Govert gecomen waren; mer hierna, in 't jaer M i j C ende li, doen screef hem hertoge Henric die iij., d' eerste hertoge van Brabant. Dese hertoge Govert van Bullioen wert gerekent voer één van den ix den besten ende vroemste ridderen.

¶ In 't jaer van lxxv, op die v. kalende van mey, starf oec mede bisscop Willem van Utrecht, als hi dat bisdom mit groter eren ende mit groten oerloge hadde berecht xxi jaer lang. Ende wert ghevoert tot Utrecht, ende aldaer in den Domkercke mit groter eren by sijnen voervaderen begraven. <C xxvi-v>

Die tienste divisie

¶ Hier beghint die thiende divisie ende heeft xiiij capittelen.

¶ Dat eerste capittel.

¶ Paeusen.

¶ Anno M. lxxiiij.

Gregorius die vij. was die C lxvij paeus uut Lomberdiën ende sat xij jaer, een maent, iiij dagen. Hi was een man van goeden leven, ende leet veele persecuciën voer die rechtvaerdichheyt . Hij was seer hart ende streng tegens denghenen die mitter sonde der simonie besmet waren, want hi verwan¹²⁸ bij mirakel enen biscop van simonye die niet seggen en mochte "et Spiritui Sancto"; mer "Gloria Patri et Filio", dat seide hi volcomelic; mer dat ander en mocht hij nyet seggen, ende maecte hierop een statuyt. Mer die keyser vergaerde hiertegen een conicilij van xxiiij biscoppen, die 't mit hem hilden, ende waren den paeus hierin teghen, ende setten hem of also veel als in hem was, ende coren enen anderen, die si Clemens hieten. Dese paeus, als hi op enen Heylighen Kersnacht stont in der missen, ende hadde die ablutie genomen, quam Cincius, des rechters soen, ende nam hem ghevangen; ende leyde hem in enen starcken toern. Mer die Romeinen quamen terstont, ende verlostten hem, ende verdreven Cincium uuter stadt. Deze Cincius quam in Duytslant totten keyser Henrick den iiij., ende claechde hem over den Romeinen. Ende binnen desen tiden hadde die paeus een concilium van C ende xx biscoppen, ende dede den keyser mit alle sine adherenten in den ban, ende absolveerde allen vorsten, heren ende steden van horen eet, die si hem hadden gedaen; ende gaf hem macht enen anderen Roemschen coninc te kiezen, als si deden, ende voer ghescreven staet. Daerna quam die keyser te Romem mit sinen valschen paeus, ende belejde den paeus mit sine cardinalen op Engelenburch; mer doe die hertoge van Calabren ende Poelgen den paeus te hulpe quamen, ruijnde die keiser, ende die paeus toech mitten hertoge tot die stede van Salernen, daer hi starf, denwelken God na sijnre doot mit vele miraculen verchiert heeft.

Victor die iij. was die C lxviiij. paeus, ende sat één jaer, iiij maenden ende vij dagen. Hi was een vroem bescermer sijnre voirsate tegen den valschen paeus ende den keiser, waerom dat die keiser grote indignatie op hem creech, ende dede hem venijn mengen in sijn kelck, dair hi misse mede dede, dair hi of starf. Hi was van God begavet mitter Geest der Propheciën, ende sach dat God in der woestenië timmerde een cloester van der Carthusers oerde; ende als hi gestorven was, wert hi tot Sinte Jans te Latranen begraven. Dat paeusdom vaceerde v maenden.

Urbanus die ij. was die C lxix paeus, ende sat xij jaer, iiij maenden. Hi was een man van groter leringe ende heylicheit. Hij dede vergaderen een concilium tot Claremout, in welcken hi vele goede ponten insette ende confirmeerde den ban, die sijn voirsate tegen den keyser ende sinen opgeheven paeus ghegeven hadde. Hierna hilt hi noch een concilium te Tours in Vrancrijc, daer hi een schone ende heerlicke oratie dede voir den gheestelicken ende waerlicken princen ende heeren van kerstenrijck, die dair vergadert waren, ende verwecte dat volc also mit sine beclaechlicke woorden, die

Die tienste divisie

hij vertelde, van die grote scoffierlic-heden die die Turcken ende ongelovige heidenen God ende Sine Lieve Moeder ende der Heyliger Kercken deden, datter opter selver tijt boven iij C M menschen hem teikenden mit dat Heylige Cruys, ende namen den cruysvaert an, roepende al gelijk: "God wilt, God wilt!" Welcke woerden die paeus horende, seyde: "Ghi vrome ende cloecke mannen van wapenen, dese woerden moeten u een schilt wesen teghen alle anvechtinge der heydenen." Dit ghedaen sijnde, quam hi weder in Ytaliën te Romem, <C xxvij-r> om die heren ende princen van Ytaliën mede dairtoe te verwecken; mer hi werdt seer vervolcht van sine vianden, ende lach ij jaer lang in een edelmans huys verborgen. Daerna, als sijn weder pertye ghestorven was, is hi mede corts dair na oflivich worden, ende wert in Sinte Pieters Kerck begraven.

Der Chartuser oerden beghin.

¶ In den jare Ons Heren M ende lxxxvi began die heilige oerde van den Carthusers doir een groot mirakel datter gesciede van enen hogen geleerden meester ende doctoer in der stat van Parijs, die uten rechtvaerdigen oerdel Goeds hem selven seide verdoemt te wesen, uut welcken woerden een groot geleert doctoer in der Godheit, geheten meester Bruyn, geboren van Coellen, die werlt gelaten heeft, ende is gecomen in der woestinen die Carthusia heet, mit noch vij andere gheleerde mannen, ende begonnen aldaer een cloester, ende noemden¹²⁹ dat Carthusia. Dese oerde heeft Urbanus die ij., Alexander die iij. ende iiij. mit meer andere paeusen gheconfirmeert, ende met veel privilegiën gheprobeert ende gheconfirmeert; want dese oerde alleen is houdende dye opperste digniteyt ende waerdicheit; niet na der outheit des tijts, mer na der strengicheits des levens.

¶ Omtrent dese tijt, als in 't jaer M ende xcviij, began die heilige oerde van Cisterciën van eenen abt van Molinen, gheheten Robbertus, die dat eerste cloester fondeerde, in 't bosch van Cisterciën gelegen in 't hertoechdom van Borgondiën, daer Sinte Barnaert mit noch xxx jongelingen in den jare M C ende xij dat habijt angenomen heeft, ende fondeerde binnen sinen leven C ende lx cloesteren; waerom datter oec Sinte Barnaerts oerden geheten is, ende heeft wel xxxiiij C abdyen onder hem, dair vele heilige mannen in geweest sijn, die dye regule seer scarperlijck onderhouden hebben; ende onderhouden dye regule van Sinte Benedictus met meer andere constitutiën ende exemptiën daertoe ghedaen.

¶ Wanneer die stat van Jherusalem van den kersten gewonnen wert.

¶ Dat ij. capittel.

In den jare Ons Heren M ende xcvi, so versaemden uten westen, als uut Vrancrijc, Vlaenderen, Normandiën, Engelant, Piccardiën, Duytslant, Vrieslant, Brabant ende andere meer landen vele grote heren ende vorsten, geestelic ende waerlic, daer die overste of waren die biscop van Puys als legaet van den paeus; Govert, hertoge van Bulioen ende van Lottringen; Eustaes ende Baldewijn, zyn broeders; Robbrecht, grave van Vlaenderen; Rodolp, grave van Mets;

Die tienste divisie

Huge die Groot, des coninc Phillips broeder van Vrancrijck; Steven, graef van Bloys; Raymont, graef van Sinte Gyelis; Boemont, hertoghe van Poelgen; Robbrecht, hertoghe van Normandiën, Willems soen van Normandiën, dye nu coninc van Enghelant gheworden was, mit uitermaten veel volcks uut alle natiën ende landen van kerstenrijck, tot iij C M toe; ende sijn gepasseert doer Hongeriën ende 't Wout van Bulgeriën tot Constantinopelen toe, dair si overvoeren in 't lant van Bithimiën, daer si enen strijt hadden daer vele heydenen verslagen worden. Ende die grote steden als Nicea ende Laodicia worden gewonnen. Daerna togen si voer die stat van Anthiochiën, dye si mede wonnen, daer si bi openbaringe, die een slecht lantman gedaen was van Sinte Andries, vonden in Sinte Pieters Kerck die lancië oft spere, daer ons liefs Heren side mede doersteken was; ende mit dese spere ghingen si haer vianden tegemoet, dair si grote victorie of hadden. Ende worden verlost van den groten swaren duertijt ende honger, die si lange tijt geleden hadden. Doen togen si voert mit groter macht na die heylige stat van Jheru- <C xxvij-v> salem, die si alom beleyden, ende wonnen die met vechtender hant opten Dach van der Apostelen Sceydinge, in 't jaer Ons Heren M ende xcix, daer si enen groten swaren strijt hadden; daer alsoe vele Turcken ende heydenen verslegen worden, dat men totten anclaeuwen in 't bloet stont. Als nu die stat gewonnen was ende gereynicht, doe bereiden hem die princen ende heren mit al dat volc te versoecken dat Heylige Graf ons Heren, daer si so vele om gedaen ende geleden hadden, ende versochten dat mit also groter oetmoedicheit ende innicheit, dat si meer schenen te crupen dan te gaen. Dat gedaen sijnde, ordineerden si enen patriarch, ende doe hilden si raet om een coninc te maken, ende die stat mittet lant daer omtrent in den gelove te onderhouden, ende coren daer eendrachtelicken hertoghe Govert van Bulioen ende van Lottringen, die uut groter oetmoedicheit niet mit eenre gulden crone gecroent woude wesen, mer mit enen doornen crone. Ende als die andere princen hem bereyt hadden om weder thuys te trecken, quam die coninc der Saracenen mit C M paerden ende xl M man te voet tot Ascolonen, om den kerstenen te bestriden; denwelken dat heer ons Heren te moet quam mit v M paerden ende xv M voetgangers, ende God street voer hen; ende die Saracenen worden vluchtich, ende dair bleven C M heiden verslagen, ende ij M in der poorten van Ascolonen versmoert. Dit gesciet wesende, bleef die coninc Godevert aldaer, ende regeerde één jaer, ende starf; ende die ander heren togen al meest weder tehuy-wert. Van desen cruysvaert is een boeck gescreven, geheten: Die destructie van Jherusalem, dair men alle die historie in 't lanc besceidelicken vinden ende lesen mach.

¶ Item. In desen tiden geschieden vele wonderlicken dingen, als een grote watervloet die grote scade dede.

Item. Die tamme vogelen worden wilt, ende vlogen in der lucht.

Item. Grote ende lastige pestilenciën.

Item. In Engelant was een grote aertbevinge datter tot Lonnen wel v C husen verdestrueert worden.

Item. Grote duertijt mit vervaerlicke geluyden van donreslagen ende blixemen.

Die tienste divisie

Item. xv daghen vloeydet bloet.

Item die duvel sprac den menschen toe in een dorp dat men hem besceydelicken sach.

¶ Van grave Dirc die v. van dier naem ende die vij. grave van Hollant, Zeelant ende heer van Vrieslant.

Dat iij. capittel.

Dirc van dier namen die v. graef, Florijs' soen, heeft mit hulpe sijns voechts Robbrecht die Vriese ende meer andere zijnre vrienden na den doot hertoge Goverts van Lottringen hem starc gemaect, om weder te recupereren ende te vercrigen zijn vaderlicke erve die graefscap van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, dair hi aldus lange mit sijn moeder ende stiefvader uut verdreven hadde gheweest.

¶ Van biscop Coenraet die xxij. van Utrecht.

Dat iiij. capittel.

Coenraet, gheboren uut Swaven, een edel vroem man, werdt by toedoen des keyzers Henricks dye vierde, ghecoren tot eenen bisschop van Utrecht, ende plach te wesen des <C xxviiij-r> keyzers beleyder ende maertoger. Ende als hi gecoren was, wert hi gesalvet ende geconfirmeert die xxii. biscop van Utrecht.

¶ Van den strijt die dese ij princen grave Dirck ende biscop Coenraet te samen hadden tot Yselmonde.

Dat v. capittel.

In 't jaer Ons Heren M ende lxxvi heeft jonc-heer Dirck van Hollant mit sinen stiefvader Robbrecht dye Vriese vergadert een groot, machtich heer van volc, om te beleggen bisscop Coenraet van Utrecht, legghende op 't slot van Yselmonde. Die biscop dit sekerlic wetende, ontboot dit sine heren ende burgeren van Utrecht, dat si op enen sekeren benoemden dach bi hem comen souden, ende doen hem ontset ende bystant. Datwelck also geschiet is, ende hebben vergadert veel volcs uut dat Sticht ende anders-waer, ende sijn horen here bigecomen om assistencie ende bystant te doen. Dit heer bi malcanderen comende, sijn si stoutelic tegens malcanderen ingetreden. Die Hollanders mitten Vlamingen weerden hem vromelick, ende dierghelijcken die Stichtse. Mer in 't eynde cregen 't die Stichtse te quaet, ende bestonden te wijken, daer veel volcs an beyden siden doot gebleven is, ende vele grote heren ende wapentuers, ende bysonder van des bisscops wegen, dair die vernaemste of waren grave Garlaeck van Zutphen; Lambrecht, proest van Deventer; Volmaer, priester tot Sinte Bonifaes; Werenboldt ende Ghijsbrecht, ridderen. Uut welcker verlies alle dat heer van Utrecht verstroeyt worde, ende liepen sonder oedene te scepe, dair si voer 't meeste deel al verdroncken. Die biscop, angemerct 't verlies sijns volcs,

Die tienste divisie

dede die voermuren ende poorten van 't slot starck maken ende met bossen ende andere instrumenten beleggen om hem te bescermen; mer dye Hollanders doer hulp ende raet der heren ende riddersen uut Hollant, worpen met magenen dat voerasteel ter neder, waerom dat biscop Coenraet uut groter benauthheit hem opgaf in des graven handen, ende resignerede 't hele lant van Hollant, mittet slot van Yselmonde goetwillichlic. Jonc-heer Dirc, graef Florijs soen, die wederom den bisscop mit groter reverenciën sende t' Uytrecht, ende ontsloech alle die gevangen vry te gaen, sonder enich rantsoen ofte scatinge. In dit beleggen van 't slot van Yselmonde bleef dair doot van graef Dircs wegen here Evert van Binchorst, mit vele uutghelesen knechten ende wapentuers; ende here Jan van Arkel wert ter doot toe gequest, ende wert te scep als een dode thuyswert gevoert, ende starf daerna in 't jaer van lxxvij opten vij. nonas van januario¹³⁰, ende wert tot Arkel in sijns vaders graf geleyt.

¶ Hoe grave Dirck onder hem brocht geheel Vrieslant.

¶ Dat vi. capittel.

Na desen strijt is mit groter triumphen jonc-heer Dirck getogen in Hollant, daer hi mit hoger eren ende feeste ontfangen wert ende gehult als een erfheer, ende is geworden die vij. grave van Hollant ende Zeelant; mer niet van Vrieslant, want dye Vriesen rebelleerden, ende en wouden den grave van Hollant voirt meer geen homagië noch huldinge doen, noch eet staven. Mer si wouden sitten keyservry. Die grave Dirc dit verhorende, heeft een groot machtich heer van volc van wapenen vergadert, ende is op enen couden harden winter als heel Vrieslant mit yse was bevroren oft steen hadde geweest, getogen in Vrieslant tegens die Vriesen, die hem sine gewoenlike domeinen ende renten niet geven en wouden, seggende dat si keyservry behoerden te wesen. Die Vriesen sijn biéén vergadert, ende quamen den grave ende den Hollanders stoutelicken te ghemoet opten yse, mit groter menichten ende gecrye, mer dat en bate hen niet. Want die Hollanders hadden hem so vromenlicken tegens dese Vriesen, dat sij se afterwärts dreven, vangende ende dootslaende boven die iij M Vriesen; van welke nederlage die Vriesen sere bedroeft waren, ende vergaerden van nyewes weder een groot heer, om anderwerf tegens den Hollanders te striden. Die grave dit vernemende, vermaende sijn volc tot vromicheden, ende stelde se in goeder ordinancie, wel bewaert wesende mit vele goeder scutten ende archiers; ende ging den Vriesen weder tegemoet, mit ontwonden bannieren. Daer seer vreselicken wert gevochten omme die overhant; mer in 't eynde drongen die Hollanders so gruwelicken <C xxvij-v> op die Vriesen, dat si afterwaerts weken; ende dair blevender boven vi M verslagen ende vermoert, waervan dat alle d' ander Vriesen seer vervaert worden, menende dat het den lesten dach van Vrieslant ware, ende d' uuterste verderfnisse. Want die grave en spaerde niement, man noch wijf, want si namen se al gevangen, wijf ende kinderen beneden xij jaren, ende d' ander sloegen si al doot, sonder enighe genaden, verwoestende ende verbrandende alle dair si bi quamen; want hi in meninge was, 't heele lant te nyete te doen ende te destrueren. Daerna vergaerde hi alle sijn volc, ende beleyde mit groter heercracht die stede van Staveren, ende lach daervoir iij weken lang, scietende ende worpende mit bossen ende magenen op die stede,

Die tienste divisie

ende bestormde se tot veel plaetsen mit menigherhande instrumenten. Ende als dye poorters sagen dat si des graven mogentheit niet wederstaen en mochten, begeerden si des graven gratie, ende geboden hem op te geven, behouden lijf ende goet. Ende het wert ghedadingt, mer si mosten den grave geven voir hoir rebelheit xij C gouden Vrancrijcse cronen; mer buyten deser zoenen bleven alle die vreemde gasten ende knechten, dye tot sijnre incoemste alle worden gevangen ende onthoeft. Dit dus geschiet wesende, nam die grave met hem xl poorters uut Staveren tot een onderpant ende borchtocht der penningen die si hem hadden beloeft te geven, ende is mit groter triumphen here geworden van Vrieslant, ende gehult in allen steden ende plecken als sijn voervaders plaghen te sijn.

¶ Van grave Dircs huwelic ende sine geslachte.

Dat vij. capittel.

Na dese grote victorie ende triumphe is grave Dirck weder gecomen in Hollant, ende wert daer mit groter eren ende feeste ontfangen. Ende nam corts dairna te wive Witolhilde, hertoge Frederijcs dochter van Sassen, dair hi bi wan Florijs, die na hem grave wert, ende een dochter genoemt Machtelt, hertoechinne van Orliëns. Dese grave Dirck was volle oem over coninc Lodewijck van Francrijck, Phillips zoen; ende oem over Baldewijn; graef Bylgen, Kaerl Martelaer Canuten zoen, coninc van Denemarcken; ende Dirck van Elsat, alle drie graven van Vlaenderen, d' één na den anderen. Hi hadde twe susteren, d' ene was coninghinne van Vrancrijck, d' ander coninghinne van Denemarcken. Noch had hi iij broeders, als van sijns moeders wegen alleen die si by den jongen grave Robbrecht die Vriese van Vlaenderen hadde; ende van sijns vaders ende moeders wegen iij, als Aelbrecht, Florijs ende Pieter, canonicken der kercken van Ludick, als ghi nu horen sult.

¶ Van die grote triumphe ende heerlic-heyte der heren ende canonicken des collegy van Ludick, die op dese tijt waren.

Dat viij. capittel.

Om in memorie te stellen die vierlicke triumphe die op dese tijt was in der kercken <C xxix-r> ende collegie Sinte Lambrechts tot Ludick, so willen wi dat wat vorder verhalen ende extenderen, om tot beteren verstande te comen. So sal men weten, dat in den jare Ons Heren M ende xlv was een biscop tot Ludick, geheten Wazo. Ende op dieselve tijt was dair canonic here Frederick, des groten hertoghe Gozelijs zoen van Lottringen. Dese Frederick wert gemaect dyaken-cardinael. Daerna wert hij van paeus Urbanus die ij. gemaect abt van Cassinen, ende wort ten lesten gecoren tot enen paeus van Rom, ende wert geheten Stephanus die ix., ende besat Sinte Pieters Stoel omtrent ix maenden. Weinich tijts hierna was in denselven collegy canonick here Gerrit, gheboren uut huse van Borgongen, ende wert van daer geordineert ende gemaect biscop van Florens; ende dairna wert hi gecoren tot enen paeus van Rom, ende wert geheten Nicolaes die ij.; ende sat iij jaer ende vi maenden; ende dit was in 't jaer M ende lix. Daerna, als men screef M ende lxxv,

Die tienste divisie

so was die xxv. bisscop van Ludick here Henric, d' eerste van dier namen, ende hiete die vreedsame Henric, ende was des graven broeder van Tulliën; ende regeerde dat bisdom xvij jaer. Tot desen eerwaardigen bisscop Henric, ende tot alle den edelen ende hoechgeboren heren ende canonicken der voerseyder kercken ende collegye van Ludick, sende keyser Henric die iiiij., als hi uut Vlaenderen quam van grave Robbrecht die Vriese sinen heyl, vrede ende alle goet. Op dese tijt waren in dit voerseyde collegye selver in personen residerende iiiij machtige conincs kinderen, als Kaerl, coninc Phillips zoen van Vrancrijc; Henric, coninc Willems zoen van Engelant dye anderde van dier name, ende worde na sijns vaders doot oec coninc van Engelant, ende was d' eerste van dier name; Otghier des conincs zoen van Denemarcken; Eudo, coninc Manfreet's zoen van Siciliën. Noch waren ende resideerden dair selver in persone xvij edele hertogen kinderen, als Lupolt, des hertogen soen van Oestennrijc; Wenzelae, des hertogen zoen van Bemen; Nalijn, hertoge Lodewijcs zoen van Beyeren; Henric, hertoge Frederijcs zoen van Sassen; Gherrit, des hertogen soen van Lottringen; Huge¹³¹, Johan ende Eustaes, des¹³² hertogen sonen van Borgondiën; Harman, Frederick ende Phillips, des hertogen sonen van Swaven; Godefrijt, des hertoghen soen van Orliëns; Outgier, Godefrijt, Humfrijt ende Eduwaert, des hertogen zonen van Lancaster uut Engelant. Dese hertoge van Lancaster hadde bi sinen enigen getrouden echtelicken wive xxx getroude sonen, van de welke iiiij canonicken waren tot Ludick, als voerseyt is; ende vij waren canonicken tot Coellen; ende d' ander waren vrome princen ende heren in Engelant. Noch waren in derselver collegye Sinte Lambrechts tot Ludick xxxi 's graven kinderen tot canonicken, als Aelbrecht, Florijs ende Pieter, grave Dircs broederen van Hollant voerseit; Henric ende Harman, des graven zonen van Angiers oft Angouwen. Lambrecht, Gerrit ende Andries, des graven zonen van Cleve. Willem, Bruyn ende Niclaes, des graven zonen¹³³ van Gullic; Oetgier, Ghye ende Brieno, des graven zonen van Loeven; Gaufrijt ende Perchevael, des graven zonen van Vlaenderen; Pauwels, Jacob ende Eustaes, des graven sonen van Foys; Aernst, des graven soen de la Merche; Engelram, des graven soen van Simpol; Ghye ende Willem, des graven zonen van Namen; Servaes, Oetgyer ende Baldewijn, des graven sonen van Savoyen. Lodewijck ende Brisso, des graven sonen van Poytiers. Coenraet, des graven zoen van Bloys; Adulf ende Arnulf, des graven sonen van Vianden. Ende als keiser Henric den stat van Ludick genaecte, zijn hem dese bisscop Henric mit alle dese voergenoemde edele heren ende canonicken, elck sittende op enen weydeliken henxst, die bisscop in sine pontificale ende die canonicken in hoer religie mit scoenen ende betamelicken state tegemoet gereden. Ende malcanderen genakende, steech die keyser van sinen paerde, ende nam den bisscop ende elck van desen heren in den arm, ende custe se; ende die keiser wert aldus mit deser triumphen ende mit groter eren ende feeste geleyt ende ghebrocht in Sinte Lambrechts domkercke. Daer wesende, geboet die keyser capittel te houden; ende bi consent ende wille der coervorsten wert daer des keysers zoen, oec Henric geheten, gecoren tot enen Roemschen coninc; ende die keyser begeerde oetmoedelicken ontfangen te worden <C xxix-v> tot een canonick der voerseyder kercken; datwelck also gesciede. Daerna, in den jare Ons Heren M C ende xix, ende was bi tijden biscoeps Alexanders [d' eerste van dier name, ende die xxix. bisscop van Ludick, ende regeerde dat bisdom viij iaer], soe waren in dese voerscreven collegie selver¹³⁴ in

Die tienste divisie

persone residerende ix conincs kinderen, als Lotharius, des keisers Lotharijs zoen, die ij. van dier name, ende was proest van Ludick; Anserijn, desselven keysers ander zoen, ende was archidiaken; Phillips, des conincs soen van Francrijck, archidiaken van Henegouwen; Thiebalt, des conincs soen van Hongeriën, archidiaken van Ardennen; Oetghyer, des conincs soen van Denemarcken¹³⁵, archidiaken van Favenne; Godefrijt, desselven conincs zoen ander soen; Ghye des conincs zoen van Bemen; Phillips, des conincs zoen van Naverre, archidiaken van Campaniën; Ghye, desselven conincs ander soen. Noch waren op dieselve tijt in der voerseyder collegye xiiij hertogen sonen, ende xxvij 's graven sonen, ende vi baenre heren sonen; mer dye namen van desen en hebbe ic niet bevonden. Daerna, in den jare Ons Heren M ij C ende lxxi, was in derselver collegie een archidiaken oft domproest, genoemt Thiebalt, geboren van Placenciën uut Lomberdiën; dese wert ghecoren tot enen paeus van Romen, ende wert geheten Gregorius die x., ende sat iiij jaer, ij maenden ende x dagen.

¶ Een copie van enen brief van der vernyewinge ende confirmatie der giften ende goeden des cloesters van Egmont.

Dat ix. capittel.

Onder desen grave Dirck dye v. van dyer name, ende die vij. grave van Hollandt, was een abt van Egmont, geheten Steven. Dese voersiede die ghiericheit ende begeerlicheit der Smaelre heren, die mit lant ende erve ghemene lagen ende paelden an die landen ende goeden des cloesters van Egmont; ende daer uut dieselfde landen tot horen possessiën ende eyghendomme, in voertganck des tijts, ende bi negligencie ende onachtsaemheyte der monicken, dese landen ende goeden mochten usurperen ende voer haer eygen goeden anvaerden; heeft daerom oetmoedelicken desen grave Dirck gebeden, dat hi wilde met sine besegelde brieven reciteren, verhalen ende confirmeren alle die gaven, possessiën, donatiën ende giften van landen ende goeden, die hi ende sijn voersaten, graven van Hollandt, dat cloester van Egmont assigneert, gegeven ende aftergelaten hadden tot desen dagen toe, omdat ymmers doer aldusdanighe cautye ende sekerheden die goeden van Egmont niet verbijstert, alineert, noch vervreemt en souden worden. Grave Dirck anmerckende den goedertieren ende voorsichtigen supplicatie des abts voerseyt, was hem hierin te wille, ende dede daerof maken enen bezegelden brief in deser manieren ende forme:

In den Name des Heiligen ende Onversceyden Drievoudicheits. Ic, Dirck, by der graciën Goeds grave van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, nemende voer mi, dat der menschelicker crancheit gevallen onseker sijn, waer uut ic geneyget bin rechtvaerdige beden behoer te geven, opdat ic in dat strenge oerdel waerdich mach wesen barmherticheit van God te vercrigen; so is 't, dat wi allen menschen kundich maken, als dat here Steven, abt van Egmont, tot onser kennisse gebrocht heeft enige autentyke scriften ende brieven van den goeden, donatiën ende possessiën die den kercke ende 't Goedshuse van Egmont onse voervaders, die Goedsvruchtige graven van Hollant, uut hoer eygen erven ende goeden die si van den coningen erflic ontfangen hadden, den kercke voirseyt getimmert, doteert,

Die tienste divisie

begavet ende gheëert hebben; te weten, dat Dirck, Walgheers broeder, die eerste grave van Hollandt, mit sine ghechte vrouwe Gena, in den eersten een houten kercke tot Egmont ghetimmert heeft, daer hij nonnen in dede setten, ende offerde God totter plaetsen behoef voernoemt in Fronloe ix mansen; in Alcmere ij mansen; in Callinge die helft van sine possessie. Dirc die anderde, graef Dircs soen voerseyt, heeft mit sine eerwaardige vrouwe Hildegart den kerck voerseit vernyewet ende van steen gemaect, mit groter costen, ende brochte daer monicken in, settende die nonnen tot Bennenbroeck bi Haerlem, daer si bi lanc-heit van tiden verstorven ende verghingen; <C xxx-r> ende gaf totten Goedshuyse voerseyt in Scagen vi mansen; in Haragen xi mansen ende een quartier; in Wijmnen één manse mit een halve; ende vandaen of voert tot in Aren al 't ackerlant ende boulant; die kercke van Heyligeloe, Alcmere, alle die tollen; in Hoesden ij mansen ende een halve; im Lijmben vij mansen ende een halve; in Sonitan ij mansen; in¹³⁶ Bachom iij mansen; in Ordebolla ij mansen; in Those één manse; in Obingen één manse; in Heemstede één manse. In Felson vi mansen; ende die offerhande van 't outaer in der kercken op Sinte Aechten dach van dye één noen totter ander noenen; by der vloet Bamestra één manse; tusschen den beeke Sculingleke ende Hureslede iij mansen mit die visscherië; in Forenholta die kerck mitten thienden; in Saxenen die kerck mitten thienden; in Noortga die kerck mitten thienden. Hildegart, zijn eerbare huysvrouwe, mit goeder zeden verchiert, gaf God ende Sinte Aelbrecht een outaertafel van gout ende costelicke gesteenten gemaect; een Evangely-boeck mit gout ende preciose paerlen ende gesteenten verchyert; Historiam Tripertitam, ende een boeck in medicinen. Egbert, Dircs zoen voernoemt, ende aertsbiscop van Tryer, heeft oec gheëert die plaets voerseyt, ende offerde aldaer God ende Sinte Aelbrecht een gulden croen, een costelicke casuffel, een scone stoel, een gordel mit gout doersteken, een subtile, een missael, een capittelaer, dat Oude ende Nyewe Testament, mit veel andere boeken; een silveren scryen mit veel costelicke reliquiën der heylighen. Arnulphus oft Aernout, graef Dircszoen, mit zijn eerwaardige vrouwe Luytgaert, offerde totter plaetsen van Egmont in Thosa ij mansen; in Castrichom ij mansen mit een quaertier; in Velsen iij mansen ende een acker. In Sassen een halve manse. In Forenholta iij mansen; in Noortga v mansen; in Lopsen ix mansen; by der Maerne één manse mit een quartier; in 't dorp Leythen een manse ende een sestendeel; in 't dorp Bergam, gelegen an 't westeinde van den Rijn, iij mansen. Die kerck van Vlaerdingen, mitter thiende van den lande, leggende tusschen die watringen Mathlinge ende Thurlede, die oec Herga hiet. Dirck, die iij. van dier name, Aernouts zoen, mit sijn vrouwe Othilda, offerde Sinte Aelbrecht in Rodenburch iij mansen die elcs jaerlics gelden x pont. In Roederburger Broecke 't lant van xvi uncen tsjaers. In Swieten een stucke lants van xij uncen tsjaers. In Waldmanne Venne een stucke lants van xvi uncen jaerlics. In tsgraven Fritgarsa 't lant van xvi uncen tsjaers. Sijfrijt, oft Zicco, here van Bredenroede, Dircs broeder voerseit, gaf Sinte Aelbrecht tot remedie sijnre sielen 't lant op die geest, ghenoeemt Noorthorpe, Smitten, Alderingerlant, Hildebrandeslant, Swirdenghelant vijf vierdelen lant, Sosemade; in Ackerslote xij pont; in Baves ij pont. Florijs, die iij. Dircszoen, mit sijn vrouwe Gheertruyt, offerden totten cloester van Egmond voernoemt in Escivum Delft v pont ende een unce; in Boschusen een manse van xxxij uncen tsjaers; bi Delft x mansen; an die ander side van Delft ix

Die tienste divisie

mansen. Desen Florijs' soen was ic, Dirck die v. van dier name, dien here Steven, die abt, oetmoedelic bat, dat ic doer die liefde Goeds ende tot eer van Sinte Aelbrecht, wilde renoveren, vernyewen ende confirmeren mit mijn scrifte ende zegele autentijck alle die ghiften, possessiën, gaven, donatiën, horende totter kerck ende cloester van Egmond. Wes bede ende begeerte ic lieflic ontfangen hebbe, ende consent dairtoe gegeven; ende uut groter caritaten geconfirmeert, als dat die kerck voernoemt alle dese voerscreven goeden behouden ende besitten sal. Ende dat nyement hem vermeten sal van den landen van Wymnenswet of tot in der Aren toe, wanttet al die kerck van Egmont toebehoert. Ende dat daer nyement yet ofnemen sal onrechtelic, noch enige pleyt daerop hebben sal, sonder des abts consent ende toelaten. Ende dat alle die ondersaten des Goedshuys voernoemt in onser graefschappe sonder tollén sullen wesen, ende¹³⁷ dat hem niement belasten en sal, mer sullen staen ende bliven onder des abts macht ende jurisdictie, ende onder 't gherecht van sinen rechten advocaet, in wes dienste dat hi oec is. Dierghelijcken mach den abt oft sine wittachtige advocaet doen mitten ghenen die op Sinte Aelbrechts lant sitten ende bi gevalle niet betalen en wilde, treden in hoer huysen, ende nemen daer so vele uut, als si sculdich sijn, sonder enige rechters, tegensegghen ofte weder-roepen. Ende waer daer yement van onsen ondersaten of van buyten, <C xxx-v> dien onsen desen vrydom ende liberteyt des Goedshuys voernoemt inbreken wilde, dat wi niet en vermoeden nymmermeer te geschien, op dien moet vallen Goeds toerne ende alle sijnre heyligen, mer moet mit Judas, Goeds verrader, mitten duvel ende sijn enghel in 't strenghe oerdel geloent worden. Ende om dit stantachtelick te onderhouden, so hebben wi desen carte doen bescriven ende mit onsen zegel gestarct. Hier hebben als tugen bi over ende an gheweest heer Steven, abt, Folcrijt ende Ancelm, priesteren; Athelbert, Harman Poppenzoen ende Engelbert, leeken. Scataloth, Trusing, Adalwijn, casteleyn, drie ghebroederen; Garbrant, Ysbrant, Gruytwater, Dodo van Rijswijck, Thiedaert, Thiebaldt, Tiergaert, Blanckaert ende meer andere. Opten selven dach hebbe ic, Dirck voerseyt, gecommuteert ende gewaelt tegens Sinte Aelbrecht ix mansen in Maeslant, van Scipleden of tot in die Maes; ende in Westerbeyram iij mansen van der Maes ende in Vronauslandt, gevende hiervoer alle jaers een thijs van acht pont in Alcmeer. Voert, doer supplicatie mijnre uutvercoren vrouwe Othilde, hebbe ic gegeven heren Steven, abt, ende sine successoers, in Alcmaer dat ambochts-gherecht, dat men hiet dat dagelixs gerecht. Dit is openbaerlic geschiet in Vlaedingen voer alle die gemeente in 't jaer Ons Heren M ende lxxxiiij, in 't xxviij. jaer des keyser Henrixs die iiiij., in 't viij. jaer des biscops van Utrecht, here Coenraet, ende in 't xxvi. jaer in der officie des abts here Stevens, op die vij. kalende in Oest, salichlick in den Name des Heren. Amen.

¶ Die copie van enen brieve van der ghiften gegeven der kercken van Utrecht van dye graefschappe van Oest-Bergen ende West-Bergen, gelegen in Vrieslant.

Dat x. capittel.

Nu keren wi weder opten biscop Coenraet van Utrecht die, als hi van den grave Dirck voerseyt van sine vangenisse ontslagen was,

Die tienste divisie

ende den grave geresigneert ende weder overghegeven hadde die graefscappe van Hollant mit allen sinen toebehoren, die hi ende sijne voersaet den graven ontweldicht ende mit ondoechtlicke informatie ende anbrengen van den keyser Henrick den vierden vercregen hadden, so en heeft dese biscop Coenraet noch niet ofgelaten, mer heeft van keiser Henrick vercregen ende verworven die graefscappe van Oestergoe ende Westergoe in Vrieslant, die wilen eer die graven van Hollant plagen te gebruiken totter riviere van der Lauwers toe, ende die marcgrave Egbert, den princen van Hollant ontweldicht hadde ende crachtelic besat; ende heeft hierof vercregen een bulle ludende aldus:

In den Name des Heyligen ende Onversceyden Drievoudicheits. Henrick die iiiij., bi Goeds goedertierenheit keyser van Romē, altijd vermeerder 't rijcks. Kenlick si alle gelovigen menschen die nu sijn ende namaels wesen sullen, hoe dat wi sulcken rebelheyt als tegen onser keyserlicker majesteyt wylen eer marcgrave Egbert, mitten Sassens, noch een kint wesende, gedaen heeft, gansselic ende gehelic vergeven ende quijtgescouden hebben, gemerct dat hi hem sere veroetmoedicht heeft om onse gratie te verwerven, ende doer sine jonc-heit des bloets, doer welcke dat hi onser bestaet in maeschappe, alle sine goeden, die wi tot onser tafelen geconfisceert ende toegeslegen hadden, hem dieselfde wederom gherestitueert ende gegeven hebben, ende in meningen waren veel meer te verlenen ende te gheven; welcke marcgrave wederom niet gebruykende enige redene oft voer hem nemende enige rechtvaerdelicke oft merckelicke sake, mer allene uut hoemoedicheyt hem verheffende, gearbeyt heeft ende dagelixs hem stelt in rebelheit teghen onse goedertierlicke majesteyt (boven den eedt ende trouwe die hi ons beloeft ende gesworen hadde), niet alleen onse eer, mer oec ons leven te benemen; ende heeft die Sassens ende Duringers die ons waren versoent, tegen ons conciteert ende opgereeet om die van onser gehoersaemheit ende obediēcie te treckene. Om welken misdaet ende rebelheit die provinciael heren, Sassens ende Duringers, mit onse anderen princen, die dagelixs onser presencie sijn om recht te plegen, als des noot si, uut rechter justicie die <C xxxi-r> sentencie profereert ende uutghesproken hebben, hem te wesen een vervolgher ende viant des Heyligen Roemschen Rijcks. Ende hebben alle sine goeden die hij by onser miltheit besittende was onsen rijcke ende mogentheyt toegewesen, van den welcken goeden wi om remedie onser sielen ende des ghetrouwen dienst, die ons bisschop Coenraet van Utrecht gedaen heeft, ghegheven Sinte Martijns kercke van Utrecht, die graefscappe van Oestergoe ende Westergoe, mit allen sinen rechten ende nutscappe, tot enen eygendom, ghelijckerwijs marcgrave Egbert die plach te ghebruyken. Ende opdat onse ghifte tot ewighen dagen vast ende onverbroken blive, hebben wi dese carthe doen scriven ende mit onsen zegele gestarct. Dat teyken keyser Henrics die iiiij. Harman cancelier in die stede van Wezeloen, archicancellier, hebbe dit onderteykent. Ghegeven op die vij. ydus van februario, in 't jaer Ons Heren M ende lxxxvij, die ix. indictie.

Die tienste divisie

¶ Hoe dat biscop Coenraet dede fonderen ende maken een collegie in der eren van Onser Liever Vrouwen, ende hoe hi vermoert wert.

¶ Dat xi. capittel.

Dese eerwaardige biscop Coenraet, tot sijne salichlicker ewiger memoriën ende gehoechnisse, was in meninge te fonderen ende stichten an dye westsijde van der stat van Utrecht een collegie-kercke, daer hi een gront also slijkich vandt, dat hi dat fundament van sommige pylaernen niet wel vast fonderen ende setten mochte, overmits die welle van den water. Des was in der metzelaers geselschap een Vriese gheheten Pleberus, ende die vermat hem op sijn lijf dye kerck te fonderen, ende dye pylaernen vast te setten. Mer hi eyschte hierof een alten groten somme van penninghen. Waerom dat die bisschop gaf des Vriesen zoen scone ende costelicke presenten ende milde gaven, also dat hi vernam van den vader die heymelicke konsten; ende hij voltimmerde dye voerseyde kercke in ere van Onser Liever Vrouwen. Waerom dat dye Vriese begreep enen groten haet ende nijt opten biscop, ende overleyde ende peynsde hoe hi hem van leven ter doot brenghen mochte. Ende daerna, in den jare Ons Heren M ende xcix, als die bisschop misse hadde ghedaen ende was in sijn hof ghegaen, lesende voert sine ghetiden, quam die voerseyde Vriese, siende den bisschop alleen, ende merckende dat hi stede ende stonde hadde, ende doer des viants raet ende ingheven, toech hi sijn messe, ende stack den eersamen biscop doot op die viij. kalende van mey. Ende hij wert mit groter droefheden begraven in dieselve kercke van Onser Vrouwen, die hi ghesticht hadde; ende die Vriese quam ongescaet ende ongelet uuter stat. Mer die keyser Henric die iiij. creech hierna desen Vriese gevangen, ende dede hem rechten als hi hadde verdient. Dese eerwaardighe biscop Coenraet berechte dat Sticht mit groter eren, rustlick ende vrellick xxiiij jaer lang.

¶ Van here Burchaert, dye xxiiij. bisscop van Utrecht.

¶ Dat xij. capittel.

Burchaert, een eerwairdich, devoet priester, wert gecoren van den capittellairs tot enen bisscop van Utrecht. Hij was een glorioes <man> ende een liefhebber des vredes, milt ende goedertieren. Ende als hij ghecoren was, wert hi ghesacreert ende gheconfirmeert die xxiiij. biscop van Utrecht, ende regeerde dat alle sine daghen in groten rusten ende vreden. <C xxxi-v>

¶ Van den doot des edelen grave Dircks ende van den edelen die doer ter tijt in Hollant waren.

¶ Dat xiiij. capittel.

In den jare Ons Heren M ende xcij wert die edele grave Dirck van Hollant sieck ende starf op die xv. kalende van september, als die graefinne, na hoer mans doot, [sine moeder], dat lant geregeert hadde ij jaer, ende Robbrecht van Vlaenderen, sijn stiefvader, viij jaer, ende hertoge Govert mitten Buyl van Lottringen iiij jaer, ende biscop Willem één jaer, ende hi selver xv jaer: dat sijn xxx

Die tienste divisie

te samen van sijn vaders doot of; ende wert met groter eren ende mit betamelicker uitvaart begraven tot Egmond in 't cloester, ende Witolhildis sijn huysvrouwe starf op die xv. kalende van september, ende wert bi horen man t' Egmond begraven. Bi sijnre tijt warender vele vrome ridderen in Hollandt, als Aelbrecht, Florijs ende Pieter, jonc-heren, grave Dircs broederen, ende namaels worden canonicken tot Ludick, als voerseyt is; Willem, here van Bredenroede, here Gerrit van Teylingen, here Baldewijn van Hoesden, here Foppe van Arkel, here Doede van Lederdam, die here van der Lecke, die here van Althana, die here van Putten; here Evert van Binchorst, here Jan Persijn, here Alewijn, casteleyne, dat is burchgrave van Leyden [want die burchgraven van Leyden plegen casteleynen te hieten]; Scataloth ende Trusing, sijn broeders; Dode van Rijswijck ende Ysbrant Gruytwater, schiltnachten.

Die elfste divisie

¶ Hier beghint die xi. divisie ende heeft xij. capittelen.

¶ Paeusen.

Anno M ende C.

Dat i. capittel.

Paschalis die ij. was die C lxx. paeus, een Ytaliaen, ende sat xviiij jaer ende vi maenden, vij dagen. Hi arbeyde seer naerstelick voer die Heylige Kerck, tegen keyzers ende coninghen hem settende. Hij verwan ende verdreef Gilbertum, Arnulphum, Theodricum ende Albertum, dye tegen hem paeusen gecoren waren, ende storven alle quader doot. Dye keyser merckende dat hem die hant Goeds tegen was, gaf zijn macht over van biscoppen ende abten te kiezen in des paeus handen. Mer doen hi van den paeus geconfirmiert ende ghecroent was, doe ving hi den paeus mit alle zijn cardinalen, ende soude die paeus weder uutcomen, hi most dye biscoppen ende abten confirmeren <die> die keiser geset hadde. Ende in dier manieren worden si weder verenicht, ende croende den keyser feestelicken noch eens. Ende als die keyser weder in Sassen ghecomen was, vergaerde die paeus een concilie te Latranen, ende revoceerde ende wederriep alle datgene dat hi den keiser gegeven ende gegont hadde, want hi dat mit bedwanck doen moste. Na desen twiste wyede die paeus xv kercken binnen Romem; ende als hi gestorven was, wort hi te Romem begraven in Sinte Salvatoers kercke, die men hiet Constantiana.

Gelasius die ij. was die C lxxi. paeus, uut Campaviën, ende sat een jaer ende v dagen. Hij wert eendrachtelicken gecoren van den cardinalen. Mer want Cinthius, een machtich Romein, liever enen anderen hadde gehad, so vervolchde hi desen, ende heeft hem onder dye voeten geworpen, mit voeten getreden ende geslagen, ende ten lesten in banden geworpen. Mer dye gemeenten van Romem verlosthen hem corts daer uut, ende is van den goetwilligen gecroent geworden. Mer uut vresen van keiser Henric die v., die hem oeck vervolchde, toech hi in Vrancrijc, ende quam in 't cloester van Cluniaeck, in Borgondiën; daer hi starf, ende werdt aldaer in die kercke begraven.

¶ Calixtus die ij. was die C lxxij. paeus, een Borgongoen, ende was des graven van Borgongen broeder; ende sat v jaer, x maenden ende xi dagen. Hij wert van den cardinalen die tot Cluniaeck¹³⁸ waren, paeus ghecoren, mer hi en woude dat niet annemen, voerdat dye cardinalen van Ytaliën dairin consenteerden, als si deden, <C xxxij-r> ende coren hem mede; ende doen quam hi te Romem mit groter staet, ende wert daer mit groter feesten ende eren ontfangen. Vandaen toech hi tot Beneventen, daer alle die princen ende heren van Ytaliën sworen den paeus altijt voir te staen, als si des versocht worden. Vandaen toech hi weder te Romem, ende sende legaten an den keyser Henric die v., om te confirmeren den vrede tusschen hen beyden gemaect wesende, d' welc also geschiede. Hierenbinnen heeft die paeus een stat in Ytaliën belegen, dien hi wan, ende nam gevangen Burdijn, een Spangaert, denwelcken die keyser daer te voren paeus gemaect hadde; ende sette hem aersseling op een muyl, mitten staert in sijn hant voer een toem, ende brochten also te Romem, ende sloet hem in een cloester, daer hij in starf. Ten lesten, als hi voer God ende den menschen eerlic ende doechtlic ghewandert hadde,

Die elfste divisie

is hi ghestorven, ende tot Sinte Jans te Latranen begraven.

¶ Keyzers

Anno M C ende viij.

Henrick die v., des voernoemde keyser Henrixs soen, als hi omtrent ix jaer Roemsche coninck hadde gheweest, ende sijn vader, dien hij gevangen hadde, in der vangenissen gestorven was, anvaerde hi dat Rijck, ende regeerde xx jaer. Die keyser nae veel dachvaerden, die gehouden worden op veel plaetsen, van eenre twedracht tusschen den paeusen ende den keyseren, als dat die keyseren hem vermaten te setten biscoppen, abten ende andere prelaturen, so verenichde hi hem ten lesten mitten paeus; dese keyser na ende sijn vader voer, namen voer hem dat si sulken recht lange tijt over iij C jaren, als van Kaerl die Groten tijt of tot noch toe gehadt hadden ende dat hadden toegelaten ende verhengt over die xliij paeusen. Die paeus sprack wederom: "Dat waer ontamelick, ende onbehoerlic; want 't en behoert den leken ende werltlicken luyden niet toe, dat si geven, verlenen ende confirmeren sullen geestelicke beneficiën, prelaturen ende digniteyten." Ende die paeus en mochte dat niet overgeven, sonder een generael concilie. Dese twist wert ter neder geleyt tusschen den paeus Paschalis ende desen keyser Henric den v., als dat die leken ende waerlicken mogen enen presenteren, ende die geestlicke sullen hem investeren ende confirmeren. Ende daerop wert te Worms een dachvaert gehouden, daer dye paeus sende ij cardinalen; ende die vermaenden den keyser sere, dat hi God ende sijnre salicheyt gedachte. Ende also vercreech dye keyser op die giften van den geestlicken beneficiën ende prelaturen. Ende hi beloefde oec mede weder te geven, dat hi Sinte Pieter ontweldicht hadde. Ende van alle dese ponten gaf hij brief ende zegele; ende die paeus gaf hem weder brieven ende macht geestelijcken beneficiën ende prelaturen te geven, ende die te presenteren opdattet gesciede sonder simonie; mer doen die keyser te Romem quam ende gecroent was, en woude hi gheen van desen ponten houden, ende ving den paeus Pascalem, als voerseit is, ende soude hi weder uuter vangenissen comen, hi most des keyser wille doen. Ende x jaeren hierna quam hi weder te Romem, ter wilen die paeus uut Romem was; ende wert doe weder gecroent van enen bisscop van Meylanen. Mer ten lesten quam hi ter herten, ende quam tot hem selven, ende gaf over alle die goeden ende rechten der Heyligher Kercken in handen des paeus Calixti die tweede, ende sette hem in onderdanicheyt des Stoels van Romem, ende ontving remissie van alle sine misdaet. Daerna toech dese keyser Henrick in Neder-Duytslant, ende quam tot Utrecht, daer hij starf; ende sijn inghewant wert uutghedaen, ende daer begraven in 't choer, voer 't Hoghe Outaer, bi keyser Coenraets ingewant dye twede. Ende sijn lichaem wert ghesouten ende tot Spiers begraven, bi den anderen keyseren, mit dusdanigen overschrift op sijn graf: "Die soen leyt hier, die vader, dye oude vader, ende dye over oude vader." <C xxxij-v>

¶ Van der Oerden der Templieren.

¶ Omtrent dese tijt, als die stat van Jherusalem ghewonnen was van

Die elfste divisie

den kersten, ende noch vele Turken, heydenen ende ongelovighe Saracenen omtrent die stat ende in 't Heylige Lant woenachtich waren, so quamen si dicwils als die kerstenen ghingen, ende versochten die heylige steden ende plaetsen, ende overvielen se, ende namen se gevangen, ende doden se bi wilen, ende deden hen grote tormenten ende pinen an. So waren aldaer onder der kerstenen sommige eerbare, devote, vrome ende cloecke mannen uut Duytslant ende andere landen, die hem wapenden, ende reysden mit desen kersten pelgroms over al die heylige steden ende plaetsen, ende bescermden die kersten voer dat anvechten ende overvallen der heydenen. Ende dese maecten een vergaderinge, ende coren enen meester dair si hem onder gaven tot gehoersaemheit, ende begrepen een plaetse ende woenstede in den portalen des tempels, waervan dat si gheheten worden templiers. Dese heren vermenichvoudichden seer, ende cregen grote hulp ende bistant uut die landen der Duitschen ende ander kerstenen landen van tijtlicke goeden ende aelmissen; ende waren den kerstenen seer vrientlic ende bistantich, in alle haer noden ende verdruckingen der heydenen, waerom dat die paeus Honorius die ij. hen een geestelic habijt gaf, als enen witten mantel over haer overste cleet. Ende Eugenius die iij. gaf hen daerop een root cruys. Dairna gaf hen Sinte Barnaert een regel, dair si na leefden; ende vermenichden seer in rijcdommen, tijtlicke goeden ende haven, ende timmerden ende fondeerden in allen plaetsen van kerstenrijc vele cloesteren. Alle die heren ende ridderen van desen cloesteren waren waerlicke luden ende voldeden haer getiden mit dat Pater Noster. Hoe dat dese heren van deser oerden gedestruueert ende te niete gedaen worden, sal men hiernaevinden onder den paeus Clemens den v., ende grave Jan van Henegouwen, van Hollant, Zelant, etcetera.

Omtrent die jaren M iij C¹³⁹ ende vi, in den jare Ons Heren M ende xx, began die ridderlicke oerde van den Hospitaliers, der heren van Sint Jans Baptisten. Dese hadden binnen Jherusalem omtrent dat Graf ons Heren een hospitael ofte gasthuys gemaect, daer si den armen sieken kersten pelgroms minlicken om Goeds willen in ontvingen, ende deden¹⁴⁰ grote caritate tegen den armen, ende hadden tot een habijt een swarte mantel mit een wit cruys op die borst; ende voldeden oec haer getiden mitten Pater Noster, ende waren mede alle waerlicke heren ende ridderen. Ende zijn gehouden selver in persone tegen den ongelovige Turcken ende heidenen te striden. Ende als die kerstenen dat Heilige Lant weder verloren hadden, quamen si over in desen landen van kerstenrijck, ende wonnen mit cracht dat eylant van Rodus, als onder den paeus Clemens den v. geseit sal worden. Ende als die Templiers vernyelt ende te nyete gedaen waren, cregen si vele van den Templiers goeden, in Duytslant, Vrancrijck ende in anderen landen gelegen.

¶ Item. In desen tiden schenen vierige stralen uut den hemel.

Item. In Lomberdiën reghendet bloet van den hemel.

Item. Die maen heeft haer verwandelt in bloet, des middernachts, als 't eclipsis was.

Item. In den jare M C ende xxviiij worden vele luden overal ontsteken mitten viere, dat haer leden swart waren als colen.

Die elfste divisie

Item. Het was een uitermaten couden lange winter, ende veel menschen, beesten ende vogelen storven van groten hongere ende kommer. Etcetera.
<C xxxiiij-r>

Van den beghinne ende oerspronck der edelre graven van der Marck, ende der graven van den Berge, dat namaels een hertoechdom werdt.

¶ Dat ij. capittel.

In den jare Ons Heren M C xxij, bij desen keiser Henrics tiden den v., waren twe ghebroeders: die outste was gheheten Adolf, ende d' ander Everaert, ende waren geboren van den edelen geslachte van Roman, als van den Ursinen. Ende overmits gonst ende liefde die dese keyser Henric tot desen ij broeders droech, so heeft se die keyser voersien ende gegeven sonderlinge plecken ende plaetsen gelegen in West-Phalen, die si te voren wel besien hadden om woningen daer te stichten, ende hebben bequame plaetsen daer gevonden. Adolf, die outste, die heeft gefondeert ende getimmert een starck casteel in Wolves Hegghe, dat doe so gemeenlic hiet, ende was by den kant ende frontieren van der graefscappe van Aernsberge. Ende als die grave van Aernsberch dit vernam, dat men sulcken castele maecte an den berch, so heeft hi hen doen vermanen ende seggen dat si dat niet voert timmeren en souden, wanttet sijnre heerlicheyt al te nae stont. Ende dairom wert dit casteel van den timmerluyden ghenoecht "Altenae". Daerna heeft die grave van Arnsberch gearbeit om dese broeders te verdriven, ende heeft dat casteel belegen; mer overmits starc-heit des casteels, so en heeft hi daer niet op gewonnen. Ende die ij broeders, overmits victorie ende rijc-heit, so hebben si dit casteel seer vermeert ende verbeterd. Ende die ander broeder, Everaert, dye timmerde een casteel geheten "Aldenberch", in 't lant dat nu 't lant van den Berge hiet. Ende dese twe gebroeders, Adolf ende Everaert, sijn machtich ende rijck geworden. Ende die keyser heeft se gemaect graven, ende sijn geworden twe graefscappen. Die ene hiet dye graefscap van Altena, dat nu die graefscap van der Marck hiet; ende daer was Adolf voerscreven die eerste graef of. Ende dit graefscap van der Marck quam bi besterfte van eender dochteren die te man hadde graef Otte die xxvi., graef van Cleve, an dat graefscap van Cleve. Ende die ander graefscap hiet die graefscap van den Berghe; ende daer was Everaert dye eerste grave of. Daerna een deel jaren heeft graef Everaert voerscreven sijn heerlic-heit aftergelaten, ende is heimelic in een cloester gegaen, geheten Morimont, van der oerden van Cisterciën, ende hilt hem daer seer clein ende oetmoedich, ende hi en hadde geen kinder. Ende Adolf sijn broeder nam sijn heerlicheit. Daerna quamen twee ridders uut sinen lande bi dat cloester; ende dese grave Everaert ghing oetmoedelic ende hoede des cloesters vercken. Ende dese twee ridders vraechden hem na den wech; ende si worden hem kennende, dat hi die grave was, by littekenen die si an hem kenden in sijn aensicht. Ende si seyden 't grave Adolf sinen broeder, horen heer, als si thuys quamen. Ende grave Adolf, als hi dat vernam, so toech hi darwarts ende visiteerde sinen broeder, ende had hem gaern weder uut den cloester gehadt. Mer hij woude daer monick bliven ende God dienen. Mer hi bat sinen broeder grave Adolf, dat hij van sinen casteel van Aldenberghe een cloester woude maken; ende die broeder dede dat gaern. Ende dit casteel lach bi een water

Die elfste divisie

geheten "dye Dune". Ende daerna is die grave Adolf van Altena ende van den Berge oec een monick gheworden in dat selve cloester, in 't jaer M C l, ende gaf sijn heerlic-heit over Adolf, sinen soen. Ende daerna is Everaert abt in dat cloester gecoren. Ende dit graefscap van den Berge wert een hertoechdom gemaect van keyser Lodewijck van Romen in 't jaer M iij C ende xxxix, ende quam na bi besterfte an den hertoge Willem van Gulick, die te wive hadde Zophye, marckgrave Aelbrechts dochter van Brandenburg, daer hij an wan een enige dochter die te manne hadde hertoghe Jans outste soen van Cleve ende van der Marck; ende dit was in 't jaer M iij C ende xcvi.

¶ Van Florijs, die men hiet die Vette, dye viij. grave van Hollant.

Dat iij<A>. capittel.

Florijs die ij. van dyer namen grave Dircs soen, worde na sijns vaders doot die viij. grave van Hollant, Zeelant ende here van Vrieslant. Hi was gemeenlic geheten grave Florijs die Vette, ende was een frisch, vroem ende heerlic prince, groot van statuere, <C xxxiij-v> sere vreedsaem, ende utermaten milt teghen den armen; ende was een yegelick behulpelic ende nyements scadelick. Dese grave Florijs hadde tot enen wive hertoge Dircks dochter van Sassen, ende was des keisers Lotharijs suster van Romen, daer hi bi wan Dirck, die na hem grave werdt; Florijs, die men hiet die Swarte prince van Kenemerlandt; jonc-heer Simon ende Hadewijck, graefinne van Gelre, een uutmene scone joncfrouwe. Dese grave Florijs was den religie ende geestlic-heden sere gonstich, waerom dat hi (navolgende sine voervaderen) Sinte Aelbrechts Goedshuys tot Egmont mildelicke gaven ende ghiften heeft geassigneert ende gegeven, onder enen brieve ludende¹⁴¹ aldus:

In den Name des Heiligen ende Onversceiden Drievoudicheit. Ic, Florijs, bi der graciën Goeds grave van Hollant, doe kondt allen kersten menschen, dat wi den buyren van Heilgom ontlasten ende quijtscelden van den swaren insettinghe ende scatinge om den last dien si hadden in hoere doden begravinge; ende houwen se van nu of vry, mits desen op conditiën dat si daervoer Sinte Aelbrecht thienden sullen van alle vruchten die haer lant voertbrengt, geven. Item van alle hoer jonge paerden, koyen, scapen, verckens ende gansen, als 't gemeenlic overal geschiet. Ende omdat dese onse ghifte autentijck ende onverbroekelic mach bliven, hebben wi desen brief mit onsen zegel ende des abts zegel, here Adelaert in onser presencie doen besegelen. In kennisse der waerheit hebben hier bi geweest als wittachtige tughen here Athalbaert, abt voernoemt; Tiewijn, deken; Andries, ende die gehele congregatie van Sinte Aelbrecht, priesteren of clercken; Reymoldt, Ulbolt, Rembrant, leken; ic, Florijs, graef van Hollant; Galo ende Ysbrant, des abts broederen; Dodo, ridder, ende Dirck zijn soen, mit vele andere, gegeven tot Egmont in Sinte Pieters Kerck in 't jaer Ons Heren M C ende viij, in 't derde jaer keyser Henrics die v., op die Octave van Paesschen, die tweede indictie.

Die elfste divisie

¶ **Van den doot here Burchaert, biscop t' Uytrecht.**

Dat iij. ¹⁴² capittel.

In den jare Ons Heren M C ende xij, op die xv. kalende van junio, ruste in Goede die eersame vader in Cristo, here Burchaert, biscop van Uytrecht, als hij dat bisdom mit groter eren, rusten ende vrede hadde berecht xij jaer lang, ende wert mit wenender utvaert begraven in Sinte Martijns Domkercke¹⁴³, bi sine andere voervaderen.

¶ **Hoe dat Godebalt gecoren wert die xxiiij. biscop t' Uytrecht.**

Dat iij. capittel.

Godebalt, gheboren uut Vrieslant, worde ghecoren tot enen bisscop van Uytrecht; ende als hi gewijt ende gheconfirmeert was, wert hi gheset in des biscops stoel ende geordineert die xxiiij. biscop van Uytrecht. Hi was een goedertieren, sachtmoedich ende wijs man, ende een bisonder liefhebber der gheestelic-heit.

¶ In ditselfde jaer wert die domproest der kercken van Uytrecht van sijnre vianden dootgheslaghen.

¶ **Hoe dat dese biscop gaf den canonicken van Sinte Martijns Kerck die kerck van Medenblick, mitter proestyen van West-Vrieslant.**

¶ **Dat v. capittel.**

Dese eerwaardige biscop, anmerckende dat so wanneer des smenschen hert becommert is om te voersien van noottrufticheit des lichaems, hem alsdan niet wel <C xxxiiij-r> geven en kan tot contemplaciën der hemelscher dinghen, waerom dat hij sine medebroeders ende heren der Heyliger Kercken van Uytrecht verleent ende ghegeven heeft die kercke van Medenblic mitter proestyen van West-Vrieslandt, hem daerof ghevende een bulle sprekende aldus:

In den Name des heiligen ende onversceydenre Drievoudicheit. Amen. Wi, Godebalt, by der graciën Goeds biscop der kercken van Uytrecht, kenne gegeven te hebben onsen medebroeders ende heren, God dagelix dienende in der kercken van Sinte Martijn binnen der stat van Uytrecht, die kercke staende in 't dorp van Medenblic, mitter offerhande ende die proestyen van West-Vrieslant, mit alle sinen toebehoren, dat si die voertan bi hem selven sullen disponeren ende regeren in allen schine als si van ons tot noch toe gheregeert is gheweest. Welcke ghifte wi mit onsen segele hebben gestarct. Gegeven in 't jaer Ons Heren M C ende xvij, die xi. indictie.

¶ **Van die rebelheit der West-Vriesen tegen grave Florijs, ende hoe hi die brochte onder sine subjectie.**

¶ **Dat vi. capittel.**

Als grave Florijs sijn landen langhe tijt in vreden geregeert hadde,

Die elfste divisie

stonden tegen hem op die West-Vriesen in rebelheyt, ende en wouden sine rechters, baeljuwen, noch scouten, noch sine believen ende geboden niet meer ontfangen, mer wouden vry sitten sonder heer; waerom dat hi vergaerde een groot heer van volc in 't jaer Ons Heren M C ende xviiij, ende quam in een dorp, Scoerl genoemd. Daer wesende, waren daer sommige edele jongelingen die dat lant besien wouden, ende namen mit hem een deel volcs, ende togen in 't lant. Die Vriesen, die hem verborgen hadden in haer lagen ende rietsudden, braken uut, ende versloegen veel van desen Hollanders, onder welcken bi namen sijn gebleven here Simon van Antwerpen, here Willem van Voerhout, here Brandaen van Haerlem, here Florijs Roesschen, here Gerrit Drossaet, here Allert van Egmont, here Bruyn van Castricom, here Evert van Noortwijck ende here Gerrit van Monster, alle vrome ridderen, welcker lichamen worden gevoert ende begraven tot Egmont in 't cloester. Hierna vergaderde grave Florijs weder een nyewe heervaert van veel ghewapens volcs, ende quam daermede in Vrieslant, nyemant sparende, out noch jonck, man noch wijf, ende verbranden ende verwoesten dat lant mit allen sere. Dit sienden die Vriesen begeerden ghenade, ende gaven over mit besegelde brieven dat sy nimmermeer voertan hem wapenen een souden tegen den grave van Hollandt, dat si nochtans onlancxs hilden. Ende graef Florijs quam weder in Hollandt, blivende voert sijn tijt in vreden.

¶ Wanneer dat cloester tot Oestbroeck worde ghesticht, ende hoe die broeders van der Premonstreyten Oerde tot Middelburch quamen.

¶ Dat vij. capittel.

In den jare Ons Heeren M C ende xxi heeft bisscop Godebaldt uut rechter devociën ende tot sijnre ewiger memoriën doen fonderen ende stichten een cloester in een lant, daer 't eenlicken was van monicken ende van nonnen, elck op hem selven, in die ere der Heyliger Maget Maria ende des heyligen martelaers Sinte Laurens, ende dat hiet Oest-broeck. Ende in ditselfde cloester dair leefde men menich jaer so strengelicken ende so volcomelicken na Sinte Benedictus regel, dat men dit cloester menich jaer hiete "der Oerden Kercker". Ende daer plach grote versaminge te wesen, want daer bloeyde alre strengelixste die regel van Sinte Benedictus Oerde.

¶ Dese biscop Godebalt heeft die canonicken reguliers¹⁴⁴, om hoer quaet levens ende regiments willen, verdreven ende verjaecht uut dat convent van Middelburch, ende dede daer weder incomen broeders van der Oerden der Premonstreyten uut Sinte Michiels-cloester van Antwerpen.

¶ Van enen oploep binnen Utrecht opten Pijnster-dach.

¶ Dat viij. capittel.

Op deser selver tijt was binnen Utrecht gecomen keyser Henric dye v., ende hilt aldaer die hoechtijt van den heyligen Pijnsterdach. Ende also dair veel volcs vergadert was, is daer twist ende gescille ghe- <C xxxiiij-v> vallen tusschen des keysers ende des biscops dienres, ende geviel alsoe groot, dat si den biscop mitten sinen

Die elfste divisie

afterwärts drongen te vliën in Sinte Martijns Kercke. Ende daer werter vele gevangen ende dootgeslagen. Ende onder andere wert die biscop mede gevangen ende voer den keyser ghebrocht, ende wert in sekere hoeden geset; mer niet lanc, hi en brack uuter vangenissen ende ruymde die stat. Ende alle dese twist ende oploep was geschiet doer anleggen eens dienres, ghenoeemt Ghiselbrecht, die desen biscop seer vervolchde ende infesteerde. Mer nyet lange dairna die keyser deden vangen ende onthoefden.

¶ In ditselfde jaer van M C ende xxi wert die Grote Kercke binnen der stede van Leiden gewijt in die ere der heyliger apostelen Sinte Pieter ende Sinte Pouwels, des sonnendages na Onser Liever Vrouwendach Geboerte.

¶ Hoe ende wanneer die biscoppen van Utrecht weder vercreghen die biscoplicke infule ende mytre.

¶ Dat ix. capittel.

Omtrent dese tijt wert binnen der stat van Riemen in Vrancrijk gehouden een generael concilium, daer alle die biscoppen van Walslant ende Duytslant vergadert waren mitten paeus van Romē, die dair doer ontsich ende vrese des keyser Henrics geweken was. Ende also biscop Godebalt van Utrecht op die tijt sere siec ende cranc van lichaem was, so dede hi mit brieven bi sinen nageseten biscoppen tegen den paeus sinen ontschult, biddende oetmoedelicken den paeus hem te willen verlenen dat hi ende sine successoren ende biscoppen van Utrecht voertan die biscoplicke infule ende mytre soudē mogen ghebruycken. Die paeus ontfangende minlicken des biscops ontscult, ende overmits eerwaerdicheit des Heyligen Kercks van Utrecht ende doer liefde ende kennisse dye si ij onderlinge hadden gehadt, verleende hi desen biscop ende sine successoren dat si voertan tot ewigen dagen die biscoplijcke infule ende mytre soudē mogen gebruycken, hem dairof gevende een bulle onder sinen zegele besegelt. Die sake waerom dat die biscoppen van Utrecht gheen mytren en gebruycten, is hiervoer gheseyt onder die gesten van Sinte Bonifaeus, den anderden bisscop van Utrecht.

¶ Hoe dat grave Florijs die Vette oflivich worde.

¶ Dat x. capittel.

In den jare Ons Heren M C ende xxiiij, als die mogende prince grave Florijs van Hollandt sijn landen in groten rusten ende vreden xxxi jaer lang hadde gheregeert, wert hi sieck ende starf op die vi. nonas van maert, ende wert mit groter droefheit gevoert tot Egmont ende mit betamelicker uitvaert aldaer begraven, ende rustet onder enen marmarsteen. Dese grave Florijs hadde alle sine voersaten te boven gegaen in rijcdomme ende princelijcke doechden. Ende want hi sere milt was tegen den armen ende Goedshuysen, hadde hi dat cloester tot Egmond begaeft met milde gaven, als mit iiij costelicke cappen, enen vergulden kelck, ende totter cassen van Sinte Aelbrecht gaf hi een stuccke gouts ende een scone spanne, dye seer costelick was. Ende Petronelle sijn wijf ghaf dat voersejde

Die elfste divisie

cloester tot remedie hoerre sielen een diakenrock, ende een casuffele, ende een stuccke lants, geldende tsjaers ij pont.

¶ Hoe dat casteel van Sculenchurch belegen worde.

Dat xi. capittel.

Also hiervoer geseit is, hoe dat die keiser Henric die v. biscop Godebalt van Utrecht gevangen hadde ende uuter gevangenisse gebroken was, so heeft die keiser tot injurie des voerseiden bisscops belegen dat casteel van Sculenchurch. Hertoge Lotharijs van Sassen, namaels keiser van Romem, vrouwe Petronellen broeder voerseyt, ende die biscop van Monster, fautoers ende gonners des bisscops¹⁴⁵ van Utrecht, vergaerden tesamen een deel volcs van wapenen om den keiser van desen belegge te verdriven, ende dat casteel te ontsetten; ende stelden hem ter neder niet veer van des keyzers heer. Mer dair lach een grote marassce ende broeclant tusschen hen beyden, dat si niet wel tot malcander en mochten comen, te voet noch te paerde. Ten lesten is die hertoge opgebroken ende ghing leggen voir die stede van Deventer opdat die keyser also van den belegge opbreken soude, ende also een plaetse te vinden om mitten keyser te vechten. Enige van des bisscops knechten clommen op die wal- <C xxxv-r> len vechtenderhant, om also met ghewelt daerin te comen; mer die van binnen weerden hem vromelicken, ende stonden se mit groter cracht tegen, ende toegen weder afterwerths; die keyser dit verhoerende brack op van den belegge om die stede te ontsetten; ende aldus worden si verlost, ende dye hertoge quam, ende spijsde dat slot van eten ende drincken ende van alle dat hem van node was, ende reysde weder in sine landen.

¶ Van den quaden belede ende regimente des convents van Egmont.

¶ Dat xij. capittel.

In den jare Ons Heren M C ende xxiiij was een eerwairdich abt tot Egmont, gheheten here Adellaert. Dese hadde doen maken ende timmeren een schone kercke in dat dorp van Egmont in der eeren Onser Liever Vrouwen. Ende als hi gestorven was, werdt hi mit groter eren in der selver kercken begraven onder enen sarcke voer dat choer. Ende also grave Florijs onlancs daer te voren mede oflivich geworden was, ende sine kinderen noch jonck waren, heeft sijn huysvrouwe Petronelle, die graefinne, dat lant angenomen te regeren van hare kinderen wegen. Ende also die abdye tot Egmont op die tijt vaceerde, so sijnder sommige heren hare dienres geweest, die der graefinne also informeerden, als dat si begeerde van den broederen ende heren van Egmont, dat si heren Anselijn, horen cappellaen, ontfangen ende nemen soudentot enen broeder, ende maken hem voert abt van den convente; d' welcke alsoe geschiet is, ende hebben desen Anselijn gemaect monick, ende gecoren tot horen abt, diewelcke een slecht, simpel ende ongeleert man was; ende dit deden si altesamen, opdat sy des convents goeden soudent regeren, als si deden. Ende lieten den broeders groot gebreck liden, ende en gaven hem niet haren nootturfte, daer hoere vele seer in verbliden dat si sulcken gebreck leden. Ende om haer ghierichheyt te stoppen onder gedaente des

Die elfste divisie

geestelic-heits, informeerden si die graefinne dat si dat oude werck van der kercken soude laten ofbreken, wanttet te nauwe ende te enghe was, als si seyden. Ende daer worden gheset drie procuratoers des convents¹⁴⁶, lekenluyden, die meer schenen te wesen gripende wolven dan rechte herders, als Folberdt, abt; Tylgeer; ende Steven. Dese regeerden des cloesters goeden, ende vervolden haer huysen mit des cloesters schat ende goeden; ende namen des cloesters luyden, ende dwongen die te staen onder hoer heerscappië, ende vervolden hoer kisten ende scrinen van des cloesters ghelt ende scat, ende mit desen goeden ende scatte hijlicten si haer kinder, neven, ende nichten, ende maecten se rijck mit des cloesters gheestelicke goeden. Ende mits deser quaden beledede sijn des cloesters grote goeden gecomen te nyete. Mer want si dese goeden misbruycten ende niet en vouchden die tottes cloester profijt ende oerber, dairom heeft Hi voir Sine kercke gestreden, Die dair spreect doer den propheet: "Die u raect, die raect den bal Mijns oghes"; want alle dye dus des cloesters goeden misbruycten, quamen in groter ongevallen, want si allegader binnen tsjaers quader doot ende onversienlick storven: die één in sijn huys, d' ander op 't velt. Want daer staet gescreven: "Die den tempel Goeds dissipeert ende qualick regeert, God sal hem weder verstroyen". Dese en waren van God niet vercoren den tempel te destrueren ende weder te repareren ende te maken, want hij en woude niet alleen te geschien die reparacie van timmeringe ende vernyewinge des wercks, mer dat dye grote gebreken der broederen, der zeden, der regulen, des disciplijns ende des religie soudent¹⁴⁷ ghereformeert ende verbetert worden.

Die twaelfste divisie

¶ Hier beghint dye xij. divisie, ende hevet tweëntwintich capittelen.

¶ Paeusen.

¶ Anno M.C. ende xxv.

¶ Dat i. capittel.

<C xxxv-v> Honorius die Twede was die C lxxij. paeus, een Ytaliaen, ende sat v jaer, ij maenden. Hi was een man van cleinre gheboerten; nochtan maecte hi vele doerluchtige ende geleerde mannen tot cardinalen, wiens raet, hulp ende wijsheyt hi in allen saken plach te gebruyken. Ten lesten starf hi, ende werdt tot Sinte Jans te Latranen begraven.

Innocencius die ij. was die C lxxiiij. paeus, een Romein, ende sat xiiij jaer, vij maenden, viij dagen. Een raetsheer van Romē hadde tegen hem enen anderen paeus gecoren, mer Innocentius dede se al te banne, ende verwantse, ende bleef paeus. Dese paeus, merckende dat hi mit vreden binnen Romē niet bliven mochte, reysde hi in Vrancrijck, dair hi ij conciliën hildt, ende ordineerde vele goede punten; dair hi van allen biscoppen ende prelaten van Walslant ende Duytslandt tot eenen warachtigen paeus geconfirmeert worde. Waerom dat die coninc Lotarius van Romē, hertoge van Sassen, hem weder te Romē brochte mit grooter macht, ende sette hem in sijn stoel. Daer die paeus tot danckerheit hem weder salvede ende croende tot enen Roemschen keiser. Dairna starf hi, ende wert mit groter eren tot Sint Jans te Latranen begraven.

Celestinus die ij. was die C lxxiiij. paeus, uut Tusciën, ende sat v maenden, xiiij dagen. Binnen sijnre tijt leefde hi seer rustelic ende vrellick sonder enige oploep oft tegenspoet; want doe tertijt grote pestilencie ende sterfte te Romē ende overal was, daer hi oec mede of starf, ende wert tot Sinte Jans te Latranen begraven.

Lucius die ij. was die C lxxv. paeus, een Lombert; ende sat xi maenden ende iiij dagen. Dese was seer naerstich om den kersten menschen ende princen te vermanen, dat Heylige Lant te bescermen voer den ongelovigen. Hi starf mede, ende wert tot Sint Jans te Latranen begraven.

¶ Eugenius die iij. was die C lxxvi. paeus, van Pisen, ende sat viij jaer, iiij maenden ende xx dagen. Hi worde van den cardinalen om sijn heylich levens willen paeus gecoren, mer dat sonder consent der Romeinen. Waerom uut vresen reysde hi uut Romē in een cloester geheten Farsen, daer hi als een paeus gecroent worde; mer na worde hi van den Romeinen mit groter eren ontfangen. Ende als hi mercte der Romeynen bedriechlic-heit, is hi getogen in Vrancrijc, tot sinen geestelicken vader Sinte Barnaert, dair hi in alre oetmoedicheit mitten broederen bleef wonen ende ommeghing. Ende als hi den coninc Lodewijc mittet cruys geteykent hadde om op die Turcken te trecken, is hi weder te Romē ghetogen, ende aldaer ghestorven; ende wert begraven in Sinte Pieters Kerck.

¶ Anastasius die iij. was die C lxxvij. paeus, een Romein; ende

Die twaelfste divisie

sat omtrent ij jaer. Hi was een man van groter barmherticheyt die hi bewees tegen den armen, want bi sijnre tijt grote sterfte ende duertide was onder den armen, al kerstenrijck doer. Hij starf ende werdt tot Sinte Jans te Latranen begraven.

¶ Adrianus die iiij. was die C lxxviij. paeus, uut Enghelant, ende sat iiij jaer ende x maenden. Hi was een glorioes ende groot wel gheleert man, ende werdt van Eugenio in Noerweghen ghesent; denwelcken hij totten kersten ghelove brochte. Hi salvede ende croende keyser Vrederick den Eersten mitter keyserlicker cronen; ende als die Romeinen tegen den keyser op stonden, stelde hi hem mit sijn volck daertegen; mer dye paeus badt den keyser oetmoedelic datter gheen bloetstortinge en geschiede. Hi nam sijn woenstat in die oude stadt van Romem, dien hi mit vele huysen ende castelen verbeterde. Ten lesten starf hi, ende wert tot Sinte Pieters begraven.

Alexander die iij. was die C lxxix. paeus, van der Seyne, ende sat xxi jaer ende xix daghen. Hi was een streng ende hoemoedich man om die gheestlicke jurisdictie te bescermen. In den eersten, als hi paeus gecoren worde, hadde hi grote twisten tegen den keiser Frederick den Eersten, die iiij paeusen tenden een tegen desen Alexander gecoren hadde, die hi verwan ende quader doot storven. Hi wert seer gestarct van den coninc van Vrancrijc, Engelant ende den coninc van Siciliën, die hem weder te Romem deden comen; ende dede den keiser mit sine paeusen ende <C xxxvj-r¹⁴⁸> mit alle sine adherenten te banne. Waerom die keyser te Romem quam mit groot volck van wapenen, ende verdestruerde Ytaliën uutermaten seer, ende beleyde die stat van Romem. Waerom die paeus vervaert wesende, toech an sijn cocxs cleder, ende quam al heimelicken onbekent tot Venegen, ende ghinc in 't cloester van Onser Vrouwen als een leke-broeder, ende wert daer gemaect een gardenier, die den hof ende boemgaert regeerde. Ten lesten werdt hem een monick kennende, ende gaf 't den hertoge ende Raet van Venegen te kennen, hoe dat die paeus in ombekenden habite in dat cloester waer. Dit vernomen hebbende, quam die hertoge mit al den Raet; mit groter solemniteiten ende feesten brochten si den paeus in Sinte Marcus Kerck, mit crucen ende vanen, ende setten hem voer dat outaer, dair hi al den volcke die benedictie gaf, ende dancte den Raet ende alle dat volc sere van haer goetwillicheit. Die keiser vernemende dat die paeus tot Venegen was, sende darwaerts sinen soen Otte mit groot volc <van> wapenen; mer die Venechianen togen hem tegen, ende vochten enen strijt te water; ende des keysers soen werdt gevangen; ende comende by den paeus, ende daer wert een soen gemaect tusschen den paeus ende sinen vader. Die keyser dit verhorende, quam des anderen dages te Venegen ende was bereyt den pays te onderhouden als dat hi die Heylige Roemsche Kercke wedergeven soude, alle dat hij haer benomen hadde; ende dat hi voert staen soude tot correctiën van den paeus. Dit gedaen sijnde, ghing die paeus staen voer die doren van Sinte Marcus, ende in tegenwoerdicheit van alle dat volc, geboet hi den keyser op sijn knyën te vallen, om gracie te bidden; ende hi sette sinen voet in des keysers hals, seggende: "Daer staet gescreven: 'Ghi sult wanderen op die slangen ende baseliskan, ende sult ondertreden leeuwen ende draken.'" Doe sprac die keyser: "Ic onderwerp mij Sinte Pieter, wes navolger ghi sijt." "Mer di niet mi ende Sinte Pieter?" sprac die paeus, ende dede hem opstaen ende custe den keyser; ende

Die twaelfste divisie

daermede worden si goede vrienden. Ende die paeus verleende doe den Venechianen ende begaefde se mit vi costelicke ghiften ende andere privilegiën. Daerna toech hij te Romen, ende starf daer in goeden vreden.

¶ Anno M C ende xxviij.

¶ Keyseren.

Lotharius die ij., hertoge van Sassen, worde eendrachtelijcken van allen den koervorsten in tegenwoerdicheit des legaets van Romen tot enen keiser gecoren, ende regeerde xi jaren. Hij was een goet kersten, ende ghetrouwe bystander der Heyliger Roemscher Kercken; want doe die paeus Innocentius die ij. uut Romen verdreven was, ende hem onthilt omtrent die stat van Ludick, quam dese Lotharius by hem, ende verbant hem mitten paeus, ende brocht hem te Romen, ende setten weder op sinen paeuslicken Stoel. Waerom tot danckaerheit die paeus Innocentius hem weder croende ende salfde mit die keyserlicke croen. Ende quam weder in Duytslandt, ende bedwanck die Bemers, ende brocht se onder sijn subjectie. Daerna werdt hij weder te Romen ontboden, om te bedwinghen den Romeynen van hare rebelheyt ende Rogerium, die dat coninckrijck van Siciliën besat buyten des paeus consent, dat welcke hij dede, ende sette daer enen anderen in Siciliën bij des paeus wille. Ende doen quam hi weder neder ende starf in der stadt van Veronen. Dese waerdighe keyser en bedreef niet binnen alle sinen leven dat men met recht hadde moghen straffen. Hij was een vroem beschermer der Heyligher Kercken, ende beminde seer alle gheestelicke ende dochtsamighe menschen, ende was seer groot ende ghesien by Sinte Barnaert, den heyligen abt, doer wiens bede hi in veel striden ende oerloghen victorie hadden. <C xxxvj-v>

¶ Coenradus die iij. uut Swaven, keyser Henrics die v. suster soen, wert van den coervorsten in der stadt van Covelens tot enen Roemschen coninc gecoren eendrachtelicken, ende regeerde dat rijck xiiij jaer. Mer hi en was van den paeus niet geconfirmeert noch gecroent. Hi was een glorioes ende grootmoedich prince, ende seer beminnet van Sinte Barnaert, den heylighen abt, tot welcker instancie ende bede hi dat cruys angenomen heeft, mit alle sijn princen ende heren, ende togen mitten coninc Lodewijc van Vrancrijc, mitten coninc Alphons van Spangen, mitten coninck Henric van Engelant ende mit veel meer andere princen ende heren uut andere landen ende natiën van kerstenrijck over meer in dat Heylige Lant, dair si grote feyten van wapenen deden. Ende na veel verdriets ende wederspoets dat si hadden ende leden van den keiser Emanuël van Constantinopelen in Grieken, quamen si weder over. Ende die coninc is gecomen tot Banbergen, daer hi starf in 't jaer Ons Heren M C ende l iij.

¶ Frederick die Eerste, gheheten Barbarossa uut Swaven, hertoge Vrederixs soen uut Swaven ende coninc Coenraets neef. Dese Frederick wert eendrachtelic gecoren van den coervorsten tot Vranckevoert¹⁴⁹, ende regeerde dat rijck mit groter vromicheyt ende wijsheyt xxxvij jaer lang. Ende als hij overal vrede in Duytslant gemaect hadde, reysde hi mit groter heercracht in Ytaliën, ende voert tot Romen. Die paeus Adrianus, die hem seer ontsach, vluchte mit sijn

Die twaelfste divisie

cardinalen op een ander plaets, daer hi meende bescermt te sijn. Doch senden si malcanderen ambassiaten, ende worden verenicht; ende die keyser bewees den paeus groote reverencie ende eerwaerdicheit, ende dye paeus croende hem in Sinte Pieters Kercke. Die Romeinen waren op die tijt viant des paeus, ende hadden quaet vermoeden op den keyser, ende hilden die poorten van der stadt gesloten; ende des keyzers heer lach buyten der stat. Ende die Romeinen quamen uut ende sloegen op die Duytschen eer si des gewaer worden. Mer doe die Duytschen hem in 't harnas hadden, vielen si op die Romeinen, ende daer bleven v C burgers doot, onder welcke dat waren xxx senatoren ende xij raetsmannen. Ende daer worden vele van den Romeinen gevangen. Mer die paeus maecte vrede tusschen den keyser ende die burgers, ende die gevangen quamen uut. Ende daerna toech die keiser weder in Duytslant. Na desen paeus doot worde paeus Alexander die iij., die vele twisten ende twedrachten tegen desen keiser hadde. Ende in den jaren M C ende lv quam die keyser weder in Ytaliën mit groot volc van wapenen. Dat verhorende die paeus, toech heimelic in sijn cocxs cleder tot Venegen, daer die keyser sinen soen Otte nasende, ende wert gevangen; ende doer hem wert vrede tusschen den paeus ende den keyser sinen vader gemaect, als voer gheseyt is. Dese keyser berechte dat lant van Ytaliën ende Lomberdiën, ende liet sijn sonen Duytslant regieren. Hi verdestruerde ende brack dye stat van Meylanen ten gronde toe of, daer doe ter tijt die Heylighe iij Coningen binnen rusten. Hierna nam dese keyser Vrederick dat cruys an, ende toech overmeer mit vele hertogen, graven, princen ende vorsten van kerstenrijck, ende wonnen daer vele steden ende sloten, ende hadden grote victorie¹⁵⁰ op die Turcken ende ongelovighe heydenen, mer dit en duerde niet lang. Want op een tijt dat dye keyser hem baden soude in een rivier, om der hetten willen, ende hem wat vercoelen soude, so ghing hi te verde in 't water, ende dye strome onderghing hem, ende verdranck aldaer. Waerom dat een groot rumoer ende verstoernis in 't heer quam, ende reysden wederom, elck vandaen hi gecomen was. Sijn lichaem werdt namaels ghevonden ende mit groter eeren binnen dye stadt van Anthiociën in Sinte Pieters Kerck begraven onder enen costelicken tombe. Hi was een doerluchtich, grootmoedich prince, milt, strenghe ende wel sprekende, die dat keyserrijck seer vermeert heeft na keyser Kaerls die Groten tiden; en hadde hij hem uut quader informaciën¹⁵¹ teghen dye Heylighe Kercke nyet gheset. <C xxxvij-r>

¶ Item. Omtrent dese tijt stonden in 't weste iij zonnen; mer die ij vergingen, ende die derde ghing allene onder. Ende des jaers daerna, sach men iij manen, ende in 't middel een groot lichtende cruys. Dese teikenen bewesen die grote tweedracht dye daer was tusschen den paeus Alexander ende ander iiij paeusen, die tegen hem gecoren waren; ende dit was die xx. twist ende scisma, ende duerde xvij jaer. Ende daerna quamen grote aertbevingen in 't Heilige Lant ende daeromtrent, daer vele steden ende sloten of ter neder vielen.

¶ Die stat van Tyrus in Syriën ofte Palestinen gelegen wert van den kersten gewonnen.

Item, die stat van Ludic wert mit veel plagen geplaget, als mit aertbevingen, sterften, etcetera.

Die twaelfste divisie

Item in desen tiden was also groten droochte, dat die lopende ende staende wateren, fonteynen ende putten verdroechden. Ende dat aertrijc barnde tot veel plaetsen, sodat men den brant in ij jaren niet uut doen oft lesschen mochte.

¶ Item in 't jaer Ons Heren M C ende lij, opten xi. kalende van aprille, openbaerde een grote cirkel rontom die mane, geliken een regenboge. Ende van der cirkel ghingen cruysgewijs iij radiën totter manen toe; ende alle die sterren die binnen den cirkel stonden, scenen seer claer ende licht.

¶ Omtrent dese tijt quamen die Tartaren uut die geberchten van Indiën, dair si lange menigen tijt in hadden gewoent in groter cativicheit ende jammerheit. Dit was een snode ende onvruchtbaer volc, ende hebben die werlt namaels seer geplaecht mit oerlogen ende striden. Het is een groot wonder, hoe dat dese menschen, die in groter diensticheit hebben geweest, comen nu niet mit enich harnas ofte wapenen, mer gecleet mit pelse ende stocken in die hant, ende inwinnen dese landen, voerende overal heerscappie, als die landen van Perthiën, Meden, Persen, Assiriën, Armeniën ende Sarmathiën, ende ten lesten Polen ende Hongariën, nemende haer rust ende woenstat omtrent die bergen van Ripheën ende Hiperboreën, bi den landen van Ruysschen, ende die paluden ende broeclanden van Meotides bi Hongariën. Ende zijn opten dach van huynen also groot ende menichvoudich geworden als dat dat rijck van Tartariën gerekent is voir één van den grootsten ende machtichsten rijcken van der werlt. Die overste van desen volcke wert geheten "die Groten Cham", dat is "die Sone Goeds"; ende dit uut groter vermetelheit ende hovaerdicheit, want si niemts haers gelijken en kennen in menichte ende vromicheit. Die historij-meesters scriven veel van der manieren van desen volcke. <C xxxvij-v>

¶ Item. In desen tijden maecte¹⁵² keyser Frederick dye Eerste van dat hertoechdom van Bemen een conincrijck; ende van dat marckgraefschap van Oostenrijck een hertoechdom.

¶ Item. In den jare Ons Heren M C ende lvij, soe was hertoech Willem van Aquitaniën ende grave van Pictouwe bekeert van Sinte Barnaert, den heiligen abt, sodat hi op sijn naecte lijf een panser droech. Van desen hebben die Wilhelmiten, een heylige oerde, haren naem. Ende Albertus, een heremijt, sijn discipel, heeft dese oerde der Wilhelmiten voert opgebracht; ende houden die regule van Sinte Augustijn. Ende woenden in wildernissen ende bosschen, waerom Innocentius, paeus, die iij., geboet se te trecken in die steden, ende prediken, ende dat si voertan heten souden Augustinen; ende is één van den biddenden oerden.

¶ Item. Een heremijt openbaerde in deser tijt enen biscop, seggende datter van xxx M menschen niet meer dan iij in 't vegevier daelden; ende Sinte Barnaerts siel, die doe mede starf, voer terstont in 't ewige leven; ende d' ander alle in die helle.

Item in den jare M C ende lxvij worden die lichamen van den Heyligen iij Coningen binnen der stat van Coellen gebrocht; ende was des dages na Sinte Marië Magdalenen dach. Ende worden aldaer van der geestlic-heit ende van den burgeren mit groter eren ende feesten,

Die twaelfste divisie

met cruycen ende vanen in den Domkercke geset, ende in een scone gulden casse geleyt; daer grote ende vele scone miraculen dagelixs geschien. Ende daer quamen mede die lichamen der heiligen martelaren Felix ende Nabor, ende Sinte Gregorius, biscop van Spoleten; ende leggen boven die Heylige iij. Coningen in een casse besloten. Op dese selve tijt worden oec te Coellen gebrocht die lichamen van den vij Machabeën mit haer moeder; ende worden geleyt in een capelleken, dat nu een scoen vrouwen cloester ende abdië is van Sinte Barnardus oerde, ende hiet "Totten Machabeën." Ende van dese tijt of heeft die stat van Coellen in haer bloyen geweest ende grotelic vermaert.

¶ Item in den jare Ons Heren M C ende lxxxix wert die grote reyse ende bedevaert gheordineert tegens den Turcken ende Saracenen in des paeus Clemens' tiden die iij. Ende die keiser Frederick ontving dat cruys, ende veel princen mit hem, als coninc Phillips van Vrancrijc die ij.; Coninc Rijchaert van Engellant die i.; hertoge Otte van Borgondiën; grave Florijs van Hollant die iij., mit l grote scepen uut Hollant ende Vrieslant, wel toegemaect ten oerloge. Ende desen volchden na vele aertsbiscoppen ende biscoppen, princen, vorsten ende landtsheren. Die van Venegen, Genuen, Pisen, mit veel grote scepen ende galeyen; desgelijcken uut Denemarcken; uut Vlaenderen wel xij grote scepen; ende die coninc van Siciliën sende mede groot volck te water ende te lande, ende bisonder dede hi vele provisij van koern ende weite¹⁵³ ende ander vitaelge daer te senden in groter menichte. <C xxxviij-r>

¶ Van Dirck die vi. van dier name, die ix. grave van Hollant.

¶ Dat ij. capittel.

Dirck die vi. van dier name, grave Florijs outste zoen, wert na sijns vaders doot die ix. grave van Hollant, Zeelant ende heer van Vrieslant. Hij nam tot enen wive Zophie, Otten dochter van Rijmeggen, palensgrave opten Rijn, dair hi bi wan Florijs, die na hem grave wert; Otte, grave van Benthem; Baldewijn, biscop van Utrecht; Dirck, domproest, oec na biscop van Utrecht; Pelgrijm, burchgrave; Zophie, abdisse in Fontanelle; Hadewy, nonne; ende Petronelle, een schone joncfrouwe. Ende hi hadde noch een bastaertzoen ghenoeemt Robbrecht.

¶ Hoe dat keyser Lotharius dese grave gaf dye graefscappe van Oestbergen ende Westbergen.

Dat iij. capittel.

Als die mogende keyser Henric tot Utrecht gestorven was, als voerseyt is, wert in sine stede gecoren een vroem prince genoemt hertoge Lotharijs van Sassen, ende was desen graefs Dircs oem; dat is, sijnre moeder Petronellen broeder. Dese Lotharius, keyser, verleende ende gaf dese grave Dirck sinen neve, dat graefscap van Oestergoe ende Westergoe, ende incorporateerde dat weder an Hollant, na der ouder privilegiën ende donatiën sijnre voersaten, ende heeftet der kercken van Utrecht weder benomen; ende haer verleent was van keyser Henric die v., sijn voersaet, doer bede van biscop

Die twaelfste divisie

Coenraet van Utrecht, overmits die rebelheyt van marcgrave Egbert, die dat graefscap alsdoen besat; ende hadde 't mit sijn hulpers onrechtelicken ende geweldelicken den graven van Hollant benomen in 't jaer M ende lxxxvi. Dat nu weder bi desen keiser voernoemt an 't graefscap van Hollant gecomen is, na dattet omtrent xl jaer daerof vervreemt hadde geweest. Ende om beteren verstant te hebben van desen graefscappe, waer die gelegen sijn, ende wat steden elck in hem heeft, so is te weten dat Westbergen heeft in hem die steden van Staveren, Bolsweert, Sneeck, Sloten, Wolderkom ende Fraenker, mit iij costelicke abdiën, als te Staveren een abdye van Sinte Benedictus oerde; te Florencamp oft 't Oudecloester van der Cisterciën oerde; te Lidlim, van der Premonstreyten oerde. Ende dit Westbergen beghint uut die Zuderzee of tot Lewerden. Ende van Lewerden beghint Oestberghen, ende strect tot die Lauwers, die doer Dockom loept; ende dair leggen die ij steden, als Lewerden ende Dockom, ende iij scone abdiën, als binnen Dockom Premonstreyten; in Clarencamp van der Cisterciën; in Mariëngaert oec Premonstreyten.

¶ Hoe dat bisscop Godebalt oflivich worde, ende Andries van Cuyck weder in sijn stede gecoren wert.

¶ Dat iiij. capittel.

Andries, des graven zoen van Cuyck, wert biscop van Utrecht; als die eerwaardige here Godebalt, biscop van Utrecht mit siecten bevangen worde, ghinc in 't cloester tot Oestbroeck, ende nam daer an die heylige religie ende strenge oerden van Sinte Benedictus. Ende wert aldair oflivich in 't jaer Ons Heren M C ende xxviij, als hi dat bisdom mit groter eren in rusten ende vreden hadde berecht xv jaer lang, ende wert aldaer begraven in 't convent dat hi selver wilen eer hadde gefundeert ende gesticht. Ende als hi doot was ende begraven, vergaerden die capittelaers, ende coren weder in sijn <C xxxviij-v> stede, een eerwaardich, wijs ende edel man, genoemt heere Andries, des graven zoen van Cuyck. Hi was een eerbaer, sachtmoedich, discreet ende vreedsamich man.

¶ Hoe ende wanneer 't cloester van Mariënwaert gesticht wert.

¶ Dat v. capittel.

Nu comen wi weder op grave¹⁵⁴ Dirck van Hollant, die seere naerstich was om te wreken den doot sijns oudevaders grave Florijs, verslagen te Hemert van den grave van Cuyck, ende leyde hem bovenmaten subtile ende behandelicke lagen om Harman, des graven zoen van Cuyck, weder van live ter doot te brengen. Ende hier en mocht hem niements ofbrengen, noch niemant en mocht daer tusscen spreken oft enige bestant maken. Ten lesten heeft dese eerwaardige bisscop Andries, doer stadelicken vervolginge ende instantie desen viantscappe in handen gecregen, ende partiën hebben hem submitteert ende t' ondergegeven alsulken segghen ende uitsprake als hi daer van doen soude; ende dat in aldusdaniger manieren, als dat grave Harman van Cuyck soude stichten een convent van der Premonstreyten oerden in Mariënwaert, ende soude dat doteren ende versien mit goede sekere

Die twaelfste divisie

renten. Ende aldus so is dat cloester voerseit gefondeert ende gesticht van den grave voerseit in Mariënwaert. Ende daer worden monicken ingheset van Laudunen, die daer onder die regel van der Premonstreyten ende discipline, God dagelixs soudē bidden mit horen devoten gebeden voer die ziele van grave Florijs. In welcke convente die eerste abt is geweest Robrecht, des conincs neve van Engelant, een man van groter heilicheit ende disciplinen. Tot welcker eren ende reverencie dese coninc Henrick d' eerste van dyer namen sende iiiij costelicke gaven, als een gulden kelck, seer costelic ornament der missen; een scoen paviment, daer dat sanctuarije in der kercken mede gevloert is; ende enen costelicken zaphiren stene.

¶ Van der reformatie des cloesters van Egmond.

¶ Dat vi. capittel.

In den jaer Ons Heren M C ende xxix, als dat heerlicke convent ende cloester van Egmont in 't geestlick ende in 't waerlick sere gedissipeert, verstroeit ende vergaen was, ende die abt Anselijn voerseit dat cloestre voertan niet wel en mochte regeren, ende was dairto gebrocht dat hi als onwillich dat officie hadde resigneert ende overghegeven, heeft die Godlicke gracie den bisscop ingegeven, ende heeft sine ambassaten gesonnen an Petronelle, graefinne van Hollant, grave Dircs moeder, om dit convent te hulpe te comen, dattet bi lanc-heit van tijden mit allen niet en verghinge. Ende sonden eerbare notabele mannen an here Aernt, abt van Ghendt, om hem te willen senden enen monick uut sinen convent, die bequaem ware zielen te regeren ende utwendelicke dingen te disponeren, ende datter vergaen was weder te repareren. Want daer weinich monicken in den convente van Egmont waren, overmits hoer oude ende vergangen quade levens willen. Die eerwaardige abt heeft hierop raet ghenomen, ende heeft hem gesonnen een eerbaer man, genoemt here Wouter, dien hi daertoe kende bequaem ende oerber te wesen. Denwelcken die biscop Andries van Utrecht geordineert ende ghewijt heeft op Onser Liever Vrouwen avont Geboerte te wesen die viij. abt van Egmont. Ende dese here Wouter siende ende merckende veel gebrecxs, en wist hem nergens te keren dan alleen tot God ende den heiligen confessoer Sinte Aelbrecht, doer wiens gratie ende gebeden hi alle dingen in 't gheestelick ende in 't waerlick mit goeder discretien ende voersichticheit heeft gedisponeert ende in goeder¹⁵⁵ ordinanciën gheset, als die kercke ende andere dingen betugen die hi heeft laten maken. Ende als hij vi. jaren daer hadde geresideert ende dat convent eerlic in structuren ende tijmmeraetsen restaureert ende verbetert, quam daer die suffragaen oft wibisscop van Utrecht, ende consacreede ende wijde in 't cloester een outaer in der eren der glorioser Maget Mariën ende allen Maechden, ende noch één in der eren des eersten maertelaers Sinte Steven; Sinte Jeroen; Sinte Laurens; Sinte Vincent ende allen heiligen martelaren. Daerna heeft dese here Wouter, die abt, gecoft van Goeswijn Ludolfszoen van Adrichom een stuccke hoylants van één roede, gelegen in Westbrueck, bi des <C xxxix-r> 's graven hoylant. Hi gaf oec mede Berwolt, der kercken van Egmondts advocaet oft voecht v ponden ende één marck voir een stuccke lants leggende in Rijswijker Broec, betalende jaerlicx viij pont. Op deser selver tijt quam van Poelgeest één

Die twaelfste divisie

genoemt Baernt, ende worde convers, ende offerde God ende Sint Aelbrecht voer sine ende sijnre ouders sielen sijn huys ende 't lant daerbi leggende, gheldende tsjaers xi uncen. Een ridder, genoemt Willem, van der familie ende huysgesinne des graven Dircxs van Hollant, afterlatende die werlt, is tot Egmont monick¹⁵⁶ geworden, ende heeft God ende Sinte Aelbrecht gheoffert ende gegeven ewich ende erflick iij hele vierte ende een quartier weylants, legghende in Leyderdorp. Noch een hoeycamp boven Sigodessloch, als xxvi menschen op eenen dach ploegen mogen; ende een halve valginge van enen man. Noch sijn huys ende ij hofsteden. Noch heeft dese abt vercoft enen ghenoeemt Thyenout 't lant in Oudendorpe, dat men nu ter tijt Huysdunen hiet, een pont tsjaers betalende, ende gaf daervoer lvi ponden, daer hi noch op leyde xxx ponden, ende coft dairom 't lant geheten "die Poel", dair 't water omme loept, van des graven spijsdrager, genoemt Franck, ende sine broeders Alnoth ende Willem ende Ymme haer moeder. Totter selver poel hoert dat hoeylandt dat dese abt mede coft, also veel als xx luyden op enen dach ploeghen souden moghen.

¶ Hoe dat Petronelle, dye graefinne, dat cloester tot Reysburch stichte ende hoe si starf.

¶ Dat vij. capittel.

Dese eerbare ende doechtsamige vrouwe Petronelle, grave Dircxs moeder van Hollant, heeft totter eren Goeds, sijnre liever Moeder ende des heyligen martelaers Sinte Laurens, tot salicheit hore sielen, gefondeert ende gesticht opten gront haers casteels dat Reysburch gheheten was, een schoen costelic cloester van nonnen van Sinte Benedictus oerde, ende doteerde ende begaefde dat mit vele costelicke renten ende goeden. Ende als sy vele goede wercken in hoer leven hadde ghedaen, is si salichlijck in den Here ghestorven, in 't jaer Ons Heren duysent hondert ende xliiij, op dye thiende kalende van junio, ende werdt met groeter feeste ende mit betamelicker uutvaert van grave Dirck, haren soen, in 't voerseyde cloester begraven.

¶ Van die rebelheyt der Vriesen tegen grave Dirck.

¶ Dat viij. capittel.

In den jare Ons Heren M C ende xxxij begonnen die Vriesen te rebelleren tegen desen Dirc, grave van Hollant, waerom dat hi den tijt waernam, ende reysde mit swaer volc in Vrieslant in den winter, doe 't lant overal mitten yse overbrugget ende beleyt was, daer hem die Vriesen harde manlicker mit pyken, kusen ende swijnspeeten tegens quamen, ende vochten ij striden op enen dach. Mer grave Dirck ende sijn heren ghingen in 't einde te boven, want die Vriesen worden voervluchtich, ende daer worter also veel verslagen, dat mer gheen ghetal of en vint bescreven. Ende die grave is mit sijn ridderscap na der zege ende victorie voerseyt wederghekeert in Hollant mit enen ontallicker roef ende vele ghevangens. Dese grave Dirck hadde enen broeder ghenoeemt Swarte Florijs, seer hoemoedich ende stout, die bi quaden raet van sommige heren ende steden in Hollant sine

Die twaelfste divisie

<C xxxix-v> broeders hulde ende vrientscap verloerende, versette hem tegens dese grave Dirck sinen broeder, also dat hi Hollandt rumen moste. Ende toech in West-Vrieslant, dair hem die Vriesen mitten Kenemers bivielen teghens sijn broeder, want hij se onmatelic mit scattinge belaste. Ende quamen ghesamender hant, ende verbranden Alcmaer mitter kercke. Ende dit oerloge stont een jaer lang. Ende togen mit desen Florijs mit heercracht ende met al Kermerlant, ende verwoesten alle 't lant, ende verbranden alle die oude sloten ende castelen den grave van Hollant toebehorende, tot Haerlem toe. Mer tegens die nacht togen si wederom na Vrieslant. Grave Dirck dit vereyschende, versaemde haestelic een menichte van volc, ende overviel snellick den ghenen die mitten Vriesen teghens hem toegheleyt hadden, ende nam van hen na sijns selfs wille ghysele ende onderpant. Die keyser Lotharijs, haer beyder oem, dit vernemende van deser twedracht tusschen sijn suster kinderen, sende in Hollandt één sijnre princen om den twee ghebroederen, sinen neven, te versoenen.

¶ **Hoe dat dese Swarte Florijs doot gheslagen wert.**

¶ **Dat ix. capittel.**

Doe dit aldus volbracht ende dese twedracht gheleyt was, begonde Florijs die Swart eenen anderen, nyeuwen gescheel ende gekijf, daer hi onlancxs om doot geslagen wert. Want Govert van Arlisberch ende Harman van Cuyck, twe vermairde graven ende lieve gebroederen, hadden enen nichte, Heylwijck genoemt, die Arent van Rochem bi Alijt, haer beyder suster, hadde gewonnen; welcke joncfrou Harman, grave Van Cuyck hoer oem, nam in sijnre hoeden na hoerre ouders doot. Die dienes van deser joncfrouwen anmerckende die grote vromicheyt van Florijs dye Swarte voerseyt, wouden hem gheven dese joncfrouwe tot enen gheëchten wive. Mer Govert ende Harman, hoer omen, mitten here Andries van Cuyck, biscop van Utrecht, en wouden dat niet gehengen, ende wederstonden Florijs hierin mit alle sinen hulpers. Mer dye van Utrecht, uut vrese des keysers van Romem, Lotharijs, ende oeck uut lyefde des graven Dircxs van Hollant, ontvinghen si Florijs dye Swarte, ende gaven hem in der stat eenen vryen inganck ende uutganck, na sijn selfs wille; ende deden hem oec mede bystant ende hulpe tot vele tiden. Alsoe dat dese Florijs verbrande in 't Sticht van Utrecht dat dorp Lexmonde, tot spijt ende versmadenis des biscops Andries van Utrecht. Doe dit aldus geschiet was, dochte Harman van Cuyck mit heymelijcker lagen desen Florijs te vangen, want hi hem openbaerlic niet wederstaen en mochte. Wairom dat hi hem lagen leyde buten dye muren¹⁵⁷ van Utrecht, ende verhude aldair zijn volc, daer 't heimelic was. Des smorgens vroe in der dageraet quam Florijs heerlick uuter stat mit x jongelingen, valkenaers, riden, ende viel onverhoets onder den lagen ende in den handen sijnre vianden. Dit siende, stack hi sijn paert mit spoeren, ende gaf hem ruym den thome, kerende hem ter stat waert. Mer hi storte neder mitten paerde tot Absteden, ende sine vianden vervolchden hem snellick, ende sloegen hem daer doot mit groten nyde ende wreetheit.

Die twaelfste divisie

¶ Hoe dat desen doot van Swarte Florijs gewroken wert.

Dat x. capittel.

Lotharijs, die keiser, vernemende zijns neven ellendighen doot, heeft mitter sentenciën sijnre princen rechtlijc pryveert ende beroeft Harman van Cuyck van sijnre digniteyt, ende sinen name benomen dye tot dier tijt toe over al een graef genoemt was. Noch hierenboven is graef Dirc, sijn broeder, mit gewapender hant gecomen in den lande van Cuyck, ende warp om alle die sloten, ende verbrande alle die dorpen, ende verwoeste ende verbrande 't hele lant, ende verdreef Harman ende den biscop uten lande. Mer na keiser Lotarijs doot, is Harman van Cuyck wedergecomen in graef Dircs gracie, doende hem hulde ende eedt ende manscap, ende die biscop is weder gerestitueert op sine biscopliske zetel. Onder dit geselschap, dair dese Florijs geslagen wert, was mede een ridder genoemt here Fulcolt van Barne. Dese wert tot eenre tijt sere vervolcht van grave Dircs dienres, ende is met sijn paert over die Mase geswommen, niet sonder mirakel ende gracie Goeds. Waerom dat hi tot dancberheit ende tot eenre zoenen stichte van sijn slot <C xl-r> Arne gelegen bi Hoesden een cloester van der Premonstreyten, dye gehaelt worden uten cloester van Mariënwaert¹⁵⁸.

¶ Hoe dat biscop Andries oflivich worde.

¶ Dat xi. capittel.

Omtrent dese tijt versette biscop Andries van Utrecht xij priesteren des kercks van Staveren om hore verdiensten ende quaden regiments ende levens willen, ende brocht daer weder in broeders uten convente van Oestbroeck van Sinte Benedictus oerde. Dese biscop Andries verwerf van keiser Coenraet die iij. die confirmacie ende vernieuwinge der ghiften ende donatiën der graefscappe van Oestergoe ende Westergoe, tegen der ghiften ende confirmacie die sijn voersaet keiser Lotharijs den graven van Hollant hadde gegeven van derselver graefscappen. Ende als biscop Andries dat bisdom van Utrecht eerlick hadde berecht x jaer lang, starf hi op die ix. kalende van julio in den jare Ons Heren M C ende xxxviij, ende werdt tot Utrecht in der Domkercke mit groter eren begraven bi sine voersaten.

¶ Van here Herbert, die xxvi. biscop t' Uytrecht.

Dat xij. capittel.

Herbert van Beron, gheboren uut Vrieslant, wert na bisscop Andries' doot gecoren die xxvi. biscop van Utrecht. Hi was een naerstich ende volstandich man in der geestlicker discipline. Hi was tot Romen gereyst om nootlicke saken, ende als hij wederom quam, vant hi grote discoort ende tweedracht in Drenthenlant. Want die burgers van Groeningen onderlinge tegens malcander vochten ende stormden, ende bevesten Sinte Walburgen Kercke mit groten wijckhusen, oft een casteel geweest hadde; ende stormden daeruut ende daeran mit scutten ende mit slingeren. Ende om dese onrust quam die biscop sonder merren

Die twaelfste divisie

tot Groeningen, ende wan dese misdadige luyden van der kercke, die hi daertoe brochte ende hem sweren mosten van den Goedshuyse niet meer te maken een vechthuys, noch een oerloechhuys, ende dat si die stadt niet ommuren en souden. Mer dese bisscop, die hadde ij broeders, die hi begeerde groot te maken (tot groter schade ende afterdele des bisdoms) ende gaf den enen broeder genoemt Lijfrijt van den bisdom te lene te houden dat burchgraefscap van Groeningen, ende den anderen dat casteleinscap van der stede ende burch van Koeverden, want daer te voren plagen dye biscoppen of hoer maerscalcken die heerlic-heden selver te berechten, dat hem nyemant hinder noch moyenisse en dede.

¶ **Hoe dat grave Otte van Benthem, palensgrave, gevangen <wert>.**

Dat xiiij. capittel.

Op dese selve tijt meende grave Otte van Benthem Ottenzoen van Rymmeggem, palensgrave opten Rijn, der graefinne van Hollandt Zophiën broeder, deser graef Dircxs suster man, die Twenten te verwoesten; ende nyemant en dorst hem van des biscops wegen wederstaen. Ende die bisscop heeft vergadert een cleyn menichte van ridderen te voet ende te paerde, daer die cappetein ende hooftman of was Huge Buttermann, here van Butterslot, van Botlant ende van Spijck, ende heeft hem van des biscops wegen vromelic tegen gestreden¹⁵⁹, ende heeften vele van des graven volc verslegen; ende grave Otte van Beyle bleef dair mede doot, mit veel vromer mannen ende knechten, ende grave Otte van Benthem wert gevangen ende t' Uytrecht gebrocht, ende wert daer in een eerlicke ende hoessche vanghenisse gheset.

¶ **Hoe grave Dirck van Hollant die stat van Utrecht belejde.**

Dat xiiij. capittel.

Dit verhorende grave Dirck, dat sijn lieve swager, sijn wijfs broeder, ghevangen, ende sijn volc van den bisscop verslagen was, versamede hi alle sijn macht, ende beleide seer swaerlic die stat van Utrecht al om, mett tenten ende pauweljonen, ende dede sijn magenen oprechten om die stat te vernielen, verwoesten ende te verbranden. Ende siet: doe alle dye gryselicke instrumenten tot verderfnisse des stats bereyt waren van grave Dirck voersejt, die bisscop, die gheen macht en hadde den grave te wederstaen, dochte als een ghoet harder sijn lijf ende sijn siel voer sijn schapen vromelick te setten, ende sine stadt vryën van den harden aenstaende storm. Waerom hij te samen dede comen sijn ecclesië mittet ghemeen volck, ende doende tot hem allen een schoen vuerich <C xl-v> sermoen ende gebiedende een yegelic opten ban ende sijn lijf, dat si uuter stat binnen dyen dage nyet gaen en souden, mer souden opter muren staen om haer stat te bescermen. Hierna dede de bisscop sine geestelike wapenen an, ende ghinc ter poorten uut, met crucen ende vanen, gevende hemselves ende die mit hem waren willichliken totter aenstaende martelië. Hiermede ghingen si uuter stat, elc na sijn grade ende staet, in witten, ende die bisscop mit sijn ornamenten, hebbende in sijn hant dat boec daer hi den grave mit sine medehulpers

Die twaelfste divisie

mede vermalediën woude. Die Hollanders menende dat die bisscop uutquam om hemluyden te bevechten, bereyden hem snellicken in 't harnas, ende stelden hem in ordinancie mit ontwonden bannieren, ende ghingen des biscops heer vromelic tegemoet. Nakende naerre, sagen si den biscop mit der ecclesië sonder wapenen, mer meer vrede ende soen begerende dan te striden; waerom dat si hem sere verwonderden van des biscops stantaftighen ghemoede, ende onthilden haer handen van alle bloetstortinghe. Grave Dirck, edel van geboerten, mer noch veel edelre van goede zeden, dit merckende, quam tot hemselven, ende versuchte swaerlick van sijn quade voernemen; ende werp sijn helm ende schilt van hem, ende viel ter aerden, bloetshoeft, ongescoeyt, begerende gracie ende genade van sine quaetwillicheit; ende dat ymmer die biscop dye Blixem des Bans op hem niet werpen en wilde. Die biscop anmerckende des graves penitencie ende leetwesen, nam hem lieflic op van der aerden met een cusse des vredes, ende sijn voertan altijd vrienden gebleven. Ende die biscop relaxeerde ende verlostte Otte, den palensgrave, uut den prysoen, doer liefde des graves van Hollant. Mer Otte voerseit gaf tot danckerheit Sinte Martijn sijn slot tot Benthem, ende ontfinct weder te lene van den biscop van Utrecht ende sine nacomelingers.

¶ Hoe dese grave Otte verslagen worde van sine vianden.

Dat xv. <capittel>

Een luttel tijts hierna worde dese grave Otte van Benthem, dye een scoen heerlic jonc man was, jammerlic verslagen van grave Harman van Staelwijck. Ende na zynre doot is Otte van Hollant, zynre suster Zophie, graefinne van Hollant, ende deser grave Dircs zyn anderde soen, van rechter besterfnissen wegen geworden grave van Benthem, want Florijs, zyn outste soen, verwachtende was die graefscap van Hollant. Waerom dese Otte gemaect worde grave van Benthem, na zyn oems doot, grave Otte voerseit.

¶ Hoe grave Dirc pelgrimagie reysde ten Heyligen Lande, ende hoe hi verwerf den ij cloesteren van Egmont ende Reynsburch exempt te wesen ende te staen alleen onder den stoele van Romen.

¶ Dat xvi. capittel.

Hierna, in 't jaer Ons Heren M C ende xxxviij, reisde dese grave Dirc als pelgrom in 't Heilige Lant tot Jherusalem; ende des anderen jaers quam hi weder doir Ytaliën, ende ginc persoanlic totten¹⁶⁰ <C xli¹⁶¹-r> paeus Innocentius die Twede, hem overgevende in der bescermenisse des stoels van Romen zonder middel ij cloesteren, in Hollant gelegen, als Egmont ende Rynsburch, mit alle hoer goeden onder enen jaerlixen kenpenninc, te weten iiij Engelsce scellingen, ter eren van Sinte Peter, prinche der apostelen, die sine ouderen van nijewes fondeert ende ghesticht hadden ende mit grote goeden ende sekere renten doteert ende begaeft hadden. Die paeus Innocentius voerseit heeft dese eerwaardige cloesteren alsdoe ontfangen onder sijnre protectiën ende bescermenissen, mit alle haer goeden die si nu hebben oft namaels crigen mogen, tot een

Die twaelfste divisie

eigendom des kercks van Romē, ende heeft die gestarct mit een speciale privilegie des vrijheits ende exemptie, sprekende aldus:

Innocentius, biscop, knecht der knechten Gods, sinen lieven soen Wouter, abt van Egmont, ende sinen nacomelingen, die regelicken na hem geset worden. Een edel man Dirc, grave van Hollant, doe hi tot Hierusalem voer, quam voer ons raetsvragende, sodat wi alrehande sprake mit hem hadden van der beteringe zjnre zeden ende van den staet sijns levens. Dieselve hoge man, beide van sijn selfs wegen ende van zjnre moeder wegen, vrouwe Petronelle, graefinne van Hollant, droech op ende gaf mit eigelicken rechte in gerechter devociën ende geware caritate Sinte Peter, den Prince der Apostelen, dat Godshuys van Egmonde, ende dat cloester tot Rijnsburch. Ende wi, die 't sonderlinge toebehoert te bescermen dat recht desselven Sloteldragers van hemelrijck, ontfangen die voerscreven eerlike cloesters ten vriën eighen onder bescermenisse der Heyligher Kercken van Romē. Ende wi maken vast die voernoemde cloesters mit allen dat hen toebehoert bi der hulpen des tegenwoerdigen brieves, ende setten so wat besittinge ende so wat goeden, soe in kercken, soe in thienden, so in landen, soe in wijngaerden, soe in water, in bosschen, in weiden of anders in enigen manieren, die dese voerscreven cloesters tot deser tijt hebben of besitten, of hierna van verlijnge der biscoppen, of giften der coningen of der princen, of van offerhanden der geloviger luden of in anderen rechten manieren, bi der gracie Gods mogen vercrigen, die moeten vast ende altoes ongequest bliven. Hierom setten wij 't dat geen mensch georloft en si die voernoemde cloesters vermetelic te verstoren, of haer besittinge hen of te halen, oft dat hen ofgehaelt is te houden of te verminderen, of mit enigerhande moyenissen hen te beswaren, mer alle dingen sullen geheel bliven tot gebrukinge ende behoef der cloesteren, om wiens onderhoudinge die verleent ende gegeven zijn. Ende totter kennisse dat dese selve cloesters Sinte Peters recht toebehoren, soe salstu heere Wouter, abt, ende dine nacomelingen, iij scellingen Engelscher munten ons ende onsen nacomelingen onder enen naem van enen thijns elkes jaers betalen. Waer oec enich persoē geestelic of waerlick, die hem vermaten te doen, wetens zijns, tegen dat desen brief inhoudt, ende anderwerf ende derdewerf vermaent worde, is 't sake dat hi hem dan niet en betert van sijnre misdaet, dien maken wi vreemt van den Heyligen Lichaem ende van den Bloede ons Heren Jhesum¹⁶² Christi, ende hi moet leggen onder die nauwe wrake ons Heren in den uutersten domsdach. Mer vrede ons Heren Jhesum Christi moet zijn hen allen, die den voernoemde cloesters haer recht houden, soedat si hier vrucht moeten ontfaen van horen goeden wercken, ende voer den strengen Rechter loen des ewigen vrede moeten vinden. Gegeven in 't jaer Ons Heren M C xxxix, in 't xi. jaer ons paeusdoms.

Ende die biscop Herbert van Utrecht, die deser privilegiën een executoer ende vervolger was, quam daerna in den jare Ons Heren M C ende xliij tot Egmont, ende dede daer publiceren ende openbaerlick lesen in der selver kercken die privilegiën die die paeus den cloesteren ghegeven hadde; ende alsoe veel als in hem was, heeft hi die ghestarct mit sinen open brieven. Ende die biscop, daer wesende, heeft die kercke gheconsacreert ende ghewijt in der eren Onser Liever Vrouwen ende der Apostelen Sinte Pieter ende Sinte Pouwels ende Sinte Bartelmees, ende des heylighen confessoers Sinte

Die twaelfste divisie

Aelbrecht, mit dat Hoghe Outaer, ende één an die zuytsijde van der kercken; in tegenwoerdicheit grave Dircxs van Hollant ende vrouwe Zophie, sijnre huysvrouwe, ende vele edelen, ridderen, heren ende sciltknechten. <C xli-r>

¶ Item in den jare Ons Heren M C ende xl starf here Jan van den tiden, die iij C ende lxi jaer out was; ende hadde gheweest des groten coninc Kaerls van Vrancrijc ende keiser van Romen sijn wapentuer ende dienre.

¶ Van enen groten brande die tot Utrecht was.

Dat xvij. capittel.

In den jare Ons Heren M C ende xlviij ontstack die stat van Utrecht mit enen groten brande, die men niet gelesschen en mochte, ende verbrande bi na altemael; want daer verbrande Sinte Martijns kercke, Sinte Pieters, Sinte Jans ende Sinte Pouwels kercke; mer Sinte Salvatoers kercke bleef onverbrant; ende dier geliken Sinte Stevens outaer. Die eerste capelle, die vast bi Sinte Salvatoirs kercke staet, ende bi Sinte Willeborts tiden gesticht worde in die ere des Heyligen Cruys, die verbrande mede, ende al datter in was, sonder Sinte Salvatoers beelde, dat bleef onverbrant. Nochtans dattet cruys, daer 't angenagelt was, verbrande altemael, ende die nagelen mede; ende dat beelt wert bruyn in den brande. Doe quam die ecclesië mit groter devociën mit der ghemeenten, ende namen dat heylighe beelde, ende brochten 't mit groter eren ende waerdicheit, al singende, in Sinte Salvatoers kercke, daer 't noch staet.

¶ Hoe biscop Herbert oflivich worde.

¶ Dat xvij. capittel.

In den jare Ons Heren M C ende l, op die iij. nonas van november, starf die eerwairdige vader in Gode, here Herbert, bisscop van Utrecht, als hi dat bisdom doechtlick ende eerlick hadde berecht xij jaer lang; ende werdt mit groter eren ende betamelicker utvaert begraven in Sinte Martijns Domkercke.

¶ Item. Dese biscop hadde vercregen van den keyser Coenraet die Derde die confirmatie ende donatie van der graefscappen van Oestbergen ende Westbergen in Vrieslant, dat Lotharius, sijn voirsaget, den grave van Hollant hadde gegeven.

¶ Item. Noch had hi vercregen van den voerseyden keyser Coenraet, als dat die keyser verleende den capittelaren ende canonicken der kercken van Utrecht, ende gaf hem auctoriteyt ende macht te kies enen biscop van Utrecht, d' welcke Eugenius, paeus, die iij., heeft gheconfirmeert ende gheapprobeert.

Die twaelfste divisie

¶ Van heere Harman van Hoern, die xxvij. biscop van Utrecht.

¶ Dat xix. capittel.

Harman van Hoern, die eerst proest was der kercken van Sinte Geroens tot Coellen, wert biscop van Utrecht in deser manieren: als bisschop Herbert ghestorven was wert grote tweedracht¹⁶³ in den capittel, want dye hoechste mannen der kercken van Utrecht, als Dirck, grave van Hollandt, Henric, grave van Ghelre, ende Dirc, grave van Cleve, baden der ecclesië dat men kiesen woude heere Harman van Hoern, proest van Sinte Geroens tot Coellen, biscop te wesen tot Utrecht. Die burghers van Utrecht ende van Deventer, mitten anderen steden, baden dat men kiesen woude Frederick mitten Hovel. Mer die mogentheyte der groter princen creghen meest gehoers, als dat here Harman also vele stemmen creech als die ander. Ende grave Dirck van Hollant brocht desen Harman in 't besit van den bisdom, ende maecte hem onderdanich al die hem tegen waren. Daerna ij jaer, sende die paeus een cardinael, die daghede beyde dese ghecoren tot Ludick. Ende daer vercreech dese voerseide heer Harman by denselven cardinael ende den coninck Coenraet dat hij dat bisdom behilt, ende werdt gheconfirmeert ende ghewijt dye sevenentwintichsten bisschop van Utrecht. Dese bisschop Harman was sacht van sinnen ende goedertieren, soedat in sijne teghenwoerdichheit dootslaghen gheschyeden, <C lij-r> want hi en mocht dye burgers van binnen niet bedwingen, dat si hem onderdanich wesen wouden. Ende onder desen biscop Harman begonde die eerste parthye binnen der stat van Utrecht.

¶ Van enen strijt tusschen den Hollanders ende den Vriesen, ende van bishop Harmans doot.

¶ Dat xx. capittel.

In den jare Ons Heren M C ende lv versameden die Vriesen geseten in Drechtenlant, ende quamen mit geweldiger hant in Hollant, ende verwoesten mit groter nydicheit dat dorp van Zande, roevende ende brandende, ende nemende mit hem enen groten swaren rove. Die edele ende vrome riddermannen met andere schiltnachten van Haerlem dit vernemende, sijn mit stouten moede mitten lantluyden van Exdorp desen Vriesen tegemoet getogen. Ende dair geviel een sware strijt tusschen desen ij partiën, ende daer worden van den Vriesen verslagen omtrent ix C man; ende die ander liepen weder nae Vrieslant, afterlatende alle den roof die si gehaelt hadden. Ende die van Haerlem togen weder binnen haer stede mit groter triumphen ende victorie.

¶ Item des sjaers dairan, als men screef lvi., starf die eerwaardige vader in Cristo here Harman van Hoern, biscop van Utrecht, als hi dat bisdom eerlick ende doechtlic hadde berecht vi jaer lang, ende wert mit groter eren ende betamelicker uitvaert begraven in Sinte Martijns Domkercke, bi sine voervaderen.

Die twaelfste divisie

¶ Van here Govert van Renen, dye xxviij. biscop van Utrecht.

¶ Dat xxi. capittel.

Godefrijt van Renen wert bisschop van Utrecht in deser manieren. Na bisschop Harmans doot worden die capittelaers twistende onder malcander om enen nyewen biscop te kiesē. Dit vernemende keyser Frederick die Eerste van dier namen, quam neder tot Utrecht, ende bestelde wiselick dye twedracht des capittels als van enen biscop te kiesē, also, dat Godefrijt, dye domproest van Utrecht, wert gecoren ende gewijt die xxviij. biscop van Utrecht, een eerlick man van groten moede.

¶ Hoe dat grave Dirck oflivich worde, ende van den edelen die doe ter tijt in Hollandt waren, ende van vrou Zophiën doot.

¶ Dat xxij. capittel.

Nae vele striden ende doechtsamighe wercken is die edel vorst, grave Dirc van Hollant, ghestorven in vreden, in 't jaer Ons Heren M C ende lxiiij, op die nonas van augusto, ende wert mit groter eren begraven tot Egmont in 't cloester, als hij die graefscappe van Hollant, Zeelant ende Vrieslant regeert hadde xl jaer lang. In welcke graefs tijden dese naghescreven edelen ende schiltboertige mannen in Hollant ende Zeelant bloeyden, als Florijs dye Swart, ende Simon, jonc-heren van Hollant, des graven Dircs broederen. Florijs; Otte, grave van Benthem; Baldewijn; Dirck ende Pelgrim, stadthouder van Hollant, des graven zonen, ende Robbrecht sijn bastertzoen. Willem, heer van Bredenrode, ende Florijs, sijn soen; Gherrit, heer van Teylinghen, ende Hughe, sijn successoer, heer van der Lecke; Willem, heer van Hoesden; Jan, here van Arkel; Folpert, heere van Lederdam; Hughe, here van Bottersloet, broeder des heers van Arkel; Gherrit, heer van Asperen, Folperts zoen voernoemt. Dirck, heer van Althēna, here van Putten ende van Strenen; Florijs, heer van Voern; Dirc, sijn broeder; Adalwijn, burchgrave van Leyden; Dirck Persijn; Baldewijn van Haerlem: alle baroenen. Jacob van den Woude; Gerrit van Poelgeest; Aelbert Banjaert; Ghijsbrecht Poskijn; Jan van Cronenburch; Florijs van Woert; Oetgier van Rijswijc, alle ridderen; Bertolt, spijsdrager; Berwoldt, advocaet oft voecht van Egmont, met Dodo, Allert, Dirc, Berwolt, Wermbolt, sijn zonen; Govert van Harnesberghe, Herbern van Liethem; Dirc van Scothen; Ludolf van Adrichom; Vastaert van Reynegom bi Leyden; Ysbrant die Vries; Berwolt, sijn broeder; Huge van Akersloet; Bruyn van Castrichom; Hughe van Monster; Dirc van Weendt; Johan Heerman; Helmich van Doernick; Phillips van Bloot; Willem van Voerhout; Henric van Heyligeloe; Gerbrant van Alcmer: alle vrome knechten.
<C lij-v>

Sophia, grave Dircks wedue, leyde haer leven seer heilichlic in stadigen gebeden ende milde aelmissen ende in strenghen abstinenciën doir welke haer God ghewaerdiget heeft miraculen te doen noch in haer leven. Want op een tijt doe si tot Sinte Jacob in Galissiën bedevaert ghing, quam si by ghevallen onder den moerdenaren, dye mit alle haer crachten arbeyden om haer te doden ende haer cleinoden mit geweld te benemen. Mer doer Goeds

Die twaelfste divisie

verhengen is worden si gebonden in haer leden, ende en konden een voetstapen niet voert gegaen. Dit merckende die rovers ende moerdenaren, baden van haer genade; ende sie badt God doer Sijn barmherticheit, dat Hi hem haer cracht wedergheven wilde; 't welck also geschiet is. Dese uutvercoren vrouwe ende graefinne, van God bemint, heeft driewerf tot Jherusalem dat graf ons Heren visiteert, daer si oec in den Heer gestorven is opten vi. kalende van october, ende wert begraven in dat hospitael der Duytsscher heren.

Die dertienste divisie

¶ Hier beghint die xiiij. divisie, ende heeft xiiij capittelen.

¶ Paeusen.

¶ Anno M C ende lxxxij.

¶ Dat eerste capittel.

Lucius die iij. was die C lxxx. paus, uut Tussciën, ende sat iiiij jaer ende ij maenden. Hi hadde grote twist tegen den Romeinen, waerom hi uut Romem toech tot Veronen. Hi was sere naerstich om den princen te verwecken te onderhouden dat Heylighe Lant. Ende als hi aldaer een concilie gehouden hadde, starf hi, ende wert in dye Groote Kercke begraven.

Urbanus die iij. was die C lxxxij. paeus, van Meylanen, ende sat één jaer ende x maenden, xxv dagen. Hi was seer sorchvoudich om den princen van Duytslant tot eendrachticheit te brengen om dat Heylighe Lant ende die stat van Jherusalem te beschermen. Mer als hi ghecomen was tot Venegen, ende hoerde daer warachtige tidinge, hoe dat die stat van Jherusalem van den heydenen ghewonnen was, bedroefde hi hem soe seer, dat hij ter doot toe sieck worde; ende liet hem brenghen tot Ferraer. Mer hi starf onderweghen, ende worde daer begraven mit groter eren ende droefheit.

Gregorius die viij. was die C ende lxxxij. paeus van Beneventen, ende sat omtrent twe maenden. Hi voer tot Pisen, ende maecte dair vrede tusschen den Pisanen ende Genuersers, dat si mit al haer macht trecken souden om die stat van Jherusalem weder te winnen. Ende hierenbinnen starf hi, ende wert aldaer mit groter wenen begraven.

Clemens die iij. was die C lxxxiiij. paeus, een Romein, ende sat iij jaer, xvi dagen. By desen paeus tiden was die grote cruysvaert opten Turcken ende heydenen; daer si nyet veel en bedreven, want die abt Joachim te voren geseyt hadde dat die tijt noch nyet ghecomen en was om dat Heylighe Lant te winnen. Dese Clemens dede veel goets in der stadt van Romem an vervallen kercken te repareren ende cloesteren te fonderen.¹⁶⁴ Ende als hi doot was wert hi tot Sint Jans te Latranen begraven.

¶ Hoe dat die stat van Jherusalem van den heydenen weder ghewonnen wert.

Item. In die jaren Ons Heren M.C. ende lxxxvij. wert die stat van Jherusalem uut die verhengenissee Goeds weder gewonnen <C xliij-r> van den Saracenen, mit dat Heylighe Graf ende dat Heylighe Cruys, om die sonden willen der kersten menschen, ende sonderlinge der sonden van onsuverheit ende gulsicheit; want weinich of luttel menschen warender in cloesteren, ende noch min onder dye waerlicke dye nyet besmet en waren mit die sonden der onsuverheit. Ende want al dat aertrijck mit sonden besmet was, daerom heeft die Heer Sijn volc verworpen. Ende den kerstenen wert toeghelaten van den soudaen, als si uut die stat van Jherusalem ghinghen, dat elck mede mocht nemen dat hi op sijn scouderen dragen mochte; ende aldus ghinghen si een deel tot Anthiociën, tot Thyrus ende Alexandriën, mit horen

Die dertienste divisie

patriarch, in groter droefheit. Nochtans bleven daer enige kerstenen uut die landen als Surianen, Armenen, Jacobiten, Georgianen ende Grieken, die opten dach van huyden in Jherusalem ende 't Heylige Lant¹⁶⁵ geseten ende woenachtich sijn. Die soudaen, aleeer hi in Salomons tempel gaen wilde, dede hi die wasschen mit roeswater, ende na sijnre wet consacreren ende wyën, want hi hilt se besmet wesende van den kersten. Dese soudaen was geheten Saladijn, ende was een cloeck, wijs, vroem man ter wapen; hem en gebrac niet an tijtlicke eer, dan dat hi geen kersten was. Ende als hi doot was, ende men hem ter aerde brochte, hadde hi an een glavië doen hangen een swart cleet. Ende daer ghing één voer mit een hoern blasende, ende roepende: "Die bedwingher van Asyën, uut alle sine landen ende rijcken en draecht niet mit hem, dan dit swarte cleet", ons kerstenen tot een exempel, dat wi niet mit ons en dragen dan onse goede wercken, ende laten dat tijtlick goet hier opter aerden bliven.

¶ Item. Dye Heylighe Stadt van Jherusalem was onder der kerstenen dominacye ende besaten dat omtrent lxxxviiij jaer.

¶ Van grave Florijs die x. grave van Hollant, Zeelandt, etcetera.

¶ Dat ij. capittel.

Florijs die iij. van dier name, grave Dircxs' voerseit outste zoen, worde nae sinen vader dye thyende grave van Hollandt, Zeelant ende heer van Vrieslant. Dese grave Florijs sende den eerwaardighen abt van Egmont, ghenoeemt Wybolt, mit enen schonen staet ende geselschap van ridderen ende edelen in Schotlant om sijnen bruyt Ade, des conincs Henricxs' dochter van Schotlandt. Dyewelcke overcomende hi ontfanghen heeft mit grooter staet ende triumphen, ende heeft se tot sinen gheëchten wive ghetrouwt, waerby hi wan Dirck, die na hem grave wert; Willem, graef van Oest-Vrieslandt; Florijs, domproest van Utrecht; Robbrecht, president van Kermerlant; ende iij dochteren, als Beatris; Elisabeth; Alijt ende Margriet, graefinne van Cleve.

¶ Van enen twist om die burchgraefschap van Groeninghen.

Dat iij. capittel.

In 't jaer Ons Heren M C ende lxiiij begonden dye dienres op te staen tegen biscop Govert van Utrecht, horen here, mitten welcken dat toevielen die van Utrecht mit vele van des biscops leenmannen ende vasallen; want die biscop allegeerde ende seyde dat die burchgraefschap van Groeninghen ware nu vry ende vaceerde, ende ware wederghecomen an den bisdom, omdat Lijfrijt, die eerste burchgrave, sonder enighe sonen after te laten ghestorven <C xliij-v> ware. Mer hi hadde een dochter, ende dye hadde sonen, diewelcke hem onderwonden van deser burchgraefscappe. Ende om te meer ghestijft ende gestarct te wesen teghen den biscop, hadden si die heerlicheit opgedragen grave Henrick van Ghelre, die se hem weder verleent hadde. Mit welcker hulpe ende bystant si den biscop mit sinen ghesinne ende familie op enen toern belegen hebben,

Die dertienste divisie

ende souden sonder twifel gevangen ghenomen hebben en hadde hi bi raet ende assistencie grave Dircxs van Cleve te tijde nyet gheruymt. Die grave van Ghelre mitten burgeren ende andere knechten heeft dese burchsaten mit groter assaulten ende dagelixen stormen seer infesteert ende benaut, ende heeft dat zomerhuys ende dat winterhuys verbrant, ende dede oprechten een grote magene om den toern ter neder te worpen. Die biscop, die sere beducht was, ende van nyemant ghenen troest en hadde, heeft met stadiger ghebeden begeert ende vermaent den grave Florijs van Hollant, der kercken van Utrecht vasalle, hem nu willen te hulpe comen in sinen uutersten node. Dye grave heeft den biscop te wille geweest, ende heeft terstont vergadert een scoen gheselschap van ridderen ende knechten, ende is den biscop grotelick te hulpe gecomen, ende heeft metten biscop die stat van Groeningen alomme mit veel volcs belegen ende dagelicxs mit scutte ende andere instrumenten angestormt. Binnen der stede lagen die grave van Gelre ende here Dirck van Batenburch, die den vianden van buyten vromelic wederstonden. Ende dese twist stont bina aldus een jaer lang, dyewelcke biscop Reinolt van Coelen doer bevel des keyser Fredericxs ter neder geleyt heeft. Ende biscop Godevert ontfing van den neven des voerseiden Lijfrijt iij C marck ende hi beleende hem weder van nyewes die burchgraefscap van Groeningen, die starckende mit nyewe privilegiën ende vryheden.

¶ Van den twist tusschen den bisschop van Utrecht ende grave Florijs van Hollandt om der heerlic-heit van Oestbergen ende Westberghen, ghelegghen in Vrieslandt.

¶ Dat iiij. capittel.

Daerna, in den jare Ons Heren M C ende lxxv, is dair een grote twist ende contentie opgestaen tusschen desen bisschop Godefrijt van Utrecht ende grave Florijs van Hollant, ter cause van der heerscappie van Oest-Vrieslant. Want sommige der keyseren ende coningen, als Karolus ende Lotharius, hadden voermaels gegeven den princen van Hollant heel Vrieslant totter vloet van der Lauwers toe genoemt. Sommige, nyet minder keyseren ende coningen, als Henric ende Coenraet, hebben 't naderhant doer supplicatiën der bisscoppen van Utrecht Sinte Martijn gegeven, als hiervoor staet, mitte bullen daerof gegeven. Waerom grave Florijs voer hem nam dat lant ghehelic te besitten ende den biscop daeruut te verdriven, dien hy onlancxs van sine vianden crachtelic gevrijt hadde, ghemerct dat sine voervaders dye eerste ghifte ende die outste brieven hadden. Die biscop hierom van alle sine vrienden verlaten, begheerde hulp ende bystant van keyser Frederick d' eerste van dier namen, teghens den mogenden graef Florijs van Hollant. Die keyser horende des biscops benauthheit, quam neder tot Utrecht, ende maecte een vriendelicke compositie, ende leyde alle twist ter neder, ende vernyewede dye oude vrienescap tusschen den kercke van Utrecht ende den grave van Hollant, gevende hen beyden een keyserlijcke bulle met deser navolghender tenoer:

In den name des Heyligen ende Onverscheyden Drievoudicheits. Amen. Frederick, by der graciën Goeds keyser van Roman, altijt vermeerder 't Rijcks. Opdat by lanc-heyte des tijts die gesteren in der tijt geschiet niet en sullen vergaen, ende opdat dye nasaten mogen weten

Die dertienste divisie

wat daer voermaels geschiet ende by ons ende onsen voersaten ghegeven is, so is 't dat wi bi onser ghetrouwen raet ende hof eendrachtelicken ofsnidende den controversie ende twist tusschen den eerwaardigen vader Godefrijt, biscop van Utrecht, ende grave Florijs van Hollandt van 't graefschap der Oest-Vriesen, ordinerende hierom tot kennisse der <C xliiiij-r> aliancie bi ons ghemaect van 't graefschap der Vriesen voernoemt, dat si t' samen met malcanderen eendrachtelic sullen kiezen, te weten die graef van Hollant ende die biscop van Utrecht, een graef die van hoerre beyder weggen sal presideren ende sitten in 't graefscap van Vrieslant voerseyt, dien si beyde presenteren sullen den keyser om van sijre hant te ontfanghen den ban ende macht te rechten in 't lant voerseyt. Ende sal doen een eedt, dat hi noch om lief noch om leet noch om enighe ghiften, graciën ende gaven, nyement van hem beyden enighe onghelijck, prejuditie, schade ofte letsel doen sal, noch en sal des eens voerdeel noch profijt meer niet soecken dan des anders. Ende dat si onder hem beyden aldusdanighen grave eendrachtelicken niet kiezen en kunnen, so sal die keiser mit sijre heren raet één kiezen, ende geven hem den ban ende macht te rechten. Ende waer 't dat den biscop ende grave van Hollant die graef van hem beyden gecoren in Vrieslant of bi den keyser gheset, als voer staet, niet en ghenoechde, soe moghen si hem vernyewen also dicke als 't hen belieft. Voertan in der meye, als men te recht sitten sal, nae ouder ghewoenten, sullen t' samen die biscop ende die grave comen in Vrieslant, elcx mit xxx ridderen, min of meer, na gheleghentheit der saken, ende sullen ghelijck delen alle die renten ende ontfanghen in gheliker partiën alle die boeten, profiten ende emolimenten die binnen 't jaer ghevallen sijn. Ende die graef van Hollant sal den biscop helpen om te recupereren dat slot te Benthem. Ende is 't dat si dit huys voernoemt wedercrighen, soe sal 't dye bisscop den grave te lene overgeven, behoudelick dat hi een camer ende capelle mit een koeken daerin houden sal, ende altijd sijn inghanc ende uutghanc¹⁶⁶ vryhouden. Ende om dese aliancie ende concordie te onderhouden, soe hebben si my in minen handen gelovet ende overgegeven, dat een yghelick die contrarie dede, mijnre camere geven sal v C marck silvers, binnen den termijn van xx weken.

¶ Hoe dye Vriesen rebelleerden teghen grave Florijs ende hoe dat hij se onder sijne subjectye brochte.

¶ Dat v. capittel.

Hierna, in den jare Ons Heren M C ende lxvi, anmerkende dye West-Vriesen dat grave Florijs in veel saken becommert was, quamen si mit swaer volc van wapenen over den beeck Ockennoort tot Alcmaer, om te beroven Kenemerlant. Ende namen vechtenderhand die stede van Alcmaer in, naedat si omtrent lxxx poorteren hadden verslegen, die om dit verganclicke leven gecoft hebben dat ewige leven, want sonder twifel, als Catho seyt, is 't doechdelic voer 't ghemeen lant te sterven; het is oeck salichlic voer 't lant te sterven. Die Vriesen na deser victoriën, verbranden heel Alcmaer, uutghenomen die kercke, dien si mit ghesamenderhand ende raet onthielden ongescent ende onghebrant lieten. Grave Florijs dit horende, dochte den Vriesen dit weder te vergelden, ende quam op een harde vorst in den winter, in 't jaer M C ende lxviiij¹⁶⁷, met een groot heer van volc te Scoerl,

Die dertienste divisie

om dair raet te houden in wat manieren dat hi Vrieslant soude mogen beheren. Hierenbinnen sijn opgeseten enige stoute ridderen, dat hem nochtans die grave omtryet, ende hebben dat dorp van Scagen verbrant, brengende vandaen enen groten roef van menigherley goeden ende huysraet. Mer die Vriesen, legghende in haer laghen, in ryetbosschen, namen se waer in 't wederom comen, ende versloegen se byna al ter doot, daer princepalicken sijn ghebleven: Symon van Antwerpen, een utermaten scoen jongeling; Willem van Voorhout; Baldewijn van Haerlem; Gherrit Spijsdragher; Florijs Ruysch; Allert van Egmont; Bruyn van Castrichom; Gherrit dye Jonghe van Monster, Everaert van Noortwijck. Welcker lichamen vandaen tot Egmont ghebrocht sijn, ende aldair mit groter rouwen begraven. In 't navolgende jaer hebben die Vriesen op Sinte Ypolitus dach, die bi hen vierlic is, vergadert een groot heer van volck, ende quamen anderwerf bi Alcmaer, om alle ding weder te vernyelen. <C xliiij-v> Denwelcken grave Florijs soudeniens sonder merren mitten inwoenres van Kenemerlant te water ende te lande vervolchden, ende sloegen doot in groter woesticheit xxx die alrestarcke van den Vriesen; waerom dye ander voervluchtich worden, ende quamen sonder groten verlies weder in Vrieslant, overmits dat die Hollantsche soudeniens¹⁶⁸ gheen paerden bi hem en hadden, ende oec want dye scutters uut Vlaenderen, dye graef Florijs dienden totter strijt, te laet quamen. Nochtans, onlanxcs daernae, is grave Florijs van Hollandt met een grote heervaert in Vrieslant gecomen, ende heeft dye ij dorpen als Winkel ende Nyeudorp verbrant, ende met geweldiger hant die iij eylanden als Texsel, Wieringen ende 't Flye onder sine subjectie gebrocht. Ende nam van hen allen dier in woenden onder die conditye des vredes iij M marck silvers, ende quam mit groter victoriën weder in Hollandt.

¶ Van enen groten storm ende winde ende enen groten brande.

¶ Dat vi. capittel.

In 't jaer Ons Heren M C. ende lxx. quam een grote storm van winde in den herfst, so dattet zeewater quam vloyen met groter haest an der statmuren van Utrecht, also dat men zeevisch, die bolc hiet, vinck in der stat graften van Utrecht mit zeghenen. Daerna, in den jare M C ende lxxi, opten Kersnacht, worden gesien vele blixemen ende donre gehoert, die utermaten vervaerlicken luyden, dat alle dieghene die 't hoerden verwonderden. Ende des sjaers daernae, soe bloeyden die boemen ende dat gras wies mede in die lenten tijt, meer ende eer dan 't plach te wassen, ende die vogelen leiden eyeren ende broyeden omtrent Onser Vrouwen Lichtmisse, ende kipten jonghen in desen landen.

¶ Hierna, in den jare Ons Heren M C lxxiiij, wert gestolen dat waerde Heylige Sacrament uut ij kercken tot Utrecht, als uut die Buerkercke ende uut Sinte Jacobs kercke. Ende men en mochte nyet vernemen wie 't ghedaen hadde. Daernae, op dye vijfte ydus van meye, quam een swaer plage van water, also groot, dat die vloet alte hant bedecte die aerde, ende mitten harden stroem husen ende boemen ter neder toech, also dat vele vroede luyden waenden dattet een nyewe diluvie soude geweest hebben, ende dat dye werlt anderwerf soude verdroncken hebben. Ende hadde 't also lange gheduert als 't hart

Die dertienste divisie

van storm was, sonder twifel dye stat van Utrecht en soude nyet lange hebben mogen staende bliven. Mer die ontfermherticheit Goeds minrede die stroem, ende dat water viel binnen iij dagen daerna, soedattet al merckelick weder in die zee keerde, ende alle dorpen die omtrent die zee stonden worden van den groten node ende laste verlost.

¶ Hildebrant, dye eersame abt van Sinte Pouwels tot Utrecht, die dede een sermoen op Ons Heren Hemelvaerts dach, die daerna quam, ende vermaende dat ghemeen volck dat si alle Gode bidden souden, vasten ende aelmissen gheven souden, opdat God sinen toern woude laten sincken, om dye versumenisse die daer gheschiet was an dat Heylighe Lichaem ons liefs Heren Jhesu Christi, dat uut die ij kercken gestolen was, of die stadt soude in corten tiden meer plagen hebben. Die prophetie des eerwaarden vaders en bleef nyet sonder waerheyt, want des selven daghes te vespertijt, soe werdt een grote brant, soedat Onser Vrouwen kerck, die men dye Buerkercke hyet, verbrande, ende dat meeste deel van der stadt van Utrecht. Waerom here Govert, dye bisschop van Utrecht, dye hem ontsach Goeds toern, ende hij overdroech mitter ecclesië, ende gheboet alle ghelovighe goede menschen in alle sijn Sticht te vasten op enen sekeren dach. Ende des swoendaghes nae Pijnsteren ghing hij selver metter ecclesië bervoet, ende versocht dye heylighe steden met devociën, biddende dat God Sijnen toern woude laten sincken, ende riep die sancten aen, dat si voer ons bidden wouden. <C xlv-r>

¶ Van enen groten stride die ghescheyde tusschen grave Florijs van Hollant ende grave Phillips van Vlaenderen, ende hoe die grave van Hollandt daer ghevanghen werdt.

¶ Dat vij. capittel.

Nu keren wi weder opten grave Florijs van Hollandt, die, als hi den Vriesen hadden verwonnen, heeft van den grave Philips van Vlaenderen gheëyscht weder te hebben dat lant van Walchren, dat welcke die graven van Vlaenderen, sijn voersaten, een tijt van jaren beseten ende mit onrecht onder hem gebrocht hadden. Hiertegen screef Phillips, graef van Vlaenderen, an desen grave Florijs, sinen neve, dat hy sijns vaders patrimonye hem in rechter erfnis gelaten, wilde mitten swaerde beschermen. Waerom dat grave Florijs bi hem nam drie graven, te weten van Cleve, van Ghelre, van den Berge, mit x M ghewapender mannen, ende toech daermede in 't graefscap van Aelst, dat onder desen Phillips, grave van Vlaenderen, stont, ende vernielde 't al mitten vuere ende swaerde, daer hij bi quam, ende maecte een swaer belegge mitten iij graven voernoemt, voer die stede van Armestein, die hi daghelicxs mit swaren assaulte ende stormen seere bevacht, also dat die van binnen an horen here grave Phillips van Vlaenderen screven, dat hi hen te ontset quame, of si mosten van node die stede opheven in handen der vianden. Die grave Phillips, mit zijn broeder Matheüs, grave van Boenen, vergaderde vele soudeniens uut Piccardiën, Artoys, Vermandoys, Henegouwen, Ardennen ende uut Vlaenderen, ende isser medegecomen voir Armestein; ende daer is op dien dach enen swaren strijt opgheresen. Ten lesten, na datter lange tijt vromelic gevochten was, worden dye iij graven voernoemt mit dat meeste deel van graef Florijs' volc voirvluchtich.

Die dertienste divisie

Mer graef Florijs bleef vromelick te velde, ende vacht manlick teghens sine vianden, ende en woude hem niet ghevangen gheven, eer dat hi bina ter doot toe gewont was; dien die grave van Vlaenderen minlic ende hoeschlick mit hem in Vlaenderen gevangen voerde, ende dede hem mit groter naersticheyt cureren, ende sijn wonden ghenesen, want hy sijn naeste neve was. Dit verhorende dye aertsbiscop van Coelen ende die bisscop van Ludick, sijn mit veel edele mannen in Vlaenderen gecomen, ende hebben enen pays gemaect tusschen dese ij machtige graven van Hollant ende van Vlaenderen, op sulcker conditiën, dat si voertan goede vrienden ende ghebueren souden bliven. Ende Phillips, grave van Vlaenderen, soude besitten ten ewigen dagen 't landt van Waes, ende grave Florijs soude weder ontfangen ende behouden ten ewigen dagen 't lant van Walchren, ende soude voert meer senden uut Hollant, Zeelant ende Vrieslant M verstandele dykers op graef Phillips costen, om dat gat te stoppen datter overmits dat sware opwater in den dyke bi den dam ingebroken was, also dat die stat van Brugge rontomme in 't water stont. Ende men mochte dat inbreck van den dyke mit ghenen materie van houdt, aerde oft stenen stoppen, wanttet al viel oft in afgrondelose diepte ende wale gevallen hadde; waerom dat op die tijt die stede van Brugge, ende al dat lant daer omtrent, in groten perikel stont. Grave Florijs, als hi in Walchren ontfangen ende gehult was voer enen here, quam weder in Hollant, ende sende in Vlaenderen die alre beste werckmannen om dyken te repareren ende weder te maken, also als 't in der zoenen ende payse begrepen was. Dyewelcke comende by den dam, vonden onder den ghebroken dijck een hont leggen baffen ende hulen, die vi. daghen ende nachten lang maecte een gryselic geluyt; ende wisten niet, wattet beduden mocht. Ten lesten hilden die oude dijcmeesters raet mit malcander, ende sloten dat men den hulende hont in 't gat soude werpen; ende terstont trat daeran een onversaecht Hollander, ende greep den hont by sinen start, ende werp hem in 't grondelose ghat. Dit ghedaen wesende, brochten sy snellicken grote menichte van aerde ende groene zoeden, ende worpen die daerop; ende hebben dat gat also ghestopt ende grondt ghecreghen. Ende want daer vele arbeytslyuden waren dye 't daer onthilden met haer hutgens ende tenten in een manier van <C xlv-v> een stedeken, so gaf die grave Phillips, dit siende, alle denghenen die daer bliven wilden al 't lant dat si bedyken mochten ende van der zee inwinnen, van den dam tot Aerdenburch, ten ewigen dagen te besitten, voir hem ende hore nacomelingen; ende gaf hem noch hierenboven vele andere vrydommen ende privilegiën, waerom datter vele Hollanders ende Zeelanders daer bleven, ende maecten te mit in voortghanck des tijts een stede dye sy noemden van den hont die in 't gat geworpen was "Hontsdam".

¶ Van iiij starcke castelen, die biscop Govert dede maken tot bescermenisse des Stichts van Utrecht, ende van sijnre doot.

¶ Dat viij. capittel.

Dese eerwaerdige vader ende here Godefrijt van Renen, biscop van Utrecht, dede tot sijnre ewigher memoriën ende loves maken ende timmeren den heyligen Sinte Martijn iiij starcke castelen, als Horst tegens dye graefscap van Gelre; Montfoert tegen die graefscap van Hollant; Vollenhoef tegen die heerscappie van Vrieslant, ende

Die dertienste divisie

Woerden tegen die rebelheyt sijns eyghen stadts van Utrecht, opdat hi uut dese iiij castelen sine ende des Stichts sine vianden soude mogen wederstaen ende bedwingen. Noch hierenboven begaefde hy der Heyligher Kercken van Utrecht, ende gaf die tot een ewich testament die stat van Renen, mit meer adere goeden hem angheërft, d'welcke dye biscoppen van Utrecht tot noch toe rustelic beseten hebben. Ende na vele goede ende doechdelike wercken die hi den Stichte ende der kercken hadde gedaen, is hi salichlic in den Here gestorven in 't jaer Ons Heren M C ende lxxviij, op die vi. kalende van junio, als hi dat bisdom vrellick ende eerlick hadde berecht xxij jaer lanc, ende wert mit groter eren ende betamelicker uutvaert begraven in den Domkercke by biscop Baldrijck van Cleve. Dyewelcke ij biscopen te loven ende te prisen zijn in der ewicheit om der groter doechden, nutticheden ende profiten, die si der Heiliger Kercken van Utrecht hebben ghedaen ende bewesen.

¶ **Van here Baldewijn van Hollant, die xxix. biscop t' Uytrecht.**

¶ **Dat ix. capittel.**

Baldwijn van Hollant, die ij. van dier name, proest tot Sinte Mariën t' Utrecht, Oudenzeel, worde eendrachtelic van den capittelaren gecoren ende geconfirmeert die xxix. bisscop van Utrecht. Hi was een sachtmoedich man, ende seer reyn van leven, dat men vermoet, dat hi maget starf. Wes broeders waren Florijs, grave van Hollant, Dirc, domproest tot Utrecht, Otte, grave van Bentem, doer welcker heren hulp ende bystant hi alle rovers, straetscenders ende andere rebellen uut sinen Stichte ende landen verdreef, ende berechte dat bisdom glorioselic ende eerlick in groten rusten ende vreden. Alle burgers ontvingen statrecht van hem, ende alle dienstmannen haer officiën ende leengoeden. Ende desghelijcs ontvingen alle vasallen ende leenmannen hair leengoeden; sonder alleen dye hertoge van Brabant versumede dat hi die Velue te tijde niet en versochte, die die grave van Ghelre voert te lene hilt van desen hertoge. Waerom die biscop mit cracht in die Velue toech, ende verdreef daer uut grave Gherrit, mit alle sine hulperen. Die grave nam swaerlic dat verlies van so groten heerlicheit, versamede een groot heer van wapentuers, ende beleyde die steden van Deventer iiij dagen lang. Die keiser Frederick d' Eerste dit vernemende, quam neder ende benam den strijt, ende settet in vreden ende bestant lange tijt, ende geboet dat te houden an beiden siden. Ende binnen dier tijt dat die vrede duerde, starf grave Gherrit van Ghelre, ende en liet geen kinder after. Ende die biscop quam anderwerf mit gewapender hant, ende verbrande veel dorpen in dat graefscap van Zutpheen, ende brochte enen groten roef van daer. Grave Dirck van Cleve, die des biscops suster tot <C xlvi¹⁶⁹-r> enen wive hadde, versamede een groot heer van uutghecoren wapentuers ende ridderscap, ende verwoeste een groot deel van dat graefscap van Gelre. Ende grave Florijs van Hollant dede oec grote scade in den landen van Ghelre, want si alle die beesten dye in die Velue waren dreven si ende brochten in dye stadt van Deventer. Otte, die na Gherit sinen broeder wert grave van Ghelre, versach dat oerloge van sinen vianden dattet altijt mere ende swarer wert, ende dat hi mit zijnre cracht allene also machtige princen nyet en mocht wederstaen, vercreech hi uut den bisdom van Coelen ende van Monster, uut Brabant ende uut dat lant van den

Die dertienste divisie

Berghe omtrent iij M soudeniers, mitten welcken hi beleyde viij C paerden, dye den biscop toebehoerden, in der stat van Deventer iij weken lang. Die biscop, als hi hoerde dat zijn stede ende luyden in noden waren, versamede hi een crachtich heer midts hulpe grave Florijs sijns broeders ende des graven van Cleve sijns swaghers, daer hy grave Otte van Ghelre mede verdriven woude van den belegge voer Deventer. Mer dye keyser Frederijck d' Eerste quam anderwerf nederwaert, ende onderving dat oerloge, ende maecte onder desen princen enen vriendelijcken pays ende vrede, ende sette grave Otte weder in der heerlicheit van der Velue, op alsulcken recht als zijn voervaders daerin gehadt hadden rustelic ende vredelic te besitten, ter tijt toe, dat dye keiser bi rade zijnre princen dair of sentencie ende oerdele gawe na recht ende ghevoeghe.

¶ Hoe dat grave Phillips van Vlaenderen ende grave Florijs van Hollandt met meer princen pelgrimaedgie reysden tot Jherusalem.

¶ Dat x. capittel.

In den jare Ons Heren M C ende lxxx, Phillips, grave van Vlaenderen, van Aelst, Artoys ende Virmandoys, ende Florijs, grave van Hollant, Zeelant ende Vrieslant verhorende hoe dat die mogende soudaen, coninc der Saracenen, dye heilige stat van Jherusalem weder ingewonnen hadde, ende hadde verslagen dye moghende kerstelicke coningen van Jherusalem, Zamariën ende Ziriën, broeders Zybelie, dye dees grave Phillips moeder was, sine omen. Welcke Zybelie begraven leyt tot Jherusalem in Sint Jans hospitael, dat is die plaetse dair Lasarus te wonen plach. Soe hebben dan dese ij machtige graven, die haer beyder moeders dair begraven lagen, opgenomen ende ingeset mit malcander mit machte van volcke in dat Heilige Lant te trecken, ende versoeken mit devotiën dat Heylighe Graf Ons Heren, ende haer moeders graven, ende nemen wraeck van den doot der edelre kersten princen die si verslagen hadden. Dese mare overall hem verspreyende ende gecondicht in vele landen, sijnder gheweest veel andere princen, baroenen, riddersen ende edele mannen, ende bereyden hem met alle hoer macht om mit desen princen te reysen. Dese ij princen quamen te samen, ende vergaerden in Vlaenderen haer scepen tot Honsdam, ende dat getal der gheenre dye daer vergadert waren was den hoop omtrent ix M man, alle uitgelesen vrome ende cloecke wapentuers. Ende van desen here waren die opperste cappeteinen Phillips, grave van Vlaenderen; Florijs, grave van Hollant; Willem, grave van Henegouwen; Thiebalt, grave van Ardennen; Matheüs, grave van Boenen ende here Pieter, biscop van Camericken. Dese ij waren grave Phillips broederen, ende zijn t' scepe gegaen ende quamen in corten dagen gezeylen in Spangen, daer si hem wat recreërden ende vermaecten, met hem nemende alle dat hem tot sulcken reise van node wesen mochte. Ende vele baroenen, heren ende riddersen verstaende wat hoer reise was, hebben si hem mit henluyden verselt, ende namen die pelgrimage mede an, ende seilden mit hen in Griecken, Slavoniën ende in Cypren. Daer wesende ende vernemende dat die ij coninghen van Slavoniën ende van Cypren onghelovighe heydenen waren, gheboden si dat al dat heer hem wapenen soude teghens dese twee coninghen. Dit vernemende dye coninck Juwijn van Slavoniën, sant notabele ambassaten an den kerstenen princen, begerende mit weinich zijnre heren ongewapent bi hem te comen ende mit hoir te spreken;

Die dertienste divisie

ende 't wort hen admitteert ende toegelaten. Ende comende by den princen, sprack hi aldus: "Ghebenedijt si God, Dye hemel ende aerde ende al datter inne is ghe- <C xlvi-v> scapen heeft, ende gebenedijt moet sijn die tijt ende ure dat ghi hier gecomen sijt om mi te ontfangen in uwen geselschappe ende getal der kerstenen menschen; want ic uut gansser herten ende mit vaster geloven dat Heylige Gelove beghere an te nemen ende kersten te worden. Voirt, ghi edele ende vrome princen, is 't dat ghi begheert te trecken in 't Heylige Lant, ic sal u geleyden in der stat van Accon, ende sal u doen hebben een seker ende vast saveconduyt ende gheley mit al uwen heren ende edelen, ende voert tot in Arabiën, totten berch van Zinay; mer tot Accon soude ghi u wapenen moeten laten." Die princen dit horende, dancten den coninc sere, ende hi wert gedoopt ende gekerstent op Sint Jorijs dach, mit alle sine princen, ende wert Jorijs geheten. Ende dairna wert die coninc van Cypren, mit alle sine heren, ende dat gehele conincrijc, kersten, ende worden alle ghedoopt.

¶ Hoe dese kersten princen voert-reysden tot Jherusalem, ende hoe si van den heydenen angevochten worden, ende hoe si victorie hadden teghen den onghelovigen heydense coninghen.

¶ Dat xi. capittel.

Aldus sijn alle dese heren ende kerstenen princen mitten coninc van Slavonyen gheseylt tot Accon. Ende die coninc Ingelram van Accon, mitten coninc Juwijn, oft nu Joris, van Slavoniën, screven an den soudaen van Babiloniën om salveconduyt ende gheley voer desen kerstenen princen tot vi M man toe, om te gaen tot Jherusalem ende totten berch van Zinay. d' Welck dye soudaem hem admitteerde ende consenteerde, behoudelic dat si gaen souden als pelgrims onghewapent. Comende tot Jherusalem ontfinc se die Patriarch van Jherusalem mit groter eren, ende leyde se tot dat Heylige Graf Ons Heren, ende totten anderen heylighen steden. Ende haer beverden met groter devociën ende ynnicheden ghedaen, ende dat waerde Heylige Sacrament ontfanghen hebbende, worden si gheleyt op vrouwe Zybeliën ende vrouwe Zophië graven, haer moederen, ende reysden doe voert na den berch van Zinay, te versoecken dat graf des heyligen maget Sinte Katrinen. Dit vernemende die coninc van Jherusalem, genoemt Agyla, een saraceen, heeft geordineert ende geset sinen broeders bastertszoen coninc van Abilinen, genoemt Nobiliter, mit v M gewapende Saracenen, om desen kerstenen princen in 't wederom comen van den berch Sinay te bestriden ende doot te slane. Die princen dit vernemende en quamen by der Jordanen niet, mer namen horen wech na der stat van Cesariën, daer die rivier van der Jordanen horen oerspronc nempt, by den berch Lybaen. Dit vernemende die bastart, gheboet sijn heer te trecken na den berch Lybaen, om te voercomen ende den wech te benemen dat si tot Accon niet en quamen, ende ontboet sinen oem dat hi hem meer volcs van wapenen soude senden, want die kersten meer volcs bi hem gecregen hadden; waerom hem noch gesonden worden xij M gewapende. Mer des dages te voren, eer si quamen, hadde dese bastert enen strijt tegen den kerstenen, omtrent een mile van Cesariën, als si na Accon reysen wilden. Die kerstene princen dit siende, dat de bastert ymmers op hen comen wilde ende bestriden, sonden si enen herault, hem doende te verstane dat si hadden salveconduyt van den soudaen van Babiloniën. Mer die bastert en

Die dertienste divisie

achtes niet, ende scoerde des soudaens zegel ende brieve, ende dode den bode mit zijn eygen hant. Dit siende die kersten, baden God om gratie ende victorye, ende setten hem vromelic tegen den Saracenen te weer, hoe wel si ongewapent waren, ende behielden die overhant; ende dair worter omtrent iij M van den Saracenen verslegen, ende omtrent ij C van den edelste van den Saracenen gevangen. Ende grave Phillips van Vlaenderen sloech desen bastaert selver mitter hant doot, ende nam hem sijn wapen, d' welc was enen gouden scilt met enen swarten climmende leeuwe, ende behilt die voertan, ende liet sine oude wapen mitten viij gheren van lasuer varen; ende die graven van Vlaenderen behouden ende voeren noch opten dach van huyden dye voersejde wapen mitten leeuwe. Ende die kerstenen namen der Saracenen wapenen, ende deden die an. Ende om te bet tot horen onsculde te comen, so senden si dese gevangen tot Accon, ende dat si die waerheit souden segghen, ende ghetu- <C xlvij-r> ghenisse geven van der violeringe des salveconduyts, ende hoe die bastert des soudaens brief ende zegel met onwaerdicheit hadde ghescoert, ende henluyden bevochten. Ende also die kerstenen niet ghewapent waren, wasser veel ghequest in den stride, ende togen weder binnen Cesariën. Die coninc Abila van Jherusalem ende coninc Nobilioen van Abyline, ghebroederen, vernemende dat haer volc van den kerstenen ter neder waren getogen ende veel verslagen, togen si met groot volc van wapenen verby Cesariën nae Accon toe, omtrent iij milen van der stat, ende leyden hem in bosschen ende wildernissen om den kerstenen te verlagen ende doot te slane. Opten iij. dach daerna, als die gequesten kerstenen ghebetert ende van hare wonden ghenesen waren, reysden si van Cesariën ende namen horen wech na Accon, ende vernamen dye Saracenen opten weghe, om hen te bestriden. Dye kerstenen grepen enen moet, omdat si wat bet ghewapent waren van den verslagen heidenen, ende stelden hem in ordinantie, settende al horen hope in God den Here, dair alle victorie van comt, ende riepen altijt met eenen groten ghecry: "Nu helpe ons God ende dat Heylige Graf." Ende die graven van Vlaenderen, van Hollant ende van Boenen stonden voir in den strijt, ende dye graven¹⁷⁰ van Ardennen ende van Henegouwen hadden dye afterhoede van 't heer. Die Saracenen hadden ghemaect iij battaelgen, in denwelcken die eerste stont dye coninck Nobilioen van Abylinen, om te wreken sijns bastertzoens doot. Ende dye iij graven ghingen hem stoutelicken an, biddende mitter herten, ende roepende mitten monde: "Nu helpe ons God ende dat Heylighe Graf", ende streden aldus iij uren lang mit groter wreetheit; ende ten lesten wert die coninck Nobilioen van sine camele geworpen ter aerden. Ende die grave van Vlaenderen sloech hem mitter hant doot. Ende mit desen cregen die kersten een moet, ende verjaechden dat grote heer, ende versloegen omtrent xi M Saracenen. Mer die princen geboden, dat men den gewonden edelen Saracenen nyet doden en souden, om ghetugenisse te geven voer den soudaen, wat groter injurie ende ghewelt henluyden van desen heydense coningen was gedaen; ende deser wasser omtrent vi c edele Saracenen. Den strijt ghedaen wesende, namen dye kerstenen enen groten roef van gout, silver, cleinoden ende costelicke wapenen, ende beroefden die tenten ende pauweljon¹⁷¹ der heydenen, lovende ende danckende Gode van der groter victoriën, ende quamen aldus tot Accon. Ende si gaven den coninc Ingelram van Accon alle dese gevangen, om sinen belieften ende wille daermede te doen. Ende hi ontving dese princen mitten gevangen mit groter reverenciën ende eren. Ende coninc Jorijs van Slavoniën nam doe dese kersten princen

Die dertienste divisie

voert in zijnre hoeden ende bewaernissen, ende namen oerlof an den coninc van Accon, ende seylden in 't eylant van Creten; ende die coninc begaefde se mit scone costelicke gaven ende cleynoden, ende besorchde hen goede bereide scepē, wel toegemaect van allen des si behoeflich waren, ende quamen gevaren tot Lisseboen in Portugael, daer si van den coninc grotelic worden festeert ende onthaelt; ende die coninginne, genoemt Machtelt, dede desen heren grote chiere ende ere; ende zijn vandaen gereist elc in zijn lant. Ende die grave Florijs is mit groter eren ende feesten ontfangen in sine landen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant.

¶ Van enen groten cruysvaert geordineert opten Saracenen in 't Heylighe¹⁷² Lant, ende hoe die stede van Haerlem haren wapen cregen.

Dat xij. capittel.

Hierna, in den jare Ons Heren M C ende lxxxviij, Alexander, die paeus van Romē, die iij., Frederick, keiser van Romē, dye eerste, hebben geboden ende ingeset een generale cruysvaert, om weder te recupereren ende in te winnen die Heilighe stat van Jherusalem. Ende sende tot Mens opten Rijn een legaet, genoemt Henric, die 't volc in Duytslant soude vergaren; van welcker heervaert die princepail cappeteinen ende princen geweest zijn: Frederick d' eerste van dier name, keiser van Romē; Phillips, coninc van Vrancrijc; Rijchaert, coninc van Engelant; die hertogen van Beyerē ende van Sassen; Coenraet, hertoge van Oostenrijc; Frederic, hertoghe¹⁷³ van Swaven; Henric, hertoge van Lottrijck ende Brabant; Phillips, grave van Vlaenderen; Florijs, graef van Hollant; Dirck, graef van Cleve; Otte, grave van Ghelre, met veele ander vorsten ende princen. Comende in Calabren, vraechde die keyser Frederick van den abt Joachim, die seer gheleert was in die Heylige Scrijften, ende begavet metten Geest der Prophetiën, hoe die cruysvaert vergaen ende volenden soude. Hi antwoerde ende seide aldus: "Op dit pas en sullen die kersten heren niet veel profiteren oft voirtgaen in 't Heylige Lant, want die tijt noch niet gecomen en is, dat God dat Lant van Beloften van den Agarenen wilde verlossen. Ende ghi, keiser, sult verdrencken eer ghi wederom thuyscomet." Die keyser dit horende, maecte sijn reyse mitten heren voernoemt doer Bulgariën, ende toech boven Sinte Jorijs arm omme na 't Heylige Lant. Ende nam crachtelic in vele steden ende sloten totter woestinen toe Sur genoemt. Mer die Heilighe Stat van Jherusalem en mocht hi niet crigen, na der prophetiën des abts Joachims voerseit; waerom dat hy beleyde den starcken stat van Egipten, geheten Damiaten, gelegen opter rivieren van der Nyle, om altijt een haven te hebben in 't Heylige Lant te comen. Mer want die stadt seer starck was van toernen, ende bysonder op dye haven in 't ancomen van der stadt, want daer ysere ende sware metalen raexen ende ketenen onder dat water ghinghen, van d' enen toerne totter andere, mits welcken dye haven¹⁷⁴ ende die stat onwinlic was, ende die burgheren des te stouter. So heeft ten lesten Willem, grave Florijs' ander zoen, mit die van Haerlem eenen nyewen raet ghevonden, ende dede maken onder an den rugghe van sijn schip een stalen sage mit scarpe tanden, ende verwachte den wint ende stroem; ende quam crachtelic ghezeylen op die ketenen van der haven, ende overmits den groten last van 't schip, borsten dye ketten an stucken, ende brochten also alle

Die dertienste divisie

der kersten princen schepen in die haven van der stat van Damiaten. Die keyser anmerckende dat alsulken swaren ende onwinlicken stat doir cloec-heit ende wijsheit Willems, graef Florijs' soen, inghenomen was, begaefde hy hem mit keyserlicke ghiften, ende maecte hem ridder, ende beval den princen ende graven van Hollant onder des keyzers bannyer te rusten ende te staen. Voert gaf hi den vromen kempvechters ende poorters van Haerlem totten iij sterren, dye si in hoer schilt voerden, een silveren swaert, ende die patriarch van Jherusalem gaf hen daertoe dat cruys, omdat si hem also cloeckelic ende vroem gehat hadden in 't Lant van Beloften ende in 't innemen van der stadt van Damiaten.

¶ Hoe die keyser in een riviere verdranck, ende van graef Florijs' doot van Hollandt ende grave Phillips van Vlaenderen.

¶ Dat xij. capittel.

Daerna, in den jare Ons Heren M C ende xc, geschiedet dat die keyser in den zomer, als 't seer heet was, ende hy vermoeyt was in den weghe, ghing in eenen rivier om hem van den swete te reynighen¹⁷⁵ ende te dwaen, ende hem wat te vercoelen; ende verlyet hem daerop, dat hi wel zwemmen konde, ende quam in den stroom, die so groot viel, dat hi den keyser werp tegen een clippe onder dat water, dat hy verdrencte, als dye heremijt ende abt voergeseyt hadde ende propheteert. Ende wert mit groter rouwen begraven in Sinte Pieters kerck in der stat van Anthiociën.

In den selven jare worde oec sieck die vrome prince graef Florijs van Hollant, ende starf dair mede, ende wert mit groter wenen begraven by des keyzers tombe. Ende Willem, die des voirseyde graef Florijs jonger zoen was, versellede hem met hertoge Frederick van Swaven, ende was bi hem na sijns vaders doot vi jaer lang, die in veel striden die si teghens den heydenen hadden dicwils victorie hadde. Dese grave Florijs berechte die graefscap van Hollant, Zeelant ende Vrieslant xxvij jaer lang. Ende die graefinne Ade, zijn wijf, starf na hem, in 't jaer Ons Heren M CC ende viij, opten iij. dach in januario, ende wert mit groter eren begraven tot Middelburch in Zeelant, in der abdiën. Die grave Phillips van Vlaenderen was noch bi den anderen princen in 't Heylige Lant gebleven, ende worde op eenre tijt in enen stride sere ghewont, daer hy of starf. Dit verhorende zijn huysvrouwe, dede dat lichaem vandaen halen, ende dede dat eerlick begraven in der abdiën tot Clarenvalle.

Die veertienste divisie

¶ Hier beghint die xiiij. divisie, ende heeft xi capittelen.

Paeusen.

Anno M.C.xcij.

<C xlviiij-r>

¶ Dat eerste capittel.

Celestinus die iij. was die C lxxxiiij. paeus, een Romein, ende sat vi jaer ende viij maenden. Hi wert opten Paesdach ghecroent, ende des dages daeraen croende hy den keyser Henric den vi. Hi dede vele scone husen ende palaesen maken bi Sinte Pieters ende Sint Jans kercken. Ende als hi doot was, wert hi tot Sinte Pieters begraven.

¶ Innocencius die iij. was die C lxxxv. paeus, uut Campaniën, ende sat xviiij jaer, vij maenden ende xxiiij dagen. Hi was een groot geleert ende glorioes man in der Heyliger Scriften. Hi dede maken ende fonderen¹⁷⁶ bi Sinte Pieters kerck een groot schoen hospitael ofte gasthuys in die ere des Heiligen Gheests, d' welck Sixtus, paeus, die iij., namaels seer verbetert heeft ende vernyewet, ende mit vele scone graciën ende oflaten begavet. Hi gaf elcke kercke binnen Romē een pont silvers tot restauratie ende vermakinghe hore kelcken. Hi croende den keyser Otto die iij. Ende als hi vele goede ponten ende wercken in der Heyliger Kercken volbrocht hadde ende ghedaen, starf hij tot Perusen, ende wert dair begraven.

¶ Item. Dese paeus Innocencius die iij. hadde een concilium tot Romē, tot Sint Jans te Latranen, om dat Heylige Lant weder in te winnen. In dit concilium waren xiiij C prelaten, mitten patriarchen van Jherusalem ende Constantinopolen; aertsbisschoppen lxx; biscopen iij C ende xij; abten ende prioren viij C; die legaten der keyseren van Romē ende van Grieken, der coningen van Jherusalem, Vrancrijc, Spangen, Enghelant ende van Cypers. Daer wert veel opgedaen ende proponeert, mer niet en werter gesloten, want die Pisanen ende Genuesers in groter twisten tegen malcander opstonden van¹⁷⁷ sommige statuten ende regulen den geestelicken ende leken luyden angaende, om hoer leven in goeden state te brengen.

¶ Keyser.

Anno M C ende xc.

Henrick die vi., keiser Vredericxs' soen, als sijn vader verdroncken ende sijn broeder gestorven was, koren die koervorsten hem tot enen Roemschen Keyser, want hi dat Rijck by sijn vaders tiden xxij jaer gheregheert hadde, ende regeerde dat nu noch viij jaer. Hi wert te Romē in 't iij. jaer sijns verkiesings van den paeus Celestinus die iij. tot enen Roemschen keyser gecroent, op condiciën dat hi soude comen ende trecken in 't conincrijc van Siciliën, ende winnen dat tot sine costen. Ende gewonnen hebbende, soude hij dat te lene houden van den paeus, ende betalen den jaerlixen tribut die dairtoe staet, die sijn voersaten der kercken van Romē betaelt hadden. Ende om dit te lichtelicker te gheschien, gaf hem die paeus tot

Die veertienste divisie

enen wive des conincs Willems dochter van Siciliën, dye gestorven was, geheten Constancia, ende was een gewielde nonne, out wesende 1 jaer. Ende die paeus dispenseerde mit deser nonnen ende mit desen huwelike, ende hi ghewan an haer een soen, geheten Vrederick, die na hem keyser wert; ende hi reysde mit sijn wijf in Siciliën, ende wan dat, ende nam den coninck Tancreet gevangen, die dat gheweldeliken beseten hadde, sonder consent des paeus, ende en wouden den paeus sijnen trybuyt nyet betalen. Ende desen keyser Henrick brochte hem in 't Duytslandt ghevanghen met noch drye groote vorsten. Daerna reysde hy weder in Siciliën; ende doe en woude hi der kercken dat ghewoenlick ghelt nyet betalen, ende sette alle dye bisschoppen ende prelaten <C xlvij-v> van hair officiën, ende sommige liet hi doden. Waerom dye paeus hem te banne dede, daer hi oec in starf. Want op een tijt, als hij reet jagen ende was seer vermoeyt, dranc hy so veel, dat hi bevangen wert, ende starf schielicken, ende wert tot Spiers begraven.

Phillips, hertoge van Swaven ende keyser Henricxs dye vi. sijn broeder, denwelcken keyser Henrick sinen soen Frederick, dye noch jong was, tot enen voecht ende momber hadde gheset. Als nu keyser Henric doot was, quamen dye koervorsten te Vranckenvoert om enen Roemschen coninck te kieser, ende worden twistende, also dat die twe als biscop Adolf van Coellen ende biscop Dirc van Tryer, coren hertoge Otte van Sassen, ende die ander coren hertoech Phillips, des voirseiden keyser Henricxs broeder. Ende hieruut is een groot oerloghe opgestaen tusschen desen twe machtigen princen, ende duerde wel xi jaer. Ende dye paeus Innocencius die iij. confirmeerde desen hertoge Otte van Sassen, waerom coninc Phillips gram worde, ende dede vele quaets op alle dergeenre landen die hem tegen waren. Ende ten lesten hadden si enen groten swaren strijt by der stadt van Coellen, daer hi die overhant hadde; ende hertoge Otte quam uutten velde, ende daer wert ten lesten een vrede gemaect¹⁷⁸. Des soude hi coninc van Romen bliven, mer hi en wert niet gecroent, ende regeerde aldus omtrent ix jaer. Daerna toech hi den Rijn op tot Bamberch, ende aldaer wert hi heimelic ende jammerlick vermoert van Bertoldt, paltzgrave van Wittelmbach, ende hi wert aldaer begraven.

¶ Anno M CC ix.

Otte die iiij., hertoge van Sassen, wert van den koervorsten tot enen Roemschen coninc ghecoren na coninc Phillips doot, ende regeerde iij jaer. Hi wert van den paeus Innocencius die iii. gecroent ende geconfirmeert. Ende als hi sinen behoerliken eedt hadde ghedaen, heeft hi hem tegens den paeus ende der Heyliger Kercken gheset in rebelheit, ende beroefde der kercken goeden, ende dede veel quaets. Ende ten lesten sette die paeus hem of, ende dede hem in den ban. Ende die koervorsten coren in sijn stede hertoge Vrederijck, xx jaren out wesende, keyser Henricxs dye vi. zoen. Ende ten lesten quam hi tot kennisse, ende gaf den paeus ende der kercken haerre goeden weder, dye hij hem ontweldicht hadde, ende hi starf corts daarna in groten ellenden.

¶ Item. In den jare Ons Here M CC ende x warender vergaert meer dan xx M kinderen uut Duytslant, die bedrogen waren doer ingheven

Die veertienste divisie

des bosen gheests, ende worden gheteykent mitten cruyce, recht oft God doer hoer dat Heylige Lant woude weder crighen. Mer doe si by der zee quamen, worden si bedriechlicken van den zeerovers in haer schepen ontfangen, recht of si hem hadden willen brenghen tot Jherusalem. Mer veel werter over boert geworpen ende verdroncken, ende veel werter den Saracenen vercoft.

¶ Item. Die scaepherders ende grove lantpollen quamen desghelijcs uut Spangen in groter menichte tot Parijs, ende destrueerden die goeden der clercken ende der gheestlicker luyden, daer dat nydige leke-volc hem seer in verblide. Mer doen si oec bestonden die goeden der rijcker wereltlicker luyden an te tasten, worden si terstont angevochten ende verslagen. Hier mach men mercken hoe die duvel oec verkondicht heeft sijn cruysvaert ende oflaten.

¶ Item. Omtrent deser tijt worden vele gloriose miraculen gelesen ende vele openbaringen sijn geschiet van quaden comanschepen ende van woeker. Ende in 't leven van Sinte Marie van Ognies wert vermaent van een wedue van alten heiligen leven, totten welcken dat quam onse alre-heylichste Moeder ende Joncfrouwe Maria mit Sinte Pieter ende vele engelen, doende deser weduen bystant in 't uuterste hoers levens, doe sy op haer verscheyden lach. Ende nauwelijck verjaechden si dye bose geesten. Ende ten lesten quam onse Here God Selver tot haer, ende vervolde haer uutvaert. Nochtans om dese ponten en ontgging si niet die pijn des vegeviars! Ende dat hierom: want haer man plach een coopman te wesen, ende hadde sommige goeden beworven mit bedroch; si hadde oeck in haer huys ontfanghen <C xlix-r> sommige van den huysgesinne des hertogen van Loeven, welcke dat veel verteert hadden in hoer huys van onrechtvaerdich goet, dat si noch niet weder en hadde ghegheven. Daerom wert die siele der heyliger weduen in 't vegevier ghepijnt. Hieruut mach men mercken die voersichticheit Goeds: want doe dese wedue noch was in die staet daer si in mocht veranderen, wert si getroest van der reine Maget Maria ende van Sinte Pieter, dat sij niet en soude uut grootheit der pinen ende des anxstes in sonden vallen. Mer doe si overmits die doot niet meer sondighen en mocht, heeft si die rechtvaerdicheit Goeds ghesmaect: want haer pijn was vertogen ende niet betaelt.

¶ Item. Een ander vrouwe wert aldus in 't vegevier gepinicht: onder wilen wert si met groter hetten gequelliet, want si seer lief plach te hebben die werelt mit haer wellusten; ende somwilen mit groten coude, want si traech was tot wat goets te doen; ende sonderlinghe, want si haer kinderen ende huysghesinne al te slappelic castide ende quaet exempel gaf. Sij leet by wilen dorst, want si te vele gedroncken hadde. Si wert bescaemt overmits naectheyt, om die grote overvloedicheit der clederen die si plach te hebben, ende so voert an anderen sonden.

¶ Item, dat cruys Christi wert vijfwerf ghecondicht ende ghepredict tegen die onghelovighen, ende dat was in der lucht betoent. Want v cruycen van verscheyden verwen hebben openbaer in der lucht gheblenct ende gheschenen.

Die veertienste divisie

¶ Van Dirck dye vij. van dier name, dye xi. grave van Hollant.

¶ Dat ij. capittel.

Dick die vij. van dier name, worde nae sijns vaders doot, die tot Anthiociën gestorven was, die xi. grave van Hollant, Zeelant ende heer van Vrieslant. Hi hadde tot ene wive Adelheit, des graven Dircxs dochter van Cleve, daer hi bi wan ij uutgenomen scone dochteren, te weten Adelheit ende Ade. Die eerste dochter wert tot enen man gegeven jonc-heer Henric van Gelre; die ander dochter wert gegeven doer des moeders raet na haer vaders doot grave Lodewijc van Loen, buten wille ende consent alle der heren van Hollant, Zeelant ende Vrieslant.

¶ Van ij scone victoriën dye grave Dirck ende sijn wijf hadden op haer vianden, ende van den payse dyer ghemaect werdt.

¶ Dat iij<A>. capittel.

Nadat grave Dirck sine landen rustelic ende vredelic na sijns vaders doot v. jaer lang hadde geregeert, dat was in den jare Ons Heren M C ende xcv, quam jonc-heer Willem sijn broeder weder thuys in Hollant van den Heiligen Lande, dien hi lieflic mit betamelicker eren ontving; mer onlancxs, overmits quade tongen ende plumstrikers, worter groten nijt ende viantscap ghezaeyt tusschen dese ij lieve broederen. Also, dat Willem ruymde Hollant, ende quam in Vrieslant onder den Drechters, ende verbant hem mitten Vriesen, ende quam dagelixs op die naeste dorpen van Hollant roven ende branden, ende dede den <C xlix-v> lantluyden groten scade.

Op dese selver tijt quam Baldewijn, ghrave van Vlaenderen mit ghewapenderhant in Zeelant, om te bevechten Walchren, sijn landen naest gelegen, also dat grave Dirck in groter sorgen stont; ende vergaerde een groot heer van volc, al dat hi crigen konde, diewelcke hi deelde bi rade sijnre heren ende edelen in ij partyen ende delen, ende toech met dat één deel in Zelant tegens die Vlamingen, ende liet Adelheit sijn wijf, die graefinne, dat ander deel, om daermede te trecken op die Vriesen. Dit aldus geordineert wesende, ghing grave Dirck te scepe, ende quam in Zeelant, daer hi tegens den grave van Vlaenderen enen swaren strijt vacht, ende jaechde hem mit cracht uut Zelant. Des ghelijcs quam Adelheit, die graefinne, mit haer volc van Egmont tot Alcaer, om den Vriesen te bedwingen. Hiertegens brochte jonc-heer Willem enen groten scare volcs van den Vriesen, die hem niet en ontsagen te strijden tegens den Hollanders. Ende als dese ij heren volcs bi malcander quamen, vlogen die van Winkel ende van Nyendorp uutten stride, dye om een somme van penninghen van grave Dirck dairtoe gehuert waren, ende lieten den anderen Vriesen, haer gebueren, in last ende perikel, also dat si van der Kermers gedreven worden in een grote zudde riets, ende worden omme besingelt, dair si hem selven vromelick mit heer Willem vechtender hant uutholpen, ende doervochten ende ontquamen. Welcken ongeluc oft ongeval si heer Willem nyet en teghen, mer hoers selfs versumenisse. Ende omdat hi aldaer so trouwelic bi hen bleef, so betrouweden si hem dairna altoes te bet. Te hant hierna quam grave Dirck uut Zelant mit sinen volcke, die den Vlamingen dairuut

Die veertienste divisie

verdreven hadde, ende was seer wel gemoet, dattet hem van sinen vianden aldus wel ghelucket was. Corts daerna quamen in Kermerlant Baldewijn, die biscop van Utrecht, Dirck, die domproest, Otte die castelein van Benthem, gebroederen, ende deser beider broeders omen. Dese arbeiden seer, als 't wel reden gaf, om wege te vinden dat si dese broederen verenigen mochten ende tot volcomenre vrientscappe brengen, die bi nidichede van sommige luyden vianden gheworden waren, als ghi voir gehoert hebt; daer hem billixs een ygelick voer wachten soude bi deser reden: want men seyt ghemeenlic: "Wye sijn hande tusschen runde ende boom stect, dat hij se gaerne geschillet weder na hem trect"; dit overgeslagen. Dese iij. personen en lieten niet en of, also si daertoe ghehouden waren, si en cregen desen twedracht van desen broederen in die handt, sodat sij 't van allen saken an hem bleven; daer si doe overdroegen bi ghemeen consente, ende seiden een seggen tusschen hen beiden aldus: Grave Dirck soude bliven grave van Hollandt, omdat hi dye outste waer; ende Willem soude ontfangen van grave Dirck sinen broeder dye graefscap van Oest-Vrieslant te leen. Ende hij soude dairtoe hebben uuter tollent tot Gheervliet iij C pont 's jaers. Ende hiermede soudent si verenicht ende in broederlicker minnen ende vrientscappen bliven, als dat wel behoerde. Wouden hem ghyerige luyden laten genoegen, die dicwils bi den here sijn, daer en soude gheen twist noch oerloge vallen. Na desen is Willem in Oest-Vrieslant gevaren, ende wert dair mit groter eren voir enen grave ontfangen. Ende dede maken tot eenre stede dat Ter Oesterzee plach te hieten een starck casteel, daer hy veel tijts lach. Dese grave Willem van Oest-Vrieslant was alle weghe een oerlogen t' achter tegen den grave van Kuyne, ende sloech hem tot eenre tijt meer dan v C man, ende dwanck alle 't lant an sine heerlic-hede. Hierbi mach men wel mercken dat die biscoppen van Utrecht met <C l-r> onrechten ondervinden die graefscap van Oest-Vrieslant, want hadde een biscop recht daertoe gehadt, dese edel biscop en hadt nyet overgegeven.

¶ Van eenre compositie die keyser Henric die vi. maecten tusschen biscop Baldewijn van Utrecht ende den hertoge van Brabant.

¶ Dat iij¹⁷⁹. capittel.

Also hier voir gescreven staet, dat die hertoge van Brabant versuymt hadde sijn leen te versoeken an den biscop van Utrecht – dat is die Velue mit sinen toebehoren – ende si daer groot oerloge tegen malcander om gehadt hadden, soe heeft keyser Henrick dese sake an hem ghenomen, ende heeft een compositie ende uitsprake daerof ghedaen, ghevende dairof een bulle in deser forme:

In den Name des Heyligen ende Onversceyden Drievoudicheits. Amen. Henrick, by der genaden Goeds keiser van Romen ende coninc van Siciliën, doen te verstaen allen onsen getrouwen des Rijcs, die nu sijn ende namaels wesen sullen, dat wi alsulcken twist ende gheschille als daer lange tijt is geweest tusschen onsen lieven ende getrouwen neven here Baldewijn van Hollant, biscop van Utrecht, ende Henric, hertoge van Lotrijc ende van Brabant, omme dye graefscappe van der Velue: die biscop allegerende dat dieselve graefscappe overmits keiserlicke ghifte ende donatie onser voersaten hem ende der kercken van Utrecht toebehorende is; die

Die veertienste divisie

hertoge seggende contrarie, dat hi dieselve graefscappe van onser majesteyt te lene hout. Ende hebben dit tot sulcker eynden ghebrocht, als dat hi sine onrecht heeft bekent, ende heeft alle recht ende anseggen van der graefscappe dat hi daeran hebben mocht, geheel ende al gheset in onsen handen. Waerom hebben wi uut onser keiserlicke goedertierenheit dese graefscappe van der Velue mit allen sinen toebehoren ghegont ende gegeven here Baldewijn van Hollant, biscop der selver kercken van Utrecht, onsen neve, ende met onser keiserlicke mogentheyte ende privilegie dat gheconfirmeert. Ende die biscop heeft dese graefscappe wederom verlijt ende verleent in onsen tegenwoerdicheit onsen lieven ende getrouwen neve hertoge Henric van Lotrijc ende van Brabant, ende sal voert erven op sinen zoene oft dochter vry ende geheelic. Ghebieden daerom dat nyement nu, noch hier namaels, dese onse ordinantie ende uitsprake vermet te breken ende ter contrarie doen. Ende so wie des attempteerde soude verboeren ende gehouden wesen te betalen C pont gouts, d' één helft onser cameran, ende d' ander dien d' ongelijck gheschiet ware. Tot welcker kennisse wi desen brieve hebben doen scriven ende besegelen mit onsen gulden zegele, in 't jaer Ons Heren M C ende xcvi, opten ij. nonas van maert. Ghegheven tot Ghelenhusen.

¶ Hoe die van Trenten rebelleerden tegen horen biscop, ende hoe hi starf.

¶ Dat iiij. capittel.

In den jare Ons Heren M C ende xcvi, als biscop Baldewijn van Utrecht die Twenten ende Drenten crachtelic ende rustelic berechte ende besat, ende hem niement onderwant moyenisse daerin te doen, so hadde dese biscop eenen castelein tot Coeverden, genoemt Florijs; dese plach onredelicke te scatten die karren ende die waghens die daerdoer leden ende Otte, grave van Benthem, toebehoerden. d' Welck hi den biscop sinen broeder dicwils clagede, also dat die biscop ten lesten desen casteleyn te banne dede. Mer die castelein verharde in den ban, als die daer niet om en gaf. Doe quam dye biscop met heerocracht, ende belach dye veste van Coeverden, daer hi sonder aflaten soe sere an stormde, dat dese Florijs, die casteleyn, begeerde hem op te geven mit sinen stiefsone Folkert, ende dat casteel den biscop te leveren mit al sinen toebehoren. Die biscop nam dat casteel in, ende beval dat te bewaren een ridder uut Hollant, genoemt here Ghijsbrecht Poskijn, die al die Drente wiselic berechte. Mer die biscop om alle quaet te scuwen ende tot zijnre quader avonturen, versette hi desen ridder, ende maecte grave Otte van Bentem, sinen broeder, casteleyn van Coeverden, ende daertoe een drossaet oft rechter over die Drenters; ende ontving dat casteel in zijnre macht, ende quam daerop wonen mit al sinen gesinne. Hierenbinnen lach Folpert van Coeverden noch ge- <C l-v> vangen op 't casteel Ter Horst, ende nam te wive een edele joncfrouwe; ende bi hore vrienden hulpe werttet gedadingt mitten biscop, dat dese jongeling een deel van sijns vaders erve soude ontfangen; ende des en soude hi hem nimmermeer tegen den biscop versetten. Mer die ydele woerden verghingen metten winde, want also varing Folkert uuter vangenisse was, versamede hi heimelicken vrienden ende magen, ende brochte alle die Drenters daertoe, dat si hem setteden in rebelheit teghen grave Otte van Benthem. Ende die van Groeningen

Die veertienste divisie

sloegen eerst haren rechter doot, ende bemuerden haer stede boven den eet die si den biscop in voertiden gesworen hadden; ende die Drenters namen al des bisscops renten in Twenten, ende branden dat dorp van Coeverden mittet voerburchte altemael van den castele. Die biscop, die dit harde onwaerdelic ende oevel nam, dat die Drenten hem versetten in rebelheit, versamede een crachtich heer, ende quam in Drenten bi Coeverden, ende vercreech rechte wrake van den ongehoersamigen luyden. Ende die grave Otte van Bentem quam an die ander side bi Steenwijk in die Drenten, ende nam oec wraeck van zijnre vianden rebelheit. Mer grave Otte van Gelre, die men meende dat die Drenters opten huse starckede, quam al heimelic mit sinen rade in des biscops hulpe, ende dadinge daer tusschen, dat men vrede maecte als dat die van Groeningen souden den biscop geven iiij man in ghysel, ende dye Drenten xij man; ende souden comen tot Deventer, ende en souden vandaen niet sceyden, eer dat si den biscop voldae hadden van hore misdaet ende rebelheyt, ende van allen saken die in den oerloge gescyct waren. Ende die grave van Ghelre quam tot Deventer mit dese xvi geghyselde mannen, ende began mitten biscop te dadingen; mer dye biscop dede dese gheghyselde in vanghenisse leggen tot des graves scande, waerom die grave bescaemt was ende torende hem seer, ende reet mit enen arrenmoede uuter stadt, mit groter onwaerden. Ende hierenbinnen vernemende Folkert van Coeverden, dat grave Otte van Bentem in des biscops saken seer becommert was ende veel te doen hadde, ende dat hi dat casteel van Coeverden niet wel beseten hadde, versamede een deel wapentuers, ende quam al heimelicken, ende wan dat casteel mit listen, ende ving dye graefinne mit al hoer ghesinne dat daerop was. Die bisscop, die hem hieromme sere bedroefde ende dit seer qualic nam, verlossede die graefinne van Bentem, ende ontsloech die xvi geghyselde mannen. Ende hi versaemde weder een nyeu heer, daer hi dat meeste deel van den Drenten mede verbrande, ende stormde dagelixs an 't casteel van Coeverden. Ende als dit aldus geschyede, quam here Phillips, aertsbiscop van Coellen, ende here Coenraet, aertsbiscop van Ments tot Deventer, verduchtende dat die grave van Ghelre mitten castelein van Coeverden toevallen soude, ende maecten enen pays die onlange duerde; als dat Roedolf, dye rechte casteleyn van Coeverden, ontfanghen soude van den biscop dat casteel van Coeverden mitter Drenten in allen manieren als die oude privilegiën dat begrepen hadden; ende voer die scade, die daer gedaen was, soude hi den biscop geven an gereden ghelde M marck. Ende als dese eerwaardige heren desen uutspraec hadden gedaen ende wech-gereyst waren, en woude die grave van Bentem dat seggen ende uitsprake niet onderhouden, ende vergaerde een groot heer van sijns broeders wegen, daer hi mede striden woude op dye heren van Coeverden ende 't volc van Drenten. Ende als hi sine tenten opgeslagen hadde, ende het tegens den avont ghing, begonnen enighe vermetele jongelingen te scermutsen ende te schieten tegens die Drenten, die also seere scoten ende wederom van den Drenten also sere ghewont werden, dat si mit cleindre eeren wederkeerden, ende liepen so sere, dat al des biscops here vervaert wert, ende bestonden mede te lopen, afterlatende haer tenten ende pauweljoenen. Mer die biscop als een onvervaert prince riep dat vliënde volc weder, ende mit enen cleinen hoop bestont hi tegens dye Drenten te vechten. Mer die Drenten, die haren hoop altijd merede, ende des biscops hoep altijd minrede, moste in 't eynde uuten velde wijken, ende quam nauwelick mitten sinen uuten marasschen ende poelen. In desen striden bleven xxx

Die veertienste divisie

mannen doot, ende daer worden <C li-r> omtrent C ridderen mit meer andere geboertige schiltnknechten gevangen. Daerna quam die biscop op die Ysel, ende vergaerde een nyewe heer van volc; ende den schade dye hi geleden hadde, meende hi te verhalen opten grave van Ghelre, als op horen fautoer ende bystander, ende verbrande die Velue mitten naesten dorpen daerbi gelegen, ende beroefde al dat hi vant. Daerteghen quam dye grave van Ghelre mitten Drenten, ende destrueerde Homershem ende sommige toernen van des biscops husen, ende bestormden die stede van Deventer xi dagen lang. Mer die hertoge van Brabant, dye dye alre-eerste sake was van desen oerloghe, omdat hi versuynde sijn leen te versoecken als van der Velue, die hi van den biscop te lene hilt, bekende hemselven schuldich, ende quam in des biscops hulpe mit een deel ridderen ende knechten, ende arbeide daertusschen, sodat hi vrede maecte ende bestant totter tijt dat keiser Henric nederquame, de den twist van der Velue sceyde tusschen den biscop ende den grave mit sinen gulden zegele. Ende als die keyser weder vandaen vertogen was, braken die Drenten¹⁸⁰ den vrede die die keyser ghemaect hadde; want alle die renten die den biscop toebehoerden in Drentenlant, gaven si den grave van Ghelre. Waerom die biscop bi rade sijnre prelaten reysde tot Mens, ende claechde den keyser dat nyewe geweld. Die keiser dit verhorende, wert sere beroert mit toerne, ende gaf den biscop sinen neve een deel vrome wapentuers tot hulpe dat onrecht mede te wreken. Ende siet, opten vijftien dach hierna, dat was op die xi. kalende van meye, worde dese biscop Baldewijn haestelic sieck, ende starf salichlic in den Here, in 't jaer Ons Heren M C ende xcvi, als hi dat bisdom mit groter oerloghen xviiij jaer lang hadde berecht; ende wert vandaen t' Uytrecht ghevoert, ende mit betamelicker uutvaert in der Domkercke bi sinen voirvaderen begraven.

¶ Van der twist ende twedracht in der electyen van ij biscoppen, als Dirck van Hollandt ende Aernt van Ysenburch.

¶ Dat v. capittel.

Als here Baldewijn van Hollant, biscop van Utrecht, begraven was, quamen grave Dirck van Hollant ende grave Otte van Gelre mit gewapender cracht in der stat van Utrecht, ende sayeden groten nijt ende discoert onder den capittelaers, ende maecten die mannen van der kercken ende die canonicken twedrachtich. Want sommige van den capittelaers coren here Dirck van Hollant, den domproest, des biscops Baldewijns broeder, die ghestorven was, ende desen grave Dircs oem; ende daer bleef getrouwelic bi grave Dirck van Hollant mitter stadt van Utrecht ende dat Neder-Sticht. Andere van den canonicken coren here Aernt van Ysenburch, proest tot Deventer; ende daer bleef bi grave Otte van Ghelre ende dat hele Over-Sticht van Overysel. Ende als keyser Henric desen twedracht vernam, sende hi grave Dirc van Hollant sinen neve staf ende vingerling, ende sette hem in 't bisdom ter tijt toe, dat dat geestelicke recht in den hof van Romen getermineert ende geëyndet ware, wie dat bisdom van hem beyden behouden soude.

¶ Van enen stride, dye graef Dirck hadde tegen den grave van Gelre.

Dat vi. capittel.

Ende als grave Dirck ghemaect ende geset was van den keiser een momber ende bescermer des bisdoms, soe toech hij wonen mit alle sinen ghesinne op 't slot Ter Horst, ende vergaerde wiselicken des bisdoms renten, als hem die keyser bevolen hadde. Mer overmits des graven raet van Gelre en ontfing hi niet uut en lande van Overysel. Waerom dat grave Dirck versamede uut Hollant ende Zeelant dye vroemste mannen van wapenen, die hi daer wist te wesen, ende toech mit groter heercracht ende ontwonden bannieren in die Velue, ende verbrande alle die dorpen die hi vant, ende nam enen groten roef mit hem van goeden ende beesten. Dit verhorende grave Otte van Ghelre, vergaerde snellicken alle die ridderen heren ende knechten die hi crigen konde, ende vervolchde den grave van Hollant mit groten ghecrye ende blasende basunen, tot Heymensberghe toe, ende meende hem den rove te ontjagen ende te benemen, oft enen bloedigen strijt met hem daerom te vechten, om den smaetheyts willen dye hem ghedaen was. Ende daer <C li-v> gheviel enen harden swaren strijt; want daer bleven dode ende ghewonde luyden, ende ten lesten, als si an beyden siden grote schade hadden, so ontliep die grave van Gelre allencken sijn volc; ende dat vernemende, ruymde hi mede mit enen snellen paerde uut en velde afterwaerts. Grave Dirc die wert 's ghewaer, ende vervolchde dat vliënde volc, ende veng veel ridderscaps ende gemeente volcxs, ende voerde se mit hem ghevanghen.

¶ Hoe Willem, grave van Oest-Vrieslant, gevangen wert, ende hoe hij ontquam ende hijlichte an 's graven dochter van Gelre.

¶ Dat vij. capittel.

Dese onlede vernam grave Willem van Oest-Vrieslant, ende verblide hem dat grave Dirck sijn broeder desen sege vercregen hadde, ende quam Ter Horst, om sinen broeder te sien in die vroechede van der zeghe. Ende als grave Dirck sinen broeder sach, quam hem in den sinne van der viantscap die hi voertijts ghehadt hadde, ende verduchte of hij tot hem yet gecomen mochte wesen, om verraet of des ghelijcs, ende beval enen sinen dienre, gheheten Henric Craen, dat hi sinen broeder grave Willem venge ende leyden in 's keyzers vangenisse, als hi dede. Ende grave Willem en hadde niet lange ghevangen gelegen, hi en brack uut, ende quam al heimelic op goeden hoop tot grave Otte van Ghelre, omdat hij meende van hem bescermt te wesen, dien hi een tijt bi hem hilt. Ende omdat die grave van Ghelre desen grave Willem wel kende, also hi hem in 't Heilige Lant ghesien hadde, ende een wijs vroem man ter wapen waer, soe gaf hi hem Alijt sinen dochter te wive, daer hi bi wan een soen, gheheten Florijs, die namaels grave van Hollant wert, enen Otte, enen Willem, een dochter die Ade hiet, abdisse van Reinsburch, ende Rijcwijf, die nonne wert. Dese bruloft ende feest wert gehouden tot Staveren in Vrieslant; ende grave Willem wert hoechlic daerna in Vrieslant ontfangen, ontsien ende gheëert. Hierna, in den selven jare, wert gesoent dye twedracht dye grave Dirc van Hollant ende grave Otte van Gelre onderling hadden in desen schijn: Als dat Alijt, grave Dircs dochter, te manne hebben soude jonc-heer Henric, grave Otten

Die veertienste divisie

soen; mer dese twe leveden onlange daerna, ende sijn begraven tot Reynsburch in 't cloester.

¶ Van here Aernt van Ysenburch, dye xxx., ende here Dirck van Hollandt, die xxxi. electen van Utrecht.

¶ Dat viij. capittel.

Hierna, in den jare Ons Heren MC ende xcviij, hadden Dirc van Hollant ende Arent van Ysenborch de sentencie diffinitive van horen pleite in den hove van Romen, sodat here Arent dat bisdom behildet met listen van den Cortisanen, die hem des rechts ende hoofs verstonden, also als 't daer veel op listen staet, God betert dat men 't seggen moet; want die man mitten ghelde gaet voer den man mitten rechte, ende listighe vonden doden dat recht. Ende here Arent wert aldaer gheconsacreet ende ghewijt die xxx. biscop van Utrecht; mer hi leefde onlange daarna, ende starf aldaer binnen Romen, ende wert daer begraven. Ende nae sijnre doot heeft dese selve paeus Innocencius die iij. dat open bisdom ghegeven here Dirck van Hollant, ende wert aldair gewijt die xxx. biscop t' Utrecht. Ende also schier als bisschop Dirc van Romen scheidde ende hij in sinen bisdom trecken soude, is hi oec gestorven, tot Paduen, in der stadt, ende werdt daer mit groter eren begraven.

¶ Van here Dirck van der Are, dye xxxij. biscop van Utrecht.

Dat ix. capittel.

Dirck van der Are, proest van Mydrecht, wert na deser ij biscoppen doot ghecoren die xxxij. bisscop van Utrecht, een hoech geboren man, wijs ende <C lij-r> geradich; dese wert ontboden uut Sicilen, daer hi was in des keysers saken, ende quam tot Utrecht soe hi eerst mochte, ende vant dat bisdom swaerlic beladen van sculde. Waerom dat hi bi rade zynre heren ende sijns capittels in Oest-Vrieslant reysde, om te besien of hi een precarie ofte bede van den Vriesen vercrigen mochte om hem in sine lasten mede te behelpen. Dit vernam grave Willem van Oest-Vrieslant, die dit meende te wederstaen, ende niet gedogen dat sijn volc ende ondersaten enige scatinge den biscop geven souden. Ende quam tot Staveren in den cloester, aldaer dye biscop was; dien hi, als die misse gedaen was, antaste ende veng hem, om te voeren tot Oesterze, daer hi woende. Sommige monicken ende Vriesen, die hem Goods ontsaghen, waren vervaert, ende beduchten dat si om deser saken willen in den banne comen mochten, ende namen den biscop mit crachte uut des graven handen.

¶ Van den oerloge tusschen grave Dirck van Hollant ende grave Otte van Ghelre an d' één side, ende den biscop van Utrecht mit den hertoge van Brabant an d' ander side.

Dat x. capittel.

Dit geschiet wesende, sijn te samen verbonden grave Dirc van Hollant

Die veertienste divisie

ende grave Otte van Ghelre, grave Willems swager, teghens den biscop van Utrecht. Die grave van Ghelre creech aan hem alle 't lant van Overysel, ende verdreef aldaer des biscops amptluiden ende drossaten, ende besette Deventer mit sinen volc. Ende die grave van Hollant verwoeste alle 't lant an dese side der Yselen, ende ghing leggen voer die stadt van Utrecht, ende belach die al omme. Ende onder desen werdt die grave van Ghelre verradelic gevangen van hertoge Henric van Brabant, doen hi totten Roemschen coninck Otte op een vast geleide reisen soude. Die grave van Hollant dit verhorende, brac op van sinen belegge van der stat van Utrecht, ende stac alle zijn macht te samen van vele goeder mannen, edele ende onedele, ende quam daermede voer t' 's-Hertogenbossche, daer hi mit ghewelder hant in quam opten vi. dach van september, ende ving aldaer Willem, den eersten here van Parwijs, ende Henric van Cuyck, des hertogen van Brabants broederen, mit sommige ridderen ende knechten, ende meende mit die gevangen van Den Bossche in Hollant te trecken. Die hertoge van Brabant wert 's gewaer, ende versamede haestelic van sinen volke, ende hadde in sinen hulpe den aertsbiscop van Colen, den biscop van Ludic, den hertoge van Limburch ende den grave van Vlaenderen. Ende mit desen is die hertoge van Brabant den grave van Hollant gevolcht, om hem sinen gevangen weder te benemen. Ende als grave Dirc dit vernam, dat hem die hertoge aldus vervolchde, dede hi van grootmoedicheit sine bannieren ontwinden, ende vertoefde hem in een dorp dat Hoesden hiet, ende sette hem dair ter were. Mer in 't eynde, also hem die hertoge te starck van volcke was, wert hi daer gevangen. Nu hevet die hertoge van Brabant in vangenisse beide dese graven van Hollant ende van Ghelre. Ende om des wille, ende oec om dat beide dese landen sonder bescermer oft here waren, heeft de biscop van Utrecht verworven mit bede ende mit ghifte alle die goede mannen die hi crigen konde, ende toech daermede haestelic in Hollant, ende haelde daeruut enen groten roef, die hi in der avontstont binnen der stat van Utrecht brochte. Dat ridderscap van Hollant mitter gemeenten zijn den roef nagevolcht, ende hadden avontuer dat si weder vingen een deel ridderen ende knechten van den aftersten; ende si branden in haer wederkeren sommige dorpen in den Stichte. Des anderen dages als dit gesciet was, is dye biscop opgeseten bi rade zijne luden, ende is gereden mit sine ridderen ende knechten in de Velue, ende verbrande die te mael, ende hi wan die stede van Zutphen, ende toech voert in Deventer, dair hi veel scats creech. Niet lange hierna wert die pays gemaect tusschen grave Dirc van Hollant ende den hertoge van Brabant. Ende die grave gaf den hertoge voer sine scade dye hi hem gedaen hadde ij M marc silvers. Ende corts hierna worden die bisscop ende grave Dirc mede versoent, ende bleven voert an alle haer dagen goede vrienden.

¶ Hoe dat grave Dirc starf, ende van den edelen dye doe ter tijt in Hollant waren.

¶ Dat xi. capittel.

Een tijt na desen onlede, als in 't jaer Ons Heren M ij C ende iij, wert grave Dirc tot Dordrecht siec, ende clagede veel tijts dat grave Willem van Oest-Vrieslant, sine broeder, so veer van hem was, dat hi hem voer zijn doot niet spreken noch sien en soude, hoewel

Die veertienste divisie

dat si nochtans vianden waren, om hem sine eenighe <C lij-v> dochter Ade, die noch ombestaet was, in sijnre hoeden te geven, mitter graefscap van Hollant ende Zeelant. Alijt, grave Dircs wijf, die stont aernstelick te sinne, dat si Ade, hoer dochter, hijlicken woude buyten yements rade, als si dede, ende gaf se Lodewijc, den grave van Loon, eer grave Dirck oflivich wert, in 't heimelicke. Waerom opdat die graefscap van Hollant na horen goet duncken berecht soude werden. Hierenbinnen is grave Dirc van deser werlt gevaren, die die graefscappe van Hollant ende Zeelant mit vele oerloghes xiij jaer lang hadde beseten ende berecht. In den tijt van desen grave, voer ende na, sijn dese navolgende edelen in grote estimatiën ende waerden geweest in Hollant, als Dirc, domproest van Utrecht ende namaels biscop; Otte, grave van Benthem; Pelgrom, stadthouder; ende waren desen grave Dircs omen, ende Robbrecht, hore bastert broeder; Willem, graef van Oest-Vrieslant, Florijs, domproest van Utrecht; Robbrecht, grave van Kermerlant; ende dit waren desen grave Dircs voerseyt broederen. Jonc-heer Henric van Ghelre, grave Dircs outste dochter man, Willem, heer van Bredenroede; Huge, heer van Teylingen ende Willem, sijn soen, heer van der Lecke; Robbrecht, heer van Hoesden, heer van Halthena, heer van Spiring; Willem van Heechusen, ridder; Jan van Arkel, heer van Bottersloet; Folpert ende Florijs, heren van Asperen, van Putten, van Strenen; Huge, heer van Voren; Jacob, burchgrave van Leiden; Phillips van Wassenaer; Jan Persijn; Ghijsbert, heer van Aemstel, Engberts' soen van Aemstel; Harman, heer van Woerden; Simon van Haerlem; Jan van Haerlem; Ysbrant van Haerlem; Jan van Rijswijck; Aernt van Rijswijck; Henric van Rijswijc; Jacob van den Woude; Ghijsbert Poskijn; Aelbert Banyaert; Wouter van Egmont; Aelbert uuten Hage; Wouter van Ruven; Gherrit van Poelgheest; alle vrome ridderen.

Die vijftienste divisie

¶ Hier beghint die xv. divisie, ende heeft iij. capittelen.

¶ Van vrouwe Ada, grave Dircs enige dochter, die xij. graefinne van Hollant, Zelant ende Vrieslant.

¶ Dat eerste capittel.

Ada, grave Dircs enige dochter, is na hoers vaders doot geworden die xij. graefinne van Hollant, Zeelant ende Vrieslant; mer want si niet langher dan een jaer en regeerde, noch gheen kinder after en liet, soe en tellen hoer sommige historiscrivers in 't getal der graven van Hollant niet. Mer wi aftervolghende d' oude croniken, sullen wi hoer setten als rechte erfgenaem ende successoer ende navolger der graven van Hollant, ende so voert continueren totten eynde toe. Ende als grave Dirck doot ghebleven was, ende die grave van Loon dat vernam, die op 't huys te Altena doe ter tijt lach, verwachtende des graven doot, ende der tidinghe, dye hem van der graefinne comen soude, quam hij haestelijck tot Dordrecht; daer <C liij¹⁸¹-r> gaf hem die graefinne hoer dochter Ade, gelijcken si geordineert hadde. Dat al te seer jammerlic te sien was, dat die rouwe ende moghentheyte des edelen graves so haest vergheten was; want si sette achterwaerts des doden graven uytvaert, ende hilt feestelijc die triumphe van der brulofte. Ende des doden graven lichaem is gevoert tot Egmont, ende wert aldaer sonder enige feeste in 't cloester begraven in Sinte Stevens capelle.

¶ Hoe dat grave Willem van Oest-Vrieslant, grave Dircs broeder, in Hollant quam.

¶ Dat ij. capittel.

Onder desen vernam grave Willem van Oest-Vrieslandt, dat grave Dirck, sijn broeder, gestorven was; ende quam, als 't reden gaf, harde rouwich totter Zypen toe, omdat¹⁸² hy gaerne tot sijns broeders uytvaert hadde geweest; ende versochte om geleyde te hebben van der graefinne ende dye 't mit hoer hilden, d' welc hem geweigert wert. Ende hi en dorste sonder geleide in Hollant niet comen. Ende aldus lach hi aldaer, toter tijt toe dat zijns broeders uytvaert gedaen was, ende keerde doe weder sonder beraet in Oest-Vrieslant. Zijn magen ende vrienden, die hi in Hollant hadde, als Floris, sijn broeder, domproest tot Utrecht, grave Otte van Bentem, sijn oem; Jacob, de castelein van Leyden; Phillips van Wassenaer; Simom van Haerlem; Willem van Teylingen; Jan van Rijswijc; Wouter van Egmont ende Aelbrecht Banyaert, ridders, waren qualic tevreden dat si van enen wive geregiert soudent werden, ende overdroegen daerom mitter machte van Hollant, ende verbonden hem mit malcanderen, sodat si van der graefinne noch oec van den grave van Loon nyet berecht en wouden wesen. Ende als dit verbant ghemaect was, senden dese voerseide personen enen goeden secreten notabelen man tot grave Willem in Oest-Vrieslant, ende deden hem seggen hoe dat si verbonden waren geliken voerscreven is, ende dat hi vrylic ende sonder anxt quame tot Egmont, oft bi hemluyden, si soudent sijnre waer nemen. Aldus is grave Willem als hij bedectelixste mochte uut Vrieslant gevaren, ende is gecomen in Zelant tot Zyricxszee, omdat die wint niet ghelijck en stont om in Hollant te comen, dair hi rechtovert

Die vijftienste divisie

van den Zeeuschen heren ontfangen werdt, ende grave verheven. Hierenbinnen zijn Wouter van Egmont ende Aelbrecht Banyaert, ridders, getogen mitten Kermers binnen die steden van Haerlem, ende maecten daer sulck ghescaf ende storm tegens den grave van Loen ende Alijt, der weduen van Hollant, die daer doe waren, also dat si ende Ghijsbrecht van Aemstel ende andere, die mit hem daerbinnen waren, van vresen ende anxst die stede ruymden, ende togen in der doncker nacht tot Utrecht, om dair te onthouden. Ada, die jonge maget, bleef binnen Haerlem onlange, ende ruymde oeck vandaen, mit Rogier van der Mere, Otte van Vuyren ende meer andere ridderen ende knechten, dye den grave van¹⁸³ Loon toebehoerden¹⁸⁴, ende quamen van anxste binnen der vesten van Leyden om daer onthout te hebben ende tegen haer vianden te verweren. Die Kenemers, mit here Wouter van Egmont, hoer leydsman, volchden joncfrouwe Ade, der maget, ende den horen na, als si snelste mochten tot Leyden. Ende quamen daer oeck binnen here Phillips van Wassenaer metten Rijnlanders, also hi hoer hoofthere was, ende bestormden den Burch aldair mit menigerhande instrumenten, ende brochten 't dengenen die daerop waren soe na, dat sij 't van noots wegen opgeven mosten, ende den Burch rumen, want si ghene vitaelgen en hadden. Grave Willem, die noch in Zeelant was, vernam hoe die grave van Loen ende die wedue van Hollant gevloten waren tot Utrecht, ende die jonge maget joncfrouwe Ade tot Leyden ware getoeft, sceyde hi uut Zeelant ende quam haestelick in Hollant, dair hi doe bi zijnre vrenden rade al Hollant an hem vercreech; ende dede sinen wille mitter geenre goeden die tegen hem geweest hadden. Doen sende hi Ade zijnre nichte mit enen sconen eerlicken staet als hoer betaemde in 't eylant van Texsel in Vrieslant.

¶ Van die grote victoriën die biscop Dirc van Utrecht ende grave Lodewijck van Loon, joncfrouwe Aden man hadden tegen den Hollanders, ende hoe grave Willem van Oest-Vrieslant den grave van Loon uut Hollant verdreef.

¶ Dat iij. capittel.

<C liij-v> Die grave van Loon, omdat hi aldus verjaecht was, soe en meende hy niet of te laten dat te wreken, ende creech in hem sinen hulpe den biscop van Ludic, den hertoge Jan van Limburch, den grave van Vlaenderen, om soudye ende grote penningen dye hi hem luyde gaf; hi hadde oec sonderlinghe betrouwen¹⁸⁵ op bisscop Dirck van Utrecht, die hi versoude om ij M marck in sijn hulpe te wesen, met meer voerwaarden: worde hi 't lant van Hollant machtich, dat hij 't den biscop opdragen soude, ende van hem weder te leen ontfangen; ende om dese voerwaarden te voldoen, sette die grave van Loon sinen broeder den biscop tot eenen onderpande¹⁸⁶. Hier mach men mercken hoe menige landen ende heerlic-heden met onrecht ende mit ghewelde dick ende menichwerf verbijstert worden van horen rechten heren. Grave Willem dit vernam, hoe hem dye grave van Loon starcte om 't lant van Hollant machtich te worden, maecte hy rechtevoert here Wouter van Egmondt ende here Aelbrecht Banjaert van Breroe hooftmans van den Kenemers, ende heere Phillips van Wassenaer ende here Willem van Teylingen hooftmans van den Rijnlanders¹⁸⁷; ende hy voer selver in Zeelant, ende vercreech al Zelant tot sinen wille. Here Phillips ende here Willem versagen

Die vijftienste divisie

hem van als des hem noot was, ende dede maken ij starcke wijc-husen oft bloc-husen, daer dat één of stont binnen dye Burch tot Leyden, ende dat bevalen si here Florijs den domproest trouwelic te bewaren; ende dat ander setten si tot Zwamerdam: dat bevalen sy grave Otte van Benthem. Ende here Wouter ende here Aelbrecht quamen met scepen tot Aemstel, ende staken den dijck aldaer doer, ende deden al Aemsterlant onder vloyen; ende die Kenemers vielen in hoer scuten, ende verbranden al dat si vonden, ende creghen daer veel goets, dat si met hem in Kenemerlant brochten. Biscop Dirc, die dit ymmer wreken woude, toech selver met veel van sinen volcke doir Mydrecht in Hollant, ende verjagede den grave van Benthem van sinen bloc-huise, ende brande vele dorpen; ende doe dit den bisscop wel vergaen was, sat hi op sijn paert, ende geboot alle sijn volc dat si hem volghen souden, ende ghysele mit hem nemen, uut elcken dorpe bisonder. Dair quamen si totter Burch tot Leyden, die die domproest bewaerde, daer die biscop mit sinen volcke an stormde; ende wan dat bloc-huys sonder groot verlies: want dieghene die daerop lagen, ruynden 't, ende seyden, si en wouden tegen den biscop niet doen. Ende aldus en hadde die domproest gheen hulpe den Burch mede te houden tegens den biscop. Dair wert die domproest gevangen ende ter Horst gevoert. Des anderen dages quam die biscop binnen Leyden; dair quam die grave van Loen tot hem mitter macht uut Zuit-Hollant, de den grave hulden ende getrouwe loefden te wesen, ende bi hem bleven een groot deel van den besten¹⁸⁸ <C liiij¹⁸⁹-r> ende van den outsten uut dat lant van Noort-Hollant, als here Jan Persijn, here Jan ende here Ysbrant van Haerlem; here Aernt ende here Henric van Rijswijck, ende here Wouter van Ruven. Dese gaven den grave van Loon een vry-gheleyde, sonder wederseggen, tot Haerlem te comen; ende als hi daer quam, maecten si hem alle die dorpen onderdaen. Die Kenemers, als si dit vernamen, bereyden si hem ende besorchden alle des hem noot wesen mochte totten stride, ende quamen om der eendrachtte wille die die voerseide heren mitten grave van Loon gemaect hadden, ende wouden teghen hem striden. Dese heren, die die onbesceydenheit des volcs wel kenden, ontsaghen hem daertegen te velde te comen, ende deden also mit hem spreken, dat si ten lesten den strijt ondervingen mit besceyden wise woerden, want si waren wijse mannen, ende verenichden die Kenemers mitten grave, dat sijts bleven; ende hem wert overgeseyt, dat si den grave van Loon ende den biscop van Utrecht geven souden v C ponden, omdat si daer te voren in Aemstelrelant geweest hadden, ende dat gebrant ende geroeft, ende den dijck doergesteken hadden. Ende als dit seggen ende uitsprake geseit was, togen si wederomme thuyswaert. Ende als dit geschiet was, en duchten die grave van Loon noch die biscop voer nyemende, ende togen voert tot Egmont, dair si in den wege branden Sinte Aechten dorp, dat nu Beverwijk hiet, ende here Aelbrechts Banyaerts woninge van Bredenroede, ende hebben aldus al Hollant an hem bedwongen ende onderdaen gemaect, dat in tween partyen stont, sodat gheen van hoer wederpartye hem enige were vermat, dat onlange duerde. Corts hierna is die grave van Namen in Walchren gecomen, ende began met machte van t' 's graven wege van Vlaenderen 't lant aldaer te berechten; mer omdat hi niet bedriven en mochte, so keerde hi te hant weder vandaen. Na desen was één, die Huge van Voern hiet, die verghiselde alle dye eylanden in Zeelant, ende brocht se onder subjectie van den grave van Loon, ende verjagede grave Willem uut Zeelant. Dieghene die seer beladen was, dat was grave Willem: want hi heimelic in Zelant wesen moste ende verholen, soude hi zijn lijf

Die vijftienste divisie

bergen; ende en hadde oec in Hollant geen seker toetiden. Nu heeft hi raet mit hemselves genomen, ende is in eens visschersschip gecomen; want hi overal gesocht wert, ende dede hem mitten netten bedecken, ende aldus is hi mit wonderlicker avonturen uut sijnre vianden handen gecomen. Die graef van Loen heeft nu Huge van Voerne drossaet gemaect van al Zeelant, ende hem veel machten daer gegeven, daer hi hem nyet in houden en konde; want hi bedreef sulken overmoet in Zeelant, dattet die Zelanders niet langer van hem lijden en wouden. Ende daerom hebben die machtichste van Zeelant een verbant mit malcander gemaect, ende hebben desen Huge scandelicken uut sine officie¹⁹⁰ ende machte geset tegen des graven van Loen danck ende wille, ende ontboden grave Willem weder in Zeelant te comen. Ende als grave Willem dese mare vernam, was hi sere verblijt, ende liet alle scyenisse ende dese tidinge in 't heimelicken weten heere Wouter van Egmont, here Aelbrecht Banjaert, here Willem van Teilingen ende here Phillips van Wassenaer, ende bat hem oetmoedelic dat si op enen benoemden dach tot Leyden comen wouden bi hem so starck als si mochten; ende ghenen onlede noch strijde an en namen tegen den grave van Loon, hi en waer daer, bi hem selver, in persone. Nu heeft die graef van Loon vernomen dat die Zeelanders hem ontgaen sijn ende tegens gevallen, ende dat die Kenemers in roere waren om tegen hem te striden. Ende heeft daerom gebeden ende tesamen ghebracht alle die hi meende, die doir hem ende om sinentwille yet doen souden. Ende is mit heercracht binnen Leyden gecomen, omdat hi die Kenemers dair eerst wederstaen soude. Die Kenemers haesten hem seer, ende liepen sonder ordinantie elc voir ander tot Leyden waerts an, also dat si sere geschent worden. Ende daer worter vele dootgeslagen: desulke de te scepe gecomen waren hadden daer gaerne weder bi geweest; mer die wech wert hem ondergaen ende benomen, soedat si hem van node ter were setten mosten, ende liepen op dye brugghen dye tot Catwijck over den Rijn lach, ende meenden 't daer gheweert te hebben. Ende daer schoter soe veele te samen, ende dye brugghen <C liiij-v> wert so sere verladen mit dat ghewapende volck, dat si brack, ende daer verdrencter mit allen veel in den Rijn. Here Phillips van Wassenaer, here Wouter van Egmond, ende here Aelbrecht Banyaert sijn met groter avonturen ontcomen; mer here Willem van Teylingen bleef dair gevangen. Als die graef van Loon desen zege aldus tegen den Kenemers hadde gehat, toech hi tot Voircoten mit sinen volcke, ende dede aldaer sijn tenten opslaen, omdat hi sijn volcke biéén houden woude, want hij grave Willem seer ontsach ende verduchte, dat hi hem noch overvallen mochte. Grave Willem is binnen desen mit heercracht uut Zeelant gecomen, als hem die Hollantse heren ende steden gescreven hadden, ende quam in Hollandt ende stelde sijn heer in 't hol bi Rijswijck. Vandaen toech hi over, ende stelde sijn logijs, ende dede sijn tenten opslaen omtrent Scakenbosch, om des anderen dages den grave van Loon te bestriden, ende die uut sijns vaders erve te verdriven. Dese tidinge vernam die grave van Loon, dat hem grave Willem bestriden woude, ende sende daerom haestelicken totten grave den hertoge Jan van Limburch, ende bat hem sere aernstelic of hi versoecken woude an grave Willem dat hi zoene of vrede mit hem vercrigen mochte. Die hertoge quam tot grave Willem, ende dede sijn boetscappe, also hem die grave van Loon gebeden hadde. Mer grave Willem en woude zoene noch vrede mit hem angaen. Ende aldus is die hertoge totten grave van Loen gecomen, ende seyde hem wes hi gesien ende gehoert hadde, ende wat hem geantwoert ware. Ende dye hertoge brack terstont sijn

Die vijftienste divisie

tenten op, ende is uut Hollant ghetogen, ende en dorste grave Willems coemste niet verbeyden. Die sere vervaert ende belast was, dat was die grave van Loon, ende heeft sijn tenten ende pauweljonen laten staen, ende haeste hem tot Utrecht te comen, als hi haestelixste mochte, ende gaf den biscop die ghevangen die hi hadde uut Hollant voer sijn soudie. Ende daer waren diesulcke van 's graven volke van Loon ende van des biscops, dye so seer ghelopen hadden, dat si so seer verbaest waren, dat se die wiven jaechden, ende sloegen se doot sonder were; dyesulcke scoten hoer harnas uut om der vaerdichede willen, die nochtan al vliënde doot gebleven sijn, wantter vele geslagen worden ende ghevangen; sommige versmoerden in die Zyle buyten Leyden, ende verdrencten; ende grave Willem behildt alle graves Lodewijcs tenten ende pauweljonen, provande ende menigerley cleinoden. Ende in aldusdaniger manieren is grave Lodewijck van Loon uut Hollandt verdreven, ende en quam nye weder daerin.

Die sestienste divisie

¶ Hier beghint dye xvi. divisie, ende heeft xi. capittelen.

¶ Paeusen.

Anno M.CC. ende xvi.

¶ Dat eerste capittel.

Honorius die iij. was die C lxxxvi. paeus, een Romein, ende sat x jaer, vij maenden, xiiij dagen. Hij was een seer wel gheleert man ende ghoet van leven, als enen harder toebehoert. Hi confirmeerde¹⁹¹ ende croende coninc Frederick den Tweden van Siciliën tot enen Roemschen keyser. Mer als hi beroefde ende mit ghewelt benam der kercken goeden, setten hi hem weder of, ende deden in den ban. Hi croende oeck mede den keyser van Constantinopolen; ende den coninck Jan van Jherusalem, die te Romen tot hem quam, ontving hi minlicken, ende begaefden mit vele costelicke ghiften, ende senden in Engelant. Hij confirmeerde die oerden van den Augustinen, Minrebroederen, der Predicaren ende Carmeliten, die men Onse Vrouwen broeders heet. Hi dede vele kercken ende cloesteren repareren ende vernyewen. Ten lesten starf hi, ende wert tot Sinte Mariën Majoers begraven. <C lv-r>

Frederic de ij., coninc van Siciliën ende hertoge van Swaven, des voorseiden keiser Henricxs den sestien soen, wert na der ofsettingen des keyzers Otte den iiiij. van den coervoersten tot eenen Roemschen coninc gecoren. Mer paeus Innocentius die iij. vertoech een lange tijt sijn consent daertoe te geven, want hi wiste wel dat dat gheslacht van Swaven der Roemscher Kercken altijd scadelic hadde geweest. Doe¹⁹², ten lesten, gaf hi sijn consent daertoe, ende hi regierde dat keiserrijk xxxiiij jaer. Hi was een seer wel geleert man in veel spraken, als Latijn, Duytsch, Gryecxs, Lomberts ende Turcse spraec. Hy wert van den paeus Honorius den iij. gecroent ende confirmeert tot eenen Roemschen keiser. Daerna hadde hi veel oerlogen tegen iij paeusen after een, als Innocencius, Honorius ende Gregorius, ende wert te banne gedaen ende van dat rijk geset als een ketter ende vervolger der Heyliger Kerken. Bi sijnre tijt began de onverwinlike partiën in den lande van IJtalyën, daer naderhant veel bloetstortinge, striden ende oerlogen om zijn gesciet. Hi hadde eenen soen gheheten Henrick, den hi coninc van Romen hadde ghemaect. Desen dede hi vanghen ende versmachten van honger in eenen toern. Mer hy en wert niet gerekent int getal der Roemscher coningen, noch dijer geliken sinen anderen soen, gheheten Conraet, dien hi mede Roemsche coninck hadde ghemaect; ende hy was oeck seer contrarij der paeusen ende geestlic-heit, ende wert in 't einde vergeven, ende starf onsalichlic. Ende als dese keiser Frederic in desen lastige banne lange gestaen hadde, reisde hi in 't conincrijk van Siciliën, ende starf daer heimelick, dat niemant en wiste of hy doot waer of niet. Ende men seit noch in veel plaetsen dat hi niet doot en is, mer dat hy noch wedercomen sal, ende daer wert groot goet om verweddet, als men by onsen tijden gedaen heeft van hertoge Kaerle van Bourgondiën, die voer Nansi geslagen worde in 't jaer xiiij C ende lxxij. Daerna quam een buerman, ende ginc mit swarten konsten om, die seide dat hi keiser¹⁹³ Frederic was, ende dese wert gebrant, als men hierna horen sal, onder graef Floris tiden den V.

Die sestienste divisie

Item. Antoninus, biscop van Florens, scrijft in sine cronike dat dese keiser Frederic hadde eenen bastertsoen, geheten Manfreet; dye hadde gaerne gehouden dat conincrijc van Siciliën ende sijn vaders scat; ende want hem gruwede, dat dye vader voer sijn doot een ander testament mochte maken als hi gesont worde, nam hi raet mit des keisers camerling, ende beloefde hem een grote somme van penningen; ende die ij worden des eens, ende versmoerden desen keyser Frederic in zijn bedde met een oercussen. Ende als hi doot was, nam Manfreet des keisers scat ende dat conincrijc van Siciliën, ende dede dat dode lichaem begraven seer heimelic in een¹⁹⁴ kercke ghenoeemt Keisersberch, bi der stat van Panormen, in Siciliën. Dese Manfreet, na zijn broeder coninc¹⁹⁵ Conraets doot van Siciliën¹⁹⁶ vermat hem te wesen erfgenaem des conincrijcs van Sicilyën, waerom hi van den paeus Alexander den iiiij te banne gedaen wert, ende regneerde xij. jaer; ende de paeus gaf dat conincrijc Kaerl des Heyligen, Sinte Lodewycs broeder van Vrancryc, die dat besat, ende sloech¹⁹⁷ desen Manfreet in enen strijt ter doot; ende aldus liet hi onsalichlic mede zijn leven, als alle sijn voersaten hadden ghedaen, die hem teghen die Heyligher Kercke gheset hadden.

¶ Item. Die Oerde van den Cruysbroederen wert omtrent dese tijt weder op gheheven, welcke oerde hier voertijts van den heylighen man Sinte Cijriaec, biscop ende martelaer by des groten keyzers Constantijns tiden, begonnen was geweest; welcke Cijriaeck een Joede was, gheheten Judas, ende wist Helena te segghen der keyserinnen waer dat cruce Ons Heren verborghen lach in der aerden, daer doe vele miraculen gheschieden, als 't cruce ghevonden was. Uuten welken hi bekeert worde totten heylighen kersten ghelove, ende institueerde ende insette dese oerde, die som- <C lv-v> tijts is bliven leggen, mer nu weder begonnen ende van nijewes geconfirmeert ende approveert van veel paeusen.

¶ Item¹⁹⁸. Die oerde van den Predicaren oft Jacoppinen wert omtrent dese tijt mede begonnen van den heiligen man Sinte Dominicus, ende wort van den paeus Honorius geconfirmeert. Ende heeft vele geleerde mannen voertgebracht, die vele goets in der Heiliger Kercken hebben gedaen, ende vele bescreven, als Sinte Thomas van Aquinen; Sinte Vincencius van Valenciën; Sinte Peter van Meylanen; Albertus Magnus, biscop van Ratisponen ende meer ander.

¶ Item. Dye Oerde van der Minrebroederen wert omtrent dese tijt mede begonnen van den heiligen man Sinte Franciscus, ende wert van den paeus Honoryus confirmeert, ende daeruit sijn vele geleerde mannen ghesproten, als Ludowijc, biscop van Tolosen; Sinte Anthonijs van Paduen; Sinte Barnerdijn; Sinte Bonaventura ende meer andere gheleerde mannen, dye veel scrijften in der Heyligher Kercken ghelaten hebben.

¶ Item. Die Oerde van den Carmelyten oft Vrouwenbroeders worde oeck omtrent dese tijt gheconfirmeert van den paeus Honorius den iij. Sy hadden haer oerspronck ghenomen in 't lant van Sijriën overmeer, daer sij in groter waerdicheyt worden ghehouden van den soudanen van Egypten. Sy pleghen te draghen mantelen van sijden lakene, van witte ende graeuwe verwe, ondersneden gelijk als Helijas die propheet plach te draghen, die een opsetter was van deser oerden

Die sestienste divisie

in den berch van Carmelo. Ende als si gheset worden ende gheboden te draghen mantelen van witte verwe, worden si van den soudaen uuten lande verdreven; ende quamen hier in desen landen van kerstenhede. Uut dese oerden zijn oec vele geleerde mannen gecomen, als Albertus, patriarch van Jherusalem, die dese oerde seere verweect ende weder op gheheven heeft, ende met vele privilegiën doteert, begavet; ende voert Angelus ende Albertus van Sicyliën; ende Cirillus uut Grieken met meer andere gheleerde mannen.

¶ Item. Dye Oerde van den Duytschen Heren began mede omtrent dese tijt in den landen van Pruchen, als dat Heilighe Lant ende die stede van Ptholomayde van den Turcken ende heidenen weder gewonnen was, ende den kersten ontweldicht. Soe worden dye broeders ende heren van Onser Liever Vrouwen verjaecht vandaer, verdreven, ende quamen in desen landen. Ende opdat sij nyet vertraghen en souden in der wapenen, baden si den keyser Vrederyck den Anderde him te willen verlenen ende gheven dat lant van Pruchen, welcke inwoenres noch ongelovich waren ende afgoden aenbaden. d' Welck die keyser hem consenteerde, ende gaf hem daer bullen of mit een gulden zeghel: waer 't dat si dat lant becrachtigen ende winnen mochten, ende totten kersten gelove brengen, dat si dat ende haer nacomelinghers tot ewighen daghen souden besitten. Ende aldus togen die heren in dat lant ende wonnen dat mitten swaerde, ende brochten 't totten heylighen kersten gelove. Daer sij doe in stichten ende maecten vele heerlijcke bisdommen ende kercken, ende hadden tot een habijt eenen witten mantel met een swart cruys. Hoer opperste woenstat is dat grote casteel van Mariënburch, daer dye overste meester van Pruchen ende overste here van der oerden sijn woenstat hout. Tot deser oerden en wert nijemant aengenomen dan allene die uut Duyslant geboren is. Dese heren hebben na- <C lvi-r> der hant vele oerlogen ende striden ghehat tegen den coninc van Polen, ende bisonder tegen den coninc van Mosscouwen ende den onghelovighen Ruyschen, daer si dicwils of triumpheerden ende victorye hadden.

¶ Item. Die Oerde van den Witten Moniken, gheheten Promonstreyten, beghan mede ontrent¹⁹⁹ dese tijt in 't bisdom van Landunen, by enen devoten gheestelicken man, gheheten Northbertus, welcke oerde oec seer verbreet is in vele rijcke abdiën ende cloesteren in kerstenrijc.

¶ Van Willem, dye xiiij. grave van Hollant, Zeelant ende Vrieslant.

Dat ij. capitel.

Willem, d' eerste²⁰⁰ van dijer name, is nu mogende in sijns vaderslant gecomen, ende is geworden die xiiij. grave van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, ende hadde lange tijt te voren oec grave gheweest van Oest-Vrieslant, ende heeft die wapen van Hollant, dye hem suyr geworden is, gevoert, ende Hollant manlicken daermede bescut. Hi hadde te wive Alijt, grave Otten dochter van Gelre, daer hi bi wan Florijs, de na hem grave wert; Otte, biscop van Utrecht; Willem, stedehouder, vader van jonffrouwe Alijt, dye te man hadde Dirc, die viij. here van Bredenroede ende noch twee dochteren, als abdisse van Reinsburch, ende Rychardis, jonffrouwe van Delft. Dese grave Willem ontving oec na Ade, sijne nichten doot, dat graefscap

Die sestienste divisie

van Hollant te leen van keyser Frederick van Romē die Twede.

¶ Hoe dat grave Willem destrueerde 't casteel tot Asperen, ende hoe dye biscop van Utrecht verbrande die stede van Dordrecht.

Dat iij. capittel.

Onlancs na desen heeft grave Willem groot volc van wapenen vergadert, ende heeft here Folperts casteel tot Asperen belegen, ende heeft sere bestormt, ende wan dat ten lesten, ende destrueerde 't tot in den gront. Grave Gherrit van der Are, biscop Dircs broeder, dit vernemende, nam een deel volcs mit hem, ende toech voer de stede van Dordrecht, ende scoten dat vier in die stede, ende verbrande wel dat meeste deel. 't En was niet lange hiernaē, grave Willem ende die biscop van Utrecht en worden verenicht, ende daer wert een soene tuschen hem beiden geseyt, als dat grave Willem den biscop gheven soude voer sine scade die hi gedaen hadde M ponden, ende hi soude Henric die Craen wedergeven sulke goeden als hi hem genomen hadde, om des wille dat hy den grave in vanghenisse leyde bi grave Dirchs bevelen, sinen broeder, als voer gescreven staet. Ende mede soudē alle dienstmannen des biscops, die in Hollant woēden, des graven wesen, ende wederom die dienstmannen des graefs, die in 't Sticht woēden, soudē des biscops wesen. Noch soude grave Willem comen mit v C ridders wollen ende beruoet voer den Domkercke tot Utrecht, ende bidden den biscop dat hy 't hem wilde vergheven dat hi in voertijden denselven biscop angetast ende gevanghen hadde tot Staveren in den cloester, d' welcke hi oetmoedeliken volbrocht heeft, allen princen ende vorsten tot een exempel, dat die meeste edelheit staet in der obediēcie der geesteliker prelaten.

¶ Hoe dat grave Willem hem bereyde om te conqueren dat conincrijk van Scotlant, daer hi recht erfghenaem of was.

Dat iiij. capittel.

In desen tiden is ghestorven coninc Henric van Scotlant, die een oem was van de- <C lvi-v> sen grave Willem, sijnre moeders broeder. Ende dat conincrijk heeft een machtich prince uut Scotlant te lene ontfangen van coninc Jan van Engellant. Alsoe dat grave Willem daer daerom toegesproken heeft sijn vrienden ende magen, die hem grote hulpe bygebracht hebben, om sijn rechte erve te helpen becrachtigen, ende versamede vele volcs ende scepen, ende voer over in Scotlant, ende wan daer landen, steden ende sloten. Die grave van Loon vernemende dat grave Willem in Scotlant was, meende hi dat die grave niet lichtelic vandaen scheiden soude, ende versamede weder op een njeu sijn vrienden ende magen, om daer mede heimelic in Hollant te comen. Dese tidinge hadde grave Willem in Scotlant wesende haest vernomen, hoe dat die grave Lodewyc van Loon hem starck gemaect hadde van luden van wapenen, om in Hollant te comen; waerom hi hem alle der onlede ontsloech van 't conincrijk van Scotlant, ende ghinc te scepe, ende is met zeghe weder in Hollant gecomen, omdat hi die graefscapen, zijns vaders erve, dye hy swaerlic mitten swaerde gewonnen hadde ende vrij ende seker besat, niet overgeven en woude om een onsekere erve, noch verloren laten. Ende als die grave van

Die sestienste divisie

Loon grave Willems coemst uut Scotlant vernam, begaf hy zijn reyse ende opset, ende bleef daer hi was, want hi grave Willems mogentheit seer ontsach. Aldus is grave Willem voertan mit vreden ghebleven, ende heeft sijn vianden ridderliken ende vromeliken uut sinen landen gekeert.

¶ Hoe dat biscop Dirc van Utrecht oflivich worden.

Dat vijfte capitel.

Die biscop Dirc van Utrecht, die in desen oerloge vele scats ende goets gewonnen hadde, lossede zijn landen ende sloten, ende spysde sine castelen ende burgen, ende betaelde zijn scult die hi in den hof van Romen sculdich was; ende hi is ten lesten gestorven tot Deventer, ende wert tot Utrecht gebrocht, ende daer begraven in der Domkercken, bi sine voervaders, in 't jaer Ons Heren M ij C ende x, als hy dat bisdom xij jaer lang hadde regeert met groter enen.

¶ Van enen dyspensijer oft rentemeester des voorseiden biscop.

Dat vi. capitel.

Dese biscop, Dirc van Utrecht, ter wilen dat hi noch levede, hadde eenen dispensijre oft enen rentmeester, die alle sijn goeden tot vele plaetsen leggende dispensierde ende berechte, tot des biscops profijten ende²⁰¹ oerbaer, ende in sinen officie, getru, naerstich ende voersichtich waren, omdat hi van sinen here den biscop seer bemint²⁰² ende liefstal was. Dese goede man, genoemt Everwach, wert van sommige des biscops dienres voer sinen here den biscop uut hat ende nijt accuseert, ende beclaechden seer voer den biscop, seggende: "Mijn heer, ghi meent dat u Everwach getruwelic dient; mer 't en is so niet: wi raden u dat ghi rekeninge van hem neemt, van sinen ontfangen ende uitgeven." d' Welc die biscop dede, ende Everwach dede so properlic ende discretelic zijn rekeninge, dat die biscop des te vreden was, ende sette alle quade suspicie²⁰³ ende vermoeden uut sijnre herten. Diegene die hem dus hadden vermaect, vraechden den biscop hoe hi sijn rekeninge hadde gedaen. Antwoerde hy: "Seer wel." "Neen", spraken sij, "hadde hy gerekent in onser presencie, men soude bevinden dat hi u grote scade hadde gedaen." Ende als hem dit van den biscop was geseyt, verduchtende van sine vianden bescaemt te worden, ende oec mede omdat hi die charte van der rekeninge verloren hadde, docht hi aldus in hemselven: "Is 't dat ic nu in eniger manieren in mijn rekeninge dwale oft dat daer twist in gevonden wert, soe sal ic dat mit mijn lichaem moeten betalen oft in der vangenisse daerom gaen"; ende doer ingeven des duvels, doer wiens behendicheyt hem dit van sine vianden gheschiede, ghing hy alleen, als desperaet, wanderen buten der poerten in 't velt, anroepende den duvel, ende sprac aldus: "Here, is 't dat ghy mi te hulpe coemt in mijre noot ende last, daer ick nu in bin, ic sal u hulde ende eet doen voertan onderdanych wesen." Dye duvel²⁰⁴, dye daer haest by was, sprac aldus: "Is 't dat ghi versaect God ende Sine Moeder, ick sal u nemen in mijnre bescermenisse, ende ic sal u verlossen ende vriën van alle u vianden." Hi dede also, ende

Die sestienste divisie

versaecte God, doende den duvel hulden ende eedt. Ende sijn rekeninge passeerde tot sijnre eeren ende sijnre vyanden scande ende <C lvij-r> confuys. Ende van dijer tijt voert began hy des duvels cracht ende macht te verheffen ende te prisen, ende God ende Sine Lieve Moeder te blasphemeren, ende quam tot dyen vertwifelheit, dat hi seyde: "Die God dienen sullen altijt arme ende onsalige menschen bliven, mer die den duvel dienen sal 't wel ende verspoedelic in allen saken voerwaerts gaen." Ende als hi aldus vijf jaer lang in dese blasphemie²⁰⁵ hadde geleeft, is 't geboert, dat in den Stichte van Utrecht quam een groot meester, geheten meester Olivier, scolaster van Coelen, prekende den cruysvaert tegen den onghelovigen; wiens predicatiën ende sermonen dese Everwach soe sere tegenstont ende mishaechden, dat op een tijt dese meester Olivier sprac in tegenwoerdicheit van alle dat volc: "Swicht, ghy onsalyghe vat des duvels; dye duvel sprect doer uwen monde!" Nochtans en wist dese meester niet van sinen state, of wat mensche dat hi was. Dese Everwach wist wel, dat hi den duvel sinen here gene groter diensticheit doen en mochte, dan dat hi desen meester dootsloege; ende hadde een groot lang messe, ende ging dese meester na, iij dagen lang, oft hi hem ergens konde allene vinden om doot te slaen. Ende siet, opten derden dach worde dese Everwach met scijeliker siecten bevaen, ende starf sonder enige byechte ofte berouwe, ende wert van den duvel, dien hi hem gegeven hadde, totter plaetsen der pinen gevoert; in die eerste plaetse (also als hi selver heeft beleen tegen meester Jan, scolaster van Zancten, als hi weder van der doot verweect was), was hi gesent in also groter onverdrachliker hetten des viers, dat hi seyde: "Waer 't sake dat van al dat hout des werlts een vier gemaect ware, so woude ic lyever daerin barnen totten einde des werlts toe, dan hier een ure in leggen." Vandaen wert hi gebrocht in een also couden plaetse, dat hi begeerde weder in 't vier te wesen. Vandaen wert hi gebrocht in alsoe groter ghevoelige duysternisse, dat hi plach te seggen: "Hadde ic God C jaren gedyent, ende begeerde ick anders niet te loen, dan weder te wesen in die coude"; ende daernae wert hy gheleyt tot noch vi plaetsen, daer die Heilige Scrifte of seit, als van die duysternisse tot dat knagen der wormen, tot grote onverdrachlike slagen ende pinen, tot bescouwinge der gryseliker monsteren ende dijeren der duvelen, tot confuse scande ende verwyte der sonden tot screijen ende hulen, ende ten lesten tot knersinge der tanden. Ende comende van d' enepine totter anderen, begeerde hi altijt weder totter eerster, daer hi uut gecomen was, te wesen ende daerin te bliven totten dach des oerdels, dan een ure te wesen in die anstaende pyne. Ende als hi aldus in deser lester pinen was, heeft God sijnre ontfermt, ansiende sine goede wercken die hi in sinen leven hadde gedaen, ende dat hi datgheen dat hi geleden ende gesien hadde den menschen soude vertellen, heeft Hy sinen enghel tot hem gesonnen, ende seide: "Syet, aldusdanigen loon ontfangen si, die den duvel dienen"; ende sprac voert: "Oft u geboren mochte, weder te keren in 't leven, wildi oec God voldoen voer uwen sonden?" Daer hi met diepen versuchten op antwoerde ende seide: "Here, waer dat moghelic, ghene penitentie, hoe groot dat si ware, die ic after laten woude." Doe sprac die enghel: "Het belieft Gode, dat ghi weder in de werelt sult keren tot u lichaem²⁰⁶; mer want ghi tegen dat cruce gesondicht hebt, daerom suldi in den cruce liden." Dit geseyt wesende, rechte hi hem op, leggende op die bare; ende van vresen liepen si alle uuten huse, die daer waren, uutgenomen twe jongen.

Die sestienste divisie

Doen sprac hi: "En sijt niet vervaert; ic ben 't"; ende liet terstont enen biechtvader comen, ende belide sijn sonden mit groter berouwen, ende reisede mit here Otte van der Lyppe, biscop van Utrecht, daer hierna of geseit sal worden op die heidenen. Hi vastede alle dage te water ende te broot, ende liep barvoets bi sinen paerde, daer sijn cleder ende harnas op laghen, dat dat bloet an die stenen bleef hanghen. Ende als hy van sine ghesellen ghestrafte wert, sprack hi: "Ic hebbe veele meerder pynen gheleden." Ende als hi al sijn goet ende ghelt Goods dyenste mit desen biscop hadde verteert, sijn si weder over zee thuyswert ghecomen; ende als die scipper vracht van hem eisschende was, ende niet en hadde waermede te betalen, presenterde hy <C lvij-v> hem daer voeren te dienen; mer doer bede desen heren wert hi onslagen. Ende thuys comende, leefde hi mit sine eerbare huysvrouwe in groter penitenciën ende strengicheyt des levens; ende doer Goods gehengenis wert hi namaels geslagen mitten heyligen vier, dat alle sijn lichaem also swart verbrande, geliken een kole; ende in desen pine leggende, wert hem geseit, dat hi gaen soude in een kercgen ghelegen in den lande van Arkel, in 't dorp van Scalunen; daer soude hy doer verdiensten des heyligen confessoers Sinte Niclaes worden verlost. d' Welc also gesciede. Ende want hi noch rijk van lande ende goede was, heeft hi dat cleyne kercgen of doen breken, ende liet weder een scone groter kerke maken, ende bleef daer wonen, God dynende ende Sinte Niclaes in groter²⁰⁷ abstantiën ende innicheit. Ende als hi gestorven was, wert hi onder dat Hoge Outaer in derselver²⁰⁸ kercken begraven, die hi mit grote giften ende gaven hadde doteert ende versien.

¶ **Van biscop Otto²⁰⁹ van Gelre, die xxxij. biscop van Utrecht.**

Dat vij. capittel.

Ende als biscop Diryck van Utrecht gestorven was ende begraven, sijn binnen der stat van Utrecht gecomen Adolf, aertsbiscop²¹⁰ van Collen, Otte, biscop van Monster; Gerrit, biscop van Osenbrugge, drye gebroeders; Willem, grave van Hollant; Otte, grave van Gelre, om te bidden die ecclesië voer enen nyewen pastoer ende biscop, doer welcken heren beden ende supplicatie die heren van den capittelle coren here Otte van Gelre, proest van Zancten, te wesen dye xxxij. biscop van Utrecht. Hy was een jonc man van xvij jaren, wijs van verstande, scoen van aensichte, ende was grave Otten broeder van Gelre, ende hadde opgenomen te Romen te reisen om dispensacie te vercrigen van den paeus op die jonc-heit der jaren, want men genen biscop ordineren moet, hi en moet xxx jaren out wesen na den geestelicken rechten; mer wesende tot Noorthusen, in 't Over-Sticht, wert hi mit eenre coortsen oft zage gevangen, ende starf aldaer, in 't jaer Ons Heren M ij C ende xij, als hi dat bisdom in groten vrede hadde berecht omtrent vierdalf jaer; ende wert tot Utrecht gevoert ende begraven, mit groter eren, an de noertside van der Domkercke; ende al was hi een jong man, so was hi seer discreet ende besceyden in rechtelyke saken, ende seer behendich ende clouc in saken den ghemenen oerber des Stichts ende der kerken angaende.

Die sestienste divisie

¶ Van een scoen mirakel dat op dese tijt geschiede binnen der stede van Leiden.

Dat viij. capittel.

In desen tiden worden binnen der stede van Leyden conserveert ende in groter eren gehouden in een gasthuys dye reliquien ende gebeenten der Heyliger Maget, Sinte Katrijn. Dese reliquiën ende heylichdommen droegen de boden des gasthuys in allen steden ende dorpen in Hollant, om te conqwesteren ende te vergaderen gelt ende goet tot behoef der armer menschen des voerseide gasthuys. So is 't op eenre tijt geboert, dat dese goede mannen gingen langes die over van der zee. Ende onversiens is daer een storm opgecomen, ende dat water wert wloijende ende hem verheffende, als 't gewoonlic was, lopende over dat lant, ende beliep dese mannen, dat si niet wederkeren en mochten. Si stonden daer verbaest, ende en wisten wat an te gaen. Doe was daer één hebbende groter²¹¹ betrouwen in God ende in die heilige maget Sinte Katrijn, ende nam die monstrancije oft dat casgen daer de heilige reliquien in besloten waren, ende maecte daermede een cirkel oft een ringe in der aerden daer si stonden. Ende siet, een wonderlic dinck ende mirakel: die zee verhief hoer hoe langer hoe hoger, ende dat water liep op om de ringe, ende verhief hem so hoech in der luchte, dattet viij cubiten stont boven hoer hoefden, ende nochtans <C lviiij-r> en quam daer een droppel waters niet in den ringe; ende die mannen, dye in den ringe stonden, dijer ix was, bleven daer staen ter tijt toe, dat dat water weder wert ebbende ende in de zee liep. Ende doe gingen si daer uut, ende kondichden dit grote mirakel ende wonder overal dat lant. Dit tugeden eerbare luden, die in een scip waren omtrent den ringhe zeylende, dattet also was gesciet, in 't jaer Ons Heren M ij C ende iiij.

¶ Van biscop Otte van der Lippe, die xxxiiij. biscop van Utrecht.

Dat ix. capittel.

Otte van Gelre, biscop van Utrecht begraven wesende, daer grave Otte van Gelre, zijn broeder, ende grave Willem van Hollant, zijn suster man, tegenwoerdich waren, vercregen mit gestadigher beden ende supplicaciën van den capitelen dat Otte, een jongher broeder des graefs van der Lippe, wert gecoren die xxxiiij. biscop van Utrecht, ende bi consent des aersbiscop van Coelen ontving hy des biscops benedictie ende confirmatie in der stat van Franckenvoert, ende daer ontfinck hi mede van den keyser Frederic de ij. dat waerlike recht ende jurisdictie. Dese biscop Otte besette al sine sloten wiselic ende oerbaeric, ende nam dat cruce mitten voerseiden keiser mede an, ende voer over 't meer op dye heiden ende ongelovigen, hebbende in sinen gheselschappe Everwach, daer over of gesproken is, ende beval Hermen, sinen broeder, dat Sticht trouwelic te bewaren tot sijnre eren ende profijten.

¶ Van ij ridders dye in een²¹² tornoije reden ende van der graefinne doot van Hollant.

Dat x capitel.

In desen tiden waren twee vermaerde ridders: die ene was geheten here Wouter Persijn, here Jan Persijns zoen uut Hollant; d' ander was genoemt here Waelwijn van Leefdael, ende was here Rogiers soen van Leefdael uut Brabant. Het gesciede dat dese ij lyeve gesellen soudon riden tot enen tornoy; doe droegen si overeen des avoents mit malkander, als men des anderen dages tornijeren soude, dat si tidelic opstaen wouden, ende horen misse als si deden, ende dan hem bereyden totten tornoy. Ende als die misse uut was, began men daer noch een misse van Onser Liever Vrouwen. Ende omdat here Wouter Onse Vrouwe seer lyef hadde uut gronde sijns herten, so woude hy ijmmmer haer misse horen; mer here Waelwijn, dye der werltliker eren seer gijerich was, reet in den tornoy, als de eerste misse uut was; daer hi vele arbeids dede om den ridderliken lof te hebben. Ende here Wouter, als hi die benedictie van Onser Vrouwen misse hadde, bereyde hi hem totten tornoy; ende ten eersten dat hi in den tornoy quam, was elck ridder moede, ende wouden totter herbergen riden. Here Waelwijn quam here Wouter tegen, ende nam hem vryndelic in sinen armen, ende sprac: "Alre-lyefste gheselle. God moet di benediën, dye huden des dages dat geruchte des loves hevest gewonnen onder vele ridders." Here Wouter neygende zijn hoofd tot hem, ende lachede, omdat hi wel wiste dat hi in dien tornoy niet geweest en hadde. Mer als heer Wouter den lof zijns naems van den herauden hoerde roepen sonder oflaten, so verwonderde hem des, ende sprac tot here Walewijn: "Lieve geselle, ic en bin op desen dach in den tornoy niet geweest, want ic hoerde (nadat ghi van mi sceydet ende ghi misse hadt gehoert) een misse van Onser Lyever Vrouwen ten einde toe: de hevet mi desen lof doen geven, dien ic nyet verdient en hebbe; waerom, alre-liefste geselle, wi voertan oflaten willen desen werltlike ere, ende annemen een geestelic leven, dat nijmermeer vergaen en sal." Ende hebben rechtevoert ofgelaten die genoechte deser werlt, ende sijn sonder marren tesamen in een cloester gegaen, genoemt Heymerode, ende leefden daerin lange tijt salichlick. Dese here Wouter lach tot eenre tijt in sine ghebede in der kercken onder missen, ende leyde sijn handen ijnnichlyc tesamen. Daer quam hem een gulden cruce tusschen sijn handen, tot een teyken dat zijn bede van Onsen Lieven Here verhoert ware. Ende ditselve cruys brochte Alijt, grave Willems wijf van Hollant, met groter waerdichede tot Reynsburch in den cloester. Ende sij maecte denselven cloester daertoe vele butters, die men jaerlixs totter coken behoeft, aldaer leveren moet, ende starf daerna in 't jaer Ons Heren M ij C ende xvij, ende wert in den voerseiden cloester tot Reinsburch begraven.

Item. Ghi sult weten, dat overmits die <C lviii-v> waerdichede die here Wouter bi desen teyken van den gulden cruce <ontfinc>, dat gheslachte der heren van Persijn annamen van dijer tijt voert in hoer wapen te dragen ix rode slimme crucen.

Die sestienste divisie

¶ Hoe dat grave Willem een ander wijf nam uut Engelant, ende hoe hi corts daernaef starf.

Dat xi. capitel.

Ende als vrouwe Alijt, dye graefinne van Hollant, gestorven was, nam grave Willem een ander wijf, genoemt Marie, ende was hertoge Ethmonts dochter van Lancaster, coninck Henricxs die derden zoen; mer si en hadden geen kinder te samen. Ende grave Willem is onlanxs hierna gestorven in den jare Ons Heren M ij C ende xxiij, als hi de graeflic-heit van Hollant ende Zeelant hadde berecht xix jaer ende die graefscap van Oest-Vrieslant xxvi jaer, ende wert mit wenender uutvaert ende betaemeliker feeste tot Reinsburch in 't cloester bi sinen wive Alijt, de graefinne, begraven.

Die seventienste divisie

¶ Hier beghint dye xvij. divisie, ende heeft xv capitelen.

¶ Pausen.

Anno M ij C ende xxvij.

Dat eerste capitel.

Paeus Gregorius.

Gregorius dye ix. was dye C lxxxvij. paeus, uut Campaniën, ende sat xiiij jaer ende iij maenden. Hi was sere naerstich den keiser te vermanen dat hi die cruysvaert annemen soude, die hi sinen voersaet beloefte hadde te doen; waerom die keiser hem stelde op de weghe, ende quam tot Brundusium. Ende daer een luttel geweest hebbende, veinsde hi hem siec te wesen, ende toech weder in Siciliën. Ende daerentusschen quam die lantgrave van Hessen mit ontallic veel volc tot Brundusiën, om in dat Heylige Lant te trecken; die daer corts oflivich worde. Die keiser dit vernemende, quam haesteliken tot Brundusiën, ende nam alle des lantgraven scat ende cleinoden; waeromme die paeus den ban die Innocencius op hem gegeven hadde, beswaerde, mer die keiser en achtet niet, ende vervolchde den paeus ende cardinalen seer, om dat concilie te beletten dat die paeus geordineert hadde; ende dode vele van den cardinalen, waerom die paeus sijn opset laten moste, ende starf van rouwen in 't jaer M ij C ende xli.

¶ Item. In dese tijt was so groten storm van winde ende so groten opwater, datter in Vrieslant verdrencten over die C dusent menschen. Ende dit was een plage van eenre onwaerdicheit, die den Heiligen Sacrament van enen kempe ende rutermaen gedaen ende gheschiet was, als Onse Vrouwe na openbaerde; ende daer die Ostie oft dat Heilighe Sacramente ghevallen was, op dye selver plaetse wert een kercke getijmmer; ende dye vloet liet doe of te vloyen.

¶ Item. In den jare M ij C ende xxxij was 't also couden winter, datter vele bomen ende vruchten uutvroren ende verdorden.

¶ Item. In den jare M ij C ende xxxiiij was in Pittou also groten honger onder den menschen, dat si die groene cruden aten opten velden; ende daernaevolgede so groten sterft, dat bi tiden hondert arme menschen in een kuyle begraven worden.

¶ Item. Lijflant, een lantschap gelegen tusschen Pruchen ende Ruschen, wert gewonnen van den Duitschen heren; ende waren noch ongelovige luden, ende worden gebrocht totten heiligen kersten gelove, in welke lande die Duitsche heren hem seer verbreiden ende deden daerin maken vele scone biscoplike kercken, ende zijn op dese tijt een grote voer batthaelge ende voerscutte van gehele Oestlant tegens den Ruysschen ende Moschouwers, daer si dagelicxs vele oerlogen ende striden tegens hebben, ende dat heilige kersten gelove vromeliken bescermen mit lijf ende goet.

In desen tiden was een Jode in Spangen de een steenrootse dede ter neder breken om sinen wijngaertshof groter te maken, daer hi in 't graven van den berge een boeck vant, hebbende houten bladen,

Die seventienste divisie

daer in gescreven was mit driërleij sprake, Hebreeus, Griecx ende Latijn: "Cristus die Gods Zoen sal geboren werden van der Maget Maria, <C lix-r> ende Die sal ghepassijt worden om des menschen salicheits willen." Ende als die Jode dit gelesen hadde, wert hi bekeert ten kersten gelove, ende dede hem dopen mit al sinen huysgesinne.

¶ Van Floris dye xiiij. grave van Hollant, Zeelant ende here van Vrieslant.

Dat ij. capitel.

Florys van dijer name die iij., worde na sijns vaders²¹³ doot die xiiij. grave van Hollant, Zeelant ende here van Vrieslant; mer Otte, sijn broeder, is geworden voer zijn vader grave van Oest-Vrieslant; ende Willem, de jonger broeder, stadthouder oft president van Kenemerlant; dese hadde een enige dochter, genoemt Alijt, die te man hadde here Dirck, dye viij. here van Bredenroede, daer si bi wan here Alfaert, den ix. here van Bredenroede, ende was here Willems vader, coninc Willems van Romen, grave van Hollant, overste ritmeester. Dese grave Floris nam te wive Machtelt, hertoge Henricxs dochter van Lottringen ende van Brabant, wes broeder oec Henrick ghenoeemt, hadde te wive Zophie, Sinte Lysbetten dochter; ende bi dese Machtelt wan grave Floris Willem, sinen navolger, grave van Hollant, ende oec na coninc van Romen; Floris den drossaert oft stadthouder; Alijt, graefinne van Henegouwen; Margriet, grave Harmans wijf van Hennenberch, dye tot eenre dracht baerde iij C ende lxx kinderen, als hierna geseit sal worden.

¶ Van enen oerloge tusschen biscop Otte van Utrecht ende grave Otte van Gelre ende hoe si verenicht worden.

Dat iij. capitel.

Omtrent dese tijt quam here Otte van der Lippe, biscop van Utrecht²¹⁴ weder van den Heiligen Lande, ende vandt alle zijn landt in goeden ponten ende vreden; mer hi quam onlanxs daernae in groten onvrede, want grave Otte van Gelre vele leenmannen ende vassallen wonende hadde in 't lant van Zallant, die sere swaerlic bescat worden van des biscops amptluden ende officyers, sodat si sere arm worden ende verbistert van tijtlyke goeden ende haven; waerom dat grave Otte des biscops luden by der tollen van Lobeck dede arresteren ende becommenen, ende maecte een conspiratie ende verbant mitten Zallanders tegen den biscop horen here. Biscop Otte van Utrecht, overmits raet ende hulpe biscops Dircs van Monster ende grave Harmans van der Lippe, sine broeders, versamede een groot heer van volck om daermede te trecken in die graefscap van Gelre, ende die te verbarnen ende te verwoesten, ende dat volck van Zallant mit machte bedwingen. Ende daertegen vergaerde dat volc uut Zallant mit hulpe grave Otten van Gelre bi Brokelo opten dijc, ende wouden den biscop wederstaen; mer die biscop quam hen manlic teghen, ende daer wert sere gevochten, soe datter vele doden bleven. Ende daer wertter vele gevangen, ende vele liepender wech. Ende die biscop behilt die victorie ende hadde den zeghe, ende toech voert ende

Die seventienste divisie

gewan 't casteel Ter Voirst, dat hi destrueerde, ende 't casteel tot Boc-horst verbrande hi altemael, utgheseit den groetsten toorne. Want die drossaert mitten burchsaten van desen castelen hadden al dezen twist gemaect ende hadden dat gemeine volc van Zallant tot ongehoersamheyt ende rebelheyt eerst verweect tegen horen here den biscop. Die grave Otte van Gelre, die seer oevel nam des byscops zeghe ende victorie, creech in zjnre hulpe den hertoge Walraven van Limburch, grave Henric van der Zeine, mit ij M ridderen ende knechten, ende badt mede den jongen grave Floris van Hollant, sinen neve, an hem assistencie in desen oerloge te doen; ende grave Floris quam de Lecke opgevaren mit ve- <C lix-v> le scepen, ende verbrande des biscops huys te Gheijn. Ende daertegens biscop Otte van Utrecht mit hulpe biscops Gherrits van Bremen, zjn broeder; biscops Dircs van Monster, sinen neve; ende grave Hermans van der Lippe, sinen broeder, heeft vergadert dusent rydderen ende knechten, ende woude daermede dese princen ende vorsten bestreden hebben. Mer die biscop Conraet van Portuen, legaet der stoelen van Romen, quam by avonturen ter plaetse daer dese strijt geschien soude, ende nam die op in zjn handen, ende dede daarvan enen uutspraec tusschen dese twe partiën, als dat die grave van Gelre soude quijtselden ende overgeven der kercken Sinte Martijns tot Utrecht alsulke anseggen ende recht als hi hadde an de voechdie van den lande van Zallant; ende die biscop soude dat slot te Clysteren ende tot Sinte Odiliënberge, utgenomen die proestie ende dienstmannen ende vasallen, den grave van Gelre wedergeven, ende te lene van hem houden. Ende die grave van Hollant soude hebben voer sine dienstmannen viij C ponden, de hi daer wonende hadde; ende soud se daermede der kercken van Utrecht vry ende quijtselden.

¶ Van enen groten oploep binnen der stat van Groeningen tusschen den burchgrave ende den castelein van Coeverden, ende hoe die biscop van Utrecht jammerlic ende deerlick vermoort wert.

Dat iiij capitel.

In den jaer Ons Heren M ij C ende xxv gheschiede binnen der stat van Groeningen een loep ende strijt tusschen Egbert, den burchgrave van Groeningen, ende Roelof, den castelein van Coeverden; waerom dat de biscop mit machte van volcke quam binnen Groeningen, ende maecte enen pays ende vrede, dye te onderhouden op haer lijf ende goet. Mer als de biscop weder wech was gereyst, quam Roelof die casteleijn, ende destrueerde des burchgraven huys bi Hamme gelegen, ende quam binnen Groeningen, brekende den vrede, ende jaechde den burchgrave tot in Vrieslant. Ende hiertegen versamede de burchgrave veel Vriesen, ende quam daermede voer Groningen ende beleide dye stat al omme, ende scoet daer vier in de stede, daer si sere of verbrande, ende bestonde se also mit stadiger assoulten, dat Roelof mit nauwer noot daeruut quam, ende weeck op dat slot tot Coeverden. Die casteleyn, dye dese injurie ende homoet wreken woude, vergaederde snelliken een deel volcs, ende quam voer Groeningen, ende bestormde se mit allen seer, sonder aflaten. Mer dye biscop, die dit schijer vernomen hadde, vergaerde een deel utghenomen wapentuers, ende quam daermede om desen castelein van den besitte van Groeningen te verdriven, ende dat casteel van Coeverden mit crachte ter neder te werpen. Die grave van Gelre quam selver in

Die seventienste divisie

des biscops hulpe mit vroem wapentuers. Graef Floris van Hollant sende here Jan van Arkel ende Herbern van Arkel, ende Ghysbrecht, heer van Aemsterlant, mit een deel uitgelesen rydderen ende knechten. Grave Dirc van Cleve ende grave Boudewijn van Benthem dede hem mede bistant ende hulpe. Dyergeliken die aertsbiscop van Coellen ende die biscop van Monster sende hem alsoe vele volcxs als hi begeerde. Ende mit allen deser heren ende princen hulpe vergaerde hy een scoen heer van volc, ende sloech sine tenten ende pauweljoenen ter neder tot Anem, daer dye biscop dien dach bleef leggen, hem verblijende mit sine heren; ende daer wesende, heeft hi by oerdel ende vonnisse sijre heren ende princen desen casteleijn Roelof verwijst uut alle sine goeden, ende dat hy die mit allen rechten verboert hadde. Ende allen dengenen die 't mit Roelof hilden oft hem bistant deden, dien vergaf hij 't volcomeliken. Roelof die castelein bedochte dye grote mogentheit des biscops, brack sijn belegge op van Groeningen, ende sette sijn tenten bi den dorpe van Coeverden, ende aviseerde te voren dat daer een marasche ende broecklandt tusschen hem beyden lach, daer men niet lichtelic over comen en mochte. Des anderen daghes, als die dageraet opghing ende de zonne begonst te schinen, die grave van Ghoer Sinte Martijns bannier-dragher dede dien trommelen slaen ende dye trompetten blasen, ende ghing voer mit uutghecoren wapentuers; ende al dat heer volchde hem na, dat menichsins gewapent was mit menigerley instrumenten. Ende als die beleyders der eerster battaelgen des biscops voer waren gegaen ende meenden over zudden ende marasschen te gaen, soncken si daerin overmits last ende swarte des har- <C lx-r> nasch, ende verdroncken daerin al levendich, die niet alleen van den mannen der Drenthen, mer oec mede van den wiven jammerlic ghesmoert ende vermoert worden. Ende vele die dootlike gewont waren, sijn mit nauwer noot wechgecomen. Roelof die casteleijn is haestelic opgeseten ende heeft mit een deel reysigers dat vliënde heer allen den nacht vervolcht, ende benam hem alle hoer provande, hoer tenten ende cleinoden heeft hi beroeft, ende is mit groter zeghe ende mit vele gevangen wedergekeert tot Coevoerden, daer die overste of waren grave Gerrit van Gelre, Gijsbrecht van Aemstel ende Dirc, proest van Deventer, des biscops broeder; ende biscop Otte van Utrecht wert bevonden in een zudde, dien si wredeliken mit hoer swaerden ende messen zyn cruyn van sinen hoofde vilden; ende na vele smaetheden ende pynen, die si hem andeden, namen si hem ten lesten, ende worpen hem in ene onreyne stede ende versmoerden hem daerin opten eersten dach van der Oestmaent, ende starf also smadelyken ende deerliken doot in den jaer Ons Heren M ij C ende xxvij. In desen stride bleven meer dan v C vrome mannen doot, ende daertoe menich edelman so geslagen ende versmoert; onder welcken dat mede bleef here Jan van Arkel ende here Herbern van Arkel zyn neve; ende here Baernt van Horstmer, ridder, die een cloeck ende onversaecht vroem man was, hart ende starck, vermaert boven alle Duytschen, ende bleef lange tijt leggen op sinen schilt; mer in 't einde verdranc hi mede, mer hadde nochtans onder die vianden vele vromicheden te voren gedaen. Die biscop wert van al den volcke, geestelyc ende waerlyc, mit groten wenen ende droefheden uut desen onreinen²¹⁵ zudde gehaelt, ende wert seer deerliken tot Utrecht ghebrocht ende begraven in die Domkercke bi den anderen twee Otten, biscoppen, als hi dat bisdom xiij jaer lang mit groter eren berecht hadde ende tegen den rovers ende vianden totter doot toe hem vromelic ende stoutelic geweert hadde. In desen selven jare hebben dye nonnen

Die seventienste divisie

van Sinte Servaes t' Uytrecht haer swarte cappen ende coevelen verwandelt, annemende grauwe habyte, tegens wille ende consent hoerre priorinne, genoemt Hulinde.

¶ Van here Willebrant, die xxxv. biscop van Utrecht²¹⁶.

Dat v. capittel.

Als bisscop Otte dus jammerlicken vermoert was ende begraven, quam grave Florys van Hollant mit meer andere vasallen ende princepale dienstmannen der kercken tot Utrecht, ende bad voer sinen neve, here Willebrant, biscop van Padeborn, ende was des graven zoen van Oldenburch, dat men hem tot enen biscop van Utrecht kyesen woude. Ende als alle die heren vergadert waren om hem te beraden op des graven supplicatie ende bede, ende siet, die grave van Gelre ende die here van Aemstel, de beide ter doot toe waren gewont ende een corte uutsettinge hadden vercregen van der vangenisse, worden gedragen op hoer bedden leggende, ende gebrocht in 't Generale Capitel ende baden der ecclesie al wenende om succoers ende bistant te comen uut hoere vangenisse. Ende als men dese heren sach dus jammerlicken gewont, worden alle die heren bitterlic screyende; ende den rouwe van des biscops deerliken doot wert weder vernijewet, als geen wonder en was. Waeromme dat si gemeenlic coren desen here Willebrant, biscop van Padenborne, als een bequaem man desen onnoselen ende smadeliken doot te wreken, te wesen die xxxv. biscop van Utrecht²¹⁷, een man van groter gestadycheit, wijs ende hoech geboren. Ende also dese here Willebrant op die tijt was in IJtaliën becommert in des keisers saken, soe worden geordineert wyse notabile mannen, de snelliken over berch trecken souden ende brengen hem dese nijewe tidinge ende die begeerte der ecclesie van Utrecht, ende hem te presenteren in den hof van Romen. d' Welck also is geschiet, want dye paeus Gregorius dye ix., by rade sijnre cardinalen, soe sette <C lx-v> hi sinen lieven ende wel bekenden Willebrant van Padenborn te wesen biscop van Utrecht, hem gevende die benedictie, ende senden eerlicken tot sinen lande ende kercke hem bevolen.

¶ Van den wrake die over des biscops doot wert ghedaen.

Dat vi capitel.

Als nu dese biscop Willebrant in sine biscops zetel introniseert ende gheset was, ginc hi sitten te rechte binnen der stat van Utrecht, daer die hoge mannen der kercke van Utrecht mit recht ende mit vonnisse wijsden dat die grave van Gelre mitten anderen gevangen vrij ende loss wesen souden van der vangenissen des casteleins van Coevoerden, want dieselve casteleyn als een verbannen man overdadich ende onwittich sinen rechten lantshere den biscop mit enen onwaerdigen ende smadeliken doot zijn lijf hadde benomen. Doe versamede dese biscop beyde van zijns selfs macht ende mede uut Vrieslant, overmits den²¹⁸ oflaet die die paeus daertoe gegeven hadde, een machtich groot heer van volc, dewelke hi teghens die van Coevoerden ende den Drenthers deelde in ses battaelgen; ende daertegens setten dese voerseide Drenters oec ses battaelgen,

Die seventienste divisie

daer si den biscop mede wederstaen wouden, ende besetten die palen ende die frontieren van haren lande also vast ende starck, dat men zonder grote schade niet wel in haer lant comen en mochte. Mer dese biscop als een onversaecht prince quam tegens sine vianden van allen siden, ende sloech daerin so vreseliken, datter mit allen vele doot bleven; ende verbrande vele dorpen, ende vervolchde dat vliënde volc al totter doncker nacht toe. Des smorgens vroe, als die sonne opgegaen was, quamen die van Coeverden mitten Drenthen, dye seer ontsagen des biscops mogentheit, ende gaven hemselven in des biscops genade, ende gaven hem gijsele, ende hi ontbant se van den banne ende maledictiën op deser conditiën: Als dat Roelof die castelein den biscop vri ende eygen over leveren soude dat slot te Lare ende dat slot te Coeverden mit alle recht ende jurisdictie van der Drente, ende soude noch betalen den biscop iij dusent marck voer alle schade hi gedaen hadde; ende noch soude hi senden C vrome mannen in Lyflant om te vechten mitten Duitschen heren op die heyden, ende soude noch fonderen ende stichten een vrouwen cloester van xxv provens van Sinte Benedictus oerde tot Swartewater bi Swolle. Dit gedaen zijnde, dede die biscop dat slot te Lare ten gronde toe ofbreken, ende dat slot te Coeverden besette²¹⁹ hi met sinen volcke, ende dede dat trouwelic bewaren. Ende hi dancte alle sine hulperen, heren ende ridderen ende knechten hoechlicker, ende begaefde se mildeliken, ende beval se Gode; ende hi reet vandaen tot Utrecht mit groter eren tot Sinte Martyns feeste.

¶ Hoe dat Roelof de casteleijn in dat slot tot Coeverden verradelic weder innam boven den vrede voerseit.

Dat vij. capittel.

Roelof bedroefde hem sere dat hy den biscop aldus zijn slot overgegeven hadde, ende dat hi van sine officie ende droetsaetschap van den landen van Drenthen beroeft was, corruppeerde ende verwillichde hi enen dienre van den slote om enen sekeren zomme van penningen, dat hi hem dat slot tot enen bequamen tijt verraden ende leveren soude. Niet langhe hyerna stelde hem dese Roelof mit een menichte van gewapende luden omtrent den dorpe van Coeverden, niet verde van den slote, ende dese verrader hadde alle den meesten hoop van den zoudenijers mit loesheden ende behendichede beneden den slote in 't dorpe gebrocht; ende soe geringe als sie of waren, stont dese Roelof op van sinen lage ende begreep die brugge van den slote, ende quam daerop, ende sloech se al doot de hi daerop vandt, ende besette dat doe wel starck mit sinen knechten ende zoudeniers. Die biscop dit vernemende was harde sere gestoort ende gram van den verliese van sinen slote, dat hi verloren hadde, ende geboet dat casteel tot Hardenberch daertegen te besetten, ende ordineerde een generale heervaert teghen den casteleyn ende die van Drenthen.

¶ **Van justicie ende doot die desen Roelof, den castelein, anghedaen wert.**

Dat viij capittel.

Hierna, in den jaer Ons Heren Mij C ende xxviij, als alle marasschen ende broeclanden harde mitten yse ende snee bevroren waren, ende men overal reysen mochte, toech de biscop mit enen machtigen heer in der Drenthen <C lxi-r> lant, ende meende dat hi des anderen daghes voer 't slot tot Coeverden trecken soude, om dat te bestormen ende mit crachte te²²⁰ winnen; mer dit opset ghing te niet, want in derselver nacht quam groot wint ende reghen, waerbi dat dat ijs ende snee te niete ghing, ende al dat heer moste van nootsweghen afterwaerts wijken, ende lieten alle hoer instrumenten ende artelrije daer bliven; ende die biscop predictie van nijewes des paeus oflaet, ende sende in Vrieslant om hulpe ende volc van wapenen. Ende als die zomer anquam, vercreech dese Roelof een bestant van xv dagen lang, ende beloofde tot dier abten segghen in Vrieslant te onderhouden alsulken uitsprake ende seggen van allen misdaden dye tusschen den biscop ende hem tot deser tijt toe geweest hadden. Gedurende dit bestant van xv daghen, quam Roelof op 't casteel van Herdenberch, ende woude mitten biscop spreken ende tracteren van den paijse ende zoene. Die biscop verwonderde hem seer als hi desen Roelof sach, ende seyde hoe hi so stout ende vermetel ware boven alle andere sine vianden te comen alleen mit enen dienre in zijnre presentie. Daer namen dye borchsaten ende die gemeente van Hardenberch desen Roelof tegens des biscops danck ende wille, als een onwettigen ende verbannen man, uut des biscops camer, mit Henric van Gravesdorp, ende brochten hem beneden in 't slot, ende setten se beyde al levende op raden, ende andeden hem menigerley pinen, als moerdennaers ende straetrovers, waerom dat volc in den Stichte van Utrecht began tegen malcander op te staen, also datter scheen dat si malcanderen souden slaen of verbarnen; waerom dese biscop tot Utrecht quam, ende dede daer openbaerlic sinen onscult voer alle den volke. Ende overmits hulpe grave Floris van Hollant maecte hi vrede ende vrientscap tusschen sine twistende mannen ende²²¹ dienres.

¶ **Van die rebelheit des volcs²²² van Drenthen.**

Dat ix capitel.

In den jare Ons Heren Mij C ende xxxvi, dat verwaten ende vertwifelde volc van Drenten versameden vele wapentuers²²³ ende knechten, beleyden wederom die stede van Groningen. Ende Egbert, die burchgrave, dede dye porten op van der stede, ende ghing manlyken uut, ende sloech vele van sine vianden doot, ende behilt alle hore provande, ende wel vi C paerden, ende verbrande vele dorpen in den Drenten. Die biscop, die hem seer hierom verblide, reisde in Vrieslant, ende predictie daer weder des paeus oflaet, ende vercreech vandaen derdenwerf een groot heer van volc, daer hi crachtelicken mede in der Drenten toech, ende verbrande dat dorp van Coeverden ende dat voerburch van den casteel altemael, daer si vele paerden, harnasch, cleder, provanden ende ander vele goeden roefden ende namen; ende daerenboven sloegen sij 't al ter doot, wijf ende

Die seventienste divisie

kinderen, ende en spaerden nyemant, out noch jonck; ende als den dach ten avont quam, toech al dat biscops heer over dat broeclant om te bet bescermt te wesen, ende keerde weder tot Anen, daer si hem mitten behouden rove seer verbliden. Des anderen dages, als die zonne opghing, reysde des biscops heer mit onwonden bannijeren, mit trommelen ende andere geluden over dat broeclant, ende haesten hem om dat casteel van Coeverden te besetten. Mer een ontallic volc der Drenten waren des nachts te voren al heimelicken binnen der vesten des casteels gecomen, ende an die ander side stonden die Vriesen uutten gestichte van Monster in groter hoemoet in der Drenthen hulpe. Die Vriesen uut den Stichte van Utrecht waren in des biscops hulpe van Utrecht²²⁴, ende hadden des dages te voren groten scade ghenomen ende waren sere verwonnen. Ende daerom waren de Drentheners vele te stouter, ende sijn mit heercracht te Coeverden gecomen, ende wouden sonder merren striden teghen den biscop. Mer die biscop anmerckende sine provande gheminret, toech weder afterwaert in Hardenberch, ende gaf zine zoudeners²²⁵ oerlof, ende dancte sine hulpers, ende hi besette sijn sloten, ende voervolde se mit alle dat hem van node was.

¶ Van dat beginsel ende oerspronck der stede van Gorikom.

Dat x. capitel.

Omtrent dese tijt stont bi dat dorpe van Arkel een cleyn casteelken op een plaetse genoemt Wolfare, toebehorende here Jan, den ix. here van Arkel. By welcke burch doe woenden sommighe visschers. Want <C lxi-v> die rivier van der Merwen begon daer te vloijen ende te ebben, op ende nederdalende, omdat die twee rivieren van der Wale ende Maze daer inéénvloijen, want die Wale was omtrent die stede van Tijele benaut ende geleijt, dat si haren ouden courts ende loop in der ryevieren van der Lingen nyet houden en mochte; dijergeliken was van der Maze medegedaen; ende dese visschers, omdattet een scamel ende arm volcxken was, worden si gheheten Gorrekens, waervan dat die stede van Gorrekom, mer nu Gorichom gehieten wert. Ende dese here Jan geboet alle die husen van desen dorpen van Wolfare of te breken, ende dede die mit groten onderstant²²⁶ ende hulpe weder setten²²⁷ by dat casteelken in maniere²²⁸ van eenre stede, ende van den stenen die gecomen waren van der kercke van Wolfare worde ghemaect ende fondeert die parochiekercke van der stede van Gorichom; ende alle die ornamenten outaren ende beelden worden gebrocht in denselver kercken van Gorichom. Ende here Jan dede <dese> stede al omme bemuren mit hogen dijken, toornen, ende tijmmerde daerin een groot starck casteel, dat men hiete de burch oft palaijs van Arkel, want de heren van Arkel daer hoer woenstat voertan plagen te houden.

¶ Van den Geluckigen Berch, ende doot des biscops Willebrant.

Dat xi. capitel.

Dese Willebrant, doen hy noch te Padenborne biscop was, hadde hy twe mael in 't Heilige Lant geweest, om des keysers bootscap ende saken, daer hi enen alten vreemden sake vernam. Men seyde hem, dat

Die seventienste divisie

al vast bij der stat van Tharsen enen groten berch leit, dye men daer in den lande noemt "den Geluckigen Berch", of "den Berch van Avonturen"; ende so wie in penitencie ware met vasten vi weken lang, sijn biechte claerliken dede, ende ons Heren²²⁹ Lichaem dan ontfinge, ende also nuchteren clomme opten berch, de soude sonder twifel goede avonture vinden. Dese biscop seyde mit waren woorden, dat hi enen ridder gesien hadde tot Antiochyën, dye op desen berch geweest hadde om geluckige gracie te vinden; dye daer vandt op 't alre hoechste van den berghe een tafelken al vol mit menigerhande spijsen, dat hem ende dye met hem waren dagelixs spise genoeg leverde bi te leven den tijt die si daer waren. Dese biscop Willebrant²³⁰, als hi dat Sticht van Utrecht manlic ende eerlic hadde berecht vi jaer lang, starf hi te Zwolle in 't jaer Ons Heren M ij C ende xxxiij, ende wert mit groter eren gebrocht tot Utrecht, ende aldaer begraven in die kercke van Sinte Servaets cloester; want hi den eersten steen van der kerken geleit hadde.

¶ Van Otte van Hollant, die xxxvi. biscop van Utrecht.

Dat xij. capitel.

Otte, die derde van dyer name, grave Willems zoen ende grave Floris broeder van Hollant, wert eendrachteliken, doer anroepinge ende inspiracie des Heiligen Geests, van al den cappittelaren geëlegeert ende gecoren de xxxvi. biscop van Utrecht, een doerluchtich ende hoech-geboren man van coninclike gheslachte. Dese Otte was na den doot sijns vaders gevoecht ende geordineert totter ridderscap, ende ontving van sinen broeder dye graefscap van Oest-Vrieslant te leen ende te regeren; mer hi begaf die heerscappie, ende nam an dat bisdom, dat hy seer arm ende in groten sculden vant beladen van den rebellen ende ongehoersamige Drenters, ende mede dat die diken dicwils braken ende dat lant overvloyede mitten water, tot groten scade van den landen. Ende bi Goods insprekinge vercofte dese biscop vele van sine goeden, dye hem sijn vader gheërft <C xlij-r> hadde in Hollant, ende betaelde des bisdoms sculde, ende lossede sine castelen, ende berechte dat bisdom lange tijt als een waerlic hertoghe ende here; ende tot sinre oetmoediger supplicatiën ende bede, dede graef Floris van Hollant sijn broeder enen starcken dijck leggen van Amerongen tot Scoenhoven, op sijn eygen costen; ende tot sijnre ewyger memoriën ende love dede hi den Stichte van Utrecht veel goets.

¶ Van den groten ongelove des volcs van Stadingen, ende hoe si ghedestruert ende gheslaghen worden.

Dat xij. capitel.

In desen tiden was een edele hoofmans ende ridders huysvrouwe, wonende in 't lant van Stadingen, in den bisdom van Bremen. Het geboerde op enen Paeschdach, als dese vrouwe dat Heilige Sacrament ontfangen soude, dat si ten outare quam, offerende den priester een cleyn pennincksken; d' welc die priester mercte, ende nam 't in groter onwaerden van sulken edelen vrouwe, ende murmureerde daer seer op, mit groter sotheden; ende als den dienst Goods²³¹ uut was, ghing dese vrouwe geliken d' andere luden om te ontfangen dat

Die seventienste divisie

Heilighe Sacrament. Die sotte ende dwase priester en gaf haer niet dat Heilighe Sacrament, mer hi leide der vrouwen (die mit devociën ende besloten ogen haer daertoe voechde), den ghe-offerden penninc in den mont. Die vrouwe stont op, ende wist anders niet, si en hadde dat Heilighe Sacrament ontfangen; ende als si dat bestont in te swelgen ende te cawen, ende bevoelde dattet hart was, wert si in haer selven turbeert ende gestoert mit droefheden van herten sere bevaen, verduchtende dattet haere zonden schult was, dat sij 't niet in crigen en moechte. Si haestede hoer seer snelliken thuyswert, met besloten monde, ende nam enen sconen witten doeck, ende liet daerop vallen datgeen dat si ontfanghen hadde; siende den penninc, wert si des meer gestoert, dat si niet en soude gebruiken die graciën ende vruchten des waerden Heiligen Sacraments, de alle kersten menschen nu op desen Paeschdach ontfangende waren. Ende als si aldus in haer camer sat, wesende verslagen mit enen ontsetten aensichte, quam hoer man mede te huys; ende siende zijn wijf dus verslagen sittende, ende anders gelatende dan si gewoenlic was. Mit stadiger beden ende dreygementen vernam hi ten lesten wat haer wedervaren was. Dit horende, stelde hy zijn wijf tevreden; ende also dese priester een vicecureyt was van derselver kercke, dede hi by hem comen den pastoer, ende besculdichde desen priester seer van 't geen dat hi bedreven hadde. Die priesteren en waren van deser correctie niet verbeterd, mer bestonden mit ontamelike woerden, mit groter contumatiën tegen desen ridder op te staen ende te scelden; waerom des ridders toernicheit altijt meer ende meer worde, ende claechde dit sinen vrienden ende maghen, doer wiens raet dese vicecureyt heimelic geworget wert. Dit gedaen zijnde, wert dese ridder verdaecht tot beteringe van der Heiliger Kerken, ende wert in den banne gedaen; mer doer raet zijnre vrienden versmade hi alle de geboden ende censuren der Heiliger Kerken, ende hy bleef aldus een gans jaer lang in den banne gaen, overmits assistencie ende hulpe des gehele lants, de hem in sine boesheden stijfden ende starcten, ende quamen ten lesten tot sulker dwalinge, dat si alle dat lant doer niet alleen en slipen ende trouden haer nichten, mer sliepen bi haer susteren ende eygen moeders, ende verjaechden ende verdreven alle de priesteren ende geestelike luden uut horen landen. Ende dat alrequaetste was, si versmadden die Sacramenten der Heiliger Kerken, ende versaecten God ende dat heilige kersten gelove, ende begonnen afgoden van hout ende steen te anbeden. Si en achten niet op des paeus ende des keisers geboden. De paeus Gregorius die ix. hadde daer gesonnen een legaet mit vele geleerde mannen, geestelike ende waerlicke, om dit volc te bekeren ende totten rechten wege des geloves weder te brenghen. Mer si waren verhart in hoer boesheit, ende bescempten ende bespotteden dese mannen, andoende vele smaetheden slogen si de ten lesten doot. Waerom dat die paeus tegen hen deden preken een cruysvaert, gevende alle dengenen oflaet van allen sonden, die dese luden van den lande van Stadingen verwoesten ende doot sloegen. Hyerna, in den jare Ons Heren M ij C xxxiiij, worden mitten cruce geteykent grave Floris van Hollant, hertoghe Henric van Brabant ende grave Dirck van Cleve, mit meer andere geestlycke ende waerlicke heren, ende toghen uut beveel des paeus Gregorius dye ix. in 't Staderlant, in den <C lxij-v> Stichte van Bremen, ende verdreven daer uut mannen ende wiven ende kinderen, de één mitten anderen. Dye mannen van Staden dit vernemende, stelden hem vromelick ter were tegens desen kersten princen, ende ordinerden haer battaelgen seer wiselyck. Mer doer raet des heren van Maten

Die seventienste divisie

worden si van allen siden bestreden, ende daer worter wel iiiij M verslagen; ende wat niet wech gelopen en konde, sloegen si al ter doot, man wijf ende kindren, out ende jong, ende verwoesten dat gehele lant. Dit gedaen sijnde, keerden die princen mit groten rove ende loeflicken zege weder te lande, uutgeseyt here Willem van Egmont, ridder; die bleef daer verslagen.

¶ Hoe dat grave Floris in een tornoy verradelic doot geslagen wert.

Dat xiiij. capittel.

Des jaers daernae, als men screef M ij C ende xxxv, also grave Floris in veel tornoijen in vreemde landen plach te wesen, daer hi groten <C lxiiij-r> lof ontving om zijnre ridderliker ende manliker daden wille, daer hi veer of vermaert wert, verhoerde dye graefinne van Cleermont van des graven doecht ende vromicheit van live, ende begon te dencken ende te avisieren hoe si desen grave van Hollant best mocht comen te sien, daer si so menighe ridderlyke doecht of hadde ghehoort; ende vant in haerselven enen heimeliken raet, als dat si horen man vriendeliken bat tot veel tiden, of hi enen hof tot Cledermont woude doen beroepen. Want si vermoede wel, dat grave Floris ijmmmer mitten Duytsschen daer comen soude. Die grave van Cleermont, om bede wille sijns wijfs, dede hi enen hof condygen ende beroepen tot Cleermont. Grave Floris, als hi dese mare vernam, besate hem daertegen, ende nam den grave van Cleve tot sinen medegeselle te wesen, die daer costelic ende wel gechijert toghen. Daer wert grave Floris in den tornoy gecoren meester ridder te wesen van den Duytsschen; ende daer was een ander vroem ridder, die men den here van Nijgel noemde; die wert gecoren een meester te wesen over den Walschen ridders; ende na desen ordineerden die herauden dat ridderscap an beyden sijden. Daer versameden dye heren opter banen om den lof te vercrigen. Grave Floris, dye des speels gewoen was, arbeide veel meer ende bet dan ijement anders. Die graefinne van Cleermont, dye in den venster lach, ende neder die grote vromicheit des graven ende hoerde overal roepen sinen name; ende van groter begeerten badt si horen man daer si bi lach in den venster, of hi hoer desen grave van Hollant wisen woude onder den ridderscappen. Die grave van Cleermont nam dese woerden in groter onwaerden, ende antwoerde hoer mit enen verkeerden ende fellen aensien aldus: "Ic weet wel dat van volheit des herten die mont sprekt, ende dat de grave van Hollant dijnre minne bruict ende siet²³² hier dijn minre; die de twe gulden bannieren draecht, mitten roden leuwe, dien du mit barnender minnen dicwils begheert hebste levende te sien; mer leeft God! du selsten noch 't avont doet sien." Die graefinne bekende haers mans fellen sin, peinsde hoe si den grave van Hollant bi een heimeliken bode mochte waerscuwen; mer de grave van Cleermont haeste hem, hoe out hi van jaren was, dede sijn wapen an, ende versamede bi hem sine Walsche ridders, ende bereet mitten heren van Nijgel grave Floris an allen sijden, ende sloegen alle gemeenlic op hem, met groten fellen nijde. Grave Floris, die van desen verrade niet en wist, verweerde hem tegens den helen hoop der Walen also lange als hy mochte, ende dreef een lange tijt van hem mit manliker vromicheit vele sijnre vianden, die hem anvochten. Ten lesten quam die grave van Cleermont mitten sinen, ende overviel grave Floris so swaerliken, dat si sijn bannijere velden, ende

Die seventienste divisie

slogen daer doot. Die grave van Cleve werts ghewaer, dat grave Floris, sijn neve, daer neder lach, rende hi mitten Duytschen daertoe, om wrake van sinen neve te doen, ende sloech rechtevoert den grave van Cleermont opter selver banen weder doot, ende jagede den here van Nijgel uten tornoy; ende aldus is dat boertelicke spul verandert in enen bloedighen strijt. Die graefinne van Cledermont bedachte dat die edel man grave Floris onnoselic in sijn doot gecomen waer, ende dat si een oersake daerof is geweest, verloer van groten bitteren rouwen horen sin, ende woude boven van den toern nedervallen; ende hoer quam an een grote siecte, die men niet wel genesen en kan, geheten Amorhereos; ende leefde onlanghe daarna. Dye grave van Cleve ende die andere, die mitten grave daer gecomen waren, namen sijn dode lichaem ende brochten dat tot Reinsburch in 't cloester, ende wert aldaer mit groter wenender uitvaert begraven. Dese grave Floris was in zynre bloyender tijt lief ende seer bequam onder alle ridderen van Almangen, die de graefscap van Hollant in groter eren xij jaer lang berecht hadde. Hi liet after een zoen van vi jaren, geheten jonc-heer Willem van Hollant, denwelcken biscop Otte van Utrecht, sijn oem, grave Floris broeder, in sijnre hoeden ende voechdiën nam. Dese biscop Otte berechte Hollant mit sinen neve enen tijt; soedat daerenbinnen, by versoucke van sonderlinge vrienden, die here van Nijgel soende mit biscop Otte, grave Floris broeder voerseit; ende in der zoenen was geseit, dat de here van Nijgel een cloester soude <C lxiiij-v> doen maken op die stede, daer grave Floris gheslegen was voer sijnre sielen salicheit. Als nu biscop Otte, voecht van den jongen jonc-heer Willem was, regeerde hi de graefscappe van Hollant, Zeelant ende Vrieslant in groter vreden; ende mit deser hulpe bedwanc hi de Drenthers met die van Coeverden, ende brocht se onder sine subjectie ende onderdanicheit; ende reet ²³³ daerin ende uut tot sinen belieften ende berechte dat lant selver dat hem niement en dorste wederstaen. Die graefinne, vrouwe Machtelt, grave Floris wijf, leefde daarna in groter heilicheit ende dede stichten ende fonderen op hoer eygen erve een scoen cloester van der oerden van Cisterciën in dat dorp van Loesdunen, daer si nonnen in sette; ende si starf daarna in 't jaer Ons Heren M i j c ende lxviij, opten xi. kalende van Januario, ende wert in datselve cloester mit groter eren begraven dat si mit grote ende rijkelijke goeden hadde doteert ende begavet. In desen tiden leefde noch die heilige vrouwe ende wedue sinte Elisabeth, des conincks dochter van Ungariën ende des lantgraven Lodowycs huysvrouwe van Hessen ende Duringen, die in haer camer hadde staen een Mariënbeelt, daer si hoer gebet voer plach te spreken; welc beelt si in een testament besproken hadde dese vrouwe Machtelt, graefinne van Hollant, dye dat voert besproken heeft in der kercken van 't s-Gravensande, daer 't noch staet, doende grote wonderlike miraculen; ende noch een beelt van Onser Vrouwen staet tot Halle boven Brusel; één tot Haerlem, totten Vrouwenbroeders, die mede van Sinte Elijsabet gecomen sijn.

¶ Van die edelen die in deser tijt in Hollant ende Zeelant vermaert waren.

Dat xv. capitel.

In desen tiden waren in Hollant ende Zeelant wel v C ridderen, daer

Die seventienste divisie

dese die vermaerste of waren: Otte, grave van Oest-Vrieslant, ende wert na biscop van Utrecht; Willem stedehouder van Hollant; dese grave Floris broederen. Dirck, drossaet van Hollant ende heer van Bredenroede; Alfert, sijn zoen ende oec here van Brederoede; Willem, here van Teylingen, heere van der Lecke; Jan, heer van Hoesden; Jan van Veen, sijn zoen; Jan, heer van Arkel; Herbern, here van Biddersloet, Hugenzoen. Die here van Altena; die here van Lederdam; die here van Asperen; dye here van Putten ende Strenen. Henrick, here van Voern; Jacob, burchgrave van Leyden; Dirck, here van Wassennaer; Ghijsbert, here van Aemstel; Harman, here van Woerden; Willem ende Dirc van Teylingen, broederen; Simon van Haerlem, fondatoer des cloesters van den Vrouwenbroeders te Haerlem; Ysbrant van Haerlem; Claes Persijn; Willem van Egmont. Gerrit van Egmont, sijn zoen; Wouter van Egmont, sciltknaep; Aernt van Egmont; Claes van Egmondelf; Wouter van Egmont; Willem van Heechusen; Kerstant van Raephorst; Jacob van den Woude; Huge van Cralingen; Dirck van der Gou; Reinijer Boekel; Huge van Akersloet, alle ridderen; Goeselijn van Rijswijc; Aelbrecht uutten Hage; Dirc van Velsen; Pouwels van Brigdam; Bouwen van Sibburch; Floris van Woert, sciltknaepen.

Die achtienste divisie

¶ Hier begint die xviiij. divisie, ende heeft xxviiij capitelen.

¶ Paeusen.

Anno M ij C xli.

Dat i. capittel.

Paeus Celestinus.

Celestinus die Vierde was dye C lxxxviiij. paeus, van Meylanen, ende sat niet langer dan xxij dagen. Hi sant an den keyser legaten, dat hi ofstaen soude dat lant van IJtaliën nyet langer te destrueren, ende dat hi die cardinalen, die hi gevangen hadde, ontslaen soude; mer geen van allen en dede hi. Ende hyerenbinnen starf dye paeus, waerom dye keyser den cardinalen te langher ghevanghen hylt, omdat dye verkiesinge van den paeus te langher vertrecken soude. Ende binnen desen tiden wert IJtaliën seer verwoest ende verderft. Ende die Romeinen sorchden oec seer dat hy te Romē comen soude, ende winnen dye stat. Nae sijre doot stont die paeus stoel ledich een jaer ende ix maenden. <C lxiiiij²³⁴-r>

Innocencius die iiij. was die C lxxxix. paeus, van Genuen²³⁵, ende sat xi jaer iij maenden. Ende als die keyser Frederick²³⁶ dit vernam, was hi des nyet wel te vreden, ende sprac: "Ic hebbe mijn vrient verwandelt in enen viant." Want doen hi cardinael was, was hy des keisers vrient; mer nu woude hi bescermen der kerken vrieden, ende dede veel om den keyser tot enicheit ende kennisse te brenghen. Mer als hi vernam dat die keiser hem lagen leide, reisde hi van Romē te Genuen, ende van daer in Vrancrijc tot Lijons, daer hi een consilije vergaerde, ende verdaechde den keiser daer te comen. Ende als hi nyet en quam, soe dede hem dye paeus in den ban, ende setten van 't keyserrijc, ende absolveerde allen heren ende steden dye hem hulde ende eedt hadden gedaen. Ende dit was in 't jaer Ons Heren M ij C ende xxxiiij. Daer brochten ende geleyden hem de Fransoyen te Rome, ende toech voert tot Napels, daer hi starf; ende wert tot Sinte Laurens begraven te Romē.

Alexander die iiij. was die C xc. paeus, uut Campaniën, ende sat vij <jaren>. Hi hadde veel oerlogen tegen Manfred, keyser Fredericxs bastertzoen, die hem onderwant des conincrijcs van Siciliën, ende dede hem in den ban; mer hi en achtē niet. Ten als hi gecomen was tot Viterbiën om paeys ende vrede te maken tusschen den Venechianen ende Genuerses is hi daer gestorven, ende wert tot Romē gevoert tot Sinte Laurens, daer hi begraven wert; ende dat paeusdom vaceerde iij maenden ende iij dagen.

¶ Keyzers.

Anno M ij C ende xxxiiij.

¶ Item. Keyser Frederic die ij. hadde enen zoen, geheten Henric, denwelken hy gemaect hadde coninc van Romē. Ende want hi hem sette tegen sinen vader, dede hy hem vangen ende brengen in 't conincrijc

Die achtienste divisie

van Napels, ende lyet hem daer leggen in enen starcken toerne, ende dede hem van honger versmachten; ende dese Henrick en wert niet gerekent in 't getalle der Roemscher coningen, want hi nije ijert eerlicxs of doechtlicxs en dede tot des rijcs oerbaer. Doe nu Henric doot was, sant die keyser sinen bastert zoen, geheten Manfreet, in Duytslant, ende geboet den coervorsten dat si sinen anderen soen Coenraet kyesen souden in Henricxs stede tot een Roemschen coninc. Ende dese Coenraet, als hy tot enen Roemschen coninc ghecoren was, bewaerde ende regierde hy dat rijc in Duytslant. Ende dese Coenraet was sinen vader seer gelic in een deel punten, als in goedertierenheit ende eergijricheit, mer in stadicheit der zeden ende cloecheit gingen sijn vader te boven. Dese Coenrat wert na van sinen bastert broeder vergeven ende starf. Hi liet enen zoen after, geheten Conradijn oft Conraet, de naemaels geslagen worde van Kaerl, coninc Lodewics broeder van Vrancrijc, denwelken Kaerl die paeus Urbanus die iiij. dat conincrijc van Siciliën hadde ghegheven ende beleent teghen desen Conraet ende sinen bastert broeder, Manfreet, dye alle beyde van desen coninck Kaerl verslaghen worden. Ende als dese jonghe Conraet ofte Conradijn doot was, so bestarf dat hertoechdom van Swaven an dat keiserrijc, ende en heft geen hertoge van Swaven zeder de tijt weder geweest.

Anno M ij C xliij.

Henric²³⁷, lantgrave van Hessen ende van Duringen, Sinte Elizabeths zoen, wert gecoren tot enen Roemschen coninc, ende gheschiede aldus: Die paeus Innocencius die iiij., als hi sach dat hy niet en mocht wederstaen dye machte des keyzers Fredericxs, soe quam hy tot Genuën, ende voert tot Lyons in Vrancrijck. Ende hilt daer concilium met sinen cardinalen, biscoppen ende prelaten, ende daechde den keyser daer te comen om hem voer den vorsten te verantwerden. Mer hi een quam nyet, waerom die paeus hem ofsette ende beroefde hem van den keyserlicker crone; ende mede des conincrijcs van Siciliën ende Poelgen. Ende absolveerde den coervorsten ende allen heren ende prinsen van den ede ende huldinge die si den keyser hadden gedaen, ende gaf hen macht enen anderen Roemschen coninc te kijesen; ende doer bede des paeus ende des biscops Conraet van Coelen koren si enen anderen bi keyser Frederics ende zijns zoens coninck Conraets tijden, den lantgrave Henric van Hessen ende van Duringhen. Doe dese koer gesciet was, reisde die lantgrave mit groot volc van wapenen tot Franckenvoert; ende op die tijt lach coninc Conraet, des keyzers soen, in Duytslant. Dese quam mit een groot swaer heer tegen desen lantgrave, gecoren coninc van Romen, ende hadden enen <C lxiiij-v> groten swaren strijt tegen malcander; ende dye lantgrave behilt dat velt ende hadde victorie. Ende daer wert veel volcx van des conincs Conraets heer geslagen, ende hi ontquam mitten live. Ende dit was in den jaer Ons Heren M ij C ende xlvi. Dese coninc Henric en leefde niet lange hierna, also dat niet sonderlincs van hem gescreven en²³⁸ wert.

Anno M ij C xlviij.

Willem, grave van Hollant, Zeelant ende here van Vrieslant, als hi dese landen omtrent xiiij jaer hadde regeert, wert hy tot enen

Die achtienste divisie

Roemschen coninc gecoren, ende geschiede aldus. Als die gecoren coninc Henric ghestorven was, ende keyser Frederich ende coninc Conraet sijn soen noch in levenden lieve waren, soe arbeide dye paeus Innocentius sere, datter ene ander coninc gecoren worde. Ende men vant niemant onder den vorsten die hem des Rijcs woude annemen tegen keyser Frederic ende coninc Conraet, sinen zoen, om verdriet ende oerloghes willen. Ten lesten quam hertoge Henric de ij. van Brabant ende bat den paeus ende coervorsten dat si sijnre suster sone, grave Willem van Hollant tot enen Roemschen coninc kiezen wouden, als 't oeck gheschiede; ende wort van den coervorsten eendrachtelic gecoren tot enen Roemschen coninc. Ende biscop Conraet van Coelen heeft hem met groter eren ende triumphen binnen der stat van Aken gesalvet ende gecroent tot enen Roemschen coninc, als dat castumelic was. Van desen coninc Willems gesten ende feyten van wapenen suldie vinden hierna, onder die titelen der graven van Hollant, ende hoe hi van den Vriesen verslagen worde in 't jaer M ij C ende lv als hi viij jaer hadde regeert.

¶ Item. Dat Roemsche Rijc, nadat keyser Frederic van den paeus Innocencius die iiij. verbannen ende ofgheset was ende gestorven, so stontet sonder keyser omtrent xxviij jaren; ende daerom soe worden veel jaren desen keiser toe gescreven, al was 't dat hi luttel jaren regeerde rechtverdelic ende in gehoersamheit der Heyliger Kercken. Hoewel datter iiij in sijn stede worden gecoren, als Henrick, lantgrave van Hessen; Willem, grave van Hollant; Alfons, coninc²³⁹ van Castilgen, ende Richaert grave van Cornubiën. Mer si en waren van den paeus niet geconfimeert noch gecroent. Aldus en worden dese iiij niet gerekent van den IJtalianen in der liniën der keiseren van Romē²⁴⁰ tot Rodolphus tiden toe grave van Habspurch, als na geseit sal worden.

¶ Item. In Sinte Gabriëls cloester is gevallen een grote steen, hebbende een teyken des Heilighen Cruys, ende een besceydelic Cristi, daerboven gescreven stont²⁴¹ mit gulden letteren: "Ihesus Nasareus, Rex Judeorum." Dat is: "Jhesus van Nasareth, Coninc der Joden." Ende dese steen maecte enen blinden mensche siende.

¶ Item. Omtrent dese tijt scoerde een berch in Bourgondiën van enen anderen berch, ende quam seer wonderlic staen bi andere bergen, veer van daen. Ende in desen berge smoerden boven die v dusent menschen. <C lxv-r>

¶ Van Willem die ij., ende was die xv. grave van Hollant, Zeelant ende Vrieslant.

Dat ij capitel.

Willem, die anderde van dijer name, worde nae sijns vaders²⁴² doot dye xv. grave van Hollant, Zeelant ende heer van Vrieslant. Hi was een kint van vi jaren doe sijn vader verslagen wert; waerom dat biscop Otte van Utrecht, sijn oem, nam hem in sijnre hoeden ende voechdiën, totdat hy tot sinen jaren gecomen was. Dese Willem is geboren geweest in die camer van Hollant, dat is in der stede van Leyden, die doe alsoe hiete; ende dat fondt, daer hi in gekerstent ende gedoept wert, staet noch in Sinte Pieters kerc aldaer. Ende

Die achtienste divisie

als de jonc-heer Willem tot sinen jaren gecomen was, nam hi te wive²⁴³ een scone maecht des hertogen dochter van Bruynswijc, geheten Elisabeth, daer hi enen zoen bi hadde, geheten Floris, die na hem grave wert. Dese edele vrome jonge man beminde meer alle dye dagen sijns levens die wapenen dan dat rode blinckende gout.

Van vrouwe Margriete, graefinne van Vlaenderen, die men hyet "Swarte Griete."

Dat iij. capitel.

In den jaer Ons Heren M ij C ende xliij, starf vrouwe Johanne, graefinne van Vlaenderen ende Henegouwen sonder kinderen, ende wert binnen Rijsel begraven in 't cloester van Markette, dat si selver fondeert ende gesticht hadde. Ende nae hoere doot wert Margriete, haer suster, graefinne van Vlaenderen ende van Henegouwen. Ende als hoer eerste man, des conincs zoen van Engelant, gestorven was, daer si bi hadde Baldewijn ende Jan van Avenes, ij zoenen²⁴⁴, nam si te man den vromen Willem van Dampier; ende hi wert van sijne huysvrouwen wegen grave van Vlaenderen ende Henegouwen. Ende si hadden iij sonen te samen, als Willem; Gwije, grave van Vlaenderen; ende Jan.

¶ Item. In 't jaer Ons Heren M ij C ende xlix, worde dat convent van den Vrouwen broeders van den Berch van Carmelo, gefondeert ende gesticht binnen der stede van Haerlem van enen eerbaren ende vromen ridder, genoemt here Simon van Haerlem, daertoe gevende sijn eygen husinghe ende hofstede, daer hi te wonen plach, doterende ende gevende dat convent vele scone gaven. Dese edele ridder starf daerna in 't jaer Ons Heeren M ij C ende lxxx, ende wert in denselven cloester begraven voer dat Hoge Outaer onder een zarcke.

¶ Hoe dat die lantgrave Henric van Doeringhen, coninck van Roman, ghecoren wert.

Dat iiij. capitel.

Ghi sult weten dat in desen tiden keyser Frederic die ij. verbannen was van den paeus Honorius die iij., ende hadde hem van sine keyserlike waerdicheit beroeft, sodat die coervorsten van den Rijk, als Aernt van IJsenborch, aertsbiscop van Trijer, Conraet van Hoesteden, aertsbiscop van Coelen, ende Gerrit, aertsbiscop van Ments, mitten anderen coervorsten, uut beveil des paeus Innocentius die iiij. coren tot enen Roemschen coninc lantgrave Henric van Hessen ende van Duringen, Sinte Elisabetten zoen, een vroem ende stout man ter wapenen, om desen keyser Frederic te wederstaen. Ende als hy enen groten strijt tegen Conraet des keyserszoen hadde gehat ende victorie, so en levede hi niet lange daerna, ende regeerde omtrent iiij jaer; ende dat Roemsche Rijk stont weder sonder coninc. Waerom dye paeus bi gemenen rade sijnre broederen de cardinalen sende in Duytslant here Peter die Ca- <C lxxv-v> putio ten Gulden Zeyl, diaken cardinael, ende vermaende den coervorsten dat si van nywes coren enen Roemschen coninc. Om welker vermaninge willen die coervorsten versaemden tot Weringhen in der stat des Stichts

Die achtienste divisie

van Coelen, ende berieden hem aldaer, ende coren eendrachtelic jonc-heer Willem van Hollant tot enen Roemschen coninc, overmits dat hi dye machtichste prince van Duytslant ware, ende oec mede om dat niemant van den Rynschen overlantsen heren dat Rijk annemen woude doer vrese ende mogentheit des keisers Frederics; ende dat dit gesciede dat bearbeide hertoge Henric van Brabant sere an den paeus. Ende dat was om deser saken wille: want jonc-heer Willem so strengen jongen man was, ende so dringende, so ontsach hem die hertoge van Brabant sere, ende wouden ijmmmer tot²⁴⁵ enen coninc hebben, omdat hy hem te na sat, ende voertan verde van hem wesen soude, boven in den lande, opdat hi hem te min dringen soude. Jonc-heer Willem was in sinen xx jaren als hi coninck ghecoren wert, ende so die coer meer geopenbaert wert, so daer meer blyscappen onder den gemenen ridderscap was. Ende dese coere gesciede op Sinte Michielsdaghe in den jaer Ons Heren Mij C ende xlviij. Hy was scoen van live, sonder baert, wit van hude ende lichaem, swart van hare, stout van herten, milt, rechtveerdich ende alle valscheit hatende.

¶ Hoe dat dese jonge jonc-heer Willem, gecoren coninc van Romen, ridder geslaghen wert, ende van der feeste dye daer was; ende wat die ridderlike name beduyt, ende wat een ridder sculdich is te doen ende te onderhouden.

Dat v. capitel.

Dese jonge jonc-heer Willem en was noch gheen ridder. Ende want een keyser na der kersten maniere immer ridder behoert te wesen eer hi tot Aken die crone des Heiligen Rijcs ontfaet, doe bereyde men haestelic alle dingen, die daer behoerlic toe waren. Ende omdat vele ridderen nu ter tijt desen cost ontsien soe laten si of die feeste die daer behoerliken toe is, ende ontfaen lichtelic die waerdicheit des ridderscaps mit enen halsslage. Daerom wil ic u die materie wat verlangen, ende in deser croniken scriven, hoe dese jonc-heer Willem ridder gemaect is ende die regule der ridderliker oerden mit hoger feesten angenomen ende beloeft heeft te houden, opdat hi, die nu ter tijt ridder wert, daeran mach leren wat last hi annemet in zijnre oerden, ende wat hi beloeft in der regule. Als nu alle die heren ende vorsten tot²⁴⁶ Coelen in der Domkercke vergadert waren ende alle ding bereit was, so wert jonc-heer Willem, nadattet Evangelij van der Hoechmissen gesongen was, gebrocht voer den cardinael van den coninc van Bemen, ende sprac aldus totten cardinael: "Heilige vader, uwe waerdicheit brengen wy desen uutvercoren jongelinc, ende bidden u innichliken dat uwe waerdicheit ontfanghen wille sijn begeerlike belinge, opdat hi in onser ridderliker geselschap waerdeliken mach aengescreven warden." Dese cardinael, dye daer stont gecleet als een biscop in sinen pontificalen habite, sprac desen jongeling toe, ende seide aldus: "Elcken man behoert, die ridder²⁴⁷ werden wil, dat hi si geboren hoech van maghen, milt van gaven, in zijnre eerberheit hoemoedich, in sinen verliese stadich, in zijnre zedicheit ijnnich, in sinen moede grootmoedig, tegens die hem wederstaet besceiden, in sijnre hovesheit strenge, ende wijs in zijnre vromer manheit. Mer eer du de belofte van dijnre professie doetste, sulste horen den last der regule mit wisen beraden der ridderliker oerden mit ondersceyde. In den eersten, so en sal hem gheen ridder tot genen dingen geven

Die achtienste divisie

des morgens, hi en sal eerst alle dage misse gehoort hebben, waer hi se belengen mach, mit nuchteren monde ende mit ijnnicheit, ende overdencken dat liden ende passie Ons Heren, sijn lijf stoutelic in avonturen setten ende sijn bloet te storten voer dat kersten gelove, die Heilige Kerke te bescermen voer de quadiën dye hoer onrecht ende gewelt andoen; weduen ende wesen in horen noot te helpen ende te bescermen; mitten onrechte niet te oerlogen; onrechte striden te scuwen, ende die onrecht hebben hoer voedinge noch hoer zoudie niet nemen; quade giften te versmaden; cracht ende gewelt die men den onsculdigen ende onnoselen andoet daer voer te kempen om die te verlossen; geen tornoy te hantieren dan alleen om dye ridderlike oeffeninge, ende den Roemschen coninc oft sinen oversten dienaren²⁴⁸ mit besceide onderdanich te wesen; 't gemeen goet der steden te behouden in rake ende niet verquisten des keysers leengoeden, niet te vervreemden in ander lu- <C lxvi-r> den handen; redelic ende besceidelic voer Gode ende voer dye werlt onberispt te leven. Ende is dattu houtste dese statute der ridderlicker regule wijslic na dijnre macht te voldoen, so sal men di hier geven veel waerlicker eren, ende na desen leven daerboven in den hemel der ewige bliscap sonder einde." Als dit gedaen was, nam die cardinael dese jongelinxs handen, die hy te samen leyde in den missael op dat Heilige Evangelie, dat daer gelesen wert, ende sprac aldus: "Wiltste ridderlicke oerde ontfaen mit begeerten in den Name ons Heren, ende die regule dye hiervoor gesproken is na dijnre machten vol te doen?" Hi seyde: "Ja." Dye cardinael gaf hem doe dese geloften bescreven dye hi voer hem allen las, inhoudende aldus: "Ic, Willem van Hollant, een prince der ridderscap ende een vrij vasalle van des Heiligen Rijcx, belije mit minen ede, in der tegenwoerdicheit mijns heren Peter ten Gulden Zeile, dijaken cardinael ende legaet des stoels van Rom, te houden dese ridderlicke regule bi den Heiligen Evangelie, die ic hier taste mitter hant." Die cardinael sprac tot hem: "Dese heilige belofte si een waer oflaet dijnre sonden." Ende als dit gheschiet was, doe trat voert die coninc van Behem, ende gaf den jongeling enen groten slach mit enen swaerde in sinen hals, ende sprac aldus: "Ic slae di ridder in den Name ende ter eren des almachtigen Goods, ende tot groten dancke ontfange ic di in onser oerden der ridderscap; ende ghedencke altijt des halsslages doe dye Verlosser der werlt voer Annas den biscop voer di wert in sinen hals geslagen ende bespot voer den rechter Pijlatus, ende gegeesselt, mit doornen gecroont, ende voer Herodes mit enen mantel gecleet, ende bespot, ende daerna al naect voer al den volke an den cruce geslagen. Wes cruce ende smadenisse ick di rade ende vermane in dijnre herten ende memorie altoes te hebben, ende sinen bitteren doot te²⁴⁹ helpen wreken." Als dese saken aldus feestelic voleint waren ende dese nijewe ridder misse hadde gehoort, was daer al bereet om mit speren te steken, ende dede hem an ende stack iij steken tegen des conincs zoen van Behem; daeran tornijerde hi met bloten swaerden, ende hi hiltet mit groter feesten, ende gaf allen den princen ende den meesten heren milde gaven, ende deelde hem mede sijn eersamheit.

¶ Van der groter blijscappen des paeus ende cardinalen van der electiën des nijewen gecoren conincs.

Dat vi. capitel.

Onder desen screef die cardinael den paeus hoe dat alle ding gesciet was. Als den paeus dese tidinge quam, verblide hi hem daerin, ende screef sinen dispensier enen brief, inhoudende aldus: "Innocentius, biscop, knecht der knechten Goods, den rectoer van Sinte Mariën in Cosmidrip, salicheit, ende der apostelen benedictie! Sone, verblye mit ons die bekenste te voelen een levende lichaem mitten hoofde dat wi dy blideliken scriven dat bekenne blideliken, dat op die vijfte nonas van october in den hof dye bi Coelen hochliken versaemt was onse lieve zoen in Gode grave Willem van Hollant, mit gemeenre begeerten der princen die recht hebben an den keyser te kiezen, daer hem die ander princen in verbliden, is gecoren in enen Roemschen coninc, dat wy openbaerlic weten bi brieven desselven conincs ende ons zoens Peter tot Sinte Jorijs ten Gulden Zeyl, dijaken cardinael, dattu biscop van deser oerberliker saken die men bilixs hebben sal, dat dine vroechede oec te meerre si om dese persoen, die nyewes gecoren is. Want dese coninc also ons dese cardinael ontboden heeft ende mede die gemene mare oercont, so is hi een ghetruwe gelovich man, wijs van sinne, vroem van ridderscap, mogende van sijns selfs cracht ende veelre princen mage ende swager; hi is mede jonc van jaren, redelic van ondervinden, bequaem van zeden ende van allen lichaem behagelic, waerom wy hopen in Gode dat dese coninc sal onder die voete treden alle dengenen die den kerstenen liden an doen, ende den quaden castiën van haerre ondaet; ende dat cortelicken dat kersten gelove die vrede der Heyliger Kercken, rust der ghemeenre werlt, ende die staet der ghelovigher luden sal bi der hulpen Goods by desen man groteliken verheven worden, want alle die meeste van den lande hebben desen ghecoren tot horen hoefde onderdaen te wesen. Dit spreect ende ontbiet alle die getruwe, dye du weeste, die hem om onser tidingen verbliden sullen, etcetera."

¶ Hoe dat die coninc die stat van Aken be- <C lxvi-v> leyde, ende hoe hi die wan.

Dat vij capitel.

In desen, als dye gecoren coninc in blijscappen sat ende hadde iij daghen feest ende hof gehouden, doe dede hi gebieden des iij. dages, des morgens, mitter sonnen opganck, dat men die tenten ende pauweljoenen vellen soude ende trecken voer die stat van Aken, om die al omme te besitten. Die van Aken vernamen dit, ende haesten hem ter vaert hoer poerten te sluten ende te besetten, ende sonder enich letten is die coninc mit veel ridderscaps gecomen voer die stat van Aken, ende heeft zijn tenten al omme daer doen slaen. Daer een alten wonderliken teiken gesciet is in deser manieren: ter wilen dattet belegge duerde, Bonifacius biscop van Lusanen, wesende in zijn gebet bi den camer onser Vrouwen Marië in 't cloester, sach in den gheest een gewapent ridder met witten gecleet, sittende op enen witten henxst, hebbende een lancie in zijn hant, ende alle die hem volchden waren mit gelike witte wapenrocken gecleet. Dit

Die achtienste divisie

siende dese heilige biscop dochte in hemselven, seggende aldus: "O mijn Heer, mijn God, wie is dese ridder ende warwerts gaet hy?" Dye engel des Heren antwoerde des biscops gedachten, ende seide aldus: "Dit is Sinte Jorijs, Goods ridder ende martelaer, dien God coninc Willem van Hollant te hulpen geseynt heeft; ende sal opten dach van huden victorie vercrigen, ende doer Sinte Jorijs geleyt worden in der stat van Aken." d' Welc also gesciet is. Dit leest men in des biscops leven voorseit, die in dat cloester van der Oerden van Cisterciën bi Brusel begraven leyt. Als nu des conincs tenten opgeslagen waren, heeft hi alle sine heren ridderen ende knechten by hem ontboden, ende hadde heimeliken raet mit hem, hoe men enigherhande werc mochte visieren, daer men dye keyserlike stadt mede winnen mochte sonder veel scaden; daer overdragen wert by subtijlen wercluden dat dat gemeen volc soude tesamen draghen veele aerde ende maken enen hoghen dijck, die den stat al omme beslote; ende want si gheleghen is tusschen berghen in enen dale, daer vele swaveliger wateren sijn, ende clare fonteinen, die die stat overvloedich van wateren maken, soe wert dat water altoes meerder wassende, om dattet mitten dijcke ghestoppet was, ende sinen ghanck nyet hebben en mochte. Ende wert te hans alsoe groot, dat dye burghers uut horen husen niet comen en mochten sonder schepen. Ende doe die burghers saghen dat si aldus verladen waren mitten water, overdroeghen mitten coninck, ende deden hem der stat poorten open sonder enich wedervechten, ende ontvinghen hem voer horen here, opdat hy den dijck dye daeromme gheslaghen was weder brake, ende dat water sinen ghanck hebben mochte, als 't ghewone was te doen. Ende nae deser overdracht dede dye coninck den dijck breken, ende quam aldus binnen der stat opten lesten dach van october. Daer wert hy van allen den burgheren vriendelick ontfaen.

¶ Hoe dat dese ghecoren coninck ghecroent wert tot Aken.

Dat viij. capitel.

Des anderen daghes was 't Alre Heylighen dach. Doe versameden alle dye princen, vorsten ende prelaten, ende leyden desen coninck tot Onser Vrouwen Kercke, opdat hi daer die benedictie hoechlijcken ontvinghe, na der ouder ghewoenten. Die biscop van Monster ende die biscop van Minden ordineerden in den sacristie; ende here Henrick van Gelre, biscop van Ludick, ende here Otte van Hollant, biscop van Utrecht, sijn oem, cleden mit ornamenten, ghelijcken enen diaken, ende leyden alsoe voer die coninckelicke zetel; daer hem here Conraet van Hoesteden, aertbiscop van Coelen, cancelier over IJtaliën, ontving, ende setten hem in der stoel der moghentheit, ende sprac aldus: "Sittet opten troon des Rijcs mit gloriën, ende doet opter aerden recht ende justicie." Hyernae heeft ghenomen sijn rechterhant here Gerrit, aertsbiscop van Ments, cancellier over Duitslant, ende salvede se van buten mitten heiligen Crisdom, seggende: "Die almachtige God waerdige di te heiligen in enen Roemschen Coninc, die David dede salven by des propheten Zamuëls hant te wesen coninck over dat Hebreusche volck." <C lxvij-r> Dyt gedaen, quam here Aernt van IJsenburch, aertsbiscop van Tryer, cancellier van Walslant, leggende sijn handen op des conincs hooft, ende sprac aldus: "In di moet nederdalen die geste des wijsheits, des verstants, des kennisse, des goedertierenheits,

Die achtienste divisie

des starcheits, des raets, ende ghi moet vervollet worden mitten geeste der vresen ons Heren." Die marcgrave van Brandenburg, des conincs camerier, gaf hem een vingerling, seggende aldus: "Neemt dat signet der gansser werlt, want dit ront is dattu alleen die moghenste biste in der werlt, ende dattu dat Roemsche Rijke behoedes voer anvechten der ongelovigher, mit onverwinliker²⁵⁰ crachten dat bescermste." Dye hartoge van Sassen, des conincs swaertdrager, gaf hem dat swaert, ende sprac aldus: "Neempt dat coninclike teiken, daer du die onghehoersamige met sware correctiën mede castijste, ende de goetwillige in vreden mede bescermste." Die hertoge van Beijeren, pallentsgrave opten Rijn, des conincs spijsdrager, gaf hem enen gulden cloot, ende sprac: "Neemt desen ronden cloot, ende bedwinget dat volc in der werlt, dat si onderdanich sijn den Roemschen Rijke, op dattu mogeste hyeten een mogende vorst, ende des Rijcs vermeerder." Hieran quam die coninc van Behem, des conincs schenker, bi consent des aertsbiscops van Coelen, ende sette hem enen gulden croon op sijn hoeft, ende seide aldus: "Ontfanct desen blinckende croon, ende weest in duechtlike wercken alsoe blinckende in der werlt, dattu verdienste de crone der ewiger salicheit in den hemele." Dit gedaen sijnde, neghen dye princen ende vorsten des conincs mogentheit toe, ende seiden hem salicheit, lof ende eer, ende ghingen elck bysonder voer den coninc, ende beloofden hem rechte mantruwe ende hulde. Dese croninge gesciede in 't jaer Ons Heren Mij C ende xlvij, op Alre Heyligendach. Als dese hoeheit gedaen was, hilt dye coninc enen hogen hof, een volle weke lanck, ende maecte kondich sinen conincliken naem, dye rijc-heit sijnre heerlic-heit. Opten viij. dach daerna versameden die amptluden ende vorsten²⁵¹ van den rijke, ende waren te rade van des conincs oerber, ende overdrogen gemeenliken dat hertoge Henric van Brabant, sijnre moeder broeder, ende here Otte van Hollant, biscop van Utrecht, sijns vaders broeder, sijn omen, des conincs raden souden wesen ende hulpers, om te matigen des jongen conincs gemoede van allen oplopen, oerlogen ende striden. Ende die regael abpt van Egmont, Lubbrecht ghenoeft, is gemaect des conincs vicecancellier, een man van groten moede ende verstande.

¶ Hoe die coninc tot Ludick quam, ende hoe hi tot enen keiserleen uutgaf den burch ende stede van Nijmagen, mit sinen toebehoeren.

Dat ix. capitel.

Hiernaer, doe alle ding tot profijt des Heiligen Rijcs ordineert was, ende die kerc van Sinte Cunibert tot Coelen in sine presencie gewijt was, nam die coninc oerlof an al den vorsten, princen ende heren, ende reysde mit here Henric van Gelre, biscop van Ludick, totter stat van Ludick, daer hy van den edelen doemheren ende andere geestelike ende waerlike personen mit groter eren ende feesten ingeleit ende in den Domkercke gebrocht wert; ende bleef daer leggen in der stat viij dagen lanc. Ende binnen desen tiden so consacreerde ende wide dye aerschebiscop van Ruwaen, legaet des Stoels van Romem, dat Hoge Outaer van den Domkerke in der eren van Onser Lyeve Vrouwen ende Sinte Lambrecht, daer teghenwoerdich waren coninc Willem van Romem; die aertsbiscoppen van Ments, Trier ende Coelen; die biscoppen van Mets, Ludick ende Cathalaunen, mit meer andere geestelicke prelaten, princen, heren ende vorsten. Ende in desen

Die achtienste divisie

tiden, soe gaf die coninc, Otte, grave van Gelre, des biscops broeder van Ludick, van den Roemschen Rijke te lene te houden dye stede ende burch van Nijmmagen, mit allen sinen ampten, dominiën ende toebehoeren. Des soe leende hi den coninc daerop xxi M marcks puer conincs silvers. Ende tot wat tiden een Roemschen coninc wederghift den grave van Gelre dese voerseide somme, so sal die stede mitter burch ende mit allen sinen toebehoren wedercomen vrij an den Roemschen Rijck, mit voerwaarden dat gheen coninc of keyser van Romē en sal dese goeden weder een ander mogen²⁵² verlenen, die grave²⁵³ van Gelre en sal altijt die voerkoer daerof hebben. Ende dit alte <C lxvij-v> samen heeft coninc Rodolf van Romē des conincs Willems nasaet confirmeert ende toegelaten.

¶ Hoe coninc Willem Keyzerswaert belach ende wan.

Dat x. capitel.

Na desen heeft here Aernt van IJsenburch, aertsbiscop van Trier, den coninc bi hem onthouden viij weken lanc, met groter menychte van volc, ende besorchde hem van allen provanden ende vitaelgen overvloelic wes hem van node was. Hyernaē nam dye coninc oerlof an den biscop ende anderen heren, ende bevalen hem Gode. Ende des anderen dages is hi opgeseten om te versoeken die castelein des Rijcs, daer hi in genen casteleinen wederstoot en vant, si en waren hem alle onderdaen, sonder alleen die castelein van Keyzerswaerde. Waerom die coninc dat casteel al omme besat mit groot volc, ende bestormde 't mit menigerhande instrumenten, ende wan den castelein die voerpoorte of. Mer hy was soe versien van alles, des men opten huse behoeven mochte, dat hi den coninc dat casteel voerhielt een jaer ende langer. Daer en t' enden gebrack den casteleyn provande, ende begeerde an den coninc gracie ende genade. Dye coninc nam hem in ghenade ende dede hem gracie, doe hi hem dat casteel overleverde, ende hi lovede voertan getruwe te bliven, ende tot genen tiden tegen hem te doen. Ende die coninc gaf hem te wive sijn nichte, genoemt Katrijn, here Alfaerts dochter van Bredenrode, ende des heren Alferts oudevader van sijnre moeder wegen was Willem, des conincs oem, sijns vaders broeder. Ende die coninc gaf desen castelein ende sinen nacomelingen dat casteleynscap mittet casteel ende sinen toebehoren te lene te houden van den Roemschen Rijke ten ewigen dagen. Dit gesciede omtrent xiij dach, also dat die coninc sonder vertrec tot Coelen reysde om sijn sacrificie ende offerhande den Heiligen Drie Coningen te presenteren ende te brengen.

¶ Van die wonderlike dingen meester Aelbrechts die groote.

Dat xi. capitel.

In desen tiden woende binnen der stat van Coelen een meester van der Prediker Oerden, ende was genoemt Albertus Magnus, ende worde namaels biscop van Regenspurch, groot in der nigromanciën, meerre in philozophiën, alremeest in theologiën, dat 's in der Heiliger Schriften. Dese meester bat den coninc oetmoedelic dat hy opten hogen feest van xiij dach mit hem eten woude. Die coninc en woude op die tijt nyet weygeren, want hi in hope was enyge vreemde dingen van

Die achtienste divisie

hem te sien. Als die Hoehmisse ghedaen was, nam meester Aelbrecht den coninc gewaer, ende ghing met hem tot sinen huse, ende ontfing hem mit allen sinen gesinde blidelyc, als dat betaemde. Hi leide den coninc uuter salen in sinen hof, daer vele scone bomen stonden. Diegene die mitten coninc ghecomen waren, spraken tegen malcanderen, wat die meester voer hadde of daermede meende, dat hi den coninc in sodanigen couden weder in enen boemgaert setten woude ten eten, sonder vijer; ende oec en sagen si daer niet bereyt van eniger spisen, want het was op dye tijt een groot snee gevallen, sodattet een cout hart weder was. Die meester, die alle ding wel wiste, hadde suverlic in den boemgaert, daer 't sere besnuwet was, dye tafelen doen bereyden; ende daer stonden dienres, dye alle ding wel bereet hadden. Hi vraechde den coninc of hi woude gaen sitten ter tafelen. Dye coninc ghing ghevoechlic sitten, ende ander diegene die daer bi hem waren; ende als si alle gemeenlic gheseten waren ende wachten der spisen, doe ghing thans wech die grote snee, ende daer wert een grote zomerhetten; die sonne liet haer raijen uut scinen sonderlinge warm; uuter aerden wies dat groene gras; die bomen bloyeden, ende daeruut wiessen telghen ende grone blader; ende daer wiessen rijpe vruchten, die men rechtevoerts eten mochte; die wijngaert bloeyde ende gaf soeten lucht, ende hadde rippe druven in groter volheit; die vogelkens ontslogen haer vlogelen ende songen blidelicken, van welcken sange si alle verbliden die daer saten. Dye vorst des couden winters is alte mael wech gegaen, ende die zomerhetten wert daer soe groot, dat diesulke dye daer saten, overmits die ongetemperde hetten der zonnen deden si hoer overste cleder uut, ende maecten hem half naect, ende diesulke gingen onder die sceme van den bomen om hem te vercoe- <C lxviiij-r> len. Die dienres brochten daer ter tafelen planteyt van allen costelicken ende wel-bereyden spisen ende van drancke, sodat de menichte des volcks versadet wert; waerom die coninc ende alle de daer waren ende dit wonder ansagen, hem seer verbliden. Ende ten lesten, als daer gegeten was, ende voer den coninc opgenomen was, verloos men die dienres oft een droem geweest waer; der vogelen sang wert stille; der bomen vruchten wert snellic verloren; die bloyende aerde wert magher ende dorre; die grote hoop van snee wert daer weder, ende dye vorst was daer als hi te voren was, sodat alle diegeen die hoer cleder uutgedaen hadden over maeltijt van groter hetten, haesteden hem al bevende na der vijeren in der salen. Ende ten lesten, als 't op een scheiden ghing, ende alle wel te vreden geweest waren, badt dese meester Aelbrecht den coninc Willem of hy sinen medebroederen den Predicaren vercrigen woude mit bede of met cope een hofstede binnen der stat van Utrecht een cloester op te tijmmeren, ende zijn aelmissen daertoe te geven, opdat sijn rijc te langer duyde.

¶ Van der privilegiën die de coninc die stat van Utrecht gaf.

Dat xij. capitel.

Die coninc is van Coelen tot Utrecht gecomen, daer hi van here Otte van Hollant, biscop van Utrecht, sinen oem, van den prelaten ende van den burgers aldaer blideliken ontfangen wert ende gemaect een statburger van Utrecht; waeruut dat hi weder confirmeerde alle die oude privilegiën van der stadt ende van der ecclesië, gevende

Die achtienste divisie

noch daerenboven andere, nijewe privilegiën in deser nae bescreven formen:

Willem, bi der graciën Goods, coninc van Romen, altijd vermeerder 't Rijcs. Alle kersten menschen des Rijcks, dye dese privilegiën²⁵⁴ sullen sien, gracie ende alle goet. Hoe dat die Coninclike Majesteit sinen trouwen dienres ende ondersaten sijn milde handen utreyct ende mit ghiften begavet, hoe dat si meer tot sijnre diensten gheneyget worden. Hierom is 't, dat wy, anmerkende die pure, trouwe ende warachtige liefde der burgeren van Utrecht, die si tot onser majesteyt altijd gedragen hebben ende noch kenlick draghen, willen dat si sullen gauderen in sonderlinge vrydommen ende privilegiën, ende gonnen hem allen ende enen ijgelic bisonder mits desen, dat gheen prinche, marcgrave, hertoech of edelman, gheestlick noch waerlyck, macht hebben sal den burgeren der stede van Utrecht buten horen muren mit enighe cijtaciën oft daginghe te rechte te stellen in waerlicke saken, bisonder dan alleen die keyser oft coninc des Roomschen Rijcs, indien die biscop hoer heer oft enyge rechter van des keysers wegen aldaer geset bereijt sijn daer recht ende vonnisse of te gheven. Ghebiedende crachtelick mits desen dat niemts tegen dese myn ghifte ende privilegië dye van Utrecht moeylijck si ende hinder doe; anders soe valt hi in den toorne onser Coninclijcker Majesteyt, ende sal hyerenboven noch verbueren C marck silvers. Hyer hebben by over ende an gheweest als tughen dye eerwaerdighe mannen dye biscop van Sambyën; Aernt, heer van Wesenmael; Henrick, heer van Voorne; Willem, jonc-heer van Bredenroede; Claes Persijn; Dirck van der Goude; Phillips van Wassennaer; Hughe van Cralingen ende Dirck van Teylinghen, ridderen. Ghegeven binnen Utrecht, op die xiiij. kalende van julio, in 't jaer Ons Heren M ij C ende xlviij.

Ende coninc Willem volbrocht zijn loftenisse, de hi meester Aelbrecht tot Coelen beloofd had, ende coofte binnen Utrecht een rume ende bequaem plaets, den hi gaf in rechter aelmissen den Prekerbroeders, om daer een cloester te stichten, ende gaf hen daertoe een grote zomme van penningen.

¶ Hoe dat dye coninck dede maken dat schone hof in Den Haghe.

Dat xiiij. capitel.

Nu is coninc Willem in Hollant gecomen, daer hi mit groter waerdicheit, eer ende triumphe ontfangen wert als wel recht was, ende quam terstont in Den Hage, ende dede ontbieden verstandele wercluden om een coninclijc pallays daer te doen maken, ende heeft daer gefondert die scone hoge zale ende die capelle, mit scone, wel-gechyerde cameran, als men noch sien mach, ende heeft bi rade sijnre heren dat hof dat tot t' 's-Gravensande te wesen plach translateert ende overgeset in Den Hage, om aldaer te tracteren de sware sa- <C lxviiij-v> ken des Rijcks ende des lants, om daer alsulke manieren dye glorie ende ere van Hollant andere natiën dye daer dicwils by hem quaem, kondich te maken, ende also men seit so is dese oude hoge zale in Den Haghe getijmmert van hout dat uut IJerlant gecomen is. Welck die natuere heeft, dattet nijmmermeer en rottet, noch daer en comen geen spinnen noch spinnencoppen an;

Die achtienste divisie

want alle houtbladen van bomen oft aerde comende uut IJerlant is goet voer alle fenijn. Ende na desen dede hi oec maken dat huys tot Heemskerc tegen den West-Vriesen, daer hi enen geheten here Gherrit van Heemskerck, castelein of maecte, myt conditiën dat hi die Vriesen altijt in roere houden soude, ende nijmmermeer laten rusten, mit seker getal van cloeke mannen ende soudenieren; ende daervoer soude hem die coninc doen geven iij C ponden tsjaers, ende maecte hem daertoe baeljuu van Kermerlant, om des wille, oft sake geweest waer dat hem last van den Vriesen anghecomen hadde, dat hy dan 't hele baeljuuscap hadde mogen uutbieden om dien last ende noot te wederstaen.

¶ Van een tractaet des ghemenen lantsvrede over Duytslant.

Dat xiiij. capitel.

Binnen desen sijn versamet die raetsluden ende rechters van Duytslant in der stat van Mens opten Rijn, om te spreken van enen gemenen lantvrede; ende senden daerom coninc Willem in Den Hage enen brief, sprekende aldus:

Willem, die Roemsche coninc, horen rechten gloriosen here, raetsluden ende rechters meer dan over lxx steden in Duytschen lant onderdanicheit ende onsen ewigen dienst! Uwe hoecheit doen wi te weten mit desen brieve dat wy sijn te Ments tot eenre gemeenre dachvaert, overmits eens edelmans, Aelbrechts van Waldec, die een rechter is in 't Rijc; waerom wi bidden uwer Coninclyker Mogentheit, dat ghi die lantvrede die salichlic begonnen is wilt confirmeren ende starcken mitten²⁵⁵ brieve uwer mogentheit, wanttet kenlic is dattet u inbrenct oerber ende salicheit. Ende ghi sult oec weten, dat wi mit groter begeerten verbeiden die salicheyt uwes toecoemst tot onsen lande. Gescreven tot Mens opten lesten dach van junio.

Die coninc, als hi desen brief overgelesen hadde, geboet hi rechtevoert myt sinen brieven der mogentheit den lantvrede vast te houden elcken man op zijn lijf. Nu willen wi die gesten van den coninc Willem een luttel laten rusten ende spreken wat van den gescienissen die gevallen sijn hierentusschen bi den biscoppen van Utrecht.

¶ Hoe dat die grave van Ghoer tot subjectie des biscops ghebrocht wert, ende hoe biscop Otte starf.

Dat xv. capittel.

In desen tiden claechede biscop Otte van Utrecht mitter gemeen ecclesië den Roemschen coninc over den grave van Goer, dat hi hem onrecht dede, ende vercorde in sine landen ende luden. Waerom die coninc dede desen grave van Goer voer hem cijteren ende dagen te recht te comen ende verantwoorden sine saken. Mer dye grave verachte des conincs bode, ende en woude overmits onwaerdicheit ende hartheyt niet comen, ende maecte sijn reise anderswaer. Doe die coninc dit²⁵⁶ vernam, die op die tijt binnen Utrecht was, lyet hem sine wapen ende harnasch andoen voer Sinte Martijns outaer, ende reet sonder

Die achtienste divisie

merren, ende ving den grave, ende verwoeste zijn lant, verdrivende sine luden ende lantsaten; ende is met groter zege weder binnen der stat van Utrecht gecomen, ende gaf den biscop den gevangen grave, ende benam hem mit recht ende vonnisse de waerdicheit zijns naems, dat men hem geen grave meer noemen en soude. Ende hierna is 't gevallen, dat dese eersame vader in Gode, here Otte van Hollant, biscop van Utrecht, des conincs oem, vol goeder werken ende daghen of- <C lxix-r> livich geworden is op dye ij. nonas van aprilie in 't jaer Ons Heren Mij C ende xlix, ende wert mit betameliker uitvaert in der Domkercke begraven mit groter eren, by den anderen ij Otten, nadien hi dat bisdom in groter vreden, eren ende mogentheit hadde berecht xvi jaer lang; datwelcke hy vant benaut, belast ende beswaert mit menigerley sculde, ende liet dat sine nacomelingen ombelast ende ombecommert, in groter eren ende rijcdomme.

¶ Van here Goeswijn van Aemstel die xxxvij. biscop tot Utrecht.

Dat xvi. capitel.

Biscop Goeswijn van Aemstel.

Goeswijn van Aemstel, proest van Sinte Johans tot Utrecht, wert nae biscop Otte eendrachtelic gecoren die xxxvij. bisscop van Utrecht. Hy was een simpel man, die niet veel besorcht en was om der kercken saken, waerom dat bisdom in corten tiden seer verstoert ende gebroken wert, dat wilen eer bi biscop Otten tiden so sere verhoget was geweest. Die mannen ende besorgers van den bisdomme die des bisdoms saken oerbaer ende welvaren anmercten, vergaerden een generael capitel, opdat si ghemeen sprake hebben mochten van den oerber des bisdoms. Ende tot desen capitel quamen die edele coninc Willem van Romen, here Peter de Caputio, diaken cardinael; here Conraet van Hoesteden, aertsbiscop van Coelen. Ende in deser heren teghenwoerdicheit stont here Goeswijn van Aemstel, ende resigneerde, ende gaf over in handen des conincs ende des cardinaels dat voerseide bisdom. Ende dese here Goeswijn hadde dat bisdom berecht omtrent ij jaer.

¶ Van here Henric van Vianden, die xxxviij. biscop van Utrecht.

Dat xvij. capitel.

Die cardinael, doer bede des aertsbiscop van Coelen, gaf dat bisdom here Henric van Vianden, ende sette hem in des biscops zetel. Ende dye coninc gaf hem dat waerlike recht mit den staf ende vingerling. Dese Henric was des aertsbiscops neve van Coelen, een hoechgeboren man, gestadich ende grootmoedych; ende was domproest der kercken van Coelen. Daer dat gemeen volc des bisdoms sere in verbliden, danckende ende lovende God van hemelrijc. Ende als hi geordineert ende gewijt was te wesen die xxxviij. biscop van Utrecht, so was hy altijt sorchvoudich hoe hi der Heiliger Kercken saken verhogen ende verbeteren mochte, ende pijnde sere dat waerlicke recht mit groter eren ende doget te berechten, doende over den quaetdoenders justicie.

Die achtienste divisie

¶ Van dye grote victorie die biscop Henric hadde tegen den heren van Aemstel ende van Woerden.

Dat xviiij. capittel.

Als nu here Goeswijn van Aemstel ofgeset was van den bisdom, soe moeijde dit sere den here van Aemstel ende den here van Woerden, ende begrepen enen groten hat ende nijt tegen den biscop om hoers ofgesetten neven wille. Ende overdrogen mitten grave van Gelre, ende verbonden hem dat geheel bisdom met branden ende roven te bederven. Mer die biscop sette hem manlic ter were mit een deel zijne dienstmannen²⁵⁷. Ende na vele scermutsingen sijn si overdragen dat beide partiën souden comen op een slecht velt op enen benoemden dach om te vechten om den zege. Die heren van Aemstel ende van Woerden versameden overal daer si mochten vele vrome wapentuers, ende quamen mit groter hoemoet ter stede daer men striden soude. Daertegen quam die biscop mit sinen vasallen, leenmannen ende burgers, die hy trouwelic vermaende, dat si hem vroem houden souden, ende niet en vreesden den hoemoet deser twe heren. Ende als den dach quam dat men striden soude, ende die biscop mit sinen here trecken soude ter stede daer men striden soude, die aertsbiscop van Coelen, dye doe ter tijt tot Utrecht was, gaf desen biscop Henrick enen costelicken ring, ende sprack dese woerden voer al dat ontalliche volc dat daer stondt: "Lieve zoen, weest seker dat ghy <C lxix-v> huden op desen dach doer dye verdiensten des heiligen confessoers Sinte Martijns, ende doer die cracht ende virtuten des rings, sulste bedwingen die rebelheyt alle dijnre vianden, ende sulste wederbrengen zege ende lof der victoriën. Ende ic, mit die canoniken ende vrouwen, sullen die stat bewaren, ende God den Here trouweliken bidden voer dinen truwen arbeit." Die biscop Henric dit horende, was des sere ghetroot in den Here, ende ghing der statwert uut mit groten ghelude van basunen, van trompetten, met een ontallick heer wel gewapent ter plaetsen daer men striden soude, ende stelde ende ordineerde sine battaelgen sere wijsliken ende voersichtelicken om te vechten. Ende hierenbinnen dat dit tot Utrecht gesciede, heeft Willem, die Roemsche coninc²⁵⁸ bi een snellen bode dit vernomen, hoe dat die biscop ende die ij heren een groot swaer volc hadden vergadert, om tegen malkanderen enen bloedigen strijt te vechten. Waerom dat hy van stonden an dede vergaderen uutghelesen reysigers ende voetgangers, ende is haestelic na Utrecht gereyst om desen strijt te benemen, ende enen stadigen paijs ende vrede te maken. Ende siet, des conincs heer een was naeuwelic an dye noortsijde der stat die poorten in gecomen²⁵⁹, als die biscop mit sinen heer ter westzijde die poorte was uitgegaen. Die biscop mitten canoniken die den stat bewaerden, gingen om, ende besagen alle die hoeken van der stat, ende bevalen den poortiers dat si die poorten vast sluten souden, ende sonder merren hem dye slotelen gaven, niet wetende dat die coninc met sinen volke binnen was ende binnen die muren besloten was. Die coninc, die haestelic den biscop ende dat heer volgen wilde, en vont nergens wege om uuter stat te comen. Ende als die coninc dus een luttel tijts merrede ende vertoefde, ende niemant die poorte snelliken op en dede, uut groter haesticheden zijns sins so geboet hi die sloten van der poorten mit bylen ende hameren op te slaen, opdat hi sonder merren des biscops heer navolgen ende den begonnen strijt beletten mochte.

Die achtienste divisie

Die aertsbiscop van Coelen dit vernemende, was hi mit allen seer vervaert, ende meende dat die coninc dye stat ingenomen ende gewonnen hadde, ende dat hem die poortwachters by versumenisse ingelaten hadden mit sinen volcke; waerom die aertsbiscop mitten canoniken ende vrouwen, die die stat bewaerden, gingen haesteliken totten coninc, ende doende dat volc swygen, sprac die biscop aldus: "Mijn here coninc, uwe mogentheyt wil believen te horen mine corte woerden. Het behoort uwer Conincliker Mogentheit toe uwe onderdanige volc in vreden te houden, recht ende justicie in den lande te doen; mer nu here, is 't oerlof te seggen, behouden uwer vreden, so denck ic hierteghen dat ghi in die stat sijt gecomen mit gewapent volck, ende hebt geboden dye sloten of te slaen ende die poorten op te houden, opdat ghi die burgers buten hoerre stat sluten moecht, ende dieselve stat mit nijewe luden, die gi daerin laten wilt, mit uwer machte behouden. Ende is 't dat ghi dit doen wilt boven recht, als ick hope dat ghi niet en sult, so doet ghy my grote scande, dye u cancellier bin; ende ghi verminnert die grootheit uwer eren herde seer. Waerom ic uwe goedertierenheyt oetmoedelicken bidde ende vermane, dat ghi mi dese stat wedergheeft, ende den burgers geen cracht noch moijenisse en doet." Als die biscop dese woerden gesproken hadde, antwoerde hem dye coninc, daer 't alle dat omstaende volc hoorde, ende sprac aldus: "Eersame vader ende biscop; als dine wijsheit wel bekent is, so behoertet enen coninc toe dat hi overal de striden ende oerlogen belette, ende dat hi den overdadigen wredeliken ende scerpeliken corrigere. Ende daerom bekenne, dattet ons grote scande ende lachter ware, dat men enen strijt vechten soude omtrent die palen ons lants ende onser dominatie. Ende hierom hebben wy by ons vergadert volc van wapenen, ende sijn mit machte in deser stat ghecomen, om den biscop te versoenen mit sinen dienstmannen ende ondersaten. Ende doe wy vernamen dat die biscop mit sinen burgers uuter stadt was opten velde ghetoghen om te striden, doen meenden wi hem ende sinen volcke snellicken nae te volghen. Ende also wij vertoeft werden ende daer nyemant en quam dye ons ende den onsen dye poorten op dede, ende dat mitsdien onse goede wille, <C lxx-r> waerom wij geboden mit bijlen ende hameren die poorten ende kettenen op te slaen, om snelliken des biscops heer na te volgen, opdat wi doer onse coninclike auctoriteyt ende macht den opgenomen strijt beletten soudent, ende dat die partiën mit vreden verenicht wesende, elck in den sinen weder trecken soude. Ende du en sulste oec niet wanen, dat wy tegen den biscop Henrick in eniger manieren een fellen moet dragen, dyen wi onlange hier te voren uut goeder gonsten ende t' uwer supplicatiën tot enen biscop begeert ende geëyscht hebben. Ende daerenboven namen wi dese stat in onser protectiën ende bescermenisse, doen wi hem²⁶⁰ truwe ende hulde besworen, als wi²⁶¹ medeburger van der stat worden. Ende opdattu bekennen mogeste, dat wi di in genen bedriechnissen ende loosheden dit en seggen, ende dat wi genen toern ofte viantscappe en hebben op die stat ende den burgeren, siet, so geven wi di weder die stat die wi onverhoets gecregen hebben ende die wel behouden ende besetten mochten, ende die burgers daerbuten sluten, ende wy gebieden ende willen 't ghekondicht hebben overal die stat, dat alle onse ridders ende zoudeniers in horen logijsen ende herbergen trecken, ende hoer wapenen uutdoen, ende brenghen desen dach over mit bliscappen ende vrolicheit." Ende binnen desen tijt hadde die biscop enen harden wreden strijt tegen sine vianden, dien hi vele doot sloech ende

Die achtienste divisie

verjaechde; ende ving den heren van Aemstel ende van Woerden, dien hi vast liet binden, ende deed se besijden sijne peerde leiden. Ende quam omtrent die vespertijt mit groter victorie ende zege in die stat, ende worde van den coninc ende den aertsbiscop met groter blijscappen ende eren ontfangen. Ende doer des conincs ende biscops vriendelicken supplicatie heeft hi desen twee ridders uutem prijsoene ende vangenisse doen ontslaen, ende thoende hem sine edele gracie ende ghenade.

¶ Van den grote victorie die die biscop hadde tegen die Gelresse.

Dat xix. capittel.

Des anderen dages, als die zonne opgegaen was, nam dye coninc oerlof an den biscop ende die heren van der stat, ende is weder in Hollant gereyst, overmits enige saken te expediëren den Rijcke angaende. Ende want grave Otte van Gelre hyer voertijts met desen twe ridderen van Aemstel ende van Woerden een aliancie ende verbant te samen hadden gemaect teghen den biscop van Utrecht, ende hadden dit bisdom mit roven ende branden sere verwoest ende infesteert, waerom de biscop mit groot volc van wapenen wederom toech in die Velue, ende verbrande vele dorpen, ende nam daeruut enen groten roef. Die ridderen ende gemeene luden van den steden ende dorpen des lants van Gelre versameden byéén ende quamen mit groter menichte om den biscop den roef te benemen ende enen strijt mit hem te vechten. Mer die biscop als een onversaecht vroem prince sette hem daertegen, ende ging hem stouteliken tegen mit ontwonden bannieren ende groten gecrij; ende heefter veel verslagen ende gevangen, ende is met al den rove ende gevangen mit groter eren ende zege weder in der stat gecomen. Ende van desen gevangen creech die biscop also groten scat van goet ende ghelt, dat hi daermede dede tijmmeren dat slot te Vredelant, daer hi den here van Aemstel mitten omgeseten buyren ende lantluden mede dwingen mochte van hoerre gewoenlicke rebellicheit ende anvechtinge.

Nu willen wi weder keren op die gesten ende feyten van wapenen die coninc Willem voert binnen sinen tiden bedreven ghehat heeft.

¶ Van die grote victorie die coninc Willem hadde teghen Swarte Griete, graefinne van Vlanderen, in 't lant van Walcheren.

Dat xx. capitel.

Hierna, in den jaer Ons Heren M ij C ende liij, is die graefinne van Vlaenderen, gheuoemt Swarte Magriete, te rade gheworden dat si 't lant van Walcheren hebben woude, want si meende dattet an dye graefscap van Vlaenderen behoorde. Ende daerom heeft Margriete dye graefinne voirgenoemt²⁶² den grave van Ghijzen, den grave van Bromo, met Gwiën ende met Johan van Dampier, hoer zonen, ghesent in Vrancrijck, in Bourgongen, in Piccardiën, in Henegouwen ende in Brabant, om volck aldaer te verzouten, dye in der graefinne hulpe comen soudem om Walcheren te winnen; ende hierenbinnen ging si mit horen heren te rade hoe dat si hoer oerloge best anlegghen soude. <Clxx-v> Die heren rieden hoer, dat si scriven soude an coninc Willem,

Die achtienste divisie

dat hi hoer dade dat hy van rechtswegen sculdich waer te doen, ende ontvinge Zeelant van hoer te leen. Als dye coninc desen brief gelesen hadde, sprack hi ende seyde: "'t En waer gheen recht dat ic soude worden knecht mijn knechts. Want sij hoer lant van ons houden soude, als van des rijcs wegen"; ende screef der graefinne dit weder over. Ende als si dese antwoerde hoerde, wert si toernich, ende dede rechtevoert overal an horen volke scriven, dat si sonder merren bi haer quamen. Daer vergaerde si vele volcx, ende quam daermede tot Waterdunen op die zeeant. Coninc Willem, die van desen insette niet en wiste, want hy lach tot Antwerpen te dachvaerde tegens horen rade; nochtans vernam hi heimelic al haer opset, sodat hi des dachvaerts wel ontslaghen hadde geweest; mer 't en konde so haestelic niet bi comen. Ende omdat hi hoer felheyt wel kende, so screef hi Floris, sinen broeder, dat hi voerwaer wel wiste dat die gravinne van Vlaenderen Walcheren anstoten woude, ende dat hi dat daerom haestelicken te samen brochte alle dat hy van volcx wegen tesamen werven mochte, ende toge daermede al heimeliken tot Westcappelle, opdat hi die gravinne wederstaen, ende hoer smadelike woorden ende hoemoet matigen mochte. Hertoge Henric van Brabant, die tot deser onvrede lede was, arbeide daer naerstelicken tusschen om eendrachticheyt te maken, sodat hi der gravinnen reyse verlangde iij dagen. Der gravinnen rade, die tot Antwerpen tegen coninc Willem te dachvaert lagen, screven der gravinnen over, dat si hoer saken vorderde, daer si om uut waer: si meenden den coninc aldaer mit dadinge so lange te houden; want si wisten wel: bleve dye coninc t' Antwerpen, si soude alle horen wille in Zeelant werven. Die graefinne beval Gwiën, horen zoen, over te varen in Walcheren, ende dede hem hondert ende vijfichdusent gewapende mannen, ende sprac hen toe naerstelik, dat hi niet weder in Vlaenderen en keerde, hy en hadde Walcheren tot horen subjectie ghebrocht. Ende hi belovede zijre moeder dat hij 't wyngen soude ofte aldaer doot bliven. Ende aldus sceide hy van daer, ende ghing te scepe, ende lande mit sinen volke te Westcappel, ende traden daer op, ende meenden aldaer 't lant sonder volc gevonden te hebben ende 't lant gewonnen sonder weer. Mer Floris, des conincs broeder, die daerop wachte mit sinen volke, dat hi bi hem hadde uut Hollant ende uut Zeelant, ende oec truwelic bi hem bleef, sceijde hem mit goeder ordinanci, ende verbeide, totdat grave Gwië mit sinen volke op ghetreden waren. Ende doe 't hem tijt dochte te wesen, openbaerde hi hem, ende quam grave Gwijë teghen mit enen stouten moede. Daer wert sere gevochten, ende in desen stride wert dese selve Floris rid- <C lxxi-r> der geslagen. In desen stride gesciede so groten bloetstortinge van den Vlamingen die van den Hollanderen daer verslagen worden, dat si ten enckel toe ghingen in den bloede; ende dat was op Sinte Martijns dach in den somer. Als die coninc aldus binnen Antwerpen lach, wert hem verboetscapt bi enen snellen bode dat des gravinnen volc op 't water lach om over in Zeelant te varen mit heercracht, ende dat eerst dat hem die tidinge quam, bedacht hij der gravinnen grote cloec-heit, begaf terstont Antwerpen, ende is mit snelre vaert gecomen in Walcheren. Ende daer dede hi sijn paerden opscepen, ende is daer also tijdelic gheweest, dat hi die Vlamingen vant lopen over 't velt, diesulke waren onsinlic te scepe gelopen, uutgenomen grave Gwië ende anders die graven ende die heren bleven staende. Dese worden geslagen ende gevangen. Ende grave Gwië wert daer gewont in sinen voet, daer hi nye an en genas. Daer worden geslagen wel l M man; daer verdrancker vijftich M; ende daer werter wel vijftich

Die achtienste divisie

M gevangen, die men dreef mit coppelen, als scapen. Ende als dese gevangen luyden den coninc vernamen, ghingen si hem tegen ende begeerden grote genade. Als die coninc sach, dat hem dit gheluc gheschiet was, dancte hi Gode des hoochlijken, ende nam se uut sijnre ingheboren edelheit alle in genaden; ende hi sant grave Gwië mit Jan sinen broeder mitten grave van Ghijsen ende den grave van Bromo, mit veel meer heren ridderen ende knechten in Hollant gevangen, ende dede se vast leggen op dat huys te Wateringe. Ende dat ghemeen volc dede hi ontcleeden, en sende se al naect over in Vlaenderen. Daer pluckten si groen erweten ende andere groene cruden, ende vluchten die te samen, ende bonden die om haer lenden, ende bedecten also haer scamelheden, ende sijn also over in Vlaenderen ghecomen.

¶ Van een visioen dat enen biscop geschiede voer desen strijt, ende van een groot mirakel dat na den strijt geschiede.

¶ Dat xxi. capitel.

Eer dat dese strijt gheschiede ende die Vlamingen verslagen worden, badt die heilige biscop Bonifacius van Lusanen voer den Vlamingen, ende hoerde in sijn ghebet een stemme van den hemel, segghende aldus: "Verhenget doch, dat dye hoevaerdighe vernedert mogen worden. Ende weet sekerlic, dat die soen van Vlaenderen gevangen sal worden, ende een bloedige strijt sal daer geschien onder sijn volc." d 'Welc also gevallen is. Nochtans sijnder veel gebleven dye alsulken doot niet verdient en hadden, want sommige dieghene die uut 't ghebot hoers prince te striden gaen, mit opset nyemant te bescadigen, is dien bitteren doot tot heyl ende salichheit, als men bewisen mach van enen man, daer mede verslagen, van denwelcken die heilige vrou Machtelt, gravinne van Hollant, des conincs Willems moeder, plach te vertellen dit navolgende mirakel. Doe dese slach geschiet was, quam des conincs Willems moeder voirnoemt in Walcheren bi hem, ende ghing uut met ij broeders van der Preker Oerde ende mit haren gesinne, om te soecken ende te vergaderen die gequeste luden. Ende noch tot dit heylige werck een rijcke ende edele vrouwe, die mit screyenden ogen vertelde des conincs moeder, seggende aldus: "Gaende onder den doden riep mi tot hem een man mit wenender stemmen, begerende, dat ic bi hem comen wilde. Ic ghinc tot hem, ende leyde sijn hoeft in mijn schoot, vermanende hem dat hi sijn hert tot God stueren woude, want hi niet lange leven en mocht. Hi sloeg sijn ogen mitten handen op na den hemel, als hij best konde, ende seide: 'Ic belide, dat ic niet bi minen wille, mer bedwanc mijns princen ter deser strijt gecomen bin, om nyemant te quetsen of te misdoen, noch in lijf, noch in goet; ende ic bin hier seer gewont, ende ic moet sterven. De mi geslagen heeft vergeve ic 't uter herten, biddende dat mi God diergelijc mijn sonden wil vergeven. Ic begheerde wel seer hertelicken dat Heilige waerde Sacrament, mer want icxs mitten monde niet ontfangen en mach, so hoep ic in der sielen van sine gracie ende cracht vervolt te werden.' Dit seggende sloech hi een cruys voir hem, ende gaf den gheest. Ic neme God ende mijn siele te tughe, dat hi zijn siele nauwe uutghegeest hadde, daer volchde uut sinen mont een vogelkijn, bovenmaten scoen; wes gelijk men onder al- <L lxxi-v> le die creaturen niet en vindt vliegende, mit soeten roke na den hemel toe." Hierin mach men mercken dat Sinte Augustijns woirden waer zijn, die hi beschrijft op die psalm "Credidi, etcetera",

Die achtienste divisie

seggende aldus: "Hy en mach niet qualic sterven, die altijd wel gheleeft heeft".

¶ Hoe die gravinne solliciteerde an grave Kaerl van Angiers om coninc Willem te bevechten, ende van sine hoemoedige woerden ende opsetten, die al te niete ghingen.

Dat xxij. <capittel.>

Margriete, die gravinne, die dit misval van horen kinderen, heren ende ondersaten sere bescreide ende beclaechde menichwerve, dochte allewege om verhael hierof te gecrigen; sodat si des te rade wert, ende toech tot grave Kaerl van Angiers, coninc Lodewijcs broeder van Vranckrijck, solliciteerde ende lach hem an mit vriendelicker bede ende mit groten gaven, of hi in Henegouwen comen woude mit machte van volcke, ende coninck Willem scriven dat hi wreken woude der gravinnen van Vlaenderen, ende sijns verbeiden tot Assche opter heiden. Si woude hem dairvoer geven alle 't lant van Henegouwen. Ende dit dede si om heere Jan van Avenes, horen outsten soen, te onterven, ende oec dat bloet van Hollant, dat van hem quame, overmits dat hi coninc Willems suster te wive hadde. Om deser gheloften willen is grave Kaerl rechtevoert in Henegouwen gecomen, ende heeft daer ontfaen steden, sloten ende dorpen als een recht here ende grave van Henegouwen, ende vermat hem des hoemoedeliken, ende sprac smadelicken uut hoevaerdiger herten, daer hy cleine daden na dede: mocht hi den waterconinc op 't velt belopen, hi soude so in den stride mit hem ommegeen, ende Vlaenderen so wreken, dat men eweliken daerof soude weten te seggen. Dese grave Kaerl reet tot coninc Lodewijc sinen broeder, ende gaf hem alle saken te kennen: hoe dat hi mitter gravinnen overdragen waer, ende dat hi Henegouwen daerop in hadde. Ende begeerde hulp ende troost daerom van hem te hebben. Die coninc Lodewijc antwoerde hem wiselic, ende seide: "Ic en hebbe nye ghehoort, dat Willem, dye Roemsche coninc, ye saken dede die tegen ons gingen; ende en willen daerom geen saken doen, die hem scadelic sijn, also lange als hi blijft buten onse landen, ende den onsen niet en verdrive ende en wil; oec tegens hem niet vechten om eens wijfs overmoet willen." Doe grave Kaerl dese antwoerde van den coninc sinen broeder hadde, is hi totter gravinne gecomen, ende heeft hoer alle dese antwoerde vertogen. Die gravinne trooste grave Kaerl op die woerden uitermaten wel, ende sprac: "Heere grave, weest goetsmoets: ghi soudt tot Asch opter heiden leggen vij jaer, eer die coninck ymmermeer daer quame. Ende weest hierom wel te vreden want ic loef 't God, dat Henegouwen nimmermeer comen noch erven en sal an Jan van Avenes, minen soen, of op sine kinderen die van den geslachte²⁶³ oft van den bloede van Hollant gecomen sijn, daer mi dat onverwinlicke verlies of gecomen is." Nu heeft die gravinne Jan van Avenes, horen outsten soen, Henegouwen wedergenomen van quaetheden, dat si hem gegeven hadde, opdat die van Hollant niet geërft en souden worden in den horen; ende heeftet uut nyde dairom an enen vreemden man, als an grave Kaerle gebracht. Alijt, coninc Willems suster, dye grave Jans wijf was van Avenes, behagede qualicken die mare die si van der gravinne van Vlaenderen vernam, toech haestelicken tot Aken, daer si coninc Willem, horen broeder, wiste te wesen, ende clagede hem, hoe dat die gravinne Jan horen man ende hoer cleinkinderkijns goedeloos maken ende tslants

Die achtienste divisie

verdriven woude, bi enen vreemden man, grave Kaerle van Angiers, dien sij 't ge- geven hadde om hoers verlies mit hem te wreken over 't geslachte van Hollant. Als coninc Willem dese clage van sinen suster verstaen hadde, nam hi enen corten raet, ende screef aen grave Kaerle, dat hi ofliete ende hem nyet en onderwonne tslants van Henegouwen in te nemen, want hi daer recht noch reden toe en hadde, ende liet hij 't, hi wouts hem dancken. Grave Kaerle screef den coninc weder seer hoevaerdelicken, dat hij in gheenre wijs doer hem doen noch laten en woude, mer leefde hi, dat hi hem bereiden mochte op dat harde velt, hi soude sinen toern ende der Vlamingen scade also an hem wreken, dat men ewelic daerof soude singen ende lesen. Na <C lxxij-r> desen en heeft grave Karel niet ofgelaten, hi en creech alle dye steden in Henegouwen in handen, uutgenomen Adingen, daer ghing hi voer sitten, ende belach dat. Coninc Willem wert desen hoemoet laten weten, dair hi grave Kaerle rechtevoert enen brief wederop dede scriven, aldus: Ware hi een goet man ende koen, hi quame tot Assche opter heiden, ende verbeide sijnre daer. Grave Kaerl antwoerde weder, hi en ware so bloden katijf niet, men souden daer vinden; ende rechtevoert dede hi der gravinne dit te weten. Dye gravinne troeste den grave wel, ende sprac "Here, weest goetsmoets: hi en compt uten water niet op 't lant te striden; ende daerom, trect op 't velt, ende slaet u daer neder, ende legt daer ij of iij dagen; hi en wert nimmermeer so koen, dat hy daer compt. Ende ghi sulter bi bliven grave van Henegouwen." Grave Kaerle die loech op haer, ende seide, hi soude so doen; ende ontboet coninc Willem, dat hi tot Assche toge, ende sijnre daer iij dagen verbeide: hi souden daer vinden. Als coninc Willem desen brief quam, verbeide hi hem, dat hi aldus van grave Kaerle gedreycht was, ende dede rechtevoert mit sinen coninckliken brieven vermanen alle sine luyden, dat si hem bistonnen; den armen woude hi gelt gheven, ende opten rijken woude hijts gedencken. Ende bi desen sijn in sijn hulpe gecomen een groot swaer heer van volc, daer hi mede toech doer Brabant; ende ruste nyet, hij en was t' Assche opter heiden, opten benoemden dach, dair hi hem nedersloech mit sinen ridderen ende knechten ende anders sine goede luden, ende verbeide den grave Kaerle iij dagen langer dan den termijn geset was. Tot noch toe heeft grave Kaerle voir Adingen gelegen, ende als hi vernam dat dye coninc tot Assche lach, ende wachte sijnre, doe brac hi zijn besit op, ende is binnen der stede van Valenciijn getogen, ende besloot hem daerbinnen tegens die Hollantsse gasten, die hi te voren scandelicken versproken hadde. Als coninck Willem vernam dat grave Kaerle gevloten was binnen Valenciijn, brac hi op, ende volchde hem na, ende toech voer Adingen, daer hi blidelic ontfaen wert, ende quam voer Valenciijn, ende sloech hem daer neder. Grave Kaerl, als hi sach dat hem coninc Willem ghevolcht was, ende heeft Valenciijn belegen, ontsach hy sine grote mogentheit, ende is after uutgetogen, over die Scelt, na Vrancrijc toe, ende was seer blide dat hi also uut des conincs handen was gecomen. Doe die van Valenciijn grave Kaerle quijt waren, en wisten si niet beters, dan si den coninc hoer poerten openden, ende lieten hem mit al zijn volc incomen, ende baden hem dat hij se tot sijnre genaden nemen woude; d' welc hi goedertierlic dede, ende nam se in sijnre genaden ende graciën.

¶ **Hoe dat dit oerloch tusschen den coninc ende die gravinne ghesoent wert.**

¶ **Dat xxiiij. capitel.**

Als Margriete, gravinne van Vlaenderen, dit vernam, dat coninc Willem grave Kaerlen aldus gevolcht is, ende voervluchtich geworden is, ende binnen Valencijn gecomen was, werdt si droevich, ende nam 't alte seer qualicken dat hoir die avontuer aldus starc tegenviel. Die seer beladen was, dat was si; doch si was weinich te beclagen, want sij 't selve wel uut groter hoemoet gebrouwen hadde. Nu en weet si wat beghinnen, want horen raet was nu ten eynde gecomen; si beclaechde 't verlies van horen volcke, ende grave Kaerl, dair si hoir meende mede te <C lxxij-v> wreken, was hoer ontvloten, ende bleef nochtans in groter viantscap mit coninc Willem. Sodat si ten lesten, omdat si niet bet en mochte, versoecken dede mit mogende heren ende princen an coninc Willem, of hij wel doen woude, ende sijn genade tot hoer keren, si woude doen so wes sy mit reden doen mochte. Die coninc bedacht hem, al was 't dat si hem veel smaetheden ghedaen hadde, hi en woude om eens wijfs wille hemselven niet over geven²⁶⁴ ende nam se uut zjnre edelheit tot ghenade, mit goeden voirwaerden, dye si voer doen moste, ende waren dese: Si most eerst een ofstal ende vertichtinge doen van den lande van Henegouwen, van den lande van Aelst, ende van den lande van den iiij ambochten, ende die grave Jan van Avennes, horen outsten soen overgeven²⁶⁵ mit horen goeden bezegelden brieven. Ende als dit al vast ghemaect was na des conincs wille, toech hi weder in Hollant. Dat coninc Willem voer Valencijn lach, ende grave Jan van Avennes ende sijnre suster kinder weder opten horen brochte, die ewelicken van den lande van Henegouwen onterft gebleven souden hebben, dat gheschiede in den jare Ons Heren M CC ende liij. Onder desen, dat coninc Willem van Valencijn gescheyden was, quam hem die bootscap onderwegen ende een goede mare, dat hem een soen geboren waer, daer hi hem sere in verblide, ende dancte Gode hoechlicken van dien. Hi quam thuys, ende dede sinen soen dopen ende noemen bi name Florijs, na sinen vader.

¶ **Hoe die coninc overberch reet bi den paeus tot Genuen.**

Dat xxiiij²⁶⁶. capittel.

Die paeus Innocencius de iiij. vernam dese ende andere goede maren van den coninc, daer hi hem sere in verblide, ende sende een cardinael in Hollandt an hem mit sinen brieven, sprekende aldus:

Innocencius, bisscop, knecht der knechten Goeds, onsen eersamen zoen Willem den Roemschen coninc, salicheit ende der apostelen benedictie. Nadat die Godlike cracht zjn kercke woude in vreden setten, so heeft hi zjn grootheit getoent een openbaer teyken der doecht, in den wege daer du mit gelucke in gaeste ende regneerste. Want nae Coenraet, die wileneer keyser Frederijcs soen was, van deser werlt gevaren is, ende nu nyemant gebleven en is, die dijn voertganc wederstaen mach, des di God genadich si; so zjn wij dijnre grootheit vermanende mit vaderlicke vermaninghe²⁶⁷, ende raden di, dattu alle sware onlede afterlates, ende bi rade ons liefs zoens

Die achtienste divisie

Pieters totten Gulden Zeyl, diaken cardinael ende legat des Stoels van Romē, bereide di te comen in Ytaliën in coninckliker manieren; ende haest di te versoeken die kercken der apostelen in Goeds geleide, op dattu hoechlickē mogeste ontfaen die keiserlicke crone des Heiligen Rijcks minen handen, opten dach dat ons Heren gheboerte was naestcomende. Ghegheven tot Rome, etcetera.

Om deser vermaningen wille besaten ende bereide hem coninc Willem over berch te riden als pelgrom, ende nam mit hem xij goede edele mannen, ende dede voersorgen overal opten wege in Ytaliën ende anderswaer dat hi mit gemake ende sonder scoffiericheit tot Genuën quam bi den paeus, daer hi mit groter waerdicheit ende eren van den paeus ontfangen wert, ende hilt hem een stucke tijts bi hem mit feestelicken gheselscappe. Daer wesende vercreech hi voerden abt van Egmond dat hij ornamenten dragen mochte als mijtre²⁶⁸, staf ende vingerlinc, gelijk enen biscop, mit meer andere privilegiën, gevende daerof enen bulle.

¶ Hoe die coninc in Hoeh-Duytslant gheëert ende ontfaen wert.

Dat xxv. capitel.

Als die coninc alle sine saken mitten paeus voleynt hadde ende versproken daer hi om gecomen was, nam hi oerlof an den paeus, ende reet al heimelicken uut Ytaliën, dat 's dye Lomberden niet en wisten, ende quam in Hoge Duytslant, dair hi hem openbaerde, ende lyet hem kennen; ende wert mit groter eren overal ontfanghen. Ende wat ere dat hem ghedaen werdt, dat betuget desen brief hiernaē bescreven.

Willem, by der genaden Goeds Roemsche coninc, ende altijt vermeerder 't rijcs; den abt van Egmonde, onsen vicecancellier: onse gracië ende alle goet! Opdat ghi verstaen moecht den <C lxxiii-r> staet van onser manieren, daer dijn sin blide om si, ende ontfanct een materie van vele vroechden: so weet, doe wi nalinxs quamen in Hoeh Almangen, doe vonden wi daer al der luyden²⁶⁹ begeerte also ombevangen in onser heerlicheit, dat si alle also blide waren onser tegenwoerdicheit, als een moeder die horen enigen soen gestorven is ende weder levende gheworden waer, ende sonderlinge onderdanich wesen onsen gebode. Ende voert, opdat dijn bliscap te meerre si, so weet dat wi hebben in onser machte dat casteel van Driesvelt ende dat keyserlicke uut-teyken ende juweel, als die crone ende spere ons Heren, mit veel meer heilichdoms ende chierheyt. Gescreven tot Spiers, etcetera.

¶ Van die rebelheit der Vriesen, ende van den twedracht tusschen coninc Willem ende dye stadt van Utrecht.

Dat xxvi. capitel.

Nu heeft coninc Willem alle saken den rijke angaende wijslic ende wel beset, ende meent weder in Ytaliën te riden om die keyserlicke benedictie te ontfangen, gelijken die paeus an hem gescreven ende begeert hadde, vernam hij tidinge dat die West-Vriesen begonnen te rebellieren ende na hoere oude gewoenten ongehoersaem te worden,

Die achtienste divisie

ende togen in Hollant, ende haelden aldaer enen groten roef; want si geen wederstoet en meenden te vinden, omdat die coninc verde uten lande was. Doe dochte die edel coninc in sijns selfs sin: wat soude dat dienen, dat ic soude trecken te Romen of in vreemden landen, ende die dwingen, ende mijns selfs lant onbedwongen ende ongevreet laten bliven; ende hierom heeft hi Ytaliën laten staen, ende is weder nedergecomen, om dye Vriesen te bedwingen, menende dairna in Ytaliën te riden om die keiserlicke crone; ende is haestelic mit starcker macht tot Utrecht gecomen, ende dede vergaderen alle die prelaten van der kercken in Sinte Mariën hof, om hem te helpen raden ende te wisen een bequame stede, dair hi een capelle in die ere van Sinte Jorijs op mochte doen maken. Ende als die coninc dus sat mitten prelaten in bliden geselschappe, quam daer een bedroever des vreden, ende warp al verde in 't heimelic mit enen kezelsteen an des conincs hoft een grote wonde, dat den prelaten een grote scande was, want si hem dair ten eten hadden. Die coninc nam den steen in zijn hant ende sprac tot hen allen aldus: "Eersame vaderen, nu merckt wat smadenis ons dese van Utrecht doen, die ons begeren doot te werpen mit stenen, sonder enige verdient, dien wi tot nu toe in hoir hulpe hebben geweest ende hebben hoir vianden op ons selfs cost mit arbeyde hem onderdaen gemaect. Mer leeft God ende sine martelaer Sinte Jorijs: so en sal dese smadenisse niet ongewroken bliven des wi een jaer gesonts lijfs mogen leven!" Ende mit desen woirden sceyde hi van hen luyden, ende sat sonder merren op zijn paert, ende ontseide rechtevoert die stat, ende bereide al dat hi mochte om die stat te verderven. Die burgeren van Utrecht, die om dit ongeval al te seer bedroeft waren, verworven geleide an den coninc, ende senden hoer burgermeesteren in Hollant in Den Hage, of si enighe²⁷⁰ vrienſcap mochten vercrigen an den tornigen coninc. Mit corten woerden: dye coninc gaf hem een corte sentencie, die hi niet veranderen²⁷¹ en woude, ende sprac, hi woude die stat slechten neffens der aerden, of si souden hem leveren den man die 't gedaen hadde. Hiermede keerden dye van Utrecht in der stat, ende versameden horen raet, ende ondersochten als si heimelicste mochten so desen quadader te vinden, opdat si des conincs toern in eniger manieren besaten mochten. Dit bleef aldus staende, omdattet den coninc ernste was op die Vriesen te trecken, dair die stat Gode wel of dancken mochte; want waer hi te live gebleven, 't waer gevreest geweest soude die een steen opten anderen gebleven hebben.

¶ Hoe coninc Willem op dye West-Vriesen toech, ende hoe hi daer jammerlic ombekent verslagen werdt.

Dat xxvij. capitel.

Corts na desen, als in den jare Ons Heren M CC ende lv, toech coninc Willem mit groter heercracht in Vrieslant, ende verwan daer dye sommige die hem ongehoersaem geweest hadden. Ende hi dede maken een huys bi Alcmaer, dat Toernenburch hiet, tot horen ewigen toren. Daerna, opten viij. kalende van februario, dat 's op Sinte Pouwels dach, als die wateren bevroren waren, ende men over al dat ijs rei-
<C lxxiii-v> sen mochte, toech die coninc mit veel goeder vromer mannen tot Alcmaer, ende voirt tot Vronen over dat ijs, ende haeste hem seer om den zege te vercrigen, ghelijken hi gehadt hadde; mer

Die achtienste divisie

die leste sake en verghinc niet als d' eerste. Want here Willem van Bredenroede, die een hooftman was gemaect van der eender battaelge, vacht tegen die Drechters, die hi verwan. Die coninc sat op een snellen henxst, ende berechte selver dye ander battaelge, ende socht enen sekeren wech te Hoochtwoude, om dat dorp te barnen. Ende omdat hi den Vriesen seer ghierich was te bescadigen, so reet hi alle wege voren cloeckeliken opten yse, recht of hi opten lande gereden hadde, om hem scoffierichede te doen. Ende doen hi alre sekerste waende wesen, was hi alre onsekerste, gelijk dat dicwils valt: daer brac zijn paert in den yse, sodat hi bina verdrenct hadde, dat jammer te sien was. Hi was oec so veer van sinen volc gereden, dat hem haestelic gheen hulp en mochte comen. Die Vriesen die dair lagen in rietboschen quamen daertoe gelopen, ende sloegen hem ellendeliken doot. Die Vriesce honden en wisten niet dattet coninc Willem, die edelman was, mer stonden ende besagen sijn torkeel ende zijn wapen, ende liepen over hoop daeromme staen als beesten. Die sulcke seiden: "Seker, dit is een groot here geweest." Ende op die tijt woenden enige ballingen uut Hollant in Vrieslant, die om haer misdaet uutenden landen gebannen waren. Dese quamen daer mede staen, ende bekenden des conincs wapen, die van gouden was, mitten roden leeuwe ende den swarten aernt, ende spraken al heimelic totten Vriesen: "Het is qualiken gemaect: ghi hebt den coninc, uwen rechten here, dootgeslagen." Als si verstonden dattet coninck Willem waer, dye daer doot gebleven was, bedroefden hem die oude ende die vroede, ende staken 't hooft te samen, ende vonden enen raet, dat si des edelen conincs lichaem al heimelijcken begroeven in eens Vriesen huys tot Hoochtwoude, opdat in toecomenden tiden vergeten soude bliven beide wrake ende gedenckenisse van so edelen man ende vorst. Het was een alten wonderlike sake dat niemant desen edelen man en volchde te paerde noch te voet, van alle dat grote heer datter was. Men seit, hadden die Hollanders angegaen ende hantsgemeen geworden, si hadden op die tijt dat hele lant gewonnen gehat; mer waren alle gescoffeert, ende togen thuys. Dese Willem, grave van Hollant, coninc van Romanen, wert geslagen nadat hi die graefscap van Hollant, Zeelant ende Vrieslant xxi jaer berecht hadde, ende dat Roemsche Rijk voir alle gewelt ridderlic bescermt vij. jaer, wes gebeente noch boven der aerden staet in eenre tombe, suverlic geleyt tot Middelburch in 't cloester, in Zelant, daer 't grave Floris brochte uut Vrieslant. Dit geschiede op die v. kalende van februario, dat 's op die octave van Sinte Agnieten dach, in 't jaer Ons Heren M CC ende lv, tot Hoochtwoude. Doe wert die prophecie vervolt die Sibilla lange tijt te voren hadde voersproken, dat een Willem, Roemsche coninc, verslagen soude worden van den Vriesen. In desen stride bleven alle die poerteren van Dordrecht mit horen bannier, uutgeseit iij C, ende die van Delft bleven oec mede meest verslagen, nadat si veel van den Vriesen tevoren hadden gheslagen. In denselven jare nadat coninc Willem doot gebleven was, stichte ende fondeerde joncfrou Rychaert van Delft des voerseiden²⁷² conincs moye een nonnen-cloester in oflaet hoers broeders siele in hoer vaders uthof by Delft, an die zuytside van der Premonstreiten oerde, dat Conincxsvelt genoemt is, dat si eerlic volbrochte ende doteerde, ende begaefde dat mit scone goeden ende renten. Dese joncfrouwe Richaert starf dairna in den jare Ons Heren M CC ende lxiiij, op die octave van Sinte Jan evangelist, ende wert mit groter eren in denselven cloester begraven. Ende in den jare Ons Heren M CC ende lvi starf die edele vorstinne Elizabet, gravinne <C lxxiiij-r> van

Die achtienste divisie

Hollant, Zeelant ende Vrieslant, coninghinne van Romen, coninc Willems huysvrouwe, ende wert mit groter eren begraven tot Middelburch in 't cloester van der Premonstreyten oerde.

¶ Van den edelen die op dese tijt waren.

Dat xxvij. capitel.

Bi des conincs Willems tiden waren in groter estimaciën ende floere dese navolgende edele mannen in Hollant: Floris, coninck Willems broeder; Harman, graef van Hennenberch, dye te wive hadde coninc Willems suster; here Willem van Bredenroede, hooftman ende cappetein van coninc Willems heer ende ridderscap; Willem, heer van Teylingen; Jan, heer van Hoesden; Jan, heer van Arkel, een starc vroem man; Volpert, here van Lederdam ende Haestrecht. Herbern, here van Bottersloet; Otte, d' eerste here van Hoekelom ende van Asperen; Henric, here van Voorne; Jacob, burchgrave van Leiden; Ghijsbrecht, here van Aemstel; Harman, here van Woerden; here Jan Persijn; Simon van Teylingen; Dirc van Wassenaer; Claes van Haerlem, genoemt Persijn; Willem, heer van Egmont; Aernt van Egmont, Claes van Egmondelf, Wouter Stoutkint van Egmont, iij gebroederen; Jacob van den Woude; Aernt van Heemskerck; Kerstent van Raephorst; Wermbolt uten Hage; Huge van Cralingen; Huge van Akersloet; Reinert Boekel; Dirc van der Goude; Dirc Alferts, bastertzoen van Bredenroede, alle tesamen ende meer andere vrome ende vermaerde ridderen.

Die negentienste divisie

¶ Hier beghint dye xix. divisie ende heeft xxvi. capitelen.

<Dat i. capitel.>

Paeusen.

Anno CC lxij.

Urbanus die Vierde was dye hondert xci. paeus; hi was een Romeyn, ende sat iij jaer, een maent ende iiij dagen. Hi institueerde ende insette die hoechtijt van den Heyligen Sacrament, daertoe verlenende scone graciën ende grote oflaten. Hi leit tot Sinte Laurens begraven. Na zijnre doot vaceerde dat paeusdom v maenden.

¶ Item. In 't jaer ons <Heren> M C C ende lxiiij openbaerde een comeet in 't middel van der maent van julio. Dese scheen in 't beghin van der nacht in 't west. Ende na weinich dagen openbaerde hi in 't oest, sijn radiën streckende totten westen. Dese comeet duerde totten eynde van september. Ende si was gelijken een duyster sterre, ofgevende van hem een vlamme, welcker grootheit ende forme was gelijck een zeyl in een schip, ende hoe langer hoe claerrer; ende die vlamme werdt cleyne in der²⁷³ breet, mer si wies in der langhe, so dat opten x. dach van october, voer dye dageraet, dese comeet ghesien werdt in 't suyden, ende die vlamme sceen te wesen een cubitus groot, ende began allencken te vergaen. Ende want dese comeet in versceiden landen veel beteykende, mer sonderling doe dese comeet eerst openbairde werdt dye paeus Urbanus die iiij. sieck, ende starf opten lesten dach van september, dat was opten selven nacht dat dye comeet des jaers te voren of liet te schinen.

Clemen die iiij. was die C xcij paeus. Hi was geboren uut provinciën. Hi besat den stoel iij jaer, ix maenden, xxi daghen. Hi was eerst een waerlijck man, hebbende wijf ende kinderen. Na zijn wijfs doot wort hi biscop van Podiën; daerna aertsbiscop van Narboenen; ende doen wert hi cardinael ghemaect. Ende om zijnre grote sciëncie ende heilichheits van leven, wert hi paeus gecoren. Uut Godliker inspiracie voirseide hi vele toecomende dingen. Hi leit te Viterbiën begraven. Ende also die cardinalen sijns gelijcs van leven niet en konden vinden, overmits hare groter twedrachticheit, so stont Sinte Pieters stoel ledich sonder paeus ij jaer.

Gregorius die x. was die C xcij. paeus; hi was van Placenciën. Hi sat iiij jaer, ij maenden, x dagen. Uut Godlicker ingeven quam hi an dat paeusdom. Hij was eerst domproest tot Ludick. Hij dede veel goets in der Heyliger Kercken. Hij starf te Arethiën, ende leyt <C lxxiiij-v> aldaer begraven, doende vele miraculen.

Innocencius die v. was dye C xciiij. paeus. Hij was uut Bourgondiën: een glorioes doctoer in der Godheit van der Prediker Oerden. Hi sat v maenden, vij dagen, ende starf te Romem, ende wert tot Sinte Jans te Latranen begraven.

Adrianus die v. was die C xcv. paeus. Hi was van Genuen. Hi en sat meer xl dagen, ende hadde wonderlicke dingen opgenomen te doen. Hi starf tot Viterbiën, ende leyt aldaer begraven totten Minrebroederen. Dat paeusdom vaceerde na sijn doot xxvij daghen.

Die negentienste divisie

Johannes die xxi. was die C xcvi. paeus. Hi was van Lissebon uut Portegael. Hi dede sijn dienres verstaen dat hi lange tijt soude leven. Mer onversiens werdt hi van eenre muren bevallen van een nyewe camer dye hi dede maken te Viterbiën, ende werdt daer begraven in Sinte Laurens kerck, als hi viij maenden den stoel beseten hadde. Na sijnre doot vaceerde dat paeusdom vi maenden.

Nicolaus²⁷⁴ die iij. was die C xcviij paeus; hi was een Romein van der Ursinen geslachte. Hi sat iij jaer. Hi en dede nimmermeer misse dan mit overvloedige tranen. Hij starf van der popelzye ende werdt te Romē in Sinte Pieters kercke begraven. Na sijnre doot vaceerde dat paeusdom²⁷⁵ v maenden.

Martinus die iiij. was die C xcviij. paus. Hi was een Wael, van Tours geboren. Hi sat iiij jaer, één maent. Hij starf tot Perusen ende wert daer begraven, doende veel miraculen.

¶ In sijnre tijt worde een visch in der zee gevangen, hebbende een leeuwenhoeft; ende als hi op 't lant wert gebrocht, gaf hi een groot vervaerlick gheluyt; ende worde tot Romē gebrocht ende allen menschen ghetoyt, daer groot verdriet na volchde.

Honorius die iiij. was die C xcix. paeus. Hi was een Romein, ende sat ij jaer ende enen dach. Hi was een man van groter vreden, ende starf tot Romē, ende wert in Sinte Pieters kerck begraven. Dat paeusdom vaceerde na sijnre doot x maenden.

Nicolaus die iiij. was die CC. paeus. Hi was een Lombert, ende sat iiij jaer ende een maent. Hi dede veel goets in der Heyliger Kercken. Hi leit tot Romē tot Sinte Mariën Maiors begraven. Na sijnre doot vaceerde dat paeusdom ij jaer, iij maenden, xvij dagen.

Celestinus die v. was die CC i. paeus. Hi was een Lombert ende een devoet heylich man, wonende in der woestinen. Hi resigneerde dat paeusdom als hi v maenden ende enen dach dat beseten hadde. Hi wert van sijn nacomer in een strenge karcker besloten, daer hi in starf, doende veel miraculen. Ende Clemens die v. canoniseerde hem, ende insette sinen dach opten naem van Sinte Pieter confessoer. Van desen paeus heeft dye oerde van den Celestinen horen naem.

Anno M CC ende lv.

Keyseren.

Na den doot des edelen coninc Willem, grave van Hollant, die van den Vriesen was verslaghen in 't jaer Ons Heren M CC ende lv, op die v. kalende van february, ende dat keyserrijc lange ledich gestaen hadde, so sijn die koervorsten in twe pertiën gedeelt; want enige koren Alfonso, coninc van Castilgen, ende andere Richardum, des conincks broeder van Engelant, grave van Carnubiën; mer geen van beyden en was van den paeus geconfirmeert. Ende als Richardus gestorven was, resigneerde Alfonso alle sijn recht dat hi an 't keyserrijc hadde in handen van den paeus Gregorius die x. Hi was een wijs man ende een groot astronomus, seer gheleert in den loop

Die negentienste divisie

des firmaments. Dese ij. regneerden t' samen xv jaer.

Anno M CC lxx.

Rodolphus, graef van Habspurch, worde van den coervorsten tot enen keyser ghecoren naedattet²⁷⁶ Rijck langhe tijt ledich hadde ghestaen, overmits die tyrannich-heit des keisers Vrederics. Ende dit was in 't jaer M CC ende lxxiiij. Hi was een eerbaer man, wijs ende vroem ter wapen. Die paeus Gregorius die Thiende approbeerde sine <C lxxv-r> electye om gonst die hi hadde totten Heiligen Lande. Hi ontfinct dat cruys ter bede van de paeus mit coninck Lodewijck van Vrancrijck, mit meer andere heren ende princen, mer dye coninc ende veel kersten mit hem storven onderwegen van der pestilenciën. Ende als dese keyser Rodolphus mit outheden ende siecten sere was beladen, is hi tot Erffoert ghestorven, ende wert tot Spiers ghevoert ende daer bi den anderen keyseren begraven in 't jaer Ons Heren M CC ende xci opten xxij. dach in julio. Hi regneerde xviiij jaren.

¶ In desen keisers tiden, als in den jare Ons Heren M CC lxxix, heeft Carolus, grave van Provinciën, die namaels coninc van Siciliën wert, ghevonden Sinte Mariën Magdalenen lichaem, daer 't van Sinte Maximinus begraven was. Ende doe men dat graf op dede, quam daerut enen soeten roeck. Ende uut haer mont was gewassen een grote telch, die an veel stucken gedeelt voer heylichdom in veel plaetsen gehouden wordt. Ende in die selver grafstede wert gevonden²⁷⁷ bescreven: "Hier rust Sinte Mariën Magdalenen lichaem." Doe dit aldus gevonden was, dede die grave voerscreven biscopen, abten, religiosen, edelingen tesamen roepen, dye dit heilige lichaem mit groter devociën ende eerwaerdicheit verhieven ende in een gouden costeliken casse, mit duerbaer gesteenten verciert wesende ende daertoe bereit, geleyt hebben in 't jaer Ons Heren M CC ende lxxx, opten v. dach in meye. Dit heilige lichaem was eerst begraven gheweest in een tombe van alabaster gemaect, ende wort namaels vervoert ende gheleit in een tombe van marmersteen, dair 't nu ter tijt gevonden wert. Etcetera.

¶ Omtrent dese tijt is 't geboert binnen die stede van Maestricht, dat vele luden, mannen ende vrouwen, enen groten dans hadden gemaect op die grote stenen brugge. So geviel 't, dat die priester mitten waerden Heiligen Sacrament daer verby ghinc tot een cranck mensche. Ende also si dat Heilige Sacrament geen eer noch reverencie bewesen, so is uut die verhengnisse Gods die brugge ingestort, ende dair verdroncken boven die CC menschen in der Masen, dat verdrietelic was om sien.

¶ In den Stichte van Constans in Hoeh-Duytslant brocht een vrouwe een vrucht ter werlt gelijk een leeuwe geclaeuwet ende ruych, hebbende eens menschen aensicht.

Anno M CC lxxxviiij.

Adolphus, grave van Nassouwen, worde eendrachtelicken van den koervorsten gecoren tot een keyser; mer hi en worde niet gecroent noch geconfirmeert van den paeus. Hi was een vroem man ter wapen,

Die negentienste divisie

mer hi en street niet veel mit machten. Hi hadde enen strijt tegen hertoge Aelbrecht van Oostenrijc, die na hem keyser wert; daer hi in doot bleef, mer meer verdruct dan geslegen. Desen strijt is gesciet bi Spiers ende Worms in 't jaer M CC xcij. Hi regneerde vi jaer.

¶ Van Florijs die v., die xvi. grave van Hollant, Zeelant ende here van Vrieslant, ende van sijne voechden.

Dat ij. capitel.

Nadat coninck Willem aldus deerlick verslaghen was, werde die xvi. grave van Hollant, Zeelant ende heer van Vrieslandt Florijs sijn soen, van dier namen die vijfte, een kint van een half jaer. Desen jonghen ontging in sijnre hoeden Florijs, coninc Willems broeder, ende des kints oem, drossaet van Hollandt, ende berechte dat graefschap van Hollandt als voecht ende momber drie jaer langhe in grooter vreden. Ende gaf den Zeelanders bescreven koeren ende rechten, dye si noch in Zeelandt onderhouden ende ghebruycken. <C lxxv-v> Hiernaer worde dese Florijs voerscreven in een tornoey tot Antwerpen sere ghequest, also dat hi daerof starf; ende wert ghevoert tot Middelburch, ende wert aldair begraven in der abdyen in 't jaer Ons Heren M CC ende lvij. Daerna nam dit kint in sijnre behoeden ende bewaren Henric, hertoge van Brabant, zyn outoems soen, ende berechte Hollant een wijl tijts; die naderhant, om overdaet sijnre diensres, onwaerdelic uut Hollant verdreven worde. Na denwelcken die heren ende edelen van Hollant namen tot horen geboren graefs momber Otto, graef van Gelre, des kints ouder moyen soen. Daertegen coren die heren ende edelen van Zelant Alijt, graefinne van Henegouwen, dat si haer broeders kints voecht soude wesen. Van welcker twedracht daerna een grote strijt gevallen is in Voernoutzee²⁷⁸, daer vele menschen an beiden siden doot gebleven sijn. Mer die grave mitten Hollanders wonnen den strijt, ende graef Otte bleef mit machte voecht van Hollant ende beware des lants van des jongen graef Florijs weggen.

¶ Van die victorie bisscops Henricxs van Utrecht tegen den grave Gerrit van Gulic.

¶ Dat iij. capitel.

In desen tiden is daer een groot oerloge ende twist opgestaen tusschen den biscop Coenraet van Coelen ende grave Gherrit van Gulic. Die biscop van Utrecht heeft haestelic een machtich heer van volc uut Hollant ende uut sijn Sticht te samen vergadert om sinen overheer den biscop van Colen te helpen ende bistant te doen. Als nu dese ij machtige heren op een slecht velt vergadert waren om des anderen dages enen strijt te vechten, is dye bisscop van Utrecht omtrent den avont mit alle sijn heer opgebroken, veinsende hem te vliën ende na sine landen weder te trecken. Mer so gheringe als den dach bestont te lichten, 's margens vroe, is die biscop van Utrecht getogen in 't lant van Gulick, stichtende roef ende brant, ende heeft vele gevangen gegregen uut alle de dorpen die hem hier niet voer en hoeden. Die wakers, die die nachtwake hilden, ansiende den

Die negentienste divisie

roock ende brant in horen landen van Gulic opgaende, hebben mit groten geroep ende gecry alle dat Gulicse heer vervaert, ende zijn mitsdien seer weerslachtig geworden. Afterlatende alle haer tenten ende pauweljoenen, zijn si met groter haesticheit na huys getogen. Die biscop dit siende ende vernemende, heeft sijn volc gestelt in goeder ordinanciën, ende is mit blinckenden ende ontwonden bannieren, mit blasender basunen desen Gulicksen sijn stoutelicken tegemoet gegaen, ende heefter vele van dyen geslegen ende gevangen, mit groter victoriën verjaecht, ende den strijt gewonnen. Ende also is dye biscop van Colen, overmits groter cloec-heit ende vromicheit van des biscops Henrics van den anstaende strijt verlost geweest. Ende die bisscop is mit grooter triumphen, mit vele ghevanghen ende mit groten rijckdomme wederom ghekeert in sine landen.

[Van wien ende wanneer dat cloester ende abdie ter Lede geheten Lewenhorst gesticht is geweest.]

¶ Dat iiij. capitel.

In 't jaer Ons Heren M CC ende lxij was een eerbaer²⁷⁹ priester ende pastoer van Haerlem, geheten heer Aernt van Sassenhem. Dese is ghecomen op Sinte Agnieten dach op een plaetse gheheten Lede (ende nu hiet Lewenhorst); ende heeft mit hem ghebrocht twalef nonnen van der oerden van Cisterciën uut dat cloester van Sinte Mariëndale bi Utrecht, om aldaer te fonderen een convent ende cloester der selver oerden. Ende na x jaren²⁸⁰ is dese here Arent oflivich gheworden. Ende iij jaer daarna heeft die abt van Camp dit voerscreven cloester van Lewenhorst incorporeert ende onder sine bewaernissen ghenomen, <C lxxvi-r> om ewelic aldaer te visiteren, als 't noch huyden des daghes gheschiet.

¶ Van den doot biscops Henricxs van Vianden van Utrecht, ende van de collegie in Steenwijk, ende van den anlegghen ende beghinsel des nyewen wercxs ende timmeretse der Domkercken van Utrecht.

Dat v. capittel.

Opten anderden nonas van junio, in den jare M CC ende lxvij, is biscop Henric van Vianden oflivich gheworden, naedat hi dat Sticht van Utrecht glorioselick mit groter eren xvij. jaren hadde berecht. Dese eerwaardige biscop fondeerde ende stichte een collegie van canonicken van xij. proevens tot Steenwijk in den Stichte van Utrecht. Hi leide oec den eersten steen²⁸¹ van dat nyewe werc an den Dom tot Utrecht in 't jaer Ons Heren M CC ende liij, dat men huydens daghes noch siet staen ende an getimmert wert, daer hi mit groter eren van geestelicken ende waerlijcken, mit betamelicker utvaart, begraven worde bi sine voervaders.

¶ Van die electye Johans van Nassouwen, dye xxxix. bisscop van Utrecht.

Dat vi. capitel.

Als nu bisscop Henric gestorven was, hebben die ecclesië der kercken van Utrecht eendrachteliken tot enen bisscop gecoren Johan van Nassouwen, een slecht, simpel ende bina een waerlick man, ende is die xxxix. bisscop van Utrecht geweest. Hi vant alle sine sloten ende castelen vervolt van al datghene dat hem van node was, ende zijn voersaet mit groter wijsheit ende voersichticheit teghen alle sine omgheseten vianden voersien ende bescermt hadde.

In denselven jaer, op die xi. kalende van januario, starf Machtelt, graefinne van Hollant, coninc Willems moeder van Roman. Dese edele graefinne worde begraven in dat cloester te Loesdunen der oerden van Cisterciën, dat si selver eerst gefondeert ende gesticht hadde.

¶ Van dye boesheyt heren Folperts van Lederdam.

Dat vij. capitel.

Omtrent dese tijt was een here tot Lederdam ende Haestrecht geheten here Folpert, ende was een boes ende quaet mensche, alle zijn leven lanc. Dese benide sere dat welvaren zijns neven here Johans van Arkel, ende was dair sere op²⁸² uut, om hem te verdriven ofte doot te slaen, want hi hadde den duvel trouwe ende manscap geloeft, opdat hi hem bistonde, dat hi zijn vianden mochte crencken ende sinen quaden wille volbrengen. Dese here van Lederdam, als hi sach dat hi den here van Arkel, sinen neve, in 't openbaer niet crencken of slaen en mochte, heeft hy tot hem geropen den coster van der kercken van Arkel, ende heeft hem beloeft een groote somme van penninghen, dat so wanneer die here van Arkel opten Heylighen Kersnacht ter kercken ghecomen ware op enen betameliken ure, soude die coster uut de kerke gaen, ende sluten die doeren vast toe, opdat dair niemant levende uutcomen en soude, ende soude alsdan een teiken doen mit een clockenslach, ende alsdan soude here Folpert ancomen mitten sinen, vangende of slaende den here van Arkel. Die coster verblijt wesende mitten gelde, is t' huys gegaen. Ende als die Kersnacht anquam, is die here van Arkel van sinen huys gegaen, latende opten huse sinen huysvrouwe, swaer wesende mit kinde, ende is gecomen ter kercken om den dienst Gods dien nacht te horen. Die here van Lederdam heeft hem heimelic mit veel gewapens volc an die oestside van der kercken nedergestelt, also dat geordineert ende opgeset was. Die coster, doir heimelicke boden dit vernemende, heeft van buten de doeren van der kercken vast gesloten. Die here van Arkel van desen verraet ende opsette niet wetende, also hem God dat ingaf, is heimeliken mit ij dienres uut die kercke gegaen om ter secreten plaetsen te gaen, die coster hier niet of wetende. Ende als die coster die doeren dus vast hadde gesloten, datter niemant in noch uut en mochte, heeft hi een teiken mitter clocken gedaen. Die here van Lederdam dit horende, is terstont met zijn volc angetreden, ende hebben die kerc ombeleit, ende dat vier daerin gesteken, menende also den here van Arkel daer in te verbarnen. Ende die kerck is also verbarnt geweest met allen den priesteren

Die negentienste divisie

ende anderen die daerin waren, behalven één. Die here van Arkel, als hij dit vernam, doir den brant dien hi sach ende dat gecri van sine vianden dat hi hoerde, versuchte ende bedroefde hem sere van den jammerlicken <C lxxvi-v> moert sijnre ondersaten, ende bleef heimelic verborgen in enen stenen camere totten dage toe. Ende die here van Lederdam verblijt wesende van alsulcken moort ende misdaet, hopende den here van Arkel mede verbrant te wesen mitten anderen, is vroliken wederom gekeert mitten sinen na die stede van Lederdam. Die here van Arkel, als hi vernam dat dye heere van Lederdam weder wech was ghereyst, is hi mitten sinen al screyende ende wenende in der kercken gegaen, die dair al geheel lach verbrant, ende heeft die verbrande dode lichamen vergadert ende voer den outaer des Heiligen Cruys begraven in der selver kercken. Dit ghedaen wesende, heeft hi die wairheit van desen verraet ende moort vernomen, ende heeft den coster, die verrader, ghevangen genomen ende mit grote sware pijnen ende tormenten vanéén doen scoeren, ende also doen verbarnen. Die vertwifelde here van Lederdam horende dat die here van Arkel mitten live was ontgaen, ende menende dat hem dye coster hadde bedrogen (mer namaels dye waerheit vernemende) heeft hi dye duvelen vermaledijt ende geblasphemeert, ende is met groter scaemten ende scanden uutten landen in Hoech-Duytslant getogen, ende heeft hem daer een cleine tijt onthouden. Ende corts daerna is hi wedergecomen, ende heeft den Arkelschen dijck doergesteken, datter grote scade gesciede van water in 't lant van Arkel ende Vianen. Een weinich tijts hierna is 't geboert dat die here van Lederdam²⁸³ was binnen Haestrecht, ende als hi op enen dach mit sijn vrienden vrolic hadde geweest ende wel gheteert ende gedroncken was, ende na den maeltijt droncken wesende ende onder sine vrienden staende opter straten, is hi onversienlic uut dat middel van henluyden genomen met lijf ende siel, ende in der lucht opgevoert uut haren ogen, dat men niet en wist waer dat hij vervoer. Ende nae dien dach en worde hi nye weder ghesien, mer op die stede daer hi stont ende ofgenomen worde bleven leggen iij droppelen versch bloets. Ende na dien tijt worde also vreselicken geluyt op dat huys ende slot tot Lederdam ghehoert, ende dye opten huys woenden sagen griselicken ende vervaerliken gedaenten van vreemde dieren, dat daer nyemant opten huys van anxst bliven mochte, waerom Pelgrom, des heren Volperts soen ende navolger in boesheden, een man van groter oerlogen ende quaetheden, dat men twifelde wie die beste van beiden wesen mochte: dese dede dat slot ende casteel ofbreken ende liet een ander maken an die westside van der stede van Lederdam.

¶ Van den oploep der Kermers, ende wat quaet si deden.

Dat viij. capitel.

In den jare Ons Heren M CC ende lxvijj worde een wonderlic teyken in der lucht gesien. Want daer openbaerde vele gewapende mannen, vechtende tegen malcander, gelikerwijs als in een strijt; na denwelken een grote droefheit gevolget is. Want dye gemeente van den <C lxxvij-r> landen hem seer verhieven²⁸⁴ ende opgestaen sijn tegen die edelen ende welgeboren mannen. Ende also grave Florijs noch jonck was, so sijn die Kermers opgestaen tegen den edelen, ende hebben uut groter vermetelheit vele sloten, burgen, castelen ende huysen der edelen mit groter verwoetheit nedergeworpen ende

Die negentienste divisie

verdestrueert. Ende die edele mannen, ridderen ende knechten zijn gecomen ende hebben hem gebercht in die stede van Haerlem, opdat si aldaer dat verwoede ende ongetemde volck stoutelicken mochten wederstaen. Dye Kermers worden te rade dat si alle die edelen uuten landen ende Stichte van Utrecht verdriven wouden ende hoer sloten ende castelen ter neder geworpen, ende al dat Sticht van Utrecht als gemeen volc maken. Ende mit desen verwoesten volc hebben hem starckelicken die West-Vriesen verbonden. Ende die Waterlanders mit sommige andere sijn dair mede toegevallen, also dat si een groot, swaer, machtich volc van wapenen hebben vergadert, ende zijn gecomen in Aemsterlant. Here Ghijsbrecht van Aemstel, anmerckende dat hi dit grote sware volc van wapenen niet wederstaen en mochte, heeft hem wiselic ende cloeckelic beraden, ende heeft enen vasten vrede mit hemluyden gemaect, ende heeft hem geloeft ende gesworen hout ende trouwe te wesen, ende hebben hem gecoren ende genomen tot enen hooftman ende cappetein, ende heeft hem mit sinen luyden van wapenen verselt mit dat onghetemde volc ende wilt gediet. Ende als hi dus een overste was geworden van also veel volcs docht hi terneder te werpen alle die sloten ende castelen zijne vianden in den Stichte van Utrecht geseten, ende is mit al dit volc getogen voir dat slot te Vredelant. Mer also dat huys wel beset ende versien was, so en mocht hij daer niet op winnen. Ende also dat ongetemde volc den luden in zijne heerlic-heit haer provanden ende vitaelge benamen mit groter geweld ende overdaet lastich waren, heeft hi cloeckelicken ende subtijllickin in heimelicken rade dit verwoeste volc geraden, dat si haestelicken opbreken soudin in der stillen nacht, om te beleggen ende behandelicken te winnen die stat van Utrecht. Ende van stonden an deden si heren Ghijsbrechts, horen cappeteyns, raet; ende sijn opgebroken ende quamen mit al haer macht voir der sonnen opganc, ende beleyden crachtelicken al omme die stat van Utrecht mit een ontallicke menichte van wapentuers. Die nachtwakers, die op die muren ende toernen die nacht waecke hilden, verwonderden hem seer van dat grote ende onversienlicke garnisoen, dat daer so scielicken gecomen was, deden haestelicken die burgers opwrecken, ende seiden dat die Tartaren ende ongelovigen die stat belegen hadden, ende hadden die stat volna rontomme besingelt mit een ontallic volc van wapenen. Die burgers dit vernemende zijn terstont in 't harnas gelopen, ende grepen haer wapenen ende haesten hem om haer stat te bescermen, ende²⁸⁵ clommen op die muren ende toornen, ende begonden spraec te houden, ten eersten hem vragende wie si waren ende wat si begeerden; op dese woerden was daer één van hen allen van desen Kermers, die wel sprekende was, ende dede alle dat volc stille swigen, ende sprac aldus: "Ghi burgers van Utrecht, onse vrienden, dat vrye volc van Kermerlant groeten u ende begeren volstandelicken dat ghi terstont alle die edelen ende heren die den gemeenten verswaren ende verdrucken uut uwe stat verdrijft ende verbannet, ende dat ghi alle haer scat ende goet den armen luden geeft." Ende also geringe als dese woerden waren gesproken, terstont worde daer een groot rumoer ende geruchte onder den burgers; want die burgers werden grootmoedich van desen Kermers woerden, ende grepen haer wapen ende verdreven rechtevoirt alle die heren ende wise mannen die in den raet ende gerechte waren uuter stat, ende voert alle die edelen ende machtige van geboerten, tot xl toe, mosten die stat rumen. Ende si maecten scepenen ende oudermans van elcken ambocht, dye recht ende justicie deden in der stat, ende dat si der stats oerbaer ende profiten soudin doen tot

Die negentienste divisie

welvaren der burgeren ende gemeenten. Ende als si aldus de overste ende machtichste van der stat hadden verdreven, die van der gemeenten die nu in hoer macht waren geset, verbonden hem starckelicken mitten Kermers mit een <C lxxvij-v> ongescheiden vrientscap. Ende mit desen zijn oec toeghevallen die van Amersvoert ende van Eemlant. Als biscop Johan dit vernam, verbant hi hem mitten grave Otte van Ghelre, ende quamen mit alle hoer macht tot Zeyst, opdat hi die verdreven heren weder in die stat soude brengen, ende die verwoetheit des wreden volcs corrigeren. Die Kermers stelden daertegen haer volc in ordinancie, opdat si mit groter cracht des biscops heer mochten wederstaen ende t' onderbrenghen. Mer die grave van Ghelre, die een cloec ende wijs oerloechsman was, anmerckende die veelheit des ongetemden volcs der Kermers, dat veel ende ontellick was, ontsach mit luttel volcs tegen hemluyden te striden, ende is haestelic mitten biscop afterrugge ghetoghen na die Velue, om mer volcs van wapenen te vergaderen, ende den Kermers mitten anderen te wederstaen. Ghijsbrecht van Aemstel, hooftman van dit ongestuerde volc, merckende dattet hem al voerwaers ghinck, heeft dye sloten ende burgen zijnre vianden, als Ghijsbrecht van Abcoude, Willems van Risenburch ende Hubrechts van Vianen ter neder geworpen ende gedestruueert. Ende na desen heeft hi den Kermers loeslicken ende behandelicken angegaen, dat si hem wilden besaten van deser oploepinge, ende sprac aldus: "Goede vrienden ende vrome mannen, ghi siet wel hoe wi in desen jaer dat hele Sticht van Utrecht onder ons subjectie ende onderdanicheit hebben ghebrocht, die edelen ende wel geboren mannen verdreven, haer castelen ende sloten nedergeworpen. Ten naesten jare willen wi den grave van Gelre, die hem tegen ons heeft geset, verdriven, ende sijn landen verwoesten. Ende want nu den oest aenstaende is, soe is 't van node ende betamelick dat elck trecke weder in den sinen, ende vergadert dat hem sijn wijf ende kinderen van node is om bi te leven." Ende aldus, bi rade Ghijsbrechts van Aemstel, vergaderden die Kermers alle haer volc bi één, ende keerden weder in Kermerlant. Ende als si quamen bi Haerlem, beleiden si die stede, ende bestormden die sonder ophouden mit schieten ende werpen van stenen, alsoe, dat si vele luyden mit haren scutten ende slingeren ter doot toe quetsen. Ende die poorters mitten edelen die daerin gheweken waren, weerden hem vromelic, ende bescermden die stede stoutelicken mit schieten ende werpen van stenen. Here Johan Persijn, die een vroem edel ridder was, quam bi nachte al heimelicken uuter stede, ende creech een deel wagenen van den Kermers, die si geladen hadden mit vitaelge ende provanden, ende reet voert in Kermerlant, ende verbrande een deel van dye meeste dorpen zijnre vianden. Die Kermers ommesiende, sagen den roeck ende brant van hair dorpen opgaen, braken haestelicken op van den belegge, afterlatende haer tenten ende pauweljonen mit al datter in was, ende keerden haestelicken wederom na den horen. Die van Haerlem dit siende, deden haer poorten op, ende volchden hem na mit groten hopen, ende slogen ende vingen haer vliënde vianden, ende wonnen enen groten roef, ende quamen mit groter eren ende triumphen mit vele gevangen weder binnen Haerlem. Die biscop van Utrecht ende die grave van Gelre, als si hoerden van desen nederlage der Kermers, verbliden hem sere; ende terstont vergaerden si een groot machtich heer van volc, ende beleiden de stat van Utrecht al omme opten xxix. dach van den Oestmaent. Opten iiij. dach daerna, die machtige princen anmerckende dat si die stat niet winnen en mochten sonder groten scade ende verlies, siende

Die negentienste divisie

oec dagelics veel verdriets ende verlies an haer volck, hebben si haer tenten opgebroken ende ghingen ende beleiden die stede van Amersvoert omdat si hem daer tevoren mitten Kermers hadden verbonden; mer ten lesten gaven si hem op in des graven handen, ende om enige vermetelde ende scandelicke woirden die die van Amersvoert gesproken hadden op den grave verdestrueerde ende vernielde hi seer die stede. Dit aldus geschiet wesende, nam die grave oerlof an den biscop ende reysde weder mit groter eren in zijn lant. Ende die biscop toech over Ysel, ende quam tot Deventer. Omtrent ij jaer daerna quam here Sweer van Bosichom, een onvervaert ridder, mit alle die ballingen die uter stat verdreven waren, al heimelicken mit lederer over die mueren, ende quam in der stat. Ende daer geviel enen groten strijt binnen der stat, datter veel doot bleven an beiden siden. Mer here <C lxxvij-r> Sweer creech die overhandt, ende verdreef ende bande vele van den burgeren uter stat, ende van den raet ende scepenen ende die oude scepenen ende burgemeesteren die verdreven hadden geweest, sette hi weder in hair macht; ende corts daerna quamen die ballingen heimelicken weder in die stat, ende maecten enen groten oploep ende beroerte onder dat ghemene volc, mit vechten ende slaen, die één tegen den anderen. Ter wilen dat dese twedracht binnen der stat was, quam heer Claes van Cats, ridder, onder sine bewaringe noch hebbende den jongen graef Florijs van Hollant, ende sloech mit heerbilen die poorten van der stat op, ende quam mit v C gewapender mannen binnen der stat, ende ghinc sitten midts in der stat te rechte, ende dede daeruut bannen omtrent M ende xl burgeren. Ende hij stelde ende ordineerde alle des stats saken in goeder politiën, na sinen belieften ende goetduncken.

¶ **Van den²⁸⁶ strijt die graef Florijs hadde teghen die Vriesen.**

Dat ix. capittel.

Als grave Floris out was omtrent xvij jaer, heeft hi in den jare Ons Heren M CC ende lxxi, den x. dach van augusto, doen vergaderen een groot machtich heer tegens die West-Vriesen, om die weder te brengen tot sine onderdanicheyt, ende mit crachte daeruut te halen sijns vaders gebeenten, ende die in Hollant te brengen. Die Vriesen stelden hem ter weer, ende quamen tot Veronen op die geest. Ende daer geviel enen strijt daer v C Hollanders verslagen worden, daer die vermaerste ende cloeckste ridders of waren, als here Wermhout uten Hage ende Aelbrecht zijn soen; Dirck van Raephorst ende Gerrit, zijn broeder; Jacob van Wassenaer; Barent uten Hage; Gerrit van Haerlem, ende Wouter die Vriese, baelju van Kermerlant, mit Willem zijn soen. Ende als die Hollanders so vele vrome wapentuers ende mannen van oerlogen verloren hadden, togen si afterwerths, ende namen die vlucht, tot Heiligeloe toe opten slechten ackeren; ende dair geviel weder enen strijt, want dye Hollanders versche wapentuers hadden gegregen. Ende dair worden omtrent viij C Vriesen geslegen. Aldus worde der heren doot an den Vriesen weder gewroken.

¶ Van die graefinne van Hennenberch, die tot eenre dracht also veel kinder ter werelt brochte, als daer dagen in 't jaer zijn.

Dat x. capittel.

Grave Floris, die xiiij. grave van Hollandt, coninc Willems vader, hadde onder andere kinderen een dochter geheten Machtelt, dye hij te man gaf graef Harman van Hennenberch. Hare broeder was coninc Willem van Rome, grave van Hollant. Biscop Otte van Utrecht was haer oem van 's vaders wegen, ende hertoge Henric van Brabant was haer oem van 's moeders wegen, ende Alijt, graefinne van Henegouwen, was haer moye, ende Otte, grave van Ghelre, ende Henric, biscop van Ludick, sijn broeder, waren haer neven. Het geviel tot eenre tijt, dat dese graefinne van Hennenberch een arm vrouken, wiens man gestorven was, bi den doeren sach gaen bidden haer broot om Goods willen, hebbende op elcken arm een kindeken, diewelcken si tot eenre dracht ter werlt hadde gebrocht. Die graefinne dit vrouken siende, heeft se versmaet ende versproken, seggende dattet niet mogelic en waer meer dan een kint van enen man tot eenre mael mogen ontfangen. Dat vrouken heeft hair betamelicken verantwoert, seggende dattet bi Gods gehengenisse wèl geschien mochte. Mer die graefinne en woude dat nyet geloven, ende heeft dese vrouwe scoffierliken toegesproken ende scandelicken van haer verdreven. Waeromme dit vrouken seer gestoert was, ende heeft haer ogen ten hemel geslegen, God, Die alle ding machtich is, biddende oetmoedelicken dat Hi der graefinne also veel kinderen wilde verlenen tot eenre dracht, als daer dagen in 't jaer comen; d' welcke also is geschiet. Die graefinne is bevrucht gheworden mit kinde van haren man, die graef van Hennenberch; ende swaer wesende, is si nederwaert getogen in Hollant. Ende als si die tijt <C lxxviiiij-v> anquam dat si baren soude, is si also uitermaten grof ende swaer geworden, dat nye mensch desgelijcs gesien ofte gehoert hadde. Ende also dese graefinne een moye was van graef Floris van Hollant, so quam si tot hem in Loesdunen. Ende als men screef M CC lxxvi, op Onser Lieven Vrouwen dach in die Vasten, ende was doe die Goede Vridach, so beviel dese graefinne, ende baerde CCC ende lxxv kinderen, die alle volmaect van leden waren. Ende biscop Otte van Utrecht, haer oem, doopte alle dese kinderen in een becken, ende die knechtken worden geheten Johannes, ende die meyskens Elizabeth. Ende so ghering als si waren gedoept, storven si allegader mit haer moeder, die graefinne, ende worden alle ghelijc daer in 't cloester begraven, als men noch huden des dages sien mach in haer histori over dat graf ghemaect.

¶ Van enen groten brant t' Uytrecht.

Dat xi. capitel.

In den jare Ons Heren M CC ende lxxix, doe was tot Utrecht alten groten lastigen brant; ende dit was op Sinte Jorijs dach, ende men hiet se Wijfkensbrant. Want daer verbranden Sinte Jans kerck, Sinte Pieters kerck, dye Buerkercke, der Minrebroeders kerck ende sinte Katrinen kerck mit een groot deel van der stat van Utrecht, daer grote onverwinlike scade gesciede.

¶ Van enen stride die graef Floris hadde tegens die Vriesen, ende hoe hi vant sijns vaders graf, ende brochte dat gebeente in Zeelant, tot Middelburch, in 't cloester van den Premonstreiten oerde.

Dat xij. capitel.

Na dien, dat grave Floris van Hollant dat starcke casteel tot Widenesse hadde doen maken, is hi mit groter heercracht getogen in Vrieslant, in een dorp genoemt Scellinghout, daer hi van den Vriesen victori hadde, ende toech voert in een dorp geheten Hoochtwoude, daer hi den Vriesen vromelicken angevochten heeft, ende versloecher omtrent vi C Vriesen, behoudende die zege ende overhant. Desen strijt geschiede in den jare M CC ende lxxxij. In desen stride worde ghevangen een out Vriese, diewelcke grave Floris wijsde dat graf dair zijn vader, coninc Willem, grave van Hollant, begraven lach. Die grave Floris liet dat graf sijns vaders opdoen, ende liet dat gebeente scoen wasschen, ende leydet in een kiste, ende brochte 't tot Utrecht, daer doe een heerlicke ende costelike uitvaert over²⁸⁷ hem worde gedaen. Daerna is hi mit dat gebeente ghetogen in Zeelant, ende heeftet ghebrocht tot Middelburch in der abdiën, ende liet dat daer begraven settende dat boven der aerden in een tombe mit coninlicker ende betamelicker uitvaert, als dat behoerde.

¶ Van Onser Vrouwen dwele tot Hokelom: een schoen mirakel.

Dat xij. capitel.

In datselve jaer is daer geweest een vroupersoen geheten Elizabeth, die seer wellustich ende wilt van leven was; die nochtans doer die eer ende liefden van Mariën, der Moeder Goeds haer onthilt van oneerbaerheden ende begheerlic-heden des vleys alle saterdages, ende oeffende haer dien dach in goede wercken ende devote gebeden. Die waerde Moeder Gods heeft haer op enen dach deser personen geopenbaert, ende bevolen dat si voertan reinlicken wilde leven, ende haer sondich leven beteren, ende dat si soude gaen in een dorp geheten Hokelom: want God die Here wilde daer noch wonderlicke wercken ende miraculen an haer doen. Dese persoen heeft haer dingen beschict, ende heeft oerlof ghenomen, ende heeft die woerden van Mariën onderdanich geweest, ende is gecomen ter selver plaetsen an die westside van den dorpe, daer men noch huden des dages een scone processie <C lxxix-r> mit crucen, mit lof ende sange, dat beelt van Onser Liever Vrouwen jaerlicxs draecht, biddende om Gods willen dat men haer herberge wilde doen. Ende overmits die verhengnisse Gods is si daer minlicken ontfangen geweest, ende bleef dair als een dienstmaecht een tijt dienende. Ten lesten heeft si dye vrouwe van den huysen die ghelegentheyten haers levens openbaert, ende hoe si daer doer beveel van Mariën, die Moeder Goeds, ende om wat saken willen si dair gecomen was. Dese vrouwe dit horende, heeft se minliken getroost, ende heeft se voertan niet gehouden als een dienstmaecht, mer als haer eygen dochter ende kint. Si was oetmoedich, lijdsamich ende altijt suchtende om die grote sonden, daer si God mede hadde vertorent. Als si dan aldus een wijl tijts in groter lijdsamicheyten daer hadde gewoent, is 't geboert, des 's

Die negentienste divisie

margens vroe, dat si uutten huysse ghing, ende also si groten dorst hadde, sach si een clein poelgen ofte plasgen leggen van scoen regenwater. Ende als si haer neder neichde om te drincken, haer niet seggende mitten teyken des Heiligen Cruys, eer dat si dranc so viel in dat plasgen een cluytgen aerden, also groot ende in der gelikenissen van enen swarten bone. Mer si en achte dat niet, ende onverhoets so dranc si van dat water. Ende thuys comende, bestont si haer also te hebben, oft si dol ende beseten hadde geweest. Die vrouwe van den huysse was mit haer sere te liden, ende overleggende ende gedachtich wesende die woerden die si tot haer gesproken hadde, vermaende ende riet hair, dat si soude gaen tot Hoekelom in der kercken, ende spreken aldair hair biecht. Ende alsoe 't in der Vasten was, ghinc si mit haer vrouwe ter kercken, ende sprac beveysdelijcken haer biecht. Ende van dien tijt of, so was 't een luttel beter mit hair, de Vasten lang. Ende nakende die hoechtijt van Paesscen, is si mede doir ingeven ende beveil van hair vrouwe ter kercken gegaen, om te ontfangen gelijcken ander kerstenmenschen dat Heilige Sacrament. Mer also si na plach te seggen, en mocht si dat Heilige Sacrament tusschen des priesteren handen in der misse niet sien. Als nu die misse uut was, ende dat volc opwerts gingen om te ontfangen dat Heilige Sacrament, bleef si als gebonden staende in een hoeckken van der kercken, ende en woude niet mede opwaerts gaen. Dus staende quam een stemme van achteren, ende seide: "Hoe staet ghi aldus? Gaet mede ende ontfanct dat Sacrament als ander luyden." Dit horende, sach si omme ende en sach niemant, ende verwonderende dat si niemant en sach, hoerde si weder den duvel sprekende, waerom dat si omme sage; "en weest niet vervaert, ic bin bi u; gaet, ende doet als d' andere." Ende voertgaende ontfing si dat Heilige Sacrament, mer si en mochte 't niet doer hair kele crigen want het scheen in haer mont te wesen als een harden steen. Haer vrouwe was sere verblijt dat si dat Heilige Sacrament ontfangen hadde, ende gaende uuter kercken quam daer een witte duve, ende nam haer dat Heilige Sacrament uutten monde, ende die duve²⁸⁸ verswan uut haren ogen. Die vrouwe dit siende, verwonderde sere, ende t' samen thuys comende, began dat jonc-wijf hoe langer so meer verwoet ende rasende te worden, also dat men se mit ketenen ende banden vast leggen moste. Opten derden dach, Onse Lieve Here medeliden hebbende mit Zijn craetuer, heeft hair hert verlicht doer die verdiensten Sijns Lieve Moeders, Maget Mariën, ende roepende haer vrouwe, begeerde si goedertierlick haer te willen reyken dye scoenste dwale die si in haer huys hadde. Dye vrouwe vraechde wat si dairmede woude doen. Doe antwoerde si, als dat daer in corter stont comen soude Maria die Moeder der Barmherticheit, mit Sinte Jan, Evangelist, ende mit Sinte Elizabeth om haer te verlossen. Dye vrouwe dit horende ende verwonderende, liep haestelic tot hair scrien; ende hoewel si vele schone dwalen dairin leggende hadde, nochtans en konde si die niet vinden ende gecrigen. Die vrouwe dus vertoevende ende soekende, riep dat joncwijf: "O lieve vrouwe, haest u, want die Moeder Gods mitten anderen heiligen zijn hierbi, om mi te vanden." Die vrouwe en dorste niet langer toeven, ende greep haesteliken een cleet van henneppe gaern geweven, ende leide 't mit groter reverencie op haer bedde. Ende die glori Goeds is nedergedaelt op die dwale, mit Mariën ende d' ander heiligen, ende si is van stonden an verlost geworden. Ende als si God ende Zijn Lieve Moeder <C lxxix-v> ende den anderen heiligen gelooft ende gedanct hadde, begeerden si scoen water om haer mont mede te wasschen.

Die negentienste divisie

Dat gedaen wesende quam die voerseide witte duve, ende brocht weder dat Heilige Sacrament, datwelke si oetmoedelicken ende eerwaerdelicken mit groter devociën ontfangen heeft. Alle die dair omtrent stonden sagen wel dat hair dat Heilige Sacrament worde gegeven, mer die duve en sagen si niet. Dit gesciet wesende hebben si die dwale mit eerwaardicheit weder opgevouden ende an d' één side gheleit. Die duvel is wederom gecomen, ende heeft se mit ontameliker sonden weder willen tempteren, ende heeft se sere vervaert. Mer si heeft trouwelicken die Moeder Gods angeroepen, ende hem also verjaecht. Die duvel wech vlieghende, heeft dat stroe van haer bedde dair si op lach angesteken, om haer also te verbranden; mer si heeft dat mit dye hulpe Gods mit beyde haer handen utgedaen, dat onmogelic was, ende heeft hair armen ende handen mit vel ende vleis sere verbarnt. Ende als si in deser groten pinen lach, veel volcs om haer staende, heeft si weder begeert te hebben die dwale; ende als si die op haer verbranden armen ende handen hadde geleit, is si terstont gesont geworden. Ende alle de dagen haers levens heeft si voirt geleefd in die vrese Gods ende devotelic in den diensten Mariën der Moeder Goeds. Dese dwale wert hudensdages onthouden in der kercken van Hokelom in groter eren.

¶ Hoe graef Floris Vrieslant onder hem brochte sonder strijt.

Dat xiiij <capitel>.

In den jare Ons Heren M CC lxxxv, doen was 't alten groten storm van winde ende tempeest in der lucht, datter veel dyken in Vrieslant, Hollant ende Zelant inbraken, also datter een grote opvloet ende water in den landen was, daer veel volcs ende beesten in drencten ende grote scade dairof quam. Heer Dirc van Bredenroede, die xi., die men hiet die goedertieren, een vroem, cloec ende wijs oerlochsmann, heeft doir gebot van graef Floris vergadert veel volcs van wapenen, ende is mit scepen ende scuten gevaren in Vrieslant, ende heeft veel volcs geghyselt ende mit hem genomen, want niement den anderen overmits dat water te hulpe comen mochte, ende heeft also alle Vrieslant gebrocht onder subjectye ende onderdanicheit van graef Floris, sonder slach of strijt. Ende als dat water weder ter zeewert in gevloeyt was, heeft grave Floris doen maken iij castelen, als Medenblic, Eningeburch, Middelburch ende Nyeburch, opdat hi mit desen die ingeboren²⁸⁹ rebelheit ende wederspannichteit des ongetemden volcs der Vriesen mede dwingen ende t' onderhouden mochte. Als die Vriesen sagen dat graef Floris dese sloten begonde te maken ende si geen weer tegen doen en mochten, doe dochten si wel dat si verheert waren, ende deden doe dat si node deden, ende overdroegen, want si niet beters en wisten dan den grave onderdanich te wesen. Doe quamen binnen dier tijt dat dye grave daer lach om dese voerseide sloten te volbrengen die iij vierendelen van Hoochtwouder ambocht, van Nyewedorp, Winckel, Bersingehorn, Oest-Manroe, Vrolen, Outdorpbroec, Zuysterwoude, Noorsterwoude, Outkerspoel, Warmenhusen, Nyelant, Duringehorn, Enigebroec, Oeterleec, Veenhusen ende Medemblic, ende overdroegen een soen mitten grave ende sworn voer hem ende horen nacomelingen, grave Floris ende sine nacomelingen, graven te Hollant, ewelicken onderdanich te wesen, alse horen rechten here; ende gaven over gemeenlic dat hi in hoer lant gemene wegen mochte maken, groot oft

Die negentienste divisie

clein, hoe hem dat genoegde; ende daertoe gaven si hem die thienden van den corne, dye vroenscoude ende heervaert te gebiedten. Ende graef Floris gaf hen weder alrehande puncten van rechte, ende consenteerde hen oec mede te gebruiken sulc recht als de van Vrolen ende Outdorp van den coninc Willem, sinen vader, hadden. Dese soene ende voerwaarden gescieden tot Thorenburgh op Sinte Agnieten avont in 't jaer Ons Heren M CC ende lxxxviij. Die grave, omdat hi die bose Vriesen ontsach ende hem altoes gruwede, al was 't dat si hem hulde gesworen hadden, dat si den eedt onlange gedencken ende houden soudent, als si doch en deden, so woude hij ymmers dat huys te²⁹⁰ Medemblic volmaect hebben, ende ghinc dairom mit een heer volcs leggen op Meloerde, ter tijt toe dattet huys volmaect was. Hi dede leggen die Nyeburch bi Vronen opter geest op 't einde van Vrieslant, omdat men van der burch t' Alcmaer soude gaen ende anderwaer, <C lxxx-r> waer men woude. Hij dede Middelburgh leggen an des dijcskant, dat men daer of den dijck bescermen soude of men insteken woude. Thorenburgh, dat coninc Willem zijn vader hadde doen maken, stont dairbi; dat was daerom gedaen, dat men geen van desen sloten beleggen en mochte om te winnen, want si en staen so wide niet vanéén, men schietet wel mit iij scoten. Hi maecte oec 't huys te Nyendorn, dat die Vriesen daerna nederworpen. Grave Floris, doe hi die Vriesen aldus bedwongen hadde, 't hant daerna, toech hi over tot Staveren, om te vernemen die zeden ende manieren van den Oest-Vriesen. Ende so die van Staveren wel vernomen hadden zijn mogentheit, die hi an den Vriesen getoent hadde, hoe dat hi zijn sloten aldaer in den landen geset hadde tegen horen danc ende spite, ende hem onderdanich geworden waren, ontsagen si oec zijn grootheit, ende wordens te rade binnen der stat, dat si hem onfaen wouden voir horen here, als si deden. Ende brochten alle die poerteren te samen voer den grave, dyen si gemeenlickten mit vriën moetwillen hulden, mit gestaefden eede, dat si hem ende sine nacomelingen, graven te Hollant, kenden voir horen rechten lantshere. Ende omdat si dit uut hemselves ende ombdwongen deden, dancte hij se, ende gaf hen daervoir veel vriheden ende poertrechten, die geen noot en zijn al hier te scriven. Ende aldus sceide graef Floris van Staveren, dair hem van den notabelsten ende wijsten volchden tot Aelbrecht Berge, om hoer vryheden ende recht bezegelt te hebben, die hem daer ghegeven ende bezegelt worden, in 't jaer Ons Heren M CC ende xcij.

¶ Hoe ende an wyen grave Floris hijlickte ende van sijn kinderen.

Dat xv. capittel.

Als grave Floris dat landt van West-Vrieslant onder hem hadde gebrocht, machtelicken ende vredelicken dat besat, Gwide Dampier, grave van Vlaenderen, is mit groot volc van wapenen overgevaren in Zeelant, om Walcheren in te winnen ende onder sine subjectye te brengen. Die grave Floris dit vernemende, heeft terstont vergadert een groot machtich volc van wapenen om desen grave van Vlaenderen te wederstaen, ende enen strijt mit hem te vechten. Dit vernemende hertoge Jan van Brabant, is haesteliken in Zeelant gecomen, ende²⁹¹ heeft den strijt op genomen, ende heeft enen vasten pays ende vrede ghemaect in deser manieren: Als dat grave Floris te wive nemen soude Beatris, graven Ghiën dochter van Vlaenderen. Ende daermede soudent si goede vrienden bliven, ende elc soude

Die negentienste divisie

trecken in den sinen, d' welc also is geschiet. Grave Florijs heeft dan dese dochter van Vlaenderen mit groter solemniteiten ende eren getrouwt, ende wan an haer veel kinderen, als Jan, Dirc, Floris, Willem, Otte, Willem, Floris, Beatris, Machtelt, Elizabeth ende Margriet. Ende alle dese kinderen zijn jonc gestorven ende tot Loesdunen in 't cloester begraven, uutgeseit die outste, Jan, die grave na sinen vader worde. Dese grave hadde oec ij. bastaerts zonen, als Witte den eersten, here van Haemstede in Zelant, ende Willem, ridderen. Dese grave Floris dede maken veel costelicke hoven ende ridderlicke woningen, als 't huys der Vogelensanc in Haerlemmerhout, daer hi stadelicken mit heren ende ridderen, vrouwen ende joncfrouwen plach te hoveren, vliegen ende jagen ende ridderlicke oeffeningen van steken ende ternojen te hantieren; dairna dede hi groter ende costeliker maken dat hof in Den Hage, als dye capelle ende andere cameran, ende andere vele sloten ende scone woningen.

¶ Van enen bedrieger die hem seide te wesen keiser Vrederic.

Dat xvi. capittel.

In deser tijt openbaerde hem een man in Michen, geleert in die swarte consten van nigromanciën, ende seide dat hi was keiser Vrederic. Dese hadde veel heren ende knechten bi hem, de keiser Vrederics dienstknechten hadden geweest; ende veel dingen openbaerde hi, daer hi vele princen ende heren mede verleide, mit menigerhande littekenen. Die Vriesen quamen voer desen keiser, ende claecheden dat hen grave Floris van Hollant groten geweld ende overlast hadde gedaen. Daer ghinc dese bedrieger sitten te recht, in keiserliken gewoude, ende geboet den biscop van Utrecht dat hi grave Floris voir hem dagen soude, ende comen te rechte mit aldusdanigen brieve:

Fredericus, bi der graciën Gods keiser van Roman, altijt Vermeerder des Rijcs, den eerwaerdigen here biscop van Utrecht²⁹², <C lxxx-v> gruet ende alle goet. Alsoe 't onser Keiserlicken Majesteit toebehoert alle twisten neder te leggen ende geweldige wercken ende overdaden te straffen, waeromme wi uwer trouheit vermanen, dat ghi te weten doet voir onsen leenmannen den grave Floris van Hollant, dat hi hem onthoude ende ofstae van die crachtelicke ende gheweldige moyenissen des Vriesschen volcs, oft wi sullen tegen hem procederen ende voortgaen na keyserlicke rechten. Ende waer 't sake dat dieselve grave hem vermte enige recht te hebben bi privilegiën der keiseren of coningen op dat Vriesche volc, die vri ende nyemants eygen en zijn, so gebieden wi u, dat ghi denselven grave vermaent ende daecht te recht te comen in onsen landen van Michen voer onsen gerechte binnen den tijt van vi. weken, mit hem brengende alsulcke brieven ende privilegiën als hi hem vermetende is. Ghegeven, etcetera.

Ende als grave Floris dit hoerde, screef hij den bedrieger aldus:

En weetstu niet dat die keiser Vrederic in voerleden tiden versmoert bleef van sinen huysgesinne? Du en biste niet die grootmoedige keiser Vrederic; du en biste niet oec enige prince in Michen. Daerom en houde ic niet van dijre bedriechnisse ende bevele.

Die negentienste divisie

Dese meester worde daerna ghevangen van den biscop van Colen, ende belide openbaerlic alle sine valscheden ende bedriechlic-heden, ende hi liet hem barnen in een dorp geheten Wittefloer, daer 't vele menscen ansagen.

¶ Van Johan van Zyrick, die xl. biscop van Utrecht, ende van den oerlogen die hi hadde tegen den here van Aemstel ende Woerden.

¶ Dat xvij. capittel.

In den jaer Ons Heren M CC lxxxvij screven dye heren des Stichts van Utrecht an grave Floris van Hollant, dat hi woude comen totten Raet des Capitels der Kercken van Utrecht, want si Johan van Nassouwen, elect van Utrecht, mer niet geconfirmeert, van den bisdom setten wilden. Ende also dese elect Johan dat slot van Vredelant verset hadde om een somme van penningen an heer Ghijsbrecht van Aemstel, ende 't slot van Montfoerde an heer Harman van Woerden, so beclaechden hem dat gehele Sticht van Utrecht. Ende want nu dese elect Johan van Nassouwen als een waerlic man dat Sticht van Utrecht xx jaren hadde berecht, ende des Stichts goeden ende sloten an vele woekenaers tot een onderpant hadde belast ende geset, ende in groten swaren sculden hadde gebrocht, so hebben die heren des Stichts van Utrecht, geestelijc ende waerlic, onsen Heiligen Vader den paeus van Romen den jammerliken staet des Stichts ende kercken van Utrecht gescreven ende te kennen gegeven, ende hebben seer oetmoedeliken gebeden voer enen geheten Johan van Zyric. Die paeus dese supplicacie anmerckende, heeft overmits paeuselicker macht den voirseiden Johan van Nassouwen van dat bisdom ofgeset, ende heeft den voernoemden Johan van Zyric voersien mit dat bisdom van Utrecht. Ende aldus is dese Johan van Zyric geordineert ende gemaect die xl. biscop van Utrecht. Ende als nu dese Johan, van²⁹³ dier namen d' eerste, biscop geworden was, so heeft Ghijsbrecht van Aemstel, die 't slot van Vredelant in onderpanden beset, dat gemene volc des Stichts van Utrecht mit nyewe exactiën ende tollen beswaert, waeromme dat die biscop van Utrecht bi raet des stats ende kercken van Utrecht desen Ghijsbrecht heeft doen presenteren zijn uutgeleide penningen, dair hi 't slot mede hadde beleent, ende begeerden dat slot te vriën ende weder an dat Sticht te hebben. Mer Ghijsbrecht allegeerde vele saken ter contrariën, ende en wilde dat niet doen. Waerom die biscop groot volc van wapenen heeft vergadert om die heerlic-heit van Aemsterlant te verwoesten ende dat slot van Vredelant mit cracht van Ghijsbrecht weder te recupereren ende winnen. Daertegen heeft Gijsbrecht van Aemstel mit Harman van Woerden een machtich volc uut Hollant vergadert, ende quamen dairmede in Zesorinc, om tegen den biscop te striden. Ende als dese ij heren bi malcander quamen, is dair een grote strijt gevallen, mer de biscop creech die overhant, ende heeft den here van Aemstel mit alle sine ondersaten ende strijtber mannen verjaecht, ende vele gevangen ende geslegen. Dit siende Harman van Woerden, is mit dat Hollantse heer angecomen mit groter macht van volc, om den biscop uten velde te verdriven. Mer in den eersten anganc worde dese Harman swairliken gewont²⁹⁴, ende wesende in 't uuterste des <C lxxxij²⁹⁵-r> strijts, heeft hem noch so vromelic gehad, dat hi den biscop mit alle zijn volc gejaecht ende gedreven heeft tot binnen Amersvoert. In desen strijt bleven doot ij vrome ridders, als Steven

Die negentienste divisie

ende Vrederic van Zulen, mit veel cloecke strijtber mannen.

¶ Hoe dat die twe castelen Vredelant ende Montfoert gewonnen worden.

Dat xvij. capittel.

Die biscop ende ecclesië van Utrecht zijn gecomen tot grave Floris, clagende den groten overlast ende onrecht dat hem gesciede van desen ij heren van Aemstel ende Woerden, ende hebben grotelic versocht an den grave om hulp ende bystant. Die grave heeft desen ij heren ontseit, ende is gecomen mit groter macht, ende beleide dat slot te Vredelant mit groot volc van wapenen, ende rechte daervoir grote magnelen ende andere instrumenten, omme dat slot dairmede te quetsen ende te vernielen. Daerna heeft die grave uut Zelant ontboden vrome ende cloeke mannen van wapenen, ende heeft dat slot noch crachteliker beseten ende benauwet, in meninge dat te winnen. Ghijsbrecht, heer van Aemstel, dit vernemende, heeft heimelic een deel volcx vergadert, ende is den Zelanders bi Loenen tegemoet gegaen. Daertegen heeft hem heer Costijn van Renes, der Zelanders cappetein, mit ontwonden bannieren ende blasende basunen in goeder ordinanciën geset, ende heeft sine vianden stoutelicken angegaen. Ende dair wort sere gevochten, mer in 't einde wonnen die Zelanders den strijt. In desen stride bleven doot die here van Bromo mit vele vrome wapentuers ende mannen van oerloge, ende Ghijsbrecht van Aemstel wort gevangen mit veel van sine ondersaten ende strijtber mannen. Aernout van Aemstel, horende dat sijn broeder was gevangen, onsiende den mogentheit des graven van Hollant, heeft hem opgegeven in des graven handen. Ende die grave liet dat slot mit een starc garnisoen besetten ende van als voersien. Ende also Harman van Woerden desen Ghijsbrecht van Aemstel tegen den biscop bistant hadde gedaen, waerom die grave desen versmaetheit van den biscop an desen Harman van Woerden wreken woude; ende dede vergaderen een groot machtich volc van wapenen, om te verwoesten Harmans lant van Woerden. Mer Harman van Woerden overleggende dat hi sodanigen mogenden prince niet wederstaen en mochte, heeft dat slot te Montfoert starc gemaect ende mit volc van wapenen ende provande wel versien ende beset, ende is voer des graven mogentheit gevlucht, ende heeft hem in vreemden landen onthouden. Mer die grave niet oflatende zijn opset, heeft dat slot een jaer lanc crachtelicken belegen ende mit dagelixen assaulten ende mit menigerlei instrumenten doen bestormen. Die grave volherdende in desen belegge, heeft ten lesten dat slot gewonnen mit stormenderhant, ende alle die opten huse waren dede hi onthoefden, uitgeseit ij. Die grave heeft dat slot mit zijn volc beset, ende heeft dagelicxs desen Harman grote scade in zijn lant gedaen. Ten lesten isser een vrede gemaect tusschen beiden, als dat Ghijsbrecht van Aemstel ende Harman van Woerden, op die verboernissen van allen horen goeden, ende borge daervoir setten souden, beloefden getrouwelicken dat si hem voirtan tegen den biscop van Utrecht noch tegen den grave van Hollant versetten en souden. Ende voer des graven costen souden si sweren des graven hulde ende trouwe, ende die biscop soude zijn sloten weder hebben in zijnre macht. Ende hiervan worden gemaect vaste brieven mitter princen ende segsluden zegelen besegelt. Ende hiermede souden alle twisten ende gescillen nedergeleit wesen tusschen dese mogende princen ende heren. Grave Floris, uut vorsteliker edelheit, heeft uut zijnre

Die negentienste divisie

herten geset alle haet ende nijt, ende alle dat hem was misdaen; want hi heeft Ghijsbrecht van aemstel ende Harman van Woerden tot sine secrete raetsmannen ghenomen.

¶ Hoe die heerlic-heyte van Hoesden gheworden is een leen an Hollant.

Dat xix. capitel.

In 't jaer Ons Heren M CC xc waren biéén vergadert in t' 's-Gravenhage, in vrolicker geselschap, grave Floris van Hollant ende grave Dirck van Cleve. Dus sittende, heeft die grave van Cleve geresigneert ende vri overgegeven sinen neef graef Floris, die leengoeden ende heerlic-heden van Hoesden ende Outhena, quijtsceldende al sine vasallen ende leenmannen horen eet, die si hem hadden gedaen, behoudelic dat si hoer leen ende goeden van den voerseiden grave van Hollant versoeken soudent, als si van hem te houden plagen. Van denwelken openbair brieven voer den hove van Hollant worden gemaect ende bezegelt. Ende here Johan van Hoesden, die ontfinde doe van grave Floris van Hollant die heerlic-heit²⁹⁶ van Hoesden ende Outhena²⁹⁷ tot een vri leen; ende aldus is Hoesden ende Outhena mit dat slot ende stede van Woudrichom geworden een heerlic leen van Hollant. <C lxxxix-v>

¶ Hoe grave Floris overghevaren is in Engelant ende van den strijt die hi hadde tegen die Vlamingen.

Dat xx. capitel.

Als grave Floris dus hoochlicken verheven ende ontsien was onder alle andere princen heeft hi hem bereit mit een eerlicken staet van heren, riddersen ende knechten, ende is overghevaren in Engelant tot coninc Eduwaert van Engelant, van dier namen die eerste, ondersoekende oft hi bi enige middelen ende manieren comen mochte in der possessiën ende besitten des conincrijcs van Scotlant, datwelcke an hem bestorven ende gheërft was van grave Florijs, die x. grave van Hollant; ende overmits rebelheit sommiger heren van Scotlant, dye daertegen waren, en conde hi in dat besit niet comen. Ende also men seyde, so en stont hem zijn sin nyet in Scotlant te wesen, ende men vernam 't wel, dat hijts liever quijt gheweest waer dan behouden, wanttet hem ongelegen was. Mit corten woirden: hi vercofte 't rijck bi rade des conincs van Engelant om ene grote somme van ghelden. Dese grave daer bi den coninc dus wesende, worde daer een hijlic gemaect ende gesloten, als dat Johan, grave Florijs soen, nemen soude tot enen wive Elizabeth, des conincs dochter; ende mits desen huwelike soudent die coninc ende grave in trouwer liefden t' samen verbonden wesen. Die grave Gwië van Vlaenderen, benidende dese vrientschap ende verbant des conincs ende graefs, heeft een groot machtich heer vergadert in Casant, om nu anderwerf in te nemen ende winnen dat lant van Walcheren. Dit vernemende heer Dirck van Bredenroede ende heer Jan van Renesse, riddersen, hebben terstont veel volcx uut Hollant ende Zeelant tesamen vergadert, om also den grave van Vlaenderen crachteliken te wederstaen. Die grave Floris van Hollant dese mare in Engelant vernemende, heeft terstont zijn scepen doen bereiden, ende is ghecomen tot Vlissingen

Die negentienste divisie

in Zeelant, daer hi zijn volc dede vergaderen. Ende als die grave van Vlaenderen merrende was, ende niet over en quam, is heer Jan van Renesse van des graven wegen overgetogen, ende heeft dat stedeken van der Sluse verwoest ende aen brande gesteken. Ende here Dirc van Bredenroede heeft zijn volck bevolen dat si hem in 't harnas rede maken souden, ende is mit sinen gewapenden heer mit vele scutters ende vrome wapentuers, mit geweldiger hant getogen in Cazant, ende heeft sine bannieren ontwonden ende zijn trompetten ende hoornen doen opgaen, ende heeft dat hele lant van Cazant crachtelicken doergelopen, mit roven ende branden, ende jammerlicken verwoest ende verdorven. Die Vlamingen, omtrent iiii M starc wesende, zijn vergadert ende haesteden hem om dese Zelanders te besingelen ende mit haer scepen in den gront te verdrencken. Mer die vrome ende onversaechde ridder here Jan van Renesse niet meer hebbende dan drie hondert man is desen Vlaminghen stoutelijcken anhegaen, ende heeft alle dye Vlaminghen vluchtich gemaect, vele geslegen ende verdrenct, <C lxxxij-r> ende is mit groter triumphen, mit hem brenghende vele ghevanghen, tot sinen here grave Floris gecomen, ende eerlicken ontfangen. Dit geschiede op Sinte Simon, ende in den avont, in 't jaer Ons Heren M CC ende xcv.

¶ **Van den vermaerden edelen, die doe in Hollant ende Zeelant waren.**

Dat xxi.²⁹⁸ capittel.

Als grave Florijs, die edel vorst, die Vlaminghen aldus wederstaen hadde, besette hi Zeelant, sodat hi voer den Vlamingen anstoet niet versaecht en was, ende toech in Hollant. Ende als hi dair een tijt vredelic geweest hadde, dochte hi over hoe dat hij in zijnre tijt also veel geoerlicht ende so menighen bloedigen strijt gestreden ende gevochten hadde, in Vlaenderen, in Vrieslant ende anderswaer, daer hi also veel zijnre riddersen ende edel luyden ende vrome schiltknepen verloren hadde ende oec in eenre sterfte so veel gestorven waren, dat hij al te luttel ridderscaps in sinen lande hadde, des hi qualic te vreden was. Ende om sijn ridderscap te vermeren, so ontboet hi op enen Heiligen Kersdach bi hem te hove in den Hage te comen xl die rijcxste ende eerbaerste huysluyden die hi in den lande van Hollant bevinden konde, die wel ghegoet waren ridders staet te houden. Mit desen xl goeden mannen hildt hi hogen hof, ende in 't eynde van der maeltijt so sloech hij se alle riddersen, ende gaf hem elcx hoir wapen, ende beval hem voirtan ridderscap te oefenen ende wel te doen; ende voeren elcxs hoers weges, daen si ghecomen waren. Aldus so eerde die edel grave sijn goede eerbare luyden, die eerbaer ende doechdelic waren van weldaden of van rijc-heden, ende en sach die coemste niet an, mer hij meerde sijn ridderscap ende zijn edelluyden, daer hi hemselven ende zijn lant mede eerde; wanttet ijimmer eerlick is, dat vele ridders in enen lande sijn. Hierom, ende omdat hi zijn goede ende eerbare huysluyden in groter waerden ende liefden hadde, so hadden 's die oude ridderscap sommige groten nijt, ende plagen desen graef te hieten "der kaerlen god".

¶ Men mocht hier vragen of een hertoghe ofte grave macht heeft enen huysman te edelen. Dairof sal men weten dat een hertoge of grave mach enen man, van wat state dat hi si, ridder slaen; ende die

Die negentienste divisie

edelheit der ridderscap heeft des volcomen macht van Goeds wegen ende des keisers, dat sij 't al edelt, dat van hoer voortcomt. Anders en heeft 's niemant macht sonder ridder te slaen, edeldom te geven, dan die Roemsche keiser of die palensgrave des Heyligen Rijcks van 's keyzers wegen, also die keyserlicke rechten ende loyen uutwisen. Mer een gecroent coninc mach 't doen in den sinen; dye keiser overal. Soe waren dan die outste ende edelste, die hoer ouders altijt ridderen ende ridders name gevoert hadden, dese naghescreven, daer die vermaerste ende princepaelste of waren, als jonc-heer Jan, grave Floris soen van Hollant; Harman, grave van Hennenberch, die te wive hadde Machtelt, graven Floris moye; Dirck, die goedertieren here van Bredenroede; Willem, heer van Teylingen; Johan, heer van Hoesden; Johan, here van Heesbeen, Aernt, heer van der Sluyse, broeders des heren van Hoesden; Johan, here van Arkel; Huge Butterman, here van Bottersloet; Johan, heere van Hokelom ende Otte, heer van Asperen ende Accoy; zijn broeder Peregrijn, here van Lederdam; Aelbrecht, heer van Voirne; Henric, burchgrave van Leyden; Jacob van Wassenaer; Dirck van Wassenaer; Dirc van Teylingen; Claes Persijn, heer van Waterlant; Simon van Haerlem; Ghijsbrecht, heer van Aemstel, ende Aernt van Aemstel, sijn broeder; Harman, heer van Woerden; Jan, here van der Lecke ende Polanen; Huge, heer van Vianen; Ghijsbrecht, heer van Yselstein; Wolphert, heer van der Vere; Johan, here van Renesse; Witte, d' eerste heer van Haemsteden, graven Floris basterts soen; Claes, heer van Putten ende Strenen; Willem van Egmont; Gerrit van Egmont, sijn soen; Bouwen van Naeldwijn; Jacob van Woude; Aernt van Heemskerck; Gerrit van Velsen; Gerrit van Heemskerck; Henrick van Heemskerck, sijn broedere; Dirck van der Goude; Dirck van Raephorst; Gherrit van Raephorst, zijn broeder; Hughe van Cralingen; Werenbout uutten Hage; Aelbrecht, sijn soen; Gherrit van Harmelen; Jan van der Doortoge; Floris van Duven. Alle dese waren vrome ridderen vermaert.

¶ Van 't ongelijck, dat Gherrit van Velsen geschiede van <C lxxxij-v> grave Floris van Hollant, dair veel leets of quam.

Dat xxij. capitel.

In desen graef Floris hof was een cloeck ende grootmoedich ridder, starc van lichaem, ende vroem ter wapenen, geheten here Gerrit van Velsen. Doer ingeven ende raet sommiger heren hadde graef Floris den broeder van desen here Gerrit doen onthoefden, ende hilt desen here Gherrit bina een heel jaer gevangen. Ende die grave ondertastende die sake, heeft hi in der waerheit bevonden desen heeren Gherrit der saken onschuldich wesende die men hem opseyde, ende heeft hem daeromme seer verheven boven andere heren, om hem weder te trecken tot sijne vrientscappen. Die grave hadde een scoen joncfrou tot eenre vriendinne ende boele, ende dien woude hi here Gherrit geven tot enen gheëchten wive. Mer here Gerrit en woud se niet hebben. Ende als de graef desen heren Gerrit dus lasterlic ende moeylijc was om dese joncfrouwe te trouwen, so seide here Gerrit ten lesten met groter onwaerdicheit, hi en woude sijn boel ende huer nit nemen. Daer die grave wederom uut toirnicheit op antwoirde, seggende: "Ende ghi sult ymmers mijn huer hebben." Here Gerrit die en achte des graven woerden niet, ende nam te wive here Harmans dochter van Woerden, heeren Ghijsbrechts nichte van Aemstel. Daerna,

Die negentienste divisie

doer ingeven van deser buelen, heeft grave Floris gesonden here Gerrit van Velsen in verren landen, in commissie van sekere nootlicke saken, also hi sine heimelicke raet ende secretarius was. Ende die grave is getogen met weynich van sinen huysghesin op dat huys te Cronenburch, daer here Gerrit van Velsen mit sijn huysvrouwe doe ter tijt woenden. Dese vrouwe van Velsen heeft horen here den grave minlicken ende vrientlicken ontfangen, mit groter eren, ende tracteert alsoe 't sulken here ende prins betaemde. Die grave hem veynsende sonderlinge saken²⁹⁹ willen tracteren, heeft hem doen brengen van deser vrouwen in een heimelicke secrete camere, opdat si daer te vriër t' samen souden spreken ende zijn meninge haer ontdekken. Die vrouwe geen quaet vermoedende, heeft hem geleit in hair heimelicke slaepcamer. Daer comende heeft hij dye doere vast gesloten, ende sinen opsetten ende wille mit deser vrouwen gedaen ende volbrocht, ende is terstont weder vandaen gereist. Die vrouwe sere bedroeft wesende, heeft alle chierheit van habiten ende cleinoden van haer geleit, bescreyende also haer misval ende geweld, dat haer was geschiet. Here Gerrit van Velsen, ghedaen ende volbrocht hebbende dye commissie sijns heren, daer hi om gesonden was geweest, nyet wetende van desen geweldigen misdaet, heeft oerlof genomen an den grave, ende is haestelicken gereist na sijn huys ende woenstat tot Cronenburch, ende heeft zijn vrouwe gevonden in groten verdriet ende misbair. Here Gerrit dese suke vernemende ende wel verstaende, heeft se minlicken getroost, veynsende hem niet te weten van datter was gesciet, ende beval zijn huysvrouwe, dat si trecken soude tot haren vader, heer Harman van Woerden, ende geven hem dese sake te kennen; d' welc si dede, ende begeerde van haren vader dat hi haer dit wilde vergeven, wanttet tegen horen groten wille waer geschiet.

¶ Van den verraet dat tegen graef Floris opgenomen worde.

Dat xxij. capittel.

Here Gerrit van Velsen heeft raet gesocht an zijn wijfs vader, heer Harman van Woerden; ende sprekende van deser materiën, swoer here Gerrit bi zijn ridderscap, dat dit geweld ende dese craft an zijnre huysvrouwe gedaen nimmermeer ongewroken soude bliven; ende van dien dage voert en quam here Gerrit niet weder te hove, overleggende ende denckende dach ende nacht, hoe hi desen laster ende scoffiericheit soude wreken. Desgelijcken here Harman van Woerden en mocht niet vergeten den groten overdaet die an zijnre dochter bedreven ware, ende begreep enen groten nijt opten grave. Ende dese ij brochten here Ghijsbrecht van Aemstel, die een slecht, out, simpel man was, dat hi mede consenteerde ende raet gaf in den verraderië des graven van Hollant. Doer wiens raet ende ingeven here Gerrit van Velsen, als een middel-bode, vergadert heeft in der stede van Camericken, den biscop van Durans uut des conincs name van Engelant, den grave van Cuyc van des hertogen wegen van Brabant, ij raetsmannen <C lxxxiiij-r> des graefs van Vlaenderen, daer gediffineert ende mit vollen rade gesloten worde, als dat men grave Floris van Hollant levendich vangen soude, ende senden hem over den coninc van Engelant, die hem sijn leven lang gevangen houden soude; ende men soude des conincs swager oversenden in Hollant om te hebben die heerscappie.

¶ Hoe dat grave Floris verlaecht worde van desen verraders.

Dat xxiiij. capitel.

In den jaer Ons Heren M CC ende xcvi, grave Floris nyet wetende van desen opsette ende verraderije, is tot Utrecht gereyst om neder te leggen ende te versonen den twedracht wesende tusschen die heren van Zulen ende enigen van sinen rade, als Gijsbrecht van Aemstel ende Harman van Woerden. Ende gaende ter kerken met sine ridderen ende familie, quam daer een arm vrouken doer Goods ingeven, ende gaf den grave een briefken in den hant al heymelicken, welken brief hy bi sinen secretarius dede lesen, inhoudende aldus: "Conincs kint ende doerluchtige prince, aenmerct dat dye propheet David heeft gepropheteert: 'Die man mijns vrede, daer ic in betrouede ende hopen, ende mijn broot at, heeft grote vertredinghen op my gemaect.'" Dye grave uut grootmoedicheit heeft dese woerden nyet geacht, ende heeft mit groter feeste mitten prelaten, ridderen ende burgeren van der stat, goet chijere ende een vrolicke maeltijt gehouden. Ende die maeltijt ghedaen wesende, heeft hem die grave gestelt om een luttel te rusten, ende voert dien dach mit vrolicheit over te brengen. Denwelcken here Ghisbrecht van Aemstel van den slape ontweect heeft, seggende, dat hi uuttrecken soude mit sine valkeners, want daer enen groten hoep van wilde vogelen in den velde waren. Och, die vogelen, die daer waren, en mocht men myt valken noch met sparwers vangen, mer waren daer gecomen om den grave te vangen! Die grave begeerlic wesende dat weijspul te hanteren, also hi daer grote genoechte in hadde, is uuter stat gereden, enen sconen sparwer op sinen hant hebbende, met hem nemende wenich van sinen heren ende knechten, ende is omtrent een halve mile doer die lagen der verraderen geleit. Ende als hi die lagen was gepasseert, is here Harmen van Woerden, here Ghisbrecht van Aemstel, Gerrit van Velsen, Aernt van Benscoop, Gherrit van Craienhorst, Willem van Teylingen, Willem van Zaenden mit veel ghewapents volcs dye van desen moortdaet niet een wisten opgeresen van hare lagen, ende heeft den grave alom besingelt, ende here Gerrit van Velsen, die seer op den grave gaende was, heeft eerst sinen geweldigen hant an den grave geslagen. Dye grave, als een onversaecht prince, heeft den sperwer van sinen hant geworpen, ende toech sijn swaert uut om hem te verweren; ende hadde lyever te sterven, dan hy hem alsulken verraders gevangen wilde geven. Mer 't en mocht hem niet baten, want die valsche verraders, die haers heren cledinge an den lieve hadden ende dyen dage van zynre spisen gegeten hadden, hebben desen vorsteliken prince verradeliken ghevangen, ende hebben hem seer heimeliken dyen nacht gevoert op dat huys te Muden, om hem also voert levendich in Engelant den coninc over te senden.

¶ Hoe here Gerrit van Velsen den grave dootslaet met sinen eigen hant.

Dat xxv. capitel.

Dit rumoer van desen verraderye heeft vele menschen herten beroert, ende is terstont alle dat lant over verbreet. Die Kermers ende

Die negentienste divisie

Waterlanders, mit de Vriesen, zijn terstont t' samen gevallen in scepen ende scuten, om horen grave ende here te verlossen. Dye verraders dit vernemende sijn terstont mitten grave doer poelen ende onwegen vandaen gereyst. Die van Naerden, die seer naerstich waren om haren here te verlossen, sijn hem in groter menichte te moete gecomen. Dye verraders seer beanxt wesende overmyts dye grote menichte der Kermers, de hem navolchden, ende die van Naerden mitten dorpluden, de hem in 't gemoet tegenquamen, begonden te twifelen waer si hene souden. Dat paert, daer si den grave op gebonden hadden, was klein, ende en mochte die graven ende sloten niet overspringen, is mitten grave in een sloot gevallen; denwelken si gearbeit hebben om uut dat water te trecken, mer doer vrese ende anxt des ancomende heers ende volcs van wapenen en mochten <C lxxxiiij-v> si dat niet doen. Ende here Gerrit, die een hart, fel man was, ende den grave sere hatede, heeft sijn swaert getogen, ende gaf den edelen grave Floris xxi dootlike wonden, ende is terstont op een snel paert gevallen ende is wedergereden, seer snelliken, na zijn huys te Cronenburch. Daerentuischen zijn de Kermers angecomen, ende vonden den grave half levende, mer weinich sprekende, sinen name verhalende. Ende daer worden zommige van deser verraders dienres gevangen, diewelken si mit groter pinen in tegenwoerdicheit des stervende graefs ghedoot hebben. Ende die Kenemers quamen bi den grave, daer hy lach, ende togen hem uutten water, ende brochten op Mudenberch. 't En leet niet lange, die grave heeft zijn ogen in den hemel opgeslagen, ende gaf sinen geest, op die vijfte kalende van julio, gecroont wesende, als men hoept, mitten crone der martelaren voer alsulken smadeliken ende bitteren doot. Dese grave Floris hadde de graefscap van Hollant ende Zeelant omtrent xlij jaer eerliken doer hemselven ende sine voechden berecht. Hi was een glorioes prins, groot van stature, cloec ende vroem van crachte, scoen van aensichte, welsprekende, grootmoedich, milde van gaven ende goet musijc ende sanger; ende enen ijegeliken recht doende. Sijn dode lichaem wort te scepe tot Alcmaer in der kercken gebrocht, ende sijn ingewant wort uutgedaen ende worde daer in der kerken begraven, ende dat lichaem wort gebalsemt ende wort geset in dat choer, ende bleef daer onbegraven staen, ter tijt toe dat jonc-heer Jan, zijn soen, uut Engelant quam.

Nu suldi een vreemt ding horen van ij winthonden, die hi bi hem hadde, ende hem van eenre sijnre nichten gescenct waren. Dese winden waren bi hem doe hi gevanghen wert; si lyepen met hem op 't huis te Muden; si liepen mit hem doe men van den huse voerden, tot daer hi gemoort was. Dat saghen si an; daer gingen si bi hem leggen opten walle van der slote, ende doe men t' Alcmaer voerde, sprongen si mede in den scepe. Ende doe hi t' Alcmaer in der kerken stont, gingen si bi der baren te voeten leggen. Si en wouden eten noch drinken; men bracht hen soete melck: si en wouden 's niet. Si bleven stadelic by zijn dode lichaem leggen, ende daer souden si gestorven hebben, had men se niet vandane genomen.

¶ **Van den wrake, die om des graven doot worde gedaen.**

Dat xxvi. capitel.

Alle dese dingen dus clageliken ghescyet wesende, so zijn die

Die negentienste divisie

verraders alleghader uut die landen getogen. Here Harman van Woerden is in vreemde landen gereist, ende heeft hyer ende daer toevlucht genomen om hem te bergen, ende wort verdreven uut alle sine goeden, ende lach ballings lants, sijn leven eindende in groter armoeden ende onsalicheit. Ende here Gijsbrecht van Aemstel, de van here Gerrit bedrogen ende verleyt was, ende was een out, simpel man, worde van sine vrienden in vreemden landen onthouden, totdat hi starf. Ende alle sine goeden worden hem benomen, ende hi wert uut Hollant verdreven. Alle 't lant was in roere binnen steden ende daer buten, en quamen voer 't huis te Cronenburch, also Gherrit van Velsen daerop was; mer si hilden hem also stille ende also ledich, recht of hi daer niet op geweest en hadde. Dese moort ende ondaet wert gescreven an veel heren ende vorsten, die grave Floris magen waren, ende zonderlinge an grave Jan van Avennes van Henegouwen, ende Jan zijn soen, dat si haestelic quamen ende beleiden Cronenburch mede. Dit huis wert starckelic beleghen, ende daer worden voer gerecht vele diverse instrumenten om 't huis mede te winnen. Als dye here van Cuyc dit vernam, dat Gerrit van Velsen aldus belegen was, so was hi daer mede belegghen; also hy 't begin ende 't inset van deser sake ende verraderye wel wiste, screef hi an den grave van Cleve, dye mede voer Cronenburch ghecomen was, ende bat hem vriendelic dat hi daer to helpen woude, dat diegeen, de opten huse waren, hoer lijf mochten behouden. Die grave van Cleve screef den here van Cuyc weder, dat hi 't beste daerin doen soude, ende dede hierom van sinen volke meer bi hem comen dan hi had, opdat hi de opten huse waren te bet hoer lijf versekeren mochte; want hi onderwant hem de saken voer den huse veel, ende men lietet hem gehengen, recht of hi hooftman daer geweest had. De mare quam onder den volke, hoe dat de grave van Cleve den moerdenaers hoer lijf soude willen behouden ende dat bedadingen. Here Loef van Cleve, zijn broeder, de daer met hem was, vernam dit, ende sach hoe qualiken dat gemeen volc dit namen, ende hoe ontstelt si daerom worden, quam haestelic totten grave zijn broeder <C lxxxiiij-r> ende vespraken hem sere, ende seide: "Lieve broeder, wildi u onteren, dat ghi mit deser saken voertvaren soudt willen of ghijts machte hadt. Ic seg 't u voerwaer, is 't dat gy 't u onderwint dese moordenaers te live te houden, wi worden daerom van desen volke in stucken geslagen; ende wes wi anders beginnen of voertkeren willen, dan dat wi die luden van den huse helpen winnen ende laten de steden van Hollant ende van Zeelant daermede begaen ende die over rechten, so doen wi quaet, ende en verwinnen oeck der scanden nijmmermeer; want wi waren dan beter thuis gebleven." Die grave van Cleve sach wel an den gelate van den volke, dattet hem niet begonnen en dochte, ende liet of dat hi voer hadde te doen, ende besette hem mitten volcke 't huys te beclimmen ende te bestormen ende wonnen 't, ende die daerop waren worden alle seker geleit. Doe dese luden ende verraders aldus van den huse genomen ende gevangen worden, quam een gerucht onder den Kenemers dat die grave van Cleve noch ijmmer van sine was Gerrit van Velsen ende sine mede gesellen te lieve te houden; hierom liepen die Kenemers in den wapen, ende riepen: "Waer yement so koene, wie hi waer, dye die moordenaren wechvoren oft hoer lijf behouden woude, de soude dye eerste wesen dye daerom sterven soude." Als dyt gerucht ende geroep aldus onder desen volcke was, souden si ghestilt worden, dye grave van Cleve most hem die moordeners leveren, als hi dede. Daer nam men Gerrit van Velsen ende dede hem seggen voer al den gemenen volcke alle den toecoemst van deser

Die negentienste divisie

verraderië ende jammerlixs doots. Die van Dordrecht hadden Hüge van Baerlant; dye Kenemers hadden Willem van Teylingen, ende noch ij ander; dye van Delft hadden Willem van Saenden; die van Haerlem hadden Aernt van Benscoop; die grave van Cleve hadde Gerrit van Craienhorst mit noch iij; ende dese gevangen werden al onthoeft ende op rader geset. Die van Leyden hadden Gerrit van Velsen. Desen heren Gerrit worden grote sware pinen angedaen boven enich ander, want hi wert al levende ende naect in enen tonne gesloten, die mit scarpen nagelen ende spikeren vol geslagen was, ende worde also alle die stede van Leyden doer, over alle die straten gerolt; ende nae vele andere sware pinen wort hi al levende op een rat geset ende onthoeft. Ende alle dat hem ten negende lede anginc, wort op raden gheset ende gedoot; ende vele worter uuten lande verdreven ende verjaecht. Dye Hollanders hebben dat huys te Cronenburch ter neder geworpen ende ter aerden toe geslecht, ende togen voert om dat huis te Muden te winnen ende te verwoesten; mer daer en vonden si niemant op, want si alle voer vlucht waren geworden. Welke huis bevolen wort te bewaren Dirck van Haerlem, dye daerop bleef leggen van des lants wegen. Onlange tijt na desen maecten die gemeen steden van Hol- <C lxxxiiij-v> lant mitten ridderen ende schiltknapen een verbant, ende loofden malcanderen mit starcken loftenissen die si samentlic besegelden, dat si van sulken ondaet ende moort, als an horen rechten lantshere gedaen waer, nijmmermeer zoen ofnemen en souden, mer altoes wrake daerom doen, ende uuten lande verdriven alle diegene die dien van Aemstel, van Woerden ende van Velsen blode waren, also dat hyerom niemant in den lande van Hollant en bleef, die van hoerre wapen waren; ende daer bleef menich man te landewart over huisman sitten ende gaf scot ende bottinge, omdat hi niet liden en dorste dat hy dien van Aemstel of Woerden of van Velsen toebehoerde of daerof gecomen waert; ende also bleef zijn edeldom verloren. Ende alle die edelen die in Hollant waren, ende desen iij verraders toebehoerden, mosten hoer wapen nederleggen ende dye nyet meer voeren. Aldus zijn dese wapenen tot nochtot yemens verboden te voeren.

Die twintichste divisie

¶ Hier begint die xx. divisie ende heeft xiiij capitelen.

Anno M iij C xciiij.

Paeusen.

Dat i. capittel.

Bonifatius de viij. was de CC ij. paeus; hi was uut Campaniën; hi besat de Stoel viij jaer, ix maenden xvij. dagen. Hi was een uutgenomen expert doctoer in den rechten, listich, subtyl ende seer homoedich; mer hi en hadde geen maet in zijnre wijsheit: hi screef hemselven te wesen heer van al die werlt. Hi quam³⁰⁰ mit groter listicheit in 't paeusdom; ende daerom seyt men van hem dat hy in 't paeusdom quam als een vos; hi leefde als een leuwe, ende hi starf als een hont. Hi worde van sine vianden die hi uut Romē verdreven hadde gevangen, ende wert te Romē gebrocht, daer hy uut groter verdrieten starf in den³⁰¹ kerker, ende wert begraven in Sinte Peters kerck.

¶ In 't jaer Ons Heren M iij C wort dat eerste gulden jaer ingeset van dese Bonifatius, die allen kersten menschen verleende volcomen oflaet van allen zonden die te Romē quamen ende versochten mit devotiën die heilige plaetsen ende steden der heiligen apostelen ende martelaren Goods; ende hi verleende dat oflaet tot allen C jaer eens. Ende daer gingen binnen in dat³⁰² jaer ende uut der stat van Romē alle dage ij C M menschen, behalven de binnen³⁰³ der stat woenden.

Anno M iij C xcviij.

Keyseren.

Albertus, hertoghe van Oestenrijc, dye i. des voernoemde coninc Rodolphus-zoen, doen zijn voersaet verslagen was, worde hij van den koervorsten eendrachtych ghecoren, ende van den paeus Bonifatius dye viij. gheconfirmeert. Hi worde van zijn neve, zijns broders soen, daer si te samen vriendelicken reden³⁰⁴, opten weghe dootghesteken. Hi regeerde x jaer.

¶ Van jonc-heer Jan van Hollant ende van zijn voechden, ende was die xvij. grave van Hollant, Zeelant ende heer van Vrieslant.

Dat ij. capitel.

<C lxxxv-r>

Als nu dye edele grave Floris dus jammerlickē, als voerseit is, geslagen ende vermoort waer, so is zijn soen, jonc-here Johan, geworden die xvij. grave van Hollant, Zeelant ende heer van Vrieslant. Ende want hi noch bi zijns wijfs vader, den coninc van Engelant, hem onthoudende was, so is gecomen grave Dirck van Cleve, ende heeft de voechdie van Noort-Hollant angenomen; ende daertegen is gecomen Ghije, graef Jan van Henegouwens broeder, thesaurijer van Ludick, ende nam an de voechdie van Suyt-Hollant, ende bleef

Die twintichste divisie

wonen tot Sinte Geertenberge; van welker twedracht een groot rumoer opgestaen is in desen landen van Hollant; ende dat volc is aldus een wijl tijts versceiden ende van malcander ghedeelt geweest, sittende sonder here ende rechter. Dese voerseide grave Jan van Henegouwen ende Ghye zijn broeder waren kinderen ende zonen graef Jans van Avenes, graef van Henegouwen ende Alijt zijns wijfs, coninc Willems suster, vader des verslegen grave Floris. Aldus waren si graef Floris neven van haerre moeders weggen.

¶ Van biscop Willem van Mechelen, die xli. biscop van Utrecht.

Dat derde capitel.

In den jaer Ons Heren dusent CC xcvi worde here Jan van Zyric, biscop van Utrecht, overmits pauselicker macht geset van Utrecht, ende worde ghemaect ende geset biscop te wesen te Tulliën in Vrancrijc, als hi ix jaer dat bisdom van Utrecht hadde berecht. Ende daer worde weder geset ende geordineert te wesen de xli. biscop van Utrecht here Willem van Mechelen, die langhe te Romen hadde gestaen ende van des paeus weggen een president in 't recht geseten hadde. Ende comende tot Utrecht is hi mit groter eren ontfangen.

¶ Van die oorloge die die West-Vriesen hadden tegen den Hollanders doer ingeven biscop Willems van Utrecht.

Dat iiij. capitel.

Willem van Mechelen, die xli. biscop van Utrecht, als hi in sijn bisdom ontfangen was, so heeft hi bevonden dat dat bisdom overmits dat regement zjnre voervaders mit grote oorlogen ende twedracht beladen ende beroert was; dat welke hi in goeden state wederom begeerde te brenghen. In den eersten heeft hy dat huys te Muden met swaren belegge ombesingelt, ende mit menigherlei instrumenten daeran gestormt, also dat die castelein Dirc van Haerlem heeft hem ten lesten dat huys op gegeven, behouden zijn lijf, ende is des biscops gevangen geworden. Uut desen voerspoedicheit ende victorie is die biscop grootmoedich geworden, ende is getogen in West-Vrieslant, ende heeft daer des biscops oflaet gepredict tegen den Hollanders. Die Vriesen aftervolgende ende houdende haer oude manieren, ende geneyget wesende tot ingeboren rebelheit, dye biscop raet ende daet daertoe gevende, zijn met alle haer macht getogen voer dat huis te Widenesse, ende hebben 't swaerlicken belegen, daeran doende menige assaulte ende anvechtinge. Ten lesten, Boudewijn van Naeldwijn, als hy alle sine provanden ende dat hem van noden was verteert hadde, heeft hi den Vriesen dat casteel opgegeven, behouden dat hi mit alle zijn goet rusteliken daerof trecken soude in Hollant. Ende terstont braken die Vriesen dat casteel of ende verwoesten dat; ende diergeliken deden si dat huis te Eningenburch, ende togen doen voert ende belegen dat slot te Medenblic, ende verbranden dat stedeken altemael. Floris van Egmont ende dye andere, die met hem op dat huis lagen, weerden hem vroemliken ende hadden menigen scermutsinge mitten Vriesen. Ende als si dus swaerliken waren beleyt, hadden si groot gebrecks vitaelge, dat hen die noot daertoe dwanck dat si paerdenvleis mosten eten.

Die twintichste divisie

Die grave Jan van Henegouwen dit verhorende, heeft dat regiment van Hollant anghenomen van zijns neven wegen, ende is mit groter macht van volc gevaren in Vrieslant. Ende daer bleven omtrent xxxv Vriesen geslegen, want die ander wechgelopen waren. Ende hi voersach dat huis mit provande ende mit ander dat hem van node was. Here Jan van Arkel ende heer Claes van Putten verbranden die stede van Enc-husen, ende namen enen groten roof vandaen, ende zijn mit alle haer scepen ongescent mit groter eren te lande gecomen.

¶ Hoe dat jonc-heer Jan uut Engelant in Hollant quam.

Dat v. capitel.

Ende want die grote twiedracht alle daghe meer ende meer worde in den landen van Hollant, <C lxxxv-v> soe heeft heer Dirc van Bredenrode raet genomen mit here Floris, regael abt des cloesters van Egmont, ende mit here Henric, burchgrave van Leiden, ende mit heer Willem van Egmont, wat si in deser saken angaen ende doen soudent. Dese heren, uut zonderlinge raet des heren van Bredenroede, hebben doen bereiden scepen, ende hebben enige edelen ende vrienden mit hem genomen, ende zijn tot haer selfs costen, mit hem nemende den roese Claes van Kijeten gevaren in Engelant, biddende den coninc oetmoedeliken hem te willen consenteren ende gonnen dat jonc-heer Jan, des verslegen grave Floris' soen, mit hem mochte varen ende annemen sijn heerlicheit. Die coninc Eduwaert, d' eerste van dier namen, heeft dese heren van Hollant gracioeselic ende minlic ontfangen, ende heeft een utermaten scoen ende costelic scip doen bereiden, mitten welken hi jonc-heer Jan ende Elisabeth, sijn dochter, jonc-heer Jans wijf, in Hollant over heeft gesonnen, bevelende den here van Bredenrode die voechdië van desen jonc-heer Jan, dat hi hen regeren ende trouweliken bewaren soude. Mer also hem die wint contrarie was, so is jonc-heer Jan mit sijn scepen in Zeelant angecomen. Denwelken here Wolfaert van Borsselen, here van der Vere, ofsettende ende versmaede alle die Hollantse heren, behendelycken in sijnre hode ende voechdye genomen heeft; ende heeft voert den heren van Hollant dye hem uut Engelant op horen costen hadden ghehaelt ende dien hi sonderlinge bevolen was te bewaren, van den coninc verdruct ende van den grave verdreven; want tot eenre tijt is 't gesciet dat jonc-heer Jan mit alle sijn heren was tot Reimerswale, ende doer ingeven heren Wolfert van der Vere heeft jonc-heer Jan van Hollant den here van Bredenrode, die een simpel man was, onnosel van boesheden ende niet quaets noch arch vermoedende, gezonnen om sonderlinde saken te tracteren tot Zijrixze. Ende daerentusscen is jonc-heer Jan mitten heer van der Vere te scepe gegaen; ende hy brocht hem op sijn casteel, ende verdreef van hem alle dengenen dye hi hatede ende hem mishageden, ende bisonder den here van Bredenrode wort oerlof gegeven by enen bode, ende dat hi trecken soude totten sinen in Hollant.

¶ Hoe dat jonc-heer Jan an hem nam dat regiment van Hollant.

Dat vi. capitel.

Die grave Jan van Henegouwen wesende tot Haerlem, als hi verhoerde

Die twintichste divisie

dat jonc-heer Jan zijn neve uut Engelant over was gecomen, heeft hy hem also sere gehaest als hi mochte, ende is gecomen tot Dordrecht; ende hi zende notabile heren ende mannen tot jonc-heer Jan, sinen neve, dat hi quame tot Dordrecht; hi woude hem die heerlic-heit ende dat regement van Hollant weder resigneren ende overgeven. Denwelken jonc-heer Jan wederom ontboet bi Alant, den balju van Dordrecht, seggende: "Coemt tot mi mit hondert man op een vry geleide tot Rotterdamme³⁰⁵"; daer graef Jan weder op antwoerde, seggende: "Daer en is geen viantscap tuschen ons beiden; aldus en behoeve ic zijn geleide niet." Doe spraken die heren ende overste van Dordrecht ende seiden: "Doerluchtige prince ende here, belieftet u te reisen tot Rotterdam³⁰⁶ bi uwen neve den grave van Hollant, wi willen u geleiden ende mit u reisen mit alle onsen macht"; daer die grave op antwoerde: "Het is beter dat ic hier blive ende verwachte den tijt dat hi hyer coemt tot mi." Ende dit geseit wesende, bleef die grave van Henegouwen noch een wijl tijts binnen Dordrecht; ende ten lesten is hi vandaen gereist, ende is wedergetogen in Henegouwen. Ende na dyen tijt namen ende ontvingen die heren ende edele van den lande jonc-heer Jan, de een jonc man was, totten xvij. grave van Hollant ende Zeelant.

¶ Van den victorie die grave Jan hadde tegen die Vriesen, ende van der begravinge zijns vaders lichaem.

Dat vij capitel.

In 't jaer Ons Heren M CC xcvij heeft grave <C lxxxvi-r> Jan van Hollant vergadert een groot machtich heer van volc, om die Vriesen weder te brengen tot zjnre subjectie ende onderdanicheit; ende is gecomen tot Alcmeer. Daertegen quamen die Vriesen mit alle hoer macht om een groten swaren strijt te wechten. Dese ij hebben haer bataelgen geordineert, ende zijn mit blenkende ende ontwonden banniren, met geluyt van basunen tot malcanderen ingetreden; dat gecrijs ende geluyt was groot, ende der doden worden veel. Want die Hollanders ende Zeelanders hadden haer gedeelt in twe bataelgen, ende bevochten den Vriesen tot ij einden, ende versloegen vromeliken vier dusent Vriesen. Ende die andere worden voervluchtich, ende verborgen hem in rietbuscen ende andere onbekende plaetsen. Van den Hollanders bleven doot here Jan die x. here van Arkel, een vroom stout ridder, ende Jan van der Doortoghe, een cloec wapentuer, mit noch ij ander, de te prisen zijn tot ewigen dagen, dat si haer lijf so vromeliken voer haren here ende lant gelaten hebben. Dese strijt gesciede opte vi. kalende van aprille op de wide plaetse geheten Veronen, bi Alcmaer. Ende die grave toech binnen Alcmaer mit groter triumphen ende sege, ende nam vandaen zijn vaders lichaem, dat noch onbegraven stont, ende brochte dat tot Reinsburch in 't cloester, ende dede dat begraven bi sine huisvrouwe Beatris met wenender utvaert, als 't betaemde.

¶ Van die victorie der Hollanderen teghen die Oest-Vriesen.

Dat viij. capitel.

Die biscop Willem van Utrecht, verhorende dat die West-Vriesen

Die twintichste divisie

t' ondergegaen ende verwonnen waren, so is hi overgetogen in Oest-Vrieslant, ende heeft aldaer doen condighen ende prediken des paeus oflaten tegens die Hollanders. Die Vriesen hebben den biscop belooft bi te staen ende te hulp te comen mit alle hoer macht, ende zijn mit veel scepen haesteliken overgevaren na die stede van Monikendam in Waterlant. Die poorters van Haerlem mit die ander Waterlanders hebben terstont daertegen een groot heer van volc vergadert, ende zijn met groter geluit van trompetten, mit ontwonden bannieren desen Vriesen vromeliken tegen gegaen, ende vochten mit allen sere op dese Vriesen, die hen niet lange tegen en stonden; mer namen haren vlucht mit groter haesticheit, lopende sonder ordinancie na haer scepen toe, om weder over te varen. Denwelken die Waterlanders snelliken volgden, ende slogen hen veel volcks of, ende behilden mit groter eren de overhant. Die biscop van Utrecht liet after zijn grote scip, ende is gevallen in een clein bootghen, ende is gevaren Overijsel, mit groter scande ende scade.

¶ Hoe dat slot van IJselstein gewonnen worde.

Dat ix capitel.

Die grave Jan van Hollant, anmerckende dat die biscop van Utrecht nu ij striden tegen hem hadde verweect, ende dat hi noch in Oversticht was om derden mael volc te vergaderen, heft hi ontboden here Gijsbrecht van Iselsteyn, dat hi hem op wilde doen zijn slot van Yselstein, om sine mannen van wapenen van den Hollanders daerop te mogen leggen, ende den biscop daeruit resistentie te doen, ende 't lant van Hollant te bescermen. Ghijsbrecht van Iselstein heeft dit den grave geweigert, want hi des biscops man was ende een rechter ende president geset was in des biscops lant; waerom de grave toernich was, ende dede desen Gijsbrecht van sinen vianden verlagen ende vangen, ende belach dat slot van Iselsteijn mit veel volcs, ende lietet seer bestormen ende anvechten, mit menige assaulte ende sproncreise. Jonfrou Bartraert, Gijsbrecht van Iselsteins wijf, heeft haer vromelic gehat mitten ghenen die si bi haer hadde, ende behilden dat huis cloekelijck volna een jaer lang; ende ten lesten heeft hem de node daertoe gedwongen, omdat si geen vitalye meer en hadde, dat si dat huis opgaf, behouden dat si mitter helft de opten huse waren, daer 't lot op vallen soude, haer lijf soude behouden; ende van die ander helft soude hy sinen wille mit doen, die hi alle dede onthoefden. Die graef aldus dat slot vercregen had, heftijt gegeven here Wolfert van der Vere, mit de heerlicheit van Woerden, mit al sine jurisdictiën ende privilegiën, tot een erfleen van hem te ontfangen, opdat hi uut dien dat bisdom van Utrecht anvechten ende verwoesten soude.

Hierna, in 't jaer M ij C xcix, als die West-Vrisen vernamen die voerspoot die dese jonge grave tegen den biscop had, ende mit zijnre mogenheit ende gracie Gods zijn lant ende zijn luden bescudde, begonnen si oec afterwaerts te dencken, dat si qualic gedaen had, ende deden an hem versoecken om genade, ende wouden hem beteringe doen tot zijn wille. Want hi hem liever genade dede, indien dat sij 't begeerden, dan veel te striden, soe toech tot Alcmaer ende dede die machtichste van den <C lxxxvi-v> lande bi hem comen, ende sworen hem hulden ende onderdanicheit, daer si hem sulke brieven

Die twintichste divisie

of ghaven als hierna gescreven staet.

Wi, raet, scepenen ende alle die gemeente van West-Vrieslant, maken kondt allen luden dat van groter misdaet de wi misdaen hebben tegens enen hogen prince ende enen mogenden, onsen rechten heere Jan, grave van Hollant, van Zeelant, ende here van Vrieslant, also van den wige ende crige die wi tegen hem vochten te Vronen, ende van dat wij zijn huse braken ende van anderen misdaden die wi tegens hem misdaen hebben, in wat manieren dattet was, opten dach dat dese lettere gegeven was, gecomen sijn, ende compromitteren met onsen here voerseit by onsen vriën wille ende mit gemenen rade in enen hogen prince here Jan van Avennes, grave van Henegouwen, also dat hi mach ordineren sinen wille, ende taxeren die emenden ende beteringen van dyen voerscreven misdaet, ende op ons setten correctie ende emende, in penningen, in goeden diensten, in onderdanicheit ende in allen anderen manieren, na sinen wille; ende wi Vriesen voernoemt, beloven voer ons ende voer onse nacomelingen op alle goet dat wi hebben ende hierna winnen sullen, dat wi des voerscreven Jans van Avennes seggen vast ende gestade houden sullen, sonder wederseggen met meer woorden. Ende des te oirkonde, hebben dye van Hoochtwouderambocht, Nijerdorper ambocht, Drechtiger ambocht ende Gheestman ambocht desen brief besegelt mitten segele daer si hoer gemeen saken mede plegen te besegelen. Ghegeven in den jaer Ons Heren voerscreven, des saterdages na Alreheyligen dach.

¶ **Hoe here Jan van Renes uutten lande gebannen worde.**

Dat x. capitel.

Hierna is 't geboert, dat grave Jan van Hollant sonderlinge saken had te tracteren, mit sinen neve hertoge Jan van Brabant ende grave Jan, quam tot Reimerswael; ende hertoge Jan quam tot Bergen an den Zoem. Als nu here Jan van Renes, die een cloec, wijs ende voersichtich man was, wederom quam, ende sine bootscap hadde gedaen van des graven weghe an den hertoge van Brabant, ende hi sijn antwoert van der commissiën den grave opdoen soude, soe worde die grave ghewaerschuwet, dat hy wel voer hem sage, want het was gesloten bi den hertoge ende Jan van Renes, dat waer 't sake dat hi in Brabant quame, dat men hem levendich vangen soude, ende dat here Jan altehans een conspiracie ende verraet mitten Brabanders hadde gemaect, om hem te leveren. Waerom grave Jan is getogen op 't slot van Lodijs, ende heeft aldaer bi hem vergadert een deel volcs uut Hollant tegen here Jan van Renesse. Here Jan vernemende dat hi aldus teghen den grave was vermaect ende belogen, is getogen op sijn slot tot Moermont³⁰⁷, ende heeft dat voersien mit vitaelge ende volc van wapenen. Daerna is grave Jan getoghen ter Vere, ende heeft doen verdachvaerden den here Jan van Renesse, dat hi comen soude ter Vere ende hem verantwoerden. Mer omdat here Jan gheen vri vast geleide van den grave crighen en mochte, en dorst hi niet comen; ende here Jan wort verwonnen ende gebannen uut die graefscap van Hollant ende Zeelant; ende die grave heeft dat slot van Moermont³⁰⁸ belegen ende anghestormt ende ten lesten gewonnen, ende heeft ter aerden toe doen nederwerpen ende geslecht.

¶ Van den twedracht die was tusschen grave Jan ende die van Dordrecht.

Dat xi. capitel.

Daerna is 't geboert dat Alant, die balju van Dordrecht, woude sitten mit die scepenen van Dordrecht in stille waarheit van zommige saken ende misdaden de tot Dordrecht waren gesciet. Daer die scepen van Dordrecht op antwoerden, als dat der stede rechten ende privilegiën dat niet en vermochten, van genen saken, groot of klein, daerover te staen dan metten scout van Dordrecht. "Nochtans, behoudeliken onse oude rechten ende privilegiën, sullen wi dese reise mit u sitten, niet om te ordelen ende rechten, mer om te ondersoeken." Dese stille waarheit begonnen wesende, quam grave Jan selver tot Dordrecht mit heer Wolfaert van der Vere, ende begheerde in scrifte te hebben der poortersnamen die misdaen hadden. Daer de poorters van der stede op antwoerden: "Alle de binnen der stede iet misdon, dat sal men binnen der stede rechten, na inhoud hare vriheit ende privilegiën." Waerom dat de grave toernich worde, ende reysde vandaen in 's-Gravenhage. Die van Dordrecht met deser saken beladen wesende, senden enige notabele mannen uut haer ste- <C lxxxvij-r> de by den grave, ende presenteerden hem altijt tot sijne belieften te staen ende van deser saken reden ende antwoert te geven. Die grave heeft hem een dach ende plaetste geleit binnen die stede van Delft; ende daer vergadert wesende, die here Wolfaert van der Vere – des graven advocaet ende voerspraec – heeft aldaer voer allen menschen begeert alle datgene dat voer geroert ende bescreven is. Doe seiden die scepenen totten grave, als dattet geconcludeert ende gesloten was mitten balju van Dordrecht, dat de saken die ghevallen ende gesciet waren binnen der stede, dat men dye rechten soude mitten scepenen ende scout van Dordrecht, ende niet by andere rechteren. Daer dye balju op antwoerde, dattet gelogen ware, ende woude daer oec yement tegen seggen, hi woude mit hem daer om enen camp anghaen ende wechten. Doe stont daer een scepen van Delft, ende seide: "'t En behoert niet, dat men de rechten, vriheden ende privilegiën van der stede setten sal om enen camp te vechten; want dan en waren si nyet tswaerts ende van geenre crachten." Daer dye here van der Vere op antwoerde ende seide: "Ghi heren van Delft, en wilt u niet onderwinden van mijns heren des graven saken, want hy weet wat hi doen of laten wil." Ende also bleef dese sake staen, ende elck toech weder thuijswaert. Ende wenich tijts daerna dede grave Jan die stede van Dordrecht ontsegghen, ende hi beval here Witte van Haemstede, sinen bastertbroeder, dat casteel te Putte, om daer uut te oerlogen. Ende here Claes van Cats is van des sgraven wegen geset cappetein te wesen tot Abblasterdam. Alant, die baelju, is gecomen mit groot volc van wapenen in Slidrecht, ende heeft daer een groot swaer bloc-huis opten dijc opgeslagen, datter niemant verby reisen en mochte. Die van Dordrecht hebben hiertegen gecoren uut haer poorters vyer cloecke, vroem cappeteinen de alle last van den anstaende oorloge voeren souden, ende screven minlike brieven an alle de steden van Hollant ende Zeelant, dat si hem niet seer haesten wouden teghen hen te oorlogen, want wat die van³⁰⁹ Dordrecht nu geboert was, mocht hier namaels hemluden mede gescien.

¶ Hoe dat here Wolfert van der Vere ende de balju verslagen worden.

Dat xij. capitel.

Daerentusschen so heeft here Wolfert van der Vere, als een verwoet ende fel man, den Hollanders willen beswaren mit eenre nyewer munten ende scattinge, ende sette alle ding nae sijns selfs belieften ende goetduncken; waerom hi seer versmaet ende gehaet worde. Want het is op een tijt geboert, dat de grave was in 's-Gravenhage, ende mit hem here Wolfert van der Vere; ende daer is een groot rumoor ende oploep der heren ende edelen van Hollant gesciet, te samen lopende, roepende ende seggende: "Siet, onse viant is hier nu tegenwoerdich! Hoe lange sullen wi aldus van hem wesen geregeert³¹⁰ ende benaut?! Laten wy hem dootslaen ende besien, wat hem sine anlagen ende nijewicheden, daer hi ons aldus lange mede heeft gemolesteert ende belastet, baten ende helpen sullen." Deser ende dyergeliken spraken ende seiden si dagelixs onder malcanderen, ende hebben ten lesten enen tijt, dach ende ure geset, ende een vergaderinghe ghemaect, dat si van desen here Wolfert ende sine onbehoerlike werken wrake doen wouden. Dye here Wolfert van der Vere dit vernemende, is des 's margens vroeck voer dage mitten grave uut Den Hage gereist na Sciedam, ende is in een scip gegaen, om over die Mase te varen in Zeelant. Die Hollanders dit vernemende, zijn terstont hem nagevaren, ende hebben hem mit macht wederom gebrocht, ende wouden here Wolfert geslagen hebben. Mer het worde om des graven wille gelaten, ende si hebben den grave met here Wolfert gebrocht binnen Delft, ende zijn ghegaen op een groot stenen huys, staende t' enden die Choerstraet, op een hoec van der stege, wanende daer vrij te wesen, om niet geslegen te worden, daer hi seer voer beducht hadde geweest. Ende siet, terstont worde daer een oploep ende rumoer voer dat huis daer si op waren, ende riepen allegader mit luder stemmen: "Geeft ons here Wolfert, of wi sullen den brant in dit huis steken ende verbarnen 't mit alle die daerin zijn." Ende die daerbinnen waren, vervaert wesende, hebben si here Wolfert sonder harnas wesende ter veinster uutgeworpen, ende worde terstont doerhouwen ende dootgeslegen.

Op dieselve tijt is Alant, die balju, uut vresen van de van Dordrecht, zijre vianden geweken op dat huis te Craeiensteyn, ende worde daer een wyl tijts³¹¹ onthouden. Dese balju, <C lxxxvij-v> als here Wolfaert³¹², zijn bescermer ende dye hem te recht hadde gehouden, doot was, worde van der gemeenten van Dordrecht mit lelike ende scantlike woorden seer gediffameert ende versproken, ende is ten lesten van henluden ombesingelt ende beseten. Ende is corts daerna van den huse gegaen, ende is sine vianden gepresenteert, ende worde mitten sinen in een scip geset ende tot Dordrecht gebrocht. Ende so geringe als hy uutenscepe was, worde hi mit twe sine broederen van den gemeenten jammerlicker gedoot ende geslagen.

¶ Van den doot grave Jans van Hollant, ende hoe Gijsbrecht van Aemstel weder uut Hollant verdreven worde.

Dat xiiij capittel.

In den jaer Ons Heren M ende CCC was grave Jan van Hollant tot Haerlem,

Die twintichste divisie

daer hy sere siec worde ende starf aldaer opten iiiij. kalende van november, als hy dat graefscap van Hollant ende Zeelant hadde geregeert omtrent vier jaer lang. Dese jonc-heer Jan was allene die eerste onder die graven van Hollant die sonder kinder ende ridders name gestorven is. Ende hi worde gebrocht tot Reynsburch in 't cloester, ende wort bi sinen vader met betameliker utvaert, met helm ende scilt begraven. Ende die graefscap verstarf opten grave Jan van Henegouwen als naeste oer. Dese graefinne, sijn huisvrouwe, joncfrouwe Elisabeth, is na haer mans doot weder overghereyst in Engelant tot haren vader, ende worde te wijf gegeven den grave van Erffoert.

¶ Na des graven Jans doot quam Gijsbrecht van Aemstel ende begreep weder dat stedeken van Aemstelredam, ende began dat mit houten bruggen, vesten ende toornen te starcken ende vast te maken. Dye van Haerlem mit den Waterlanders dit vernemende, sijn mit alle haer macht utgetogen ende hebben den voorseiden Gijsbrecht uutten landen gejaecht ende verdreven, ende staken dat vier in dat stedeken, ende verbranden alle die bruggen ende houten toornen tot asschen toe, ende slechten 't, ende braken 't voert of.

¶ Van enen roese geheten Claes van Kijeten.

Dat xiiij. capitel.

Omtrent dese tijt was een man geheten Claes van Kijeten, geboren van cleine ouders, in enen dorp geheten Spaernwoude, bi Haerlem, wiens statuere oft lichaem bi andere menschen niet en was te geliken, want onder sijn utgerechte arm so ginc wel die langste man doer, die in 't lant was. Ende onder een scoe van sinen voete so worden wel vier voeten onder bedect. Die scoelkinderen, ghaende oft comende van der scolen, sagen hem wel aen van achteren, mer van voren en doersten si hem niet ansien; ende nochtans so was dese Claes een saftmoedich ende goedertieren man, ende en was niet fel ende quaet. Dus waer 't saeke gheweest, dat hi so stout, cloec ende vroem waer geweest van herten ende van moede als hi groot ende starc was van lichaem, hi soude allene die vianden mit sinen gesichte ende tegenwoerdicheit hebben verjaecht.

Die een-en-twintichste divisie

¶ Hier beghint die **xxi. divisie, ende heeft xxiiij capitelen.**

<Dat eerste capitel.>

Anno M CCC ende ij.

Pausen.

Benedictus die xi. paeus.

Benedictus die xi. was die CC ende derde paeus; hy was een Lombert. Hi sat viij maenden ende xvij dagen. Hy was van der Prediker Oerden, ende was een heilich man van leven. Hi starf te Perusen ende wert aldaer in zijn convent begraven, doende vele miraculen, bisonder over den ghenen die mitten viant beseten zijn; ende de Stoel bleef ledich staen xi maenden.

¶ Omtrent dese tijt openbaerde een grote comeet; daernaevolchde een grote aertbevinge, dat zijns gelicxs nyet veel gehoert noch gesien en was. Die luden liepen uuter steden ende woenden in 't velt.

Clemens die v. was die CC ende iiij. paeus. Hy was uut Gascongen ende besat den Stoel viij jaer ende x maenden, xv dagen. Hi quam seer avontuerlic an 't paeus- <C lxxxviij-r> dom doer assistentie des coninc Philips van Vrancrijc. Hi worde in Gasscongen gevoert ende daer begraven. Ende dat paeusdom vaceerde ij jaer ende iij maenden, ende xvij daghen.

¶ Die vermaerde Oerde van den Tempeliers worde onder desen paeus Clemens ghedestruert. Ende die heren van der Oerden worden alleghaeder op enen dach in 't conincrijc van Vrancrijc gevanghen. Die overste meester van der Oerden worde mit noch een te Parijs ghebrant. Dye sake waerom en wort soe claer niet gevonden, dan dat die coninc Phillips van Vrancrijc uut hat ende nijt ende uut gijricheit, doer ingeven van zommige zijne officieren ende³¹³ qualic informeert was. Dese oerde hadde gestaen C ende lxxxiiij jaren, ende was rijc ende seer vermenicht, ende begaeft mit vele scone privilegiën des Stoels van Romē. Ende als si dus onversienlickē waren gedestruert, worden al haer goeden gegeven den heren van Sint Jans Oerden van Rodes.

¶ In den jaer Ons Heren M iij C ende viij began die vierlicke ende heilige Oerde van Sint Jans, heren van Rodes onder desen paeus Clemens. Dat eylant Rodus mit noch v ander eylanden daer omtrent leggende, hebben si uut der Turcken handen gewonnen, daer si iiij jaer lang om vochten, ende behilden se tot opten dach van huden. Vele striden ende oerlogen hebben si gehat tegen die Turcken, daer si dicwils of triumpheerden.³¹⁴

Anno³¹⁵ M iij C viij.

Keyseren.

Henricus die viij. grave van Lutsenburch worde van den koervorsten

Die een-en-twintichste divisie

tot Vranckevoert keiser gecoren in 't jaer M iij ende viij; hy wert van den paeus Clemens de v. te Romē keiser gecroent, ende also Ptholomeus Lucensis scrijft, wert hi van een Jacoppijn mitten Heiligen Sacrament vergeven; mer die broeders van der Oerden seggen contrarij, etcetera. Sijn lichaem wert te Pyzen in Onser Vrouwen Kerke begraven. Hi regeerde v jaer ende viij maenden, ende dat keiserrijk stont ledich na zjnre doot omtrent een jaer om den twist der coorvorsten.

¶ Van grave Jan van Henegouwen, die xvij. grave van Hollant, Zeelant ende heere van Vrieslant.

Dat anderde capitel.

Doe jonc-heer Jan sonder oer te laten aldus ghestorven was, quam die graefscap van Hollant an grave Jan van Henegouwen, sijnre ouder moyen zoen, dye grave Jans zoen van Avennes was gewonnen bi Alijt, coninc Willems suster, ende wert die xvij. grave van Hollant, van Zeelant, ende here van Vrieslant, ende voerde den roden leuwe van Hollant ghequarteleert teghen den swarte leuwe van Henegouwen. Dese grave Jan hadde iij broeders, als Botzaert, biscop van Mets; Jan, biscop van Cameriken; Gwije, canonick van Camericken; ende Floris, prins van Morianen. Dese grave Jan gaf Ghije sinen broeder in 't beghinsel van sijnre heerlijc-hede die heerscappie van Aemsterlant ende van Woerden, metten hoghe ende laghen gherechte, met voerwaarden dat hi die van den graefscap van Hollant in rechten leen houden soude, uutghenomen dat Reygherbosch in Aemsterlant; ende die manscap aldaer hilt die grave aen hem. Ende dese voersejde heerscappie soude hy houden ende ghebruken mit alle horen toebehoren totdat hy storve of dat hem een bisdom ghegeven worde, of alsoe ghoet als een bisdom, ende dan soudē dese goeden weder an die graeflic-heyte comen. Ende des nam grave Jan brieven van sinen broeder, dat hi zjn wederseggen daeran hebben soude, opdat hi die <C lxxxvij-v> graeflyckhede van Hollant niet en onterfde. Dese Ghije gaf der stede van Aemstelredam³¹⁶ veel vrijheden van koeren ende rechten, daer men dye stede mede regierde; ende hi wert naemaels byscop van Utrecht gecoren; ende als hi doot was quamen dese ij heerlic-heden weder an de graeflic-heit van Hollant, als ghi na horen sult. Dese grave Jan hadde te wive Phillippe, des graven dochter van Lutxenburch, daer hi an wan Jan sonder Genade, grave van Oestervant, dye te Cortrijc in den strijt bleef verslagen; Willem, die na hem grave worde; Johan van Beaumont of Bellemont, grave van Blees ende Swesse; heren Henric, canonic van Cameric; Margriet, graefinne van Atrecht; Adelheit, graefinne van Cleermont; Marië, graefinne van Barbanoy, ende Machtelt, vrouwe van Nyele.

¶ Hoe here Jan van Renesse uut den lande verdreven worde, ende van den anslach die hi maecte mitten coninc van Romē tegen graeve Jan van Hollant ende van Henegouwen.

Dat iij. capitel.

In den jaer Ons Heren M CCC ende één heeft grave Jan van Henegouwen ende Hollant groot volc vergadert van wapenen, ende is gevaren in

Die een-en-twintichste divisie

Zeelant tegen here Jan van Renesse; ende heeft hem uut Zeelant crachtelic verdreven ende verjaget. Here Jan aldus verdreven wesende, is gecomen tot coninc Aelbrecht van Romen, versoeckende an hem hulp ende bistant, seggende dat de graefscap van Hollant ende Zeelant gecomen ware an den Roemschen Rijcke, omdat jonc-heer Jan gestorven was sonder kinderen after te laten. Die coninc is heymelic nedergecomen na Hollant, ende heeft brieven gesonnen ende doen gaen doer die landen, ludende aldus:

Kenlic si allen menschen, dat Aelbrecht, die onverwonnen coninc van Romen, de heerlic-heden van Hollant ende Zeelant incorporeren ende andoen wil den Roemschen Rike, d' welke wilen eer coninc Kaerle dye Caluwe ende keiser van Romen, tot een leen ghegeven heeft Dirck, den eersten grave.

Soe is dan in 't selver jaer dese coninc Aelbrecht nedergecomen tot Nijmmagen om onder sine dominatie te brengen die graefscap van Hollant ende Seelant, mit hem brengende die aertsche biscoppen van Ments, van Trier ende van Coelen, mit veel heren baronen ende princen uut Duitslant. Daerentegen is gecomen grave Jan van Henegouwen, Hollant, Zeelant ende here van Vrieslant, met een groot machtich heer van volck, ende heeft sijn tenten nedergeslagen tot Bouswaerde, opten oever van der Walen, besoekende die rivier, waer hi best over soude mogen comen mit sijn heer, om den coninck te bevechten. Mer die coninc siende van den toern die veelheyt der bannieren ende dye starc-heit der vechtender ende gewapender mannen der Hollanderen, meende dat heer Jan hem bespot ende verraden hadde, ende beducht wesende, toech hy afterwaert tot Cranenburch, ende woude des anderen dages wederom reisen in Oostenrijck. Die biscop van Coelen, om des coninc eer te bewaren, heeft naerstelic ghearbeit om een vrede ende pays te maken, ende heeft ten lesten een pays gemaect, als dat grave Jan soude den coninc enen eedt doen, ende soude die graefscap van Hollant ende Zeelant van hem te lene houden. Ende dit gedaen sijnde, zijn alle dye heren ende vorsten elc weder in sijn landt gereist.

¶ Van enen anderen anslach dye here Jan van Renesse opnam tegen den grave.

Dat iiiij. capitel.

Die Zeelanders, die met here Jan van Renesse ghecomen waren om den coninc te helpen, quamen te late, ende lyeten haer scepen staen bi Hoesden, ende vlogen te voet na Vlaende- <C lxxxix-r> ren, berovende stadelic die naeste dorpen ende landen in Zeelant. Mer grave Jan is hem haesteliken nagevolcht, ende heeft haer scepen verbrant, ende heeft here Jan van Renesse uut alle sinen landen gebannen, ende zijn goeden hem benomen, ende heeft die ghedeelt onder sine heren ende edelen, die hem trouweliken hadden ghedient. Here Jan van Renesse heeft zijn vrome wapentuers gesterct, vermanende dat si hem stoutelicken wilden helpen te bevechten de graefscap van Hollant, ende is gecomen tot Bergen an den Soem. Die here van Bergen is hem vromeliken mitten sinen tegengegaen in een strijt, ende daer worden omtrent vijf³¹⁷ hondert man geslegen van heren Jans volc van Renesse, ende is geweken uutten strijt, ende

Die een-en-twintichste divisie

quam op dat huys te Poroyen om hem daer te bergen ende te onthouden. Grave Jan, die op de tijt tot Dordrecht was, ende dit verhorende, heeft Jan, sinen outsten soen, grave van Oestervant³¹⁸, met veel volcs van wapenen gesonnen tegen heren Jan van Renesse. Als here Jan van Renesse dat vernam, sprac hi tot sinen knechten: "Dese Jan, grave van Oestervant, is een wreet ende fel man, sonder genaden, als die duvel; ende is 't sake dat hi dat casteel ende ons verwint, so sal hy ons allegader dootslaen, geliken als hi dede alle dye hi vant op 't slot te Berendorp, doen hi dat wan. Aldus is 't beter dat wi allegader vliën ende den doot ontgaen, dan wi hier bliven den doot verwachtende." Ende si sijn van daen gereist³¹⁹ ende quamen in Vlaenderen; ende van die tijt voert, so worde des grave Jan van Oestervant geheten van allen menschen "Jan sonder Genaden", want hi in alle sine daden seer fel, wreet ende ongenadich was. Here Jan van Renes, wesende in Vlaenderen, heeft een verbant gemaect mitten Vlamingen, ende heeft mit hem genomen een deel volcx van wapenen, ende is angecomen Ter Goes, om dat stedeken mittet slot te becrachten ende in te winnen. Dye van Reimerswale dit vernemende zijn hem te gemoete gevaren mit alle hoer macht, ende geviel een strijt datter omtrent viij C Vlamingen bleven geslegen, ende die ander namen de vlucht; ende here Jan³²⁰ is nauwelic mitten live ontghaen uut sine vianden handen.

¶ Hoe dat biscop Willem van Utrecht gheslegghen worde van den Hollanders.

Dat v. capitel.

In ditselfde jaer so worde biscop Willem³²¹ van Utrecht gevangen binnen der stat van Utrecht van here Sweer van Montfoert, here Hubert van Vianen, here Jan van Linscoten ende here Jacob van Lichtenberch, burgermeesteren, ende sat omtrent een jaer lang gevangen in 't huis van Lichtenberch, in der stat van Utrecht. Ten lesten is dese biscop Willem uuter vangenisse gecomen doer hulp van enige dorpluden, mer worde nochtans uut de stat gehouden als verbannen man; ende is ghereyst over IJsel, tot sine getrouwe vrienden, van denwelken hi minliken wort ontfangen. Ende hebben hem als enen geesteliken vader eerwaerdeliken geëert ende tracteert. Na weinich tijts is hi gereyst na Romem om den paeus van Romem te resigneren ende weder over te geven dat voerseide bisdom van Utrecht, opdat hi voertan in vreden soude mogen leven. Mer dye paeus woude dat bisdom nyet an hem nemen, ende ontboet den biscop van Monster, dat hy sinen medebroeder, desen biscop Willem van Utrecht, sinen behulpeliken hant doen soude, ende tegen alle die rebelle die dat bisdom begeerden te crencken ende an te vechten bistant doen. Als dese biscop Willem weder omkeren soude tot sinen landen opten v. dach van augusto, heft hi gesien in der stat van Anagnen een wonderlick voerteiken, dat welke prenosticeerde ende een teiken was zijns aenstaende doots. Hi sach dat de zonne stont mit ij hornen, geliken een halve maen, van denwelken dat blinckende rode bloedige scijnselen oft stralen gingen, als lichte radiën. Ende als hi weder was gecomen heeft hi terstont uut dat Oversticht vergadert veel gewapens volcs om te besøeken of hi in eniger manieren in zijn stat soude mogen comen. Dese dinghen hem dus hebbende, enige edelen uut Hollant, als here Henric, burchgrave van Leiden, here

Die een-en-twintichste divisie

Dirck van Wassenaer, here Phillips van Montfoert, here Simon van Bentem, here Floris van Duven, here Jacob van den Woude, mit vele vrome wapentuers, hateden den biscop uut ander viantscap ende twedract, ende beminden heer Jacob van Lichtenberch. Dese voerseide namen haer wapenen doer begeerte dien van Utrecht, ende bi consent ende wille des graven van Hollant zijn si gecomen op een slecht velt geheten die Hogewoert, mit ontwonden <C lxxxix-v> blinckende banieren, mit basunen, om den biscop van der stat te verdriven, ende here Jacop van der anstaender periculen te verlossen. Daerentegen heeft die biscop zijn volck in goeder ordinanciën geset, want hi wel die helfte meer volcs hadde, ende is mit groter moedicheit, mit ontwonden bannieren, mit een vreselic geluit van trompetten, tegen sine vianden vromelic angetreden ende tegemoet gegaen, also dat hi in den eersten angang zommige lantluden dye van buten dat heer stonden heeft verjaecht; ende stont den Hollanderen vromeliken tegen. Daerentuschen is here Sweer van Montfoert, mit een onvermoeyt heer van volc, angecomen, ende heeft den Hollanders weder moet gegeven, ende is hem gewest een grote hulp; ende daer began enen swaren, bloedigen strijt; si slogen malcanderen uitermaten seer ende wredeliken om die victorie ende overhant te houden. Dye biscop sat op een snel ende licht paert, ende doerreet dat Hollantse heer éénmael ende anderwerf, denwelken alle dat volc ontsagen te slaen, als horen geesteliken vader ende here; mer die biscop, de noch eens derden mael sijn vianden doerriden woude, is van den paerde in der aerden geslegen, ende worde aldaer van sine ongehoersame kinderen ende ondersaten dootgeslegen op Sinte Martijns dach in den somer, in 't jaer Ons Heren M CCC ende één. Daer bleven doot vele vrome wapentuers ende vechters, mer aldus meest van des biscops wegen. Ende des biscops dode lichaem worde gehaelt van den heren der Hospitaliers van Sint Jans Oerde, ende worde geset in Sinte Katrinen kerke, ende worde namaels begraven mit betaemliker uitvaart in die Cathedraelkercke van den Domme. Dese biscop Willem en besat dat bisdom niet langer dan vijf jaer, die alle die dagen grote persecutiën ende vervolginge geleden heft, als voerscreven staet.

¶ Van biscop Gwië, die xlij. biscop van Utrecht.

Dat vi. capitel.

Als biscop Willem dus deerliken was verslegen, is grave Jan van Henegouwen ende van Hollant haestelyc gecomen t' Utrecht, biddende dye ecclesië ende heren van den capittel voer Gwido sine broeder, tresorijer van Ludic. Enige van den heren van den capitel coren desen Gwië, thesaurijer van Ludic; andere, die coren here Roelof van Waldec, den domproest. Ende also geringe als dese Gwië dat regiment ende dominantie van den bisdom anghenomen hadde, is here Roelof, die domproest, getogen over IJsel. Ende dese biscop Gwië, overmits hulp ende bistant zijnre broederen voerseit, heeft hi alle sine adversanten ende vianden t' onder gebrocht, ende sijn bisdom mit rusten ende vreden beseten ende regeert.

Die een-en-twintichste divisie

¶ Van een teiken in der lucht, ende hoe graef Jan in Henegouwen reysde.

Dat vij. capitel.

Daerna is grave Jan getogen in Henegouwen, ende heeft sinen oudsten soen, Jan sonder Genaden, grave van Oestervant, bevolen dat regiment van Zeelant, ende Willem, sinen anderen soen, heft hi bevolen te regeren dat lant van Hollant ende Vrieslant, opdat hi voert te rusteliker sonder rumoer soude mogen leven. In desen tiden openbaerde in Hollant een wonderlic teiken, dat welke een zonderlinge voersage was van eenre toecomender droefnissen ende verdryet. Ende een man sittende te paerde, heft hem openbaert in der lucht, vermanende alle dat volc dat si haer wapenen nemen souden ende lopen opten over van der zee, om die vianden te keren ende te wederstaen. So is dan alle dat volc ter zeewaert gelopen om haer vianden te bevechten, ende si sagen die zee mit ontelliken scepen vervolt. Mer dye scepen zijn in een ogenblic altesamen verswonne ende vergaen, ende diergeliken die man mitten paerde is hem uten oge gevaren; welke visioen doentertijt een heilich man heeft beduidt ende bewijst, seggende: "Gelikerwijs als die zee vervolt is geweest van scepen ende zijn geringe vergaen, also sullen die Vlamingen comen mit ontalliken groot volc van wapenen ende sullen Hollant, Zeelant, Vrieslant ende Utrecht winnen ende onder hem brengen, mer haesteliken ende scieliken als een roec voer den wint sullen si weder worden verjaget ende verdreven", als men horen sal.

¶ Hoe de grave van Vlaenderen gevangen worde.

Dat viij. capitel.

In 't jaer Ons Heren M CCC ende ij, als Philippe, die joncxte dochter van grave Gwijs Dampier van Vlaenderen, dye een oem was van grave Jan van Henegouwen ende van Hollant, ondertrout ende gegeven was des conincs soen van Engelant; Phillips die Scoen, coninc van Vrancrijk, dit willende benemen, heeft notabile <C xC-r> mannen ende heren gezonnen om dese dochter, als dese Philippe voorseit, gecomen was tot Parijs, verselt wesende mit xxx ridderen ende xx edele joncfrouwen, so worde si terstont vergeven, ende de xx joncfrouwen worden geworcht ende in die Zeyne geworpen, ende die xxx ridderen worden an galgen gehangen. Ende daer rees op een groot, swaer, fel oorloge tusschen Vrancrijk ende Vlaenderen. Ende die grave Gwijs van Vlaenderen is in Vrancrijk gecomen op goeder geloven ende sekerheit, mit vijftich edele ridderen ende mannen om pays ende vrede mitten coninc te maken. Ende daer wesende, wort hi gevangen mitten grave Robbrecht van Nijvers, sinen outsten sone; ende mit Willem³²², here van Nijvelle, sinen anderen sone, ende mit alle sine edelen en heren, die daer mit hem waren gecomen; ende de coninc sende grave Jacop van Simpol, der coninginnen oom, om Vlaenderen te regieren van sinentwegen; dyewelke dat gemeen volc swaerliken ende groteliken verdructe ende belaste, ende worde ten lesten, overmits enen oploep van den gemeenten, mit groter confusiën ende scanden uten landen van Vlaenderen verdreven ende verjaecht. Ende die Vlamingen hebben ontboden grave Johan van Namen. Ende Gwijs sinen broeder, des voornoemden gevangen grave Gwijs sonen, ende

Die een-en-twintichste divisie

hebben se gemaect haer voechden ende bescermers des lants van Vlaenderen. Ende die heren metten ghemene steden ende landen hebben hem vromeliken tegen den coninc gheset, ende haer lijf, goet ende lant bescermt.

¶ Van die strijt in Cortrijc tusschen die Fransoysen ende Vlamingen.

Dat ix. capitel.

Desselven jaers heeft Philips die Scone, coninc van Vrancrijc, doen vergaderen een utermaten groot ende machtich heer van alle sine heren ende edelen, ende heeft die gesonnen in Vlaenderen om te conqusteren dat lant, ende beval hen, dat si dat lant, steden, burgen ende dorpen souden vernyelen ende destrueren, ende sonder genaden dat volc vangen ende slaen, ende algeheel verwoesten. So zijn dan vele vrome heren ende capeteynen bi den coninc gecomen, om angenomen te worden ende zoudie verdienen. Onder diewelken oec gecomen is here Huge Butterman van Arkel, ridder, een man van groter statueren, vroem ende starck, geliken oft een gijgant of rose waer geweest, ende heeft hem den coninc gepresenteert mit een soon geselschap³²³ van vrome wapentuers, hem vermetende mitten sinen te staen in 't voerste van den strijt; ende also hi van den coninc eysschende was een grote zomme van penningen voer zijn zoudye, so wort hi van den Fransoysen veracht ende versmaet, ende toech over in Vlaenderen, ende presenteerde dien als hi den coninc hadde gedaen. Die heren sagen hem an, ende verwonderden hem sere van sinen stoutheit ende vromicheit, de hi hem vermat. Ende si namen hem an op die condiciën dat hi voer in den strit soude staen, ende dat voervechten hebben. Ende dijergeliken here Jan van Renes, een cluec ende behendich man van oorlogen, stelde hem mede mitten Vlamingen tegen den Franchoisen te vechten. Ende als den dach was gecomen dat dese strijt soude gescien, worde here Huge Butterman bevolen, dat hi hem stellen soude ende bereyt maken om dat voervechten te hebben. Als hy dit hoerde en antwoerde hi niet, mer verwoedende in hemselven als een gremmende lewe, keerde hem om ende began utermaten sere zijn water te maken. Dit worde den heren ende andere cappeteinen gheseit, ende vraechden hem of hi nu vervaert was, dat men strijen soude. "Voerwaer, neen ic," sprac hi, "dat ic daerom hebbe mijn water gemaect, want ic heb verstaen dat die alre edelste bannier van kerstenrijc mitten meesten edelen ende heren van Vrancrijc in groter mogentheit tegen mi comen, ende dus is 't van node mi daertoe te geven mit alre naersticheit ende vromicheit³²⁴ dye bannier onder die voet te trecken ende verwinnen, of mijn lijf daervoer te laten." Dit horende, waren die heren verblijt, ende hebben terstont met groter wijsheit ende voersienicheit haer bataelgen gheordineert ende in goeder ordinanciën geset. De princepaelste ende opperste cappeteinen van dat Franche heer waren Robbrecht, grave van Artoys, ende Jacob, grave van Simpol, der coninginnen oom. Als dan dese heren vernamen dat die Vlamingen hem bestonden te genaken, hebben si mede alle haer heer geordineert ende ghestelt in driën battalgen; in den eersten bataelge was die coninc van Majoriken; ende die coninc van Meliden mitten grave van Artoys; dese twe coningen waren van den ongelovigen uut haer conincrijken verdreven, ende waren gecomen totten coninc van Vrancrijc, om hulpe ende bistant; d' welc die coninc hem hadde

Die een-en-twintichste divisie

belooft, waert sa- <C xc-v> ke dat hi victorie van den Vlaminghen ghecrigen mochte. In die anderde bataelge was Johan sonder Genaden, grave van Oestervant, mit sesdusent uitgelesen mannen van wapenen; ende dese Jan was grave Jans outste soen van Henegouwen, van Hollant, ende Zeelant; in die derde bataelge was geset Jacop, grave van Simpol. Ende in den jaer Ons Heren M iij C ende twe, opten xi. dach van augusto³²⁵ sijn dese twe machtige heren an en gecomen, om enen bloedigen strijt te vechten. Here Huge Butterman, die in 't voerste van den strijt was geset, heft hem also vromeliken in den anganc mitten sinen gehat, dat hi overmits groten arbeit ende vele periculen die bataelgen heft doerbroken, ende heeft die bannier van Vrancrijc mit groter vromicheit ter nedergetogen ende vercregen, ende heeft se mit groter triumphen ende bliscappen den heren van Vlaenderen gepresenteert. Die victorie ende avontuere is den Vlamingen mede gevallen ende den Fransoysen sere deerliken tegen gheweest, want daer worden geslegen omtrent xi dusent edele heren ende princen, ende acht dusent andere vrome wapentuers. Van den heren ende edele waren die opperste die coninc van Majorcke ende die coninc van Meliden; dye hertoge van Loreinen; Govert, grave van Vierson, des hertogen soen van Brabant; die biscop van Bellovaec; die prince van Albemarche; des biscops broeder Robbrecht, grave van Artoijs; Rodolf, grave van Nijgelle, conincstabel van Vrancrijc; Jacob, grave van Simpol, der coninginnen oom; Johan sonder Genaden, grave van Oestervant, grave Jans outste soen van Henegouwen; ende van Hollant Lodewijc, grave van Cleremont; de prins van Campangen; de prins van Noortforden; de prins van Clarion; dye grave van Baern met sijn drie broeders; die graef van Nelen; die grave van Trije; die grave van Bolonoijs met Govert sinen broeder; die grave van 't Zwessen; die grave van der Marck; die grave van Dammertijn; de grave van Momeliaert; die grave van Foreijs; die grave van Marle; dye grave van Hu; die here van Craynen; die heere van Wesemael; dye here van Alengij, de castelein van Risselle. Ende als here Huge Butterman dese grote victorie op die Fransoysen heft gehat, is hi in Vlanderen ghebleven, ende is daernaec corts gestorven, ende worde mit uutmene costelheit in enen sconen tombe tot Axel begraven; ende alle sine heerlic-heden sijn gecomen op here Johan van Arkel, sinen neve.

¶ Van een wonderlic ding dat na desen strijde gesciede.

Dat x. capitel.

Hierna ses jaren, als desen strijt was gesciet, sijnder gecomen enige luden dye hem seiden te wesen de heren ende princen die men vermoerde in desen stride van Cortrijc verslegen te wesen. Die ene seide dat hi was grave Govert van Vierson; die andere sey hem te wesen die graven van Heu; die derde die here van Craijnen, ende so voert meer andere. Ende dese voerseide brochten also vele woerden ende redenen bi, dat men in vele plaetsen gheloefde dattet also was. Ende die hem seyde te wesen Govert, grave van Vierson, worde van der graefinne ende van alle den ondersaten voer een grave van Vierson ontfangen. Ende dede van stonden an alle de scepenen ende officieren in den graefscappe van Vierson ende in andere plaetsen zijre heerlic-heden ofsetten, ende andere daerin settende, die hem beliefdten. Ende dede oec ofnemen die scilt ende wapen desselven

Die een-en-twintichste divisie

graefs van Vierson dye over zijn graf hing te Brusel totten Minrebroeders, seggende dat hi noch levede. Ende die greafinne desselven graef Goeverts huijsvrouwe nam hem tot enen heer ende man, ende sliep daerbi lange tijt, ende en wist anders niet, 't en was haren getrouden man, die grave van Vierson. Mer namaels is 't openbaer geworden, als dat dese die heren ende mannen niet en waren die si seiden te wesen, zijn si allegader gevangen geworden ende zijn om der eerberheitwillen deser voerseider edelre vrouwen in ewiger gevangenissen gehouden totter doot toe.

¶ Van die avonture die die Vlamingen hadden tegen haer vianden in vele plaetsen.

Dat xi. capitel.

Daerna, in den jaer Ons Heren M CCC ende iij, so zijn grave Jan van Namen ende Gwije zijn broeder getogen met een groot machtich heer van volc, dat si weder hadden vergaedert mit here Jan van Renesse in vele plaetsen des graefscaps van Vlaenderen ende daeromtrent, berovende, vangende ende slaende³²⁶ alle die mitten Fransoysen toege- <C xci-r> vallen ende houdende waren; ende dye avontuer was seer mit hem, ende hebben oec ten lesten mede toegetast ende bescadicht de Hollanders ende Zelanders, dewelke terstont haer volc deden vergaren, ende maecten roofscepen toe wel versien; ende in wrake here Jans sonder Genaden, grave van Oestervant, die si mede geslegen hadden, hebben si die Vlamingen berooft, gebrant ende geslegen, te water ende te lande, mit groter wreetheit, daer si conden ende mochten. Ende na Jans doot sonder Genaden is Willem, die ander soen, geworden grave van Oestervant; want die outste soen des grave van Henegouwen wort altijt geheten grave van Oestervant.

¶ Van die oorlogen tusschen Vlaenderen ende Hollant.

Dat xij. capitel.

In den jaer Ons Heren M CCC iiij heft Gwije, des graven soen van Vlaenderen, uut groter victoriën ende fortune hem verheffende, ende uut ingeven heren Jans van Renesse, vergadert een groet³²⁷ machtich heer, ende is getogen ende gaen legghen in Cazant, verwachtende die wint om over in Walcheren te trecken, ende mit crachten in te winnen. Ende Willem, grave van Oestervant, dit vernemende, heft terstont veel volcs vergadert uut Hollant, Zeelant ende Vrieslant, ende is onversien ende mit een goeden winde ghecomen in Cazant, ende heeft daer enen groten strijt gevochten tegen den Vlamingen; ende daer wort mit allen vele geslegen ende gedrenct; ende is weder mit groter eren ende victoriën gecomen in Zeelant. Ghije heeft wederom vergadert veel Vlamingen ende volcs van wapenen, ende is anderwerft gecomen in Zeelant om dat lant te bescadigen. Denwelken die jonge graef Willem³²⁸ anderwerf hen heeft tegemoet gegaen, ende worde overmits heimelicke verraderië eens ter Vere, ende eens tot Aremuden op enen dach verwonnen, ende is haesteliken uutten stride gevlogen, ende is gecomen tot Zijrixzee om ander versch volc van wapenen te vergaderen. Denwelken Gwije mit die Vlamingen zijn gevolcht, ende comende voer Middelburch heeft hi die stede

Die een-en-twintichste divisie

gewonnen, ende heft daerna die stede van Zijrixzee belegen vi weken lanc, ende scarpeliken mit scieten ende werpen van stenen angevochten ende bestormt. Ten lesten heeft grave Willem heymeliken één van de poorten opgedaen, ende is vromeliken tegen die Vlamingen uitgegaen; ende hefter enen groten strijt gehat; want daer bleven boven die xv hondert Vlamingen ghevangen, geslegen ende verdrenct, ende daer wort een bestant gemaect een maent lang, behoudelic dat men Zijrixzee niet vaster maken en soude noch bebolwercken, dan 't nu en was. Dit gedaen sijnde is grave Willem getogen in Hollant, om ander, meer volcs ende bistant. Dat bestant utghegaen wesende, zijn dye van Zijrixzee mit alle hoer macht getogen tegen die Vlamingen de binnen Middelburch lagen, ende hebben die stede weder mit cracht gewonnen, ende veel Vlamingen verslegghen, ende sijn met groter eeren ende triumphen weder tot haer stede gecomen; ende ontboden grave Willem dese blide nijewe tidinge, dyewelke wedergekeert is na Zijrixze, ende heeft veel Vlamingen geslegen die daer omtrent mit heer Jan van Renesse verborgen laghen, ende verjaechde se uut Zeelant. In desen strijde worde grave Willem van Oestervant ridder geslagen, ende mit hem noch xlvij, onder welke Witte, d' eerste here van Haemsteden, grave Floris' soen één of was.

¶ Van die strijt die in Duvelant gheschiede.

Dat xij. capitel.

Here Willem, grave van Oestervant, heeft die stede van Zijrixzee seer vast gemaect ende bebolwerct, daerin settende een starc garnisoen van wapentuers; ende is getogen in Hollant, ende heeft mit hulpe van sinen oom, biscop Gwijs van Utrecht, een groot heer van volc vergaedert uut Hollant ende Vrieslaent, ende uut dat Sticht van Utrecht, opdat hi in groter mogentheyte ende crachte dye Vlaminghen³²⁹, die in Duvelant lagen, verdriven mochte. Ende als dat grote heer des biscops van Utrecht ende grave Willems Duvelant genaecten, zijn enige jonge ridders ende knechten uut vermetelheit uut die scepen op 't lant ghespronghen, ende maecten een schutghevaert teghen den ballinghen uut Zeelant. Ende dye Hollanders mit des biscops volck sijn opten dijc gheclommen, ende hebben haer tenten daerop gheslegghen, omdat dye duystere nacht anstaende was. Die Vriesen, die niet en sliepen, sijn uutghetoghen, ende hebben zommige tenten ende husen van den ingeseten van <C xci-v> Duvelant gebrandt ende berooft, ende zijn mit een groten roof wedergecomen in dat heer. Die van Duvelant dit ghewaer wordende, hebben si haer wapen genomen, ende zijn doer bekende toewegen desen Vriesen naghevolcht, ende zijn mit groten geruchten ende mit vervaerliken³³⁰ slagen op dat slapende heer gevallen, ende onsachteliken dat gewrect; want die onversien anxt ende vreselike geluyt der vianden heeft dat Hollantse heer eer vernomen ende gewaer geworden mit roepen ende slagen dan mit den ogen te sien. Dye Hollanders ende Stichters mit die Vriesen ende andere vrome wapentuers aldus vreseliken uut haren slape ontweect wesende, hebben si haer wapenen angedaen, ende zijn haren vianden stouteliken te moete gegaen om te wederstaen ende uut horen tenten te keren. Mer dat en mochte hem niet baten, want overmits de duysterheit des donckeren nachtes, so en mochte die ene den anderen niet kennen;

Die een-en-twintichste divisie

want die ene vrient ende maech sloech den anderen ter doot. O! beclaechlike duysterheit! Want doer u worde de edele vromicheit ende de vrome edelheit t' onder gedaen, die doer dat schinen³³¹ des blinkende zannes behouden waer geweest. In desen strijt bleven jammerliken verslagen here Willem van Hoern, domproest van Utrecht; Claes Persijn; Dirck van Haerlem; Dirc van Zulen; ende Sweer van Beverwaert, alle vrome ridderen ende schiltnknechten, mit vele burgeren ende ondersaten des Stichts ende der Hollanders, uitgeseit dergeenre, die daer veel waren, ende in 't water verdronken. Die biscop Gwië van Utrecht worde gevangen mit een grote menichte van ridderen ende andere wapentuers, ende worden in Vlanderen gezonnen, ende in sekere hoeden geset. Here Willem, grave van Oestervant, is terstont in een scip gegaen, ende is gevaren na Zyrixzee, ende is mit groter noot nauwelic ontgaen. Dese strijt gesciede omtrent Midvasten, in 't jaer xiiij C ende iiij.

¶ Van t' anderde belegge der stede van Zijrixzee³³² ende striden.

Dat xiiij capitel.

Dit aldus gesciet wesende, is Ghwije van Vlaenderen sere verblijt geweest van den zege die die Vlamingen van den Zelanders hadden gehat, ende heeft terstont zijn volck van wapenen vergadert, ende is crachteliken weder gaen legghen voer Zijrixzee, saterdages voer Palmen tot des woonsdaghes na Paesschen; ende siende dat hi niet en vorderde, heeft hi dat belegge opgebroken, ende is gevaren over die Mase, ende heeft met heer Jan van Renesse heel Noort-Hollant ingewonnen ende onder sine dominacie gebroeht, tot Haerlem toe, ende nam enige poorteren van Leyden ende Delft, ende brocht se ter Goude; ende hy sette heer Claes van Cats, castellein, tot Scoenhoven. Hyerenboven quam hertoech Jan van Brabant ende wan de stede van Sinte Geertenbeerghe, myt heel Zuyt-Hollant, sonder Dordrecht alleen; ende beleide Dordrecht x daghen lang, ende bestormde de stede seer met menige assaulte ende vierighe ghescutte, ende verbrande alsoe een groot deel van der stede. Die poorters stelden hem vromelicken ter weer, bescermende die stede van den brande, ende sijn uutghegaen mit heer Claes van Putten ende Strenen. Ende hebben den hertoghe met alle sijn volck uut Suyt-Hollant verdreven ende verjaecht. Ende sijn se naegevolcht, vanghende ende slaende, ende vele dorpen verbarnende, tot des 's-Hertoghenbosschen toe. Ende in versmaetheit des hertoghen, scoten si dat vier in die stede, ende verbranden een groot stuc van der stede, ende namen enen groten roef met hem. Ende sijn weder myt groter eren ende triumphen ghecomen tot Sinte Geertenbeerghe, ende verdreven alle dye Brabanderen uuter stede, ende quamen weder tot Dordrecht. Dit gheschiet wesende, hebben si een nyewe vergaderinghe van volck ghemaect, ende sijn ghetogen met heer Claes van Putten, ende hebben enen groten strijt gehat tot Yselmonde, teghen Ghwije van Vlaenderen, daer wel twe dusent Vlaminghen bleven verslegghen. Ende Gwije is nauwelic mitten live ontghaen.

¶ **Van den twedracht binnen Utrecht.**

Dat xv capittel.

Als nu biscop Gwije van Utrecht in Vlaenderen ghevanghen lach, doen waren binnen Utrecht twe partiën, dye langhe tijt viantscap ende twedracht hadden gehat. Mer verhorende dat horen biscop ghevangen was, maecten si vrede mit malcanderen, ende sworen ende beloefden mit ede malcanderen <C xcij-r> getrou te wesen, ende dye stat te bewaren ende te onderhouden in goeden state ende vrede, totter tijt dat hoir biscop van der vangenissen ontslegen ware. Mer dat geloef worde niet lange gehouden van der eender partijen. Want here Gerrit Bruken, ridder, worde voer zijn eigen doere geslagen; ende doe gingen die dootslagers voert, ende vingen here Jacop van Lichtenburch ende here Willem van Rodenburch, riddersen, zijn broeder, ende heer Willems soen ende heer Warner, ridder, ende setten se gevangen in Vresenburch. Ende corts daerna hebben si ghenomen here Jacop van Lichtenburch ende here Werner, ridder, ende brochten se in der middernacht op Sinte Katrinen plaets, ende sloegen se doot. Ende mits desen is daer veel quaets opgestaen ende nagevolcht, van dootslagen ende andere misvallen, die daerna in der stat gescieden. Gwije Dampier dit vernemende, is van stonden an getogen mit gewapender hant, ende is gecomen binnen der stat van Utrecht, ende heeft aldaer scouten ende scepen gheset, die uut sinen name die stat regeren souden, ende heeft seer neersteliken gearbeit an die ecclesië ende capitel van Utrecht, dat men biscop Gwije ofsetten wilde, die gevangen was, ende dat si kijesen wouden tot horen biscop here Willem van Gulic; datwelke hy by avonturen soude vercregen hebben, en hadde here Witte, de bastaert van Haemstede, wilen grave Floris soen van Hollant, van Zijrixze op die zee tot Santvoert niet gecomen.

¶ **Hoe die Vlamingen uut Hollant verdreven worden.**

Dat xvi. capitel.

Als here Witte van Haemstede mit luttel wapentuers binnen die stede van Haerlem was gecomen, heeft hi sinen bannier mit rode leuwe ontwonden. Terstont zijn by hem gecomen alle dat volc uut Kermerlant, uut Waterlant ende veel uut Oest- ende West-Vrieslant, lovende God, dat si enen hoefman hadden van den rechten bloede van Hollant gecomen wesende; ende als here Witte sach dat si alle waren bereit mit hem te gaen, is hi uutgegaen mit ontwonden blinkende bannieren, mit een vreselic geluit van basunen. Ende als si quamen bi Hillegom, is hem daer te mote gecomen mit een grote menichte van Vlamingen die president van Vlaenderen; ende daer gevil enen groten strijt, overmis die vreselike slagen ende dat grote gecrij dat daer was van dengenen die geslagen worden. Ende als die Vlamingen dus verslagen waren, quamen die Vriesen, ende togen hem uut alle haer cleder, ende worpen se op een hoop. Ende al spottende seiden si: "Dese hoop der Vlamingen sal voertan een seker teiken wesen, of si hier omtrent bi avonturen quamen." Ende dese wech wort op huden noch desen dach ghenoeft "Out Mannepat". Dit gerucht is terstont over al Hollant openbaer geworden, ende als men dit tot Delft hadde vernomen, was daer een vroem welboren man, gheheten Ockenberch,

Die een-en-twintichste divisie

ende nam die bannier in die hant, ende riep: "Hollant, Hollant!" Ende dat volc is te samen in 't harnas gelopen, ende verdreven alle die Vlamingen uut haer stede, ende slogender mit allen vele doot. Die van Delft togen tot Leyden, ende reisden voert gelic na der Goude, ende overvilen daer die Vlamingen, vangende ende slaende, ende namen haer poorters weder die daer gevangen lagen. Hierentusschen is heer Witte van Haemstede mit alle zijn heer, mit ontwonden bannieren ende blasende hoornen, gecomen tot Leyden, ende hebben met groter wreetheit vele van den Vlamingen daer geslagen ende verjaect, ende liepen mit groter haesten na Delft, menende daer vrij te wesen. Mer heer Witte heeft se snelliken vervolcht, vangende ende slaende alle die hi crigen konde; ende comende tot Delft, worter wijf hondert van den Vlamingen geslegen, in een strate dye noch tot huden opten dach hiet die Vlamingstraet. Ende zommige liepen na die vesten ende graften, om over te swemmen; mer si verdrencten alle. Aldus heeft here Witte van Haemsteden met groter eren weder gewonnen heel Noort-Hollant, daeruit verjagende de Vlamingen, ende behilt van hem enen groten roef. Op desen tijt ging heer Clas van Cats, ridder, die castelein van den huse van Scoenhoven was, van Gwyens wegen in die stede beneden, om te besien wat men daer dede. Die poorters liepen terstont te samen, ende vingen hem, ende senden terstont an heer Wite, dat hi wilde comen tot Sconhoven; ende hi quam terstont met veel volcs³³³ van wapenen, ende beleide dat huis al omme, ende rechte daervoer een grote blijë, daer hi die van den huse sere mede quelde, dat si hem ten lesten opgeven mosten; ende aldus heeft here Witte dat huis ingecregen ende die Vlamingen met groter crachte daeruit verdreven. <C xcij-v>

¶ Hoe dat Zyrixzee derdemael worde belegen.

Dat xvij. capitel.

Als Gwijs Dampier uut Vlaenderen dese leide mare verhoerde van die grote victorie heren Wittens van Haemsteden, is hi mit groter confusen haesteliken uut Utrecht getoghen, ende heeft mit een groot, swaer, machtich heer van volc die ste van Zijrixzee derdenmael belegen, ende heeft se dagelicxs doen anvechten ende bestormen mit magenen mit bliën, mit beren, mit catten ende mit menigerlei andere instrumenten, daer hi die stede stadelicken mede anvacht ende bestormde. An die noortside van der stede hadde hi doen oprechten twe grote blyën, die utermaten grote stenen in die stede worpen; ende an dye suytside hadde hi enen uutmene grote blye doen rechten, om die stede mede te quetsen ende te vernielen. Die van binnen en waren niet min versien van sterke vrome mannen van wapenen ende andere instrumenten ten oorloge dienende, want si hadden doen rechten binnen haer stede drie utermaten grote blyën, daer sij haer vianden seer mede quetsten ende haer stede mede bescermden. Het is gesciet, dat op een dach de vianden enen groten swaren steen binnen die stede worpen; doe sprac daer een ambochtsman, die van der konsten was om stenen te worpen: "Haelt mi hier den stenen bode; ick sal hem weder senden sinen here, die se ons gesonnen heeft"; ende si brochten hem denselfden steen, ende hi werp hem op enen grote blye, die voer die stede stont, ende brac hem an stucken. Ende des meesters hant, die daerbi stont, worde van den steen gebroken ende seer gequest. Daernè dede Gwijs Dampier brengen vele

Die een-en-twintichste divisie

stroe, riet ende risen, ende liet die haven stoppen, ende verwachtte den tijt dat hy daerover soude mogen gaen, ende beclimmen die mueren³³⁴ van der stede; ende den tijt gecomen wesende, heeft hi alle zijn volc geboden dat si opten middachstont die stede souden beclimmen. Ende die Vlamingen zijn angecomen, brengende met hem stroe, hoy ende risen; ende hebben daer die vesten ende graven mede gevolt, ende zijn eendrachteliken mit groter macht an die stede gevallen, in meninge die te winnen ende geringe te overvallen. Mer haer hoop wert haeste te niet gedaen; want die poorters ende ingeseten namen haer wapenen, ende liepen haesteliken aen die muren ende vesten, ende clommen op die toornen, ende setteden haer vrome jongelingen ende cloucke mannen an die muren om die stede te bescermen, ende weerden hem vromeliken. Die vrouwen brochten den mannen, die an die muren stonden, haer gescutten ende stenen mit groten hopen, opdat si te crachtelicker ende langer souden in den stormen volherden. Die poorters scoten so vreseliken uuter stede tot haer vianden in, dat si niet alleen van den muren verdreven worden, mer ontelliken worden si bi groten hopen gescoten ende geslegen. Ende wanneer daer brant in die stede was van dye vierighe pijlen, die si daerin scoten, liepen die vrouwen ende maechden ende lesten dat vier ende brant. Dit gesciet wesende heeft Gwije <C xciiij-r> Dampier doen rechten een groot instrument voer die stede, genoemt een catte. Ende stont an die noortside van der stede, uutten welcken die van binnen seer benaut ende bevochten worden van den Vlamingen. Dese catte was hoech, ende men mocht daerof sien al dat men in die stede dede. Daerna hebben die Vlamingen die stede angestormt enen gansen helen dach lange, mit scieten ende werpen. Daerentegen hebben hem die poorters also vromeliken gehat mit scieten, mit werpen van blijën ende stenen, dat sij die Vlamingen van hem weerden also cloekeliken, datter op enen dach boven M ende viij C Vlamingen voer die stede bleven geslagen ende verdrenct. Ende als die Vlamingen aldus vromeliken van den poorters waren verdreven ende die vlucht hadden genomen, zijn die poorters utgelopen in die vesten ende graven, ende haelden daeruut alle dat stroe, riet ende risen, daer si dye graven mede gevolt hadden, ende maecten dye weder scoen, ende gaven dat haer beesten ende onderhilden se daermede alle den tijt dat dat belegge duerde. Op dese tijt was daer een smit in der stede, die hem vermat alsulc gescut te maken, daer men die catte mede soude doen barnen, die de Vlamingen opgerecht hadden. d' Welc also is gesciet; want die poorters scoten dat vier op dye catte, ende si bestonde te barnen. Ende als die Vlamingen dat sagen, liepen si om dat vier uut te doen; mer dye poorters scoten so dicht ende vreselicken op die Vlamingen, dat si daer niet bi en dorsten comen. Ende dese brant sloech so hoge in die lucht, dat men die lichteliken sach tot Sciedamme ende Vlaerdingen; waeruut dat zommige vermoeden, die van desen brande niet en wisten, die stede van Zyrixzee en ware gewonnen ende an brande gesteken.

¶ Van die grote victorie tegen den Vlaminghen.

Dat xvijj capitel.

Hierentusschen heeft dye jonge here Willem, grave van Oestervant, een groot volc van wapenen uut Hollant ende Vrieslant vergadert,

Die een-en-twintichste divisie

om te ontsetten die stede van Zijrixzee, ende heeft gescreven an Phillips³³⁵ die Scoen, coninc van Vrancrijc, dat hi hem wilde bistant doen tegen die Vlamingen. Ende die coninc heeft doen bereiden tot Calys driehondert ende vijftich groter scepen, ende vijf galeyen, diewelken hi oversende mitten ammijrael van der zee, mit gulden bannieren ende trompers, mit groot volc van wapenen. So is 't dan geboert in dit jaer van M CCC ende iiij, op Sinte Laurens dach, dat dese scepen uut Vrancrijc ende here Willems scepen, grave van Oestervant, tesamen zijn gecomen, dat si de Vlamingen van den belegge van Zyrixze verdriven souden, ende die stede ontsetten. Die Vlamingen hebben hem daertegen geset, ende hebben een groot scip doen bereyden ende dat toegemaect, ende gevolt mit spec, olij, salpieter ende swavel, ende hebben dit scip angesteken, ende lieten dat driven voer winde ende wagen mitten getije op dat Hollantse heer, opdat, overmits desen onverwintliken³³⁶ brande, de ander scepen souden ontsteken worden ende dat heer mochte worden verstroyt. Mer die wint is omgegaen ende dat barnende scip is wedergekeert mitten getije ende vloede van der zee, ende is comen driven onder der Vlamingen scepen. Ende die dit scip bestierden zijn jammerliken van den brande al levende verbrant ende verdronken. Dye Fransoysen ende Hollanders dit siende, hebben enen moet gecregen te strijen ende begonden mit blinckende bannieren ende mit blasende basunen dat Vlaemsse heer an te vechten. Daertegen hebben hem die Vlamingen mit scieten, met slingeren ende met werpen een helen dach ende nacht vromelicken tegen haer vianden bescermt ende verweert. In desen stride was dat breken der glaviën, dat geluit der swaerden, dat clincken der helmen, dat werpen der stenen, dat bersten der armborsten ende dat vreseliken geluit ende gecrij der vechtender mannen ende der vromen wapentuers also groot, dat men dat vervaerliken geluit hoerde over drie milen weechs. Ende ten lesten worden die Vlamingen alsoe vermoeijt, dat si wikende worden ende namen de vlucht, dien die Hollanders stouteliken navolchden³³⁷, vangende ende slaende, ende worpen se mit groten hopen in die see ende verdroncken. Ende Gwië Dampier worde in 't einde van den strijt ghevangen ende worde bi den ammirael van Vrancrijc levendich in Vrancrijc gesonden, ende worde aldaer mit Gwië Dampier, grave van Vlanderen, ende mit sijn andere broeders, ghevanghen gehouden. In desen strijt bleven doot van den Vlamingen dye verslegen ende verdroncken worden wel hondert dusent man, <C xciiij-v> ende daer worter vele gevangen, die die grave van Oestervant mit dusent ende hondert grote scepen ende mit tnegentich costelike papiljonen ende tenten mit hem nam. Ende als dye grave van Oestervant dese grote victorie van sine vianden hadde vercregen, is hi binnen Zijrixze gecomen, ende daer worde hem geseyt datter noch wel ses dusent Vlaminghen in die dunen lagen. Die poorters, dye in desen strijt niet geweest en hadden, zijn met alle haer macht uutgetogen na dese Vlamingen om die te bevechten; mer si staken dye handen op, ende en begeerden niet te striden, ende worden gevangen genomen ende tot Zijrixzee gebrocht. Ende mit dese worden alle die Hollanders ghelost die in Vlanderen dus lange gevangen hadden gelegen. Ende tot eender ewige memorie, soe wert noch huden op den dach des anderen dages na Sinte Louris dach een vierlike ende devote processie gedragen mitten Heilige Sacramente om die stede van Zijrixzee, God lovende ende danckende van die bescerminge ende victorië dye si hadden gehat tegen haer vianden.

¶ Van dat grote teyken dat in der lucht openbaerde dese tijt.

Dat xix. capitel.

Op desen selver tijt, dach ende ure, als dese grote sware strijt ghevallen soude tuschen den Vlamingen ende den Hollanders, soe openbaerde bi Egmont een groot, scoen, blinckende cruys, dat utermaten groot was, die gedaente hebbende van purpur coloer; welc teyken een voersage was van toecomender vicoriën die die Hollanders vercrigen souden tegen haer vianden.

¶ Hoe heer Jan van Renesse verdranck.

Dat xx. capitel.

Doen die Hollanders wederom waren ghekeert van den strijt uut Zeelant, hebben si hem ghehaest om here Jan van Renesse te verdriven uuter stat van Utrecht. Ende sijn daer gecomen, ende begonnen die stat an te vechten ende met schieten ende stormen te bevechten, verbernde sommige husen ende molens buten der stat, ende meenden here Jan soude uutgecomen hebben om dit te wreken. Mer here Jan was beducht verraden te worden, ende is heymelicken mitten sinen uuter stat gegaen om die Lecke over te varen, ende is doer vrese sijnre vianden in een cleyn sceepken gegaen. Ende also si mit swaer harnas verladen waren, ende haerre veel in 't sceepken waren, soe sijn si alle in die gront ghegaen ende verdronken. Dyewelcke van haer vrienden ende bekenden mit segenen worden gevischet ende begraven.

¶ Hoe dat biscop Gwije uuter vangenissen worde gelaten, ende hoe die princen uut Vlaenderen in Vrancrijck worden verlost.

Dat xxi. capitel.

Die hertoge van Burgongen heeft een vasten paijs ende vrede gemaect tusschen den coninc Phillips van Vrancrijcke ende den gevangen princen ende heren uut Vlaenderen, in welken paijse geseyt worde dat biscop Gwije van Utrecht ontslegen soude wesen van der vangenissen, ende soude vrij weder comen in sijn bisdom van Utrecht, d' welcke alsoe is gesciet. So is dan Gwije van Dampier, grave van Vlaenderen, mit sijn drie sonen ende mit sine andere princen ende edelen, van der vangenissen des conincs ontslegen geweest. Ende grave Gwije van Vlaenderen is mit Robbrecht van Bethunen, grave van Nijvers, mit Willem van Nyvel ende mit Gwye Dampier, sijn sonen, ende mit xlvij edele mannen ende heren, met groter blyscappen ende eren ontfangen; mer die grave van Vlaenderen is van dage te dage siecker ende crancker geworden, ende starf in 't jaer M iij C ende v, opten xxij. dach van maerte, ende hi worde ter Sluys begraven³³⁸ bi sijn moeder.

¶ **Hoe dat here Pelegryn, here van Lederdam, verdranck.**

Dat xxij³³⁹. capitel.

In ditselfde jaer was een heer van Lederdam, geheten Pelgrim, ende was heren Folperts soen van Lederdam³⁴⁰, daer hiervoer of is gheseit. Dese Pelgrom van Lederdam was een uutnemedede quaet, boes tiran; hy hadde den duvel trou ende sekerheit beloofd, dat hi in geluckheit ende voerspoet leven soude, alsoe langhe hi met genen paerden over enige rivier oft lopende water en voere. Ende soe wanneer dit gesciede, dat hy alsdan sterven soude, ende ewelic verdoemt wesen. Dese here meende den duvel te bedriegen ende beval sinen knechten dat si nijmmermer tot geene tijt mit paerden over enighe wateren varen soudent. Ende aldus leefde hi na sinen appetijt, <C xciiij-r> sijn leven leyende in wellusticheit ende besmettende met bose ende quade vyleinighe werken. Hi en versmade niet alleen die Heylige Kerke, mer hi beroefde se oec daer hy konde ende mochte. Ende als hy in desen bosen leven hem lange doer die barmherticheyt Goods geoeffent hadde ende hem niet midallen en beterde ende out van jaren gheworden was, soe is 't gevallen des dages na Onser Liever Vrouwen Hemelvaertsdach, in 't selfde jaer voerscreven, dat hi getogen is mit veel gewapents volc, die mit hem tot alre boesheit waren geneycht, in 't Sticht van Utrecht, bernende die husen ende dorpen, die scamele arme lantluden berovende ende vangende, ende vele quaets doende. Ende als hi met deser victoriën weder na huys mit vroechden soude trecken, so zijn hem die vianden nagevolcht om haer gevangen te verlossen ende den scade die hen was gedaen te wreken. Dit siende, is hi snelliken getogen na Bozichom, ende is aldaer in een scyp gegaen om over die Lecke te varen. Ende als si een weinich van den oever van der Lecke in 't watre waren gevaren, soe is daer comen springen ende lopen een vervaerlic swart paert, neijende also vreseliken dat si mit allen sere vervaert worden. Het is haestelic, al grimmende, mit groter wreetheit in dat scip ghesprongen, ende heeft dat scip also swaer verladen dattet gelic een steen nedergesoncken is in der Lecken, met alle sijn gheselschap, ende sijn allegader verdroncken. Ende dye heerlic-heden van Lederdam ende Haesticht is gecomen op heer Jan, die xi. heer van Arkel. Ende na den doot des heren van Lederdam, so is dat oude vervallen casteel van Lederdam, daer hiervoren of geseit is, also gruweliken ende vreseliken allen menschen gheworden overmits die gremmige ende vervaerliken geluyt der menigerley stemmen ende der helscher vlammen ende stanke, dat niemant om die vreselike teykenen ende wonderlike dingen die daer gescieden by oft na en dorste comen, of hi worde volna ontsinnich ende rasende of onmachtich sijnre leden, dat hy nauwelic vandaen geraken en konde. Ende dit aldus lange durende, sijnder geweest twe gesellen, die uut vermetelheit op enen middaechstont gegaen zijn op dit casteel, om te ondersoeken wat dit wesen mochte. Ende comende in dit voervallen casteel, hebben si alle die plaetsen om gegaen ende doersocht, ende sijn ten lesten gecomen in een ouden vervallen open kelder. Ende die ene, als hi een seer weinich tijts daerin hadde gewest, is hy seer vervaert wesende weder uutgecomen; ende als die ander hem volghen wilde, is hi vastgehouden geweest, staende of hy met kettenen gebonden ware. Ende als hy dus stont, riep hi vreseliken van groter vresen ende vervaernissen. Mer sijn medeghesel en dorst hem niet naken, mer meer afterwerts tredende, trooste hi hem, ende beloofde hem

Die een-en-twintichste divisie

dat hi den priester van Lederdam halen soude mitten Heiligen Sacrament, om hem te hulpe te comen ende te verlossen. Daerentusschen dat hi ghing om den priester, die ander, die daer vast stont gebonden, hoerde menigerlei vervaerlike stemmen ende vreselike blasinghe, blasphemierende ende vermaledidende God alsoe seer, dat hi volnae dol ende onsinnich geworden was. Die priester gecomen wesende mit veel sijnre ondersaten, die hem sere verwonderden, hoerde een stemme al schimpende ende lachende spreken: "Ende hadde die Scepper alre dingen u niet bescermt, ic soude u geliken dat stof der zonnen gewreven hebben." Ende mit vreseliken slagen ende vervaerliken gecrije liet hy hem gaen. Ende uutcomende is hi volna uut sinen sinnen geweest; mer als hi een luttel tot hemselven gecomen was, heeft hy den priester ende alle dye daer waren geseit openbaerlic wat hi gehoert ende gesien hadde, lovende ende danckende God, dat hi hem bescermt hadde. Ende na dien tijt was hi alle tijt sieck, overmits der groter vresen die hi daer ontfangen hadde. Dit mirakel ende wonder over alle die landen verbreyt wesende, en dorste niemant in lange tiden dit vervallen casteel genaken ter tijt toe, dat here Jan van Arkel doer raet ende ingheven van devote heilige mannen, dit casteel mit processien van sinen ondersaten oetmoedelic gaende ende Gode biddende, met heilich water dese plaetse liet dickwil besprengen, ende dede dat Heylige Sacrament daer- <C xciiij-v> om dragen van devote heylige priesteren. Ende dye priester dede een sermoen voer al dat volc, biddende allegaeder den bermhertige Here dat hi dese plaetse wilde reynigen ende allen kersten menschen wilde beschermen voertan voer alsulken vervaernissen, d' welc also is ghesciet; want elc die wilde, mochte voertan op de plaetse comen sonder vervaernisse ende vrese. Vele meer andere wonderlicke dinghen worden daer gesien ende gehoort, die om die cortheit aftergelaten worden.

¶ Van den doot grave Jans van Henegouwen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, ende van den edelen die doe waren.

Dat xxij. capitel.

Grave Jan van Henegouwen ende van Hollant, als hi hoerde van die grote victorie ende triumphie die here Willem, grave van Oestervant op die Vlamingen hadde gehad, is hi seer verblijt gheweest, ende is corts daerna gestorven in 't jaer M iij C vijf, op die anderde ijdus van september, ende wort met groter eren tot Valenchijn in Henegouwen begraven. Hi regierde dat graefscap van Hollant, Zeelant ende Vrieslant vijf jaer lang. Ende Phillippe, zijn wijf, die graefinne, starf daerna ende wort bi haren man begraven. In desen tiden waren vele vrome heren, ridderen ende sciltknechten in den lande van Hollant, daer dye opperste ende vernaemste of waren Gwije, heer van Aemstel ende van Woerden, ende naemaels biscop van Utrecht, broeder des voorseyden graef Jans van Henegouwen ende van Hollant; Johan zonder Genaden, grave van Oestervant; Willem, na hem grave van Oestervant; Johan Beadmont, grave van Bloijs ende Swessen, alle drie broeders ende sonen grave Jans van Henegouwen ende Hollant. Dirc die Goedertieren, here van Bredenroede; Willem ende Dirck, zijn broederen; Dirc, here van Teylingen; Johan, here van Hoesden; Johan, here van Arkel; Huge Butterman, here van Boetersloot; Aelbrecht, heer van Voorne; Claes, heer van Putten ende van Strenen;

Die een-en-twintichste divisie

Johan, heer van der Lecke ende Polanen; Johan, here van Hokelom; Otte, here van Asperen ende Accoij; Gijsbert, here van IJselstein; Henric, burchgraef van Leiden; Dirc, here van Wassenaer; Henric, here van Vianen; Claes Perzijn; Dirck van Haerlem; Witte, d' eerste here van Haemstede in Zeelant; Claes van Cats; Pelgrom, here van Lederdam ende Haestrecht; Willem van Egmont, sciltknappen³⁴¹; Jan, heer van Elshant; Johan, heer van Drongelen; Dirck van Leyenburch; Jacob van Woude; Gerrit van Heemskerck; Gerrit van Raephorst; Gerreit van Poelgeest, heer van Hoemade; Simon van Benthem; Wolwijn van Sassen; Adam³⁴² van Scotlant; Baldewijn van Naeldwyck; Floris van Duven; Floris van Tol, allegader vrome ridderen; Willem van Haerlem; Wouter van Assendelf; Jan van Zijl; Claes van Adrichom; Wouter uten Wijck, sciltknappen, met veel meer andere heren ende sciltknappen, dye uitgelesen ende vroom ter wapenen waren. Here Claes Persijn voergeseit vercofte doen ter tijt den cloester van Mariënghaert in Vrieslant, een groot stucke lants ende eylant geheten Marken. Ende hierna, als grave Willem van Hollant, der keyserinnen broeder van Romen, bi Staveren in Vrieslant verslegghen was, soe dede die keiserinne alle der Vriesen ghoeden die si in Hollant legghen hadden toeslaen, ende vercofte dit eylant van Marken vele versceyden coepluden. Ende als hertoghe Kaerle van Burgongen grave van Hollant geworden was, quam die abt des voorseiden cloesters mit die brieve van der copinge heren Claes Parsijn, ende begeerde dat eilant weder te hebben; mer hi en konde niet vercrigen.

¶ Van die opsetten ende aenslagen de here Jacob van Lichtenburch maecte tegen die van Utrecht.

Dat xxiiij. capitel.

Omtrent dese selver tijt worde heere Jacob van Lichtenburch, heren Jacobs soen van Lichtenburch, dye verslagen was, als voorseyt is, ghebannen uuter stat van Utrecht, waerom here Jacob met enygh sine vrienden ende mede hulperen van Vianen op Sinte Martijns avont in den winter enygh burghers uuter stadt van Utrecht, die om provande ghetoghen waren, snellicken vervolcht, van Amersfoert tot Jutfaes toe, in meninghe dye te vanghen ende doot te slaen. Mer dye burgers weerden hem vromelicken, dat si ongescadicht uut sinen handen weder in die stat quamen. Ende des jaers daeran, als die burgers ter mercten trecken <C xcv-r> souden, om haer comenscappe te doen, heeft hy se weder verlaecht om te bevechten; mer die burgers stelden hem ter weer, ende hebben hem verwonnen bi die brugge te Jutfaes³⁴³; ende die burgers quamen mit groter eren ongescent weder in die stat van Utrecht³⁴⁴.

Die twee-en-twintichste divisie

Hier begint die xxij. divisie ende heeft xxxiiij capitelen.

Anno M iij C xvi.

Paeusen.

Dat i. capitel.

Johannes die xxij. was die CC v. paeus; hi was een Wael van cleyne geslachte. Sijn vader was een schoelapper³⁴⁵, als Antoninus scryvet. Hi was een man van cleine persone, mer van groter scyënciën ende herten. Op een tyt quam tot hem zijn moeder, als hi eerste paeus was geworden, een arme simpele vrouwe, die welken sijn heren mit zyden clederen om der pauesliker eren hadden gecijert ende bereyt; doen vraechde die paeus, mit wat habijten zijn moeder ware gecleet; doen seyden si: "Mit zijden clederen." "Neen," sprac dije paeus, "dat en is mijn moeder nyet; want mijn moeder is een simpel slechte vrouwe, ende en wist nije van zijde te seggen." Doen toghen si haer weder aen slechte clederen, ende brochten se voer den paeus; doen stont hy op, ende custe sijn moeder, seggende: "Dit is mijn moeder, die mi ter werlt heeft gebrocht!" Dese paeus dede voel voer dye Heylighe Kercke. Ende als hy xc jaer out was, starf te Animiën, als hi dat paeusdom hadde beseten xix jaer, iiij maenden. Hi liet also groten scat van gout ende silver after, als yement van sijn voersaten hadden gedaen. Dese Johannes die xxij. heeft uut dye boeken sijnre voervaders verghaedert ende ghevonden dat in Sinte Benedictus Oerde hebben gheweest xxiiij paeusen; cardinalen: C ende lxxxiiij; archibiscoppen M iiij C; lxiiij biscoppen; iij M v C ende ij abten; xv M ende lxx heyligen: gecanoniseert v M v C lv.

¶ Item. Die xxi. twist-scisma in der Heiliger Kerken van Romē was tusschen desen Johannem die xxij. ende enen gheheten Petrum de Corbario van der Minrebroederen Oerde. Dye saeck des twistes was die tijrannicheit des keyzers Lodewijcx, welke keiser begeerde te breken die eendrachticheit³⁴⁶ der Heiliger Kerken, omdat dye paeus hem in den ban gedaen hadde. Ende daerom heeft hem die keiser seer opghetoghen, ende heeft hem geëert als een god; mer hy en vorderde niet, want dese Petrus quam daernae ende viel voer des paeus voeten, biddende genaede, dien hi verwerf. Nochtans was dese Petrus alle zijn leven lang geacht als een viant der kercken.

M iij C xv.

Keiseren.

Ledovicus, hertoge van Beieren, worde keiser gecoren van een deel der koervorsten³⁴⁷ in 't jaer M iij C xv; ende dat ander deel koren hertoge Vrederic van Oostenrijc. Waerom datter groten twist tusschen hem beyden was, viij jaer lang. Sy hadden enen strijt tesamen, daer hertoge Vrederic gevangen wert. Hi wert te Romē gecroont, mer niet van den paeus of legaet. Dese Lodewijc wert namaels in den ban gedaen van den paeus Johannes die xxij., daer hi in starf als hi xxxij jaer hadde regneert. Hy hadde te wijf grave Willems dochter die iij. van Hollant, daer hi bi wan Lodewic; ende Lodewijc Otte, Steven, ende Willem ende Aelbrecht, graven van

Die twee-en-twintichste divisie

Henegouwen, Hollant, Zelant ende Vrieslant. Dese keiser Lodewijc wert vergeven van een hertoechinne van Oostenrijc, ende starf in den ban in 't jaer M iij C ende xlvij; ende leit tot Monachom in Beyeren begraven.

¶ Van die goede grave Willem van Henegouwen, die xix. grave van Hollant, Zeelant ende heer van Vrieslant.

Dat ij. capitel.

<C xcv-v>

Die goede graef Willem van Henegouwen.

Willem, dye eerst was grave van Oestervant, worde nu, na grave Jans – zijn vaders – doot, dye xix. graef van Hollant, Zeelant ende heere van Vrieslant; dese graef Willem, die derde van dien naem, wort gemeenlicken geheten om sine doechtlike ende rechtverdige werken die goede graef Willem; hi was van alle princen ende lantsheren in groter eren gehat, ende worde van allen geheten te wesen een meester der ridderen ende een heer der princen; hi hadde te wijf grave Kaerls dochter van Valoijs, coninc Phillips soen van Vrancric, geheten Johanna. Haer broeders waren Phillips, coninc van Vrancrijc, ende Kaerle, graef van Alleson. Dese goede graef Willem wan bi Johanne zijn huisvrouw Jan, dye jonc starf; Willem, graef van Oestervant, zijn nacomer; ende Lodewijc, die oec jonc starf; Margriet, keiserinne van Romen, keiser Lodewijcs wijf van Beyeren; Johanna, graefinne van Gulic; Phillippe, coninginne van Engelant; ende joncfrou Elisabeth. Dese goede graef Willem dede in 't eerste zijre dominaciën een costelic hof beroepen binnen Haerlem. Daer waren vergadert xx graven, hondert banroetsen ende M ridderen, mit ontelliken vele vrouwen ende joncfrouwen, edele sciltknechten ende geboertige mannen. Ende dit hof duerde een hele weke lang, ende worde mit utermaten grote chierheit ende costelicheit gehouden, mit steken, tornieren, hoveren ende dansen, ende mit andere ridderlike oeffeningen. Daerna worde dese ghoede grave Willem van den koervorsten gecoren te wesen een vicarius ende stathouder des Roemschen Rijcs, ende worde in sinen dagen van den edelen ende princen van den landen hoechliken geëert ende in groter waerden gehat; want hi mit groter vromicheit twe utermaten sterke castelen wan, gelegen in den Sticht van Colen, als Bruijl ende Volmestein. Dese goede graef Willem, dye wilde vermeren den dienst Goods, fondeerde ende stichtede een collegie in die stede van Middelburch in Zeelant in 't seste jaer dat hi hadde regiert, ende begaefde dat rikeliken tot zijnder ewiger memoriën ende gehoehnissen.

¶ Van grave Jan van Boloy's grave Willems broeder.

Dat iij. capitel.

Dese goede graef Willem hadde een broeder geheten Johan van Beadmont of Bollemont, <C xcvi-r> die daerna tot enen wive nam des graven enige erfdochter van Bloys ende Suessen, ende is van zijns wijfs wegen, na haer vaders doot, geworden grave van Bloys ende Suessen. Ende hi wan an haer Johan, die na hem grave wert, die vader van

Die twee-en-twintichste divisie

grave Jan ende Gwije. Dese grave Jan vercreech van sinen broeder den goeden graef Willem van Henegouwen ende Hollant de steden van der Goude ende Scoenhoven mit haren toebehoren ende tollens; in denwelken hi die sloten dede vermeren ende grotelic verbeteren. Hi fondeerde ende dede maken in die stede van Scoenhoven een cloester van der Oerden van Onser Liever Vrouwen broeders van den Berch Carmeli, daer hi grote devotiën toe hadde.

¶ Hoe die heren van Sint Jans Oerde eerst te Haerlem quamen.

Dat iiij. capitel.

In 't jaer Ons Heren M iij C ende xiij, op Sinte Mariën Magdalenen avont, doe quamen alre eerst binnen Haerlem die heren van den Hospitaliers Sint Jans Baptisten in haer huys tot Haerlem, welc huys ende cloester alre-eerst here Jacob van Denemarken, biscop van Zuden ende wijbiscop van Utrecht, ende comenduyr des huys van Sinte Catrinen t' Utrecht, ontfanghen ende angenomen hadde van meester Gerrit van Tetroede, canonic tot Sinte Mariën t' Utrecht; ende heeft dat gefondeert ende gewijt in der eren Gods almachtich, Zynre lyeve Moeder Mariën ende Sint Jans Baptisten. Dye heren van den Tempeliers die buten Haerlem in die bosschagye woenden, syn gegaen mit alle haer goeden totten voorseyden huse van Sint Jans, doer raet ende toedoen des edelen mans, Willem van Egmont. Daerna, in den jaer dusent iij C ende xvi, heeft dieselve here Jacob, biscop van Zuden een conincklike sale binnen Haerlem getymmert ende gemaect. Des jaers daerna heeft die voorscreven biscop Jacob van Zuden doen maken in datselve huys een scone verchierde kercke mit enen sconen omganc, ende worde des jaers daeran volmaect. In welke kercke God die Here, met Sine Lyeve Moeder ende Zijn voerloper Sint Jan Baptist seer geëert worden. Ende here Dirck van Bredenroede die goedertieren, begheefde dese kercke mit enen sconen gulden kelke van claren finen goude.

¶ Hoe die biscop Gwije in Vrancrijc tot dat concilie tooch, ende hoe dat casteel van Vollenhoe van den Vriesen angevochten worde.

Dat v. capitel.

In den jaer Ons Heren M iij C xi, soe was biscop Ghwije in meninge te doen maken in Stalingweerf een casteel om die rebellige Vriesen daermede te dwingen, ende sochte enen vasten gront om wel te fonderen dit casteel. Ende want die biscop op de tijt ontboden worde van den paeus Clemens die Vijfte, om te comen te concilium dat men te Viennen in Vrancrijc houdende was, waerom die biscop dat casteel op die tijt ongemaect liet staen. Die paeus Clemens die v. heft desen biscop mit alre eerwaerdicheit minlike ontfangen, ende woude hem doer begeerte des conincs Phillips van Vrancrijc versien hebben ende gegeven den roden hoet, ende woude hem cardinael maken. Mer die biscop dancte den paeus uitermaten seer, ende weigerde alsulken groten digniteyt ende prelatuerscap an te nemen, ende woude liever bliven alle zijn leven lang een oetmoedich biscop van Utrecht. Die coninc Phillips van Vrancric anmerkende de grote oetmoedicheit des eerwaardigen biscops, heeft hem gegeven uut zijne jaerlix

Die twee-en-twintichste divisie

conincliker camer v C ponden Parazijs, opdat hi voertan mitten bant der ewiger vrientscappen an hem verbonden ware. Dat concilium gedaen wesende, is biscop Gwije van Utrecht mitten coninc getogen te Pontesore, opdat die coninc aldaer den twist ende dat oorloghe³⁴⁸ soenen ende verenigen soude tusscen den grave van Hollant ende den grave van Vlaenderen. Als dit aldus gesciede, isser een rumoer in 't lant van Vrieslant gecomen, als dat biscop Gwije van Utrecht oflivich geworden was, waerom de Vriesen van Stellingwerf vergaderden alle dat volc dat in hoer lant geseten was, ende quamen ende beleyden crachteliken dat slot te Vollenhoe; ende mit scieten ende slingeren bestormden si dagelixs dat casteel mit groten assaulte ende anvechtingen, omdat die biscop hem onderwonden hadde een casteel te tymmeren in hoer lant, om hemluden daarmede te dwinghen van haer onghehoersamheit. Die borchsaten, dye wel bewaert waren van al dat hem van node was, wederstonden vromelycken der Vriesen anstormen, die si mittet scieten van den bogen ende mettet <C xcvi-v> werpen van den stenen crachtelicken uut dat voerburchte verdreven, waerom die Vriesen dede maken een alten groten hogen werck van drie stagen hoech, dat si wel besetten mit cloucke vrome wapentuers, opdat si uut die overste staegen werpen mochten mit keselstenen; uut dat middelste mit scerpen gescutten, ende van den ondersten myt grote scarpe bilen ende haexen. Dyt grote werck was buten becleet mit ossenhuden, om te verdragen den brant des viers, ende beneden was 't ombetuynt ende besingelt mit horden ende risen, voer des rams ende andere instrumenten anstoten. Die Vriesen dreven dit vreselike werck an dat casteel harde manliken, op vijf voeten na, ende arbeiden mit alle haer macht om den hoechsten torne ter neder te vellen ende den scutters van der muren te verdriven, opdat si alsoe sonder scade comen mochten in des casteels starcten ende wijc-husen. Harman, dye proest der kerken van Deventer vernemende sijns broeders noot ende den last daer hi in was, is haesteliken gereyst in Vrancrijc, ende boetscapte den biscop Gwije den vreseliken anxst van sine borchsaten, die op Vollenhoe van den Vriesen swaerlic beseten waren. Ende sonder merren nam dye biscop oerlof an den coninc van Vrancijc, ende quam in Hollant; ende gheboet heervaert, ende vergaederde veel scepen; ende hy voer over in Vrieslant. Die borchsaten siende van den oppersten toorne, saghen comen veel scepen, mit een groot heer van volck van wapenen, verstonden dat dye biscop quam uut Hollant om hemluden ende dat slot te ontsetten; waerom die burchsaten deden vollen ende toemaken een tonneken mit vlas ende stoppelen mit speck, olije, pick, salpeter ende swavel dat si al vaste bouden mit ijseren banden ende haken. Dit tonneken ontsteken wesende met een onlesschelic vier, hebben si clouckelicken gheworpen van den toorne op die staetse van 't werc dat vaste bi hem stont. Ende die wint bestont te wackeren, ende wayede lichteliken, ende spreide dat vier an die balcken ende posten van dye opperste staeghe, ende quam soe voert nederwaert, dattet al verbrande datter was, ende noch vijftich Vriesen daertoe, dat men 's niet gelesschen en konde. Dye andere Vriesen, die die hetten des barnende viers niet langer verdragen en mochten, vielen haesteliken van den barnende wercke, ende braken armen ende benen, ende sijn also nauwelic mit groten anxste den bitteren doot ontgaen. Harman, die casteleyn, dye nyet traech en was, dede die poorten open doen. Mit blasenden hoornen ende vreseliken ghelude, mit cloucke ende vrome wapentuers, is hy die Vriesen nagevolcht, ende heefter scoffierliken in den velde al lopende vijfhondert

Die twee-en-twintichste divisie

verslegghen, ende is weder op 't casteel met groten zeghe ende love ghekeert. Ende dit gheschiet wesende, quam dat Hollantse heer an, ende versaemde hem met des biscops heer. Here Floris, domproest der kercken van Utrecht, ende heer Jan van Arkel, ridder des biscops opperste raden, ende heere Dirck die goedertieren van Bredenrode, ende here Claes van Putten, baroenen ende raden des graefs van Hollant, als haer tenten ende pauweljoenen opgerecht waren, hilden si alle daghe heimelicken raet, hoe si tegen den Vriesen eenen sekeren strijt souden mogen vechten. Ende daer wort overgedragen ende gesloten ende bi enen heraut ghekondicht dat elc hem rede soude maken om in Vrieslant te trecken, ende dye naeste dorpen te beroven ende te branden. Mer die hope van deser reise worde te nyete, want in der nacht daeran quam also groten tempeest in der luchte van winde, ende daer viel soe groten water, ende dat weder stormde so gruwelic, dat alle die tenten ende pauweljonen scoerden ende braken, nu hier, nu daer, sodat dye moedigen kempen ende wapentuers sere vermoeyt worden van den onghetemperden weer. Des anderen daghes, als dye sonne was opgegaen ende ten halven dage toe was ghecomen, saghen dye heren wel, dat men die wegghen ende 't lant niet ghebruken en mochten te ghaen, om dat grote waters willen datter ghevallen was, ende dat sij in Vrieslant niet comen en mochten om den toecomenden winter, hebben si gheboden dat men terstont die tenten soude opbreken <C xcvij-r> ende te scepe te ghaen, ende weder thuys te varen. Ende als dat heer te scepe was gegaen ende hoer anckeren opghetogen hadden, ende waren van den oever een weynich gevaren, so quam dat ghemeen volc van Vrieslant, ende begeerden paijs ende vrede, ende beloefden grote beteringe te doen, stellende daervoer borgen in der gyselinge; mer die gegijselt waren, lyet men gaen; van welke onversiende gelucke si seer blide waren, ende sijn haesteliken weder na Vrieslant³⁴⁹ gekeert, ende dancten God, houdende grote feeste mit vrolicheit.

¶ Van die vereninge ghedaen tusschen den biscop Gwije van Utrecht ende grave Reynout van Gelre van der Velue.

Dat vi. capitel.

In den jaer Ons Heren duserent iij C en xij, doen waren binnen dye stede van Aernhem vergadert biscop Gwije van Utrecht ende grave Reinout van Gelre ter cause van der Velue, daer grote twist ende oorlogen om waren geweest. Ende dese heren worden verenicht, ende daer wort uut gesproken als dat die grave voertan dat lant van der Velue, mit ander goeden dye hy van den hertoghe van Brabant te lene te houden plach, dye sonder middel te lene houden soude van der kercken van Utrecht. Want dye hertoghe van Brabant hadde versuymt binnen een behoerliken tijt dit leen te versoken, ende sinen eedt daerof te doen den biscop van Utrecht voorseit.

Dese biscop Gwije van Utrecht beswaert wesende mit menigerlei sculden, is hi getogen in Vrancrijc om sinen cost te sparen, ter tijt toe dat sine sculden betaelt souden wesen. Ende hoewel hy aldus lange uutende lande was, so en was nochtans niement so koen die daer ontsich ende vrese des biscops in zijn Sticht dorste comen om enich geweld ende overlaster den ondersaten te doen of ijet te nemen.

Die twee-en-twintichste divisie

In 't jaer Ons Heren dusent iij C xv, des sonnendages voer Onser Liever Vrouwendach Geboerte, worde dye eerste Kermisse oft Kercwiinge gehouden van Sinte Panraes kerck in dye stede van Leyden, gheheten op dat Hoghelant.

¶ Hoe die goede graef Willem den coninc van Vrancrijc te hulpe quam.

Dat vij. capitel.

In den jaer Ons Heren M iij C ende xv quam coninc Lodewijc van Vrancrijc met groter heercracht in Vlaenderen, ende sette zijn tenten opten over van der Leye. Die goede grave Willem dit vernemende, heeft heervaert gheboden ende is te scepe gegaen, ende quam den coninc te hulpe, ende dede sijn pauweljonen setten op die Scelt. Mer overmits dat grote ende ongetemperde weer van reghen ende winde, moeste dye coninc dat lant rumen, ende liet die Vlamingen onghemoyt bliven, ende reysde weder in Vrancrijc. Die ghoede grave Willem sekerlic wetende dat dye coninc weder in Vrancrijc was gereyst, is met zijn volc getogen over die Scelt, ende verbrande alle die naeste dorpen in Vlaenderen, ende is weder ongescent t' scepe gegaen, ende quam weder in Hollant.

¶ Van enen groten dieren tijt ende sterfte.

Dat viij. capitel.

Daerna, in den jaer Ons Heren M iij C ende xvi, doen openbaerde een grote comeet, die seer vervaerliken stont, mit langen radiën, dat wel een teyken was der jammerliker aenstaende plage; want daer volgede nae een groten swaren ende lastigen duren tijt, ende een grote pestilentije. Dese dure tijt was also groot, dat dye arme luden aten die vuyle stinckende dode crengen der beesten al raeu, ende dat gras opter aerden ongekoect als beesten. Dese diertijt ende sterfte was also groot ende swaer, dat die arme luden ende brootbidders sonder ghetal doot bleven leggen in den bosschen ende wildernissen, ende opten velden ende weggen, ende worden daer begraven sonder enige uutvaert ofte begancknisse. Daerenboven so worden die cleine kinderkens gevonden legghen sukende an haer moeders dode borsten, ende hadden die ofgeknaecht ende gebeten; waerom³⁵⁰ dese jammerlicke plage weinich sceelde van Hieremias Wenen, sonder alleen dat die vrouwen haer kinderen niet en doden ende dat vleys nyet en coecten ende aten.

¶ Van een mirakel dat doe binnen Leyden gheschiede aen broot.

Dat ix. capitel.

Daer was op dese tijt een vrouwe binnen Leyden, die groten honger leet, ende quam tot <C xcviij-v> haer eygen suster, begerende broot van hair te hebben. Haer suster seyde, dat si alsoe veel als een broot niet in haer huis en hadde. Daer dye ander op seyde: "Mijn alre-lyefste suster, ic weet sekerliken dat ghi broot in u huys hebt." Mer si sloot haer bermhertighe handen ende seide: "Is daer

Die twee-en-twintichste divisie

enich broot in mijn huys, God geve dattet stenen worde"; datwelke doer de verhengnissen Goods alsoe is gesciet; want alle dat broot dat si in haer huys hadde, worde verwandelt in harde stenen, van denwelke noch één leit binnen Leyden in Sinte Peters kerck in een kasgen an die noortside van der kercken op desen tegenwoerdigen dach.

¶ Noch een mirakel.

Dat x. capitel.

Op dieselfde tijt was een man binnen Gorichom woenachtich, gheheten Geroncus; ende was seer rijk ende vreckich. Dese man was een coerncoper, ende plach den luden tarwe, rogghe, gherst ende ander weyt aen haer ghelt te vercopen. Ende als die dieren tijt anstaende was, so sloet desen man sijn solderen, vol leggende met alrehande coern, toe, hoepende overmids den dieren tijt veel scats ende goets van sine poorters daer of te crigen; ende hi en gaf oec den armen voer dye doeren niet om Goods willen. In derselver stede was oec op die tijt een wedue, die sere devoet tot Gode ende milde tegen den armen was, hebbende grote medeliden mitten armen luden. Dese goede wedue gaf den armen ende behoeftigen³⁵¹ menschen uut blider herten ende mit vrolicker aensichte haer coern van haren solder, luttel³⁵² denckende opten dach die toecomende was. Op eenre tijt, als dese vrouwe mit haer huysgesin over maeltijt sat, quam daer een arm vrouken mit veel kinderkens, wenende ende claghende voer die doere, mit screiende oghen, dat si mit haer kinderen van des dages te voren van xij uren tot dier tijt toe geen broot gegeten en hadden. Die vrouwe hadde grote medeliden mit dat arm wijfken ende haer kinderkens, ende dede se incomen, ende gaf hen te eten also veel si mochten. Ende beval hair joncwijf dat si dat vrouken halen soude een scepel coerns van dye solder, opdat si met haer kinderkens van honger niet en versmachten. Op d' welke dat joncwijf al murmerende ende quaet sprekende seyde: "Vrouwe, wij en hebben niet meer dan drie scepel coerns in al onse huys, ende dat verteert ende opgegeten hebbende, waervan sullen wy dan leven?" Doen seyde dye vrouwe: "Gaet in den name ons Heren, ende doet als ic u bevolen hebbe; God de Here sal 't versien." Dat joncwijf is met groter onwaerdicheit van haer gegaen, ende clam op die solder, ende als sij die doere van den solder op dede, so sach si den solder vervolt mit veel scoen coerens, ja, also vol, dat dat coern overvloedeliken quam haer teghen, ende dwanc dat joncwijf afterwaers te gaen! Dat joncwijf uut groter bliscappen beghan lude te roepen, dat si allegader boven op die solder comen souden, ende sien die grote tekenen ende miraculen die God daer hadde gedaen. Als die uutvercoren vriendinne Goods, die goede vrouwe, dit hoerde ende sach, loofde ende dancte si God van hemelrijke van Sine milde ende overvloedighe gaven, ende si dede utroepen bi enen bode doer alle dye straten van der stede, dat alle arme luden ende dye behoeftich waren comen souden tot haren husen, ende si woude enen ygeliken mededelen van dat goet dat haer God hadde verleent, nadat elcx van doen ende node ware. Als dit dus vercondicht was, soe was daer grote bliscap in der stede. Daerna heeftet die Godlicke bermherticheit belieft, ende heft hem des menscelike natuers ontfermt, ende heeft dat coern overal overvloedelic laten wassen; ende daer is so veel

Die twee-en-twintichste divisie

coerns in den lande ghecomen, dat men een scepel rogghe cofte om vijf Tournoytse groten, dat men daer tevoren cofte om vijf scellinghen Tournoyts. Dye vrecke, ghyriege man voerseit, als hi sijn solders mede opghedaen hadde om te vercopen, heeft hi enen vreselicken stanc vernomen te wesen in dat coern, alsoe dat men 't niet vercopen en mochte, noch eten ende ghebruken van den menschen ende beesten; ende van groter noot heeft hi dat coern moeten laten brengen bi nachte in dat lopende water, mit groter confusen ende scanden. Ende aldus heft dese onsalige vrec- <C xcvij-r> ke mensche noch Goodsloon noch tijtlick loon van sijn coern ghehat. Dese diertijt duerde bina ij jaer.

¶ Hoe dat casteel van Ghoey gewonnen wert ende van des biscops doot.

Dat xi. capitel.

In den jare M iij C xvij, als biscop Ghijs lange in Vrancrijc hadde geweest, is hi weder in zijn lant ende bisdom gecomen, ende ordineerde ende stelde dat in goeder politiën ende vreden castiënde die quaetdadige met sware correctiën. In desen tiden was een jongeling geheten Gijsbrecht van Ghoey, ende hadde in sinen jonge jare gestaen onder die voechdye Johans, die seste heer van Culenburch ende Claes van Cats. Die biscop begeerde van desen ij voechden rekeninge ende bewisinge te hebben uut des jongen kints name, van alle datgene dat si ontfangen ende opgeboert hadden, ende woude oec mede die voechdije resigneret hebben. Dese twe, Jan ende Claes, en achten des biscops woorden niet, ende en wouden gheen rekeninge doen, noch oec die voechdye overgheven; waerom dye biscop uut Hollant ende uut sinen Stichte dede vergaderen een scoen heer van volc, ende beleide al omme dat huys te Ghoey; ende scoet so vreselicken an de muren ende toornen dat die borchsaten seer daerof worden benauwet. Ende als si dye grootmoedicheit des biscops ontsagen, ende dat si met so crachtigen heer van volc ombeseten ende belegen waren, gaven si hem ten lesten op in des biscops handen, behouden haer lijf ende goet, ende beloofden den biscop van de versmadenisse ende scande te voldoen. Dye biscop heeft dat slot bevolen Aernt van IJselstein ende Willem, grave Floris' bastertsoen van Hollant, dat si dat trouweliken souden bevaren. Mer in derselver nacht is biscop Gwijs bevangen geworden mit eenre groter haesteliker siecten, ende in tegenwoerdicheyt sijnre dienres heeft hy sinen geest opgegeven op die vierde kalende van julio. Sommige meenden dat hi vergeven was, ende van stonden an quamen de twe verdreven borchsaten mit een deel geselschap doir bekenden toepaden in der doncker nacht, ende setten haer ledere an die muren, ende beclommen also dat huys. Ende alle des biscops volc dat daerop was ende noch op haer bedden laghen ende sliepen, dreven si met dreijghelicke woorden van den huse. Dat dode lichaem des eerwaardighen vaders worde binnen Utrecht gebrocht ende met eerliker uutvaert in den doemkercke begraven. Dese eerwaardighe vader biscop Gwijs berechte dat bisdom met groter eeren xvi jaer lang. Hy dede den heylighen Sinte Martijn tijmmeren tot sijnder ewigher eren ende ghewoehnissen drie castelen als Ghoer, Dullenburch ende Stoutenburch. Hy betaelde in 't hof van Romen xiiij C ponden, dye sijn voersaet biscop Willem daer sculdich ghebleven was. Hy lyet dat bisdom sonder scult sinen nacomer, datwelck hy in sinen leven

Die twee-en-twintichste divisie

tegen alle sine omgeseten vianden machteliken ende vredeliken hadde gheregeert. Dese biscop Ghwije was een scoen man van aensichte, vroem van stature, wèl sprekende van woorden, claer van verstande, cloeck van rade, ende met menigerhande doechden van Gode versien. Des tsjaers daeraen, op Sinte Martijnsdach in dye somer worde een yghelick arm mensche gegheven enen goeden silveren penninck voer die memorie ende siele des voerseiden biscops Ghwije van Utrecht.

¶ Van die heerlic-heden van Aemstel ende Woerden.

Dat xij. capitel.

Nae den doot van biscop Ghwije heeft die goede grave Willem van Henegouwen ende van Hollant die heerlickheden van Aemstel ende van Woerden wederghebrocht ende ghedwonghen aen Hollant, settende daer in baeljuwen ende scouten van sine weggen, die se berechten souden, segghende ende allegerende dat se den biscop, sinen oom, toegescict ende gegheven waren voer sijn vaders patrimoni ende erve, naedat si an dye graefscap van Hollant ghecome waren. Want alsoe als Ghijsbrecht³⁵³ van Aemstel ende Harmen van Woerden dat segghen ende uitsprake ende dye soene wilen grave Florijs van Hollant niet onderhouden en hadden, so waren mitsdien die twe heerlic-heden voerseyt aen Hollant ghecome.

<C xcviij-v>

Biscop³⁵⁴ Frederic.

<Dat xiiij. capitel.>

Frederic van Zijric, die anderde van dyen naem, proest van Sinte Peters tot Utrecht, worde gecoren na biscop Gwiën doot dye xliij. biscop van Utrecht. Hy worde te Romē geconsacreert ende gewijt. Dese biscop Frederic was sere beladen mit sijn selfs sculden; ende al vant hi al dat bisdom seer rijck, is hi noctans cortelic seer verarmt gheworden, dat hi van sine vrienden ende vianden luttel ontsien ende geacht worde.

¶ Hoe dat casteel van Lienden becracht worde.

Dat xiiij. capitel.

Het gesciede in den jaer Ons Heren M iij C xviiij, dat die borchsaten van Lienden dicwils quamen ende bescadichden ende scatteden die ingeseten van den bisdom, ende hadden een groot deel des casteels van Dullenburch ofverbrant ende terneder geworpen, ende quamen oec bi wijlen ghevaren over den Rijn ende beroofden ende namen des biscops wagenen ende carren geladen mit provande ende anders. Ende om deser moijenissen ende scaden dede die biscop bidden ende versoecken an den grave Reinout³⁵⁵ van Gelre dat hi hem hierin van rechts ende trouwes wegen te baten comen wilde. Mer dese grave worde corts daerna van Reinout die Swarte, sinen soen, gevangen ende op 't casteel van Montfoert lange tijt ghehouden; ende mits deser vangenisse moste die biscop die begeerlike³⁵⁶ hulp ende bistant des graven ontberen. Waerom die biscop getogen is in Hollant, ende heeft

Die twee-en-twintichste divisie

versocht ende vermaent des trouwes ende geloefs des edelen grave Willems, ende heeft van hem verworven ende gecregen hulp ende betamelike bijstant. Ende die goede grave dede van stonden an vergaderen een scoen uitgelesen heer ende volc van wapenen, denwelken hi gegeven heeft tot enen hooftman ende cappetein den vromen here Jan van Arkel. Ende here Jan is getogen mit dit Hollantse heer, ende heeft dat casteel van Lienden ende dat stedeken van Bommel mit sinen om beseten dorpen al heel verbrant, ende heeft die omgehoersam vianden also crachtelic onder sine subjectie gebrocht, dat si niet alleen den biscop van sinen scaden ende horen misdaet en voldeden, mer si mosten oec dat casteel van Dullenburch tot haer selfs costen weder repareren ende op doen tijmmeren.

¶ Van Sinte Martijns toern t' Utrecht ende t' slot tot Gheertenberge, wanneer die gemaect worden.

Dat xv. capitel.

In den jaer Ons Heren M iij C xx, op der Heiliger Martelarendach Sint Jan ende Sint Pouwels te midsomer, wart dye eerste steen geleit van Sinte Martijns toorne tot Utrecht. Ende daerna, in den jaer van lxxxij, wort hi volmaect, ende dat cruys mitten wederhaen daerop geset onder biscops Floris tiden, die vijftichste biscop van Utrecht.

Item. Des tsjaers daeran worde oec die eerste steen gheleyt van dat slot tot Sinte Geertrudenberge, dergeenre te spijt die 't niet liden en mochten.

In datselfde jaer starf oec sonder kinder here Henric die xij., here van Bredenroede. Ende die heerlic-heit quam op Dirck, sinen broeder, dye te wive hadde Beatris, des heren Walraven dochter van Valkenburch, die gecomen was van een jonger broeder van Limburch. Hy wan an dese vrouwe, Reinout, grave van Ghenp ende heren van Bredenroede, sinen navolger, Dirck ende Willem, ridderen, ende jonc-heer Walraven, ende Katrijn, vrouwe van Polanen.

¶ Hoe die Rijndyc inbrac, ende van biscops Fredericks doot.

Dat xvi. capitel.

In den jaer Ons Heren M iij C xxij te midsomer, braken die Rijndiken in, ende dat water verhief hem utermaten hoech in de baeljuscap van Rijnlant, also dat in den bisdom van Utrecht ende in den lande van Hollant dat coern opten velden verginc ende verdwijnde, ende die velden ende weijen lagen verdroncken van den groten oploep der wateren; waerom dye goede <C xcix-r> graef Willem der ecclesiën cloesters, steden ende edelen bidden dede ende verbinden mit zegel ende brieven, dat si die dijken voertan alsoe starc ende vast maken souden, dat die ingeseten van den landen ende baeljuscap van Rynlant voert van den inbreken der dijken bescermt ende behoet souden wesen.

In ditselfde jaer opten xiij. calende van augusto, worde biscop Frederic bevaen ende seer ghequelt van den artike, ende starf op

Die twee-en-twintichste divisie

't huys ter Horst, als hi dat bisdom vijf jaer lang hadde berecht. Ende zijn lichaem wort gebrocht tot Utrecht, ende aldaer mit betameliker utvaert in der Domkerc begraven.

¶ Van Jacob van Oesthoern, die xliij. biscop van Utrecht.

Dat xvij. capittel.

Bisscop Frederick, begraven wesende, is die goede grave Willem wedergecomen tot Utrecht, ende heft den capittel der ecclesiën gebeden voer biscop Jacob van Zuden, commenduir van Sinte Catrinen der heren van Sint Jans Oerden, dat si hem tot enen biscop kiesende ende nemen wilden. Mer dat capitel is in twe gedeelt geweest, want dat meeste deel der capitelaers coren Jacob van Oesthoerne, domproest van Utrecht, ende dat minre deel coren desen here Jacob, biscop van Zuden; van welke twedracht een grote rumoer binnen der stat opgestaen is, ende die ghoede grave worde overmits des haesteliken samenlopen des ongestuerde gemeen volcxs een luttel benauwet, van welke oloop die grave seer ontsteken worde tot toernicheit, ende dede des voorseiden domproest ende nyewe elect zijn uuthof ende woninge tot Doern an brande steken, ende vernyelde ende verwoeste al dat daerin was. Die biscop van Zuden anmerckende dat hem alle dye prelaten tegen waren, ende dat hi mit genen rechten den nyewen elect verwinnen mochte, ofghaende ende wikende sine electie, is hi des beroeft geweest, ende Jacob van Oesthoern creech dye confirmacie van biscop Henric van Vernenburch, aertsbiscop van Colen; ende hy worde gewijt die xliij. biscop van Utrecht. Dit aldus gesciet wesende, biscop Jacop van Zuden seer begeerlyc staende na dat bisdom van Utrecht, ende siende dat die gheconfirmeerde Jacob van Oesthoern mit eenre ongeneseliker siecten bevaen was, heeft doen bestellen (als sommige willen seggen) dat die eerste vacancie des stoels ende bisdoms van Utrecht tot des paeus camere gehouden soude worden, hopende noch doer promotye ende hulpe van sommige waerlike heren dat bisdom te vercrigen. Dese biscop Jacob van Utrecht was een man van eerliken leven ende een beminre der geesteliker religiën, is in datselve jaer oflivich geworden op dye xij. calende van october, ende worde in de Domkerke eerliken begraven.

¶ Van Johan van Diest, die xlv. biscop van Utrecht.

Dat xvij. capitel.

Na den doot biscops Jacobs van Oesthoern zijn dye capittelaers weder vergadert, ende koren eendrachtelicken mit gemenen wille ende consente Johan van Bronc-horst, proest van Oude Monster, tot enen biscop van Utrecht; dyewelke terstont dat bisdom bestont te regeren, ende des Stichts saken te onderwinden. Die hoge vasallen ende leenmannen der kerken van Utrecht, als die hertoge van Brabant, die grave van Hollant, Reynout dye Swarte, regent des lants van Gelre, hebben notabele ambassaten gesonnen te Romem, den paeus oetmoedeliken biddende voer heer Jan van Diest, proest van Cameriken, dat hi hem wilde versien met dat open bisdom van Utrecht. Die paeus Johan die xxij. doer begeerten der voerseyder princen, heeft den

Die twee-en-twintichste divisie

voorseide Johan van Diest versien met dat open bisdom van Utrecht; ende hi worde in 't hof van Romen gewijt, ende haeste hem doe neder te comen. Ende heeft vergadert een schoon <C xcix-v> geselschap van heren ende knechten, ende is sedeliken in die stat ghecomen mit een scoen ridderscap, ende is na ouder seden geset in die biscopeliken stoel, ende is geconsacreert die xlv. biscop van Utrecht. Ende Johan van Bronc-horst, die dat bisdom een luttel tijts hadde gheregeert, is weder ofgeset.

¶ In ditselfde jaer worde in 't lant van Normandiën een kint geboren dat twe meyskens scheen te wesen in één lichaem; van boven of totten navel toe waren 't twe personen ofte twe menschen, ende nederwaerts was 't mer één persoen ende enkel. Ende dat twe versceiden vrouwen waren, sach men daer an: want zomtijts als d' ene lachte, screide die ander; als d' ene sliep, so waecte die ander. Ende dye ene starf wel een jaer voer d' ander; ende alsdoen bleef die ander gaen mit dat ander sware, dode lichaem, d' welc si niet langer verdragen en mochte, overmits den groten last ende stanc; ende si starf ten lesten mede.

¶ Van een wijf uut Zeelant, dye een roesinne was.

Dat xix. capitel.

In 't jaer M iij C xxiiij, Kaerle dye Scone, coninc van Vrancrick, Phillips die scoen sijn soen, die een oom was des graefinne van Hollant; dese coninc Kaerle nam te wive keyser Henricxs dochter die sevende van Romen. Dye coninc dede bidden ende vergaderen vele princen ende heren uut Vrancrijc ende daer omtrent, om te comen tot Parijs, ende festiveren ende eren die brulofte ende coninge des coninginne, sijns toecomende huysvrouwe; welke feeste die goede graef Willem mit vele edele baronen ende ridderen uut Hollant ende Henegouwen met sijnre huysvrouwe Johanna op die Pijnsterdach ghefestiveert ende gheëert heeft. Ende dese feeste worde ghehouden ende verchiert mit vele triumphen ende bliscappen, mit musiken ende rethorike, mit snaerspelen ende mit menigherley ander spelen, van der avonturen welcke altesamen luttel oft nyet worden gheacht ende gherekent bi allene dye teghenwoerdicheit één der vrouwen. Alle spelen, alle jocken ende boertinghe batamenten worden versmaet van allen, opdat si aenscouwen ende sien mochten die vrouwe dyen die Zelanders overgesonden hadden ende mit grave Willem daer gecomen was. Want si was soe groot van lichaem ende so wonderlike groot an te sien, dat mannen van middelbaer statuere ende grootheden by haer als kinderen te houden waren. Si was so starc dat si in elken hant een vol vats Hamburger biers swaers droech, alsof si leech waren gewest; men seide waerachtelic dat een balc de viij mannen niet dragen en mochten, droech si alleen daer men hebben woude. Mer 't meest was te verwonderen dat hoer vader ende moeder also cleine personen waren ende si so groot ende starc was.

¶ Van enen Jode die Onser Liever Vrouwenbeelde grote smaetheit dede.

Dat xx. capitel.

Daer was een jongeling in Henegouwen, ende was een Jode; dese begeerde hertelicken kersten te worden, denwelken dese goede grave als een vercoeren soen van der vonten geheven heeft, ende voede ende onthilt hem bi hem in zijn hof. Dese bekeerde Jode veinsde hem grote devocie te hebben, ende quam op een tijt in der kerken des cloesters gheheten Cameronck; ende als hi daer alleen was, sach hi daer hangen een scoen suverlic beelt van Onser Liever Vrouwen, der suver Maget Maria, costelick ghescilt in een tavereel; dat welke die vermaledide geweijsde kersten mit sijnre glavië in sine rode bloesende wangen stac, ende haeste hem snellicken vandaen te comen. Ende terstont so began uut die versche wonde scoen root bloet te lopen, doer welke menigerhande siecten ende qualen genesen worden, daer si mede besmet waren. Dit aldus van desen valschen kersten gesciet wesende, heft haer de suver reine Maget Maria gebenedijt in der nacht geopenbaert een out smit, ende heft hem vermaent dat hi soude gaen ende nemen an een camp tegen desen valschen kersten, ende wreken den laster dat haer beelde ware misdaen. d' Welke also is gesciet; want die smit heeft doer hulpe der Moeder Ons Heren desen valschen Jode in den camp verwonnen, hoewel hi een out man was, ende d' ander een vroom jongheling; ende verwonnen wesende, is hi an die galge gehangen, also hi hadde verdient, twisken twe honden, die hem dootbeten.

¶ Hoe grave Willem van Henegouwen ende Hollant te Roem reisde, om te wesen in des conincs Lodewics croninge.

Dat xxi. capittel.

<CC-r> In 't jaer Ons Heren M iij C xxvij, doen reisde hertoge Lodewijc van Beyeren, gecoren coninc van Romen, over dat gebercht om te ontfangen die keiserlike crone van den paeus. Ende begeerde seer herteliken op grave Willem van Henegouwen ende van Hollant sinen sweer, wes dochter die coninc te wive hadde, dat hi hem wilde gheseelschap houden ende zijn croninge te eren mit sijnre tegenwoerdicheit, ende screef hem enen brief inhoudende aldus:

Lodowijc, bi der graciën Goods coninc van Romen, altijt Vermeerder des Rijcxs, den doerluchtigen vorst ende prince Willem, grave van Henegouwen ende van Hollant, onse gracie ende alle goet! Want overmits der milden gaven Goods vele steden ende castelen verde ende na ons hulde ende trouwe hebben gesworen, die onse voersate keiser Henric saliger gedachtenisse in voertiden onderdanich waren, also dat onse keiserlike crone te ontfangen ons niement hinder noch moijenisse doen en mach; waerbi wy vermanen dine sweerscap ende trouwe, dien ghi ons ende den keyserijc sculdich biste; daer wy di een overlit of bekennen, datstu sonder merren mit een scoen geselschap van ridderen ende heren coemste in Lomberdiën, om mit ons te ontfangen die hoecheit des keyserliken seghes, die ons niet en staet te vercrigen buten u. Gegeven, etcetera.

Grave Willem desen brief ontfangen hebbende, heeft in sijnre

Die twee-en-twintichste divisie

geselschap genomen dye grave van Ghelre, die grave van Cleve, die grave van Gulic ende die grave van den Berge, mit viij C uitgelesen ridderen, ende haeste hem dat geberchte over te passeren ende den keiser bistant te doen tegen die partije van Gwelphe, die hem des behinderen wouden. Ende dit aldus opgenomen hebbende was hi van sinne ende rade dat hi eerst in den Roomschen hove trecken wilde om den coninc Lodewijc mitten paeus te versoenen eer hy myt hem mit ridderliker geselschap in IJtaliën reysde. Die paeus heeft dit haesteliken vernomen, ende dede terstont alle die bruggen over den Roen opbreken, opdat dye grave daer nyet lichteliken over comen en soude, ende geboet hem op die piene der ewiger maledixen dat hi weder na sinen landen reysde ende dat hi mitten coninc in IJtaliën niet en quame. Ende die grave is aldus van sinen opgenomen opset gekeert ende heeft een weinich tijts ghebleven bi den coninc tot Parijs, ende heeft hem daer seer starckeliken verbonden ende aliancie gemaect mitten coninc tegen den Vlaminghen, die hem van nijewes weder teghen die coninc opstelden ende versetten.

¶ Van den strijt die die coninc van Vrancrijc ende grave Willem van Henegouwen ende van Hollant tegen de Vlamingen hadden.

Dat xxij. capitel.

In den jaer Ons Heren M iij C xxvij heeft die coninc Phillips van Vrancrijc vergadert een groot machtich volck van wapene, ende quam in die graefscap van Vlaenderen; ende in sijn hulpe quam mede dese ghoede grave Willem van Henegouwen ende van Hollant, ende dede sijn tenten setten bi Casselberghe, opdat hi na sijnre ouder gewoente tusschen den coninc ende den Vlamingen enyge vrede ende paijs maken mochte. Dye Vlaminghen haesteden hem van den berge neder te comen, ende meenden den coninc haestelic ende onversien in sine tente doot te slaen; d'welc grave Willem vernemende dede sijn trompetten slaen, sijn bannieren ontwinden, ende quam dat verwoede volc mit enen onversaechden moede tegen. Ende dese twe bataelghen anééngelcomen wesende, hebben si elc seer vromeliken gestreden om die overhant ende den prijs des stryts te houden; mer ten lesten worden die Vlamingen also seer vermoeyt, dat si dat velt begaven, ende verloren den strijt. Dye grave sittende op een snel paert, ende doerbrekende mit groter vromicheit die betaelgen, worde van sine paerde geslegen ter aerden, ende was in groten perikel zijns lijfs; ende worde starkeliken bescermt, ende mit groten arbeit weder op zijn paert geholpen, overmits bistant des graven van Oestervant, sinen soen, heer Dirc van Bredenroede, heer Jan van Arkel, heer Phillips, burchgrave van Leyden, heer van Wassennaer, heer Jan van Egmont, Wouters soen van Egmont, heer Aernt van Cruningen, heer Jan van Polanen ende van der Lecke, heer Jan van Haemstede ende heer Willem van Duvenvoerde, ridderen.

<CC-v> In desen stryde bleven verslagen omtrent vi dusedent Vlamingen, ende gheschiede opten xxiiij. van augusto.

¶ Hoe heer Willem, grave van Oestervant, grave Willems soen, toech in Pruissen op die onghelovighe Ruyschen³⁵⁷.

Dat xxij. capitel.

In desen stride worde Willem, grave Willems soen, ridder geslagen, ende hadde hem vromelick ende wiselic, ende toende hem als een stout onvervaert ridder; waerom sijn vader, die goede grave, sende hem mit enen betaemliken staet totten heren van Pruysslant, daer hi mitten oversten meester van Pruysslant van der Duytscher Oerden een wijl tijts op die heiden ende onghelovighe Ruyschen met groter loven ende prys clouckeliken stridende was. Die heiden hadden scyer vernomen desen nieuwen jongen Hollantschen ridder, want hi niet of en lyet te wederstaen myt groter cracht haer vermetelde³⁵⁸ opsetten dat hi hemluden mit groter clouc-heit ende vromicheit dicwils also lastich ende moeylick was in scade van roven ende branden, dat si nimmermeer van hem ombeschadicht en bleven, ende ontsagen hem seer in sijnre teghenwoerdicheit te comen als hi in den velde was.

¶ Van Edewaert die Derde, coninc van Engelant, ende van Phillips van Valoys, coninck van Vrancrijc.

Dat xxiiij. capitel.

In 't jaer Ons Heren M iij C xxviiij starf Eduwaert de Anderde, coninc van Engelant, als hi xx jaer hadde gheregert, ende wart tot Glovernie begraven. Hy hadde te wive Ysabella, coninc Phillips dochter die Scone van Vrancric, ende was die sone coninc Kaerls suster van Vrancric. Ende si hadde bi haren man Edewaert enen soen oec gheheten Edewaert, van dier name dye derde, ende die had te wive Philips des goeden grave Willems van Henegouwen ende van Hollants dochter, daer si by creech vij sonen ende één dochter. Die eerste soen was Eduwaert, prince van Waels ende vader van coninc Rychaert, die na Eduwaert, sinen oude vader, coninck van Engelant³⁵⁹ was; die ij. was Willem van Hersthervel, ende starf jonc; dye iij. was Jan van Gent, dye eerste te wive hadde Blanche, hertoge Henrics enige dochter van Lancaster; ende mit deser dochter creech hy dat hertichdom van Lancaster, ende creech daerbi Henric van Derby, dye na coninc Rychaert coninc van Engelant gecoren ende gemaect worde. Ende sijn dochteren waren Phillippe, coninginne van Portegael, ende die graefinne van Peinbroeck. Ende als hertoge Jan van Lancasters eerste wijf gestorven was, nam hi sijn anderde wijf, geheten Constancie, coninc Peters dochter van Castilgen, daer si een dochter bi creech, geheten Katrine van Castilgen. Die v. soen was geheten Edmont, hertoghe van Jorck; dese hadde ij sonen, als Edmont, hertoge van Jorck; ende starf sonder kinder. Ende die ander soen, geheten Rijchert, grave van Cantebrie, worde oec hertoge van Jorck; ende die hadde een soen geheten Eduwaert, die iij. hertoge van Jorck ende na coninc van Engelant, ende een dochter geheten Margriet, die te man hadde hertoghe Kaerl van Borgongen. Die vi. soen was Willem van Windescoer, ende starf sonder kinder. Dye vij. soen van coninc Eduwaert hiete Thomas, hertoch van Cloucester. Die enige dochter hiete Alinora, ende hadde te man Reinout den eersten, hertoge van Gelre, daer si bi wan Reinout ende Eduwaert, hertogen van Gelre. Ende in ditselve jaer van xxviiij starf mede Kaerl dye

Die twee-en-twintichste divisie

Scone, coninc van Vrancrijc, broeder van IJsabele, coninginne van Engelant, den derden coninc Eduwaerts moeder. Ende van deser IJsabele wegghen vermeten hem die Engelschen te wesen warachtige successoren ende erfgenamen der cronen van Vrancrijc. Waerom hier van node is te bescriven dye ofcoemste der coningen van Vrancrijc, ende dat op 't corste, als Robertus Gaguinus dat bescrieft. So is te weten dat coninc Phillips die Scoen van Vrancryc hadde iiiij sonen ende iij dochteren, te weten Robbrecht, starf jonck; die anderde, geheten Lodewijc Hutijn was coninc nae <CC i-r> sinen vader omtrent een jaer, ende liet enen soen after, geheten Jan; mer dye starf jonc, eer hi gecroont was; ende die dochter, geheten Johanne, hadde te man coninc Phillips van Naverre; ende also daer niet dan één dochter van coninc Lodewijc en bleef, so quam dye croen op Phillips die Lange, sinen broeder; ende hi was coninc v jaer, ende liet een dochter after, die den grave van Artoys te man hadde; ende die croen quam op Kaerl dye Scoen, sinen broeder. Ende hi besat die croen vij jaer lang. Ende hi hadde te wive Johanne van Bourgongen, die een dochter baerde na sinen doot, geheten Blanche. Die eerste dochter van coninc Phillips die Scoen, geheten Margriet, hadde te man Serrant, des conincs soen van Castilgen. Die ij. dochter, geheten Ysabele, hadde te man dye anderde coninc Eduwaert van Engelant, den derden Eduwaerts vader, als voer gescreven staet. Die iij. dochter Catherine starf jonck. Ende also van desen iij gebroederen, coningen, die één after den anderen geen levende sonen en bleven, so was daer grote twedracht tusschen den Fransoysen ende den Engelschen, also coninck Eduwaert hem vermat te wesen dye naeste levende manspersoen, dat hy daerom die croen van Vrancryc besitten soude; want zijn moeder Ysabele was coninc Phillips die Sconen dochter, ende die scone coninc Kaerls suster. Mer die croen en mocht op gheen dochter comen, want had si op een dochter mogen comen, so soude si myt recht gecomen hebben op coninc Lodewijcs Hutyns dochter zoen, die coninc van Navaren, die hem nochtans niet en onderwant van der cronen van Vrancrijc. Want die Fransoysen enen wet ende recht hebben, gheheten "lex saliqua", die gegeven ende ingeset is geweest eerst van coninc Pharamont van Vrancrijc, ende onverbroken is gehouden gheweest tot desen daghen toe, als dat gheen vrouwe persoen deel noch erf hebben oft houden sal an der croenen van Vrancrijck, mer sal altijt comen ende erven opten outsten manpersoen, gecomen van der liniën ende swaertzijde der coningen van Vrancrijc; datwelke oec een oude costume ende gewoente is geweest ende gehouden onder den Fransoysen. Uut desen ende meer andere redenen, soe hebben die genoten princen ende heren van den Parlement³⁶⁰ van Vrancrijc gecoren ende genomen tot enen coninc van Vrancrijc Phillips van Valoys, ende was grave Kaerls van Valoys zoen, broeder van coninc Phillips dye Scoen. Ende aldus waren coninc Kaerl die Scoen ende dese Philips, grave van Valoys, twe broeder kinder, ende was op dese tijt dye outste ende naeste levende man persoen van der cronen van Vrancryck. Ende van desen twedracht quamen namaels vele oerloghen ende bloetstortinghe, daer dat conincryc van Vrancryc sere mede gequest ende gedestruueert worde. Ende dese coninc Philips van Valoys hadde een suster geheten Johanna, ende hadde te man den goede graef Willem van Henegouwen ende van Hollant. Doer welke toedoen dat oerloge tusschen dese twe machtige coningen gesoent ende verenicht worde, als dat dye coninc van Vrancrijc soude den coninc Eduwaert van Engelant weder overgeven³⁶¹ dat lant van Aquitaniën, ende hi ontfinc 't van der cronen van

Die twee-en-twintichste divisie

Vrancrijc te leen, ende dede den coninck enen eedt daerof. Mer dese pays en stont niet lange, als men noch horen sal.

¶ Van een grote haestige wint.

Dat xxv capitel.

Omtrent dese tijt, als op Sinte Simon ende Judas der apostelen dach, omtrent Vespertijt, quam³⁶² ende stont op also groten ende scielycken wint tot veel plaetsen in der werlt, datter veel kercken, cloesteren, sloten, husen ende andere tymmeraetsen ter neder vielen ende waeyden. Ende dat loot, daer dye husen ende kercken mede ghedect waren, waeyde seer verde van der kerken; mer dese wint en duerde nyet lang.

¶ Van een groot opwater.

Dat xxvi. capitel.

Ende hyernae wenich tijts, quam alsoe groten opwater ende vloet, nyet comende van den regen, mer uuter aerden opspringende tot dat hoechste van sommige berghen, daer men gheen water ghewoenlic en was te sien.

Item. Tot Avioen in Ytaliën voer men mit scuten ende scepen langhes die straten. Veel brugghen, sloten, toernen ende husen vielen ter neder, want dat water die aerde onder uutwelde, ende dede alle <CC i-v> die werlt doer grote scade.

¶ Hoe die goede graef Willem Oest-Vrieslant wedercreech.

Dat xxvij. capitel.

Op dese selve tijt so nam graef Willem op, dat hi die ongehoersamige Oest-Vriesen wederbrengen woude tot sijnre onderdanicheit. Ende dede bereiden veel scepen van oerlogen, die welken hi sende op de zee, ende namen enen groten roof uutten dorpen van Nyemarden ende Oudemarden in Geesterlant omtrent Staveren; ende wat Vriesen dye si op 't water vonden, worpen si overboert ende verdrencten se. Ten lesten waren daer enige eerwaerdige abten ende andere notabile poorters van Staveren die desen strijt ende twedracht opnamen, ende daer wort enen dach gheset om te spreken van paijs ende vrede binnen die stede van Haerlem, daer soeveel in gedaen ende gesproken worde, dat daer een vriendeliken paijs ende soene worde gemaect tuschen beiden in deser manieren: als dat alle die Vriesen die bi der rivieren der Lauwers wonen, souden gehouden wesen binnen twe jaren haer lenen te ontfangen van den grave voerseit; sine baeljuwen, scouten ende dienres souden si sonder enige wederseggen ontfangen, ende souden sinen rentemeesteren zijn tributen ende behoerlike thynse geven. Ende dese paijs aldus ghemaect wesende, thoonden die Vriesen eenen ouden brief ende register den grave Willem, bewisende mit hoedanigher feeste ende solemniteyte een graef van Hollant gehouden was in Oest-Vrieslant te comen ende aldaer van hoghen

Die twee-en-twintichste divisie

ende³⁶³ nootlicke saken recht ende justicie enen ygeliken te doen.

In den jare Ons Heren M iij C xxx, opten xxviij dage van julio, was 't so groten eclipsis, dat die zonne midallen sere verduysterde ende verginc, ende die dach was doncker als die nacht.

In 't jaer daerna, van xxxi, was Grote Tafelronde tot Utrecht op Sinte Katrinen Velt.

¶ Van die rebelheit des casteleyns in Hagensteyn tegen den biscop.

Dat xxviij. capitel.

Des jaers daeran van xxxij, was een casteleyn op dat huys te Hagensteyn, gheheten Henryck. Dese quam al by wilen ghevaren over dye Lecke, berovende ende scattende die ondersaten des biscops van Utrecht. Johan die biscop bat herteliken den goeden grave Willem dat hi hem bistaen wilde ende helpen hem dyt grote ghewelt ende onrecht keren, want hy seer daerin was ghestoert, ende en mochte 's alleen nyet wreken. Ende die grave sende Willem Kuser, baelju van Rynlant, mit een deel volcs uut Waterlant ende Aemstelrelant, daer hem die biscop an versaemde mit sine ridderen, jonckeren, burgheren ende ander sine ondersaten van den dorpen, ende voeren weder over die Lecke, ende verbranden alle die husen ende woninghen haerre vianden, ende namen weder wraec van hem. Ende sijn weder myt groter eren ende love onghescent elc tot sinen lande ghereyst.

¶ Van der oerloge tuschen heer Willem van Duvendoerde ende dat Sticht.

Dat xxix. capitel.

In den jaer van xxxij was een scout geheten Gysbrecht op die Nyevaert, diewelc dat scoutambocht aldaer bediende uut heer Willems naem van Duvendoerde. Dese voerseyde scout worde dootgeslagen, waervan een groet rumoer ende onvrede ende veel quaets daerom in den Sticht gesciede. Ende in wrake van desen, quam heer Willem van Duvendoerde om de smalicheit te wreken, ende verbrande dat dorp te Gein. Dye gemeente der stat van Utrecht togen wederom, ende verbranden dat dorp van Nijevaert. Daerna heft here Willem een groet heer volcs vergadert uut die graefscappen van Hollant, Gelre ende Cleve, ende is gecomen in groter moghentheyte tot Renen. Ende aldaer sijn heer in ordinancye ghestelt hebbende, is hy getogen over Heimansberch, ende heeft een deel van dat dorp van der Horst verbrant. Willem van Boerstal, castelein van der Horst, heeft hem vromelic mit scieten ende werpen bescermt <CC ij-r> teghen sine vyanden, ende behinderde sere dat si niet vorder en quamen. Here Willem van Duvendoerde³⁶⁴, die gheen instrumenten en hadde daer hi dat casteel mede mochte bestormen ende winnen, is ghetogen te Tuijl, daer hem die Zeelanders ende die Vriesen mit groot volc verbeidende waren; daer waren oec gecomen vele Brabanders ende Vlamingen. Johan van Diest, biscop van Utrecht is hiertegen gecomen mit sijn Stichse heer, mit edele ridderen ende knechten; ende uut sine stat van Utrecht, mit ontwonden bannieren ende blasende trompetten, ende

Die twee-en-twintichste divisie

woude desen heer Willem uut sinen lande ende Stichte van Utrecht mit cracht verdriven oft enen bloedigen strijt met hem vechten. Als dese dingen aldus gescieden, is grave Willem haesteliken uut Henegouwen gecomen tot Dordrecht, ende geboot heer Willem op dye verboernisse van sine hulde ende gracie, dat hy sonder merren al dat heer ongescent weder soude brengen, ende dat hi in geenre manieren tegen den biscop hem vermate te stryden. Ende van stonden an uut ghebot des goeden graves, worden terstont alle die tenten opgebroken ende te scepe gebrocht, ende elc toech weder in den sinen.

¶ Van den groten vloede in dat Sticht ende Hollant.

Dat³⁶⁵ xxx. capitel.

In den jare van xxxiiij, in die maent van november, op Sinte Clemens dach, was 't een grote storm van winde, van donre ende van blixem, ende dat zeewater verhief hem also hoge, dattet boven alle dijken ging staen, also datter vele luden ende beesten jammerlicken verdroncken, in Vlaenderen, in Hollant, Zeelant ende Vrieslant, ende bisonder die bi de cant van der zee woenden leden den meesten noot.

¶ Hoe die heerlic-heit van hoesden vercoft worde.

Dat xxxi capitel.

In denselven jaer van xxxiiij starf here Jan, die xx. heer van Hoesden, sonder kinderen. Dese here Jan, doer ingeven heren Jans van Elshant ende des heren van Cranendonc hadde die heerlic-heyte, stede ende slot van Hoesden vercoft hertoge Jan van Lotteringen, van Brabant ende van Limburch; mer here Jan van Drongelen, sijn oom, was hiertegen alsoe veel als in hem was. Mer hy en mochte 's nyet keren, noch houden tegen alsulken machtigen prince. Ende als dese heer Jan van Hoesden gestorven was, quam tot Brusel die graef van Sassenburch, die te wive hadde des voerseiden heren Jans enige suster, ende begeerde van den voernoemde hertoge Jan te leen t' ontfangen die heerlic-heit van Hoesden mitter stede ende dat slot; ende als hi niet vercrigen en mochte is hi mit groter onwaerdicheit vandane gereyst, overdenckende dat men die stede, slot ende heerlic-hede van Hoesden te lene houdende was van den graefscap van Hollant. Ende hi is getogen bi grave Willem van Hollant, ende vercofte hem die stede, slot ende heerlic-heyte van Hoesden, myt alle sinen toebehoren, om een sekere zomme van penningen; uut denwelken naderhant een grote twijdracht op gestaen is tuschen Brabant ende Hollant.

¶ In 't jaer Ons Heren M iij C xxxv wert ghefundeert ende ghestyct dat Cartuser cloester binnen Coelen op dyeselfde plaetse, als 't te gheloven is, daer Sinte Severijn, biscop van Coelen, des snachts, als hi ghinc versoeken dye heilighe plaetsen, der martelaren Sinte Martijns zyel, biscop van Tours, op sach voeren mit engelschen sanghe in den hemel, als sijn legende breder uitwijst.

¶ Van die justicie des ghoeden graefs van Hollant over den baelju van Zuyt-Hollant.

Dat xxxij. capitel.

Daerna, in den jaer M iij C xxxvi, so was een lantman in Zuyt-hollant, diewelke een alten uutermeden sconen koe hadde, van denwelcken hi sijn wijf, sijn kinderen, alle sijn huysgesin, dagelixs die cost ende voetsel hadden. Die baelju van Zuyt-Hollant hadde gaern dese koe van den goeden man gecoft, mer hi en mochter niet ancomen, waerom de baelju heeft desen lantman die koe mit ghewelde uut sinen lande ende weyde genomen, ende heeft hem enen anderen in die stede gegeven, die so goet niet en was. Ende die lantman en was hiermede niet tevreden. Dese lantman, doer ingevenen ende raet zijre vrienden is snelliken ghetogen in Henegouwen tot graef Willem van Henegouwen, wesende op dye tijt te Valenchyn, seer sieck ende cranck, ende heeft hem gheclaecht dat grote ghewelt ende crachte d' welcke hem van den baelju gheschyet was. Dese grave, dit horende, hadde medeliden mitten armen lantman, ende screef van stonden an <CC ij-v> enen brief an den scout van Dordrecht, dat hi alle saken aftergeset terstont by hem comen soude, myt hem brengende den baelju van Zuyt-Hollant, sinen neve. Die scout desen brief ontfangen hebbende ende gelesen, vraechde den baelju sinen neve of hi oec yet tegen des graven eer gedaen ende bedreven hadde. Daer die baelju op antwoerde: "Anders nyet, dan ic enen lantman een scone koe ontnomen hebbe tegen sine wille; mer ic hebbe hem enen andere in die stede wedergegeven." Aldus zijn si te samen totten grave in Henegouwen getogen, ende die scout is eerst totten grave gegaen om te anhoren wat die sake waer daer hi om ontboden was. Die grave heeft hem vriendelic ontfangen, ende vraechde waer dye baelju zijn neve waer. Die scout seyde: "Myn heer, hi is hier beneden in 't hof." Doe seyde die grave: "Laet hem hier boven comen." Ende gecomen wesende, vraechde dye grave of hy ware baelju van Zuyt-Hollant. Die baelju antwoerde ende seyde: "Soe lange als mijns heren genade dat believet." Doe seyde dye grave: "Hoe staet het in Hollant?" Die baelju antwoerde: "Genadige heer, alle dyngen sijn in goeden rusten ende vrede." Doe seyde die grave: "Syn alle dingen in goeden rusten ende vrede? Waerom ghi, die een baelju ende rechter syt, hebt ghewelt ende cracht gedaen enen lantman, minen ondersaet, hem benemende tot sinen onwille een scone koe uut sinen lande ende weide?" Ende die grave liet den lantman voer hem comen, ende vraechde den baelju oft hi hem wel kende, ende wat van dese koe gesciet ware; doe seyde die baelju: "Myn here, ic hebbe hem enen anderen koe in die stede gegeven." Doe seyde dye grave ende oft die koe so goet nyet en ware; "meendi dan den lantman daermede voldaan te hebben? Neen, also niet; mer ic neme die sake van u beiden an mi, ende ic sal die rechten." d' Welc hem beiden, den baelju ende lantman, wel behaechde. Doe gaf dye goede grave een sentency over hem beiden aldus, als dat die scout van Dordrecht also geringe als hi te huys quame, dat hi den lantman geven ende betalen soude sonder vertrec uut den besten ende gereetsten goeden den baelju toebehorende die somme van hondert gouden cronen van goeder munte ende gewichte, ende dat hi oeck den lantman niet meer moyelic en ware van deser sake. Ende met deser uitsprake waren beider pertyen wel te vreden. Doe seyde die grave totten baelju³⁶⁶: "Nu hebdi den lantman voldaan, ende siet, daermede

Die twee-en-twintichste divisie

verenicht; mer noch niet mit mi." Ende seide totten scout: "Gaet hene ende vaert thuyswaert, ende doet als ic u bevolen hebbe; mer die baelju moet hier bi my bliven, ende moet mi mede voldoen." Ende die grave dede een biechtvader comen, dat die baelju hem biechten mochte; ende die grave toech selver dat swaert uiter sceide, ende gaf den boedel in die hant, om justicie te doen. Dit ghedaen sijnde, sprack die grave totten scout: "Neemt nu myt u den baelju uwen neve, ende begraeft hem, ende wacht u sulcs feyts, opdat u diergeliken niet en gheschie." Ende dye scout reysde thuyswaert mit sinen doden neve, ende hi voldede den lantman van de hondert gouden cronen, als hem die goede grave bevolen hadde te doen.

¶ Hoe dye goede graef Willem oflivich worde, ende van die goede informacij ende onderwisinghe dye hi sinen sone leerde.

Dat xxxij. capitel.

In den jaer M iij C xxxvij openbaerde hem een grote comete; ende in datselve jaer worde die goede graef Willem mit groter siecten beswaert, ende dede tot hem comen die grave van Oestervant, sinen sone. Denwelken hi onderwees ende leerde God van hemelrijcke boven al te beminnen ende te vresen, ende dat hi ymmers recht ende justicie dede, ende dat hi sine landen ende ondersaten in rusten ende vrede houden soude; ende dat hy dye niet scatten noch mit enige nyewer opsetten beswaren soude, ende dat hi die geestelicke personen niet overvallen noch moyelick wesen en soude, ende andere vele goede leringe ende onderwisinghe. Ende die goede grave worde van dage te dagen sieker, ende gaf God den Here sinen geest op den vij. dach van junio, nadat hi sine landen van Henegouwen, Hollant, Zeelant ende Vrieslant rustelic ende vromelic hadde geregiert xxxij jaren; hi was een prince seer victorioes in striden, seer gepresen in steken ende tornyeren, ende vrunctlic, minlic ende ontfancllic in allen heren hoven ende geselschappen. <CC iij-r> Ende worde seer eerliken ende feesteliken begraven in die stede van Valenchyn in Henegouwen. Ende Johanna, zijn huysvrowe, die graefinne, heeft na haer mans doot die werlt ende al datter in was om Goods willen aftergelaten, ende is gegaen in een cloester van der Cisterciën oerden, geheten Fontanille, ende is gheworden een nonne, ende heeft God van hemelricke aldaer mitten anderen religose vrouwen ende nonnen naersteliken ende vijrichliken ghedient. Ende is aldaer gestorven ende begraven in 't jaer M iij C ende xlij.

¶ Van dye edelen die doe in Hollant waren.

Dat xxxiiij capitel.

Op dese tijt waren in Hollant vele edele ende sciltboertighe mannen, daer die vroomste ende beste of waren Willem, grave van Ostervant, des goede grave Willems soen; Johan van Beadmont, grave van Boloys, des goeden grave Willems broeder; Henric, heer van Bredenroede ende Dirck, heer van Bredenroede, sine broeder; Simon ende Dirck van Teylingen; Johan, heer van Hoesden; Johan, heer van Drongelen, sijn oom; Johan, heer van Arkel; Dirck, heer van Valkenburch, Montiauwen, broeder der huysvrouwen des heren van Bredenroede, die tot enen

Die twee-en-twintichste divisie

wive hadde die vrouwe van Voorne. Claes, heer van Putten ende Strenen; Phillips, burchgrave van Leyden, heer van Wassenner; Johan, heer van der Lecke ende van Polanen; Johan, heer van Hokelom; Otto, heer van Asperen. Johan, heer van Egmont, Wouters soen van Egmont; Ghijsbrecht, heer van Iselstein; Henric, heer van Vianen; Johan Persijn, heer van Waterlant; Gwije, heer van Haemsteden; Aernt, heer van Cruningen; Willem, heer van Naeldwijn; Floris van Spyck; Jacob van den Woude; Floris van der Merwen; Dirck ende Harmen van Swieten; Gherrit van Heemskercke; Gherrit van Raephorst; Gherrit van Poelgeest; Floris van Tol; Oetgijer van Spangen; Willem van Dongen; Willem van Duvendoerde; Willem Kuser, baelju van Rijnlant; Dirc van Sassenhem; Danel van Matenesse; Dirc van Matenesse, zijn broeder; Mathéus van der Burch; Jacop van der Burch; Willem van Oudshorne; Adam van Scotlant; Claes Oom; Floris van Adrichom, alle voernoemt ridderen. Dirc van Assendelf; Frederick van Seventer; Gherrit van Scotan; Jacob van Bakenesse; Floris van Boechorst, alle sciltknechten, mit meer ander.

Die drie-en-twintichste divisie

Hier beghint die xxiiij. divisie, ende heeft xvi capitelen.

Pausen.

Anno dusement iij C xxxv.

Dat eerste capitel.

Benedictus³⁶⁷ die xij. paeus.

Benedictus die xij. was dye CC vi. paus; hi was van Tolosen, ende sat seven jaer, drye maenden ende xvij dagen; hi was een monic van der Bernerdyten Oerde. Hy was een glorioes doctoer in der Godheit, ende seer straf in beneficiën te geven. Hi liet enen groten scat after, niet zijn vrienden ende magen, mer den armen ende der Heyliger Kerken. Hi was also straf, dat hi nauwe zijn vrienden ende magen woude kennen, segghende dat die paeus geen vrienden noch magen en hadde.

Anno M iij C xlij.

Clemens die vi. was dye CC vij. paeus. Hy was van Lemovicen, ende sat x jaer, vij maenden, xxviij dagen. Hi heeft dat gulden jaer, dat Bonifacius tot elke C jaren ingeset hadde, verwandelt ende geset van l jaren tot l jaren; ende dit is dat rechte gulden jaer. Dese paeus was een Benedictyn ende van groter doctrinen ende heylicheyt. Hy en lyet niement van hem ongetroost ghaen. Ende starf tot Avinioenen, ende wert aldaer begraven.

Anno dusement iij C xlvij.

Keyseren.

Karolus dye iiij. — coninck Jans soen van Bemen, die in den strijde tot Cressi van den Enghelschen verslaghen worde — dese worde van den koervorsten eendrachtelicken gecoren. Hy was een cloec, listich ende wys man, ende seer geleert in menigherley sprake; hi sat in hogen saken die dat keiserryc <CC iij-v> oft dat conincric angingen selver in persone te recht, ende dede enen igeliken recht ende justicie mit sulker tale van sprake, als diegene deden die rechts voer hem plaechden; hi wert uut bevele des paeus Clemens die vi. tot enen Roemschen coninc gecoren om te wederstaen die rebellicheit des keyzers Lodewijcs. Hi wert te Romem mitter keiserliker cronon ghecroent van dengenen die Innocencius, paeus, dye vi. daertoe gheordineert hadde. Hy was veel meer sorchvoudich om dat conincric van Bemen in groter eeren ende gloriën te extolleren ende te verheffen dan dat keyserrijc.

Item. Hy maecte vele statuten ende wetten. Ende bysonder heeft hi enen alten behulpeliken recht statuijt ende wet ghemaect voer alle geestelicke luden ende haer goeden, die men gemeenliken heet Carolina; mer God beter 't, si wort sere misbruct. Etcetera. Ende als dese keyser een out man geworden was, verwerf hi an den koervorsten dat si sinen outsten soen geheten Wentzelaüs³⁶⁸ tot enen Roemschen Coninck koren als hi xv jaer out was; ende dyt was in 't jaer M iij C lxxi. Ende beloefde enen igeliken van den koervorsten

Die drie-en-twintichste divisie

te geven hondert³⁶⁹ dusent gulden. Ende dit gheschiet wesende ende hi niet en wist waermede te betalen, heeft hi den corvorsten tot enen onderpant geset sommighe steden ende sloten des keiserrijcxs; ende daerenboven verleende hi hen grote sware tollēn opten Rijnstroom, waerom dat Pius de paeus die ij. scrijft, dat overmits desen versettinge ende onderpandinge des Rijcxs steden dat keiserrijck sinder die tijt nije weder te boven ende te verhalen comen en mochte, want wie tot enen Roemschen Coninc gecoren wert, die moet sweren dat hy den corvorsten by haer pantscappe ende verleninghe laten sal ende die niet wederropen. Ende hierna starf dese keiser Karolus in 't jaer M iij C lxxix.

¶ Van grave Willem, des goeden grave Willems zoon, ende was die xx. grave van Hollant, Zeelant ende heer van Vrieslant.

Dat ij. capitel.

Ende als dese goede graef Willem gestorven ende begraven was, is sijn outste zoon, Willem, grave van Oestervant ende Henegouwen, geworden die xx. grave van Hollant, Zeelant ende heer van Vrieslant, ende is met groter eren ende feesten in allen landen, steden ende dorpen ontfangen ende gehult geweest, met behoerliken ede als dat betaemt. Dese grave Willem hadde te wive genomen ende getrout bi zyn vaders tiden Johanna³⁷⁰ die outste dochter van den hertoge Jan van Lotteringe, Brabant ende Lutsenburch, die derde van dyer name. Mer si en hadden ghen kinder te samen. Dese grave Willem was een alten vromen <CC iiiij-r> strijtber ende oerloechs man, ende seer ter wapenen geneycht, ende heeft in 't eerste van zynre dominatie ende heerlicheit sinen ridderliken naem seer verbreet ende bekant ghemaect.

¶ Van den strijt die grave Willem hadde teghen die heydenen in 't conincrijc van Granaten.

Dat iij. capitel.

Grave Willem verhoerde dat dye coninc van Spangen vele oorlogen ende strijden hadde tegen die heidenen ende ongelovigen des conincrijcs van Granaten, heeft hi in 't jaer Ons Heren M iij C xxxviij vele scepen doen bereyden ende toemaken mit uitgelesen ridderen ende vrome mannen van oorlogen, ende is als een onvervaert prince gereyst na dat conincrijc van Spangen, ende heeft hem terstont verselt ende verenicht mitten coninc van Spangen, ende zyn tesamen gereyst in 't conincrijc van Granaten, ende beleyden alom die stat van Asyriën, ende bevochten die stadeliken mit menigerhande assaulte ende storminge; ende dye edele ende ingeseten heidenen weerden hem een corte tijt seer vromeliken, ende keerden die kersten mit ghescutte ende werpinge van stenen van die muren ende toornen van der stat; mer dat en mochte hem niet veel baten, want die grave bevacht stadeliken die stat, ende hy wan se ten lesten stormenderhant. Ende dat hem niet geven en wilde onder dye kersten wet ende dat kersten gelove annemen, sloech hi al doot, man ende wijf, ende en spaerde niement. Ende hi pilgeerde ende beroefde die stat, ende verbrande se, ende toech doe voert in dat lant, ende

Die drie-en-twintichste divisie

verwoeste ende verbrande dat, ende nam mit hem enen groten rove. Ende die coninc van Spangen dancte hem seer, ende begaefde hem mit vele grote costelike giften ende gaven. Ende hi nam oerlof an den coninc, ende reysde in dat Heilige Lant te Hierusalem, ende versochte dat Heilighe Graf ons Heren, ende toech weder tot sinen landen mit groter eren ende bliscappen.

¶ Van den oerloge tusschen den coninc van Vrancric ende Engellant.

Dat iiij. capitel.

Eduwaert, dye derde van dyen name, coninc van Engellant, doer raet ende ingeven des graven Robbrechts van Artoys, die doe ter tijt uut Vrancrick verdreven was, heeft doen bereyden ende toemaken vele scepen van oerloghen, mit veel ghewapents volcs, om te conquereren ende te vercrigen dat conincric van Vrancric, d' welke hy hem vermat te wesen als dye naeste oer ende erfgename van der cronen, als hyervoer gescreven staet. So is dan in den jaer Ons Heren M iij C xxxix coninc Edewaert overgecomen te scepe, ende heeft hem ter neder ghestelt omtrent Antwerpen, ende heeft overmits grote sware beloften van penninghen alle die meeste heren ende princen van Duytslant tot hem ghecregen, ende zijn bi hem ghecomen mit groot swaer volc van wapenen. In den eersten Lodewijc van Beyeren, keyser van Romem; want si elcs een suster van grave Willem van Heneghouwen ende van Hollant te wive hadden; Jan, hertoge van Lottringen, van Brabant ende van Limburch; Willem, grave van Henegouwen, van Hollant ende Zelant; Reinout, grave van Gelre ende van Zutphen; Willem, grave van Gulic; Jan Beadmont, grave van Bloijs ende van Swessen; Dirck grave van Cleve; die grave van der Berge; dye grave van der Marc, ende noch veel meer princen ende baroenen, heren ende ridderen uut Duytschen landen. Dye keyser Lodewijck vermaende alle die steden sijns keiserrijcs mit brieven ende boden om in sinen hulpe te comen. Ende sende enen brief aen dye stede van Haerlem, ludende aldus:

Lodewijc, bi der graciën Goods keiser van Romem, altijt Vermeerder 't Rijcs. Den wisen ende voersienigen burgemeesteren, scepenen ende raden der stede van Haerlem, onse ghenade ende alle goet. Wy hebben myt onse brieven doen vermanen den doerluchtigen vorst Willem, grave van Henegouwen ende van Hollant, dat hy tot onser versoecken ende begheren hem daertoe gheven wil ende bereyden mit een bequame menichte van volck van wapenen, om mit ons te trecken ende te recupereren ende weder te crigen onse keyserlicke recht teghen Phillips van Valoijs, dye hemselves scrijft ende noemet³⁷¹ te wesen coninc van Vrancric; waerom wi uwer trouwicheit, die gy ons ende den keiserrijc sculdich sijt, uut goeder affectiën ende begheerten requireren ende vermanen, <CC iiij-v> dat ghi u bereyt maect myt een bequaem geselcap van gewapende, dat wi u mit uwen here ende grave moghen scouwen ende sien in onsen diensten, ende willen uwer weder ghedachtich wesen ende voer oegen hebben alle die dagen ons levens. Ghegeven tot Vranckevoert. Etcetera.

Ende die coninc Eduwaert is mit alle dese princen, vorsten ende heren, mit groter heercracht in Vrancric getogen, ende heeft vele plaetsen ende dorpen beroeft, verwoest ende verbrant. Die graef Willem van Henegouwen ende van Hollant heft tot lachter des conincs

Die drie-en-twintichste divisie

van Vrancrijcs, sinen oem, die stede van Doernick xi weken lang belegen. Die stede van Camerijcken bevacht hy mede, ende dye stede van Amiëns heeft hi 't meeste deel of verbrant. Ende vele andere steden sloten ende dorpen, xx milen lanck, heeft hi verdestrueert ende meest al verbrant. Die coninc Phillips van Vrancrijc heeft hierteghen vergaedert een groot machtich ende ontallic heer ende volc van wapenen, in denwelken dat waren iiij coningen, te weten hi selver als coninc van Vrancrijc, die coninc van Naverre, dye coninc van Scotlant ende coninc Jan van Bemen; dye hertoge van Lutsenburch, keyser Henrics soen, die sevende van Romem; die aertschebiscop van Riemen; die biscop van Ludic; die biscop van Mets; die biscop van Beanays; die abt van Corby; die abt van Risel. Item, vi hertogen, als Burgongen, Bertangen, Bourbon, Normandiën, Loreynen ende Phillips, hertoghe van Oerlins, coninc Phillips soen voerseyt. Item, noch waren daer bi den coninc xxx graven. Ende onder alle dese grote heren, princen ende vorsten waren xij dusent ridderen ende acht uutgelesen ende vroom ter wapen. Dye coninc heeft zijn heer ende tenten op doen slaen in een vaste plaetse, ombesloten alom mit broeclande ende poelen, omtrent ij milen weechs van des conincs heer van Engelant. Ende daer lagen dese twe machtighe coningen tegen malkander, sonder ij et sonderlings te bedriven. Ten lesten heeft die coninc van Bemen, wiens dochter die coninc van Vrancrijc tot enen wive hadde, ende die hertoge van Brabant, met dye graefinne van Henegouwen ende van Hollant een soen ende paeyt gemaect. Ende elc is weder metten sinen thuyswaert gereyst, sonder ij et meer te bedriven dat scrivens waert is.

¶ Van dat leven suster Gheertruyts van Oesten tot Delft.

Dat v. capittel.

Het is geweest in 't jaer Ons Heren M iij C xl, een jonghe maecht gheheten Gheertruijt van Oesten, geboren van Voerburch, ende woende toe Delft op dat oude Begijnhof. Dese maecht heeft haer also vuerichlic gheoeffent in die passie ende liden ons Heren, dat dye littekenen der vijf wonden sienliken zijn geopenbaert in haer handen ende voeten ende in haer side, van denwelken vele kersten menschen hem verwonderden, ende God van hemelrijck daerin glorificeerden, loefden ende dancten. Als dese maecht gecomen was tot haer jaren, heeft si om die liefde Goods dese tijtlike dingen ende alle cijerheit des werlts versmaet, ende heeft haer begeven op dat Begijnhof, om God daer stadeliken ende trouwelic te dienen. Si was seer oetmoedich in woorden, in werken ende in habiten, lijdsamich ende verduidich in allen tegenspoeden. Ende in 't beginsel haere bekeringe soe en hilt si niet op xiiij dagen ende nachten lang van screyen ende suchten; binnen dyewelken tijt si quijtscedinge vercreech van alle haer sonden, als haer God namaels openbaerde ende te kennen ghaf. Ende in dese tijt so waren haer tranen haer broot nacht ende dach. Ende als si enige lichamelike spijse at, d'welc seer luttel ende weinich was, die at si mit groten suchten ende wenen. Seven jaer lang was si in groter <CC v-r> penitenciën ende strengicheit van leven, dat si niet of weinich sliep, in denwelken tijt si vele temptaciën ende becoringen van den duvel leet, haer treckende ende scuddende bi den armen of hi haer roc ende pels van den live getogen soude hebben. Ende als si aldus van den duvel worde gequelt, so

Die drie-en-twintichste divisie

noemde si hem dicwils, hem verwitende sinen val ende nederlage, seggende: "Gaet wech, ghi bose duvel." Ende als die duvel dyt hoerde, soe voerde hi haer dicwils van d' één plaetse op d' ander, ende bi wilen in die lucht; mer hi en mocht haer niet misdoen, want God de Here die en wouts niet verhengen, ende bescermde se. Sy oeffende haer daghelixs in dat leven ende liden ons Heren, ende na den loep des tijts van hare oeffeninge, so maecte si haer gebeden ende oeffeninge gelic den diensten der Heiliger Kerken, want in den Advent so overdocht si dye grote verlangen ende begeerten der ouder vaderen; daerna, in de Hoechtijt der Geboerten ons Heren Jesu Criste, overdocht sy in groter soeticheit haers herten hoe soetelicken de reine, onbesmette Moeder ende Maget Maria voertgebracht heeft Haren alren liefsten enigen Soen, ende hoe naerstich Si was Hem te voeden mitten alre soetsten melc Haere maechdeliker borsten. Ende als si dit mit groter dancberheit aldus overdochte ende becommert was, so heeft God een groot teiken van haere dancberheit willen bewisen, behalven die graciën die si van binnen hadde verborgen. Want het is gheboert op een tijt als si haer oeffende in die geboerte ons Heren mit groter soeticheit haers herten, dat haer maechdelike borsten worden swellende ende groot, ende gaven scone witte melc uut; ende dit wonderlike teiken duerde van den Heiligen Kersdage of, tot Onser Vrouwen Lichtmis toe. Ende binnen alle dese dagen soe en mocht si nyet versaet worden van die uutmene soeticheit, overdenkende die hoecheit des Godliken wysheit, om dat menscelicke gheslachte te verlossen. Vele wonderlike dingen gescieden noch hyerna. In dese voersejde tijt, als sij hoer dus was oeffenende in die gerechticheden Goods, quam tot haer een devote maecht geheten Lielt, ende woonde op datselve Begijnhof. Dese, vervolt wesende mitten Heiligen Geest, seyde dat dese suster Gheertruyt noch wonderlike graciën toecomen soudent, want si voerseide een heel jaer te voren, eer dattet ghescyede, dat si noch binnen een jaer ontfangen soude dye littekenen van den vijf wonden³⁷² ons Heren Jhesu Cristi in haer handen, voeten ende in haer side; ende als die oetmoedige dienstmaecht ons Heren, suster Gheertruit, hadde gehoert, haer onwaerdich kennende van alsulke graciën, seyde si mit groter oetmoedicheit: "Van waen soude mi dat comen, dat in mi soudent gescien ende comen sulke graciën. Ic bekenne myselfen te wesen een arm sondich mensche, ende ic en hebbe in mi geen doechden³⁷³, dan mi van die overvloedicheit des Godliken bermherticheits gegeven worden." Een jaer daerna, als de heilige Goede Vrijdach anstaende was, heeft haer dese suster Geertruyt nedergestelt, knielende mit groter devociën ende ijnnicheit voer dat beelde des Heyligen Cruys, biddende lange tijt ende in haerre herten overdenkende die grote sware bittere passie ende liden ons Heren Jesu Cristi. Ende als si aldus opgetogen was mit wonderlycke grote devocie, ende ontsteken in die liefde haers Brudegoms ons Heren Jesu Cristi God, Die daer wonderlic is in Sinen heiligen, heeft oec wonderlike graciën gedaen, ende gegeven dese maecht, als dat si ontfangen heeft in haer lichaem die littekenen der heiligen vijf wonden ons Heren. Als si dese litteikenen hadde ontfangen ende si weder tot haerselven ghecomen was uuter contemplaciën, daer si in geweest was, riep si mit luder stemmen dat begynken dat mit haer inwoende: "Diewer, suster, coemt geringe, ende siet wat groter graciën God die Here mi Zijn arme dienstmaecht, niet uut mine verdyensten, mer uut Sine overvloedighe goetheit heeft verleent." Ende als si quam ende sach dat wonderlycke teiken dat God deser maget hadde verleent, verwonderde si haer seer,

Die drie-en-twintichste divisie

ende dancte ende loefde God van Sine wonderlike milde gaven ende teykenen. Ende niet alleen dien heiligen Goeden Vrydach tsnachts, mer des hoghen claren dachs ende menige dagen daerna so vloijde uut die heilige wonden suverlic root claer bloet; ende dit sevenmael daechs, tot elken getiden eens; datwelke men ontving in een scoen witten doec. <CC v-v> Dese nyevicheyt was haest openbaer ende en mocht niet verholen bliven, dat niet alleen van binnen der stede van Delft, mer van allen steden ende dorpen daer omtrent quam dat volc, ende begeerden te sien die grote wonderlike teykenen ende miraculen die God an dese maget hadde vertoont. Mer dit gheloop ende moyenisse en behaechde dese maecht niet, want overmits stadeliken toecoemst des volcs, soe voelde si verstroynghe haers herten, ende dat zij belet worde van der Godliker contemplaciën ende geestelike oeffeningen; ende want si mercte ende overdochte dat dye vrese allen menschen van node is, so bat si God den Here oetmoetdeliken: "O myn alre liefste minlike Here Jesu Criste; is 't uwen Godliken wille, soe begeer ick dat ghi dese vijf wonden die Ghi mi goedertierlic hebte verleent, weder van mi nemen wilt, opdat ic overmits mijn selfs behaghen niet van U verscheiden en moet worden." Die Here verhoerde haer gebet ende nam van haer die vijf wonden, also datter gheen bloet meer uut en vloeyde; mer si behilt alleen dye littekenen der wonden tot in haer doot. Dese devote maget hadde oec een gracie van God te voorsien toecomende dingen. Op een tijt quam tot haer een werltlic vroupersoen, geheten Lijsbet, seer cijerlic ende pomposelic gaende na der werlt loop. Onder ander woerden vraechde dese vrouwe hoe si best totten ewighen leven comen mochte. Doe seyde dye maecht: "Syet, die tijt sal comen³⁷⁴ dat dye werlt u een cruys wesen sal ende ghi die werlt." d' Welc also gesciede; want si also seer van dye gicht worde ghequelt, dat si noch al crupende mit crucken moeste gaen.

Sy hadde enen biechtvader geheten heer Claes van Hodenpijl, cappellaen van die Oude Kerck, een waerlic priester, van wonderlicker groter devociën, dyewelcke haer raet ende leytsman was; ende als dese here Claes op een tijt mit haer sprack van een ander waerlic priester, geheten meester Dirc van Renen, hoe hy myt sine vianden was versoent; in 't eynde seyde dese maghet Geertruyt: "Siet, ghi sult sien dat dese meester Dirck van sine vianden verslegen sal worden." Doe seide heer Claes: "Hoe soude dat gescien, want hi doch mit sine vianden versoent is?" "Ic segge u voerwaer", sprack si, "het sal haest also ic u voerseit hebbe, gescien." Het is een weinich tijts daerna gevallen, dat dye voerseide meester Dirc gaende uuter poerten van Delf gecomen is onder sine vianden, die hem also wredelic ende ongenadelijc dootsloegen, dat men die stucken zijns lichaems opnam ende vergaerde se in een mande, ende brocht se tot sinen huysen. Ende veel meer andere wonderlike saken ende dingen die dese maget voerseide ende also gesciede, die te lang waren te scriven, als haer leven ende legende dat breder uitwijst. Als nu dese maghet, suster Geertruyt, lange tijt van jaren op dat Baghijnhof in groter ende strenger penitenciën ende soeticheit des scouwende levens hadde geleefd, is die tijt gecomen dat si van deser werlt soude sceiden, ende mit haren Brudegom ewelick verenicht soude worden; daer si dicwils soetelic of plach te spreken ende te dencken. Soe heeft si haer daertoe gescict mit groter inwendiger devociën, om te ontfangen de Heilighe³⁷⁵ Sacramenten der kerken; ende berecht wesende, sprac si tot haer mede-susteren: "Mijn lieve kinder ende susteren, ic wil thuys." Daer die ander op seyden,

Die drie-en-twintichste divisie

menende dat si uut cranc-heyte van hoefden sprac: "Lieve suster, ghi sijt thuys." "Neen," sprac si, "ic en ben niet thuys; mer dáer wil ick wesen, daer die straten ende poorten blinckende sijn als suver claer gout." Daerna heeft si haren geest in dye handen Goods bevolen, ende rustede soetelic in vreden. Ende die vingeren haerre handen scenen te wesen wit als claer elpenbenen, ende haer anscijn scoen blinckende als cristael. Ende si starf in 't jaer Ons Heren M iij C ende lviiij, opten Heiligen Drie Coningen-dach; ende si worde oetmoedeliken begraven buten die doere van den kerke-toerne van der Ouder Kercken an dye suytside, want dye Baginen doe noch geen kerck noch kerckhof en hadden.

¶ Van den doot biscop Johan van Diest van Utrecht ende van dat collegie tot Amersfoort.

Dat vi. capitel.

Johan van Diest, biscop van Utrecht, is dese werlt overleden in 't jaer M iij C xl, op die calende van junio, ende is mit betamelike uitvaert begraven in Sinte Martijns <CC vi-r> kercke, den Domme, bi sine voervaders, nadat hi dat bisdom cranckelic ende slappelyc hadde berecht xviiij jaer lang. Hi hadde dat casteel te Vredelant myt sinen omgelegen dorpen ende toebehoren te onderpande geset om een somme van penningen an grave Willem van Hollant, ende dat slot te Vollenhoe mit dat gehele Overijsel-lant hadde hy verset an den grave van Gelre; ende hi hadde gheordineert ende geset ses voechden in den bisdom, die dat bisdom van Utrecht qualiken ende met crancken voerspoeden ende oerbaer regierden. Niet veel goeder ende profitelicker dingen en heeft dese biscop Johan binnen sinen dagen gedaen, die waerdich sijn om te bescriven, anders dan hi stichtede ende fondeerde dat collegie tot Amersvoert, ende dat hi mit hulp ende bistant der kercken van Utrecht cofte an den Stichte dat casteel van Diepenhem.

¶ Van here Niclaes de Caputijs, die xlvi. biscop van Utrecht.

Dat vij. capitel.

Ende als biscop Johan begraven³⁷⁶ was, enige van den capyttelaers, ten versoucke grave Willem van Hollant, koren Johan van Arkel, canonic der kerken van Utrecht. Andere die koren, doer ingheven grave Reinouts dye Swarte van Gelre, Johan van Bronc-horst, proest tot Sinte Salvatoers tot Utrecht. Die paeus Benedictus die xij. die versette dese twe electen die ghecoren waren, ende gaf dat bisdom enen edelen Romein, auditoer der saken in 't hof van Romem, geheten Nicolaes de Caputijs, ende is aldaer gewijt ende geordineert dye xlvi. biscop van Utrecht. Ende als hi vernam dat sine officiael van gene hogen saken recht doen mochte, dan alleen de biscop selver, ende hi selver tot Utrecht niet resideren en woude, heft hi in datselve jaer openbaerlic in die consistorie te Romem dat bisdom renuncieert ende overgegeven. Ende een luttel tijts hyerna is dese Nicolaus geworden ende gemaect cardinael, ende heeft gefondeert ende gesticht in der stat van Perusen in Ytaliën een collegie van

Die drie-en-twintichste divisie

studenten in dusdaniger formen ende manieren, als dat die biscop of dat collegie der Domkerken tot Utrecht sullen mogen senden ende setten twe scolyeren, geleert in gramarie, eerlic ende priselic van leven, manyeren ende zeden, om aldaer te studeren in denselven collegie tot costen ende expensen van der collegie voerseit.

¶ Van Johan van Arkel, die xlvij. biscop van Utrecht.

Dat viij. capitel.

Die paeus Clemens die vi., als hi ghecoren was te wesen paeus van Romem, versach hi ende gaf enen edelen man van gheboorten geheten Johan van Arkel dat bisdom van Utrecht, dat op de tijt vacceerde ende open stont; ende worde aldaer geconsacreert ende gewijt van here Ganzelij, cardinael ende biscop van Albanen, te wesen die xlvij. biscop van Utrecht. Dit gescyede in 't jaer M iij C ende xlij. Johan van Arkel, here Johans soen van Arkel die xij., als hi gheordineert was van den paeus biscop van Utrecht, heft hem gehaest neder te comen, ende is mit enen betaemliken staet van ridderen ende knechten opten viij. dach van mey in 't jaer van xliij gecomen binnen der stat van Utrecht, ende is na ouder gewoenten mit groter eren ende feesten geset in des byscops stoel. Dese heren Johans broeders waren: Otte, here van Arkel; Aernt, here van Zoelen, Avesaet ende Noordeloos; Robbrecht van Arkel, naemaels heer van Asperen; Herbern, here van Slingelant. Dese here Jan van Arkel, biscop van Utrecht, een jonc man, in sine joechdelike tijt bloyende, heeft dat gehele bisdom met diverse ende menigerleide becommernissen ende sculden beswaert ende beladen wesende gevonden, mit dat gansse Oversticht, uutgeseit alleen die stede van Campen, ende die sloten ende husen des Nedersticht, verset bevonden an menigerhande personen. Ende in dat eerste jaer zijns bisdoms heeft hi dat casteel van Stoutenburch, dat wel- <CC vi-v> ke here Aernt van Yselsteyn hadde onder zijn dominacie voer de zomme van iij M viij C ponden gelost ende weder an hem gecregen. Ende niet alleen dat, mer oec dat slot ter Horst, dat here Hubrecht Scenck van Culenburch onder hem hadde, heeft dye biscop mede gelost, daervoer betalende ix M ponden, ende brochte 't weder an dat Sticht.

¶ Van een aertbevinghe.

In 't jaer M iij C xliij was een grote aertbevinge in Hollant opten ij. dach van januario³⁷⁷, na denwelken een grote plage hier in desen landen quam, als men na horen sal.

¶ Van dat grote ende feestelike hof dat grave Willem in Den Hage hilt, ende van zijn anderde reise in Pruyslant.

Dat ix. capitel.

Die grave Willem, wesende in Den Hage, heeft aldaer gehouden een vorstelick ende princelyc hof, mit steken ende tornyren ende andere ridderlicke oeffeninge, acht dagen lang, betonende allen princen ende heren die daer gecomen waren sine excellente mogentheit ende

Die drie-en-twintichste divisie

rijcdomme. Ende dese feeste geëindet wesende, is daer gecondicht een ander hof van steken ende torneren in die stede van Beauys in Normandiën, tot welken grave Willem is gereist mit een scoen gerit van paerden voer ende after hem rijdende, mit groten staet ende triumphhe. Ende daer zijnde en hebben niet alleen zijn vrienden³⁷⁸ mer oec sine vianden, ende voert alle princen ende vorsten die daer vergadert waren, getuycht ende geseit openbaerlic datter geen vromer ende stouter ridder en was in der werlt, dan dese grave Willem. Daerna heeft hem grave Willem bereyt andermael mit een scoen ridderscap van paerden te trecken in Pruichen, om te wreken den laster Goods opten ongelovigen, ende om sinen name ende lof te vermeren. Dye nyewe tidinge van desen toecomenden³⁷⁹ grave ende zijne princen ende heren in 't lant van Littouwen en is nyet alleen verbreet ende gehoert uut seggelyke woerden, mer oec vernomen mit experiënciën ende ridderlike vromicheden. Want hi doerrete dat lant rovende ende brandende, slaende ende vangende; ende daer en was niement van hem verbercht, si en vloden al wech van sine toernicheit, ende bedreef veel quaets in den lande, ende brochte alle haer steden, sloten ende dorpen onder sine dominatie, ende nam alten groten swaren roef mit hem.

¶ Een mirakel van den Heyligen Sacrament tot Aemstelredam.

Dat x. capitel.

In 't jaer Ons Heren M iij C xlv, des dijnsdaghes voer Palmenzonnendach, was een siec, cranc man leggende in zijn bedde tot Aemstelredamme, ende begeerde te ontfangen van des priesters handen dat Heylige Sacrament. Die priester is gecomen omtrent vespertijt mitten Heiligen Sacramente, ende berechte den sieken man. Ende ontfangen hebbende, is dye sieke man na der sonnen onderganck een qualic-heit overghecomen, ende began uutten monde over te geven. Die vrouwen, dye desen sieken man bewaerden, besorcht wesende omdat hy dat Heylige Sacrament ontfanghen hadde, namen een scoen reyn vat, daer sij 't in ontfingen, dat hy overgaf; ende goten 't in een groot vyer, dat daer lach ende brande om des sieken man wille. Eén van den vrouwen die daer des snachts geslapen hadde, als si opgestaen was ende haer kint gecleet hadde, creech si so groten coude in alle haer leden, dat si bi dat vier most gaen sitten om haer te warmen. Aldus sittende bi den viere, ende dat vyer omroerende om te bet haer te warmen, sach si middel in 't vier ene scone witte ende hele hostye, als sij ye haer daghen in den handen des pryesters hadde ghesien an den outaer. Die vrouwe verscricte, ende stack haer hant sonder enighe vervaernisse in dat vier, ende nam die hostie in haer hant, sonder haer hant van den viere te quetsen ofte barnen, ende voelde dat dye hostye cout was; ende leyde 't van die ene hant in d' ander. Ende alsdoen sach si bescheydelyck, dat dye hostye, die te voren wit ende claer was, wonderlick verandert worde in enen anderen formen ende gedaente als verbrant wesende. Dese vrouwe worde vervaert, ende riep een ander vrouwe, die mit haer woende, in 't selve huis, ende seyde: "Siet, ick hebbe hier in mijn hant dat Lichaem ons Heren Jhesu Cristi, dat ick <CC vij-r> mit minen handen uutten vyere genomen hebbe." Ende si gaf 't den vrouwe oec in haer hant. Ende dese vrouwe leyde dat Heylige Sacrament op een cussen, ende beslotet in haer kiste. Een uijr daerna

Die drie-en-twintichste divisie

quam die man van den huse te huys, ende si vertelde haren man al datter gesciet was. Die man vraechde waer si dat Heilige Lichaem ons Heren hadde geleit. Sy seyde: "In myn kiste." Ende hy begeerde 't te sien. Siende, nam hi dat in zijn hant mit sinen vingeren. Angetast hebbende docht hem dat dat Heylige Sacrament in zijn hant sienlyc op ende neder spranc. Dat siende, gaf hi sijn wijf dat Heylige Sacrament weder. Ende het behilt die litteikenen van den antasten van den mans vingeren. Ende die man wart seer vervaert, ende hi ginc, ende gaf 't den priester te kennen. Ende vertelde hem al datter gesciet was, ende wijsden hem daer dat Heilige Sacrament, leggende in der kisten. Die priester versuchte hem, ende nam dat Heilige Sacrament, ende leyde 't in een doese, ende brochte 't in der kerken al heimeliken, dattet niement en wiste. Des anderen dages, als die vrouwe tot haer kiste quam, vant si daer weder dat Heilige Sacrament opten doec in der kisten. Ende si ging weder totten priester, ende seide 't hem; die welke noch eens quam mit dye doese, ende leyde 't daerin, ende brochte 't al heimelic weder in die kerke. Opten derden dach quam die vrouwe weder, ende vant noch weder dat Heylige Sacrament in haer kiste opten doec, legghende op een scoen wyt kussen. Doe lyep die vrouwe weder totten priester, ende gaf 't hem te kennen. Als dye priester dat hoerde, docht hy dat God dit myrakel verkondicht ende openbaer gemaect woude hebben, dede dit te verstaen alle priesteren³⁸⁰, geestelic ende waerlic, binnen Amsterdamme, ende si quamen in hair religie mit crucen ende mit vanen ter heyliger stede, daer dat Heilige Sacrament ghevonden was, ende brochten 't mit love ende mit sange, mit groter eren ende waerdicheit in die prochikerke. Dye man van deser vrouwen, dye sijn wijf verboden hadde dese miraculen te openbaren ende niemens te seggen, sittende ij dagen hierna bi den vier, hebbende³⁸¹ een jonc kint op sijn scoot, berispande sijn wijf dat dese dingen doer haer in 't licht gecomen waren ende geopenbaert. Terstont dat kint, dat hi sittende hadde op zijn scoot, is eenmael vreselic besiet geworden mit dat vallende tuel, ende noch terstont twemael after één, ende worde seer ende vreselic gequelt, ter tijt dat die man ende sijn wijf doer raet ende ingeven haerre vrienden beloofden te versoeken dat waerde Heilige Sacrament mit haer offerhande in der kercken, wollen ende barvoets. Daerna gescieden vele grote miraculen van siecten, van onrechte gevangen ende veel andere, die lang zijn te scriven.

¶ Hoe here Jan van Arkel, biscop van Utrecht, uut sine landen reysde in vreemde landen om sine costen te sparen, ende van den wedercoemst grave Willems van Hollant, uut Pruychen.

Dat xi. capitel.

Johan van Arkel, biscop van Utrecht, beswaert ende becommert wesende mit menigerhande sculden ende costen, is hi in 't jaer Ons Heren M iij C xlv gereyst in vreemden landen om sine cost te sparen, ende aldaer een tijt lanc bliven om syn renten te vergaderen, ende dat hi mit die sine sculden ende becommerden goeden soude mogen lossen; ende heeft sinen broeder Robbrecht van Arkel, here van Asperen, sijn bisdom ende ondersaten bevolen trouwelic te bewaren. In datselve jaer is grave Willem van Hollant myt iij C paerden weder uut Pruychen gecomen om in zijn eyge lant te reysen. Ende

Die drie-en-twintichste divisie

comende tot Coelen opten Rijn heeft hi daer een feestelic hof gehouden van vorsten, heren ende princen. Die koervorsten des Heiligen Rijcs wouden hem verheffen ende maken keiser van Romē, niettegenstaende dat Lodewijc van Beyerē, keyser <van> Romē, sijnre suster man, noch levede, want dye voerseide keiser Lodewijck te banne was gedaen van den paeus, omdat hi dat Heylighe Kersten-gelove nae sijnre machte niet en bescermde van den anvechtinge der ongelovigen, want hy daertoe gedeputeert ende vercoren is van God om dat Heilige Kersten volc te bescermen. Mer de grave bekende hem onwaerdich van alsulker digniteiten ende eren, heeft dat presenteren der heren gerecuseert ende hem des onwaerdich ghekent, ende <CC vij-v> is tot sinen lande ghereyst.

¶ Van die strijden tusschen die van Utrecht ende den Hollanders.

Dat xij. capitel.

In 't jaer M iij C xlv heeft grave Willem van Hollant vergadert een scoen suverlic heer van volc van wapenen om OestVrieslant te brengen onder sine subjectie ende dominatie. Ende als alle dinc was bereit dat tot deser heervaert van node was, heeft hy eerst om enigerhande idele woerden die stat van Utrecht ontseit. Ende daer is een dach besceyden, dat beide pertiën comen soudē mit heercrachte op een scoen groen velt, om te vechten een stryt, ende om te vercrigen den zege ende lof der victoriën. Dye van Utrecht sijn seer stouteliken mit blinckende bannieren totter plaetsen daer men striden soude gecomen; daertegen is grave Willem mit ludende trompetten uut sine tenten hem tegemoete gegaen, om te vechten om die overhant. Ende daer geviel een groten strijt, also datter veel an beyde sijden ghequest ende doot bleven. Mer ten lesten worden die Stichse verwonnen ende ter neder getogen. Ende beclagende van den groten misvalle, sijn si weder vergadert opten Marendijc tusschen Utrecht ende Montfoert, ende bestonden noch een bitteren strijt te vechten tegen den Hollanders. Dese twe partiën dus vromeliken ende naersteliken tegen malkanderen striënde om dye prijs ende overhant te houden, so sijn nochtans, overmits gehenghenisse Goods, dye van Utrecht weder verwonnen, ende dye grave heft dat velt, eer ende victorie van den ij striden gehat ende behouden.

¶ Hoe die grave Willem die stat van Utrecht belejde.

Dat xij. capitel.

In datselve jaer heft grave Willem opgenomen die stat van Utrecht an te vechten, ende heeft die cracht zijns ridderscaps verghadert ende veel zoudenyers ende knechten angenomen, ende is gecomen mit anderhalf hondert dusent man vrome ridderen ende knechten, ende heeft die stat van Utrecht rontom belegen, zijn tenten ende papiljonen daer opgeslegen, ende heeft doen oprechten xij grote magnelen, daer hi dye stat mede woude destrueren ende verniyelen. Hi hadde in zijn heer tot zijnre hulpen enen hertoech, xij graven, lij banre heren, ij M viij C ridderen. Daer waren oec mede vele edelen ende leenmannen des biscops van Utrechts ende in den Stichte

Die drie-en-twintichste divisie

woenden, die doer begeerten grave Willems die stat van Utrecht mede hadden ontseyt, ende haer vianden waren, ende waren mede in des graven hulp in den belegge; daer die princepaelsten dese of waren, als heer Sweer van Abcoude ende Gijsbrecht zijn soen; here Aernt van IJselstein; Johan, burchgrave van Montfoert; here Henric van Vianen; heer Gijsbrecht van Starckenburch; here Aernst van Uulven; here Vrederic uuten Hamme. Die grave Willem quam ende belejde dye stat op Sinte Odulphus dach ende bevacht ende bestormde die ses weken lanc sonder ophouden mit menigerley instrumenten. Daertegen weerden hem die van binnen seer vromelic, slaende ende <CC viij-r> werende de van buten met ghescutten ende stenen van haerre poerten ende muren, datter veel de onbehoedelic na der muren quamen, ter doot ende gequest gescoten worden. Soe is 't op een tijt geboert, dat dye grave Willem in der nacht an de statvesten quam, om te ondersoeken die diepten van der graften, eer dat hi sulcken wel bemuerde stat onderwinden woude te bestormen; ende hi wert mit eenre pijle van der muren in sinen anclauwe gescoten. Die grave wert terstont also ghewont in sijn tente gedragen, ende worde in corten tijt weder gesont gemaect. Here Robbrecht van Arkel heeft den biscop sinen broeder, de in vreemden landen lach, een bode gesonnen ende hem doen weten hoe swaerliken sine stat van Utrecht van den grave van Hollant belegen was. Die biscop dit vernemende, is terstont nedergecomen, ende heeft mits hulpe here Jans Beadmont, grave van Boloys, grave Willems oem voerseit, enen vrede ende vasten pays tusschen den grave ende sine stat van Utrecht gemaect in deser manieren, als dat v C burgers souden uuter stat comen met bloten voeten ende hoefden voer des graven tente, ende souden den grave te voeten vallen, hem byddende oetmoedelic om genade; ende souden noch also dicke als 't den grave belyefde ende hy des an der stat versochte, hem te diensten comen binnen der Masen myt v C gewapender mannen op haer eigen stats costen. Ende daer wert oec uutgesproken³⁸² dat men een deel van der muren xx roeden lanc ter neder leggen soude; ende³⁸³ noch soude die grave in der stat hebben een strate daer hi in ende uut gaen soude tot sinen belieften. Ende hiet noch huden des dages "der Hollanders Straet". Ende daer worde een bestant gemaect³⁸⁴ tot Sinte Martijns dach toe in den winter, tusschen den grave ende die stat; ende binnen dien tijt souden dye biscop ende die grave van Boloys die compositie van den payse in 't openbaer breder declareren ende uutspreken. Datwelke also niet en gesciede, want grave Willem op de Oest-Vriesen toech, daer hi verslegen bleef, als men nae horen sal. Grave Willem toech weder van der stat van Utrecht op Sinte Mariën Magdalenen-avond. Waeromme men tot huden opten dach alle jaers een eerlike ende staetlyke processie om dye stat draget, mit crucen ende vanen, mitten reliquiën ende heylichdommen, des dages na Sinte Mariën Magdalenen-dach, lof lovende ende dankende mit groter devociën ende ynnicheit, dat Hi die stat voer alle plaghen ende anvechten hadde bewaert, ende voert mere van allen toecomenden plaghen, tribulatiën ende teghenspoeden bewaren ende bescermen wil.

¶ **Hoe grave Willem verslegen worde in Oest-Vrieslant.**

Dat xiiij. capitel.

Dit aldus ghedaen sijnde, heeft grave Willem weder op een nieuwe

Die drie-en-twintichste divisie

vergadert een versch heer van vrome wapentuers, omme Oest-Vrieslant myt heercracht³⁸⁵ weder in te winnen. Mer och leyder! Dat heer des vromen prince is sonder ordinancie ende reghel over dat water ghevaren in dat ombekende lant. Waerof alle dat heer een groot ende ongheluckighe quade avonture aenghecomen is. Johan van Henegouwen, grave Jans zoen van Boloys, is met sijn scepen ende met sine vrome ridderen ende wapentuers ghecomen aen dye zuytside van Sinte Odulphus' cloester, ende sloech aldaer sijn tenten op een scoen breet velt, gheheten dye Suytvenne bij den oever van der zee. Ende terstont liepen een deel der Hollanderen sonder merren ende en verbeiden nyet dat grote heer dat nae quam. Ende ghinghen stoutelicken an, ende bevochten dye Vriesen. Ende dreven se een deel binnen Staveren, ende een deel binnen Sinte Odulphus' cloester, alsoe dat sij mit ghewapender hant die vriheit des cloesters als dye kercke ende dat kerc-hof aenvochten ende bestormden. Ende hyer is te mercken dat dye Hollanders gheen teghenspoet noch wederstant en hadden voerdat sij uut vermetelheyt bevochten dye heylighe plaetsen des cloesters. Dye meer uut Godlicker moghentheit dan mit menschelicker crachten weder uut dat voerseide cloester afterwaerts ghedreven ende gheslegen worden, diewelken die Vriesen te met vervolchden ende dootsloegen. <CC viij-v> Die grave Willem, dye van desen ongevalle niet mit allen en wiste, quam mit zijn scepen an 't lant gevaren, an die noortside des voerseiden cloesters, ende trat daer op 't lant, als een onvervaert vroem prince, myt alle zyn heren ende volc van wapenen, omtrent v C starc wesende; ende dede van stonden an dat eerste dorp daer si bi quamen an brande steken, ende ging voert in dat lant stoutelicken tegen sine vianden in; ende sloech alsdoen ter doot myt zyn eygen hant een cloec vroem cappetein der Vriesen, die hem nochtans vromeliken totter doot toe weerde. Die Vriesen dit siende, omsingelden den cleinen hoep der Hollanderen mit een ontallic heer van gewapende, ende sloegen den grave mit alle sine heren ende ridderen ter doot, dat sijts niet en kenden. Ende namen des onbekenden doden graven lichaem, ende sloegen hem dat hooft of, omdat hi horen cappiteyn dootgeslagen hadde. Dese bloedige strijt gesciede op die vi. kalende van october op dieselve plaetse daer dye graven van Hollant hier voermaels te recht plagen te sitten als si Oest-Vrieslant onder haer subjectie ende heerscappie hadden; ende hi regierde die graefscap van Hollant acht jaere lang. Ende ditselvfde hadde grave Reinout van Gelre mitten swarten hoofde voerseyt, dat dese grave Willem van den Vriesen verslegghen soude worden, als hy hem uuter vonten des kerstendoms ende des heiligen doepsel hief.

Daerenboven so bleven daer veel meer die verdrencten, dan die mitten swaerde verslegen worden; want si sonder ordinancie te scepe liepen om te ontgaen die wreetheyt ende slagen der Vriesen. In desen stride bleven mitten grave verslegen omtrent v C vrome wapentuers, daer die principaelste ende opperste of waren die here van Hoern; dye here van Lingi; dye here van Valencont; die here van Many; die here van Antougen; die here van Haemstede uut Zeelant; die here van Merwede uut Vlaenderen; ende dit waren alte samen banreheren. Gherrit mitten Baerde; Willem van Naeldwic; Simon ende Dirc van Teylingen; Gwije van Asperen; Johan Reyner ende Willem van Montfoerde; Dirck van Santhorst; Herman van Swieten; Floris van der Merwen; Oetgier van Spangen; Gherrit Ever; Alfert van Bergerhorst; Claes Oom; Willem van Dongen; Dirc van Valencoert; Gerrit van Floreinviyl; ende dit altesamen uutgelesen ridders, mit

Die drie-en-twintichste divisie

noch veel meer jonc-heren ende edele mannen. Opten x. dach nadat dese strijt was gheschiet, soe reysde over in Vryeslant here Martyn, commenduyr van Sinte Jans heren te Haerlem, ende bevant bi sekere littekenen des doden graven Willems lichaem leggende onder dye andere doden, ende dede dat brenghen mit noch viij dode ridders lichamen in een cloester ghelegen bi Bolswaert, geheten Florencamp, of dat Oude Cloester. Johanna, die graefinne, des doden grave Willems huysvrouwe, is wederghereist in Brabant tot hertoech Jan van Brabant, haren vader, dyewelke daerna gegeven worde tot enen man hertoge Wenzelijn van Lutzenburch, coninc Jans anderde soen van Bemen.

¶ Van den wrake die die biscop dede opten genen die hem ende sijn stat van Utrecht tegens geweest hadden in den oerloge.

Dat xv capitel.

Die biscop Jan van Utrecht, na den mael dat dat bestant op Sinte Martijnsdach uutghegaen was, dede verbannen uut sinen Stichte alle die heren ende edele mannen die den grave assistencie ende bistant hadden gedaen, als hi die stat van Utrecht hadde belegen; waerom alle dye voorgescreven heren sijn gecomen, ende elc bisonder, ende hebben genaede gebeden van haerre rebellicheit; ende deden den biscop grote beteringe van haerre misdaet, uutgheseyt heer Sweer van Abcoude; heer Aernt van Iselsteyn, ende heer Aernt van Uulven. Waerom die biscop is gecomen mit een grote menichte der burgeren van Utrecht, ende heeft op Sinte Ceciliëndach crachtelicken belegen dat casteel te Uulven, dat welke hi crachtelicken heeft gewonnen ende gevangen ghenomen alle die daerop waren, ende den biscop dede dat slot destrueren ende ter neder werpen. Daerna toech dye biscop mit heerocracht in 't lant van IJselstein, ende heeft dat tot veel steden verbrant ende beroeft. Dat ghedaen sijnde toech hi voer Abcoude, d' welck hem opghegheven worde; ende dye biscop heeft voert van alle andere sine adversanten ende rebellen wraec ende beterscap genomen. <CC ix-r>

¶ Hoe dat grote dorp van Emenesse verbrant worde, ende hoe dye Duytsche heren haer woenstat namen binnen Utrecht.

Dat xvi. capitel.

Op dese selve tijt reysde byscop Jan van Utrecht myt groot volck van wapenen, mit ontwonden bannieren in dat dorp van Emenesse, ende stack daer dat vier in ende verbrande 't. Ende sloecher midallen veel doot, dye hem ter weer setteden. Ende nam met hem enen groten roof ende vele ghevanghen. Ende dit daerom: want sij onder den biscop altijt gheseten hadden, ende hoerden an 't Stycht, ende hadden in dit oorloghe mede rebelleert, waren den biscop ende dat Stycht ofgegaen, ende hadden hem den grave van Hollant toe laten scriven, latende haer oude naem³⁸⁶ dat men 't niet meer hieten en soude Emenesse, mer Oest-Hollant; ende bleven nochtans noch Hollanders twe jaren tijts lang, ter tijt toe dat se die biscop gehelic ende al onder zyn subjectie ende onderdanicheit brochte. Dese here Jan van Arkel, biscop van Utrecht hadde een grote scone plaets omtrent

Die drie-en-twintichste divisie

Sint Mariën t' Utrecht binnen der stat, daer zijn paertstalle op te staen plach; welke plaetse bi consent der ecclesië ende capitels van den Dom om de liefde Goods ende tot vermeerderinge des Godliken dienst gaf hi den commenduyr ende broeders oft heren der Duitscher Oerden dat si aldaer een convent ende kerke weder tijmmeren souden, want haer convent, husen ende hoven te voren als grave Willem van Hollant voer Utrecht lach, verdestrueert ende ofghebroken was; ende de biscop dede den heren daertoe grote onderstant ende behulpelic-heit.

Dese grave Willem van Henegouwen, Hollant ende Zeelant lyet after een bastert soen geheten heer Danel van den Poel, ridder, de hi gewonnen hadde by een scoen jonffrouwe geheten Alijt van Merwen, wonende tot Sinte Geertenberch.

Die vier-en-twintichste divisie

¶ Hier begint die xxiiij. divisie ende heeft xvij capitelen.

Van vrou Margareet, keiserinne van Roem; van Henegouwen, van Hollant, Zelant, graefinne; ende vrou van Vrieslant, de xxi.; keiser Lodewijcs wijf.

Dat eerste capitel.

Lodewijc, hertoge van Beyeren, keyser van Romen, verhorende dat zijn swagher grave Willem van Hollant ende Vrieslant van den Vriesen verslagen was, heeft hi hem gestelt in keiserliker ornamenten, ende is te recht geseten, ende heeft vonnesse ende ordel van sine princen ende heren versocht. <CC ix-v>

Diewelke allegader seiden ende determineerden, als dat die heerlic-hede ende graefscappe van Hollant, Zeelant ende Vrieslant gheheel ende al vaceerde, bestorven ende gecomen waer an den Roemschen Rike, want grave Willem van Henegouwen, van Hollant, Zeelant ende Vrieslant gestorven waer sonder enige kinderen after te laten. Diewelcke heerlic-heden dye keyser Lodewijc, overmits sine keiserlicke majesteyt ende miltheit op die tijt gaf vrouwe Margriete, sine geëchte huysvrouwe, des voerseyde grave Willems suster. Dit gedaen sijnde, als in 't jaer M iij C xlvi, heeft die keyserinne haer bereyt mit een scoen geselschap van heren, ridderen, vrouwen ende joffrouwen, ende is nedergecomen in desen landen van Hollant ende is aldaer ontfangen ende gehult geweest die xxi. vrouwe ende graefinne van Hollant, Zeelant ende vrouwe van Vrieslant, ende heeft den landen ende steden haren eet gedaen, wederom van haren vasellen, leenmannen, steden ende dorpen enen behoerliken eet genomen, ende heeft die hantvesten ende privilegiën van den landen ende steden seer verbreet ende vermeerdert dan si te voren hadden, ende heeft noch daerenboven een bestant gemaect mitten biscop ende Stichte van Utrecht, ingaende Sinte Margrietendage in 't jaer van xlvi; ende soude duren twe jaer lang, dat men soude scriven xlviiij. Dese vrouwe Margryete, keyserinne van Romen, graefinne van Henegouwen, van Hollant, Zelant ende Vrieslant heeft doen confisceren ende toeslaen alle de goeden landen ende renten der Vriesen, gheestelike ende waerlike, die in Hollant ende Zeelant gelegen waren, omdat si in Vrieslant haren broeder ende gherechten here hadden verslegghen, dieselve goeden vercopende vele ende diversse personen. Onder andere ghoeden worden oeck vercoft dat lant ende dorp van Marken, d' welcke op dye tijt toebehoerde dat convent ende cloester van Mariënghaert, der Oerden van den Premonstreyten, gelegen in Oest-Vrieslant. Datwelcke die abt ende broeders in voerleden tiden gecoft hadden van here Claes Persijn, here van Waterlant.

¶ Van dye commissi ende overgevinghe der landen dat dye keyserinne gaf haren outsten soen hertoge Willem.

Dat ij. capitel.

Margriet, dye keyserinne van Romen, graefinne van Henegouwen, van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, hadde by keyser Lodewijc, haren man, ghecreghen Willem, die men hiet die dulle graef; Aelbrecht, hertogen in Beyeren ende graven van Hollant, ende Lodewijc, coninc

Die vier-en-twintichste divisie

van Cracouwen. Ende Willem ende Aelbrecht voerseit worden geheten hertogen in Beyeren; niet, dat si Beyeren besaten, mer want si van den stamme ende bloede der hertoghen van Beieren gecomen ende gheboren waren. Want keyser Lodewijc, haer vader, was die anderde soen hertoge Lodewijc van Beyeren ende palensgrave. Die hertoechdommen van Oostenrijck ende van Beyeren houden dat in, ende vermogen dat alle die van haren stamme ende bloede gheboren worden, hertoghen worden geheten. Willem, de outste ende eerste geboren soen der keyserinne, was grave van Oestervant, ende Aelbrecht sijn broeder was here van Nubingen. Dye keyserinne voer hare nemende dat si weder in Beyeren bi haren man trecken woude, heeft mit goeder deliberacie ende rade Willem, haren outsten sone, palatijn ende grave van Oestervant, overgegeven ende bevolen die graefscappen van Hollant, Zeelant ende heerlic-heit van Vrieslant te regieren op dusdaniger voerwaerden, als hierna volcht: als dat hertoge Willem geven ende betalen soude sijnre moeder der keiserinne tot sekeren tiden ende terminen alle jaers die zomme van x M Oude Vrancrijcse Scilden. Ende waer 't sake dat hy tot denselven dagen ende tiden niet en betaelde, dat hi alsdan ghehouden soude wesen vrij weder over te resigneren ende te gheven sijnre moeder tot haerren willen ende versoecken die voerseide graefscappen ende landen. Ende van desen overdrachte ende voerwaerden worden ghemaect ende ghegheven sekere beseghelde brieven an beyden sijden, ende worden besworen te onderhouden in presencie van vele, groter machtelicke heren, princen ende vasallen. Mer hertoge Willem en onderhilt dese voerwaerden niet, als 't na bliken sal.

¶ Van den groten stryde tot Crissi tuschen den <CC x-r> Fransen ende Engelschen, als Gaguinus beschrijft.

Dat iij. capitel.

In 't jaer Ons Heren M iij C xlvi quam coninc Eduwaert dye iij. uut Engelant over in Normandiën mit groter heercracht ende beleyde die stede van Cane, dien hi mit crachte wan. Die coninc Phillips van Vrancrijck dit vernemende, heeft een groot swaer heer van volc vergadert, als die coninc Johan van Bemen, grave Kaerle van Allezon, coninc Phillips' broeder van Vrancrijc; dye hertoghe van Lotringen, grave Lodewijc van Vlaenderen; die grave van Boloys; grave van Haricourt, van Ausuryre, mit veel andere heren, princen ende vorsten. Die coninc Phillips sende sine boden uut om te vernemen waer coninc Eduwaert wesen mochte. Die coninc van Engelant was op die tijt gecomen tot Ruwaen; ende als hy vernam dat die coninc van Vrancrijc volck van wapenen hadde vergaedert, is hy van dane getogen om een plaetse ende fortresse in te nemen; mer die coninc van Vrancrijc had se te voren al versien ende ingenomen; ende dese plaetse was dengenen een groot voerdel die se in hadde, om enen staende strijt te vechten. Die coninc van Vrancrijc ontboet terstont den coninc van Engelant; hy woude hem enen strijt leveren. Die coninc van Engelant antwoerde den boden, dat hi den strijt niet en ontseyde noch of en ghinghe; mer hi en woude niet tegen den coninc vechten voerdat hi omtrent Parijs gecomen waer. Dye coninc van Vrancrijc is vandaen getogen tot in 't cloester van Sinte Germaen; die coninc van Engelant is gecomen al rovende ende brandende, veel scaden doende tot Mautan of Medontem; vandaen toech hi voer Meulanen, om

Die vier-en-twintichste divisie

dat te winnen; mer hi lyet daer groot volc. Waerom hi seer toernich was, ende heft die stede van Murilum algeheel verbrant ende destrueert. Ende is so voertgetogen, ende verwoestede 't ende verbrande 't al dat hi onder wegen vant³⁸⁷. Ende 't en was hem niet wel mogelic wederom te trecken, want dye Fransoysen hadden alle bruggen opgebroken ende dye passagen mit groten garnisoenen wel beset, alsoe dat die Engelschen scenen onderscept te wesen. Die Engelschen veinsden hem wederom te keren; dye Fransoysen dit vernemende, stelden hem in ordinanciën om hen te mote te comen. Ende daerentusschen worde die brugge weder van den Engelschen gemaect. Ende die Engelschen quamen tot Beavaijs. Die coninc van Vrancrijc dit horende, beclaechde hem des, menende ende ropende dat hi verraden was. Ende en liet niet of, hi en vervolchde die Engelschen, dien hi vernam te wesen in Piccardiën. Ende dye coninc quam nae tot Abbenuyl, in 't lant van Ponthi. Die Engelschen stelden hem daer ter neder om hem wat te rusten ende in ordinancie te stellen; ende daerentusschen lyet hi ondersoeken waer hi best ende sonder sorch over dye rivier mit sijn heer comen soude mogen. Datwelck hem van enen gevangen Fransoys gewesen wort. Ende vernemende des conincs³⁸⁸ van Vrancrijc toecoemst, is hi die rivier ghepasseert in een dorp geheten Blanckewater, bi dat bosch van Cressy, ende heeft aldaer sijn tenten opgeslegen ende des conincs heer verwacht. Die coninc van Vrancrijck hadde een cappiteyn geordineert, gheheten Gommaer Fayaeck, mit xij dusent gewapende, om³⁸⁹ die passage van der rivieren te bewaren, dat die Enghelsce niet overcomen en souden; mer hi en mochte 't niet keren. Die coninc van Vrancrijc heeft hem daer omtrent mede onthouden, vernemende hoeveer die Enghelschen noch van hem mochten wesen; ende hem wort te verstaen gegeven, dat si noch wel xij milen van hem waren. Mer dat was geloghen, want si boven iij milen niet van hem en lagen. Dye coninc, die seer begeerlyc was om den Engelschen te bevechten, heeft een teyken ghegeven dat men totten Engelschen intrecken soude; mer de Fransoysen en hilden gheen ordinancie. Nu hadden die Engelschen geset in 't voerste van den strijt xij dusent scutters, Genuesers. Dese worden vromeliken van den Fransoysen angevochten; ende de verwonnen wesende, liet se die coninc van Vrancrijc vervolgen. Ende mitsdien wort sijn heer gescent; ende dye Enghelschen quamen daeronder. Ende sloghen mit allen seer op dye Fransoysen, tot dien eynde, dat dye coninc vluchtende wert uutten strijde, ende quam met een cleyn menichte des snachts tot Amijens. <CC x-v> Ende hadden in 't beginsel van den stride groten noot ende last geleden, behilden si nochtans dat velt. Ende daer worde verslegen dye coninc Jan van Bemen; de grave van Alleson, des conincs broeder; die hertoge van Lotteringe; die grave van Vlaenderen, van Harecourt, mit noch viij edel graven. Noch bleven daer xv C ende xlv ridderen, die alle in haer wapenrocken ende helmteykenen bevonden worden, mit noch veel meer edelen ridderen ende knechten. Ende daer bleven wel in als xxx dusent menschen. Dese strijt gesciede des saterdages na Sinte Bertelmees-dach. Opten derden dach hierna quamen vele Fransoysen te paerde ende te voet, ter plaetse daer de strydt gevallen was, ende siende om hoege uutstekende des coninc bannier van Vrancryc, menende dat die Fransoysen daer noch waren, worden si omcingelt ende mit groten hopen dootgeslegen. Zommige wilden seggen dat dese plage van God den Fransoysen toeghesent was overmyts haer grote hoverdye. Want die Fransoysen een manier hebben dat si alle x jaren haer habyt verwandelen, als nu lang, nu cort, nu breed, nu smal,

Die vier-en-twintichste divisie

ende gingen doentertijt of 't sotten ende dwasen ende goekelaers geweest hadden, treckende den menschen tot hoverdicheit ende oncusheit; andere wilden seggen dat dese nederlagen gecomen was doer des conincs haesticheyt, want dat <heer> seer vermoyet was, overmits dat reisen ende geen ordinancie in 't angaen van den stride gehouden en worde; ende hi en wilde den raet zjnre heren ende cappiteynen nyet volgen, waerom hi, ende alle sine heren, in groten lasten ende noden gecomen waren. Coninc Eduwaert desen strijt gewonnen hebbende³⁹⁰, is gereist doer Monstreul ende Bolongen, ende beleide mit groter heercracht die stede van Calijs, ende swoer dat hi vandaen niet trecken en soude, hi en hadde die stede tot sinen wil. Die Vlamingen deden hem op die tijt grote assistencie ende bistant om Calijs te winnen, d'welc hem namaels sere beroude. Dye coninc van Vrancrijc vergaderde weder veel volcs van wapenen, ende quam tot Hesdijn in Artoys, opdat hi die Enghelsche van Calijs soude verjagen, dewelke die stede van Calijs so swaerliken alom hadden belegen, dat men gheen viataelge noch geen andere dingen de hem van node waren daerin brengen mochte. Ende als si sagen dat si van den Fransoysen nyet ontset en worden ende gheen hulp en cregen, gaven si hem op in des conincs handen, nadat hy xi maenden daervoer gelegen hadde, in 't jaer M iij C xlvij. Ende alle dat in Calijs was, man ende wijf, out ende jonc, geestelic ende waerlic, het most al uut Calijs gaen, afterlatende huys ende hof, lant ende sant, sonder alleen elcx een cleet an te hebben. Daerna worde overmits twe cardinalen een bestant gemaect, een jaer lang durende. Ende die coninc Eduwaert toech weder in Engelant, latende dye stede van Calijs wel beset mit sine Engelschen, ende hout de noch onder sine subjectie myt dat gehele lant van Ghysen.

¶ Hoe here Jan van Arkel lossede dat lant van Overijsel, ende hoe hy cofte dye heerlickheyt van Laghe; ende van der ommuringhe van Renen.

Dat iij. capittel.

Here Jan van Arkel, biscop van Utrecht, heeft doen versoecken an sine steden ende ondersaten om hulp ende bystant te mogen lossen dat lant van Overysel, dat welcke sijn voersaet heer Jan van Diest, biscop van Utrecht verset hadde an den hertoghe van Gelre; dat welke een igelic gaerne ende willichlic dede ende volbrochte, want de biscop vercreech dat lant van Overysel weder an hem om die zomme van lx dusent gouden Gelresse riders. Ende dese penningen ontvingen hertoech Reinout van Gelre ende Eduwaert sijn broeder. Ende want die biscop dese voersejde zomme niet al tot enen mael een mochte vervallen ende betalen, so sette hi den hertoech van Gelre weder in die hant tot een onderpant dat slot Ter Horst ende Stoutenburch, ter tijt toe dat hi geheel ende al ware betaelt. In datselve jaer van xlvij cofte biscop Jan van Arkel die heerlicheit mitten slote te Lage van heere Aelbert, ridder, ende sine wive, ende mit alle sijn toebehoren voer v C ponden. Ende want die biscop tot sekere dagen ende terminen nyet en betaelde, sijn daerof gecomen vele costen ende scaden.

Item. In datselve jaer began biscop Jan van Arkel te bemuren die stede van Renen, ende volbrocht dat eerlicken in lancheit van

Die vier-en-twintichste divisie

tijden, als men hu<den (des daghes noch) sien can.>

<Item.> <CC xi-r> Op sinte Ceciliën avont heeft die biscop van Utrecht doer hulp van sinen broeder here Robbrecht van Arkel, here Hubrecht van Culenburch, here Jacob van Nievelt binnen die stat van Utrecht verwonnen, al vechtende die Gunterlinghen, ende verdreef se ende verbande se uut sine stat van Utrecht omtrent iij C personen.

¶ Van den groten brant te Haerlem.

In 't jaer Ons Heren M iij C xlvij, op Sinte Olofs dach was een grote lastighe brant binnen Haerlem, waervan dat die gehele stede verbrande; ende daer en was nyet ghebleven 't en was geraect van den brande.

¶ Van den vi voechden des Stichts van Utrecht.

Dat v. capitel.

Als here Robbrecht van Arkel doot was geslegen in den strijt tot Ludic, die dat Sticht van Utrecht als voecht lange hadde berecht, so bleef here Jan van Arkel, sijn broeder, noch beladen mit grote sware sculden. So heeft hi raet gehouden ende eligeert ende vercoren ses edele mannen dyen hy bovenal betroude ende sere beminde, opdat si ses dat bisdom souden regeren, ende soude te met sine sculden betalen; ende settede hem luden, overste cappiteinen ende voechden alle der steden sloten ende heerlichheden des Stichts van Utrecht. Ende dese ses waren heer Sweer Uuterloe, canonic in den Dom; here Jan, here van Culenburch; here Henrick, here van Vianen; Jan van Woudenburch; Gijsbrecht van Sterckenburch ende Jacob van Lichtenburch, ridderen. Ende biscop Jan is getogen in Vrancrijc in die stat van Tours, mit cleine geselschap, daer men hem nyet en kende, om aldaer soberlic te leven ter tijt dat dat bestant tusschen dat Sticht ende Hollant utgaen soude. Daerentusschen dat die biscop uut was, toech here Sweer Uuterloe voorscreven myt gewapender hant op des Heyligen Sacramentsdach, ende vercreech die kercke in Eembrugge, ende dede daerof maken een slot ende een waerlic huys om uut te oerlogen.

¶ Van den oerloghen ende stryden tusschen dat Sticht ende Hollant.

Dat vi. capitel.

In 't jaer Ons Heren M iij C xlviij, omtrent Sint Jans dach te midsomer, soe docht biscop Johan van Arkel dat dat bestant Sinte Margrieten dach daeraen volgende tusschen dat Sticht van Utrecht ende den Hollanders utgaen soude, ende is weder te lande ghecome, ende heeft bevonden dat sijn sculden meer waren vermeert, dan vermindert, bi quaden regimente sijnre ses voechden voorseyt. Alsdan dat bestant op Sinte Margrieten-dach utgegaen was opten viij. dach daernae, is die biscop van Utrecht mit een groot deel sijnre burgeren van der stat van Utrecht ende van sine ondersaten mit ontwonden bannieren getogen op een groot, groen velt geheten

Die vier-en-twintichste divisie

Lapers, leggende bi dat dorp van Emenesse. Daertegen sijn gecomen die Hollanders, ende gingen hem vromeliken tegen met alle haer macht. Ende daer quam 't tot enen strijde, mer die Hollanders verloren den strijt, ende here Melis van Minden, ridder, wert daer gevangen mit vele vrome wapentuers. Ende die biscop scattede den gevangen een grote somme van pennigen of. Ende mede bleven daer verslegghen vele van den dorpluden van Emenesse. Ende van nootswegen mosten si doen laten varen haer nyewe naem als "Oest-Hollant", ende worden gedwongen weder an te nemen haren ouden name Emenesse. Ende si stelden hem doe weder in onderdanicheit van haren biscop, ende bleven hem voertan getrou. In datselve jaer, tusschen Onser Liever Vrouwen dach ten Hemelvaart ende Haerre Geboerte, heeft hertoge Willem van Beyeren, voecht van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, vergadert een groot machtich heer van volc van wapenen, ende is mit heercracht gecomen in 't lant van Yselstein opten Nyen Dam, ende bleef daer leggen omtrent viij dagen lang, ende verbarnde dat dorp van Jutphaes, omdat hy dye van Utrecht verwecken soude uut te comen ende tegen hem te vechten. Mer dye biscop en was in geenre meninge dat te doen, ende is getogen mit iiij M gewapender mannen in 't lant van Woerden ende Aemsterlant, ende verbrande die naeste dorpen, ende nam een grooten roef wederom mit hem. Here Gijsbrecht van Aemstel, ridder, heeft op dieselve tijt desen biscop Jan van Utrecht ontseyt, ende verbrande een groot deel des casteels van Ghoer. Dit gesciet wesende, sijn gecomen hertoech Jan van Brabant, grave Jan van Cleve, ende Jan van Beadmont, grave van Boloys, ende hebben wiselic desen <CC xi-v> twyst tusschen dat Stycht ende Hollant opghenomen, ende maecten een bestant tot Sinte Martijns' dach daeraen volghende in den winter.

¶ Van den oerloghe tusschen den byscop ende den heere van Bronc-horst ende dye Ghelres, ende van den rekeninghe der oncosten des oerloechs.

Dat vij. capitel.

Die biscop Johan van Utrecht staende dit bestant, is getogen Overijsel mit heercracht, om te wederstaen de rebelheit heren Gijsbrechts van Bronchorst ende te wreken dye scade ende smadenis die hi hem hadde gedaen. Dye biscop heeft alle sine heerlicheit verwoest, verbrant, ende nam enen groten roef uut dat dorp van Berkeloe, ende verbrande vele husen aldaer. Dit gedaen sijnde hebben hertoge Reinout van Ghelre ende Eduwaert zijn broeder biscop Johan mede ontseyt, doer versoeke hertoge Willems van Beyeren, voecht van Hollant, ende heer Gijsbrechts van Bronc-horst. Die biscop van Utrecht, niettegenstaende dat hi verladen ende beswaert was mit grote sware sculden, heeft hi in sijnre hulpe gecregen heer Sweer van Voerst ende den here van der Cuyne, ende heeft hem daertoe ghestelt om sine vianden vromelicken weder te staen. Ende heeft Vrederic van de Eze, een stout ridder, bevolen dat lant van Zallant, Twente³⁹¹ ende dye heerlycheit van Diepenhem, om hem te verweren tegen den assaulte ende anvechten der Gelressen ende heren Gijsbrechts van Bronc-horst. Mer des jaers daeraen, doer middele ende vriendelike composicie, sijn dese heeren verenicht gewest ende hebben hem een wijl tijts van oerlogen onthouden. Dese vrede gemaect wesende, heft here Sweer van Voerst den biscop ter rekeninghe

Die vier-en-twintichste divisie

gebracht, ende hi in dit oerloge tegen dat slot te Keppel uitgeleit hadde dye zomme van vijfdusent Oude Scilden. Ende here Vrederic van der Eze brocht den biscop te rekeninge ende hi in 't oerloge tegen die Gelresse uitgeleit ende hem gecost hadde die zomme van xlij dusent ende ij C Oude Scilden. Die biscop was seer begaen van deser rekeningen, ende liet heer Vrederic van der Eze op die tijt bliven in sijn sloten ende diensten des lants van Overijsel. In datselve jaer so ontseyden den biscop van Utrecht here Jan van Gemen, here Jan van Nahusen, die here van Steenvoerden, Ghijsbrecht Zobbe, ridderen. Dese vergaderden een groot deel volcs van wapenen van uutgelesen ridderen ende knechten, ende verwoesteden sere dat Sticht van Utrecht. Ten lesten is dit oerloge gesoent geweest, nadattet volna een jaer lang hadde gestaen. Ende doe rekende here Vrederic den biscop weder verleyt te hebben in dit oerloge die zomme van xiij M Oude Scilden. Ende also die biscop hem niet voldoen en mochte van den twe voerseide sommen van penningen, daerom allegeerde ende seyde die voerseide here Vrederic van der Eze dat hy dat gehele lant van Overijsel houden woude voer die eerste ende laetste zomme van penningen. <CC xij-r>

¶ Hoe dat hertoge Willem weder overghaf sine moeder der keiserinne de graefscappe van Hollant, Zeelant ende Vrieslant.

Dat viij. capitel.

Als Lodewijc van Beyeren, keiser van Romen, oflivich gheworden was, Margriete, die keyserinne, syn huysvrouwe, is uut Beyeren nedergecomen in Henegouwen. Ende alsoe hertoge Willem haer soen, palatijn ende graef van Oestervant, voecht van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, sijnre moeder noch nyet ghegeven en hadde noch betaelt van den regemente des lants van Hollant, als voer geseit is, soe is si mit een eerlike familie ende staet ghecomen in Hollant, ende quam in die stede van Dordrecht, ende sende boden tot hertoge Willem haren soen, dat hi bi haer quame. Hertoghe Willem heeft hem bereit met veel heren, ridderen ende edelen, ende is gecomen tot Dordrecht bi sijnre moeder der keyserinne, ende hy gaf ende resigneerde daer over sijnre moeder vrij ende al, voer allen heren ende vasallen, die administracie ende heerlic-hede der landen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant. Dit gedaen sijnde reysde hertoge Willem, grave van Oestervant, in Henegouwen, ende die keiserinne bestont aldoe de landen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant seer slappelick ende cranckelyc in haer selfs persoen te regieren.

¶ Hoe die biscop van Utrecht wan die stede van Oudewater, ende van den strijt voer Scoenhoven.

Dat ix. capitel.

In 't selve jaer van xlix, na Onser Liever Vrouwen Bootscafs-dach, heeft dye biscop van Utrecht vergadert uut sine stat van Utrecht ende uut andere steden ende plaetsen sijns bisdoms een groten hoop volcs van wapenen, ende is mit heercracht gecomen in Hollant. Ende beleide die stede van Oudewater, ende hi wan de stede mit crachte, ende verbarnde se 't meeste deel, ende creech daer veel gevangen,

Die vier-en-twintichste divisie

ende nam een groten roof met hem. Nochtans bleven daer doot Jan van Risenburch; twe broeders van Lichtenburch; Jacop van Driel; Jan van Driel; Evert van Driel, mit veel burgheren ende vrome schiltknechten. Die Hollanders dit vernemende ende dat qualic verdragen mochten, dat die stede van Oudewater aldus gewonnen ende verdestrueert was, vergaderden alle die ridderscap, ende staken tesamen uut allen steden ende dorpen, een grote menychte van gewapende mannen; ende waren in die meninge wederom trecken in 't Sticht van Utrecht of een strijt mitten biscop te vechten. Waerom die biscop heeft vergadert alle sijn volc uuter stat ende uuten bisdom, ende is mit heercracht gecomen bi Scoenhoven. Die Hollanders ende dye van Scoenhoven sijn mit blinckende bannieren stoutelicken den biscop ende sijn heer tegemote gegaen, daer langhe omme die overhant ghestreden worde; mer in 't leste worden die Hollanders verwonnen, ende die biscop mit sijn volc behylt dat velt ende hadde victorije. Ende daer worden gevangen Ghijsbrecht van Langheraeck; Herper van Liesvelt; Coenraet van Oesterwijn, ridderen, ende veel meer andere sciltknechten ende wapentuers, denwelken die biscop een groten zomme van penningen ofscatte. Daerna, omtrent Sinte Bertelmees, is daer by tuschenspreken van sommige heren een bestant gemaect tusschen den twe pertien, durende tot Sinte Martijnsdach tot in 't jaer van M iij C ende vijftich.

¶ Van den geselbroeders.

Dat x. capitel.

In 't jaer M iij C xlix heeft God van hemelrijc alle de werlt gecastijt mit een grote, sware pestilencie, dat de helft van allen menschen nauwelic te live gebleven en is, also datter vele steden, dorpen ende sloten leech ende onbewoent bleven staen. Doer dese grote sware plaghe ende sterfte zijn in vele plaetsen opgestaen, sonder enige auctoriteit oft outheit³⁹² van den paeus of der Heiliger Kerken, enige menschen annemende een openbaer penitencie dye ghenoeemt waren de Geselbroeders. Dese deden voer hem dragen dat Heilige Cruys ende gingen alsoe mit crucen ende myt vanen twe mael dages in die kerke, ende maecten hem daer al naect, bedeckende haer scamelheden mit enen lindendoec, ende sloeghen hemselven, ende bisonder op die scouderen mit scarpen geesselen, daer knopen ende cleyne ijseren nagelkens in gehecht waren so seer ende wredelic, dat dat bloet tot elken slage daeruut gelopen quam, ende al slaende songen si mit deerliken stemmen, screyende ende suchende: "Slaet u seer doer Cristus eer; doer God soe laet die sonden meer." Ende nijmmermeer en slieden si den enen nacht, daer si den <CC xij-v> andere hadden geslagen. Ende nye en konde men vernemen van wien dese secte ende vergaderinge eerst begonnen was, ende van waen si quamen. Ende met dusdaniger penitencie gingen si van d' ene stede totter andere, ende van d' ene plaetse ende dorpe totter ander, omtrent xl dagen lanc. Ende vele luden dit siende worden beroert mit medeliden, ende gingen mede, ende deden als d' andere; ende voldoende haer penitencie van xl dagen, gingen si weder thuys. Ende zommige begonnen weder van nyewes, ende volbrochten haer penitencie. Ende uut deser secten quamen oec vele goede dinghen, als quijtscelandynghe van dootslagen, van hat ende nijt ende viantscap, van wederkeringhe onrechtvaerdich goets, etcetera. Ende in desen

Die vier-en-twintichste divisie

geselscappe quamen vele diverse personen: biscoppen, prelaten, priesteren ende andere geestelike ende waerlike vrouwen ende mannen personen; men woude seggen, dat si eerst quamen uut Hoech-Duitslant, ende doe in Neder-Duitslant, ende soe voert in Vrancrijc. Dye paeus Clemens die vi. versiene dat uut dese vergaderinge ende secte een quader comen mochte, heeft dese openbaer penitencye ende secte op dye pene van den ban ende der ewyger maledictie verboden die niet meer te doen. Ende mit desen is de vergaderinge der menschen ofgesteld geweest.

¶ Van den rekeninge ende der groter sculden des biscops van Utrecht.

Dat xi. capitel.

Als nu dat bestant tusschen dye van Utrecht ende den Hollanders geordineert ende gemaect was, heer Sweer Uuterloe, vicarius des biscops, heer Jan van Culenburch, heer Henric van Vianen, heer Jan van Woudenburch, heere Gijsbrecht van Sterkenburch ende heer Jacob van Lichtenburch, ridderen, als voechden ende bewaerders des bisdoms, sijn gecomen tot here Jan van Arkel, biscop van Utrecht, seggende: "Genadige here, wi en kunnen noch en mogen niet langer dragen uwe sculden ende daervoer staen; ende daerom, soe verkyest één van tweën: gheeft ons weder onse uutgeleide penningen, oft set ende geeft ons in handen te pande dat gehele lant ende heerlicheit an dese sijde der IJselen." Die biscop seer beladen wesende mitter saken, en wist niet wat te antwoerden; ende hi en besat in 't hele bisdom nyet dat in sijnre macht was, dan alleen dat slot tot Vollenhoe mit sinen toebehoren, want here Vrederic van der Eze hadde tot enen onderpande doer sine onredelicke rekeninge dat gehele lant van Overijsel. Doen seiden noch dese vi voechden voergenoemt: "Belieft het mijn here ons te geven tot enen onderpant dat lant an deser side der IJselen myttet casteel van Vollenhoe mit sinen toebehoeren, ende noch xxx jaer lang u segel of der kercken van Utrecht zegel, wij sullen daarmede te vreden wesen, ende wi sullen mijn here geven jaerlixs die zomme van twedusent ponden." Dit soude die biscop alle wel hebben ghedaen, en hadden si dat slot van Vollenhoe niet begeert. Daerenboven so woude dat meere deel des capittels dese begeerten ende saken nyet admitteren ende toelaten. Die biscop merckende ende overleggende dat hi tot genen einde van sine sculden comen en mochte, ende dat hem niemant niet meer lenen noch borgen en woude, ende dat dese vi, daer hi wilen eer sijn betrouwen op hadde geset, heren meenden te worden van sijn bisdom, heeft hi se absolveert ende verlaten van haer officie der voechdiën also veel als in hem was. Ende heeft zijn zegel bevolen here Gerrit van Veen, canonic in den Dom, ende maecte hem sine vicarius. Ende die biscop van groter scaemten, is hi opghestaen alleen mit vi paerden, ende is gereden te Rome, latende dat bisdom dat geval der avonturen.

¶ Van den belegge van Iselstein.

Dat xij. capitel.

Binnen desen tiden dat biscop Jan te Romen was, is dat bestant

Die vier-en-twintichste divisie

tusschen dat Sticht van Utrecht ende heer Aernt van Iselstein uutgegaen, waerom de maerscalc van den Sticht is uutgegaen mit die van Utrecht, mit heercracht, des manendages na Beloken Paesscen, ende hebben haer tenten opgeslegen, ende beleyden die stede van Iselstein; ende si anvochten ende bestormden die stede vijf weken lang, mit menigerleide instrumenten van oerloge. Ende ten lesten gaven si hem op mit here Aernt, haren here, op dusdaniger voerwaerden ende condiciën: dat si hem enen eet doen souden, ende beloven dat si voertan dat bisdom hout ende trou wesen souden, dat si onlange hilden.

¶ **Hoe dat die partiën alre-eerst in Hollant <CC xiiij-r> quamen.**

Dat xiiij. capitel.

In 't³⁹³ jaer M iij C l, doen stonden op in Hollant twe partiën, daer den lande van Hollant³⁹⁴ doen tertijt ende hier namaels over menich jaer groot ongeval, verdriet ende jammer of quam, tot destructie ende verdervinge des gehelen lants. Die luden van der eender partye namen haren naem van een zeevische, geheten een Cabbeljau, daerin te verstaen was, dat also dese vissche een verslinder is van andere visschen des sees, also souden de luden van deser partië ende sijde verslinden ende verdrucken die andere, haer adversanten, ende dese hieten cabbeljau. Die andere luden van der partië hyeten hem Hoeken, nemende haren naem van enen hoec; want die hoec den vissche te vangen pleget. Van der Cabbeljauscher partië waren die overste here Jan van Arkel, des byscops van Utrechts vader; here Jan van Egmont; here Gerrit van Eemskerc mit meer andere edelen heren ende knechten. Van der Hoecxs partië waren³⁹⁵ die overste heren Dirc van Brederode; here Phillips, burchgrave van Leiden ende here van Wassener³⁹⁶; here Jan van der Lecke ende Polanen; here Jacop van Binchorst, mit meer andere heren ridderen ende sciltknechten. O verdoemlic venyn, ghesayt ende gespreyt van den duvel onder den inwoenres des lants van³⁹⁷ Hollant. Nu vloyen ende spreiden hem die partiën, doer diewelcke dat gemeen goet alheel gedestruueert ende te nyete wert gemaect. Alle rechtvaerdicheit wert onder die voeten geworpen ende vertreden, want bi deser partiën bi lanc-heit van tiden quamen in Hollant toerne, kivinghe, hat ende nijt, viantscap, logentalen, valscheit, blasphemie, dootslagen, verraderie, brantstichtinge, tirannicheden, twedracht, verdruckinge der onnoselen, verwoestinghe der steden ende dorpen, afterclappinghe, quade anbrengeinge, onrechtverdicheden, verpachtinge der diensten dye onbequaem waren, der maechden ende vrouwen vercrachtinge, der Sacramenten der Heiliger Kerken versmadinge, der kerken ende der heyligher³⁹⁸ plaetsen violeringe, ende ten einde berovynge ende destructie des gehele provincie ende lants van Hollant. Want als ons Here seit ende sinte Lucas beschrijft in sijn xi. capitel: "Alle riken in hemselves gedeelt, sullen vergaen; ende dat één huys sal vallen op 't ander." Ende Salustius scrijft in 't boec van den strijt, die die Romeinen hadden tegen Jugurtam aldus: "Cleine dingen wassen mits eendrachticheyt; ende mits twedracht so vergaen grote dingen." Ende Tullius seit in 't Boec der vrientscappen: "O, wat huys staet daer soe vast; wat stat so wèl gefondeert, die niet met hat ende nijt ende mits twedracht mogen vergaen." Als men sien ende mercken

Die vier-en-twintichste divisie

mach in die destructie des stads van Romen, van Bovoniën, van Genuen, ende meer ander; waerom sijn si destrueert ende vergaen, dan alleen doer twedracht ende partye, daer ons God of verlossen wil. Etcetera.

¶ Hoe dat hertoge Willem, grave van Oestervant, wederom quam in Hollant, ende van die wreetheit der partiën.

Dat xiiij. capitel.

Dese twe partiën worden van dage te dage meerder in Hollant. Ende dat lant worde wredelic verdestrueert, vernijelt, verwoest ende verbrant; want dye ene roofde ende brande opten anderen, malkanderen vreselic slaende ende vangende, ende bedreven alsulke lelicke ende wrede feyten op malkanderen, des dyergeliken nye in Hollant te voren en was ghesien noch gehoert. Die Cabbeljaus senden boden ende brieven in Henegouwen an hertoge Willem³⁹⁹ van Beyeren, grave van Oestervant, die outste soen der keiserinnen, graefinne van Hollant, begerende ende versoekende dat hi vri in Hollant quame; ende name dat regiment der landen van Hollant an, want het was also geconcludeert ende gesloten, dat sij voertan in geenre manieren langer van der keiserinne, sijnre moeder, gheregeert en wouden wesen. Ende hoewel hy dat weygerde, nochtans en lieten si niet of, si informeerden ende onderwesen hem also, dat hi heimelic gecomen is tot Gorichom. Ende als de van Delft dat vernamen, togen si uut mit al hoer macht, ende brochten hem tot Delft, ende ordineerden hem te wesen haer capitein ende hoeftman; ende hi ghinc dicwils uut mit dye van Delft, ende verbrande vele dorpen, husen ende sloten, die de Hoecx's toebehoerden. Ende ten lesten hebben die steden van Hollant mitten Kermers ende West-Vriesen desen hertoge <CC xiiij-v> Willem ontfangen voer haren prince ende grave van Hollant, hem doende enen eedt hout ende trou te wesen tegen wille, consente ende danck der keiserinne sijnre moeder. Als dat die heren van der Hoecx's pertië sagen, versagen si haer husen, sloten ende castelen, myt volc van wapenen, mit vitaelge ende mit als dat hem van node was, ende vertelden der keiserinne, ende claechden haer, wat groter cracht ende gewelt dat hemluden was gesciet van den partyen der Cabbeljaus. Die heren van der Cabbeljaus pertië, mit de steden van Hollant, sijn terstont na den vertrecken van den anderen, bieengecomen⁴⁰⁰, ende beleiden der Hoecx's castelen, sloten ende husen, ende die si wonnen staken si an brande ende beroefden se; ende dier wasser wel xvij binnen een jaer.

¶ Van den strijt tusschen der keyserinnen ende haren soen.

Dat xv. capitel.

Die keiserinne, als si dit verhoerde, was si uitermaten seer gram op haren zoen ende die heren ende steden van Hollant, ende si screef hem hoe hi soe koen ende vermetel was, dat hi hem onderwant haerre heerlyc-heit. Hy screef haer weder, dat si sine waer, want si had se hem ghegeven. Datwelke hi niet bewisen en mochte mit tugen, noch brieven; ende als si sach dat hi hem des niet ofstaen en woude, heeft si vergadert een uitgelesen hoop volcs van wapenen, om te strijden tegen haer eygen soen. Ende die coninginne van Engelant

Die vier-en-twintichste divisie

sende haer suster, der keyserinne, een scoen heer van volc, uutghesocht ende geleert in striden ende oerlogen. Als nu elc zijn volc hadde bereit om te striden, is de keyserinne mit een groten hoop van scepen, wèl toegemaect om te vechten, mit blinckende bannieren, mit trompetten; ende gecomen in Walcheren bi der stede van der Vere. Hertoge willem heeft daertegen vergadert uut Hollant veel volcks, ende is t' scepe gegaen, ende is mit heercracht gecomen in Zeelant om tegen sijn eygen moeder te striden. Dese twe an malkanderen comende, wart daer mit allen seer gevochten; ende an beyden siden bleven veel doden, ende daer verdrencter mit allen veel. Ende in 't teinde wan die keyserinne den strijt, ende hadde victorie van haer vianden; ende hertoge Willem die ontquam, ende hi vluchte in Hollant. Ende dit gesciede in 't jaer M iij C li.

¶ Van den strijt opter Masen tuschen de moeder ende 't kint.

Dat xvi. capitel.

Hertoge Willem, als hi in Hollant gecomen was, heeft hi seer gearbeit om weder volc van wapenen te vergaderen, ende heeft weder hulp ende bistant gecregen van versch volc, ende heeft sijn moeder plaets ende dach geleyt ende beteykent, om weder tegen malkanderen te vechten op die Mase, tusschen Den Briele ende t' 's-Gravensande. Die hertoge heeft vergadert een groot machtich heer van volck uut Hollant, Kermerlant ende West-Vrieslant, mit veel heren ridderen ende schiltknechten, als heer Jan van Arkel; vrouwe Machtelt van Voorne, wedue van den here van Valkenburch ende Montiauwen; heer Jan van Culenburch; heer Jan van Egmont; heer Gerrit van Heemskerc; heer Gerrit van Harlaer, myt veel andere heren ende vrome knechten uut den lande van Cleve, van Gelre ende uut Hoeh-Duytslant. Ende mit alle desen hoop is hi t' scepe gegaen mit ontwonden bannieren ende wimpele⁴⁰¹, myt trompetten ende basunen, ende is gevaren ten voerseiden plaetse, om mit groter crachte te wederstaen sine vianden, ende die t' onder te brengen. Dese keyserinne heeft in haerre hulpe gecregen vele vrome wapentuers uut Engelant, Henegouwen, uut Zeelant ende uut Walcheren, met vele groter heren, baroenen, ridderen ende knechten, ende is als een onvervaert prinsesse, niet twifelende an der victorie te hebben tegen haer soen. Ende daer is ene grote, bitteren, swaren strijt begonnen; dat gecrij clam op ten hemel, ende si vielen stoutelic an malkanderen, vromelic vechtende om de victorie ende overhant. Daer worde ghehoert een vreselic geluyt in der luchten van den roepen ende gecrij, dat barsten der arborsten, 't geclanc der swaerden, 't breken der lanciën, dat grijselic werpen der stenen, dat scoeren der scilden; want het was een dach des toernicheyts ende des wraecxs, want daer vele vrome⁴⁰² wapentuers an beyde sijden gewont ende geslegen worden. Vele van hen die gewont ende gequest waren, hem segende mitten teiken des Heiligen Cruys, sprongen in 't water ende verdroncken. Ten lesten worde der keiserinne heer soe seer vermoeyt, ende gingen t' onder. d' Welc siende die keyserinne is haestelyck <CC xiiij-r> getogen afterwaerts uuten strijde, ende voer in Engelant, tot haer suster de coninginne. Die overste capittein der keiserinnen, een Engels, worde daer geslegen mitten goeden here Costijn van Renesse; Floris van Haemstede, mit veel meer andere heren ende knechten. Ende daer worden gevangen van der keiserinnen sijde here Dyrck van

Die vier-en-twintichste divisie

Bredenroede, met vele ridders ende knechten ende ander, de ontallic waren. Dese slach ende bloetstorting was so groot, dat dye Mase drie dagen lanc daernaebbede ende vloiede root wesende, van den bloede datter ghestort was. Dese bloedige strijt gescyede op Sinte Martijnsdach te midsomer, in 't jaer M iij C ende li; ende ten lesten wort daer een compositie van paijs ende vrede gemaect tusschen de keiserinne ende haer soen, als dat die keiserinne soude besitten haer leven lang dat graefscap van Henegouwen, ende hertoge Willem, haer soen, soude rustelic hebben ende houden die graefscap van Hollant, Zeelant ende Vrieslant. Ende dye keiserinne leefde hierna vijf jaer lang. Ende si starf in Henegouwen, ende leit te Valenchijn begraven.

¶ **Wanneer die Nijewe Kerc te Delft begonnen wort.**

Dat xvij. capitel.

In 't jaer M iij C li waren twe eerbare mannen in Delft, de ene geheten broeder Simon Col, ende d' ander Jan Ariës soen, een pelsmakers knecht. Dese twe, staende op dat Martvelt te Delft, sagen in der lucht hangen boven die plaetse daer nu die kercke staet, enen groten sconen kercke. Ende dit duerde wel xxx jaer lang, dat men die kerke alle jaers omtrent Onser Vrouwen Lichmisse sach. Ten lesten worde daer een houten kercke getijmmert, ende dat beelde van Onser Liever Vrouwen wort daerin gheset.

Die vijf-en-twintichste divisie

¶ Hier begint die xxv. divisie, ende heeft xvij capitelen.

Anno M iij C lij.

Pausen.

Dat i. capitel.

Innocencius die vi. was die CC vij. paeus; hy was van Lemonicen; hi sat x jaer. Hy was een seer geleert man in den rechten; hi en gaf geen beneficiën⁴⁰³ dan geleerde ende devote mannen. Hi geboet⁴⁰⁴ allen biscopen, prelaten dat si haer beneficiën selver bedienen souden opten banne. Hi starf tot Avinionen, ende wert aldaer begraven in den Carthuser cloester buten der stat, dat hi selver hadde gesticht.

¶ Item. Een jammerlike ende beclaechlike openbaringhe is gescyct een clusennaer in teghenwoerdicheit des paeus Innocenty, do hy noch cardinael was; ende hi seyde: "Ick hebbe gesien de zielen der menschen nederdalen in der hellen ghelyck dat seer dycke snee nederdaelt. Mer totten veghevier heb ick ghesien dat dye zielen nederdaelden gelyck donne snee. Ende alleen sach ick drie zielen ingaen totten ewigen leven: dat was een biscopsziel, eenre wedue van Romen haer ziel, ende een prioerszyel van der Carthuser Oerde." Ende daerna hadde die paeus grote begeert totter Carthuser Oerden.

¶ Omtrent dese tijt stont daer boven in den landen op één dye hemselves noemde te wesen een coninc der armen. Dese vergaderde veel lichts volc van netteboeven, rustiers, truwanten ende andere bedelaers, etcetera. Ende versloech alle die Joden tot allen plaetsen, waer dat hij se vinden of crigen mochte. Mer ten lesten wert dese coninc der armen gevangen van den keyser Lodewijc van Beyeren, dye hem dede doden. Ende alle volc dat hi vergaedert hadde, verstroyede hem overal, ende elc liep zijns weechs.

In den jaer Ons Heren M iij C ende li, in den maent van september doe openbaerde in 't noerden een alten groten comeet, daer grote sterke winden na gevolcht zijn; ende daer wort een grote vierige balc ghesien vallende uuter lucht. Ende eer dat Innocencius, paeus, dye vi., oflivich worde, was 't alten groten eclipsis der zonnen, dye welke duerde xvij uren lanc, dat nye mensche desghelijcks ghesien hadde. <CC xiiij-v> Ende een utermaten grooten roec is comen bersten uten noorden, daer veel menschen of vervaert waren; ende veele cleyne beeskens zijn uuter lucht gevallen, die groote scade deden.

¶ Item. Omtrent dese tijt waren oec vele aertbevingen in veel plaetsen. Ende die stat van Basel viel bina om, ende wert gedestruueert mit wel lxxx castelen daeromtrent gelegen. Dye menschen woenden in den bosschen als beesten, ende en dorsten niet comen in die steden. Oec waren in deser tijt vele oerlogen, pestilenciën ende duertiden. Dat aertrijck gaf uut eenrehande stynckende wit water, dat starcke steden ende castelen omgheworpen heeft.

¶ Item. Het was doen een seer sondige tijt, want veel ketteryën

Die vijf-en-twintichste divisie

ende valsche secten opstonden. Ende die hoverdië, valsheit ende boesheyt wert altyt groter ende groter, want in Sinte Brigitten eerste boeck, in 't xlv. capitel, staet gescreven: "Nae rechte rechtvaerdicheyt soude dye werlt mit recht vergaen, want sij veel quader is dan si bi tiden van Noës was, doe sy mitten diluvië des waters verghing. Mer dye bermherticheyt Goods spaert noch dye werlt om bedewil der goeder heyligher menschen, verwachtende der sondaren bekeringhe." Etcetera.

¶ Van hertoghe Willem van Beyeren, grave van Henegouwen, van Hollant, Zeelant ende heer van Vrieslant, die xxij.

Dat ij. capittel.

Na den strijt opter Masen gehat, ende dye keyserinne ende haer soen verenicht waren, is hertoge Willem van Beyeren, palatyn opten Rijn, van Heneghouwen, van Hollant, Zeelant ende heer van Vrieslant, geworden die xxij. grave. Hy hadde te wive Machtelt, hertoge Henricxs dochter van Lancaster uut Engelant, mer si en hadden gheen kinder tesamen.

In desen tiden, op der Apostelen Sceydinghen dach, was een grote brant tot Haerlem, daer bynae half die stede of verbrande.

¶ Hoe biscop Jan van Arkel uut Vrancrijc wederquam tot Utrecht, ende hoe hi mit die vi. voechden concoordeerde.

Dat iij. capittel.

Als nu here Jan van Arkel, byscop van Utrecht, lange tijt te Romen hadde ghelegen, ende die vi voechden voerseit merkedden dat hi niet weder en quam, hebben sy een conspiracie ende een starc verbant gemaect mitten kerken van Utrecht, opdat si hem mits dien souden wederroepen van Romen te comen tot sinen biscopliken stoel. Ende also si begeerden, gesciede 't: want die biscop siende die brieven sijnre kercken, is uut Romen getogen ende is ghecomen tot Utrecht op Sinte Gijelisdach in 't jaer M iij C ende li. Ende als hi wederghewen was, is hi nochtans beswaert geweest mit uitermaten grote sculden, ende niet lichtelic en mocht hi daer uut comen; want hi van alle sine vrienden gelaten was, ende bisonder, dat hi hulp noch bistant en hadde an here Jan van Arkel sijn vader, noch an here Ot van Arkel sijn broeder, waerom uut groter noot heeft hi hem vromelic geset tegen dese ses voechden, betrouwen hebbende in God ende in sinen patroen, Sinte Martijn. Ende heeft eerst ingecregen dat casteel van Woerstein, ende heft hem geset te vechten ende te oerlogen tegen dese ses voechden. Ende des jaers daeran, in die Vasten, heeft hem heer Ot van Iselstein gedaen dat slot te Beverwaerde leggende, tusschen Utrecht ende die stat van Wijc te Duersteden. Ende daer onthilt hem dye biscop, ende beghan al- <CC xv-r> daer selver in persoen sijn bisdom te berechten ende van hogen saken des bisdoms hem te onderwinden ende recht te doen. Ende hij bevacht die vi voechden an allen siden vromelic ende stoutelic. Ende in datselve jaer die kerck ende stadt van Utrecht, die desen twedracht niet langer gehengen en wouden, hebben enen vrede gemaect

Die vijf-en-twintichste divisie

tusschen heere Jan van Arkel, horen biscop, ende den vi. voechden, in deser manieren: als dat si souden ontfangen van haren ouden uitgeleyden penningen een sekere somme gelts; ende des souden si den biscop overgheven vry ende al sijn landen te besitten ende selver te gebruyken. Datwelcke si alle deden, utgeseyt heer Sweer Uuterloe, die en woude dat casteel tot Eembrugge niet overgeven.

¶ Hoe die sloten Woudenburch⁴⁰⁵ ende Ruweel destrueert worden ende van die rebelheyt des heren van Culenburch ende van Vianen.

¶ Dat iiij. capitel.

In 't jaer Ons Heren M CCC ende liij, doen cofte here Ghijsbrecht van Abcoude ende Wijs van here Jan van Woudenburch, dat slot ende casteel te Woudenburch. Dese here Jan van Woudenburch, ridder, hadde enen soen, cloeck ende vroem, die overmits raets ende hulps heren Jans van Culenburch sijns neefs, ghecomen is mit een deel stoute wapentuers in der duyster nacht, ende beclam dat slot te Woudenburch, tegen wille ende consente sijns vaders; ende en woude niet toelaten die coop die daer was gheschiet. Waerom dat here Ghijsbrecht van Abcoude ende here Jan van Woudenburch sijn getogen totten biscop, hem te kennen gevende ende claghende dat grote geweld van desen jongen voerseyt. Die biscop heeft van stonden an dit slot van Woudenburch alomme belegen xvij weken lanck, datwelcke hi dicwils mit magnelen ende andere instrumenten so crachtelicken dede anvechten, dat hi dat mit werender ende stormender hant ghewonnen heeft opten eersten dach van der Vasten des tsjaers dair an. Ende alle die hi daer op vant, nam hi ghevangen. Ende si mosten hem copen mit groot, swaer scatghelt ende goet, ende dat slot van Woudenburch dede hi ter aerden toe nederwerpen ende slechten. Daerentusschen dat die biscop lach in 't belegge voer Woudenburch, soe bevacht ende bestormde die maerscalc van Utrecht dat huys ende slot te Ruweel, omdat die borchsaten dicwils ofquamen van den huysse, ende bescadichden die dorpen ende luyden van den bisdom. Ende als hij daer een wijl tijts voer hadde gelegen wan hi dat mit crachte, ende brochte 't onder dye subjectie van den biscop. Ende iij jaer daerna cofte Wouter van Minden van den biscop datselve huys. Op dieselve tijt als die biscop noch voer Woudenburch lach, so ontseiden den biscop here Jan van Culenburch ende here Ghijsbrecht van Vianen, riddersen, ende togen in dat Sticht, roevende ende brandende die dorpen ende lanthuysen, ende anvochten des biscops landt uut haer castelen als Culenburch, Vianen, Ghoreel ende Marckenburch⁴⁰⁶.

¶ Hoe dye sloten ende castelen van Montfoert, Marckenburch, Holenstein ende Ghoreel angevochten ende gewonnen worden.

¶ Dat v. capitel.

Here Jan, biscop van Utrecht, dye hem vromelic sette tegen sine vianden om dye bescermenisse zijre kercken, heeft in 't jaer Ons Heren M CCC ende liij, vergadert vele vrome ende stoute wapentuers, ende is op Sinte Panraes dach getogen voer die stede ende 't slot te Montfoerde, mit hem brengende een groot uuter maten swaer

Die vijf-en-twintichste divisie

instrument, om daermede here Sweer, burchgrave van Montfoert, an te vechten ende zijn stede ende slot te bestormen, omdat hi daer te voren mitten here van Culenburch ende mitten here van Vianen tegen hem hadde gerebelleert. Die biscop heeft sijn belegge daervoer ghemaect, ende was seer sorchvoudich ende naerstich mit dat instrument die stede ende dat slot te destrueren ende te vernielen. Die burchgrave anmerkende die grootmoedicheyt ende volstandicheyt des biscops in den belegge, heeft vrede ende genade begeert, ende heeft enen vrientlicken pays ende dadinge mitten biscop gemaect. Ende hi moste den biscop geven enen grote somme van penningen, soude hi hem nemen in genaden; ende hi moste den biscop enen eet doen, dat hi hem ende den bisdom voertan hout ende trou <CC xv-v> wesen soude. Ende hiervan worden gemaect vaste ende goede besegelde brieven. Ende die biscop vercregen hebbende sinen wille ende victorie, is hi mit groter eren ende triumphen weder getogen in zijn stat.

In datselve jaer, alsoe 't een grote heete somer was, is die bisscop getogen uuter stat op des Heiligen Sacraments-dach, mit een groot swaer volc van wapenen, te paerde uut Utrecht ende Amersfoort, ende heeft dat slot te Marckenburch belegen. Ende lach daervoer ix weken lang, dat bestormende ende anvechtende mit magenen ende andere diverse instrumenten, ende heeftet ten lesten stormenderhant gewonnen, ende nam alle die borchsaten gevangen, ende lieter een deel onthoefden, ende verwoeste dat casteel, ende bracket of ten gronde toe.

Ende in datselve jaer, in den herst, heeft die biscop gesonden sinen mairscalc mit uitgelesen wapentuers uuter stat van Utrecht, om te becrachtigen ende te winnen dat slot te Holenstein. Mer die borchsaten gaven hem op in des biscops handen, behouden hair lijf ende goet. Ende die biscop dede dat slot slechten ende nederwerpen totter aerden, omdattet een starcke burch was der roevers, ende dye borchsaten plagen daeruit te riden ende deden den Stichte van Utrecht vele scaden van roeven ende branden.

In dat jaer daerna heeft die biscop weder toegemaect ende vergadert een groot deel burgeren, ende is mit heercracht getogen ende beleide dat casteel van Ghoreel; ende als hi dat mit cracht gewonnen hadde, liet hi dat ofbreken ende slechten totter aerden.

Dairna, als die biscop lach voir dat huys te Nyevelt, doe worde die soen ende pays gemaect, ende daer wert gesloten ende uitgesproken ende oec toegelaten dat here Ghijsbrecht van Vianen mit hulpe des stats van Utrecht op dieselve plaetse dat huys ende slot Ghoreel weder optimmeren ende maken soude, datwelcke hi volbrochte.

¶ Hoe dat die biscop wedercreech 't slot tot Eembrugge, Vredelant ende dat landt van Overysel.

Dat vi. capitel.

In 't jaer Ons Heren M CCC ende liiiij ontseide biscop Jan van Arckel here Sweer Uuterloe om die burch ende slot te Eembrugge, mer die stat van Utrecht ende Montfoert maecten enen pays tusschen beyden partyën op sulcke condiciën, als dat heer Sweer dat slot van den biscop te leen ontfangen soude. Ende voert en soude hi daer ghene castelein op mogen setten, dan enen burger van Utrecht, opdat den

Die vijf-en-twintichste divisie

Sticht van Utrecht genen molestacye ende scade daeruut en soude gheschien. Ende die biscop creech oeck an hem dat casteel te Vredelant, datwelcke noch was onder dye heerlic-heit der keiserinnen, graefinne van Henegouwen, ende loste dat, ende gaf dairvoir vij M ponden, dat welke here Jan van Diest, biscop van Utrecht verset ende t' onderpande gegeven hadde den goeden grave Willem van Henegouwen ende van Hollant, wiens dochter dese Margriet die keyserinne was, welcke somme ontfing here Floris van der Boc-horst, ridder ende rentemeester der voerseyder keyserinne. In datselve jaer quamen overeen ende dadingden mitten biscop heer Sweer van Voerst ende heer Vrederic van der Eze, van haren onmateliken eysche ende rekeninge der groter sommen van penningen als voer ghescreven staet, ende dair si dat gehele lant van Overysel te onderpanden hadden; ende si ontvingen van den biscop enen bequamen ende hoesschen somme van penningen. Ende alsdoe loste die biscop dat lant van Overysel an hem, want hi dat dair te voren eens hadde gelost van den hertoech van Gelre voer lx M goude Gelresse Ridders van goeder munten ende ghewichten.

¶ Van here Ot van Arkel ende van sijn broeders ende van die nedercoemste der hertogen van Cleve, van Ghelre ende der heren van Egmont ende van Yselsteyn.

Dat vij. capitel.

In den jare Ons Heren M CCC ende lv starf here Jan, die twalefste heer van Arkel, ende hadde te wive Ermgaert, des graven Otten enige dochter van Cleve, dair hi an wan vij sonen ende ij dochteren. Die outste was geheten Jan, ende worde tot Dordrecht in een tornoy dootgesteken. Die ij., geheten Otte, worde die xij. here van Arkel na sinen vader; die iij., geheten Arent, was here van Zolen, Avesaet, Noordeloes, ende advocaet van Albaes ende Albesserdam. Die iiij., geheten Jan, was biscop van Utrecht, ende worde van Utrecht geset bisscop te wesen <CC xvi-r> van Ludick. Die v., gheheten Robbrecht, was here van Asperen, diewelcke heerlic-heyte hem angecomen was van zijn wijfs wegen, die een enige dochter was van den here van Asperen, die hi getrouwt hadde by dispensaciën; ende sijn vader hadde hem te voren gegeven die heerlic-heit van Aersberch, dat welke bi versterfte gecomen was an die heerlic-heit van Arckel. Die vi., geheten Herbern, was here van Slingelant ende van andere goeden. Die vij., gheheten Willem, hadde die halve heerlic-heit van Lopick; mer hi starf jonc. Here Otte van Arkel, die xij, hadde te wive Elizabeth, des hertogen dochter van Baer. Ende daer wan hi bi here Jan, den lesten here van Arkel. Ende dese leste here Jan van Arkel hadde te wijf des eersten hertoghe Willems dochter van Gulick, geheten Johanna; ende was hertoghe Willems ende hertoghe Reinouts suster van Gulic ende van Gelre. Ende daer wan hi bi jonc-heer Willem van Arckel, die van vrou Jacob, graefinne van Hollant, tot Gorichom bleef verslagen in 't jaer xiiij C ende xvij; ende dese jonc-heer Willem en liet geen kinder after. Die eerste dochter van here Jan van Arkel die xij., hadde te man den here van Hoern. Die ander dochter hadde te man here Jan van Egmont, here Jans zoen van Egmont, ende heere Willems broeder van Yselstein. Dese here Jan van Egmondts wan bi sinen wive ij sonen: die eerste was geheten Aernout, ende was here van Egmont, ende worde na hertoghe Reynout, sijn oems doot,

Die vijf-en-twintichste divisie

gecoren ende gemaect hertoghe van Ghelre. Ende dese hertoghe Aernout hadde te wive Katherine, hertoghe Adolfs dochter van Cleve, daer hij an wan Adolf, hertoghe van Ghelre, ende joncfrou Katrine van Ghelre. Dese hertoghe Adolf van Ghelre hadde te wive Anna, des hertogen dochter van Bourbon, daer hi an wan Kaerle, hertoghe van Gelre, ende Anna, hertoechinne van Lottringen. Die ander soen van heer Jan van Egmont was geheten Willem, ende was here van Egmont gemaect doen zijn broeder hertoghe van Ghelre worde; ende na here Willem, zijn oems doot, worde hi here van Yselstein ende van Baer. Dese here Willem hadde te wive grave Vredericxs dochter van Moers, dair hi an wan iij sonen, als here Jan van Egmont, d' eerste grave van Egmont; here Vrederic van Yselstein, d' eerste grave van Bueren, ende here Willem van Egmont, ridder.

¶ Nu mocht men hier vragen waerom dat dese here Otte van Arkel niet geworden is grave van Cleve, ghemerct dat zijn moeder vrouwe Ermgaert was een enige dochter des graven Otten van Cleve. Waerop men weten sal, dat dat graefscap van Cleve een quaet leen is, ende en is so vri van den keiser niet gegeven, dattet op een dochter of suster sterven mach, mer op een soen oft een broeder. Nu so hadde dese grave Otte van Cleve ij broeders, als Dirc ende Jan, canonick tot Colen. Ende als grave Otte gestorven was, so worde Dirc zijn broeder grave van Cleve; ende dese Dirc gaf Ermgaert zijn nichte, grave Otte sijns broeders enige dochter, te man here Jan van Arkel, desen heren Otten vader, op sulker condiciën, dat dese Dirc soude wesen ende bliven grave van Cleve na zijn broeders doot, also lange als hi leefde. Ende waer 't sake dat dese here Jan van Arkel ende vrouwe Ermgaert, zijn huysvrouwe, een soen tesamen cregen, die soude na desen grave Dircxs doot wesen ende besitten die graefscap van Cleve. Mer 't en quam so niet; want grave Dirc, grave Otten broeder, nam een wijf geheten Maria, ende was grave Reinouts dochter van Ghelre, des eersten hertoghe Reinouts suster van Gelre. Ende daer wan hi bi een enige dochter, gheheten Maria; dye te man hadde grave Adolf, den ix. grave van der Marcke, dair si bi hadde iij sonen, als Engbert, grave van der Marcke, Adolf, elect van Coelen ende van Munster, ende na grave van Cleve ende van der Marcke; vader des eersten hertoghe Adolfs van Cleve ende Marcke. Die iij. soen, geheten Jan, was here van Dinslaken. Ende als grave Dirc van Cleve gestorven was, so quam Jan zijn broeder, canonick van Coelen, mit machte in 't graefscap van Cleve, en hilt here Otte van Arkel, zijnre suster soen, mit crachte daerut, om redene voerseyt; wanttet een quaet leen was. Ende opdat dese here Otte hem niet hinderlic wesen en soude, soe nam hi te wive Margriet, hertoghe Reynouts ende hertoghe <CC xvi-v> Eduwaerts outste suster van Ghelre, dye te man gehadt hadde Godevaert, graef van Loon, ende nam noch na te man grave Jan van Boloy; mer si en creech geen kinder. Ende als grave Jan van Cleve ghestorven was, so meende die heer Parwijs, grave van Cleve te worden, hoewel dat zijn moeder doot was. Hi was grave Jans van Cleve suster soen, ende hi creech heimelic in die stede van Cranenburch, die stede van Orzoy ende enige sloten. Grave Engbert van der Marcke, die meende hi soude grave van Cleve wesen, want zijn moeder leefde noch, ende was grave Dircxs enighe dochter van Cleve, daer grave Jan oem of was, ende was een broeders dochter van grave Jan, ende daer was hi een soen of; ende meende des broeders kinder souden gaen in der keiser rechte voer den suster kinder. Ende hi hadde veel vrienden te Cleve. Ende here Adolf, die elect

Die vijf-en-twintichste divisie

van Coelen, zijn broeder, quam haestelic in 't lant van Cleve, ende hij worde te Cleve inghelaten, ende creech dat slot ende dye stede in. Here Otte van Arckel meende, hij soude grave van Cleve wesen; want zijn moeder, al was si doot, si was grave Otte enige dochter van Cleve, daer grave Jan oeck oem of was. Ende grave Otte was een ouder broeder dan grave Dirc was, mer zijn moeder was doot. Die van Cleve, mitten meesten deel van den ridderscap ende steden, die en wouden die van Parwijs niet hebben, noch oec die van Arkel; ende si en hadden oec grave Engbert nyet al te gaerne gehat, mer si hadden hem liever dan Parwijs of Arkel. Mer si begeerden te hebben ende te houden heere Adolf, den elect van Coelen ende van Munster; want hi noch niet gewijt was, ende een seer lief getal ende gemint man was, also verde, als hi zijn electie van den bisdom overgeven wilde. Ende als grave Engbert van der Marcke ende here Ot van Arkel dit vernamen, dat si niet hebben en souden, soe vielen si beide mit heer Adolf den elect toe, tegen Parwijs. Ende here Adolf creech dat gehele lant van Cleve, sloten ende steden, in sonder dat Parwijs in hadde. Ende heer Adolf gaf sijn electie van den bisdom van Coelen ende van Munster⁴⁰⁷ over bi des paeus consent ende des Gestichts, ende resigneerde over here Engbert van der Marcke, sinen oem, die bisscop tot Ludic was; ende heer Jan van Arkel, biscop van Utrecht, heer Otten broeder van Arkel, die worde biscop van Ludic. Ende heer Adolf, als hi sijn electiën van den ij bisdommen overgegeven hadde, so seynde hi terstont an keyser Kaerl van Romē, ende liet hem geven ende verlieden dat graefscap van Cleve tot enen goeden onversterflic erfleen. Ende doe wort hi gehult ende ontfangen gheweldich heer ende grave van Cleve. Ende heer Otte van Arkel die hadde een somme van penningen, voerdat hi quijtscout sijn anseggen van den lande van Cleve. Ende vrouwe Johanna van Brabant die dadingde daerna tusschen desen graef Adolf ende den here van Parwijs, als dat die here van Parwijs hadde oeck een somme van penningen, ende hi gaf weder over Cranenburch, Orzoy ende al dat hij in hadde. Ende hij gaf mede over alle recht ende toesegghen, dat hi totten lande van Cleve mochte hebben. Ende aldus werdt grave Adolf grave van Cleve; ende daerna starf grave Engbert van der Marcke, sijn broeder, sonder kinder, ende hij worde mede grave van der Marcke. Ende dese grave Adolf van Cleve nam te wive Margriet, grave Gerrits dochter van den Berge, die een canonisse was tot Sinte Ceciliën binnen Coelen, daer hi an wan vij sonen ende ix dochteren: Adolf, den eersten hertoge van Cleve; Dirc, here van Dinslaken, ende Gherrit, grave van der Marcke; ende dese twe storven beide sonder kinderen. Ende dye heerlic-heden quamen weder an dat huys te Cleve. Van dye ander iiij sonen en hebbe ic niet of bevonden gescreven. Die eerste dochter hiet Margriet, ende hadde te man hertoghe Aelbrecht van Beyerē, grave van Henegouwen, van Hollandt, Zeelant ende Vrieslant, keyser Lodewijcs soen van Romē. Die ander dochter hadde coninck Kaerls soen van Bemen, keyser van Romē. Dye derde dochter hiet Beatris, ende hadde den grave van Nyvers; die iiij. dochter Katerine was joncfrouwe van Moenreberch; ende noch v dochteren, mer daer en vinde ic niet of bescreven. Die eerste soen Adolf ende die eerste hertog-
<CC xvij-r> ge van Cleve hadde te wijf des palsgraven dochter, hertoghe Robbrecht van Beyerē, coninc van Romē, gheheten Agnies; mer hij en hadde daer geen kinder bi. Doe nam hi te wive hertoghe Jans dochter van Bourgongen, daer hi an wan iij sonen ende vij dochteren, als hertoghe Jan van Cleve ende van der Marcke; die ander soen hiete Adolf, here van Ravenstein. Ende dye hadde te wive des

Die vijf-en-twintichste divisie

conincs broeder dochter van Poortegael, dair hi an wan here Phillips van Ravensteyn, die te wijf hadde des graven dochter van Simpol, conincstabel van Vrancrijck, die tot Parijs onthoeft worde. Die eerste dochter van hertoge Adolf van Cleve hadde te man hertoge Willem van Beyeren, grave van Henegouwen, van Hollant, van Zeelant ende van Vrieslant. Die ander dochter Katerine hadde te man hertoge Aernt van Gelre. Dye iij. dochter, Elizabeth, hadde te man den grave van Swartsenburch. Die iiij. dochter, Agnies, hadde te man den jongen coninc van Navaern. Die v. dochter Helena hadde te man den hertoge van Bruynswijc. Die vi. dochter hadde te man hertoghe Kaerl van Orlyëns, coninc Lodewijcs vader van Vrancrijc dye xij. Die vij. dochter starf jong, ende die joncste soen starf oec jong. Hertoge Jan van Cleve, hertoge Adolfs outste soen, hadde te wive grave Jans dochter van Stampus van Nyevers ende van Rytters, daer hi an wan iiij sonen ende een dochter, als Jan, dye hertoge van Cleve ende van der Marcke worde; die ij. soen hiete Engbert, grave van Stampus, van Nivers ende van Rytters; die iij. hiete Phillips, die iiij. Gerrit: dese storven ongehijct. Die dochter is noch onbestaet. Johan, hertoghe Jans soen, hadde te wive des lantgraven dochter van Hessen ende van Duringen; daer hi een soen an wan, die te wive nam hertoge Willems enige dochter van Gulic ende van den Berge, wiens moeder was des marcgraven dochter van Brandenburch.

¶ Van den oerloge tusschen den biscop van Utrecht ende Harman van Meervelt, ende van den voerspoedicheden des biscops.

¶ Dat viij. capitel.

Een hoeftman, geheten Harman van Meervelt, ontseide in datselve jaer here Jan van Arckel biscop van Utrecht, mit dat gehele Sticht, ende is gecomen in 't lant van Overysel mit veel gewapents volcxs; ende verwoeste dat met roven, mit branden, mit hem nemende vele gevangen ende enen groten roef. Die bisscop, dye desen overdaet wreken wilde, heeft terstont vergadert een uitgelesen hoop volcxs van sijn selfs dienres ende andere, ende is ghereden mit ij M paerden in 't bisdom van Munster, ende heeft verdestrueert ende verwoest sijn watertochten, molens ende bruggen, ende sijn dorpen an brande gesteken, ende heeft enen groten rijcken roof weder vandaen ghebrocht. Ende ten lesten worter een vrede ende pays gemaect tusschen hen beyden. Omtrent dese selver tijt heeft biscop Jan van Utrecht vergadert enen groten hoop wapentuers, ende is gereden om te bedwinghen die rebelheit van die van Yselham; want si ongehoersaem sijnde sijnre geboden, hem verbonden hadden mitten Vriesen; ende heeft se mede met groter cracht gebrocht onder sine heerlic-heyte, ende mosten hem loven mit ede ende mit besegelde brieven, dat si hem voertan ende sine nacomelingen onderdanich ende subject wesen souden. Dese biscop Johan is dan voertghegaen als een glorioes prins, ende is seer victorioes ende voerspoedich geworden, betalende die sculden sijnre kercken, ende lossende alle die goeden, steden, sloten, landen ende al datter vreset was, van hem, oft van sine voersaten, ende brocht die weder tot den eygendomme sijnre kercken, daer si van rechts wegen behoerden te wesen. Hi bedwanc vromelicken die anvechtinge der roevers ende der heren, ende wan ende destrueerde veel van haer sloten ende werp se ter neder; ende sommige, die grote beterscap beloefden, nam hi in

Die vijf-en-twintichste divisie

genaden. Dye vervallen kercken dede hi repareren ende vermaken, ende dede se versien mit scone, costelike boeken ende ornamenten, mit kelcken ende anders, des hem van node was. In dye hoeftkercke van Utrecht, als in den Dom, lyet hij maken op sijn eyghen kosten uut sine propere eygelicke goeden een uutermaten costelijcke myter, mit eenen silveren ende vergulden stave, daer men enen biscop van Utrecht <CC xvij-v> altijt eerst in sine intronisacye ende inleydinghe mede cronen ende cleden soude, want hij was een man van groter eren ende fame.

¶ Van dye oerloghen ende strijden dye hertoge Willem hadde teghen dat Sticht van Utrecht.

¶ Dat ix. capitel.

Hertoge Willem van Beyeren, palensgrave opten Rijn, grave van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, heeft doer quade informacie ende inghevinge van sommige heren Jan van Arkel, biscop van Utrecht, ontseit; ende dit was omtrent Sinte Martijns dach in den winter, in 't jaer Ons Heren M CCC ende lv. Ende noch daerenboven vele heren ende edelen in den Stichte ende omtrent den Stichte geseten, ontseiden den biscop mede, doer begheerte des hertoghen voerseyt, als heer Aernt van Yselstein; heer Jan van Culenburch; heer Ghijsbrecht van Vianen; Jan van Culenburch, Janssoen van Woudenburch; Jan van Haerlaer; Jan van Langeraeck; Ghijsbrecht van Nyenroen; Jan van Blomestein; Zoudijn uutem Rijn; Hubrecht van Sconauwen⁴⁰⁸; Sweer van Nesse; Gherrit van Vliet, ende noch die here van Sleyde ende die here van Dicle, in verren landen geseten, doer gonst des hertoghen ontseiden si mede den biscop. Die welke comende in 't bisdom mit omtrent xl paerden, wel gewapent, namen horen wech na Oudewater. Ende also si die wech niet wel en kenden, sijn si verdwaelt gheweest ende quamen onder haer vianden bi die stede van Montfoert; want die van Montfoert waren op die tijt grote vrienden ende ghetrouwe medevechters des bisscops. Ende als dye poorters van Montfoert vernamen dat dese heren daer waren, ende nochtans heer Sweer van Montfoert, haer heer, op dye tijt binnen Utrecht was, sijn si mit alle haer macht utgegaen om tegen hen te vechten. Ende si sijn handtsghemeen gheworden mit malcanderen ende si verwonnen se, ende namen den here van Sleyd ende den here van Dicle mit alle haer zoudenieren ghevangen. So heeft dan hertoge Willem een groot machtich heer vergadert, ende is mit alle sine heren, princen ende mit veel volcx van wapenen, mit ontwonden bannieren ende wimpelen ende clinckende basunen, stoutelicken ghecomen in 't Sticht van Utrecht, opdat hi dat mit ghewapenderhant verwoesten ende destrueren soude. Ende comende bi dat dorp Kotten, ghelegghen bi Wijck te Duersteden, heeft een groot deel des lants aldaer an brande ghesteken, dye dorpen verwoest, ende heeft enen groten roef vandaen met hem ghenomen. Ende die hertoghe bleef daer legghen achte daghen lang, verbeidende dat hij uutcomen soude om mit hem te striden. Dye bisscop dit anmerckende, dien dit sere moyede dat sijn landt aldus verdorven wort, heeft ghedocht dat hi den hertoghe ende die mit hem daer gecomen waren vergelden soude. Ende hi heeft vergadert een deel zoudeniers ende wapentuers, ende is ghecomen tot Utrecht, ende hadde dye van Utrecht daertoe gaerne gebrocht, dat si mit groter macht mit hem utgegaen hadden om te bevechten dye

Die vijf-en-twintichste divisie

Hollanders die tot Kotten lagen. Mer heer Aernt van Yselstein, heer Jan van Culenburch ende heer Ghijsbrecht van Vianen hadden sodanigen vasten conspiracy ende verbant met haer vrienden in der stadt van Utrecht ghemaect, dat hi dye burgheren in gheenre manieren uuter stat brengen en mochte om te striden tegen den hertoge ende sine hulperen. Ende die van Emenesse stelden hem nu anderwerf in rebelheit tegen haren bisscop, ende si vielen mitten hertoge toe, ende deden hem toescriven der graefscappe van Hollant. Ende terwijlden dat hertoghe Willem dese viij dagen lach tot Kotten mit alle zijn heer, so is here Jan van Egmont mitten Hollanders gecomen op Sinte Catrinen dach tot Bonscoten. Die van Bonscoten dit siende, maecten hem terstont in 't harnas, ende quamen den Hollanders vromelic teghen te striden. Ende daer wort sere hertelicken gevochten, also dat die van Bonscoten verloren in den eersten anganc lxx cloeke mannen. Ende die ander dit siende, worden vluchtich, ende liepen mit groter haesticheit na Bonscoten toe om dat te bewaren. Dit ghedaen sijnde is hertoge <CC xviiij-r> Willem mit al sijn heer wederghekeert in Hollandt.

Phillippus van Leyden, in 't boec De cura rei publice et sorte principantis seyt: "Het maect priselic den voerscreven vorst, dat hi om 't favoer dat hi hadde tot die Heilige Kercke geboet verbrant te werden sinen secretarium in d' oerloge tsegen die van Utrecht, omdat dieselfde secretarijs die vryheit van een kercke bi Cotten geseyt wert ghevioleert ende onwaerdelick gehandelt te hebben 't waerde Heylige Sacrament. Denwelken recommendeert d' opinie van allen wetenden menschen, want hi favorabel⁴⁰⁹ ende barmhertich was omtrent die eere der vrouwen ende haerrer suverheit een naerstich conservatoer. Waeromme behoert hi gepresen te wesen van die vroeden ende goede menschen voer hem te bidden God doer Sijn barmherticheit wil hem dit waerdeliken compenseren. Want waerdich loen en ontbrack nye denghenen die wettelic dienen. Dit is die hertoge Willem, denwelcken 't boec De cura rei publice et regimine principantis wert gesonden. Denwelcken ic, also veel als mijn cranc-heit vermach, make groot uut sinen gesten, opdat hi stervende niet en sterve, mer dat hi doer mijn scriven stervende leve, opdat hi doot wesende, gheve denghenen die dit lesen 't selfde verwechel des goetheits ende oopenbaer doechts, dat die levende is geeft denghenen die 't sien. Dit is hi, die mi eerst geroepen heeft tot ghemenen arbeyt, wiens broot ic lange tijt hebbe gegeten. Hieromme en luyt het niet quaelic dat ic sijn loven offer na dye wortel des waerheyts, want men sal des ontfangen weldaets gedachtich wesen, ende 'wi ghehogen 't sout dat wi in 't hof ghegheten hebben.' I Esdre iiij." Dese mogende prince plach te hebben voer een gewoente, op wat plaetse dat hi was, siende enen Vries, dede hij dien roepen tot hem. Ende gehoirt hebbende, screef snelliken op die emendaciën van die injurie die hem gedaen was. Ende leefde op dye tijt in goede vrede, ende was rijck. Dit siende dat volck, dancten God den Heer. Ende also ic verstaen hebbe seyt die selfde Phillips van Leyden in 't voerseide tractaet: "casu agricola notabili finali ver per premissa", van denghenen die 't weten: Als hem gevraecht werde van sinen edelen wat hem porrede dat verworpen volc uut sijn eygen wil tot hem te roepen ende alsoe snelle expeditie te doen, wijs ende expert wesende antwoerde hi: "Dit volc is 't sonderlange scat mijns heerscappies, vercregen met den bloedigen arbeit mijnre voervaderen, hebbende daerover allen domini ende heerscappie. Ende en henge niet, dat si van yemanden verdruct werden, ofte dat yemant aldair hebben

Die vijf-en-twintichste divisie

portie met mi." Het is te weten dat dese hoechgeboren vorst inhererende die voetstappen sijns oems sijne moeder broeder Willems, grave van Hollant, Zeeland, etcetera, die twintichste geweest is een sonderlang liefhebber ende promotoor van allen geleerden mannen, gemerct dat die nutschap des gehele wijsheys gheleghen is in letteren, ende dat die boeken volmaectelic leren gemeenten regeren, oerlogen ende heeren disponeren, bliën ende ander instrumenten van oerlogen rechten, dijcken repareren, wijckhuysen maken; ten lesten vrede, des vruchtbaerheys, des justicijs, cyerheit, der wetten reverencie, ende derby gheleghen landen vrientscappen onderhoudinghe, ende want gunst betaemt ghecompenseert te werden met gunst. Hieromme heeft die moeder ende schole der wetten, dye almoghende Universiteyt van Orlyens, gheprobeert ende ghesonden desen hoechgeboren vorst een tractaet van dye anxt ende sorchvoudicheyt, dye tot het ghemeen behoert⁴¹⁰ ghedaen werden, ende van 't deel desgeens dier principerende is; ghemaect van den hoochgeleerden ende uut ridderlicke stamme geboren doctoer, in den geestelicken rechten tot Parijs gepromoveert, één van den fondatoren des capitels van Sinte Panraes kerck binnen Leyden, ende fondatoer van ij canonicks proevenen in dyeselfde kercke, ende meer ander beneficiën ende edel proevenen, meester Phillips van Leyden voerscreven. In denwelcken vruchtbaerlick met veel redenen getoent wert dat den coningen <CC xviiij-v> ende vorsten betaemt, also 't gemeen welvarens oerbaer, sorge ende last te dragen, ende der ondersaten welvaren t' ondersoeken, dat het rijcs integritee ongecorrumpert, ende eens yegelic staet tot allen tiden ongequest blive. Ende dat geen rescript, mandaet, gracie, gunst, waerdicheit, privilegij, 't gemeen goet en mach prejudiceren. Dat het ghebreck van clercken, die wetenschap van die leges hebben ende van die rechten der voervaderen, is geweest ende is oersake van veel quaets. Rechters ende vierders van justicie, oversten, baeljuwen, scouten, scepren, hiemraden ende allen ander die oerdelende sijn onder enen prince, is 't dat si wettelic disponeren, abtinerende hem van dat in rechten verboden is, so supporteren si den prince in veel dingen, ende procureren den ondersaten glorie. Gheen staten noch condiciën van menschen en vint men, denwelken in desen tractaet niet genoegh voersien ende gheraden is. Die ridderlike strengheit restaureert die onbescermde leden des gemeents, doet uut rebelheit ende wrijft tesamen met cracht van wapenen den oploep der boeven ende moerdenaren. In desen tractaet wert ghepresen die echtlicke suverheit, opdat die menschen latende sotte omhalsingen, hem haesten tot hylicken, doer denwelcken schijnt het menschlike gheslachte seer constelic vercregen te werden onsterflic-heit, welke suverheit is machtich te representeren onse sielen goede tot den paradise. Als die bouwers der ackeren gebruyken hoer behoerlike vriheit; die ridderen dicwil annemen die wapenen des gemeen defentijns; der vrouwen violeerders gecorrigeert wesende suspireren; ende die steden mit blinckende ordinanciën schijnen; die exerceerders van justicie vliënde werden genoet; des princen verstant schijnt als die dageraet; religie ofte devocie meerdert; ende die vriheit des gemeen goets ongequest wert geconserveert, dáir is eerlic-heit, eer ende cierheit, gewijn, vrede, eendrachticheit des gemeen volcs; ende dye daer is wel levende in desen tsegengewoerdigen overgang, haest hem tot die glorie Desgeens Die 't gemeen welvaren waerachteliken is gubernerende.

Die vijf-en-twintichste divisie

Hiermede genoeg op dit passe van desen tractate; want mijn eloquentie veel te klein is in 't uitspreken van sinen loven, utiliteiten, ende hoe noetlick dat het is princen ende hoeren dienen, ende dengenen die 't gemeen welvaren regeren ende beminnen, ende soude also doende overtreden die screve van dese voorgenomen historie. Dit voerseide tractaet lange tijt in pulver ende stof vergheten heeft, Jan Severszoen, boekeprinter tot Leyden, in 't jaer van vijftienhondert ende sestien, op die xiiij. septembris in 't licht gebrocht, ende wordt by hem ende sinen librieren te coep ghevonden.

¶ Hoe dat die biscop Wesep ende Muyden wan.

Dat x. capitel.

Daerna, in 't jaer M CCC ende lvi, na Sinte Pouwels dach Bekinghe, here Jan van Arkel, biscop van Utrecht, seer swaerlic nemende dat grote ongelijc ende injurye, hinder ende scade die hem in sine landen van den Hollanders was gedaen, heeft hem toegestelt om dat te wreken, ende heeft vele soudeniens ende alle die macht sijns ridderscaps ende ondersaten tesamen vergadert, mitten welcken hi crachtelicken beseten ende belegen heeft die stede van Wesop ende dat huys te Muden. Ende als hij sonder aflatende stede ende poorteren met schieten ende mit assaulte, mit slingeren ende stormen sere hadde gemolesteert ende ghequelt, ende hadde een groot deel der muren ter neder ofgeworpen, opten iiij. dach als hi daervoer quam, heeft hi die stede ende dat huys mit vechtenderhand ghewonnen ende an brande gesteken ende verbrant. Die poorters vielen in die graften ende swommen over die vesten, ende namen also dye vlucht. Ende die knechten ende soudenyers vercregen daer enen groten swaren roof van goet, ende namen vele gevangen mit hem. Dit geschiet wesende reysde die biscop weder tot sinen lande.

¶ Hoe die heren van Sleyd ende Dycle uuter vangenisse quamen.

Dat xi. capitel.

Here Aernt van Yselsteyn heeft in 't selve jaer, in die Vasten, enen vasten pays ende vrede gemaect tusschen hertoge Willem van Beyeren, grave van Hollant, ende heer Sweer, burchgrave van Montfoert, sinen neve, doen- <CC xix-r> tertijt des biscops maerscalc. Ende als die burchgrave verenicht was mitten hertoge, terstont so rebelleerde hij doer gonst van hertoge Willem tegen den bisscop, sinen here. Ende heeft die heren van Sleyd ende van Dycle ontbonden ende vryghelaten van der vangenissen, mit haren xl sciltknechten, ende hi sende se vry ende los totten hertoge. Datwelcke die biscop seer oevel ende qualicken van hem nam, allegerende ende seggende dat die gevangen hem toebehoerden, ende dat alre meest, want heere Sweer sijn maerscalck was, ende en hadde hem tot nocht toe gene reckeninghe ghedaen.

¶ Van den strijt die geschiede tusschen den Hollanders ende die van Amersfoert bi Zoest.

¶ Dat xij. capitel.

In datselfde jaer, opten xiiij. dach van maert, heeft here Ghijsbrecht van Nyenrode, ridder, die een vroem strijtber man was, mit vele gewapende uut Hollant, ridderen ende sciltknechten, ende mit vele vrome wapentuers, uut beveel hertogen Willems uut die graefscap van Hollant vergadert, ende is ghecomen binnen Naerden. Ende zijn heer aldaer in ordinancie geset hebbende, is hij mit al sijn heere utgereyst, ende in wrake der stede van Wesop ende Muden heeft hi dat dorp van Zoest verbrant ende gepilgeert. Daertegen is ghecomen Otte van Laer, op dye tijt des bisscops maerscalc, ende is getogen mit die van Amersfoert in Emelant, opdat hij eenen strijt soude vechten tegen heere Ghijsbrecht van Nyenroede ende den Hollanderen. Ende als si tesamen in enen strijt vergadert waren, worde here Ghijsbrecht seer ghequetst ende gewont totter doot ende uten strijde ghebrocht. Die van Amersfoert begonnen te met uten stride te wiken, ende togen terugge, ende here Otte, die maerscalc, worde dair geslegen mit xxxvi poorters van Amersfoert. Ende die Hollanders behilden dat velt ende hadden victorie. Die Hollanders namen heren Ghijsbrecht op haer pieken, die volna doot was, ende liepen snellicken mit hem, ende berchden hem. Ende als si doer weyden ende kroeken ende andere onwegen die vlucht genomen hadden, soe quam dye biscop mit een versch heer van <poorters> te paerde ende te voet, om dye sinen te hulp te comen. Ende als hi hoerde dat si doer onwegen dye vlucht hadden genomen, is hi ter siden utgereden om hemluyden te bevechten, mer hi quam te laet. Ende reet droeflijcken wederom binnen Utrecht, ende die Hollanders quamen blidelicken weder binnen Naerden.

¶ Hoe dat slot te Nyevelt gewonnen ende verbrant worde.

Dat xiiij. capitel.

Daerna, opten xij. dach van mey, hertoge Willem, die sere verblijt ende ghemoet was van deser victorie, is mit groten heercracht getogen in 't Sticht van Utrecht, ende sette sijn tenten ende pauweljoenen op een plaetse geheten "Die Hogewoert", ende heeft al verwoest ende vernyelt dat daer omtrent was. Ende hij heeft gesonnen here Jan van Egmond, mit vele gewapents volcxs, om te beleggen heren Stevens casteel van Nyevelt. Ende als hi sijn belegge voer dat slot van Nyevelt hadde gemaect, so rechte hi daervoer iij magnelen, daer hi dat slot sere mede anvacht, ende die muren brac. Here steven van Nyevelt, ridder, die hem van als wel voersien hadde, was seer naerstich om hem vromelicken te weren ende te bescermen, mer 't en bate hem niet vele. Mer die here van Egmont bleef daervoer leggen vij weken lang, ende hadde doen maken een groot werc van groter hoechten, dair hi dat slot sere mede destrueerde. Ende ten lesten gaf hem heere Ghijsbrecht op mit alle die daerop waren, ende ghingen in genaden hertoge Willems. Die Hollanders, als si dit slot hadden gewonnen, stieten si dat vier daerin, ende braken 't of ter aerden, sonder consent ende wille van hertoge Willem.

¶ Van den pays ende vrede tusschen die Hollanders ende die van Utrecht.

¶ Dat xiiij. capitel.

Dese dinghen aldus gheschiet wesende doer middele ende tusschenspreken van enighe heren, is dair weder enen volcomen vasten pays ghemaect tusschen hertoghe Willem van Beyeren, grave van Hollandt, ende heere Jan van Arckel, bisscop van Utrecht, in deser manieren: als dat si elck trecken souden in <CC xix-v> haer eyghen landen, waeruut dat dye van Emenesse weder gecomen sijn ter obedienciën van haren biscop. Voert, so worde geseit ende geconsenteert heren Ghijsbrecht van Vianen sine slot ende huys te Ghoreel weder op te mogen doen maken mit hulp ende bystant der stat van Utrecht. Noch so worde geseit, dat alle die gevangen an beyden siden souden vry ende quijt sijn; ende bisonder die vij Gonterlingen die uuter stat van Utrecht ghebannen waren souden vry wedercomen in der sat, als here Henric van den Rijn, proest van Sint Jans t' Uytrecht; here Pelgrom, zijn broeder; Jan van Woerden; Ghijsbrecht Gunter van den Hogen Lande, mit meer ander. Ende aldus soe bleef here Jan van Arkel biscop van Utrecht dairna ij jaer sonder oerloge, ende leefde mit vreden. Ende in datselve jaer quamen alle die gebannen Gunterlingen weder in des biscops genade, ende quamen weder in der stat, elc op die sine, als Gerrit Bole ende Dirc Bole, gebroeders; Jan Witte Roelofszoen; Pieter Kannemaker. Diewelke in 't belegge des slots van Ghoreel here Ghijsbrecht van Vianen te hulpe quamen mit iij M ponden.

¶ Van den doot der keiserinnen ende grave Jans van Boloys.

Dat xv. capitel.

In 't voersejde jaer worde oflivich dye doerluchtige vorstinne vrouwe Margriete, keyserinne van Roman, graefinne van Henegouwen, des goeden grave Willems dochter, moeder hertoghe Willems van Beyeren, palensgrave opten Rijn, grave van Hollant, Zeelant ende here van Vrieslant. Ende si worde mit betameliker uitvaert begraven tot Valenchijn in Henegouwen, nadat si die graefscap van Henegouwen⁴¹¹ na haers broeders doot regiert hadde x jaer, ende dye graefscap van Hollant, Zeelant ende Vrieslant omtrent v jaer. Ende doe quam die graefschap van Henegouwen ende van Hollant weder an enen heer, als hertoghe Willem van Beyeren, haer soen. Ende in datselve jaer starf doe mede graef Jan Beamont, grave van Boloys ende Swessen, des goeden graven Willems broeder van Henegouwen ende van Hollant, ende der voerseider keiserinnen oem. Ende na hem worde grave sijn soen Johan, diewelke daerna mitten heren van Prusen van der Duytscher oerden reysde op die ongelovige heidenen, daer hi ridder geslagen worde. Hi hadde ij sonen, als Jan ende Ghye, graven van Boloys ende Swessen.

¶ Hoe hertoge Willem zijnre sinnen bijster worde, ende hoe die biscop van Utrecht dye stede van Hardenberch dede bemueren.

¶ Dat xvi. capitel.

In 't jaer Ons Heren M CCC ende lviiij, op Sinte Jorijs dach, doe hadde Eduwaert die iij. van dier name, coninc van Engelant, een groot ende feestelick hof beroepen, ende gaf alle sine princen, heren ende baroenen van den lande enen costeliken maeltijt. Tot welken hove hertoge Willem van Beyeren, palensgrave opten Rijn, grave van Henegouwen, van Hollandt, Zeelant ende Vrieslant mede gheroepen ende ontboden was, ende worde mit groter eren ende triumphen van den coninc ende die coninghinne zijnre moyen ontfangen. Welcke feest voleynt wesende, is hi weder gereyst in Hollant, ende worde corts daerna zijnre sinnen bijster, ende is rasende geworden. Ende also hij alle sine dagen een streng heer ende graef hadde geweest, so dode hij ende sloechter mit sijn eygen hant⁴¹² ter doot enen vromen edelen ridder, geheten here Gerrit van Wateringen. Ende hertoge Willem worde geset in vaste sekere hoeden ende bewaernissen, ende sat dairin omtrent xix jaer lanc, totdat hi starf, als hi die graefscappen hadde gheregeert omtrent vij jaer. Ende iiij jaer hierna starf vrouwe Machtelt zijn huysvrouwe, die graefinne, ende leit tot Reinsburch in 't cloester begraven.

In ditselve jaer dede here Jan van Arkel, biscop van Utrecht, omgraven ende bemuren mit toirnen ende bloc-husen dat stedeken van Herdenberch, gelegen in 't Oversticht. Ende hi liet ofbreken ende te niete doen enen groten berch die omtrent die stede lach; ende als men seit, so plach op desen berch hier voirmaels een scoen coninclic pallaes te staen, datwelke die heiden ende ongelovigen gedestruert ende vernyelt hadden.

¶ Van die edelen schiltboertige mannen die in dese tijt in Hollant waren.

Dat xvij. capitel.

Omtrent dese tijt waren in den lande van Hollant ende Zeelant vele vrome edele ende sciltboertige mannen, als Johan, <CC xx-r> grave van Boloys ende van Swessen; Dirc, here van Bredenroede, ende Reinout, Dirc, Willem, ridderen, ende jonc-heer Walraven, des voerseiden heren Dircxs iiij sonen van Bredenroeden; Otte, here van Arkel; Arent, here van Avesaet, Zolen ende Noordeloes; Robbrecht, here van Asperen; Herbern, here van Slingelant, des voerscreven heren Otten broeders van Arkel; Machtelt, vrouwe van Voerne; Ghijsbrecht, here van Abcoude, van Wijc te Duersteden, van Gaesbeeck, van Putten ende Strenen; ende zijn sonen waren Willem, here van Abcoude, van Wijck te Duersteden, Sweer, heer van Gaesbeeck, van Putten ende Strenen; Johan, here van der Leck ende Polanen, namaels heer van Asperen; Dirck, burchgrave van Leyden, here van Wassenaer; Johan Persijn, here van Waterlant; Johan, here van Egmont; Aernt, here van Egmont ende van Yselstein; jonc-heer Jan van Egmont; Gherrit, die te wive hadde vrouwe Willem van Wateringen; Willem, heer van Soetermeer. Ende dese iiij voerscreven waren des heren van Egmonts sonen. Arent, here van Yselstein; Ghijsbrecht, heer

Die vijf-en-twintichste divisie

van Vianen; die heer van Sevenbergen; die heer van der Vere; Floris, heer van Haemstede; Costijn die goede, heer van Renesse; Johan, heer van Cruningen; Willem, heer van Naeldwijn, maerscalc van Hollant; Gherrit van Heemskerc; Gherrit van Poelgeest; Jan, sijn broeder; Johan, here van Drongelen, mit sijn broeders; Jacob van Binchorst; Jacob van den Woude ende van Warmont; Gherrit van Wateringen; Gerrit van Heemstede; Gerrit van Vliet; Jan van Blomestein, baelju van Kermerlant; Dirc van Sassenem; Willem van Outshorne; Dirck van Raephorst; Floris van Boc-horst; Ysbrant van Alkemade; Ghijsbrecht van Langeraeck; Jan van Langeraec; Melis van Minden; Coenraet van Oesterwijn; Herpert van Liesvelt; Huybrecht van Scoennouwen; Danel van Matenese; Matheüs van der Burch; Jan van Merenstein; Gherrit Wis; Floris van Adrichom, alle dese vrome ridderen. Herpert van Foreest; Wouter van Minden; Jan van Zijl; Coenraet Kuser; Vrederic van Seventer; Floris van Tolle; Dirc van Assendelf; Goeswijn die Rode; Jacob van Bakenes; Ysbrant Naghel; Gherrit van Schotan, alle schiltknechten. Ende noch vele meer ridderen ende geboertige mannen, die ick niet al bevonden en hebbe in geschrifte.

Die ses-en-twintichste divisie

¶ Hier beghint die xxvi. divisie, ende heeft lviiij capitelen.

Anno M CCC ende lxiij.

¶ Paeusen.

Urbanus die v. was die CC viij. paeus; hi was van Lemonicen, ende sat viij jair ende iiiij maenden. Hi was abt van Sint Victoers tot Massilyen van Sinte Benedictus Oerde, doctoer in den geestelijcken rechten; ende wert voer een heilich man gehouden. Tot desen Urbanum was Sinte Brigitta van Cristo gesent, om die confirmacie van haer regule. Hi starf tot Massiliën, ende wert daer begraven.

¶ In 't jaer Ons Heren M CCC ende lxiij was te Lubeck een scolier, dye vij jaer sliep, sonder wacker te worden; ende daerna, dat hi wacker wert, leefde hi lange tijt.

Anno M CCC ende lxxi.

Gregorius die xi. was die CC ix. paeus; hi was van Lemonicen, ende sat viij jaer, v maenden. Bi desen Gregorius tiden quam dat hof van Romen, als die paeus mit sine cardinalen, weder te Romen, dat lxx jaer van Romen hadde geweest, ende in Vrancrijc tot Avioen hadde gelegen tot groter destructye ende verderfnisse der stat van Romen. Ende dit was in 't jaer M CCC ende lxxvi, in 't vij. jaer sijns paeusdoms. Daerna starf hi te Romen, ende wert tot Onser Vrouwen opten Nyewen Wech begraven. Ende na sijnre doot quam grote tribulatie ende verdriet in der Heiliger Kercken.

Anno M CCC lxxix.

Urbanus die vi. was die CC x. paeus. Hij was van Napels, ende sat xi jaer ende viij maenden. Hi werdt van den cardinalen binnen Romen paeus ghecoren, meer uut ontsich der Romeinen dan uut haer selfs <CC xx-v> vryën wille. Hi was een man die altijt sijn onrecht wreken woude, want hi meer daerop uut was dat men hem vreesde, dan men hem liefhadde, ende was seer onrustelic van herten. Ende want hi den cardinalen strafte van haer lichtverdicheit, daerom worden si toernich ende reysden van Romen tot in die stat Fundorum, seggende dat dese Urbanus gheen rechtvaerdich paeus en was. Ende een deel der cardinalen koren in datselve jaer enen anderen paeus tegen Urbanum, ende was geheten Clemens die vij. Ende daer stont op een grote twist in der Heyliger Kercken, durende xxxix jaer lang, totdat Martinus dye v. eendrachtelic ghecoren wert. Dese Urbanus starf te Romen, ende leyt tot Sinte Pieters begraven.

Clemens die vij. sat xv jaer. Als hi veel wederstants hadde geleden, toech hi tot Avioen in Vrancrijc, daer die paeusen pleghen te wonen, ende hilt daer zyn hof, ende wert van den Franssen voer een warachtich paeus gehouden.

¶ Die xxij. twist in der Heiliger Kercken was veel arger ende subtijlre van enich ander daervoer of ghescreven is. Si began in dit jaer van lxxix, ende duerde xxxix jaer, totdat men screef M

Die ses-en-twintichste divisie

CCCC ende xvij; ende si was so commerlic gestelt, dat die alregeleerste mannen ende die oec van groter conscienciën waren, niet en wisten te ondersceyden wie dat men van beide soude houden voer een rechtvaerdich paeus. Die oerspronc van deser twiste scrijft Anthoninus ende Leonardus. Als Gregorius doot was ende begraven, vergaderden die cardinalen die te Romē waren. Die oversten van Romē versochten ende baden den cardinalen, dat si enen Romeyn, oft tenminsten een Ytaliaen tot enen paeus wouden kiezen, opdat dat hof ende die paeuslijcke stoel te Romē bliven mochte, ende nyet weder en quame in Vrancrijc, als 't daer te voren hadde geweest. Enige andere van den Romeynen, die wilt ende woest van leven waren, gelieten hem alsoft si den cardinalen hadden willen dwingen om enen Romein oft Ytaliaen te hebben. Aldus so koren die cardinalen Bartholomeum, archibiscop van Baren, dye hem noemen dede Urbanus die vi. Na iij maenden zijn enige van den cardinalen, tot xiiij, uut Romē gereyst, in der stat Fundorum, ende koren enen anderen paeus, dye si noemden Clemens die vij.; ende dese toech te Avioen in Vrancrijc, ende hilt daer zijn hof mit sijn cardinalen. Ende van deser electie quam een grote dwalinge ende twist in der Heiliger Kercken, want Ytaliën, Duytslant ende Ungariën die hilden Urbanum voer enen paeus, ende Vrancrijc, Spangen ende Cathalongen die hilden 't mit Clemens die vij. Aldus waren daer ij hoefden in der Heiliger Kercken, dat seer schandeloes ende scadelick was in der kerstenheyt; want daer vele ketteriën, ongelove ende andere ghebrekelicheden doe begonsten te spruyten. Want teghens den rebellen en was gheen disciplijn. Leonardus Aretinus, die scrijft in zijn cronike: doen een cardinael des paeus Clemens openbaerlic stont ende predicte tot Avioen tegen Urbanum, ende woude bewisen dat hi geen warachtich paeus en waer, terstont sloech hem die moert, ende bleef haestelick opter stede doot, als in een wraeck sijns valschen bewisinge; mer God die weet of sine bewisinge valsch of waerachtich was, mer die alregeleerste doctoren, geestelicke ende waerlike mannen, dyer doe ter tijt veel waren, ende die oec miraculen binnen haren leven ende na haren doot deden, ende konden desen twist niet te recht ondersceyden, daer en bleef altijt noch twifeling. Want is 't van node te geloven enen kerstelicken kerck, ende niet vele, so is 't van node te wesen énen Vicarium Cristi, dat is énen paeus, als Sint Jan seit in zijn x. capitel: "Het sal wesen één scaepskoye ende één harder", etcetera.

Anno lxxxix.

Bonifacius die ix. was die CC xi. paeus. Hi was van Napels, ende sat xv jaer, xij maenden. Hi worde paeus gecoren als Urbanus te Rome gestorven was. Hij en was mer xxxiiij jaer out, doen hi gecoren worde; ende hoewel hi so jonck was, so en mocht men van hem nochtans niet oneerlicx seggen, want hi zijn jonckheit verwandelde in enen verstandelen ouderdom, ende hadde hem wijslic ende eerlic alle die dagen sijns levens. Bi zijnre tijt worde dat Jubilee of dat Grote Gulden Jaer, als in den jare M CCCC gehouden; ende was op die tijt selver te Romē, daer hi starf, ende wert tot Sinte Pieters begraven⁴¹³. <CC xxi⁴¹⁴-r>

Die ses-en-twintichste divisie

¶ Anno M CCC ende xciiij.

Benedictus die xiiij. wert paeus gecoren tot Avioen in des paeus Clemens die vij. stede; hi leefde tottet concilium van Constans, ende sat xxij jaer. Ende hi en woude doe oec niet gehoersaem wesen, mer bleef altijt verhart. Hi was een groot glorioes geleert man, en waer hi niet mit sulker ambitie ende hoevaerdicheit besmet geweest. Ten lesten, als hi soude storven in 't rijc van Aragoniën, geboet hi sijn cardinalen dat si terstont na sijn doot in sijn stede enen anderen paeus souden kieseren, als si deden, ende koren aldaer enen die gheheten wert Clemens die viij., ende verhieven hem als een afgod; mer si en vorderden niet.

Anno M CCC lxxix.

Keysers.

Wentzelaüs, coninck van Bemen, des verseiden keyser Kaerls soen, als zijn vader gestorven was, worde hi tot Aken ghecroent; mer hij en worde van den paeus niet gheconfirmeert noch ghecroent. Hij regeerde dat Keiserrijc mit sinen vader viij jaer lang, ende na zijn vaders doot xxij jaer; mer hi was den vader seer onghelijck, want hi sochte meer den goede wijn dan des Rijcks saken, ende was seer oncuysch van leven, also dat hi sere veracht worde. Waerom dat hi van den koervorsten ofgeset worde, ende daer wert een ander in zijn stede gecoren, als hertoge Robbrecht van Beyereren. Ende alle des Rijcs steden ghingen hem of, sonder alleen die van Nuerenburch, die welke haer ambassiaten tot hem senden, biddende ende begerende absolveert ⁴¹⁵ te wesen van den eede, ende oft node waren so presenteerden si hem te geven xx M gulden. Denwelcken hi ghehoert hebbende, heeft hij se geabsolveert van den eede, behoudelicken dat si hem souden senden iiij wagen Rijnschen wijn, gewassen op Furstenberch bi Bacharack, want dat die beste Rijnsche winen waren. Ten lesten starf dese Wentzelaüs tot Pragen, ende wert in des coninx capelle bi den anderen coningen begraven.

¶ Van hertoge Aelbrecht van Beyereren, palensgrave opten Rijn, grave van Henegouwen, van Hollant, Zeelant ende heer van Vrieslant, die xxiiij.

Dat ij. capitel.

<CC xxi-v> Ende als hertoge Willem sijnre sinnen dus byster geworden was, ende in sekere vaste hoeden was geset, so is daer weder van nywes onder den twe partyën een grote twedracht ende discoorde opgestaen; want die Cabbeljaus begeerden tot eenen voecht te setten ende te regieren die landen van Zelant ende Vrieslandt vrouwe Machtelt, dye hertoechinne hertoge Willems huysvrouwe. Ende also die voerseide hertoechinne geen kinder en hadde bi horen man, daerom die edele van der Hoecxs partye gebruykende betere redene, elegierden ende koren tot enen voecht der voirseide landen Aelbrecht, hertoge in Beyereren, palensgrave opten Rijn, here van Nubingen, broeder des voerseide hertoge Willems die dollen grave, van enen vader ende moeder. Ende die heren ende steden van Henegouwen bleven

Die ses-en-twintichste divisie

mede bi deser opinie ende electye. Ende si senden uut notabele legaten ende commissariën totten voerseide Aelbrecht, hertoge in Beyeren, biddende ende begerende dat hi uut die name sijns broeders annemen wilde die momberscap ende voechdye der landen van Henegouwen, Hollant, Zelant ende Vrieslant. Ende als hi haer brieven hadde gelesen ende haer woerden ende commissie verstaen, bedroefde hi hem van der siecten ende misvalle sijns broeders. Ende hi heeft hem bereyt, ende is nedergecomen mit een scoen geselschap van baroenen, ridderen ende knechten in Hollant. Ende die heren van beyden partiën sijn bi hem gecomen, ende ontvingen hem voer enen rechten voecht ende mombaer der landen van Henegouwen, Hollant, Zeelant ende Vrieslant. Ende daer wort determineeert ende gedadinct, als dat hertoge Aelbrecht uutreyken ende betalen soude vrouwe Machtelt, die hertoghinne, des dollen graven huysvrouwe, haer leven lang gedurende ende nyet langer, die somme van xij M Vrancrijcse Schilden. Ende mits deser composicie ende dadinge worden beide die partiën verenicht, ende bleven een weinich tijts in vreden; mer niet lange.

¶ Van die eerste huysvrouwe hertoghe Aelbrechts ende sine kinderen.

¶ Dat iij. capitel.

Dese hertoge Aelbrecht in Beyeren, palatijn opten Rijn, here van Nubingen, voecht van Henegouwen, van Hollant, Zelant ende Vrieslant, keiser Lodewijcs soen van Romen ende vrouwe Margriete, der keiserinnen, graefinne van Henegouwen, Hollant, Zeelant ende Vrieslandt, hadde sine ridderlicke oerde ontfangen in 't Conincric van Granaten, daer hi vromelicken vechtende was tegen den ongelovigen heidenen ende Moeren voir die beschermenisse des Heiligen Kerstengheloves. Hi hadde eerst te wive Margriet, des doerluchtigen hertogen dochter van Brigen uut Polen, daer hi an wan iij sonen ende iij dochteren. Die eerste was geheten Willem, grave van Oestervant, ende worde gheboren in 't jaer M CCC ende lxxv, des saterdages voer Palm Sonnendach. Die iij. soen, geheten Aelbrecht, here van Nubingen, starf jonck. Die iij. soen, gheheten Jan, ende was gecoren te wesen biscop van Ludic; dese was geboren in 't jaer M CCC ende lxxiiij. Sine ghevaders waren here Jan van Arkel, biscop van Ludic; here Jan van Hillegom, regael abt van Egmont; die vrouwe van der Lecke, van Putten ende Strenen. Die eerste dochter was geheten Katrijn, die eerst te man hadde hertoge Eduwaert van Gelre, grave van Zutphen. Ende als die ghestorven was, nam si te man also si noch maegt ende wedue was, hertoge Willem van Gulic ende van Ghelre, grave van Zutphen; mer si en creech geen kinder. Die ander dochter, Johanna, nam tot enen man in 't jaer M CCC ende lxx, Wentzelyjn, coninc Kaerls zoen van Bemen, keiser van Romen, dye na oec gecoren worde te wesen coninc van Romen. Mer si en hadden geen kinder te samen. Die iij. dochter, Margriet, hadde te man hertoge Jan van Bourgongen, Phillips Delehardie soen; dair had si by Phillips, hertoge van Bourgongen ende namaels hertoge van Lotrijc, van Brabant, van Limburch, grave van Vlaenderen, van Artoys, van Bourgongen, van Hollant, Zelant ende Vrieslant; ende Margriet, dalphinne van Vrancrijck, na grafinne van Ritsmont; Katrijn; Maria, hertoge Adolfs wijf van Cleve, d' eerste Jolent, graefinne van Poutiers; Anna, graefinne van Betvoert; ende Agnies, hertoechinne

Die ses-en-twintichste divisie

van Bourbon. Die iiiij. dochter van hertoge Aelbrecht, Johanna, hadde te man hertoge Aelbrecht van Oostenrijck, daer si enen soen bi hadde, geheten Aelbrecht; ende dese soen Aelbrecht <CC xxij-r> hadde te wijf coninc Segemonts enige dochter van Ungariën, van Bemen, Dalmatiën, Croatiën, Stiriën, Bulgariën, Walachriën ende Comanen, ende was mede keyser van Romen. Ende na keiser Segemonts doot, so nam dese hertoge Aelbrecht alle dese conincrijcken te erven van sijne huysvrouwen wegen, ende worde oec na gecoren tot enen Roemschen coninck. Mer hi starf corts daerna, ende zijn coninghinne baerde na zijne doot enen soen, geheten Lansloet, die tot sinen xxij jaren sonder kinder starf. Ende dese Aelbrecht hadde enen neef, sijns vaders broeder soen, geheten Frederijck, hertoge van Oostenrijc, ende worde nae gecoren tot enen Roemschen keiser, geheten Frederic die iij. van dier namen, ende hadde te wijf des conincs dochter van Portegael; dair hi an wan Maximiliaen, hertoge van Oostenrijck, na Roemsche keiser, die te wive hadde Maria, hertoge Kaerls enige dochter van Bourgongen, daer si bi wan Phillips, aertshertoge van Oostenrijck, hertoge van Bourgongen, etcetera. Ende namaels coninc van Castilgen, van Leons, van Granaten, van sijne huysvrouwen wegen, vrouwe Johanna, dochter van Coninc Fernant van Arragon ende sijne huysvrouwe coninghinne van Spangen. Dair hi bi wan Kaerle, aertshertoge van Oostenrijck, etcetera, ende noch enen soen geheten Fernant; ende iiiij dochteren, als Aliënora, Johanna, Maria ende Elizabeth⁴¹⁶, etcetera. Van dat ander wijf hertoghe Aelbrechts sal na ghescreven worden.

¶ Hoe des heren soen van Bredenroede lagen geleyt worden om te slaen.

Dat iiiij. capitel.

Omtrent Bamis in 't jaer M CCC ende lviiij, so absolveerde ende wederseide hertoge Aelbrecht, Jan van Blomestein, die baeljuscap van Kermerlant, ende sette weder in die stede van hem Reinout, des heren van Bredenroede outsten sone. Datwelke die Hoexs partye sere qualicken ende ovel namen, ende leyden hem lagen in die dunen omtrent Castrichom, daer hi soude comen riden. Ende als die jonghe Reinout, die van desen lagen niet en wiste, gereden quam mit sinen paerden omtrent Castrichom, so sprongen si op uut haren lagen om hem doot te slaen. Ende hi stack zijn paert mit sporen, ende reet snellicken mitten sinen tot Castrichom op dat kerc-hof, mer si volchden hem so haestelicken dat si iij mannen van den aftersten doot sloeghen. Ende als dye van Castrichom dit sagen, grepen si haer wapen, ende quamen haren nyewen baelju te baten; ende die ander reden wech, ende lieten doe den baelju mit vreden. Dit aldus gesciet sijnde, reden een deel van desen dootslagers op heren Wouters huys van Heemskerc, ende een deel quamen tot Delft, die daer ontfangen ende onthouden worden om die gonstelike conspiracie ende verbant dat si te samen hadden ghemaect.

¶ Hoe dat huys tot Heemskerc gewonnen worde.

Dat v. capitel.

Ende als hertoghe Aelbrecht dit verhoerde, was hi seer gestoert,

Die ses-en-twintichste divisie

ende vergaerde van stonden an vele vrome wapentuers ende schiltnknechten, ende is getogen op Sinte Martijns avont in den winter daeran in 't baeljuscap van Kermerlant, ende heeft heeren Wouters huys van Heemskerc al omme starckelic belegen, omdat hi die voerseide quaet dadinge daerop onthouden hadde. Ende hij stelde daer enen vromen cappetein ende stedehouder van dat heer, den heer van Polanen, dye na worde here van Asperen; ende hi toech in Zeelant om sonderlinge saken, die hi dair te expedieren hadde. Ende here Wouter van Heemskerck, ridder, die van als dat hij op 't huys behoefde versien was, heeft hem vromelicken vermeten te wederstaen den voerseiden heer van Polanen, ende bescermde zijn huys, lijf ende goet cloeckelicken. Mer here Dirc van Polanen bleef daervoer leggen xi weken lang, ende stormder dagelicxs sonder ophouden an dat huys mit menigerhande instrumenten, dat here Wouter niet alleen zijn huys opgaf in des hertogen handen, mer hij most oec selver in persone trecken mit die daer op 't huys waren, ende gaven hem in des hertogen gevangnisse, ende seggen te voldoen van alle sine misdaden, dairof sentencie verwachtende. Ende daerna geleden sommighe jaren worde hi teghen den hertoge versoent, ende hi creech sijn huys tot Heemskerck weder. Ende als hi starf en liet hi geen kinder after, ende dat <CC xxij-v> huys van Heemskerck quam an die graeflic-heit. Nochtans bleven daer enige van sine gheslachten die dat huys behouden hebben ende beseten ende den eygendom van die dunen mitten coninen daer om leggende.

¶ Hoe dat die van Delft destrueerde dye sloten van Polanen ende⁴¹⁷ Binchorst ende van den ghewelde dat si in Den Hage bedreven.

¶ Dat vi. capitel.

In 't jaer M CCC ende lix, die van Delft, die goetgonnerts ende vrienden waren der geenre die op 't huys van Heemskerck waren belegen, siende dat dat belegge seer benaude haer vrienden, hebben si hem gheset in rebelheit tegen hertoge Aelbrecht, haren rechten voecht, die si geloeft ende gesworen hadden hout ende trou te wesen. Ende si hebben gesonden om cappeteinen ende vrome knechten, dat si soude comen tot Delft, ende dat si hem wilden helpen dragen den last van den oerloge. Ende daer zijn ghecomen iij vrome edele mannen, als Ghijsbrecht van Nyenroed, Jan, heer van Kervene, bastert van Arkel, ridderen, Henric van Woerd ende Gerrit Wis, sciltnknechten; dese quamen binnen Delft mit haer soudenyers, ende deden die stede enen eedt hout ende trou te wesen. Doen deden die van Delft vergaren haer poorteren ende soudenyers, ende togen mit die cappeteinen, mit vele gewapents volcs, ende beleiden dat slot te Polanen ende te Binc-horst, ende wonnen die ende verdestrueerden⁴¹⁸ se, ende stieten dat vier daerin, ende verbrande se tot in den gront of. Ende togen doe voirt, mit groter cracht, in des t' 's-Gravenhaghe, hertoge Aelbrecht noch in Zeelant wesende; ende sloegen des graven vangnisse op, ende braken stocken ende banden van den gevangen ende prysonyers, ende brochten die mit groter bliscap weder binnen Delft.

¶ **Hoe die stede van Delft beleyt worde van den hertoge.**

Dat vij. capitel.

Die hertoge, dese nyemaren verhorende, is mit allen sere toernich geweest, ende moeyde seer desen hoemoet van die van Delft; ende is haestelicken gecomen uut Zeelant in Den Hage, in meninge wesende te wreken dese injurie ende rebelheit die hem was geschiet. Ende heeft van stonden an haestelicken bi hem doen comen alle sine baroenen, ridderen, heren, vasallen, schiltnachten, ende die steden van Hollandt, Zeelant ende Vrieslant, mit alle horen poorteren, ende mit sine soudenyers ende knechten heeft hi die stede van Delft swaerlicken al om belegen, ende quam daer voer des manendaghes na midvasten, ende lach daer voer x weken ende ij dagen. Oec mede, so quamen daer den prince ten dienste vele vrome soudenyers ende wapentuers uut allen natyën, om haer soudye, also dat daer een groot, swaer, machtich volc vergadert was. Die hertoghe dede die stede anstormen tot vele plaetsen, mit bogen, mit slingeren ende mit menigerley instrumenten, daer hi vele luyden mede quetste binnen der stede. Ende here Ghijsbrecht van Nyenroede, here Jan van Karvene, ridderen, Henric van Woert ende Gerrit Wis, mit haren poorteren ende soudenyers, bescermden die ombelegen stede vromelicken lange tijt, ende verdreven die vianden van haer muren mit schieten ende worpen, ende sodatter bi wilen vele doden bleven an beiden siden. Mer dat en bate hem luyden niet vele. Want die hertoge volherdende in den belegge, dede oprechten iiij grote magnelen ende andere vreselicke instrumenten, dair hi die van binnen uuter maten sere mede vervaerde ende bedwanc, ende vele scade mede binnen der stede dede; waerom tusschen Paesschen ende Pijnxster, die poorters siende dat die hertoge persevereerde ende stadeliken leggen bleef, cregen verdriet, ende worden mistroestich overmits den lange beleggen, worden te rade pays mitten hertoge te maken dan langer belegen te wesen, ende dan noch pays te maken mit scande ende scade. Die iiij cappeteinen dit vernemende, vergaerden die opperste van der stede in die Oude Kercke, ende spraken aldus: "Eerbare wise mannen, wilt ons horen ende doen na onsen raet, ende en wilt niet haesten om u stede op te geven; wi raden u, indien 't u goet dunct, dat wi eerst utgaen mit allen macht ende vechten enen staende strijt tegen onse vianden, ende besien of wi die mit cracht van den belegge souden mogen slaen; ende is 't dat wi die overhant houden, goet is 't, ende is 't niet, so comen wi altijt vroech genoeg mitten hertoge te dadingen." <CC xxij-r> Waerop si antwoerden: "Wi en hebben geen sekerheit van der avonturen des victorijs van den stride; ende daerom hebben wi liever vrede te maken sonder strijt, dan of wi verwonnen worden souden in handen moeten gaen." Daer die iiij cappeteinen op seyden: "Ons Here God gheve u wisen raet. Mer besiet hier eerst dese openbaer brieven, die ghi ons hebt gegeven, diewelcken inhouden, wanneer ghi wilt buten ons consent vrede maken, dat wi alsdan viij dagen te voren uuter stede sullen mogen trecken om ons te bescermen ende te versien." Daer die poorters niet tegen en seiden, mer begeerden vrede mitten hertoge te hebben; so sijn die ij ridderen, heere Ghijsbrecht ende heere Jan mit haer soudenyers uuter stede al heimelicken getogen. Ende bi middele ende tusschen spreken here Walraven van Borne, ridder, gaven hem die van Delft op in des hertogen handen, behouden haer lijf ende goet, op dese condicie:

Die ses-en-twintichste divisie

Als dat die van Delft souden den hertoge oetmoedelic om verghiffenisse bidden, ende si souden voer haer misdaet den hertoge geven die somme van xl M Oude Schilden, ende dairtoe souden si haer muren van der stede moeten opbreken ende nederleggen. Ende in deser compositie ende dadinge en waren die vreemde gasten ende knechten niet begrepen, mer bleven buten der zoenen. Ende hertoge Aelbrecht worde binnen Delft mit groter triumphen ontfanghen, ende dede terstont alle die muren, poorten ende toornen opbreken ende ter aerden toe slechten. Ende Henrick van Woerd, één van den cappeteynen dye opten kecktoerne gevloten was, worde mit behendicheit van den toren gegregen, ende hij wort onthoeft. Ende die ander, als heere Ghijsbrecht ende here Jan mit haren knechten ende soudenyers namen die vlucht, ende quamen op dat starcke huys te Hoesden, daer si een heel jaer lang op belegen worden. Mer bi middele heren Otte van Arkel wortet gedadinct, ende quamen in des hertogen genade op deser condiciën, dat si den hertoge dat slot weder overgeven souden, ende souden noch binnen lj jaren gehouden wesen te trecken tot Jherusalem, ende versoecken aldaer dat Heylige Graf ons Heren. Ende midts deser dadinghe worde alle twist ende gescille van stride nedergeleyt. Ende dese ij ridders togen niet alleen ten Heiligen Lande, mer oec mede ten Berge van Syon, totter heyligher maghet Sinte Katrinen.

¶ Hoe die biscop Jan van Utrecht enen strijt hadde teghen sine vianden ende ondersaten, ende van enen groten winde.

¶ Dat viij. capitel.

In 't jaer Ons Heren M CCC ende lxi, so heeft here Jan van Arckel, biscop van Utrecht, een groot heer van volc vergadert, ende is getogen teghen dye van Stellingwerf, Steenwikerwout ende Ommelant, omdat si tegen hem menige tijt hadden gerebelleert. Ende daertegen quamen dese voerseide rebelle ondersaten ten stride, ende vochten vromeliken om die sege ende overhant te houden. Mer in 't eynde worden si vluchtich, ende daer bleeffen mit allen veel doot. Die biscop heeft se starckelick vervolcht, ende vele worter gevangen, ende dede alle haer dorpen ende huysen verbarnen, ende nam enen groten roef mit hem. Ende si gaven hem ten lesten onder des biscops subjectie ende heerlic-heit, ende gaven den biscop voer haer misdaet x M Oude Schilden. Mer als die bisscop wech was, so staken hem die van Stellingwerf weder tegen haren biscop, waerom die biscop is omtrent Onser Vrouwen Lichtmisse mit groot volc van wapene weder tegen hem gecomen, ende daer wesende heeft hij haer fortressen ende bolwercken destrueert ende doerreden, ende gaf oerlof den knechten te roven, te vangen, ende staken dat dorp an brande, mit hem nemende vele gevangen ende beesten, gelt ende goet, dat ontellic was. Waerom alle die rebellen daer omtrent geseten horende die victorie des biscops, ghingen in genaden, ende begeerden mitten biscop niet dan vrede ende pays.

In datselve jaer, omtrent Sinte Marcellus dach, is alten groten swaren storm van winde opgestaen, ende dat zeewater ghing so hoge, dattet ghenen mensche en gedochte sodanigen storm te wesen. Overmits welcke cracht van winde vele kercktoornen ende kercken, molens ende huysen terneder gevallen sijn. Ende vele dyken omtrent die zee,

Die ses-en-twintichste divisie

overmits den starcken ende hogen <CC xxiiij-v> vlooden der wateren, sijn gescoert ende gebroken geworden also datter vele beesten ende menschen sonder ghetal verdroncken.

¶ Van den oerloge ende twist tusschen hertoge Aelbrecht ende den hertoge van Ghelre, ende hoe si verenicht worden.

¶ Dat ix. capitel.

Hertoge Eduwaert van Ghelre, als hi sinen broeder, hertoghe Reynout, in der vangenisse hadde gheset, soe verdreef hi alle dieghene uuten lande van Ghelre dye mit sinen broeder hem tegen hadden gheweest, verwoestende ende vernyelende haer castelen. Diewelcke haer toevlucht namen in Hollant, tot hertoge Aelbrecht van Beyeren, grave van Hollant, ende onthilt se bi hem; waerom dat hertoge Eduwaert van Ghelre toernich was, ende ontseyde hertoge Aelbrecht, ende leyde hem dach ende velt op Heimans Berge mit hem te striden. Doen dede hertoge Aelbrecht vergaderen een scoen uitgelesen ridderscap van vrome wapentuers ende schiltnechten, ende is mit blinckende bannieren, mit trompetten ende basunen getogen op Heymans Berge, verwachtende aldaer den hertoge van Ghelre, die beloofd hadde daer te comen. Ende als die Hollanders saghen dat hi niet en quam, togen si mit al hoer macht in 't lant van Gelre, ende staken vele dorpen an brande, ende namen enen groten roof mit hem, ende togen weder mitten hertoge Aelbrecht, horen here, mit groten roof ende rijcdom, ende mit vele gevangen in Hollant, mit groten victoriën ende triumphen. Daerna worde een vrede tusschen hem beiden gemaect, als dat hertoge Eduwaert van Ghelre te wive hebben soude Katrine, hertoge Aelbrechts dochter, als si tot haren jaren ghecomen soude wesen. Ende dit was in 't jaer M CCC ende lxij.

¶ Hoe dat casteel van Voerst gedestruuert worde.

Dat x. capitel.

Daerna, in 't selfde jaer heeft heer Sweer van Voerst ontseyt here Jan van Arkel, biscop van Utrecht, ende dede uut sine casteel van Keppel vele gewelden van roven ende branden in den lande van Overysel. Waerom dat here Jan van Arckel, biscop van Utrecht, mit hulpe here Otte, sijns broeders, here van Arckel, ende andere sijnre vrienden heeft vergadert een scoen menichte van ridderscap ende vrome wapentuers, te paerde ende te voet, ende is mit groter heercracht omtrent Sint Jacob getogen, ende heeft crachtelicken belegghen dat slot te Voerst. Ende terstont dede hi daer voer oprechten iij grote instrumenten, daer hi den borchsaten sere mede quelde ende molesteerde, ende noch mit bossen, armborsten ende slingeren heeft hi daghelicxs dat huys sere mede bestormt ende benaut. Ende die biscop hadde sere tot sijnre hulpe den hertoghe Eduwaert van Gelre. Dat casteel van Voerst was dat alre-starcste ende onwinlicste casteel dat in alle den hele Ghesticht staende was, want het hadde dubbelde graften ende dye muren waren hoech lxxx voet, ende dicke xij voet. Ende daerenboven hadde 't noch enen viercanten muer ofte voerbaelge. Ende als die biscop dit voergeburchte hadde ghewonnen stormenderhant, so dede hij daer terstont voer oprechten magnelen

Die ses-en-twintichste divisie

ende andere instrumenten, daer hi dat slot mede meende te becrachten. Ende heeft mit dese instrumenten die grote sware toornen ghedestruert ende terneder geworpen, van welke nedervallen die grote sale ende andere timmerraetsen gedestruert, gebroken ende terneder gevallen sijn geweest. Ende die opten burge lagen hebben hem mit schieten ende mit worpen xv weken lanc vromelic geweest, want si van als te voren wel voersien ende bescermt waren, ende si achten seer klein die destrueringe der toornen ende der muren; ende oprechten terstont weder andere instrumenten ende starc-heden, dair si des biscops grote instrumenten crachtelicken op haer casteel togen, ende haelden ende bestormden die van buten dicwils mit schieten ende werpen. Mer ten lesten, als die borchsaten sagen dat die biscop volherde in 't belegge, ende dat zyn heer ende macht alle dage groter worde, ende dat si seer vermoeyt worden mit waken ende mit stormen van buten, hebben si den biscop dat slot opgegeven behouden haer lijf, als hi xv weken daervoor hadde gelegen. Ende die biscop dede dat slot ter aerden toe ofbreken ende verwoesten, ende hi is mit groter eren, zege ende victorie weder <CC xxiiij-r> totten sinen gereyst. Ende des jaers daeran, corts na Sinte Agnietendach, starf heere Sweer van Voerst, afterlatende sinen outsten soen ende andere kinderen dese viantscap ende oerloge van den biscop. Mer sine sonen worden anders informeert ende onderwesen, ende quamen tot Renen bi den biscop des sonnendaghes voer Sinte Olofsdach, ende daer worden si mit vrientscap verenicht. In ditselve jaer als men voer dat slot van Voerst lach, so worde geboren here Jan, die leste here van Arkel, enige soen heren Ots van Ghelre.

¶ Van die oerlogen des heren van Arckel tegen die van Dordrecht, ende hoe dye castelen Everstein, Gaspaern ende Hagestejn ghetimmert ende gemaect worden.

¶ Dat xi. capitel.

In 't jaer Ons Heren M CCC ende lxiiij, doe worde hertoge Aelbrecht van Beyerens mit groter eren ende triumphen ontfangen van here Otte van Arkel binnen der stede van Gorichom; ende hi onthaelde den hertoge sere feestelic, ende dede een grote maeltijt bereiden daer vele heren ende ridderen, vrouwen ende joncfrouwen geroepen ende genoot waren omme den hertoge te festiveren ende goede chyere te doen. Ende mits desen quam here Otte seer grotelic in des hertogen gracie, ende was seer van den hertoge ghemint ende gheacht, ende hadde veel gehoors. Ende mit deser vrientscappen worden die partyën in Hollant sere ter neder geleyt, want here Otte was een vreetsaem ende een wijs, voersichtich man van groten besceyde, ende die sine ondersaten sere beminde ende bescermde in haren privilegiën ende vrieden. Ende in dien tijden was een tolnaer gheseten in Metkenshoeck, bi Dordrecht, die den ondersaten van desen heren Otte mit dagelicxse exactiën ende ongewoenlike scattingen sere belaste ende beswaerde. Here Otte dit vernemende was des niet wel tevreden, ende vermaende desen tolnaer ij ofte iij mael mit brieven, dat hi ofliete sine ondersaten also te bescatten. Die tolnaer achte klein die vermaningen ende brieven van alsulken machtigen here, ende beswaerde soe veel te meer des heren van Arkels ondersaten in der tolleren, boven hair privilegiën ende vrieden. Waerom here Otte sende een deel zynre dienres, ende sloegen den voerseiden tolnaer doot.

Die ses-en-twintichste divisie

Ende here Otte quam mit sine ridderscap ende knechten in Den Hage tot hertoge Aelbrecht, begerende remissie van sijnre misdaet. Dye hertoge nam den here van Arkel op van der aerden, ende vergaf hem dye misdaet, ende gaf hem noch daerenboven vele scoenre ende meerre privilegiën dan hi te voren hadde, ende hi reysde mit groter eren weder na Gorichom. Daerna, op een ander tijt, als dye van Dordrecht dwingen wouden die Arckelse boven haer vrieden die si van den hertoge hadden, dat si tot Dordrecht soudent moeten verstayen, so beval hem heer Otte, haer here, dat si dat in geenre manieren toe en lieten, want het ware in prejudicie ende achterdeel van haerre vrieden. So is 't geboert dat een schipper, geheten Boninc, is comen zeylen uut Zeelant, mit een groot geladen schip, na Gorichom toe. Die van Dordrecht quamen uut, ende deden dat schip besetten. Ende als si dit drie mael hadden gedaen, was here Otte sere verstoirt op die van Dordrecht, mer hi simuleerde ende veynsde hem een wijl tijts, sodat die van Dordrecht quamen den Rijn neder gevaren met veel scepen, geladen mit winen. Ende als si quamen bi Gorichom, menende voert neder te varen tot Dordrecht, so quam here Otte van Arkel, ende dede die winen opslaen, ende deelde ende gaf die sine ondersaten, ridderen, heren ende edelen tot een wraeck van dat sine ondersaten van die van Dordrecht was gheschiet. Ende doe voertan lieten die van Dordrecht bi groten bedwange die Arckelse mit vreden varen ende keren, nae inhoud haerre privilegiën ende vrieden. Dese vrome here Otte van Arkel liet van nyewes opmaken uut die gronde in sijn heerlic-heit van Arkel bi 't eynde van der Lecke een schoen, heerlick casteel, geheten Eversteyn. Ende hi dede die stede van Gaspaerne ende 't slot te Hagensteyn mit hogen muren ende toornen ende mit diepe graften ombevesten ende starck maken.

¶ Van here Jan van Vernenburch die xlvij. biscop van Utrecht.

¶ Dat xij. capitel.

<CC xxiiij-v> Daerna, in 't jaer M CCC ende lxiiij, so heeft Urbanus, die paeus, die v., genomen heere Engbrecht van der Marck, biscop van Ludick, ende sette hem te wesen bisscop van Coellen; ende hi nam here Jan van Arckel, biscop van Utrecht, ende setten hem weder biscop tot Ludick, als hi dat bisdom strengelic mit groten oerlogen xxij jaer lanc had berecht; ende hi nam weder here Jan, des graven soen van Vernenburch, die biscop tot Munster was, ende setten tot Utrecht. Ende here Jan van Vernenburch is ghecomen tot Utrecht opten viij. dach van september, ende is mit groter eren ende solemniteiten geset ende gemaect die xlvij. biscop van Utrecht. Dese eerwaardighe biscop vant alle sine steden, sloten ende castelen vervolt van allen dingen die hem van node waren, die welke sine voirsaget mit groter nairstich-heit ende voersichticheyt overvloedelijck hadde doen versien tegen alle sine omgelegten vianden ende rebellen.

¶ Wanneer Onser Liever Vrouwenkercke binnen Leiden eerst gewijt worde, ende van enen oncuyschen man die onthoeft worde.

¶ Dat xiiij. capitel.

In 't jaer Ons Heren M CCC ende lxxv, des eersten sonnendages na Onser Liever Vrouwen Hemelvaertsdach, worde die eerste kermisse van Onser Liever Vrouwenkercke binnen Leyden gehouden.

Omtrent dese tijt was een rijck poorter binnen Gorichom, geheten Henrick Kannemaker, dye seer oncuysch ende luxurioes van leven was. Dese ghinc al heimelic daer hi scone maechden ende jonge weduwen sach, ende sprack daer also mede, hair gevende sine trouwe, op condiciën ende voerwaerden dat si binnen een jaer dese heymelicke trouwe nyet openbaren en souden. Ende onder aldusdaniger heymeliker trouwe ende gedaente van warachtiger Sacramente des hijlics ende trouwe, so besliep hi vele maechden ende jonghe weduen. Ende den tijt omme gecomen wesende warender vele geworden mit vruchte, ende dat mitsdien sijn boeverye ende scalc-heit openbaer worde. Ende als hi van enige van desen vrouwen voer den geestelicken rechter was gedaecht, so hilt hi daer sijn spot mede, ende en wiste van ghenen trouwe te segghen. Ende als here Otte van Arckel dit vernam, woude hi hem doen vangen, ende swoer bi sine ridderscap, hij souden doen onthoefden. Ende als hi dit vernam, so vloet hi op dat kerc-hof; mer also dese scalc die Sacramenten der Heyliger Kercken veracht ende bespot hadde, ende hem seer onwiselic daertegen hadde gehat, so worde hi overmits groten honger ende versmactinge van den kerc-hove gedwongen te comen, ende hij deden onthoefden, een ander tot een exempel ende leere die Sacramenten der kercken te onderhouden.

¶ Hoe hertoghe Aelbrecht in Vrancrijck reysde totten coninck, ende hoe Amersfoert belegen worde.

¶ Dat xiiij. capitel.

Des tsjaers daeran heeft hertoghe Aelbrecht van Beyeren, palatijn opten Rijn, voecht der graefscappen van Henegouwen, Hollant, Zeelant ende Vrieslant, vergadert eenen uitgelesen hoop sijnre baenreheren, ridderen, edelen ende sciltknechten, ende is mit een scoen geselschap gereden tot Parijs, totten coninc Kaerle, coninc van Vrancrijc, die men hiete die Wise. Die coninc heeft ontfangen mit groter eren, ende behilt hem een wijl tijts bi hem mit groter triumphen ende solemniteyten, hem festiverende. Ende als hi sijn bootscap hadde volbrocht, reysde hi mit groter eeren weder thuys, ende quam in Henegouwen. In ditselve jaer so rebelleerden die van Amersfoert tegen heren Jan van Vernenburch, horen heer ende biscop, sodat si niet alleen <CC xxv-r> den biscop weygerden te betalen sine tollen ende chysen van den grute ende anders thijnsen ende bisscoppelicke renten, mer waren sine openbaer vianden ende rebellen, ende en wouden niet kennen voer haren here. Die biscop dede vergaderen vele vrome wapentuers ende knechten, opdat hi midts deser hulpe die van Amersfoert weder soude brengen tot sijnre obediëncie ende onderdanicheit. Ende is gecomen op Sinte Margrietendach, ende beleide die stede van Amersfoert, ende sloech

Die ses-en-twintichste divisie

dairop sine tenten ende pauweljoenen, ende heefter vele van hemluyden gevangen genomen, als si tegen hem uutquamen te striden. Ende als hi viij dagen daervoor hadde gelegen, sijn si bi middele van tusschenspreken rustelic t' samen verenicht op sulker voerwaarden, dat die van Amersfoert voertan den biscop, haren here, soudon hout ende trou wesen, ende dat si hem ende sine nacomelinghers geven ende betalen soudon als si sine voersaten hadden gedaen. Ende die biscop brac op van den belegghen, ende toech binnen Utrecht.

¶ Wanneer die collegie van Sinte Panraes tot Leiden worde gefondeert.

¶ Dat xv. capitel.

Omtrent dese tijt, in 't selfde jaer van lxvi, worde gefondeert ende gesticht dat collegie ende canosie in Sinte Panraes prochikercke binnen Leiden, daer een groter hulper in was een eersaem ende geleert doctoer, gheheten meester Phillips van Leiden; ende daer worden geïnstituert ende geset totter eren Goeds, Sijnre liever Moeder ende des heiligen martelaers Sinte Panraes xxiiij canonicken van vele diverse personen gefondeert, gedoteert ende begaeft, daer dese die princepaelste of zijn: Here Ghijsbrecht van Walenborch, pastoer van Leyderdorp, ende d' eerste proest van desen collegie; meester Phillips van Leiden, doctoer voerseyt; heere Volpert van den Woude; heer Claes van Bleyswijck; here Huge van der Hant; here Phillips Gerritssoen; heer Rutgher van den Poel; heer Gerrit Jacobssoen; heer Willem Heerman; heer Pieter Hoesch; here Huge, cureit van Scorel; here Jan Willems soen; heere Vranc Siverssoen; here Jan Ghoet; here Dirc Robbrechtssoen; here Vranc Gherritszoen, priesteren; Willem van Naeldwijn, maerscalc van Hollant; Jan Aerntssoen; Willem Willemssoen; Michiel Gherritssoen; Dirc Tyerloet ende Katrijn Gherrits dochter, waerlicke personen.

¶ Hoe die here van Adingen worde onthoeft in Henegouwen, ende van der fondacie des collegie in den Hage op 't hof in der capelle.

¶ Dat xvi. capitel.

Des tsjaers daerna van lxvij was groot oerloge in Henegouwen; ende die sake was dese: hertoghe Aelbrecht doer quaden anbrengen ende ingeven van enige valschen tongen hadde des tsjaers te voren doen vangen een banreheer, geheten den here van Adingen in Henegouwen, ende hadde hem doen rechten mitten swaerde tot Keynout in Henegouwen; want hem was angebrocht, dat die here van Adingen hadde in zijn stede ende slot van Adingen sekere instrumenten van ladderen ende andere gereetscappen om steden ende sloten in Henegouwen mede te winnen ende te beclimmen. Ende als die here van Adingen onthoeft was, is daer een groot rumoer ende opstal in den lande opgeresen, want die here van Adingen liet after vi vrome broeders, alle ridderen, die dat lant van Henegouwen mit rove ende mit brande sere verwoesten. Waerom dat hertoghe Aelbrecht heeft doen vergaderen vele volcxen van sine ridderscappe ende edelen, ende is mit groter heercracht gecomen in Henegouwen, ende beleide die stede van Adingen. In desen belegge maecte hi vele ridderen, daer uut desen landen van Hollant of waren

Die ses-en-twintichste divisie

Dirc van der Lecke ende Bertelmeeus van Raephorst. Ende ten lesten worde dit oerloge opgenomen bi middele grave Lodewijcs van Vlaenderen. Ende daer worde een vrede ghemaect, ende die hertoghe nam dese vi broeders in ghenaden, ende si vergaven den hertoghe den doot van haren broeder. Ende des tsjaers daeran, als in 't jaer van lxviij, dede hertoghe Aelbrecht fonderen ende stichten tot sijre ewigher memoriën dye canosye ende collegye in Den Haghe.
<CC xxv-v>

¶ Hoe here Jan van Vernenburch, bisscop van Utrecht, gevangen worde, ende van die grote pestilencie die doe was.

¶ Dat xvij. capitel.

Op der Apostelen Avont Sinte Simon ende Jude, in 't jaer van lxviij, als here Jan van Vernenburch mit zijn familie ende huysgesin hem houdende was in die stede van Ghoer, in 't Oversticht, ende die wakers van der stede geen scarpe wake en hilden, so zijn in der nacht gecomen mit gewapender hant des biscops openbaer vianden, als Jan van Swolvis, Simon van Swolvis, Engbert van Zal, Otte van Kenemade, Henric van Homborch; Harman van Twickel, mit meer andere, ende quamen over die mueren in die stede, ende vingen den biscop onversienlic mit xij van sine knechten, ende Henric van Enthenicht worde daer geslegen, mit noch iij ander. Ende niet lange daerna, die biscop worde gecoft mit middele van sine vrienden, ende quam uuter vangenissen voer die somme van xvi M Ouder Schilden, voer welcke somme here Jacob Soudenbalch, abt tot Oestbroeck, Ghijsbrecht, here van Vianen, Sweer van Vianen ende Steven van Nyevelt, ridderen, borge geworden sijn, voer welcke borchtochte ende somme van penningen die biscop wederom versette ende in handen gaf desen voerseiden personen alle dye sloten, diensten ende goeden van den Nederstichte van Utrecht, ende daerenboven dat slot van Vollenhoe mit sinen toebehoren, ter tijt toe dat die somme van den penningen betaelt ware.

In ditselve jaer was een grote pestilencie, want daer storven binnen der stat van Utrecht omtrent xi M menschen.

¶ Van den hijlicke hertoghe Phillips van Bourgongen Lehardi.

Dat xvij. capitel.

In 't jaer Ons Heren M CCC ende lxix starf, sonder blikende geboerte after te laten, Odo, hertoghe van Bourgongen, die te wive getrouwt hadde Margriet, grave Lodewijcs enige dochter van Vlaenderen. Ende also hi sonder kinder gestorven was, so devolveerde ende quam dat hertoechdom van Bourgongen an die crone van Vrancrijc. Ende die coninc Kaerle van Vrancrijc, geheten die Wise, dede terstont dese vrouwe Margriete, hertoechinne van Bourgongen, trouwen sinen joncsten broeder, Phillips Lehardy, ende gaf hem daermede te hijlic dat hertoechdom van Bourgongen. Ende aldus hadde dese vrouwe Margriet ij hertogen van Bourgongen te manne. Dese hertoghe Phillips Lehardy wan bi sinen wive iij sonen ende iij dochteren. Die eerste soen was geheten Jan, ende worde gheboren in 't jaer van M CCC ende

Die ses-en-twintichste divisie

lxx in die stede van Dygon in Bourgongen; aldus hiete hi Jan van Dygon, ende hadde te wive hertoge Aelbrechts dochter van Beyerens, grave van Henegouwen, van Hollant, Zeelant ende Vrieslant. Die ander soen hiete Anthonis, ende worde na vrouwe Johanne doot, hertoechinne van Brabant, sijnre moeders moye, hertoge van Brabant, van Lottringhen ende Limburch, ende hadde te wive grave Walravens dochter van Simpol. Die derde soen, gheheten Phillips, was grave van Nyevers, ende hadde te wive Glande, des graven dochter van Deu. Die eerste dochter hadde te man hertoech Lupolt van Oostenrijc. Dye ij. hadde te man hertoghe Willem van Beyerens, grave van Henegouwen, van Hollant, Zeelant ende Vrieslant. Die iij. dochter hadde te man Amedens, grave van Savoyen, ende worde na gemaect hertoech van Savoyen. Dese begaf de werlt, ende leide een eenvoudich leven in abstinencie, ende worde namaels in 't consili van Basel gecoren tot enen paeus van Romens, ende was geheten Felix die v., d' welc hi na resigneerde, ende bleef cardinael ende legat.

¶ Hoe hertoge Aelbrecht creech thuys te Vredelant.

Dat xix. capitel.

In 't jaer Ons Heren M CCC ende lxx, so vant hertoge Aelbrecht onder sine andere registeren die oude ende princepale brieven, mits diewelke die goede graef Willem van Henegouwen ende Hollant sijn oude vader dat casteel van Vredelant mit sinen toebehoren beleent ende in onderpant hadde, voer die somme van iij M ende CC ponden, die here Jan van Diest, biscop van Utrecht, daerop ontfangen hadde. Waerom dat hertoghe Aelbrecht begeerde te hebben die heerlic-heyte ende 't slot te Vredelant of sine somme van penninghen. Op diewelcks eyssche die raet des <CC xxvi-r> Stichts van Utrecht antwoerden ende seyden, als dat here Jan van Arkel, biscop t' Uytrecht dat slot te Vredelant mit sinen toebehoren ghelost ende ghevrijt hadde, ende hadde daerover betaelt vrouwe Margriete, keyserinne van Romens, des goeden grave Willems dochter, sijnre moeder, die somme van vij M ponden, als men hiervoor bescreven vint, in 't jaer M CCC ende liiij. Mer hertoge Aelbrecht allegeerde contrarie, seggende dat die princepale brieven van der beleninge onder hem lagen; aldus woude hi dat huys hebben, oft die somme van penningen; van welcker twist hierna grote rumoer ende tweedracht opgeresen is tusschen dat Sticht ende Hollant. Mer hertoge Eduwaert van Gelre, die hertoghe Aelbrechts dochter was versekert ende trouwen soude, die nam dese sake op, ende dede daerof een uutspraec, als dat die biscop van Utrecht oft die iij staten van den lande gheven ende betalen souden hertoge Aelbrecht tot sekere daghen⁴¹⁹ ende terminen die voerseide somme van penningen, oft dat slot van Vredelant mit sinen toebehoren soude bliven ende comen tot ewigen dagen an die graeflic-heit van Hollant.

¶ Van here Aernt van Hoern, dye xlix. biscop van Utrecht.

¶ Dat xx. capitel.

Op Sinte Jans dach Gheboirtenis, te midsomer, in 't jaer Ons Heren M CCC ende lxxi, doe worde oflivich here Jan van Vernenburch, biscop

Die ses-en-twintichste divisie

van Utrecht, als hi dat bisdom mit grooter eeren vij jaer hadde berecht; ende worde mit betamelicker uitvaart begraven in die Domkercke. Ende also hi haestelicken starf, meent men dat hi vergeven was. Ende als hi begraven was, vergaderden die capitelaers omme te kies enen anderen biscop in sinen stede. Dat ene deel van den capittelaers coren Sweer Uuterloe, proest in den Dom t' Uytrecht, een ongeleert ende waerlic man; waerom dat dat meerre deel van den capitelaers desen niet kyesen en wouden, ende refuteerden hem; ende nochtans dat capittel van Deventer hebben hem mede gecoren. Ende als dese tidinge quam te Romen, ende Urbanus, paeus, die v., dat verhoerde, als datter dissencie ende twedracht was onder den capitelaers, ende dat die kercke van Utrecht stont ende vaceerde sonder harder ende biscop, so heeft hi een doirluchtigen ende notabelen clerck ende edelen man, heren Aernt, des heren soen van Hoern, gheordineert ende geset te wesen biscop van Utrecht, die doentertijt te Rome was, ende worde dair tot enen biscop gewijt. Ende doe quam hi neder, ende worde op Sinte Michielsdach daerna in des biscops stoel geset, ende worde gemaect die xlix. biscop van Utrecht. Dese here Aernt van Hoern biscop van Utrecht, bloeyende in sine jonge joecht, heeft dat bisdom beswaert ende belast bevonden mit menigerley schulden mits dye xvi. duysent Oude Schilden die gegeven worden voer die ghevangenisse sijns voersaet, heren Jans bisscop van Utrecht; waerom dat met gemenen raet gheordineert worde dat here Aernt, die biscop, soude dat bisdom vry ontfangen ende soude ordineren sekere ende bequame borghen om die voersejde somme mitten anderen sculden te betalen. Datwelcke also is gheschiet; want die biscop nam tot eenen borghe Sweer, heer van Gaesbeeck, die jonger soen van here Ghijsbrecht van Abcoude; ende hi sette den voersejde Sweer sinen neef, bi consent ende wille der staten des lants van Utrecht tot enen rechter ende bewarer des casteels van Vredelant ende der dorpen daeronder gheleghen, met sulcker condyciën ende voerwaarden, dat hij dat slot te Vredelant tot ghenen tiden van den Stichte en soude vervreemden, noch dat hij den Stichte daeruut soude <CC xxvi-v> doen, ofte laten doen ende geschien, ofte enige hinder, last of scade. Ende dit worde wel bebrieft ende bezegelt van beiden siden, d' welc nochtans qualick gehouden worde.

¶ Hoe dat huys Ghildenburch getimmert worde.

Dat xxi. capitel.

In 't jaer Ons Heren M CCC ende lxxiij, doe dede dye stat van Utrecht schieten ende graven enen vaert, die men hiet die Nyen Vaert, tot Groter Wade toe, ende ordineerden bi t' einde van der Lecke ij grote houten slusen in 't dorp van Nyevaart, ende lieten daerbi timmeren opten oever van der Lecke in Uuterdijck enen groten stenen toren, mit vele anginen, mit andere starcten ende bolwercken wel bewaert, in manieren van een casteel, opdat die ij slusen van hair vianden niet verdestrueert noch verwoest en souden worden. Ende dese toern ofte casteel deden si hieten Ghildenburch, wanttet die ghilden tot haren costen hadden doen timmeren. Ende here Ghijsbrecht van Vianen, die dat swaerlic nam, dochte in hemselven oft die van Utrecht hierna tot enigen tiden sine vianden worden, dat si heimelicken mit gewapender hant mochten comen doer die slusen ende verwoesten zijn

Die ses-en-twintichste divisie

heerlic-heden. Ende hi beriet hem cloeckelick, ende is gereyست tot hertoge Aelbrecht, graef van Hollant, ende gaf hem te kennen ende informeerden, dat dat casteel van Ghildenburch ware ghetimmert in prejudicie ende achterdeel des graefscaps van Hollant, angesien dat si dat geset hadden in den ban ende ambocht van Vreeswijck, dat welke gheen Stichts, noch den biscop toe en behoerde, mer het was der graeflic-heit van Hollant. Daerenboven meenden die van Dordrecht mede dat dese slusen waren in achterdeel van horen stede geset, ende adhereerden ende vielen mitten here van Vianen toe, opnemende dat si tesamen soudentrecken ende destrueren dese slusen, als hierna gheschiede ende geseit sal worden.

In dit selve jaer, doe toech Willem van Naeldwijn, maerscalc van Hollant, uut beveel hertoghe Aelbrechts mit veel scepen ende ghewapents volcs in Oest-Vrieslant, ende quam op Sinte Lourensdach an 't eylant gheheten Schellinck, ende verbrande dat, ende nam mit hem enen groten roef ende vele gevangen, ende quam weder ongeschent in Hollant.

¶ Van den oerloghe tusschen dye van Utrecht ende Hollant.

Dat xxij. capitel.

Omtrent xiiij. dach in 't jaer M CCC ende lxxiiij, doen was 't een grote vloet ende opwater, comende van boven uuten gheberchten ende rivieren, datwelcke in vele landen, vele steden ende dorpen destrueerde ende te nyete brocht. Ende dat eylant in Hollant, geheten Ryederwaert, brack in bi Dordrecht, ende die dyken van der Lecke, overmits groten last van den wateren, braken mede in; ende dat water vloeyde over al Hollant. Op dieselve tijt voeren die raden van Utrecht uuter stat mit scepen overlant, wanttet al onder was, ende quamen in Den Hage om te voldoen hertoge Aelbrecht die somme van penningen van 't huys te Vredelant, als voersproken ende determineert was. In welker betalinge die hertoge sere began te discorderen ende te twisten teghen die van Utrecht om der munten willen van den penningen die hem quamen. Ende die raden van der stat togen mit toernigen moede weder t' Uytrecht, vertellende haren burgeren dat si gesien ende gehoert hadden; waerom die iij staten van den landen concludeerden ende sloten eendrachteliken mit malcander dat si also veel ghelts als men nu van hen meer eyschende was van den Hollanders mit cracht weder soudent crigen ende verhalen. Ende sijn toegegaen, ende maecten hem rede in 't harnas, ende togen uuter stat, in der Vasten des selven jaers, ende ghingen leggen voer die stede van Woerden, ende meenden dat te bedwingen, dat si hem soudent moeten opgeven. Ende als si dat niet crigen en mochten, verbranden si die voerstede ende enige bolwercken ende starcten, ende namen sommige scamele luyden gevangen die daer omtrent woenden; ende vandaen togen si voer 't huys te Cronenburch. Ende also die burchsaten niet versien en waren van enigen dingen, gaven si hem op, ende si worpen 't ter neder ende braken 't of, ende toghen doe voert mit heerocracht voer die stede van Wesop, Muden, Uutermeer ende Loesdrecht, daer si bor- <CC xxvij-r> gen cregen, ende scatteden die, ende cregen een grote somme van penningen. Ende als si aldus reisden voerbi 't huys te Vredelant, so ontseide heere Sweer van Gaesbeeck dye van Utrecht, ende hadde daer op doen comen enige Hollanders, die mit bossen ende bogen mit allen vreselic op

Die ses-en-twintichste divisie

die van Utrecht, dye dair verbi passeerden, scoten, niet anmerckende die brieven die hi weinich tijts daer te voren den biscop hadde gegeven, als voer geseyt is. Ende diergelijcken feyten bedreven die Stichtse in Bodegraven, Ter Meyde, Lexmonde ende tot Jaersvelt.

¶ Hoe Ghildenburch beleghen worde.

¶ Dat xxij. capitel.

Des daghes na Meydach in 't selve jaer, hertoge Aelbrecht verhorende die grote hoemoet ende scade die die Stichtse in sine landen hadden gedaen, nam 't sere qualicken, ende vergaerde veel volcxs van wapenen, ende toech die Lecke op. Hi hadde bi hem vergadert groot machtich volck, ende hadde bi hem grave Jan van Boloys, grave Adolf van Cleve, mit meest die baenreheren, ridderen ende edelen der landen van Henegouwen, Hollant, Zeelant, Gelre ende van Cleve. Ende comende voer dat huys te Ghildenburch, beleyde hij dat mit heercracht, ende sijn heer ende leger gheordineert wesende, dede hij oprechten een groot swaer ende hoech instrument voir Ghildenburch an die oestside, ende een clein an die westsyde. Die opten burch waren, dye waren te voren van als overvloedich wel versien van dat hem van node was, ende schoten mit eenre bussen op dat cleine werck also crachtelicken daer 't op gerecht stont, dattet hemluyden niet meer hinderen en mochte. Ende viij dagen daerna, so sijn here Ghijsbrecht van Vianen, here Henric van der Ameyde, Ghijsbrecht van Nyenroede, ridderen, mit vele ridderen ende schiltknechten al seer na gecomen dat casteel van Ghildenburch, omme een scermutsinge te maken mitten borchsaten voer dat huys. Die capiteinen dit siende, als Pieter Dool ende Aernt Preeus, deden dye poorten op, ende si ghingen in een grote menichte van den huysen, wel gewapent ende besprongen die Hollanders voerseit, ende schermutsten sere lange daertegen, ende si namen ten lesten gevangen here Ghijsbrecht van Nyenroede; Willem van Naeldwijn, maerscalck van Hollant; Willem van Gheervlyet, ende een edel ridderman uut Henegouwen, met noch xxvij soudenyers. Doen dede dye hertoge noch oprechten ij grote magnelen, van denwelcke hi den eenen dede setten opten oever van der Lecke bi Vianen, ende d' ander beneden den dijk van der stede van Vianen, daer hi dat casteel Ghildenburch sere mede quetste ende destrueerde. Ende als hij dat voergeburcht van den castele sere hadde te broken, so worde here Ghijsbrecht ghenesen van den slagen ende wonden die hi hadde ontfangen, ende heeft enen vasten pays ende vrede tusschen beyden ghemaect, als dat die borchsaten souden den hertoge geven ende leveren Ghildenburch, behouden hoer lijf, d' welcke also geschiede opten eersten dach van junio. Ende si souden ongelet trecken op goeder geloven binnen der stat, ende namen mit hem ix doden die si opten huysen gecregen hadden, ende begroeven die t' Uytrecht opten kerc-hove. Des anderen dages, als die sonne was opgegaen, so heeft die hertoghe dat huys in sijne handen gecregen, ende hi gaf dat te bewaren op goed ende vaster trouwen ende sekerheyt heere Ghijsbrecht van Vianen. Ende doen toech dye hertoghe wederom mit groter eren ende victoriën na Hollant toe.

Daerna, in 't selve jaer, op Sinte Thimotheüs ende Simphorianus nacht, die van Utrecht sere swaerlick nemende dat si Ghildenburch

Die ses-en-twintichste divisie

dus overghegeven hadden, sijn gecomen in der doncker nacht al stillicken mit enen groten gewapende hope volcxs an 't casteel Ghildenburch, ende bestormden dat mit bussen ende bogen enen gehelen dach ende nacht, ende si scoten ten lesten dat vier daerin op d' ene side, d' welc si niet uitdoen en mochten, ende worden mitsdien gedwongen dat casteel over te geven in des bisscops handen ende der stadt van Utrecht. Want opten huysen en waren niet meer dan xxij ghewapende mannen, ende noch twe, die in den stormen doot gebleven <CC xxvij-v> waren.

Daerna xiiij dagen, quam die hertoge weder al heimelicken die Lecke opgevaren, opnemende dat hi dat casteel Ghildenburch soude bestormen ende te gronde doen ofwerpen. Dit vernemende die van Utrecht sijn van stonden an gevaren met veel scepen geladen mit vitaelge, ende brochten 't die borchsaten, ende versagen hen van als des hem van node was. Ende si lieten daerop vele vrome wapentuers, als Otte van Sconouwen, Willem van Ceets, ende Goeswijn van Vauderic. Ende als si alle ding wiselicken hadden beschickt, togen si weder in der stat van Utrecht. Ende als si vertogen waren, quam die hertoge die Lecke over gevaren mit sijn heer, ende siende dat hi niet vele voerspoets voer Ghildenburch soude bedriven om die voirsichticheits willen die hem was ghedaen, is hi mit al sijn heer ghetoghen voer 't slot van Wuelvenhorst; ende als hij dat mit crachte hadde gewonnen, is hi ghetogen voer 't slot te Holenstein. Die borchsaten ontsiende des hertogen mogentheit, gaven hem op behouden haer lijf; ende doen toech hij voert voer dat huys te Heermalen, d' welcke hi verbarnde. Ten leste worde daer enen pays ende vrede ghemaect tusschen dat Sticht ende den hertoge in deser manieren: Als dat die van Utrecht souden den hertoge gheven voer sine schaden ende voer haer misdaet iij M Oude Schilden. Ende angaende die heerlic-heit van Vreeswijck worde geseit ende uutgesproken, waer 't sake dat die bisscop ende noch vij notabele mannen sweren wouden dat die heerlic-heyte van Vreeswijck toebehoerde Sinte Martijn ende der kercken van Utrecht, dat voertan hertoge Aelbrecht ende sine nacomelingen hem des niet en souden onderwinden. Ende als die biscop mitten vij personen daer bereyt stonden om te sweren, doen was die hertoge tevreden, ende en woude den eedt nyet hebben, ende hij gaf den bisscop ende der ecclesië goede beseghelde brieven van den heerlic-heyte van Vreeswijck, ende resigneerde 't, ende gaf 't den biscop over. Ende mits desen souden alle twisten ende geschillen tusschen hen beiden nedergeheleyt wesen.

¶ Van enen groten plaghe van den dansers, ende hoe dat lichaem van Seth, Adams sone, gevonden worde.

¶ Dat xxiiij. capitel.

In 't selve jaer, so stont op een wonderlijke ende een grote clagelicke misvalle in der stadt van Coelen, Aken ende in anderen steden gelegen omtrent den Rijn. Daer stonden op enige mannen ende vrouwen, ende begonnen te dansen, ende hilden die manieren ende den naem van den dansers. Ende als si lange tijt hadden gedanst, vyelen si als verbaesde ende dulle luyden neder opter aerden. Dese dansers openbaerden alre-eerst tot Aken opter kerckwiinghe dach van Onser Liever Vrouwenkercke; daer dansten sy voer dat outaer, ende spronghen also hoghe als 't outaer hoghe was; ende dan vielen

Die ses-en-twintichste divisie

si neder op dye setelen ende stoelen. Ende dit volherden si menigen tijt, dat hoerre sommige te bersten sprongen ende bleven doot. Enighe worden mit dwalen om haer lichaem gebonden, dat si niet bersten soudē. Ende si quamen tot Maestricht ende tot Ludic ende in anderen steden, ende waren bloetshoefs, hebbende groene cransen op haer hoefden, ende dus springende ende dansende, spraken si malcanderen moet toe, segghende: "Frijsch, frijsch", ende anders niet. Ende ghinghen aldus in der kercken voer dye outaeren, ende voer 't beelde van Onser Liever Vrouwen, springende ende dansende; ende vele mannen ende vrouwen dye se ansaghen, worden mit deser passiën mede beroert, ende dansten mede. Ende ten lesten worde 't van den wijsen meesters ondervonden dat dese menschen mitten duvelen waren beseten ende vele van hemluyden tot diverse plaetsen ende steden worden belesen by exorcyse van conjuraciën, besweringhen ende ghebeden ende mit Sint Jans Evangelye, ende worden sommige lichtelic ende sommige swaerlick verlost ende ghenesen, wel tot iij M toe. Ende daerna cesseerde ende verghinc die plaghe. Ende wanneer die duvel quam in haer senen, so en mochten si hem nyet ophouden van dansen; ende als hij in haer buyck quam, worden si swaerlic gepinicht, <CC xxviiij-r> ende hadden dan een vervaerlick ghesicht; ende die ene clam op des anders schoer, ende seyde dat hi wonderlicke dinghen in dye lucht sach. Ende si hadden ghelijck opgheset, dat si op enen marghenstont op Alre Heiligendach comen soudē, alle ghelijck vergadert wesende tot Sinte Lambrechts kercke in den Dom, ende soudē alle dye priesters dootgeslegen hebben. Mer God, die alle ding ten besten disponeert ende set, heeftet behindert, dattet ghenen voertghanck en hadde. Eén van den duvelen, als hi besworen worde, was hem gevraecht waerom dat si besaten die lichamen der armer ende ellendiger, ende niet der rijcker noch der priesteren. Doen seide die duvel: "Die clercken ende priesteren spreken dagelixs also vele scone ende devote woerden ende oratiën dye ons contrary sijn ende verdrietlic om horen, dat wi selden comen in haer lichamen; ende bi avonturen, wi soudē noch binnen enen maent gecomen hebben in der rijcker luyden lichamen, ende doer hen soudē wi alle dye gheestelic-heit te nyete hebben ghebrocht ende verslegghen."

¶ In ditselve jaer is gheschiet dat enige Saracenen ende kersten doer 't ghebot des coninghinne van Ungariën geheten Sibille, ende bi consent des soudaens van Babiloniën, hebben bestaen te graven in den dalle van Josaphat, in een cloester dat dair gesticht was, om noch te fonderen ende maken een ander huys. Ende als si een man lang in der aerden hadden gegraven, so hoerden si als hem dochte dat gheluyt van een cudde verkens, dye onder malkander gnorren. Doe seyden die Saracenen ende onghelovigen: "Nu geloven wi dat die duvelen tegen ons murmureren, omdat wi hier willen timmeren den kersten een huys ende woninge." Ende die kersten seyden: "Neen, neen, 't en is also niet. Mer die aerde gheeft een soeten geluyt teghen den toecoemst des Ghesontmakers." Ende als si dieper groeven, vonden si een graf van stenen ghemaect, ende dat opdoende, vonden si daerin een lichaem van utermaten groter formen, gans ende heel, mit enen langhen baerde, ende veel haers op 't hoeft, leggende also begraven in een scapenvacht, dat gans ende gave was. Ende onder sijn hoeft lach een scapenvacht dat heel was, in der lancte van xxx voeten, met welcken men vermoet dat Adam ghecleet hadde geweest ter wijlen dat hi hier opter aerden leefde. Ende bovenop sijn hoeft

Die ses-en-twintichste divisie

vonden si enen stenen tafel, daer Griecxse letteren in stonden ghegraveert, aldus: "Ick, Seth, die derde soen van Adam, ghelove in Jhesum Cristum, des levende Goeds Sone, ende in Mariam, die reine Maget, sine Moeder; dat si van minen lichaem toecomende sijn." Dese dingen heeft met sijn ogen gesien een eerbaer ende warachtich man, geheten here Jan van den Huyse Villarij, doctoer in der Heyliger Scrijften, ende heeftet overgescreven sinen medegeselle here Jan de Solencia, oec doctoer in der Heiliger Scrijften, dat dit was ghevallen in den jare voerseyt.

¶ Hoe dat casteel Puttenstein gedestruert worde.

Dat xxv. capitel.

Op Sinte Vitus ende Modestus dach, in 't jaer M CCC ende lxxv, heeft heere Aernt van Hoern, bisscop van Utrecht, mit die steden van Overysel mit heercracht beleyt dat slot van Puttensteyn, omdat Herbern van Puttenstein die van Campen ende andere luyden geseten in 't Oversticht grote injurie van roven ende vanghen hadde ghedaen. Die bisscop hadde doen oprechten een grote magnele, dair hi die toernen ende muren van 't castele sere mede quetste ende destrueerde. Daerentusschen so hebben hem die vrienden ende magen van den voerseyden Herbern tesamen ghesteken, ende vergaerden vele volcxs om den biscop van den belegghen te slaen oft eenen strijt mit hem te vechten. Datwelcke als dye van Utrecht vernemende doer brieven ende boden des biscops, senden hem terstont in sinen hulpe CC scutten ende CC andere ghewapende. Die ander dit vernemende, en quamen si niet dat huys te ontsetten, waerom Herbern, die sere opten huysen benaut worde, presenteerde ende boet dat huys op te gheven in des biscops handen, <CC xxviiij-v> datwelcke also gesciede op Sinte Pieters dach, den eersten van den Oest. Dye bisscop dat slot inghecreghen hebbende, dede dat ter aerden toe neder werpen ende slechten totten gronde toe. Ende Herbern sende hi gevangen binnen Campen, want hi hadde gheloeft te onderhouden voer hem ende sinen vrienden des biscops seggen ende uitsprake.

In ditselve jaer verbrande die stede van Scoenhoven mit dat cloester van Onser Liever Vrouwen-broeders.

¶ Hoe die grave van Ghennip quam voer Wagheninghen, ende van sine sonen ende gheslachten.

¶ Dat xxvi. capitel.

In 't jaer Ons Heren M CCC ende lxxxi, omtrent Meydach, quam grave Reinout van Ghennip, here Dircxs zoen van Bredenroede mit veel gewapents volcx ghereden in die Velue bi Wagheninghen, daer hi ving here Henrick van Hoemoet, ridder, ende den jonc-heer van Borchlo, mit meer andere edele ende vrome sciltknechten. Ende des tsjaers daeran, als here Dirc van Bredenroede, sijn vader, gestorven was, soe is dese grave Reinout, sijn outste soen, gheworden heere van Bredenroede. Dese grave Reinout van Ghennip ende heere van Bredenroede wan an sine huysvrouwe des graven van Ghennip enighe dochter iiij sonen, als Dirc, Jan, Walraven ende Willem. Dirck die

Die ses-en-twintichste divisie

heeft die werelt ghelaten ende worde een Carthuser te Diest, dair hi devotelic in leefde alle die dagen sijns levens. Jan, die ander soen, is den vader na ghevolcht in der heerlic-heyte, ende hadde te wive Johanna, des heren dochter van Abcoude ende van Wijck te Duersteden; mer si en hadden gheen kinder t' samen. Dese begaf oec die werlt, ende ghinck in dat Carthuser cloester by Utrecht in 't jaer M CCCC ende ij, mer hij en volherde daer niet in. Na desen quam die derde soen Walraven, dye bi sinen wive Johanna, heren Henricxs enighe dochter van Vianen, hadde Reynout, here van Bredenroede, Vianen ende Ameyde, burchgrave van Utrecht; ende here Ghijsbrecht, domproest in den Dom t' Uytrecht, ende nae elect van Utrecht, dat hi biscop David overgaf; ende één dochter, vrouwe van Waerdenburch, Ameroyen ende Broec-husen. Die iij. soen, jonc-heer Willem en⁴²⁰ hadde bi sinen wive gheen kinder. Here Reynout van Bredenroede hadde te wive eens heren dochter uut Henegouwen, daer hij an wan heere Walraven van Bredenroede, Vianen ende Ameyde. Dese here Walraven hadde eerst te wive des heren dochter van der Vere; daerna nam hi te wive des graven dochter van Nyenraer uuten Stichte van Coelen.

¶ Hoe dat hertoghe Willem van Beyeren, die men hiet die Dolle Grave, oflivich worde, ende hoe hertoghe Aelbrecht ghehult worde.

¶ Dat xxvij. capitel.

Daerna, in 't jaer M CCC ende lxxvij, so starf te Kenout in Henegouwen hertoghe Willem⁴²¹ in Beyeren, keiser Lodewijcs soen van Romen, grave van Henegouwen, Hollant, Zeelant ende Vrieslant, wiens lichaem gevoert worde te Valenchijn in Henegouwen, ende worde dair mit groter eerlic-heit begraven; ende hi en liet gheen kinder achter. Ende die begraven wesende, so namen die baroenen, ridderen ende edele van den landen van Henegouwen, Hollant, Zeelant ende Vrieslant hertoghe Aelbrecht in Beyeren, palensgrave opten Rijn, des voerseyden hertoghe Willems broeder, tot enen rechten here van den lande. Ende worde nu weder van nyewes ghenomen ende ghemaect die xxij. grave van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, ende grave van Henegouwen, ende hi worde gehult in allen steden, ende dede sinen eedt ende nam weder van sinen vasallen ende leenmannen trouwe ende eet, als 't gewoenlic is. Dese hertoghe Aelbrecht, willende vermeren den dienst Goeds, gaf Onser Liever Vrouwen-broeders tot Haerlem een scoen wonderlic glas, d' welck gheset worde in 't oesteynde van 't choer, boven 't Hoghe Outaer. Ende hi hadde uuten selven convente genomen eenen notabelen ende gheleerden man, doctoer in der Heyliger Schriften, tot eenen biechtvader, gheheten broeder Willem van t' 's-Gravensande, doer <CC xxix-r> wiens instancie ende ingheven dye vernoemde doerluchtige prins om dat loen des ewigen salicheits gheoffert heeft Onse Lieve Vrouwe een casuffel van een root gulden stuck, ende die yseren doerre voer den sacristye, ende een graduael van den gehelen jare, ende meer andere gaven die hi den voirscreven convente gaf.

¶ Hoe die biscop dat casteel Loenresloot bevacht, ende van een monster dat binnen Utrecht geboren worde.

¶ Dat xxviiij. capitel.

In 't jaer M CCC ende lxxviiij, doe quam heere Aernt van Hoern, bisscop van Utrecht, mit heer Willem van Abcoude, here Sweer van Gaesbeeck, sijn broeder ende here Ghijsbrecht van Vianen, mit meer andere ridderen, edelen ende schiltknechten, ende belejde dat slot te Loenresloet, omdat heere Splinter van Loenresloet, ridder, uut sijn casteel voersejt die van Utrecht grote scade ende hinder daghelicxs dede. Ende dye bisscop hadde daervoer gebrocht vele diverse instrumenten ende ghereetscappe om dat slot mede te winnen ende te becrachten. Mer het worde gedadinct, als dat here Splinter dat huys ende slot soude setten in des biscops handen; ende voert soude hi staen tot declaracy ende segghen der ecclesië van Utrecht, ende des ridderschaps des Stichts van Utrecht.

In ditselve jaer, omtrent Sinte Martijnsdach te midsomer, worde in der stat van Utrecht geboren een kint, ende was een knechtken, datwelcke perfecte ende besceyden woerden sprac als 't xl daghen out was, ende seyde tot eenre tijt: "Doet op dye doerre, mijn vader is hier", ende meer andere woerden. Mer anders en seyde 't niet, dat den bueren kenlic was, of bi avontueren die ouders en wouden 's niet openbaren. Dair die ouders sere of verwonderden. Tot eenre tijt baden si enen priester dat hi heimeliken comen woude ende besweren dit kint. Ende als hi misse hadde gedaen, hilt hi sijn ornamenten an, ende toech daerover enen langhen heuck, dat men 's niet mercken en soude, ende quam ende beswoer dat kint met vele conjuraciën ende besweringen. Mer dat kint en antwoerde niet. Ende ten lesten keerde dat kint sijn hoeft omme, ende sach den priester mit enen gryselicken gesichte an, daer die priester sere of vervaerde. Ende als hi sach dat hi niet en vorderde mit besweringe ende devote gebeden te spreken, ghinc hi weder sinen ghanck. Dit vertelde dye priester vele luyden, hoe hi gevaren hadde. Dit kint leefde xiiij jaren lang, mer oft langer leefde en weet ic niet. Bi avontueren so was dit kint een voerbode van een quaet avontuer hierna volgende.

¶ Hoe here Aernt van Hoerne, bisscop van Utrecht, gheset worde tot Ludick, ende van Floris van Wevelic-hoven.

¶ Dat xxix. capitel.

Nadat here Jan van Arkel als een mogende biscop dat Sticht ende die kercke van Ludick strenghelicken hadde berecht xiiij jaer lang, is hi ghestorven in den Here opten eersten dach van julio, in 't jaer Ons Heren M CCC ende lxxviiij. Die in sine Stichte dat hi wilen eer hadde geregiert worde ghebrocht, ende wert mit betamelicker uutvaert begraven tot Utrecht in den Dom. Ende alsdoe koren die ecclesië der kercken van Ludick heere Aernt van Hoern, bisscop tot Utrecht, ende deden grote supplicaciën⁴²² ende beden an den paeus Urbanus dye vi., dat si vercregen die confirmacie van hem, naedat hij dat Sticht van Utrecht omtrent seven jaer eerlick hadde berecht. Ende dye paeus versette desen heere Aernt van Hoern, bisscop van

Die ses-en-twintichste divisie

Utrecht, te wesen biscop van Ludick, ende hi sette here Floris van Wevelichoven, biscop van Munster, te wesen biscop van Utrecht. Mer biscop Aernt, die gaerne dat bisdom van Utrecht mede hadde gehouden in commendis, en woude hi dat bisdom van Utrecht niet resigneren, of men moste hem ten minsten assigneren ende gheven een jaer renten tot sijnre behoef. Ende aldus, mits hulpe here Willems van Abcoude, here Ghijsbrecht van Vianen ende meer andere ridderen ende edelen van den Stichte, hilt hi desen heere Florijs van Wevelic-hoven, die sijn bisdom goedertierlick ende simpelic hadde overgegeven ende <CC xxix-v> ghelaten, volna een gans jaer crachtelic uut sinen Stichte ende bisdom verdreven. Ten lesten des tsjaers daeran, bi hulpe ende bystant des heren van Arkel ende des heren van Yselstein ende meer andere, worde dese here Floris van Wevelichoven op Sinte Willeboertsdach, als een goet harder ende pastoer van sine onderstaten in sijn stat van Utrecht mit groter eren ende feesten gheleyt ende geset in sinen biscoplicken cathedraelsetel mit groter solemniteyten, ende worde na ouder manieren introniseert ende geordineert die vijftichste bisscop van Utrecht. Dese here Florijs regeerde langen tijt dat Sticht t' Utrecht wijslijck ende strengelic. Hij was een out, ghedaecht man, van veel jaren, eerbaer ende in die Heylighe Scrijften seer wel gheleert, ende wijs in rade, ende devoet in den diensten Goeds. Men seydt dat dese biscop Floris leefde sere heilichlic, ende plach alle dage te lesen een vighelye van ix lessen voer die sielen sijnre ondersaten, die hem bevolen waren. Ende als hem worde gevraecht waerom dat hi hemselven so moeylic was, mit soe veel dagelicxs te lesen, antwoerde hi, ende seyde: "Is 't nyet van node dat een goet harder, dien veel schapen bevolen sijn, dat hij sorchvoudich is voer sijn scapen; is die nu sorchvoudich voir sijn scapen, dunct u dan onghelijc te wesen dat ick naerstich ende sorchvoudich bin om mijne scapen ende ondersaten hulp ende troest te gheven mit ynnighe ghebeden ende oratiën dye mij bevolen sijn?"

¶ Hoe die castelen Eerden, Azoelen ende Laghe worden ghedestruert, ende hoe dat cloester Eemstein worde ghefondeert.

¶ Dat xxx. capitel.

In 't jaer des Heren M CCC ende lxxx, was een edelman gheheten Evert van Esse; dese hadde doen timmeren een utermaten starck casteel, van stien ende hout, in 't lant van Overysel, d' welc Eerden was ghenoecht, daer hi den Overyselschen sere mede quelde ende groten scade uut dede, ende bysonder vele uut Zallant. Ende daerenboven hadde hi mit ghewelt onder sine subjectie ende onderdanicheyt ghebrocht een deel van den bosschagye, ende sommige ampten ende dorpen des Stichts van Utrecht, clein achtende ende versmaende niet allene des bisscops mogentheyte ende macht, mer oec aller dergheene die hem toecomen mochten. Ende dat om die starc-heit ende onwinlic-heyte sijns casteels van Eerden. Waerom dye biscop van Utrecht mit jonc-heer Jan van Arkel, out wesende xviiij jaren, here Aernt van Egmont ende Yselstein, mit meer andere vrome ridderen, edelen ende schiltnachten ende mit een grote vergaderinge van ghewapende knechten ende soudenyers is gereydt in 't lant van Overysel, ende heeft mit groter macht belegen dat casteel van Eerden, hebbende mit hem grote sware bussen ende instrumenten om dat huys

Die ses-en-twintichste divisie

mede te bestormen. Ende als nu die biscop dit casteel v weken lang hadde doen beschieten mit dese grote bussen ende magnelen, ende hadde 't mit allen sere gequetst ende gebroken, so versochten die borchsaten an den biscop om henluden in genaden te nemen, ende wouden hem dat huys mit allen sinen toebehoren vry op- ende overgeven. Die biscop consenteerde, ende liet dat slot tot allen canten anstecken, ende verbrande ende destrueerde dat totten gronde toe. Dat houtwerck, dat an dat casteel was, brande ene hele maent lange eer dattet verbarnt worde. Evert van Esse, die in sijn casteel niet en was doe 't ghewonnen worde van den biscop, is daerna bi middele van enighe heren gecomen tot genade, ende hi versoende hem mitten biscop.

In 't selve jaer belach <CC xxx-r> die biscop dat slot te Azoelen, mer si gaven hem op eer 't die biscop bestormde. Daerna belejde hij dat casteel te Lage, mer dye borchsaten ontsiende des biscops mogentheit gaven hem op in des biscops handen. Ende die biscop dede dese sloten ende castelen dat vier insteken, ende verbrande se ende destrueerde se totten gronde toe. Dese biscop verdreef oec uut sinen Stichte doer 't onsch sijns naems alle quaden wikelers ende toeverssen.

In 't selve jaer worde gefondeert dat cloester te Eemstein van den Reguliers Oerden.

Ende in datselve jaer op Sinte Benedictus dach Translacy worden die Gunterlingen uuter stat van Utrecht verdreven, wel tot x C toe, behalven die wiven ende kinderen.

In denselven jaer quam jonc-heer Reinout, des heren jongsten broeder van Vianen, die vercregen hadde van den paeus Clemens die vij. bi provisie dat bisdom van Utrecht, ende hi meende mit hulpe van sinen vrienden ende magen die hij in den Stichte hadde den bisscop Florijs uut den bisdom te verjagen ende verdriven. Waerom die here van Vianen dede den biscop benemen sine thienden ende alle dat hem ghenoechde, ende dede se voeren in Goylant, ende woude sinen broeder mit crachte in 't bisdom brenghen, ende hi behalp hem mitten paeus Clement den vij., dat ghene princen, heren oft naciën van kerstenheit en deden, dan alleen die coninc van Vrancrijck. Daerna, als dye biscop quam uut Overysel, wortter enen dach determineert ende geset tot Jutphaes in der kercken, ende dair worden die biscop mitten here van Vianen ende mit jonc-heer Reynout, sinen broeder, tesamen bi toedoen des raets van Utrecht verenicht ende versoent. Ende sy beloefden daer, dat si voertan teghen den paeus Urbanus die vi., noch teghens den bisscop Florijs hem niet setten noch rebelleren en souden, mer souden altijt goede getrouwe Stichts mannen bliven.

¶ **Hoe hertoge Aelbrecht troude sijn anderde wijf.**

¶ **Dat xxxi. capitel.**

In 't jaer M CCC ende lxxxvi, omtrent Vastelavont, versceyde van deser werlt die doerluchtighe vrouwe Margriete van Bryge, hertoge Aelbrechts geëchte huysvrouwe. Ende si worde mit betamelicker eeren ende costen begraven in dye capelle op 't hof in Den Hage, ende leit in een costeliken tombe an die noertsiden van dat Hoghe Outaer. Ende na haer doot bleef hertoge Aelbrecht vijf jaer lang onghehijlict, ende hadde een boele geheten joncfrou Alijt van Poelgheest, daer na of gheseyt sal worden, na welken doot hertoge

Die ses-en-twintichste divisie

Aelbrecht tot sinen anderden gheëchte wive nam Margriet, des graven Adolfs dochter van Cleve; mer si en hadden geen kinder te samen. Dese vrouwe Margriet van Cleve stichte ende fondeerde een cloester van der Predicaers Oerde in t' 's-Gravenhaghe, ende daer worde sy begraven an dye noertsyde des Hoghen Outaers, onder eene costelicke ende ghecyerde tombe.

¶ Van den twist here Ghijsbrechts van Abcoude tegen den biscop.

¶ Dat xxxij. capitel.

In denselven jaer vermat hem here Ghijsbrecht van Abcoude dat alle hoge gherechten van sine heerlic-heden ende dorpen in den Stichte sine waren, ende dat die biscop daer gheen seggen in en hadde. Waerom dat dye biscop hem ontboet te comen binnen Utrecht, daer hi alsoe informeert ende onderwesen wort, dat hi bekende dat alle hoghe gherechten van sine heerlic-heden in den Stichte gelegen den biscop toebehoerden, ende den clocke-slach, sine panders te riden, sine dage-brieven dair te gaen, ende noch veel meer andere ponten, die here Ghijsbrecht beleet des biscops te wesen. Hierover waren vele goede ridderen, edelen, geboertige mannen ende die ecclesië van den Dom, ende vele eerbare burgers. Dit gesciede in die Oestmaent op des bisscops winterhuys binnen Utrecht.

¶ Hoe die stede ende 't slot te Montfoerde beleghen worde.

¶ Dat xxxiiij. capitel.

Daerna, als in den jare M CCC ende lxxxvij, des dages na Sinte Gregoriusdach, toech biscop Floris van Utrecht, ende <CC xxx-v> beleyde mit groter heercracht dye stede van Montfoerde, want die burchgrave, here Henrick van Montfoerde, onderwant hem des biscops hoge gerechten binnen den lande, stede ende dorpen des heerlic-heits van Montfoerde, ende hi benam der ecclesiën thienden ende goeden ende der burgeren erve, goeden ende landen, ende andere vele onredelicke saken, die hi hem in den Stichte onderwant angaende den biscop ende der stadt van Utrecht. Ende die biscop hadde daervoer doen oprechten een grote blide, die stenen werp van xiij C ponden swaerts, ende noch xvi grote steenbussen, daer dye minste off werp stenen wegende CC pont swaers, behalven alle die andere cleine steenbussen ende cloeveren, daer si dagelicxs die stede mede bescoten ende anstormden; ende deden den poerters van binnen vele verdriets ende molestacie, ende hadden noch gemaect instrumenten van thienden, mit aerde ghevolt, dye men Tumelaers hiet, die si stelden op die canten van der stede-graften, daer si hem achter stelden, dat men se uut die stede niet beschieten en mochte. Ende hadden noch doen maken ij grote houten wercken, mer dair en bedreven si nyet mede. Die burchgrave mitten sinen scoten mit allen vreselicken weder uuter stede mit grote bussen, mit cleyne gescutten van cloeveren ende armborsten, daer si vele luden⁴²³ mede quetsten, die onbehoet in 't heer ghinghen. Ende die biscop lach daervoer omtrent xvi. weken ende hadde die stede ende dat huys sere gequetst ende gebroken mittet worpen van den stenen. Ende binnen deser tijt quam biscop Aernt van Ludick, dye der burchgraefinne van Montfoerden

Die ses-en-twintichste divisie

oem was, ende nam dese sake ende twist op, ende determineerde die sake in aldusdaniger manieren: Also die burchgrave van Montfoerde noch sine voervaders nye gheen hoghe gherecht gehat noch gebruyct en hadden, noch voirtan hebben noch gebruyken en sullen. Mer die biscop van Utrecht, die nu is oft namaels wesen sal, die sal gebruyken alle hoge gherechten in den kerspel, ban ende ambochten des lants ende heerlic-heits van Montfoert, ende tot allen wegen ende plecken daer die burchgrave gerecht heeft binnen den Stichte van Utrecht te gaen sine clocke-slach, sine panders te riden, sine daech-brieven te senden, van maechgelde te rechten, ende voirt alle saken te berechten die der hogher heerlic-heyte toebehoren. Ende die burchgrave ende sine luyden ende ondersaten sullen voertan goede ghetrouwe Stichtsluyden bliven tot ewighe daghen. Ende die stede ende die burch van Montfoerde sullen altijd den biscop open wesen, hem mede te behelpen als hij des te doen heeft, ende noch veel meer ander ponten, dye daer uutgesproken ende geseyt worden, also die dadingsbrief dat breder inhoudt ende begrijpt, besegelt mit des biscops zegel ende des abts van Sint Truyen ende des burchgrave van Montfoerde mit noch x edele mannen segelen, sijnre vrienden ende magen ende swaghers. Daerna, in 't selve jaer, sloech Bomel Janssoen enen man ter doot, geheten Aernt die Schermer, binnen der stede van Montfoerde. Doe quam des biscops maerscalck ende haelde desen hantdadigen dootslagher uut Montfoerde, ende brochten tot Utrecht; ende setten ter justicie, ende hi werdt verwijst dat men onthoefden soude, dat also gheschiede.

¶ Van den oerloghe tusschen die Arkelse ende die van Vianen.

Dat xxxiiij. capitel.

In den jare daerna, MCCC ende lxxxviij, stont een quaet fel oerloghe op tusschen jonc-heer Jan van Arkel, heren Ots soen van Arkel an d' ene side, ende here Henricxs van Vianen, erfgenaem des heerlic-heits van der Ameyden an d' ander side. Dese ij. partyën deden malcanderen grote sware molestacie ende verdriets, mit roven, branden, vangen, ende malcander doot te slaen, elcx d' ene des anders ondersaten, sonder ghenade. Here Otte van Arkel hadde vergadert vele cloeke vrome mannen ende soudenyers, daer hij dat casteel ter Ameyde starckelic mede beleide, ende verbrande dat dorp ter Ameyde te pulver. Die burchsaten weerden ende onthilden hem vromelic een lange tijt. Doen quam ten lesten hertoge Willem, grave van Oestervant, hertoge Aelbrechts soen in 't belegge, ende <CC xxxi-r> maecte een bystant tusschen hem beyden, ij jaer lang durende op deser condiciën ende voerwaarden: Als dat die here van Vianen soude resigneren ende overgeven here Ot van Arkel dat slot ter Ameyde, mit alle sine toebehoren ende rechten, behoudelic dat die here van Arkel soude lenen den here van der Ameyde die somme van xvi M Rijsce Gulden. Ende waer 't sake dat hi hem dese penningen wedergave binnen ij jaren, so soude die heere van der Ameyde sijn slot mit alle sine heerlic-heden ende jurisdictiën wederhebben, dat welke also is geschiet. Ende als dit bestant van ij jaren uut was ghegaen, togen die poorters van Gorichom uut in 't lant van Vianen mit vele gewapents volcx, verbrandende ende verwoestende alle dat si vonden. Die here van Vianen is uutghegaen met alle sine macht, ende ghing hem te ghemoet in Lakervelt, mit bannieren, trompetten ende basunen;

Die ses-en-twintichste divisie

ende dat meeste deel van den poorters van Gorichom worden gheslegen, ende d' ander namen die vlucht. Ende daer worter also vele gevangen, dat die here van der Ameyde hem alsoe veel ghelts ende goets ofscatte, dat hi daermede loste sijn versette casteel ende heerlic-heyte van der Ameyde. Ende dit oerloge worde namaels opgenomen ende gesoent.

In datselve jaer op des Heylich Cruysnacht Verheffinge, doen verbrande bina, van haer selfs vier, dye stede van Gorichom.

Ende des tsjaers daeran doen sette hertoge Aelbrecht in sinen name ende stede jonc-heer Jan van Arkel te wesen sine stedehouder van Hollandt, Zelandt ende Vrieslandt.

¶ Van hertoghe Jan van Beyeren, elect tot Ludick.

¶ Dat xxxv. capitel.

In 't jaer Ons Heren M CCC ende lxxxix, opten viij. dach van maert, omtrent den middernacht, starf heer Aernt van Hoern, bisscop tot Ludick, in sijn palays tot Ludic, ende sijn lichaem wort gevoert te Hoern, ende wert begraven in sijn ouders graf. Ende doen coren die heren van den capitel Dirc van der Marck. Ende als hi dese electie niet ontfanghen en wilde, doen worde bi consent ende wille des paeus Urbanus die vi., hertoge Jan van Beyeren ghenomen van der kercken van Camericken, ende wort gecoren tot enen biscop van Ludick, out wesende omtrent xvi jaer. Sijn vader was hertoghe Aelbrecht in Beyeren, grave van Henegouwen, Hollandt, Zeelant ende Vrieslant. Ende in 't jaer Ons Heren M CCC xc, den x. dach van der maent julio, doen quam binnen Ludick riden die elect, here Jan van Beyeren, mit sijn vader hertoge Aelbrecht voerscreven, ende mit sinen broeder hertoge Willem, grave van Oestervant, mit meer ander princen ende edelen, mit M paerden. Ende hi worde sere eerlicken van dat capitel ende burgeren van Ludic ontfangen, als dat ghewoenlick is.

¶ Hoe joncfrou Alijt van Poelgheest dootgheslegghen worde.

¶ Dat xxxvi. capitel.

Daerna⁴²⁴, in den jare M CCC ende xcij, op Sinte Mauricius nacht, doen worde in Den Hage dootgeslagen joncfrou Alijt van Poelgeest, hertoge Aelbrechts boel; ende was Jan van Poelgeest dochter, schiltknappe. Ende doen Willem Kuser, des hertoghen hofmeester, haer bescermen woude, worde hij op haer lijf dootgeslegen van denselfden dye dese moort deden. Ende die die feyt deden ruymden terstont dat lant, ende liepen wech. Ende van desen dootslach quam noch na een grote oploep ende rumoer in den lande, als men na horen sal.

In dit selve jaer worde den eersten steen gheleyt van den Carthuser cloester buyten Utrecht, an die noortsyde van der stat. Ende dit, doer toedoen heren Sweer, heer van Gaesbeeck, Putten ende Strenen, dat welke cloester hi fondeerde, doteerde ende begaefde mit behoerlicke goede renten, bi raet heren Tyelman Graeuwert, d' eerste prior desselven convents.

¶ **Hoe dat slot Ter Horst weder an den bisscop quam.**

¶ **Dat xxxvij. capitel.**

In datselve jaer quamen twee ghesellen al vast by Renen, ende dwonghen eenen burgher van Renen, gheheten Borre van Pluyderen, sekerheyt te doen, tot hoerren vermanen te comen <CC xxxi-v> daer 't haer liefde; ende als dit binnen Renen openbaer worde, soud men die ghesellen gevangen hebben; mer si weken op 't huys ter Horst, dat die here van Vianen onder hadde voer een somme van penningen, ende Maes Mulaert was op die tijt casteleyn van den huse. Die biscop dit vernemende, quam voir dat huys op Sinte Odulphus avont, ende eyschede dese ij gesellen, die dit feyt hadden bedreven. Mer die castelein en woude se hem niet geven. Die biscop bleef daervoor leggen, ende woude dat huys bestormen, ende woude die ij ghesellen mit cracht daerof winnen, want daer en waren nyet meer dan iiij mannen ende iiij vrouwen opten huysse. Waerom dat si dadingden⁴²⁵ mitten biscop, also dat Maes Mulaert soude hebben sijn ghelt dat hi daer op staende hadde, ende die ij. gesellen ghingen in des biscops gevangenis ten lant rechte; mer sibraken uut ende liepen wech. Ende aldus quam die bisscop op 't huys ter Horst op Sinte Jans dach te midsomer.

¶ **Van den edelen geboertigen mannen, dye doe in Hollant waren.**

¶ **Dat xxxix⁴²⁶. capitel.**

Omtrent dese tijt bloeyden ende waren in Hollant dese vermaerde heren, ridderen, edelen ende schiltknechten, behalven des hertogen kinderen. Ghye, graef van Boloys, heer van der Goude ende Scoenhoven. Reynout, grave van Ghennip ende heer van Bredenroede; Jan Walraven ende Willem, sijn sonen; Otte, heer van Arkel, ende Jan, stedehouder van Hollant, sijn soen; Sweer, heer van Gaesbeec, Putten ende Strenen, heren Willems broeder, here van Abcoude ende Wijck te Duersteden; Dirck van Polanen, heer van Asperen; Jan, here van der Lecke ende Polanen; Phillips⁴²⁷ van Polanen; Gerrit van Polanen; Dirc, burchgrave van Leyden, heere van Wassenaer; Phillips, sijn soen; Aernt, heer van Egmont ende Yselstein; Wolfaert, here van der Veer; Henric, heer van Vianen, die heer van Sevenbergen; Claes van Borselen; Floris van Borselen, Zulen ende van Sinte Martijns dijck; die heren Vranc van Borselens vader was grave van Oestervant; Costijn van Haemstede ende Raes van Haemstede in Zeelandt; Jan, here van Cruninghen; Jan van Renesse; Henric, heere van der Ameyde; Danel van der Merwen; Willem, heer van Naeldwijn, maerscalc van Hollant, ende Henric sijn soen; Dirc van der Lecke; Jan van Hodenpijl; Aernt van Leyenburch; Gerrit Boel van Heemskerc; Aelbrecht van Wateringhen; Jan van den Woude, d' eerste here van Warmont; Jacob van den Woude, sijn soen; Dirc van Poelgeest, here Gherrits van Poelgeest, ridder, ende here Jacobs van Poelgheest, regael abt van Egmondts vader; Jan van Poelgheest; Gerrit van Poelgheest, sijn soen; Jan, here van Heemstede bi Haerlem; Gherrit van Vliet ende Jan sijn soen; Phillips van Dorp; Bertelmeeus van Raephorst; Jan van Langeraec; Ghijsbrecht van Langeraec; Floris van Alkemade; Jan van Cronenburch; Gerrit van Liesvelt; Gerrit van der Woert; Willem

Die ses-en-twintichste divisie

van Geervliet; Danel van Matenesse; Freric van Seventer; Dirc dye Beets, alle ridderen, uutgeseyt jonc-heer Willem van Bredenroede ende Jan van Poelgheest, joncfrou Alijts vader; Jan van Egmont, heer van Soetermeer; Claes van Waterlant; Simon van der Burch; Jan van Zijl; Coenraet Kuser; Willem Kuser, sijn soen, dye op joncfrou Alijt gheslegen worde, hofmeester hertoghe Aelbrechts; Aelbrecht van Merensteyn; Florijs van Adrichom; Dirc van Swieten; Floris van Tol; Simon van Zanen, alle vrome sciltknepen ende meer andere die hier niet en staen gescreven.

¶ Hoe dat here Floris, biscop van Utrecht, oflivich worde.

Dat xl. capitel.

In den jare Ons Heren M CCC ende xciiij, opten iiiij. dach van Aprille, ende was doe die Heilige Goede Vridach, ter wilen dat men dat Heilige Ambocht in der kercken dede, omtrent ix uren, doen sceide van deser werlt ende ruste in den Here here Floris van Wevelic-hoven, biscop van Utrecht, in de stede van Hardenberch, gelegen in 't lant van Overysel, als hy dat bisdom van Utrecht mit groter eren xiiij jaer lang ende v maenden hadde berecht. Dat welcke bisdom hi verladen vant mit vele sculden, ende was mit allen seere⁴²⁸ verarmt; mer hi heeftet sine nacomelinghe <CC xxxij-r> gelaten overvloedich van rijckdomme. Ende als dese eerwaardige biscop in zijn bedde sieck lach, quamen tot hem sine vrienden ende magen van sinen bloede, ende begeerden van den biscop versien te worden mit tijtlike goeden ende gaven. Denwelcken die goedertieren vader antwoerde ende seide: "Mijn alreliëfste kinderen ende vrienden, datgheen dat ghi overmits u diensten van mij hebt verdient, dat heb ic u doechdelic ende wel gheloot⁴²⁹ ende betaelt, ende dat ick u behouden mijne consciëncie gedocht hebbe te geven, dat hebbe ic u te voren gegeven." Ende hi dede terstont bi hem comen sine officieren ende dienres, ende bewees hem den scat dair si sine sculden mede souden betalen; ende seide voirt dat alsulcke goeden als hi meer hadde, die waren hem angecomen van Sinte Martijns goeden. Ende daerom nam hi voir hem, dat hi dieselfde goeden Sinte Martijn ende sinen successoer ende navolger laten wilde. Dit geseit wesende dede hi sine vrienden ende magen van den huysse gaen, ende beval sinen casteleyn dat hi die niet en liet weder opten huysse comen, opdat si hem niet meer bidden en souden; want hi en woude sijn bisdom beswaren om sine vrienden ende magen wille. Daerna sende hi tot Henric van Zueren, castelein op 't huys te Vollenhoef, ende an Evert van Esse, castelein van der Horst, ende tot andere casteleynen, officieren ende dienres, dat si haer sloten ende huysen des Stichts wel bewaren souden tot behoef des toecomenden biscops. Dese eerbare here heeft vele goede dingen gedaen in den Stichte ende lande van Utrecht, want in die stede van Hardenberch dede hi een scoen casteel maken mit enen groten stenen toorne, mit een conincklike saele ende slaepcamer, ende mit een stallage van CC paerden. Hi dede oec repareren ende vermaken alle die sloten ende huysen in den Oversticht ende Nedersticht, als Vollenhoef, Horst, Stoutenburch, Vredelant ende Eembrugge, die mit allen sere vervallen waren, want si in menigen jaren nyet versien en waren. Hi liet alle sine sloten des Stichts sinen nacomelingen vry ende ombecommert, wël bewaert mit provande ende van als des men daerop behoeftlic was; ende dat ghemeen Sticht liet hi bisonder

Die ses-en-twintichste divisie

in goeden vrede. Sijn lichaem wort gevoert van Hardenberch tot in der stat van Utrecht, ende worde aldaer begraven in dye Cathedrael hoeftkercke voer dat Hoge Outaer, mit groten wenen ende suchten sijre vrienden.

¶ Van here Vrederic van Blanckenhem, biscop van Utrecht, die li.

¶ Dat xli. capitel.

Here Floris van Wevelichoven, bisscop van Utrecht, begraven wesende, opten xvij. dach dairna, quamen binnen der stat van Utrecht dye grote mogende princen, hertoge Aelbrecht van Beyeren, grave van Henegouwen, van Hollant, Zelant ende Vrieslant, hertoge Willem van Gulick ende van Ghelre, grave van Zutphen, die hertoge Aelbrechts dochter te wive hadde. Dye capitelaers vergadert wesende, so bat hertoge Aelbrecht voir here Rogier van Bronchorst, thesaurier der kercken van Colen. Hertoge Willem die bat dat si wilden kieser here Vrederic van Blanckenhem, biscop van Straetsburch, sinen neve. Die capitelaers anharende die supplicaciën der beyder princen, baden hen dat si wilden accorderen ende refereren hen tot enen bequamen persoer om te kiesen: si wilden gaern haer supplicaciën ende begeerten volbrengnen. Die princen en wouden dat nyet doen, mer elck begheerde te hebben tot enen postulaet ende bisscop daer si voer baden, uuten welcken een grote tweedracht onder den capittelaers <CC xxxij-v> ghecomen is, want dat meerredeel tot lv toe coren eendrachtelijcken tot begeerten hertogen Willems heere Vrederick van Blanckenhem, biscop tot Straetsburch, ende dat minre deel tot xxvij, coren tot begeerten hertoge Aelbrechts Rogier van Bronchorst voerseit. Ende terstont so sende elc van dien horen ambassiaten ende boden in den hof van Romer om te hebben die confirmacie. Mer Bonifacius, die ix. paeus van Romer, gaf here Vrederick van Blanckenhem dye confirmacie, omdat hi dye meeste stemmen hadde. Dese here Vrederic was een wijs ende geleert man, ende hi quam mit een betamelicken ende sconen staet tot Utrecht, ende worde aldaer na ouder manieren geordineert ende ghewijt die li. biscop van Utrecht. Hij vant alle die sloten sijns Stichts vol ende wel versien van als des hem van node was, die zijn voersaet tegen sine ombelegen vianden wijslic wel defendeert ende bescermt gelaten hadde. Hi regeerde sijn Sticht ende landen lange tijt rustelic ende vrelie, sonder enige oerloge. Alle die burgers ontfingen van hem haer statrechten, ende sine vasallen ende leenmannen haer leengoeden. Dese eerwaerdige biscop was een grootmoedich man, wijs ende stout, seer discreet ende besceyden in rechtelicke saken, ghelt ende goet versmaende, ende in alle saken den ghemenen oerbaer ende profiten van den landen angaende was hi seer voersichtich.

¶ Van den twist tusschen hertoghe Aelbrecht ende grave Willem van Oestervant sinen soen.

Dat xlij. capitel.

Ter wilen dat dese dingen van der electyën van enen biscop te kieser tot Utrecht gheschieden, so is onversienlic in den lande van

Die ses-en-twintichste divisie

Hollant opgestaen een grote twedracht ende twist; want Coenraet Kuser die vervolchde seer starckelic mit sine vrienden an hertoge Aelbrecht omme recht ende justicie te geschien tegen denghenen die sinen soen Willem Kuser dootgeslagen hadden, allegerende ende seggende dat hi bedriechlic ende sonder actye ofte sculde bi nachte wesende in den dienst sijns heren ende op des heren hof ende plaetse, mit joncfrou Alijt van Poelgheest vermoert ende geslagen ware. In denwelken moort ende dootslach hij accuseerde ende besculdichde als hantdadige ende raetgevers Phillips burchgrave van Leyden; Dirc, heer van Asperen, mit sijn soen; ij jonger broeders van der Leck; Henric, burchgrave van Montfoert; Jan, here van Heemstede; Jan van Vliet; Phillips van Polanen, ende den here van Duvenvoerde; heren Jan van Woude, here van Warmondt, mit meer machtige ende edele heren, tot liij toe. Waeromme dat hertoge Aelbrecht te recht ghinc sitten in zijn palays, ende gaf een sentencie bi assistencie ende vonnisse sijne mannen van rade, also dese voerghenoemde personen ghecyteert ende ghedaecht waren ende niet en compareerden, noch te recht en quamen, dat si des feyts sculdich souden wesen, ende dat si daeran verboert hadden lijf ende goet; ende dede se altesamen bannen uuten lande van Hollant. Hertoghe Willem, grave van Oestervant, outste soen des hertogen Aelbrechts voerseit, die seer lief hadde dese voernoemde edele mannen, solliciteerde ende versochte an sinen vader dat hi dese edele mannen des feyts ende moerts ontsculdich woude houden. Mer die hertoge en wouts nyet horen, in geenre manieren; waerom dye grave van Oestervant toernich worde, ende sceyde mit enen erren moede van sinen vader; ende als hi vernam dat sijn vader hem mede lagen dede leggen, so reysde hi uuter Hage ende toech mitten voirnoemden edelen op 't huys te Outhena in Zuyt-Hollant. Welck casteel hertoghe Aelbrecht wilen eer vercregen hadde van den here van Hoern, ende hadt ghegheven sinen outsten soen Willem, den grave van Oestervant. Dieghene die nu by den hertoge gebleven waren, saeyden alle haet ende nijt, ende deden alle quaet dat si mochten tusschen den vader ende dat kint, daer die princepaelste of was Jonc-heer Jan van Arkel, heren Ots soen, stedehouder ende tresorier van Hollant.

¶ **Hoe Outhena belegen worde ende sommige castelen gedestruert.**

¶ **Dat xliij. capitel.**

Hertoge Aelbrechts, dye in meninge was sinen soen mitten anderen gebannen <CC xxxij⁴³⁰-r> edelen uut sine landen ende heerlic-heden te verdriven, dede van stonden an vergaderen uut Hollant, Zeelant ende Vrieslant een groot machtich volc van edelen ende andere gemeen luden der steden ende dorpen, ende sende Conraet Kuser met desen hoepe om te destrueren ende verwoesten die castelen ende sloten der gebannen heren. Conraet Kusert macht hebbende, is met al dit volc ghetogen, ende destrueerde in den eersten dat huys te Hodenpijl, Duvenvoerde, Santhorst, Heemstede, Warmont ende Paddenpoel, den burchgrave van Leyden toebehoerende buten Leyden, dat men nu hyet dat cloester te Nonnenpoel. Hertoghe Aelbrecht is die Merwen opgetogen mit heerocracht van volc, ende quaem des dages nae Sinte Peter ende Pouwelsdach tot Gorichom in 't jaer M iij C xcij, daer hi van here Ot van Arkel vriendelic ende eerlic worde ontfangen. Des anderen dages is hi getogen na Woudrichom, ende vandaen tot

Die ses-en-twintichste divisie

Outena, datwelcke hy alom mit zijn volc crachteliken beleide. Hertoghe Willem, grave van Oestervant, hadde dat slot bevolen eer dat sijn vader daer voren quam sinen getrouwe vrienden, om dat te bescermen, ende hadde daerop gelaten alle instrumenten ende gereetscappen van oerloghe ende alle des hem van node soude mogen wesen, ende was ghetogen binnen t' 's-Hertogen Bossce. Die borchsaten, die opten huse waren, setten hem vromelic ter were tegen den hertoghe, ende dye hertoghe hadde dat slot an allen sijden mit bussen ende andere grote instrumenten die muren ende toernen mit daghelixen assaulten ende stormen sere mede doen quetsen ende vernijelen. Ende als dit aldus gesciede in Zuyt-Hollant, quam hertoghe Jan van Beyeren, elect van Ludic, des hertogen Aelbrechts soen, mit sinen raet ende mitten raet des lants van Henegouwen, ende maecten een compositie ende dadinge tuschen sinen vader ende sinen broeder, mitten heren die belegen waren, alsdat diegene die opten huse waren souden hem opgeven behouden lijf ende goet, ende souden dat slot leveren in des hertoghen handen. Ende dat ghedaen wesende, worden die heren geleyt ende gebrocht mit sekerheit tot 's-Hertoghen Bossche bi den grave van Oestervant, die se daer verbeide. Ende dit was op Sinte Margritendach. Dye hertoghe dit slot in hebbende⁴³¹, dede dat destrueren, uutgeseyt die twe grote toornen; ende hertoghe Willem, grave van Oestervant, gaf die toornicheit een stede, ende is getogen in Vrancrijck, bi coninck Kaerle, de seste van dier naem.

Des tsjaers daeraen, M iij C ende xciiij, doen dede heer Aernt van Egmont ende IJselstein in timmeren ende fonderen dat cloester buten Yselsteyn, van der Barnerditen Oerde, ende begaefde dat mit scone renten.

¶ Van den reyse des biscops van Utrecht tegen heer Jan van Raesvelt, ridder, ende hoe hi die graefscap van Trenten ende stede ende 't slot van Koeverden weder aen hem creech.

Dat xliij. capitel.

In 't jaer Ons Heren M iij C ende xciiij, als die grootmoedige heer Vrederic van Blanckenhem, biscop van Utrecht, uut warachtighe relatiën ende tidinghe hoerde die grote scade ende laster die heer Jan van Raesvelt, ridder, heer Bitters zoen, ingeseten des Stichts van Munster, sine luden ende ondersaten aendede in den Stichte ende sine landen van Utrecht geseten, was hi des seer gestoert; ende is ghetogen mit sine scutten ende ander wapentuers tegen den voerseiden heren Jan ende sinen vader, heer Bitter van Raesvelt, wonende in den Stichte van Munster, over die riviere van der Lippe; ende verbrande dat dorp te Oestdorp, heer Bitter toebehorende. Ende al dat hi wiste hem toebehorende, gaf hy den scutten ende knechten te voren ende te roven, rovende ende pilgerende onsprekelike veel beesten ende alle andere tijtlicke ende rikelicke goeden, ende toech weder mit groter eren in sine landen.

¶ Des tsjaers daeran, van xcv, dese biscop Vrederijc overdenckende hoe dat hi zijn bisdom soude moghen verbeteren ende verheffen in tijtlike goeden ende voerspoedicheden, heft hi vernomen uut sekere waerachtyge oude besegelde brieven, als dat die graefscap van 't

Die ses-en-twintichste divisie

lant van Trenten mitter stede ende slot te Koeverden, toe plach te horen Sinte Martijn. Ende dat die ouders ende voersaten dergheenre die 't nu besaten, dye voersiene heer-licheden in voerleden tijden voer een seker <CC xxxiiij-v> zomme van penningen op aldusdaniger condiciën ende voerwaerden hadden beleent, als dat die biscop van Utrecht altijt tot sinen belieften ende tot allen tijden ende stonden dese voerseyde heerlic-heden soude mogen lossen met alsulken somme van penningen als daer op stonden; ende die biscop dede sine penningen presenteren dair 't voir verset was, mer die casteleyn en woude se niet ontfangen; mer hi wilde op dat slot bliven ende behiltet voer hem. Waerom dat die biscop dede vergaderen vele uitgelesen vrome mannen van wapenen, van ridderen, knechten ende sciltknapen, ende is gecomen mit heer Willem van Abcoude, heere te Wijc te Duersteden, heer Jan van Brederoede, sijn swagher, heer Henric van Vianen, heer Jan van Renesse, van Reinouwen, mit groter heercracht in 't lant⁴³² van Trenten, ende stelde sijn belegge met ontwonden bannieren voer de stede ende 't slot van Coeverden. d' Welc siende heer Gijsbrecht van Bronchorst, heer van Burckel, ende Ghijsbrecht van Bronchorst, outste soen des heren van Batenburch, ende noch veel meer andere vrienden ende magen des casteleins van Koeverden, deden den biscop ontseggen, menende dat hi uut vresen des ontseggens van den belegge opbreken soude, hebbende speciael ende groot betrouwen opten hertoge Willem van Gulic ende van Gelre. Mer dit en vorderde hemluden niet, want van die tijt dye biscop dragende ende hebbende goeden moet dat hi noch victorie van den belegge crigen soude, dede hy dat slot ende die stede strengelicker ende harder beleggen, ende benaude se alsoe, dat si hem boden op te geven in des biscops handen ende genaden. Ende dese twist worde gedadinct, als dat die jonc-heren van Koeverden souden hebben ende ontfanghen van den biscop van Utrecht alsulke penningen als haer ouders ende voervaders daerop beleent ende staende hadden, ende dye biscop soude weder hebben dat graefscap van Trenten mitter stede ende 't slot te Koeverden.

¶ Van den scoffieringe die den grave van Oestervant worde gedaen an des conincs tafel van Vrancrijc, ende hoe hy mit sinen vader worde verenicht.

Dat xlv⁴³³. capitel.

Opten heiligen xiiij dach, in 't jaer M iij C ende xcv, is 't geboert, dat die doirluchtige hertoge Willem van Beyeren, grave van Oestervant, sittende an des conincks tafel van Vrancrijc mit andere princen heren ende edelen, gecomen is des conincs herault, ende sneet des hertogen Willems tafelaken, voer hem leggende, an stucken, seggende het een⁴³⁴ betaemt niet, dat enich prince of here sitten sal an des conincs tafel, die scilde noch wapen heeft. Ende als hertoghe Willem seyde, dat hi scilt ende wapen hadde, seyde een out herault daerop: "Mijn here, ghi en hebt niet, want wilen grave Willem van Hollant, u outoom, niet alleen verslagen is van den Vriesen, mer leyt noch begraven ongewroken in sijnre vianden lant, als in Vrieslant." Ende van dien dach voert began hertoge Willem te denken hoe ende in wat manieren hy alsulken confuys ende schande van hem mochte doen ende verdriven. Hertoghe Willem toech mit groter confuse⁴³⁵ ende scaemte uut Vrancrijc, ende quam in Henegouwen; ende

Die ses-en-twintichste divisie

omdat hi noch vreesde te comen in sijns vaders presentie, heeft hi heimelike brieven gescreven ende gesonden aen sinen vader, beteikenende ende bewisende die grote scaemte ende blammatie die hem in Vrancrijck an des conincs tafel ware gedaen ende ghesiet, versoekende ende biddende sinen vader oetmoedeliken dat hi alsulken scande ende laster van hem ende sine geslachte wilde laten wechdoen. Als hertoge Aelbrecht dit verhoerde, sprac hi: "Dese blammatie ende onere en sal mijn kinderen voertaen nyet meer verweten worden, want ic wil selver trecken in Vrieslant ende wil recupereren ende wederhalen mijnen oem, grave Willem, met sinen wapen, ende ick wil wrake doen over sinen doot ende mi God spaert dit naestcomende jaer." Ende corts dairna, doer minlicke tusschenspreken, is dair een vriendelyc pays ende vrede gemaect tuschen den vader ende 't kint. Ende hertoghe Aelbrecht heeft sinen soen mit alle die gebannen heren in genaden genomen, ende quam in Den Hage, ende worde met groter eren ende feeste van sinen vader ontfangen.

¶ Van die strijden die in Oest-Vrieslant gevelyen, ende van dye overvoeringhe grave <CC xxxiiij-r> Willems van Henegouwen, Hollant, etcetera.

Dat xlvi. capitel.

Des jaers daerna, van xcvi, heeft die doerluchtige prince hertoge Aelbrecht opghenomen mit alle sine macht Oest-Vrieslant te bevechten, ende heeft vergadert uut alle sine landen ende provinciën, uut Vrancrijc, uut Enghelant, een groot ende ontelijc heer van graven, baroenen, ridderen, heren ende sciltknechten. Van denwelken die principaelste capiteynen ende hoeftluden waren: hertoghe Willem, grave van Oestervant; hertoghe Jan, elect van Ludic; hertoghe Aelbrecht, heer van Nubingen des voerseijden hertoge Aelbrechts drie sonen. Onder die Fransche heren waren cappiteinen die grave van Simpol; die grave van Namen; heer Kaerl, ammirael des conincs van Vrancrijc, mit vele edelen ende baroenen. Van der Enghelscher natie was hoeftman die grave van Schalliën. Der Hoech-Duytscher capiteinen ende hoeftmannen waren die grave van Solms, mit meer andere graven, baroenen ende heren. Uut sinen eyghen landen hadde hertoge Aelbrecht vergadert den grave van Boloijs; Jan, heer van Arkel, heer Otten soen, die corts ghestorven was; Jan, heer van Bredenroede; Phillips, burchgrave van Leyden ende heer van Wassenner; den heer van Asperen; den heer van Sevenbergen; den here van Drongelen; den heer van Hoekelom; den heer van Leyenburch; den heer van Waerdenburch. Mit andere ontellicke princen baroenen, ridderen, heren ende sciltknepen van allen landen, quamen dye edelen ende vrome mannen, ende ontellike soudenijeren quamen om die wapen te hantieren ende die grote menichte des volcx te scouwen. In Den Hage ende in anderen steden ende dorpen lagen dye heren ende ridderen exercerende ende gebrukende dye wapenen mit steken ende tornoyen, die één tegen den ander. Daerna, des sonnendages na Onser Liever Vrouwen Hemelvaertsdach, quam hertoge Aelbrecht mit alle sine macht tot Enc-husen om vandane over te varen in Oest-Vrieslant. Daer lagen in der zee bereyt iij M grote scepen ende iij C cleine scepen, dair alle dat heer mede over gevaren wort in Vrieslant. In desen heervaert worden vele ridderen van hertoge Aelbrecht gemaect, als Floris van Alkemade, ende Gerrit van der Woert. In desen heervaert

Die ses-en-twintichste divisie

hadde hertoge Aelbrecht C ende lxxx duser ghewapender mannen; ende hi is angecomen met al dit volc in Oest-Vrieslant, in die Cuijnre. Die Vriesen van Stellingwerf namen dit seer qualicken, ende vergaderden een ontelijcke menichte uut allen dorpen ende plaetsen daer omtrent, ende ghinghen met groter vromicheyt den hertoge tegemoet om een strijt met hem te vechten. Ende dit was op Sint Jans dach Onthoefdinge. Daertegen quam hertoge Aelbrecht mit onwonden bannieren, mit trompetten ende basunen, ende die Engelschen ende Henewiers scoten mit allen seer op dye Vriesen. Mer dat en duerde niet langhe, want si malkander angingen mit lanciën, glaviën ende swaerden; ende het quam daer tot enen groten bitteren stride. Mer die Vriesen namen ten lesten die vlucht, ende keerden den rugghe, liepen snellijcken uutten stryde in poelgen ende marasschen ende versmoerden. Andere, dwalende in onweghen, van groten vermoetheyt bleven si doot. Dye andere worden vervolcht, ende in groter menichten ghevangen ende geslegen; ende dijer wasser wel op dyen dach xiiij C. Op deselve tijt, doer beveel hertoge Aelbrechts, soe voer Peter Beets, heer Dircks soen van Beets, ridder, mit dye van Amsterdam, West-Vriesen, Kermers ende Waterlanders die rivier van der Lauwerts op, om daer die Vriesen mede van nijewes een strijt te leveren. Die Vriesen dit verhorende, sijn in groter menichte opten dijc vergadert, der Hollanderen toecoemst verwachtende, dat niemant uutten scepe treden dorste ende den dijc opclimmen. Waerom dat si in haer scepen bleven, benemende den Vriesen haren ingang ende ufgang ter zeevert. Daerentusschen is hertoge Aelbrecht mit alle sijn heer ghezeylt nae Staveren, ende vandaen tot Sinte Odulphus cloester doir Gheesterlant bi Staveren, om hem daer te⁴³⁶ beraden ende raet te nemen hoe hy insetten soude om Vrieslant te bevechten ende in te winnen. Dye Vriesen beclaeghende dat quade avontuijrt dat si hadden gehat, <CC xxxiiij-v> hebben weder van nijewes vergadert vrome wapentuers, opdat si weder een slach wouden slaen tegen den Hollanderen. Dye hertoge ansiende datter weder een strijt anstaende was, heeft sijn volc doen stellen in ordinanciën ende is se teghens gegaen mit onwonden bannieren, myt basunen ende trompetten vreselijc ludende. Ende daer is weder een scarp bitteren strijt gevallen. Mer in 't eynde keerden die Vriesen den rugghe, ende namen die vlucht, ende worden verwonnen, nu ten anderden male, ende die hertoge behilt mit groter eren dat velt ende hadde den prijs van der victoriën. Ende die hertoghe loofde ende dancte God van der victoriën, ende bleef aldaer op datselve velt leggen by Sinte Odulphus cloester, ende dede daer sine tenten ende pauweljonen opslaen ende oprechten, ende verwachte daer x dagen lang alle dat hem opcomen mochte, mer daer en quam niemant. Want si alle vreesden ende ontsaghen den moghenden prince hertoghe⁴³⁷ Aelbrecht ende sinen soen hertoge Willem, grave van Oestervant. Het is gesciet dat binnen dese x dagen die Enghelschen in één vergadert sijnde, wouden gaen besien dat lant, niettegenstaende⁴³⁸ dattet die hertoghe hen ontriet; ende sijn ghetoghen omtrent ij milen verde in 't lant, ende begonnen vele dorpen ende husen te verbarnen, ende namen een groten roef, ende meenden doen weder mit eren na 't heer te trecken. Ende siet, die Vriesen sijn onversiens uut haren lagen op ghebroken, ende besingelden die Enghelschen al omme, ende besprongen se an allen sijden mit groter craften, mit kusen, pijeken ende andere instrumenten. Dye Enghelsche stelden hem wijselijc⁴³⁹ in ordinantie ende wederstonden dye Vriesen mit scutten ende slingheren vromelijcken. Ende als der Vriesen hoop

Die ses-en-twintichste divisie

meerder ende groter worde, creghen 't die Enghelschen te quaet, ende dronghen se achterwaert te wiken op een fortresse ende stercke plaetse, ende verweerden hem heerlijck teghen die Vriesen, ende verdreven ende hilden die Vriesen van hem mit scutten ende slingheren, ende bleven nochtans die Enghelschen aldus belegghen dien dach ende nacht. Die hertoghe, die dit gherucht haest hadde vernomen, bat den steden van Hollant, dat si wilden gaen ende ontsetten die Enghelschen, dye in lasten ende node waren; diewelcke antwoerden ende seyden: "Soe waer dat onse prins ende here ons voergaet, daer sullen wi hem sonder twijfel navolghen." Dit horende, badt hy dye stede van Delft, dat si desen last van den ontsettinghe der Enghelschen annemen wilden. Daer dye van Delft op antwoerden ende seyden: "Ghenadighe here, hoewel wy tot anderen tiden van u sijn ghedestruert, niettemin, soe willen wy nochtans gaerne doer uwe liefde ende begheren ons daertoe voeghen om dye Enghelschen te ontsetten of doot daerbi te bliven. Mer wy bidden, dat uwe groetheyt dese trouwen dienst niet vergheten en wille, als 't wederom tijt gheven sal." Die van Delft stelde hem op die weghe mit haren ontwonden bannijere, ende sijn mit groter macht gecomen ter plaetsen voerseyt. Dye Enghelschen siende dat hem succours ende ontset quam, begonnen si die Vriesen vromelic te bevechten an die ene sijde, ende dye van Delft quamen totten Vriesen stoutelijc intreden an die ander syde; ende worden aldus bevochten, tot allen canten, ende 't velt worde vervolt mit dode lichamen. Daer bleven meer dan iiii C Vriesen verslagghen, ende dye ander lyepen wech. Want dye anxt ende vrese quam op hem ghevallen, sorghende dat dat ganse heer teghen hem quam te stride. Doen toghen die Enghelschen ende dye van Delft in 't lant, ende staken alle de dorpen ende husen an brande, ende verwoesten dat lant myt allen seer mit roven ende slaen. Ende dye hertoghe verhorende van dese victorie, nam hi dat seer wel van dye van Delft; dye brant ende roeck van den viere waren teykenen van victorie. Dye hertoghe dede maken een groot starck blochuys binnen Staveren, ende dede dat versien mit provande ende mit andere instrumenten van oerloghe die hem van node waren, ende sette daerin vrome, cloecke mannen van wapenen om dat te bewaren. Ende hy sende een groot deel van sinen heer tot diverse <CC xxxv-r> plaetsen in Vrieslant, ende bedwanc dairmede alsoe dye Vriesen, dat si ghenade begheerden, belovende den hertoghe te nemen tot horen eyghen warachtyghen here. Ende als dye Vriesen alle dese ponten ende beloften mit zegel ende brieven, ende myt ede hadden geconfirmeert, gevesticht ⁴⁴⁰ ende ghesworen, doen sende die hertoghe enen notabelen ridder myt meer ander heren ende edelen totten cloester Florencampe, geheten "Oude Cloester". Diewelke grave Willem dede opgraven wilen eer grave van Henegouwen, van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, des voerseiden hertoghe Aelbrechts oem. Ende brochte hem mit sinen schilt ende wapen tot hertoghe Aelbrecht. Dyt aldus ghesciet wesende is hertoghe Aelbrecht weder ghereist in Hollant mit groter eren ende love, mit hem brenghende sijns oems ghebeenten. d' Welcke hy dede voeren in Henegouwen, ende worde mit betamelicker uitvaert begraven tot Valenchijn by sine voervaderen.

¶ **Hoe heer Ot van Arkel oflivich worde ende van Jan sijn zoen.**

Dat xlvij. capitel.

In ditselve jaer starf heer Otte van Arkel, heer van Pijerlepont ende der landen van Mechelen. Ende worde mit groter eren begraven in die stede van Gorichom in sijn ouders graf. Ende hem volchde in sine heerlic-heden sijn enighe zoen gheheten jonc-heer Jan, dye te wyve hadde des eersten hertoghe Willems dochter van Gulijck. Wiens broeders waren: hertoghe Willem ende hertoghe Reynout van Gulijck⁴⁴¹ ende van Ghelre, daer hy niet dan een enighe soen an wan, gheheten Jonc-heer Willem, die in Gorichom gheslaghen worde in 't jaer dusent iij C ende xvij, ende starf sonder kinder, als voer gheseyt is. Dese jonckheer Jan van Arkel was een opgeblasen, hovaerdich ende ongenadich mensche, nyet hebbende van sine vaderlijcke doechden; want hi sijn eygen moeder, des graven dochter van Baer, dede ofsluten van den huysen van Arkel, ende uut alle sine heerlijckheden⁴⁴² verdriven. Ende als si vele molestaciën ende vervolginghe van haren soen hadde gheleden, most si van noots weghe trecken in haren eyghen vaders lant. Ende als si in dat casteel van Pijerlepont nyet comen en mochte, was sy des qualijcken te vreden, ende verclede haer gelijk een malaetsche vrouwe ende dede laghen legghen omtrent dat casteel; ende quam also ombekent op dat slot. Ende op dye brugghe wesende, dede si een teyken, ende begreep manlijcken dat slot van Pijerlepont, ende behilt dat mit alle sine heerlic-heden, daer si ten lesten oflivich worde.

¶ **Hoe dat casteel te Rinensteyn destrueert worde.**

Dat xlvij. capitel.

Omtrent dese tijt was een bastert van Arkel, gheheten Jan, ende was heren Jans van Arkels, biscop van Utrecht, bastaertzoen. Dese here Jan, die bastaert van Arkel, ridder, heeft op sijn huys te Rinensteyn vergadert vele zoudeniers ende knechten, als Brabanders, Gelresse ende Lukenaers, ende dede ontseggen here Henric van Vianen ende van der Ameynde. Ende quam mit desen vergaderden hoep mit ghewapender hant in 't lant van Vianen, ende nam daeruut enen groten roef, ende brocht se op sijn huys te Rinensteyn. Daerteghens heeft heer Henrick van Vianen enen snellen bode ghesent an der stat van Utrecht, ende creech van stonden aen in sijnre hulpen volnae dye gehele stat ende burgers van Utrecht. Ende quamen mit alle hair macht teghen desen heren Jan dye bastert, ende sloghen so crachtelijcken op hem ende sine hulperen, dat sij se afterwaerts dreven, tot op sijn huys; ende si vervolchden hem soe starckelijck, dat sij hem ende alle dye sijn opten huysen beleiden ende daerop besloet. Biscop Vrederijck van Blanckhem dit verhorende, dat sine vianden dus besloten ende belegghen waren, is hy seer verblijt gheweest. Ende quam haestelijcken tot dat Overstichte, daer hy doe was als hem dese tidinghe quam; ende vergaderde alle sine heren ende vrienden ende alle dat hy crighen mochte, ende quam mede leggen voer <CC xxxv-v> dat huys te Rinenstein⁴⁴³, ende dede daer sijn banner ontwinden voer dat casteel; ende sende terstont boden an heer Willem, heer van Abcoude; heer Henric, burchgrave van Montfoort; heer Jan van Renesse van Rijnouwen; heer Sweer van Vianen; heer

Die ses-en-twintichste divisie

Steven van Nievelt ende Zulen, ende noch veel meer edelen, ridderen ende knechten, dat sine vrienden waren, dat si comen soudē bi hem voer Rinenstein, ende doen assistentye ende bistant; datwelcke si allegader terstont deden. Die borchsaten siende die grootmoedicheit des biscops ende die macht dergeenre die hem te hulpen waren gecomen, hebben si hem gheboden op te geven in des biscops handen. Ende daer wort in den tractaet⁴⁴⁴ utgesproken ende gheseyt, als dat alle die borchsaten soudē gaen in des biscops vangenisse, ende dat casteel soude staen tot des biscops seggen. Datwelke alsoe is gesciet, want daer worden iij C gevangen gesonden tot Utrecht, onder dyewelke dat waren Ghijsbrecht van Bronckhorst, des heren zoen van Batenburch; Goddaert van Elderen, ende Jan van Rinensteyn, ridder, mit meer andere ridderen⁴⁴⁵, heren ende edele sciltknappen; ende dat slot te Rinensteyn worde te gronde toe ofghebroken ende gheslecht, ende die gevanghen mosten hem lossen tegen den biscop myt een grote zomme van penningen, die si hem gaven, ende mosten noch loven ende sweren hem nymmermeer teghen dat Sticht noch tegen den biscop te setten of te bescadigen, daer si goede beseghelde brieven of gaven.

¶ Hoe dat slot te Loevenstein gewonnen wort, ende hoe dye grave van Cleve enige gevangen creech, daer hi groot goet of scatte.

Dat xlix. capitel.

In 't jaer M iij C ende xcviij hadde hertoghe Aelbrecht een trisorier ende rentemeester van Hollant, geheten heer Bruytstone van Heerwijnde, ridder, van denwelken hi begeerde te hebben rekeninge van den ontfangen ende uitgeven; tot welken heer Bruijtstone hemselven niet wel bereyt en hadde. Waerom die hertoghe hem dede besetten in dye stede van Aemstelredam, ende daer bliven ter tijt toe dat hy sine rekeninge hadde ghedaen. Mer hi en bleef daer niet lange; want doen hij sijn open sach ende den tijt, reysde hi scielijken vandaen, ende toech op dat huys te Loevensteyn bi Gorichom, want hy dat slot enige jaren doer des hertogen beveil onder sine subjectye hadde gehadt. Ende hi dede dat slot versien van vele provanden ende ander gereetscap, tot die bescermenisse des huys, daerop settende ontrent x C vrome mannen, mit iijij cappeteinen; ende hi toech in den lande van Gelre. Dit verhorende hertoghe Aelbrecht, dede vergaderen een groot volc van wapenen, ende sende hertoghe Willem, sinen soen, den grave van Oestervant, mit al dat volc voer dat slot te Loevenstein. Ende die grave van Oestervant quam daervoer des donredages na Midvasten, ende beleide 't tot allen siden. Alle ding bereyt wesende om te stormen, heeft hi dat slot so vreseliken angestormt mit grote sware stenen van den bossen dairop te werpen, dat hi dat voirgeburcht met allen seer dairmede quetste ende brac, ende dat ten lesten dye grote torn des voerburchs nederviel, met hem ter neder treckende een groot stuc van der muren, dat men lichteliken sien mochte wat men in 't voerburch dede ende geschiede. Ten lesten scoten dye van Dordrecht enen groten swaren steen uut eenre bussen, ende viel in dat voerburch op een huys staende mit hoy. In welken huys bi den viere saten Otte van Driel mit noch iijij ander gewonde knechten. Ende dat huys viel neder op dese knechten, ende verbranden mit huys ende mit hoy, ende al datter in was. Ende terwylen dat⁴⁴⁶ dese brant geduerde, soe liepen die Hollanders an ende wonnen dat voerburch. Ende als diegene

Die ses-en-twintichste divisie

dat sagen dye in 't voerburch waren, dat si soe overvallen worden, lyepen si mit haesten op dat slot om dat te bescermen. Mer die Hollanders scoten soe vervaerlicken ende stadelicken met clovers ende⁴⁴⁷ mit armborsten op 't slot, dat si nauweliken een veinster opdoen en mochten. Ende als dit stormen enen dach ende nacht hadde gheduert, presenteerden si hem op te gheven in ghenaden van den hertoghe. Ende si gaven hem gavangen in des graven handen van Oestervant opten heilighe Ghoeden Vridach t' 's nachts. Die grave van Oestervant beval zijn <CC xxxvi-r> getrouden vrienden dat huys, ende hi reisde mitten gevangen tot sinen vader mit groten prise ende triumphe, ende worde blydelic ontfangen opten Heiligen Paeschavont, onder welcken dat waren drie sonen van den voerseyden heren Bruystone, ridder. In datselve jaer, op Sinte Petronellen dach, hadde dye grave Adolf enen strijt, daer hy in ving onversiens Willem, den eersten hertoge van den Berghe, ende Reinout, hertoge Willems broeder van Gulic ende van Gelre, mit vele edelen princen ende heren, denwelken hi groot ghelt ende goet ofscatte⁴⁴⁸, want van hertoge Willem creech hi Keyserswaert met sinen toebehoren, ende van des hertogen broeder creech hy Emmerijck mit sinen toebehoeren.

¶ Hoe die Oest-Vriesen rebelleerden ende si bedwonghen worden.

Dat 1. capitel.

Die Oest-Vriesen hebben weder gebroken den vrede ende bestant datter gemaect was tusschen hertoge Aelbrecht ende den Vriesen, ende setten hem weder in rebelheit, verdrivende uut Staveren ende andere plecken alle dye Hollanders; ende dit was in 't jaer M iij C ende xcviij. Waerom dat die hertoge dede weder vergaderen een groot machtich volc van wapenen, ende is daermede getogen tot Hoern ende Enc-husen, ende woude vandaen overvaren in Oest-Vrieslant; ende hy was in meninge daer te bliven. Mer hi sant den grave van Oestervant, sinen soen, mit al dit volc in Vrieslant, ende sette onder hem te wesen cappeteinen heer Jan van Arkel; heer Jan van Bredenroe; heer Aernt van Egmont ende Yselsteyn, mit meer andere baroenen, riddersen ende edelen sijre landen. Die grave van Oestervant comende in Vrieslant bi Lemmers, toech doer Geesterlant ende comende bi Hindelopen, quam hem te moete een groot heer van Vriesen om tegen hem te striden. Die grave liet sijn bannieren ontwinden, ende dede sine trompetten opsteken, ende ging den Vriesen vromelic te ghemoete. Die Hollanders ancomende ende starckelic op die Vriesen dringende, worden daer in den eersten angange driehondert Vriesen verslegen; ende dye ander keerden terstont den rugge, ende liepen wech. Doe staken die Hollanders die naeste dorpen ende lanthusen an brande, ende verwoesten mit allen seer dat lant. Ende si slogen haer tenten ende pauweljonon voer die stede van Staveren, ende beleiden die al om mit al haer macht, dat daer nyemant in noch uut en mochte, te lande noch te water. Ende als si dus strengelic waren belegen ende dagelixs mit groten assaulte ende stormen vreselic anbevochten worden, ghaven si hem ten lesten in des graven genaden, ende si ghaven hem in ostage ende stelden te onderpande die machtichste ende rijcste van der stede. Dit aldus gesciet wesende, zijn alle die Vriesen van den steden ende dorpen, overmits vrese sijns naems, seer vervaert gheworden, ende quamen tot Staveren biddende genade, ende

Die ses-en-twintichste divisie

beloefden den grave beteringe te doen van haerre rebelheit. Dye grave beriet hem met sine baroenen ende edelen, ende daer worde een vrede ende pays geordineert tusschen beiden partiën in deser formen ende manieren: als dat die Vriesen souden hertoge Aelbrecht ontfangen voer haeren rechten warachtigen heer of hertoge; Willem, sinen zoen, in den naem van hem; ende dat elck huys ende hoofstede soude gehouden wesen te betalen ten ewigen dagen hertoge Aelbrecht ende sine naecomelingen, graven van Hollant, Zeelant ende heren van Vrieslant die zomme van vi stuvers tsjaers tot enen tribuyt ende kennisse dat dye grave van Hollant haer erfheer waer. Ende dit worde aldus besworen ende mit brieven vast gemaect. Ende als dit aldus was gesciet, soe sette hi den Vriesen baeljuwen, scouten ende regeerders, die uut sinen name dat lant souden regeren, recht ende justicye doen. Ende dye grave quam weder over mit groter eren ende triumphen, ende worde blidelic van sinen vader ontfangen.

In 't selver jaer starf sonder kinder after te laten Gwije, grave van Boloys, heer van der Goude ende van Schoenhoven, die leste heer ende grave descenderende ende dalende van der rechter liniën ende grade heer Jans Beadmout. Na wiens oflivicheit de heerlic-heden van der Goude ende Scoenhoven weder ghecoemen sijn an dye graeflic-heit van Hollant. Ende hi liet enen bastaert soen after, geheten heer Jan van Boloys, ridder, ende was heere van Treslongen <CC xxxvi-v> in Henegouwen. Dese hadde bi sinen wive vi sonen, als heer Aernt van Treslongen, ridder; Jan van Boloys, canonic tot Sinte Salvatoers t' Utrecht; Gwije van Boloys; heer Lodewijc van Treslongen, ridder; Gerrit van Treslongen ende Jan van Treslonghen.

¶ Hoe die Vriesen anderwerf rebelleerden ende weder tot onderdanicheit worden ghebrocht.

Dat li. capitel.

Des tsjaers daeran, van xcix, bestonden die Vriesen weder te rebelleren, ende en wouden dat tractaet van den payse niet onderhouden, mer verdreven die officijers de daer waren geordineert, ende setteden hem weder tegen hertoge Aelbrecht ende den grave van Oestervant, sinen zone. Ende hebben seer ghearbeit om die stede van Staveren weder te hebben, ende maecten mit allen starck dat dorp van Molkenhusen, dat nu Molcweer hiet, daer opslaende een starc bolwerck, ende besetten dat mit vrome wapentuers tegen dye van Staveren, de volstandich in 't gelove ende tractaet van den payse tegen haren here hertoghe Aelbrecht bliven wouden. Andere van den Oest-Vriesen hadden met macht ombelegghen die stede van Dockem, opdat si den Hollanderen daerut souden mogen verdriven. Als dit rumoir van deser rebellicheit der Vriesen hertoge Aelbrecht vernam, heeft hi van stonden an doen vergaderen een groot machtich heer van volck uut Henegouwen, Hollant, Zeelant ende Engelant, ende heeft al dyt volc gesonden mit hertoge Willem, grave van Oestervant, ende heer Jan van Beyeren, elec van Ludic, sine sonen; heer Jan van Arkel; here Aernt van Egmont ende Yselsteyn; heer Phillips, burchgrave van Leyden, heer van Wassenaer; jonc-heer Walraven van Bredenroede; heer Floris van Alkemade; heer Gerrit, boel van Heemskerc, mit meer andere heren, ridderen ende sciltknechten. Alle dese voergenoemde princen ende heren sijn omtrent Meije-dach in 't jaer M iij C xcix

Die ses-en-twintichste divisie

tot Amsterdam te schepe gegaen, ende sijn gecomen in Oest-Vrieslant tot Staveren. Ende gingen binnen Staveren mit trompetten ende mit groten gelude, ende bleven daerin leggen omtrent vi weken lang. Ende als dit die Vriesen hadden verhoert, worden si mit groter anxt ende vrese bevanghen, ende quamen oetmoedeliken totten grave van Oestervant, begerende genade, doende weder den grave in den name van sinen vader enen eet, belovende ende swerende hem voirtan getrouwe ende subjecte dienres ende ondersaten te bliven. Daerna sijn dese voerseide princen ende heren gepasseert over een water geheten Op 't Wat, ende voeren also van Staveren met scepen ende scuten ende quamen tot Sesbierim; ende voeren noch van dien avont tot Bolswerden, daer si hem dien nacht nederslogen, etende ende drinckende, ende rusten hem daer. In dyeselve nacht isser een twist opgestaen tuschen here Floris van Alkemade, ridder, ende heer Gerrit, boel van Heemskerke, ridder. Ende heer Floris stac den voerseiden heer Gerrit een wonde in sijn voerhoeft, in presentie van alle dye grote heren. Niettemin, om te verhoeden alle quaet datter uut comen mochte, worde dese twe in der selver nacht verenicht, overmits tusschenspreken ende middele der heren voerseit; want op dese tijt was daer een edel Vriese, geheten heer Gerrit Kamminc, ridder. Dese hadde den princen al heimelic geopenbaert dat die Vriesen souden comen in denselven nacht, ende beleggen die Hollanders, ende wouden se dootslaen, dat welc also is gheschiet. Want een ure voer den daghe quamen dye Vriesen met groter macht, mit vreselicken gelude, ende sloegen mit allen seer op die Hollanders. Daertegen quam die hertoge Willem ende hertoghe Jan sijn broeder, mit alle haer macht, ende stelden haer volc in goeder ordinantiën, ende quamen die Vriesen tegemoet mit vromen, onversaechden moede. Ende die zonne nauwelic opgegaen wesende, sijn si tegen malcanderen stouteliken ingetreden. Ende daer wort mit allen seer gevochten. Dair bleven uutmateren veel Vriesen doot ende geslegen, ende d' ander sijn doer broken ende poelen ende andere onwegen wechgelopen. Dye grave van Oestervant is terstont opgebroken, ende quam van dien daghe mit alle sijn heer tot Dockinghen, ende voersach dye stede mit vitaelge ende nijewe vrome wapentuers, voer alle anvechtinghe der Vriesen, die daer omtrent gelegen waren. Daerna <CC xxxvij-r> twe daghen is die grave ghetoghen mit alle sijn macht tot Luyne, ende lach daer v weken lanc, verwachtende alle dat hem van den rebellen Vriesen opcomen mochte. Ende daerentusschen sijn vele van den Vriesen gecomen, begerende ghenade, ende sijn overmits middele van payse hem weder swerende hout ende trou te wesen, versoent ende verenicht gheworden. Ende vele dorpen die hem niet onderdanich wesen en wouden, dede hi dat vier insteken ende verbarnen, ende nam enen groten roef van hen, mit vele ghevangen. Daerenboven sijn gecomen die van Groeningen, ghevende hem ende alle haer goet tot onderdanicheyt des graven van Oestervant in den name sijns vaders, hertoge Aelbrecht, ende si hulden ende namen hem tot enen rechten warachtighen here; dat si nochtans niet lange en hilden, want die wile dat die grave daer noch in Vrieslant was, hebben si hem verenicht ende verbonden mit meer ander Vriesen, ende leyden lagen, dat si den grave mit al sijn heer mochten ter neder trecken ende doot slaen. Want sy sijn ghecomen, op een tijt biéén vergadert wesende, ende quamen mit groter macht op een water dat tusschen hem ende dat Hollantse heer leggende was, ende bestonden dat water te vollen ende te dammen mit hoy, stroe ende aerde, om daerover te gaen. Mer terstont waren dye Hollanders daer bi an d' ander syde

Die ses-en-twintichste divisie

mit die Engelschen, behinderende ende benemende dye wech, dat si nyet over comen en mochten. Ende daer geviel een grote scermutsinge. Doen was daer een vroem cloeck Engelsman, gheuoemt Pantherus, die mitten Enghelsen ende Hollanders vreselicken teghen die Vriesen inghevallen is; ende dair wort sere ghevochten. Mer die Vriesen namen terstont die vlucht, ende liepen wech, uutgeseyt x, die daer gheslegghen worden. Daernaee heeft die grave van Ostervant geordineert here Floris van Alkemade, ridder, te wesen cappetein ende hooftman in Vrieslant; ende hi sette here Gherrit van Egmond, ridder, heere van Wateringhen, des heeren van Egmonts broeder, te wesen casteleyn in die stede van Staveren, ende quam doe weder over mit groten zeghe ende love. In ditselve jaer, doen reysde here Jan van Bredenroede, ridder, in Hyerlant in Sinte Patricius Veghevier, daer hi alle die xl dagen van der Vasten in was, ende quam weder daerna op Sinte Olofs dach. Dese dede maken ende fonderen in die Santpoert een capelle, die hij dede wyën ende consacreren in der eren Goeds ende Sinte Patricius. Hi hadde een huysvrouwe gheheten Johanna, ende was here Willems dochter van Abcoude; dyewelcke doer informacie ende⁴⁴⁹ ingeven van haren man drie jaren daerna die werelt ghelaten heeft, ende ghing in der vrouwen cloester tot Wijck te Duersteden. Ende here Jan voerseyt begaf mede die werelt, ende worde een convaers totten Carthuysers, buten Utrecht; ende die heerlic-heyte quam op jonc-heer Walraven, sinen broeder.

¶ Hoe die Vriesen derden mael rebelleerden.

Dat lij. capitel.

Daerna, in 't jaer M ende CCCC, die Oest-Vriesen siende dat dye grave van Oestervant mit alle sijn heer weder uut Vrieslant was ghetogen, ende dat hi doir beveel sijns vaders gereyst was in Henegouwen, setten si nu weder op noch derden mael te rebelleren, boven horen eedt, zegel ende brief. Ende also die stede van Staveren noch onder die protectye ende onderdanicheit was van heren Floris ende heere Gherrit, ridderen, dye daerbinnen lagen mit veel Hollanderen ende knechten, hebben si vergadert alle hair macht uut Vrieslant, ende quamen⁴⁵⁰ stouteliken voer die stede ende beleiden se mit groter macht. Hertoge Aelbrecht, die verwonderde sere van dese ingeboren rebelheit der Vriesen, heeft doen vergaderen uut alle sine landen uutghesochte ende cloecke vrome ridderen ende knechten mit veel volcxs van wapenen, ende heeft here Aernt van Egmont ende van Yselsteyn ende jonc-heer Walraven van Bredenroede gesonden in Vrieslant, om dye stede van Staveren te ontsetten. Ende als si overgecomen waren, terstont so verstroyde hem die Vriesen van den belegge gheliken <CC xxxvij-v> die roeck in der lucht, ende liepen elcxs sijns weechs. Dit gesciet sijnde sijn die Hollanders wedergekeert mit groter eren ende zege in Hollant, uutgeseyt jonc-heer Walraven; die woude daer noch mitten sinen een wijl tijts bliven. Daerna is 't gheboert, in den somer des selven jaers, dat die Hollanders die binnen Staveren laghen op eenre nacht uutgegaen sijn, ende bestormden dat bolwerc buten Staveren, staende in 't dorp van Molkenhuys oft Molckweer. Mer si en bedreven niet, want jonc-heer Walraven worde daer mit allen seer ghequetst, ende worde van den Vriesen gevangen. Mer nyet lange daerna, also hi niet sere bewaert en worde van den Vriesen, is hi hen mit cloec-heden ontgaen

Die ses-en-twintichste divisie

ende quam uuter vangenissen.

In datselve jaer starf Katherina, hertoechinne van Gelre ende van Gulic, hertoge Aelbrechts dochter, sonder kinder; dat een goede ende sere devote vrouwe was, daer hertoghe Willem, haer man, sere droevich om was.

¶ Hoe dat biscop Vreric van Blanckenhem die van Groeningen brochte onder sine subjectie ende onderdanicheit.

¶ Dat liij. capitel.

Also here Vrerick van Blanckenhem, biscop van Utrecht, uut sekere oude brieven verstaen hadde, hoe dat die stede van Groeningen van rechtswegen toebehoerde sinen Stichte ende Sinte Martijns kercke, so docht hi ende nam op, hoe dat hi die stede weder soude moghen brenghen onder sijne subjectie ende onderdanicheit. Waeromme dat hi gesonnen heeft notabele ambassaden ende boden, requirerende ende ondersoekende oft si hem souden willen submitteren ende onderdanich wesen, hi wilde hen een goet ghenadich here wesen. Daer worde een dachvaert ghehouden, mer daer en worde niet ghesloten d' welcke wesen mochte tot voerdeel ende profijt van den biscop. Die biscop dit anmerckende, dede van sine luyden van oerloge begripen een starcke fortresse ende plaetse, omtrent een myle weges van Groeningen, ende dede dat ombegraven ende vast maken mit bolwercken ende toornen, dat hi daeruut die stede van Groeninghen benemen soude haer uutganc ende inganc totten landen van Hollant ende Ghelre. Mer als hi sach dat hi daer nyet veel mede en profiteerde, ende dattet henluyden nyet en hinderde, heeft hij doen vergaderen uut alle sijn Sticht ende andere landen vele vrome wapentuers ende soudenyers, ende heeft die stede van Groeningen beleyt mit groter macht ende heercracht. Ende dit was in 't jaer M CCCC ende één, omtrent Sint Jacobsdach. Die biscop dede die stede anstormen tot vele steden mit grote bussen ende andere instrumenten van oerloghe, ende quetste se mit allen sere an muren ende toornen, alsoe dat die van binnen sere daerof benaut waren. Die burgeren van binnen stelden hem vromelicken ende stoutelicken daertegen, bescermende haer muren ende poorten van den assaulte ende anvechtinghe van die van die van buyten. Daer bleef menich vroem man binnen ende buten der stede van den schieten ende werpen der stenen ende der pylen. Die Vriesen vernemende die benautheit der stede van Groeningen, waren seer sorchvoudich die alle dage sere starck te maken ende mit vitaelge ende soudenyers te versien. Dye biscop, nadat hi daer iij weken voir hadde ghelegen, ende anmercte dat hi die stede, die onwinlic was, also niet crigen en mochte, overmidts dat die Vriesen alle daghe daeruut ende inquamen, ende spijsden se ende voirsaghen se mittet gheen dat hem van node was, is hi ten lesten van den belegge opgebroken. Nyettemin, hij benaude nochtans die poorteren van Groeningen so seer, dat si nergens varen noch keren en mochten, dat si hem ten lesten gaven onder subjectye ende onderdanicheyt. Ende⁴⁵¹ sy hulden hem voer eenen heer, ende deden hem eenen eedt; ende aldus worde hij heere van Groeningen.

In ditselve jaer worden vianden die van Hamburch teghen den Hollanders; ende si en mochten tot genen compositye van payse comen,

Die ses-en-twintichste divisie

dan by grote sommen van penninghen. <CC xxxviiij-r>

¶ Van dat oerloge tusschen hertoghe Aelbrecht ende den here van Arkel.

Dat liiiij. capitel.

In 't jaer Ons Heren M CCCC ende één, doe begeerde ende versochte hertoghe Aelbrecht van Beyeren rekeninge te hebben van here Jan van Arkel, die x jaer lang rentemeester ende tresoryer hadde geweest der landen van Hollant. Here Jan, die een groot hoemoedich man was, en woude gheen rekeninge doen. Waerom dat hertoghe Aelbrecht committeerde ende beval dye sake den grave van Oestervant, sinen sone. Diewelcke terstont alle die goeden ende heerlic-heden des heren van Arkels in Hollant gelegen, als Haestrecht, Vlist, Stolcwijs, mit meer ander dorpen, dede confisceren ende toeslaen, ende bande den voerseiden here Jan van Arkel uuten lande van Hollant. Dit tornde seer den here van Arkel, ende dede terstont ontseggen mit open brieven den hertoghe Aelbrecht van Beyeren. Ende dese ontsegbrieven ontving hertoghe Aelbrecht, wesende op die tijt op 't huys te Nyeburch bi Alcmaer. Ende terstont daerna quam die here van Arkel onversiens vallen voer die stede van Oudewater, mit een deel gewapents volcs; mer hi en bedreef niet, wanttet terstont van den poorters vernomen worde wat sijn opset was. Ende verstoert wesende, toech hi voer 't huys te Ghijsenburch, ende wan dat ende beroefde 't. Daerna toech hi voer Werckendam, dair hi 't vier inschoot, ende verbrande 't, ende reysde so voert ende quam tot Alblasserdam, daer hi een deel armer luyden huysen ofbrande. Dit ghedaen sijnde, sende hi mede sijn ontsegbrieven hertoghe Willem van Beyeren, grave van Oestervant, hertoghe Aelbrechts soen. Ende die bode presenteerde dese ontsegbrieven den voerseide grave van Oestervant in presencie ende teghenwoerdicheyt hertoghe Phillips Lehardi, hertoghe van Bourgongen, op dye tijt wesende op 't slot te Kenout in Henegouwen. Dye grave van Oestervant ontving desen bode vriendelicken, ende dede hem des middaghes goede chyere, hem tonende een blide aensicht, ende begaefden mit milde gaven, ende senden wederom tot sinen here, ende seyde: "Gaet ende segt uwen here: 'Siet, het is in uwer macht geweest ons te ontseggen. Ende het sal oec in onser macht wesen, oft wi u weder in genaden sullen willen ontfangen oft niet.'" Ende corts hierna quam die grave van Oestervant uut Henegouwen bi hertoghe Aelbrecht sinen vader.

¶ Van dat oerloghe der Hollanderen ende der Arkelschen.

¶ Dat lv. capitel.

In 't jaer Ons Heren M CCCC ende ij versaemde here Jan van Arckel een deel ghewapents volcx, ende passeerde over die Lecke, ende quam in Crimperwaert, rovende ende brandende, ende nam mit hem enen groten swaren roef van beesten ende andere goeden, ende woude daermede binnen Gorichom trecken. Die van Dordrecht ende van Scoenhoven dit vernemende, sijn mit alle haer dorpen uutgetogen, ende quamen in die Nyepoert, ende vergaerden daer te samen, ende wouden den Arkelschen den rove mit macht benemen oft eenen strijt met hem vechten; ende quamen met blinckenden bannieren, mit

Die ses-en-twintichste divisie

trompetten, den Arkelschen te ghemoet. Als si nu by malcanderen quamen, geviel dair een scarpe scermutsinge ende harde strijt. Dair bleven in den anganc doot xxiiij dorpluden. Ende dair worden gevangen here Gherrit van Liesvelt, ridder; Wouter Simons soen; Adriaen Wittens soen; Gerrit Mobbout; Huge Beeldesniër, poorteren van Dordrecht; Burchaert ende Jan Robbrechts zoen, poerteren van Scoenhoven; ende vij lantluyden van Leckerkerck ende v van Screvelant. Opten vij. dach daerna, togen die van Rotterdamme ende Schiedamme uut, met vele gewapenden, ende quamen in 't lant van Arkel, ende verspreyden hem overal, gelijkken sprinc-hanen, verbarnende, verwoestende ende vernyelende alle datghene datter was bliven staen, ende sijn mit groten loven ende zege wederghekeert in Hollant, mit hem hebbende vele beesten ende andere rijcdommen die si daer hadden gheroeft.

In datselve jaer dede die grave van Oestervant vergaderen die van Haerlem mitten Kermers, dye van Leyden mitten Rijnlanders, dye van Amstelredam mitten Waterlanders ende Goylanders, <CC xxxviij-v> ende heeft se gesonnen mitten vromen ridder here Henrick van Wassenaer, burchgrave van Leyden, in 't lant van Arkel, dat si mit heercracht die opgeblasen hoevaerdicheyt heren Jans van Arkel castiën ende temmen souden, ende dat si verwoesten ende verdestrueren souden alle datghene also wel menschen als beesten dat in der heerlic-heit ende onder die dominacie van den here van Arkel geseten ware. Ende aldus devasterende ende destruerende alle datghene dat si buyten steden oft sloten staende vonden, sijn si mit ontwonden bannieren ende mit groter heercracht gecomen voer die stede van Hagenstein. Si anstormden ende bevochten die poorters mit menigerlei assaulte, mit schieten ende werpen van pylenloon, cloten ende andere instrumenten, ende si verbranden die voerstedes mit een molen ende keerden weder mit diverse goeden van beesten ende anders, ende quamen doer 't lant van Vianen weder in Hollant ongescadicht. Die here van Arkel siende dat alle sine heerlic-heit ende landt van Arkel so deerlicken was gedestruueert ende vernyelt, begreep hi wraeck daer over te doen; ende is ghecome mit een deel gewapender mannen voer Nyepoert, dat hi mit vechtenderhant gewonnen heeft ende verbrande 't tot in den gronde.

¶ Hoe hertoghe Aelbrecht dye stede van Gorichom belejde.

¶ Dat lvi. capitel.

Als hertoghe Willem van Beyeren, grave van Oestervant, dicwils in 't lant van Arkel gesonden hadde sine mannen van wapenen ende oerloge, ende hadden dat mit allen seer ghedestruueert ende verbrandet, ten lesten heeft hertoghe Aelbrecht, des graven voerseiden vader, opghenomen dye stede van Gorichom mit heercracht te belegghen, om den here van Arkel daer uut te verdriven ende te doen trecken in vreemden landen. Waeromme in 't jaer M CCCC ende iij heeft hertoghe Aelbrecht alle sine macht doen vergaderen uut Henegouwen, Hollandt, Zelant ende Vrieslant, vele gewapents volcs ende soudenyers uut Enghelant ende andere naciën, dattet ontellick was, ende in groter menichte. Die hertoghe Adolf van Cleve ende van der Marck ontseyde den here van Arkel mede doer hertoghe Aelbrechts wille. Ende dyerghelijken dede oec mede dye bisscop van Utrecht ende die stat

Die ses-en-twintichste divisie

van Utrecht, die den here van Arkel mede ontseyden. Die here van Arkel siende dattet al tegen hem opstont in stride, creech in sijnre hulpen den grave van Vernenburch; Jan, grave van Dalem, here van Steinvoorden; die jonc-heer van Reida; die jonc-heer van Hoemoet; grave Henricx broeder van Catsennelleboge; here Vreric van Bergen ende van Ycele, ridder; den here van Criekenbeeck; here Lucas van Boetselaer, ridder; den here van Ranst mit sijn broeders; here Willem van Ysendoern, ridder; here Aernt van Zeelen, ridder, mit sine broeders; here Aernt van Scoennouwen, ridder; here Dirck van Lienden, ridder; here Henric van Vayric, ridder; here Henric van Nyenstein, ridder, een bastaert van Arkel; den here van Zoelen ende Avesaet; here Adam Millinck, ridder; Otte van Vueren, mit meer ridderscaps des lants van Gulick ende van Ghelre. Hertoghe Aelbrecht, die niet of en liet van sijn opset, is mit alle sine edelen, riddersen ende schiltnechten, mit een groot machtich heer van volc gecomen, mit blinckende bannieren ende mit trompetten, ghecomen in 't lant van Arkel; ende heeft mit groter heercracht sere scarpelicken belegen die stede van Gorichom, op Sinte Pieters ende Pouwels dach, die here van Arkel daerbinnen wesende met al den edelen ende riddersen voer ghenoeft. Die hertoghe hadde dye stede ende dat slot al omme beleyt, mit een belegghen in deser manieren. In den eersten hadde dye hertoghe⁴⁵², mit den grave sinen sone, haer heer geordineert opten dijck tusschen dat dorp van Arckel ende die steden van Gorichom, an die noortside van der stede. Hertoghe Adolf van Cleve, mit jonc-heer Walraven van Bredenroede, mit vele steden van Hollant ende mit vele Engelschen, hadden haer tenten opgheslaghen an die oestside van die stede ende dat slot. Dye van Utrecht mit haer burgheren ende ghewapenden, hadden haer nederghesestelt an dye noortside van dat <CC xxxix-r> slot, in een plaetse gheheten den Twijschilt. Die Henewiers mitten Zuyt-Hollanders hadden haer plaetsen genomen an die zuytsyde van die stede ende dat slot. Die Zeelanders mitten Vriesen, mit meer andere gewapende vrome mannen, hadden begrepen die westside in vele diverse plaetsen. Dat heer aldus geordineert wesende, elc op sijn plaetse, doen worden toegestelt die grote bussen ende andere instrumenten tegen dat slot, datwelcke dagelixs so seer worde angescoten mit grote ende cleine bussen ende andere instrumenten, dat mitsdien die grote toern geheel ende al worde gedestruet ende ghebroken. Die poorters worden oec opter straten gaende mit pilen ende knipbussen seer gequetst, ende vele husen worden van den groten bussen ter neder gescoten. Die poorters mitten edelen daerbinnen wesende, weerden hem vromelicken, ende waren seere naerstich die vianden mit schieten ende werpen van hare mueren, poorten ende bolwercken te verdriven. Op eenre tijt is 't geboert, dat die jonc-heer van Reyda, dye jonc-heer van Hoemoet, mit meer andere edelen ende soudenyers, die poorten van der stede heimeliken deden opdoen, ende quamen onversiens ende schielicken in die leger, daer die Zelanders mitten Vriesen lagen, ende begonden mit groter moedicheit op hem te slaen om dye overhant te houden. Mer die Zeelanders cregen 't te quaet. Daer worde die jonc-heer van Reyde ridder geslagen. In deser scermutsinge worden gevangen van den Zeelanders Floris van Borselen; Floris van Abeel; Claes Kervinc van Reimerswael, heer van Lodijck, riddersen; Boudewijn ende Floris van Borselen, gebroeders; Willem van Reints; Phillips van Everingen; Jan, die bastaert van Borselen, met noch x C gewapenden. Mer heer Willem van Reimerswael, ridder, die starf corts daerna van sine

Die ses-en-twintichste divisie

quetsinge, ende worde binnen Gorichom begraven. Op een ander tijt daerna sijn weder enige edele ende soudenyers heymelic uut Gorichom gecomen in die leger des hertoge van Cleefs; ende daer geviel weder een sware scermutsinge ende slach, dattet vele doden an beyden syden bleven. Ende daer worden gevangen ende binnen Gorichom ghebrocht jonc-heer Walraven van Bredenroede; here Gielis Scenck; ridder Steven van Berenbroeck; Jacob Scicker; Pieter Potter; Huge Post, mit meer andere edelen ende soudeniens. Dit aldus gheschiet wesende, weynich tijts daerna, quamen uuter stede Willem van Ysendoern, Aernt van Schoennauwen, ridders; Jan Hoper, Thomas Westerdale; Jan Crocxtonghe, David Carmerdijn ende Thomas Herfoert, mit meer andere edelen ende poorters van der stede, ende quamen op die plaetse, daer die Henewiers lagen. Dair geviel een harde ende scarpe scermutsinge, mer si worden vromelicken wederstaen, ende confuselicken weder in dye stede gejaecht, ende sloegen se van afteren tot an die poorten van der stede; ende dit was op Sint Jans Onthoefdingen dach. Durende dit belegge sende die grave van Oestervant een deel vrome gewapende mannen in dye heerlic-heyte van Scoenrevoert, ende dede dat destrueren ende verwoesten tot lachter ende scande des heren van Arkel, dat welke si altemalen verbranden, ende vingen vele van den luyden die dair woenden. Als dit belegge geduert hadde omtrent xij weken, quam daer hertoge Jan van Beyeren, elect tot Ludick, hertoghe Aelbrechts soen, met heer Aernt van Leyenborch, met heer Hacke van Out-Hoesden, ridders, mit meer andere edelen, ridders ende schiltknapen, ende maecte daer enen pays in deser manieren: als dat die hertoge Aelbrecht mit zijn sone, die grave van Oestervant, souden comen binnen der stede; ende die here van Arckel soude enen voetval doen, ende bidden den heren om genade. Ende dat men des hertogen bannier uut dat slot soude steken enen helen dach lang, tot een teyken der victoriën. Dat ghedaen sijnde, quamen die binnen der stede, ende dat heer brack op ende vertoech.

¶ Van een wilde vrouwe dye in dye zee gevangen worde.

Dat lvij. capittel.

Omtrent dese tijt was 't een grote ende vervaerlicke storme van winde, van denwelcken vele huysen ter neder wayden, ende den menschen grote scade deden; ende braken oec ten selven tiden vele dijcken in, datter groot <CC xxxix-v> last van water in den landen quam. In desen storme ende oploepinge van den zeewater is comen driven ende swemmen een wilt ende ongetammet wijf in die Zuderzee, tusschen Campen ende Edam. Ende aldus swemmende in Purmer Yee, is si gecomen doer een gebroken gat van den dyke in Purmermeer, ende dreef aldus lange tijt op dat water, slapende ende wakende, van dat één eynde totten anderen. Ende si sochte haer aes ende cost in die gront van 't water. Si was heel naect van lichaem, sonder clederen an te hebben, mer si was behangen mit enigerley wateringe materië, als mosch, sliver ende ander slijm, al ruych bewassen; ende aldus bleef si daer swemmende lange menigen tijt, om ende wederom, niet wetende waer si hene soude, want si en wist niet weder uut te comen daer si ingecomen was, want die gaten van den dijck weder toegestopt ende gemaect waren van den Purmer Yee, daer si ingecomen was. Die vrouwen ende maechden, die mit scuten van Edam ende anderssins quamen ende voeren over die Purmer Yee melcken die

Die ses-en-twintichste divisie

coyen, saghen dicwils dit wijf driven ende swemmen in 't water, dair si seer of verscrigten ende vervaert waren, ende verwonderden sere van dat wijf. Ende als si se dus dicwils sagen, worden sij 't gewoon, ende quamen altemet naerder om te sien; dat si ten lesten t' samen spraken, ende vergaerden biéén, ende namen enen moet, ende togen dese vrouwe mit cracht ende geweld uut dat water in haer scute, ende brochten se binnen Edam opter straten. Niement en konde haer sprake verstaen, noch si en verstont die onse niet. Ende als si scoen ghemaect was ende gereinicht van den slime ende ruychte dair si mede bewassen was, deden si haer cleder an, ende si began onse spise te eten; mer nochtans was si altijt naerstich ende dairop uut, om weder in 't water te wesen; mer si worde te seer nau bewaert. Dit gerucht overal comende, quam daer veel volcxs om dit wijf te sien, uut vele vreemde landen. Dit vernemende die van Haerlem deden grote instancie ende versoeken an die stede van Edam om dit wijf te hebben om der nyewicheits willen; datwelke si toelieten, ende gaven se hemluyden. Ende daer wesende, leerde si spinnen, ende leefde menich jaer, ende starf ten lesten, ende worde op 't kerchhof begraven om des willen, dat si dicwils dat Heylighe Cruyce eer ende reverencie dede. Ende dit is geaprobeert ende ghecertificeert van enighe oude notabele ende warachtige mannen, die seggen dat si dese vrouwe binnen Haerlem in haer tijt hebben gesien. Waerom datter in dese cronike voer een nyewicheit is gheset.

¶ Hoe dat hertoghe Aelbrecht oflivich worde.

Dat lvij. capitel.

In 't jaer Ons Heren M CCCC ende iiij, doen starf die doerluchtige vorst ende prince hertoghe Aelbrecht in Beyeren, palensgrave opten Rijn, grave van Henegouwen, van Hollant, Zeelant ende heer van Vrieslant, op Sinte Pouwels dach in die winter, nadien hi sine landen hadde gheregeert xlvi jaer; te weten xix jaer als ruwaert ende voecht van sijn broeders wegen, ende xxvij jaer als grave⁴⁵³ here. Wiens lichaem mit groter eren ende betamelijcker uitvaert begraven worde by vrouwe Margriet, sijn eerste wijf, in Den Hage, op 't hof in der capellen, an dye noortside des Hogen Outaers, onder ene costelike ende scone tombe. Dese hertoghe Aelbrecht lyet twe bastaerts sonen after, behalven sine troude kinder, als Aeriaen die bastert, die in Papendrecht worde gheslegghen, ende heer Willem, die bastert, ridder, dye eerste here van Scagen. In desen tiden worde binnen Aemstelredam dootgeslagghen heer Willem Bruyns soen, priester, ende binnen Haerlem Dirc Simons soen, daer grote twist binnen der steden of opgestaen is, ende vele eerbare man- <CC xl⁴⁵⁴-r>nen om geslegen ende vermoert worden. Want binnen Haerlem, nadat Simon van Sanen was gheslegen, worde daer een oploep binnen der stede, die poorters teghen malcander, daer v luyden geslegen worden ende CCC uuter stede verjaecht ende ghebannen. In datselve jaer worde dat huys te Heemstede buyten Haerlem weder ghedestruert ende terneder geworpen.

Die seven-en-twintichste divisie

¶ Hier beghint die xxvij. divisie, ende heeft xxvij. capitelen.

Paeusen.

Anno M.CCCC. ende iiij.

¶ **Dat eerste capitel.**

Innocencius die vij. was die CC xij. paeus. Hi sat omtrent ij. jaer. Hij was een out ende ondersocht man van vele sciënciën ende experiënciën. Dye cardinalen hadden onder malkanderen een verbant gemaect, eer si ter koren ghingen, so wie van hem tot enen paeus gecoren worde, die soude, als hi des worde versocht, sijn paeusdom overgeven om die Heilige Kercke tot eendrachticheyt te brengen; mer hi starf te Romē ende wert tot Sinte Pieters begraven.

Anno M.CCCC. ende vi.

Gregorius die xij. was die CC xiiij. paeus. Hi was een Veneciaen, ende sat omtrent ij jaer. Hi was een man van groter strengichheit ende heilicheit, ende hadde mede beloefte dat paeusdom over te gheven als hi des worde versocht, also hi na dede in 't concilium van Pijsen in 't jaer M CCCC ende viij. Hi starf te Recanaten, ende wert aldaer mit groter eren begraven.

¶ In den jare Ons Heren M CCCC ende acht wert te Pijsen een concilium gehouden om te maken eendrachticheit in der Heyligher Kercken. Mer leyder! dat één quaet quam op dat ander, ende die één twist opten anderen. Want twee paeusen, als dese Gregorius die xij. ende Benedictus die xiiij., voir geseyt, worden ofgheset. Ende daer werdt weder een ander ghecoren, ende was een Minrebroeder, een groot subtijl doctoer in der Godheit, ende wert gheheten Alexander die v.; ende sat een jaer mit die ander ij paeusen, die ofgheset waren. Ende aldus waren in desen tijden drie paeusen.

Anno M CCCC ende ix.

Alexander die Vijfte was die⁴⁵⁵ CC xiiij. paeus. Hi was uut Creten, ende sat omtrent één jaer. Hi was een glorioes ende subtijl doctoer in der Godheit. Hi was een beminre der armer luyden, ende was seer milt in aelmissen ende ghiften te geven, dat hij self niet en behilt. Waerom hij al jockende plach te segghen, dat hi was geweest een rijck bisscop, een arm cardinael, ende een biddende oft nyet-hebbende paeus; want hi niet tijtlics behouden en hadde. Ende als hi sterven soude, so vermaende hi mit soeten woerden sine cardinalen om te arbeyden tot eendrachticheit der Heyligher Kercken, ende gaf hem die benedictie, seggende: "Vrede gheve ic u, mijn vrede laet ick u"; ende daer starf hij tot Bononiën, ende leyt aldaer totten⁴⁵⁶ Minrebroederen begraven.

Anno M CCCC x.

Johannes die xxiiij. was die CC xv. paeus. Hi was van Napels, ende

Die seven-en-twintichste divisie

sat iiiij jaer ende x maenden. Hi was een groot geleert man in den rechten. Hi began seer wel te doen om eendrachticheit der Heiliger Kercken, want in 't Concilium van Constans boet hi sijn paeusdom over te geven. Mer namaels wert hi arger, ende is heimelic voervluchtich geworden. Nochtans en heeft hem dat niet geholpen, ende wert gevangen. Doe resigneerde hi mit bedwanc, ende doe worde hi weder cardinael gemaect; ende starf te Florens, ende worde aldaer mit groter eren begraven.

¶ In den jaere Ons Heren M CCCC ende xiiij was dat grote Concilium te Constans in Swaven, om terneder te legghen ende of te doen dat scisma ende dye groote twedrachticheit die negenendertich jaren <CC xl-v> lang in der Heyliger Kercken hadde geweest. Ende dit Concilium worde toegebracht ende vergadert doer cloecheit ende wijsheit des keisers Segemonts. In denwelcken waren vijf nacyën, als Ytaliaens, Fransse, Duytsche, Spangerts ende Engels. Ende daer wert gedetermineert ende uutgeroepen, soe wat dese v naciën mitten cardinalen decerneerden ende uitspraken, dat soude vast ende van waerden wesen. Johannes dye paeus quam daerselver, hoewel dattet hem ontraden worde. Gregorius sende daer sine legaten ende oratoren, ende resigneerde dat paeusdom willichlic. Benedictus die wert ghepriveert ende beroeft van 't paeusdom. Ten lesten wert daer op ghedaen om eenen nyewen paeus eendrachtelicken te kieser, so worden daer gecoren uut elcke nacie vi notabele, geleerde mannen, die mitten cardinalen in die camer gaen souden ende haer stemme geven. So sijn dan in den jare Ons Heren M CCCC ende xvij dese gheëligeerde mannen mit xxxij cardinalen in die camer gegaen, ende coren eendrachtelicken op Sinte Martijns dach in den winter tot enen paeus Otto van Columna, een Romein, ende worde mit groter bliscappen overal verkondicht. Die keyser Segemondt mit grooter vroechden is in dye camer gecomen, ende viel neder, cussende des paeus voeten, lovende ende danckende God, dat die Heilige Kercke tot eendrachticheit gecomen ware. Men leset datter in dit Concilium vergadert waren op een tijt xxx M ix C ende xl personen, want het duerde iiiij jaer lang; behalven den paeus ende den keyser, waren in dit Concilium v bisscoppen cardinalen, xvi priesteren cardinalen, vij diaconen cardinalen, vij patriarcken, xxxiiij aertsbiscoppen, C iiiij biscoppen, lx abten, xxiiij hertogen, C xl graven, die iiiij generalen van den iiiij Biddende Oerden; voert dye ambassaten van allen heren ende steden van kerstenrijck. In dit Concilium worden sommige ketteryën ende ongeloven gecondempneert, verdoemt ende verdreven, als die ketterië Johannis Wijcleef in Engelant, ende sijn ij discipulen Johannes Hus ende Hiëronimus, gheboren by der stat van Pragen in 't conincrijc van Bemen, worden beyde verbarnt, die één een jaer na den anderen, op enen dach. Van deser ketteriën ende van den oerlogen daervan gecomen sal men na vinden in 't jaer van xvij. Ende daer worden vele goeder ponten ingeset.

Item. Datselver Concilium heeft oec determineert ende gesloten dat dat Concilium wettelic ende deghelick vergadert, representerende of bewisende die ghemene Heylighe Kercke, heeft sijn macht van Cristo, sonder enich middel. Ende alle staet, oeck die paeuslicke staet, is denselven Concilium sculdich gehoersaem te wesen in die punten, die welke dat dienen tot ghemeen vordering der Heiliger Kercken, als in punten des geloves ende dye daeran dragende sijn.

Die seven-en-twintichste divisie

Item. Het is oec in 't selver Concilium determineert ende geordineert, dat voertan tot allen x jaren soude ghehouden worden een ghemeen Concilium.

Anno M CCCC ende xvij.

Martinus dye v. was dye CC xvi. paeus; hi was een Romein ende sat xiiij jaer, iij maenden; ende die ander paeusen, als Johannes ende Gregorius, worden ofgeset. Dese Martinus was een alten machtigen rijcken paeus, ende een goet rechtvaerdich man; hi hilt dye openbaer straten veylich ende vry van rovers ende andere quade menschen. Hij dede veel ongeloven ende ketteriën te niet. Hij heeft veel goets gedaen in der Heyliger Kercken, daer hem seer toe geholpen heeft die edel vorst ende prince keiser Segemont. Hi hadde vergadert veel gelts ende scats om dat Heilige Lant weder te winnen, mer dat en hadde geen voertganc, want hi mitter doot belopen worde. Ende corts daer te voren dede hij vergaderen dat Concilium te Basel. Hi starf in 't jaer Ons Heren M CCCC xxxi, ende werdt tot Sinte Jans te Latranen begraven⁴⁵⁷, voer der heiligen apostelen Sinte Pieter ende Sinte Pauwels hoofden. Ende dat paeusdom vaceerde xij daghen. <CC xli-r>

¶ Anno M. CCCC.

Keyseren.

Robbrecht, palsgrave opten Rijn ende hertoge van Beyeren, worde van den koervorsten tot enen Roemschen coninc gecoren, als Wentzelaüs voerseit, overmits sine onachtsaemheyte ende quaden leven, ghedestitueert ende van den Rijcke ofgheset was. Dese Robbrecht worde tot Coelen in den Dom tot enen Roemschen Coninc van den biscop Vrederic van Coelen mitter yseren cronen gecroent, want die van Aken hem niet toelaten en wilden, omdat si Wentzelaüm ontfangen ende enen eedt gedaen hadden, dat hem namaels qualic bequam. Nochtans hulden si hem daerna in 't jaer M CCCC ende vi. Hi was een rechtvaerdich ende goet kersten man, want Aristotiles, die seyt in 't achte boeck Ethicorum, dattet gheen coninc en is die in allen doechden gheen excellenci en doet. Ende Salomon seyt in Proverbijs in 't xx. capitel, dat barmherticheyt ende waerachticheit bewaren⁴⁵⁸ den coninc. Hi wert geconfirmeert van Bonifacio, paeus, den ix. Hi hadde een groot oerloge teghen den bisscop Jan van Ments; ende als si te samen enen strijt souden vechten, starf hi tot Oppenheim, ende wert tot Heydelbergen⁴⁵⁹ begraven. Hij regeerde dat rijck x jaer lang.

Anno M CCCC ende x.

Segemont, Kaerls die iiiij. ende keyser van Romen, coninc van Bemen soen, was eerst coninc van Hongariën ende Bemen, wert in dit jaer van x van den koervorsten eendrachteliken gecoren tot enen Roemschen Coninc. Hi was een goet ende alten kerstlicken vorst, devoet ende goet van leven; hi heeft die Heilige Kercke, die in groot liden, druck ende tribulacie was, ende die volna mistroestich geworden

Die seven-en-twintichste divisie

was, te hulpe gecomen mit sijn wonderlike cloec-heyte ende wijsheyt. Hi en spaerde noch lijf noch goet om die Heylighe Kercke tot eendrachticheit te brengen. Hi reysde selver in persone in Vrancrijk, in Spangen, in Enghelant, ende van d' ene stede totter anderen om te maken een Concilium dat die Heilige Kercke weder tot enicheit comen mochte. Hi street ix striden tegen den Turcken, dair hi altijd victorie of hadde. Daerom is hi boven veel keyseren ende coningen gepresen, ende niet minre geacht dan Carolus Magnus, Theodosius Constantinus ende Otto: 't si in machte, doechsaemheit ende goedertierenheit. Hi wert te Rom van Eugenius die iiij. gecroent mit groter solemniteiten. Hi hadde als coninc van Hongariën ende Bemen gheregeert xxij jaer, ende dat keiserrijk xxvij jaer. Ten lesten starf hi in 't jaer M CCCC xxxvij, ende wert tot Veradinen begraven, als hi begeert had in sijn testament. <CC xli-v>

¶ Van hertoghe Willem van Beyeren, die xxiiij. grave van Hollant, Zeelant ende Vrieslant.

¶ Dat ij. capitel.

Willem, hertoge in Beyeren, grave van Oestervant ende van Henegouwen, worde na sijn vaders doot die xxiiij. grave van Hollant, Zeelant ende heer van Vrieslant. Alle die steden sijnre landen ontfingen van hem hare rechten ende privilegiën, ende dye edele ende vasallen haer lenen ende leengoeden, ende die officiers haer diensten, ende worde ghehult ende ontfangen in allen landen ende steden als 't ghewoenlic is. Hi hadde eerst in sine jonge jaren te wive Maria, coninck Kaerls dochter van Vrancrijk die vij., die desen jongen hertoge ridder maecte voer den Dam in Vlaenderen; mer si starf jonck. Daerna nam hi te wive hertoge Phillips Lehardi dochter van Bourgongen, grave van Vlaenderen, Artoys, etcetera, dair hi een enige dochter an wan, geheten Jacoba. Ende worde geboren in 't jaer M CCCC ende één, omtrent Sint Jacobsdach. Dese hertoge Willem was altijd seer geneycht tot die wapenen, ende was in sijnre tijt een glorioes ende ontsiende prince, groot ende lang van statuere, schoen van lichaem, wijs ende cloeck in striden ende oerlogen, ende seer victorioes; rechtvaerdich in justicie te doen; milt ende goedertieren tegen den armen.

¶ Van den doot hertoge Phillips Lehardy van Bourgongen, etcetera.

Dat iij. capitel.

In desen tiden, als in 't jaer M CCCC ende iiij, worde mede oflivich Phillips Lehardy, hertoge van Bourgongen, grave van Vlaenderen, van Artoys, etcetera. Dese hertoge Phillips hadde in sinen leven gemaect ende geordineert sine iij sonen, wat elck na sijnre doot hebben ende besitten soude. Jan van Digon, sine outste soen, hadde hi gemaect dat hertoechdom van Bourgongen, dat graefscap van Vlaenderen, Artoys, Bourgongen ende die heerlicheit van Salijns ende Malijns. Anthonis, sinen anderden sone, hadde hi gemaect na vrouwe Johannan sijnre moyen doot dat hertoechdom van Lottringen, Brabant, Limburch ende dat marcgraefscap des Heyligen Rijcs, als Antwerpen mit sinen toebehoerren. Phillips, sinen iij. sone, hadde

Die seven-en-twintichste divisie

hi gegeven die graefscappen van Nyvers, Rethers ende Retheloes, mit meer andere heerlic-heden. Dese hertoghe Phillips starf te Halle in Brabant opten xxvi. dach van Aprille, ende worde mit groter eren ende costelicken uutvaert gebrocht ende begraven buyten Dygioen in Bourgondiën in een Cartuser cloester, dat hi selver hadde ghefondeert; ende des jaers daerna starf vrouwe Margriet, sijn wijf, grave Lodewijcs van Vlaenderen enighe dochter, ende worde begraven te Rysel, bi haren vader.

In ditselve jaer verdreven die van Ludic here Jan van Beyeren, haren elect, uuter stat van Ludic, mit alle dyeghene dye 't met hem hilden, omdat hi so lange dat bisdom van Ludic als een waerlic man hadde geregeert, ende dat hi gheen priester worden en woude, dair veel verdriets ende leets ende veel quaets van striën ende oerlogen na om ghecomen sijn, ende dat Sticht van Ludic seer om bedorven ende destrueert worde, vele luyden gevangen ende gheslegen, dat seer te beclagen was in dyen tiden.

¶ Hoe die steden Gaspaern, Haghensteyn ende Everstein gewonnen ende gedestruert worden.

Dat iiij. capitel.

In 't jaer Ons Heren M CCCC ende v, doe vergaerde here Willem van Ysendoern uuten name des heren van Arkel een deel vrome mannen van wapenen, mitten welcken hi gegaen is in den gedaenten ende manieren als coepluden in sommige coopscepen, ende sijn gecomen coopmans gewijs op die Vastelavont voir die stede van Worichom, ende veynsde hem oerlof te willen bidden van den tolnaer, begreep hi mit sine soudenyers dye poorte van der stede ende sloghen Henric Hoert, den tolnaer, doot. Die stede aldus gecregen hebbende, dede heer Willem dye terstont pilgeren ende beroven, ende stack daer dat vier in, ende verbrande se, ende quam weder tot Gorichom met vele gevangen, als mit Gerrit van der Heyde ende Jan van der Heide, Claes, die Burchgrave, Jan uuten Camp mit noch xxix rijke mannen. Hertoge Willem dit verhorende, dat die here van Arkel alsulken pays als hertoge Jan van Beyeren, elect van Ludic, sine broeder, tusscen hem ende den here van Arkel hadde gemaect, so <CC xlij-r> scentlicken ende boesliken hadde gevioleert ende ghebroken, is hi mit allen seer toernich geweest. Waeromme dat hi in die meninge was den here van Arkel te bevechten, ende heeft weder van nyewes een aliancie ende verbant gemaect mitten biscop ende den stat van Utrecht, ende heeft na Paesschen in datselve jaer doen vergaderen een groot heer van volc uut Henegouwen, Hollant, Zeelant, Vrieslant ende uut dat Sticht van Utrecht. Dit volc vergadert wesende, is hij mit grooter macht gaen leggen voer dye stede van Gaspaern, ende dye sloten Hagenstein ende Everstein. Ende dese ij sloten laghen omtrent een vierendeel myle weechs van malcanderen. Mer dat slot te Everstein is nu altemael ofgespoelt van die Lecke. Die here van Arkel hadde hiertegen binnen die stede van Gaspaerne gesonnen ende op 't huys te Hagenstein vrome mannen van wapenen: Jan van der Hoeve; Allert Pufflit; Lucas van Boetzelaer; Willem van Lienden ende jonc-heer Jan van Arkel, here van Zoelen, ende Jan, die bastert des heren soen van Arkel, mit meer stoute ende cloecke wapentuers ende soudenyers. Ende op dat slot te Eversteyn hadde hi gesonnen den

Die seven-en-twintichste divisie

here van Broec-husen, den here van Hoechstraten, here Willem Ranst ende here Henric van Nyenstein, ridder, des heren bastert broeder van Arkel, mit meer andere vrome ende wise mannen van wapenen. Hertoge Willem hadde doen opslaen iij grote bloc-husen; dat ene hadde hi doen slaen opwaerts boven Eversteyn op die Lecke; ende hadde die Lecke doen toepalen, dat die van den huse geen vitaelge noch andere dingen toecomen en mochten. Dye andere ij bolwercken hadde hi doen slaen voer dye stede van Gaspaern ende dat slot van Hagenstein, ende liet enen diepen graft graven van dat ene bloc-huys totten anderen, dat dye van der stede ende dat slot niet lichtelic uutcomen mochten. Ende als dese ij bolwercken volmaect waren, sette hi daerop cloecke, vrome ende wijse mannen van oerloghen, mit veel soudenyers, ende dede se wel voersien mit provande ende anders dat hem van node was, ende hi reysde weder in Hollant. Daerna, omtrent Sint Jacob, sijn die biscop van Utrecht ende hertoghe Willem overéengecomen ende concludeerden dat si wouden vergaderen grote macht van volck, ende wouden dese stede van Gaespaern ende die sloten Hagenstein ende Everstein mit macht van volc beleggen ende bestormen. Die hertoge is gecomen ende belejde crachteliken mit een groot heer dye stede van Gaespaerne ende dat slot te Hagenstein, dat daer vast an lach, ende dede daervoer oprechten iij grote instrumenten ende bussen, daer hi die van der stede ende van den huise sere mede quelde ende benaude. Die bisscop van Utrecht quam mede mit groot volc van wapenen uut synen Stichte van Utrecht, ende belejde dat slot te Everstein crachtelic ende starckelic; datwelcke si dagelixs an bestormden mit schieten ende werpen van grote stenen. Die hertoge hadde⁴⁶⁰ die stede ende dat slot doen omcingelen ende maken mit enen heyninge ende glintinghe van rijs ende andere dingen, oft enen tuyn hadde geweest, also dicht ende vast in malcanderen gewrocht, datter nauwelic een hont oft catte doer mochte. Ende alsoe 't ene harde winter was, ende die graften ende wateren bevroren waren, ende hij wel wiste datter niet vele vitaelge in die stede en was, soe dede hi reetscap maken van ladderen ende andere instrumenten, omme die stede te beclimmen; ende dit was omtrent Sinte Luciën dach in den Advent. Ende also die cappetein van der stede, jonc-heer Jan van Arkel, here van Zoelen, des heren van Arkels neef, mit eenre pylen dootgescoten was, daerom gaven hem die poorters ende die borchsaten op in des hertogen genaden op Sinte Thomas avont apostel. Die hertoge dede die stede ende dat slot tot allen hoeken ende plaetsen ansteken, ende verbrande 't in die gront. Ende hi bleef dair so lange leggen, totdat alle die husen ter aerden toe ofgebroken ende geslechtet waren. Als dat die van Everstein verhoerden, die also swaerlic belegen waren ende geen vitaelge meer en hadden, dat si paerden vleys ende rotten van honger aten, gaven hem mede in gevangenissen te gaen des biscops, ende dit was op Sinte Thomas dach. Ende die biscop dede dat slot ter aerden toe ofbreken ende slechten, d' welcke nu altemael in die Lecke leyt ofghedreven.

Dye hertoghe is vandaen ghetoghen des dages na Alre Kinderendach, ende quam <CC xlij-v> mit vele gevangen, mit enen groten roef, in des Graven Haghe, daer hi mit groter eren ende triumphen blidelic worde ontfangen. Daerna worde een bestant gemaect bi tusschenspreken van edelen mannen, tusschen den hertoge ende den biscop an d' ene side, ende jonc-heer Willem van Arckel an d' ander syde; ende hierbuyten bleef die here van Arkel. Ende dit bestant soude dueren tot Pijnxsterdach toe.

¶ Hoe dat here Jan van Bredenroede ghevangen worde.

Dat v. capitel.

Daerna, in 't jaer M CCCC ende vij, des dages na Sinte Urbanus dach, starf here Willem van Abcoude ende van Wijck te Duersteden, gheen kinder anders afterlatende, dan allene joncfrouwe Johanne, die doe was een besloten nonne ende professijt in 't cloester te Wijck te Duersteden, huysvrouwe Jans van Bredenroede, professide convaerds totten Carthusers buyten Utrecht. Ende dese here Willem worde begraven in 't cloester te Wijck voerseit. Doen quam jonc-heer Jacob van Gaesbeec, heren Sweers soen van Gaesbeec, des voerseiden here Willems broeder, ende accepteerde ende nam die heerlic-heden van Abcoude ende Wijck. Dat siende here Jan van Bredenroede, die convaers voerseyt, doer informatie ende ingeven van eenige quade raetsluyden, is uut dat cloester gegaen, ende als men seyde creech hi dispensacie ende oerlof van den stoele van Romen, dat hi sine huysvrouwe weder uut den cloester soude mogen nemen, ende soude also mit haer accepteren ende anvaerden die heerlic-heden van Abcoude ende Wijck. Ende alsoe hem vele resistencye ende wederstant in deser saken ghedaen worde, so is dese here Jan voerseyt in 't jaer Ons Heren M CCCC ende x, opten ix. dach in aprille, mit veel gewapents volcs gecomen in dye stede van Wijck; ende daer viel een grote schermutsinghe, daer vele poorters doot bleven, ende heeft sijn huysvrouwe uut dat cloester ghenomen, ende brocht se in sijn herberge. Dit vernemende here Vrerick van Blanckenhem, biscop van Utrecht, heeft terstont vergadert alle die soudenyers die hi gecrigen mochte, ende is getogen van der Horst, daer hi doe lach, ende quam mit gewapenderhant binnen die stede van Wijck. Ende hi nam heren Jans huysvrouwe, ende besloet se weder in dat cloester ende heren Jan van Bredenroede nam hi gevangen, ende gaf hem jonc-heer Jacob van Gaesbeeck, dien gevangen sette op 't huys te Wijck. Ende aldus worde dese jonc-heer Jacob van Gaesbeec vriheer van Abcoude ende van Wijck. Daerna, in 't jaer M CCCC ende xi, den x. dach van januario, starf dese voirseide joncfrou Johanna in 't cloester te Wijck, heren Jans huysvrouwe, ende leyt aldaer begraven. Ende na haer doot worde here Jan van Bredenroede uuter vangenissen ghelaten, mer hi en ghing eylacy niet weder in 't cloester: hi worde namaels in die grote strijt te Blangijs gheslagen, anno xiiij C ende xv.

¶ Van den oerlogen tusschen den Hollanders ende tegen die Arkelse ende die Gelresse.

¶ Dat vi. capitel.

Also dat oerloge tusschen hertoge Willem ende den here van Arkel noch niet ghepayst en was, die rijke ende treflicke mannen in den lande van Arkel begonnen vast daghelixs armer te worden, omdat haer landen nyet gebouwet ende sonder vruchten bleven leggen; waeromme dat si tegen haren here van Arkel begonnen te murmureren ende op te staen; want die gemeen sprake ghinc onder hemluyden, dat hertoge Willem bi sinen ridderscap hadde gesworen dat hi hem mitten here

Die seven-en-twintichste divisie

van Arkel nimmermeer versoenen en soude. Jonc-heer Willem, sijn soen, dit siende, ende anmerckende, was des sere gestoert, dat sijn vader hem so vermetelic stack ende sette tegen sulken machtigen mogende prince. Hi vermaende dick sinen vader mit goeden informaciën, dat hi doch vrede maken woude, ende hem versoenen mit dye machtige princen, sine adversanten, als mit hertoge Willem, mitten Hollanders, mitten bisscop van Utrecht ende den heere van Vianen, mit dat Sticht van Utrecht. Ende dese jonc-heer Willem sach dat hi niet en vorderde bi sinen vader, ende hem niet bemorwen mochte, is hij mit erren moede van sinen vader gereyst. Ende van dier tijt voert was jonc-heer Willem <CC xliij-r> naerstich ende sorchvoudich, omme de rijcste ende machtichste van der stede van Gorichom tot sijnre vriendscappen ende trouheit te trecken, als heere Jan Gherrits soen, proest in Gorichom; Coenraet; Jan, Aernt ende Gerrit, iiiiij gebroeders van Haerlaer; Ambrosius Woutersoen ende Jan van Donck, gecomen van enen bastert van Arkel. Ende als dese hemselves mitten jonc-heer van Arkel hadden verbonden, concludeerden ende sloten si te samen, dat si vrede maken wouden mitten hertoghe, ende laten den here van Arkel daerbyuten. So is 't geboert, dat die here van Arkel gereden is tot hertoge Reinout van Gulic ende van Gelre, sijns wijfs broeder, dat die jonc-heer van Arkel gecomen is binnen Gorichom, ende heeft doer raet der voerseider personen ofgeset alle den raet van der stat, die van sijns vaders wegghen dienden, ordinerende ende settende enen anderen drossaet ende anderen raet. Ende dierghelijken dede hi in die stede van Lederdam ende op dat slot aldaer. Dye here van Arkel, die hier niet of en wiste, als hi wederghereden quam uutten lande van Ghelre, ende meende binnen Gorichom te riden, so sloten sy die poorten toe, ende wouden niet inlaten; ende comende voer dat slot, deden si so mede, ende en woudens niet in hebben. Waeromme dat die here van Arkel sere ghestoert ende toernich worde, ende reet wederom nae dye stede van Lederdam, daer hem desghelijcken mede gedaen worde. Die here van Arkel dit merckende, versuchte hem, reet hi van stonden an sonder eten of drincken weder na 't lant van Gelre toe. Een luttel tijts daerna sende die here van Arkel al heimelicken enige secrete mannen van sinen rade tot sinen sone jonc-heer Willem, dye hem also informeerden ende onderwesen, dat hij quam tot 's-Hertoghen Bussche, ende begeerde ghenade van sinen vader, ende maecten pays, die vader ende dat kint, sonder raet ende enich bywesen dergheenre daer hi hem mede verbonden hadde, als die machtichste ende rijcste van der stede. Waeromme, als dese acht voerseit dit verhoorden, waren si des qualicken te vreden, ende waren sere ghestoert opten jonc-heer van Arkel, dat hi buyten haren raet ende consent pays mit sinen vader hadde ghemaect; ende corts daerna, als die jonc-heer van Arkel quam gereden voir Gorichom voer die poorten, terstont waren daer dese acht voirseit mit haren adherenten ende fautoers, ende en woudens niet in hebben, seggende dat hij een tractaet van payse hadde ghemaect buyten haren wille ende consent, boven die loftennisse die hi hemluyden hadde gedaen, als dat hi ghenen pays mit sinen vader maken soude, si en souden daermede inbegrepen wesen. Doen reet die jonc-heer van Arkel mitten sinen wederomme, ende quam tot sinen oem, hertoge Reinout van Gulic ende van Ghelre. Na den vertrecken des jonc-heers van Arkels, senden dese acht personen notabele commissariën ende boden an den duchtighen prince hertoghe Willem in Beyeren, grave van Henegouwen ende van Hollant, versoeckende ende begerende pays te hebben mit hem, ende wouden hem ontfangen voer

Die seven-en-twintichste divisie

enen here, op sulcke condiciën dat hi hemluyden bescermen wilde tegen den here van Arkel ende den jonc-heer sinen sone. Die hertoge, die van deser tidinghe sere verblijft was, dat hi also, sonder strijt oft oerloge, sinen adversant ende viant den here van Arkel t' onder doen ende verdriven mochte, is hi omtrent Pijnxster gecomen in 't stedeken van Worichom, ende worde op 't huys te Arkel gehult ende angenommen mit groter feesten voer enen here van Arkel, belovende ende swerende te onderhouden die oude ende nyewe privilegiën ende hantvesten. Daerna quam hi tot Gorichom in dye stede ende op dat slot, ende worde daer dyergelijcken mede gedaen. Des anderen daghes reet hi tot Lederdam, daer hij in die stede ende op 't slot mede gehult ende ontfangen worde als een heer van Lederdam. Ende die hertoge maecte in dese huldinge dese nabescreven personen ridderen, als Coenraet, Jan, Aernt ende Gherrit, iij ghebroeders van Haerlaer, Ambrosius Wouters-soen die Verwer, ende Jan van Donck. Dye here van Asperen verhorende dat die hertoghe tot Gorichom was, quam hij hem tegemoet riden omtrent Lederdam, mit groter reverenciën ende eren; ende siende dese <CC xliij-v> voersejde personen, mit gulden halsbanden, ridderen gheslagen, verwonderende, seyde hi: "Gheduchtige here, wacht u wel van dese ridderen; want datghene dat si horen eygen heere hebben gedaen, dat mochten si t' avont of t' morgen u doen." Dit gheseyt wesende, lachte die hertoge, ende nam mittien den here van Asperen onder den arme, ende togen haestelicken tot in hoer herberghe; ende daerna reysde die hertoghe weder in Hollant. Die here van Arkel mitten jonc-heer sinen sone poechden ende arbeyden sere naerstelicken, hoe si in eniger manieren soudon mogen recupereren ende wedercrigen haer vaderlick erve, dat lant van Arckel. Dye hertoge dit vernemende, sende here Phillips van Dorp, ridder, mit v gewapende mannen binnen Gorichom, om die stede te bewaren. Die jonc-heer van Arckel heeft by hem vergadert bi vrienden hulpe uut Ghelrelant enige vrome mannen van wapenen, dat sijn vrienden waren, ende is in der nacht al heimelicken ghecomen op des Heylich Cruys-avont in den herfste an der stede mueren van Gorichom, bi den toern geheten Roberts toern, ende beclommen die stede, ende quamen over die mueren mit ladderen, tot in die stede. Die wakers vernemende dat die jonc-heer over die mueren clam, liepen haestelicken wech ende verberchden hem, om niet geslagen te worden; ende die jonc-heer dede die poorte an die oestside van der stede opslaen, ende liet dat ander volc mede incomen mit horen bannyer, mit groten gecry ende roepen. Die poorters die 't mit hen hilden sijn terstont bi hen gevallen, niemant yet misdoende, dan alleen Henric van Straten, die in den eersten anganck dootgheslagen worde. Des anderen dages worde Dirc dye Cock onthoeft, ende was here Ambrosius naeste mage. Ende als die wederparty van den jonc-heer van Arkel alle ontcomen ende over dye mueren uuter stede gecloppen waren, terstont toech dye jonc-heer met alle sine macht voer dat slot te Arkel. Dye borchsaten verweerden hem vromeliken met bussen, clovers ende armborsten, ende weerden die Arkelse van den burch mit groter macht ende cracht. Als hertoge Willem dit vernam, dede hij terstont vergaderen een scoen heer volcx uut Hollant ende Zeelant, ende quam voer Gorichom, om sijn belegghe dairvoir te maken, ende hi verdreef den jonc-heer van Arkel van dat belegghe voer 't slot te Arkel, dat hi weder toech binnen Gorichom. Die hertoghe die voer hem genomen hadde die stede van Gorichom crachtelicken te belegghen, sende terstont an alle sine edelen, ridderen ende leenmannen des lants van Hollandt, Zeelandt ende mede an dye stadt

Die seven-en-twintichste divisie

ende dat Sticht van Utrecht, dat si bi hem souden comen voer Gorichom. Die hertoge Reinout van Gulic ende van Ghelre, des jonc-heren oem, dit vernemende, was des sere verblijt, ende dede hertoge Willem van stonden an mit open brieven ontsegghen, ende vergaerde een groot machtich heer van volc van wapenen uutten landen van Gulick ende Ghelre, ende quam daermede nyet verde van Gorichom, ende hadde mit hem vele vitaelge ende provande. Die poorters van Gorichom togen uut mit groter macht, ende haelden die vitaelge, ende brochten se binnen Gorichom. Hertoghe Willem verhorende die toecoemst des hertogen van Ghelres, brack op mit sijn heer van den belegge, ende sloech sijn tenten neder by der capellen in Dalem, opten dijck, bi dat heer des hertogen van Ghelres, provocerende ende beroepende den Ghelressen om te striden. Mer die strijt worde aftergelaten, om die aenstaende nacht. Ende die Ghelressen toghen in der nacht weder terugghe na Ghelrelandt toe. Dat welcke hertoge Willem vernemende, keerde hij weder voer die stede in sijn belegghe. Ende hi voersach ende besorchde dat slot te Arkel ende andere fortressen mit vitaelge, ende anders dat hem van node was, ende hij toech weder in Hollant. Een tijt hierna, soe quamen dye here van Arkel mit jonc-heer Willem sinen zone, ende resigneerden ende gaven over hertoge Reynout van Gulick ende van Ghelre vry heel ende al alsulke ansegghen als si hadden an die stede van Gorichom, op condiciën ende voirwaerden dat hi die stede van Gorichom nimmermeer en soude <CC xliiij⁴⁶¹-r> laten vervreemden van den hertoechdomme van Ghelre. Want die jonc-heer van Arkel was alleen een enich ende waerachtich erfghenaem der landen van Gulick, Ghelre ende Zutphen, want hertoge Reinout en hadde gheen kinder, ende hi was een broeder van des jonc-heren moeder van Arckel; ende aldus worde hertoge Reinout van Gulick ende Ghelre gehult ende ontfangen voer enen rechten here van Gorichom. Waerom dat een groot oerloghe opghestaen is tusschen Hollant ende Ghelrelant, ende deden malcanderen grote onverwinlijcke scaden, mit roven, mit branden, mit vanghen, mit slaen, daer si konden ende mochten; want die Hollanders quamen dicwils in 't lant van Ghelre, rovende ende brandende tot Brakel, te Beets, in Thielrewaert ende Bommelrewaert ende andere plaetsen ende dorpen, stichtende roef ende brant, ende deden veel scaden. Daerteghens quamen op eenre tijt dye Ghelressen tot Heechuysen, daer si stichten roef ende brant. Die castelein van Hoesden, here Jan van Cronenburch dit vernemende, vergaerde terstont bi hem alle die Hollanders ende poorters van Hoesden die hi crigen mochte, ende quam mit groten geluyde van trompetten, mit roepen ende ghecry tegens dese Ghelressen. Dat Gelresse heer was wel x man tegen één groter ende meerder dan die Hollanders; mer wanttet een duyster, mistich ende nevelachtich weer was, ende dat één heer des anders macht niet bekennen mochte, so worden die Gelressen also sere verslegen ende vervaert van den groten ghecry ende roepen der Hollanderen, dat si den rugge wenden, ende liepen al dat si mochten weder om. Want si meenden ende sorchden dat heel Hollant op hem quam gedrongen. Die castelein vervolchde se sere haestelicken, ende nam meer Gelressen gevangen dan hi selver volc uut hadde gebrocht. Wonderlic ende avontuerlick was dese vlucht der Gelressen, want daer wasser vele dye Mase overvaren ende swemmen wouden, die verdroncken. Nu hoirt een wonderlic avontuer, dat lachens waert is. In dese nederlaghe ende wechlopinge waren vij Ghelresse biéen, die also verbaest waren in 't lopen, dat si niet en wisten waerhenen dat si hem keren souden. Ende quamen in 't dorp van Heechuysen,

Die seven-en-twintichste divisie

dat si verbrant hadden, ende berchden hem in een varckenscot. Als die nacht anquam, ende het doncker began te worden, quam die soch ende stiet mit haer muyle an dye doere, om daerin te wesen. Die Ghelresse, die in 't varckenschot lagen, waren vervaert, ende meenden dattet haer vianden hadden geweest die se vervolchden, riepen mit luyder stemmen: "Wi geven ons, wi gheven ons!" ende "en slaet ons nyet doot, mer neemt ons gevangen!" Die lantluden dit gerucht hoerden, quamen seer snelliken den soch, hoer hoeftman, te hulp, ende namen se gevangen.

Des jaers dairna, in die Vasten, dede hertoge Willem maken een groot starck bloc-huys; ende als dat bereyt was, sende hi sijn volc van wapenen uut mit groter macht, ende dede 't opslaen te Dalem over Lovensteyn an d' ander syde van dye Wale. Ende dit was opten Witten Donredach. Des 's morgens vroe, eer dat bloc-huys opgherecht ende bereyt was, ende wel besorcht ende bescermt, quam hertoge Reynout van Gelre mit veel gewapents volcs, om dairmede een fortresse ende bolwerck op te slaen ende te maken. Mer siende dat die Hollanders daer één opgheslagen hadden, began hi mit slangen ende scerpentinen ende mit andere grote bussen op dat bolwerck te scieten, om dat te destrueren ende te breken, ende die Hollanders te verjagen. Mer 't en bate nyet; die Hollanders schoten vreselic wederom, ende weerden hem vromeliken, ende volmaecten dat bolwerck, also sij 't begrepen ende begonnen hadden. Dese dinghen dus staende, is in Hollant ghecomen hertoge Jan van Beyeren, elect van Ludic, hertoge Willems broeder, ende ordineerde ende maecte een vast bestant tusschen sinen broeder ende den hertoghe van Ghelre, iij jaer lang ghedurende, totdat men screef duysent vierhondert ende xi.

¶ Hoe hertoghe Lodewijck van Orlyëns binnen Parijs gheslegen wort.

¶ Dat vij. capitel.

In 't jaer Ons Heren M CCCC ende vij, op Sinte <CC xliiij-v> Clemens avont worde hertoge Lodewijc van Orliëns deerlic dootgeslagen binnen Parijs, ende was coninck Kaerls broeder die vij. van Vrancrijc. Ende dit, als men seyt, doer versoeck ende toedoen hertoghe Jans van Bourgongen, die nochtans twe broeders kinder waren. Ende dese hertoge Jan hadde te wive hertoge Willems suster van Beyeren ende van Hollandt; ende hertoghe Willem hadde weder te wive hertoge Jans suster van Bourgongen. Die sake waerom dat dese hertoge Lodewijc gheslagen worde, was dese: Hertoge Lodewijc voerseit hadde hier te voren in 't jaer M CCC ende lxxxiiij den grave Lodewijck van Vlaenderen soe vast ende nauwe doen besetten tusschen sijn bedde ende die want, ende deden also drucken ende perssen teghen die muyr, dat hi in drie daghen daerna starf. Ende dese grave Lodewijcx dochter was hertoge Jans moeder van Bourgongen. Ende hoewel dat gesoent was, nochtans bleef daer een wortel van nidicheyt tusschen hem beyden. Andere scriven een ander sake, als Gaguinus, ende is dese: hertoge Jan van Bourgongen, dye nam voer hem den coninc van Vrancrijc ende die croen te regeren, ghelijcken Phillips Leahdy, hertoge van Bourgongen, sijn vader, gedaen hadde. Dat en woude dese hertoge Lodewijck van Orliëns, des conincs broeder, niet wel ghehengen, nemende voer hem dattet hem bet betaemde, ende dat hi daer meer toe gherecht was dan hertoghe Jan; ende uut desen is een grote haet

Die seven-en-twintichste divisie

ende nijt tusschen hem beyden opghestaen. Anmerckende dan hertoge Lodewijck, dat hi den hertoge van Bourgongen openbaerlic niet wederstaen en mochte noch uuter cronen van Vrancrijc verdriven, want hi een seer wel ghemint ende liefstal man was in Vrancrijc om sine milde gaven ende eerbaerheyt, dye hij overal toonde; ende dat hi den coninc ende dat conincrijck in groter mogentheit regeerde, ende grote audiency ende gehoer bi den coninc ende sinen rade hadde, dus heeft die hertoge van Orliëns voir hem genomen, dat hi hem verradelic ende heimelic woude doen slaen. Daerna is 't geboert, dat die hertoge van Orliëns ghereden is op een casteel leggende in 't hertoechdom van Orliëns, toebehorende enen ridder, bi wiens huysvrouwe dese hertoghe boeleerde; datwelcke die ridder niet wel ghedogen en mochte, mer hi en mochte 't niet keren. Na den avontmael is 't geboert dat dese hertoge ende dye ridder tesamen speelden om recreacye te maken, ende die avontuer viel den hertoge mede, dat hi desen ridder alle sijn gelt ende cleinoden, ende alle sine roerlicke goeden, ende ten lesten sijn slot, sijn lant ende sijn heerlicheyt ende alle dat hij hadde, ofwan. Als nu die ridder niet meer by te setten en hadde, ende hi twemael meer verloren hadde dan alle sijn goet waert was, viel hij neder op sijn knyën, biddende den hertoge om gracie, want hi en mochte 's nyet al betalen. Doe nam hem die hertoge vriendelic op van der aerden, ende seyde: "Siet, ic sal u quijtscelden alle dat ic van u hebbe gewonnen; ende ic sal 't u laten houden, wildi mi loven ende sweren dat ghi den hertoge van Bourgongen dootslaen sult, heimelic of openbaer." Dye ridder beloefde 't hem, hi sout doen. Dese ridder hadde vernomen, als dat hertoghe Jan comen soude uut Vlaenderen in Vrancrijc; dus nam hi mit hem een deel volcx van wapenen, die onder den hertoge van Orliëns dienden, ende stelde hem in een heymelike plaetse om den hertoghe te slaen. Mer hi was alsoe bewaert mit archyers ende volck van wapenen, dat hij den hertoghe lyet passeren, want hi hem te machtich was van volck. Waeromme dat dye ridder blide was, want hij behouden sijnre eren ende loftenissen een sake hadde die dootslach te vertoeven tot op een ander tijt. Ende alsoe dese ridder den hertoghe van Bourgongen beminde, ende den hertoghe van Orlyëns haettede om dat overspul van sijnre huysvrouwen, soe muteerde ende veranderde dese ridder sijn opset om den hertoghe van Bourgongen nyet te slaen; ende alsoe dese ridder noch twe broeders hadde tot ridders ridende <CC xlv-r> bi den hertoge van Bourgongen, so is hij bi den hertoge gecomen, ende heeft hem te kennen gegeven ende openbaert alle den secreten raet ende opnemen des hertoghen van Orliëns. Doe seyde die hertoghe van Bourgongen totten ridder: "Gaet toe, ende maect u starck, ende slaet hem doot; ende ick sal u noch te helfte meer geven dan hi u ghegeven soude hebben van mijnre dootslach." Die ridder was utermaten blide van desen bevele, mer nochtans so verdroech hem hertoge Jan dese commissie van te slane den hertoge van Orliëns, ende hi vercreech daer andere toe, die die feyt volbrochten. So is 't geboert op Sinte Clemens avont dat dese hertoge Lodewijck van Orliëns omtrent der middernacht gereden quam mit luttel gesins, mit ij toertsen, van des conincs pallaes, ende woude riden in sijn pallaes. Comende ter plaetsen daer die lage geleit was, sprongen die knechten op uuter lage, ende sloeghen eerst in die toertsen uut, ende sloegen den hertoge van sinen paerde, ende sijn één hant of, ende sloegen voort doot. Eene van sine dienres die hem bescermen wilde worde mede geslegen. Ende die dootslaghers liepen wech ende berchden hem in des graven casteel van Artoys binnen

Die seven-en-twintichste divisie

Parijs, daer hertoge Jan van Bourgongen doe in was. Dat gherucht ende rumoer wert groot opter straten, die gebueren roepende ende beclagende des hertoghen doot; ende brochten hem in een huys daerbi. Dese mare quam terstont in des conincs pallaes. Doe quamen hertoge Lodewijc van Angouwen, coninc van Siciliën; die hertoge van Barry; dye hertoghe van Bourbon, ende beweenden sere haers liefs neven doot. Des anderen dages worde hi mit groter droefheit ende feeste ghebrocht in 't cloester van den Celestinen, ende worde dair mit groter eeren ende mit betamelicker uytvaart sere droeflicker begraven. Dat dode lichaem volchden die hertoge van Angouwen, die hertoge van Barri, die hertoge van Bourbon, ende die hertoge van Bourgongen, daer een grote murmuracy op was. Want men hilt hem een oersaec te wesen van desen dootslach; want het wort in der waerheit bevonden dat dese dootslagers in 't hof van Bourgongen onthouden worden. Waeromme hertoge Jan uut Parijs reet sere secretelic ende haestelic, ende quam van de nacht tot Atrecht, ende was omtrent C milen weechs van Parijs, ende quam so voert in Vlaenderen, daer hi hem onthilt. Ende hertoge Jan screef brieven an sijn omen, die iij hertogen voerseit, ende intimeerde ende gaf hemlyuden te kennen, datghene dat die hertoghe van Orliëns hem gedaen soude hebben doer desen ridder, die hi daertoe hadde gehuert om hem te slaen. Dese hertoge Lodewijc liet iij sonen after, als Kaerl, dye outste, hertoge van Orliëns; Phillips, grave van Werms, ende Jan, grave van Geleficie. Van desen dootslach sijn namaels opgestaen grote sware oerlogen tusschen Vrancrijc ende den hertoge van Bourgongen, daer dat conincrijc seer om bedorven worde, als namaels ghescreven sal worden.

¶ Van den groten strijt te Ludick tusschen hertoge Willem van Beyeren ende hertoge Jan van Bourgongen, sijn swager, ende tusschen die van Ludic.

Dat viij. capitel.

Als die van Ludick here Jan van Beyeren horen elect ende biscop verdreven hadden, ende hilden uuter stat van Ludic, koren si enen momber ende voecht des lants van Ludick, als here Henric van Parwijs, ende coren noch daerenboven enen anderen biscop, here Dirc, des voerseiden here van Parwijs soen, ende verdreven alle die canonicken, pastoren ende priesteren uuter stat die hem nyet obediëren, noch ontfangen en wilden voer enen biscop. Die elect, hertoge Jan, lach op dese tijt binnen Maestricht, waeromme de Lukenaers met alle horen macht gecomen sijn mit horen momber, ende beleyden die stede om den elect te verdriven oft te vangen. Dit vernemende hertoge Willem van Beyeren, sijn broeder, is getogen mit groter haesten tot hertoghe Jan van Bourgongen, sinen swager, om hem te vercrigen in sinen hulpe tegen die Lukenaers⁴⁶². Dese ij machtige princen vergaderden uut allen horen landen, uut Vlaenderen, Artoys, Henegouwen, Hollant, Zeelant ende Vrieslant vele ridderen, edelen, vasallen ende sciltknechten, <CC xlv-v> ende uut vreemden landen vele ende ontellicke soudenyers, om te trecken in 't lant van Ludic ende den elect te ontsetten. Vele ende menichfoudige ontsegbrieven sijnder gesonnen den here van Parwijs ende sinen sone mit dat Sticht van Ludic, als van hertoge Willem van Beyeren, van hertoge Jan van Bourgongen, van hertoge Anthonis van Brabant, sijn broeder, van

Die seven-en-twintichste divisie

den grave van Namen, ende van meer andere princen ende baroenen. Als nu dese princen ende heren alle haer macht van volc hadden vergadert, sijn si getogen met heercracht in 't Sticht van Ludic, ende verwoesten, destrueerden ende vernyelden dat lant mit rove, mit brande, te vangen, te slaen dair si konden ende mochten, ende sijn voert getogen na Maestricht omme den elect te verlossen ende den Lukenaers dair of te slaen. Dit woude den here van Parwijs ende sinen zoen mit die van Ludic niet wel geloven, mer ten lesten, als si die waerheit vernamen, worden si wat voer 't hoeft geslegen, ende berieden hem wat si doen wouden; ende concludeerden dat si opbreken wouden als si deden, als si xvi weken lang daer voer hadden gelegen, ende togen weder mit dye van Hoey binnen Ludic. Ende binnen der stat gecomen wesende, worde terstont van dien dage gepubliceert ende uutgeroepen, dat een yegelic, wie hi waer, ridder ende sciltknecht, leken ende clercken, burgers, knechten, edel ende onedel, nyemant uutgenomen, op die verboernis van lijf ende goet, hem bereyt souden maken in 't harnas, om des anderen dages den vianden strijt te leveren. Ende was den xxij. dach van september, op enen sonnendach, ende was Sinte Teclen dach, sijn die here van Parwijs mit sinen soen, den nyewen elect, mit die gehele burgerscap, geestelic ende waerlic, uuter stat gegaen tegen haer vianden, mit groten gelude van trompetten ende basunen, omtrent een dorp geheten in Walsch Othey, in Duytsche Elch. Ende als si nakeden die tombe, so verscenen hem die blinckende bannieren der mogender princen, die dien nacht gelogeert waren gheweest in 't velt bi die riviere Jecora, voer hem nemende te trecken nae Maestricht. Want si en wisten niet dattet belegge opgebroken was. Als die princen haer vianden voer hem saghen staen, vergaerden si al hair volc biéén, ende ordineerden iij bataelgen. In den eersten was hertoghe Willem; in den ij. hertoghe Jan, ende in die iij. die graef van Namen, dye hem hilt altijt van besiden van dat grote heer. Die Lukenaers stelden al haer volc in enen hoop ende bataelgen. Als nu dese twe bataelgen malcanderen bestonden te genaken, ende die here van Parwijs sach dat hertoghe Willem selver in persoen in den velde was in 't voerste van den strijt, verslagen wesende van moede, sprac hi tot dieghene die bi hem stonden: "Siet, ghinder staet een gouden berch; mogen wi dien afterwaerts dringen <CC xlvi-r> ende uuten velde slaen, die armste van ons allen sal mit goude gecleet worden. Mer neen wi; want hemel ende aerde souden eer vergaen dan dat volc uuten velde wijken souden." Daer die heren van Ludic op seiden mit grammen moede: "Ja, heer, si di nu vervaert, nu ghi ons te velde ghebrocht hebt ende pleecht ons te troesten; beghin dy nu te sorgen ende te twifelen?" "Neen, ick!" sprac dye here van Parwijs. "Ic sal voergaen, ende die mijn vrienden sijn volgen mi; want wi moeten victori vercrighen, oft wi sullen allegader doot bliven." Ende als si vast an malcanderen quamen, begonnen si vreselicken tegen malcanderen te schieten, dat dat gescut al so dicht in der lucht was, als snee uuten hemel: mer dit en duerde niet lange, want si terstont tegen malcander intraden mit pieken, hellebaerden, kusen, hameren, bylen ende mit swaerden, daer ghedeecht tot enen groten swaren bitteren stride. Die Lukenaers hadden hem seer vromelic in den eersten angange ende deden groten moort in 't heer. Dit siende grave Dirc van Namen die daer omtrent hilt, quam mit sine bataelge van besiden anriden in dat Ludichse heer, dair hi dat heer sere mede scende ende van een dede sceyden. Daer geviel weder enen bitteren strijt, ende dye Lukenaers drongen malcanderen so vreselic in een, datter

Die seven-en-twintichste divisie

mit allen veel ontellicken smoerden ende doot drongen, want si worden van voeren, van afteren ende van besiden tot allen canten so vervaerlicken angevochten dat nye desgelijcs gesien en was. Daer bleef doot here Henric van Parwijs ende sijn soen, here Dirck, die nyewe elect, mit omtrent xl M Lukenaers. Daer wort oec vele ghevangen die oersaec waren van desen oerloge ende dat haren ouden elect uuter stat verdreven waer, die allegader mitten swaerde gerecht worden, ende die geestelicke in die Mase verdroncken. Van hertoghe Willems wegen van Beyeren bleef daer doot een out ridder geheten heer Danel van den Poel, ende was grave Willems bastertzoen van Hollant, der keyserinnen broeder, die van die Vriesen bleef verslagen. Van dienselven avont worde dese tidinge gebrocht binnen Maestricht, daer hertoghe Jan, die elect, in was, die hier niet of en wiste; waerom hi sere blide was, ende quam des anderen dages bi sinen broeder ende den anderen heren, ende dancte se sere ende uuter maten van alsulke vrientscap als si hem hadden gedaen. Die van Tongeren quamen mede uut om die van Ludic te helpen, mer si quamen te laet, ende worden in den velde belopen ende vele geslagen. Die elect mit sinen broeder senden enige cappeteinen binnen Ludic ende deden grooten wrake over den elect, want si alle die canonicken, priesteren, geestelic ende wairlic, mannen ende vrouwen die van den nyewen elect daerin gesteken ende geset waren worden, allegader van die brugge in die Mase geworpen ende verdroncken; ende alle dye haer beneficiën ende provens benomen waren, worden weder geïnstitueert ende in haer beneficiën ende diensten geset; ende dyergelijken tot Sinte Truden mede. Ende wat waerlike personen daer waren, mannen ende vrouwen, ende haren ouden elect tegen hadden geweest, worden alle in die Mase geworpen, ende noch wel xxviij. Lukenaers mitten swaerde gherecht ende op raden geset, ende lxxij. uuter stede van Harke worden oec op raden gheset. Ende alle hair privilegiën, hantvesten, registeren, boeken, carthen, instrumenten dat die stat van Ludic toebehoerde, worde altesamen verbrant. Diergelijken haer bannieren, wimpelen, worden alle gescoert ende verbrant ende daerenboven worden si gecondemneert ende verwesen te geven die somme van CC M ende xx M goude Vrancrijcse cronen. Ende mit desen bleef dat oerloge legghen ende ontvingen weder haren rechten ghecoren here ende ouden elect.

¶ Van enen jammerliken moort van enen priester binnen Gheervliet.

¶ Dat ix. capitel.

Omtrent dese tijt woende in die stede van Gheervliet een eerbaer priester, geheten heer Jan Moer, canonic aldair, ende pastoer der kercken van Avesaet, in den lande van Gelre; ende was een eerbaer ende doechtsaem man, Godvresende ende milde tegen den armen; ende hi was seer rijc ende overvloedich in gelde ende tijtlike have, van huysraet, gout ende silver. <CC xlvi-v> Hem diende een joncwijf, ende was een eerbaer wedue, geheten Gheertruyt, ende hadde te man gehat Pieter van Malsem, des voernoemden heren Jans neve; ende hadde by haer in 't selve huys wonende een soen die si hadde bi den voerseide Pieter van Malsem, out wesende xi jaer. Dese heer Jan hadde voer een gewoente des somerdaghes, als die dienst Gods in der kercken gedaen was, dat hi ghing spacyeren an dat tolhuys, siende die scepen of- ende an-varen. So is 't geboert op eenre tijt, als

Die seven-en-twintichste divisie

men die jaerghetide houdende was in der kercken van den edelen heren Claes, here van Putten ende Strenen, fondatoer desselven collegye, dat dit kint Jan van Malsem voerseit soude in der vigeliën intoneren die antiffen "Omnis spiritus laudet Dominum", dat is te seggen "Alle gheesten moeten loven den Here"; soe began dit kint seer bitterlick te screyen.⁴⁶³ Here Jan Moer, sijn here, die daerbi stont, vraechde hem waerom hi screyde. Mer hi en mochter gheen besceyt of crigen. Ende als hi dus lange screyende bleef, soe geboet hem here Jan dat hi oerlof soude bidden van den scoelmeester om thuys te gaen, menende dat hi enige pijn in den buyck mochte hebben; dat welke dit kint dede, ende ghinc thuys. Nu waren in derselver stede drie jongelingen, toebehorende die rijcste ende beste van der stede ende des lants van Putten, ende waren des voerseiden here Jans dagelicxse commensalen ende gasten. So was daer noch een priester ende vicarius derselver kercken, die die machtichste van der stede ende scepenen toebehoerde, geheten here Pieter, ende was een dagelicxs commensael heren Jans ende sijn cappellaen, ende hadde die slotelen van sine doere om in ende uut te ghaen, als 't hem believde. Dese iijj, doer des duvels ingeven, sloten enen valschen ende verdoemlicken raet, als dat si in den eersten behendelicken souden vermoerden dat joncwijf, daeran dat kint, ende na heer Jan, om te vercrigen sijn ghelt, sijn schat ende cleynoden, ende dochten dat niemant enige afterdencken op hemluyden hebben soude, oft die hem alsulcken moert souden dorren ansegghen om haer gheslachts willen, dat si waren van den besten ende rijcsten van der stede. Als nu die vesper ende die vigelie uut waren, ende dat si saghen dat here Jan ghinc spacieren op 't water, als hi plach te doen, soe quamen si daer in 't huys, die priester voergaende ende die doeren opdoende. Ende groeteden dat joncwijf mit bliden aensichte, dat kint sittende bi den viere, ende keerde dat spit mitten ghebrade. Dat joncwijf meende dat si vermoeyt waren van kaetsen, seide si: "Wellecoem moety wesen; ghi doet wel dat ghi coemt, ende hout mijn here geselschap mit eten, want hi nu niemant hebben en sal dan u. Dus sit neder, ick sal u eens drincken tappen." Doen spraken si mit bliscappen: "Daerom sijn wi gecomen, om t' avont mit genoechten mit hem t' eten." Als si nu die kanne nam om te tappen, ende was gecomen op die trappen om nederwaerts te gaen, so trat één van hem vieren, die een cleyn hamerken hadde onder sijn heucke, ende gaf haer enen slach after in haer hoeft, dat si ter aerden neder viel; ende die ander liepen toe, ende sloeghen se voert doot. Als nu dat kint dit gerucht hoerde, dat sijn moeder doot was, vresende mede geslagen te worden, stont haestelic op, ende liep in des priesters scoot, ende greep hem om den hals, als een trouwe vrient, biddende dat hi hem bescermen wilde, dat si hem niet en misdeden. Die priester worde een luttel bevende, beroert wesende mits die tranen des kints. Mittien quam Willem Kuys, de barbier, anlopen, ende sneet dat kint zyn keel of mit een sceermes, ende nam dat lichaem ende werpet beneden in die kelre bi sijn moeder. Die moeder, die noch niet doot en was, mer lach ende sieltoechde, siende haer kint doot wesen, nam sijn 't in haer rechterarm, ende custe 't, als si best mochte; d' welke siende die moerdenaers, traden an, ende sneden haer die kele mede of, opdat si den doot niet ontgaen en soude. Als nu dese ij doot waren, namen si des joncwijfs slotelen, ende deden alle die sloten op, ende namen alle dat silverwerck, cleynouden, ghelt ende scat dat si vonden. Op deser tijt woende binnen Gheervliet een jong man, ende was een snyër, <CC xlvij-r> geheten Jan Paeu, geboren van Culenburch, ende

Die seven-en-twintichste divisie

was een eerbaer jong man. Dese was oec veel tijts heren Jans commensael ende nootgast, omdat hi sijn lantsman was. Als here Jan thuyts gaen soude omtrent vij uren, niet wetende van den moort dye daer t' sinen huys was gesciet, so ghinc hij verby desen Jan Paeuwen huys, ende begeerde dat hi t' 's avonts mit hem wilde comen eten. Die snyër dede onsculde, omdat hi veel te doen hadde tegen die hoechtijt van Sint Jans dach, dancte hij heeren Jan seer, ende begeerde thuyts te bliven. Ten lesten, doir grote instancie ende moeyte, beloefde hi te comen, gevende hem sijn brootmes te pande. Als here Jan die poort had opgedaen ende soude gaen in die doere van sijn huys, stonden dese iij, dye priester mitten iij leken, bereyt mit haer hameren ende messen om hem te slaen. Die doere van der salen hadde binnen een portael. Ende sluytende dye doere toe na hem, als hi in was, ende dat hi doer dat portael in die sale gaen soude, so sloech één van hen allen mit een loden hamer after in sijn hoeft so crachteliken, dat hem die ogen uuten hoefde op sijn wangen vielen, ende viel ter aerden. Terstont, also hij een starc man was, so vielen si daerop, ende staken hem die kele of, ende namen dat lichaem, ende worpen 't mede in die kelner, bi die ander ij. Die clocke vij geslagen wesende, quam Jan Paeu die snyër, als hi beloefde hadde, om mit heere Jan te eten. Ende cloppende ij of iijmael, ende daer nyemant en was dye hem inlyet, ghinc hi wederom thuytswaert. Dese here Jans huys was alomme mit eenre grafte omme begraven, dat men alleen doer dye poorte daerin comen moste; ende daernaest, over die graft, woende een ander canonic, geheten heer Pieter Benger, dye op dye tijt was mit sijn joncwijf gereist tot Utrecht, ende hadde één van desen iij leken, die die feit deden, die slotelen van sijn huys gegeven, om aldaer t' 's nachts te gaen slapen ende dat huys te bewaren. Dese moerdenaers spolieerden ende beroefden dat huys van here Jan Moer van als dat hem diende, ende brochten 't over een planke dye si over dye graft gheleyt hadden, ter naerster plaetsen in heren Pieters huys voerseyt. Doe namen si stroe, ende leyden dat in die grote schoerstien in die sale, ende leyden daer here Jans dode lichaem op. Ende daer leyden si weder stroe op, ende leyden daer dat joncwijfs lichaem op; ende doe weder stroe, ende daer des kints dode lichaem op; ende bedecten dese lichamen aldus mit stroe, op als si dat huys anstaken mit brande, ende dat stroe begonde te barnen, dat dye lichamen mede verbarnen souden, ende dat men niet sien en soude dat si vermoert waren. Als die clocke x was geslagen in der nacht, staken si dat stroe an; dairna dat huys tot iij plaetsen, opdattet mit die lichamen verbarnen soude. Die wakers van der stede vernemende roeck ende brant, sloegen die clocke, ende riepen mit luyder stemmen om den brant te lesschen. Die poorters liepen mit geweld die poorte ende die doere op, ende mit grooten perikel haers lijfs quamen si in 't huys. Ende hoewel alle dat stroe verbarnt was, nochtans bleven die dode lichamen op malcander ongebrandet. Dair elc of verscricte die se sach, ende verwonderden sere. Doe quam gelopen die priester, dye dese moort mede gedaen hadde, screyende ende wenende, wringende sijn handen, ende beclaechde seer mit groten verdriet den doot sijns lieven heers ende vrient. Ende siende sinen heer leggende in die scoerstien, nam hi hem by der hant, dat hi hem uuthalen woude, als medeliden hebbende mit hem. Ende hier stont sijn oem bi, die een scepen van der stede van Gheervlyet doentertijt was. Ende als hi dus lange sijns heren hant in sinen hant hadde gehad, en mocht hij geenssins sinen hant weder na hem crigen van den dode hant.

Die seven-en-twintichste divisie

ende en consacreerde se niet. Nochtans hilt hi die manier, ende volbrocht die misse. Den dienst voleynt wesende, worden dye lichamen mit groter droefnissen begraven. Als die maeltijt was ghedaen, so vertelden des priesters oem of stiefvader ende sijn moeder desen priester ende moerdenaer datgheen dat si dien nacht te voren in haer visioen hadden gesien, ende en mochten van die tijt voert desen priester met goeden oghen nyet wel ansien. Des snachts daeran quamen dese vier moerdenaren tesamen, ende deelden ghelijck mit vreden den scat ende cleinoden. Dit aldus gesciet wesende, ende dit rumoer wat vercoelt was van desen moert, ende dat si nu sonder sorch waren, soe ordineerden sy één van hem allen, die veel schaepsvellen ende lamsvellen coepen soude, onder dyewelcke si den huysraet ende dye cleeder van <CC xliij⁴⁶⁴-r> heren Jan Moer verbergen soudent, om die uuten landen te voerren ende in vreemden landen te vercopen. Ende dese drie leken ende moerdenaers pacten dese vellen huysraet ende cleeder tesamen, ende voerren daermede die Wale op, ende quamen omtrent Vrouwen Lichtmisse tot Nimmaghen, in 't lant van Ghelre. So is 't geschiet daerna dat die scout van Gheervliet uuter kercken quam, om thuys te gaen. Doer Gods verhengenissee quam hem een wijf opter straten te moet, halfdol of rasende, roepende ende seggende: "Mijn lieve heer scout, en vangt mi doch niet, want sonder twifel en heb ick heere Jan Moer noch sijn joncwijf mit hair kint niet vermoert. Mer die 't gedaen hebben sijn mit heer Jans huysraet na Nimmagen te scepe gevaren; dus waer die nu daer of morgen, ghij sout se daer vinden mitten huysraet." Die schout, die een wijs man was, strafte dat wijf, dat si swigen soude, ende sodanige dingen niet na segghen, want hi veynsde hem voer diegene die mit hem ghingen, ende die 't hoerden; mer niettemin, secretelic, nam hi iij scepens van der stede ende enen bode, ende sijn voer winde ghevaren, dat si op Sinte Blasius dach quamen tot Nimmagen, bedect ende vercleet wesende geliken scippers, dat men se niet kennen en soude. Ende si deelden hem an tweën: dye scout mit een scepen bleef op die rivier van der Walen, ende die ander iij ghingen in die stede, ondersoeckende oft si die ergens konden bevinden. Ende niet lange en lete 't, dese iij quamen uut dat scip ende wouden in die stede gaen. Ende si kenden se harde wel. Ende als si in die stede waren gegaen, ghingen die scout ende die scepen gelijcken scipluyden in dat schip, oversiende alle ding, ende saghen daer enighe speciale huysraet van heren Jan Moer, dat si uuter maten wel kenden. Die scippers vraechden dese ij wat sij sochten; doen sprac die scout: "Ic hebbe gehoert dat alle dit goet sal vercoft worden, ende alsoe 't kout winterdach is, soeken wi enen langen gevoerden tabbert." Doe lieten hem die scippers iij goede ghevoerde bonte tabberts sien. Ende als si dye sagen, bekenden si se, dat se heer Jan Moer toebehoert hadden. Doen seide die scout: "Van waen brengdy dit goet?" Die schippers seyden: "Van Gheervliet, want dese iij mannen, die 't hier gebrocht hebben, hadden enen rijcken neve, een priester, die ghestorven is; daer si erfgenamen of sijn. Ende wanttet hen niet en betaemt die te dragen, dairom willen si die vercopen." Dese twe ghingen al troerende wech, ende comende by den anderen drie, vertelden si wat si gesien ende gehoert hadden. Heimelicken raet onder hem houdende, concludeerden si dat si in den avont eerlick in 't habijt wesende, gaen wouden totten rechter van der stede, ende dat hi dese drie moerdenaers bi sijn dienres woude doen vangen, ende die hem dan overleveren, omme justicie daerover te doen, ter plecken daer sulcken moert geschiet ware. d' Welcke si niet

Die seven-en-twintichste divisie

lichteliken ⁴⁶⁵ vercregen. Ende si namen dese iij mitter stede rechters dienres gevangen, ende voerden se te Gheervliet. Ende onderwegen so vertelden si ende beliden hoe si here Jan Moer mit sijn joncwijf ende haer kint hadden vermoert, accuserende ende besculdichden sere den priester, here Pieter, hoe hi henluyden daertoe informeert ende ghebrocht hadde om sulcken moert te doen. Ende als si quamen in 't lant van Putten, reet die scout haestelicken voer tot Gheervliet, ende begheerde van den deken ende dat capitel dat si justicie souden doen over sulken priester ende moerdenaer. Die welcke terstont ghevangen worde ende in die vangenisse gheset, tot behoef here Vredericxs van Blanckenhem, bisscop van Utrecht. Ende als dese iij moerdenaers in deser selver vangenisse quamen, ende den priester daer saghen sitten, vermalediden ende vervloecten si hem, vermoende dat hij dese moert openbaert hadde. Eén van desen, vernemende dat hij des anderen daghes scandelijcken gerabraect soude worden, sneet hij hemselven die kele of. Denwelken nochtans die scout mit twee paerden lyet slepen onder dye galghe, ende deden hem raebraeken, dat lijf op een rat ende dat hoeft op een staecke; ende dye ander twe worden oeck <CC xliij-v> dyergelijken al levende op een rat gheset, ende also ghedoot. Ende den priester senden si t' Uytrecht, die dair degradeert ende ontwijt worde, openbaerlic bekennende sijn scult, ende worde tot Oestbroeck gevoert, ende daer onthoeft, ende worde onder dat sant begraven. Dese priester hadde groot berou van sine misdaet, ende bat Gode devoteliken om genade, ende bysonder dat Hi die sielen van here Jan Moer ende van sinen jonckwif ontfermen wilde.

¶ **Hoe die dootslach van den hertoge van Orliëns worde ghesoent.**

¶ **Dat x. capitel.**

In 't jaer Ons Heren M CCCC ende ix, als hertoge Willem victorie hadde gehadt van dye van Ludic, ende hertoge Jan van Beyeren, die elect, rustelic besat sijn bisdom, so is hertoghe Willem mit een eerlicke staet van heren ende riddersen gereyst totten coninc van Vrancrijc; ende overmidts hulpe hertoghe Jans van Barri, des conincs voerseit, ende hertoge Jans van Bourgongens oem, hebben si mit groter wijsheit ende cloec-heit dat oerloge, dat tusschen den coninc ende den hertoghe lange tijt geduert ende gestaen hadde, ter causen van den dootslach hertoghe Lodewijcs van Orliëns, des conincs broeder, vervangen ende opgenomen; ende ordineerden ende maecten enen goeden vasten vrede tusschen den coninc ende den hertoge ende horen landen, van welcke vrede dat gehele conincrijck van Vrancrijck ende andere landen hertoge Willem groten danck ende onsprekelicke lof ende eer hem dairof seyden. Mer God beter 't! dese vrede en worde niet lange gehouden tusschen dese twee machtighe princen, waerom datter weder grote oerlogen in den landen gevallen sijn. Daer worden dicwils bestanden gheordineert mer niet gehouden, so van d' ene, so van d' ander partye, ende aldus sijnder grote oerlogen ende striden geschiet in Vrancrijc, in Bourgongen, Vlaenderen, Artoys ende andere landen, die lange jaren duerden, dat grotelic te beclagen was.

In ditselve jaer starf here Aernt van Egmondte ende van Yselstein, ende worde tot Yselsteyn begraven. Ende Jan, sijn outste soen, worde

Die seven-en-twintichste divisie

heere van Egmont; ende die hadde te wijf here Jans dochter van Arkel. Ende Willem, sijn joncste soen, worde here van Yselstein; ende dese starf sonder kinder. Ende die heerlic-heit quam op here Willem, heere Jans jongste zoen, als voergescreven staet. Ende also daer een ewige viantscap was tusschen hertoge Willem van Beyeren ende here Jan van Arckel, wyens dochter here Jan van Egmont, here Aernts soen, te wive hadde, aldus was daer oec een grote twist tusschen den hertoge ende den here Jan van Egmont ende here Willem van Yselstein, sijn broeder, dat si niet al te wel en stonden in des hertogen hulde.

Omtrent dese tijt, so fondeerde here Jan van den Woude, here van Warmont, een cloester van der Cisterciën Oerde in sijn heerlic-heit van Warmont, op een oude vervallen hofstede, gheheten Oude Teylingen; daer die heren van Teylingen te wonen plagen, ende stont op dye plaetse daer nu dat bouhuys staet; welke hofstede van Oude Teilingen gecomen was bi versterften an die graeflicheit van Hollant, also die heere van Teylinghen een jonger broeder was van den here van Bredenroeden, ende si beide sonen waren grave Aernouts, die derde grave van Hollandt. Aldus gaf hertoge Aelbrecht ende hertoge Willem, sijn soen, dese hofstede van Oude Teylingen desen here Jan van Woude, ridder, om een cloester dairop te fonderen; d' welcke hi gedaen heeft mit groten costen, ende begaefde 't mit betamelike renten. Dese here Jan van Woude starf in 't jaer M CCCC ende xvij, ende leit in 't selve cloester begraven voer dat Hoge Outaer. Hi fondeerde ende stichte mede in den selven ambocht een cloester van der Derden Oerden van Sinte Franciscus, voer arme edele joncfrouwen, dair sine huysvrouwe ij susteren die eerste of waren, ende waren des heeren dochteren van Cruninghen.

¶ Hoe dat bestant tusschen hertoge Willem ende hertoge Reinout uutghinck.

¶ Dat xi. capitel.

Omtrent dese tijt, in 't selve jaer, is dat bestant utgegaen tusschen hertoge Willem van Beyeren ende hertoge Reinout van Gelre, <CC xlix-r> waeromme dat hertoge Willem gheordineert heeft enige scepen van oerloge op die Zuderzee tegen die Gelressen, opdat si van Harderwijn ende van der Elburch in die zee niet comen en souden. Ende noch hadde hertoge Willem tot sijnre vrientscappen getogen die stede van Amersfoert, dye mit vele scone privilegiën begavende, uut welke stede hi dicwils reet mit gewapender hant in dye Velue, rovende ende verbrandende vele dorpen ende huysen, ende mit hem nemende een groten roef ende vele gevangen, ende quam mit eren weder in die stede. Daertegen is weder ghecomen jonc-heer van Arkel, ridtmeester, gheordineert over die landen van Gulic ende Gelre, mit vele gewapents volcs, doer beveel des hertoghen van Ghelre, ende begreep dat casteel tot Hoeflaken; ende die Ghelresse hadden daer doen opslaen een groot starck bolwerck tegen den oploep van die van Amersfoert, ende besetten dat mit vrome, cloecke wapentuers, om die bescermenisse des slots van Hoeflaken. So is 't gebuert, op eenre tijt, dat here Hubrecht van Culenburch, here Jan van Vianen ende here Aernt van Leyenburch, ridderen ende cappeteinen des Hollantschen heers, leggende binnen Amersfoert, vergadert hebben

Die seven-en-twintichste divisie

enen sconen hoep volcs van wapenen, ende sijn getogen uut Amersfoert, omme te versoeken haer vianden van Hoeflaken, om die te slaen ende te verdriven. Datwelke vernemende die opten huysen ende in den bolwercke waren, sijn terstont vandaen geruymt ende wechghelopen. Die Hollanders ancomende, vindende dat huys ende dat bolwerck ledich, verwoesten si dat, ende braken 't of. Dat gedaen sijnde, togen si na Nyekerck, daer si dat vier instaken, ende verbranden vele husen, ende namen enen groten roef, ende quamen weder ongescent binnen Amersfoert.

¶ Hoe hertoge Reinout van Ghelre overgaf hertoge Willem van Beyerem die stede van Gorichom ende die heerlicheit van Arkel.

Dat xij. capitel.

In 't jaer Ons Heren M CCCC xij worde een pays ende vrede ghemaect tusschen dese ij machtige princen in deser formen ende manieren: als dat hertoge Reinout van Ghelre soude resigneren ende overgeven hertoge⁴⁶⁶ Willem van Beyerem die stede van Gorichom mit allen sinen toebehoren, ende hertoge Reinout soude jonc-heer Willem van Arkel, sinen neve, induceren ende daertoe brengen om te resigneren ende over te geven hertoge Willem dieselve stede mitter heerlicheit van Arkel; ende noch worde daer gedetermineert ende utgesproken, dat hertoge Reinout ontfangen soude van hertoge Willem voer die scaden ende kosten die hi in die stede van Gorichom hadde gedaen, die somme van C M Vrancrijcse cronon. Ende hertoge Reinout die gaf jonc-heer Willem, sinen neve, weder die heerlicheit van Born, ende 't slot te Oyen, mit vij dorpen dairom leggende, ende noch v M Rijnsche gulden jaerlicxs uut die tollon van Lobick. Dit aldus gesloten wesende binnen Wijck te Duersteden, so resigneerde ende overgaf jonc-heer Willem van Arkel voer hem ende sine nacomelingen, hertoge Willem voerscreven dye stede van Gorichom mitter heerlicheit ende lande van Arkel. Ende mit deser uitsprake soudon die ij mogende princen versoent ende verenicht wesen, ende buyten deser soenen bleef die here van Arkel, die daer niet in begrepen en was. Ende van dier tijt worde die stede van Gorichom mittet lant van Arkel incorporateert ende een lit der graeflicheit van Hollant; ende dit geschiede omtrent Sint Jacobsdach. Omtrent dese tijt worde oflivich vrouwe Margriet van Cleve, hertoge Aelbrechts anderde wijf, ende leit begraven in Den Hage totten Jacoppinnen in 't cloester dat si selver hadde ghesticht.

¶ Dat xiiij. capitel.

¶ Van dat vriendelicke geselschap ende conversatie dat dese ij heren te samen hadden.

Die pays ende vrede ghemaect wesende tusschen hertoge Willem van Beyerem ende hertoge Reinout van Ghelre, in den jare M CCCC ende xiiij, quam tot eenre tijt in Hollant hertoge Reinout van Gelre mit veel edele baroenen, heren ende ridderen. Denwelken hertoge Willem mit groter vrientscappen ende eren ontfing, ende behilten een wijl tijts bi hem in groter genoechten ende bliscappen. In desen selven tijden quam tot hertoge Willem een heimelic trou vrient, ende was

Die seven-en-twintichste divisie

een dienre des hertogen van Gelre, ende gaf hem te kennen in goeder trouwen ende gelove dattet hem van node <CC xlix-v> waer voir hem te sien ende hem te wachten voir sine heimelicke vianden in sinen landen van Hollant wonende. Ende datter enige geseten waren in den lande van Hollant, die niet alleen begeerden hem scade te doen in sine goeden, mer oec in sijn eygen persoen. Dit horende, worde die hertoge sere beroert in sine gedachten, want overdenckende en konde hi niemant vinden die hem sulke scade soude bestaen te doen. Als hertoge Reinout wedergekeert was in sinen lande, so is hertoge Willem opgeseten op een tijt met sine edele baroenen, heren ende ridderen, om te versoeken hertoge Reinout van Gelre. Dit verhorende hertoge Reinout, is hi hem te moete gereden op die Velue, ende ontving hem mit groter eren ende vrientscappen. Ende dese ij princen waren bi malcander in groter bliscapen ende genoechten vij dagen lang. Op eenre tijt, als si wel vrolic waren gedroncken van den wijn, sprac hertoge Reinout tot hertoghe Willem: "Mijn lieve neef, het is u seer nut ende oerbaer dat wi tesamen van onsen voerleden oerlogen verenicht sijn." "Waerom, lieve neef", sprac hertoge Willem. "Voerwaer", seide hertoge Reinout, "waer 't sake dat wi niet verenicht en waren, ghi sout alsnu mijn gevangen wesen." "Dat en kan ic niet wel geloven", seide hertoghe Willem. "Voerwaer, neef", seide hertoghe Reynout, "het soude also geschiet wesen; ende en late 't u niet vreemt houden, want daer sijn enige grote luyden in u heerlic-heit geseten, dye daer seer toe geholpen souden hebben." Dit geseit wesende, keerde hertoghe Willem sijn hoeft om, ende waren voert vrolick. Als nu hertoge Willem weder in Hollant gecomen was, bestont hi dagelicxs meer ende meer te overdencken ende te verwonderen, wie diegene wesen mochte onder hem geseten, die sodanigen bose werc opnemen ende opsetten soude tegen sinen eygen here ende prince van den lande. Ende want hi dochte ende mercte dat die here van Egmont hem in sinen eygen persoen, noch mit sine leengoeden in voirlenden oerlogen niet gedient en hadde, ende oec mede dat hi geen viant des hertogen van Gelre worden en woude, ende dat hi in v jaer daer te voren bi den hertoge niet geweest en hadde, dan op geleye, dat welke andere heren ende ridderen van Hollant niet en deden, waeromme die hertoge creech grote suspicie ende quade vermoeden op heer Jan van Egmont ende op here Willem van Yselstyn, sinen broeder; niettemin, die hertoge hilt dit in sijn hert verborgen, ende woude dit experiëren ende ondersoeken mit andere teykenen, ende en woude so schielicken niet procederen tegen dese ij voersejde heren; dat men niet seggen soude, dat hi hemluyden injurie ende ongelijc woude doen.

¶ Van een twedracht ende oploep binnen Utrecht.

Dat xiiij. capitel.

Omtrent dese tijt, in 't selve jaer, isser een grote twedracht opgestaen binnen der stat van Utrecht; want die fautoers ende goetgonners des heren van Arkels, die in die stat van Utrecht woenden, ende seer qualic namen dat die van Utrecht gealieert ende verbonden waren mit hertoge Willem in dese oerlogen tegens heren Jan van Arkel, hebben si op Sinte Benedictus dach Translaci in die somer, die burgers beroert ende toegestoect, dat si des dages daeran, als die Oude ende Nyewe Raet der stat van Utrecht opter stathuys

Die seven-en-twintichste divisie

byéénvergadert waren, de fautoers ende goetgonners des hertogen uuten raet mit groter gewelt ende rumoer worpen, verbanden uuter stat, ende enige vingen. Datwelke enige van des hertogen vrienden vernemende, sijn heimeliken uuter stat gegaen omtrent ij of iij uren, voer den tijt dat die van den rade vergaderen soudén, begerende liever vry te wesen, dan van dat onstuere, rasende volc verdruct te worden. Als nu die raetsluden waren vergadert, so worde dair een onversienlike oploep der burgeren, ende riepen voer dat raethuys, ende seyden: "Wi willen tot onsen wille ende believeu ordineren ende setten den raet ende regenten van der stat; ende wil daer yemant tegen seggen, dien willen wi wederstaen mit al onse macht." Ende daer was oeck te verstaen gegeven onder den burgeren, dat dye fautoers des hertogen hadden die stat van Utrecht vercoft den voirseiden hertoge, ende dat si daerof ontfangen soudén een grote somme van penningen; dat nochtans valsch ende gelogen was. Ende aldus worde den raet gedwongen <CC l-r> te admitteren ende toelaten dat begeren des ongestuers ende oplopende volcs. Ende van desen was die cappetein ende hooftman here Herman van Loc-horst, deken in den Dom. Aldus so worden daer uuter stat gebannen here Jacob van Lichtenburch, proest van Sinte Pieter; Johan van Lichtenburch van Lantscroen, Johan van Clarenburch, burghemeesteren; Wouter Graeuwert ouderman, Baernt Preus, scout van der stat. Ende sommige ander worden van den selven dage in der vangenissen geset. Daerna worden altemet dye vrienden van desen ballingen uut dat regiment geset, opdat die ballinghen gheen machtige hulpers ende bystanders in der stadt hebben soudén. Ende dese ballingen ghingen na Amersfoert, daer si ingelaten ende ontfangen worden. Daerna senden si brieven totten Ouden ende Nyewen Raet, begerenden recht ende justicie van der injurie, die hem was geschiet; ende si offereerden ende presenteerden hem bereit te staen te recht voer haren here ende biscop van Utrecht, waer dat men wilde, uutgheseyt tot Utrecht; ende nae dat seggen ende oerdel des biscops ende sine edelen wouden si hem purgeren ende reyn maken van allen excessen ende quade saken die men hem op soude mogen seggen. Ende als si driemael dusdanigen brieven die van Utrecht hadden gescreven, ende en hadden geen antwoert gecregen, want haer brieven niet geopenbaert en worden, hebben si alle datghene datter geschiet was gescreven haren here ende biscop here Vrederic van Blanckenhem, begerende ende versoeckende recht ende justicie van haer adversanten ende wederpartië. Daerna is 't gheboert als dye bisscop tot Utrecht in 't capitel was gecomen, thoende hi alle die geestelike ende waerlike heren die daer waren vergadert dese brieven; ende worden dair overluyt gelesen, dat sij 't alle hoerden. Als here Harman van Loc-horst, die domdeken, ende Jan van den Spiegel mit haren adherenten dese brieven hadden horen lesen, sprac die domdeken totten biscop, ende seyde: "Mijn here, 't en is nu gheen tijt te tracteren van alsulken sake." Dit geseyt wesende, is een yegelic weder thuys gegaen. Siet die ballinghen, dat si niet en vorderden, ende dat dye biscop, haer here, henluyden niet helpen en mochte, hebben si horen toevlucht genomen totten doerluchtigen prince hertoge Willem van Beyerén, grave van Hollant, hem oetmoedeliken biddende dat hij hem ghewaerdigen wilde hemluden ende haren goeden te nemen onder sine protectye ende bescermenisse, allegerende dat die van Utrecht hem opseyden, dat si hem die stat soudén vercoft hebben, dat doch niet waer en was. Ende also dese ontsiende prince wel wiste, dat dit valsch ende gelogen was, daerom nam hij se onder

Die seven-en-twintichste divisie

sine protectye, ende onderwant hem hare saken. Ende van die tijt voert bleven dese ballingen onder die bescermenisse van den hertoge, ende benaude ende bedwanc die van Utrecht also, dat si niet veylich comen en mochten in Hollant, si en worden overall beset. Ende als die domdeken here Harman van Loc-horst ende Jan van den Spiegel den biscop in 't capitel aldus geantwoert hadden als boven geseyt is, ende dat si sagen dat der ballingen sake algeheel bleef leggen, waren si des sere verblijt; menende dat si voertan vry ende seker wesen souden, begonnen si van dage te dage meer ende meer die vrienden van den ballingen te molesteren ende te beswaren mit groter exactiën ende scatten ende tribulacie. Als si dus ij jaer lang voert hadden gegaen ende geregeert, began 't den burgeren te verdrieten ende te mishagen hare grote violencie ende geweld, ende alre meest want die burgers en mochten niet vry ende veylich varen in Hollant, ende leden groten scade in haer comanscappe. So is 't geboert des vridaghes voer Pijnxster, als die Oude ende Nyewe Raet opter stathuys waren vergadert, ende dat haer raet was gesloten, ende Jan van den Spiegel mit sijn knecht van dat raethuys quam⁴⁶⁷ gegaen op die Plaets, om thuys te gaen eten, ende een van den statdienres ghinc beneven Jans dienre, stiet hi mit groter onwaerdicheit der statdienre van hem; d'welc die staddienre seer oevel ende qualicken nam, gaf hi dat sine vrienden te kennen ende begeerde hulp ende bystant van henluden. Terstont quamen si tot Jan van den Spiegel mit groter onwaerdicheit ende toernicheit, eer dat hi was gaen <CC l-v> sitten eten, ende seyden: "Waeromme doet u dienre sulken injurie den statdienre; het is te vele dat ghi ende die uwe daghelixs den burgeren doetste ende bewijstste; wi en willen niet langer liden dese gewelden ende crachten die ghi doet." Ende siet, terstont worde dair een oploep tegen desen Jan van den Spiegel. Ende als hi sach den perikel ende last die op hem nakende was, trat hi in 't huys daer hi eten soude, ende die doeren worden terstont toegesloten. Ende als si die doeren oplopen wouden, spranc hi after te veynster uut, ende liep wech. d'welcke vernemende die domdeken here Harman van Loc-horst, ghing uut sinen huse om sijn vrienden biéen te vergaderen. Die burgers dat verhorende, ghingen na hem toe, ende quamen hem te moet bi den Reguliers, in welke cloester die deken terstont inliep, ende berchde sijn lijf. Ende opten selfden dach worden uuter stat verdreven here Harman van Loc-horst, die domdeken, mit Jacob sijn broeder, Jan van den Spiegel, mit Vreric sijn broeder, Ysbrant vander Ae; Jan van der Massche, mit meer andere. Doen senden dye van Utrecht haer ambassaten in Den Hage tot hertoge Willem, ende maecten pays ende vrede mit hem. Die pays gemaect wesende, terstont togen die ballingen die van den domdeken dus lange uuter stat gehouden waren, als here Jacob van Lichtenburch, proest van Sinte Pieters, Jan van Lichtenburch van Lantscroen; Jan van Clarenburch; Wouter Graeuwert; Baernt Preus, ende haer andere vrienden. Een luttel tijts hierna quam hertoge Willem t' Uytrecht mit een schonen staet van heren ende edelen, ende bleef daer leggen een tijt lang in groter blijscappen ende ghenoechten mit sine vrienden converserende.

¶ Hoe die Vriesen weder rebelleerden tegen hertoge Willem.

Dat xv. capitel.

In 't jaer Ons Heren M CCCC ende xiiij, doe bestonden die Vriesen weder op te staen tegen hertoge Willem horen here, ende vergaderden al heimelic een deel volcx, ende quamen in der nacht voer Staveren; ende also die wakers niet al te scarpe wake en hilden, beclommen si die stede ende vingen vele van den Hollanders, die si rantsoneerden ende scatteden tot haren wille. Ende dye stede van Staveren hadde omtrent xiiij jaer geweest ende gestaen onder die dominacie van den grave van Hollandt. Dit toernde hertoghe Willem seer, ende nam op dat hi die Vriesen also te nyete maken soude ende klein, dat si ghenen macht meer hebben soudent hem te wederstaen; mer want hi op die tijt mit andere nootlicke saken becommert was, so vertoefde hi dat tot op een ander tijt.

¶ Van den groten strijt te Blangijs tusschen den Franchoyen ende Engelschen.

¶ Dat xvi. capitel.

Daerna, in 't jaer Ons Heren M CCCC ende xv, doen sende coninc Henric die v. van Engelant notabele ambassaten tot coninc Kaerl dye vi., om te hebben van hem tot eenre huysvrouwen ende coninghinne sine jongste dochter, geheten Katherine. Mer si togen wederom sonder enich antwoert daerop te vercrigen van die coninc. Die ambassaten wederom treckende, begeerden geleyt te worden tot Harfloer, niet om die cortheit des weghe, mer om die plaetse te exploreren ende te ondersoeken, of daer een goeden haven ware; want si wel wisten, dat die coninc al bereyt was om over in Vrancrijc te comen, ende den coninc te intimeren dye gelegentheit van der plaetsen. Die coninc van Engelant verstaende die antwoert van den coninc van Vrancrijck, dede vergaderen uut alle sijn conincrijck alle sine heren, edelen ende ridderen ende volc van wapenen, sonder getal, mit hem nemende gereetscap ende andere instrumenten ten oerloge dienende, ende vitaelge ende provande, van alles des hem van node wesen mochte, ende is omtrent in 't leste van den herfst gecomen tot Harfloer⁴⁶⁸, datwelke die Franchoyen hem opgaven, ende meer andere steden ende sloten. Ende also die pestilencie onder den Engelschen began te regneren, ende hi veel volcs hadde verloren, so was hi in den wille weder na Chalis te trecken over in Engelant. Die coninc van Vrancrijc dit vernemende, sende terstont uut sine boden, ende dede vergaderen alle die edelen ende ridderscap van Vrancrijc, omme bi hem te comen, want hi in den meninge was om dye Engelsce te bevechten eer dat si uut Artoys <CC li-r> vertogen. Dairentusschen so hadde hem die maerscalc van Vrancrijc mit een groot garnisoen gestelt op die riviere van der Somme, ende lach daer xiiij dagen lang om te impedieren ende te keren der Engelscher overcoemste over die riviere; mer si vonden tusschen Corbi ende Pironen enen overganc. Die hertoge van Barry ende die hertoge van Bourbon ende die grave van Nyvers dit verhorende, waren des qualicken te vreden, dat die Engelschen so waren gepasseert over die Somme, sonder enighe strijt, ende senden den coninc van Engelant enen heraut, hem dach ende plaets te beteikenen omme mit hem te striden. Die coninc van

Die seven-en-twintichste divisie

Enghelant veinsde hem dit anghenaem te wesen, ende beloefde den Franchoyzen strijt te leveren; mer die coninc docht anders, ende is enen anderen wech omgetogen na Calys, want hi kende hem veel minre van macht te wesen van volc van wapenen. Want dye Franchoyzen hadden wel x man tegen één. Die Franchoyzen dit vernemende, deden si alle die wegen ende passagen besetten, opdat die Engelschen hem ymmers niet ontgaen en souden, ende ontboden den coninc die doe tot Ruwaen was, dat hij mede mit alle sine macht comen soude; mer die hertoge van Barri benam 't, dat die coninc niet en quam. Die Franchoyzen hadden haer leger ende haer tenten opgeslagen bi Blangijs, bereyt wesende mit alle haer macht den Engelschen te bevechten. Die Engelse hadden bestant verworven tot des anderen dages; ende daerentusschen ordineerden si haer heer ende bataelgen. Binnen desen tiden quamen mede in 't heer die hertoge van Orliëns, mit hertoge Anthonis van Brabant, ende dat heer der Franchoyzen worde alle dage groter ende meerder. Eer dat dan nu dese strijt gesciede, sende die coninc van Engelant sine ambassiaten over an den Franchoyzen, om te vernemen wat si souden willen eysschen, ende dat hi vry ende veilich soude mogen overvaren in Engelant. Dat antwoert en was niemant kenlic datter gegeven worde, dan alleen den hertoge van Orliëns. Enige seggen dat hi presenteerde den Fransen weder over te geven alle die steden ende sloten die hi in Vrancrijck in hadde, ende dairenboven nimmermeer in Vrancrijck te comen. Mer die Franchoyzen en wouden nergens na horen, betrouwende in haer grote macht van volc; want si hadden x M paerden, alle mit edele ende ridderen opgeseten, behalven andere volc van wapenen te voet, dat ontellic was. In dat Engelsche heer waren omtrent xv C paerden ende xviiij M erchiers. Die Engelschen verstaende dat si striden mosten, vielen si op haer kniën, ende veroetmoedichden hem, ende bevalen hem God ende Sine Moeder, ende stelden alle haer archiers voir in den strijt. Ende die Franchoyzen, uut groter verwaentheit, deden alle hair archiers ende voetvolc uut haer bataelge staen, segghende dat si alleen mitten edelen den coninc mit sine macht bevechten wouden. Ende als elc sine ordinancie ende bataelgen hadde gheordineert, so sloegen die Franchoyzen mit xij C paerden eerst totten Engelschen in, menende daermede haer betaelge ende oerdene te breken. Mer si worden also van den Engelschen archiers wederstaen, ende weerden hem so vromeliken, dat si ten eersten anstoet die rugge keerden ende die vlucht namen mit groten scande.

Die Engelschen siende den staet ende ordinancie van den Franchoyzen, dat si sere ongeoordent waren, d' ene hier d' ander daer staende ende riënde, ende den Engelschen versmaende, op haere grote macht hem verlatende, deden een teiken, ende quam mit groter haesten ende onversienlic op die Franchoyzen also vromeliken slaende, datter vele gevangen ende geslegen worden, eer si hem biéén in ordinancie conden brengen; want daer bleven iiij M edelen van den Franchoyzen, ende van den Engelse CCC, mitten hertoge van Jorcke, den grave van Arondeel ende andere grote heren ende edelen uut Engelant. Van den Fransoyzen bleven doot ende geslagen hertoge Anthonis van Brabant, ende grave Phillips van Nyevers, sijn broeder; hertoge Jans zonen van Bourgongen; die hertoge van Baer; die grave van Alleson, coningstabel van Vrancrijc; here Jan van Baer; here Jan van Bourbon, proest van Parijs; here Engbrecht van Adingen; die here van Croy; here Jan van Bredenroeden; here Roelant van Gruythusen; here Anthonis van Crouvorden, die scenescael van Henegouwen; die here van Waveren mit sijn sone; die ij broeders van Lidekerke; die here

Die seven-en-twintichste divisie

van Ronck; die here van Sossenes mit <CC li-v> sijn broeders; die here van Troy; die here van Hoern; die here van Rasen, mit meer andere edele, vrome ridderen: die floer ende bloeme der ridderscap van Vrancrijc. Daer worden gevangen die hertoge van Orliëns; die hertoge van Bourbon; die grave van Wertus; die grave van Gelificie; die grave van Deu; die graef van Vandome; die grave van Richemont; die grave van Engolesane; here Lodewijc van Ghijstel; die here van Lamoy mit sijn broeder, mit meer andere edelen ende ridderen, die die coninc allegader mit hem brochte in Engelant. Dese bloedige strijt gescyede op Sinte Crispijn ende Crispiaens dach, als dit vaersgen in 't Latijn utwijst: "Crispini multos destruit gens Anglica Francos."

¶ Hoe here Jan van Arkel gevangen worde.

Dat xvij. capitel.

Op Sinte Catrinen dach daerna, quam heere Jan van Arkel riden mit weinich gesins, ende hadde geweest te Vueren totter utvaert hertoge Anthonis van Brabant; comende op die kant van Brabant, bi Arpenbrugge, was hi dair verlaecht ende gevangen van den here van Sevenberge, Dirc van der Merwen ende Phillips van der Lec; denwelken si antogen enen witten heuc van der habite der Duytscer Oerden, opdat men hem niet kennen en soude⁴⁶⁹; ende brochten hem in Hollant hertoge Willem, op die tijt wesende ende dit verhorende, was utermaten sere verblijt, ende quam corts daerna in des Graven Hage. Ende die here van Arkel worde hem gepresenteert, ende sende hem gevangen op 't slot ter Goude; ende vandair worde hi gevangen geset in een karker tot Sevenbergen, daer hi x jaer lanc in was. Die van Brusel horende dat haer burger, die here van Arkel, in haer heerlic-heit was gevangen, deden si vergaderen dye andere steden van Brabant om assistencie ende hulpe te hebben te verlossen den heren van Arkel. Mer hertoge Jan van Brabant, hair here, en wilde om horentwille noch om den here van Arkelswille geen oirloge tegen hertoge Willem daerom annemen. Die here van Arkel aldus in des graven vangenisse wesende, heeft iij mael voir den hertoge ende sinen raet openbaerlic geprotesteert ende beleden, ende geseit alle die maniere ende ordinancie hoe men hem gevangen soude hebben ende overgelevert, hertoge Reinout van Gelre beteikende ende namelic te noemen dye dit gedaen souden hebben. Hertoge Willem dit horende, heeft dit mit wijsheit beleit ende verborgen gehouden⁴⁷⁰ om saken willen hem daer toe porrende.

¶ Hoe die keiser Segemont nederquam om dat oerloge ende discoorde te versoenen tusschen den coningen van Vrancijc ende Engelant.

Dat xvij <capitel>.

Des jaers daeran, omtrent Paesschen, is in dese Nederlanden gecomen die keiser van Romen, Segemont, coninc van Ungariën, Dalmaciën, etcetera, opdat hi dese ij machtighe coningen van Vrancrijc ende Engelant soude mogen versoenen, tot dien einde datter eendrachticheit comen mochte in der Heiliger Kercken; om welke saken wille die keiser vriendelike brieven screef, ende notabele boden

Die seven-en-twintichste divisie

sant, tot den doerluchtige prince hertoge Willem van Beyeren, grave van Henegouwen, van Hollant, Zelant ende Vrieslant, begerende dat hi hem assistencie ende behulpelic-heit in deser saken doen wilde. Die hertoge was terstont bereit, ende is den keyser te gemoete gegaen in die stede van Dordrecht; ende alle dinc bereit wesende⁴⁷¹ ende tot deser vaert dienende, sijn si tesamen te scepe gegaen opten ix. dach van meye, ende sijn gecomen in Engelant. Hertoge Willem was daer bi den coninc omtrent xl dagen, mit groter costen ende eerlic-heit, want hi hadde in sijnre familie xij baroenen ende ridderen, die alle dage mit nyewe gulden lakenen gecleet worden ende mit grote uutmene costelike gouden ketenen ende andere spannen verciert waren. Ende het quam so verde, dat men wel enen goeden manier om pays te maken gevonden soude hebben, mer overmits des duvels boesheit en conde 't tot genen effecten ende tot enen goeden einde comen, want alle die gemene luden ende ondersaten van der cronen van Engelant meenden bedrogen te worden doer die vreemde heren van buten, ende en wouden niet alsulken tractaet, als dair onder den heren gesloten was, voertganc hebben soude. Waeromme datter een groet rumoer ende twedracht onder den volcke opgestaen is, also dat die heren ende princen in groten laste ende benauthheit waren. Waeromme dat die hertoge gegaen is totten coninc van Engelant, ende seide hem aldus: "Is 't sake dat ghi voertan so vermetel sijt ende koen, dat ghi oerloge voirt tegen den coninc van Vrancrijc, ghi sult minen standaert ende banniere sien staen tegens u." Dit gheseit wesende, <CC lij-r> ghinc die hertoge te scepe, ende doer ingeven van enige viel hi op sine knyën, ende anriep Onse Lieve Vrouwe, belovende haer te versoecken in die Polre bi der Veer, daer si grote miraculen doet, ende beloofden geen vleys te eten voir dat si Onse Lieve Vrouwe in die Polre hadden versocht. Ende so geringe si dye bedevaert hadden beloeft, terstont binnen ij uren cregen si enen goeden wint, ende quamen in xxiiij uren uut Engelant in Zelant, ende ghingen van stonden an, ende volbrochten ende deden die bedevaert. Ende die keiser is wederom gereist in Duytslant in 't concilium van Constans, ende dair worde dat graefscap van Cleve gemaect een hertoechdom, ende Adolf, grave Adolfs sone, worde ghemaect dye eerste hertoge van Cleve ende van der Marck.

¶ Hoe hertoge Willem onder hem creech die stede ende 't slot van Yselsteyn.

¶ Dat xix. capitel.

In ditselve jaer, so quam 't onder den gemenen man, wie die here geweest soude hebben, die hertoge Willem gevangen ende overgelevert soude hebben hertoge Reinout van Gelre, in dien tiden als si vianden waren, 't en ware sake dat si verenicht waren geweest. Als die vrienden ende magen des heren van Egmont dese diffamacie ende besculdinge hoorden, quamen si tot hem, ende begeerden dat hi hem om sijnre eeren wille van deser diffamatie wilde purgeren ende ontsuldigen, want het ware een sake die hem an sijn ere, lijf ende goet ghinge. Die here Jan van Egmont seide weder, als dat men hem grote injurie ende ongelijc dede, dat men hem aldusdanige sake opleide, want hi des onsculdich ware. "Niettemin, ic sal altijd bereit wesen ende staen om mijnre eren wil, om mi te purgeren ende excuseren van deser diffamacie ende belastinge voir minen

Die seven-en-twintichste divisie

geduchtigen here hertoge Willem, also veer ic vercrigen mach een goet, vast, seker geley te comen ende te gaen in deser saken." Ende als hertoge Willem weder overgecomen was uut Engelant, sijn die vrienden ende heren van den here van Egmont gegaen totten hertoge, ende begeerden dat hi den here van Egmont geven wilde een goet, seker, vast geleide te gaen ende te comen voer hem ende sinen raet, omme hem te verantwoerden ende te purgeren van alsulker quader fame ende geruchte als men hem op seide. Datwelke die hertoge dede, ende liet hem doen enen rechteliken weet, ende dede hem cyteren voer hem ende sinen Rade, om hem te excuseren ende te verweren van saken dye men hem obyceren ende opseggen soude mogen. Ende als die here van Egmont eenmael, twemael ende derdenmael was gecyteert ende verdaecht, ende niet en quam om hem te excuseren ende te verantwoerden, heeft die Raet over hem een sentencie gegeven, also hi uut contumacie verdaecht wesende niet en hadde gecompareert, ende mits dien verwonnen ware dat hi verboert hadde lijf ende goet, waeromme terstont sijn goeden overall worden geconfisceert ende toegeslagen, ende hi worde ghebannen uut alle hertoech Willems landen. Here Jan van Egmont dit vernemende, is terstont getogen binnen Yselstein bi here Willem van Yselsteyn, sinen broeder, mit vele soudenyers ende knechten. Een weynich tijts hierna heeft hertoge Willem gesonnen enige gedeputeerden van sinen rade, om te vercrigen onder sine jurisdictie ende dominacie die stede ende 't slot van Yselstein. Ende also hem dat geweigert worde, so dede die hertoge van stonden an vergaderen een groot machtich heer van volc, omtrent Sinte Mariën Magdalenen dach, ende sende die één helft voir die stede van Yselsteyn, ende mit die ander helft toech hi na Scoenhoven omme vandaen voirt te trecken ende te beleggen dat slot ende stede van Yselsteyn. Dit vernemende jonc-heer Jacob van Gaesbeec, jonc-heer Hubrecht van Culenburch, here Jan van Vianen, die naeste vrienden ende magen des heren van Egmont, bestonden te sorgen voer dye destructye ende verderfnisse des heren van Egmont, waeromme si hem luden geconstitueert ende gestelt hebben middelaers tusschen den hertoge ende den here van Egmont. Ende daer worde een tractaet ende uitsprake gedaen, als dat dye here van Egmont mitten here van Yselsteyn sinen broeder trecken souden uut die stede van Yselstein mit alle haer goeden, ende en souden binnen die graefscappe van Hollant ende Zeelant niet comen dan doir beliefte, wille ende consent van den hertoge. Ende souden den hertoge resigneren ende overgeven die stede ende 't slot van Yselsteyn, op condiciën ende voerwaerden, als dat die here van Yselstein soude ontfangen ende opboeren voir <CC lij-v> hem ende sine nacomelingen, ewich ende erflic, van hertoge Willem ende van sine nacomelingen, jaerlicxs die somme van ij M Oude Scilden. Ende here Willem van Yselstein soude ontfangen jaerlixs die somme van vi C Vrancrijcse Cronen; ende die vrouwe Yolent van Egmont, haer beider moeder, soude ontfangen haer leven lanck gedurende alle jaers viij C Vrancrijcse cronen. Ende hierof worden gemaect ende gegeven goede besegelde brieven van beiden partiën. Ende hertoge Willem quam in die stede ende worde aldaer gehult voer een rechten lantshere, als men gewoonlic is te doen.

¶ Van een compromis ende beloftenis die hertoge Willem nam van alle sine edelen ende steden van Henegouwen, Hollant, Zeelant.

Hertoghe Willem anmerckende dat hi over die lij jaren out was, ende dat hi geen kinderen meer en hadde dan een enige dochter geheten Jacoba, die alsdoe getrouwt hadde den iij. sone van coninc Kaerle de vi. van Vrancrijc, ende doe ter tijt die outste sone, ende was dolphijn van Vrancrijc, aldus so dede hertoge Willem een dachvaert beroepen van allen heren, baroenen, ridderen ende edelen der steden, groot ende klein, mitten baeljuwen ende officieren der landen van Henegouwen, Hollant, Zelant ende Oest-Vrieslant. Ende als si allegader waren vergadert, heeft hi begeert van henluden te hebben een loftenisse, dat waer 't sake dattet geboerde dat hi oflivich worde sonder manlicke persoene van enen soen after te laten, dat si alsdan genen anderen here annemen of kennen en wilden voer haren here, dan sijn enighe dochter vrouwe Jacoba, ende dat si dye hulden ende ontfangen wouden voer haren eygen ende warachtigen vrouwe ende graefinne der landen voerseit, ende dat si haer wilden stiven, starcken ende assistencie doen tegen alle diegeen die haer daerin soudon mogen letten of wederstaen. Datwelcke alle die edelen, ridderen ende knechten, ende alle de gemene steden gaerne ende goetwillichliken overgaven. Ende hiervan worden gemaect goede, besegelde brieven, besegelt mitten edelen ende stede segelen der landen voerseit, anno xiiij C ende xvij.

¶ Hoe die Dolphijn van Vrancrijc, vrouwe Jacobs man, starf.

Dat xx. capitel.

In ditselve jaer quam in Hollant bi hertoge Willem van Beyeren, Johan, hertoge van Tours, des conincx Kaerls soen van Vrancrijc, die vi., vrouwe Jacobs man. Dese hadde enen broeder, geheten Kaerl, ende was dolphijn, ende was cortelinge gestorven; daerna worde dolphijn die grave Kaerl van Poytiers; ende dese en leefde oec niet lange. Waeromme dat dese hertoge Jan van Tours, des conincs iij. soen, geworden is dolphijn van Vrancrijc. Ende hertoge Willem dede vergaderen enen sconen staet van sine ridderen ende heren, ende is mit sinen swager den dolphijn gereden in Henegouwen, also hi van den coninc sinen vader ontboden was te comen, opdat hi vandaen soude riden na Parijs, ende aldaer verwachten dengenen die van den coninc ende der coninghinnen geordineert waren om hem te ontfangen. Hierenbinnen is by hem gecomen één van sine secrete vrienden, die hi wel betroude, ende heeft hem gepresenteert een scoen blinckende ende suverlic pansyser, dat seer starckelic was introikeert ende gevenijnt. Dye dolphijn dit pansyser siende, behaechde 't hem utermaten wel, ende sonder enich afterdencken toech hi dat an; ende terstont worde hi van 't venijnt crachteliken doersteken, ende dat pansyser weder uut doende worde hi mit eenre groter siecten bevaen. Dair worden vele meesters ende doctoren geroepen, mer weinich baet ende profijnt deden si; want dat venijn so utermaten starc was, dat sij 't niet verdriven en mochten. Waeromme dat hi hem dede berechten mitten Sacramenten der Heiliger Kercken, ende starf in Compingen, den iiij. dach in april, als hi vrouwe Jacoba ij jaren te wive hadde gehat, out wesende xx jaer, ende vrouwe Jacoba xvi jaer. Ende si en lieten geen kinder after. Ende sijn lichaem

Die seven-en-twintichste divisie

worde gebrocht tot Parijs, ende dair begraven. Ende doe worde dolphijn sijn broeder, hertoge Lodewijc van Aquitaniën, die oec corts starf; ende na hem worde doen dolphijn die v. soen, geheten Kaerl, ende dese worde na sinen vader coninc van Vrancrijc.

¶ Hoe hertoge Willem van Beyeren oflivich worde.

Dat xxi <capitel>.

Op dese selve tijt lach hertoghe Willem van Beyeren noch in Henegouwen. Ende sijn been, dat bestont alle dage quader ende argher te worden, ende wert swellende; ende dat bysonder op die plaetse daer hem wijlen eer een hondt hadde ghebeten. <CC liij-r> Ende als hi gevoelde dat hi vast alle dage crancker worde, dede hi bi hem comen enen cyrurgijn ende meester, daer hi groote betrouwen op hadde. Ende hi liet dat been sniden, den meester seggende ende hopende dat te doen sonder enige perikel des lichaems. Ende van dien dage voirt worde die hertoge van dage te daghe alle tijt crancker, dat hi bevoelde dat hi soude moeten sterven; waeromme dat hi sine biechte dede, ende ontfinc die Sacramenten⁴⁷² der Heiliger Kercken. Ende opten lesten dach van mey, in 't jaer xiiij <C> ende xvij, gaf hi God den Here sine siele op, nadat hij die graefscappen van Henegouwen, Hollant, Zeelant ende Vrieslant⁴⁷³ xiiij jaren lang met groter eren ende ontsich hadde geregeert, afterlatende een enige dochter, vrouwe Jacoba, wedue des hertogen van Tours, diewelke hertoge Willem begeerde dat men se tot enen man geven soude hertoge Jan van Brabant. Ende sijn lichaem worde mit groter triumphen ende feeste, mit wenender uutvaert begraven tot Valenchijn in Henegouwen. Dese hertoge Willem was alle sijn dagen een straf man tegen sine vianden, ende tegen sine vrienden een uutmene goeertieren prins ende heere. Ende sijn huysvrouwe Margriet, hertoge Phillips Lehardijs dochter, leefde menich jaer daernaer, ende worde te Kenout begraven in Henegouwen totten Jacoppinen.

¶ Van die striden tusschen die ongelovige Bemers ende kersten.

Dat xxij <capitel>.

Item. In dit voerseyde jaer M CCCC xvij vielen die Bemers van der gehoirsaemheit ende lere der Heiliger Kercken van Rom en om vele punten willen dye si annamen, die vreemt ende ketterlic luden in der Heiligher Schrift. Ende worden genoemt Hussiten, om eens geleerden mans willen die verbrant in 't concilium van Constants, geheten meester Jan Hus, mit sijn mede geselle meester Jheronimus Hus, als voir gescreven staet, onder den paeus Martijns tiden. Die kerstelicke prins, keyser Segemont, screef vrientlicke brieven an coningen, hertogen ende graven, alle kerstenrijc doere, om hulp ende bystant van gelt ende goet, om den Bemer weder te staen ende in den rechten geloven weder te brengen. Mer hem en quam niet ter hant. Doe screef hi an den paeus Martijn dye v. Ende die sant sine cardinale alle kerstenheit doer, ende dede allen luden verkondigen oflaet van pine ende van sculde, alle die op die Hussen togen, ende souden vry zijn van allen sonden, alsof si uuter vonden quamen; ende wie eenen Husse doot sloegen, dien gaf hi oflaet van allen

Die seven-en-twintichste divisie

sonden, ende bleve hi doot, hi soude van monde ten hemel varen. Ende wie niet trecken en mochte ende sijns goets daertoe gawe den ongelovigen te wederstaen, die soude denselven oflaet hebben. Ende aldus vergaderde daer een groot volc van heren, riddersen ende knechten uut allen landen, te paerde ende te voet, datter wel waren boven xl M paerden. Ende dit grote heer was gedeelt in iij bataelgen, daer die eerste of voerde die hertoge van Sassen, mit die Watersteden oft Hentsteden. Die anderde, die marcgrave van Brandenburch mitten Vrancken. Die iij., biscop Otte van Tryer mitten Rijschen steden. Die Beyersse mitten keyserlicken steden in Swaven quamen tot driën eynden in 't conincrijc van Bemen, ende sijn versament mit desen anderen heren ende steden voerseit, ende deden grote scaden op cleine steden dorpen ende sloten, ende verbarnden veel volcs. Si namen die kinderen uuter wiegen ende andere clein kinderen, ende worpen se in 't vier opten ouderen, ende verbrande se. Als nu die lantsheren aldus biéén waren vergadert, wouden si dat conincrijc delen, elc wat te hebben, eer si dat gewonnen hadden, ende worden dat eens: wat elc wonne, dat soude⁴⁷⁴ hi behouden. Dit toerde den keiser Segemont seer, seggende, si en waren hem niet wellecoem, dat si hem sijns vaders erve ende conincrijc benemen wouden; ende en woude niet bi hen wesen in den velde. Als de vorsten gewaer worden des keisers toren, baden si oerlof van den paeus om weder te huys te trecken, dat hen die paeus consenteerde, opdat geen mere leet ende quaet dairuut en quame. Die Hussen hadden schier vernomen van deser twedracht, ende vergaderden enen groten hoop volcx bi malcander, ende quamen desen heren tegemoet om te striden. Dese mare in 't heer comende, wert dat heer also wemoedich ende weerslachtich, of al die ganse werlt op hen gecomen hadde, ende bestonden te vliën, dair si noch geen van den vianden gesien hadden. <CC liij-v> Die eerwaardige cardinael Julianus⁴⁷⁵, die op die tijt mit groot volc daer mede ghecomen was, verwonderde seer ende uuter maten van waen dese vrese ende vervaernisse comen mochte, ende hadde gaern dat heer staende gehouden. Mer het was verloren arbeit: het bestont al te vliën, geestelic ende waerlic, heren ende knechten: niemant en sach na den anderen omme. Doe togen die Hussen voert in der kersten lant, ende deden groten scade: si versloegen ende vingen vele kersten, dye si grote pijn ende martelye andeden. Ende die kersten ontvingen weder wel also groten scade, als si den Bemers hadden gedaen. Want dat kerstenvolc hadden groot craftich scat ende goet in der kersten landen gevluht, dat hem alle beroeft worde. Hertoge Aelbrecht van Oostenrijck verhorende dat die cardinael in Bemerlant mit groot volc gereyst was, heeft hi mede een groot heer van volc vergadert, ende vernemende dat si gevluht waren, is hi mit al sijn heer getogen doer 't lant van Moraviën, dat hem noch niet onderdanich en woude wesen, ende wan daer vele steden ende sloten, ende verbrande wel v C dorpen, ende sloech een ontallick volc daer doot, die hem dus lange rebel hadden geweest, ende heeft se aldus tot sijnre subjectye ende onderdanicheit gebrocht.

¶ Daerna, in den jare M CCCC ende xxxiiij, togen die Hussen, dat sijn die Bemers ende kettters, te velde op die kersten, want een deel van den steden des conincrijcs van Bemen waren kersten, ende een deel waren ofgesneden kettters van den gelove. Nu was die stat van Prage twedrachtich: dye oude stat was goet kersten, ende quamen biéén, ende maecten enen oploep, ende togen in die nyewe stat, daer bi avonturen dat meeste deel van den burgers uutgetogen was op die

Die seven-en-twintichste divisie

kersten, ende wonnen hen die nyewe stat of, ende sloegen die Hussen daerin doot, jonc ende out, man ende wijf, knechten ende maechden, ende togen voert te velde op die Hussen bi hertoghen Aelbrecht van Oostenrijc ende bi den heren van Mychen. Die Hussen en wouden buten haren wagenburch ende legher nyet comen. Doe maecten die kersten een opset, alsof si hadden willen vliën, ende braken op, ende worden vluchtich. Doe togen die Hussen uut haer leger, ende volchden den kersten na, ende meenden die te overvallen, te vangen ende slaen. Doe si nu lanc genoegh gejaecht hadden, ende den kersten docht tijt te wesen dat si volna bi den anderen kersten van Prage waren gecomen, keerden si hem omme, ende setten hem ter were; ende die andere kersten van Prage quamen van achteren, ende omvingen den Hussen, ende versloegen die kersten van den Hussen wel xiiij M ongeloviger Hussen, ende vingender oec veel. Ende de andere vluchten wech uutende lande, dier veel was, ende der kersten bleven omtrent iij M doot.

¶ Item. Hierna, in den jare Ons Heren M CCCC xxxviij, toech hertoge Aelbrecht van Beyeren, die nu coninc van Romen gecoren was, ende was oec mede coninc van Hongariën, van Bemen, etcetera, als voerseit is, in den lande van Sevenburgen in Bemen, voir een stat geheten Coelen; daer waren deser voervluchtige ongelovige Hussen in gecomen, ende waren der stat machtich, dat die kersten van der stat hemluden daer liden mosten. Die burgeren van der stat screven an den Roemschen coninc voirseit om hulpe; ende hi quam daer, ende belach die stat. Die kersten en mochten den coninc niet te wille sijn, omdat die Hussen, die daer so starc inlagen; ende aldus belaste ende bestormde hi die één⁴⁷⁶ mitten anderen, ende maecte 't hen so bange, dat die Hussen uutquamen tegen hem te striden. Daerentusscen hadden si oec gescreven an hair vrienden, als an den coninc van Polen, an den coninc van Cracouwen, ende an anderen heren ende vorsten, dat si hen te hulpe quamen; ende daer geviel enen groten strijt, mer die Roemsche coninc behilt dat velt, ende hadde victorie. Der Hussen bleven veel doot, hoewel hi oec groot volc verloer. Doe vloten die coningen mitten Hussen uutende velde; ende die Hussen worden in den ij conincrijken onthouden, ende deden grote scade in kerstenheyt, ende oerloechden alle dat jaer daer tegen den Roemschen coninc. Ende die twedracht, die doe in der Heiliger Kercken was, hinderde den kersten seer, dat si op die tijt tegen den Hussen niet⁴⁷⁷ doen en mochten, waerom dat die Hussen na des conincs doot weder opstonden, ende worden also machtich als si gewaren, omdat hem die coninc van Cracouwen onthilt ende <CC liiiij-r> voerden grote oerloge tegen den kersten die omtrent hem geseten waren.

¶ Dese historye van den oerlogen ende striden des conincrijcs van Bemen wort hier in deser cronike in 't cort verhaelt, dat alle geestelike prelaten, werltlicke heren, vorsten, princen, landen ende steden anmercken sullen wat groter quaet ende leet dat compt uut twedracht ende partye; want en hadde die twedracht in der Heiliger Kercken niet geweest, die Hussen en hadden geen macht gehat den kersten te wederstaen. Ende want dese tijt seer periculoes was, ende dye geestlic-heit in groter twisten ende twedrachten stont, heeft die duvel sijn tijt verwacht, ende heeft verwect die ketterie meester Jans Wijcleef in Engellant, ende meester Jans Hus ende meester Jheronimus Hus, sijnre discipulen in Bemerlant, dye om hare ongelovichheits willen verbrant sijn geweest als voer gescreven staet. Die meer besceyts deser ketteriën ende der oerlogen ende

Die seven-en-twintichste divisie

striden des conincrijcs van Bemen weten wil, dye lese dat tractaetgen dat Eneas Silvius, die na paeus Pius die ij. genoemt wort, gemaect heeft, want hi die historie properlic ende besceydelic in 't lange gescreven heeft.

¶ Van hertoghe Willems basterts broeders, ende van den eersten here van Scagen.

Dat xxij <capitel>.

Dese edele hertoghe Willem hadde vele bastaerts broeders, van hertoghe Aelbrecht, sinen vader, gecomen wesende, als jonc-heer Adriaen, ende Willem, d' eerste here van Scagen. Dese here Willem was eens geweest tot Sinte Catrinen in Alexandriën, ende ij mael ten Heiligen Lande, tot Jherusalem⁴⁷⁸, daer hi ridder geslagen worde. Ende was geordineert ende geset te wesen castelein opten huse van Medenblic. Daerna, als hertoghe Phillips van Bourgongen geworden was grave van Hollant, heeft hi desen here Willem om sijnre doechden ende eren willen gegont ende gegeven een heerlicheit in West-Vrieslant, mit iij dorpen, als Scagen, Berninghorn ende Haringhusen. Ende comende in zijn heerlic-heit van Scagen dede hi daer maken een scoen huys, dair hi mit sijn huysvrouwe wonende bleef. Ende aldus was dese here Willem die eerste here van Scagen. Hi dede oec bedyken bi dye Zype bi Sinte Martijns dorp een groot stuccke lants, dat hi dede hieten dat Nyelant. Hi hadde te wive⁴⁷⁹ Alijt, here Jans dochter van Hodenpijl, ridder, daer hi bi creech, behalven die dochteren, iij sonen, als here Aelbrecht van Scagen, ridder; Jan van Scagen, scout van Haerlem, ende Willem van Scagen. Hi was alle sine dagen een goet vroem ridder, ende hi dede vele loeflicke wercken. Hij starf in 't jaer Ons Heren M CCCC ende lxxij, ende die heerlic-heit quam op here Aelbrecht van Scagen, sinen outsten sone, die te wive hadde Adriaen Ghijsbrechts dochter van Nyenroen ende van Velsen, daer hi bi wan een enige dochter, geheten Joest; die eerst te man hadde Wouter van Egmont, here van Suetermeer; ende na nam si heer Joest van Borselen.

Dat xxiiij <capitel>.

¶ Van hertoghe Willems bastaert sonen, ende van die heerlic-heyte van Hoechtwoude.

Dese hertoghe Willem van Beyeren liet mede after bastertkinderen, als Lodewijc, Evert, d' eerste here van Hoechtwoude, ridderen, ende vrouwe Beatris van Vliet. Dese heere Evert was die eerste here van Hoechtwoude in West-Vrieslant. Hi dede maken een schoen huys, gelijk een casteel, binnen sine heerlicheit van Hoechtwoude, ende hi hadde te wive Floris dochter van Kijfhoec, dair hi bi wan Anthonis van Hoechtwoude. Dit dorp plach te hieten Houtwoude. Dese Anthonis van Hoechtwoude hadde te wive Zophie Jans dochter van Poelgeest, daer hi bi wan v sonen ende één dochter, als here Bouwen van Hoechtwoude, ridder; Willem; Gerrit; Cornelis ende Evert, die een monick tot Egmond was; ende die dochter geheten Jutte was een nonne te Poel buten Leyden. Dese here <CC liij-v> Bouwen vercoft die heerlic-heit bi sinen levende live here Jan, grave van Egmont, also hi gheen

Die seven-en-twintichste divisie

kinder en hadde. Die bastaertdochter van hertoghe Willem hadde eerst te man here Phillips van Dorp, ridder; daer en had si gheen kinder bi. Dairna nam si te man Jan van Woerden, here van Vliet, ridder, daer si bi wan Gherrit van den Vliet, schiltknape.

¶ Van den beghinsel des heerlic-heits van Purmerynde.

Dat xxv. capitel.

Bi desen hertoge Willems tiden was een vermaert man uut Waterlant geboren, geheten Willem Egghert. Dese Willem Eggert was een rijk man van gelde ende goede, ende hadde den tijt dat hertoghe Willem vluchtich was, voer sinen vader vele gelts ende scats gedaen, waeromme hi namaels altijt groot was, ende wel ghesien bi hertoghe Willem. Want hertoghe Willem hadde hem gemaect overste tresorier van den lande van Hollant. Dese Willem Eggert was alleen een sciltboertich man, ende gheen ridder. Opdat hi hier namaels in der luyden memorie ende gehoechnissen wesen soude dede hi in één vergaderen alle die lantluden die wijt ende verde saten in 't lant van Purmerlant, bi 't water gheheten die weer, ende dede daer timmeren een starc casteel ende een klein stedeken, dat welke hi dede hieten Purmerynde; welke stede ende slot mittet lant van Purmurlant mitten dorpen Neck ende Hilpedam hi namaels vercreech van hertoghe Willem van Beyeren. Ende aldus was dese Willem Egghert d' eerste fondatoer ende stichter ende here van Purmureynde, sonder ridders name. Ende als hi verhoerde den doot sijns liefs heren des hertogen van Beyeren, was hi utermaten sere bedroeft, ende en leefde mer ij dagen daerna, ende starf op sijn casteel, dat hi getimmert hadde. Hi liet enen soen after, geheten Jan Eggert; Alijt, heren Gherrits wijf van Zijl; Janne Reinouts wijf van Brakel. Dese Jan Eggert, overmerckende dat herenhulde ende pays gheen erve en is, heeft hij na den doot sijns vaders sijn patrimonium ende vaderlic erf vercoft vele ende diverse personen, mer die heerlic-heit van Purmureynde mitten dorpen Neck ende Hilpedam met Purmurlant vercoft hi here Gerrit van Zijl, ridder, sinen swager. Ende is mit desen ghelde ende goeden getogen in Vlaenderen in die stat van Ghent, ende bleef daer wonen mit alle sine nacomelingen. Hi fondeerde tot Oudenaerden een cloester van der Reguliers Oerde, ende noch een cloester binnen Ghent, van joncfrouwen ende nonnen, gheheten Bethleëm, van derselver Oerden. Ende als here Gerrit van Zijl dese heerlic-heit van Purmureinde een wijl tijts hadde beseten, vercoft hi die weder here Jan, burchgrave van Montfoerde, ende nu ter tijt besitter of is dye grave Jan van Egmond.

¶ Van den edelen ende wel geboren mannen, die doe ter tijt in Hollant waren.

¶ Dat xxvi. capitel.

Omtrent dese tijt waren in Hollant vele edelen, ridderen ende sciltboertige mannen, daer dese navolgende die princepaelste of waren: Jonc-heer Willem van Arkel; jonc-heer Walraven van Bredenroeden, die oec was grave van Ghennip, mit sinen broeder jonc-heer Willem van Bredenroeden; jonc-heer Jacob van Gaesbeeck,

Die seven-en-twintichste divisie

Abcoude, Wijck, Putten ende Strenen; Phillips, burchgrave van Leyden, here van Wassenaer⁴⁸⁰, mit here Jan ende here Henric sijn sonen, ridderen; here Jan van Egmont met here Willem van Yselstein, sijn broeder; Phillips van der Leck; Wolfaert van der Vere; Henric, here van Vianen ende Ameide; die here van Sevenbergen; Floris van Borselen, Zulen ende Sinte Martijnsdijc, here Vrancs vader, grave van Oestervant; Jacob van Borselen, here van Brigdam ende Duvelant; Costijn van Haemstede ende Raes van Haemstede; Jan, here van Cruningen; Jan van <CC lv-r> Renesse; Hubrecht, here van Culenburch; Dirc, here van Merwede; Jan van Langeraec; Dirc, here van Hoekelom; Jan, burchgrave van Montfoert; Aernt, here van Leyenburch; Henric, here van Naeldwijc, mit sijn sonen Willem ende Aelbrecht, sciltknappen; Dirc van der Lec; Jan van Hodenpijl; Willem, hertoge Aelbrechts bastertsoen, d' eerste here van Scagen mit sijn bastertbroeder; jonc-heer Adriaen; Evert, hertoge Willems bastertsoen, d' eerste here van Hoechtwoude, mit here Lodewijc, ridder, sinen broeder; Jan van Treslongen, grave Ghyen bastertsoen van Boloy; Jan van Vianen; Ghijsbrecht van Vianen, here van Noerdeloes. Jan van Woude, here van Warmont ende Alkemade; Jacob van den Woude, sijn soen; heer Danel van Poel; here Ghijsbrecht van Poel; here Dirc van Poel; here Jacob van Poel, ridders; Claeuwert van Poel, castelein tot Sinte Geertenberge; Dirc van Poelgeest; here Gerrit van Poelgeest, ridder, sijn neve; Bertelmeeus van Raephorst; Jan van Heemstede, here van Benthusen; Jan van Vliet; Phillips van Dorp; Jan Henric ende Gijsbrecht van Cronenburch, broeders ende ridders; Floris van Alkemade; Gerrit van der Woert; Gerrit van Zijl; Gielis van Cralingen; Gerrit van Liesvelt; Floris van Abeel; Gherrit, Coenraet, Jan ende Aernt, gebroeders van Harlaer, ridders; Vreric van Sevender; Baerthout van Assendelf; Dirc van der Beets, alle dese voerseit, uitgeseit weinich, waren ridderen; Jan van Egmont, here van Soetermeer; Jan van Egmont, here van Wateringe; Aelbrecht van Merenstein; Huge van Alkemade; Herpert van Foreest; Dirc van Assendelf; Simon van der Burch; Floris van Adrichom; Gerrit uten Hage; Gerrit Potter; Bouwen van Swieten; Florijs van Tol; Herpert van Bosch; Willem Eggert, d' eerste here van Purmureynde; Floris van Kijfhoec⁴⁸¹; Jan van der Mye; Aernt Spiering; Claes van Waterlant; Willem Naghel. Alle dese waren schiltknappen ende geboertige mannen.

Die acht-en-twintichste divisie

¶ Hier beghint die xxviij. divisie, ende heeft xlix capitelen.

Anno M CCCC xxxi.

Paeusen.

¶ Dat eerste capitel.

Eugenius die iiij. was die CC xvij. paeus; hi was van Venegen, ende sat xvi jaer, ende was eendrachtelic gecoren ende sonder enich twifel voer paeus gehouden, mer hij wert cort daerna uut Romen verdreven, ende quam tot Florens. Dairna, in 't jaer van M CCCC xxxviij, began dat Concilium te Basel, dair hi verdachvaert worde; mer hi en compareerde noch en quam daer niet. Waerom dat hi van 't paeusdom geset worde, ende coren enen anderen, als Amedende, hertoge van Savoyen, die geheten wert Felix die v. Mer Eugenius en vraechde hier niet na, waerom datter weder twist opstont in der Heiliger kercken, ende duerde tot Eugenius doot toe.

Item. Eugenius vrienden, ende die hem gonstich waren, seiden van hem vele goede, doechdelike ende loeflike punten; ende die hem contrari waren, seiden hem over vele lelike ende scandelike punten, als men in alsulke saken pleget. Mer wat wil men hiervan seggen? Eer dat hi paeus worde, was hi een man van goeder famen, eenlic van leven ende stadich in der cellen; ende wat hij naemaels dede, dat moet men God bevelen. Hi creech namaels die stat van Romen weder in, bi hulp der Venecianen; ende creech weder grote gehoersaemheit. Hi starf tot Romen, ende wert tot Sinte Pieters begraven mit groter eren ende triumphen.

¶ In 't jaer Ons Heeren M CCCC ende xxxviij wert dat Concilium te Basel gehouden, daer veel goede punten ingeset ende geordineert sijn, om te reformeren ende te verniewen dat hoeft ende die ander leden der Heyliger Kercken. Dit Concilium hadde een glorioes goet beginsel, mer een oetmoedich ende cranc eynde, dat vol drucs ende lidens was om der twisten wil. Aldus wonderlic is dat rat van avontueren: want dat Concilium van Constans behilt dye macht ende bovenhant tegens iij paeusen, <CC lv-v> die ofgeset worden van dat Concilium, ende dye iiij. werter ingeset. Nochtans hadde dat Concilium van Constans grote wederstoet; ende 't en was van genen paeus geconfirmeert. Mer dit Concilium van Basel aldus vergadert, was van den paeus ende andere prelaten geconfirmeert; ende dit en was niet machtich te brengen énen paeus tot des Conciliums opset ende ordinancie. In 't Concilium van Constans was een cranck beghinsel, mer een glorioes goet einde. Ende in 't Concilium van Basel was een glorioes goet beghinsel, mer een cranck eynde.

¶ Item. Die xxiiij. twist ende scisma in der Heiliger Kercken was tusschen dese Eugenius ende Felix, ende duerde vi jaer lang. Die sake waerom dat si twisteden was seer vreemt ende nye gehoert; want dat Concilium van Basel heeft ofgeset Eugenium, die voer die tijt alleen paeus gecoren was, omdat hi niet en hilt die ordinanciën, welke gemaect waren in 't Concilium van Constans, als men seide, noch hi en was dat Concilium van Basel niet gehoersaem, want hi seide dattet Concilium soude hem onderdanich wesen; ende daarvan

Die acht-en-twintichste divisie

is gecomen grote twist ende disputaci onder die geleerde mannen. Die één seyt dattet Concilium is boven den paeus; die ander seit contrari, dat die paeus is boven dat Concilium. Ende dit en is noch niet volcomelic gedetermineert, want die rechten ende doctoen en zijn hierof niet geconcordeert ende verenicht; mer God, die bovenal is gebenedijt, moet geven Sijn vrede altijd in der Heiligher Kercken, die welke altijd Sijn bruyt is.

¶ Omtrent dese tijt zijn in den hemel gesien iij sonnen; ende daerna quam corts in der Heiligher Kercken driërley regiment oft hoeft, dat is te weten dat Eugenius, die paeus, voerde dat één regiment; dat concilium was dat ander; dat derde waren sommige ander, dye den paeus Eugenium niet en hilden voer een overste, noch si en hilden van dat concilium niet, mer waren neutrael. Ende veel dingen worden hierof gheseyt, etcetera.

Anno M CCCC xxxviij.

Felix die v. was eerst een waerlic man, ende die eerste hertoech van Savoyen. Hi hadde die werelt begeven, ende leefde met een deel van sijn heren, die oec out van jaren waren, een geestelic ende eenlic leven. Ende om des willen wert hi van 't Concilium van Basel paeus gecoren, ende sat ix jaer. Nochtans en hadde hi niet veel luyden ende natiën die hem gehoersaem waren. Ende als Eugenius dye paeus doot was, quam dese Felix, ende resigneerde willichlick dat paeusdom sinen nacomer, Nycolao den v., omdatter eendrachticheit weder in der Heyligher Kercken comen mochte. Ende hi wert doe cardinael van Sabinen ende legaet ghemaect in Vrancrijck. Daerna starf hi salichlick in den Here.

¶ Item. In 't jaer Ons Heren M CCCC xxxix, dede dese Eugenius een Concilium vergaderen tot Florens, tegen dat Concilium dat te Basel vergadert was. In dit Concilium te Florens quam die paeus Eugenius mit sijn cardinalen, Johannes Paleologus, keiser van Constantinopel, mitten patriarck van Constantinopel, mit veel heren ende princen, biscoppen ende prelaten; ende dair wert scerpeliken gedisputeert tusschen den Latijnsscen ende Grieken, mer die Grieken worden in 't einde verwonnen, ende quamen tot kennissen, als dat si belyden den paeus van Romen te wesen een warachtich vicarius ende stadthouder Cristi Jhesu, ende dat hi ware een hoeft der gansser Heyligher Kercken, dyen mit recht alle prelaten ende heren, geestelic ende waerlic, sculdich waren onderdanich te wesen. In dit Concilium waren mede die Armeni, Georgiani, Jacobiten, die Moeren, die van Asiën ende Siliciën, ende van Affriken. Dese obediërden ende setten hem allegader onder die ghehoersaemheit der Heiligher Roemscher Kercken, ende reysden mit vroechden weder thuys; mer niet lange en bleven si in die obediëncie, waerom, uuten rechtvaerdigen oerdel Gods, si gecomen sijn onder die subjectie ende dienstlicke onderdanicheit des alre besmetsten ende onmenschelicxsten wet des wreden tyran ende prince der Turcken, als men na gescreven sal vinden, in 't jaer lij.

Die acht-en-twintichste divisie

Anno M CCCC xxxviij.

Aelbrecht, hertoghe van Oestenrijck, des voernoemden keyser, keiser Seghemonts <CC lvi-r> dochter man, wert tot enen Roemschen Coninc gecoren⁴⁸² omtrent halfvasten, in der stat van Vranckenvoert, eendrachteliken van den koervorsten. Hem was anbestorven van sijns wijfs wegen dat conincrijc van Hongariën, van Bemen, van Dalmaciën, van Croaciën, van Sarene, ende dat hertoechdom van Mernhern ende andere meer landen, ende nu die koer der keyserlicker cronen. Ende alle dit creech hi sonder slach oft stoet, dat niet veel meer ghesien en is. Mer leyder! so schielicken als hi verheven worde, so haestelicken verghinc hi weder; want daer hij op die Turcken gereyst was om te striden, wert hi haesteliken sieck, ende starf, als hi bina twe jaer coninc van Romen hadde geweest. Sijn lichaem wert in der stat Alba begraven. Hi was een glorioes kersten prince, mit vele loeflicke doechden verchiert. Sijn huysvrouwe bleef swaer mit kinde, ende baerde na sijre doot enen soen, geheten Ladislaus, die tot sine xxviij. jaren sonder kinder oflivich worde.

¶ Van vrouwe Jacoba, die xxv. graefinne van Henegouwen, Hollandt, Zeelandt ende Vrieslant.

¶ Dat ij. capitel.

Jacoba, hertoge Willems enige erfdochter, als haer vader oflivich ende begraven was, was si bi haer moeder, vrouwe Margriet, hertoge Jans dochter van Bourgongen, ende waren met allen sere bedroeft van den doot haers liefs heren man ende vader. Ende als die uutvaert mit grooter droefheit was ghedaen, worde si mit grooter staet ende feeste gehult in den lande van Henegouwen, in allen steden ende plaetsen. Si en was mer xvi jaer out, als si haer heerlic-heden ende vaderlijcke erve annam; God beter 't, si en mochte se mit rust ende vrede niet gebruyken, want dye ij parthyën bestonden weder in Hollandt op te staen: die van der Hoecx's partye waren hilden 't mit vrouwe Jacob, haren rechten lantsvrouwe; ende die Cappeljaus partye waren haer altijt contrarie. Waeromme dat si alle die dagen haers levens in grooter tribulaciën ende verdriet overbrochte ende regneerde, als ghi na horen sult.

¶ Hoe die stede van Yselstein ingewonnen, verbrant ende ghedestruert worde.

¶ Dat iij. capitel.

Als hertoge Willem oflivich geworden was, doe worden si al verblijt die van hem verdruct ende verdreven waren, waerom dat here Willem van Egmont, van Yselstein ende here Jan van Egmont sijn broeder overleiden hoe si best souden recupereren ende wedercrigen haer vaderlike erf, daer si uut verdreven waren bi tiden hertoge Willems van Beyeren. Aldus heeft dan here Willem van Yselstein heimelic vergadert een deel gewapents volcs, ende is op des Heiligen Sacraments nacht gecomen al schieliken voer Yselsteyn; ende also hi enige heimelike vrienden hadde in der stede, creech hij een poorte op, ende trat terstont mit al sijn volc in die stede, ende creech

Die acht-en-twintichste divisie

die onder sijn bedwanc, dat hem niemant wederstont. Mer dat slot en creech hi doe niet, want die castelein worde 't gheware, ende bewaerde 't seer scarpeliken. Vrouwe Jacoba mit haer moeder in Henegouwen noch wesende, sijn terstont enige heren geweest die 't mit haer hilden, ende arbeyden also vele <CC lvi-v> an die stat ende burgers van Utrecht ende Amersfoert, dat si mit alle haer macht gewapent quamen om een belegge te maken voer die stede van Yselstein. Ende van desen here ende belegge waren cappeteinen ende hooftluden Walraven, here van Bredenroeden, here Jan, burchgrave van Montfoert. Ende eer dit volc ende dit belegge voer Yselstein gesciede, so waren dese ij gebroeders op dat slot al gecomen, ende hadden dat ghewonnen. Die van Utrecht deden daer grote bolwercken, tenten ende pauweljoenen voer die stede opslaen, ende en wouden vandaen oec niet trecken, want si wisten wel, dat haer ballingen van der stat mit heer Harman van Loc-horst ende Jan van den Spiegel daer mede binnengecomen waren. Ende iiiij dagen dairna quamen alle die steden van Hollant, weynich uutgeseit, mit haer bannieren ende poorters, om die stede weder in te crigen. Ende here Jan van Beyeren, elect van Ludick, vrouwe Jacobs oem, quam daer mede mit veel gewapents volcs uut Goylant. Ende daer worde een scarp ende nau belegge voer die stede gemaect. Dit siende die ij gebroeders van Egmont bestonden te duchten, ende xiiij dagen daerna, dat dit belegge hadde gheduert, doer middele ende tusschen spreken heren Jans van Hensberge, worde daer een tractaet van payse gemaect, als dat die ij broeders, here Jan ende here Willem, souden trecken uut die stede van Yselsteyn mit alle die ballinge ende vreemde gasten, ende mit alle haer goeden, ende souden die stede ende dat slot setten in handen van vrouwe Jacoba. Ende alle die poorters ende inwoenres van xiiij jaren out ende daerboven setten hem mede onder die subjectie ende dominacie van vrouwe Jacoba. Dit aldus gesciet wesende, quam alle dat buten heer in der stede. Ende corts daerna quam vrouwe Jacoba uut Henegouwen in Hollant; ende siende dese victorie uut haerre name geschiet wesende, dancte si seer haer vrienden, dye dit werck hadden gedaen. Doe quamen die van Utrecht, ende begeerden dat men hen wilde doen die stede ende 't slot van Yselstein, om haren wille daermede te doen; datwelke hen eylacy seer onwijslic worde geconsenteert ende gegont. Doe quamen dye van Utrecht mit alle haer macht op Sinte Pieters ende Pouwels dach, ende bestonden die mueren, poorten ende toornen van der stede of te breken, ende dat slot destrueerden siende slechten 't neffens der aerden. Dit mishagede vele van den heren ende edelen van den lande van Hollant. Want Yselstein was die sloetel ende nagel van Hollant, die der stat van Utrecht te na lach. Ende binnen desen jare worde hen noch meerre macht gegeven, dat si souden dye hele stede verbarnen, uutgheseyt dye kercke ende dat cloester. Dese destructie der stede van Yselstein gesciede doen Volpert van Amerongen ende Dirc van Houdaen burgemeesters waren der stat van Utrecht. Ende die stede van Yselstein bleef aldus leggen gedestruuert, sonder mueren, totdat hertoghe Kaerl van Bourgongen grave van Hollant was; want heere Vrederick van Yselstein, ende daernae grave van Bueren wert, vercreech van hertoghe Kaerle die stede weder op te timmeren ende dat slot te starcken.

¶ Hoe dat vrouwe Jacob versekert wort tot eenen man hertoghe Jan van Brabant.

¶ Dat iiij. capitel.

In ditselve jaer van xvij worde vrouwe Jacoba in allen steden van Hollant, Zeelant ende Vrieslant gehult ende ontfangen mit groter triumphen ende eren voir enen rechten ende erfvrouw der landen voerseyt, ghelijck si in Henegouwen ontfangen was. Ende om te aftervolgen die begeerte wilen hertoghe Willems van Beyeren, als dat men sijn dochter hijlicken ende bestaden soude an hertoghe Jan van Brabant, niettegenstaende dat si malkanderen ten tweden grade bestonden, want si beide broeder ende suster kinder waren; want hertoghe Willem hadde te wive vrou Margriete, hertoghe Anthonis van Brabant suster, dese hertoghe Jans vader. Ende als hertoghe Jan van Brabant vernomen hadde dat hertoghe Willem oflivich gheworden was, toech hi mit schonen staet te Ghent, bi hertoghe Jan van Bourgongen, sinen oem, ende sprac daer van den huwelijcke tusschen <CC lvij-r> hem ende vrouwe Jacoba, sijnre nichten; so wert dair een dachvaert gheordineert te wesen tot Biervliet, daer hertoghe Jan van Brabant quam mit grave Phillips van Charloys, sinen neve, hertoghe Jans soen van Bourgongen, mit vele andere baenroetsen ende edelen. Op d' ander syde was dair vrouwe Jacoba van Beyeren, wedue des dolphijns van Toreinen, graefinne van Henegouwen, Hollant, Zeelant ende Vrieslant, mit vrouwe Margriet, haer moeder, hertoghe Jans suster van Bourgongen ende moye van hertoghe Jan van Brabant; ende here Jan van Beyeren, elect van Ludick, vrouwe Jacobs oem, mit meer ander baenreheren, ridderen ende edelen van den landen. Ende dair wort gheconcludeert ende gesloten dat men soude volbrengen dien uutersten wille hertoghe Willems van Beyeren, ende dat tractaet van den huwelike wort daer gemaect tusschen hertoghe Janne ende vrou Jacobe; ende si versekerden malkanderen voert te varen also verde die Heilige Kercke dat admitteren ende toelaten wilde, bi dispensacie ende oerlove dat vercrighen mochten. Ende des anderen dages op enen sonnendach, als opten ersten dach van Oestmaent, soe swoeren si beyde mitten huwelike voert te varen op condiciën voerseyt; ende daer worden brieven of gemaect mit grote peinen. Ende onder andere ponten ende articulen wort daer gesloten ende geseyt, dat here Jan van Beyeren, die elect, behouden soude alle datghene dat wilen eer hertoghe Aelbrecht sijn vader ende hertoghe Willem sijn broeder gegeven hadden, ende datgene dat hem van vrou Jacobe sine nichte hem toegeseyt was; ende midtsdien gaf die elect sijn consent in dit huwelic. Ende hiermede sceide die dachvaert minnentlic. Ende daer worden notabele ambassiaten ende oratoers utgesonnen in 't Concilie van Constans, om te vercrighen dispensacie van den huwelike; want hertoghe Jan ende vrouwe Jacobe waren suster ende broeder kinder, ende oec die dolphijn, haer eerste man, ende hertoghe Jan van Brabant bestonden malkanderen in den derden graet; mer si en konden gheen dispensacie crighen van den concilie. Want keyser Seghemont van Romē ende hertoghe Jan van Beyeren beletten dat mit alre macht, daer si konden. Ende here Jan van Beyeren werdt alsoe ghesint, dat hi in 't voerseide jaer van xvij, in die maent van september, uut die stat van Ludic toech, ende en quam daerna nye weder daerin; ende quam in Hollant tot Dordrecht. Ende hi sant notabele ambassiaten in den Concilie

Die acht-en-twintichste divisie

van Constans, ende resigneerde aldaer by sinen procuratuer dat bisdom van Ludick, dat hij xxvij jaer lang hadde berecht, ende sette dat in handen van den paeus van Romē. Ende hij dede aldaer groote instancie ende arbeyt om te beletten die dispensacie van hertoge Janne ende sijnre nichten; ende dit worde hertoge Jan van Brabant heymelijcken te weten ghedaen van eenighe vrienden dye hij hadde.

¶ Van den strijt dye binnen Gorichom was.

¶ Dat v. capitel.

Hertoghe Jan van Beyerē binnen Dordrecht wesende, screef brieven an den steden van Hollant, dat si hem voer een voecht ende momber ontfanghen wilden, want sijn nichte, vrouwe Jacobe, een wedue was; ende omdat dat concilie nyet dispenserē noch toelaten en wilde dat huwelick voerseyt. Ende des en woude hi sijnre nichten, vrouwe Jacobe, niet hinderen mer vorderen in al dat hi vermochte, als hi seyde; mer contrarie was waer. Ende daer werdt een dachvaert ghehouden tot Schoenhoven, daer dit opgedaen wordt; mer het worde hem gheweygert van sine nichte by rade haerre drye landen, ende si presenteerde haren oem alle datghene dat in den tractaect van den huwelijcke hem toegheseyt was. Waeromme dat hertoghe Jan toernich worde, ende reysde wederom tot Dordrecht, omtrent Sinte Victoors dach, ende maecte vrientschap met sommighe heeren, ende hildt aldaer eenen heymelijcken raet metten gheenen dye van <CC lvij-v> der Cabbeljauscher partiën waren; ende dese dachvaert geëynt wesende, worde hij van die van Dordrecht gehult ende ontfangen voer enen rechten voecht ende momber des lants van Hollant; ende dede terstont ontsegghen vrouwe Jacobe, sijnre nichte, t' en waer dat si haer stelde onder die voechdië van hem. Doen maecten aliancie ende verbonden mit hem jonc-heer⁴⁸³ Willem van Arkel, here Jan van Egmont, ende here Willem sijn broeder, ende si beloefden hem te doen assistencie, hulp ende bistant mit allen haren fautoers ende adherenten, mit lijf ende goet, daer si konden ende mochten. Ende hi beloefde hemluden weder te setten ende te doen hebben alle haer heerlic-heden, goeden ende erven, daer si uut verdreven waren. Dairna, omtrent Sinte Lijsbetten, is here Jan van Egmont ghecomen mit een deel soudenyers bi hulpe enige poorteren, ende quam heimelic binnen die stede van Gorichom; ende creech die in tot behoef jonc-heer Willems van Arkel, sinen neve. Dat siende alle dye fautoers ende goedegonnens ende vrienden van vrouwe Jacob, ende dat si hem niet wederstaen en mochten, vloden snelliken op dat slot dat hertoge Willem, vrou Jacobs vader, dair hadde doen maken; ende corts dairna quam jonc-heer Willem mit veel baroenen, heren, ridderen ende knechten, mit veel gewapents volcs, ende worde wedergeset in sine heerlic-heit des lants van Arkel. Mer dat casteel bleef onder die subjectie der hertoechinne, want die borchsaten dat vromelicken hilden tegen die van binnen. Dit verhorende hertoge Jan van Beyerē quam corts dairna tot Gorichom, ende een luttel tijts dair geweest hebbende, in heymeliken rade, quam hi weder tot Dordrecht. Die doerluchtige hertoechinne, vrouwe Jacobe, dese quade nyemaren vernemende, dede vergaderen van stonden an vele vrome wapentuers. Ende quam sere gestoert wesende in Hollant; ende vergaderde alle haer vrienden, mit dye van Utrecht ende Amersfoert, ende maecte haer starck om te wreken dat haer misdaen ware. Ende

Die acht-en-twintichste divisie

is gecomen mit haer moeder, mit vele scepen, groot ende cleyn, die Merwen opvarende mit ontwonden bannieren voir Gorichom. Ende dye cappeteyn ende hoeftman van desen here was jonc-heer Walraven van Bredenroeden, ende die doetertijt geordineert was van vrouwe Jacobe te wesen stedehouder der landen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant. Ende als si daer gecomen waren, worde vrouwe Margriet mit haer dochter, vrouwe Jacobe, op dat slot gelaten; ende dat ander heer braken een ghat in der mueren bi dat slot, daer si alle doerghinghen om dye stede te vercrighen. Dit siende jonc-heer Willem, stelde hem in ordinancie, om enen strijt met hem te vechten; want hij hadde wel vierduysent vrome vechtende mannen. Daertegen stelden hem dat heer des hertoechinnen in ordinancie, om in dye stede te gaen, ende <CC lviiij-r> den jonc-heer van Arckel te bevechten. Ende hierenbinnen, so worde jonc-heer Walraven van Bredenroeden, ridder, geordineert, ende jonc-heer Willem van Arkel worde oec an d' ander side ridder ghemaect. Ende die jonc-heer van Arkel hadde enen diepen graft laten graven tusschen hem ende dat slot, dat men niet lichtelic bi hem comen mochte. Mer der hertoechinne volc quamen van dat slot mit ontwonden bannieren, mit groten gecry, ende ghingen stoutelicken mit die van Utrecht ende van Amersfoert over dye graft, ter stedewert in. Die jonc-heer van Arkel stont mit sinen hoep teghens dat huys in een strate, mit ontwonden bannieren, ende sagen dat heer over die graven comen. Ende der hertoechinnen volc trat stouteliken an tot an den luyden. Als die jonc-heer van Arckel dat sach, trat hij oec vromelic hem tegen; ende daer quam 't tot enen groten stride: daer wort uutermaten sere gevochten ende sere gedrongen, ten lesten dat sommige van des jonc-heren volc die after waren, begonnen te wiken; ende veel lieper wech, ende der vorstinnen vrienden wonnen den strijt. Ende bleef an die Arkelse side dootgeslagen jonc-heer Willem van Arkel, die daer te voren ridder geslagen was, ende sine heerlic-heden die quamen op des heren kinderen van Egmont; want die vrouwe van Egmont was een enige suster van jonc-heer Willem, ende hertoge Reinout van Gelre was haere beyder oem, die oec sonder kinder starf. Behalven jonc-heer Willem bleven daer noch geslagen die jonc-heer van Petersom; Henric die bastert van Arkel; die graef van Opburgen; jonc-heer Allert van Bueren; Splinter, die bastert van Nyenroede; Otte van Gelcom; Otte van Ghemen; Willem van Appeldoern, mit noch wel M man, edel ende onedel. Ende daer worden gevangen die grave van Vernenburch, die grave van Hulburgen; here Henric van Hoemoet; die here van Milendonck; dye here van Proyen; die voecht van Waldorp; die jonc-heer van Batenburch; here Dirc van Lienden; here Willem van Ysendoern; here Aernt van Ordingen; here Raes sijn broeder; here Dirc van Hemmen; die jonc-heer van Oerslot; Aernt van Egmont; Otte van Vueren, ridder; Jan van Heteren; Jan van Oyen; Aernt van Craenhem; here Aernt van Harlaer, ridder. Die van Utrecht hadden gevangen here Jan van Egmont, mit meer andere edele ende onedele, tot M toe. Ende in desen stride bleef mede verslagen van der vorstinnen side jonc-heer Walraven van Bredenroeden, doer versumenisse sijns selfs dienres; mit weinich andere, daer si vele an verloes, ende sere rouwich om was. Dese bloedige strijt gesciede opten eersten dach van december. Desen strijt gedaen wesende, worde jonc-heer Walraven mit groter droefheit gebrocht tot Vianen, ende leyt dair begraven in de parochikerke in dat choer, voer dat Hoge Outaer, afterlatende ij sonen, als Reinout, here van Bredenroeden, van Vianen ende Ameyde, ende Ghijsbrecht, domdeken der kercken van Utrecht, ende na elect

Die acht-en-twintichste divisie

der voerscreven kercken; ende vrouwe Johanne, haer beyder moeder, here Henrics dochter van Vianen ende Ameide, starf des jaers dairan. Ende want haer sonen noch jonge kinderen waren, so nam se onder sine voechdië jonc-heer Willem van Bredenroeden, haer oem. Ende jonc-heer Willem, de dair jammerliken verslagen ende versmoirt lach in sijn eygen bloet, worde mit groter droefheit begraven tot Gorichom in der kercken, onder enen costeliken tombe. Dit gedaen sijnde, besette die vorstinne dye stede mit haer volc van wapenen, tot bewaernissen van der stede ende dat slot; ende danckende die van Utrecht ende van Amersfoert, toech si mit haren gevangen in des Graven Hage.

¶ Hoe hertoge Jan van Brabant troude vrouwe Jacobe, hertoechinne.

¶ Dat vi. capitel.

In den jare M CCCC ende xvij, als dat scisma ende twedracht in der Heyliger Kercken omtrent xl jaer hadde geduert, so is ten lesten doer Gods barmherticheit in der Heiliger Kerken eendrachticheit gecomen, ende dat concilie mit die gedeputeerde van den v natiën van kerstenrijc mit die cardinalen coren tot een paeus van Romē Odo van der Colonnen, een edel Romein; ende dit was op Sinte Martijns avont in die winter. Waerom dat hij geheten worde Martinus, die v. van dier namen; ende dit was noch in 't jaer van xvij. Ende opten xxij. dach van no- <CC lvij-v> vembri daerna heeft dieselve paeus gedispenseert op dat huwelic van hertoge Jan ende vrouwe Jacobe, niettegenstaende die voerseide maechscap ende swagerscap. Ende die bulle wort heimeliken nedergesonnen van den ambassiatoren hertoge Jans. Datwelcke vernemende die vrienden van hertoge Jan van Beyerē, claechden dat die keiser, die des qualiken te vreden was, ende informeerden den paeus als dat vele scanden, partyscap ende oerloge overmits desen huwelicke comen soudē mogen; sodat die paeus tot sijnder naerstiger instancie⁴⁸⁴ wederriep desen dispensacie, vanwelcke revocacie ende wederroepinge hertoge Jan van Beyerē copye gecregen heeft, die hi in enen besloten brieve hertoge Jan van Brabant gesonden heeft, om dat huwelic te beletten. Ende hertoge Jan van Brabant sant die bulle van der dispensacie bi grave Engbert van Nassouwen, here van der Lecke ende Breda, ende bi here Henric van Bergen an Zoem, an die hertoechinne, vrouwe Jacoba, doetertijt wesende in Hollant, in Den Hage. Ende dit was opten xxij. dach in januario, in 't jaer M CCCC ende xvij. Ende opten viij. dach van maert daerna, quam hertoghe Jan met groter state van graven, baenroesen, ridderen ende edelen in Hollant, in des Graven Hage, bi vrouwe Jacobe; ende daer ghingen si te rade. Daer was die biscop van Doernick, mit andere ambassiatuers; hertoge Jans van Bourgongen, ende die raetsluden hertoge Jans van Brabant ende der hertoechinne vrouwe Jacobe, ende die gedeputeerde van den steden van Brabant, Henegouwen, Hollant ende Zelant. Ende dair visiteerden si die bulle van der dispensacie, ende oec die copie van der revocacie, daerof sy geen bulle, noch vidimus autentijc gesien en hadden. Ende alle ponten ende articulen overgeleit ende gewegen, wert dair gesloten dat men mitten huwelike voertvaren soude, na forme der Heiliger Kercken. Ende opten iiij. dach van aprille, so troude die deken van der capellen in des Graven Hage hertoge Jan van Brabant, Lottringen ende Limburch ende vrouwe Jacobe, hertoechinne in

Die acht-en-twintichste divisie

Beyeren, graefinne van Henegouwen, van Hollant, Zelant ende Vrieslant, in presencie ende tegenwoerdicheit der ouder vrouwen van Beyeren, haer moeder; here Phillips, buchgrave van Leyden, here van Wassenaer; here Henric van der Lecke, ende oec vele edele vrouwen ende joncfrouwen, als die vrouwe van Sinte Martijnsdijck; die vrouwe van der Ameide; die vrouwe van Steenkercke. Ende hertoge Jan van Brabant, out wesende xvi jaren, besliep doe sinen bruyt, die hertoechinne, out wesende xvij jaren. Ende mit desen huwelicke waren die landen van Brabant ende Hollant seere gestijft, gestarct ende verblijt. Ende een lange wile hierna, so creech hertoge Jan brieven van den paeus Martijn voerseit, die hem ontboet mit notabele mannen, ende oec mit besloten brieven, hoe dat hi alleen uut vresen van den keiser die dispensacie wederroepen hadde, ende anders niet. Ende dat hertoge Jan ende vrouwe Jacobe sonder scrupel van consciencie tesamen bliven mochten in den huwelike bi hem gedaen. Datwelke oec tuychden ende certificeerden mit haren brieven die cardinael van Ostiën ende die patriarch van Constantinopel. So is dan hertoge Jan van Brabant, als wettich man ende momber van sijnre vrouwen ontfangen geweest in die stede van Henegouwen, van Hollant, van Zeelant ende van Vrieslant, mit groter solemniteiten, uitgeseit tot Dordrecht ende in Den Briele. Desgelijcs wert daerna sijn vrouwe als hertoechinne van Brabant ontfangen mit processien ende groter eren in den lande van Brabant.

¶ Hoe hertoge Jan van Beyeren viant worde hertoge Jans van Brabant.

Dat vij. <capitel>.

Ic kere weder op hertoge Jan van Beyeren, die, als hij xxvij jaren elect van Ludic geweest hadde, als voerseit is, ende soe menich M menschen om sinentwille haer bloet gestort ende geslagen waren, ende hadde dat bisdom geresigneert in handen van den paeus, ende heeft noch daerenboven bi dispensacie van den paeus getrouwet vrouwe Lijsbette hertoechinne van Lutsenburch, weduen wijlen hertoge Anthonis van Brabant, niettegenstaende dat hi was subdiaken, dat is epistolaer, ende haer gevader was; want hij den sone uuter vonten geheven hadde, die si bi hertoge Anthonis hadde, die ghestorven was. <CC lix-r> Ende dese hertoge Jan van Beyeren heeft noch verworven an den keyser Segemont van Romen, die sijnre vrouwen recht oem was, mit groter subtielheit, dat hi hem ghegheven heeft dye graefscappen ende landen van Henegouwen, Hollant, Zeelant ende Vrieslant, als op 't Keyserrijck verstorven, omdat hertoge Willem van Beyeren, vrouwe Jacobe vader, sijn broeder, sonder mans oere gestorven was. Ende dit verkondichde die keyser hertoge Jan van Brabant mit sinen brieven, te Constans gegeven, in 't jaer Ons Heren M iiiiij C xviiij, opten xxix. dach in maert, hem scarpelic bevelende, dat hi hem den voerseiden landen niet meer en onderwonde. Ende hertoge Jan van Beyeren dede grote instantye, ende solliciteerde seer naerstelic an die steden van den voerseiden landen, om voer een heer ende grave gehult ende ontfangen te worden, ende sine nichte ende haren man voecht ende momber hertoge Jan daeruut te houden. Op 't d' welke eerste die steden van Hollant ende Zeelant ter antwoert gaven, dat si vrouwe Jacobe als graefinne der voerseide landen gehult hadden als haer geboren rechte lantsvrouwe, als dochter ende rechte oer van hertoge Willem van Beyeren, grave van

Die acht-en-twintichste divisie

Hollant ende Zeelant. Ende dat hertoge Jan van Beyerens, haer oem, sijn nichte vrouwe Jacobe voer een graefinne der landen hadde gekent, sijn leen van haer ontfangen; ende so wouden sij 't 's haer niet ofgaen. Voert seyden si, dat dye landen driemael op dochteren verstorven waren, bi denwelken het blijcte, ende oec keyserlike briven, die si seiden daerof te hebben, dat dieselve landen onversterflicke lenen waren; daerom biddende, dat hi oflaten wilde. Ende 't lant van Henegouwen heeft hertoge Jan van Beyerens zijn antwoerde in geschrifte gesonnen, onder andere ponten hem scrivende noch claerder besceyt van den voerseiden iij. landen; mer sonderlinge van Henegouwen screven si, dat men dat van den keiser niet en hout te lene, al is 't in 't Keyserijc gelegen. Ende dattet oec dicwils op dochteren verstorven is geweest. Dit niettegenstaende heeft hem hertoge Jan van Beyerens voertan doen heten ende scriven grave van Henegouwen, van Hollant, Zeelant ende heer van Vrieslant, ende hy worde tot Dordrecht ende in Den Briele voer een heer gehult ende ontfanghen, niettegenstaende den eet ende loftenisse die si hertoge Willem mit besegelden brieven mitten anderen steden van Hollant gegeven ende besegelt hadden. Ende hertoge Jan is openbaer viant geworden der landen van Hollant ende Zeelant⁴⁸⁵. Ende hi vergaderde tot Dordrecht ende in Den Briele vele soudenyers ende oerloechsknechten ende andere ballingen, daer hi den landen vele scade ende hindere mede dede. Ende daer wort van den staten van Brabant overdragen, dat men der vrouwen ende landen assistentie ende bystant soude doen mit lijf ende mit goede. Ende also om deser saken wille grote twedracht opgestaen is tusschen die van Den Briele ende 't 's-Gravensande, soe is 't geboert omtrent Heilige Sacramentsdach, in 't jaer Ons Heren M iiiiij C ende xviiij, dat die van Den Briele uuttogen mit scepen ende baertsen over die Mase, ende quamen tot 't 's-Gravensande, ende verbranden dat ten gronde. Die van Dordrecht togen oec dicwil uut mit volc van wapenen in Hollant, ende beroefden dye naeste dorpen mit zommige fortressen ende sloten, die <si> verbranden ende destrueerden, mit groten rove wederom kerende. Ende voeren oec over die rivieren ende op dat water van der Masen mit roeyscepen ende baertsen, berovende, vangende ende slaende alle de si uut Hollant ende uut Zeelant crigen konden, ende brochten se binnen Dordrecht; waerom dat hertoge Jan van Brabant mit alle sine macht ende volc van wapene gecomen is tot Sinte Geertenberch op Sint Jans dach te midsomer; ende daer wesende, ontseide hi hertoge Jan van Beyerens, sijn wijfs oem, wesende binnen Dordrecht. Ende weder des anderen dages dede hertoge Jan van Beyerens ontseggen hertoge Jan van Brabant. Ende corts daerna quam hertoge Jan van Brabant mit alle sine baronen, ridderen, edelen, steden ende dorpen van Brabant, ende beleyden die stede van Dordrecht an die westsijde ende zuytside. Ende vrouwe Jacobe quam mitten Hollanders, mit horen edelen, ridderen ende knechten, ende sloech haer tenten neder an dye noertsijde van der stede, in Papendrecht opten dijck. Die Bra- <CC lix-v> banders, die haer leger hadden ghenomen in die Grote Waert, maecten aldaer een utermaten starc bolwerc in een dorp geheten Die Mile, dat si mits dien haer heer bescermen soudent van den anstoet ende scermutsinge van die van Dordrecht, ende dat si die van Dordrecht daermede dvinghen soudent. Ende als dit bolwerc volna was gemaect⁴⁸⁶, togen die van Dordrecht uuter stede, ende bestonden te scermutsen tegen den Brabanders; ende hadden vele gewapende geleyt in heymelike lagen. Ende als die Brabanders sagen dat si hem bestonden te naken, gingen si hem

Die acht-en-twintichste divisie

tegemoet. Die van Dordrecht namen terstont die vlucht, ende liepen voer. Die Brabanders dat siende, liepen mit alle haer macht na hem; ende als si die lage waren gepasseert, keerden die van Dordrecht hem om, ende daer worden die Brabanders van voren ende van afteren angevochten, ende slogen daer vele doot, ende namen vele ghevangen, ende namen oec mede alle haer scepen, mit vele costelic-heden, die si binnen Dordrecht brochten. Daer worde gevangen heer Aernt van Leyenburch, ridder, dye utter Hollanderen heer den Brabanders te hulpe ghecomen was. Dit gesciet wesende⁴⁸⁷, so destrueerden die Brabanders dat bolwerc, ende staken 't an brande, ende togen mitten hertoge weder in Brabant als si vi weken daer gelegen hadden. Die Hollanders, die in Papendrecht hair tenten opgeslegen hadden, deden oec een groot bolwerc opslaen opten dijc. Ende als si sagen dat die Brabanders wechgetoghen waren, besetten si dat bolwerc mit een deel volcs van wapenen, mit een cappetein, geheten Adriaen, die bastert van Hollant, hertoge Aelbrechts zoen, ende toghen doe mede thuyswaert; datwelke siende die van Dordrecht, togen terstont uut, ende omcingelden dat bolwerc rontomme mit groter macht, ende bevochten dat mit groter vromicheyt, dat sij 't ten lesten stormerder hant wonnen; ende slogen Aerial die bastert mit alle die daerop waren doot, ende staken 't doe an brande, ende togen weder binnen Dordrecht mit groten rove ende enige gevangen. Dit gesciede op Sinte Laurens dach, ende aldus worde dit belegge gestoert ende opgebroken.

¶ Hoe hertoge Jan van Beyeren die stede van Rotterdamme wan.

Dat viij. capitel.

Hertoge Jan van Beyeren, leggende binnen Dordrecht, was seer verblijt van der victorie die hi opten Brabanders ende Hollanders vercregen hadden; ende siende dat hem die fortune mede was, aviseerde seer scarpelicken hoe die stede van Rotterdamme mit cloec-heit ende subtijlheit⁴⁸⁸ soude mogen gecrigen, so heeft hi enighe gesonnen al heimeliken, wel gewapent, nae Rotterdamme. Ende mits hulpe van sommige fautoers ende vrienden die si daerbinnen hadden, quamen si binnen de stede, ende worden die stede machtich op Sinte Victoers dach. Hertoge Jan, die nu seer gestijft ende gestarct was mit die stede van Rotterdamme, was seer verblijt, ende quam mit vele gewapents volcs binnen Rotterdamme, ende worde daer mede ghehult als een recht heer van den lande; ende hy bleef daer lange tijt leggen, tracterende mit sijne vrienden, dagelixs houdende secrete rade, hoe hy best soude mogen crigen die stede van Delft ende van der Goude. Dit vernemende vrouwe Jacobe, die hertoechinne, was seer ghestoert ende bedroeft, ende dede vergaderen vele soudenieren ende oerloechsknechten, ende leyde die in die steden van der Goude, Delft ende Scyedam, om die steden te bewaren. Dye hertoge en ruste niet, dach noch nacht, den Hollanders te benauwen ende bedwinghen, dat si ter Masen noch ter seewaert uut noch in en mochten.

¶ Van den pays dye daer ghemaect worde tusschen vrouwe Jacobe ende hertoghe Jan van Beyeren haren oem.

Dat ix. capitel.

Also overmits desen groten oerloge vele castelen ende plaetzen verdestrueert, verbrant ende verwoest worde, ende de grote twist ende oerloge alle dage meerder ende groter worde in den landen van Hollant, so worde daer een dachvaert geordineert binnen die stede van Worichom, totten welcken als een princepael middeler hertoghe Jan van Burgongen⁴⁸⁹ ghesonnen heeft sinen enige zone grave Phillips van Charlois, omtrent Sint Andries dach, mit heer Lodewijc van Lutsenburch, biscop van Terewaen, ende heer Peter van Lutsenburch, grave van Conversant, Brienne ende Adingen, sinen broeder. <CC lx-r> Ende also daer een vast bestant gemaect was, soe quamen terselver dachvaert hertoghe Jan van Brabant mit vrouwe Jacobe sine huysvrouwe, ende vrouwe Margriete, haer moeder; ende hertoghe Jan van Beyeren sende daer sine commissariën ende ambassiaten, ende een groot baroen uut Beyeren, ende heer Gerrit Boel van Heemskerck, ridder, myt meer andere ridderen ende heren. Ende daer wort een tractaet van payse ghemaect in deser manieren: als dat hertoghe Jan van Beyeren soude behouden dye stede van Dordrecht, mit alle sine rechten ende jurisdictiën; die stede van Gorichom mitten lande ende heerlicheden van Arkel ende Lederdam ende Scoenrewoirt; die stede van den Briele mittet lant van Voern; die stede van Rotterdam; de heerlicheit van Woerden, ewich ende erflick durende; des soude hy alle dese landen ende steden te lene ontfangen ende houden van hertoghe Jan van Brabant ende sijnre vrouwen, die hertoechinne. Ende noch soude hi ontfangen binnen den terminen van twe jaren hondert-dusent Enghelsche nobelen; ende hi soude wesen stedehouder van den lande van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, iij jaer lange; ende soude alle officiën, prefecturen, baeljuscappen, scoutambochten ende scependommen der steden in den voerseiden landen ordineren ende setten dye één helfte uutten name van hem, ende d' ander helfte uutten name van sijnre nichten, na sine belieften ende goetduncken, dese iij jaren lang, ende niet langer. Ende alle dese articulen worden bescreven ende besegelt ende mit ede gesworen te onderhouden opten xix. dach van Zelle, in 't jaer M iij C ende xix van allen den heren, die daer tegenwoerdich waren; ende hertoghe Jan van Beyeren was daer selver in persone mede gecomen. Dit gedaen wesende, namen die heren minnentlicken an malkanderen oerloef, ende elck toech thuyswert t' sinen lande, ende worden hiermede verenicht ende versoent. Die van Utrecht ende van Amersfoert worden doe mede versont, als dat men haer burgeren binnen die palen ende heerlicheden van Hollant ende Zeelant niet hinderlijc noch scadelijc wesen soudan aen haer lijf noch in haer goeden. Mer hier en waren die here van Egmont noch sijn broeder heer Willem van IJselstein niet in geroert, die noch vianden bleven der stat van Utrecht ende Amersfoert.

¶ Hoe hertoghe Jan van Borgongen bedriechlijc dootgeslagen worde.

Dat x. capitel.

Also dye viantscap, hat ende nijt lange tijt gestaen hadde tusschen

Die acht-en-twintichste divisie

coninc Kaerl van Vrancrijc die Seste mit Kaerle den dalfijn, zijn zone, ter eender sijde, ende hertoghe Jan van Borgongen ter ander sijde, ter cause hertoghe Lodewijcs van Orliëns, des voerseiden conincs broeder, die doer toedoen hertoge Jans voerseyt binnen Parijs verslaghen was, als voergeseit is; soe is dan dese oude twist bi middele van enige heren nedergeleyt, ende dair wort een vasten pays gemaect tusschen hem beyden, hoewel dicwijls daer te voren bestanden ende vreden waren gemaect ende niet lange gehouden; ende also gheviel 't hier mede. Ende als dese pays was ghemaect ende besworen, so ontvingen si daerop dat Heylige Sacrament van des priesters handen an driën gedeelt, tot een vaster sekerheit ende onversceidenre vrientscappe. Ende dat gedaen sijnde, custen si malcanderen, ende waren biéén vergadert in groter blijscapen ende genoechten, ende namen ten lesten oerlof an malcanderen. Ende elck reysde t' sinen lande. Binnen eenre maent hierna heeft die dalphijn vriendelicke ende bedriechlike brieven ghescreven doer informacie sommiger valscher heren an sinen neve hertoge Jan van Burgongen, of hem soude willen believe te comen tot Monstreul, bi den anderen princen ende heren, om te tracteren ende raet te vinden, hoe men coninc Henric van Enghelant uut Vrancijc soude moghen verdriven, die nu lach in Normandiën, ende hadde die stat van Ruwaen gewonnen. Hertoge Jan die verliet hen op den pays die daer ghemaect was, ende en hadde gheen afterdencken meer. Ende hi toech mit weinich ghesins sonder wapen tottet casteel van Monstreul, ende ghing daer binnen mit x heren sine familie ende dienres, wanttet also voersproken was, ende dat die dalphijn oec nyet meer dan x dienres hebben soude. Ende als hi op was gegaen, soe worden die bruggen opgetogen; ende comende <CC lx-v> in die presencie des dolphijns, dede hi sine reverencie, als dat behoerde; ende terstont worde hem gevraecht mit scarpes woerden waerom hi den Engelschen gheen wederstant en dede, ende meer andere redenen, die daer scarpeliken tusschen henluden gevielen. So was dair één omtrent den dolphijn, ende was geweest des hertoghen van Orliëns dienre ende grote vriend, die dair geslegghen was, ende was geheten heere Tannegwij du Castel, provoest van Parijs. Dese trat an mit groter toernicheit, ende sloech den hertoge mit eenre bilen op 't hoeft, dat hy doot ter aerden nederviel. Die heer van Sint George uut Burgondiën vyel opten hertoghe om hem te bescermen, ende wert mede dootgeslagen. Enige willen segghen dat dese dootslach ghesciet is bi consent ende wille des dolphijns, mer Robertus Gaguinus ontsculdichte hem, seggende: "Doen die hertoge geslagen worde, doen verscricte die dolphijn, ende keerde zijn aensicht om, dat hij 's niet sien en mochte; want hi een goet, sachtmoedich ende goedertyeren jong man was." Dese dootslach gesciet wesende op die tijt, was hertoge Philips, sijn zoen, tot Parijs, ende dit vernemende was hi des qualic te vreden ende seer ghestoert, ende nam terstont den coninc Kaerl van Vrancrijc mit zijn coninginne ende haer beider dochter, ende gaf se den coninc Henric van Engelant. Ende coninc Henric van Engelant troude deese Katherine, des conincs dochter, tot eenre huysvrouwen, dair alle dat volc des conincrijcs seer wel mede tevreden was, want si hoepten mits dien huwelicke paijs ende vrede te hebben. Ende dese coninc Kaerl, verhorende den doot van sinen neve, hertoge Jan van Burgongen, was seer gestoert op sinen zoen den dolphijn, dat hi den paijs tusschen hen allen gemaect had gebroken, ende wert also gesint ende informeert, dat hi coninc Henric van Engelant gaf te huwelike mit zijn dochter, om te lene te houden dat hertoechdom

Die acht-en-twintichste divisie

van Normandiën, ende hi ontving dat te leen, ende dede den coninc manscap. Oec was 't voerwaerde, wair 't sake dat coninc Henric een zoen crege by zijn wive des conincs dochter, die soude de croen van Vrancrijcke besitten na des voirseiden conincs doot, ende die dalphijn soude daerof beroeft zijn ende vervreemt. Mer die dalphijn en hilt dit van geenre waerden, seggende dat het in zijn vaders macht niet en ware hem te onterven; ende mits desen twist zijn vele oerlogen opgeresen, de lange duerden; ende sonderlinge na den doot des conincs van Vrancrijc, want die dolphijn arbeyde seer om te ontfangen die croen, want coninc Henric had hem doen cronen te Parijs als coninc van Vrancrijc, als voecht van zijn soen, mits hulpe hertoghe Philips van Burgongen, als mit hem verbonden, sodat si dat meeste deel van der cronen incregen, als Piccardiën, Normandiën, Gascoengen, 't lant omtrent Parijs, Champangen, mit meer ander landen⁴⁹⁰, ende destrueerden Vrancrijc mit allen seer, mer de hertoechdommen van Orliëns, Barrij, Bourben, Torei- <CC lxi-r> nen, dat dolphijnaet, noch meer ander landen, en cregen si niet.

¶ Van den wrake dye over hertoghe Jans doot worde gedaen.

Dat xi. capitel.

Coninc Kaerl van Vrancrijc sende notabele ambassiaten an hertoghe Phillips van Burgongen, hem excuserende van den dootslach zijns vaders, hertoghe Jans, mit welke ontsculdinge hertoghe Phillips wel tevreden was, ende hilt den coninc mitsdyen onsculdich; mer den dalphijn vervolchde hy tot allen plaetsen, ende dengenen die bi hem waren. Hi was out xxiiij jaer, doen sijn vader geslagen worde. Aldus verbant hi hem mit coninc Henric van Engelant, ende quamen mit groter macht voer Mellunen, ende wonnen dat; ende de heer van Lilleadam had gecregen dye stede van Parijs, ende was daerin; ende dairna hadden si enen stijt tegen de van Armeniac, dair vele volcs verslegen wort; ende dair worde hertoghe Phillips ridder geslogen. Dairna toghen si voer die stede van Monstreul die si wonnen⁴⁹¹; mer dat slot dat de here van Gijetri bewairde en wonnen si niet. Ende si eyscheden dat slot van den castelein; ende indien hi dat niet en dede, so wouden si alle de vrienden des dolphijns, die si in die stede gevangen hadden, an bomen hangen. Dit verhorende de castelein, gaf dat slot op in des conincs ende des hertogen handen; want hi ontsach henluden om den dootslach dier gesciet was an hertoghe Jan. Doe nam hertoghe Phillips sijns vaders lichaem, ende dede dat balsemen, ende liet dat brenghen buten Digioen, in Burgongen, in dat Cathuser cloester, ende wort aldaer begraven, nadat hi de graefscap van Vlaenderen ende zijn andere landen hadde gheregeert xv jaer.

¶ Van den oerlogen tusschen dat Sticht ende Hollant.

Dat xij. capitel.

Omtrent den einde des jaers van M iij C xix sijnder weder grote oerlogen opgestaen tusschen dat Sticht van Utrecht ende 't lant van Hollant. Hoewel de van Utrecht ende Amersfoert vrede gemaect hadden mitten Hollanders, nochtans en mochten si niet veylich reysen

Die acht-en-twintichste divisie

doir Hollant mit haer goet ende comenscappe; want dye knechten des heren van Egmont, na den tractaet datter gemaect was, namen dye goeden uut scepen, die uut Brabant ende Vlaenderen quamen omtrent Crimpen, dair die Lecke begint, ende dede die scepen sincken, ende namen die luden gevanghen. Die van Utrecht senden briven an heer Jan, hertoge van Beyeren, binnen Dordrecht, begerende van deser gewelde justicie ende recht te gescien. Mer dair en quam⁴⁹² niet of. Dyergelicken gesciede die van Amersfoert op die Zuërzee⁴⁹³, ende worden tot allen placken meer exactioneert ende bescattet dan men plach te doen. Dairenboven had hertoge Jan van Beyeren een aliancij ende verbant gemaect mit hertoge Reinout van Ghelre tegen dye van Utrecht ende Amersfoert, op sulker condiciën: waer 't sake, dat hy Amersfoert konde crigen, dat hy dat behouden souden onder sine subjectie ende dominacie; ende of geviel dat die burchgrave van Montfoirt die van Utrecht defenderen ende bescermen wilde, ende dat men Montfoert becrachten mochte, so soude die stede bliven ende comen onder de dominacie hertoge Jans van Beyeren. Siende dan die van Utrecht ende Amersfoert dat haer saken gheen expedicie noch voertganck en hadden, ende dat si gheen besceyt van hertoge Jan ghecrigen konden, reysden si tot hertoge Jan van Brabant ende vrouwe Jacobe, te kennen gevende die grote injurie ende ongelic dat hen gesciede; mer dye hertoge achte 't luttel. Ende vrouwe Jacobe soude henluden gaerne geholpen hebben, mer si en hadde gheen macht. Wairom dat si weder thuyswert reisden, ende begeerden assistencie ende bistant van haren here biscop Frederic van Utrecht, ende van den Overijselse steden. Ende als dese sagen ende vernamen dat die van Utrecht ende Amersfoert alle daghe meer leets, injurie ende overlast worde gedaen van den Hollanders, hadden liever dairom een oerloge an te nemen, dan alsulken gewelt ende ongelijc te lyden. So hebben dan mit malkander gemaect een aliancie ende verbant, die biscop van Utrecht mit sine stat ende andere steden zijns Stichts; heer Willem van Bredenroeden, Phillips, burchgrave van Leyden, mitter stede van Leyden; Jan, burchgrave van Montfoerde; Jan, heer van Haemsteden ende Benthusen, ende alle andere, die van den Cabbeljaus uut Hollant waren verdreven, tegen heer Jan van Egmont, heer Gerrit, boel van Heemskerc, hertoge Jans raden ende tegen alle haere fautores ende adherenten, over⁴⁹⁴ al Hollant. Ende tsjaers daeran ontseyde heer Vrederic van Blankenheim, biscop <CC lxi-v> van Utrecht mit zijn Sticht van Utrecht den hertoge Jan van Beyeren, voecht van Hollant, mit allen sinen hulperen; ende van dien tijt voert was daer een groot oerloge in Hollant, durende omtrent twee jaer. Ende binnen dese tijt worden in 't lant van Woerden destrueert vele castelen, als Zulen, Honthorst ende Nesse. Ende op dese tijt togen eens die van Campen uut mit groter macht, ende quamen in 't eylant van Marcken, by Monickedam, ende verbranden dat dorp. Ende als die Hollanders mitten Waterlanders dat sagen, terstont quamen⁴⁹⁵ si uut mit veel scepen ende scuten, mit gewapender hant, ende dwonghen die van Campen mitten Overijselsche weder te keren. Ende dair worter vele gevangen, geslegen ende overboert geworpen, die verdroncken. Dye van Utrecht togen mede uut, ende verbranden die gerepareerde ende gemaecte husen van Yselstein, ende quamen oec op een tijt buten Aemstelredam, ende vingen vele poorters van der stede, die daer gingen wanderen, ende brochten se binnen Utrecht.

¶ Hoe die stede van Leyden belegen worde, ende van der destructie der sloten ende husen omtrent Leyden.

Dat xiiij. capitel.

In den jare Ons Heren M iiiiij C lxx bestont dit oerloge tusschen dat Sticht ende Hollant alle daghe quader te worden, want jonc-heer Jacob van Gaesbeec, heer van Wijc, Abcoude, Putten ende Strenen, dede ontseggen heer Vrederic, biscop van Utrecht, mitter stat van Utrecht ende van Amersfoort. Ende wenich tijts daerna, om die scaden, die hem waren gedaen, verbrande hy weder in 't Sticht die dorpen Ameronghen, Doerne ende Zeyst. Die biscop van Utrecht mitter stat, hebben gesonden binnen die stede van Leyden v C vrome ghewapende mannen, mit vele vitaelge ende strijtber instrumenten, om bistant te doen heer Phillips, burggrave van Leyden, ende die stede van Leyden tegen alle haer vianden. Als die stede van Leyden dus voersien was mit provande ende knechten, terstont dairna ontseyden jonc-heer Willem van Bredenroeden; die burchgrave van Leyden; heer Jan van Heemstede, ridder, mit die stede van Leyden ende meer andere edelen, hertoge Jan van Beyeren; den heer van Egmont; Gherrit van Heemskerc, mit allen horen adherenten ende vrienden. Dese ontsegginge gedaen zijnde, togen dye van Leyden uut mitten voerseiden heren mit groter macht tot haer naeste vianden, ende destrueerden haerre vianden castelen, sloten, als Zuijc, Raephorst, ende quamen mede in des t' 's-Gravenhage; mer dair en stichten si geen brant, omdat daer was des graven woninge van Hollant: aldus lieten si dat om eerberheit van horen prince. Die bisscop van Utrecht verhorende dat hertoge Jan van Beyeren mit groot volc van wapenen gecomen was ter Goude, sende hi zijn soudeniens uut mit dye van Utrecht tegen den hertoge. Ende als si aldus omtrent de stede van der Goude lagen ende verderfdn al datter omtrent stont, quamen die van Leyden mede uut in haer hulpe, ende verdestrueerden dat slot te Rynenburch, ende deden grote scade opten Rijn, vangende haer wedepartije ende vianden, brandende haer husen ende hoven, ende doende onverwinlicke scade. Ende als die van Utrecht sagen dat si mit desen hertoge Jan uuter stede van der Goude niet en crigen en mochten om tegen hen te striden, togen si weder om mit alle haren roef ende gevangen binnen Utrecht. Dit aldus gesciet wesende, was hertoge Jan seer gestoert, ende dede van stonden an vergaderen uut die steden ende dorpen van Hollant een groot heer van volck, ende quam mit al dat heer, ende beleide dat slot te Poelgeest, gelegen in 't dorpe van Coudekerc; ende dit was corts na Paesschen. Ende als si dit mit grote bussen dicwils angestormt hadden, ende mit scieten ende mit werpen van den stenen seer mede ghescent ende gestuest hadden. Ten lesten wonnen sij 't ende destrueerden 't; ende hertoge Jan dede alle de gevangen die op 't slot gelegen hadden onthoefden. Doe toghen si voert, ende beleiden dat slot Ter Does; mer die borchsaten gaven hem op in des hertogen handen, ende lieten hem dair op comen; ende aldus bleef dat slot ongescent. Dairna beleiden si dat slot te Waert in Leyderdorp, staende in 't sceyden van den Ouden ende Nijewen Rijn, datwelke si mede wonnen, ende sloegen veel van den burchsaten doot, de hem niet gevangen en wouden geven, ende braken dat slot ter aerden toe of. Dat slot Zijl bestormden si mede, bi Leiden gelegen, ende wonnen dat mit stormerder hant, dair vele doden bleven; doe staken sij 't an brande, ende destrueerden 't. Alle dese sloten aldus gewonnen wesen- <CC

Die acht-en-twintichste divisie

lxij-r> de doe quam die hertoge mit groter heercracht, ende beleyde die stede van Leyden alom; ende hi dede daer bi hem comen al dye edelen ende ridderen ende vrome sciltknechten des lants van Hollant ende Zeelant, mit alle die steden ende dorpen der voerseyder landen. Ende dit belegge began in de meye. Ende hi hadde een groot bloc-huys doen slaen voir de Hogewoertse poert, daer si seer vreselic uutscoten mit grote bussen, serpentinen, slangen ende ander instrumenten in die stede, ende omsingelden alle de stede, verbrandende ende destruerende by den Rine beneden den malaetsen alle dat si vonden; ende dair wart oec een groot bolwerc opgeslagen, om den poorteren haren uitgang te benemen; ende die stede bleef aldus gesloten, datter niemant uut en quam. Ende die voer Leyden laghen, liepen gins ende weder, overal, ende destrueerde dat huys te Warmont ende Paddenpoel, dat den burchgrave van Leyden toebehoerde, dair nu 't cloester te Nonnenpoel staet. Ende ter wilen dit belegge duerde, worden dair vele scone sloten, castelen ende husen omtrent Leyden staende, van beide partiën gedestruuert, verbrant ende ter nedergeworpen. Dye van Leyden, mitten edelen ende ridderen, mit dye van Utrecht, bescermden de stede vromeliken, ende quamen dicwils uut, ende deden grote scade in 't heer, vele vangende ende slaende; ende hadden tegen die van buten vele scermutsinge, dat sij se dicwils afterwert dreven van die stede. Ende dye van binnen en waren oec niet al sonder scade, want si oec vele gequetsten ende doden hadden van dat scieten van den bussen. Die biscop van Utrecht vernemende dat zijn vrienden binnen der stede van Leyden dus starckelic waren belegen, arbeyde seer om die assistencie ende bistant te doen met volc van wapenen ende vitaelge. Ende als hi volna bereit was om dit te volbrengen, ende hertoge Jan dit vername, die omtrent ix weken voir die stede gelegen had, dede hi versoecken an den burchgrave ende die ander heren, die mit hem binnen laghen, om pays ende vrede te maken. Ende by middele ende tusschenspreken van zommige heren worde dair een pays ende vrede geordineert ende gemaect in deser manieren: als dat alle die vreemde gasten ende knechten ende bisonder die van Utrecht ongescent ende sonder scade gaen soude uut de stede, ende soudenthuyswert trecken. Ende si souden den hertoge in die stede ontfangen, sonder yemant te bescadigen of te misdoen. Ende die burchgrave mitten poerters ontfingen ende hulden hertoghe Jan voer enen voecht ende ruwaert van Hollant⁴⁹⁶. Die van Utrecht menende dat si onbescadicht ende veylich comen souden binnen der stat, heeft hen heer Jan van Egmont mit sinen adherenten gestelt in heimelicke plaetsen, ende hadde hen lagen geleyt tusschen Woorden ende Utrecht. Ende daer comende, is hi mit alle zijn volc opgebroken, ende sloech van afteren op die van Utrecht, die sonder ordinancie gingen also vreseliken, dat si alle vluchtich worden. Ende vervolchde se seer scarpelicken ende strengeliken tot an die poerten van der stat, ende dede grote wraeck op datghene, dat si nu twemael sijn stede van Yselstein verbrant ende destrueert hadden. Die hertoge binnen Leyden wesende en hilt dat verbant van payse niet datter ghemact was, ende dwanc den burchgrave daertoe over te geven dat burchgraefscap van der stede van Leyden. Ende hi en behilt binnen der stede nyet meer voer hem ende sine naecomelingen, dan den Burch mitter tollen ende die gruyt. Want dye burchgrave plach binnen der stede te hebben grote dominatie ende heerscappie; want hi had te setten enen scout, iij burgermeesters ende vij scepenen. Ende Henric des burggraven⁴⁹⁷ outste soen, die de partije van hertoge

Die acht-en-twintichste divisie

Jan sustineerde, ende den hertoge mede bistant hadde gedaen in 't belegge voer Leyden tegen den burchgrave, zijn vader, gaf dit selver voerseit mede over, als die brieven die dairof ghemaect worden uutwisen, ende dat mede voir hem ende voer alle sine nacomelingen. Ende van dien tijt voert, so cesseerde ende ging te nyete dat burggraefscap van Leyden mitter heerscappie, dat grote machtige princen ende heren in Hollant altijt plagen te wesen, ende lange jaren geweest hadden, van dat Leyden eerst begrepen worde. Ende als dese heer Phillips, burchgrave van Leyden, van zijn burchgraefscap gerogeert ende beroeft was, worde hi oec ten lesten verjaecht ende verdreven van heer Henrick, sinen outsten⁴⁹⁸ zoen voerseit uut sine heerlicheit van Wassenner. Ende jonckheer Jacob van Gaesbeeck hilt hem lange gevangen uten naem van heer Henric, <CC lxiij-v> sinen soen⁴⁹⁹, tot Schoenhoeven; ende hertoge Jan die gaf desen heer Henrick die heerlic-heyte van Wassenaer mit allen sinen toebehoer. Dese heer Phillips, burchgrave, hadde ij sonen, als heer Henric voerscreven, ende heer Jan van Wassener, heer van Voerburch. Dese heer Henric van Wassenner hadde twe sonen, als heer Jan van Wassenner ende jonc-heer Phillips van Wassenner, proest van Oest-Vrieslant; heer Jan van Wassenner ende heer van Voerburch, heer Phillips jonchste soen, wan heer Philips van Wassener, heer van Voerburch. Die wan voert jonc-heer Jan van Wassenner, ende die starf sonder kinder. Heer Jans ander zoen was geheten heer Dirc ende proest t' Sinte Jans t' Utrecht ende pastoer van Haerlem. Ende dese here Phillips van Wassenner die so seer gheëert ende verheven was geweest by hertoghe Willem van Beyerens ende bi vrouwe Jacobe, zijn dochter, worde nu weder alsoe seer veracht ende so arm, dat hi volna tot nyet was gecomen. Ende starf in 't jaer Ons Heren M iij C ende xxxviij, ende leyt tot Wijc te Duersteden begraven in dat nonnencloester.

¶ Van vele oerlogen ende striden die op de tijt gevielen tuschen den Gelresse ende dat Sticht van Utrecht.

Dat xiiij. capitel.

Ter wilen dat hertoge Jan van Beyerens lach voer die stede van Leyden, ende die biscop hem bereyde om die van Leyden bistant te doen mit vitaelgen ende volc van wapenen, doen deden ontseggen den biscop van Utrecht mitter stat van Utrecht ende van Amersfoert, in den eersten hertoge Reinout van Ghelre; hertoghe⁵⁰⁰ Adolf van den Berghe; heer Dirc van Moers, biscop van Coelen, ende grave Vrederic van Moers, sijn broeder; Otte, biscop van Trier; die biscop van Munster ende here Hubrecht van Culenborch. Ende so geringe dese ontsegginge was gedaen, terstont daerna quamen dye Gelressen mit machte voer Amersfoert om te roven die beesten die omtrent die stede gingen. Dit vernemende dye van binnen, bereyden hem uut te gaen in 't ghemoet ende dat te keren mit slagen, dan si sulke ghewelt ende injurie soudon willen liden. Ende si liepen uuter stede sonder enige ordinancie te houden ende onwijslick, ende quamen onverhoets onder die lagen, die de Gelressen hadden geleyt; ende daer gheviel een scarpe scermutsinge: daer worden vele poerteren geslagen, gevangen, ende in Gelrelant ghebracht. Als dit hertoge Reynout van Gelre verhoerde, heeft hi van stonden an vergadert veel volcks van wapenen uut Overlant, bi den Rijn, uut Sassen ende andere landen, ende

Die acht-en-twintichste divisie

bereyde hem mitten biscop van Munster om die stede van Amersfoert te beleggen. Mer dat vernemende die biscop van Utrecht, sende v C gewapende vrome mannen mit vitaelge, mit bussen ende andere gereetscap ten oerloghe dinende, binnen der stede van Amersfoert, om die te defenderen ende bewaren. Daerna een weinich tijts is gecomen die hertoge van Ghelre mit een groot heer van volc, ende heeft sijn belegghe gemaect voer die stede, also na, als een armborst mocht schieten. Dat siende die van binnen der stede scoten vreseliken mit bussen, mit cloveners, mit armborsten uuter stede in dat heer, daer si grote scade ende moert mede deden. Als nu den avont was gecomen, ging die prior van den convent van Sinte Andries, buten der stede leggende, daer die hertoghe was binnen logiert, ende quam binnen der stede, ende maecte een bestant tusschen den hertoge ende dye stede durende totter sonnen opganck des toecomende dages. Ende als die dach bestont te lichten, des 's morgens vroe, braeken die Gelressen op, ende reysden wederom na 't lant van Gelre, doen si vernamen dat die stede mit knechten ende vitaelge voirsien ende beset was. Daerna sende dye hertoge zommige van den gevangen poorters binnen haer stede van Amersfoert, om hem te segghen, waer 't sake dat si hem wilden sceyden van der stat van Utrecht ende dat si aliancie ende een verbant maken wouden mitten hertoge van Ghelre, dat alsdan alle ghevanghen souden vrij ende quijt sijn van der vanghenisse, sonder enich rantsoen of scatinghe te gheven, ende souden noch daerenboven vrij ende veylich varen om haer comenscap te doen in den landen van Hollant, Zeelant, Vrieslant, ende in 't lant van Ghelre. Ende dit dede die hertoghe al tesamen om die van Amersfoert tot hem te trec- <CC-lxiiij-r> ken. Ende zommige van den poerteren waren dair seer toe geneicht, ende sommige niet. Die biscop van Utrecht, bi enen snellen bode dit verhorende, sat terstont op ende quam mit v C paerden haestelic riden, des nachts te xi uren binnen Amersfoert; ende vant daer noch binnen die gevangen, die hy van stonden an dede uut gaen, omdat si geen twedracht in der stede maken souden. Des 's morgens vroe openbaerden hem die Ghelres voer die stede in groter menichte, ende waren daer gecomen om mitten gevangen den stede te vercrigen; mer als si vernamen⁵⁰¹ dat dye biscop mit v C paerden daerbinnen was gecomen, keerden si weder na die Velue. Dit gesciet wesende, besette dye biscop dye stede mit een starc garnisoen van knechten, ende reysde weder na Utrecht. Ende van dien tijt voert toghen die van Utrecht ende van Amersfoert uut in die Velue, roevende ende brandende vele van den naesten dorpen mit groter moedicheit. Tot eenre tijt togen si gelijc uut mit groter macht, wel ghewapent, ende verbranden Bernevelt ende Nyekerc; op een ander tijt togen si weder uut, ende barnden dat dorp ter Scuyr, Putten ende Voerthusen. Daerna reisden si weder gelijc uut in 't dorpe Ermel, dat si geheel verbranden, ende die husen terneder worpen; ende toghen voert voer een slootgen geheten Erler, dat si wonnen ende vingen daerop vij mannen. Dairenboven quamen si op een ander tijt, ende verbranden dat dorp Ter Ede, hoewel hertoge Reinout van Gelre doetertijt tot Rosendael lach mit iij C paerden. Dit aldus gesciet wesende, is die biscop van Utrecht selver opgheseten met die van Utrecht ende Amersfoert, ende reet uut Renen in de Velue, ende verbrande dat dorp van Redichen ende 't dorp Rosendael; mer nyet dat slot ende dat dorp van Velpe, bi Arnhem, menende also die van Arnhem uut te locken om mit hem een strijt te vechten. Ende hi dede vele scaden in 't lant van Gelre, mit roven ende brande, ende brocht enen groten uutermaten roef van

Die acht-en-twintichste divisie

allerleye goet ende gevangen mit hem. Ende als de biscop weder was gekeert, so quam heer Jan van Egmont uut en name van den hertoge van Gelre, mit joncker Jacob van Gaesbeec, mit heer Hubrecht van Culenburch, ende verbranden dat dorp Houten, Loeric, Amerongen, ende volna alle dye dorpen van 't Nedersticht; ende verbranden vele scuren ende bergen mit koern, ende namen enen groten roef mit hem van beesten ende gevangen. Op een ander tijt daerna togen dye van Utrecht uut mit groter macht, ende quamen in de duystere nacht voer die stede van Wageningen, hebbende mit hem een vechtende houten instrument, staende op rader, geheten een beer. Ende als si dye sloten van den draeybomen stillicken hadden ofgedaen, die voer die stede stont, quamen si gelopen met groter cracht ende macht mit dit instrument, wel mit v C mannen; ende stieten daermede op de doeren van der poerten, dat si beefden. Als die waker dat hoerde, die al vast lach ende slyep, ende mit dat stoten wacker worde, riep hy: "Wie is dair?" Doen seiden si: "Wi willen in de stede wesen", ende mit dien stieten si noch eens al dat sy mochten. Doe seyde die poertier: "Clopt sachteliken, want daer isser één om die slotelen gegaen." Ende doe liepen si derdemael also crachteliken op dye doeren, dat si opsprongen an stucken. Ende terstont staken si haer trompetten op, ende gingen in die stede mit groten geroep ende gecrij, ende vingen heer Henric van Hoemoet, ridder, mit noch viij C man. Ende die ander vielen over die mueren, ende quamen also wech. Ende als si die stede aldus machtich waren, pilgeirden ende beroefden si de, ende stakent 't wier dairin, ende verbranden se, ende togen weder mit al horen roef ende gevangen mit groter eren binnen Utrecht.

¶ Hoe die stede van Sinte Geertenberge verbrant worde.

Dat xv. capitel.

Nu willen wi⁵⁰² weder keren op die feyten ende gesten van oerlogen die in desen selven tijden gheschieden in Hollant, in denselven jaren van xx, als hertoge Jan van Beyeren die stede van Leyden an hem hadde gegregen. Soe lach heer Dirck van der Merwen, baelju van Zuyt-Hollant, als casteleyn op 't huys van Sinte Geerten berge. Ende hi wist wel, dat die van Dordrecht seer naerstich waren om die stede onder haere subjectie ende heerscappie te hebben. Ende daerom had hy den poorteren van der stede te voren gheseyt: "Tot wat tijden dat ghy die van Dordrecht in u stede laet comen, so segge ick u <CC lxiiij-v> voerwaer, dat ick dat vier in u stede scieten sal." Dese heer Dirck was een moedich strijtber man, ende was van als versien ten oerloghe dienende: van vitaelge, van wapenen, ende van als dat men op een huys behoeflich is, want hy hadde op 't slot wel anderhalf hondert vrome knechten, mitten welken hy begeerde ende in meninge was dat slot mitter stede te defenderen, bescermen ende bewaren, tot behoef van vrouwe Jacobe. Die van Dordrecht senden uut haer soudenijers ende knechten tot Sinte Geertenberge, ende eyschten die stede op te doen, tot behoef hertoge Jans van Beyeren. Die poorters versmaden ende verachten die woerden van den castelein, ende lieten die knechten van Dordrecht binnencomen. d' Welke siende de castelein, heer Dirc, stelde hem ter weer op 't slot; ende als die knechten mit dye van Dordrecht binnen gecomen waren, beleyden si dat slot rontom seer sterckeliken, ende scoten sonder ophouden

Die acht-en-twintichste divisie

op 't slot, ende deden menige assault ende spronckreyse, om dat slot te winnen. Heer Dirc, die casteleyn, die een cloec, vroem, wijs oerlechsman was, die was seer gestoert van desen inlaten der knechten, waerom dat hi overvloedeliken tot allen plecken ende steden dat vier in de stede scoot, also dat die gehele stede mit die kercke al t' samen verbrande op Sinte Lambrechts avont. Die stede dus jammerliken verbrant wesende, bleven nochtans dye knechten in die stede legghen, in den verbranden husen, mitten poorters, de seer desperaet waren. Ende belagen dat huys scarpelicker⁵⁰³ dan si te voren hadden gedaen. Die steden van Hollant dit vernemende, quamen binnen xiiij daghen daer mede leggen, om te wreken dat daer gesciet was van den brande; waerom dat si mit grote bossen cortouwen, slangen ende andere stucken mit allen seer op dat slot scoten, ende hadden meest alle die toirnen terneder geworpen mit die grote stenen die si scoten; mer heer Dirck, de castelein, mitten sinen, weerden hem vromeliken teghen die van buten wel xxvi weken lang. Ten lesten worde daer een tractaet van paise gemaect, als dat heer Dirck van der Merwen, die casteleyn, soude overgeven dat slot hertoghe Jan van Beyeren, ende hi soude van den slote gaen mit sine gesellen, behouden haer lijf ende goet.

¶ Hoe vrouwe Jacobe scheyde van hertoghe Jan van Brabant haren man.

Dat xvi. capitel.

In ditselve jaer quam hertoghe Jan van Brabant ghevaren van Antwerpen in Zeelant tot Sinte Martijnsdijck, tot versoeke hertoghe Jans van Beyeren, ende vergaerden op 't slot van heren Floris van Borselen, bi middele des heren van⁵⁰⁴ Assche; mer vrouwe Jacobe en wist hier niet of. Ende dair wesende, constituerde ende sette hertoghe Jan van Brabant desen hertoghe Jan van Beyeren te wesen ruwaert der landen Hollant, Zeelant ende Vrieslant noch vij jaren lang. Voert gaf hy hem dye stede van Antwerpen mittet marckgraefscap van Herentaels. Hertoghe Jan van Brabant wederom t' Antwerpen comende, dede hy versetten by rade heer Evert t' Serclaes, hofmeester des voerseiden hertoechs, ende gaf oerlof alle dye vrouwen ende joncvrouwen van vrouwe Jacobe, ende versette haren staet alte samen. Ende hy dede weder by haer setten dye graefinne van Merre, die vrouwe van Wesemael, die vrouwe van Assche, met meer andere. Datwelcke vrouwe Jacobe sere mishagede. Ende claechde dat dye vrouwe van Beyeren, haren moeder. Die vrouwe Margriete, hertoechinne van Beyeren, dit horende, was seer ghestoert, ende reet van stonden an nae Brusel, ende ging soe verstoert op Couwenberch tot hertoghe Jan ende sinen rade, ende woude hemluden anders informeren om desen nijewen staet te breken ende te nijete te doen. Ende als si dat niet doen en mochte, sceyde si myt groten toorne van den raet, ende reet in haer herberge In den Spiegele, ende vrouwe Jacobe volchde haer na, al screyende, mit enen knecht langes die straten, tot haer mothers herberge, daer dye luden seer of verwonderden ende myt haer te lyden hadden. Des anderen dages reden die moeder ende die dochter tesamen in Henegouwen tot Kenout, ende daer bleven si.

¶ Hoe heer Phillips grave van Simpol ru- <CC lxiiiij-r> waert gemaect worde van Brabant, ende wat hi al dede voer vrouwe Jacobe.

Dat xvij capitel.

Dit aldus geschiet wesende hebben dye baronen, edelen ende steden van Brabant een dachvert gehouden ende beroepen in die stede van Loeven, ende concludeerden daer dat si here Evert t' Serclaes ende den here van Assche corrigeren woude, mer si en mochten 's niet doen; want hertoge Jan daer seer teghen was, gemerct dattet sine opperste raden rade waren, ende dat hi se utermaten lief hadde. Waerom dat die drie staten van den lande van Brabant terstont gesonnen hebben tot Parijs een bode an grave Phillips van Simpol, hertoge Jans broeder, begerende ende biddende dat hi wilde comen in Brabant om sijn vaderlick lant te regeren, angesien dat die heroghe, sine broeder, seer geneycht was te horen afterclappers ende pluymstrikers ende die tusschen sinen broeder ende sine edele van den lande niet dan alle quaet spraken ende deden. Ende hoewel dat die grave dat niet gaerne en dede, nochtans doer begheerte des connincs, soe toech hi in Brabant; ende als hi sine broeder tot Brusel hadde gevisiteert⁵⁰⁵, reisde hi tot Loeven; ende gehoirt hebbende die causen ende saken van der discorde an beiden siden, heeft hi mit sijn cloec-heit vrouwe Jacobe ende haer moeder weder van Kenout uut Henegouwen doen comen tot Loeven; ende bi consent alle der edelen ende steden, worde daer een generael dachvaert geleit tot Vilvoerden, den xxix. dach van september. Ende als die grave van Simpol mit vrouwe Jacobe ende haer moeder mitten iij staten van den landen van Brabant daer vergadert waren, verbeydende den coemste van hertoge Jan van Brabant, so en quam hi niet, mer hi screef eenen brief, hem excuserende dat hy sieck ware ende niet comen en mochte. Aldus vertoefden si noch een wil tijts, hem verwachtende, ende hadden verstaen dat hi van d' ene stede tot andere reysde, dat hi niet comen en wilde daer die dachvaert gehouden worde. Ende die baenre heren ende die edele mitten steden, bi rade der ambassiaten des conincs ende des hertogen van Bourgongen, overquamen ende concludeerden dat si den voerseyden grave Phillips van Simpol coren ende maecten ruwaert van Brabant. Ende dit was opten eersten dach van october. Daerna geboerde 't, also hertoge Jan van Brabant doer informatie ende haet heren Willems van Berghen an Zoom, sine secrete raetsman, constitueert ende gestelt hadde hertoge Jan van Beyeren noch seven jaer lang te wesen ruwaert ende voecht der landen van Hollant⁵⁰⁶ Zeelant ende Vrieslant, ende dat hi hadde verset den staet van vrouwe Jacobe. Hierom sijn ghecomen die bastaerden van Hollant, ende slogen den voerseyden heere Willem van Berghen doot in des hertoghen camer van Brabant. Hierenbinnen hadde hertoghe Jan van Brabant verstaen, dat sijn broeder grave Phillips verandert hadde alle dye officieren der stede van Brussel, ende hadde weder ander daerin gheset nae sine belieften. Soe is dan die hertoghe voer Brusel ghecomen mitten grave van Moers, mitten heer van Heinsberch ende mit jonckheer⁵⁰⁷ Jan van Heinsberch ende heer Jan van Buren, proest van Aken, tresorier van Brabant, mit wel iij C paerden, behalven sijn huysghesin. Die hertoge voer die poerte staende, hilt men raet opten stathuys; ende daer wort gesloten, dat men den hertoge in laten soude mit zyn huysgesin, mit C paerden ende xx, ende niet meer. Ende de vij scepen gingen totter Loevenscher poerten, daer die hertoge voer stont, verbeydende,

Die acht-en-twintichste divisie

ende deden se ontsluten. Ende als des hertoghen volc bestont in te comen, so quam 't al ingedrongen, ende die hertoge quam lest. Ende dye ruwaert ging tot hem op Coudenberch, ende sprac hem toe. Des anderen dages ging de hertoge op 't stathuys, ende dede den raet opdoen, dat hy daer gecomen ware om vrede te hebben mit sinen broder, den ruwaert, ende mitten baenre heren ende zijn⁵⁰⁸ landen. Ende die ruwaert was gereden tot Loeven, bi den baenre heren. Doe had de hertoge sorch, dat zijn broeder mit die baenre heren met macht te Brusel comen mochten, ende hi ontboit bi hem die scepenen, hem vragende of 't so geviel dat zijn broeder also quaem, of si hem in laten souden. Die scepenen seyden, dat si bereit waren die slotelen van der stede te brengen in sine handen. Doe was die hertoge tevreden, mer die gemeente was qualic tevreden dat die vremde gasten after straten gingen mit haer messen in de hant, ende spraken moedige woerden, sittende in 't wijnhuis, dat si rijc worden souden eer si ut Brabant⁵⁰⁹ <CC lxiiij-v> scheidten souden. Soedat dye gemeente in der nacht opstont, ende vergaderden op die marct, wel gewapent; want zommige luden informeert waren dat die here van Heinsberge mitten anderen een opset ghemaect hadden, als si in der nacht een clocxken hoerden luden op Couwenberch totten Reguliren, dat si dan neder gecomen souden hebben op die marct, ende souden alsoe dye stat machtich geworden hebben. Oec bevant men dat die vremde gasten by nachte in haer herbergen lagen op haer bedden wel ghewapent. Mer dit excuseerden si namaels als si verstonden dat die gemeente opgestaen was in 't harnas. So deden si oec haer harnas an, want si niet en wisten wat hem naekende was. Doe ontboden dye van Brusel den ruwaert, ende hi quam snellicken van Loeven mit die⁵¹⁰ banreheren ende edelen ende mitten gedeputeerden van Loeven ende van Antwerpen seer danckende die poorters dat si hem soe eerbaerlicken hadden gehadt in 't bewaren van der stede. Doe ging die ruwaert des anderen dages mitten baenroetsen op Couwenberch in sijn broeders sale, ende hi dede vangen 't meeste deel van des hertoghen dienres, ende den anderen gaf men oerlof. Corts daerna worden der vreemder heren knechten ontslagen die te Brusel gecomen waren, mer die edele ende heren, dijer wel C ende l waren, mosten daer bliven. Ende dye ruwaert dede nemen alle die paerden ende dat harnas dat die heer van Heinsberch mitten anderen daer gebrocht hadden, ende gaf 't sine vrienden die 't hem beliefte. Ende als dese heren dus binnen Brusel gevangen lagen, screef dye keijser Segemont brieven an den staten van den lande van Brabant, biddende ende bevelende opten keyserlicken ban, dat sij se ontslaen souden van der vangenisse, of dat sij hem gaven een half jaer dach. Oec screven die coervorsten an den ruwaert ende staten van den lande, ende sonden notabele boden, datselve biddende. Daer die ruwaert altijt op antwoerde, dat hi den voerseiden gevangen gepresenteert hadde 't recht van den lande, opdat sij 't begeerden. Ende dit bleef aldus staende, dat si niet ontslagen mochten worden, totdat si soe lief spraken Geraert van den Zijpe, die bi den ruwaert doen ende laet was, dat hi him anders informeerde, dat si gracie verworven ende worden ontslagen van der vangenissen, op condiciën dat si weder in die vanghenissen comen souden op Alre Heilighendach naest comende. Ende soe sceyden si van Brusel. Mer die proest van Aken ende sommighe andere en wouden dye beloften nyet doen, waerom si gevangen bleven. Ende die grave van Moers wort gheheel ontslagen, mit alle sijn gheselschap, by middele van enen oervede die hi dede den hertoge, den ruwaert ende den iij staten van den lande. Ende daerna quamen si alle weder in,

Die acht-en-twintichste divisie

sonder die heer van Heinsberge; mer namaels hebben hem die heer van Heinsberge ende sijn zonen, daer die biscop van Ludic één oft was, ghesubmitteert tot segghen van notabele personen. Desgeliken die ruwaert mitten twee waerliken staten, sodat si by middele van eenre uitspraken ontslagen worden. Na desen heeft die ruwaert die grave van Simpol sijn ruwertscap weder overgegeven hertoghe Jan sinen broeder, als dye doe bi den iij staten weder gestelt ende ontfangen wert totten regimente van den lande. Ende si consenteerden hem een bedde van C ende lxxx dusent Vrancrijcse cronon, tot terminen te betalen, om eens deels sinen staet mede te houden. Des beloefde die hertoghe, dat men alle voerleden costen daerof betalen soude, sodat die grave sijn broeder daerof hadde xxi dusent cronon. Ende aleer die grave van Simpol uten lande reet, so worden onthoeft heer Evert Tserclaes, ridder, Geldolf van Coudenberghe ende Willem van Pipenpoy mit noch xiiij van den notabelste van Brusel, die van dit verraet ende opset wisten. Ende dair worden geset vi C cronon op des heren van Asschen live, dye hem vinge of doot sloeghe, want hi die princepaelste was die desen twedracht tusschen den hertoghe ende vrouwe Jacobe sijn huysvrouwe hadde gemaect. Ende dit gedaen sijnde reisde vrouwe Jacobe myt haer moeder weder na Henegouwen.

¶ Hoe heer Floris van Alkemade, ridder van den Vriesen, geslegen worde, ende hoe si die Hollanders verdreven.

Dat xvij. capitel.

<CC lxx-r> Nu willen wi weder keren op dye gesten ende feyten van wapenen die in den lande van Vrieslant sijn gevallen in desen tiden: als in den jare M iij C ende xxi was een capetein in Oest-Vrieslant, gheheten Focke. Dese heeft vergadert een grote menichte van Vriesen, mitten welken hi crachtelicken belegen heeft die fautoers ende goede ghonners der Hollanderen binnen dat steetgen van Sloten. Hertoghe Jan van Beyeren verhorende den last ende benauthheit sijnre vrienden, heeft hy doen vergaderen vele ontallike scepen, ende sende die over mit volc van wapenen om sine vrienden te ontsetten. Die Vriesen, siende die veelheit der scepen, meenden dat heel Hollant ende Zelant teghen hem gecomen hadde, hoewel datter nochtans boven thien man in elck scip niet en waren. Die cappetein Focke mit sijn Vriesen waren voir 't hoeft geslegen, en braken scielicken op van den belegge, ende liepen wech, elck sijns weghe. Ende aldus worden die Hollanders verlost ende ontset van den belegge.

In datselve jaer was dair oec in Vrieslant een vroem Hollantse cappetein, geheten here Floris van Alkemade, ridder, ende lach op een sloetken gheheten Lemmer. Dese heer Floris worde jammerlic van binnen verraden ende van den Vriesen op dat sloetken doot geslegen. Ende de Vriesen jaechden alle die Hollanders wech die daer waren. Op dye selve tijt hadden sommige van den soudenijers hertoghe Jans van Beieren een fortresse oft een bolwerc opgeslagen in een dorp gheheten Mackom in Oest-Vrieslant, ende beroefden dairuut die naeste geleghen dorpen tusschen Mackom ende die stede Wouderchom geleghen. Nu was dair een capitein gheten Zicko Zjaerda in dit dorp Mackom, ende hyltet mit desen Hollanders, dye op 't bolwerc lagen, ende dede hen grote bijstant ende hulpe tegen die andere Vriesen. So geboerdet op eenre tijt dat hi om noetlike saken reisen moeste tot Groeningen; so was een cappitein geheten, tot Witmersen, in

Die acht-en-twintichste divisie

't dorp, gheheten Tzaerd Acilame, ende was des anders wederpartië. Soe heeft dese Tzaerd uuten name⁵¹¹ van Zicke brieven gescreven ende mit desen Zickens zegel besegelt, die hi van enen ouden besegelden brieve hadde genomen, die hi by hem hadde. Ende sende desen brief tot Mackom, dair dye Hollamders, Zickens medegesellen, lagen, daer Zicke nyet of en wiste, inhoudende aldus:

¶ Mijn gemeente vrienden! Ghi sult weten dat alle die Vriesen des lants van Oestergoe ende Westergoe teghen u comen gewapent, ende ic en weet niet hoe ghy u tegen hem luden sult mogen bescermen; want 't en is in mijnre macht niet, u hulp oft bistant te doen. Daerom sijt sorchvoudich ende naerstich, hoe ghy best wech comen mocht.

Als dye Hollanders desen brief sagen wel beseghelt, ende die gelesen hadden, waren si seer bevrucht, ende vreesden dat die Vriesen hem overvallen mochten. Ende namen bi nachte alle haer goet, ende drogen dat in haer scepen, ende staken dat vier in dat bolwerckt, ende verbranden dat mit dat dorp van Mackom, ende toghen weder in Hollant.

¶ Hoe 't hele lant van Zuyt-Hollant van den storme inbrack.

Dat xix. capitel.

In 't jaer Ons Heren M iiiiij C xxi, op Sinte Lijsbetten nacht, doen was 't een alten groten swaren storm van winde, dat men des ghelijcs nije ghesien noch gehoert en hadde. Want dat water ende die vloede ghing so hoge, ende die storm was so groot, datter gheen dijcken tegen staen en mochte, si en braken in, als in Hollant, Zeelant, Vrieslant, Vlaenderen, ende bisonder die dijc tusschen Geertenberge ende Dordrecht, dair een schoen, vruchtber wey ende koernlant binnen lach, dair wel lxxij prochikerken in stonden, ende menich scoen ridderhoefstede, want dair woenden vele treflicke rijke ridderscappen ende sciltboertighe mannen, dye al onterft, ontgoet ende verarmt worden, ende moeste van armoet uuten landen rumen, ende mosten trecken, dienen, ende veel moster broot bidden, dat ricke treflicke mannen plagen te wesen. Want dat lant bleef voert⁵¹² rijende ongedijct, ende kercken, sloten, husen ende menich scoen ridderhoefstede vergingen mitten water, ende dairtoe menich dusent menschen, dye dair verdroncken. Ende hoewel dit die meeste scade was, als Tinkerken van Zuyt-Hollant, soe was nochtans dat inbreken van den dijke te Petten in Noort-Hollant dat vermaerste, overmits dat wonderlicke mirakel van den <CC lxxv-r> Heyligen Sacramente van Petten, dat men nu te Bergen versoect, geheten dat Heylyge Bloet van Bergen. Want als die dijke van Petten, dair die kerke an stont, begonst te breken, te scoren ende vanéén te vallen, in 't einde is die kerc mede nedergestort ende in de zee gevallen, dair wel iiiiij C menschen in gevloten waren om dye vasticheit van der kerken, hopende mitsdien salveert te worden. Mer eylacen! 't en bate niet; want die storm te groot was. Des anderen dages, als de storme was gecesseert, so sach men opten oever van der zee ontellike vele verdroncken menschen leggen, out ende jong, man ende wijf, naect ende bloot, jammerlick in 't water versmoert, dat seer deerliken was om sien. Soe geboerde 't dat die scout van Bergen, geheten Jan van Pruchen, opten oever van der zee ghing, om die verdrencte goeden

Die acht-en-twintichste divisie

tot des heren behoef of der geenre dye si toebehoerden an te halen ende op te nemen. Onder als sach hy in een sloot comen driven een houten kistgen, d' welcke hi anhaelde, ende sloech 't mit crachte op. So sach hy dairin rechtop staende een cyborie ende ander vaten van der Heiliger Kerken, ende dede dat brenghen ten naesten huse, tot eenre wedue, ende hi lietet den pastoer, geheten heer Melis, ende den coster, geheten Gerrit, die naemaels priester worde, weten, dat si quamen ende haelden de reliquiën ende heilichdomme ende den scat der Heyliger Kerken. Ende comende, namen si mit groter reverenciën ende waerdicheit die ciborie ende ander vaten. Doen seyde heer Melis, die pastoer, totten coster: "Neemt ghi dat busken van elpenbenen ghemaect,⁵¹³ ende draecht dat." Die koster beducht wesende oft dair enige Hostiën ende Sacramenten in wesen mochte, en dorste 't mit sine blote handen nyet antasten, ende nam enen houten scuttele die dair stont, ende lietet dairin setten. Ende aldus ghinghen si tottet dorp van Bergen, dair si mit crucen ende vanen, mit love ende sange ende mit groter eren ende reverenciën ingehaelt worden, ende op die stede, dair dit kistgen gedreven quam, worde naemaels een capelle getijmmert, tot memorie van alsulken mirakel. Dit dus gesciet wesende, heer Jan, pastoer van Petten, die op die tijt als dese storm gesciede dair niet en was, verhorede dat grote misval sijre ondersaten ende die destructie sijre kerken, ende dat die Sacramenten sijre kerken gebrocht waren tot Bergen, ging hi dairwaert, om dye Sacramenten ende andere vaten ende reliquiën weder te halen. Ende misse gedaen hebbende, ging hy mit heer Melis den pastoer ende mitten coster ter plaetsen dair de Sacramenten⁵¹⁴ waren geset; ende opdoende die ciborie, vonden si die Hostiën in der ciboriën gans ende gave, sonder enighe corruptie; diewelke hy sumeerde ende nuttichde, vragende nae dat elpenbenen vaetgen, want dair mede hostiën ende sacramenten in waren geleyt. Doen verscricte heer Melis, ende was bedroeft, want hy dat vaetgen opghedaen hadde, mer hy en hadder ghene hostiën in ghesien. Ende als 't heer Jan opdede, saghen si dat dye hostiën van den water nat geworden waren, ende cleefden an malkanderen, gelicken een stucke deechs, sonder enyge forme oft gedaente des broots, aen dat linnen cleetgen, daer si in ghewonnen lagen. Ende dese Hostiën aldus aen één ghebacken, sumeerde ende nuttichde heer Jan mede, ende also daer wel een pinte wijnmaets water in dat vaetgen was, dair dese Hostiën in gelegen had, dat welcke hi hem ontsach mede te nuttighen, om 't perickel datter hem of comen mochte, soe lyet hy dat water lopen, ende dede 't in dye houten scuttele, dair 't vaetgen in ghestaen hadde, om gheleerden mannen te consuleren ende te vraghen, wat men hyermede doen soude. Ende settet aen d' één sijde, om wel te bewaren. Dairna, over een half jaer, als dye coster, dye nu priester was gheworden, dese scuttele sach staen, begheerde hy uut curiosicheit te sien hoe dattet mit dat water, dat in die scuttele gegoten was, wesen mochte, ende sach dattet in een ander specie ende gedaente was verandert, als in die gedaente van root geronnen ende verdroecht bloet, dair hy seer of verscricte ende verwonderde, ende sloet die scuttel weder op. Ende dit is noch die scuttel die men opten dach van huden noch toent, beslagen in silver. Ende een deel van der materiën is uutghenomen, ende is gedaen ende gheset in een scoen monstrancie, dat men claerliken sien mach <CC lxvi-r> doir een cristallinen glas, die forme ende ghedaente van der materiën. Ende dit wonderlicke mirakel spranc terstont over al dat lant, als dat dat Heylighe Sacrament verandert ende muteert

Die acht-en-twintichste divisie

ware in root gheronnen bloede, wairom dat veel volcx uut steden ende dorpen ende andere plecken dair quamen, om dat wonderlicke mirakel te sien. Onder diewelcken dat mede quam die suffragaen van Utrecht, ende meester Willem Molenner van Leiden, doctoer in beyden rechten, die doe woende bi heer Willem van Matenes, abt van Egmont. Voirt meer andere geestelike ende waerlike personen, ondersoekende oft so ware als si hadden horen seggen. Ende geleerde mannen ende doctoren seyden dese specie ende gedaente waerdich ware geëert te worden om dye grote teykenen, die God dairan gewrocht hadde, uut welcke woorden vele menschen haer bedevaert dair geloeft hebben, om van haer siecten ende misvallen verlost te worden. Datwelke daghelixs gesciet, want dair wonderlicke miraculen dagelixs gescien, de te lange waren te scriven.

¶ Hoe dye coninc van Vrancrijc Kaerl dye vi. oflivich worde, ende Henric, coninck Henricxs zoen van Engelant, coninc van Vrancrijck ghecroent wort.

Dat xx. capitel.

In 't jaer Ons Heren M iiiiij C ende xxij, doen worde oflivich Kaerle, die vi. coninc van Vrancrijc, als hi xxxij jaer dat conincrijck eerlic hadde regiert, bevelende sinen princen ende heren dat coninc Henric die v., coninc van Engelant uutten name van sinen zoen, oec geheten Gerit, geboren van sine dochter Katrine, zijn huysvrouwe, cronen soudentot een coninc van Engelant; ende wilde dat sijn eygen sone, geheten Kaerl die Dalphijn, van der cronen van Vrancrijc gealiëneert, vervreemt ende onterft soude wesen om die verradelike moert ende dootslach, dye hi hadde laten doen an hertoge Jan van Bourgongen. Ende aldus worde dese Henric coninc van Engelant doir zijn eygen mogentheit ende assistencie ende bistant hertoghe Phillips van Bourgongen, hertoge Jans soen, tot Riemen in der stat geconsacreert ende gecroent uutten naem van sinen zone coninc van Vrancrijc. Ende Kaerl die Dalphijn, broeder van dese coninginne van Engelant, die dit seer moeide dat hi aldus van der cronen van Vrancrijc onterft ende versteken was, doir raet sijnre heren ende princen, dede hem cronen coninc van Vrancrijc, in 't lant van Dalphinoijs. Dat niettegenstaende, so vercreech dese coninc Henric, bi hulpe ende bistant hertoghe Philips van Bourgongen, dat meeste deel van der cronen van Vrancrijc onder zijn subjectie. Om welke sake dat edele conincrijc van Vrancrijc al te deerliken worde gedestruert ende verderft, vele steden, castelen, sloten ende dorpen verbrant ende terneder geworpen. Ende dit duerde wel xiiij jaeren lang, binnen welke tijden vele baroenen, princen, heren, ridderen ende vele vrome oerloechsluiden gedoot ende geslagen worden. Ende als dese jonge Henric out was geworden xij jaren, worde hi tot Riemen geconsacreert, gewijt ende gecroent tot een coninc van Vrancrijc, in tegenwoerdicheit van hertoge Philips van Bourgongen ende vele edele hertogen, graven ende princen, ende worde gheheten Henric die vi., coninc van Vrancrijc, Engelant ende Hijerlant; ende hi dede hem dairvan noemen ende verwapenen, ende dede oec slaen nyewe goude pennighen, mitter selver titelen.

¶ **Van hertoghe Aernt van Gelre, heer Jans zoen van Egmont.**

Dat xxi. capitel.

Des sjaers daeran, als men screef xxij, so bleef scieliken doot in der Velue hertoghe Reynout van Gulic ende van Gelre, grave van Zutphen, sonder enige kinder after te laten, ende worde begraven tot Monic-husen van der Carthuser oerden bi Aernem. Ende na sinen doot quamen die heerlic-heden ende landen an die kinder van vrouwe Marië van Arkel, heer Jans wijf van Egmont, want si was hertoghe Reynouts suster voerseyt. Dese Reynout van Gelre had te wive des graven dochter van Artoys; mer si en hadden gheen kinder tesamen. Ende hy had hair gemaect tot hair duwarie ende lijftochte dat hertoechdom van Gulic, hair leven lang gedurende. Ende dese vrouwe Marië nam dairna te man Odolf, hertoghe Willems soen van den Berghe, ende si starf daerna in 't jaer van xxvi. Daernae, als op die octave van Sinte Peter ende Pouwels Apostelen, worde Aernt, heer Jans outste soen van Egmont, ende vrouwe Marie, heer Jans dochter van Arkel, die noch in der vangenissen sat, als een waerachtich erf-
<CC lxvi-v> genaem hertoghe Reinouts van Gelre, van allen steden ende van allen baroenen, heren ende ridderen ontfangen ende gehult als een hertoghe van Gelre ende grave van Zutphen, hem doende haren eet als dat gewoenlic is. Dairna, op Sinte Mariën Magdalenen dach, worde hem te wive gegeven ende ondertrout Katherine, des eersten hertoghe Adolfs dochter van Cleve, out wesende vij jaer. Ende alsoe dese hertoghe Aernt niet meer dan xiiij jaer out en was, als hi hertoghe worde, so onderwan ende regeerde heer Jan van Egmont sijn vader dat lant van Gelre ende Sutphen als ruwaert ende voecht van sinen sone; ende doe si tot haren jaren gecomen waren, trouden ende besliepen sij malkander ende creghen veel kinder, als Adolf, die na hem hertoghe worde, Willem, die jong starf; Maria, coninginne van Scotlant; Margriete, hertoechinne van Beyeren, ende joffrouwe Katrine, die ongehewelict bleef.

¶ **Van den ⁵¹⁵ doot heer Vredericxs van Blanckenhem, biscop van Utrecht.**

Dat xxij. capitel.

Op Sinte Dionijs dach, in 't selve jaer als heer Vrederic van Blanckenhem, biscop van Utrecht, een man van vele jaren, dat bisdom glorioselic in groter rusten ende vreden xxx jaren ende een halve hadde berecht, op sijn slot tot Vollenhoef oflivich geworden, die dat Sticht ende kercke van Utrecht tot sijnre ewiger memorien vele goets hadde gedaen. Ende als hi gestorven was, worde hy van sine edelen ende familie mit groter triumphen ende feeste op enen wagen gevoert tot voer de poerten van der stat, daer hi van al den geestelicken staet ende waerliken heren ende burgeren, mit crucen ende vanen, mit love ende sange, gebrocht wort in die Domkerke, ende worde aldaer begraven an de zuytside van dat choer, onder enen costelicken ende preciosen tombe, mit sine wapenen van sijnre ofcoemste heerlic gechiert.

¶ Van der electiën heren Rodolfs van Diephout tot enen biscop van Utrecht.

Dat xxij. capitel.

Als die exequiën ende uutvaert des eerwaerdighen vaders, here Vrederixs van Blanckenhem, biscop van Utrecht, waren ghedaen, ende mit groter eren volbrocht⁵¹⁶, soe deden vele dyverse princen ende⁵¹⁷ heren grote instanciën ende vervolchginge om diverse personen, ende elck voer die sine te bidden ende te promoveren; want heer Diric van Moers, archibiscop van Coelen, badt voer jonckheer Roelof van Moers, sinen broeder; heer Jan van Heinsberch, biscop van Ludic, dede instancie voer heer Jan van Bueren, proest van Aken, des heren soen van Bueren; heer Otte, biscop van Munster, postuleerde voer jonc-heer Aelbrecht van der Hoey, sinen neve; hertoge Adolf van den Berge bat voer jonc-heer Gerrit van Cleve; ende hertoge Adolf van Cleve quam haestelicken selver in persoen, mit hem brengende heren Rodolf, des graven zoen van Dyephout, proest van Osenbrugge, ende canonic in den Dom te Coelen, om mitten anderen vasallen ende mannen der kerken van Utrecht soude bidden voer den voerseyden here Rodolf. Ende doe elc sine bede hadde gedaen, so nam dye ecclesië haer beraet, ende die ecclesië, dat ridderscap ende dye hoeftsteden berieden hem elck bi hemselven om dat best te proeven ende te doen tot des Stichts behoef. Ende dair worden heimelike eerber personen uutgesent om na zijn gestant te vernemen in allen landen ende plaetsen, daer men wist dat hi meest vertiert ende meest regiment gehat hadde. Ende vernamen so van sijnre vromicheit ende wijsheit, als dat dat ridderscap van Overijsel ende vi, die Overijselse, steden, als Groeninghen, Campen, Swolle, Deventer, Hasselt ende Amersfoert mit die stat van Utrecht ende die edelen des Stichts, als van Lichtenberch ende andere, overéén droegen, ende baden der <CC lxvij-r> ecclesië dat si kiezen wouden den jonc-heer Roelof van Diephout, want si genen beteren noch nutter en wisten tot des Gestichts behoef, nadat die landen gelegen waren. Ende den dach van der koer wert gheleyt, des daghes voer Sinte Martijns avont; ende dye vijf Godeshusen ginghen te capitel, ende gaven haer stemmen: enige koren jonc-heer Walraven van Moers; enige heer Sweer van Culenburch, den domproest; ende meer ander. Mer jonc-heer Roelof hadde verre dye meeste stemmen. Aldus had hi den koer voer allen. Ende men riep dair in den Dom, voer 't choer van docxael of, dat jonc-heer Roelof van Diephout gecoren was tot enen biscop van Utrecht; ende hi was mitten hertoge van Cleve op die tijt in die stat. Ende hi wert gehaelt van den prelaten, geïnstalleert ende in des biscops stoel geset, ende men sanck "Te Deum laudamus". Ende men dede al dat men placht te doen, als daer een nijewen biscop gecoren is. Des anderen dages vergaderde dat capitel, ende daer worden geordineert notabele personen ende ambassiaten, geestelic ende waerlic, die haestelic gesonnen worden te Romen an den paeus, om hem te certificeren ende te kennen te geven die eendrachtelycke electie van haren nijewen biscop, dat hy wilde gewaerdigen dye te investieren ende confirmeren in sijn bisdom. Paeus Martijn die Vijfte heeft dese electie scarpeliken examineert ende ondertast, ende heeft bevonden dat si ghecoren hadden enen ongeleerden ende waerlyken man. Waerom dat hi de electie niet en woude admitteren noch toe laten, ende en woude hem niet confirmeren. Ende hi dede die ecclesië vermanen, dat si enen koren na den regulen ende settinge

Die acht-en-twintichste divisie

der Heiliger Scriften⁵¹⁸ ende rechten, wiens leven ende wijsheit allen menschen mocht profijteren ende baten. Mer uut contumaciën versmaden si des paeus vermaninge, ende en wouden anders ghenen kiezen dan dyen si postuleert ende ghecoren hadden. Dye ridderscap ende mannen der kercken van Utrecht, ende oeck die Overijselse steden mit den Neder-Sticht, syende dat die paeus haer begeerte niet en woude toelaten, hebben si enen dachvaert geleyt, te houden in die stede van Deventer. Daer si allegader mitten hertoge van Cleve vergadert wesende, heimelicke secrete raeden ghehouden hebben, wat hem best in deser nootlicke sake goet dochte te doen ende te gheskien, tot des Stichts profijt ende oerbaer. Ende hebben nae langhe consultatiën ende heimelicken raet onderling ghehouden eendrachtelicken met ghesamender hant een aliancie ende verbant myt malckanderen ghemaect, ende ghesworen, alsoe sy heren Roedolf niet hebben en mochten tot enen biscop, dat sy hem dan hebben ende houden wouden tot enen postulaet, voecht ende momber. Ende hebben hem terstont geset in allen possessiën ende renten, steden ende sloten, ende gebrukenissen der kercken goeden. Ende doen dede hi slaen ende munten goude penningen, die men hiete postulaetsgulden.

¶ Hoe dat heer Sweer van Culenburch geordineert worde die lij. biscop van Utrecht, ende hoe hi weder verdreven worde.

Dat xxiiij. capitel.

Biscop Sweer van Culenburch.

Die paeus aenmerkende dat die electie van een biscop te kyesen doir contumatie der ecclesië devolueert ende aen hem ghecomen was, ende verstaen dye, dat dye kercke van Utrecht een edele ende een rellygiose kercke was ende dat vele religiose ende gheleerde mannen hier voertijts dair hadden gheseten ende regyert, heeft hy dat bisdom ghegheven enen relligiosen gheleerden ende edelen man den biscop van Spiers. Mer dye biscop van Spiers vernemende dat heere Roelof, die postulaet, alle die renten, steden ende sloten des lants van Overijssel onder sine macht ende jurisdictie hadde, en woude hy sijn bisdom van Spiers nyet resigneren noch overgheven, ende comen t' Utrecht op avontuer. Ende hi ontboet heer Sweer <CC lxvij-v> van Culenburch, den doemproest van Utrecht, ende dede een permutatie van die domprostie ende andere beneficiën, om die provisie van den bisdom van Utrecht, ende hi promoveerde hem an den paeus, dat hi vercreech brieven van der provisie van 't bisdom. Tegen welke provisie die postulaet, heer Roelof, van stonden an dede appelleren totten Stoel van Romē. Heere Sweer vercreghen hebbende⁵¹⁹ de provisie, was naerstich mitten gelde te crighen van den paeus die confirmatie van den briven van der provisiën, die hi verwerf. Ende nedercomende, dede hi die lesen tot Utrecht. Dye steden van Overijssel mitten ridderscap ende edelen waren gesloten te bliven ende te adhereeren die appellatie van haren gecoren postulaet, ende wouden hem hulpe ende bistant doen totten eynde van 't recht teghen heer Sweer voerseyt, uutgheseit Wouter van Coeverden, ter tijt toe die postulaet mitten uutersten recht daer uut gewonnen worde. Daerna weinich dagen, creech heer Sweer in sijn hulpe ende bystant sijnre vrienden ende magen dat slot te Horst; ende corts daerna worde hy tot Renen ende Amersfoert ingelaten.

Die acht-en-twintichste divisie

Dit gheschiet wesende, is hi des dijnsdages in der octaven van Onser Liever Vrouwen Hemelvaertsdach in 't jaer M iiiiij C xxv, mit een scoen geselschap van ridderen ende edelen, gecomen in der stadt van Utrecht. Dair hi na ouder gewoenten mit groter solemniteiten geordineert ende gheset is te wesen die lij. biscop van Utrecht. Dese heer Sweer was heren Gherrits soen, den ix. heer van Culenburch. Sijn moeder was heer Jans dochter die eerste van Egmont. Zijn broeders waren heer Hubrecht ende heer Jan, heren van Culenburch; heer Jan van Culenburghe, deken Sint Jans t' Utrecht; jonc-heer Peter ende Gherrit van Culenburch besat ende berechte dat bisdom vij jaer. Mer hi en was mer x maenden gheweldich heer van den landen.

¶ Van die grote geweldten, fortsen ende oerlogen dye gescieden in den Sticht ende stat van Utrecht by sijnre tiden.

Dat xxv. capitel.

Ende als heer Sweer van Culenburch in zijn biscoplicken stoel was geset, doen beswoer ende besegelde hy den lantsbrief, ende der ecclesië ende der stadt ende al dat Sticht in haren ouden pryvilegiën, hantvesten, oude ghewoenten, vrijheden ende haren rechten houden te laten, nae ouder ghewoenten; daer terstont goede besegelde bryeven of worden gemaect ende ghegeven. Opten selven dach was in der stadt een rumoer ende oploep, soedat dye burghermeester Baernt Preus in sijn bedde dootgeslagen wort, ende sochten meer van den gherechte ende andere om te slaen, ende bedreven groten hoemoet. Dit dus deerlicken gheschiet wesende, heer Sweer, die biscop, begerende gratie te doen die dit feyt ende overdaet hadden gedaen om sine nijewe intronisatie ende inleydinghe, nam op hem alle die misdaden dye op dyen dach in der stat waren gesciet; dat onwijslic gesproken ende gedaen was van alsulken eerbaren man ende biscop, want daer vele fortsen, geweldten ende jammers op dien dach gescieden. Dye biscop dede bannen heer Roelof van Diephout mit dat ganse Overstichte ende dye 't mit hem hilden, want hy dat hele Overstichte van Overijssel in hadde. Mer si en vraechden daer niet nae, want si procedeerden altyt op haer appellatie. Die vrienden ende magen dergeenre die geslegen waren ende uuter stat verdreven, waren rijke, machtyge mannen, seer qualic ende ovel nemende die verdrietlicke moort ende dootslagen haerre vrienden, maecten een starc verbant mit zommige vasallen ende leenmannen des Stichts ende mit heer Roelof, den postulaet, tegen heer Sweer, den biscop. Soe is 't geboert, opten Pijnsteravont, in 't jaer M iiiiij C xxvi, dat heer Jan van Renes, van Renouwen, een cloeck vroem ridder ende een balling van der stadt, ghecomen is mit xiiij paerden in der stadt, ende reet op dye Plaetse, ende nam dye in, mit dyeghene dye op hem waerden, als die heer van Bueren mit meer ander van sine vrienden die by hem quamen. Diegene die hem uuter stadt ghehouden hadden, cregen der Statsbannijer, ende begrepen Roderburgher Brugge, ende gheboden den burgers dat sij <CC lxviiij-r> bi hem quamen onder dye bannier van der stadt. Als heer Jan dat vernam, trat hi mitten sinen vromelicken aen om tegen hem te vechten om die overhant; ende als si here Jan soe stoutelijcken saghen ancomen, lieten si die bannier vallen, ende ghingen lopen. Heer Jan nam die bannier ende rechte dye op, ende ghing weder nae die Plaetse, ende worde dye stat machtich nae sinen wille. Ende vele vielen over die muren, ende

Die acht-en-twintichste divisie

andere deden oervede, dat sij niemant en souden misdoen. Ende men liet se uuter stat. Ende als heer Sweer, die biscop, dit vernam, en quam hy nije weder in der stat van Utrecht. Daernaededen die van Utrecht⁵²⁰ een generael capitel legghen om grote beclachten ende ponten die men opten biscop te segghen hadde. Ende hi wort gheciteert ende inghedaecht te capitel te comen, nae den rechte ende ghewoenten der kercken van Utrecht, als men enen biscop pleghet te vervolgen om hem te verantwoerden. Die biscop screef brieven an den capitel, excuserende dat hi nyet comen en dorste om vrese sijns lijfs. Ende hi begheerde gheley mit diegene die hy mit hem brengen mochte: hy woude comen ende verantwoerden hem. Hem wert een vrij vast gheleyde of geluit mitter stadt clock mit hondert paerden, ende die hi medebrocht voir sijn familie ende huysghesin. Ende die biscop en quam noch niet ter⁵²¹ ander maningen; ende daer wort op geprocedeert, ende ter derden cijtaciën ende vermaninghe oeck nyet en quam, ende ter vierder over recht. Doe wart hi gheverdaecht, gheyscht ende gheroepen éénwerf, anderwerf, derdewerf ende vyerdewerf, nae utwisinghe haers rechts ende privilegiën ende haers lants briefs, die dye biscop besegelt ende ghesworen hadde te houden. Ende doe gingen dye drie staten als hy aldus overhorich was den Generaelen Capitele, ende deden alle rechten, geestelijck ende waerlick, dye hem toebehoerden, nederleggen, ende dat nyemant voer hem te recht staen soude, eer hi quame ende dede dat hi sculdich waer te doen. Dit toerde den biscop seer, ende brocht den heer van Egmont ende des Stichts vyanden in Amersfoert mit vele Gelres. Ende hi arbeyde seer om Renen mitten Ghelressen in te crighen. Doen saghen die van Utrecht wel, dattet meer gelden most. Ende verenichden hem mit dat Oversticht ende mit heer Roelof, dye eerst postuleert wert, ende adhereerden sine appellatie. Ende beloefden dien ten einde totter lester sentencie toe uit te helpen dragen, ende namen hem tot enen momber ende voecht ende bescermer. Ende hy quam tot Utrecht, in 't jaer Ons Heeren dusent⁵²² iiiiij C ende xxvi. Ende wort in des biscops hof gheset als een voecht des Stichts van Utrecht. Die Gelres hadden twee bloc-husen opgeslegen binnen Amersfoert, om die stede te bewaren ende te onderhouden. Mer in 't selve jaer omtrent Alre Heyligendach quam heer Roelof, de postulaet, mitter stat van Utrecht, ende quam in Amersfoerde myt hulpe van den burgheren. Ende wan dye bloc-husen met stormerder hant, daer dye Ghelres op waren. Ende dair wert op ghevanghen jonckheer Peter van Culenburch, des biscops broeder; Jan van Accoyen; Goeswijn van Vanderijck; Dirck van Wijje mit meer ander goede mannen, tot CC toe. Dairna sijn zommige van den canonicken die mit biscop Sweer hilden, uuter stat van Utrecht ghetogen, ende quamen bi den biscop; ende die postulaet mitten capittulaers deden terstont andere setten in dye possessiën van hoere beneficiën. Ende biscop Sweer worde in allen steden van Hollant ontfanghen ende ghehouden als een warachtich biscop van Utrecht. Ende omdat hi verdreven was, soe scheyden si hem van der obediëncie⁵²³ des stoels van Utrecht, ende adhereerden ende bleven by heere Sweer van Culenburgghe. Waervan dat grote tweedracht ende twist ghevallen is tusschen Hollant ende dat Sticht. Die biscop Sweer, hebbende ende ghebrukende dominatie ende jurisdictie in den landen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant ende Ghelrelant, heeft mits paeuslycker macht ende auctoriteyt ghe- <CC lxxvij-v> excommuniqueert ende gebannen heer Roelof van Diephout, den postulaet, mit alle zyn fautoers ende adherenten in allen kerken

Die acht-en-twintichste divisie

der voerseyder landen. Nu wil ic die gesten ende daden van desen twe gecoren biscoppen laten leggen, ende wil weder aftervolgen ende continuëren die gesten ende gescienisse dye in desen tiden binnen Hollant gescieden van vrou Jacobe ende haren oem.

¶ Van dat derde huwelic dat vrou Jacobe dede.

Dat xxvi. capitel.

Hier te voren heb ic gescreven hoe dat vrou Jacobe van zommige raetsluden geïnformeert was, dat al sulken huwelic als tusschen hair ende hertoge Jan van Brabant ghesciet waer, niet wettelic wesen mochte. Ende dat dye bullen van der dispensaciën gepasseert niet warachtelic, mer valsch waren. Waerom dat si opten vij. dach van maerte, in 't jaer M iiiiij C xxiiij getogen is uut Henegouwen in Engelant, ende dair sijnde heeft si te Romen doen cijteren hertoge Jan van Brabant, allegerende ende seggende dat tusschen hair ende hem geen wettich huwelic en ware; soedat die paeus Martijn voerseit die sake commiteerde twe cardinalen, die den hertoge deden dach besceiden tegen hair, soedat hertoge Jan bi rade des lants van Brabant ende Henegouwen sekere procuratuers in 't hof van Romen gestelt heeft om sijn saken te defenderen ende te verantwoerden. Als vrouwe Jacobe dat sach, ende verbeyde sij niet 't vonnis der Heiliger Kercken, mer is haestelic versellet mitten hertoge van Cloucester, des conincs broder Henric, die op condiciën, waer 't sake ende so veer dat dat huwelic voerseyt niet wettelic ware ende dat op alsulken huwelyc als si daer van nijewes weder daden dispensacie van der stoele van Romen mochten vercrigen, want si malkenderen bestonden in den lesten grade uut die gheboorte van Philippe, coninginne van Engelant, des goeden grave Willems dochter van Henegouwen, ende Margriet, der keiserinnen suster moeder van hertoge Aelbrecht haren oude vader. Ende van desen huwelic sijn den landen namaels vele scaden gecomen, d' welke dye coninc van Engelant ende hertoge Philips van Bourgongen gaern belet hadden, ende sonden an hertoghe Jan van Brabant haer ambassiaten, versoeckende an hertoge Jan, dat hi hem wilde submitteren an den voerseyden coninc ende hertoge, om die sake in 't hof van Romen, hangende bi rade van notabele clercken ende geleerden te terminen bi consente ons Heylichs Vaders den paeus. In 't welke die hertoge sijn consent gedragen heeft soverre hi vermochte, behoudelic dat vrou Jacobe oec so dede. Mer vrouwe Jacobe, noch die hertoge van Cloucester en woude dit niet doen. Ende hertoge Jan sandt sinen heraut in Engelant om alle saken te vernemen, welchen heraut die hertoge van Cloucester vangen dede ende ter coerden trecken; mer ten lesten ontquam hy mits hulpe des cardinaels van Engelant, dair hi mede ten Heylighen Lande hadde gheweest. Corts hyerna quamen sekere nije maren, hoe dat de hertoge van Cloucester gecomen wesende mit vrou Jacobe uut Engelant tot Calis reysde mit groter macht, dach ende nacht, om 't lant van Henegouwen in te nemen. Ende hadde sijn volck ghedeelt in driën bataelgen, soedat in die voerhoede waren omtrent M paerden. Ende tusschen beiden was die hertoghe ende vrou Jacobe mit xv C paerden, so datter waren v M paerden. Ende vrou Margriet, haer moeder, dede bidden ende scriven den edelen ende haren vrienden al Henegouwen doer, dat si mit haer ryden wouden om haer dochter te ontfangen. Ende in deser manieren is dese hertoge

Die acht-en-twintichste divisie

van Cloucester mit vrouwe Jacobe in 't lant van Henegouwen gecomen, sonderlinge by favoer ende gonste des heren van Haverets. Dye nochtans van hertoge Jans wegen van Brabant cappetein dair geordineert was, dye den hertoge mit zommighe edelen contrarie vielen; mer die meeste ende machtichste van Henegouwen bleven hertoge Jan getrouwe ende onderdanich, soe si sculdich waren van doen. Ende hertoge Jan sende minlike brieven an hertoge Philips van Bourgongen ende an hertoge Jan van Beyerens, zijn neve, om assistencie ende bistant, d' welke si geloefden te doen; want hertoge Philips sende den heren van Croy, den here van Lillendam, heer Andries van Velli, mit vrome cloecke strijtber mannen.

Ditselve jaer worde heer Jan van den Vliet in t' 's-Graven- <CC lxix-r> hage onthoeft ende gevierdelt, want enyge van der Cappeljauscher partiën hem anseyden, dat hi hertoge Jan van Beyerens vergeven hadde, ende also hem selver dochte in eenre siekten, dair hi nochtans of was genesen. Ende de stucken worden gehangen uuter poerten van den iiiij hoeftsteden van Hollant.

¶ Hoe hertoge Jan van Beyerens oflyvich worde ende hoe hertoghe Jan van Brabant in Hollant Zeelant ende Vrieslant ghehult worde.

Dat xxvij capitel.

Als hertoge Jan van Beyerens dye brieven van hertoge Jan van Brabant ontfangen hadde, versoekende assistencie ende hulp te hebben tegen den hertoge van Cloucester, dede hy hem weder weten, indien hi gesont waer, hi soude den xxij. dach nae dat mi des briefs by hem wesen, mit veel volcx van wapenen. Ende als nu hertoge Jan van Beyerens een groot machtich heer van volc hadde vergadert, wert hi scielicken sieck opten xij. dach, als hi reysen soude, ende starf opten Heyligen Dertien dach des smorgens in der dageraet in Den Hage, ende wart begraven in 't cloester totten Jacopinen, an die zuytside van 't choer, als hi dye landen vi jaer als voecht ende momber hadde geregeert in 't jaer M iiiij C ende xxij. Ende als hertoge Jan ghestorven was, soe vergaderden alle sine fautoers⁵²⁴ ende goede vrienden, die 't mit hem hadden gehouden, ende concludeerden eendrachteliken dat si hertoge Jan van Brabant ontboden, ende deden hem hulden in allen steden ende dorpen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant als horen rechten grave ende voecht van haren geboren lantsvrouwe Jacobe, nyettegenstaende dat si van hem was ghesceyden ende hadde den hertoge van Cloucester getrouwet. Ende als hertoge Jan over allen steden gehult ende ontfangen was mit groter eren ende triumphen als een wettige voecht ende momber van vrouwe Jacobe horen lantsvrouwe, heeft hy daer in den landen constitueert ende geset enen stedehouder, joncker Jacob van Gaesbeec, heer van Abcoude, van Wijck te Duersteden, van Putten ende Strenen, ende erfmaerscalck des lants van Henegouwen; ende hi toech weder nae Brabant.

¶ Hoe Scoenhoven gewonnen wort ende Albert Beyling levende bedolven.

Dat xxvij. capitel.

Vrouwe Jacobe in Henegouwen wesende, heeft vernomen hoe dat hertoge

Die acht-en-twintichste divisie

Jan van Brabant gehult ende ontfangen ware in den lande van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, was si seer qualicken te vreden dat si also van haer vaderlycke erve versteken ende vervreemt soude wesen, waerom si avijs ende raet gehadt heeft mit haren secreten vrienden, hoe si in enyger manieren enige sloten of steden in Hollant in souden crigen ende onder haren macht brengen; waerom si ghesonnen heeft Floris van Kijfhoec mit meer gewapens volcs, dat hy dye stede brenghen soude onder sine subjectie ende heerscappie. d' Welc also is gesciet bi hulpe ende toedoen van zommighe poerters, die goet vrou Jacobs waren; mer dat slot en creech hy nu niet, mer hi heeft dat slot van stonden an mit sijn heer ende mitten poorteren crachtelicken al om beleyt also wel dat buten de stede als van binnen vi weken lang, ende creech van stonden an dat voerburch van den castelen ende zommige bolwercken. Ende dese vercregen hebbende, bestormde hi dat slot mit menige assaulte ende instrumenten. Opten huse waren cappeteinen Willem die Konster ende Aelbrecht Beyling mit noch vijftich vrome wapentuers, die hemselven begeerde te bescermen stonden se weder, seer bedroeft wesende, also lange dat si van nootswegen bi gebreke van vitaelge behouden haer lijf dat opgaven, uutgheseyt Aelbrecht Beyling, dye ghehouden wort tot vrou Jacobs behoef. Ende hem worde uutsettinge gegeven een maent lang, ende zijn lijf dien tijt versekert, dat hi soude mogen gaen visiteren sine vrienden, eerst doende enen eet weder in te comen. Ende als hy een maent geleden wesende wederom quam, worde hy in der nacht al levende op enen molewerf begraven.

¶ Hoe dye stede van Scoenhoven belegen worde, ende van den scermutsinghen die dairvoer gevielen in den beleghe.

Dat xxix. capitel.

Des jaers daeran van xxv, heeft joncker Jacob van Gaesbeec, stedehouder van Hollant, doen bannen uuten lande van Hollant alle dye adversanten ende wederpartije des hertoghen van Brabant, ende heeft in die Vasten dairna, in 't selfde jaer, vergadert veel volcx van wapenen, ende <CC lxix-v> heeft die stede van Scoenhoven al om beleit mit die gemene poerters der steden van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, uutgeseyt die stede van der Goude, Oudewater, Briel ende Zijricxzee, die hem des oerloges niet intrommeren noch onderwinden wouden. Soe hebben si dan de stede van Scoenhoven tot allen plaetsen beleyt, ende die stede bleef gesloten xxiiij weken lang; ende die van buten scoten mit grote bussen ende andere instrumenten mit allen seer op die stede. Die poorteren⁵²⁵ hadden binnen der stede vijf ridderen ende xx jonckeren, alle vrome oerloechsmannen, die die stede bewaerden, ende quamen dickwils uut in dat heer, ende hadde vele scermutsinge ende deden menige sproncreise in 't heer, mit hem nemende een groten roef ende gevangen, ende keerden weder in die stede. Daerna geboerde 't, dat zommige uutgelesen vrome mannen van wapenen by nachte uuter stede gingen, ende quamen voer dye stede van Rotterdam, ende daer vele scepen mit goet geladen, ende voerden die de Lecke op, tot Scoenhoven. Die van Rotterdam dit vernemende, vergaerden terstont alle dye vroemste poorteren van der stede, ende volchden hem na mit groten gelude van trompetten ende mitter stede bannier, om hem den roef mit cracht te benemen oft voer al sulken laster ende scande enen

Die acht-en-twintichste divisie

bloedighen strijt mit hem te vechten. Soe is 't dan dair voer die stede tot enen stride gecomen, ende dair gesciede enen groten slach. Mer ten lesten keerden die van Rotterdam den rugge, ende daer worter mit allen veel geslegen. Die van Scoenhoven dye victorie vercregen hebbende, worde die stat van Rotterdam daer mit meer andere porteren ende mitter stede bannier gevangen gebrocht binnen Scoenhoven mit groter triumphen ende blijsscappen. Ende als dye edelen ende steden van Hollant xxiiij weken lang voer die stede hadden gelegen, ende si sagen dat si niet veel bedreven, ende dat si de stede also niet machtich en mochten worden, sonden⁵²⁶ si notabele ambassiaten an den hertoge van Cleve ende an den grave van Moers⁵²⁷, dat si souden comen ende maken een bestant van vi weken lang gedurende, opdat elck dan te bet ende lichtelicker te huys mochte trecken; d' welck also is gesciet. Ende dat belegge is opgebroken omtrent Sint Jansdach Onthoefdinge.

¶ Hoe vrou Jacoba⁵²⁸ te Gent gevangen worde gehouden, ende hoe si uuter vangenissen quam.

Dat xxx. capitel.

Binnen desen tiden dat men voer Scoenhoven lach, worde een bulle gepubliceert in den gestichten van Utrecht, Ludic ende Camericken, ende voert in Hollant, Zeelant ende Vrieslant ende in Henegouwen, als dat paeus Martijn die vi. dat huwelic hadde gesceyden, datter gesciet was tusschen hertoge Jan van Brabant ende vrou Jacobe. d' Welc nochtans die paeus niet gedaen hadde, waerom dat hi den hertoge sende een bulle bi heer Evert van Endoven, doende zijn onscult, dat hi van die bulle niet en wiste. Mer hi soude hem in corter tijt doen hebben expedicie van der saken. Soe bereyde hem hertoghe Jan in den meye mit groter macht te trecken voer die stede van Bergen in Henegouwen, daer vrou Jacobe in was. Ende hi stelde notabele mannen, dye 't lant van Brabant in sijnder absenciën soude regeren ende bewaren. Ende hy is gereyst tot Nivele, dair hi verbeyde sijn volc van wapenen, ende hi sende zijn cappeteinen om dye stede van Bergen te beriden. Ende hi volchde myt dat grote heer binnen twe daghen. Ende dair wort al te vreselic op die stede gescoten mit bussen ende ander instrumenten. Mer die van binnen weerden hem vromelyc, ende daer vielen menige scermutsinge voer die stede, want si dicwils uutquamen ende deden grote scade in 't heer. Binnen desen tiden van den belegghe heeft hertoge Philips van Bourgongen so vele gearbeit, dat hertoge Jan van Brabant gecomen is in die stede van Duwaij, latende zijn heer voer Bergen leggen, wel bewaert. Ende vrouwe Jacobe sant dair mede enighe van haer vrienden; ende dair wert bi ripen rade ghesloten, als dat vrouwe Jacobe soe lange hair houden ende wonen soude in 't tshertoghen lant van Bourgongen in één van den steden, ter tijt toe dat dat vonnis ende sentencie van den huwelyc tusschen hair ende hertoghe Jan getermineert ende geëindet soude wesen, of totter tijt toe datter enich van hem beyden oflivich geworden soude sijn. Noch was dair gheseyt dat her- <CC lxx-r⁵²⁹> toge Jan van Brabant gerestitueert ende weder gheset soude sijn in dye possessie des graefscaps van Henegouwen also dat een lantsheer toebehoerde; ende als⁵³⁰ de possessie daerof genomen ware, soe soude hertoghe Jan stellen enen notabelen gouverneur, dye den hertoge gename soude sijn, durende totten eynde van den processe,

Die acht-en-twintichste divisie

als voer geseit is; ende dat men in den lande doen soude een generael abolicie ende remissie van allen misdaden, crimineel ende civile, ende van allen confiscaciën; mer om te doen civile correctie op die misdadighe in Henegouwen soude hertoge Jan iiiij wise notabele mannen stellen, daerof die hertoge van Bourgongen die ij nomen soude. Ende men soude vrouwe Jacobe assigneren een betamelicke zomme van penninghen uuten landen van Henegouwen, Hollant, Zeelant ende Vrieslant, om hare staet mede te houden. Ende hertoghe Philips soude sijn voecht ende momber der landen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, als een recht successoer ende erfgenaem van vrouwe Jacobe. Ende vrouwe Jacobe en was op dye tijt niet toegepast van haer vaderlic erve. Alsdan dit tractaet tot Duway gesloten ende gepubliceert was, reysde hertoge Jan tot Valencijs, daer hi mit groter eren ende reverencie ontfangen worde. Des derden dages dairna quam hi weder voir Bergen in dat heer. Dair bleef hi totdat vrouwe Jacobe uut Bergen quam in die handen van den gedeputeerden des hertogen van Bourgongen⁵³¹. Ende als si quam in 't heer van Brabant, begeerde si te spreken mit grave Engebrecht van Nassouwen ende heere Henric van der Lecke; denwelcken si badt mit wenende oghen, dat si an den hertoghe van Brabant so vele doen wouden, dat si bliven mochte in enighe stede ofte slot van Brabant, daer 't hem believen soude, sonder te comen in dye handen des hertoghen van Bourghongen. Mer 't en mocht haer nyet gescien. Ende also wort si corts daerna te Ghent ghebrocht, om daer te bliven ende haren staet te houden na inhoud des tractaets. Ende hertoghe Jan dede alle die goeden ende duwariën van vrouwe Margriete, vrouwe Jacobs moeder, tot sine tafelen arresteren, want si teghen den hertoghe noch rebel bleef. Als nu vrouwe Jacobe aldus te Ghent ghehouden worde in sekere hoeden, mit luttel familie ende gesinde, so waren dair enighe edelen in den landen van Hollant, die vrouwe Jacobe adversanten ende wederpartiën waren; dese ryeden den hertoghe, ende brochten hem dairtoe dat hi vrouwe Jacobe ghenomen soude hebben, ende doen se setten tot Risel in 't casteel, om aldair alle haer leven langhe te bliven. Als vrouwe Jacobe dit in 't heimelick hadde vernomen, heeft enen snellen bode ghesonnen in Hollant tot haer secrete vrienden, ende dede hemluden dit weten. Dyewelke raet gehouden hebben, hoe sij 't best beginnen ende anleggen soudent, dat sy haren vrouwe ende graefinne uuten handen van hertoghe Philips soudent verlossen. So waren dair twe vrome sciltboertige mannen, als Aernt Spirinc, ende dye Van Aelburch, die hemselven stelden in grote perikel om haere vrouwen wille. Dese twe quamen te Ghendt, ende stelden haer paerden op een sekere plaetse al bereyt. Ende ghinghen tot vrouwe Jacobe, myt hem nemende mannenclederen, dye sij al heymelicken ende behendelijcken haer aen deden doen, opdat si alsoe onbekent met hem wechriden soude. Als si dese clederen aen hadden ghedaen, ghing sy alleen met desen twe onbekent van denghenen dye se te bewaren hadden; ende si gingen ter plaetsen, daer dye paerden al bereyt stonden, ende reden alleen die nacht, totdat si opten derden dach quamen tot Worichom; van die stede van Worichom quamen sij al heimelijck tot Vianen. Denwelcken heere Jan van Vianen, ridder, mit groter blijsscappen heeft ontfanghen, ende hy dede se vercleden mit sijnre huysvrouwen clederen. Ende terstont is si mitten selven heer Jan gevaren te scepe na Scoenhoven; ende dair comende was dair grote blijsscap in der stede van hair coemste. Des anderen dages reysde si na der Goude, dair si oec ontfangen worde als een graefinne van Hollant. Vandaen toech si tot Oudewater,

Die acht-en-twintichste divisie

dair si mits hulpe heer Jans burggrave van Montfoert ende heer Jans van Vianen voerseit <CC lxx-v> ingeleyt ende ontfanghen worde als een vrouwe ende graefinne van Hollant. Doen quam die stat van Utrecht mit dat Nedersticht, ende maecten aliance ende bistant mitter hertoechinne, ende maecten een verbant mit malkanderen; ende van dien tijt voert stont weder een groot oerloge op in den lande van Hollant.

¶ Van den eersten strijt dye in 't dorp van Alphen geviel, ende hoe heer Jan van Arkel uuter vangenissen gelost worde.

Dat xxxi. capitel.

Die steden van Hollant mit haren adherenten seer ovel nemende dat vrouwe Jacobe aldus in den lande van Hollant was verheven, ende dat die avontuer haer dus mede ghing, hebben van stonden an haer ontseit, mit die stede van der Goude, ende alle diegene die hair helpen mochten. Ende hebben uut haren steden ende dorpen vergadert alle haer macht, ende gingen gelijk na der Goude om te bescutten dat si niet veerder in Hollant quamen. Ende wenich tijts daer te voren was hertoghe Phillips van Bourgongen als voecht ende momber gehult in Hollant, Zeelant ende Vrieslant, geliken hertoghe Jan van Brabant als voecht ontfangen was in Henegouwen, daer nochtans haer rechte geboren lantsvrouwe in den lande was ende gesworen hadde, ende dat besegelt, anders genen here noch vrouwe te kennen noch te nemen na hertoech Willems doot, dan sijn enighe erfdochter, etcetera. Ende als die steden voerseyt mit hoer volc van wapenen hair bannieren hadden ontwonden ende gecomen waren in den dorpe van Alphen, soe quamen hem dair te moet de van der Goude, mit groter macht van volc; ende 't quam tot enen groten stride. Dat geroep was groot, ende elck was vroem om die overhant te houden. Mer ten lesten keerden die steden den rugge, ende liepen na Leyden toe. Die van der Goude cregen die victorie ende namen vele gevangen. Ende si cregen oec mede die banniren van Leyden, Haerlem ende Aemstelredam, ende quamen mit groter zeghe ende eren weder binnen der Goude. Dese strijt gesciede des dages na der Elfdusent Maechdendach, in 't jaer van xxv.

In ditselve jaer, soe worde heer Jan van Arkel⁵³² gelost ende gecost uuter vangenissen, dair hi x jaer in geweest hadde bi toedoen des jonc-heren van Wesenmael ende Willem van Ghent. Hi was oudevader van hertoge Aernt van Gelre van sine moederwegen. Ende als hi verlost was, worde hi ontfangen in sine vaderlicke erven ende landen als een recht eerfgenaem in die stede van Lederdam ende op 't slot aldaer, ende in dye heerlic-heit van Scoenrevoert, ende in allen horen toebehoren; mer in de stede van Gorichom noch in 't lant van Arkel en quam hi niet. Ende iij jaer dairna starf dese heer Jan van Arkel, ende wort begraven in de stede van Lederdam. Ende hertoge Aernt van Gelre worde in dyeselve stede ende in allen anderen landen gehult ende ontfanghen als een recht erfghenaem. Ende corts daerna so gaf dese hertoge Aernt doer begeerten heer Jans van Egmont, sijns vaders, die heerlic-heden voerseyt Willem van Egmont, sinen jongsten broeder; ende die wort overal ghehult ende ontfangen.

¶ Van den stride die te Brouwershaven ghevyel teghen den Engelschen.

Dat xxxij. capitel.

In den jaer Ons⁵³³ Heren M i i i j C xxvi, als die hertoge van Cloucester vernomen hadde dat vrouwe Jacobe in Hollant was gecomen, ende dat si sommige steden in hadde, sende hi den heer van Filwater mit vele Engelschen by vrouwe Jacobe te trecken in Hollant, ende is gecomen te scepe in Zeelant tot Brouwershaven. d' Welke hertoge Phillips van Bourgongen vernemende, heeft terstont als ruwaert der landen geboden allen ridderen, heren, vasallen ende andere gemene luden, dat men hem volgen souden om die Engelschen te wederstaen. So is hi mit groten volcke, so sijns selfs, so Hollanders, den Engelschen te moete ghetogen. Doe sandt die heer van Filwater een heraut geheten Cloucester, vragende den hertoge van Bourgongen oft hem beliefte mit hem dair te striden; hi woude hem dairtoe verlenen plaetse ende velt. Dairop hertoge Phillis antwoerde sandt mit sinen heraut geheten Bourgongen, dat hem nyet en betaemde te offereren plaets ende velt om te striden, mer dat hy selver wel machtich wair om plaetse te setten te striden als 't hem beliefte. Op dese tijt quamen oec tesamen dye heer van Haemstede, Jan van⁵³⁴ Renes; Jan van Hodenpijl ende Andries van Walmis, ridderen, ende vergaderden enen groten⁵³⁵ <CC lxxi-r> menichte van volc van wapenen, ende quamen den Engelschen te hulpe. Ende als dye Engelschen ende dese heren⁵³⁶ byéén waren gecomen, sprac die here van Filwater totten heere van Haemstede: "In desen anstaenden stride en mach ic in minen eygen persone nyet wezen om te striden teghen den hertoghe van Bourgongen, ons wederpartye, want ick hem beloeft ende gesworen hebbe tot anderen tiden dat ic tot genen tiden meer tegen hem striden of vechten soude; aldus en sou 't mij niet betamen tegen hem te striden, opdat ic niet meinedich en worde bevonden." Als die here van Haemstede dat hoerde, seyde hy: "Is 't also, ghy segt soe: hout uwen eet; mer doet ons u heer van volc, dat mit u hier gecomen is, ende wi sullen u gheleyden tot in u scip om wederom in Engelant te trecken. Ende wy sullen u volc brenghen tot vrou Jacobe ter Goude." d' Welc hem alsoe goet docht, ende hi dede alsoe. Doen stelden hem dese heren mitten Engelschen in goeder ordinantie, ende gingen den hertoge van Bourgongen te gemoete. Die voerhoede van den hertoge dat siende, sprongen uut haer scepen op 't lant, ende mit ontwonden bannieren gingen si den Engelschen tegen, ende begonnen in den eersten mit ghescutte an te gaen, daer dat gescut also dicht in der lucht vloech, of 't hagel hadde geweest. Die heere van Haemstede worde myt een strale in zijn been gescoten, ende dier geliken heer Vranc van Borsselen, ridder, mer Jacob van Borsselen bleef dair doet. Als nu die Engelschen mitten Zeelanders hem dus vromeliken hadden ende de ander volna verwonnen hadden, doen trat hertoge Philips mit die van Dordrecht ende van Delft ende mit die afterhoede sijns heers uut scepen op 't lant, ende quam sine vrienden te hulp. Ende hy sloech daer enige nijewe ridderen, ende quam doe haestelike mede in den stride, ende sloech vervaerliken op dat vermoeyde heer. Ende die hertoge, als een vroem man, worde seer verlast in den strijt, ende dede wonder van wapenen, doerslaende haer battaelgen, hemselven avonturende. Mer heer Jan van Villain, een vroem ridder, quam hen te ontset, ende maecte plaetse; ende daer en bleef niemant doot van sinen edelen, dan heer

Die acht-en-twintichste divisie

Andries van Belly, een vroem ridder. Ten lesten die Engelschen vermoeyt wesende van den stride verloren den moet, ende hertoge Philips wan den strijt. Ende daer bleven doot uut Zeelant heer Jan van Renes; heer Jan van Hodenpijl; heer Costijn van Haemstede; here Raes van Haemstede; ende heer Andries van Walmis, ridderen. Ende die heer van Haemstede worde daer gevangen mit ij C Enghelschen. Ende dair bleven wel iij M Engelschen verslagen, diewelken na tugenisse der Engelscher herauten uutgesocht waren voir de bloeme van den volke van wapenen ende archiers die in Engelant waren. Dese stryt gheschiede bi die stede van Brouwershaven op Sinte Ponciaens dach. <CC lxxi-v>

¶ Hoe die hertoge van Cloucester versceyden bi sentencie des paeus van vrou Jacobe.

Dat xxxij. capitel.

Opten xxvij. dach van januario, in 't selve jaer, hebben dye cardinalen van Ursine ende Venegijen als arbitreurs ende rechters van der saken des huwelicxs tusschen hertoge Jan van Brabant ende vrou Jacobe bi goetduncken ende avyse van den anderen cardinalen bi eenre uitsprake gewesen, dat vrou Jacobe onbehoerlic gescheiden was van hertoge Jans geselschappe, haren getrouden man, ende hoewel dat si mits desen den hertoge weder gerestitueert soude sijn, soe ordineerden si nochtans om redelicke saken hen dairtoe porrende dat si totten uuterlike vonnesse van der princepaelder saken bewaert ende gehouden soude worden op haren coste bij hertoge Amedeus van Savoeyen, die hertoge Jan van Brabant ende oec haer van maechscape ten derde lede bestont ende van swagerschappe ten tweden lede. Ende als die hertoge van Cloucester dese sentencie vernam, soe keerde hi hem van vrou Jacobe, ende begaf se, ende heeft een ander wijf getrouwt in Engelant. Die hertoge van Brabant dit vonnesse verhorende, was hi des wel gevreet in sijnre consciëncien; mer vrou Jacobe was qualijc te vreden, ende si en woude in des hertogen handen van Savoyen niet comen. Ende si hadde lyever in des hertogen handen geweest van Brabant, mer hi en woude se niet hebben, seggende dat hy 't vonnesse onderhouden woude; ende aldus is si tot Scoenhoven ende ter Goude in Hollant ghebleven. Nochtans so behilt hertoghe Philips alle 't regiment ende administracij van den landen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant tegen haer.

¶ Hoe dat die stede van Sevenberghen belegen worde ende die here van Sevenberghen verdreven.

Dat xxxiiij. capitel.

Hertoge Philips siende dat dye fortune hem medeging, nam voir hem dat hi alle sine adversanten over al Hollant tot sijnre subjectie ende onderdanicheit brengen wilde. Ende also die heer van Sevenbergen op die tijt vrou Jacobs partië was ende mit haer hylt, so heeft hi die stede belegen xiiij weken lang, mit veel volcks van wapenen, te water ende te lande; ende dit was in den winter, een luttel tijts na den strijt van Brouwershaven. Daerna, bi middele van des heren van Sevenbergens vryenden, worde daer een bestant

Die acht-en-twintichste divisie

gemaect tusschen hem beyden. Binnen den tijt van desen bestande sende die hertoge jonc-heer Jacob van Gaesbeeck, regent ende stedehouder van Hollant, des heren van Sevenbergens neve, totten selven here van Sevenbergen, offererende ende presenterende, wair 't dat hi stille woude sitten, neutrael, ende hem des oerloges niet onderwinden, hy wilde hem geven een grote zomme van penningen; ende de hertoge soude van den belegge opbreken behoudelic waer 't sake dattet geviel dat die hertoge een opennen strijt tegen der hertoechinne vrou Jacobe vechten wilde, dat hy alsdan assistencie ende bistant soude mogen doen denghenen die 't hem beliefte. Mer wat men hem presenteerde oft riet, hy versmadet altesamen, ende en woude nergens na horen; want hi woude ten uuterste bliven by sine lantsvrouwe. Waerom, als dat bestant uut was gegaen, so dede die hertoge die stede vaster ende nauwer belegghen dan te voren, dat dair niement in noch uut en mochte. Ende alsoe die heer van Sevenbergen sine ondersaten van der stede seer moyelic ende lasterlic was in scatinge, ende si anmercten datgene dat haren here gepresenteert was, soe hebben si die stede tegen zinen wille ende dancke opgegeven in des hertogen handen. Ende die heer van Sevenbergen ging van den huse mit sine soudeniens, ende gasten, mer op wat condiciën dat laet ic staen. Mer hi beclaechde hem seer, dat men sine voerwaarden niet en hilt; ende most dolen, ende starf in armoeden. Ende die hertoge quam in die stede ende op dat slot, ende wort daer minlic ontfanghen.

¶ Hoe die stede van Haerlem belegen worde.

Dat xxxv. capitel.

Opten iiiij. dach van aprille, in 't selve jaer van xxvi, vergaderde vrouwe Jacobe een groot heer van volc utter stat van Utrecht, van der Goude, Scoenhoven, ende Oudewater. Ende is mit scepen ghevaren tot Heemstede bi Haerlem. Ende vandaen, opten selven daghe, quam al dat heer voer Haerlem, ende beleyden dye stede. Ende dair quam mede jonck- <CC lxxij-r> heer Willem van Bredenroeden mitten Kermers ende mit die van Alcmeer, ende beleyden oec die stede mit vrou Jacobe. Die van Haerlem, dye dit over lange tijt wel voren wisten, hadden bi hem doen comen jonc-heer Jacob van Gaesbeec, stedehouder, ende heer Rolant van Uutkercken, mit vele vrome wapentuers, om de stede te bewaren. Die van Haerlem hadden op doen houden alle dat bosscagie ende dye boemgherden die omtrent haer stede stonden, opdat si dairuut gheen scade en soude liden van die van buten. Die stede bleef gesloten, ende die poerters mitten anderen vreemden soudenyers bereyden hem om dye van buten vromelycken te wederstaen. Dye van buten verbranden alle de husen ende die molens die buten der stede stonden, ende de Kermers branden al de voirstede buten de Cruyspoerte ende Sint Janspoerte. Dairenboven so en ruste dat heer niet te scieten, nacht ende dach, mit bussen ende vierpylen in die stede om dye te winnen. Mer die poerters ende andere weerden hem vromelyck, ende keerden haer vianden van den muren ende toornen mit bussen ende boghen, mit menigerley instrumenten. Andere stonden stadelyck op die muren bereyt mit water, om den brant te lesschen dye daer gheviel van 't inschieten van den vierigen pijlen.

¶ Van die anderde strijt, die in Alphen geviel.

Dat xxvi. capitel.

Als hertoghe Philips van Bourgongen vernam dat die stede van Haerlem dus starckelic was beleghen ende dagelixs angevochten worde, heeft hi een groot heer van volc vergaedert uut Vlaenderen, uut Piccardyën, genoemt die Kammers, daer hy cappetein of maecte den heer van Uutkercken ende den heere van Lychtenvelde, myt meer andere heren ende ridderen, diewelcke hi sende in Hollant. Ende comende tot Leyden, bereyden si hem des anderen daghes vrouwe Jacobs heer te bevechten. Ende si hadden enen man toe gemaect in malaetsen habyte, denwelcken sij enen brief medeghegeven hadden, ghebacken in een schoon wit broot, om dye te brenghen binnen Haerlem. Ende als hy gecomen was tot Heemsteden in 't heer, biddende sijn broot om Goods willen, wort hy angegrepen ende examineert; ende den bref in 't broot ghebacken vonden si mede, ende lude aldus: "Ghy vrome vrienden ende poorters van Hairlem, weet dat wij tot Leyden ghecomen sijn; ende op morgen willen wij mit al onsen machte trecken tot Alphen ende stoppen die Goutssluse, opdat die hertoechinne mit haer here genen wech noch doergang en hebben weder te keren binnen der Goude. Ende dat ghedaen sijnde, willen wy u te hulpe comen." Als die hertoechinne desen brief hadde horen lesen, dede si den brenger an enen boem hangen. Ende als dye sonne t' onder was ghegaen, bracken sij op van haren belegge voir Haerlem, ende gheboet dat heer te scepe te gaen, ende roeyden alle den nachte, ende quamen des morgens vroe in der dageraet, ende begrepen dat dorp te Alphen. Ende als sij dat heer saghen ancomen, so ordineerden sij haer battaelge, ende setteden hem in ordinancie opten dijck. Ende vrouwe Jacobe was selver in persone in den strijt. Die heer van Uutkercken, dye dit scielicken heeft vernomen, heeft vermaent sijn volck dat si hem vromelyc weerden. Ende dat geviel enen langen bitteren strijt. Ten lesten als die heer van Uutkercken sach dat sijn volck mit groten hopen geslagen worde, vloech hy uut den strijde; ende dair bleven van des hertogen wegen geslagen wel v hondert man, mit alle die Kammers ende lxxx poorters uuter stede van Leyden, mit Otte van Reimerswael, baelju van Rijnlant. Ende dat heer worde vervolcht tot an die poorten van der stede van Leyden. Mer weinich blevender van der hertoechinne wegen. In desen stride worden ridder gheslegen Jan van Wassenner, heer van Voerburch, burchgrave Philips jongste soen van Leyden; heer Henrick van Cronenburch; heer Evert van Hoechtwoude, hertoge Willems bastertsoen van Beyeren; heer Jan van Langeraeck, heer van Asperen; heer Dirck van der Merwen; heere Gerrit van Poelgeest, heer van Hoemade, ende heer Aernt van Ghent uut Gelrelant. Dese bloedige strijt gheschiede op die mey-avondt in der dagheraet, in 't jaer Ons Heren M CCCC ende xxvi. <CC lxxij-v>

¶ Van den stride die voer de stede van Hoern gesciede.

Dat xxxvij. capitel.

Dit voerseyt aldus gescyct wesende, namen die Kermers van der hertoechinne wegen tot enen cappetein ende hoeftman Willem Nagel, ende togen uut ende destrueerden dat slot tot Heemskerck, omdat

Die acht-en-twintichste divisie

die van Haerlem dair tevoren verwoest ende vernijelt hadden die sloten tot Bredenroede, Heemstede ende Ascendelf. Op dese selve tijt van oerloge worden oeck ter neder geworpen dat huys te Hillegeersberghe, Cralingen ende Spangen in Scijelant. Dairna quamen die Kermers in Waterlant ende wonnen die steden van Waterlant als Monickedam, Purmerynde ende Edam. Ende togen voert, ende wonnen Medemblic ende Enc-husen, ende vandane reysden si nae Hoern. Dit vernemende die poorters van Hoern quamen hem tegen ten stride. Ende die scout van Hoern wort daer dootgheslagen mit vele goede rijcke mannen. Dit siende die ander, liepen haestelicken wederom in dye stede. Ende daer worter vele gevangen, onder diewelcke dat iij van den besten ende eerbersten van der stede waren. Willem Nagel quam an dye stede mittet heer, mit hem brengende dye iij gevanghen. Doen riep hy totten poorteren van binnen: "Tensi dat ghy my dye poorten open doet, oft anders ick sal dese iij poorters voer u stede doen onthoefden." Ende dit sprac hy, hopende dye poorten op te crigen eer si haer poorters souden laten rechten, waervan dat een groet rumoer in der stat is geweest. Ende nochtans en woude si dye poorten nyet op doen, verbeyende assistencie ende hulp als hem hertoge Philips hadde beloofd. Soe heeft dan die hertoge gesonnen den heere van Lilleadam, mit een groot heer, als sinen oversten ritmeester ende cappetein, binnen die stede van Hoern. Ende als hi in die stede was gecomen, liet hy dye poorte an der noortside van der stede opdoen. Ende is mit sine soudenyers ende knechten tegen Willem Nagel ende sijn heer utgegaen, om enen strijt te vechten. Ende daer geviel enen groten strijt; want die van Amsterdam, die mede in dye stede waren, togen uut mit die poorters van Hoern tegen dese Kermers mit groter vromicheit. Ende daer bleef doot Willem Nagel mit veel van den Kermere. Ende veel die clouck waren, die ontquamen; ende si vervolgden se tottet dorp Wognom, ende daer worter vele geslagen. In denselven strijt ontging dye heere van Lilleadam twe quetsuren ende wonden, daer hi langhe tijt an lach te meesteren binnen Hoern. Daerna, als hy wat began te beteren, quam dye hertoge tot Hoern, dair hy eerlicken worde ontfangen; ende ten lesten ontfingen hem mede die stede van Waterlant ende Weest-Vrieslant.

¶ Hoe dat hertoge Jan van Brabant oflyvich worde, vrouwe Jacobs man.

Dat xxxvij. capitel.

In 't jaer Ons Heren M CCCC ende xxvij, opten Witten Donredach, worde oflyvich hertoghe Jan van Lotteringen, van Brabant ende van Limburch, vrou Jacobs geëchte man, als hi Brabant ende sine andere landen hadde regeert xij jaer lang. Sijn lichaem wert mit groter eren begraven tot Vueren, by sinen vader hertoge Anthonis. Ende als hy sonder kinderen was gestorven, soe volgde hem in 't hertoechdom grave Philips van Simpol, sinen broeder. In 't selve jaer worde binnen der stede van Delft doot geslagen, opten eersten donredach in der Vasten was, Jan van Egmont, heer van Soetermeer, scout van Delft, mit noch vijf andere; ende dit deden enighe lantluden uut Maeslandt. Ende des saterdages dairnae worden xij mannen van desen dootslagers onthoofd, ende haer hoefden worden opter poorten geset.

¶ Van enen strijt dye by Wieringen gesciede.

Dat xxxix. capitel.

Als nu hertoge Jan <van> Brabant oflivich⁵³⁷ geworden was, in 't selfde jaer, so vergaerden diegeen die 't mit vrou Jacobe hilden een groot heer van volc, ende meenden altemet Hollant in te winnen ende dat brengen onder die dominij ende heerscappie van vrouwe Jacobe. Ende van desen vergaderinghe was cappetein ende hooftman jonckheer Willem van Bredenroede, oem van jonc-heer Reinout van Bredenroede. Dit wouden si bestaen te doen in 't uuterste van den lande, ende dan so voirt gaen al Hollant doir. <CC lxxiiij-r> Aldus hebben si scepen doen bereiden om te zeylen in Wieringen ende Tessel. Ende als dit vernamen de steden van Haerlem, Aemstelredam, Hoern, Enc-husen ende andere steden, hebben sij vele scepen ende gewapent volck vergadert, ende togen haesteliken haer vianden tegen in dye zee. Jonc-heer Willem siende dye scepen sijnre vianden van verre, is hy mit sijn volck op 't lant getreden in 't eylant van Wieringen, ende brocht dat een weynich tijts ghedurende onder die macht van der hertoechinne. Ende als hi dair bleef legende vertovende, so sijn si an dat eylant gecomen gezeylt, om hem dairin te besluten oft hem tot een stryde te verwecken. Ende die jonc-heer geboet dat si hem alle souden bereyden om t' scepe te strijden. Ende hair spijs bereyt wesende, gingen si t' scepe. In dye ure was 't een ebbe, ende dat water was seer ghefallen, also dat die grote scepen der voirseyder steden en mochten niet vloten. Aldus soe hadde dye jonc-heer den meesten hoop van scepen dair men uut vechten mochte; mer nochtans en quamen si niet al te gader biéén ten stride, mer bleven leggen van verres, om te sien die voer scepen hoe si hem souden hebben in den stride, opdat si daeruut cloeker ende koenre souden worden te striden oft te bet uutten stride te comen ende te vliën. Soe sijn dan dese scepen anéén geroeyt, ende dair began eenen bitteren strijt, ende dair wort vreseliken ghevochten; mer meest bleven si doot oft verdrenct van des jonc-heren wegen. d' Welke siende die in die scepen van der after hoede waren, worden vervaert ende begonnen te vliën; mer si en mochten so nyet wech comen, want die ander waren hen te cloeck mit roeyen in 't vervolchgen, ende slogen vreselicken op hen, datter vele geslagen worden ende vele buten boerde gheworpen die verdrencten. Ende dair worter vele gevanghen. Ende jonckheer Willem worde dair mede ghevangen mit meer andere, dien si brochten tot Enc-husen, dair alle d' ander scepen doen mede quamen van dye steden. Ende dye steden daer vergaedert wesende, hilden si raet, wat men mitten gevangenen soude doen; ende concludeerden, als dat si lxxx van den gevangenen dede onthofende. Ende jonc-heer Willem van Bredenroeden, overmits sine edele geboerte, worde hy vrij laten gaen, hoewel dat sommige gaerne gesien hadden dat men hem mede onthoeft hadde. Ende van die tijt voert en hoerde men in langen dagen ende jaren van genen rumoeren, oplopen van striden binnen tslants.

¶ Hoe hertoge Philips van Bourgongen ende vrouwe Jacobe worden verenicht, ende van enen wonderlicken aertbevinghe.

Dat xl. capitel.

Opten iiiij. dach van meye in 't jaer M CCCC xxviiij, soe sijn bi middele ende tusschenspreken van enige wise ende notabele personen byéénvergadert⁵³⁸ ende verenicht geworden hertoge Philips van Bourgongen ende vrouwe Jacobe, hertoechinne van Beyeren. Ende daer wort also gedadingt⁵³⁹ ende uutgesproken, als dat die hertoechinne dede haren neve hertoge Philips hulden in den landen van Henegouwen, Hollant, Zeelant ende Vryeslant voer enen rechten ruwaert, oer der landen voerseyt. Ende die hertoge setten doen een stedehouder ende regent der landen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, heer Vranc van Borsselen, ridder, heer Floris soen van Borsselen. Dese here Vranc was heer van Borsselen, Zulen ende van Sinte Martijnsdijc.

In datselve jaer gaf die hertoge van Bourgongen enen swaren sentencie tegen die stede van Alcmaer ende den Kermers, om haer rebelheit ende vermetelheit, die si gedaen hadden mitten jonc-heer van Bredenroede, als voerghescreven is.

In dit voerseyde jaer, des vridages voer Vastelavent, so was een alten grote aertbevinge in 't lant van Catheloniën, de lange tijt duerde; welke wel xx steden ende enen sconen abdye destrueerde ende terneder warp. Ende dese aertbevinge ging voert tot Aquitaniën ende Gasscongen, ende voert in Vrancrijc⁵⁴⁰, ende doe te Montpellier. Ende aldaer versanc een stat van den aertbevinge, geheten Territorie; ende op die stede dair de stat plach te staen, bleef een poel oft water, dat men den gront daer niet van vinden en konde, so diep was sij.

In 't selve lant van Montpellier quam een beer uutten woude, denwelcken volchde een grote menichte van serpentes ende slangen. Dese quamen in steden ende dorpen⁵⁴¹, ende <CC lxxiiij-v> doden mit haer venijn ontallicke menschen.

Item, die grote stat van Berzelonen in Cathelongen bleef ijdel ende leech staen, sonder enich volc. Want de stede was also gedestruert van der aertbevinge, datter gheen menschen in en dorsten bliven. Mer si liepen als rasende ende verbaesde luden, nyet wetende waer si hem bergen souden. Ende die dit gesien ende vertelt heeft, was een prior van der Cathuser Oerden, van den Convente des Dals Jhesu, ende heeft dit in scrifte gelaten ende aldus vertelt openbaerlic in 't generael capitel in Savoyen, in presentie van vele eerwaerdige vaderen ende prioren des voerseyden Oerdens, die dat voert in allen hoeken ende landen des werlts kondichden ende verbreyden, om den sondighen menschen te trecken tot penitentiën ende beteringe des levens.

¶ Van den oerloghe datter opstont tusschen den hertoge van Bourgongen ende 't Sticht van Utrecht, ende hoe Amersfoert belegen worde.

Dat xli. capitel.

Omtrent dese tijt is dair een groot oerloghe opgestaen tusschen hertoge Philips van Bourgongen, ruwaert van Hollant ende Zeelant ende dat Sticht van Utrecht, ende dat, omdat die van Utrecht tegen 't gebot ons Heylige Vaders den paeus van Romen heer Sweer van Culenburch, byscop van Utrecht, uut sinen eygen stat van Utrecht verdreven hilden, ende bijsonder, want si fautoers ende hulpers hadden geweest der hertoechinne vrou Jacoba, in striden ende oerloghen voerleden; datwelcke oerloghe seer lange stont, ende deden malkanderen menige scade mit roven ende branden, ende hadden vele scermutsingen tegen een, daer vele volcs om geslegen, ghevangen ende verbrant worden. Die hertoghe is selver in persone gecomen, mit hem brengende den heer van Lileadam, onse cappeteyn ende ridtmeester, mit vele Piccaerden ende andere natiën van volc, uut alle sine landen, een grote minichte, ende is gecomen in 't dorp van Emenesse. Vandaen is hi gereyst voer die stede van Amersfoert, ende heeft die belegen mit groter mogentheit. Die Hollanders quamen mit hair scepen tot Spakenburch, ende dair gingen si op 't lant, ende cregen dat steetgen van Bunsboten, ende togghen doe voert mit alle haer vitaelge ende ghereetscap van oerloghe, ende haestede hem om den hertoge te hulpe te comen. So heeft die hertoge de stede willen bestormen, ende quam mit sine Piccarden ende soudenyers over die graften, ende clommen mit ladderen tot an die muren, ende begonnen seer fellicken dye stede te bestormen, an allen sijden, mit menigerley instrumenten van oerloghen. Die burgers van binnen weerden hem vromeliken, ende waren seer naerstich om die vianden van de muren te keren ende te wederstaen. Ende also in der stede vele brouweriën sijn, hadden die vrou van der stede vele heet ghesoeden water mit mout ghemenget te samen gecoeckt, ende brochten dat die mannen, staende op die muren, datwelcke si so heet goten op diegene die de stat bestormden, ende verbranden se mit allen seer, ende liepen mit groten ghecrij ende misbaer afterwerths van der muren. Dit gesciet wesende, brack die hertoge sijn belegghen op, ende dye stede bleef ongewonnen. Ende dye hertoghe destrueerde heere Herperths huys van den Busche, ende voerde hem gevangen mit hem. Dairna toech die hertoge in 't dorp van Emenesse mit alle sijn heer; ende hi dede maken een alten groten scip, oft een bloc-huys hadde geweest, dat men "Die Katte" hiet; ende dat scip worde gebrocht van Aemsterdam, daer 't gemaect was, ende dede dat leggen in 't gat van der ryeviere van der Eme, die van Amersfoert loept tot in die Zuyderzee. Ende mit desen instrument van der Catte, dwanck ende benaude die hertoge seer dat Sticht van Utrecht, want hij daarmede benam dat incomen ende uutreysen van der zee. Daerna quamen dye van Utrecht mit groter menichte, ende sloegen een alten groten bloc-huys opten cant van der riviere der Eme, uut welken si al te vreseliken scoten, mit bussen ende andere instrumenten, op 't aensicht van der Catten, dat is op 't voereinde van 't scip ende bolwerc, ende destrueerden dat mit allen seer. Ende op dese tijt was 't enen couden herden winter, sodat die Suderzee al bevroren was. Ende als dat weer bestont te doyen ende dat ijs wort ryënde, soe worde die Catte mit crachte van den ijse geweldelic omgekeert, ende dat achterste keerde hem na dat bloc-huys toe. Ende <CC

Die acht-en-twintichste divisie

lxxiiij-r> doen meenden die van Utrecht dat men dye Catte hadde mogen keren waer men wilde; en doe braken si op, ende togen wederom in der stat. Mer die Hollanders, die op dye Catte waren, waren seer beducht⁵⁴², dat si alle verdrencken soudē om den groten ijsgange, dye dair ging. Dit oerloge aldus staende, sijn die van Utrecht mit groter macht getogen voirt steetgen van Bunscoten, omdat si des hertogen volc ingelaten hadden, ende hadden teghen die stat rebelleert; datwelke si wonnen, ende worpen alle die poorten, muren ende toornen terneder, ende braken 't ten gronde toe of. Ten lesten worde dair enen vasten pays ende vrede gemaect tusschen dat Sticht ende den hertoge.

¶ Hoe die vierlike hoechtijt van Sinte Jeroen ingeset worde.

Dat xlij. capitel.

In den jaer Ons Heeren M CCCC xxix, doen was binnen der stede van Leyden heer Sweer van Culenburch, biscop van Utrecht; ende verhorende die grote miraculen ende wonderlicke teykenen die gescieden doer den heiligen priester ende martelaer Sinte Jeroen, de opten xv. dach van der maent november in 't dorp van Noortwijk, buten Leyden, voer dat Heylige Kerstengelove van den Denen ende Noermannen wredeliken was gepinicht ende onthoeft in den jaer als men screef viij C ende l, so heft dan dese eerwaardige biscop dese hoechtijt van Sinte Jeroen ingeset te vyeren doer dat lant van Hollant opten xvij. dach des maents augusti, dat is op die octave van Sinte Louweris. Die miraculen die God almachtich dagelicxs doet doer desen heiligen priester ende martelaer, sijn wonderlicke veel, ende bysonder van verloren goeden, dye weder ghevonden ende vercregen worden. Waerom datter groot versoeck is tot sinen grave ende heylighe reliquiën, van pelgroms uut allen landen daer comende.

¶ Hoe hertoghe Philips cofte 't graefscap van Namen.

Dat xliij. capitel.

In 't jaer Ons Heren M CCCC xxix, cofte hertoghe Phillips van Bourgongen van grave Dirck van Namen dat graefscap van Namen, by hulpe ende toedoen der stede van Ghent, voer een sekere somme van penninghen, die si dairvoer betaelden ende verleyden. Ende grave Dirck dede den hertoge hulden in allen steden ende plecken van den graefscappe binnen sinen leven. Ende niet lange dairna, grave Dirck starf, sonder enige kinderen after te laten. Als hi nu grave van Namen gheworden was, sette hi dair een stedehouder ende castelein op 't slot te Namen: den edelen baroen heer Jan van Croy ridder, dye dat tot sinen name soude regieren. Ende als die van Ludic dat verhoerden, gaven si den hertoge te kennen hoe datter waren zommige dorpen den Sticht van Ludic toebehorende, die de graven van Namen lange tiden hadden beseten, begerende dye weder te hebben. d' Welcke hertoghe Philips in geenre manieren doen en woude, omdat hi dit graefscap van den grave Dirc voirseyt vri hadde ghecoft, also hi dat beseten hadde; waerom datter een groot oerloge tusschen dat Sticht ende den hertoge opgeresen is. Ende de tijt dat hertoghe Philips mitten Engelschen in Vrancrijc groot oerloge hadde tegen

Die acht-en-twintichste divisie

die Fransoysen, soe quamen de van Ludic mit gewapender hant in 't graefscap van Namen, ende deden dairin grote scade, mit roven ende branden. Die hertoge dit vernemende sende den here van Croy mit groter macht van volc in 't lant van Ludic, ende dede dair weder groten scade mit roven ende branden ende nam vele gevangen mit hem. Die hertoge Philips van Brabant heeft ten lesten een bijstant gemaect, ende binnen den tijden worde dair een vasten pays ende vrede gemaect tusschen hen beiden.

¶ Hoe hertoge Philips van Brabant oflivich worde, ende hoe hertoge Philips van Bourgongen hertoge van Brabant worde.

Dat xliij. capitel.

Opten iij. dach van oestmaent in 't jaer M iij C xxx, doen starf te Loeven opten Burch hertoge Philips van Brabant, Lotteringen ende Limburch, ende grave van Simpol, als hi die landen hadde geregeert iij jaer lang. Ende als hi ghestorven was, quamen dye iij staten van den landen van Brabant, ende overdroegen dat men den doden lichaem onbegraven laten soude totdattet landt had een nyewen heer, het en waer dat de princen ende heren van zijn naesten⁵⁴³ bloede dairop anders ordineerden, also hi sonder wijf ende kinderen gestorven ware. Op dese tijt had hertoge Philips van Bourgongen mitten Engelschen belegen <CC lxxiiij-v> die stat van Compiëngen in Vrancrijck; ende vernemende den doot van sinen neve, so quam hi neder. Ende corts hyerna, als 't dode lichaem van hertoghe Philips voerseyt noch onbegraven stont tot Loeven op die Burch, so waren daer notabelic vergadert dye iij staten van den lande ende der landen van Over-Mase. Ende daer quam bi henluden vrou Margriete van Boergongen, dochter wilen hertoge Philips van Bourgongen Lehardy, ende wedue wilen hertoge Willems van Beyeren, grave van Henegouwen, van Hollant, etcetera, suster hertoge Jans van Bourgongen ende hertoge Anthonis van Brabant, vader van hertoge Philips van Brabant, nu gestorven, ende si gaf te kennen dat dat hertoechdom van Lotteringen, Brabant ende Limburch van rechts wegen op haer ware bestorven, want si wair dye naeste erfgenaem in levende live; want si waer hertoge Anthonis' suster, ende desen hertoge Philips moye, niettegenstaende dat si een vroupersoen waer, want dat hertoechdom tot anderen tijden op vroupersonen bestorven ware. Aldus badt si den staten van den landen dat si haer nemen ende ontfangen wouden voer een hertoechinne van Lotteringen, Brabant ende Limburch: sy woude hem wesen een goede genadige vrou. Op d' ander sijde quamen notabelic van hertoge Philips wegen van Bourgongen die biscoppen van Doornic, Amiëns ende Atrecht, mit vele andere grote heren, geestelic ende waerlyc, seggende dat dye landen van Brabant, van Lotteringen ende van Limburch gecomen waren van rechts weghe op hertoge Philips van Bourgongen, haren heer; want van vrou Johanne, die hertoechinne ende erfvrouw was van Brabant, so waren de landen bi haere doot verstorven op hertoge Jan van Bourgongen, vrou Margrieten soen van Vlaenderen, vrou Johannens suster voerseyt, desen hertoge Philips vader. Mer hertoge Jan van Bourgongen, bi consent ende believen des conincs van Vrancrijcs ende hertoge Philips Lehardy sijns vaders ende vrouwe Johanne, sijne moyen, hadde dye voerseyte landen resigneert ende overgegeven Anthonis, sinen broeder, met voerwaarden ende conditiën, dat oft hi ende sine

Die acht-en-twintichste divisie

erven tot eniger tijt oflivich worde sonder wittachtige manlicke geboerte after te laten, dat alsdan die voersejde landen wedercomen ende erven soudon op dat naeste bloet ende oere hertoge Jans van Bourgongen, ofte op sine erven, van welke ordinancie ende resignacie gemaect worden goede besegelde briven, by consent des conincs, des hertogen Jans ende vrou Johanne; dair of si thoonden vidimus autentic uutten princepael briven. Ende want hertoge Anthonis ende beide sijn zonen oflivich geworden waren sonder enige wittachtige geboerte after te laten, soe allegeerden ende seyden si dat hertoge Philips, haer heer, die naeste was, ende baden den staten dat si hem nemen wouden tot enen hertoge van Brabant: hi woude henluden wesen een goede genadige heer. Op welke articulen dye ambassaten van vrou Margriete repliceerden, seggende dat alle die voersejde voerwaarden wilen eer gemaect tusschen hertoge Jan ende hertoge Anthonis, haren broeders, haer niet hinderen noch letten en mochten, want die makinge ende ordinancie niet geconfirmeert noch toegelaten was van den keyser, als van enen overheer, daer men de landen of te lene hilt. Daer die ambassaten van den hertoge weder op antwoerden⁵⁴⁴ ende seyden, oft men seggen woude, dat die voersejde voerwaarden ende sceydinge van geenre waerden en waren, so moste dan dair uut volgen dat hertoge Anthonis ende beide sine zonen dat lant mit onrecht beseten hadden, ende dattet bi der doot van vrou Johanne verstorven waer op hertoge Jan van Bourgongen, als op d' outste zoen, ende daerna op hertoge Philips, sinen zoen, nu belevende, weder nu die voersejde voerwaarden ende makinge cracht hadden oft nyet. Soe seyden si, ende concludeerden mit redenen, dat die landen op haren heer bestorven waren. Dese ende meer andere redenen van beyden sijden doe angehoort ende wel gewegen, soe hebben dye iij staten der voersejder landen eendrachteliken overdragen ende gesloten dat si den voersejden hertoge Philips van Bourgongen voer haren prince sculdich waren te ontfanghen; d' welke verstaende vrou Margriete reysde si wederom tot Kenout in Henegouwen. Enige willen seggen dat grave Kaerle van <CC lxxv-r> Nyvers, grave Philips' soen, hem recht vermat in Brabant te hebben; want men seyde, dat hertoge Philips Lehardy, bij consent van vrou Johanne, geordineert ende ghemaect hadde, waer 't sake dat hertoge Anthonis oft sine kinderen oflivich worden sonder wittachtige manlike geboerte after te laten, dat alsdan 't lant van Brabant comen ende erven soude op grave Philips van Nyevers, hertoge Jans ende hertoge Anthonis broeder, of op sine kinderen. Ende dit dair om: want hy minst van sinen vader, hertoge Philips Lehardy, gegoet was. Mer gheen claer besceyt en hebbe ic hier of bevonden. Aldus so tracteerden de iij staten van den landen wijsliken mitten ambassiatoers van den hertoge van Bourgongen van den rechten vrieden, privilegiën ende hantvesten, dye die hertoge vestigen ende verlenen soude, ende in sijnre incoomste confirmeren; d' welke si den voersejden hertoge, te Mechelen doen sijnde, intimeerden; ende als men mit hem daer of overcomen was na uutwisinge der brieven daer op gemaect ende gegeven, so overdroech men den dach dat dye hertoge sijn incomst tot Loeven doen soude. d' Welcke gesciede in 't jaer M CCCC xxx des donredages opten vijften dach van october. Ende des saterdages dair na wert dat dode lichaem wylen hertoghe Phillips, sinen neve, te Vueren <ghevuert>, dair hy dat eerlic begraven dede by hertoge Anthonis, sinen vader, ende by sijnre moeder, ende hertoghe Jan sinen broeder⁵⁴⁵. Ende dat graefscap van Sijmpol dat bestarf⁵⁴⁶ op Lodewijc van Lutsenburch, heren Peters soen

Die acht-en-twintichste divisie

van Lutsenburch, grave van Conversant ende heer van Adingen in Henegouwen.

¶ Hoe heer Sweer van Culenburch, biscop van Utrecht, ofgeset wort, ende heer Roelof van Diephout weder dairin geconfirmeert wort.

Dat xlv. capitel.

Omtrent Sinte Lambrecht, in 't jaer M CCCC ende xxx, als daer grote inquisitie ende ondersoec was gedaen doer beveel des paeus Eugenius die iij. van den querelen des Stichts tegen haren biscop heer Sweer, bi den notabele geestelicken heer Jan, biscop van Vatisconen, soe heeft dieselve Eugenius voerseit uut paeuslicke macht ende auctoriteyt absolveert, destitueert ende ofgeset den voerseyde heer Sweer van sinen bisdom, ende gaf hem enen biscopliken tijtel, als biscop van Cesariën; ende dieselve paeus voersach⁵⁴⁷ ende gaf dat bisdom heer Roelof van Diephout, den postulaet, ende gaf hem dair of dye confirmatie. Ende die vercregen hebbende, worde hy mit groter solemniteiten ende feesten op 't slot tot Vollenhoef gewijt dye liij. biscop van Utrecht, als van den biscop van Osenbrugge, van Minden, ende noch twe suffraganen. Dese heere Roelof, des graven soen van Diephout, hoewel hi volna een waerlyck ende onghелеert man was, nochtans was hy een liefhebber, bescermer ende fautoer van allen gheestelicken personen. Daerenboven soe dede hy seer verbeteren ende vernyewen dat biscoplycke hof ende palays binnen Utrecht, ende andere sloten ende castelen des Stichts, die vervallen ende vergaen waren, dede hi repareren ende vermaken. Die kercken verchierde hij mit costelicke glasen, ende was in sijnre tijt een glorioes ende oetmoedich prelaet, ende een vreedsaem man mit allen princen ende sijn naegebueren, ende worde een rijck ende ontsiende heer, reformerende alle saken tot enen doechdelicken ende loeflicken staet ende einde.

¶ Van heer Walraven van Moers, postulaet van Utrecht.

Dat xlvi. capitel.

Als biscop Sweer voer den paeus Eugenius uut sijn bisdom gewonnen was, overmits grote beclachten ende overtredinge des Stichts privilegiën, die hy hem besegelt ende gesworen hadde, soe en hielt biscop Sweer van den paeus Eugenius nyet, ende behalp hem mittet Consilium⁵⁴⁸ dat te Basel was, ende appelleerde daer van sine destitutie ende ofsettinge; mer niet lange, hi en starf dair van den buyckvel, ende wort aldaer begraven.

In 't jaer M CCCC ende xxxij, als hi dat bisdom hadde berecht xi jaer ende niet meer dan x maenden als een geweldyck heer, doen vergaderden here Peter Passert ende mit hem noch xij canonicken, die tot nochtue uuter stat ghebannen ende verdreven waren gheweest, ende coren in dye stede van here Sweer enen edelen man, jonc-heer Walraven van Mors, tot enen biscop van Utrecht. <CC lxxv-v> Ende die paeus Felix dye Vijfte, die in 't Concilie van Basel paeus ghecoren was tegen den paeus Eugenius⁵⁴⁹, gaf desen here Walraven dye confirmatie van den⁵⁵⁰ bisdome. Dese heer Walraven hadde twe

Die acht-en-twintichste divisie

broeders, als heer Dirck van Moers, biscop van Coelen, ende Frederijc, grave van Moers. Ende als hi mitten biscoplicken digniteyt was versien, quam hi in Hollant, ende sette sinen biscops stoel in der stede van Dordrecht. Ende die landen van Hollant, Zeelant, Vrieslant ende Ghelrelant, die hilden haren geestelicke jurisdictie ende rechten van hem, ende obedieerden hem, wair van dat grote twedracht onder de ecclesië ende geestelic-heit opgeresen is. Mer nochtans en mocht hy nyet comen in dye possessie ende bisittinge van enigen steden of sloten, want biscop Roelof dede die naerstelyck ende wel bewaren. Ende doer desen heer Walraven, so absenteerden ende ofkeerden hem die Hollanders, Zeelanders ende Gelres van der obediëncie ende gehoersamheit van biscop Roelof, totdat men screef M CCCC ende xli.

¶ Van enen wonderliken monster dat doe gevangen wort.

Dat xlvij. capitel.

In den jaer Ons Heren M CCCC xxxi, soe worde gevanghen by 't conincricj van Polen een visch van de grote, lanc-heit ende breetheit van enen levenden biscop, geschiert mit een mitre, staf, witte casuffel, stoel, manipel, scoen, slosen ende hantscoen, ende van allen andere requisiten dye totter biscoplike digniteyet behoerden, gelijk als een biscop betaemt te hebben als hy enich officie exerceren ofte doen sal. Voert soe hadde dese visch een hoeft, ogen, oren, voerhoeft, noese, mont, wangen, scoeren, armen, handen, voeten, ende voert alle andere leden, oftet een volcomen ende perfect man ende biscop waer gheweest. Ende sijn casuffele worde wel opgeheven voer ende after, totten kniën toe, mer nyet hoger. Nochtans was 't een cout levende visch in 't antasten. Ende hy lyet hem wel antasten ende wel tracteren ende handelen van alle man, ende bijzonder van den biscoppen van den lande. Als dese vysch ende biscop den coninck van Polen was gepresenteert, ende mit menigerley talen ende spraken gevraecht worde wie hi ware ende hoedanich ende van waen dat hy quame, en antwoerde hy nyet; ende nochtans dede hy sinen mont op, eer ende reverencie oetmoedelyck bewisende dye andere biscoppen die dair tegenwoerdich waren. Dye coninc wort toernich, omdat hy niet spreken en woude, ende was in meninghe om hem in een kercker te setten. Waeruut dat dye visch ende biscop seer bedroeft worde, ende dede sine ogen toe, ende en woude⁵⁵¹ dye geensins weder opdoen, also langhe ende ter tijt toe dat de biscoppen van den lande voir den coninc op hair kniën vielen in presentie van desen vische, ende baden den coninc ende impetreerden als dat men hem weder senden soude opten oever van der zee, dair hi gevangen was geweest. Ende God die Heer, wiens wercken ombegripelyck sijn, soude tonen ende openbaren dye nature ende wercken van desen, opdat gheen plage oft verdriet den coninck ende sine ondersaten dair of en quame. Ende als dye coninc dit consenteerde ende toelyet, terstont dede dye vysch sijn ogen weder open, bewisende den coninc grote danckerheden, ende bisonder den biscoppen. Aldus soe wort dair enen wagen bereyt in tegenwoerdicheit van ontallike vele menschen, dair die biscoppen mit desen visch ende biscop op gingen sitten, ende sat onder hemluden sedelic⁵⁵² ende manierlic, geliken oft een relicke creatuer hadde geweest, die reden gebrukende is. Ende als si noch een groot stuck

Die acht-en-twintichste divisie

waren van der zee, gingen si van den wagen, omdat si te voet ter seewert⁵⁵³ wouden gaen. Ende hy ging by hemselven mede van dye waghen, ende stont recht op sijn voeten, ende wanderde tusschen twe biscoppen, leggende den <CC lxxvi-r> enen hant opten scouderen van den enen biscop, ende die ander opten anderen, ghelycken oft hy een redelyck levende creatuer hadde gheweest. Hy wert oeck nyet verstoert⁵⁵⁴ ofte beroert overmis dye veelheit des volcks, mer ging manierlyck ende zedelyck als die ander biscoppen. Ende als hi gecomen was opten oever van der zee, sach hi die biscoppen ende dat volck vruntlycken ende goedertierlick⁵⁵⁵ an, ende nam oerlof an den biscoppen mit groter reverentiën ende oetmoedelycken hem bughende mitten lichaem, ende begeerde oerlof te hebben; ende mit dien ghing hy alleen in 't water, ghevende den biscoppen den handt. Ende als hi totten navel toe in 't water was gegaen, ende hi dye diepte began te voelen, verblide hi hem, ende keerde hem om totten biscoppen ende 't volck, t' einde verwachtende, heeft hy sijn hoeft seer laech gebogen tottet volck, ende gaf hem de benedictie mitter rechterhant, makende een teyken des Heyligen Cruys, of 't een redelyck ende warachtich biscop hadde geweest; ende terstont ghing hi in 't water swemmen, ende en wert van niemts meer gesien. Dit voerseide wonder heeft ghesien een vermaert meester die dit aldus⁵⁵⁶ vertelt heeft op goeder geloven waerachtich te wesen. Ende is dit aldus, voerwaer, soe is God dye Heer wonderlic in alle Sine werken.

¶ Van dat iiiij. huwelyck vrouwe Jacobs voerseyt.

Dat xlvij. capitel.

Als nu iiiij. jaer ruste ende vrede hadde geweest tusschen vrouwe Jacobe ende hertoge Philips van Bourgondiën, horen neve, op conditiën dat si voertan ghenen man nemen noch trouwen en soude buten sinen consent ende wille; ende mits desen soude si wel gestelt worden in haer heerlic-heden ende vaderlicke erve, mer des soude die hertoge bliven ende wesen haer leven lang momber, voecht ende ruwaert der landen voerseyt, soe is 't ghevallen in 't eynde des jaers, als men screef dusent CCCC xxxij, dat vrouwe Margriet, haer moeder, heeft hoer ghesonnen by enige edelen ende notabele personen sekere cleynoden ende scone paerden tot eenre ghiften ende presente, doende haer minlike mitsdien groeten. Mer vrou Jacobe, die nu niet en hadde enige ghelden giften oft gaven waermede si haer ere hadde mogen bewaren om desen ridderen⁵⁵⁷ ende edelen mannen te scencken, omdat si overmits den langen oerloghen alles hoers goets, gelts ende scats quijt was geworden, heeft si secretelic gesonden totten burchgrave Johan van Montfoert, dye dair te voren stathouder des lants van Hollant uut horen naem hadde geweest, ende als men seyde groot scat ende goet by hem had, dat hy hoer wilde lenen een sekere taxa van peningen, opdat si nyet bescaemt en bleve voer haer moeders ambassaten, heren ende ridderen, want si niet en hadde henluden te scenken. Dye burchgrave dede grotelic sijn onscult, seggende dat hy sijn goet, scat ende ghelt in horen diensten wesende uutgegeven ende quijt geworden was. Als sij dit hoerde, was sy seer droevich ende qualycken te vreden. Ende sant hoer boden tot een anderen, dair si geweygert worde als van den eersten. Doen wert si bitterlic screyende, ende ging in haer camer beclagende die ongetrouwicheit haerre vrienden ende haer confuselike scande. Dit

Die acht-en-twintichste divisie

anmerkende één van hoer dienes, gheheten Willem Bie, ende medeliden mit hoer hebbende, sprac haer: "Gelieftet mijn vrou, dat ic gae tot heer Franc van Borssellen⁵⁵⁸, stathouder van Hollant, ende dat ic hem te kennen geve mijnre vrouwe gebrec, ic hoep dat ic goeden antwoert sal vercrigen van 't geen dat ic begeren sal." Doen sprac si mit droeviger stemme: "Hi is van onsen wederpartie, ende wi en hebben hem noch de sine nie goet gedaen. Aldus sorch ic dat hi ons geen bystant en sal willen doen, ende dan te meerre scanden hebben." Doen seide Willem: "Nochtans ic sal 't besoken doir menigerley middele indien 't mijn vrou belieft." "Ic sorch," sprac si "dat ghi niet verwerven en sult. Niettemin, gaet, ende geeft hem die sake te kennen. Ic sal wederom dancker wesen als 't tijt ende stonde geven sal, ende ic sal hem doechdelyck ende eerlic wederom voldoen." Ende als Willem zijn boetscap proper ende manierlic hadde gedaen an denselven heren Franck, sprack hy: "Segt mijnre vrouwen dat ick nu nyet alleen tot desen stonden mer tot allen tiden als 't hoir <CC lxxvi-v> belieft, is alle mijn goet tot horen goden, bereyde ende beliefte, ende tot haere belyeften mach si dat gebruiken." Vrou Jacobe dit horende was des seer verblijt, ende dancte God ende den goeden Here. Ende van dien tide voert had si desen heren Franck in groter waerden, ende beminden seer, omdat si hem in haren noet hem een getrou vrient bevonden hadde. Ende op 't cortste geseit: hi sprac alsoe mit hoer, dat sij malkanderen trouwen secretelic ende heimelic in haer camer, dat niet veel luden en wisten.

¶ Hoe dat heer Franck van Borsselen gevangen worde, ende hoe om sijne verlossinghe vrouwe Jacobe resigneerde ende overgaf hertoge Philips, horen neve, alle hair luden ende heerlic-heden.

Dat xlix. capitel.

Des jaers dairna, als dese geloftenissen van desen heimelicke openbaer worde ende hem verspreide over heel Hollant, hertoge Philips, die op die tijt lach in Vrancrijc, becommert wesende mitten oerloghe, heeft dese mare ende tidinge mede vernomen. Ende heeft alle sijn dingen bi sine capiteinen geordineert ende gescict, ende is mit enen betameliken staet in den landen van Hollant gecomen, hem veynsende van genen dingen te weten. Nochtans was hy des seer toernich ende gestoert, beduchtende mits desen uuten heerlijc-heden der landen van Henegouwen, Hollant, Zeelant ende Vrieslant verdreven te worden. Ende is gecomen in des t' 's-Gravenhaghe in den maent van julio. Ende nae vele handelinghen heeft dye hertoge doen vanghen in presencie ende tegenwoerdicheyt der hertoechinne desen heer Franck van Borsselen, ende dede hem te scepen brengen doir Delft ende Rotterdam, ende liet hem al vast ghevanghen legghen op 't huys te Replemonde in Vlaenderen. Vrouwe Jacobe dit verhorende is den hertoge nagevolcht, opdat si horen man wedercrigen mochten. d' Welcke die hertoge niet doen en woude, 't en waer sake dat si hem resigneerde ende overgave die heerlic-heden voerseyt. Ten lesten by middele ende compositie des graven Vredericxs van Moers heeft si horen man weder uuter vangenissen gecregen op sulker condiciën als dat si soude resigneren ende overgeven hertoge Philips, horen neve, vrij ende al die graefscappen van Henegouwen, Hollant, Zeelant ende Vrieslant; ende si soude desen heren Franc trouwen tot enen gheëchten man. Mit sulker condiciën waer 't sake dat si

Die acht-en-twintichste divisie

kinderen tesamen cregen, die soudē alsdan succederen ende volgen in die heerlic-heden voerseit. Ende des soude die hertoge heer Franck geven ende verlenen dye graefscap van Oestervant, ende der hertoechinne de heerlic-heden ende landen van Voern mitter stede van Den Briele, ende dye heerlic-hede van Zuyt-Bevelant mittet lant van der Tholen. Ende voert alle dye tollē des lants van Hollant ende Zeelant. Ende mit deser compositie worde heer Franc van Borsselen ende van Zulen ende van Sinte Martijnsdijck, grave van Oestervant, ende troude openbaerlijck dese doerluchtige vrouwe Jacobe tot enen geëchten wive in dye stede van Sinte Martijnsdijck; mer si en cregen gheen kinder te samen. Weinich tijts hiernaē, in den maent van aprille, sijn hertoghe Phillips van Bourgongen ende vrouwe Jacobe sijn nichte tesamen ghereist in den landen van Henegouwen, Hollant, Zeelant ende Vrieslant, ende heeft hem vrij ende willichliken resigneert ende overgegeven ende doen hulden van allen heren, steden ende poerteren der voerseyder landen, als een warachtich heer ende erfgenaem. Dit gedaen sijnde heeft de hertoge den grave⁵⁵⁹ van Oestervant ontfangen ende gegeven die oerden van den Gulden⁵⁶⁰ Vliese. Ende in den jaer daerna, als men screef M iij C ende xxxvi, op Sinte Dionijs' avont, is dese doerluchtige prinsesse vrou Jacoba oflivich geworden op 't slot te Teylinghen, als si die graefscappen van Henegouwen, Hollant, Zeelant ende Vrieslant berecht ende regiert hadde in groter tribulatiën ende verdrieten xix jaer lang. Ende wert mit groter eren ende triumphen in Den Haghe begraven op 't hof in enen sconen tombe by hertoghe Aelbrecht, hoer oudevader.

Eindnoten:

- 1.A1a en A2a lezen "bisciop".
- 2.A2a leest "ecclesie e".
- 3.A2a leest "sonderlics".
- 4.A2a leest "bescrenen".
- 5.A2a leest 'maent'.
- 6.A1a en A2a lezen "heleden".
- 7.A1a en A2a lezen "jaer jaer".
- 8.In A1a en A2a is dit getal vergeten.
- 9.A2a leest "lxxxvij".
- 10.A1a en A2a lezen "Vlaningen", een drukfout.
- 11.A1a en A2a lezen "iiiij". De kroniek is in 1517 uitgegeven.
- 12.A1a en A2a lezen "heetfse".
- 13.A1a en A2a lezen "Robbbrecht".
- 14.A1a en A2a lezen "sie".
- 15.A1a en A2a lezen "loven".
- 16.A1a en A2a lezen "graveflickhede"; andere mogelijkheden zijn "gravelickhede" of "grafelickhede".
- 17.A1a en A2a lezen "Hallant".
- 18.A1a en A2a lezen "heet".
- 19.In A1a en A2a wordt "die" herhaald.
- 20.A1a en A2a lezen "bosshcagen".
- 21.A1a en A2a lezen "vormeerret".
- 22.A1a en A2a lezen "ofsploelinghe".
- 23.A1a en A2a lezen "toghen".
- 24.A1a en A2a lezen "oneréén".
- 25.A2a leest "bnten".
- 26.A2a leest "uutghegranen".

Eindnoten van divisie 4 tot en met 28

27. Onder afbeelding: ¶ Dit is die figuer van den tegelen met hoer
upscrift, daer Rodenburch mede ghedect was, die men noch dagelicxs
vindt onder d' aerde.

28. De laatste twee letters zijn wat beschadigd en licht afgedrukt.

29. A1a en A2a lezen "hemselvtn".

30. A2a leest 'redden'.

31. A2a leest "Jhermiam".

32. A1a en A2a lezen "mit".

33. A1a en A2a lezen "da".

34. A1a en A2a lezen "gheeu".

35. A1a en A2a lezen "domiuacie".

36. A2a leest "'t printipaetschap".

37. A1a en A2a lezen "tsconints".

38. A1a en A2a lezen "gheeusins".

39. A2a leest "ontwiselic".

40. A1a en A2a lezen "tof op".

41. A1a en A2a lezen "prios".

42. A1a en A2a lezen "connick".

43. A1a en A2a lezen "mittten".

44. A2a leest "Ptholomens".

45. A1a en A2a lezen "gheweeest".

46. A1a en A2a lezen "ine en".

47. A1a en A2a lezen "doerluchtihē".

48. A1a en A2a lezen "Iten".

49. A1a en A2a lezen "gnevonden".

50. A1a en A2a lezen "verdre- dreven".

51. A2a leest "domiancie".

52. A1a en A2a lezen "en".

Eindnoten van divisie 4 tot en met 28

- 53.A1a en A2a lezen "wepenen".
- 54.A1a en A2a lezen "terstout".
- 55.A1a en A2a lezen "krecke".
- 56.A2a leest "Waslant".
- 57.A2a leest "Lodewijs".
- 58.A1a en A2a lezen "in".
- 59.A1a en A2a lezen "htiligen kesten".
- 60.A1a en A2a lezen "dengenev".
- 61.A2a leest hierna "in".
- 62.A1a en A2a lezen "gehhouden".
- 63.A1a en A2a lezen "hl".
- 64.A1a en A2a lezen "kerserics".
- 65.A1a en A2a lezen "ofsit".
- 66.A1a en A2a lezen "ghebruncken".
- 67.A1a en A2a lezen "andederde".
- 68.A1a en A2a lezen "stae".
- 69.A2a leest "bedwigen".
- 70.A2a leest "gaven".
- 71.A2a leest "bestormede".
- 72.A2a leest "nemedede".
- 73.A2a leest "bestten".
- 74.A2a leest "sij".
- 75.A1a en A2a lezen "en".
- 76.A1a en A2a lezen "xtij".
- 77.A1a en A2a lezen "heylihen".
- 78.A2a leest "Nathbadt".
- 79.A1a en A2a lezen "heylihen".

Eindnoten van divisie 4 tot en met 28

80.A1a en A2a lezen "haddden".

81.A1a en A2a lezen "beyserinne".

82.A2a leest "Cchimmelosara".

83.A1a en A2a lezen "lantdt".

84.De verkortingsstreep boven de "e" is slecht zichtbaar: er lijkt wel "tide" te staan.

85.Er lijkt in A2a "Romeine" te staan; mogelijk erboven een rest van de verkortingsstreep, die er vermoedelijk dient te staan.

86.In A2a is de "d" beschadigd; het lijkt nu wel een "o".

87.A1a en A2a lezen "captitel".

88.A1a en A2a lezen "cxij".

89.A1a en A2a lezen "suspcien".

90.A1a en A2a lezen "anctoriteyt".

91.A1a en A2a lezen "Hllant".

92.A1a en A2a lezen "biscosp".

93.A1a en A2a lezen "Adelbodlt".

94.A2a leest "heeer".

95.In A1a en A2a is de "t" beschadigd; het lijkt wel een beschadigde "e".

96.A1a en A2a lezen "voch".

97.A1a en A2a lezen "gestartt".

98.A1a en A2a lezen "deu".

99.In A1a en A2a wordt "den" herhaald.

100.A1a en A2a lezen "graefscah".

101.A2a leest "gegegeven".

102.A2a leest "reysesenaers".

103. A2a leest "Utrecht".

104.A1a en A2a lezen "tourvout".

105.A1a en A2a lezen "biscos".

Eindnoten van divisie 4 tot en met 28

106.A2a leest "dan".

107.A1a en A2a lezen "seyser".

108.A1a en A2a lezen "uutrect".

109. A2a leest "doer".

110.A1a en A2a lezen "straf".

111.A1a en A2a lezen "paeudom".

112.A1a en A2a lezen "gheten".

113.A1a en A2a lezen "quaz".

114.A1a en A2a lezen "daer".

115.A1a en A2a lezen "keysesr".

116.A1a en A2a lezen "lachemde".

117.A1a en A2a lezen "valslche".

118.Dit gedeelte is sterk verkort weergegeven. De "t" aan het eind van "wert" hoort vermoedelijk ook bij het volgende woord: uiteindelijk zal bedoeld zijn dat hij te Sint Pieters begraven zal zijn. Ook "begraven" is sterk verkort weergegeven, als 'begra.'

119.A2a leest "Nicolous".

120.A2a leest "c xiiij".

121.Verkortingsstreep boven de laatste "e" onduidelijk.

122.Er staat: "stroen".

123.A2a leest "C xiiij".

124.A1a en A2a lezen "vittorie".

125.A1a en A2a lezen "stuckke".

126.A1a en A2a lezen "aer".

127.A2a leest "frontrieren ende paeln".

128.A1a en A2a lezen "verwau".

129.A2a leest "voemden".

130.In A1a en A2a staat "janurio".

131.A2a leest "Hnge".

Eindnoten van divisie 4 tot en met 28

- 132.A1a en A2a lezen "dos".
- 133.A1a en A2a lezen "zoven".
- 134.A1a en A2a lezen "selner".
- 135.A1a en A2a lezen "Denemarcben".
- 136.A1a en A2a lezen "Ic".
- 137.A1a en A2a lezen "en".
138. A2a leest " Cluniarck".
- 139.A1a en A2a lezen "M tij C".
- 140.A1a en A2a lezen "deedn".
- 141.A2a leest "ludeude".
- 142.Hoofdstuk 3 komt twee maal voor.
- 143.A1a en A2a lezen "domckercke".
- 144.A2a leest "regulies".
- 145.A1a en A2a lezen "bsscops".
- 146.A2a leest "connents".
- 147.A1a en A2a lezen "sonden".
- 148.A1a en A2a lezen C xxxviij.
- 149.A2a leest "Vranckenoert".
- 150.A1a en A2a lezen "vctorie".
- 151.A1a en A2a lezen "informamaciën".
- 152.In A1a is de "a" kopstaand afgedrukt.
- 153.Er lijkt wel "wette" te staan.
- 154.A1a en A2a lezen "grane".
- 155.A1a en A2a herhalen "discretiën ende voersichticheit heeft gedisponeert ende in goeder".
- 156.A1a en A2a lezen "monicb".
- 157.A1a en A2a lezen "murev".
158. A2a leest "Mariënwaer wert".

Eindnoten van divisie 4 tot en met 28

- 159.A1a en A2a lezen "gesteden".
- 160.A1a en A2a lezen "totent".
- 161.A2a leest "C xl".
- 162.A2a leest "Ihij".
- 163.A2a leest "tweeracht".
- 164.A1a en A2a lezen "fonde".
- 165.A1a en A2a lezen "tlant".
- 166.A1a en A2a lezen "uut uutghanc".
- 167.Er staat een verkortingsstreep boven de "ij", die geen functie heeft.
- 168.A1a en A2a lezen "sondeniers".
- 169.A1a en A2a lezen "C xliv".
- 170.A1a en A2a lezen "granen".
- 171.A1a en A2a lezen "panwelionen".
- 172.A1a en A2a lezen "heylihe".
- 173.A1a en A2a lezen "hertohe".
- 174.A1a en A2a lezen "hanen".
- 175.A2a leest "reyninghen".
- 176.A1a en A2a lezen "fouderen".
- 177.A1a en A2a lezen "dan".
- 178.A2a leest "gemaec".
- 179.Dit is het tweede "derde capitel".
- 180.A2a leest "Trenten".
- 181.A1a en A2a lezen abusievelijk "C xliiij".
- 182.A1a en A2a lezen boven de "a" een verkortings-streepje.
- 183.A1a en A2a lezen boven de "a" een verkortings-streepje.
- 184.A1a en A2a lezen "tebehoerden".

Eindnoten van divisie 4 tot en met 28

- 185.A1a en A2a lezen "betronwen".
- 186.A1a en A2a lezen "onderpaude".
- 187.A1a en A2a lezen "rijvlanders".
- 188.A1a en A2a lezen "besteu".
- 189.A1a en A2a lezen "C xliiij".
- 190.A1a en A2a lezen "offitie".
- 191.A1a en A2a lezen "cofirmeerde".
- 192.In A2a is de "D" slecht te lezen.
- 193.A1a en A2a lezen "beiser".
- 194.A2a leest: "en".
- 195.A1a en A2a lezen "coinnc".
- 196.A1a en A2a lezen "Sicilieen".
- 197.A1a en A2a lezen "sloecb".
- 198.A1a en A2a lezen "Iten".
- 199.Naar moderne begrippen zou men "omtrent" verwachten.
- 200.A1a en A2a lezen "d' eeste".
- 201.A1a en A2a lezen "evde".
- 202.A1a en A2a lezen "kemint".
- 203.A2a leest "suspitie".
- 204.A1a en A2a lezen "dnuel".
- 205.A1a en A2a lezen "blaphemie".
- 206.A1a en A2a lezen "lichaen".
- 207.A1a en A2a lezen "groeer".
- 208.A2a leest "derselverver".
- 209.A1a en A2a lezen "ottt".
- 210.A1a en A2a lezen "aertsbiscos".
- 211.A1a en A2a lezen "grot".

Eindnoten van divisie 4 tot en met 28

- 212.A1a en A2a lezen "ende".
- 213.A2a leest "waders".
- 214.A1a en A2a lezen "uurecht".
- 215.Conjectuur. A1a en A2a lezen "over in en".
- 216.A1a en A2a lezen "Utrecht".
- 217.A2a leest "Uurecht".
- 218.A2a leest "den" twee maal.
- 219.A1a en A2a lezen "bebesette".
- 220.A1a en A2a lezen "ee".
- 221.A1a en A2a lezen "dnde".
- 222.A1a en A2a lezen "colcs".
- 223.A2a leest "vapentuers".
224. A2a leest "Utrech".
- 225.A1a en A2a lezen "zondeners".
- 226.A1a en A2a lezen "noderstant".
- 227.A1a en A2a lezen "seetten".
- 228.A1a en A2a lezen "mamere".
- 229.A1a en A2a lezen "Heeen".
- 230.A1a en A2a lezen "Willebanrt".
- 231.A1a en A2a lezen "Godds".
- 232.A2a leest "sich".
- 233.A1a en A2a lezen "raet".
- 234.A1a en A2a lezen "C lxiiij".
- 235.A1a en A2a lezen "Gennen".
- 236.A1a en A2a lezen "Fredelick".
- 237.A1a en A2a lezen "Hrnrlic".
- 238.A1a en A2a lezen "in".

Eindnoten van divisie 4 tot en met 28

239.A1a en A2a lezen "oninc".

240.A1a en A2a lezen "nomen".

241.A1a en A2a lezen "stout".

242.A2a leest "waders".

243.A1a en A2a lezen "wine".

244.In A2a leest "zoen".

245.In A1a en A2a wordt "tot" nog een keer herhaald.

246.A1a en A2a lezen "to".

247.A1a en A2a lezen "riddder".

248.A1a en A2a hebben een extra verkortings-streep boven de "e".

249.A1a en A2a lezen "ten".

250.A2a leest "overwinliker".

251.A1a en A2a lezen "vorven".

252.A1a en A2a lezen "mongen".

253.A1a en A2a lezen "garve".

254.A1a en A2a lezen "privileigien".

255.A1a en A2a lezen "mtiten".

256.A1a en A2a lezen "die".

257.A1a en A2a lezen "diestmannen".

258.A1a en A2a lezen "coinnnc".

259.A1a en A2a lezen "grcomen".

260.A1a en A2a lezen "bem".

261.A1a en A2a lezen "mi".

262.A1a en A2a lezen "worgenoemt".

263.A1a en A2a lezen "geslathte".

264.A1a en A2a lezen "genen".

265.A1a en A2a lezen "overgenen".

Eindnoten van divisie 4 tot en met 28

266.A2a leest "xiij".

267.A1a en A2a lezen "vermaninhe".

268.A1a en A2a lezen "mijnre".

269 ."luyden": de verkortingsstreep in A1a en A2a is zeer onduidelijk.

270.In A2a is dit de letter "h" wat beschadigd, zodat er "enigke" lijkt te staan.

271.A2a leest "verdanderen".

272.A2a leest "voeseiden".

273.A2a leest "ende".

274.A1a en A2a lezen "Nicolans".

275.A1a en A2a lezen "paesdom".

276.A1a en A2a lezen "naedatttet".

277.A1a en A2a lezen "genonden".

278.A1a en A2a lezen "voervotzee".

279.A1a en A2a lezen "enerbaer".

280.A1a en A2a lezen "jaen".

281.A2a leest "sten".

282.In A1a en A2a is de "p" weggefallen. Er staat alleen een "o".

283.A2a leest "Lederdem".

284.A1a en A2a lezen "verhieveven".

285.A1a en A2a lezen "en".

286.A1a en A2a lezen "Vaden".

287.A1a en A2a lezen "oner".

288. A2a leest "duvel".

289.A1a en A2a lezen "ingeborev".

290.A1a en A2a herhalen "te".

291.A1a en A2a lezen "gecome en".

Eindnoten van divisie 4 tot en met 28

292.A2a leest "Uuteecht".

293.A1a en A2a lezen "dan".

294.A1a en A2a lezen "genoemt".

295.A1a en A2a lezen "C lxxvijj."

296.A2a leest "heerlic".

297.A1a en A2a lezen "Outheva".

298.A2a leest "xx".

299.In A1a en A2a is de "a" kopstaand afgedrukt.

300.A1a en A2a lezen "qnam".

301.In A1a en A2a wordt "inden" herhaald.

302.A1a en A2a lezen "dt".

303.A1a en A2a lezen "binnn".

304.A1a en A2a lezen "redev".

305.A1a en A2a lezen "Rotterdanne".

306.Dit woord was verkort met een "z" verkortingstekentje, wat ongebruikelijk is op deze plaats.

307.A1a en A2a lezen "Moermout".

308.A1a en A2a lezen "Moermout".

309.A1a en A2a lezen "van".

310.A1a en A2a lezen "geregeet".

311.A1a en A2a lezen "tijes".

312.A2a leest "Volfaert".

313.A2a leest "en".

314.A2a leest "tr" "umpheerden".

315.A2a leest "Anne".

316.Afgekort met "z", wat ongebruikelijk is.

317.A2a leest "wijf".

318.A1a en A2a lezen "oesternant".

Eindnoten van divisie 4 tot en met 28

- 319.A2a leest "grreist".
- 320.A1a en A2a lezen "Jas".
- 321.A1a en A2a lezen "Willen".
- 322.A1a en A2a lezen "Willen".
- 323.A2a leest "geselcap".
- 324.A1a en A2a lezen "vromeicheit".
- 325.A1a en A2a lezen "angusto".
- 326.A1a en A2a lezen "slaeden".
- 327.A1a en A2a lezen "greet".
- 328.A1a en A2a lezen "Willen".
- 329.A1a en A2a lezen "Vlamingghen".
- 330.A1a en A2a lezen "vervaerlikee".
- 331.A1a en A2a lezen "scihnen".
- 332.A2a leest "Zijrixze".
- 333.A1a en A2a lezen "vocls".
- 334.A2a leest "muerrn".
- 335.A2a leest "Phillis".
- 336.A2a leest "overwintliken".
- 337.A2a leest "nawolchden".
- 338.A1a en A2a lezen "bagraven".
- 339.A2a leest "xxi".
- 340.A1a en A2a lezen "Ldeerdam"
- 341.A1a en A2a lezen "sciltcknapen".
- 342.In A2a is de "A" niet te lezen door een vlek.
- 343.A1a en A2a lezen "infaes".
- 344.A1a en A2a lezen "Uerecht".
- 345.A1a en A2a lezen "shcoelapper": een drukfout.

Eindnoten van divisie 4 tot en met 28

- 346.A1a en A2a lezen "eendrachtigheid".
- 347.A2a leest "koervosten".
- 348.A1a en A2a lezen "oorlohe".
- 349.A1a en A2a lezen "vriestant".
- 350.A2a leest "ware om".
- 351.A1a en A1b lezen "behoefingen".
- 352.Conjectuur. A2a leest "lutter".
- 353.A1a en A2a lezen "gbijsbrecht".
- 354.A1a en A2a lezen "Blscos".
- 355.A1a en A2a lezen "reivont".
- 356.A1a en A2a lezen "begeerlibe".
- 357.A1a en A2a lezen "ruychen".
- 358.A1a en A2a lezen "vermelte".
- 359.A1a en A2a lezen "Engelanc".
- 360.A1a en A2a lezen "Parlamene": een drukfout.
- 361.A1a en A2a lezen "overgenen".
- 362.A1a en A2a lezen "quan".
- 363.A1a en A2a lezen "en".
- 364.A1a en A2a lezen "duvennoerde".
- 365.A1a en A2a lezen "Dae".
- 366.A1a en A2a lezen "baelin".
- 367.A1a en A2a lezen "Bendictus".
- 368.A2a leest "Wentzelans".
- 369.A2a leest "honder".
- 370.A2a leest "Jahanna".
- 371.A2a gebruikt het verkortingstekentje "z": "noemz", wat niet gebruikelijk is.
- 372.A1a en A2a lezen "wouden".

Eindnoten van divisie 4 tot en met 28

- 373.A1a en A2a lezen "doehden".
- 374.A1a en A2a lezen "conen".
- 375.A1a en A2a lezen "heilie".
- 376.A1a en A2a lezen "begrannen".
- 377.A1a en A2a lezen "vav jannario".
- 378.A1a en A2a lezen "vrieden".
- 379.A1a en A2a lezen "toeconenden".
- 380.A2a leest "presteren".
- 381.A2a leest "hebbenbende".
- 382.A1a en A2a lezen "gsproken".
- 383.A1a en A2a lezen ennde.
- 384.A1a en A2a lezen "gegemaect".
- 385.A1a en A2a lezen "heercraht".
- 386.A1a en A2a lezen "maen".
- 387.A2a leest "want".
- 388.A1a en A2a lezen "eonincs".
- 389.A1a en A2a lezen "on".
- 390.A1a en A2a lezen "hebben".
- 391.A1a en A2a lezen "Twen".
- 392.A1a en A2a lezen "ontheit".
- 393.A2a leest "In 't In 't".
- 394.A1a en A2a lezen "Hollan".
- 395.A2a leest "varen".
- 396.A2a leest "Vassener".
- 397.A1a en A2a lezen "nan".
- 398.A1a en A2a lezen "heyliher".
- 399.A2a leest "Willlem".

Eindnoten van divisie 4 tot en met 28

400.A2a leest "bi en gecomen".

401.A1a en A2a lezen "wimpale".

402.A2a leest "wrome".

403.A1a en A2a lezen "benefciën".

404.A1a en A2a lezen "gebrot".

405.A1a en A2a lezen "Wondenburch".

406.A1a en A2a lezen "Marckenbnrch".

407.A1a en A2a lezen "Muuster".

408.In A1a en A2a is de verkortings-streep boven de "e" niet goed zichtbaar.

409.A1a en A2a lezen "fanorabel".

410.Conjectuur. A2a leest "heboert".

411.A1a en A2a lezen "Genegouwen".

412.A1a en A2a lezen beide "haut".

413.A2a leest "begrannen".

414.Aldus A2a. A1a leest "CC lxxi."

415.A2a leest "alsolveert".

416.A1a en A2a lezen "Elizabethht".

417.A1a en A2a lezen "en".

418.A2a leest "verdestueerden".

419.A1a en A2a lezen "daghev".

420.A1a en A2a lezen "ende".

421.A2a leest "Willen".

422.In A1a en A2a staat "supplitaciën".

423.A1a en A2a lezen "lnden".

424.A1a en A2a lezen "Darrna".

425.A1a en A2a lezen "daingden".

⁴²⁶ In A2a ontbreekt hoofdstuk xxxviij.

Eindnoten van divisie 4 tot en met 28

- 427.A1a en A2a lezen "Phillps".
- 428.A1a en A2a lezen "seert".
- 429.A1a en A2a lezen "gehloont".
- 430.A2a leest "CC xliij".
- 431.A2a leest "hebbene".
- 432.A2a leest alleen "lant", geen "'t lant".
- 433.A2a leest "xl".
- 434.Hier zou men "en" verwachten.
- 435.A1a en A2a lezen "confnse".
- 436.A1a en A2a 2 x "te".
- 437.A1a en A2a lezen "herteghe".
- 438.A2a leest "niet tegenslaende".
- 439.A1a en A2a lezen "wijselijc".
- 440.A1a en A2a lezen "gevestichicht".
- 441.In A2a is de "c" beschadigd.
- 442.A1a en A2a lezen "heerlijckheden".
- 443.In A2a lijkt er "Rinenstein" te staan.
- 444.A1a en A2a lezen "tracctaet".
- 445.A1a en A2a lezen "rinderen".
- 446.A1a en A2a lezen "dat dat".
- 447.A1a en A2a lezen "endede".
- 448.A1a en A2a lezen "oftscatte".
- 449.A1a en A2a lezen "en".
- 450.A1a en A2a lezen "qnamen".
- 451.A1a en A2a lezen "En".
- 452.A1a en A2a lezen "hertogge".
- 453.A1a en A2a lezen "eude".

Eindnoten van divisie 4 tot en met 28

454.A1a en A2a lezen "cc lx".

455.A1a en A2a lezen "die die".

456.A1a en A2a lezen "tottten".

457.A2a leest "begrannen".

458.A1a en A2a lezen "bawaren".

459.A2a leest "Heyldelbergen".

460.A1a en A2a lezen "haddde".

461.A1a en A2a lezen "CC lxiiiij".

462.A1a en A2a lezen "Lubenaers".

463.Dit woord wordt gevolgd door een verkortingstekentje, dat doorgaans "et" aanduidt van "et cetera".

464.A1a en A2a lezen "CC xlix".

465.A2a leest "lichtelichteliken".

466.A1a en A2a lezen "hrrtoge".

467.A1a en A2a lezen "qnam".

468.A2a leest "Harflaer".

469.A1a en A2a lezen "sonde".

470.A1a en A2a lezen "gehou".

471.A1a en A2a lezen "wesdnde".

472.A1a en A2a lezen "saeramenten".

473.A1a en A2a lezen "Vrieslanet".

474.A1a en A2a lezen "sonde".

475.A1a en A2a lezen "Julianns".

476.Het verkortingstekentje voor "n" is slecht te lezen.

477.A2a leest "niet niet".

478.A1a en A2a lezen "Jherusatem".

479.A2a leest "wine".

480.A1a en A2a lezen "wassenaer".

Eindnoten van divisie 4 tot en met 28

- 481.A1a en A2a lezen "Kijshoec".
- 482.A2a leest "gecoreu".
- 483.A1a en A2a lezen "joucheer".
- 484.A1a en A2a lezen "instacie".
- 485.A2a leest "Zeelent".
- 486.A1a en A2a lezen "gemaec".
- 487.A1a en A2a lezen "wensende".
- 488.A1a en A2a lezen "subtiijlheit".
- 489.A2a leest "Hurgongen".
- 490.A1a en A2a lezen "langen".
- 491.A2a leest "won".
- 492.A2a leest "qnam".
- 493.Drukfout voor "Zuderzee"?
- 494.A2a leest "oner".
- 495.In A1a staat er een streepje boven de twee bovenste uiteinden van de "u".
- 496.A2a leest "Hollanc".
- 497.A1a en A2a lezen "bnrggra".
- 498.A1a en A2a lezen "ontsten".
- 499.A1a en A2a lezen "seon".
- 500.A1a en A2a lezen "heroghe".
- 501.A1a en A2a lezen "verva".
- 502.In A2a staat tussen "willen" en "wi" een "r".
- 503.A1a en A2a lezen "scapelicker".
- 504.In A1a en A2a staat er alleen maar een "v".
- 505.A1a en A2a lezen "gevisiteer".
- 506.A1a en A2a lezen "Hollan".
- 507.A1a en A2a lezen "jonckheer".

Eindnoten van divisie 4 tot en met 28

508.A1a en A2a lezen "zij".

509.A1a en A2a lezen "Brakant".

510.A1a en A2a lezen "dit".

511.A1a en A2a lezen "nane".

512.A2a leest "voer".

513.A1a en A2a lezen "gkemaect".

514.A1a en A2a lezen "Sacramen".

515.A1a en A2a lezen "Vandan".

516.A1a en A2a lezen "volbrockt".

517.A1a en A2a lezen "inde".

518.A1a en A2a lezen "scriften".

519.A1a en A2a lezen "hebbennde".

520.A1a en A2a lezen "Utrechet"

521.A1a en A2a herhalen "ter".

522.A1a en A2a lezen "dusen".

523.A1a en A2a lezen "odediëncie".

524.A1a en A2a lezen "fautovers".

525.A1a en A2a lezen "poorteten".

526.A1a en A2a lezen "souden".

527.A2a leest "Moees".

528.A1a en A2a lezen "Cacoba".

529.A1a en A2a lezen "CC lxx".

530.In A1a en A2a staat er feitelijk geen "l": een zwart blokje boven, en een zwart blokje onder de regel is het enige wat resteert.

531.A2a leest "Bourgengen".

532.A1a en A2a lezen "Alkel".

533.A1a en A2a lezen "on".

534.A1a en A2a lezen "vas".

Eindnoten van divisie 4 tot en met 28

- 535.A1a en A2a lezen "gorten".
- 536.A1a en A2a lezen "heeen".
- 537.A1a en A2a lezen "oflvich".
- 538.A1a en A2a lezen "byeenvargadert".
- 539.A1a en A2a lezen "ghedaingt".
- 540.A1a en A2a lezen "Vranrijc".
- 541.A1a en A2a lezen "dorppen".
- 542.A2a leest "bedrucht".
- 543.A1a en A2a lezen "naetsten".
- 544.A1a en A2a lezen "anwoerden".
- 545.A1a en A2a lezen "kroeder".
- 546.A1a en A2a lezen "bestraf".
- 547.A1a en A2a lezen "voersahc".
- 548.A1a en A2a lezen "consiillum".
- 549.A1a en A2a lezen "Engenius".
- 550.A1a en A2a lezen "van dan".
- 551.A1a en A2a lezen "wonde".
- 552.A1a en A2a lezen "sededelic".
- 553.A2a leest "seerwert".
- 554.A1a en A2a lezen "stoeri".
- 555.A2a leest "goedertielick".
- 556.A1a en A2a lezen "aidus".
- 557.A1a en A2a lezen "rtdderen".
- 558.A2a leest "Bossellen".
- 559.A2a leest "gavr".
- 560.A1a en A2a lezen "guden".